Jean Ancel 81

Preludiu la asasinat

Pogromul de la Iaşi, 29 iunie 1941

ISTORIA

POLIROM

HISTORIA

în noaptea de 28 spre 29 iunie 1941, în urma înscenării unei acţiuni armate a populaţiei evreieşti asupra trupelor române şi germane din Iaşi, grupuri organizate de indivizi înarmaţi, soldaţi români şi germani, jandarmi, gardieni publici au năvălit în casele evreilor, au jefuit, au maltratat şi au ucis, iar pe cei rămaşi în viaţă i-au dus în convoaie la Chestură...

Aşa a început pogromul de la Iaşi, care s-a soldat cu moartea a peste 14.000 de evrei – un capitol zguduitor şi prea puţin cunoscut din istoria suferinţei umane, preludiul asasinării în masă a evreilor din Basarabia şi Bucovina de către forţele Armatei şi Poliţiei româneşti, acţiune desfăşurată în cadrul unei politici dirijate al cărei scop final era lichidarea evreilor din România.

Pe baza unei vaste documentaţii inedite – ascunsă vreme de cincizeci de ani de toate regimurile care au condus de atunci România –, autorul prezintă evenimentele în contextul epocii şi dezvăluie implicarea autorităţilor române în pregătirea şi desfăşurarea marelui măcel, numindu-i totodată pe cei responsabili.

„Pe străzi... zeci de cadavre, strânse grămadă... Umblu ca beată... cineva îmi strigă din urmă să mă dau la o parte din drum. Mă uit înapoi... credeam că am halucinaţii... O minte omenească nu poate nici măcar să-şi închipuie ce am văzut. Trec căruţe... căruţe care întotdeauna transportau gunoi – azi sunt pline cu cadavre omeneşti... cadavre de evrei.

Mai trece una... încă una... opt, nouă... Ca împietrită stau şi mă uit la căruţele de gunoi, încărcate cu oameni nevinovaţi, omorâţi numai pentru că au fost evrei. Şi căruţele sunt conduse de acei care în fiecare zi strâng gunoiul, îmbrăcaţi în haine de sărbătoare, haine scoase de pe victimele lor...” (LIII Moscovici)

ISBN 973-681-799-7

9 789736 817991

) Editura POLIROM
www.polirom.ro

Colecţia *Historia* este coordonată de Mihai-Răzvan Ungureanu.

Jean Ancel (n. 1940, Iaşi) este cel mai important istoric dintre cei care se ocupă de studiul Holocaustului din România. Trăieşte în Israel din 1963 şi este cercetător principal la Institutul Yad Vashem din Ierusalim. A publicat numeroase cărţi şi articole, despre România şi Holocaust, în reviste de istorie din Statele Unite, Germania, Anglia, Rusia etc.; studii, articole şi contribuţii la *Encyclopaedia of the Holocaust, Encyclopaedia Judaica, Enciclopedia Ebraica.* Dintre lucrările publicate, amintim: *Enciclopedia Comunităţilor evreieşti din România (Pinkas Hakehiiot)* (1979) (coeditor); *Documents Concerning the Fate of Romanian Jewry during the Holocaust* (1986, 12 vol.) (editor); *Transnistria* (1998, 3 vol.); *Contribuţii la Istoria României, Problema evreiască 1933-1944* (2001, 2003, 4 vol.); *History of the Holocaust: Romania* (2002, 2 vol.); *Transnistria 1941-1942. The Romanian Mass Murder Campaigns* (2003, 3 vol.); *Wilhelm FUderman, Memoirs and Diaries (1900-1940)* (2004, vol. I) (editor).

www.polirom.ro

Jean Ancei, *The Pogrom in Jassy, June 29, 1941*

Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4, P.O. BOX 266, 700506
Bucureşti, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33, O.P. 37, P.O. BOX l-728, 030174

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României;

ANCEL, JEAN
Preludiu la asasinat. Pogromul de la Iaşi, 29 Iunie 1941 / Jean Ancei; trad, de Carol Bines, pref. Yehuda Bauer – Iaşi: Polirom, 2005

ISBN: 973-681-799-7

I. Bines, Carol (trad.)
II. Bauer, Yehuda (pref.)

323.1 (=411.16)(498)"1941"
94(=411.16)(498)"1941"

Printed in ROMANIA

Jean Ancel

Preludiu la asasinat

Pogromul de la Iaşi, 29 Iunie 1941

Traducere de Carol Bines
Prefaţă de Yehuda Bauer

YAD VA5HGM

POLIROM
2005

Cdăleiiiioni!

Nişte indivi<Jî care.nu să silesc de nimica. şi care sunt nişte instrumente oarbe

ale inimicilor Ţârei, au cutezat de a forma un Comitet spre a face o Propagandă în România în contra Israeliţilor aruncând spaimă şi ingrijere în sânul acestor păcinici locuitori. Guvernul neputând tolera asemi-nen stare de lucruri, m au autorizat de a a-resta pe membrii acestui Comitet si pe toţi ticcî cart- suntnnncliiţ unei asemine Propa. gande. îndeplinind acest ordin fac cunoscut tuturor locuitorilor dinJJraşii. ca să fie linişti ţi, şi mai ales Israeliţilor de a se râ-zăma pe Guvern, căci el este decis, de a menţine liniştea şi buna ordine cu ori ce preţ, lovind şi pedepsind cu aspri ine ori care ar cuteza de a urina acestei propagande barbare.

Prefect judeţului Iaşii,

Colonel, **G. STURDZA.**

Dedic această lucrare copiilor mei – Ayala,
Zvi-Mark, Yael – şi nepoţilor mei

Jean Ancei

Cuprins

Prefaţă

Chestiunea pogromului de la Iaşi a reţinut într-o oarecare măsură atenţia în istoriografia Holocaustului: a fost menţionat în studiile despre Holocaust, iar câţiva istorici s-au referit la el când au descris şirul grelelor suferinţe prin care au trecut evreii din România între 1938 şi 1944. Lipsea totuşi un studiu fundamental care să descrie Iaşiul, sistemul de guvernământ românesc în oraş înainte de atacul împotriva Uniunii Sovietice din iunie 1941, în timpul atacului şi în săptămânile care l-au urmat. Atât descrierea, cât şi analiza pogromului în sine erau foarte deficiente, iar problema celor răspunzători pentru el încă nu era clarificată. Toate aceste întrebări au fost lămurite de dr. Jean Ancei, cel mai important istoric dintre cei care se ocupă de Holocaust în România şi din perioada care l-a precedat, şi din cea următoare. Autorul face tot ce se cere de la un istoric: descrie aparatul de stat românesc cu toate componentele sale, face legătura dintre acesta şi autorităţile centrale de la Bucureşti şi unităţile germane amplasate în regiune şi scoate în evidenţă dirijarea de către autorităţile române din Capitală a executanţilor pogromului de la Iaşi. El descrie pogromul în detaliu – şi tocmai aceste amănunte limpezesc atmosfera, devenind clară identitatea celor răspunzători (direct sau indirect) de acţiunile monstruoase, chiar şi trăsăturile de caracter ale executanţilor români. Autorul se ocupă foarte mult de evrei, şi e bine că procedează aşa. El descrie reacţiile evreieşti şi redă comportamentul victimelor – desigur, dintr-o adâncă empatie, dar fără să diminueze atitudinea sa obiectivă şi echilibrată în această grea problemă.

Din ansamblul problemei Iaşiului, o atenţie specială s-a acordat trenurilor de evacuare a evreilor, pe parcursul unui lung traseu care a străbătut mari părţi ale României, precum şi sorţii celor care au supravieţuit acestui iad. Atitudinile oamenilor regimului – printre care şi comportarea ieşită din comun a unei activiste a Crucii Roşii Române, care a încercat să ajute şi să salveze, în măsura posibilităţilor – sunt descrise într-un mod captivant şi după toate regulile unei scrieri ştiinţifice.

Problema Iaşiului şi a pogromului care s-a desfăşurat acolo este centrală în istoria Holocaustului din România şi în istoria Holocaustului în general. Ea a constituit un fel de preludiu la asasinarea în masă a evreilor din Basarabia şi Bucovina de către forţele Armatei şi Poliţiei româneşti, dirijate prin directivele nemijlocite ale dictatorului Ion Antonescu. Autorul demonstrează că nu este vorba aici de o izbucnire de instincte necontrolabile, ci de o politică dirijată, al cărei scop final era lichidarea evreilor din România, în cadrul căreia masacrul de la Iaşi şi, apoi, masacrul şi deportarea din Basarabia şi Bucovina urmau să constituie o fază în planul de exterminare a tuturor evreilor din România. Fără îndoială că a existat aici o influenţă germano-nazistă, precum şi o participare, deşi marginală, a nemţilor la pogromul de la Iaşi. Faptele regimului antonescian nu pot fi concepute fără umbrela ideologică, militară şi politică a Germaniei naziste. Nu întâmplător s-au creat relaţii apropiate între dictatorul român şi Adolf Hitler. însă dorinţa de a-i extermina pe evrei, bazată pe o versiune românească de antisemitism extremist, era autentic românească şi s-a bucurat de un sprijin destul de important în rândurile publicului românesc.

Trebuie sublimat că studiile lui Jean Ancei scot în evidenţă faptul că diversele considerente economice şi militare pragmatice, care prin natura lor contraveneau în

realitate campaniei de ucidere a evreilor, nu au avut importanţă nici în ochii executanţilor români, nici în ochii epitropilor lor din Germania nazistă. Toate acestea sunt detaliate şi fundamentate de autor pe baza unei vaste documentaţii primordiale, aflate în arhive româneşti, atât în România, cât şi în Ucraina – şi, nu în mică măsură, a fost copiată şi se află şi în afara graniţelor României. Iar autorul se sprijină pe acest fundament documentar atunci când îşi formulează concluziile – că pogromul de la Iaşi, care a precedat masacrele comise de nazişti după invadarea Uniunii Sovietice, constituie, din multe puncte de vedere, începutul exterminării evreilor din Europa şi a fost executat de partenerii naziştilor, şi nu (în mare parte) de către naziştii înşişi.

Această concluzie, pe care este greu să o trecem cu vederea, ar putea avea consecinţe de mare importanţă în cercetarea epocii.

Studiul despre Iaşi a fost precedat de alte studii ale lui Jean Ancei, şi în primul rând de marea sa operă, în,două volume, *România,* care analizează Holocaustul evreilor din această ţară, în ansamblu, şi care a fost publicată de Editura Yad Vashem în 2002. Multe alte studii vor apărea curând. Cartea de faţă reprezintă o completare, iar pe de altă parte, o detaliere a unei probleme centrale în ansamblul istoriei evreilor români – sau, dacă vreţi, un studiu *in micro* din epopeea generală care ilustrează ansamblul şi permite interpretarea cu mai mult succes. în faţa noastră se află o lucrare deosebit de importantă, bogată din punct de vedere documentar, profundă din punctul de vedere al naraţiunii şi al analizei istorice pe care o oferă. Este o contribuţie deosebit de serioasă la cunoştinţa noastră despre această epocă întunecată din istoria poporului evreu.

prof. Yehuda Bauer

Cuvânt înainte

în pogromul de la Iaşi au fost ucişi circa o treime din evreii oraşului, peste 14.000, majoritatea lor în decurs de două zile – 29 şi 30 iunie 1941.

Acest studiu nu este prima încercare pe care am făcut-o de a clarifica una dintre marile crime comise de regimul fascist din România. L-au precedat două articole pe care le-am publicat în 1987 şi o referinţă la subiect într-un articol despre Antonescu şi evreii în 1993 (vezi Bibliografia). Am simţit tot timpul că lipseşte ceva şi că documentele pe care le-am avut la dispoziţie se contrazic uneori între ele şi nu corespund cu puţinele documente germane referitoare la acest subiect – şi, îndeosebi, contrazic mărturiile supravieţuitorilor care s-au acumulat în decursul anilor în Arhiva Yad Vashem. O cotitură s-a produs numai după ce Muzeul Holocaustului din Washington a obţinut, la iniţiativa unuia dintre directorii lui, dr. Radu loanid, documentaţia de la anchetele şi procesul desfăşurat în România împotriva criminalilor de la Iaşi în anii 1944-1948, documentaţie care a fost ţinută ascunsă vreme de aproximativ cincizeci de ani. Muzeul Holocaustului a avut bunăvoinţa să mă invite, în 1996, pentru o perioadă de studii de câteva luni, mi-a pus la dispoziţie documentaţia şi mi-a dat posibilitatea să copiez un număr nelimitat de documente şi microfilme, iar pentru asta sunt recunoscător muzeului şi directorilor săi. La acestea trebuie adăugate documentaţia despre regimul lui Antonescu din alte surse, din arhivele din fosta Uniune Sovietică devenite accesibile cercetătorilor, precum şi documente germane (în cea mai mare parte cunoscute, dar pe care le-am înţeles doar acum), pe care le-am studiat şi adunat în decursul anilor – în special colecţia de documente ale Legaţiei germane de la Bucureşti, care se află în parte la Yad Vashem şi în parte la Muzeul Naţional din Washington.

Prelucrarea vastului material şi pregătirea studiului au durat aproximativ patru ani, lucrarea fiind terminată în 1999. Două întrebări principale au călăuzit studiul :

- Pogromul de la Iaşi a fost oare o crimă planificată de nazişti, asemenea celorlalte asasinate în masă executate la începutul războiului de către unităţile *Einsatzgruppe* şi Armata germană, de la Marea Baltică până la Marea Neagră?
- Pogromul a fost oare urmarea unei colaborări germano-române, având în vedere că şi regimul românesc a adoptat o politică de exterminare a evreilor?

După ani de căutări, lectură-şi reflectare, concluziile au fost categorice – şi, spre surprinderea mea, au răspuns negativ la cele două întrebări care m-au frământat. Pogromul de la Iaşi a avut loc în urma unei hotărâri a regimului antonescian de a lichida majoritatea evreilor dintr-un oraş care, în ochii naţionaliştilor şi antisemiţilor români, a simbolizat (în decurs de peste o sută de ani) existenţa evreiască în România.

în ceea ce priveşte a doua întrebare,, unităţi militare germane staţionate la Iaşi i-au ajutat pe români în executarea pogromului, existând chiar o înţelegere prealabilă cu comandanţii forţelor germane în oraş – şi cu aceasta s-a încheiat contribuţia germană. Criminalii din unităţile de lichidare naziste *Einsatzgruppe D* nu au participat la pogrom şi nici nu se aflau pe atunci în Iaşi. Pogromul de la Iaşi a fost o producţie românească cu sprijin german – ajutorul unui aliat mare dat partenerului său mai mic spre a-şi îndeplini

fanteziile antisemite. Iniţiativa şi planificarea au fost în exclusivitate româneşti.

Un ordin explicit al lui Ion Antonescu a stat la baza pogromului. Diverse autorităţi civile şi militare ale statului român – Marele Stat-Major al Armatei, Serviciul Special de Informaţii (SSI), Ministerul de Interne şi şefii Direcţiei Generale a Poliţiei şi Inspectoratului General al Jandarmeriei – s-au ocupat în mod activ de planificarea pogromului şi de conducerea lui. în execuţie au fost implicaţi diverşi factori, printre care adjunctul primului-ministru, Mihai Antonescu şi alţi miniştri, corpul judiciar militar şi civil, Direcţia CFR şi salariaţii săi, precum şi cetăţeni români din toate straturile sociale din Iaşi şi din împrejurimi.

Pogromul nu a fost o izbucnire spontană de instincte criminale, ci rodul unui plan anticipat, şi a fost executat în urma unui *ordin explicit,* care a fost modificat în cursul zilei pogromului, când devenise clar faptul că autorităţile pierduseră controlul asupra pogromiştilor şi soldaţilor, oraşul transformându-se într-un abator de proporţii uriaşe. Ordinul explicit al lui Ion Antonescu, pe care l-am găsit în arhive, a dezvăluit adevăratul scop al organizării pogromului, necunoscut până acum: deportarea întregii populaţii evreieşti din Iaşi în lagărul de la Târgu-Jiu, în sudul României, aşa cum se proceda chiar în acele zile cu evreii din orăşelele şi satele din Moldova, în vederea deportării lor în lagărele morţii din Ucraina.

Pogromul de la Iaşi şi istoria celor două „trenuri ale morţii” în care au fost înghesuiţi mii de evrei cu scopul de a-i lichida în chinuri constituie un capitol oribil şi aproape necunoscut în istoria suferinţei umane şi în istoria Răului în general. S-a manifestat o duşmănie oarbă şi o implicaţie personală care au depăşit dorinţa de a ucide, o amplă izbucnire de ură care s-a exprimat prin zdrobiri de capete, oase, membre, şi un extaz înfiorător la vederea sângelui curgând. Pogromul a fost însoţit de jaf, viol şi distrugere, deopotrivă din dorinţa de a le înfăptui şi ca expresie a încetării de a-l mai considera pe evreu un membru al speciei umane şi a senzaţiei de eliberare totală de normele de conduită omenească.

Această schimbare nu s-a produs în mod brusc, în urma adoptării rapide a unor de teorii antisemite naziste sau rasiste după instaurarea regimului fascist şi a alianţei cu Germania nazistă. Au precedat-o însămânţarea adâncă a antisemitismului timp de zeci de ani în România în general şi la Iaşi în special. Oraşul a servit deja, în a doua jumătate a secolului al XlX-lea şi cu atât mai mult de la începutul secolului XX, drept centru antisemit naţional şi centrul Ligii Apărării Naţional-Creştine a lui Cuza. La Iaşi s-a întemeiat, în 1927, Garda de Fier, iar în 1935, Partidul Naţional-Creştin al lui Goga şi Cuza. La o săptămână după pogrom, Mihai Antonescu le-a spus miniştrilor săi: „Nu mi-e teamă că istoria ne va judeca drept barbari... Fiţi fără milă! ”. Şi într-adevăr, aşa s-au comportat mulţi români, cu şi fără uniforme.

După cum am menţionat, în pogromul de la Iaşi au fost ucişi circa o treime din evreii oraşului. Dar cu aceasta nu au luat sfârşit crimele regimului antonescian. După pogrom, regimul român a făcut două încercări sofisticate de a falsifica documentaţia cu privire la desfăşurarea evenimentelor. La începutul lui august 1941, când autorităţi sau oficialităţi care nu au fost informate din timp despre organizarea pogromului au pregătit rapoarte care contraziceau intenţiile planificatorilor, adică de a acuza populaţia evreiască din Iaşi de rebeliune armată împotriva trupelor române şi germane din oraş, pentru a justifica desfăşurarea acţiunii; şi a doua oară, la începutul anului 1944, când devenise clar că Germania şi Roţpânja urmează să piardă războiul, pentru a evita răspunderea pentru crima abominabilă comisă pe teritoriul ţării, într-o zonă în care nu s-au desfăşurat operaţiuni militare, cu scopul de a-i acuza de acţiune pe germani şi ajutorii lor din rândurile membrilor Mişcării legionare (a cărei activitate fusese interzisă de autorităţi), şi drojdia societăţii pur şi simplu. Cele două acţiuni de falsificare au creat o situaţie extrem de ciudată: diverse documente se găsesc în două versiuni (uneori chiar în trei), cu aceeaşi dată, acelaşi număr de înregistrare şi aceeaşi semnătură, dar cu conţinut diferit. Comparaţia conţinuturilor dezvăluie intenţiile falsificatorilor, care nu sunt alţii decât autorităţile române. Iar dacă nu e

suficient, şi regimul comunist, care a ales, dintre toate crimele regimului fascist român, să publice tocmai despre pogromul de la Iaşi un „studiu” al unor istorici oficiali, pentru a absolvi statul şi pe români de răspunderea morală faţă de crimele regimului antonescian în oraş.

Dubla falsificare a documentelor din timpul războiului, interzicerea accesului la documentaţia proceselor desfăşurate după război şi istoriografia falsă din perioada regimului comunist au creat
confuzie în jurul reconstituirii evenimentelor din timpul pogromului de la Iaşi, împiedicând astfel până azi dezvăluirea adevărului cu privire la această crimă îngrozitoare.

Acest studiu a fost realizat sub îndrumarea şi cu sprijinul activ al prof. Yoav Gelber de la Universitatea din Haifa, care a condus, la Yad Vashem, proiectul studiilor despre istoria Holocaustului în ţările Europei. îi mulţumesc pentru sprijinul acordat în lărgirea studiului şi pentru importantele sale observaţii. După încheiere, studiul a fost citit şi de prof. Yehuda Bauer, care a recomandat unele schimbări structurale şi prescurtări. îi mulţumesc pentru interesul manifestat faţă de această lucrare şi pentru contribuţia sa.

Mulţumesc Muzeului Holocaustului din Washington, fostului director al Institutului de cercetări al Muzeului, dr. Michael Barnbaum, directorului arhivei, Henry Mayer, directorului responsabil cu relaţiile externe ale Muzeului, dr. Wesly Fisher, şi, o dată în plus, dr. Radu loanid, care a obţinut documentele ce mi-au permis „cotitura” importantă şi m-a ajutat, ca de obicei, pe măsura posibilităţilor.

„Pogromul de la Iaşi” urma să facă parte din *Istoria Holocaustului din România,* studiu în două volume care a apărut în anul 2002 la Editura Yad Vashem. însă studiul consacrat Holocaustului * în România depăşise limitele planificate, astfel încât am primit cu recunoştinţă propunerea profesorului Yehuda Bauer de a transforma capitolele despre pogrom într-o lucrare de sine stătătoare, care să fie publicată separat. Un rezumat al „Pogromului de la Iaşi”, sub formă de capitol, este cuprins în *Istoria Holocaustului. Evreii din România între anii 1944-1947* (lucrare publicată la Bucureşti, de Editura Hasefer, sub titlul *Contribuţii la Istoria României, Problema evreiască 1933-1944,* Bucureşti, 2001, 2003). O altă parte care a fost despărţită de studiul cel mare va constitui următorul volum care va fi publicat curând de Editura Yad Vashem.

Autorul

■: U’L' .. J X.: ~l¡n-

■mini M MWiiré JMRWP . v i> xqmwrLwu ->• • -• ■!' rurnft»M.«

aJp'l-u' V’A ••’4’.' -l t*!V« <• ’»P stil''1”1' ’■

.; -■r, .’..i I , i U > ■ -J..Í ¡íí,’’. nihii *■!■• 4

' ' ■ - . ■' '> ..> -t .. . , ■ -j o

Capitolul 1

Iniţiatorii, planificatorii şi executanţii

Pogromul de la Iaşi a fost executat la ordinul explicit al lui Ion Antonescu, care a dispus evacuarea din oraş a tuturor evreilor şi lichidarea fără milă a oricărui evreu care va deschide focul asupra soldaţilor români şi germani[1]. Secţia a Il-a a Marelui Cartier General (MCG) şi Serviciul Special de Informaţii (SSI) au pregătit terenul pentru pogrom şi au furnizat pretextul pentru pedepsirea evreilor din oraş. Unităţi ale Armatei germane, care au fost instalate în Iaşi, i-au ajutat pe români să-şi realizeze fantezia lor antisemită. Planificarea masacrului s-a bazat pe exemplul pogromului de la Dorohoi, din vara anului 1940, şi nu pe pogromurile executate de nazişti în Europa de Răsărit, care abia începuseră (de pildă, pogromul de la Lvov, de la începutul lunii iulie 1941); însă fără prezenţa Armatei germane în România, regimul lui Antonescu nu ar fi îndrăznit să pună la punct un astfel de plan, de asemenea proporţii. Evacuarea evreilor din Iaşi făcea parte din „Planul mare", care urma să pună capăt prezenţei evreieşti în Moldova, concomitent cu exterminarea fizică a evreilor din Basarabia şi Bucovina, plan cunoscut sub denu- mirea-cod „Curăţirea terenului". La 29 iunie, ziua în care urmau să fie evacuaţi toţi evreii din oraş, la Iaşi se aflau 45.000 de evrei[I II]. în mai 1942, la recensământul „persoanelor având sânge

---

I Autorul acestui studiu nu a afirmat niciodată, in studiile sale anterioare, că Ion Antonescu a dispus executarea pogromului împotriva evreilor din Iaşi, până când a descoperit în iulie 1996 ordinul secret al Conducătorului (vezi *infra,* p. 19). Despre părerile autorului privind răspunderea pentru pogrom până la descoperirea acestui document, precum şi a altor documente importante care completează tabloul, vezi Jean Ancei: „Antonescu and the Jews", *Yad Vashem: Studies,* 23, Ierusalim, 1992, pp. 184-189 (subcapitol privind pogromul de la Iaşi), „The Jassy Syndrome", *Romanian Jewish Studies,* Ierusalim, 1987, partea 1, voi. I, nr. 1, pp. 35-51 şi partea 2, voi. I, nr. 2, pp. 35-53 (în continuare : Ancei, „The Jassy Syndrome").

II Notă telefonică a prefectului de Iaşi, colonelul Dumitru Captaru, către Ministerul de Interne din Bucureşti, prin care aduce la cunoştinţă ordinul lui Mihai Antonescu privind evacuarea tuturor evreilor din oraş şi cere dispoziţii cu privire la executarea ordinului (19 iunie 1941) – Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 40010, voi. 89, p. 478; copie în Arhiva Muzeului Holocaustului din Washington (USHMM), RG-25004M, microfilm 36 (în continuare: USHMM).

evreiesc", în oraş au fost găsiţi 32.364 de evrei[III]. Deci cel puţin 12.000 de evrei au fost masacraţi în timpul pogromului.

Ordinul formal de a evacua evreii din oraş a fost dat de Ion Antonescu, telefonic, direct comandantului garnizoanei din oraş, colonelul Constantin Lupu, la 27 iunie 1941 – printre altele, Lupu a fost solicitat să ia măsuri „pentru evacuarea din Iaşi a populaţiei evreieşti"[1]. în noaptea de 28/29 iunie, când unităţi militare, Poliţia şi Jandarmeria au început arestări şi lichidări, Antonescu a revenit asupra ordinului de evacuare, iar Lupu şi l-a notat cu stricteţe, întrucât şi de această dată dispoziţia a fost transmisă telefonic:

> 1. Vei da o ordonanţă, care o vei semna D-ta ca Comandant Militar al oraşului Iaşi, bazată pe înaltele Decrete existente şi mai adăugând, având şi în vedere starea de războiu...
> La primirea de focuri de armă dintr-o locuinţă, se va încercui acea locuinţă cu armata, vor fi arestaţi toţi locuitorii afară de copii şi după o instrucţie sumară acei găsiţi în vină vor fi executaţi.
> Aceleaşi sancţiuni se vor aplica şi acelora care vor dosi persoanele care au săvârşit infracţiunile [descrise] mai sus.
> 2. Evacuarea populaţiei evreieşti din oraşul Iaşi este necesară şi va fi făcută totală, inclusiv femei şi copii. Evacuarea se va face pe pachete, pachete, mai întâiu la Roman şi apoi la Târgu- -Jiu. Pentru aceasta vei lua înţelegere cu Ministerul de Interne şi Prefectura de judeţ, chestiunea trebuind bine studiată[IV V].

De asemenea, Antonescu i-a comunicat că a cerut Marelui Cartier General să trimită ca întărire un batalion de jandarmi, pentru a face ordine.

Dispoziţia telefonică dată de Conducător folosind un limbaj grosolan (a ordonat evacuarea evreilor „pachete, pachete", ca şi cum ar fi fost vorba de nişte obiecte) a fost întărită a doua zi, 29 iunie, în ziua pogromului, de către Mihai Antonescu, care a repetat ordinul către prefect, colonelul Captam, cu următorul conţinut:

> - Populaţia evreiască din oraşul Iaşi urmează să fie evacuată cu bărbaţi, femei şi copii.
> - Evacuarea se va face pe grupuri, punându-se la dispoziţie numărul de trenuri

III Centrala Evreilor din România, Breviarul statistic al populaţiei evreieşti din România, Bucureşti, 1948, p. 28; copie în Jean Ancei (ed.), *Documents Concerning the Fate of Romanian Jewry During the Holocaust,* The Beate Klarsfeld Foundation, Ierusalim, 1996, voi. I, p. 307 (în continuare: Ancei, *Documents).*

IV Demers personal al colonelului Constantin Lupu către generalul Antonescu, prin care se plânge că a fost demis din postul său cu toate că a executat cu loialitate ordinele sale (25 iulie 1941) – Arhivele Statului, Bucureşti, Fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, Dosar 247/41, f. 10 (Arhivele Naţionale, filiala Bucureşti, Fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri).

V Ordin telefonic dat personal de mareşalul Antonescu, în noaptea de 28/29 iunie, la ora 23, aşa cum l-a notat colonelul Lupu – *Dosar în anchetă în problema colonelului în rezervă Constantin Lupu,* 1941, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 28, p. 183; copie USHMM, RG- 25004M, microfilm 48 (microfilmele menţionate în continuare fac parte din colecţia RG-25004M).

necesare.

- A se hotărî de Ministerul Afacerilor Interne, localităţile unde se evacuează [evreii][VI].

Prefectul s-a grăbit să raporteze ministrului de Interne ordinul primit direct de la Mihai Antonescu – şi, pentru a sublima amploarea misiunii, a adăugat că „numărul evreilor din Iaşi se ridică la cca 45.000”, cerând instrucţiuni pentru executarea dispoziţiei.

Oare putea fi evacuat un număr atât de mare de evrei într-un timp atât de scurt? Lagărul de la Târgu-Jiu era oare în stare să absoarbă atât de mulţi evrei, inclusiv femei şi copii ? Existau oare suficiente mijloace de transport pentru a deplasa zeci de mii de evrei spre sudul României? Conducătorul nu şi-a pus aceste întrebări. în privinţa evreilor, el a acţionat ca şi cum ar fi fost cuprins de amok, emiţând (cum s-a dovedit ulterior) ordine care nu puteau fi executate într-un timp scurt – de pildă, dispoziţia de a-i deporta pe toţi evreii din Bucovina „în decurs de zece zile” sau de a concentra 110.000 de evrei din Basarabia şi Bucovina în lagăre din judeţul Golta.

înainte de emiterea acestor ordine, s-au obţinut înţelegeri cu oameni ai Legaţiei germane de la Bucureşti şi cu comandantul corpului de armată german din Iaşi cu privire la metodele de acţiune împotriva evreilor (vezi *infra).* Din cauza incapacităţii sale de a stăpâni situaţia şi de a executa cu fidelitate ordinul lui Antonescu, comandantul militar al oraşului (colonelul Lupu) a fost demis la 2 iulie 1941. în cursul procesului intentat împotriva lui la Curtea marţială a Corpului 4 Armată, în ianuarie 1942, a fost făcut cunoscut ordinul secret pe care l-a primit de la Antonescu şi de la adjunctul său, ordin despre care nu s-a ştiut nimic până în iulie 1996 (procesul a fost secret, iar documentaţia privind procesul şi pogromul nu a fost dezvăluită până în iulie 1996). Acesta este cadrul în care a avut loc pogromul de la Iaşi.

în ciuda unei abundenţe aparente de documente cu privire la acest subiect, pogromul de la Iaşi a constituit în mare măsură un mister în ceea ce priveşte responsabilii şi planificarea[VII]. Oare acest pogrom a fost încă o verigă în lanţul masacrelor comise de unităţile de asasinare germane la începutul campaniei împotriva Uniunii Sovietice – sau a constituit o parte din planul românesc de „curăţire a terenului” în România, şi nu numai pe teritoriile eliberate ? Precum vom vedea în continuare, amânarea judecării criminalilor până în vara anului 1948 şi publicaţiile tendenţioase ale regimului comunist au constituit o încercare continuă, aproape reuşită, de

---

VI Notă telefonică nr. 1052 a prefectului Captaru către Ministerul de Interne, 29 iunie 1941, ora 23.55 (vezi *supra,* p. 15, nota 2).

VII încă din 1945 s-au publicat două culegeri de documente şi mărturii privind pogromul de la Iaşi: M. Mircu, *Pogromul de la Iaşi (29 iunie 1941),* Editura Glob, Bucureşti, 1945 ; M. Carp, *Cartea Neagră. Suferinţele evreilor din România în timpul dictaturii fasciste, 1940-1944,* voi. II-A, *Pogromul de la Iaşi,* Societatea Naţională de Editură şi Arte Grafice „Dacia Traiană”, Bucureşti, 1948 (în continuare: *Cartea Neagră II).* Institutul de studii istorice şi social-politice de pe lângă CC al PCR a publicat, în anul 1978, un „studiu” privind pogromul: A. Kareţki şi M. Covaci, *Zile însângerate la Iaşi (28-30 iunie- l-941f* Editura-Politică, Bucureşti.

a zădărnici cercetarea adevărului privind acest eveniment important al Holocaustului în România, o încercare permanentă de inducere în eroare cu «copul de a estompa identitatea planificatorilor, a celor responsabili şi a executanţilor, prin devierea intenţionată a cercetării istorice, ascunderea surselor şi chiar prin crearea unor documente false.

„Planul mare"

Colonelul Traian Borcescu – care a deţinut funcţii importante în Secţia a Il-a a Marelui Stat-Major, iar de la 18 iunie 1941 a fost şeful secretariatului Serviciului Special de Informaţii (SSI) – a descris în 1945, în amănunţime, planificarea pogromului de către aceste două organe, Secţia a Il-a şi SSI, prilej cu care a evidenţiat scopul ascuns al unităţii operative a Serviciului Special de Informaţii, *eşalonul special,* care a planificat şi a participat la pogrom, plan care nu a fost menţionat nicăieri în scris:

> Unul din scopurile ascunse şi nemărturisite pe faţă ale expediţiei acestui Eşalon Operativ a fost acela a înlăturării pe cale de deportare sau exterminare a evreilor din Moldova... De la Iaşi, Eşalonul a plecat la Chişinău unde s'au erediat [greşeală în text – *n.m.]* masacrele contra evreilor, operând şi la Chişinău aceleaşi echipe din SSI care au operat şi la Iaşi[1].

Alungarea evreilor din Moldova (care face parte din Regat) sau, cu alte cuvinte, extinderea ordinului de „curăţire a terenului" pe teritoriul României este „Planul mare". Acest plan nescris a fost amintit în mod explicit de Ion Antonescu în directivele trimise lui Mihai Antonescu de pe front la 3 septembrie 1941 şi a fost conceput într-un moment de entuziasm excesiv faţă de alianţa cu Germania nazistă, într-un moment de credinţă profundă a celor doi Antoneşti în victoria Armatei germane în război, aşa cum şi-a găsit expresia în directivele către miniştri, în ordinele către generali, în discursurile la radio, în articole din presă şi în dispoziţiile secrete de lichidare a prezenţei evreieşti în Basarabia şi în Bucovina. Părţi din „Planul mare" au fost aplicate în Moldova, pornind de la considerarea existenţei evreieşti pe acest teritoriu – cel mai populat cu evrei – drept o nenorocire care a lovit poporul român, aşa cum a fost percepută la vremea aceea de către M. Eminescu, I. Creangă, C. Negruzzi, precum şi de lideri ai mişcărilor antisemite lorga, Cuza şi Codreanu. Mihai Antonescu a subliniat chiar în scris că istoria a acordat naţiunii române o ocazie unică de a curăţa ţara de străini – ocazie care nu se va repeta niciodată. Dacă nu ar fi intervenit germanii, care au frânat excesul de zel al lui Antonescu din motive de planificare şi de respectare a unui program de activitate, „Planul mare" ar fi fost aplicat deja în anul 1941 (vezi *infra).*

Prima măsură din acest plan a fost ordinul dat de Ion Antonescu

generalului Şteflea, pe atunci şeful Marelui Stat-Major, „să fie identificaţi pe regiuni [în Moldova] toţi iidanii, agenţii comunişti sau simpatizanţi. Ministerul de Interne trebuie să-i ştie, să le interzică circulaţia şi să fie în măsură a face cu ei ceea ce voi ordona, *când va veni momentul oportun"*[VIII][IX]. Antonescu a mai ordonat generalului Şteflea să raporteze serviciului din cadrul Preşedinţiei Consiliului de Miniştri „rezultatele măsurilor luate" până la 10 iulie 1941.

A doua măsură a constituit-o evacuarea evreilor din toate satele din Moldova şi închiderea unora dintre ei în lagărul de la Târgu-Jiu, în sudul României. în privinţa evreilor din Moldova, ordinul secret al lui Antonescu – înregistrat la 21 iunie 1941 şi pus în aplicare deja din 18 iunie – a stabilit în mod clar:

> Toţi evreii între 18-60 de ani, din satele dintre Şiret şi Prut, vor fi evacuaţi în lagărul Târgu-Jiu şi în satele din jurul acestui oraş. Primele trenuri pleacă cu începere de azi, 21 iunie a.c. Restul familiilor evreieşti din satele dintre Şiret şi Prut ca şi familiile evreieşti din celelalte sate din Moldova, vor fi evacuate cu ceea ce le este necesar pentru trai, în comunele urbane de pe teritoriul judeţelor respectiv prin grija prefecţilor de judeţ. Evacuarea acestor familii din satele din Moldova, se va face în 48 de ore de la primirea ordinului[1].

A treia măsură, care i-a transformat peste noapte pe toţi evreii din Iaşi în colaboratori potenţiali ai „inamicului sovietic", justificând apriori acţiunile de răzbunare împotriva răsculaţilor care încă nu se răsculaseră, a fost ordinul special al Siguranţei dat Comandamentului Poliţiei din Iaşi la 27 iunie 1941:

> Fiind informat că la anumiţi evrei se găsesc dosite arme şi muniţiuni, vă rugăm să binevoiţi a dispune a se efectua de îndată percheziţionarea amănunţită şi riguroasă a *locuinţelor populaţiei evreieşti,* pentru a se verifica dacă nu cumva ne aflăm în faţa unei acţiuni de înarmare a populaţiei evreieşti. De rezultat ne veţi raporta fără întârziere,

---

VIII Copie autorizată a declaraţiei lui Traian Borcescu, şeful Secţiei de contraspionaj a SSI, 12 noiembrie 1945, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 24, p. 122 (USHMM, RG-25004M, microfilm 47).

IX Ordinul confidenţial şi personal al preşedintelui Consiliului de Miniştri către şeful Marelui Stat-Major al Armatei române, generalul Ilie Şteflea, 19 iunie 1941, *Cartea Neagră II,* nr. 1, p. 39 (sublinierea îmi aparţine). Carp a fost primul care a descoperit şi a publicat documentul, subliniind însă că a văzut numai copia, nu şi originalul. Originalul a fost publicat în anul 1989 de către

I. C. Drăgan, român care s-a îmbogăţit în Italia şi a înfiinţat o editură ce publică opere naţionaliste – printre altele, a publicat o colecţie importantă de documente despre regimul lui Antonescu. în original, ordinul cuprindea şi propoziţia „a se executa dispoziţiile din document", fapt ce elimină orice îndoială cu privire la fermitatea lui Antonescu de a rezolva problema evreilor din Moldova, „când va veni momentul oportun". Drăgan a adăugat la document o observaţie, prin care a încercat să demonstreze că acestea au fost doar directive pentru pregătirea unui material documentar despre suferinţa românilor din teritoriile cucerite în anul de ocupaţie sovietică, pentru a servi Ministerului Propagandei Naţionale (vezi Centrul European de Cercetări Istorice, *Antonescu, Mareşalul României şi răsboaiele de reîntregire,* mărturii şi documente coordonate şi îngrijite de losif Constantin Drăgan, voi. III, Nagard Cannaregio, Venezia, 1989, p. 451.

arătând şi măsurile luate[X XI].

Şi această dispoziţie a fost dată de Antonescu, care a ordonat Marelui Stat-Major să comunice Armatei a 4-a, care era desfăşurată şi pe teritoriul judeţului Iaşi, să dea dovadă de vigilenţă pentru a păzi spatele frontului, deoarece agenţii inamicului efectuează acţiuni de sabotaj şi îi furnizează informaţii, atacând chiar soldaţi izolaţi: „Populaţia evreiască este părtaşe la această acţiune", se afirma într-un apel special al Armatei a 4-a către Inspectoratul Poliţiei din Iaşi, în numele generalului Antonescu. Antonescu, se arăta în comunicat, a ordonat comandanţilor de divizii „să execute imediat" pe oricine acţionează, pe orice cale, împotriva Armatei şi a intereselor statului[XII]. Prin aceasta s-a închis cu desăvârşire cercul în jurul colectivităţii evreieşti din Iaşi. Toate organele poliţieneşti şi militare au fost avertizate împotriva inamicului, li s-a cerut să-l depisteze din timp şi li s-a dat mână liberă în rezolvarea problemei (incluzând execuţii în masă şi evacuarea forţată a 45.000 de evrei).

Ordinul de evacuare din sate a fost aplicat în judeţul Iaşi cu stricteţe în noaptea de 20 iunie 1941Dispoziţia amintea în mod explicit termenul *familii,* pentru a fi clar că evacuarea este totală. Fuga evreilor din sate a început în timpul Guvernului Goga-Cuza, dar alungarea lor din sate a început către sfârşitul regimului dictaturii regale, în anul 1940, intensificându-se în zilele statului naţional legionar. în judeţul Iaşi nu mai existau evrei în satele mici, ci doar în câteva sate mari – Bivolari, Sculenii-Vechi, Ţigănaşi, Copou şi Socola – şi în două târguri cu statut de comune, Podu Iloaiei şi Târgul Frumos, fiecare dintre ele numărând 1.600 de evrei.

Evacuarea a o mie de evrei din satul Bivolari a început în noaptea de 20 iunie 1941. Gărzi de soldaţi români au arestat circa două sute de bărbaţi şi tineri, i-au transferat în clădirea şcolii evreieşti, unde i-au ţinut mai multe ore, „fără a avea voie să facem vreo mişcare". Dimineaţa, bărbaţii şi tinerii au fost mânaţi, pe căi lăturalnice, escortaţi de gărzi militare, spre satul Ţigănaşi, aflat la o distanţă de 50 km:

> Am fost huiduiţi de locuitorii satelor, de armata cantonată în sate. S'au asvârlit de către aceştia pietre asupra noastră. Am executat corvezi în toate satele prin care am trecut[1].

După un marş de 12 ore au ajuns în Ţigănaşi, unde au fost reţinuţi două zile în stare de arest (până la 23 iunie), iar apoi au fost predaţi jandarmilor din Legiunea de jandarmerie a judeţului – şi au fost puşi să mărşăluiască spre Iaşi, împreună cu evreii din Ţigănaşi.

X Ordinul Ministerului de Interne, în numele generalului Antonescu, de a-i evacua pe toţi evreii din satele din Moldova şi din celelalte părţi ale României şi închiderea unei părţi dintre ei în lagărul de la Târgu-Jiu, 21 iunie 1941 – Ancei, *Documents,* II, nr. 136, pp. 414-415.

XI Ordinul direcţiei Siguranţei din Direcţia Generală a Poliţiei către Inspectoratul Regional de Poliţie Iaşi, 27 iunie 1941, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 40010, voi. 8, p. 283 (USHMM, microfilm 36) (sublinierea îmi aparţine).

XII Comunicatul şefului statului-major al Armatei a 4-a, generalul Nicolae Pălăngeanu, către Inspectoratul Poliţiei din Iaşi cu privire la ordinul Marelui Stat-Major, nr. 193/1941, în numele generalului Antonescu, 30 iunie 1941 – *ibidem,* p. 205.

Pe drum am fost fotografiaţi de soldaţi germani.

După o zi de marş forţat au fost duşi la Inspectoratul de jandarmi, de unde, „în goană şi lovituri", înconjuraţi de jandarmi înarmaţi cu mitraliere, au fost mânaţi la gara din Iaşi; iar noaptea, înfometaţi şi bătuţi din nou, au fost urcaţi în vagoane de marfă, câte şaizeci în fiecare vagon – şi au început o călătorie care a durat opt zile (în loc de două) până la lagărul de arest Târgu-Jiu. Li s-a interzis să cumpere alimente şi apă, „dar gardienii ne-au adus pe ascuns apă cu preţul de o sută de lei pentru o sticlă". Soldaţi germani i-au lovit în staţii şi le-au luat banii.

înainte de Bucureşti, evreii care au fost evacuaţi din judeţul Iaşi au observat că în afară de ei mai sunt încă zece vagoane cu evrei din sate din Moldova. Comportarea faţă de ei s-a înăsprit şi mai mult – şi, întrucât între timp începuse invadarea Uniunii Sovietice, au fost bătuţi „pentru că am tras în Armata română şi l-am ucis pe Hristos"[XIII XIV].

Lagărul de la Târgu-Jiu unde au fost duşi nu putea cuprinde zecile de mii de evrei din sate şi alţi deţinuţi care erau înghesuiţi acolo fără întrerupere. Mii de bărbaţi evrei au fost scoşi de acolo şi transferaţi în lagăre de muncă în sudul României.

Soarta femeilor şi copiilor din Bivolari (şi din judeţul Iaşi, în general) a fost diferită. Li s-a spus că vor fi transferaţi într-un alt sat pentru trei zile, până ce frontul se va depărta, şi de aceea nu e nevoie să ia cu ei nici un obiect casnic, deoarece se vor întoarce la casele lor – iar între timp, au promis autorităţile, avutul lor va fi păzit. De remarcat că autorităţile i-au evacuat numai pe evreii din acele sate, nu şi pe români. Femeile au fost duse pe jos, fără hrană, la Iaşi; pe drum au fost jefuite de ţărani, iar comandanţii soldaţilor din escortă le-au maltratat[XV]. întreaga avere a evreilor din toate satele – casele, gospodăriile auxiliare, magaziile, furajele şi tot ce se putea lua – a fost furată de către vecini.

Evreii din satul Copou, cam 300 la număr (acest sat, care la origine era situat în afara laşiului, a devenit un fel de suburbie îndepărtată a oraşului), au fost evacuaţi după aceeaşi metodă. Şeful Comunităţii, care era şi administratorul sinagogii, a fost bătut până ce a paralizat, deoarece a îndrăznit să telefoneze preşedintelui Comunităţii vecine din Iaşi şi să-l întrebe ce să facă cu sulurile Toréi. A fost acuzat că este „comunist care a avut convorbiri subversive"[1]. Bărbaţii între 18 şi 60 de ani au fost închişi în trenuri, fără să li se permită să ia vreun lucru din casă, şi au fost trimişi

XIII Declaraţia lui Carol Foghelman la Poliţia din Iaşi, noiembrie 1944, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 42, p. 425 (USHMM, microfilm 43). Mărturiile şi declaraţiile care vor fi indicate în continuare au fost date acuzatorilor publici, Procuraturii la diferite tribunale care s-au ocupat cu pregătirea procesului criminalilor de război din Iaşi. Acest lucru nu a fost consemnat în mod explicit în notele următoare. Trebuie remarcat faptul că, în cei patru ani care au trecut de la răsturnarea regimului antonescian şi până la proces, de pregătirea procesului s-au ocupat câteva tribunale: Tribunalul din Iaşi, Tribunalul Poporului din Iaşi şi din Bucureşti, Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război, Tribunalul militar şi Tribunalul din Bucureşti. Aceasta explică multitudinea tribunalelor consemnate în notele următoare.

XIV *Ibidem,* p. 425b.

XV *Ibidem,* p. 426.

la Târgu-Jiu[XVI] [XVII] – iar bunurile le-au fost furate sau împărţite între locuitorii români.

Aici trebuie să remarcăm faptul că un număr mare dintre evreii care au trăit în satele din judeţul Iaşi erau în general foşti soldaţi sau urmaşii lor, care obţinuseră cetăţenia încă înainte de adoptarea Legii încetăţenirii din 1921. Majoritatea participaseră (ei sau părinţii lor) la războaiele României, unii fiind chiar decoraţi. Aceşti evrei, circa 1.800 la număr, nu puteau fi acuzaţi că au tras în soldaţii români sau germani sau că au semnalizat avioanelor sovietice, aşa cum s-a procedat la Iaşi, deoarece au fost evacuaţi înainte de izbucnirea războiului. Ei au fost primii din judeţ care au fost evacuaţi în lagărul de încarcerare, cu trenuri de marfa sigilate, circa şaizeci într-un vagon.

Cu toate că drumul a durat opt zile, li s-a refuzat apa de băut, iar o parte dintre ei au reuşit s-o obţină contra sumei de o sută de lei pentru o sticlă (în iulie 1941, o sută de lei se plătea, puţinilor ţărani care nu fuseseră mobilizaţi, pentru o zi de muncă lungă şi istovitoare la câmp).

Planificarea pogromului

Pogromul de la Iaşi a fost planificat de aceleaşi organe care au pus la cale lichidarea evreilor din Basarabia şi Bucovina de Nord: cei care au conceput ordinul de „curăţire a terenului" pentru Jandarmerie şi „ordinele speciale" pentru unităţile Armatei; cei care au planificat să-i asmuţă pe ţăranii din sate împotriva evreilor încă înainte de cucerirea teritoriului de către unităţile militare. în prezent, când cunoaştem cum s-a organizat lichidarea evreilor în aceste teritorii şi cum au fost deportaţi supravieţuitorii în Transnistria, este mai uşor să descifrăm secretul planificării pogromului de la Iaşi.

într-un memoriu special întocmit de şeful Serviciului Special de Informaţii în mai 1946, în ajunul pronunţării sentinţei în procesul conducătorilor regimului antonescian, cu scopul de a scoate în evidenţă contradicţiile din actul de acuzare formulat împotriva sa, Cristescu a pretins că nu este vinovat de crimele împotriva umanităţii incluse în paragrafele respectivului act de acuzare. El şi serviciul său nu au iniţiat, după spusele sale, măsuri împotriva slavilor şi evreilor – nu au executat prizonieri de război şi nici nu i-au forţat să muncească; nu au înfiinţat lagărele pentru evrei şi nu i-au deportat în Transnistria. Este adevărat, a adăugat, că în şedinţele de guvern care au avut loc în 17 şi 19 iunie 1941

XVI Declaraţia lui Illy Moccovici în faţa procurorului general al Tribunalului din Iaşi şi acuzatorul principal la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război (martie 1945), *ibidem,* voi. 20, p. 74 (USHMM, microfilm 47).

XVII Declaraţia lui Friedrich Davideanu la Poliţia din Iaşi, noiembrie 1944, *ibidem,* voi. 42, p. 428.

s-au dezbătut curăţarea Basarabiei şi Bucovinei de minorităţi slave (în mod intenţionat nu i-a menţionat pe evrei) şi măsurile poliţieneşti şi de securitate care vor fi luate după ce unităţile româneşti vor ajunge la Bug; dar răspunderea pentru măsurile de evacuare de la Iaşi şi masacru cade asupra autorităţilor militare din Preşedinţia Consiliului de Miniştri şi asupra Ministerului de Interne; iar ordinul [de *a-i masacra pe evrei], semnat de generalul Şteflea, se referă la Serviciul Central de Informaţii şi nu la SSI[1]. Cristescu a menţionat deci Biroul 2 din Cabinetul Militar al Conducătorului, care concentra toate rapoartele Secţiei a Il-a din Marele Stat-Major (şi din Marele Cartier General) şi rapoartele SSI şi le înainta spre examinare lui Antonescu. în actul de acuzare împotriva conducătorilor regimului antonescian a fost acceptată afirmaţia lui Cristescu în legătură cu cei răspunzători de pregătirea pogromului, însă au fost incluşi şi alţi factori:

> Răspunderea cu privire la măsurile de evacuare de la Iaşi, cât şi cu privire la masacrul propriu-zis ce-a avut loc acolo, cade atât asupra autorităţilor militare a Preşedinţiei Consiliului de Miniştri, cât şi asupra Ministerului de Interne şi a celui al Propagandei. într-adevăr acest lucru rezultă în mare măsură dintr-un ordin confidenţial personal adresat de Preşedinţia Consiliului de Miniştri serviciului central de informaţii cu nr. 62783 din 19 iunie 1941, ministrului de Interne şi ministrului Propagandei naţionale şi semnat de generalul Ilie Şteflea şi prin care Ministerul de Interne e înştiinţat ca să identifice pe toţi evreii din Moldova. Conform raportului misionarilor secreţi, se viza în special Iaşi, agenţii comunişti sau simpatizanţi, urmând ca aceste ministere să ia măsurile de rigoare şi să aştepte ce li se vor ordona la momentul oportun... Ministerului Propagandei i se cerea să ia măsuri de intensificare a propagandei antisovietice prin aţâţarea populaţiei la ură şi răzbunare[XVIII XIX].

în acest paragraf au fost incluşi toţi cei care au purtat răspunderea planificării pogromului de la Iaşi, clarificându-se că iniţiatorul a fost însuşi Ion Antonescu, care a emis ordinul secret către generalul Şteflea, iar pe baza acestui ordin s-au emis directive către Ministerul de Interne şi Ministerul Propagandei, în timp ce organele militare-informative – Cabinetul Militar, Secţia a Il-a din Marele Cartier General şi Serviciul Special de Informaţii (care era subordonat direct lui Antonescu) –, Ministerul de Interne (care comanda Jandarmeria şi Poliţia) şi Ministerul Propagandei (condus de Mihai Antonescu) au tradus dispoziţiile într-un plan operativ. Cei care s-au aflat în fruntea acestor instituţii, s-a menţionat în continuare în actul de acuzare, sunt cei care au purtat răspunderea pentru planificarea pogromului, „în colaborare cu şeful serviciului secret, Eugen Cristescu". Această colaborare s-a materializat în „consilii de cabinet" la care au luat parte, în afară de Ion Antonescu, ministrul de Interne Dumitru Popescu, inspectorul general al Jandarmeriei Constantin Vasiliu şi şeful Serviciului Special de Informaţii Eugen

---

XVIII „Memoriu în apărare" al lui Eugen Cristescu, nedatat [mai 1946], p. 4 (364), Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 40010, voi. 4 (USHMM, microfilm 41).

XIX Actul de acuzare nr. 1 împotriva lui Ion Antonescu şi a miniştrilor săi, 29 aprilie 1946, *ibidem,* voi. 1, p. 132 (USHMM, microfilm 31).

Cristescu, „unde se luau măsurile cele mai grave"[XX]. De remarcat că în actul de acuzare germanii nu au fost amintiţi drept iniţiatori sau organizatori ai pogromului de la Iaşi; şi, într-adevăr, în continuare s-a demonstrat că germanii au participat la masacru şi au coordonat execuţiile cu Armata română, însă pogromul de la Iaşi a fost înainte de toate o „răzbunare" românească împotriva evreilor. Inspectorul general al Jandarmeriei, generalul Piki Vasiliu, care la 18 iunie a citit în faţa ofiţerilor legiunilor de jandarmi, înainte de întoarcerea lor în Basarabia şi în Bucovina de Nord, ordinul de „curăţire a terenului", a fost menţionat, în partea referitoare la activitatea lui, „ca unul din vinovăţii şi iniţiatorii principali ai pogromului de la Iaşi... împreună cu Dumitru Popescu şi Antonescu"[1].

Principalul iniţiator al pogromului a fost Comandamentul suprem al Armatei române, planificatorul a fost Secţia a Il-a din Marele Cartier General, care s-a bazat pe ordinul secret al lui Antonescu către generalul Şteflea din 19 iunie 1941. Al doilea ordin al lui Antonescu către colonelul Lupu de a-i evacua pe toţi cei 45.000 de evrei ai oraşului şi autorizaţia de a executa orice evreu „care va ataca armata" au dat mână liberă Armatei, Jandarmeriei şi Poliţiei să ucidă evrei, să-i tortureze şi să evacueze mii dintre ei spre sudul României.

în şedinţa de guvern din 12 septembrie 1941, care a dezbătut printre altele exploatarea cât mai eficientă a forţei de muncă evreieşti, Mihai Antonescu a spus (în prezenţa Conducătorului) că nu trebuie trimişi toţi evreii, fără discernământ, la muncă neagră, deoarece trebuie folosiţi în mod raţional, iar Marele Cartier General trebuie să adopte o atitudine mai maleabilă faţă de problema evreiască:

> Au fost fireşte în Moldova, la Marele Cartier General, unele momente de reacţie psihologică, pe care le înţeleg şi le respect, atunci când s-au comis acte împotriva armatei de către evrei şi când răspunsul a fost fără îndoială, o acţiune severă împotriva lor.
>
> Dar acestea au trecut; nu mai este vorba de răspuns cu reacţiune, ci de organizări de muncă[XXI XXII].

Aceeaşi explicaţie pentru pogromul de la Iaşi a furnizat-o Mihai Antonescu, la 25 septembrie 1941, unui consilier al Legaţiei Germaniei din Bucureşti: înăbuşirea unei rebeliuni a unor evrei comunişti de către Armata română (vezi *infra,* p. 422). Mihai Antonescu nu a prezentat atunci pogromul de la Iaşi ca o acţiune sau iniţiativă germană.

XX *Ibidem.*

XXI *Ibidem,* p. 112.

XXII Stenograma şedinţei de guvern din 12 septembrie 1941, *ibidem,* voi. 77, p. 61 (USHMM, microfilm 35).

Marele Cartier General şi Serviciul Special de Informaţii

Comandantul garnizoanei din Iaşi, colonelul Constantin Lupu, şi-a amintit în anul 1945 că la 25 sau 26 iunie 1941 i-a telefonat chestorul Poliţiei, locotenent-colonelul Chirilovici, şi i-a comunicat că în unul dintre cartierele oraşului, Păcurari, s-au adunat legionari, membrii unei mişcări scoase în afara legii după înăbuşirea rebeliunii legionare la sfârşitul lunii ianuarie 1941 – „şi ei cântă cântece legionare şi se înarmează”.

Lupu şi Chirilovici au hotărât să cerceteze personal ce se întâmplă pe teren, aşa încât au plecat acolo cu un camion, însoţiţi de o gardă de 20 de soldaţi:

> Am intrat într-o curte unde era un pavilion. Acolo am găsit vreo patru indivizi civili şi o ladă cu arme militare – carabine şi o puşcă-mitralieră. Am văzut totodată o serie de indivizi tot civili ci»arma la spinare care se răspândeau din acea curte prin diferite locuri. Am întrebat pe cei găsiţi la faţa locului ce fac ei acolo şi ce este cu armamentul ce-l aveau la dispoziţie. în acel moment au apărut pe poarta [clădirii] doi civili care s-au recomandat că sunt maiori şi că au ordin de la Marele Cartier General de a înarma elemente pe care să le plaseze în spatele frontului inamic pentru a provoca dezordine. Totodată s-au justificat şi cu ordine de serviciu în acest sens. Nu am luat nici o măsură întrucât aceştia aveau [ordine] de la Serviciul secret [al] Marelui Cartier General, i-am lăsat acolo iar noi ne-am întors la posturile noastre. După aproximativ o jumătate de oră cei doi care au vorbit s-au prezentat în uniformă de maior la sediul comandamentului meu[1].

Conform afirmaţiilor sale, Lupu a adus faptul la cunoştinţa Comandamentului Armatei a 3-a din Roman, adică Marelui Cartier General, dar nu a continuat să urmărească desfăşurarea evenimentelor. Cei doi ofiţeri, maiorii Balotescu şi Tulbure, aveau permisii de acţiune din partea Secţiei a Il-a a Marelui Stat-Major, şi au spus clar „că sunt în executarea unor ordine secrete şi că au dispoziţie să nu anunţe autorităţilor prezenţa lor în oraş”[XXIII XXIV].

De fapt, prezenţa trimişilor Secţiei a Il-a fusese descoperită cu o lună înainte de data pogromului, în prejma atacului împotriva Uniunii Sovietice. Adjunctul chestorului Poliţiei din Iaşi, Gheorghe Leahu, şi-a amintit că mulţi evrei şi, de asemenea, mulţi informatori ai Poliţiei l-au

XXIII Depoziţia colonelului Constantin Lupu, dată acuzatorului public la Tribunalul Poporului, 8 august 1945, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 27, p. 11 (USHMM, microfilm 48). Lupu a depus versiuni diferite – mai întâi ca martor şi apoi la anchete, pe când se afla în detenţie, şi a adăugat numeroase amănunte cu privire la înarmarea legionarilor, încercând totodată să amâne data întâlnirii cu trimişii Marelui Cartier General, pentru a se scoate de pe lista planificatorilor pogromului. E posibil să-i fi întâlnit încă înainte de 25 iunie. La alte anchete, a afirmat că i-a văzut la 27 iunie, iar cu puţin timp înainte de proces, în mai 1948, a declarat că asta s-a întâmplat cu o zi sau două înainte de pogrom, adică la 28 iunie (vezi *infra,* p. 59).

XXIV Depoziţia lui Constantin Lupu în şedinţa Tribunalului din Bucureşti, în procesul acuzaţilor în pogromul de la Iaşi, 14 iunie 1948, *ibidem,* p. 489.

înştiinţat că la o periferie îndepărtată din sudul oraşului „se adună, fac exerciţii şi se înarmează cu puşti anumiţi indivizi locuitori ai oraşului, legionari precum şi tineri de la ţară". El a comunicat acest fapt Direcţiei Poliţiei Judeţene, iar procurorul militar al oraşului, colonelul Rodeanu, împreună cu ofiţeri de poliţie, au cercetat şi au descoperit că informaţia era într-adevăr reală, dar nu au luat nici un fel de măsuri. Ei „ne-au raportat că aceştia [tineri de la ţară şi legionari] erau conduşi de către agenţi informatori ai armatei şi deci că ei [autorităţile] nu se amestecă în asemenea chestii"[XXV]. Informaţia cu privire la antrenamentele şi înarmarea legionarilor şi a altora a fost comunicată „autorităţilor militare superioare" începând cu 22 iunie, după afirmaţiile lui Leahu, generalului Gheorghe Stăvrescu, comandantul Diviziei 14 Infanterie, inspectorului general al Jandarmeriei şi Comandamentului garnizoanei din oraş – deci autorităţilor şi comandanţilor care erau părtaşi ai secretului pregătirilor pentru pogrom, precum vom vedea în continuare.

Nu numai trimişi ai Secţiei a Il-a care i-au înarmat pe legionari şi pe alţii au fost descoperiţi în oraş. Inspectorul adjunct Matei Cosma, de la Inspectoratul Regional al Poliţiei, a descoperit pe teritoriul oraşului, cam pe la mijlocul lunii iunie, „doi curieri militari teterişti care transportau manifeste – broşuri cu conţinut, texte şi desene antisemit şi anticomunist, având menirea de a fi distribuite în oraşul Iaşi şi în judeţele din Moldova de Nord"[XXVI]. Inspectoratul Poliţiei a confiscat, după spusele lui Cosma, broşurile deoarece a considerat că ele „au periclitat ordinea publică", şi le-a expediat la Siguranţa din cadrul Direcţiei Generale a Poliţiei din Bucureşti – care, după cum s-a dovedit ulterior, era şi ea implicată în pregătirile pogromului.

Şeful Secţiei a Il-a din Marele Stat-Major, colonelul Radu Dinulescu, numit în această funcţie în februarie 1940, răspundea pentru ceea ce s-a considerat „problema mişcării populaţiei evreieşti din Moldova"[1] – cu alte cuvinte, urmărirea şi spionarea comunităţilor evreieşti, a conducătorului lor, a evreilor „periculoşi", a bunurilor evreieşti ş.a.m.d. Informaţia era adunată la faţa locului de către filiale ale secţiei, purtând denumirea inocentă de „birouri statistice". Munca „birourilor statistice" (trei la număr – Iaşi, Bucureşti şi Cluj) era centralizată de colonelul Gheorghe Petrescu din Marele Stat-Major; după eliberarea Basarabiei şi Bucovinei, el a vizitat, a supravegheat şi a controlat de nenumărate ori concentrarea evreilor în lagăre şi deportarea lor în Transnistria. Până în aprilie 1941, Secţia a Il-a a adunat date despre răspândirea evreilor în oraşe şi sate în Moldova, despre evreii care au satisfăcut serviciul militar, despre comunişti şi altele. După aprilie 1941, misiunea a fost continuată de colonelul Ion Palade, care a fost numit şef al Biroului Statistic din Iaşi şi s-a perindat prin oraş în zilele pogromului. După propriile-i afirmaţii, rolul

XXV Depoziţia lui Gheorghe Leahu, adjunctul chestorului Poliţiei din Iaşi (în timpul pogromului), 23 octombrie 1945, *ibidem,* voi. 25, p. 516 (USHMM, microfilm 47).

XXVI Depoziţia adjunctului inspectorului de siguranţă din Iaşi, Matei Cosma, în faţa acuzatorului Tribunalului Poporului din Bucureşti, 16 februarie 1946, *ibidem,* voi. 26, pp. 76-77 (USHMM, microfilm 48).

său a fost de a raporta despre posibilitatea plasării unor forţe militare în regiune şi despre situaţia industriei în Moldova. El a recunoscut că biroul său a raportat şi cu privire la „starea de spirit din armată şi populaţia civilă", dar că nu s-a ocupat cu urmărirea de „persoane civile din Iaşi care urmau să fie arestate ca periculoase siguranţei statului". Printre alte misiuni încredinţate biroului său: „de a face o dare de seamă privind activitatea legionarilor din oraşul Iaşi ca şi de pe întreg teritoriul Moldovei", precum şi întocmirea unor liste de ofiţeri şi subofiţeri legionari, liste care au fost predate Marelui Stat-Major.

Colonelul Palade a primit ordine direct de la Secţia a Il-a a Marelui Stat-Major. Potrivit afirmaţiilor sale, el nu a ştiut despre „activitatea Secţiei a Il-a a Marelui Stat-Major în legătură cu deplasările de evrei" (eufemism pentru uciderea de evrei), dar în noiembrie 1945 ştia că planificarea masacrului putea fi făcută numai „direct de Preşedinţia Consiliului de Miniştri prin organele sale care depindeau direct de Preşedinţie".

În ceea ce priveşte pogromul, Palade a afirmat că biroul său „nu s-a preocupat" de tot ce avea legătură cu cauze şi fapte, întrucât la Iaşi sosise după pogrom Marele Cartier General – organ superior care răspundea de Biroul Statistic, „având a se lămuri asupra cauzelor şi desfăşurării *evenimentelor* de la Iaşi"[XXVII XXVIII]. O asemenea anchetă nu a avut loc niciodată (vezi *infra,* p. 31). Biroul Statistic din Iaşi a pregătit, printre altele, date care au uşurat activitatea Marelui Stat-Major de conducere a unor operaţiuni pe Frontul de Est. Biroul a centralizat, de exemplu, date primite de la inspectoratele de poliţie, siguranţă şi jandarmerie cu privire la suspecţi şi cetăţeni străini care trebuie încarceraţi în caz de război. Aceste liste au fost predate Secţiei a Il-a a Marelui Stat-Major. Secţiile a Il-a şi a Vl-a din Marele Stat-Major au stabilit locul de detenţie şi s-au îngrijit de logistica legată de transport – staţii de tranzit, hrana şi paza suspecţilor –, după care au predat datele definitive Ministerului de Interne[XXIX].

Pe scurt, Poliţia şi Jandarmeria au furnizat birourilor statistice şi Secţiei a Il-a date despre suspecţi, iar Secţia a Îi-a a decis cine trebuie arestat sau lichidat (prin ordine mascate), unde să fie închişi suspecţii şi cum să fie transportaţi la locul de arest. Ministerul de Interne şi organele subordonate lui – Poliţia, Siguranţa şi Jandarmeria – erau antreprenori secundari, executanţi ai ordinelor Marelui Stat-Major în tot ceea ce privea tratamentul aplicat suspecţilor, iar ordinul lui Antonescu către Şteflea din 19 iunie îi transformase pe toţi evreii din Moldova în suspecţi care trebuiau depistaţi, urmând apoi să se aştepte din partea Conducătorului

---

XXVII Vezi *supra,* p. 18, nota 1. Vezi copia declaraţiei în *Cartea Neagră II,* nr. 4, p. 48. Borcescu a lucrat la Secţia a Il-a până în aprilie 1941, după care a trecut la Secţia a Il-a a SSI.

XXVIII Depoziţia colonelului Ion Palade la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 7 noiembrie 1945, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 27, pp. 114-117b (USHMM, microfilm 48) (sublinierea îmi aparţine).

XXIX Memoriul colonelului Palade cu privire la misiunile sale şi activitatea Biroului Statistic din Iaşi, prezentat Tribunalului Poporului, 7 noiembrie 1945, *ibidem,* p. 118.

dispoziţii clare cu privire la ceea ce trebuie să se facă cu respectivii suspecţi.

Coordonarea dintre Secţia a Il-a a Marelui Stat-Major (şi din Marele Cartier General, după atacul împotriva Uniunii Sovietice), Serviciul Central de Informaţii din cadrul Preşedinţiei Consiliului de Miniştri şi SSI a fost făcută de către colonelul Radu Dinulescu, şeful Secţiei a Il-a a Marelui Stat-Major[1]. Şeful său direct a fost adjunctul şefului Marelui Cartier General, generalul Nicolae Tătăranu. Marele Stat-Major a creat o unitate specială pentru lichidări, cunoscută sub numele de „Poliţia de campanie a Marelui Stat-Major”, care a acţionat în colaborare şi cu Secţia a Il-a (şi care s-a ocupat, printre altele, de lichidări de evrei, partizani şi comunişti la Odessa)[XXX] [XXXI]. Poliţia de campanie a activat şi la Iaşi, dar faptele sale au fost ultrasecrete, nici măcar numele unităţii nefiind cunoscut în public.

Eşalonul special al SSI

Unul dintre fruntaşii Comunităţii evreieşti din Iaşi, care a întocmit un raport cu privire la pogrom şi l-a trimis lui Filderman în februarie 1945, i-a comunicat liderului evreu că aproximativ cu două săptămâni înainte de pogrom, la Iaşi sosise un fel de unitate a „ Gestapo-ului român” care, în colaborare cu oameni ai SSI, a pregătit pogromul. Centrul acestei unităţi se afla pe strada Păcurari, în apropiere de bariera oraşului[XXXII]. *„Gestapo-ul* românesc”, cum denumiseră evreii unitatea SSI, fără a şti exact ce este, era eşalonul special al SSI care s-a stabilit temporar la Iaşi şi care a organizat pogromul, participând chiar la el.

Partenerii săi au fost ataşatul german pe lângă Centrala SSI din Bucureşti şi Comandamentul german din Iaşi, dar nu formaţii *SS* şi nici membri ai *Einsatzgruppe*, care nu se aflau în oraş (vezi *infra,* p. 147).

Serviciul Special de Informaţii a fost înfiinţat în 1938 de către regele Carol, ca un fel de Poliţie de siguranţă particulară, separată de Siguranţă, şi a fost pus sub comanda unui om de încredere al regelui. SSI s-a extins în perioada dictaturii regelui Carol, devenind un mare serviciu de informaţii care s-a ocupat în special cu spionajul intern şi cu strângerea de informaţii privind deplasările legionarilor, politicienilor, minoritarilor şi, în general, despre cei suspectaţi de activitate subversivă împotriva regimului. După abdicarea regelui, Antonescu a păstrat serviciul ca o unitate specială în cadrul Preşedinţiei Consiliului de Miniştri, sub

---

XXX Depoziţia adjunctului şefului Marelui Cartier General, Nicolae Tătăranu, 27 august 1945, *ibidem,* voi. 24, p. 3 (USHMM, microfilm 37).

XXXI Vezi *supra,* p. 22, nota 1.

XXXII Depoziţia lui M. Braunstein (unul dintre conducătorii Comunităţii din Iaşi) despre pogromul de la Iaşi a fost trimisă preşedintelui Federaţiei Uniunilor de Comunităţi, 8 februarie 1945 – vezi Ancei, *Documents,* VI, nr. 9, p. 42.

comanda sa personală, împiedicând astfel orice control asupra lui din partea lui Sima şi a conducerii Gărzii de Fier.

SSI a avut numeroase succese în ceea ce priveşte penetrarea în rândurile Gărzii, câteva dintre căpeteniile legionare fiind chiar informatori ai serviciului. Garda de Fier s-a răzbunat pe foşti şefi ai Serviciului Special de Informaţii, Mihail Moruzov şi Niki Ştefănescu, asasinându-i în închisoarea de la Jilava la 27 noiembrie 1940. La 11 noiembrie 1940, Antonescu l-a numit ca şef al SSI pe omul său de încredere, Eugen Cristescu, un ofiţer de poliţie deosebit de capabil. Câteva sute de evrei din Bucureşti au fost alungaţi din apartamentele lor, iar o stradă întreagă a fost închisă circulaţiei şi pusă la dispoziţia Serviciului Special de Informaţii[1]. Ofiţeri superiori din diverse servicii ale Armatei, mai ales din Secţia a Îi-a, au fost transferaţi pentru a servi în funcţii importante în SSI, astfel încât colaborarea între cele două instituţii aflate de fapt sub comanda lui Antonescu s-a întărit mult. Asemenea Secţiei a Il-a, şi SSI a avut filiale pe teritoriul României, chiar peste hotare, purtând denumirea de „rezidenţe”. în fruntea rezidenţei din Iaşi se afla maiorul Gheorghe Balotescu, iar adjunctul său era maiorul Emil Tulbure – cei doi ofiţeri au fost descoperiţi întâmplător la Iaşi, în timp ce-i înarmau pe legionari.

Balotescu şi Tulbure aveau ordine de serviciu ale Secţiei a Il-a din Marele Stat-Major – o dovadă în plus a colaborării strânse între cele două organe de informaţii şi sabotaj. Armamentul care s-a aflat la dispoziţia rezidenţei a fost furnizat direct de către Serviciul Special de Informaţii, iar felul cum era folosit se situa de fapt în afara oricărui control militar sau poliţienesc[XXXIII XXXIV]. Adjunctul şefului Biroului Statistic al Secţiei a Il-a din Iaşi a fost lunius Lecca, o rudă a lui Radu Lecca, ce locuia pe strada Păcurari, aceeaşi stradă pe care trimişii Eşalonului special au ales-o spre a le servi drept bază provizorie pentru a-i înarma pe pogromişti, Şeful secretariatului SSI a ţinut bine minte rolul lui lunius Lecca: „Lecca a furnizat toate informaţiile asupra focarelor şi centrelor evreieşti din Iaşi, dând aceste informaţii lui Eugen Cristescu, care împreună cu Marele Cartier General, Secţia a Il-a şi cu Comandamentul german [din Iaşi] a elaborat planurile desăvârşirii masacrului de la Iaşi”[XXXV]. La ancheta de la Tribunalul militar din 1947, Cristescu a pretins că serviciul era un organ de pură informaţie a Preşedinţiei Consiliului de Miniştri, exponenţii săi neavând calitatea de ofiţeri sau agenţi de poliţie judiciară, ei „având numai activitate discretă de [adunare de] informaţii şi verificări, neputând interveni pe teren”[XXXVI]. Această definiţie a misiunilor Serviciului Special de Informaţii fusese poate adevărată la începutul activităţii acestuia, dar

---

XXXIII *Cartea Neagră II,* p. 17.

XXXIV Act de acuzare în procesul acuzaţilor de pogromul de la Iaşi, citit în şedinţa Tribunalului din Bucureşti, la 26 iunie 1948, p. 11, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 1, p. 2 (USHMM, microfilm 47).

XXXV Depoziţia lui Traian Borcescu, fost şef al secretariatului SSI, 12 noiembrie 1945, *Cartea Neagră II,* pp. 50-51.

XXXVI Depoziţia lui Eugen Cristescu în faţa judecătorului anchetator de la Tribunalul militar din Bucureşti, 4 iulie 1947 (USHMM, microfilm 44); *Cartea Neagră II,* nr. 3, pp. 42-43.

nu pe timpul regimului lui Antonescu şi nu în ajunul invadării Uniunii Sovietice. Imediat după întâlnirea lui Antonescu cu Hitler, de la 11 iunie 1941, şi în orice caz înainte de izbucnirea războiului, SSI a înfiinţat, conform unui ordin al lui Antonescu şi al Marelui Stat-Major, o unitate specială a serviciului – Eşalonul I Operativ, cunoscut şi sub numele *Eşalonul special,* cu un număr de 160 de oameni (inclusiv forţe auxiliare) aleşi dintre cei mai capabili, mai fideli şi mai curajoşi din rândurile serviciului. Ei au primit misiunea de „apărarea spatelui Armatei române de acţiuni de spionaj, sabotaj şi teroare”[1]. în mod neoficial, ei au primit sarcina să execute misiuni de contraspionaj, sabotaj şi antiterorism. în prezent, se poate stabili că modelul care a servit la înfiinţarea acestei unităţi speciale a fost *Einsatzgruppe D,* care a sosit pe teritoriul României în jurul datei de 22 iunie 1941. Comandantul *Einsatzgruppe,* Otto Ohlendorf, a sosit la Marele Cartier General din Piatra-Neamţ şi a rămas acolo până la începutul lui august 1941[XXXVII XXXVIII]. în fruntea eşalonului s-a aflat, până la traversarea Nistrului, însuşi Cristescu, iar printre comandanţii săi s-au numărat şi adjuncţii lui: colonelul Constantin lonescu- -Micandru, şeful Secţiei a IlI-a (sau Secţia G – Secţia Germania din serviciu); locote- nent-colonelul Alexandru Proca, şeful secţiei de sabotaj; Florin Becescu-Georgescu, şeful secţiei de contraspionaj. în afară de aceştia, din eşalon nu făceau parte: fratele şefului SSI, Gheorghe Cristescu, precum şi Guţă Petrovici, Teodor Roşianu (al cărui nume adevărat era Relu Cristescu) şi mulţi alţii[XXXIX].

Eşalonul a părăsit Bucureştiul la 18 iunie, cu direcţia Moldova, însoţit de un ofiţer care vorbea româna din serviciul de informaţii al Armatei germane, maiorul Alexander Stransky, om de legătură între *Abwher* şi SSI.

Eşalonul, în frunte cu Cristescu, a însoţit îndeaproape Marele Cartier General, care la 24 iunie s-a oprit la Odobeşti, iar la 29 iunie – la Roman[XL]. Statul-major al Armatei a 4-a, ataşată atunci Marelui Cartier General, a trimis din Odobeşti, Inspectoratului Regional de Poliţie Iaşi, un avertisment al Marelui Stat-Major şi, în numele lui Antonescu, a ordonat

---

XXXVII Procesul-verbal al audierii martorului Eugen Cristescu, *Cartea Neagră II,* nr. 3, p. 43.

XXXVIII în ceea ce priveşte staţionarea în tranzit a *Einsatzgruppe D* pe teritoriul României şi acţiunile ei în Basarabia, vezi Ancei, „The Jassy Syndrome”, I, pp. 36-38.

XXXIX Depoziţia lui Traian Borcescu (vezi *supra,* p. 27, nota 3), p. 50.

XL Despre popasurile temporare ale Marelui Cartier General în Moldova şi cele intermediare ale Eşalonului Operativ, vezi scrisoarea generalului Nicolae Tătăranu, adjunctul şefului Marelui Stat-Major, către procurorul principal al Tribunalului militar, 2 aprilie 1947, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 57, pp. 27-28 (USHMM, microfilm 44). Vezi şi memoriul locotenent-colonelului Constantin lonescu-Micandru în ajunul pronunţării verdictului în procesul său, în încercarea de a demonstra că el nu a avut nici o legătură cu pogromul, 15 iunie 1948, *ibidem,* voi. 59, pp. 171-172 (USHMM, microfilm 44). între cele două versiuni există deosebiri importante în privinţa locului în care s-a aflat Marele Cartier General. Tătăranu a afirmat că Marele Cartier General a rămas la Odobeşti până la 27 iunie, după care a plecat la Piatra-Neamţ, unde a staţionat până la 2 iulie, în perioada 2-13 iulie s-a aflat la Roman, iar la 13 iulie a plecat în Iaşi, unde a rămas până la 26 august. La Micandru s-a observat efortul de a se depărta pe cât posibil de Iaşi şi de a pretinde că Eşalonul nu s-a aflat acolo în zilele pogromului.

să fie imediat executaţi evreii care ajută inamicul în desfăşurarea unor acţiuni de sabotaj şi teroare, stabilind în acelaşi timp că „populaţia evreiască este părtaşă la această acţiune”[XLI]. Acest fapt este amintit aici numai pentru a ilustra libertatea de acţiune acordată Eşalonului – a cărui misiune principală era aceea de a asigura spatele frontului – în tot ceea ce privea modul de tratare a evreilor, consideraţi toţi ca fiind periculoşi pentru spatele frontului.

Eşalonul, care a fost considerat unitate operativă, s-a aflat – conform afirmaţiilor unuia dintre adjuncţii lui Cristescu – în apropierea Marelui Cartier General, la 16-18 km[XLII]. Eşalonul a fost înzestrat cu vehicule şi aparate de comunicaţii, având echipe de anchetatori şi echipe pentru culegere de informaţii, care acţionau separat de Secţia a Il-a a Marelui Stat-Major sau de organe paralele din Siguranţă. Comandanţii Eşalonului aveau libertate de circulaţie şi nu erau obligaţi să raporteze despre mişcările lor. „lonescu-Micandru... lucra independent şi majoritatea oamenilor Eşalonului I... se aflau la Iaşi cu câteva zile înainte de masacru”, a declarat un ofiţer din Marele Cartier General care preda zilnic Eşalonului documente importante din partea Marelui Stat-Major[1]. Conform afirmaţiilor acestui ofiţer, laşiul constituia doar o staţie intermediară pentru cei doi ofiţeri care au plecat acolo înaintea Eşalonului: „Ei urmau să ocupe [să se desfăşoare în – *n.m.]* Basarabia; Balotescu la Chişinău şi Tulbure la nord”[XLIII XLIV]. Iată o dovadă în plus a legăturii între ordinul de „curăţire a terenului” şi „Planul mare”, între soarta evreilor din Basarabia şi soarta evreilor din Iaşi.

în ciuda afirmaţiilor lui Micandru cum că nu s-ar fi aflat la Iaşi înainte de pogrom sau în timpul lui, şoferul său a ţinut minte că i-a transportat pe el şi pe ofiţerul german, Stransky, „înainte de evenimentele sângeroase care s-au petrecut la Iaşi aproximativ către sfârşitul lunii iunie. Am parcat maşina la comandamentul Diviziei 14, care se afla la Copou. Aici am aşteptat de la ora 10 dimineaţa şi până la aproximativ 6 după-amiază, după care ne-am întors la Roman”. Vizita a avut loc imediat după marele bombardament al aviaţiei sovietice, care a lovit centrul oraşului, adică la 26 iunie 1941; iar şoferul, care se plictisise, a plecat în oraş să vadă pagubele. în afară de acest comandament, cei doi au mai vizitat Comandamentul Regimentului 13 Dorobanţi, cantonat în apropierea oraşului, în satul Holboca. întrucât şoferul lui Micandru îi transportase pe Micandru şi pe ataşatul german de mai multe ori, el a constatat că „aceşti doi ofiţeri manifestau tot timpul o ură bestială împotriva evreilor, iar

---

XLI Armata a 4-a către Comandamentul Poliţiei din Iaşi, 25 iunie 1941; copie autorizată a documentului, în *ibidem,* voi. 58, p. 41.

XLII Depoziţia şefului adjunct al SSI, Eugen Haralamb, în şedinţa Tribunalului din Bucureşti, 29 iunie 1948, *ibidem,* voi. 1, partea a Il-a, p. 617 (USHMM, microfilm 47).

XLIII Depoziţia lui Constantin Mihalcea, ofiţer la Marele Cartier General, în şedinţa Tribunalului din Bucureşti, la 18 iunie 1948, *ibidem,* p. 655. Potrivit afirmaţiilor sale, acest ofiţer a fost trimis de către Marele Cartier General, după pogrom, pentru a cerceta cele întâmplate la Iaşi. Raportul pe care l-a întocmit nu s-a găsit. Misiunea lui era, după spusele sale, „numai de informaţii” şi nu a avut caracter de anchetare.

XLIV *Ibidem,* p. 656.

ofiţerul german era capabil de orice crime"[XLV].

De remarcat că cei doi ofiţeri superiori care au conceput probabil planul pogromului de la Iaşi – coloneii Radu Dinulescu, şeful Secţiei a Il-a a Marelui Stat-Major, şi lonescu-Micandru – erau consideraţi „germanofili", potrivit mărturiei colegilor lor de lucru, iar ei şi-au exprimat în mod deschis simpatia faţă de Reich şi încrederea în victoria lui.

în afară de planificare, Serviciul Special de Informaţii a participat la pogrom şi în mod activ. Eşalonul a trimis la Iaşi trei echipe în frunte cu Balotescu şi Grigore Petrovici, Tulbure şi Grigore Cristescu. Aceste echipe au participat la pogrom sub comanda unuia dintre directorii SSI, Florin Becescu-Georgescu, care, când a părăsit Bucureştiul cu Eşalonul, Serviciul Special de Informaţii „a luat cu sine dosare ale evreilor şi ale comuniştilor"[XLVI].

Eugen Cristescu, însoţit de doi adjuncţi, a fost primit de două ori în audienţă la Antonescu, la Marele Cartier General, în Piatra-Neamţ: prima oară cu câteva zile înainte de pogrom, iar a doua oară, la 30 iunie 1941. în zilele pogromului, Cristescu i-a trimis lui Ion Antonescu, de la Iaşi, rapoarte despre pogrom, cu o copie lui Mihai Antonescu şi fără copie la secretariatul Serviciului Special de Informaţii. Şeful secretariatului nu a văzut rapoartele, dar a văzut albumul cu fotografii pe care Eşalonul l-a trimis de la Iaşi, cu un delegat special, lui Mihai Antonescu. Gheorghe Cristescu a fotografiat scene, adăugând explicaţii. Albumul, legat în piele, a documentat şi a confirmat grozăviile pogromului. în observaţiile adăugate la fotografii se arăta că evreii, cu ajutorul partizanilor sovietici, au atacat cu focuri de armă unităţi militare germane şi româneşti care se îndreptau spre front, justificând astfel pogromul. „Se spunea că au fost executaţi cu această ocazie la Iaşi... circa 20.000 evrei" – număr exagerat, care trebuie înţeles pe fondul dorinţei de a scoate în evidenţă realizările. Se mai nota în explicaţii că Secţia a Il-a şi Eşalonul au luat măsuri pentru a evacua din oraş toţi evreii rămaşi în viaţă după pogrom. Două fotografii arătau soldaţi români şi germani împuşcaţi, chipurile, de către evrei. „Restul fotografiilor reprezentau străzi din cartierele evreieşti, pline de cadavrele victimelor pogromului."

La înapoierea în Bucureşti, Cristescu i-a spus şefului secretariatului: „Faptele mari care le-am făcut în Moldova, le-am făcut în colaborare cu Marele Cartier General, Secţia a Il-a, şi anume cu colonelul Dinulescu Radu şi It.-colonelul Petrescu Gheorghe"[1].

Toate rapoartele SSI cu privire la acţiunile din Iaşi ale Eşalonului, înainte de pogrom, în timpul lui şi după aceea, au dispărut. Toate

---

XLV Raport cu privire la anchetarea şoferului Ion Stoian la Tribunalul Poporului, 24 octombrie 1945, pp. 63-64, *ibidem,* vbl. 24 (USHMM, microfilm 47).

XLVI Depoziţia lui Traian Borcescu, fost şef al secretariatului SSI, 12 noiembrie 1945, *Cartea Neagră II,*
p. 51. •

rapoartele întocmite de Cristescu după pogrom au dispărut[XLVII] [XLVIII]. Toate rapoartele trimise lui Ion sau lui Mihai Antonescu despre pogrom au dispărut, la fel şi albumul. Au rămas numai rapoartele confuze ale autorităţilor locale (ale Poliţiei, Siguranţei, Jandarmeriei şi Prefecturii), care au cunoscut parţial din timp pregătirile, iar o parte în ultimul moment. Documentele principale care s-au păstrat au fost falsificate, probabil, în continuare – unele dintre ele de două ori –, pentru a le face corespunzătoare concepţiilor şi situaţiei politice dominante în perioada 1941-1978.

Legionarii şi pogromul

Căpeteniile legionare din judeţul Iaşi erau considerate un pericol pentru securitate – drept urmare, o parte au fost arestate după rebeliunea din ianuarie 1941, iar o parte în ajunul invadării Uniunii Sovietice. Cu toate acestea, tribunalul a stabilit în 1948 că „rezidenţa din Iaşi a SSI condusă de Balotescu şi Tulbure, a organizat şi a iniţiat la Iaşi...

XLVII *Ibidem,* pp. 50-51.

XLVIII Istoricul evreu Carp a notat, în 1948, că Arhiva SSI a rămas intactă, dar că dosarele cu privire la pogromul de la Iaşi au fost dosite sau arse imediat după răsturnarea regimului antonescian, la 23 august 1944 sau mai târziu. Au rămas doar dosarele Ministerului de Interne şi ale Inspectoratului General al Jandarmeriei, care conţin anumite fragmente despre executarea pogromului *(Cartea Neagră II,* p. 18). La procesul şefilor regimului antonescian din iunie 1946, Cristescu „a fost surprins" să constate că raportul anchetei „informative" pe care a iniţiat-o în iulie 1941 pentru a clarifica aranjamentele care au provocat violenţele de la Iaşi a dispărut din Arhiva SSI. Bazându-se „pe cât posibil pe memorie", a reconstituit în iulie 1947 rezultatele acelei anchete care stabilise,

potrivit spuselor lui, că de organizarea pogromului s-au ocupat *Gestapo, SD* şi *Feld Polizei,* dar nu şi *Abwehr,* serviciul de spionaj militar german. Procesul-verbal al anchetei lui Cristescu, 4 iulie 1947, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 54, p. 225.

cete înarmate de legionari”[1]. Adjunctul şefului Serviciului Special de Informaţii, colonelul Ion Lisievici, a confirmat – la procesul său – că nu toţi legionarii au fost consideraţi „suspecţi şi nedemni de încredere, şi din acest motiv nu toţi au fost alungaţi din Serviciu. El îşi aducea aminte de un agent al Serviciului cu numele Popescu, care, în ciuda faptului că era cunoscut ca legionar, a rămas în funcţie”[XLIX L]. Mai mult decât atât, a adăugat Lisievici, chiar şi Horia Sima, comandantul Gărzii de Fier, a fost cooptat pentru scurt timp în SSI. Constantin Mihalcea, care a comandat un birou din SSI ce a colaborat cu Secţia a Il-a în probleme operative şi, de aceea, nu a fost implicat în pregătirea pogromului, a declarat şi el că pogromul a fost pregătit din timp, iar legionarii localnici au participat şi ei la pregătiri:

> Din investigaţiile mele am stabilit că cu câteva zile înainte de pogrom casele creştinilor au fost însemnate de cruce. Elementele legionare făceau acte de sabotaj tăind cablul [electric] şi. aruncând cu rachete în timpul bombardamentului [de la 26 iunie]. Se lansase zvon că un atac aerian a fost condus de o studentă [evreică] din Iaşi. într-un punct al oraşului unde se preciza că se găsesc trupe, verificând, am stabilit că acel punct fusese ocupat de trupe germane şi pe acel loc am găsit cartuşe de gloanţe oarbe, şi am dedus că totul nu a fost decât o înscenare[LI].

Secţia a Il-a a perseverat în urmărirea legionarilor din oraş şi din Armată, iar colonelul Palade a recunoscut că avea „şi obligaţia de a face o dare de seamă privind activitatea legionarilor din oraşul Iaşi ca şi de pe întreg teritoriul Moldovei”[LII]. Palade obişnuia să întocmească liste de ofiţeri şi subofiţeri legionari din Armată pe care le prezenta Marelui Stat-Major. Descoperirea legionarilor în rândurile populaţiei se făcea cu ajutorul rezidenţelor SSI pe întreg teritoriul României, şi tot ei au fost cei care i-au mobilizat, în colaborare cu Secţia a Il-a, să execute provocările care au dat semnalul începerii pogromului şi, alăturându-se echipelor care au arestat evrei, să-i bată şi să-i masacreze. Un ofiţer al Poliţiei militare a Diviziei 14, care nu a ştiut dacă comandantul oraşului, colonelul Lupu, a raportat superiorilor despre *patruzeci de legionari înarmaţi cu pistoale automate* (arme speciale, şi nu standard, din dotarea unităţilor Armatei şi ale Poliţiei), a adăugat: „Bănuiesc că din această cauză nu s-a dat prea mare importanţă dorinţei de a fi descoperiţi autorii focurilor de armă oarbe care au fost trase în timpul nopţii de 28/29 iunie 1941, până spre vremea prânzului”[LIII]. Gloanţele oarbe trase de legionarii înarmaţi de

XLIX Din afirmaţiile preşedintelui Tribunalului din 26 iunie 1946, *ibidem,* voi. 1, partea a Il-a, p. 11 (USHMM, microfilm 47).

L Depoziţia lui Ion Lisievici în şedinţa Tribunalului din Bucureşti, 18 iunie 1948, *ibidem,* p. 459.

LI Depoziţia colonelului Ion Palade la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 7 noiembrie 1945, *ibidem,* voi. 2, p. 996b (USHMM, microfilm 48).

LII Depoziţia lui Constantin Mihalcea, ofiţer la Marele Cartier General, în şedinţa Tribunalului din Bucureşti, 18 iunie 1948, *ibidem,* p. 469.

LIII Depoziţia locotenentului loan Aburel în faţa acuzatorului la Tribunalul Poporului, 1 decembrie 1945, *ibidem,* voi. 24, p. 62b (USHMM, microfilm 47) (sublinierea îmi aparţine).

agenţi ai Serviciului Special de Informaţii şi focurile trase de alţii care cunoşteau secretul au constituit pretextul final pentru începerea pogromului.

Prefectul judeţului, colonelul Captaru, a identificat grupa de soldaţi din Regimentul 13 Dorobanţi „care au jefuit şi maltratat grav pe evrei" şi pe aceia dintre soldaţi care au ucis şase evrei „fără a avea un ordin din partea vreunei autorităţi" ca fiind membri ai Gărzii de Fier. El a mai adăugat că „la percheziţia făcută unui tânăr cetăţean arestat lângă clădirea Inspectoratului Jandarmeriei s-a constatat că face parte dintr-o echipă a morţii"[1] care amintea de echipele de sinucigaşi legionari ce acţionaseră spre sfârşitul regimului legionar şi în timpul rebeliunii.

Soldaţii legionari şi simpatizanţii lor, care au fost mobilizaţi ori s-au alăturat iniţiativei pogromului şi jafului, au constituit doar o parte dintre cei mobilizaţi de trimişii Serviciului Special de Informaţii. Majoritatea au fost cetăţeni înarmaţi sau care s-au autoechipat în vederea acţiunii antievreieşti. Chestorul Poliţiei din Iaşi a pretins că toţi capii legionari au fost arestaţi şi că Mişcarea legionară din Iaşi nu a avut conducere – „dar este reprezentată prin elemente lipsite de valoare morală şi socială"[LIV LV].

în ciuda tensiunii care exista între Poliţie şi Mişcarea legionară din cauza loialităţii Poliţiei faţă de Antonescu în timpul reprimării rebeliunii legionare, totuşi nu toţi legionarii de seamă au fost arestaţi. Adjunctul chestorului Poliţiei, de exemplu, şi-a amintit că prefectul legionar al judeţului din timpul regimului legionar, Venturică, „se găsea cu automobilul său în faţa unei case din cartierul unde se efectuau primele maltratări asupra evreilor, în ziua de 26 iunie, de către legionari şi militari aparţinând unităţilor regimentelor 13 Dorobanţi şi 24 Artilerie". Despre altă figură legionară, Horia Hulubei, Poliţia ştia că „era în contact cu organele militare germane şi cu consulul german din Iaşi"[LVI].

Chestorul Poliţiei din Iaşi, locotenent-colonel Chirilovici, a lăsat o descriere veridică a activităţii antisemite a „legionarilor rebeli", aşa cum i-â definit el, într-un târg din apropierea laşiului, Târgul Frumos, activitate care s-a desfăşurat în mod deschis şi fără o ripostă din partea autorităţilor: acostau trecătorii în zilele de târg şi sărbătoare „instigându-i contra evreilor, cărora li se datoresc toate lipsurile şi scumpetea de azi". Ei nu se mulţumeau doar cu instigarea cetăţenilor, ci s-au adresat şi trupelor militare în trecere prin orăşel, „instigându-le contra evreimii, spunându-le că ţara va scăpa de ea numai atunci când vor fi toţi omorâţi"[LVII]. Legionarii, a mai adăugat comandantul Poliţiei, încearcă să însceneze atacuri asupra soldaţilor, purtând pe piept semnul galben,

LIV Raportul nr. 1042 al prefectului judeţului Iaşi către Ministerul de Interne, 29 iunie 1941, *Cartea Neagră II,* nr. 35, p. 87.

LV Rezumat informativ al chestorului Poliţiei din Iaşi cu privire la starea de spirit dintre 22 iunie şi 22 august 1941, *ibidem,* nr. 75, p. 13.

LVI Depoziţia chestorului adjunct al Poliţiei din Iaşi, Gheorghe Leahu, la Tribunalul Poporului, 30 octombrie 1945, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 26, p. 56b (USHMM, microfilm 48).

LVII Rezumat informativ al Poliţiei din Iaşi cu privire la starea de spirit dintre 22 iunie şi 22 august 1941, *Cartea Neagră II,* nr. 75, pp. 155-156.

pentru a provoca în orăşel un pogrom de felul celui petrecut la Iaşi.

După cum am arătat, un astfel de raport cu privire la acţiunile legionarilor a fost posibil numai datorită tensiunii existente între Poliţie şi legionari şi a acuzaţiilor legionarilor cum că Poliţia este „jidovită”. Iată de ce, la pregătirea pogromului, legionarii au fost mobilizaţi de Secţia a Il-a şi trimişii Serviciului Special de Informaţii, şi nu de către Poliţia obişnuită sau de către Siguranţă.

Metoda de mobilizare, acţiunile oamenilor de legătură, locurile de întâlnire şi cele spuse acolo de către trimişi ai SSI şi de cei care au vorbit în numele lor nu au fost probabil înregistrate în scris, iar rapoartele celor care au răspuns de operaţiune au dispărut.

în dimineaţa zilei de 29 iunie, evreii au fost surprinşi de apariţia unor grupuri organizate de huligani care au năvălit în casele lor, i-au maltratat, i-au jefuit, i-au ucis şi i-au dus pe cei rămaşi în viaţă spre clădirea Comandamentului Poliţiei, la Chestură. Un evreu atent, care a fost scos cu lovituri din casa lui din cartierul Podul Bucşinescu,

a confirmat că în afară de soldaţi români şi germani, care au făcut arestări, a văzut „mulţi mahalagii civili, înarmaţi cu ciomege, bărdiţe şi chiar pistoale. Mahalagii şi gardieni publici înarmaţi cu bastoane de cauciuc loveau pe evreii din convoi”[1]. Tribunalul care în 1948 i-a condamnat pe aceşti cetăţeni i-a descris pe ajutorii oamenilor de ordine – soldaţi, poliţişti, jandarmi – fără să recunoască faptul că majoritatea lor au fost mobilizaţi din timp: „nenumăraţi legionari, cuzişti şi borfaşi fascişti” care s-au alăturat la percheziţii, arestări, omoruri şi jaf „sub ochii autorităţilor poliţieneşti”[LVIII LIX].

Legionarii şi guziştii erau cunoscuţi drept duşmani patologici ai evreilor. Cine erau „borfaşii fascişti”? Români din popor, fără culoare politică, gata întotdeauna să-i maltrateze pe evrei şi să-i jefuiască.

În concluzie, în ceea ce priveşte mobilizarea huliganilor legionari (Tribunalul a remarcat că au fost mobilizaţi şi cuzişti, care la Iaşi erau în număr mare) pentru a participa la pogrom, trebuie subliniat faptul că acţiunea a fost comisă în totală contradicţie cu învăţămintele trase de regimul Antonescu de pe urma rebeliunii legionarilor şi a pogromului de la Bucureşti care l-a însoţit. Atunci s-a anunţat în mod oficial şi s-a scris în presă că de acum încolo, contrar celor petrecute pe timpul regimului legionar, alungarea evreilor se va face „nu cu cadavre, ci cu înfăptuiri de spirit naţionalist constructiv”, şi că mijloacele legale aflate la dispoziţia noului stat totalitar şi acţionarea aparatului de guvernământ nu mai cer „intervenţia brutală în scopul de a rezolva problema evreiască”[LX]. Antonescu a subliniat de câteva ori în discursurile sale că legionarii au

---

LVIII Interogatoriul lui Beniamin Abramovici de către prim-procurorul Tribunalului special pentru judecarea criminalilor de război, 20 martie 1945, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 30, p. 936 (USHMM, microfilm 48).

LIX Sentinţa în procesul lui Petre Marinescu, care i-a scos pe evrei din casele lor cu lovituri de ciomag şi i-a trimis la moarte în clădirea Chesturii, Tribunalul din Bucureşti, 22 iunie 1949, *ibidem,* voi. 99, p. 356b (USHMM, microfilm 46).

LX *Ordinea,* 30.03.1941.

prăvălit statul în haos, iar el a pus capăt anarhiei şi a reinstaurat ordinea şi siguranţa. Iniţiativa şi organizarea pogromului de la Iaşi a constituit deci, în aparenţă, o mare abatere de la concepţia declarată a lui Antonescu cu privire la căile de guvernare în stat. Dar acelaşi Antonescu a dezvăluit în una dintre şedinţele de guvern că atunci când e vorba de evrei este gata să se abată de la concepţia sa cu privire la respectarea legii şi ordinii în stat.

în şedinţa de guvern din 24 aprilie 1941, după ce a ascultat un raport al ministrului de Interne referitor la pretinse acţiuni de sabotaj care ar fi fost comise în România, Antonescu a dat la iveală ce li se poate întâmpla duşmanilor statului: „Dau drumul mulţimii să-i masacreze; eu mă retrag în cetatea mea şi după ce îi masacrează, pun iarăşi ordine”[LXI]. Legionarii, cuziştii şi alţii au fost doar instrumentul de care s-au folosit, planificatorii pogromului pentru iniţierea acţiunii – de care răspunzător s-a făcut guvernul antonescian, şi nu Mişcarea legionară.

Autorităţile şi forţele de ordine

în zilele pogromului, împotriva populaţiei evreieşti din Iaşi au acţionat forţe militare, de poliţie şi jandarmerie din oraş şi din afara lui (subordonate autorităţilor militare şi civile) care au primit ordine direct de la comandanţii lor sau de la alte foruri superioare: Marele Cartier General, Comandamentul Armatei a 4-a, marele pretor al Armatei, Ministerul de Interne, Inspectoratul General al Jandarmeriei şi chiar de la Ion şi Mihai Antonescu personal. în cei patru ani de amânare a procesului criminalilor de război de la Iaşi (septembrie 1944 – iunie 1948), din cauza mărturiilor contradictorii ale acuzaţilor, s-a creat impresia că în conducere ar fi domnit anarhia, că competenţele diferitelor organe ale autorităţilor nu au fost destul de clare, iar autoritatea fiecăruia dintre şefii organelor locale ar fi fost restrânsă în ceea ce priveşte libertatea de acţiune, din cauza atribuţiilor prioritare ale altor şefi de autorităţi.

în timp de pace, autoritatea supremă în judeţ şi într-un oraş reşedinţă de judeţ era prefectul, iar menţinerea ordinii şi a siguranţei intrau în atribuţiile sale. în acest scop, era autorizat să mobilizeze forţe de poliţie în oraşe şi de jandarmerie la sate, iar comandanţii lor îi erau subordonaţi din punct de vedere operaţional şi trebuiau să-i execute ordinele. Poliţia oraşului Iaşi, în care trăiau peste o sută de mii de locuitori, număra (după părerea prefectului Dumitru Captam) 300 de gardieni care lucrau în două ture. în plus, prefectul mai avea la dispoziţie forţe de jandarmerie în oraş şi o legiune de jandarmerie răspândită în sate.

Totuşi, Captam a pretins că atribuţiile sale ca prefect au avut numai un caracter administrativ, putând cel mult să informeze Ministeml de Interne cu privire la ceea ce se petrece în oraş. întmcât în iunie 1941 oraşul Iaşi se afla într-o zonă militar-operativă şi în imediata apropiere a frontului, în conformitate cu legea decretării stării de urgenţă, toate competenţele cu

LXI *Procesul Marei Trădări Naţionale,* Bucureşti, 1946, p. 246.

privire la păstrarea ordinii publice au fost transferate autorităţilor militare, autorităţile civile fiind subordonate în această situaţie comandamentului militar, „singurul în drept a decide măsurile de ordine şi siguranţă"[1]. Prefectul, a adăugat Captam, se afla în fmntea administraţiei civile şi, din punctul de vedere al legii şi al tradiţiei, nu era autorizat să ia vreo măsură pentm înăbuşirea unor acţiuni destabilizatoare şi păstrarea ordinii, întmcât el nu comandă unităţi militare, iar slabele unităţi de poliţie ar fi putut cel mult să ia primele măsuri de prevenire.

Cum vom vedea în continuare, din această cauză, prefectul a fost ultimul care a aflat de pregătirea în taină a pogromului. în decursul anilor în care au continuat pregătirile pentm proces, Captam a afirmat că principala sa grijă a fost îndreptată spre situaţia din judeţ şi din târgurile în care nu existau chesturi ale Poliţiei. laşiul era reşedinţă de judeţ, cu Chestură care primea dispoziţii direct de la Ministeml de Interne – „Dar fiind în stare de război, ordinea internă a oraşului Iaşi aparţinea organelor Armatei"[LXII LXIII].

Comandantul garnizoanei oraşului era colonelul Constantin Lupu, numit în post la 19 iunie 1941, de către Comandamentul Teritorial (România era împărţită în patru zone militare). La 29 iunie 1941, ora 23.00, Antonescu l-a numit direct comandant militar al oraşului Iaşi, iar la 2 iulie, acelaşi Antonescu l-a demis din funcţie, înlocuindu-l cu generalul Dumitru Cârlăonţ.

Lupu a susţinut mai târziu că nu a avut de fapt autoritate până în noaptea de 29/30 iunie 1941, când pogromul era pe terminate. Garnizoana aflată sub comanda sa era, după spusele lui, nici mai mult, nici mai puţin decât „un organ al Comandantului Militar" din zonă – generalul Stăvrescu, comandantul Diviziei 14. în plus, în zona laşiului acţiona un comandament militar al Armatei germane, oraşul aflându-se în zona operativă a acestor două comandamente – românesc şi german. „Ele desigur lucrau de comun acord", a subliniat Lupu; „şi atunci când au izbucnit dezordinele, cine era în măsură să restabilească ordinea – comandamentul garnizoanei din Iaşi sau cele două comandamente ? ". Lupu a pretins că misiunea sa de comandant al garnizoanei era de „a pune la dispoziţia prefectului, la cerere, forţele care sunt sub autoritatea lui în scopul de a menţine ordinea – lucru care nu mi s-a cerut să-l fac". Când a început pogromul, el s-a adresat comandantului Diviziei 14, generalul Stăvrescu, „care mi-a spus că va lua măsuri"[1]. Lupu a mai afirmat că „în garnizoană nu erau trupe suficiente poliţieneşti şi de jandarmerie cu care să se poată ţine ordine. Acest rol revenea primului comandant, domnului general Stăvrescu, care trebuia, cu trupele sale, să restabilească ordinea atât asupra ostaşilor

LXII Depoziţia prefectului Captaru la Procuratura Generală a Tribunalului de Apel din Bucureşti, Cabinetul pentru anchetarea criminalilor de război, 19 noiembrie 1947, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 2, p. 128b.

LXIII Din afirmaţiile apărării în şedinţa Tribunalului din Bucureşti, în procesul criminalilor de război din Iaşi, 23 iunie 1948, *ibidem,* voi. 1, partea a II-a, p. 449.

români cât şi a trupelor germane”[LXIV LXV]. în calitate de comandant, a avut la dispoziţie un batalion de jandarmi în rezervă sub comanda maiorului Schipor, cu un efectiv de 300 de oameni – care de fapt se aflau la dispoziţia prefectului când acesta a avut nevoie de ei –, precum şi un batalion de jandarmi motorizaţi (pe camioane), care puteau fi transportaţi cu repeziciune, după necesităţi.

Mai târziu, în urma anchetării riguroase a celor responsabili de pogrom, s-a aflat că de fapt Lupu a avut la dispoziţie nu un „pluton de jandarmi”, ci „o companie de garnizoană”, care la o confruntare suplimentară a „crescut” la un batalion, la care s-au „adăugat” forţe de rezervişti (necombatanţi) mobilizaţi în oraş[LXVI].

Lupu, care era ofiţer de cavalerie şi ofiţer de stat-major ca şi Antonescu, era subordonat – din punctul de vedere al comandamentului – generalului Stăvrescu (şi a îndeplinit şi funcţia de comandant militar al oraşului până la 29 iunie, ora 23.00) ; iar după afirmaţiile sale, când a sosit la Iaşi, la 24 iunie, s-a prezentat în faţa generalului. „Paza [liniştii] şi siguranţa oraşului nu era obiectul meu şi nu putea fi atât timp cât se găsea în oraş un comandant militar, care avea la dispoziţie toate autorităţile civile şi militare”[1] – aşa a afirmat Lupu.

Generalul Stăvrescu, a cărui divizie, mobilizată complet şi în stare de alarmă, era desfăşurată în parte pe front, pe Prut, şi în parte în oraş şi în împrejurimi, a declarat că din cauza misiunii sale pe front „nu puteam să am obligaţiuni [de comandant] de garnizoană”. în general, „din cele petrecute în oraş am luat cunoştinţă în dimineaţa zilei de 29 iunie”, când i s-a raportat că germanii efectuează percheziţii în cartierul Păcurari, deoarece acolo fusese împuşcată o santinelă germană. în oraş, a recunoscut Stăvrescu, se afla într-adevăr „unul din posturile de comandă al Diviziei 14, era la Expoziţie la Bariera Iaşi, dar ea servea pentru

LXIV Memoriu al colonelului Lupu, completare la declaraţia din 27 mai 1947, la Tribunalul militar din Bucureşti, 27 mai 1947, *ibidem,* voi. 73, pp. 199-200 (USHMM, microfilm 45).

LXV Procesul-verbal al confruntării dintre generalul Gheorghe Stăvrescu, generalul Emanoel Leoveanu şi colonelul Constantin Lupu la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război, 7 iulie 1945, *ibidem,* voi. 37, p. 40 (USHMM, microfilm 43).

LXVI *Ibidem,* pp. 39b-40b, „Ultimul cuvânt”, concluzii prezentate de colonelul Lupu la procesul său care a avut loc în perioada 14-23 iunie 1948, *ibidem,* voi. 59, pp. 80, 81 (USHMM, microfilm 44). înainte de darea sentinţei la 23 iunie 1948, Lupu a respins expunerea forţelor care i-au stat la dispoziţie aşa cum le-a prezentat generalul Stăvrescu. El a afirmat, de exemplu, că forţele de rezervişti au fost evacuate din Iaşi – afirmaţie care, probabil, nu era adevărată. Cât priveşte compania de garnizoană, pe care mai întâi a prezentat-o ca fiind un pluton, el a declarat că soldaţii săi erau împrăştiaţi, împărţiţi în „grupuri izolate”, şi se ocupau cu paza de întreprinderi şi instalaţii. El a specificat numărul jandarmilor din batalion în depoziţia sa din 8 august 1945, după care a ascuns acest amănunt în toate depoziţiile şi anchetele (vezi procesul-verbal al anchetării colonelului Lupu la Tribunalul Poporului, 8 august 1945, *ibidem,* voi. 25, p. 12b) (USHMM, microfilm 47). Vezi şi procesul-verbal al confruntării dintre generalul Stăvrescu, generalul Leoveanu şi colonelul Lupu la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război de la Bucureşti, 7 iulie 1945, *ibidem,* voi. 27, p. 8b (USHMM, microfilm 48).

semnarea corespondenţei şi luarea de hotărâri, iar ziua eram pe front" [LXVII] [LXVIII]. în timp ce colonelul Lupu pretindea că „în garnizoană nu erau trupe suficiente poliţieneşti şi de jandarmerie cu care să se poată ţine ordine şi că acest rol revenea primului comandant, domnului general Stăvrescu" [LXIX], generalul Stăvrescu afirma că „eu nu puteam interveni pentru liniştirea *lucrurilor* [el s-a ferit să folosească cuvântul *pogrom* în cursul celor patru ani de anchetare *-n.m.] în* oraş şi pentru restabilirea ordinii întrucât mai mult decât am făcut nu puteam face fără a compromite operaţiunile [militare]" [LXX].

Forţele care au stat la dispoziţia generalului Stăvrescu în oraş erau constituite din două regimente – Regimentul 13 Dorobanţi şi Regimentul 1 Transmisiuni – şi o unitate de soldaţi care păzeau staţia de cale ferată şi instalaţiile feroviare, tot dispozitivul de rezervişti din oraş (soldaţi necombatanţi), o companie întărită de poliţie militară şi alte forţe pe care Stăvrescu a uitat să le amintească în timpul anchetei [LXXI].

LXVII Procesul-verbal al anchetării acuzatului Constantin Lupu la Procuratura Generală [pentru anchetarea] criminalilor de război, 1 decembrie 1947, *ibidem,* voi. 2, p. 144b (USHMM, microfilm 47). Lupu a încercat să reducă perioada în care a răspuns de situaţia din Iaşi. în 1945 a confirmat faptul că a fost numit în funcţia de comandant al garnizoanei la 19 iunie, apoi a afirmat că numirea a intrat în vigoare la 20 iunie ; iar în 1947 a notat o dată mai târzie – 24 iunie. Când a fost întrebat ce trebuia făcut pentru restaurarea ordinii, a răspuns că trebuia să se ajungă la o înţelegere cu comandantul militar german din oraş (este ceea ce a şi făcut, într-adevăr, dar a ascuns acest lucru Tribunalului – vezi *infra,* pp. 143-144). Vezi şi pp. 143-144b. De asemenea, şi-a schimbat de două ori versiunea în ceea ce priveşte forţele de care a dispus. La dispoziţia lui s-a aflat nu numai un pluton de jandarmi, ci şi o companie de soldaţi din Regimentul 13 Infanterie, precum şi un batalion de soldaţi în caz de necesitate. Batalionul era cantonat lângă Iaşi – vezi depoziţia colonelului Lupu la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război, 12 martie 1945, *ibidem,* voi. 29, p. 3b (USHMM, microfilm 47).

LXVIII Procesul-verbal al confruntării dintre generalul Stăvrescu, generalul Leoveanu şi colonelul Lupu, 7 iulie 1945, *ibidem,* voi. 24, p. 12 (USHMM, microfilm 47).

LXIX *Ibidem.*

LXX Depoziţia generalului Stăvrescu la Tribunalul Poporului, 2 iulie 1945, *ibidem,* pp. 7-7b (USHMM, microfilm 47) (sublinierea îmi aparţine).

LXXI Stenograma anchetării generalului Gheorghe Manoliu, fost şef al Comandamentului Corpului 4 Teritorial, de către directorul Siguranţei, printre altele, despre modul în care a acţionat generalul Stăvrescu, fără dată (aprilie 1945), *ibidem,* voi. 36, p. 6 (USHMM, microfilm 47).

Sub comanda generalului Stăvrescu s-au aflat, în afara laşiului, şi Regimentul 39 Infanterie, Regimentul 6 Vânători şi numeroase forţe auxiliare. Regimentul 13 Dorobanţi era amplasat în oraş şi în împrejurimi în timpul pogromului, iar la 26 iunie, soldaţii lui deja începuseră să jefuiască, să maltrateze şi să ucidă evrei.

Apărarea generalului la proces a afirmat că, la 29 iunie, anumiţi miniştri au avut numeroase convorbiri telefonice cu autorităţile din Iaşi fără să-l fi întrebat, ceea ce dovedeşte că nu avea nici o autoritate, altminteri s-ar fi stat de vorbă cu el. Stăvrescu a mai afirmat că nu l-a cunoscut pe trimisul Serviciului Special de Informaţii în 1941, ci abia în 1948, la închisoare. în timpul pogromului, el ar fi condus – potrivit afirmaţiilor sale – operaţiuni militare grele şi complicate, şi n-a avut nici un fel de competenţă sau misiune în oraş[1].

Chestorul Poliţiei din Iaşi, locotenent-colonel Chirilovici, răspundea în mod formal de ordinea şi siguranţa oraşului.

în acest scop, el avea la dispoziţie, după cum am arătat, gardienii din oraş, aproximativ 300 de oameni, poliţiştii Chesturii, comisari şi agenţi. Această forţă a fost întărită de Ministerul de Interne cu un batalion de jandarmi care număra 600 de persoane, în plus, în oraş a mai fost adusă o unitate de 360 de oameni, care urma să se desfăşoare în oraşele din Basarabia[LXXII LXXIII]. Chirilovici era la origine ofiţer de jandarmerie. Formal era subordonat prefectului şi Ministerului de Interne. în zilele pogromului el a fost subordonat şi comandantului garnizoanei din oraş, colonelul Lupu, şi comandantului Diviziei 14, generalul Stăvrescu, adevăraţii stăpâni ai Poliţiei şi ai Jandarmeriei.

Siguranţa în judeţul Iaşi – un organ important, dar mic, ce număra câţiva zeci de agenţi – a acţionat sub comanda inspectorului Gioseanu. Mai exista şi la Poliţie un birou al Siguranţei, sub comanda comisarului Anghel Anghel, şi el subordonat lui Gioseanu. Rapoartele trimise de Gioseanu superiorilor săi de la Bucureşti în timp real, care prin natura

LXXII Stenograma şedinţei Tribunalului din Bucureşti care s-a ocupat de problema acuzaţilor, în actul de acuzare nr. 20 (pogromul de la Iaşi), 23 iunie 1948, p. 16, *ibidem,* voi. 1, p. 454 (USHMM, microfilm 47). Numărul 20 semnifică ultima versiune, probabil, a actului de acuzare. Anchetarea a durat patru ani, iar procesul s-a deschis abia în iunie 1948. O copie a acestui act de acuzare – cu mici modificări –, în Ancei, *Documents,* VI, nr. 39, p. 375 (în continuare: „Act de acuzare”).

LXXIII Stenograma şedinţei de guvern din 8 iulie 1941 (fragmente), Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 40010, voi. 9, p. 98 (USHMM, microfilm 32). Vezi şi lista nominală cu 229 de poliţişti şi superiori care au fost concentraţi la Iaşi înainte de reîntoarcerea lor în oraşe din Bucovina şi Basarabia, 4 iulie 1941, *ibidem,* voi. 39, pp. 107-114 (USHMM, microfilm 43). Raportul şefului Siguranţei din Iaşi, Grozeanu, prin care acesta comunică faptul că 240 de poliţişti care urmează să se întoarcă în Basarabia se află la dispoziţia comandantului garnizoanei pentru păstrarea ordinii – numărul, se pare, este exact. Lupu a pretins că la Iaşi au sosit 2.000 de poliţişti, dar se pare că a minţit cu premeditare în depoziţie, pentru a reduce responsabilitatea sa pentru pogrom. Vezi raportul inspectorului Gioseanu către directorul general al Siguranţei, generalul Leoveanu, 2 iulie 1941, *ibidem,* voi. 69, p. 1974 (USHMM, microfilm 45).

lor erau strict secrete, au scos la iveală coordonarea existentă în timpul pogromului între diversele organe de guvernământ şi adevăraţii comandanţi ai operaţiunii, care au acţionat din culise, rămânând aproape necunoscuţi şi în timpul procesului (vezi *infra~).*

Agenţi ai Siguranţei din Iaşi îmbrăcaţi în civil au participat direct la pogrom. Poliţişti obişnuiţi i-au cunoscut, au primit dispoziţii de la ei şi nu au pus la îndoială competenţa lor de a interveni. în plus, au sosit din timp trimişi şi agenţi de la Direcţia Generală a Siguranţei din Bucureşti.

Jandarmeria din Iaşi era subordonată Inspectoratului Regional de Poliţie, în fruntea căreia s-a aflat colonelul Gheorghe Bădescu; el a îndeplinit şi funcţia de comandant al Jandarmeriei pe toată zona Moldovei. A avut la dispoziţie Legiunea de jandarmi a judeţului şi Legiunea mobilă nr. 6.

în iunie 1941, în structura Jandarmeriei şi în Inspectorat a intervenit o schimbare. La început, Jandarmeria era subordonată Ministerului de Interne – însă când a început mobilizarea generală, s-a împărţit în două: „Jandarmeria armată" şi „Jandarmeria zonei interioare". Jandarmeria care însoţea trupele era subordonată Armatei, fiind comandată de generalul de jandarmerie Ion Topor. în această calitate, el a devenit şi prim-pretor al Armatei, fiind cooptat în Marele Cartier General[1]. Generalul Constantin (Piki) Vasiliu, comandantul Jandarmeriei (în Ministerul de Interne), a rămas să comande alte unităţi de jandarmi răspândite pe tot teritoriul României. La Iaşi au acţionat ambele părţi ale Jandarmeriei – a Armatei şi a Ministerului de Interne –, în strânsă colaborare.

Regulamentul care definea misiunile Jandarmeriei a fixat principalele ei funcţiuni: prevenirea comiterii de infracţiuni; menţinerea ordinii publice şi restabilirea ei în cazul unor tulburări; păstrarea ordinii publice şi a siguranţei statului; strângerea de informaţii legate de executarea acestor misiuni; anchetarea şi urmărirea oricărei acţiuni definite drept o infracţiune, o abatere de la legile civile şi militare ordonate de autorităţile locale ; prinderea delincvenţilor şi transferarea lor autorităţilor competente de a decide în problemele lor; executarea ordinelor de arestare sau oricărei alte cereri ale autorităţilor poliţieneşti; şi acordarea de ajutor şi sprijin altor autorităţi care le vor cere în scris în vederea îndeplinirii funcţiilor lor[LXXIV LXXV]. Misiunile Jandarmeriei au fost descrise aici pe scurt, pentru a accentua faptul că acest organ, care era subordonat atât Ministerului de Interne, cât şi Armatei, nu putea să acţioneze, pornind de la definirea misiunilor sale, fără ordine, adrese şi cereri în scris din partea altor organe şi fără rapoarte – şi ele în scris – privind executarea ordinelor sau cererilor. Dar cu toate acestea, s-au păstrat foarte puţine documente cu privire la misiunile şi faptele

LXXIV Stenogramă de la ancheta ministrului adjunct de Interne şi comandant al Jandarmeriei, Constantin (Piki) Vasiliu, 19 aprilie 1946, *ibidem,* voi. 37, p. 174 (USHMM, microfilm 47).

LXXV „Misiunile Jandarmeriei", copie a Regulamentului Jandarmeriei autorizat de Procuratură, *ibidem,* voi. 27, pp. 97-98 (USHMM, microfilm 48).

Jandarmeriei în timpul pogromului de la Iaşi.

în perioada războiului au fost mult lărgite competenţele Jandarmeriei şi ale ofiţerilor săi: pe timp de mobilizare de război, unităţile de jandarmi cu efectiv sporit sunt puse la dispoziţia marilor unităţi operative şi utilizate pentru paza şi siguranţa teritoriului, lucrărilor de artă, depozitelor, fabricilor şi altele asemenea. „Jandarmeria a primit misiuni de poliţie şi siguranţa trupelor şi câmpului de luptă”[LXXVI] – şi, într-adevăr, asta a făcut la Iaşi, având în vedere că orice evreu din oraş a fost considerat „inamic”. Până la sfârşitul anului 1941, Jandarmeriei i s-a acordat totală libertate de acţiune în privinţa tratamentului aplicat evreilor, fără nici o legătură cu forţa ei numerică, şi aceasta datorită creării unei funcţii speciale care-i încredinţa, în bine sau în rău, viaţa cetăţenilor în general şi a evreilor în special. Comandantul tuturor forţelor de jandarmerie, generalul Ion Topor, a fost numit *marele pretor al Armatei.* Pretoria era un fel de administraţie civilo-militară în zonele de operaţie. începând cu gradul de căpitan, ofiţeri de jandarmerie au fost numiţi pretori militari în diverse unităţi militare – de la divizie în sus –, uneori

LXXVI *Ibidem,* par. 41, p. 102.

chiar şi în regimente. Erau preferaţi ofiţeri în rezervă care aveau titluri academice în ştiinţe juridice sau erau magistraţi civili sau militari, sau avocaţi. Pretorii erau numiţi de statele-majore ale marilor unităţi (de la divizie în sus). Pretorul militar sechestra de fapt temporar o parte din atribuţiile autorităţilor civile în zona în care acţiona, şi atât timp cât activa acolo, aceste atribuţii fiind definite în scris. Pretorii militari au căpătat numeroase competenţe ale Siguranţei, Poliţiei civile, Poliţiei de anchetă şi Tribunalului. Ei au primit ordin în scris de a „supraveghea populaţia", diverse organizaţii – inclusiv organizaţii de muncitori –, precum şi publicaţiile. Pretorii au aplicat aceste competenţe în toate sectoarele de activitate ale unităţilor lor[1]. Pretorul-şef şi pretorii militari depuneau jurământul în faţa comandanţilor armatelor şi diviziilor, dar nu în faţa autorităţilor civile.

Aici este locul să amintim că marele pretor al Armatei, generalul Ion Topor, a fost executorul „ordinelor speciale" cu privire la tratamentul aplicat evreilor, comuniştilor şi funcţionarilor regimului sovietic găsiţi în Basarabia şi în Bucovina de Nord. Pretorii militari care îi erau subordonaţi au pus aceste ordine în practică imediat după eliberarea teritoriilor la care România a fost nevoită să renunţe în favoarea Uniunii Sovietice în vara anului 1940. Aproape toţi ofiţerii superiori au cunoscut aceste ordine. Comandanţii legiunilor de jandarmerie care urmau să se desfăşoare în Basarabia şi în Bucovina au primit, la 17 şi 18 iunie, ordinul de „curăţire a terenului" la Roman, Galaţi şi în târgul Ungheni. Comandanţii forţelor poliţieneşti concentrate la Iaşi care aparţineau unităţii destinate să revină în Basarabia primiseră şi ei ordinul de „curăţire a terenului" şi îl cunoşteau – de aceea şi-au permis să-i trateze pe evreii din Iaşi fără nici o reţinere.

Comandanţii Jandarmeriei din judeţul Iaşi şi din Moldova în general ar fi trebuit să cunoască secretul pregătirilor pentru pogrom – şi, întradevăr, l-au cunoscut (vezi *infrd).* Inspectoratului Jandarmeriei din Moldova şi Iaşi, colonelul Gheorghe Bădescu, a comandat Legiunea de jandarmi a judeţului şi Legiunea mobilă nr. 6, care erau răspândite în judeţ, în oraş, precum şi în clădirea Chesturii[LXXVII LXXVIII]. Comandantul garnizoanei, colonelul Lupu, a dezvăluit faptul că Bădescu „era în legătură cu Marele Cartier General, în special cu generalul Tătăranu, iar generalul Barozzi era în legătură cu colonelul Bădescu". Bădescu a fost şi informatorul direct al Marelui Cartier General[LXXIX]. Armata a 3-a a înfiinţat, la 5 iulie, Pretoria oraşului Iaşi, numindu-l pe colonelul Bădescu', şeful Inspectoratului Regional al Jandarmeriei din Iaşi, pretor

---

LXXVII *Ibidem,* p. 103. Vezi Jean Ancei, *History of the Holocaust: România,* Ierusalim, 2002, cap. 17 (în ebraică).

LXXVIII Depoziţia colonelului Gheorghe Bădescu la Tribunalul Poporului, 21 septembrie 1945, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 40010, voi. 27, p. 54b (USHMM, microfilm 48).

LXXIX Depoziţia lui Constantin Lupu la Tribunalul Poporului, 8 august 1945, *ibidem,* voi. 29, p. 10b (USHMM, microfilm 47); depoziţia colonelului Lupu la Tribunalul Poporului, 8 august 1945, *ibidem;* voi. 29.

al oraşului. în actul de numire se specifica faptul că „pretorul va începe activitatea luând în cercetare ultimele tulburări provocate de evrei şi comunişti precum şi jafurile făcute de civili şi militari”[LXXX]. în felul acesta, cel care a condus pogromul a fost însărcinat să-l şi ancheteze (vezi *infrd).*

Colonelul Bădescu a încercat să estompeze faptul că a fost în legătură directă cu Marele Cartier General, declarând că „nu am avut legături cu Armata a 3-a – Marele Cartier General – respectiv Secţia a Il-a, decât numai atunci când mi se cereau unele

LXXX Ordinul Armatei a 3-a către Inspectoratul Jandarmeriei din Iaşi cu privire la înfiinţarea Pretoriei în oraşul Iaşi şi numirea colonelului Bădescu, şeful Inspectoratului Regional al Jandarmeriei, ca pretor al oraşului. Copie autorizată, 6 iulie 1941, *ibidem,* voi. 27, p. 96 (USHMM, microfilm 48).

lucrări”; în felul acesta, fără să fie întrebat, a amintit de Secţia a Il-a. Bădescu şi colonelul Barozzi – pretorul Armatei a 3-a – au apărut în clădirea Chesturii din Iaşi înainte de începerea pogromului, la 28 iunie, pentru a supraveghea operaţiunea, şi au raportat despre asta „Armatei a 3-a”, după spusele lor – de fapt Marelui Cartier General, întrucât statul-major al Armatei a 3-a era identic pe atunci cu Marele Cartier General (Armata a 3-a lupta pe front, iar Marele Cartier General îi conducea operaţiunile)[1].

După cum am arătat, colonelul Barozzi, pretorul Armatei a 3-a, s-a aflat şi el „ocazional” la Iaşi în ajunul izbucnirii pogromului. Mai întâi a afirmat că a sosit în oraş în noaptea de 29/30 iunie (cu alte cuvinte, după marile masacre), „cam pe la ora 9 seara”[LXXXI] [LXXXII]. Apoi şi-a amintit că de fapt a ajuns cu o zi înainte, la 28 iunie, „cam pe la 9 seara”[LXXXIII]. Şi-a mai amintit, de asemenea, că a fost în legătură cu generalul Topor şi cu Armata a 3-a – de fapt, cu Secţia a Il-a a Marelui Cartier General (organizatorii pogromului) şi cu pretorul-şef (executantul planului pogromului). Bădescu a prezentat şi un raport despre pogrom generalului Topor, raport care a dispărut. Bădescu şi Barozzi s-au întâlnit atunci cu generalul Stăvrescu. în condiţii obişnuite, cei trei nu ar fi trebuit să se afle împreună. Pretorul Diviziei 14, maiorul Scriban, care urma să coordoneze acţiunile de evacuare generală a evreilor din Iaşi, a fost cel care a coordonat acţiunea cu comandantul Corpului 30 militar german, generalul Hans von Sahnuth. în ziua de vârf a pogromului, la 29 iunie 1941, Scriban şi ajutorii săi, în maşini germane dotate cu magnetofoane, împreună cu un ofiţer german, au citit la megafoane comunicate şi ordine către soldaţi, în română şi germană[LXXXIV].

Batalionul 4 Jandarmerie, cu sediul la Iaşi şi ale cărui unităţi erau încartiruite în oraş, număra 600 de jandarmi, şi nu 300, cum a pretins colonelul Lupu în depoziţia sa. Batalionul a luat parte de la început la percheziţii, arestări şi execuţii de evrei, colaborând cu germanii la

---

LXXXI Depoziţia colonelului Bădescu, 21 septembrie 1941, *ibidem,* p. 52b.

LXXXII Depoziţia generalului Barozzi (în 1945 era deja general) la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război, Bucureşti, 18 aprilie 1945, *ibidem,* voi. 27, p. 23.

LXXXIII Depoziţia generalului Barozzi la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război, Bucureşti, 27 iunie 1945, *ibidem,* p. 25.

LXXXIV A doua depoziţie a pretorului Diviziei 14, maiorul Nicolae Scriban. în prima sa depoziţie, Scriban a amintit „zvonurile că germanii au cerut şi au vrut evacuarea cu orice preţ a oraşului Iaşi” (se referea Ia evrei). El a fost singurul care a amintit în depoziţia sa chestiunea evacuării, dar a minţit în legătură cu iniţiatorii acţiunii. în prezent, se ştie că Ion Antonescu a fost cel care a ordonat evacuarea evreilor din oraş. Depoziţia locotenent-colonelului Nicolae Scriban la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război, 5 aprilie 1945, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 27, p. 126b (USHMM, microfilm 48). în a doua sa depoziţie, el a recunoscut că a fost în legătură cu Comandamentul german din oraş şi că l-a adus la Chestură, în ziua pogromului, pe ofiţerul german care a coordonat problemele cu Comandamentul Poliţiei, „pentru revenirea la ordine”. Vezi a doua depoziţie a locotenent-colonelului Scriban, 2 iulie 1945, *ibidem,* p. 130b. Cu privire la folosirea megafoanelor, vezi *infra,* p. 72.

percheziţii şi execuţii[LXXXV]. Unităţile sale au fost cele care, la 28 iunie, au început descinderile şi arestări de evrei (care, chipurile, ar fi deschis foc împotriva soldaţilor, după ce legionarii Secţiei a Il-a şi ai Serviciului Special de Informaţii au înscenat împuşcăturile contra soldaţilor), şi deja în orele serii au dus convoaie spre Chestură. La 29 iunie 1941, în orele dimineţii, şeful Siguranţei a raportat cine conduce operaţiunea din momentul în care au început focurile de armă înscenate: „Aceste operaţiuni

LXXXV Depoziţia învăţătorului Dumitru Vomicu, locotenent în Batalionul 4 Jandarmerie, la Tribunalul Poporului, 4 septembrie 1945, *ibidem,* pp. 94-94b. Comandantul batalionului a fost maiorul Vasiliu.

[percheziţii domiciliare, execuţii şi arestări] se fac sub supravegherea dlui prim pretor al Armatei, inspector de jandarmi şi chestorul delegat al Poliţiei Iaşi, lt.-col. Chirilovici”[1]

Raportul nota, de asemenea, că operaţiunea s-a făcut la ordinul generalului Stăvrescu, comandantul Diviziei 14. A treia mare forţă de jandarmi care a luat parte la pogrom a fost Compania 14 Poliţie militară, sub comanda căpitanului Darie, care a numărat 300 de jandarmi, 20 de plutonieri şi şase ofiţeri[LXXXVI LXXXVII]. Această companie aparţinea Diviziei 14, iar comandantul ei era subordonat generalului Stăvrescu. Compania a participat la toate acţiunile împotriva evreilor, iar comandantul ei, căpitanul Darie, a avertizat chiar pe câteva dintre cunoştinţele sale evreieşti că urmează să se declanşeze un pogrom, recomandându-le să se ascundă (vezi *infra,* p. 53).

în afară de asta, la Iaşi s-au mai aflat şi alte unităţi şi comandamente ale Armatei: gara era sub controlul trimisului special al Marelui Stat-Major, locotenent-colonel Eugen Mavrichi, fără aprobarea căruia nu pleca nici un tren din gară. Aici se aflau un post de comandă şi o unitate militară formată din soldaţi care păzeau gara uriaşă. în oraş exista şi un Cerc de recrutare cu patruzeci de soldaţi, care au luat şi ei parte la percheziţii în casele evreilor, pentru a-i aresta pe cei care, chipurile, ar fi tras în armata română. Şeful Cercului, căpitanul loan Grigoiu, a confirmat că a văzut pe strada principală a oraşului „numai cadavre şi băltoace de sânge” şi s-ajurat – s-ar putea pe bună dreptate – că „trupa ce era sub comanda mea nu a luat parte la această vânătoare de oameni”[LXXXVIII]. în acelaşi timp, a dezvăluit că soldaţii care au înlocuit unitatea lui în misiunea de arestări au aparţinut unei companii de grăniceri, despre a cărei existenţă în oraş nu se ştiuse până atunci. în Iaşi se găsea şi un Eşalon special al Secţiei a Il-a a Marelui Stat-Major şi comandamente avansate ale Corpului 4 Armată şi ale Marelui Cartier General având sute de soldaţi şi ofiţeri care s-au perindat prin oraş sau au participat în mod organizat la pogrom; şi, de asemenea, „numeroase trupe şi formaţiuni ale Armatei române, precum şi mulţi ostaşi români răsleţiţi de la unităţile şi coloanele ce cantonau în apropierea oraşului Iaşi sau în trecere prin localitate”[LXXXIX].

în sfârşit, este important de notat că printre comandanţii de fapt ai pogromului s-au numărat câţiva ofiţeri de jandarmerie care au comis ulterior crime de război îngrozitoare în Transnistria. S-a dovedit că ei au fost românii cei mai nemiloşi, duşmani ai poporului evreu, gata să comande acţiuni de exterminare sau să servească drept exemplu de

LXXXVI Inspectorul Gioseanu către directorul Siguranţei la Bucureşti, raport telefonic, 29 iunie, ora 9.30 dimineaţa, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 40000, voi. 89, p. 214 (USHMM, microfilm 35).

LXXXVII Depoziţia comandantului companiei, căpitanul Constantin Darie, la Tribunalul Poporului, 29 august 1945, *ibidem,* voi. 27, p. 43.

LXXXVIII Depoziţia căpitanului loan Grigoiu la Tribunalul Poporului, 13 iulie 1945, *ibidem,* pp. 83-84.

LXXXIX Depoziţie sub jurământ a colonelului Dumitru Captaru la Tribunalul militar din Bucureşti, 20 noiembrie 1947, *ibidem,* voi. 2, pp. 128b-129 (USHMM, microfilm 48).

cruzime. Personalitatea şi contribuţia lor la Holocaust au ieşit la iveală numai după deschiderea arhivelor din fosta Uniune Sovietică – până atunci, prezenţa lor în timpul pogromului nu a atras nicidecum atenţia. Remarcăm aici doar doi dintre ei. Locote- nent-colonelul Mihail Niculescu-Coca a sosit în oraş în ajunul pogromului, împreună cu colonelul Bădescu. El a fost numit imediat adjunctul colonelului Lupu la Comandamentul militar al oraşului, iar la 6 iulie a fost numit direct (de către Marele Cartier General) înlocuitorul lui Lupu, care a fost destituit[XC].

Niculescu-Coca a condus, la 23 octombrie 1941, executarea a 22.000 de evrei în satul Dalnic, de lângă Odessa, care în majoritate au fost arşi de vii în nouă magazii din afara oraşului[1]. Alt „ucenic" care a sosit la Iaşi a fost subofiţerul Florin Ghineraru. El a fost trimis cu o companie de jandarmi „să facă ordine" în curtea prefecturii, în ziua pogromului[XCI XCII], iar în această curte au fost ucişi cel puţin 5.000 de evrei (vezi *infra).* Florin Ghineraru era fiul generalului Nicolae Ghinăraru, comandantul Diviziei 10 Infanterie, care a ocupat Odessa, a participat la toate acţiunile de masacrare a evreilor din oraş şi a deportat zeci de mii pentru a fi lichidaţi în lagărele din judeţele Berezovca şi Golta. Fiul său a devenit în Transnistria un asasin sadic, ce a băgat spaima în ghetoul Bershad[XCIII]. Aceşti jandarmi – şi alţii care nu au fost amintiţi aici din lipsă de spaţiu – şi-au făcut ucenicia de ucigaşi la Iaşi. Cea mai importantă concluzie la care au ajuns în acea perioadă a fost că viaţa evreilor nu are nici o valoare, că au dreptul să facă cu ei tot ce doresc şi nimeni nu-i va trage la răspundere pentru faptele lor.

Pretexte *post factum*

Atunci când, după război, au fost nevoiţi să descrie şi să-şi justifice faptele din zilele pogromului şi să-i indice pe vinovaţi, fiecare dintre comandanţii unităţilor care au participat la pogrom a răspuns că nu el

XC Ordin secret dat de generalul Dumitru Cârlăonţ colonelului Lupu, prin care acesta trebuia să predea comanda înlocuitorului său, locotenent-colonelul Mihail Niculescu, conform ordinului telegrafic al Marelui Cartier General, 6 iunie 1941, *ibidem,* voi. 29, p. 36; depoziţia colonelului Lupu la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război, 12 martie 1945, *ibidem,* p. 6 (USHMM, microfilm 48).

XCI Vezi Ancei, *History of the Holocaust: România,* cap. 27.

XCII Memoriu al colonelului Chirilovici, chestorul Poliţiei din Iaşi, predat Tribunalului Poporului, 20 februarie 1945, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 40000, voi. 37, p. 36 (USHMM, microfilm 43).

XCIII Despre crimele cele mai înfiorătoare ale locotenentului Ghineraru, pe scurt, vezi: *Actul de acuzare, rechizitoriile şi replica acuzării în procesul primului lot de criminali de război,* Editura Apărării Patriotice, Bucureşti, 1945, pp. 95-96. De exemplu, obişnuia să lege un tânăr evreu de motocicleta lui şi, pentru distracţie, îl ţâra până acesta îşi dădea sufletul.

este vinovat, ci colegul său. Şeful Secţiei a Il-a a Marelui Stat-Major a raportat Marelui Cartier General, la 25 iulie 1941, deci cam la o lună după pogrom, că „în zilele de 28 şi 29 [iunie] au avut loc la Iaşi incidentele provocate de iudeo-comunişti şi... autorităţile au luat măsurile cunoscute”[XCIV]. Această frază, care a fost scrisă în timp real, nu necesită nici un comentariu. Iată, pe scurt, replica şefilor autorităţilor din Iaşi privind răspunderea pentru pogrom:

După cum am arătat, prefectul Captaru a afirmat că nu avea autoritate şi că ar fi cerut din timp generalului Stăvrescu, colonelului Lupu şi locotenent-colonelului Chirilovici să ia măsuri pentru încetarea pogromului. El a indicat în mod clar alţi trei comandanţi răspunzători de ineficienţa autorităţilor. Lupu a spus : Captaru este un ofiţer de stat-major cu o experienţă mai mare decât a sa; toate forţele militare şi poliţieneşti erau subordonate generalului Stăvrescu, iar Chirilovici era un ofiţer de jandarmerie experimentat, subordonat direct Ministerului de Interne[1]. „Nu aveam autoritatea şi nu dispuneam de forţele necesare pentru restabilirea ordineii.”[XCV] [XCVI]

Lupu a afirmat că răspunderea pentru pogrom revine în primul rând prefectului, „şi el nu a dat nici un ordin şi nu a luat nici o măsură pentru a împiedica cele ce s-au petrecut”. Răspunderea a revenit, după spusele sale, şi Politiei, Chesturii şi Inspectoratului Regional al Poliţiei, „care, de asemenea, nu s-au îngrijit de luarea măsurilor”. Nu s-au folosit toate forţele mobilizate, în vederea păstrării ordinii. De exemplu, două companii de jandarmi au rămas ca rezervă, fiind reţinute chiar în curtea Chesturii[XCVII]. Lupu a observat într-adevăr arestările şi strângerea evreilor în curtea Chesturii, dar nu a intervenit pentru a pune capăt respectivelor măsuri, deoarece „aceşti jandarmi aparţineau de Prefectură”, în schimb, după spusele sale, nu a avut la dispoziţie suficiente forţe de poliţie şi jandarmerie pentru păstrarea ordinii – „Acest rol revenea dlui general Stăvrescu”[XCVIII]. Forţele care îi erau subordonate lui Lupu, în calitate de comandant al garnizoanei, s-au aflat şi ele la dispoziţia prefectului pentru păstrarea ordinii, „lucru pe care [prefectul] nu mi l-a cerut”[XCIX]. El a

XCIV Şeful Secţiei a Îi-a din Marele Cartier General, locotenent-colonel Gheorghe Petrescu, către serviciul pretorial al Marelui Cartier General, cu anexarea unui raport secret de informaţie cu privire la funcţionarea defectuoasă a colonelului Lupu, 25 iulie 1941, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 29, pp. 51-52 (USHMM, microfilm 48).

XCV Procesul-verbal de la anchetarea lui Dumitru Captaru la Tribunalul militar al Corpului 2 Armată, 20 mai 1947, *ibidem,* voi. 51, p. 330b (USHMM, microfilm 44).

XCVI Procesul-verbal de la anchetarea lui Dumitru Captaru la Cabinetul pentru anchetarea criminalilor de război, Tribunalul din Bucureşti, 10 mai 1948, *ibidem,* voi. 53, p. 138b.

XCVII Procesul-verbal al confruntării dintre generalul Stăvrescu, colonelul Leoveanu şi colonelul Lupu, la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război, 7 iulie 1945, *ibidem,* voi. 27, p. 10b (USHMM, microfilm 47).

XCVIII Procesul-verbal al confruntării dintre generalul Stăvrescu, colonelul Leoveanu şi colonelul Lupu, la Tribunalul Poporului, 7 iulie 1945, *ibidem,* voi. 24, p. 12 (USHMM, microfilm 47).

XCIX Vezi *supra,* nota 3.

adăugat că aceste unităţi „erau la ordinele Prefectului şi nu puteam să iau măsuri din proprie iniţiativă”[C]. După afirmaţiile sale, nimeni nu i-a adresat un ordin sau o cerere de a-şi pune în acţiune forţele, „cu toate că m’am găsit pe teren lângă toate autorităţile”. Trebuie subliniat că deja în anul 1945, încercând să fugă de răspundere, Lupu a reuşit să descrie corect amestecul tuturor autorităţilor din Iaşi în executarea pogromului, trecând sub tăcere numai contribuţia sa:

> Răspunderea crimelor săvârşite o are în primul rând comandantul Diviziei 14, care era obligat să ia măsuri de pază şi ordine, întrucât oraşul Iaşi se găsea în zona de război a acestei divizii. De asemenea răspunzător este prefectul judeţului, care avea la dispoziţia lui informaţiile tuturor autorităţilor şi mai ales la dispoziţia lui Siguranţa, Poliţia şi Legiunea de jandarmi. Inspectoratul de jandarmi avea la dispoziţie toate informaţiile şi, de asemeni era în măsură a preveni şi a face faţă evenimentelor. De asemenea Chestura de Poliţie, care avea serviciu de informaţii, era ţinută să previe şi apoi să ia măsuri pentru a face faţă împrejurărilor[CI].

Generalul Stăvrescu a aruncat răspunderea pe comandantul garnizoanei, Lupu. El, Stăvrescu, avea alte griji pe front, care îi solicitau întreaga atenţie, şi de aceea „nu puteam să am obligaţiuni de comandant de garnizoană”[CII]. Comandantul Corpului 4 Armată, generalul Sănătescu, a întărit în 1945 afirmaţiile generalului Stăvrescu – pentru a apăra renumele Armatei, a susţinut că „menţinerea ordinii era tot în atribuţiunea autorităţilor civile, care la acea dată funcţionau normal pe întreg teritoriul Moldovei”[1], în cazul în care ar fi eşuat în misiunea lor, autorităţile civile se puteau adresa autorităţilor militare din zonă pentru a le pune la dispoziţie forţe militare; şi de aici se poate înţelege că o asemenea cerere nu a fost înaintată.

Chestorul Poliţiei, Chirilovici, i-a acuzat pe prefect şi pe generalul Stăvrescu de răspundere pentru pogrom:

> [Ei] erau singurii în măsură a dispune scoaterea forţelor în oraş pentru menţinerea ordinii căci în acea epocă Iaşiul fiind pe zonă operativă cu comandamente militare... Poliţia fiind redusă la un rol minor, fără drept de iniţiativă[CIII CIV].

De asemenea, el i-a acuzat de pogrom pe poliţiştii străini aduşi la Iaşi, înainte de desfăşurarea lor în Basarabia, care au acţionat cu sălbăticie, precum şi, bineînţeles, pe legionari. Trebuie remarcat faptul că Chirilovici

---

C Dare de seamă privind acuzatul Constantin Lupu, prezentată de acuzare Tribunalului Poporului, fără dată (1945), *ibidem,* voi. 29, p. 40 (USHMM, microfilm 48).

CI Depoziţia lui Constantin Lupu la Tribunalul Poporului, 8 august 1945, *ibidem,* voi. 28, p. 12b.

CII Vezi *supra,* nota 3.

CIII Depoziţia generalului Constantin Stăvrescu la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război, 27 august 1945, *ibidem,* voi. 24, p. 33b (USHMM, microfilm 47). Generalul Sănătescu a fost numit prim-ministru la 23 august 1944, după arestarea lui Antonescu de către rege.

CIV Memoriul colonelului Chirilovici despre modul în care s-a comportat în zilele pogromului, prezentat Tribunalului militar, fără dată (mai 1947), *ibidem,* voi. 61, p. 157 (USHMM, microfilm 45).

a fost anchetat mai puţin decât ceilalţi răspunzători pentru pogrom, deoarece a murit în închisoare, la 27 iunie 1947, şi nu a fost judecat[CV]. Adjunctul său, Leahu, l-a acuzat pe generalul Stăvrescu că nu a luat măsuri pentru încetarea pogromului: „Totul depindea numai de puterea dlui general Stăvrescu... dat fiind că nu a luat măsurile cuvenite împotriva făptuitorilor de crime şi masacre... îl face direct responsabil". Leahu a acuzat şi celelalte autorităţi din oraş – militare şi civile – de neluare de măsuri „pentru a opri arestarea şi masacrarea populaţiei evreieşti". După părerea sa, existau suficiente forţe pentru a stăpâni situaţia: „Dacă s-ar fi luat măsuri de concentrare a tuturor forţelor poliţieneşti şi de jandarmerie existente la acea dată la Iaşi, s-ar fi putut împiedica acest groaznic masacru"[CVI] – dar, după afirmaţiile lui, nu s-au dat ordine în acest sens. Leahu a uitat să remarce că a ştiut de la început despre pogrom şi că în ajunul evenimentelor a ordonat poliţiştilor să nu se amestece în tot ce Armata urmează să facă, „bine sau rău" (vezi *infra,* p. 60).

Comandantul Jandarmeriei din judeţ, colonelul Bădescu – ai cărui jandarmi au primit mână liberă să aresteze, să jefuiască, să schingiuiască şi să ucidă –, a afirmat că responsabilitatea lui se referea mai mult la situaţia din judeţ, iar comanda directă asupra Legiunii mobile o avea maiorul Aristotel Alexandrescu. în consecinţă, „chiar dacă jandarmii, ostaşii şi ofiţerii din alte unităţi s-ar fi făcut vinovaţi de nelegiuiri în legătură cu evenimentele sângeroase petrecute în oraşul Iaşi... eu nu am cu nimic a răspunde despre aceste fapte"[CVII]. După spusele sale, l-ar fi mustrat chiar pe căpitanul Ştefan Mihăilescu din Batalionul 1 Jandarmerie pentru că a maltratat evrei în curtea Chesturii – dar, nu se ştie din ce cauză, această mustrare nu a fost înregistrată în dosarul de serviciu al ofiţerului. De remarcat că Bădescu a sosit în mod special la Chestură înainte de izbucnirea pogromului, a ordonat arestările, a coordonat diversele forţe şi a raportat direct Marelui Cartier General.

Maiorul Alexandrescu, comandantul Legiunii de jandarmi, a aruncat asupra Armatei şi Poliţiei răspunderea pentru arestările care au dus la masacru[1].

Colonelul Barozzi, pretorul Armatei a 3-a, care era subordonat generalului Topor, a sosit cu ordine clare, dirijând de fapt – împreună cu colonelul Bădescu şi cu trimişii Serviciului Special de Informaţii – desfăşurarea pogromului. Dar după spusele lui, *nu are habar cine a hotărât să-i evacueze pe evrei,* iar el n-a văzut vreun soldat care să fi

CV „Act de acuzare" (vezi *supra,* p. 37, nota 1), p. 22. Procurorul a anunţat încetarea procedurilor juridice împotriva lui Chirilovici, în urma decesului său la 27 iunie 1947.

CVI Depoziţia adjunctului chestorului Poliţiei din Iaşi, Gheorghe Leahu, la Tribunalul Poporului, 29 octombrie 1945, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 26, pp. 54b, 57b, 58b (USHMM, microfilm 48).

CVII Depoziţia colonelului Gheorghe Bădescu la Tribunalul Poporului, 21 septembrie 1945, *ibidem,* voi. 27, p. 54b (USHMM, microfilm 48).

jefuit evrei[CVIII] [CIX]. Preşedintele Comunităţii evreieşti, losef lacob, care a avertizat înainte de pogrom că se pregăteşte ceva împotriva Comunităţii, a subliniat în mărturia depusă: „Toate autorităţile cărora le-am arătat îngrijorarea populaţiei evreieşti m-au asigurat că nu se va întâmpla nimic. Nu s-a observat însă să se fi luat măsuri de siguranţă în oraş" [CX]. Acuzarea în procesul fruntaşilor autorităţilor din Iaşi şi-a expus opinia cu privire la acest aspect al fugii de răspundere:

> Reprezentanţii autorităţilor de la acea dată, anchetaţi azi, declară că nu au ştiut nimic ce se petrece, n-au văzut nimic, nu ştiu cine a comis crimele, nu ştiu cine a dat ordine – ca şi când ei nici nu ar fi existat acolo[CXI]. Din toate actele de instrucţie [adunate] în cauză se stabileşte că, atât autorităţile militare cât şi cele civile au participat activ la înfăptuirea lor [a pogromului], iar măsurile luate de ei în mod sporadic s-a stabilit că nu aveau alt scop decât a se încerca aparent să îndepărteze posibilitatea de a dovedi participarea la masacru[CXII].

Schemă

După răsturnarea regimului antonescian, când a început anchetarea celor răspunzători pentru pogromul de la Iaşi, a devenit clar faptul că încă înainte de 23 august 1944 a existat un complot al tăcerii cu privire la estomparea răspunderii, descoperindu-se o încercare coordonată, comună, de a arunca răspunderea pe legionari şi în special pe unităţile germane încartiruite atunci la Iaşi, care au participat şi ele la pogrom – dar nu ca iniţiatori şi nu ca forţă motrice (vezi *infra).* Acest complot şi-a găsit expresia în clişeele lingvistice pe care acuzaţii le-au folosit, în falsificarea coordonată a realităţii şi prin crearea unei realităţi contrafăcute a evenimentelor.

Rapoartele în timp real, care au fost cunoscute doar parţial până acum, nu lasă nici o îndoială cu privire la identitatea celor responsabili. Secţia a Il-a a Marelui Stat-Major i-a amintit, întâmplător, pe cei răspunzători încă de la mijlocul lui iulie 1941: *„Autorităţile* [româneşti] au luat măsurile cunoscute" în zilele de 28 şi 29 iunie, „când au avut loc incidentele

---

CVIII Depoziţia locotenent-colonelului Aristotel Alexandrescu la Tribunalul Poporului, 29 iulie 1945, *ibidem,* voi. 24, p. 35 (USHMM, microfilm 47).

CIX Depoziţia generalului Gheorghe Barozzi la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război, 18 aprilie 1945, *ibidem,* voi. 27, pp. 26b, 34b (USHMM, microfilm 48).

CX Mărturia lui losef lacob la şedinţa Tribunalului, 15 iunie 1948, *ibidem,* voi. 1, partea a Il-a, p. 448 (USHMM, microfilm 47).

CXI Ciornă a actului de acuzare pregătit la Tribunalul Poporului, aproximativ în anul 1946, *ibidem,* voi. 26, p. 10.

CXII „Act de acuzare" (vezi *supra,* p. 37, nota 1), p. 19.

provocate de iudeo-comunişti”[CXIII]. Iar şeful Siguranţei din judeţul Iaşi a comunicat, după cum am arătat, la 29 iunie, în ziua pogromului, că arestările şi masacrul se fac la ordinul generalului Stăvrescu şi cu participarea Armatei române, Armatei germane, Poliţiei şi Jandarmeriei, şi sub supravegherea pretorului-şef al Armatei şi Inspectoratului Regional de jandarmi. Germanii nu au fost amintiţi atunci ca iniţiatori ai pogromului sau ca răspunzători pentru el.

CXIII Vezi *supra,* p. 42, nota 4.

Capitolul 2

Pregătirile pe teren pentru pogrom

> Ultimul cetăţean [creştin] din Iaşi ştia că ceva se pregăteşte contra populaţiei evreieşti. Nimănui nu-i era cunoscut ca populaţia evreiască va trece prin cea mai grea încercare ce a cunoscut-o istoria vreodată[1].

Aşa a notat, în 1946, Dumitru Săracu, acuzatorul în procesul lui Antonescu şi al guvernului său, într-o variantă prealabilă a actului de acuzare, care a suferit multe modificări până în iunie 1948 (în conformitate cu schimbările în atitudinea oficială faţă de răspunderea şi răspunzătorii pentru pogrom). Intelectualii din Comunitatea evreiască din Iaşi au adunat imediat după pogrom mărturii, în încercarea de a păstra în memoria poporului evreu grozăviile petrecute. Despre complotul tăcerii al românilor din oraş în legătură cu pregătirea pogromului s-a spus : „Toţi locuitorii creştini, indiferent de clasa socială sau gradul de cultură, cu câteva excepţii bineînţeles, au fost pregătiţi sufleteşte pentru acest masacru”[CXIV CXV].

Primul semn cu privire la ceea ce urma să se petreacă s-a întâmplat în noaptea de 7/8 iunie, când autorităţile au arestat „suspecţi” de activitate politică subversivă: „Echipe de poliţişti i-au arestat în case, le-au permis să ia cu ei haine şi bani, şi i-au transportat la Chestură, în centrul oraşului. Suspecţii erau în special intelectuali «periculoşi», cum a fost avocatul Jean Hefter, avocatul Schreiber şi adjunctul preşedintelui Comunităţii, Cristian”[CXVI]. Au fost aduşi la Chestură şi suspecţi din târgurile apropiate :

> Sala de jos a Chesturii era plină de evrei. De evrei aduşi din oraşele apropiate, de cei din Iaşi şi de familiile noastre îngrozite venite să-şi ia rămas-bun de la noi... în drum [spre lagărul] de la Târgu-Jiu, trenul se mai lungise cu alte vagoane, ataşate prin staţiile de trecere, cu un vagon la Bârlad cu evrei [suspecţi] din Huşi şi Vaslui; la Mărăşeşti cu evrei din oraşele de dincolo de Şiret. La Târgu-Jiu... am fost luaţi în primire, înregistraţi şi repartizaţi după clasificarea Siguranţei pe grupe[1].

CXIV Ciornă pentru actul de acuzare pregătită la Tribunalul Poporului aproximativ în anul 1946, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 28, p. 3 (USHMM, microfilm 48) (în continuare: „Ciorna actului de acuzare”).

CXV „Un rezumat al masacrului din 29 iunie 1941, după mărturii, pe cartiere şi pe zile premergătoare şi pregătitoare ale pogromului”, jurnal fără semnătură pregătit de intelectualii Comunităţii din Iaşi şi înaintat, la sfârşitul anului 1944, Poliţiei din Iaşi, care a deschis o anchetă. După câte se ştie, jurnalul nu a fost folosit. Vezi *ibidem,* voi. 41, p. 354 (USHMM, microfilm 47) (în continuare: „Rezumatul masacrului ”).

CXVI Depoziţia lui Benu Beer la Tribunalul Poporului, 16 iulie 1945, *ibidem,* voi. 37 (USHMM, microfilm 43).

După câteva zile s-a constatat că evreii „suspecţi”, care au fost închişi în lagăr după liste pregătite de Secţia a Il-a, au fost cei mai norocoşi, deoarece toţi au supravieţuit. Al doilea val de arestări s-a petrecut în ajunul izbucnirii războiului împotriva Uniunii Sovietice. De data asta, după afirmaţiile inspectorului adjunct al Siguranţei, în afară de „elementele comuniste” au fost arestaţi şi „legionari suspecţi”[CXVII] [CXVIII]. Cele două „elemente suspecte” – legionari şi evrei – au fost închise împreună la Târgu-Jiu. Iniţiativa arestării evreilor „suspecţi” a aparţinut Biroului Statistic al Marelui Stat-Major din Iaşi, iar execuţia – Poliţiei în oraşe şi Jandarmeriei în sate şi târguri.

Şeful Biroului Statistic din Iaşi, colonelul Palade, şi-a amintit în anul 1945 de ce au fost arestaţi şi închişi doi avocaţi evrei, dintre cei mai importanţi activişti ai Comunităţii, care nu erau comunişti: „Nu puteam să avem siguranţa în ei că vor păzi liniştea în spatele frontului în timp de război”.

Reprezentantul Marelui Stat-Major din Iaşi a fost informat că în casa lui Hefter se întrunesc tot felul de evrei, inclusiv cumnatul său Schreiber, şi „notează cele auzite la posturi de radio interzise” şi „adună bani pe care-i trimit în direcţii necunoscute” ş.a.m.d.[CXIX] Secţia a Il-a a cerut Siguranţei să verifice informaţia asupra lor – şi întrucât suspiciunile au fost confirmate, ei au fost arestaţi şi închişi. Astfel au fost arestaţi zeci de fruntaşi ai populaţiei evreieşti din Iaşi şi închişi la Târgu-Jiu. în general, întrunirile amintite mai sus aveau legătură cu activitatea Comunităţii, de strângere de contribuţii băneşti şi acţiuni de asistenţă.

O dată cu izbucnirea operaţiunilor militare, la 22 iunie, pe toate străzile centrale din oraş au fost lipite afişe de toate mărimile şi de toate culorile, pe ziduri, pe garduri, pe stâlpi de electricitate, în vagoanele tramvaielor, în gări şi chiar în vagoane de trenuri, şi în special pe zidurile instituţiilor de stat, care „îi înfăţişează pe evrei ca vinovaţi de provocarea războiului şi cuprind îndemnuri la ură şi incitare la pogrom”[CXX]. Erau afişe şi broşuri trimise din timp, prin curieri speciali, de Marele Stat-Major din Bucureşti. S-a dovedit că materialul incitant nu a fost confiscat şi a fost folosit la momentul oportun.

Unul dintre fruntaşii Comunităţii, Leon Haimovici, a descris disperarea profundă resimţită de evreii din oraş, fără a cunoaşte exact ceea ce se pregăteşte împotriva lor: „Simţeam că ceva pluteşte în aer. Trăiam cu frica continuă de a fi arestaţi, nu ieşeam din adăposturi, stăm, dormeam şi mâneam acolo”[CXXI]. Pe străzile oraşului au început să apară

CXVII S.C. Cristian, *Patru ani de urgie, notele unui evreu din România,* Bucureşti [1945], pp. 48-49. Cristian mai remarca faptul că soţia (româncă) a ziaristului evreu Tacsier s-a sinucis din cauza hărţuielilor Siguranţei, la patru zile după arestarea soţului ei, după care s-a sinucis şi sora ei *(ibidem.* p. 48).

CXVIII Depoziţia lui Matei Cosma, adjunctul inspectorului Siguranţei, 15 februarie 1946, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 26, p. 73b (USHMM, microfilm 48).

CXIX Memoriu al colonelului Ion Palade, prezentat Tribunalului Poporului, 7 noiembrie 1945, *ibidem,* voi. 27, p. 120b.

CXX *Cartea Neagră II,* p. 21.

CXXI Declaraţia lui Leon Haimovici, din conducerea Comunităţii, aprilie 1945, Arhiva

soldaţi români în drum spre front, iar la 23 iunie au fost văzuţi întâiaşi dată soldaţi germani. Avioanele sovietice au bombardat oraşul, pentru prima oară, la 24 iunie, dar fără a provoca pagube serioase. Câteva bombe au căzut în jurul gării şi în sectorul unde, cu o jumătate de an înainte, îşi avea sediul conducerea Mişcării legionare. Pentru prima oară s-au răspândit zvonuri că evreii semnalizează avioanelor sovietice pentru a ajuta la localizarea obiectivelor bombardamentului. La 25 iunie, în oraş s-a instaurat o linişte apăsătoare. în urma zvonurilor şi a schimbării evidente a atitudinilor românilor faţă de vecinii lor evrei, mulţi au început să se pregătească de o catastrofă, fără să ştie care va fi natura ei: „Din prudenţă şi anumită prevedere facem valize şi strângem lucrurile de preţ”[1]. Mulţi au înzestrat adăposturile cu alimente şi pături, cercetând chiar posibilitatea de a fugi la nevoie din adăposturi. în prezent se ştie că zvonurile privind o aşa-zisă colaborare între evrei şi inamic au fost răspândite în urma unui avertisment pe care Marele Stat-Major l-a transmis la 25 iunie, în numele lui Antonescu, cum că populaţia evreiască lucrează cu inamicul pentru a lovi Armata română. La 26 iunie, oraşul a fost bombardat a doua oară, însă de data asta pagubele au fost grele – printre altele, au fost atinse Comandamentul Diviziei 14, centrala telefonică şi un spital. Pagubele şi pierderile de vieţi omeneşti provocate evreilor au fost dintre cele mai grele: 38 de morţi şi peste o sută de case distruse în suburbiile oraşului, unde locuiau evrei săraci[CXXII CXXIII]. Imediat după al doilea bombardament, a început un val de arestări printre evrei sub diferite pretexte, după buna tradiţia românească, ce stabilea apriori că evreul este vinovat de colaborare cu duşmanul – cu orice duşman al naţiunii române: germanii în primul război mondial, ruşii în al doilea:

> Erau arestaţi oameni [evrei] care-şi ştergeau faţa de transpiraţie sub cuvânt că fac semne la avioanele sovietice, deşi acestea nu erau în aer. [A fost] arestată o familie întreagă care scosese în curte la aer o plapumă [de culoare] roşie. în acelaşi timp, premilitarii [evrei] au fost duşi la cimitirul evreiesc şi puşi să sape gropi foarte mari[CXXIV].

La 26 iunie s-a intensificat brusc instigarea antisemită în presa locală, transformându-se de fapt în instigare la pogrom. în paralel a crescut numărul de denunţuri şi de comunicări ale unor români către cicumscripţiile de poliţie şi Chestură privind semnalizări pentru avioanele duşmane, ascunderea de agenţi paraşutişti, întruniri suspecte ş.a.m.d., efectuate, chipurile, de către evrei. Printre zvonurile răspândite a fost şi acela care afirma că cei care au pilotat bombardierele sovietice erau evrei locuitori ai oraşului care, în vara anului 1940, au fugit în Basarabia, de

Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 30, p. 15.

CXXII Jurnalul farmacistului Hirsch Zielle (22 iunie – 29 iunie 1941), *ibidem,* voi. 37, p. 24 (USHMM, microfilm 43).

CXXIII Depoziţia vicepreşedintelui Comunităţii, Avram Hahamu, la Tribunalul Poporului, 2 martie 1945, *Cartea Neagră II,* p. 66.

CXXIV Declaraţia lui Nathan Goldstein din Iaşi la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război, august 1945, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 31, partea I, p. 62 (USHMM, microfilm 41).

unde precizia atingerii obiectivelor[CXXV].

Acest zvon, care a fost răspândit şi în rândurile militarilor din Iaşi şi din împrejurimi, a căpătat o confirmare în scris la 29 iunie, de la Comandamentul Diviziei 14 (care era încartiruită în oraş), şi, a doua zi, de la însuşi şeful Marelui Stat-Major. Comandamentul diviziei a trimis o telegramă ministrului de Interne, anunţându-l că au fost doborâte 40 de avioane sovietice şi că printre cei patru aviatori care s-au paraşutat, au fost arestaţi şi internaţi la spital se află un brutar din Iaşi şi o studentă la Universitatea locală.

„întrucât nu toţi aviatorii care s-au paraşutat au fost prinşi şi întrucât se mai află şi alţi aviatori care s-au putut salva şi care au la fel legături cu suspecţii iudeo-comunişti din Iaşi, în încercarea de a teroriza populaţia românească, au deschis foc în noaptea de 28/29 iunie, foc neconcentrat care a provocat doar trei victime”[1] – în aceeaşi noapte a început pogromul.

Şeful statului-major al Armatei române, generalul loaniţiu, a transmis Comandamentului Armatei a 4-a (de acolo, comunicatul a fost transmis Inspectoratului Regional de Poliţie Iaşi) că „sovietele urmăresc pe toate căile să producă acte de sabotaj, de dezordini şi de agresiuni în spatele frontului. în acest scop lansează din avion cu paraşuta spioni şi agenţi terorişti armaţi. Au fost până acum descoperiţi la Iaşi un brutar şi o studentă originari din acest oraş, fugiţi în Rusia şi readuşi în ţară cu avioanele sovietice”[CXXVI CXXVII]. în continuare, şeful statului-major a ordonat, în numele generalului Antonescu, să adune şi să aresteze toţi evreii din Iaşi şi să aleagă ostateci dintre ei.

Zvonul, deci, nu era fructul imaginaţiei, ci a fost prezentat ca fapt, fiind chiar demonstrat : un brutar evreu a fost îmbrăcat în uniforma Armatei sovietice, a fost împuşcat şi fotografiat în ajunul începerii pogromului. „Ieşind la Piaţa Halei”, a relatat un evreu la Tribunalul Poporului în anul 1945, „am văzut un brutar evreu îmbrăcat în haine ruseşti mort”[CXXVIII]. „Dovezi” de felul acesta şi altele au fost înscenate de agenţi ai Serviciului Special de Informaţii, au fost fotografiate de către fratele lui Eugen Cristescu, iar fotografiile au fost frumos aranjate, cu explicaţii, într-un album care a fost trimis, prin curier lui Mihai Antonescu. După război a devenit clar faptul că nici un „brutar” evreu sau vreo studentă n-au fost paraşutaţi în Iaşi sau prin împrejurimi pentru a-i

CXXV Declaraţia lui Otto Schechter din Iaşi la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război, 14 aprilie 1945, *ibidem,* voi. 36, p. 8.

CXXVI Copie autorizată a telegramei Comandamentului Diviziei 14 din Iaşi către ministrul de Interne la Bucureşti, 29 iunie 1941, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 40010, voi. 89 (USHMM, microfilm 35).

CXXVII Armata a 4-a către Inspectoratul Regional de Poliţie Iaşi, 30 iunie 1941, *ibidem,* p. 384.

CXXVIII Depoziţia lui Herşcu Waldman dată acuzatorului public la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 28 iunie 1945, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 33, p. 377 (USHMM, microfilm 41). Trebuie subliniat faptul că în anul 1945 Waldman nu a cunoscut comunicatul şefului statului-major al Armatei române din anul 1941 cu privire la brutar şi studentă.

instiga pe evrei împotriva autorităţilor.

Prefectul judeţului Iaşi, colonelul Dumitru Captam – care, dintre cei cu funcţii importante, a fost probabil ultimul care a aflat despre secretul iniţierii pogromului –, a accentuat, în mai 1946, ceea ce a definit drept „factorul psihologic” al situaţiei din oraş. După părerea sa, situaţia din Iaşi era diferită de situaţia din celelalte oraşe din România. Oraşul se afla în apropierea frontului, artileria cu bătaie lungă trăgea de la marginea sa, avioanele sovietice l-au bombardat de câteva ori, dar mai existau şi alţi factori: „Parte din populaţia oraşului, victima unei educaţii cuziste şi legionare, mişcări pornite de la Iaşi, şi cu o numeroasă populaţie evreiască, laşiul era dominat de psihoza spionilor în privinţa semnalizărilor ce s-ar face de evrei inamicului şi de părerea că populaţia evreiască este un element suspect”[CXXIX].

Psihoza nu s-a născut din nimic. Ea a fost rezultatul planificării Secţiei a Il-a şi a Eşalonului SSI, fiind explicată la momentul oportun Comandamentului Diviziei 14 şi, după câte se pare, în continuare şefilor Poliţiei şi Jandarmeriei. Ea a fost pregătită cu

CXXIX Memoriul lui Dumitru Captam către procurorul general al Tribunalului militar de apel (mai 1946), *ibidem,* voi. 36, p. 46 (USHMM, microfilm 43).

meticulozitate, astfel încât tranziţia de la zvonuri la acţiuni să fie rapidă şi mortală. Un ofiţer în rezervă de la Jandarmerie, care a salvat de la moarte o fetiţă evreică, şi-a exprimat stupoarea privind psihoza de masă care a cuprins toate cercurile publicului românesc: „Ceea ce m'a uimit e că de această părere – «jidanii din Iaşi ar fi avut legătură cu aviaţia rusească» – nu erau numai mahalagiii şi soldaţii de la unităţi, dar şi ofiţeri şi intelectuali"[1]. El a încercat să-şi exprime rezerva faţă de aceste acuzaţii colective în faţa camarazilor de unitate, dar a constatat că aceştia „pun la îndoială simţămintele mele româneşti" – aşa încât s-a abţinut să mai amintească subiectul.

După cum am arătat, ordinul special al Siguranţei trimis la 27 iunie 1941 Comandamentului Poliţiei din Iaşi îi transformase pe toţi evreii din Iaşi în rebeli potenţiali care se înarmează în secret. Poliţia oraşului a primit ordin să efectueze percheziţii amănunţite la locuinţele evreilor, ceea ce transforma casele şi toată averea lor în bunuri fără stăpân. Dar asta nu era totul.

în paralel cu fabricarea dovezilor despre aviatori şi paraşutişti sovietici ajutaţi de iudeo-comunişti şi cu „psihoza semnalizărilor", care şi ea a fost rezultatul iniţiativei planificatorilor pogromului, la 27 iunie 1941, comandantul militar al oraşului, colonelul Lupu, a primit ordin să pregătească evacuarea tuturor celor 45.000 de evrei din Iaşi în lagărul din Târgu-Jiu, lucru imposibil de executat într-un timp scurt în vremuri normale, cu atât mai mult într-o perioadă de operaţiuni militare. După cum am arătat înainte, printr-o convorbire telefonică, Antonescu a permis executarea oricărui evreu suspect, inclusiv femei.

La 26 iunie, concomitent cu ameninţările proferate de comandantul Diviziei 14, generalul Stăvrescu, într-un ziar local, soldaţi români, în majoritate beţi, au început să violeze casele evreilor din suburbiile învecinate cu cantonamentele lor, cu scopul de a-i jefui şi maltrata. Un sergent din Regimentul 13 Dorobanţi, Mircea Manoliu (cunoscut ca legionar sau simpatizant al mişcării), fiind postat la Comandamentul regimentului din suburbia Copou, a hotărât din proprie iniţiativă să ucidă trei evrei arestaţi sub acuzaţia falsă de „semnalizare" în sprijinul avioanelor sovietice. Un ofiţer din regiment i-a eliberat, iar Manoliu a primit ordin să-i însoţească la casele lor; însă pe drum a tras în ei, a omorât doi, iar pe al treilea l-a rănit grav[CXXX CXXXI]. A doua zi, Manoliu şi încă un soldat au ucis şase evrei care fiiseseră arestaţi sub aceeaşi „acuzaţie".

Istoricul Carp a considerat că asasinatele comise de Manoliu au fost scânteia care a dezlănţuit pogromul de la Iaşi[CXXXII]. După părerea noastră, focurile care au inaugurat pogromul de la Iaşi s-au aprins în alt loc, lângă târgul Sculeni, în apropiere de Iaşi: acolo, soldaţi români au ucis peste

CXXX Memoriul avocatului Richard Filipescu către acuzatorul public la Tribunalul Poporului, 1945, *Cartea Neagră II,* nr. 38, p. 95.

CXXXI Mărturia supravieţuitorului Herşcu Volf în faţa procurorului înaltului tribunal de apel, 2 ianuarie 1948, *ibidem,* nr. 19, p. 68.

CXXXII *Ibidem,* p. 25.

400 de evrei, îngropându-i în parte într-o groapă comună, pe care victimele au fost obligate să şi-o sape, după o noapte îngrozitoare, în care le-au maltratat pe tinerele evreice (vezi *infra,* p. 346). „Iniţiativa" sergentului legionar, care a ucis opt evrei şi a rănit unul în mod grav, a atras o atenţie deosebită la procesul criminalilor de la Iaşi şi în studiile scrise după război. Atunci s-a depus un efort intenţionat de a-i indica pe legionarii din Garda de Fier, soldaţi sau civili, drept principalii vinovaţi de pogrom. Chiar şi Antonescu l-a pomenit pe sergentul Manoliu în procesul

său, ca şi cum acesta ar fi provocat pogromul. Antonescu a pretins că n-a ştiut cine a fost vinovat de izbucnirea pogromului: „N-am aflat decât de un singur legionar, pe care l-am dat în judecată dar a fost achitat. L-am dat a doua oară în judecată şi m-atn interesat ce s-a făcut cu el. Mi s-a răspuns că a fost trimis pe front şi că a murit”[1]. Manoliu nu a fost condamnat, chiar a primit „Bărbăţie şi credinţă” pentru faptele sale (vezi *infra,* p. 471), şi nu a murit pe front. în concluzie, ca de obicei, Conducătorul a minţit la procesul său în legătură cu deciziile pe care le-a luat cu privire la evrei.

Semne prevestitoare de rele

Pretextul oficial pentru izbucnirea pogromului – violări de domicilii, arestări, ucideri pe loc şi concentrări la Chestură – l-au constituit acuzaţiile false că evreii ar semnaliza avioanelor sovietice pentru a le uşura bombardarea eficientă a obiectivelor şi că ar fi deschis foc asupra soldaţilor români şi germani care mărşăluiau pe străzile oraşului în drum spre front. .

Dar aceste acuzaţii au fost precedate de semne prevestitoare de rele cu privire la pregătirile pentru pogrom, pe care evreii n-au ştiut cum să le interpreteze, în afară de senzaţia generală a iminenţei unei catastrofe. La crearea acestei atmosfere au contribuit presa (vezi *infra, p.* 54) şi autorităţile locale. Unul dintre fruntaşii Comunităţii a descris astfel acuzaţiile:

> Cu siguranţă că evreii fac semne cu lămpile de buzunar [avioanelor sovietice], cu felul cum aşezi rufele la uscat. Evreii au intrat în panică. Toate lămpile de buzunar trebuiesc depuse imediat la Comunitate. Aşternuturile nu se mai pun la aerisit. Rufele nu se mai pun la uscat în curte, pe frânghie. Evreii nu mai ies din oraş decât numai acei cu prăvălii. Stau tot timpul pe la porţi şi parcă aşteptau ceva. Plutea ceva în aer... De vineri 27 iunie 1941, prin regiunea pe unde locuiau încep împuşcături izolate... Vineri seara, la o alarmă întreb pe nişte sergenţi de stradă pentru ce se trage. Ni se răspunde : „Jidanii trag în armată”. Sâmbătă, 28 iunie, apar pe ziduri un fel de afişe – manifeste tipărite, care începeau: „Români! cu fiecare jidan ucis, ucideţi un bolşevic. A sosit momentul răzbunării...”[CXXXIII CXXXIV].

Atmosfera de pericol care plutea în aer s-a agravat foarte mult în ultimele trei zile premergătoare pogromului, aproximativ de la 26 iunie. Au contribuit la aceasta două fenomene : părăsirea oraşului de către români, în special din rândurile intelectualităţii, şi avertismente confuze despre un dezastru apropiat, făcute de prieteni sau cunoscuţi români. Unul dintre avocaţii Comunităţii, Leon Reicher, a remarcat că numeroşi

---

CXXXIII *Procesul Marei Trădări Naţionale,* Bucureşti, 1946, p. 65.

CXXXIV Depoziţia martorului Benu Beer la Tribunalul Poporului, 16 iulie 1945, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 27, p. 16b (USHMM, microfilm 43).

profesori de la Universitatea locală, magistraţi şi avocaţi au părăsit oraşul înainte de masacru. După părerea lui, ei „au ştiut încă înainte despre viitorul masacru". Intelectuali ai Comunităţii, primii care au strâns informaţii despre pogrom după august 1944, au subliniat că fuga din oraş sau de pe străzile pe care locuiau în special evrei s-a intensificat la 28 iunie : „Mulţi civili creştini care au avut cunoştinţă de acest pogrom şi-au părăsit casele mergând la rude în alte străzi, pentru a nu fi martori la odioasele asasinate"[CXXXV].

„Fuga privilegiaţilor", cum au denumit fenomenul autorii „Rezumatului", a inclus şi medici, şi pe aproape toţi şefii serviciului administrativ de stat, funcţionari superiori ş.a. Ei au mai remarcat că până şi Mitropolia Bisericii Ortodoxe din Iaşi ştia data pogromului, întrucât, începând de vineri seara, 28 iunie, evreul Cuperman, maestru-legător de cărţi rare, a fost reţinut la Mitropolie. Şi viaţa unui fotograf evreu al Poliţiei a fost salvată în mod asemănător: „în ziua de 28 iunie, seara, dl comisar Pricop mi-a spus că în ziua de 29 iunie să nu ies din casă şi să stau ascuns fără să-mi spună pentru ce"[1].

Avertismentele cu privire la dezastru au venit din direcţii diferite, în special din partea unor militari români, de două feluri: ofiţeri din Armată care au fost încartiruiţi la evrei, după obiceiul care exista atunci de a încartirui ofiţeri în casele cetăţenilor, şi soldaţi simpli, care i-au avertizat pe amicii lor evrei. Cu două-trei zile înainte de pogrom, mulţi ofiţeri şi-au părăsit dintr-o dată camerele din locuinţele evreilor, fără nici o explicaţie. Astfel, locotenent-colonelul Niculescu-Coca şi-a părăsit locuinţa rapid, cu o zi înainte de pogrom, „fără ca să-şi strângă bagajul, iar ordonanţa, care era adventist (membru într-o sectă creştină care respectă câteva obiceiuri religioase evreieşti, cum ar fi sâmbăta şi interzicerea de a consuma carnea de porc, neexistând aproape antisemiţi printre ei), ne-a spus că la Regiment, un ofiţer ar fi ţinut un discurs în care spunea că evreii vor fi distruşi"[CXXXVI CXXXVII]. Mulţi creştini au venit la prietenii lor evrei şi i-au sfătuit să părăsească laşiul, fără să le spună motivul. Un caz ieşit din comun a fost acela al unui soldat român din Regimentul 13 Infanterie care, cu o zi înainte de pogrom, l-a sfătuit pe prietenul său evreu, cu care servise cândva în acelaşi regiment, să stea ascuns „pentru că vor fi ucişi evrei"[CXXXVIII]. O întreagă familie de evrei – familia Schwartz – a fost salvată în urma unui avertisment primit de la doi studenţi români, la 28 iunie, care i-au sfătuit să se ascundă, deoarece „se pregăteşte un pogrom împotriva populaţiei evreieşti"[CXXXIX]. Familia a hotărât să se ascundă în

CXXXV „Rezumatul masacrului" (vezi *supra,* p. 47, nota 2), p. 325.

CXXXVI Depoziţia martorului Osias Pavloviéi la Tribunalul militar din Bucureşti, 14 mai 1947, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 69, p. 214 (USHMM, microfilm 45).

CXXXVII Depoziţia martorei Silvia Plăieşu la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război, 24 martie 1945, *ibidem,* voi. 3, p. 63 (USHMM, microfilm 43).

CXXXVIII „Rezumatul masacrului" (vezi *supra,* p. 47, nota 2), p. 348.

CXXXIX Depoziţia martorului Jack Schwartz la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 20

prăvălia ei, care se afla într-un cartier creştin, salvându-se astfel de la moarte. Consulul italian la Iaşi, De Sotto, care a fost găzduit în casa s~~paţioasă a unui cunoscut avocat evreu, Altein, a fost invitat la prânz l~~a familia evreiască, cu două zile înainte de pogrom, după care a părăsit imediat locuinţa fără să spună din ce motiv, cu toate că ştia cu certitudine ce urmează să se întâmple[CXL].

Printre cei care au avertizat despre ceea ce li se pregătea evreilor s-a numărat şi căpitanul Darie, comandantul companiei de poliţie militară a Diviziei 14. Inginerul evreu la care fusese încartiruit ofiţerul a declarat acest lucru în faţa Tribunalului:

> Cu trei zile înainte de 29 iunie, căpitanul Darie din jandarmi, care era cartiruit la noi mi-a spus că toţi bărbaţii evrei să plece din Iaşi. Am insistat să ne spună cauza. Mi-a spus că nu poate să ne spună şi nu ştie nici el amănunte. în ziua de 29 iunie acest căpitan tria evrei la Chestură şi unora le da bilete [adeverinţe] „liber”, iar mie mi-a dat chiar o gardă [spre casă][CXLI].

---

noiembrie 1945, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 44, pp. 556-556b (USHMM, microfilm 43).

CXL „Raportul Braunstein” (vezi *supra,* p. 26, nota 3), Ancei, *Documents,* VI, nr. 3, p. 38.

CXLI Depoziţia martorului Tlieobald Schneier (inginer) la Tribunalul din Bucureşti, 17 iunie 1948, *ibidem,* p. 521. Despre declaraţia altui avocat cuzist, vezi Ancei, „The Jassy Syndrome”, II, p. 35.

Se cunosc cazuri de evrei care nu au luat în seamă avertismentele cunoştinţelor lor români, şi au plătit din această cauză cu viaţa. Familia Schneier a fost avertizată de un ofiţer român care a locuit la ei ca bărbaţii să plece de acasă pentru câteva zile: „Nimeni nu l-a luat în serios, ca peste câteva zile trei bărbaţi să fie pierduţi pentru totdeauna”[1].

Un alt semn prevestitor de rele l-a constituit mobilizarea unor tineri evrei la Primărie cu o săptămână înainte de pogrom, pentru a săpa gropi foarte mari în cimitirul evreiesc[CXLII CXLIII]. Comunitatea a primit ordin să pregătească gropi mari „pentru îngroparea victimelor bombardamentelor aeriene”[CXLIV]. Pregătirea gropilor comune a început la 20 iunie 1941, din ordinul Primăriei. Iniţial, Comunitatea a primit dispoziţie să sape două gropi cu o lungime de treizeci de metri, lăţimea de doi metri şi adâncimea de doi metri – responsabilul evreu cu săpatul a declarat că săpăturile au continuat până în 26 iunie 1941[CXLV]. Mai târziu s-a săpat încă o groapă. Unul dintre tinerii evrei care au fost luaţi la săparea gropilor a fost împuşcat în ziua pogromului şi aruncat în una din gropi[CXLVI].

Presa locală a intensificat în mod brusc atacurile împotriva evreilor. La Iaşi apăreau două ziare locale, *Prutul* şi *Moldova.* în legătură cu influenţa presei locale şi a celei centrale naţionale din Bucureşti, Tribunalul a stabilit că „la executarea propriu-zisă a pogromului au participat activ gardieni publici, soldaţi, jandarmi, agenţi poliţieneşti şi elemente fasciste recrutate din populaţia oraşului Iaşi. Toţi aceştia au fost investigaţi de propaganda fascistă a regimului antonescian, care i-a transformat în bestii”[CXLVII]. Proprietarul ziarului *Moldova,* Atanase Gheorghiu, a susţinut după război că ziarul a fost pentru el o afacere şi că „eu nu am nici o legătură cu articolele care au apărut în ziar”. într-un memoriu lung şi argumentat pe care l-a scris în închisoare, Gheorghiu a explicat Tribunalului că antisemitismul răspândit de ziarul său a constituit doar o picătură în comparaţie cu atacurile zilnice împotriva evreilor care au apărut în ziarele din Bucureşti:

> Cine a creat atmosfera fascistă şi antisemită în ţara noastră? Un singur ziar dintr-un oraş de provincie, ori cele peste două mii de ziare şi reviste care apăreau în epoca antonesciană în România şi al căror tiraj era imens... [în afară de aceasta] pare că se uita că la Iaşi, antisemitismul era endemic cu decenii înainte de apariţia ziarului

CXLII Memoriul avocatului Carol Grossman către Tribunalul Poporului, fără dată (octombrie 1945), Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 24, pp. 157-158.

CXLIII Declaraţia lui Nathan Goldstein din Iaşi la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război, fără dată (august 1945), *ibidem,* voi. 31, partea I, p. 62 (USHMM, microfilm 41).

CXLIV „Raportul Braunstein” (vezi *supra,* p. 26, nota 3), p. 43.

CXLV Rezumat al mărturiei lui Nery Staerman, dintr-o dare de seamă privind mărturiile, criminalii şi faptele lor în pogromul de la Iaşi pregătită la sfârşitul anului 1944 de către Poliţia din Iaşi şi „Apărarea patriotică” (organizaţie a Partidului Comunist Român), Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 40, p. 129b.

CXLVI Declaraţia lui Otto Schechter din 14 aprilie 1945, predată la Tribunalul Poporului, *ibidem,* voi. 36, p. 8 (USHMM, microfilm 43).

CXLVII Cuvântul acuzării în şedinţa Tribunalului din Bucureşti la procesul criminalilor de război din Iaşi, 22 iunie 1948, Stenograma şedinţei, p. 8, *ibidem,* voi. 1, partea I, p. 443b (USHMM, microfilm 47).

> *Moldova* şi că aici, cu mult înainte a activat o presă fie cuzistă, fie legionară... Eu nu am scris nici un rând în coloanele ziarului [meu] *Moldova* şi port ca editor vina pe care o are şi zeţarul care a tipărit ziarul, ori vânzătorul care l-a vândut[CXLVIII]

în plus, a remarcat Gheorghiu, el era democrat şi umanist, a angajat evrei la ziarul său, i-a sprijinit materialiceşte, făcând şi afaceri cu ei. La un moment dat, 70% dintre muncitorii de la tipografia lui erau evrei.

Redactorul-şef şi directorul ziarului, Adrian Pascu, a recunoscut că a publicat articole antisemite care au instigat împotriva evreilor, dar a subliniat:

> Aceste articole nu-mi aparţineau, şi sunt trimise spre apariţie de către Marele Stat-Major, Secţia Propagandă, Ministerul Propagandei şi de Ministerul de Război, Secţia Propagandei[1].

Tipărirea acestor articole era obligatorie, iar ziarul s-a aflat sub supravegherea cenzurii. Alt ziarist care a scris articole antisemite, Ioan Botez, a repetat cele spuse de directorul său.

Numeroşii intelectuali evrei au avut o altă părere cu privire la spiritul şi influenţa presei locale asupra maselor de români din oraş. Prof. Mendel Haimovici de la Universitatea din Iaşi (a fost numit profesor după răsturnarea regimului fascist) a remarcat în special influenţa articolelor instigatoare publicate în cele două ziare locale[CXLIX CL]. Unul dintre fruntaşii Comunităţii a notat că Pascu şi Ioan Botez au publicat zi de zi articole de instigare împotriva evreilor[CLI]. Un funcţionar al Comunităţii a subliniat că cele două ziare au apărut înaintea pogromului în ediţii speciale, iar după bombardamentele aviaţiei sovietice, au publicat pe primele pagini articole în care se arăta că „o anumită populaţie" este bucuroasă de bombardamente, îl aşteaptă pe duşman şi-l ajută prin toate mijloacele care-i stau la dispoziţie[CLII].

A doua zi după marele bombardament din 26 iunie, generalul Stăvrescu, comandantul Diviziei 14, a fost intervievat de cele două ziare locale şi a lăsat „să se înţeleagă printre rânduri că vina pentru atacurile inamicului o poartă elemente care-l servesc pe inamic", adăugând că a ordonat Poliţiei să avertizeze populaţia evreiască împotriva repetării atacurilor aeriene (!).

CXLVIII Memoriul proprietarului ziarului *Moldova,* Atanase Gheorghiu, prezentat Procuraturii Generale din Ministerul Justiţiei, fără dată (ianuarie 1948), *ibidem,* p. 303. Vezi memoriul în întregime la pp. 309-311 (USHMM, microfilm 47). Gheorghiu a anexat la memoriu depoziţia unui muncitor tipograf evreu, care a mărturisit în favoarea lui. Muncitorul a spus că proprietarul ziarului s-a comportat „într-un mod mai mult decât omenesc", şi că Gheorghiu personal nu a scris articole, ci era „pur şi simplu doar proprietarul ziarului" – Mărturia lui Haim Waisman la Biroul de anchetare a criminalilor de război de la Procuratura Generală din Bucureşti, 8 ianuarie 1948, *ibidem,* p. 318.

CXLIX Depoziţia lui Adrian Pascu în şedinţa Tribunalului din Bucureşti, 15 iunie 1948, *ibidem,* p. 331.

CL Depoziţia martorului Mendel Haimovici (profesor) în şedinţa Tribunalului din Bucureşti, la 16 iunie 1948, *ibidem,* voi. 1, partea a Il-a, p. 425 (USHMM, microfilm 47).

CLI Depoziţia martorului Marcu Moscovici (avocat) în şedinţa Tribunalului din Bucureşti, 18 iunie 1948, *ibidem,* p. 485.

CLII „Raportul Braunstein" (vezi *supra,* p. 26, nota 3), p. 35.

Prutul a publicat un comunicat semnat de generalul Stăvrescu în care a încercat să calmeze populaţia românească după gravul bombardament al aviaţiei sovietice. în încheierea interviului, generalul i-a avertizat pe colaboratorii inamicului: „Cei în slujba inamicului vor primi pedeapsa capitală şi nu se va întârzia pentru a fi descoperiţi”[CLIII].

Adrian Pascu a semnat după pogrom un articol în care arăta că „jidanii au ridicat din nou capul” şi că prea puţin sânge a curs în oraş şi „le mai trebuie [evreilor] un alt 29 iunie”[CLIV]. La aceasta, Pascu a răspuns la proces că „ziarul nu avea un caracter de atitudine” ; „articolele pe care le publicăm sunt articole după normativele impuse în acea vreme”[CLV]. Sau, cu alte cuvinte, el personal nu are nici o vină. Aşa se scria atunci. loan Botez publica atunci aproape zilnic o rubrică antisemită cu titlul „Cronica iudaică”, iar Adrian Pascu obişnuia să apeleze la autorităţi să-i închidă pe evreii oraşului în ghetouri[1].

După cum am arătat, articole ale lui Pascu şi Botez au lăsat o impresie grea asupra miilor de evrei liber profesionişti care le-au citit. Aceste articole constituiau o doză suplimentară de otravă antisemită, în afară de cea tipărită zilnic în ziarele din Bucureşti (vezi *infra,* p. 404), iar influenţa lor a fost şi mai covârşitoare, deoarece se refereau la evreii din Iaşi şi la situaţia din oraş. Depoziţiile intelectualilor evrei cu privire la influenţa presei locale sunt clare şi categorice. Articolele lui Pascu şi Botez, scria un avocat evreu, erau „o chemare la masacrarea evreilor”. Ei au răspândit idei despre „acte, chipurile, duşmănoase din partea populaţiei evreieşti”, adăugând comentarii cu privire la crimele evreilor împotriva românilor în Basarabia. Ei au contribuit la răspândirea zvonurilor despre semnalizări făcute, chipurile, de evrei avioanelor sovietice. Şi autorităţile, a adăugat martorul, au răspândit astfel de zvonuri despre colaborarea evreilor cu inamicul. Presa şi autorităţile au creat o atmosferă duşmănoasă faţă de evrei şi au fost răspunzători pentru apariţia concepţiei că „evreii sunt scoşi din cadrul regimului”[CLVI CLVII].

Un intelectual evreu din Iaşi i-a descris în mod amănunţit, în depoziţia sa, pe toţi ziariştii şi scribii care au publicat articole pline de ură împotriva evreilor, care s-au ocupat în mod obsesiv de evrei şi au propus „soluţii”. Evident că lista este mult mai lungă şi cuprinde, în afară de cei amintiţi mai sus, şi pe preotul Chirică de la biserica Barnovschi, pe colonelul în rezervă Zamfirescu, dintre cuziştii din oraş, pe Emil Ghiurtz,

CLIII Comunicatul generalului Stăvrescu în ziarul *Prutul,* 27 iunie 1941, *Cartea Neagră II,* nr. 15, p. 65 ; depoziţia martorului Spodheim (avocat) la Procuratura Generală al Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război de la Iaşi, 24 martie 1945, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 24, p. 43 (USHMM, microfilm 47).

CLIV Depoziţia martorului Haim Herş în şedinţa Tribunalului din 17 iunie 1948, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 1, partea a II-a, p. 437.

CLV Depoziţia lui Adrian Pascu în şedinţa Tribunalului din Bucureşti, 15 iunie 1948, *ibidem,* p. 331.

CLVI Depoziţia lui Otto Schechter la şedinţa Tribunalului din Bucureşti, 16 iunie 1948, *ibidem,* p. 534; depoziţia martorului Meer Groper (dentist), *ibidem,* p. 417.

CLVII Depoziţia martorului Leo Batfeld (avocat) la şedinţa Tribunalului din Bucureşti, 16 iunie 1948, *ibidem,* p. 362. Ziarele *Prutul* şi *Moldova* nu au fost disponibile autorului.

pe avocatul Mihai Constantinescu, pe Nichita, pe Grigoriu şi alţi ziarişti profesionişti sau amatori care au instigat la ură cu mulţi ani înainte de pogrom, în timpul evenimentului şi după aceea:

> Toţi aceştia, majoritatea pentru bani şi o mică parte din ei pentru plăcerea ce le-o făcea, scriau în fiecare zi articole pe care le reproduceau ziarele *Prutul, Moldova* etc. otrăvind populaţia românească şi îndemnând-o la crimă şi jaf contra populaţiei evreieşti[CLVIII].

Cu câteva zile înainte de 29 iunie, s-a înregistrat încă un semn al iminentei catastrofe. Inspectorul de poliţie Leahu a început, după spusele sale, să primească rapoarte de la gardienii de stradă că „pe casele locuite de creştini s-au scris semnul crucii cu var sau vopsea şi că în ultima vreme astfel de semne apăreau din ce în ce mai des şi prin mai multe cartiere”[CLIX]. în 1945, colonelul Lupu a explicat anchetatorilor că nu era dificilă identificarea caselor în care locuiau evrei, pentru a-i aresta: „Toate casele unde erau locatari creştini erau însemnate cu câte o cruce, iar casele unde era populaţia evreiască nu aveau nici un semn”[CLX]. Aceasta a uşurat, după spusele lui, *germanilor* misiunea de a-i aresta pe evrei şi de a-i preda soldaţilor români – încercând în felul acesta să-i acuze pe germani de arestări, pentru a reduce din răspunderea lui faţă de crimă. însemnarea caselor cu cruci nu a fost o acţiune voluntară şi spontană. Ea a început înainte de bombardarea oraşului, la 26 iunie. Unul dintre fruntaşii Comunităţii a descris astfel această operaţiune: „în ziua de 25 iunie poliţiştii ieşeni au cutreerat casele, invitând populaţia creştină să-şi puie la ferestre şi la intrare cruci. Tot în acea zi s’au luat tineri evrei pentru săpare de gropi la cimitirul evreiesc”[1]. Fără să ştie cauza fenomenului, mulţi evrei au observat că românii care au părăsit oraşul în ajunul pogromului şi-au însemnat casele cu cruci[CLXI CLXII]. Când au început arestările şi execuţiile, fruntaşii Comunităţii au înţeles, cu întârziere însă, de ce „toate casele creştinilor au fost însemnate cu cruci”[CLXIII].

Etapa următoare în pregătirea pogromului a început la 27 iunie. Autorităţile i-au acuzat în mod oficial pe evrei, făcându-i răspunzători pentru bombardamentele sovietice. Chestorul Poliţiei, Chirilovici, a chemat la Chestură doisprezece dintre fruntaşii Comunităţii şi le-a comunicat, în numele generalului Stăvrescu, că aviatorii sovietici care au bombardat oraşul sunt originari din Iaşi şi că „noi, evreii, am fi semnalizat cu inamicul, căci numai aşa se explică pustiirea oraşului, şi că

CLVIII Declaraţia lui Aristide Rauch în faţa acuzatorului public la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 14 mai 1945, *ibidem,* voi. 30, p. 86 (USHMM, microfilm 48).

CLIX Depoziţia lui Gheorghe Leahu la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 29 octombrie 1945 *ibidem,* voi. 26, p. 86 (USHMM, microfilm 48),

CLX Proces-verbal de confruntare între generalul Stăvrescu, generalul Leoveanu şi colonelul Lupu la
Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război, 7 iulie 1945, *ibidem,* voi. 27, p. 9.

CLXI „Raportul Braunstein” (vezi *supra,* p. 26, nota 3), p. 35.

CLXII Depoziţia martorului Leo Batfeld (vezi *supra,* p. 56, nota 2).

CLXIII Depoziţia martorului Marcu Moscovici (avocat) (vezi *supra,* p. 55, nota 3).

noi, evreii, nu am fi avut victime şi nici pagube”[CLXIV].

Chirilovici a ordonat fruntaşilor Comunităţii să adune în decurs de 24 de ore toate lanternele, binoclurile, aparatele de fotografiat şi de filmat pe care le deţin evreii şi să le aducă la Chestură. După pogrom s-a dovedit că adunarea aparatelor de fotografiat şi de filmat a avut ca scop să-i împiedice pe evrei să fotografieze imaginile atrocităţilor.

îngrijorat de zvonurile despre organizarea unui pogrom, preşedintele Comunităţii, losef lacob, s-a dus la Chirilovici şi i-a cerut să ia măsuri[CLXV]. losef nu s-a mulţumit cu rugămintea, şi pentru „convingere” a adăugat o mită de două milioane de lei, după buna tradiţie românească – să nu ceri un „bine” de la o oficialitate „cu mâinile goale”. Chestorul Poliţiei era deci ultimul care i-ar fi putut acuza pe evrei în legătură cu bombardamentele sovietice.

Semnalizări, împuşcături, alarme

Generalul Stăvrescu i-a acuzat pe evrei, la 26 iunie, în orele după-amiezei, că semnalizează avioanelor sovietice şi că, prin urmare, vor suferi „pedeapsa cu moartea”. Marele Cartier General a avertizat (şi înainte, şi după aceea) unităţi ale Armatei şi ale Poliţiei, în numele generalului Antonescu, că evreii colaborează cu inamicul şi chiar îl ajută să atace soldaţii români. Antonescu a ordonat comandantului garnizoanei să pregătească evacuarea tuturor celor 45.000 de evrei din Iaşi, după care a revenit asupra ordinului în noaptea pogromului, la 28 iunie, ora 23. Prefectul Captam a întrebat aproape disperat Ministerul de Interne cum se poate executa ordinul şi unde să-i trimită pe evrei. Era limpede că timpul presează şi trebuie începută acţiunea. La 27 iunie, Siguranţa a ordonat Poliţiei din Iaşi să efectueze percheziţii în casele evreilor pentru a descoperi arme şi muniţii. Agenţi ai Serviciului Special de Informaţii şi trimişi ai Secţiei a Il-a care au sosit pentru a pregăti pogromul au răspândit zvonul că evreii semnalizează noaptea avioanelor sovietice, în ciuda faptului că bombardamentul reuşit al aviaţiei sovietice a avut loc ziua. Drept urmare, mulţi militari şi comandanţii lor, care nu cunoşteau secretul pregătirilor, au fost foarte convinşi că evreii colaborează cu inamicul. Un locotenent din compania de poliţie militară a Diviziei 14 a descris zvonurile care circulau printre ofiţerii încartiruiţi la Iaşi cu privire la semnalizările evreilor către avioanele sovietice şi despre paraşutarea „fiului brutarului” evreu, adăugând: „Nici eu şi nici camarazii mei, ofiţeri de la postul de comandă ai Diviziei 14 nu am putut primi vreo confirmare a acestui zvon. De asemenea, la postul de comandă, unde funcţionam, nu

CLXIV Extras din depoziţia lui Avram Hahamu, vicepreşedintele Comunităţii, dată acuzatorului public, 2 martie 1945, *Cartea Neagră II,* nr. 16, p. 66.

CLXV Depoziţia lui losef lacob în şedinţa Tribunalului din Bucureşti, 15 iunie 1948, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, vol. 1, partea I, p. 448 (USHMM, microfilm 47).

s’a confirmat... că a fost găsit vreun locuitor evreu sau neevreu care să fi făcut semnalizări luminoase, fie cu lanterna, fie cu orice alt obiect incandescent”[1].

Soldaţi care au mărşăluit sau au trecut prin cartierele evreieşti sărace de la periferiile oraşului sau le-au traversat n-au aşteptat un semnal special, şi au început pogromul încă din 25 iunie 1941. Aceste cartiere se aflau în sud-estul oraşului – Marta şi Rufeni. „înainte de bombardamentul de joi 26 iunie, soldaţi români, cei mai mulţi în stare de ebrietate au intrat din casă în casă şi au început să lovească cu ciomagul, indiferent, copii, femei sau bătrâni... Se puneau patrule ca nu cumva evreii să intre în adăpost şi dacă erau [acolo evrei] se repezeau să-i împuşte.”[CLXVI CLXVII]

Pe strada Rufeni, unde locuiau sute de evrei, operaţiunea a început la 26 iunie, imediat după bombardament: 83 de evrei au fost scoşi din casele lor şi din adăposturi, au fost „legaţi unul de altul, duşi între baionete la Chestură, ţinuţi până sâmbătă, 28 iunie; duşi apoi la închisoarea militară”[CLXVIII]. Femeile şi copiii au fost eliberaţi la 28 iunie, însă bărbaţii au rămas în arest până la 30 iunie, timp în care au fost schingiuiţi.

Pe anumite străzi au fost arestaţi evrei deja în 27 iunie – cu alte cuvinte, înainte de înscenarea atacurilor împotriva soldaţilor români şi germani. Pe străzile Carol şi Păcurari, pe unde au mărşăluit majoritatea unităţilor militare în drum spre front, deja la 27 iunie au fost arestaţi evrei, sub acuzaţia că au semnalizat cu lanterne: „Toţi cei arestaţi au fost duşi la cazarma Regimentului 13 Dorobanţi, unde au fost ţinuţi şi maltrataţi şi schingiuiţi până în ziua de duminică 29 iunie, când au fost duşi, cei care mai trăiau, la Chestură”[CLXIX]. Şeful circumscripţiei 5 de poliţie, Nicolae Crăciun, a lăsat o descriere detaliată a pogromului-divertisment pe care soldaţii români s-au grăbit să-l organizeze înainte de data „oficială”. El a controlat în cartierul Abator dacă se aflau gărzi militare care trebuiau să păzească două fabrici mari, iar cu acest prilej a găsit la intersecţia a două străzi câţiva soldaţi români şi o patrulă germană care efectuau o percheziţie în casa unei evreice sărace şi care era pusă la zid cu mâinile ridicate: „Pe stradă am găsit mulţi oameni de la periferiile din jur care o înjurau pe jidaucă şi pe jidani deoarece ei sunt spioni şi au tras în armată”. în fruntea instigatorilor se afla un sergent; ulterior s-a dovedit că era vorba de legionarul Manoliu, care omorâse deja opt evrei. Sergentul afirma că în casa evreicei se află, „după informaţia pe care o are unitatea lui”, o staţie clandestină de radio. Un comisar de poliţie a răspuns, aşa a raportat Crăciun la 28 iunie 1941, că „el nu crede că în această casă sărăcăcioasă se află o staţie de radio şi că

CLXVI Depoziţia locotenentului loan Aburel la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 1 decembrie 1945, *ibidem,* voi. 24, pp. 59-59b.

CLXVII Depoziţia martorului Ghidale Caufman, fără dată (septembrie 1945), la Tribunalul special de
judecare a criminalilor de război de la Iaşi, *ibidem,* voi. 40, p. 405 (USHMM, microfilm 43).

CLXVIII „Rezumatul masacrului” (vezi *supra,* p. 47, nota 2), p. 350.

CLXIX Declaraţia lui Aristide Rauch (vezi *supra,* p. 56, nota 3), p. 79.

nu e drept să fie instigată armata germană împotriva unei părţi a populaţiei, deoarece s-a creat impresia că situaţia nu este în stăpânirea noastră". Sergentul a indicat şi alte case evreieşti, pretinzând că „jidanii au tras asupra unei coloane de soldaţi germani şi au omorât un ofiţer german". Şeful circumscripţiei de poliţie s-a grăbit să intre într-o altă casă, înainte de a fi prea târziu:

> Am găsit lipiţi de zidul casei femei, copii şi bărbaţi evrei, cu mâinile ridicate în sus şi somaţi la aceasta cu arme de către ostaşi români, fiind de faţă şi câţiva militari germani din coloana oprită. Foarte multă lume civilă din mahala instiga împotriva jidanilor [ţipând] că sunt trădători şi că au tras în armată. Am recunoscut printre cei de la zid pe evrei [pe care îi cunoşteam personal] care erau grav loviţi peste faţă şi ameninţaţi cu împuşcarea. Am avut chiar la un moment dat impresia că vor fi executaţi pe loc, fără să pot căpăta de la cineva vreo lămurire serioasă spre a descoperi cauza acestei situaţii.
> Tot în acea clipă au început să se tragă focuri de armă cazonă şi pistol automat pe toată valea din spatele sinagogii de pe strada Aurel Vlaicu... Am fost întrebat tot atunci de un ofiţer german în franceză de ce românii împuşcă aşa fără motiv în oraş, producând alarmă... Orice încercare de potolire a acţiunii descrisă mai sus din partea noastră a rămas fără efect şi riscând împuşcarea sau linşarea, deoarece [acolo] se instiga de către civili şi împotriva Poliţiei. Ei ţipau [că Poliţia] e jidovită şi plătită de jidani[1].

Comisarul-şef al circumscripţiei de poliţie a reuşit să ia legătura cu locotenent-colonelul Chirilovici şi să-i ceară ajutor; Chirilovici s-a adresat colonelului Lupu, cerându-i întăriri.. Lupu şi-a adus aminte că într-adevăr i s-a adus la cunoştinţă că soldaţi din unităţile de transporturi ale Diviziei 14, care erau încartiruiţi în zonă, „au început a se deda la jafuri contra populaţiei evreieşti". Şeful circumscripţiei 5 de poliţie a anunţat că nu poate să stăpânească situaţia. Lupu, Chirilovici, procurorul şi pretorul Diviziei 14, maiorul Nicolae Scriban – însoţiţi de o companie motorizată a Jandarmeriei –, au venit în cartier şi Lupu a constatat că „informaţia era exactă. Am văzut mulţi evrei răniţi şi bătuţi". Lupu a hotărât să-l aresteze pe sergentul Manoliu, care s-a făcut remarcat mult în minipogromul de la Abator, însă pretorul Scriban a hotărât să-l elibereze[CLXX CLXXI]. în aceeaşi zi, Lupu şi Chirilovici i-au surprins pe cei doi ofiţeri ai Serviciului Special de Informaţii, având asupra lor autorizaţii ale Secţiei a II-a, în timp ce înarmau circa patruzeci de legionari cu arme automate în cartierul Păcurari; dar despre aceasta n-au raportat atunci, întrucât era vorba de o chestiune a Marelui Cartier General, aşa cum au explicat anchetatorilor în anul 1945.

La o altă intersecţie a aceleiaşi străzi s-a petrecut, a doua zi, un alt minipogrom. Aşa cum am arătat, cartierul unde s-au desfăşurat aceste fapte era cunoscut drept „Cartierul Abatorului". Era periferia sudică a oraşului, considerată şi în trecut un loc periculos pentru evrei, din cauza

CLXX Raport al comisarului de poliţie Nicolae Crăciun, din 28 iunie 1941, către chestorul Poliţiei; copie autorizată, *ibidem,* voi. 27, pp. 132-134.

CLXXI Prima depoziţie a colonelului Lupu la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război de la Bucureşti, 12 martie 1945, *ibidem,* voi. 29, p. 3b (USHMM, microfilm 48). Vezi şi *Cartea Neagră II,* pp. 25-26. Data evenimentului, notată acolo, este 28 iunie 1941.

marelui număr de muncitori huligani care lucrau la cele două fabrici din împrejurimi şi la abatorul orăşenesc, şi a altora care obişnuiau să circule cu

cuţite lungi, să se îmbete şi să se năpustească asupra unor evrei la orele serii. Acesta era un bastion permanent al lui Cuza şi, apoi, al Mişcării legionare. Majoritatea evreilor care locuiau în cartier erau printre cei mai săraci, ca şi vecinii lor români. Cartierul se afla în apropierea străzii Ciurchi – unde, şi acolo, soldaţi şi civili s-au grăbit să anticipeze pogromul. La 28 iunie, aproximativ la ora 11.30, soldaţi din Regimentul 13 Dorobanţi au început să maltrateze evrei. Prefectul Captaru a notat pe scurt faptele lor: „Ei au jefuit şi maltratat grav pe evreii din strada Aurel Vlaicu”[1]. Locotenentul loan Aburel, din compania de poliţie militară a Diviziei 14, care a sosit acolo, şi-a adus aminte mai multe : „Am văzut evrei bătuţi şi plini de sânge, care se plângeau că au fost jefuiţi de bani şi lucruri din casă de către unii militari din armata română şi de către civili”[CLXXII CLXXIII]. Nici aceste minipogromuri nu au fost cercetate şi nu s-au luat nici un fel de măsuri împotriva vinovaţilor. Astfel de minipogromuri „spontane” iniţiate de soldaţi, dintre care unii erau sub influenţa alcoolului – cu ajutorul unor bande de pogromişti care fie fuseseră înarmaţi, fie îşi improvizaseră unelte de distrugere –, puteau fi văzute pe multe străzi. Scopul principal l-a constituit jaful, pe fondul ştirii că răzbunarea asupra evreilor este aproape.

La 27 iunie, şefii administraţiei din Iaşi s-au întrunit în somptuosul Palat al Prefecturii pentru a lua, chipurile, hotărâri cu privire la întărirea ordinii – în realitate, pentru a începe desfăşurarea forţelor care vor participa la pogrom. în afară de asta, în oraş au fost aduse şi răspândite două companii din Regimentul 6 Infanterie şi din Regimentul 13 Dorobanţi: au patrulat zi şi noapte pe străzile oraşului, după bombardamentul din 26 iunie 1941, pentru a preveni jaful, întrucât în timpul nopţilor oraşul era în camuflaj total[CLXXIV]. La şedinţă au fost de faţă prefectul, comandantul garnizoanei, chestorul Poliţiei, inspectorul Siguranţei, Gioseanu şi adjunctul său, Cosma, procurorul-şef civil şi medicul oraşului. S-a hotărât întărirea posturilor de poliţie cu jandarmi conduşi de ofiţeri, „pentru descoperirea acelora care trag focuri de arme”[CLXXV] – deşi până în momentul deciziei evreii încă nu fuseseră acuzaţi oficial că au tras în armată. Aceşti jandarmi care au întărit forţele de poliţie au fost primii care au arestat, au jefuit şi au ucis evrei (vezi *infra,* p. 75).

Următoarea fază a planului a constituit-o organizarea de atacuri false asupra soldaţilor, pentru a stârni furia şi riposta lor şi a crea impresia de pierdere a controlului şi necesitatea luării unor măsuri drastice împotriva evreilor. Chestiunea „vinovăţiei” lor era deja stabilită, înainte de

CLXXII Raportul nr. 10842 din 29 iunie al prefectului Captaru către ministrul de Interne, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 40010, voi. 483 (USHMM, microfilm 35).

CLXXIII Depoziţia locotenentului loan Aburel la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 1 decembrie 1945, *ibidem,* voi. 24, p. 58b.

CLXXIV Raportul adjunctului chestorului titular al Poliţiei, Gheorghe Leahu, către Ministerul de Interne, 2 iulie 1941, *Cartea Neagră II,* nr. 44, p. 110.

CLXXV Proces-verbal de confruntare între generalul Stăvrescu, generalul Leoveanu şi colonelul Lupu, la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război, 7 iulie 1945, *Cartea Neagră II,* nr. 14, p. 61 (din declaraţiile colonelului Lupu).

pornirea atacurilor false, care aveau ca scop declanşarea pogromului, chestorul adjunct titular al Poliţiei, Leahu, i-a convocat pe gardienii oraşului şi le-a ordonat să depună armele, însă, numai după câteva ore, a modificat ordinul. Comandantul circumscripţiei 2 de poliţie, comisarul Gratian Sprânceană, şi-a amintit, în 1945, ordinul: „ca noi, Poliţia, să nu ne amestecăm în ceea ce va face Armata prin oraş fie că va face bine sau rău”[CLXXVI]. Armele personale au rămas la poliţişti, care, în noaptea aceea, nu au părăsit posturile de poliţie.

CLXXVI Depoziţia comisarului de poliţie Gratian Sprânceană la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război de la Iaşi, 19 iulie 1945, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 26, p. 29 ; copie : *Cartea Neagră II,* nr. 18, p. 67. în depoziţia sa (şi în toate depoziţiile şi anchetările sale

în seara zilei de 28 iunie, au sosit la Iaşi şi la Chestură ofiţeri ai Armatei şi Jandarmeriei care au comandat practic operaţiunea. Ca de obicei, când este vorba de răspunderea pentru pogrom, memoria celor răspunzători este scurtă – numai subalternii au ţinut minte această parte. Inspectorul adjunct al Siguranţei, Matei Cosma, şi-a amintit că „în seara din noaptea pogromului am fost avizat de Chestură că spiritele sunt agitate şi se arăta teama de a nu se produce incidente între elementele de stânga, armată şi autorităţi"[1] – „elementele de stânga", adică evrei.

După aceea au început să se audă împuşcături în diferite locuri din oraş. La Chestură, în afară de comandanţii obişnuiţi, care se aflau toţi acolo, Cosma a găsit şi personaje noi: colonelul Barozzi, pretorul Armatei a 3-a; colonelul Bădescu, comandantul Jandarmeriei din Moldova; locotenent-colonelul Niculescu-Coca, pe care nu-l mai văzuse până atunci, şi alte persoane necunoscute. Cosma a fost surprins să-I vadă pe colonelul Barozzi – ,,1'am văzut pentru prima oară şi care nu fusese niciodată în instituţiile Poliţiei, el neavând nimic comun cu Poliţia" –, la fel şi pe Niculescu-Coca.

Când au început să se audă împuşcăturile, „chestorii se arătau derutaţi", în schimb coloneii Bădescu, Barozzi şi Niculescu-Coca „erau foarte calmi". Dar asta nu era totul. Ei au refuzat să iasă pe teren şi să vadă cine trage, iar colonelul Barozzi le-a spus celor de faţă: „Elementele comuniste şi cele de stânga trebuie să acţioneze"[CLXXVII CLXXVIII CLXXIX]. încercările lui Chirilovici de a lua legătura cu prefectul şi cu colonelul Lupu au dat greş, răspunsul primit fiind acela că ei nu se află la birou. Cosma a presupus că cineva a pus stăpânire pe reţeaua telefonică. Colonelul Bădescu nu-şi mai amintea, în 1945, că s-a aflat la Chestură în noaptea de 28/29 iunie, şi a adăugat: „Nu am avut nici o cunoştinţă că în luna iunie 1941 după declararea războiului s'ar pregăti ceva contra populaţiei evreieşti din localitatea Iaşi. Am fost cu toţii surprinşi în seara de 28 iunie 1941 când a început să se tragă focuri de armă de pretutindeni"[CLXXX].

La ora 21.00 s-a auzit o alarmă aeriană înscenată. Câteva avioane germane au traversat cerul oraşului, iar unul dintre ele a lansat o rachetă de culoare albastră[CLXXXI]. Acesta a fost semnalul. Imediat s-au auzit

CLXXVIIînainte de proces), Leahu nu şi-a amintit de ordinul pe care l-a dat poliţiştilor de a nu se amesteca în ceea ce va face Armata. Vezi, de exemplu, depoziţia lui Leahu la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 29 octombrie 1945, *ibidem,* pp. 50-58b.

CLXXVIII Depoziţia inspectorului adjunct al Siguranţei, Matei Cosma, la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 26 martie 1945, *ibidem,* p. 69.

CLXXIX Depoziţia inspectorului adjunct al Siguranţei, Matei Cosma, la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 15 februarie 1945, *ibidem,* pp. 72-73b.

CLXXX Depoziţia colonelului Gheorghe Bădescu la Tribunalul Poporului, partea a Il-a, 21 septembrie 1945, *ibidem,* voi. 27, p. 52b.

CLXXXI Referitor la culoarea şi numărul rachetelor, există două versiuni. La 30 iunie 1941, colonelul Chirilovici a raportat că erau de culoare roşie şi că au fost lansate de avioane inamice, „probabil semnalul de începere a dezordinii" (raportul locotenent-colonelului Chirilovici către ministrul de Interne, 30 iunie 1941 – *Cartea Neagră II,* nr. 43, p. 108). într-un memoriu către Tribunalul militar din anul 1947, Chirilovici susţine că, de fapt, culoarea era verde şi că a fost lansată o singură rachetă, dintr-un avion german *(ibidem,*

împuşcături din toate părţile oraşului, focuri de arme automate şi puşti, îndeosebi pe străzile centrale, pe unde mărşăluiau atunci unităţi militare în drum spre front. Dirijarea acestor coloane militare pe străzile respective nu era o necesitate operativă, iar în planul de acţiune al Armatei se specifica foarte clar: coloanele nu vor străbate oraşul[CLXXXII]. Se trăgea în aer, dar şi împotriva trupelor române care mărşăluiau prin centrul oraşului, pe anumite străzi. Cei care trăgeau luaseră poziţii din timp pe acoperişuri, în podurile unor clădiri publice, cum ar fi clădirea nouă a Universităţii, într-un turn vechi al unei biserici ş.a. Una dintre coloanele atacate s-a împrăştiat în dezordine, iar soldaţii s-au pus la adăpost şi au răspuns cu focuri directe asupra atacatorilor din clădiri, cu toate armele pe care le aveau la dispoziţie, inclusiv un tun cu diametrul de 53 mm.

Chestorul Poliţiei a raportat că în momentul deschiderii focului, la Chestură se aflau următoarele persoane: „Colonelul Barozzi Gh. – pretorul Armatei a 3-a, colonelul Bădescu Gh. – inspector regional de jandarmi, inspectorii de siguranţă Gioseanu şi Cosma, pretorul Diviziei de Infanterie, maiorul Scriban şi întregul personal de conducere a Chesturii”[1].

Ordinea în care au fost amintite persoanele indică veriga de comandă a pogromului: reprezentantul Marelui Cartier General, care raporta direct generalului Topor, executantul ordinului de „curăţire a terenului” în Basarabia şi Bucovina (şi generalului Tătăranu), comandantul Jandarmeriei din Moldova (ai cărui subordonaţi primiseră direct permisiunea de a ucide evrei), care venise personal la Chestură pentru a anunţa că evreii urmează să se răscoale; şefii Siguranţei, care cunoşteau secretul pregătirilor, subordonaţi direct ministrului de Interne, participant la consiliile de ordine cu Antonescu, unde erau dezbătute „problemele dificile” ; şi abia la urmă au fost amintiţi – fără a le indica numele – comandanţii Poliţiei locale, ultimii puşi la curent cu organizarea pogromului.

în oraş a mai apărut şi un ofiţer de legătură german de la comandamentul german din Iaşi, fapt care nu a fost menţionat în nici un document, fiind amintit, printre altele, de către ofiţerul român care l-a însoţit, comandantul companiei de poliţie militară a Diviziei 14, căpitanul Darie: „în noaptea de 28 spre 29 iunie am fost element de legătură între generalul Stăvrescu şi comandantul german însoţind ofiţerul german de legătură”[CLXXXIII] [CLXXXIV].

Aşa cum am arătat, alarmele false au constituit ultima etapă a

---

nr. 30, p. 81).

CLXXXII Jurnalul de operaţiuni al Diviziei 14 a înregistrat, în mod explicit, la 25 iunie 1941: „Transporturile vor fi astfel organizate ca să nu traverseze oraşul Iaşi, şi se vor desfăşura numai nopţile” – vezi jurnalul de operaţiuni al diviziei, acţiuni şi ordine din 25 iunie 1941; copie autorizată de Tribunalul militar, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 24, p. 107 (USHMM, microfilm 47).

CLXXXIII Raportul lui Chirilovici din 30 iunie 1941 (vezi *supra,* p. 61, nota 4), p. 108.

CLXXXIV Depoziţia maiorului Constantin Darie la Tribunalul Poporului din Bucureşti, *ibidem,* p. 45b (USHMM, microfilm 48).

pregătirilor pogromului. Surpriza în rândurile evreilor a fost totală. Majoritatea s-au grăbit să coboare în adăposturi, unde au fost prinşi apoi de gărzile de jandarmi, de soldaţii şi civilii organizaţi dinainte. Unul dintre ei a descris astfel panica ce i-a cuprins : „în noaptea de 28/29 iunie s'au dat nişte alarme la Iaşi şi totodată se auzeau împuşcături şi de asemeni rachete luminoase zburau în toate direcţiile"[CLXXXV]. Rachetele, mărturisea evreul, au fost lansate din spitalul din centrul oraşului („Sfântul Spiridon") în direcţia Chesturii, care se afla în apropiere, şi din Chestură către locuinţa spaţioasă a unui evreu – casă care a fost confiscată pentru a caza acolo Comandamentul german.

în orele dimineţii s-au înmulţit patrulele care arestau evrei, ducându-i la Chestură. Alarma falsă din 28/29 iunie a deschis vânătoarea de evrei de la periferii, iar în două cartiere – cartierele Păcurari, din centrul oraşului, şi Nicolina, de la periferie –, grupe de soldaţi germani şi români au început să ucidă evrei[CLXXXVI]. Unul dintre şefii Comunităţii a descris astfel începutul pogromului:

> Pogromul propriu-zis a început sâmbătă seara. Pe la orele 21.30-22.00 a sunat alarma aeriană. Am coborât în adăpost, dar curând ne-am dat seama că alarma era falsă. Pe cer n'au apărut decât două sau trei avioane, din care a ţâşnit la un moment dat o rachetă luminoasă. Simultan am auzit din toate colţurile oraşului vacarmul împuşcăturilor produse de tot felul de arme: pistoale, puşti, mitraliere etc. împuşcăturile au durat toată noaptea[1].

Un evreu simplu a rezumat astfel alarmele înscenate:

> în noaptea de 28 spre 29 iunie, în noaptea neagră când a început masacrarea populaţiei evreieşti eram alungaţi în adăposturi prin alarme aeriene false, aceasta pentru a fi mai uşor bandelor de criminali a-şi găsi victimele[CLXXXVII CLXXXVIII].

Atacurile false ale unor unităţi româneşti şi germane care au mărşăluit în noaptea aceea pe străzile oraşului, împuşcăturile cu gloanţe oarbe în direcţia unor clădiri publice şi militare au provocat reacţii puternice din partea unor soldaţi care nu cunoşteau secretul planului, dându-le impresia unui atac de proporţii al unei forţe inamice care s-a strecurat în spatele frontului şi s-a plasat din timp pe rutele de circulaţie a unităţilor militare şi în jurul unor clădiri publice.

Conform unui plan dinainte stabilit, forţele de poliţie şi de jandarmi au fost întărite cu circa 110 poliţişti militari şi cu 600 de jandarmi dintr-un batalion. Toţi au plecat în patrulare prin oraş, după începerea

---

CLXXXV Depoziţia martorului Maier Simu la Tribunalul militar al Corpului 2 Armată, 14 mai 1947, *ibidem,* voi. 61, pp. 214-214b (USHMM, microfilm 45).

CLXXXVI Declaraţia martorului Israel Schleier (inginer), membru în conducerea Comunităţii, dată acuzatorului public la Tribunalul Poporului din Bucureşti, fără dată, *ibidem,* voi. 45, p. 83 (USHMM, microfilm 47).

CLXXXVII Completări la prima mărturie a lui Israel Schleier, fără dată, *Cartea Neagră II,* nr. 37, p. 89.

CLXXXVIII Depoziţia martorului Mayer luhr la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 14 mai 1945, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 30, p. 88 (USHMM, microfilm 48).

atacurilor fictive. Comandantul unei companii de jandarmi a declarat (în anul 1945) că atunci când a ieşit în patrulare în noaptea de 28/29 iunie „am văzut morţi pe strada Păcurari şi pe strada Vasile Conta”[CLXXXIX].

Adjunctul şefului Legiunii de jandarmi din Iaşi, locotenentul Emil Costinescu, a descris atacul fictiv de lângă Comandamentul Legiunii, în centrul oraşului. Fără a se referi la întrebarea dacă a cunoscut dinainte planul pogromului, descrierea lui este exactă în tot ceea ce priveşte confuzia care i-a cuprins pe militarii şi pe jandarmii care nu erau la curent cu amănuntele planului. El primise ordinul să verifice sursa împuşcăturilor din clădirile Universităţii şi din alte clădiri care se aflau în folosinţa trupelor române şi germane : „Pe întuneric am putut observa şi flăcările împuşcăturilor care se vedeau pe casele din apropiere şi pe pomii mai înalţi, încât am avut impresia că suntem înconjuraţi de acei care trăgeau focurile şi care se urcaseră pe case şi în pomi”. După ce s-au auzit împuşcături şi lângă clădirea Inspectoratului de jandarmi, el a controlat împreună cu un alt ofiţer clădirile şi împrejurimile pentru a descoperi pagubele provocate, dar „n-am găsit nici o urmă de gloanţe… şi întrucât n-am avut nici un rănit am ajuns la convingerea că focurile care s’au tras în tot timpul nopţii, nu erau focuri reale cu cartuşe”[CXC]. Ca ripostă la împuşcăturile fictive, a remarcat ofiţerul, soldaţi germani au tras focuri adevărate în direcţia clădirilor şi ferestrelor de unde – aşa li s-a spus – se trăsese.

Numeroasele împuşcături care s-au auzit pe toate străzile unde au fost postaţi soldaţi cu echipament complet, mai ales români, au creat impresia unei lupte de amploare, îndeosebi în centrul oraşului. Mulţi evrei care locuiau în vecinătatea locurilor de unde s-au auzit împuşcături au înţeles atunci că este vorba de un spectacol înscenat, cu scopul de a semăna spaimă şi de a-i paraliza de frică, de un semnal convenit pentru declanşarea unui atac împotriva lor, un semn stabilit al cărui înţeles era că viaţa şi avutul lor nu mai aveau valoare. Şi într-adevăr, soldaţi însoţiţi de civili – care au fost înarmaţi ori s-au înarmat singuri – au început încă din seara aceea acţiuni de jaf şi asasinări de evrei bogaţi din centrul oraşului, pe străzile unde se petrecuseră scenele cu împuşcături regizate. Soldaţi însoţiţi de tineri din bandele organizate de trimişii Serviciului Special de Informaţii (premilitari) au năvălit în casele, negustorilor evrei şi ale bogătaşilor cunoscuţi de pe străzile principale, au jefuit şi au împuşcat familii întregi – inclusiv copii mici –, pentru a împiedica orice posibilitate de plângere, probabil pe baza unui plan dinainte stabilit[1]. Jafuri, violuri şi asasinări de evrei s-au petrecut şi la periferii în noaptea

CLXXXIX Depoziţia locotenentului Dumitru Vomicu din Batalionul 4 Jandarmerie, la Tribunalul Poporului, 4 septembrie 1945, *ibidem,* voi. 27, p. 94b. Locotenentul a descris patrulările făcute împreună cu plutonul său pentru depistarea celor care trăgeau şi evaluarea pagubelor. în cele din urmă a recunoscut că nu a găsit nici una, nici alta.

CXC Depoziţia locotenentului Emil Costinescu din Legiunea de jandarmi din Iaşi, la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 14 august 1945, *ibidem,* pp. 56-56b.

de 28/29 iunie, dar acolo au luat încă de pe atunci forma unui asalt în masă asupra unor oameni fără apărare, un fel de dezlănţuire de instincte sinistre, cum se petrecuse la Bucureşti în a doua şi a treia zi a pogromului (22-23 ianuarie 1941). Mărturiile despre aceste crime sunt numeroase, dar din lipsă de spaţiu nu le vom prezenta aici. Aparent, în centrul oraşului se instaurase haosul – dar, în realitate, situaţia se afla sub control. Un avocat evreu şi ofiţer în rezervă care a locuit în centrul oraşului a descris astfel combinarea dintre alarma falsă, atacurile fictive împotriva soldaţilor şi începutul pogromului. Descrierea se referă al orele după-amiezei şi serii din 28 iunie :

> împuşcăturile se înteţesc; se trage de prin poduri, se trage asupra armatei [române]; strada Carol [strada principală – *n.m.],* era înţesată de armată ce merge pe două coloane înspre Sculeni [târg pe Prut, la graniţă *-n.m.].* Strada... era plină de armată în mers, încât ar fi fost o imposibilitate ca o minge aruncată la întâmplare să nu lovească un om sau un cal. [Acum] a început să se tragă cu mitraliere în armată. împuşcături din toate părţile; mă aşteptam să văd zeci de morţi şi răniţi. Nici un om, nici un animal, nici măcar un rănit. Ne-am dat seama imediat că se trăgea cu cartuşe oarbe, deci provocare. Vedeau şi naivii acest lucru. Evident că Poliţia, Jandarmeria de pază şi Comandamentul garnizoanei nu vedeau, însă vedeau un singur lucru: că se trage în plin asupra armatei, însă ca să se întrebe de ce nu cad morţi sau răniţi era prea mult... Pe la 6 după-amiază, sâmbătă [28 iunie], deci în plină zi apar patrule militare româneşti, comandate de ofiţeri şi în grupe prin flanc câte unul, se comanda salturi de câte 20 metri [unul de altul] şi... culcat. Mergeau ca la atac [asupra inamicului]; doar se trăgea asupra armatei. Grupele făceau salturile [imaginare] pe trotuare, căci strada era ocupată până la refuz de armata ce mărşăluia. Grupele române dădeau atacuri asupra caselor de unde se trăgea... Sâmbătă seara pe la orele 11 [a doua] alarmă. Toată lumea la adăpost. O ploaie luminoasă de gloanţe. Două avioane nemţeşti aruncă de la mică altitudine rachete luminoase roşii şi albastre. Un zgomot infernal de împuşcături luminoase. Observ că din clopotniţa bisericii Sfânta Paraschiva din dosul casei mele o mitralieră trăgea de zor cu trasoare. Când m-am uitat în sus pe cer, făcea impresia unei serbări cu focuri de artificii... Actul unul al dramei a început. Punerea în scenă artistic făcută. Cobor în adăpost. Voci [ale românilor]: „Aţi văzut? S'au răsculat jidanii! Atacă oraşul! "[CXCI CXCII].

Nu numai evreii au observat înscenarea, ci şi români care nu avut nici un rol în pregătirea pogromului. Ei au atestat după 1941 că în noaptea aceea au fost martorii unor fenomene ciudate. Directorul Arhivei Statului din Iaşi, Gheorghe Ungureanu, ale cărui instituţie şi locuinţă se aflau în vechea cetate a oraşului, unde este şi cunoscutul turn al Goliei, a fost solicitat să predea soldaţilor cheile turnului – iar când a încercat să se lămurească de ce se trage de acolo, i s-a răspuns telefonic de la Poliţie „să-mi caut de treabă”[1] şi să înceteze a mai pune întrebări. într-o situaţie similară s-a aflat şi decanul Facultăţii de Ştiinţe umanistice, prof. loan Marinescu, când a vrut să vadă cine trage din podul clădirii Universităţii: erau soldaţi germani care trăgeau cu gloanţe oarbe, iar cât timp au

---

CXCI „Raportul Braunstein” (vezi *supra,* p. 53, nota 5), p. 35.

CXCII Depoziţia martorului Benu Beer Ia Tribunalul Poporului din Bucureşti, 16 iulie 1945, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 37, pp. 17-17b (USHMM, microfilm 41).

continuat împuşcăturile, profesorului nu i s-a permis să controleze locul[CXCIII] [CXCIV]. Şeful unei unităţi de poliţişti a declarat, în 1945, că soldaţi dintr-o unitate militară română au spart felinarele de pe bulevardul central al oraşului, „pentru ca să nu se vadă lumină” – aşa i-a explicat un ofiţer, cu toate că felinarele erau vopsite în albastru, pentru ca luminile lor să nu poată fi observate din avioane[CXCV]. Un român care locuia peste drum de clădirea Siguranţei a văzut în acea noapte agenţi trăgând în aer şi nu ştia de ce[CXCVI].

Apelul introdus la sentinţa sa de către un criminal dintr-un cartier, care a participat la asaltul iniţiat de soldaţi şi civili în cartierul Ciurchi, din vecinătatea cartierului Abator, a fost respins în anul 1949 de către un tribunal din Bucureşti pe baza următoarelor argumente: el „a participat la instigări constituind acte de provocaţiune cu ocazia masacrului evreilor de la Iaşi din iunie 1941 trăgând focuri de armă [în aer] şi strigând că sunt trase de evrei, în scopul de a provoca reprimarea acestora [mai întâi] în cartierul Ciurchi şi apoi a iniţiat acţiuni de haf pe strada Aurel Vlaicu”[CXCVII].

Unitatea de artilerie instalată în noaptea aceea în apropiere de Chestură a tras mii de cartuşe în aer, cu puşti şi mitraliere. Directorul Chesturii, Gheorghe Stănciulescu, care primea mită lunară de la Comunitate, l-a avertizat pe un negustor evreu înstărit, din vecinătate, înainte de începerea împuşcăturilor, că trebuie să se ascundă – şi astfel a scăpat cu viaţă[CXCVIII].

în 1945, Stănciulescu a descris amănunţit, în faţa acuzatorului, atacurile imaginare împotriva soldaţilor şi „surprinderea” sa privind rezultatele controlului făcut de el după încetarea împuşcăturilor, că „după atâta foc, nimeni nu era mort, nici rănit, nici urmă de gloanţe pe case sau prin geamuri, aşa cum ar fi fost normal să fie”[CXCIX]. Şi adjunctul inspectorului, Matei Cosma, care în toiul pogromului a raportat Direcţiei Poliţiei de Siguranţă din Bucureşti cine conduce operaţiunea, a declarat în 1945 că „nimeni nu poate să explice cauza exploziilor, rachetelor şi a împuşcăturilor care s’au auzit” în noaptea de 28/29 iunie[1]. O candoare asemănătoare au dovedit-o şi ceilalţi potentaţi din Iaşi la anchetele sau în

---

CXCIII Depoziţia directorului Arhivei de Stat din Iaşi, Gheorghe Ungureanu, la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război de la Bucureşti, 30 mai 1945, *ibidem,* voi. 24, pp. 71-71b (USHMM, microfilm 47).

CXCIV Depoziţia martorului loan Marinescu (profesor) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 24 iulie 1945, *ibidem,* p. 26.

CXCV Declaraţia lui Victor Dragota, şeful detaşamentului de gardieni publici, la Tribunalul Poporului din Bucureşti, fără dată (1945), *ibidem,* voi. 26, p. 35 (USHMM, microfilm 48).

CXCVI Rezumat al depoziţiei lui Lascăr Vilitel, fără dată (1945), *ibidem,* p. 22.

CXCVII Rezumat al sentinţei date de Tribunalul din Bucureşti la apelul introdus de Gheorghe Condurache, şedinţa din 11 martie 1955, *ibidem,* voi. 4, p. 101 (USHMM, microfilm 47).

CXCVIII Completare la depoziţia anterioară a unui martor al cărui nume nu a putut fi descifrat, 24 martie 1945, *ibidem,* voi. 26, p. 28 (USHMM, microfilm 48).

CXCIX Depoziţia directorului Chesturii, Gheorghe Stănciulescu, la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război de la Bucureşti, 30 martie 1945, *ibidem,* p. 38b.

depoziţiile date în vederea pregătirii procesului lor.

Şeful Siguranţei din Iaşi, inspectorul Gioseanu, care cunoştea secretul organizării pogromului, a raportat la 29 iunie, dimineaţa, că „evrei comunişti cu foarte slabe elemente comuniste române, au tras nenumărate focuri de armă şi armă automată la Iaşi, cu dublul scop de a provoca panică în rândurile populaţiei şi oprirea mişcărilor trupelor în marş. Imediat s’a sesizat Poliţia, Armata română şi cea germană, procedând la percheziţii domiciliare. Până în prezent sunt 4.000 arestări, aproape exclusiv evrei”.

După câteva zile, când nu se mai putea pretinde că au fost victime, Gioseanu a trimis un raport suplimentar, în care a recunoscut că „n’au fost victime”, dar „bănuindu-se că aceste focuri au fost trase de către evreii comunişti în unire cu elemente teroriste venite în acest scop de peste Prut [din Uniunea Sovietică]... s’a început [de către unităţi ale Armatei] percheziţionarea şi arestarea evreilor comunişti din ordinul dlui general [Stăvrescu] comandant al Diviziei 14”[CC CCI].

Cine era părtaş la secretul plănuirii pogromului (de exemplu, generalul Stăvrescu) a raportat că iudeo-comunişti şi aviatori sovietici ale căror avioane au fost doborâte au tras în soldaţi români şi germani, iar ca ripostă, „s’a procedat la încercuirea clădirilor de unde s’au primit focuri, precum şi cartiere întregi, unde cei prinşi au fost evacuaţi – bărbaţi, femei, copii – la Chestura de Poliţie, unde cei găsiţi în vină au fost executaţi pe loc de trupele germano-române care i-au capturat. Focurile [asupra armatei] au încetat din dimineaţa zilei de 29 iunie, orele 9 [dimineaţa]”[CCII]. Cei care nu cunoşteau secretul planului – sau au ştiut numai părţi din el – au raportat într-o altă formă despre pogrom (vezi *infra,* p. 73).

Chestorul Poliţiei, Chirilovici, a raportat despre împuşcături şi despre violarea unor domicilii evreieşti şi adăposturi de către soldaţi, jandarmi şi poliţişti, pentru a-i prinde pe cei care au tras, dar fără rezultate : „Nu s’a putut prinde nici unul din cei ce trăgeau”. Chirilovici a lăsat o descriere corectă a începutului pogromului, din clipa lansării rachetelor dintr-un avion german:

> Toate unităţile în marş [prin oraş], toate patrulele de jandarmi fixate de cu ziuă [27 iunie] în toate cartierele, inclusiv o parte din gardienii publici din posturi, care se aliau trupelor, au început tot felul de percheziţii, în case din care se părea că se trage şi ridicau toţi evreii, care în majoritatea lor au stat în adăposturi.
>
> *Cu această ocazie s 'au împuşcat unii dintre ei şi s 'au făcut numeroase jafuri.* în tot

CC Depoziţia adjunctului inspectorului Poliţiei, Matei Cosma, la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 26 martie 1945, *ibidem,* p. 69b.

CCI Raport secret despre pogrom al şefului Siguranţei, inspectorul Gioseanu, către Biroul Statistic militar din Iaşi (filială a Secţiei a Il-a), 4 iulie 1941, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 40010, voi. 89, p. 258. Un raport de informare asemănător a fost trimis, de Inspectoratul Regional de Poliţie din Iaşi, Direcţiei Generale a Poliţiei din Bucureşti; s-au trimis copii la Preşedinţia Consiliului de Miniştri, lui Mihai Antonescu.

CCII Raport cu privire la pogrom al generalului Stăvrescu, comandant al Diviziei 14, către Ministerul de Interne, 30 iunie 1941, *ibidem,* pp. 475-476; copie : *Cartea Neagră II,* nr. 39, p. 93.

timpul focul de arme nu înceta şi i se răspundea cu foc adevărat de patrule şi unităţile în trecere prin oraş... Toate organele din garnizoană, în cap cu domnul comandant de divizie au fost anunţate, iar la *Chestură au stat toată noaptea: d. pretor al Armatei, d. inspector de jandarmi, d. inspector de poliţie, pretorul diviziei* cu tot personalul de conducere al Chesturii... nu s'a putut prinde nici unul din cei ce trăgeau. Menţionăm că nu ni se semnala nici o victimă[CCIII].

Prefectul Captaru, căruia nu i s-a adus la cunoştinţă planul secret de organizare a pogromului, a alcătuit a doua zi dimineaţa, la 29 iunie, un raport categoric cu privire la spectacolul organizat la Iaşi cu scopul iniţierii pogromului. După ce a descris momentele de deschidere a focului asupra soldaţilor români şi germani şi locurile unde s-a tras, prefectul a adăugat câteva concluzii surprinzătoare cu privire la cei răspunzători de împuşcături şi scopurile lor :

Se crede că focurile de armă sunt opera unor indivizi organizaţi care urmăresc să producă panică atât prin unităţile germane şi româneşti, cât şi în sânul populaţiei oraşului... După indiciile obţinute până în prezent, se constată *că se caută de către anumiţi indivizi să arunce vina asupra evreilor din oraş cu scopul de a aţâţa atât armata germană şi română precum şi populaţia creştină contra evreilor, pentru a da loc la uciderea în masă a acestora*[1].

în acest raport, Captaru aminteşte că i-a cerut personal generalului Stăvrescu, „din timp", să întărească paza în oraş – mai ales după ce a aflat despre asasinatele comise de soldaţi din Regimentul 13 –, „pentru a preveni eventuale dezordini şi maltratări contra evreilor"[CCIV][CCV]. în zilele următoare, Captaru şi-a schimbat atitudinea faţă de evenimente şi s-a integrat, de bună voie sau nu, în marea reprezentaţie care a fost montată la Iaşi. Totuşi, primul său raport general rămâne o dovadă exclusivă în dezvăluirea planificatorilor şi a scopurilor lor, precum şi o dovadă că nu s-a aflat pe lista oficialităţilor care au ştiut de organizarea pogromului.

La vânătoarea începută în noaptea de 28/29 iunie au participat în primul rând poliţiştii din Iaşi, întăriţi cu poliţişti din Basarabia, aduşi în oraş în vederea înapoierii lor în provincie, cu unităţi de jandarmi care au întărit din timp circumscripţiile de poliţie şi cu patrule mobile postate în special în cartierele evreieşti, cu Batalionul 4 Jandarmerie şi cu 600 de jandarmi care au fost scoşi pe străzi; cu soldaţi, cu tineri înarmaţi de trimişi ai Serviciului Special de Informaţii şi cu o gloată numeroasă – cu alte cuvinte, români de rând care aşteptau momentul potrivit să jefuiască şi să omoare, ştiind că aceasta este noaptea răzbunării pe evrei şi că nu vor trebui să dea nici o socoteală pentru faptele lor. Unul dintre avocaţii Comunităţii, Leon Reicher, a descris participanţii la percheziţii din noaptea de 28/29 iunie (după ce s-au auzit alarmele şi împuşcăturile):

CCIII Raport cu privire la pogrom al chestorului Poliţiei, Chirilovici, către Inspectoratul General al Poliţiei şi Siguranţei din Iaşi, 30 iunie 1941, *Cartea Neagră II,* nr. 34, p. 84 (sublinierile îmi aparţin).

CCIV Raportul prefectului Captaru către ministrul de Interne, 29 iunie 1941, ora 11.10, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 40010, voi. 89, p. 482 (sublinierea îmi aparţine).

CCV *Ibidem,* p. 483. Acest raport a fost amintit la proces doar de Captaru, şi nu a fost folosit de acuzare.

„Poliţia civilă, gardieni, agenţi şi comisari însoţiţi şi de către un soldat, luat din gărzile ce făceau de serviciu la circumscripţiile de poliţie”[CCVI].

în dimineaţa de 29 iunie, mărturiseşte un alt evreu, „am fost scoşi din diferite ascunzişuri de către civili şi gardieni publici care am auzit că ar fi fost gardieni în Basarabia ocupată... am fost bătut până la sânge împreună cu familia mea de către aceştia care o parte se ocupa de a jefui casa în timp ce eu eram bătut de către alţii. Mi s’a pus revolverul la tâmplă şi am fost ameninţat să fiu împuşcat dacă nu predau armele cu care am tras în armată”[CCVII].

Căutarea teroriştilor care au tras, chipurile, în armată, prezenţa poliţiştilor din Basarabia (care cunoşteau deja ordinul de „curăţire a terenului”, întrucât comandanţii lor îl primiseră la 18 iunie 1941), cetăţenii înarmaţi de către agenţi SSI şi libertatea de a jefui în timpul percheziţiilor trebuiau să ducă la crime, deoarece un evreu mort nu putea cere înapoierea bunurilor şi nu-i putea identifica pe jefuitori. Şi într-adevăr, în acea noapte au fost executaţi sute de evrei, poate mai mulţi. Primele execuţii au avut loc în strada Păcurari, unde se afla sediul Serviciului Special de Informaţii, strada unde au fost înarmaţi huliganii. „Când am ieşit în patrulare am văzut morţi pe strada Păcurari”, a atestat comandantul detaşamentului de jandarmi care a ieşit în seara aceea să vâneze iudeo-comunişti. El şi jandarmii lui au „cercetat” diverse case, „dar n’am găsit arme”, şi în încercarea de a scăpa de pedeapsă, a mai adăugat: *„Nemţii* ridicau oameni de prin case şi-i predau patrulelor noastre iar patrulele batalionului îi duceau la Chestură”. După o scurtă şovăială, a recunoscut că „în unele cazuri desigur şi patrulele noastre au ridicat din iniţiativa lor oameni spre a-i duce la Chestură”[1]. Cum vom vedea în continuare, soldaţii germani au omorât, într-adevăr, evrei, dar în noaptea de 28/29 iunie iniţiativa percheziţiilor şi a pătrunderii în case a aparţinut românilor, întrucât germanii nu cunoşteau oraşul şi nu ştiau unde să caute, ţinând cont şi de camuflajul total impus chiar şi cu preţul distrugerii felinarelor de pe străzile centrale.

Cei responsabili de coordonarea pogromului – colonelul Bădescu, colonelul Barozzi şi pretorul Diviziei 14, Scriban – au circulat pe jos în seara aceea şi în orele nopţii (fără să le fie frică de aşa-zisele atacuri iudeo-comuniste), pentru a urmări realizarea planului. Comandantul Jandarmeriei din Moldova, colonelul Bădescu, a descris astfel acele ore: „Toată noaptea de 28 spre 29 iunie am însoţit pe colonelul Barozzi, pretorul Armatei [a 3-a] de la Roman, prin diferite străzi şi cartiere ca să ne dăm seama *precis* de unde se trag aceste focuri. Pe la 4 dimineaţa am ajuns şi la Chestură”[CCVIII] [CCIX]. Bădescu şi însoţitorii lui n-au ajuns la

---

CCVI Depoziţia avocatului Leon Reicher la Tribunalul militar din Bucureşti, 24 mai 1947, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 51, p. 349b (USHMM, microfilm 44).

CCVII Declaraţia lui Friedrich Schonblum la Tribunalul Poporului, copie nedatată (1945), *ibidem,* voi. 34, p. 30 (USHMM, microfilm 49).

CCVIII Vezi *supra,* p. 63, nota 3.

CCIX Depoziţia colonelului Bădescu la Tribunalul special din Bucureşti, 31 martie 1945, *ibidem,* p. 78b (sublinierea îmi aparţine).

Chestură dimineaţa, ci s-au întors acolo după ce fuseseră cu o seară înainte la Chestură, aşa cum s-a notat înainte, pentru comandarea acţiunii. La câteva luni după ce a depus această mărturie şi având în vedere dovezile adunate cu privire la prezenţa lui în clădirea Chesturii în noaptea pogromului, Bădescu şi-a schimbat versiunea, recunoscând că s-a aflat acolo şi că „la Chestură am stat până către orele 4 dimineaţa”[CCX].

Comandantul poliţiei militare a Diviziei 14, căpitanul Darie, care în noaptea de 28/29 iunie a fost trimis ca ofiţer de legătură cu Comandamentul german şi a adus „un observator german” la Chestură, s-a ferit foarte mult după aceea să recunoască faptul că a avut vreo legătură cu organizatorii pogromului: „Nu este adevărat că în seara de 28 spre 29 iunie 1941 aş fi luat contact cu dl general Barozzi pe strada Păcurari şi aş fi discutat măsurile ce urmau a fi luate”[CCXI]. în august 1945, când a făcut depoziţia, o recunoaştere a participării la aplicarea planului de exterminare l-ar fi putut aduce în faţa plutonului de execuţie. Iar colonelul Lupu a notat, referindu-se la acea seară, că „colonelul Bădescu era în legătură cu Marele Cartier General, în special cu dl general

CCX A doua depoziţie a colonelului Bădescu, 21 septembrie 1945, *ibidem,* p. 53b. Bădescu a notat că *l-a insolit* pe Barozzi pentru a accentua că nu el a condus operaţiunea, în schimb toţi ceilalţi responsabili au subliniat în depoziţiile lor că l-au însoţit pe Bădescu. în cele din urmă, Bădescu a recunoscut că „în luna iunie, adică în zilele de 27, 28, 29 şi 30 iunie precum şi în primele zile ale lunii iulie am fost prezent la Iaşi” (Depoziţia colonelului Bădescu [vezi *supra,* nota 2], p. 78).

CCXI Depoziţia maiorului Constantin Darie la Tribunalul Poporului, 29 august 1945, *ibidem,* p. 45.

Tătăranu şi cu siguranţă că dânsul a cunoscut în amănunţime întreaga situaţie. Dl general Barozzi era în legătură cu colonelul Bădescu", subliniind astfel, fără a recunoaşte că a fost părtaş la secret, cine a condus operaţiunea de la Iaşi[1].

La ora 23.00, în noaptea de 28/29 iunie, a sosit aprobarea finală de masacrare a evreilor. Antonescu i-a telefonat direct colonelului Lupu, pe care-l cunoştea personal, dându-i – şi, prin intermediul lui, şi celorlalte forţe – mână liberă în acţiunea de masacrare a evreilor. Ordinul (de fapt, aprobarea) a fost expus pe larg la începutul capitolului anterior. După câte se ştie, Antonescu a dispus evacuarea evreilor din oraş deja la 27 iunie, însă a doua zi s-a dat şi aprobarea de a-i masacra, inclusiv pe femei, şi de a-i deporta pe toţi, inclusiv copiii, „pachete, pachete". Oare ordinul lui Antonescu a fost influenţat de rapoartele mincinoase ale organizatorilor pogromului şi ale şefilor diferitelor organe ale puterii, ori poate Antonescu însuşi s-a ocupat de cristalizarea planului şi crearea pretextului pentru pogrom şi evacuare ? Iată o întrebare la care nu există răspuns – dar însăşi ridicarea ei ar putea crea impresia că cineva l-a indus în eroare pe Conducător, fapt de neconceput în lumina modului său de comportare şi a ordinelor lui ulterioare. La proces, Antonescu nu a recunoscut că a dispus masacrarea evreilor şi evacuarea întregii Comunităţi. Exista în persoana lui o îmbinare de strateg şi tactician, de viclenie şi ipocrizie, având capacitatea de a instiga mase şi, în acelaşi timp, de a părea un om civilizat – dar, mai presus de toate, exista în el o ură oarbă, patologică, s-ar putea spune, împotriva poporului evreu.

Ordinul pe care i l-a dat direct lui Lupu în noaptea care a precedat inundarea oraşului cu sânge evreiesc a fost bine ascuns la anchetă şi la proces de către toţi cei care trebuiau să-l pună în aplicare, precum şi de tribunal – ordinul nu a apărut în actul de acuzare şi nu a fost*dezbătut la proces. Lupu l-a amintit numai în prima sa depoziţie, şi atunci a încercat să-l inducă în eroare pe anchetator prin faptul că a mutat data primirii lui de la 28 iunie, ora 23.00, la a doua zi, 29 iunie, aceeaşi oră[CCXII CCXIII].

Nu a fost vorba de nici o greşeală făcută *bona fides.* în cele 24 de ore omise de el, peste 8.000 de evrei au fost ucişi, peste 8.000 de evrei au fost evacuaţi cu „trenurile morţii" şi circa 6.000 dintre ei au murit sufocaţi în vagoane. Recunoaşterea primirii ordinului ar fi lovit în

CCXII Depoziţia colonelului Lupu la Tribunalul Poporului, 8 august 1945, *ibidem,* voi. 25, p. 12b (USHMM, microfilm 47).

CCXIII Prima depoziţie a colonelului Lupu la Tribunalul special de judecare a criminalilor de război, 12 martie 1945, *ibidem,* voi. 29, pp. 5, 5b. Lupu a mutat intenţionat data, pentru a pretinde că Antonescu l-ar fi întrebat ce s-a întâmplat în ziua pogromului şi de ce nu a fost în stare să controleze situaţia – şi atunci i-ar fi răspuns : „Unităţile germane au evacuat 4.000 de evrei fără nici un motiv legal, după ce mai întâi au împuşcat şi au omorât 405 persoane" *(ibidem).* Toate acestea, cum am arătat, sunt minciuni, în procesul său din ianuarie 1942 (vezi *infra,* pp. 143, 417-419) el prezentând Tribunalului militar ordinul aşa cum l-a recepţionat şi unde a notat că l-a primit pe 28 iunie, ora 23.

încercarea de a-i acuza pe germani de răspunderea exclusivă pentru pogrom, aşa cum s-au străduit să facă la proces toţi cei implicaţi în acţiune. Nici prefectul Captaru nu a amintit la interogatoriile sale panica pe care i-a indus-o ordinul primit direct de la Mihai Antonescu, peste capul ministrului de Interne, şi că a comunicat ministrului că la Iaşi se află 45.000 de evrei, subliniind imposibilitatea evacuării unui număr atât de mare de evrei într-un timp aşa de scurt.

Modelul: pogromul de la Dorohoi

Până în momentul în care Antonescu a dispus masacrarea evreilor şi deportarea lor, planificatorii pogromului au acţionat după învăţămintele trase în urma unei alte acţiuni similare – pogromul de la Dorohoi, care avusese loc exact cu un an înainte –, şi nu după un tipar „străin", pe care germanii ar fi avut timp să-l împărtăşească aliaţilor lor români lipsiţi de experienţă în instigarea maselor şi în spargerea de capete evreieşti. în lipsa unei colaborări autentice a evreilor cu inamicul, organizatorii pogromului au creat „dovezi" ale colaborării, determinând astfel pedepsirea imediată a vinovaţilor.

Planul pogromului de la Iaşi nu a inclus aproape nici o noutate în comparaţie cu un alt pogrom, planificat şi pus în aplicare de către unităţi ale Armatei române la Dorohoi, cu un an înainte, la începutul lui iulie 1940. O comparaţie între cele două planuri scoate în evidenţă faptul că, exceptând amploarea şi colaborarea soldaţilor germani, modelul desfăşurării unui pogrom împotriva evreilor nu s-a schimbat. Deosebirea ţine doar de amploarea masacrului, de ordinele explicite şi de modul de colaborare a populaţiei româneşti, în linii generale, modelul fiind acelaşi.

Aici ar fi bine să amintim planul de acţiune al pogromului din Dorohoi, pus la cale de ofiţeri din câteva regimente româneşti în vara anului 1940, înainte ca vreun soldat german să fi călcat pe teritoriul României: răspândirea acuzaţiei că evreii ar fi deschis foc împotriva armatei, ca pretext pentru izbucnirea pogromului; prevenirea din timp a locuitorilor români în legătură cu cele ce urmează să se întâmple şi însemnarea caselor pentru a le deosebi de cele ale evreilor; colaborarea şi sprijinul forţelor de ordine şi a locuitorilor români; asasinate, violuri, jaf şi pradă ca răsplată pentru pogromişti. Acţiunea de la Iaşi trebuia să se termine cu moartea a mii de evrei, deoarece, de data aceasta, în spatele său se aflau statul român şi Conducătorul, bucurându-se în acelaşi timp şi de sprijinul unor unităţi ale Armatei germane. Cum s-a transformat un plan local de pogrom în anul 1940 în planul Marelui Cartier General din anul următor ? La această întrebare se poate da doar un răspuns parţial.

în anul care trecuse a crescut ura împotriva evreilor în cadrul Armatei; s-a înteţit instigarea în presă; au sporit acuzaţiile publice şi oficiale despre o aşa-zisă colaborare a evreilor cu sovieticii. Nu încape îndoială că atunci când s-a pregătit pogromul de la Iaşi, organizatorii au avut ca model pogromul de la Dorohoi. Naziştii nu puteau constitui un astfel de model, întrucât masacrele au început numai după invadarea Uniunii Sovietice; şi primul eveniment de acest gen, pogromul de la Lvov, s-a desfăşurat imediat după ocuparea oraşului de către germani, la 30 iunie, şi a continuat până la 3 iulie (timp în care au fost ucişi 4.000 de evrei cu ajutorul naţionaliştilor şi al bandelor de ucraineni). Pogromul de la Iaşi a fost prima acţiune de asasinare în masă din Europa celui de-al doilea război mondial.

Este suficient să remarcăm că sediile tuturor regimentelor care au acţionat la Dorohoi erau în majoritate în Moldova, iar ofiţerii antisemiţi ai ~~acestora s-au întâlnit regulat la manevre în anul care a precedat~~ războiul, cu prilejul unor instrucţii sau contacte cu consilieri ai Armatei germane. între vara anului 1940 şi vara anului 1941, s-a produs o schimbare teribilă în opinia publică şi în atitudinea *establishment-uhii* românesc faţă de evrei. în această perioadă s-a şters şi ultima rămăşiţă a drepturilor acordate cetăţenilor evrei, iar abuzurile împotriva lor deveniseră politică oficială. Pogromul de la Dorohoi şi nu metodele de acţiune ale *Einsatzgruppe* a constituit modelul pogromului de la Iaşi.

Capitolul 3

Arestări, omoruri şi jafuri

Arestările de evrei şi aducerea lor la Chestură, la circumscripţii de poliţie din cartiere sau la centre de adunare stabilite de autorităţi au început încă din noaptea 28/29 iunie. Alarma şi împuşcăturile, care au continuat toată noaptea, au constituit şi un semnal pentru ieşirea unor echipe de jandarmi şi poliţişti români şi patrule de soldaţi germani, în special în centru, pentru a-i aresta pe evrei. Aceste patrule au năvălit exclusiv în adăposturi şi locuinţe evreieşti, iar crucile care au marcat clădirile şi locuinţele ne-evreilor au ajutat foarte mult la identificarea „inamicului”. Percheziţiile în scopul găsirii de arme şi terorişti iudeo-comunişti s-au terminat cu arestarea bărbaţilor, dar şi cu bătăi, jafuri şi asasinate. în oraş au fost desfăşurate din timp plutoane de jandarmerie care au efectuat patrulări proprii. Unul dintre jandarmi şi-a amintit că în fruntea patrulei sale era un tânăr subofiţer,.pe nume Florin Ghineraru. Misiunea lor a fost aceea de „a cerceta locuinţele evreilor din oraşul Iaşi în scopul de a constata dacă se află depozitate arme sau muniţiuni”[CCXIV]. în patrulare au ieşit şi soldaţi din garnizoană, cărora li s-au alăturat, conform planului sau din proprie iniţiativă, mulţi civili români – în majoritatea cazurilor, vecini ai evreilor. S-a înfăptuit şi coordonarea cu germanii, Comandamentul german trimiţând, conform planului, patrule militare care au tras fără prea multe întrebări în evreii pe care i-au găsit.

Chestorul Poliţiei, Chirilovici, secretarul Chesturii, Stănculescu, şi un grup de agenţi şi poliţişti – cărora li s-a alăturat cel care, în decursul timpului, a devenit marele specialist în lichidarea evreilor (şi care pe atunci era doar un învăţăcel), locotenent-colonelul Niculescu-Coca – au ieşit la 3 dimineaţa să cerceteze de unde se trage, chipurile, în Armata română. Ei au constatat trageri simulate şi au fost martori la schimburi de focuri între teroriştii invizibili şi o unitate militară românească.

CCXIV Depoziţia jandarmului Petru Dorobăţ la Tribunalul Poporului, 15 ianuarie 1946, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 20, p. 232b (USHMM, microfilm 48).

Această descriere a evenimentelor aparţine chestorului de poliţie Leahu, care a raportat despre aceasta, la 2 iulie 1941, superiorilor săi.

în urma „încercării de rebeliune", s-au format echipe pentru controlul tuturor caselor de pe traseul de unde se trăgea, în colaborare cu germanii, care s-au dovedit a fi foarte conştiincioşi. Poliţişti, jandarmi, poliţişti militari şi soldaţi români i-au căutat pe cei care trag, „însă rezultatul a fost negativ, negăsindu-se indivizi cu arme asupra lor". Despre cele întâmplate în continuare probabil că nu este necesar să ne bazăm pe mărturiile evreilor, raportul lui Leahu fiind clar:

> Cu această ocazie [a controalelor] din contactul trupelor germane cu cele române, s'a născut o stare de ostilitate împotriva evreilor care a început a fi scoşi de prin adăposturile A.P. şi aduşi la Chestură de către patrule. în oraş fiind în trecere diferite trupe române, precum şi soldaţi izolaţi din ambele armate, toţi şi-au abandonat misiunea, dedându-se la maltratarea celor pe care îi aduceau la Chestură, sau împuşcându-i pe străzi. La această situaţie a contribuit în mare măsură şi populaţia românească, care convinsă că focurile au fost trase de comunişti şi evrei, indicau patrulelor locurile de adăpostire a evreilor[1].

Prima ciornă a actului de acuzare, întocmită încă din anul 1945, a adăugat multe amănunte cu privire la atrocităţile din prima noapte a pogromului. în cursul nopţii, se spune acolo, au fost umplute beciurile Chesturii cu evrei – sau, în limbajul documentului, „cu persoane nevinovate" –, care au fost scoşi în mod brusc şi cu sălbăticie din casele lor, parte dintre ei îmbrăcaţi sumar, pentru a fi exterminaţi.

> Ţipetele mamelor, plânsul copiilor brăzdează întunericul, paturile armelor sună sinistru în capetele celor nevinovaţi, iar baionetele se înfig adânc în corpurile care se prăvălesc de-a lungul trotuarelor.
> Urgia este dezlănţuită. Până dimineaţa la orele 8 beciurile cât şi curtea Chesturii devin neîncăpătoare... în curtea Chesturii erau strânşi evrei. Nici un creştin nu a fost arestat, întrucât se luase măsuri încă din ziua de 25 iunie, ca toate casele creştinilor să fie însemnate cu cruce albă, pentru a se putea identifica mai uşor victimele...[CCXV CCXVI]

La ora 8 dimineaţa, în podul Chesturii se aflau cca 300 de ostatici evrei[CCXVII], iar în beciuri au început să fie înghesuite alte sute.

Duminică, 29 iunie – sărbătoarea creştină a Sfinţilor Petru şi Pavel şi

---

CCXV Declaraţia chestorului de poliţie Gheorghe Leahu, 2 iulie 1941, *Cartea Neagră II,* nr. 44, p. 111. După cum se ştie, Leahu a fost cel care, la începutul pogromului, a ordonat poliţiştilor să nu intervină în ceea ce va face Armata, „bine sau rău". (Document falsificat la începutul anului 1944, în încercarea de a prezenta pogromul ca pe un incident, aruncând vina principală asupra Armatei germane, şi nu ca pe o crimă premeditată şi ordonată de guvern – vezi *infra,* p. 342.)

CCXVI „Ciorna actului de acuzare" (vezi *supra,* p. 47, nota 1), p. 9.

CCXVII Declaraţia gardianului loan Mănăstireanu, făcută în faţa acuzatorului public la Tribunalul Poporului, 28 iulie 1946, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 45, partea I, p. 98b (USHMM, microfilm 43). Mănăstireanu, care trebuia să-i păzească pe ostatici, a spus : „Curtea Chesturii era deja plină de evrei aduşi de patrule româneşti şi germane... Oraşul era [deja] calmat, nu se [mai] auzeau împuşcături, ci doar continuau să aducă evrei care au fost arestaţi".

ziua marelui pogrom. Tramvaiele au încetat să mai circule încă de sâmbătă după-amiază. Soldaţi şi jandarmi au început percheziţii în casele evreilor de la ora 3 dimineaţa, ceea ce însemna jaf şi maltratări. în cartierul Abator – pe străzile Abator şi Tătăraşi – s-au confiscat buletinele de identitate, iar bărbaţii au fost trimişi în convoaie la circumscripţia 5 de poliţie. în cartierele evreieşti şi în centrul oraşului circulau maşini care transmiteau prin megafoane comunicate şi valsuri – erau maşini germane echipate cu megafoane, care fuseseră puse la dispoziţia românilor. Comunicatele erau transmise de pretorul Diviziei 14, maiorul Scriban. Evreii au primit ordin să se prezinte la Chestură, pe strada Alecsandri, din centrul oraşului, în spatele primăriei. Vizavi de spitalul orăşenesc, în apropierea Chesturii, au fost împuşcaţi de dimineaţă bărbaţi şi chiar familii întregi de evrei, cadavrele rămânând pe trotuar. Printre cei ucişi se aflau proprietari de întreprinderi şi medici evrei cunoscuţi, ca de exemplu dr. Solomonovici, medicul-şef al spitalului evreiesc. Jandarmul
care l-a omorât în prezenţa soţiei sale a spus că un cartuş costă numai 7 lei, iar la banii ăştia merită să omori un jidan[1].

în tot oraşul se auzeau focuri de armă, dar de data aceasta era vorba de împuşcături adevărate, cu gloanţe adevărate, spre ţinte bine alese, şi nu trase în aer. Patrule de jandarmi, poliţişti şi soldaţi (vezi *infra)* au pus în aplicare, din zori, dispoziţia din 27 iunie de căutare de arme la evrei, precum şi al doilea ordin al Conducătorului, de a-i împuşca pe evreii care au tras în armată, soldaţii fiind cei care hotărau cine se făcea vinovat de acest lucru. Mormane de cadavre au început să se adune în curţi, pe străzi şi în adăposturi, chiar şi în casele evreieşti. în câteva ore au fost ucişi sute de evrei, dar tendinţa generală nu era încă asasinatul, ci strângerea de evrei şi trimiterea lor, în coloane, la Chestură. în tot oraşul s-a desfăşurat o acţiune combinată de omor, jaf şi îndeosebi concentrarea evreilor pe străzi, organizarea de coloane şi deplasarea lor la Chestură şi spre alte centre de tortură (vezi *infra).* Ordinul de începerea execuţiilor şi concentrarea evreilor l-a dat generalul Stăvrescu[CCXVIII CCXIX]. Colonelul Lupu – care a primit, cum am arătat, ordin direct de la Antonescu – a început să acţioneze în colaborare cu germanii încă din timpul nopţii, la 28 iunie. Prefectul Captaru constituie şi în această problemă o sursă de încredere în privinţa desfăşurării evenimentelor: „Chiar în cursul nopţii, începând de la orele 3 [dis-de-dimineaţă], s'au dat dispoziţiuni, atât de către comandantul Garnizoanei Iaşi, col. Lupu Constantin, cât şi de unităţile germane, cantonate în oraş,

---

CCXVIII „Rezumatul masacrului" (vezi *supra,* p. 47, nota 2), p. 325. Manuscrisul cuprinde descrierea execuţiilor, la orele dimineţii, pe câteva străzi ale oraşului, liste parţiale cu numele celor ucişi şi aprecieri cu privire la numărul total de victime, care a ajuns la sute de oameni.

CCXIX O scrisoare confidenţială a şefului Siguranţei din Iaşi către Biroul Statistic din Iaşi, 4 iulie 1941, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 27, p. 122 (USHMM, microfilm 48).

de a înconjura şi cerceta clădirile din care au pornit focurile de armă”[CCXX].

în felul acesta a fost pus în aplicare planul pogromului, aşa cum fusese el pregătit de Secţia a Il-a. ludeo-comuniştii au tras în armată, iar Armata română [şi germană] a ripostat. Cine a cunoscut dinainte planul a raportat chiar în noaptea aceea – sau a doua zi dimineaţa –, cu o formulare unică. Cine nu l-a cunoscut, ca de exemplu prefectul, a raportat că se încearcă să se arunce vina pe evrei, pentru a-i masacra. La ora 6 dimineaţa, patrule mixte de poliţişti, jandarmi şi soldaţi români şi germani au ieşit să vâneze evrei, iar pe teren li s-au alăturat cetăţenii mobilizaţi din timp sau voluntari entuziaşti. în iulie 1945, în timp ce era arestat într-un lagăr special pentru criminali de război de la o periferie a laşiului, pe când superiorii săi se plimbau liberi, un poliţist de rând a compus un memoriu cuprinzând numeroase amănunte privind „diviziunea muncii” în ziua pogromului. Poliţistul loan Mănăstireanu a fost postat la Chestură în garda de la 8 seara (28 iunie) până a doua zi, la ora 8 dimineaţa. El a ţinut minte că un evreu rănit, plin de sânge, s-a prezentat la 27 iunie la Comandamentul Poliţiei şi a povestit că „soldaţi români au împuşcat 15 evrei pe un câmp deschis... şi că o familie întreagă a fost împuşcată în casa ei”. Evreul rănit „a rămas în viaţă numai pentru că a fost împuşcat în umăr şi s-a prefăcut mort”. De asemenea, a precizat şi alte amănunte după „schimbarea gărzilor”.

> La ora şase... când am ajuns la Chestură am găsit tot personalul în frunte cu dnii chestori Leahu şi Chirilovici. Curtea Chesturii era deja plină de populaţia evreiască adusă de către patrulele române şi nemţeşti. Apropiindu-se ora apelului gardienilor din schimbul de zi, aceştia cum veneau erau repartizaţi de către domnul comisar-şef lancu, pentru razie în oraş, primind ordin să ridice absolut pe toţi evreii din sectoarele încredinţate lor. Gardienii Poliţiei Iaşi au fost încadraţi de soldaţi nemţi şi români precum şi de gardieni ai chesturilor Chişinău, Cernăuţi şi Bălţi, concentraţi într-un număr de circa 1.500 oameni de câteva zile la Iaşi[1].

Şeful detaşamentului de gardieni publici de la Poliţia din Iaşi, Dragota, a clarificat că germanii au format şi ei echipe proprii de descinderi, în afară de patrulele mixte. „în afară de patrulele germane”, a accentuat inspectorul Ciuhat, „au mai fost jandarmi, soldaţi români şi gardieni publici, care scoteau şi arestau evreii de prin case şi-i trimiteau la Chestură”. Inspectorul şi-a mai adus aminte, printre altele (întrucât el nu a participat la echipe), că din 28 iunie, aceste gărzi mixte „împuşcau

---

CCXX Raportul nr. 1081 al prefectului Captaru către ministrul de Interne, 2 iulie 1941, *Cartea Neagră II,* nr. 40, p. 100.

cetăţeni evrei pe străzi şi prin case”[CCXXI] [CCXXII]. Poliţiştii care au rămas la Chestură au început să intre în panică din cauza înmulţirii convoaielor care veneau fără întrerupere la Chestură. Cine nu era direct implicat în vânătoarea de evrei, precum poliţiştii postaţi la Chestură, şi-a permis după 1941 să ţină minte mai multe despre etapele la care nu a participat. Unul dintre poliţişti şi-a amintit că patrulele care au ieşit să aresteze evrei erau „patrule mixte româno- -germane la care se adăugau gardieni şi civili. Ei au adus grupuri de evrei, bărbaţi, femei şi copii”[CCXXIII].

Chestorul Poliţiei, Chirilovici, a telefonat dimineaţă, spunând că „armata [română] şi detaşamentul de poliţişti veniţi la Iaşi pentru [a reveni în] Basarabia şi Bucovina execută o razie pe teren”[CCXXIV]. Sensul anunţului era că cei care fac razia nu trebuie deranjaţi. Tot ce fac, fac din ordin – aşa cum inspectorul Leahu i-a anunţat pe poliţişti, cu o zi înainte, să nu se intervină în tot ce vor face soldaţii, „bine sau rău”.

Formarea patrulelor care au plecat să vâneze evrei a durat câteva ore. La 8 dimineaţa, cu o asemenea patrulă a ieşit şi un poliţist care făcuse de gardă la clădirea Siguranţei: „Din ordinul comisarului lancu, şeful biroului judiciar... s’au format patrule compuse din gardieni publici, militari români şi germani pentru razie în oraş”. Comandantul patrulei era un comisar din Poliţia Cernăuţi, iar ei au plecat în cartierele evreilor în urma unei informaţii deţinute de comisar, „că se trage [de acolo] cu armele”[1]. Acest poliţist a afirmat că a primit ordin să aresteze numai bărbaţi evrei şi să-i aducă la Chestură, însă dispoziţia specifica să-i aresteze „în mod absolut pe toţi evreii”, potrivit mărturiei unui alt poliţist. Printre cei arestaţi, comisarul lancu a identificat un evreu pe care-l cunoştea personal (şi ştia, probabil, că va fi răsplătit) şi s-a grăbit

---

CCXXI Memoriu al poliţistului loan Mănăstireanu de la Poliţia din Iaşi, 18 iulie 1945, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 45, partea I, pp. 986, 100-100b (USHMM, microfilm 43). Ministrul de Interne Dumitru Popescu a afirmat, în şedinţa de guvern din 8 iulie, că la Iaşi se află 360 de poliţişti, inclusiv comisari şi comandanţi care aşteaptă să revină la Chişinău. înainte de aceasta, la Iaşi au fost concentraţi 300 de poliţişti, dar aceştia au fost transferaţi la Cernăuţi – mai erau şi poliţişti destinaţi altor oraşe din Bucovina. Nu se cunoaşte numărul exact al poliţiştilor aduşi la Iaşi înainte de răspândirea lor pe teritoriile eliberate, dar, probabil, era mai mare de 360 şi a cuprins şi alte sute de poliţişti. Vezi un fragment din stenograma şedinţei de guvern din 8 iulie 1941, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 40010, voi. 4, p. 79 (USHMM, microfilm 32).

CCXXII Depoziţia şefului de secţie Constantin Ciuhat la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 24 septembrie 1945, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 26, pp. 88-88b.

CCXXIII Depoziţia şefului detaşamentului de gardieni publici Victor Dragota la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război din Iaşi, 22 martie 1945, *ibidem,* p. 95.

CCXXIV Copie a depoziţiei secretarului circumscripţiei 3 de poliţie (numele nu apare la sfârşitul declaraţiei), care descrie, printre altele, anunţurile şi ordinele primite la Chestură începând cu noaptea de 28/29 iunie şi până în 30 iunie, *ibidem,* voi. 50, pp. 19-20. Secretarul a încercat să arunce toată vina pe poliţiştii din Basarabia, pe legionari, pe germani şi pe Armată – „dacă personalul Chesturii din Iaşi ar fi fost întrebat, aceştia cunoscând populaţia, nu ar fi arestat mii de evrei cinstiţi şi industriaşi” *(ibidem,* voi. 50, p. 21).

să-l elibereze, cerându-i chiar acelui poliţist (care a depus mărturia de mai sus) să-l însoţească acasă, pentru a nu fi ucis pe drum[CCXXV CCXXVI].

Legiunea 6 de jandarmi, „Legiunea mobilă”, a intrat şi ea în acţiune – a fost împărţită în patrule, iar în fruntea fiecărei patrule era un poliţist local. Jandarmii au arestat sute de evrei şi i-au transportat cu camioanele lor la clădirea Chesturii[CCXXVII]. Jandarmul Haralambie Cojocaru a declarat că în dimineaţa aceea „au fost scoşi pe străzile oraşului de către comandanţii noştri subofiţeri şi ofiţeri. Patrulele erau însoţite de poliţie, care intra în casele evreilor pentru a face percheziţie”. Poliţiştii şi jandarmii n-au găsit arme nicăieri, dar „au fost arestaţi evrei, femei şi copii, şi au fost duşi de către Poliţia noastră la Chestură”. Jandarmul a continuat: „Pe parcursul spre Chestură am întâlnit numeroase cadavre de evrei pe stradă, mirosul cadavrelor fiind insuportabil. în curtea Chesturii, în care aduceam noi pe locuitorii ridicaţi de prin casele lor, se aflau un număr foarte mare de evrei”[CCXXVIII].

Alte patrule care ieşiseră la vânătoare de evrei erau alcătuite din „jandarmi, sergenţi de stradă şi soldaţi nemţi”[CCXXIX]. Evreii de pe strada Păcurari erau supuşi unei terori permanente începând cu după-amiaza zilei de 28 iunie. Seara au năvălit în locuinţele şi adăposturile lor patrule mixte, din care făceau parte şi mulţi cetăţeni înarmaţi. Iar locuitori ai acestei străzi au furnizat „dovezile” rebeliunii:

> După ce am fost în parte jefuiţi [am fost] puşi în faţa aparatelor fotografice cu steaguri roşii în mână; lanterne etc., în faţa plutoanelor [de soldaţi] şi a mitralierelor gata de tragere, cu mâinile în sus. în lipsa noastră de acasă patrule mixte au forţat uşile de la case şi sub pretext că caută arme au jefuit tot ce era mai uşor de luat. La Chestură ne întâlnim toţi locatarii [străzii] de la bătrâni până la copii în braţe, toţi [evreii] de pe strada Păcurari, Vasile Conta, I.C. Brătianu. Toţi îngroziţi de ce ni se va întâmpla aşteptam; mereu soseau alte grupuri şi pe la ora 12 era neîncăpătoare[CCXXX].

Un evreu, invalid din primul război mondial, a descris momentul arestării într-o formă diferită. El s-a bucurat mult când poliţiştii au năvălit în casa lui şi au căutat terorişti evrei, temându-se tot timpul de cetăţeni înarmaţi, de germani – dar nu de poliţişti români. Şi când i s-a cerut să predea mitraliera cu care ar fi tras în armata română, a spus: „Sunt invalid din războiul 1916. Drept răspuns am fost bătuţi cu cravaşa, cu patul armei, trântiţi jos, căleaţi în picioare, ridicat din nou şi iar trântit”. El

---

CCXXV Declaraţia lui Nicolae Roman (poliţist) la Tribunalul Poporului din Iaşi, 12 iulie 1945, *ibidem,* voi. 6, p. 63 (USHMM, microfilm 48), dată de acesta în stare de arest.

CCXXVI *Ibidem.*

CCXXVII Declaraţia lui Jean Haimovici la Tribunalul Poporului din Bucureşti, fără dată (iulie 1945), *ibidem,* voi. 30, pp. 48-49.

CCXXVIII Depoziţia lui Haralambie Cojocaru (jandarm) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 13 decembrie 1945, *ibidem,* pp. 63-63b.

CCXXIX Depoziţia lui Constantin Macovei (jandarm) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 14 decembrie 1945, *ibidem,* pp. 65-65b.

CCXXX Depoziţia lui Jean Sigler la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 18 aprilie 1945, *ibidem,* voi. 29, pp. 16-17 (USHMM, microfilm 47).

s-a adresat sergentului de stradă pe care-l cunoştea de ani de zile, cerându-i să-i ia apărarea – el ştia doar că a fost grav rănit în război. „Nu te cunosc, jidane”[1], a răspuns poliţistul.

Compoziţia patrulelor care au plecat să depisteze evrei s-a schimbat în cursul zilei. Uneori cuprindeau câţiva soldaţi germani însoţiţi de borfaşi, de tineri înarmaţi, cărora, la faţa locului, li se alăturau vecini care doreau să ajute din tot sufletul, ceferişti, funcţionari de stat, salariaţi cu munci de birou, inspectori financiari ş.a.m.d. (vezi *infra),* precum şi ţigani care se bucurau de ocazia de a jefui. Erau şi soldaţi români însoţiţi de către un poliţist localnic, jandarmi însoţiţi de poliţişti din Basarabia şi tineri care fuseseră înarmaţi înainte de pogrom. Iar în lipsa lor, s-au organizat spontan cetăţeni de rând care şi-au scos vecinii din adăposturi şi din locurile unde s-au ascuns şi i-au reţinut în stradă până la sosirea patrulelor. „Acolo unde nu erau coloane, civilii creştini ne reţineau în scopul de a ne preda în convoaiele ce treceau spre Chestură”, a spus unul dintre avocaţii Comunităţii[CCXXXI] [CCXXXII]. O parte dintre voluntarii români purtau pe mânecă o banderolă cu o cruce roşie. Imediat după plecarea convoaielor, şi în multe cazuri în timpul aşteptării, vecinii se grăbeau să jefuiască şi să golească locuinţele evreilor. în mare măsură, 29 iunie a constituit ziua realizării promisiunilor membrilor Ligii Apărării Naţional-Creştine a lui Cuza, din anii ’20 şi ’30, şi apoi a lui Codreanu.

în cartierul Abator a continuat până în ultima clipă efortul de a-i lichida pe evrei, nu numai de a-i aresta şi jefui. O patrulă alcătuită din câţiva soldaţi germani, un poliţist localnic şi un civil înarmat cu o cazma a adunat 17 evrei pe care i-a dus la abator. Germanii au împuşcat 11 dintre ei, iar ceilalţi şase au fost răniţi, dar au reuşit să fugă[CCXXXIII].

Atât patrulele mixte, cât şi cele improvizate au continuat să aducă convoaie mari, de sute de evrei, de toate vârstele, la clădirea Chesturii, bătuţi de zor pe parcurs, de către însoţitori şi locuitori. Mulţi dintre evrei erau doar parţial îmbrăcaţi, plini de sânge şi de lacrimi, în timp ce copiii mici se târau după ei, deoarece în majoritatea cazurilor li s-a ordonat să ridice mâinile. Pietonii îi pândeau de pe trotuare, îi băteau, îi scuipau, îi înjurau şi aruncau asupra lor cu bălegar. în anumite convoaie arestaţii au fost obligaţi să ţină ritmul, ca la paradă. Ordinea era încălcată uneori, când evrei de la marginea convoiului încercau să se împingă în mijlocul lui, pentru a scăpa de loviturile de bâtă şi ciomege ale însoţitorilor. Soldaţi germani şi români trăgeau în cei care rămâneau în urmă şi îşi băteau joc de ei, spre bucuria locuitorilor români. Convoaiele treceau pe

---

CCXXXI Declaraţia lui Leon Haimovici (invalid de război) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, fără dată (aprilie 1945).

CCXXXII Depoziţia lui Leon Reicher (avocat) la Tribunalul militar din Bucureşti, 24 mai 1947, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 51, p. 354b.

CCXXXIII Declaraţia lui Herşcu Waldman la Poliţia din Iaşi, fără dată (1945), *ibidem,* voi. 34, p. 23 (USHMM,
microfilm 41). După pogrom, puţinii evrei care au supravieţuit masacrului au părăsit cartierul.

lângă sute de cadavre de evrei, împuşcaţi în timpul nopţii şi dimineaţa, pe lângă prăvălii sparte şi familii întregi masacrate.

O evreică a cărei familie a fost masacrată în aceeaşi zi a descris convoaiele care treceau prin faţa ei şi momentele de groază pe care le-a resimţit până când a fost arestată:

> Iată... trec convoaie de evrei, bătrâni, bărbaţi, femei şi copii mulţi de la casele lor, cu mâinile în sus. Se duc spre Chestură, încadraţi de santinele şi păzitori civili, cu parul în mâini. Noi stăm cu toţi în casă, complet închisă. Nimeni nu scoate o vorbă. Iată vine un sergent în curte şi strigă ca toţi bărbaţii [evrei] să se ducă cu actele la Chestură, căci cine va fi găsit fără viza Chesturii, va fi împuşcat... Uşile încep să se deschidă. Ies bărbaţii în curte. Nici unul nu se teme... Fiecare a luptat într'un război, aici în România, pentru România... Din curtea noastră se pornesc nouă bărbaţi, din casa mea numai patru. Nici unul nu s'a mai întors[1].

Cu trecerea timpului, drumul spre Chestură se transforma într-o cursă cu obstacole care lăsa în urmă dâre de morţi. însoţitorii, oameni din diferite organe ale puterii sau civili, au pierdut orice reţinere morală – vederea sângelui le-a întărit dorinţa de a ucide. Convoaie s-au lovit de alte convoaie, care veneau din alte direcţii cu aceeaşi destinaţie. Un evreu dintr-un convoi a observat o astfel de mulţime : „Foarte tare loviţi, cu capete sparte şi bandajate, alţii împuşcaţi, femei cu părul smuls şi bătrâni cu barba smulsă, într-un hal de nedescris”[CCXXXIV CCXXXV]. Un evreu care păşea în fruntea unui convoi, cu fetiţa lui în braţe, a auzit ţipetele evreilor care erau maltrataţi în spatele său, dar i s-a interzis să se uite : „femeile erau scuipate şi trase de păr”[CCXXXVI]. Femei şi mame cu copii în braţe care au fost maltratate pe drum au înlemnit sau au devenit isterice, ori şi-au pierdut minţile la vederea mormanelor de cadavre care le-au apărut în faţa ochilor cu cât se apropiau mai mult de Chestură: „Am văzut cum stăteau morţii grămadă în toate părţile Aleii [Alecsandri] în dezordine aşa cum fuseseră împuşcaţi” – spune o evreică[CCXXXVII].

Mormanele de cadavre de pe străzi sporeau cu fiecare oră, astfel încât convoaiele care au pornit la orele după-amiezei au văzut deja morţi pe tot drumul spre Chestură.

Piaţa centrală a oraşului, Piaţa Unirii, şi străzile din jur erau presărate cu sute, poate mii de cadavre. în drum spre casă, un funcţionar român a văzut după-amiaza, în acest loc, „un morman de trupuri omeneşti de

---

CCXXXIV Depoziţia lui Illy Moscovici la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război, martie 1945, *ibidem,* voi. 24, p. 79 (USHMM, microfilm 47).

CCXXXV Depoziţia lui Jean Şaibăt, fără dată (1944-1945), din culegerea de mărturii strânse de Comunitatea din Iaşi, imediat după eliberare; culegerea a fost pusă la dispoziţia acuzării care a pregătit procesul criminalilor de război, *ibidem,* voi. 42, p. 385 (USHMM, microfilm 43).

CCXXXVI Declaraţia lui lancu Grinberg la Tribunalul Poporului din Iaşi, fără dată (1945), *ibidem,* voi. 44, p. 306.

CCXXXVII Depoziţia Anetei Blimes la Tribunalul Poporului din Iaşi, 26 iulie 1945, *ibidem,* p. 305. Şi soţul ei a fost ucis.

diferite sexe şi de diferite vârste"[CCXXXVIII]. Un evreu adus din altă direcţie la aceeaşi destinaţie a văzut pe parcurs sute de cadavre: „Tot drumul ~~presărat cu morţi. Pe statuia din Piaţa Cuza Vodă erau sute de copii~~ morţi şi aşezaţi pe scări[le statuii]"[CCXXXIX]. Un evreu dus la Chestură pe un alt traseu povesteşte că „un spectacol sinistru s'a înfăţişat înaintea ochilor noştri, deoarece din loc în loc am zărit cadavre evreieşti... îngroziţi de spaimă şi veşnic terorizaţi de ameninţări că vom fi împuşcaţi dacă vom lăsa mâinile în jos, am fost duşi la Chestură"[CCXL]. Pe câteva străzi unde fuseseră împuşcaţi numeroşi evrei, poliţiştii au încercat să uşureze scurgerea sângelui prin gurile de canalizare trăgând cadavrele de picioare astfel încât capetele să se afle pe bordura trotuarului: „Am văzut cadavre înşirate cu capul pe bordura trotuarului"[CCXLI], a declarat un evreu adus de convoi la Chestură. Numeroase cadavre de evrei, printre care şi femei împuşcate în apropierea Chesturii, cu capete înşirate pe bordura trotuarului, în timp ce soldaţi germani se plimbă printre ele şi le fotografiază, pot fi văzute şi în una dintre fotografiile incluse în *Cartea Neagră*[1]. împrăştierea cadavrelor s-a realizat pe o zonă atât de întinsă, încât circulaţia tramvaielor nu a putut fi reluată decât după înlăturarea trupurilor căzute pe şine. Dar majoritatea cadavrelor celor ucişi în afara Chesturii erau împânzite pe străzile principale, pe unde au trecut zeci de convoaie.

Comandantul Cercului de recrutare din oraş, căpitanul Grigoiu, care a participat deseori la descinderile pentru prinderea teroriştilor evrei, dar nu şi la masacru, a descris drumul său spre casă, a doua zi după pogrom, la 30 iunie 1941 : „La orele 6 şi 7 dimineaţa am plecat spre casă şi am trecut pe strada Ştefan cel Mare pe unde îmi era drumul şi am văzut pe tot parcursul numai cadavre şi băltoace de sânge"[CCXLII] [CCXLIII]. Spre deosebire de el, colonelul Palade (care a făcut parte dintre organizatorii pogromului), şeful Biroului Statistic (filială a Secţiei a Il-a la Iaşi), a trecut pe aceleaşi străzi şi... „nu am văzut cadavre"[CCXLIV].

Colonelul Lupu a lăsat o descriere corectă a celor petrecute în zona halelor, la ora 2 după-amiază, dar din cele afirmate de el s-ar putea înţelege că s-a aflat acolo din întâmplare, ca turist: „Am ieşit în stradă şi

---

CCXXXVIII Depoziţia lui Aurel Popescu, funcţionar de stat, la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 12 ianuarie
1946,*ibidem,* voi. 34, p. 25 (USHMM, microfilm 41).

CCXXXIX Declaraţia lui Herşcu Waldman la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război de la Iaşi, fără dată (1945), *ibidem,* p. 23.

CCXL Mărturie (nesemnată) a unui evreu supravieţuitor al pogromului, făcută la Poliţia din Iaşi, fără dată (1945), *ibidem,* voi. 42, p. 415.

CCXLI Declaraţia lui Moriţ Suhăr la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război de la Iaşi, fără dată (1945), *ibidem,* voi. 40, p. 26 (USHMM, microfilm 43).

CCXLII Vezi planşa C din *Cartea Neagră II.*

CCXLIII Depoziţia lui loan Grigoiu (căpitan) la Tribunalul Poporului, 13 iulie 1945, *ibidern,* voi. 27, p. 82b (USHMM, microfilm 48).

CCXLIV Depoziţia lui loan Palade (colonel) la Tribunalul Poporului, 7 noiembrie 1945, *ibidem,* voi. 27, p. 118 (USHMM, microfilm 48). Palade „nu a văzut" circa cinci mii de cadavre la Chestură, ci „câteva cadavre" în Piaţa Unirii şi „un cadavru" pe altă stradă principală *(ibidem).*

am văzut pe trotuare o mulţime de cadavre de bărbaţi, femei şi copii amestecaţi"[CCXLV]. Pus în faţa numeroaselor dovezi că şi soldaţi sub comanda sa au participat la pogrom, Lupu a dat fenomenului o explicaţie originală: „Este adevărat că ostaşi români făcând parte din această unitate [batalionul de jandarmi aflat sub comanda lui] s'au unit *din proprie iniţiativă,* cu nemţii şi civilii şi au început să strângă evreii şi să-i ducă la Chestură"[CCXLVI].

Mărturiile privind existenţa mormanelor de cadavre pe străzi şi în cartiere sunt foarte numeroase, dar Chestura şi străzile din jurul ei au constituit principalul centru de lichidare – unde, se poate spune, s-a petrecut Holocaustul evreilor din Iaşi.

Şeful biroului Siguranţei din Chestură, comisarul Anghel, a făcut la început un fel de selecţie printre arestaţi, luând ostatici dintre evreii aduşi în curte. Sute au fost trimişi în podul clădirii. Alţii au fost închişi în dormitoarele poliţiştilor care erau în curte, iar multe sute au fost trimişi în beciul Chesturii: „Nu ştim după ce criteriu s'a făcut această selecţie"[CCXLVII], a mărturisit unul dintre subordonaţii lui. însă respectivele criterii pentru eliberarea de „suspecţi" erau foarte clare – şi lui, şi lor: sume foarte mari de bani pentru eliberarea celor bogaţi şi însoţirea lor, sub pază, acasă. Un intelectual evreu luat ostatic şi care a fost martor la aceste tratative a descris situaţia: „Comisarul Anghel fixase sume cam mari, căci câţiva bogătaşi au fost chemaţi la el şi au venit cam supăraţi înapoi, în sala în care erau închişi, spunând că li se cere prea mult pentru a fi eliberaţi"[CCXLVIII].

CCXLV Depoziţia lui Constantin Lupu (colonel) la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război de la Bucureşti, 12 martie 1945, *ibidem,* voi. 29, p. 4.

CCXLVI Depoziţia lui Constantin Lupu (colonel), la 21 iunie 1945, *ibidem,* p. 8 (sublinierea îmi aparţine).

CCXLVII Depoziţia şefului detaşamentului de gardieni publici la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război de la Iaşi, 22 martie 1945, Arhiva Ministerului de Interne, Dosarul 108233, voi. 26, partea I, p. 95 (USHMM, microfilm 48).

CCXLVIII Depoziţia lui Benu Beer (avocat) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 16 iulie 1945, *ibidem,* voi. 37, p. 20b (USHMM, microfilm 43).

Beciul Poliţiei a început să se umple cu evrei încă din 26 iunie. Evrei bogaţi, arestaţi în general de agenţi ai Siguranţei, au fost torturaţi, jefuiţi şi iarăşi torturaţi, pentru a spune unde au ascuns banii[1]. în felul acesta, comisari de poliţie şi poliţişti şi-au însuşit metodele folosite de legionari în pogromul de la Bucureşti. Criteriile de arestare nu erau legate de suspiciuni imaginare de colaborare cu inamicul. Un intelectual evreu a definit astfel căutarea „probelor" şi a armamentului: „Percheziţia, sinonim cu jaful... Se caută acte compromiţătoare: inele, ceasuri, brăţări [de aur], bani etc. [După aceea] suntem bătuţi, scuipaţi, înjuraţi în drum [spre Chestură]"[CCXLIX CCL].

Mulţi dintre cetăţenii români ai Iaşiului au luat parte la arestări, la năvălirea în locuinţe, depistări şi denunţuri, la îndrumarea patrulelor către locuinţele şi adăposturile unde locuiau sau se ascundeau evrei, la campania de umilire a evreilor din convoaie, în drum spre Chestură. Amploarea mobilizării lor pentru misiunea de „rărire" a Iaşiului de evrei – cum a fost denumit pogromul în şedinţa de guvern de la Bucureşti (vezi *infra,* p. 399) – este un subiect în sine, care ar trebui studiat separat. Regimul comunist a depus un efort deosebit pentru a demonstra că populaţia Iaşiului – cu excepţia unor cazuri ieşite din comun, definite „borfaşi" sau „legionari" – s-ar fi mobilizat pentru salvarea evreilor. Dar mărturiile supravieţuitorilor, aşa cum au fost ele consemnate de instanţele judecătoreşti din România imediat după răsturnarea regimului antonescian, indică, dimpotrivă, „o ură colectivă, o participare masivă la jaf şi o iniţiativă de lichidare a evreilor". Criminali de război dintre români s-au numărat cu sutele, şi nu toţi au fost identificaţi şi descoperiţi după război[CCLI]. Este vorba de români din toate straturile sociale, nu numai de „borfaşi" – cuvânt care intenţionează să descrie o masă fără înfăţişare, fără nume.

Cetăţeni români din zona circumscripţiei 5 de poliţie au înconjurat cca 300 de evrei care fuseseră arestaţi şi reţinuţi pe stradă şi „au strigat să fim împuşcaţi"[CCLII]. O masă incitată, în cadrul căreia s-au remarcat în special tineri energici şi funcţionari de stat şi ai Primăriei, s-a adunat pe străzile în care majoritatea populaţiei era evreiască, gata să chinuie, să

CCXLIX Declaraţia lui Isac Nuhamovici (care a fost jefuit de 150.000 lei înainte de a fi aruncat în beci, unde a identificat alţi evrei ucişi mai târziu), fără dată (1945), *ibidem,* voi. 39, p. 32 (USHMM, microfilm 43).

CCL Depoziţia lui Benu Beer (avocat) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 16 iulie 1945, *ibidem,* voi. 37, p. 18b (USHMM, microfilm 43).

CCLI Lista nominală cu cei 286 de cetăţeni din Iaşi care au participat la pogrom, *ibidem,* voi. 40, pp. 115-127 (USHMM, microfilm 43). Lista cuprinde români din toate păturile sociale : studenţi, ceferişti, meseriaşi, funcţionari de stat, elevi de şcoală, actori de teatru, medici, învăţători, un preot, cântăreţi de biserică, avocaţi, pensionari, negustori ş.a.m.d. Dintre toţi se evidenţiază numărul de muncitori şi funcţionari angajaţi la căile ferate. Lista este parţială, deoarece nu cuprinde militari, jandarmi şi simpli poliţişti, iar nu toţi criminalii au fost identificaţi. Majoritatea au fugit din oraş şi s-au răspândit în judeţe departe de Iaşi, iar mulţi s-au ferit de orice contact cu evreii care i-ar fi putut identifica.

CCLII Declaraţia lui Moise Şmil, depusă la Poliţia din Bucureşti la 9 decembrie 1944, *ibidem,* p. 401.

înjunghie, să scuipe şi să jefuiască, şi toate astea în prezenţa forţelor de ordine, care au fost primii jefuitori. Un evreu care a reuşit să scape de arest deoarece soldaţii germani nu l-au identificat ca fiind evreu a fost arestat de un soldat român, locuitor al Iaşiului, care l-a identificat şi l-a introdus într-un convoi: „O coloană de bărbaţi, femei şi copii evrei, unde prîstavii [funcţionari] de la Primărie, cu topoare şi ciomege, loveau lumea şi o buzunăreau de bani, bijuterii şi le luau hainele şi bocancii din picioare”[CCLIII]. Vecini şi o gloată numeroasă, „înarmaţi cu ciomege, topoare şi pistoale, au

CCLIII Declaraţia lui David Cuşmaru, depusă la Poliţia din Iaşi, fără dată (noiembrie 1944), *ibidem,* p. 407.

înconjurat cca 400 de evrei adunaţi cu ajutorul lor, după ce sute au fost împuşcate în casele lor şi pe străzile vecine din zona din sudul oraşului. Cca 300 dintre aceşti evrei n-au ajuns în viaţă în curtea Chesturii. Poliţiştii au bătut evreii cu bastoane de cauciuc, mulţimea i-a bătut cu uneltele descrise mai sus, iar germanii au tras direct în evreii din convoi”[1]. Doi români din cartierul respectiv – un tânăr cu o bâtă şi un măcelar – au scos din locuinţe 55 de evrei pe care i-au predat patrulelor mixte de soldaţi români şi germani. Schingiuirea evreilor, duşi în convoaie spre moarte, în curtea Chesturii a fost consemnată de majoritatea supravieţuitorilor. Avocatul Leon Reicher a lăsat o descriere completă a fenomenului, care a fost notat de evreii ajunşi la clădirea Poliţiei din direcţii diferite şi din cartiere diferite: „în drum toată populaţia creştină ne huiduia şi cereau să fim imediat omorâţi, pentru că noi suntem cauza nenorocirilor, a bombardamentului şi pentru că noi am tras noaptea în armata română şi germană. Mulţi au sărit să ne linşeze”[CCLIV CCLV].

Numeroşi români au stat toată ziua pe trotuarul de lângă spitalul provizoriu înfiinţat la mănăstirea rechiziţionată a călugăriţelor catolice „Notre Dame”, au lovit în evreii din convoaie, i-au înjurat şi i-au scuipat. Lor li s-au alăturat soldaţi şi chiar ofiţeri care au adus răniţi de pe front, furioşi de pierderi şi însetaţi de răzbunare : „Am fost loviţi de trecători şi în faţa Institutului Notre Dame de un ofiţer român care supraveghea coborârea răniţilor din maşina militară la spital... ne-a lovit şi insultat fără ca să ştim pentru ce”[CCLVI].

„Micii ucigaşi”

„Micii ucigaşi” au fost vecini ai evreilor, simpatizanţi cunoscuţi şi mai puţin cunoscuţi ai mişcărilor antisemite, tineri (inclusiv elevi de liceu), funcţionari inferiori cu venituri mici, numeroşi ceferişti, meseriaşi frustraţi de concurenţă, colegi de meserie, dar şi oameni cu ocupaţii intelectuale şi de birou, funcţionari de stat şi ai secţiei financiare, ingineri, laboranţi, oameni de afaceri (uneori tovarăşi la o afacere evreiască), pensionari, militari în retragere ş.a. La Iaşi s-a repetat fenomenul participării la pogrom a femeilor şi tinerelor românce, ca şi la pogromul din Bucureşti, şi în multe cazuri a unor perechi, soţ şi soţie,

CCLIV Stenograma anchetei lui Beniamin Abramovici de către anchetatorul-şef al Tribunalului din Iaşi, la
20 martie 1945, *ibidem,* voi. 30, p. 93b (USHMM, microfilm 48). Strada unde au fost concentraţi 400 de evrei poartă numele de Podul Bucşinescu – un fel de piaţă mizeră dintr-un cartier sărac evreiesc.

CCLV Depoziţia lui Leon Reicher la Tribunalul militar de la Bucureşti, 28 mai 1947, *ibidem,* voi. 50, p. 358 (USHMM, microfilm 44).

CCLVI Declaraţie nesemnată a unui evreu (vezi *supra,* p. 77, nota 7), p. 415.

care au iniţiat arestări, au denunţat evrei, au îndreptat patrule spre locuinţele lor şi totdeauna au jefuit casele goale, uneori înainte ca familiile evreieşti să fi fost alungate din locuinţă. în urma faptului că bărbaţii evrei au fost trimişi să muncească obligatoriu în întreprinderi din oraş, au existat cazuri când muncitorii români din acele întreprinderi au ucis în ziua pogromului evrei care au muncit alături de ei (pentru detalii, vezi *infra,* p. 92).

Aici este locul să spunem câteva cuvinte şi despre rolului *poliţiştilor* la pogrom. Dimineaţa, fiecare patrulă a ieşit însoţită de un poliţist localnic, care a indicat direct cartierul şi locuinţa. Gardienii din Iaşi, împreună cu comisarii şi inspectorii lor, au
participat la pogrom şi la jaf, dar în majoritatea cazurilor a existat o deosebire între ei şi poliţiştii din Basarabia care au fost concentraţi în oraş. Poliţiştii străini au jefuit cu lovituri mortale, cu o ferocitate criminală şi din dorinţa de a ucide, fără nici o reţinere morală. în ciuda faptelor lor, majoritatea poliţiştilor din Basarabia care au fost la Iaşi au scăpat de pedeapsă, deoarece supravieţuitorii nu i-au cunoscut şi, pe majoritatea dintre ei, nu au reuşit să-i identifice după război. Poliţiştii din Iaşi au jefuit ca şi ceilalţi, dar se pare că au comis mai puţine asasinate decât colegii lor. Tribunalul din Bucureşti a definit cu simplitate şi pe scurt faptele poliţistului localnic Gheorghe Bocancea: „A schin- ghiuit, a bătut, a ameninţat cu moartea şi a jefuit diferiţi evrei”[1]. Mulţi poliţişti care cunoşteau familiile evreieşti nu s-au mulţumit cu arestarea părinţilor, ci au efectuat percheziţii (vezi *infra)* – „Unde sunt copiii?”, a ţipat poliţistul Mihai Aniţulesei; şi, însoţit de un copil român din cartier, i-a căutat şi i-a găsit, „dându-le o bătaie bună în faţa noastră”. Tatăl şi fiul au fost ucişi. Copilul român care l-a ajutat pe poliţist era coleg de şcoală cu unul dintre copiii evrei[CCLVII CCLVIII].

Vecinii evreilor, cei care i-au cunoscut îndeaproape, au fost în mare parte cei mai răi duşmani, deoarece au dat dovadă de iniţiativă şi au avut grijă ca nici un evreu să nu scape de soarta ce-i fusese hărăzită. Este de la sine înţeles că nu toţi locuitorii au participat la pogrom şi nu toţi au scos evrei din casă, jefuindu-i. Evreii din Iaşi n-au simţit deosebirea, deoarece oriunde s-au găsit destui români care să transforme ziua de 29 iunie în ziua celui mai mare dezastru al evreilor din Regat. Depistarea evreilor şi mânarea lor în convoaie de către patrule de soldaţi şi jandarmi care nu cunoşteau împrejurimile nu ar fi fost posibile fără colaborarea civililor români, deşi în acest scop nu a fost necesară o mobilizare şi o participare totală a populaţiei româneşti la pogrom. De aceea nici o încercare de a scoate în evidenţă faptele puţinilor localnici care au acordat ajutor sau au acceptat să ascundă evrei, sau au derutat patrulele nu poate schimba tabloul general. Nici unul dintre locuitorii laşiului nu a protestat. Nimeni nu s-a manifestat

CCLVII Fragment din sentinţa Tribunalului din Bucureşti, şedinţa din 6 aprilie 1949, *ibidem,* voi. 110, pp. 56-57 (USHMM, microfilm 46).

CCLVIII Declaraţia Elzei Moscovici la Poliţia din Iaşi, 18 iunie 1947, *ibidem,* voi. 55, pp. 8-8b.

atunci sau după aceea împotriva pogromului şi nimeni nu a spus cu voce tare că a fost o crimă. Puţinii care au ajutat au făcut-o *în ciuda* atmosferei, în ciuda fermităţii majorităţii de a sprijini încercarea de a-i lichida pe evrei. în mare măsură, pogromul de la Iaşi a constituit un examen important, pe care veteranii mişcărilor antisemite româneşti născute în oraş l-au trecut „cu onoare". în general, se poate spune că foarte mulţi români din toate păturile sociale nu numai că s-au bucurat de nenorocirea care a căzut pe capul evreilor, dar au dat dovadă de iniţiativă pentru a le spori nenorocirea. în majoritatea cazurilor, a fost vorba, cum am arătat, de vecini români care i-au cunoscut pe evrei şi care au ştiut că ei sunt săraci şi sărmani, nefiind bogaţi şi nici exploatatori. O evreică simplă a definit în câteva cuvinte iniţiativa vecinului ei român şi rezultatele faptelor sale: „Vecinul meu Pavel Moise care înainte îşi manifestase ideea că evreii trebuie şterşi de pe faţa pământului, a ridicat [a arestat] toată familia mea şi evrei din stradă. De atunci nu s'a mai întors nici unul [dintre bărbaţi] din familia mea şi din acea stradă"[CCLIX]. O altă evreică a descris la proces încăpăţânarea vecinului Constantin Lazăr de a o despărţi de băiatul ei de 11 ani: „S'au făcut două grupe, bărbaţi şi femei. Eu aveam un copil de 11 ani de mână şi l-a aruncat

CCLIX Depoziţia Etlei Segal la şedinţa Tribunalului din Bucureşti, la 17 iunie 1948, *ibidem,* voi. 1, partea a n-a, p. 704 (USHMM, microfilm 47).

în convoiul de bărbaţi. Pe mine m'a lovit, iar eu am putut să mă întorc acasă cu fetiţa. De atunci bărbatul şi băiatul nu s'au mai întors"[1]. Faptele şi isprăvile vecinilor români nu au fost expuse aici pe larg, din lipsă de spaţiu, dar documentaţia există[CCLX CCLXI].

O altă categorie de „mici ucigaşi" care au provocat multe victime au fost definiţi, *post factum,* prin termenul general de „huligani" : acea adunătură de duşmani ai poporului evreu care au căutat, au identificat, au bătut, au jefuit, au predat evrei patrulelor, sau chiar au strâns ei grupuri de evrei şi le-au predat soldaţilor germani sau români. „Huliganii" au răsărit precum ciupercile după ploaie în momentul când li s-a comunicat din timp că totul este permis, că regimul nu-i mai consideră pe evrei fiinţe umane. Ei au aparţinut păturii celei mai de jos a societăţii româneşti – servitori, căruţaşi, măturători de stradă ai primăriei, elevi în şcoli de meserii, simpatizanţi taciţi, dar nu cu adevărat membri ai Mişcării legionare. Faptele lor oribile s-au gravat adânc în memoria supravieţuitorilor, deoarece tragedia a început, aşa cum credem, din cauza lor. Servitorul Leonte Hriciuc a pătruns în casele dintr-un cartier de muncitori evrei, Podu Roş, însoţit de o bandă de huligani, „a torturat tot timpul lumea strigând că ei, legionarii, vor conduce lumea şi vor stârpi toţi jidanii". El s-a înarmat cu un pistol, a bătut evrei şi evreice până la leşin, i-a jefuit şi, întrucât soldaţii întârziau să apară în cartier, a luat iniţiativa şi, cu ajutorul a doi sergenţi de stradă, a unui măturător şi un ceferist, a organizat un convoi cu peste 600 de evrei şi i-a dus pe o câmpie de lângă Bahlui, cu scopul de a provoca lichidarea lor de către soldaţi[CCLXII]. Acest convoi a fost salvat de către chestorul Poliţiei, Chirilovici, înainte de a fi împuşcaţi (vezi *infra,* p. 92). La anchetarea sa după război, Hriciuc a scos în evidenţă că aparţine clasei muncitoare şi a afirmat că nu a fost deloc la Iaşi în ziua pogromului, ci s-a aflat la ţară, în judeţ, unde a rămas până la 9 iulie 1941.

Dumitru Andronic, „împreună cu alţi huligani, umbla cu bâta în mână, scoţând evrei din case, punându-i în convoi şi mulţi din ei nu s'au mai întors". El a năvălit într-un adăpost, de unde a scos treizeci de evrei, pe care i-a predat unei patrule germane. N-a avut milă nici de femei, nici de copii, iar în unul din cazuri a mânat în bătăi, până la convoi, o femeie şi pe cei cinci copii ai ei. A torturat şi a ucis – chiar a strigat către evrei că „de acum se numeşte Andronic călăul". în banda pe care a condus-o se mai aflau alţi patru „huligani" (adică civili) ca şi el[CCLXIII]. împreună cu un

CCLX Depoziţia lui Haia Schwartz la şedinţa Tribunalului din Bucureşti, la 17 iunie 1948, *ibidem,* p. 320.

CCLXI Vezi Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233.

CCLXII Proces-verbal despre rezultatele anchetei Poliţiei din Iaşi cu privire la acţiunile lui Leonte Hriciuc, cu anexe, depoziţiile unor evrei şi confruntarea cu acuzatul, martie-iulie 1945, *ibidem,* voi. 32, partea a Il-a, pp. 390-436 (USHMM, microfilm 41).

CCLXIII Dosar de documente cu privire la laptele lui Dumitru Andronic, cuprinzând procese-verbale de la anchetă, declaraţii ale unor evrei şi ale unor acuzaţi, tovarăşii săi din bandă. Dosarul a fost pregătit de Poliţia din Iaşi, între 13 aprilie şi 13 iunie 1945,

alt huligan, l-a silit pe un evreu să-i dea căruţa care-i aparţinea şi s-a îngrijit să-l ducă pe evreul respectiv la Chestură. Apoi „a venit acasă la ei [la căruţaşul evreu] şi i-a spus soţiei acestuia că soţul ei e mort şi a cerut roatele de la căruţă ameninţând că o omoară şi pe ea dacă nu i le dă”[CCLXIV].

Constantin Vidraşcu, de 18 ani, s-a oferit voluntar să conducă patrulele de soldaţi germani şi jandarmi la locuinţele evreilor din cartierul său, s-a îngrijit „ca toţi evreii să iasă”, el însuşi a bătut şi a torturat evrei, amuzându-se pe seama lor chiar şi când a

ibidem, pp. 528-645.

CCLXIV Rezumatul faptelor lui Dumitru Andronic şi ale celor patru membri ai bandei, pregătit de Poliţia din Iaşi, fără dată (iulie 1945), *ibidem,* p. 615.

însoţit convoiul la Chestură – „i-a silit pe evrei să meargă în pas de defilare”. Dintre cei 14 bărbaţi pe care i-a scos din casele lor şi din adăposturi, numai şase s-au întors în viaţă. La anchetă, şi el a afirmat că nu se afla la Iaşi în ziua respectivă[1].

Huliganii români au adunat evrei pe strada pe care se afla Mitropolia Bisericii Ortodoxe şi i-au predat patrulelor germane, care au împuşcat o parte dintre ei pe loc[CCLXV] [CCLXVI]. Un adolescent român de 14 ani, Ilie Hriţcu, înarmat cu un topor, a condus soldaţi germani în case şi a indicat: „Aici locuiesc jidani”. El a bătut cu sălbăticie în special evreice şi a băgat în convoaie şi copii[CCLXVII].

Rusu Nicolae, înarmat cu o bâtă, însoţit de o bandă de tineri ţigani şi de jandarmi, a invadat case evreieşti, a pus stăpânire pe locuinţa doctorului Akerman a provocat moartea a trei evrei, iar pe ceilalţi i-a trimis la „fabrica morţii”, de la Chestură[CCLXVIII].

Măturătorul de străzi Mihai Silvestru, împreună cu o bandă de tineri huligani, au scos evrei din case în cartierul Nicolina şi, întrucât cartierul era departe de Chestură, i-au dus pe malul râului Bahlui, să-i împuşte soldaţii [CCLXIX]. Dintre toţi huliganii – cu alte cuvinte, românii de rând – care au participat la pogrom, s-a remarcat în mod deosebit, prin cruzimea sa, un evreu botezat, losub Duca, dintr-o mahala din nordul oraşului. Ura sa împotriva evreilor era mai mare chiar decât a huliganilor de rând. Tribunalul din Bucureşti a descris, în decizia penală din 1949, personalitatea acestui evreu botezat, care în ziua pogromului s-a lăudat cu faptele sale zicând: „mai puţin un jidan” :

> Acuzatul Duca losub, deşi evreu botezat, totuşi duşman neîmpăcat al coreligionarilor săi, a instigat patrule militare şi pe gardienii publici din fosta Poliţie Iaşi să ridice de la domiciliile lor numeroşi cetăţeni evrei, ce au fost supuşi ulterior în curtea Chesturii şi în trenurile fatale la cele mai îngrozitoare chinuri...
>
> Nefiind mulţumit cu ceea ce a făcut Armata şi Poliţia, din proprie iniţiativă şi mânat de sentimente duşmănoase, personal şi împreună cu cel de-al doilea acuzat, gardian public Bălteanu Petre, a trecut la ridicarea evreilor şi încolonarea lor în convoaie, evrei pe care i-a dus până la Chestură...
>
> încadrat de sergenţi şi huligani cu beţe în mână, Duca losub încolona pe evrei şi îi

CCLXV Ordin de arestare emis de procurorul Tribunalului Poporului împotriva lui Constantin Vidraşcu, 1945; procesul-verbal al anchetării lui Vidraşcu, 28 februarie 1946; cererea lui Vidraşcu către acuzatorul general de a-l elibera din arest deoarece este bolnav şi pentru că în timpul pogromului nu s-a aflat la Iaşi, 26 martie 1946, *ibidem,* voi. 33, pp. 323-327 (USHMM, microfilm 41).

CCLXVI Declaraţia lui Carol Grossman (avocat) la Poliţia din Iaşi, fără dată (1945), *ibidem,* voi. 34, p. 28.

CCLXVII Avizul acuzatorului-şef al Tribunalului Poporului, Dumitru Săracu, în cazul lui Ilie Hriţcu, fără dată (martie 1946), *ibidem,* voi. 44, p. 269 (USHMM, microfilm 43).

CCLXVIII Declaraţia văduvei doctorului Akerman, dr. Frida Akerman, la Siguranţa din Iaşi, 12 aprilie 1945, *ibidem,* voi. 45, partea I, p. 521.

CCLXIX Procesul-verbal al procurorului Dumitru Săracu, Tribunalul Poporului din Iaşi, cu privire la confruntarea dintre acuzatul Mihai Silvestru şi un martor al faptelor sale, 28 iulie 1945, *ibidem,* p. 581b.

bătea în drum spre Chestură[CCLXX].

După fiecare convoi, Duca se întorcea în casele evreilor pe care i-a scos şi jefuia, parcă ar fi fost huligan român din naştere. Alţi doi huligani s-au evidenţiat printr-o faptă deosebită, în afară de acţiunile obişnuite de omor, jaf, torturi şi expedierea de evrei la moarte. Gheorghe Parlafes şi Andrei Blânduţă i-au torturat până la moarte, pe drumul spre Chestură, pe hahamul Ruven Pincovici şi pe fiul său. Parlafes a început distracţia, dar nu a terminat – „Blânduţă a băgat baioneta în mine şi a bătut pe mama mea, iar tatălui meu îi smulge şuviţe din barbă... în drum spre Chestură i-a smuls barba”[1]; „el a înjunghiat cu baioneta doi tipografi şi aceştia au murit”[CCLXXI CCLXXII].

Trebuie să remarcăm că şi alţi huligani au acordat o atenţie specială evreilor credincioşi, smulgându-le perciunii şi barba. Unul dintre ei, Dumitru Constantinescu, şi-a făcut timp să smulgă barba unui haham în timp ce tortura alţi evrei pe strada unde fuseseră adunaţi pentru a fi aduşi la Chestură[CCLXXIII].

O altă categorie de „mici ucigaşi” au fost *legionarii,* identificaţi drept membri ai fostei Mişcări, mobilizaţi apriori sau care s-au autoorganizat (într-adevăr, numeroşi supravieţuitori i-au definit pe schingiuitorii lor drept „legionari”, dar nu toţi fuseseră membri ai Mişcării). în general, era vorba de şefi de rând ai Mişcării legionare, care n-au fost arestaţi în cursul marii campanii de arestări efectuate la ordinul lui Antonescu după înăbuşirea rebeliunii de la sfârşitul lui ianuarie 1941, şi care au sprijinit în mod voluntar şi cu entuziasm „eradicarea” evreilor. Mulţi dintre aceştia aveau porecle date de camarazii lor – de exemplu, Constantin lonescu zis Titi, care a acţionat cu patrule de soldaţi germani; Ion Laur zis Jorg, care a scos evrei din casele lor şi i-a predat soldaţilor (a dus el însuşi un convoi de cincizeci de evrei la Chestură, mânându-i cu lovituri de cravaşă).

Gheorghe Andrieş a comandat o bandă de legionari, a omorât evrei cu mâinile sale, s-a năpustit asupra unor femei şi copii cu un cuţit în mână, „băgând groaza în ei. A maltratat pe femeia Adela Rosenberg din care cauză a murit şi majoritatea’ bărbaţilor scoşi din adăposturi nu s’au mai întors”. După ce a trimis evrei la Chestură şi le-a jefuit casele, el şi amanta lui s-au îmbrăcat „cu haine bune, pe care înainte nu le aveau”. Ricu Proca şi sora lui, Maricica Batcu, „au lovit mortal în orice trecător evreu” şi au ajutat soldaţilor germani să scoată evrei din casele lor şi să-i

---

CCLXX Decizie penală în cazul lui losub Duca, poliţistul Petre Bălteanu (care a dispărut) şi alţi trei huligani, dintre care unul în contumacie, dată de Tribunalul din Bucureşti, 26 august 1949, *ibidem.* voi. 110, pp. 244-246 (USHMM, microfilm 46). La tribunal, el a afirmat că „este nevinovat”.

CCLXXI Depoziţia lui Avram Pincovici (al doilea fiu al hahamului) în faţa Curţii de Apel din Bucureşti, 31 decembrie 1947, *ibidem,* voi. 1, partea I, p. 222.

CCLXXII Depoziţia lui Bercu Bercovici în faţa Curţii de Apel din Bucureşti, 30 decembrie 1947, *ibidem,* p. 218.

CCLXXIII Depoziţia lui Haim Schneider la şedinţa Tribunalului din Bucureşti, 17 iunie 1948, *ibidem,* voi. 1, partea a Il-a, p. 729 (USHMM, microfilm 47).

omoare. La anchetă el a declarat că a făcut ceea ce a făcut „de frica germanilor”.

Ion Nicolau, fost comandant al gărzii legionare la Direcţia Centrală a Poştei şi Telefoanelor din Bucureşti, a depus jurămnt de credinţă lui Antonescu după înăbuşirea rebeliunii şi a fost numit directorul poştei din Moldova. El a sosit la Iaşi înainte de pogrom, i-a mobilizat – conform unor surse evreieşti – pe camarazii săi din Mişcare şi i-a organizat. La Iaşi a asigurat legătura telefonică cu Preşedinţia Consiliului de Miniştri, permiţând convorbirile directe între Ion Antonescu şi colonelul Lupu, şi el însuşi a manevrat aparatul cu care s-au purtat convorbirile. în ziua pogromului, a ieşit să jefuiască, asemenea „oricărui tâlhar de rând”, după afirmaţia unui martor evreu, furând obiecte din casele unor evrei care fuseră ucişi. Un grup de evrei din Iaşi l-au depistat după război la Bucureşti, identificând blana pe care o purta şi care aparţinuse unui evreu ucis.

Costel Zimischi, împreună cu alţi legionari, a scos evrei şi i-a dus la Chestură. Un evreu care l-a identificat a declarat la procesul său: „Până la Chestură a bătut încontinuu pe băiatul meu, care a murit pe drum”.

Petre Amarandei, fost şef de „cuib” legionar, însoţit de un jandarm care nu a fost identificat, a intrat în locuinţele evreilor, a jefuit, a torturat şi a scos din casă un evreu pe care l-a omorât[1].

în timpul evenimentelor de la Iaşi s-a repetat fenomenul *femeii române* – legionară sau nu –, care ia parte la pogrom, demonstrează o ură fără compromis, bate şi sparge, după cum s-a constatat la pogromul din Bucureşti, cu jumătate de an înainte. La Iaşi s-a observat un fenomen nou: participarea ambilor soţi la pogrom.

Elisabeta Cazacu – „fiică de muncitor”, cum s-a prezentat la anchete şi la procesul din 1948 – a condus de fapt o bandă de huligani (probabil legionari), „parte din bandă cu pistoale şi alţii cu ciomege”, a pătruns în case evreieşti din zona săracă, chiar în curtea unei sinagogi, pentru a-l prinde pe ceauş şi pe fiul lui, a dus ea singură un convoi la Chestură şi, împreună cu banda sa, i-a „bătut groaznic” pe evrei. Două fete din bandă, surorile Oţeleanu, au strigat „scoateţi jidanii” şi i-au bătut cu ciomege în cap pe evreii din convoiul pe care l-au adunat şi „mai ales pe băiatul meu”, cum a atestat unul dintre evrei, până ce băiatul a

murit[CCLXXIV] [CCLXXV].

Maria Dascălu, în vârstă de 51 de ani, care şi-a botezat câinele „Stalin", a condus o bandă de huligani, iar în dimineaţa pogromului, în curtea comună, le-a strigat unor locatari evrei: „Sunteţi jidani şi toţi jidanii trebuie omorâţi". O tânără evreică a cărei familie a fost scoasă din casă de către Dascălu a declarat: „Mama mea a căzut în genunchi rugând-o să salveze cel puţin copiii întrucât dânsa ne cunoaşte pe toţi. Maria Dascălu a răspuns râzând, aşa vă trebuie vouă – jidanilor şi comuniştilor"[CCLXXVI].

CCLXXIV Procesul-verbal despre rezultatele anchetei desfăşurate de Poliţia din Iaşi cu privire la acuzaţiile împotriva lui Constantin lonescu (Titi), 19 decembrie 1944, *ibidem,* voi. 31, partea I, pp. 478-479 (USHMM, microfilm 41). Titi a afirmat că germanii l-au „silit" să bată şi să aresteze evrei ; proces-verbal privind confruntarea între Ion Laur şi martori care l-au identificat, care a avut loc la Siguranţa din Iaşi, fără dată (sfârşitul anului 1944), *ibidem,* pp. 510-510b ; depoziţia lui Isac Uşer la Tribunalul din Iaşi cu privire la Petre Luca, ce „a scos pe fratele meu losub Uşer, împreună cu soţia şi copiii săi şi pe mama mea, Rahila Uşer... şi numai eu unul am scăpat", 13 iulie 1945, *ibidem,* pp. 710-710b ; depoziţia Clarei Grinberg la Tribunalul Poporului din Iaşi cu privire la arestarea ei şi a familiei sale de către Petre Luca, 13 iulie 1945, *ibidem,* pp. 710-710b, 717 ; proces-verbal cu privire la plângerea unor cetăţeni împotriva lui Gheorghe Andrieş la Poliţia din Iaşi, 10 noiembrie 1945, *ibidem,* voi. 33, p. 10; dosarul anchetării cu privire la Ricu Proca, cuprinzând zeci de declaraţii ale unor supravieţuitori evrei, la Poliţia din Iaşi, septembrie-octombrie 1945, şi un proces-verbal al anchetării acuzatului Proca la Tribunalul Poporului din Bucureşti,
27 august 1945, *ibidem,* voi. 45, partea I, pp. 476-504 (USHMM, microfilm 44); scrisoare colectivă, în numele a zeci de evrei din Iaşi, către Tribunalul militar de la Bucureşti, despre faptele comise de Ion Nicolau la Iaşi în timpul pogromului, 10 mai 1947, *ibidem,* voi. 51, p. 329; depoziţia lui Avram Tirchişer la şedinţa Tribunalului din Bucureşti, 17 iunie 1948, *ibidem,* vol. 1, partea a Il-a, p. 736 (USHMM, microfilm 47) ; sentinţa Tribunalului din Bucureşti în procesul lui losub Duca, Petre Bălteanu, Mircea Costăchescu, Vasile Florescu şi Petre Amarandei, 26 august 1945, *ibidem,* voi. 110, p. 244 (USHMM, microfilm 46).

CCLXXV Proces-verbal cu privire la anchetarea acuzatei Elisabeta Cazacu la Tribunalul Poporului de la Iaşi,
28 iulie 1945 ; proces-verbal cu privire la confruntarea dintre acuzata Cazacu şi trei supravieţuitori evrei, 18 iulie 1945 ; declaraţia lui Moise Moise despre arestarea şi moartea fiului său, după ce a fost bătut în cap de către componenţii bandei, 12 decembrie 1944, *ibidem,* voi. 23, pp. 25-26, 47.

CCLXXVI Proces-verbal cu privire la rezultatele anchetei desfăşurate de Poliţia din Iaşi în cazul Dascălu, cuprinzând un rezumat al mărturiilor, 30 noiembrie 1944, *ibidem,* pp. 134-134b ; proces-verbal cu privire la confruntarea dintre Maria Dascălu şi trei martori la Tribunalul Poporului din Iaşi, 17 iulie 1945, *ibidem,* p. 135.

Despre o altă romancă a mărturisit una dintre vecinele ei: „Vecina [noastră] Yonette Maria n'a putut să sufere că noi mai vieţuim". Patrulele militare au omis din întâmplare să controleze zona în care locuia, dar Yonette, „văzând că vecinii săi evrei nu au fost ridicaţi de acasă până la ora 17 şi-a trimis fiicele şi ginerele să aducă o patrulă căreia i-a spus că evreii trag în fiecare seară cu armele şi mitralierele în armată şi fac semnalizări avioanelor inamice". Femeia s-a alăturat soldaţilor, bătând şi ea evrei – şi pentru a fi sigură că vecinii ei nu vor dispărea pe drum, a însoţit convoiul până la intrarea în curtea Chesturii. „Din totalul de 14 bărbaţi ridicaţi de acuzată, 9 au dispărut în masacru", a rezumat Tribunalul faptele ei[1].

Floarea Zamfir, casnică, „a condus patrulele nemţeşti în casele locuite de evrei de pe străzile Tăetoarei şi Elena Doamnei, jefuind şi ridicând familii întregi. A lovit cu parul evrei din convoi, îndemnând soldaţi să-i schingiuiască şi să-i omoare; printre cei împuşcaţi a fost şi lancu Schneider, căruia i-a scos dinţii de aur din gură în timp ce acesta zăcea mort pe strada Pădurei"[CCLXXVII CCLXXVIII].

Elena Sandu, o femeie în vârstă de 36 de ani, analfabetă, a pătruns în casele evreilor deja la 28 iunie şi a furat tot ce s-a putut, în timp ce o patrulă militară îi aresta. împreună cu soldaţii, i-a legat pe evrei de mâini, unii de alţii, şi i-a trântit la pământ. A doua zi s-a înapoiat în acelaşi loc, a bătut până la sânge femei şi bărbaţi, printre care un bătrân de 82 de ani, a organizat un convoi pe care l-a dus la Chestură, lovind în evrei tot drumul până acolo. Soldaţii au tras în anumiţi evrei, după indicaţiile Elenei. Apoi s-a întors de la Chestură şi a jefuit din nou casele evreilor, parte dintre obiecte fiind identificate de Poliţie ca aparţinând evreilor[CCLXXIX].

Ecaterina Cojocaru şi Vasile Teodoru au arestat evrei, i-au reţinut în stradă până la sosirea convoiului şi au avut grijă să fie evacuaţi de acolo. Apoi Cojocaru s-a întors la locuinţe însoţită de o altă romancă, neidentificată, şi au furat tot ce au găsit. Vasile Teodoru, care a însoţit convoiul până la Chestură, s-a înapoiat în cartier şi s-a lăudat în ziua aceea, faţă de o tânără evreică al cărei tată fusese ucis, că „palmele [îi] sunt umflate de atâta bătaie cât a bătut evrei"[CCLXXX]. O bandă de tineri

CCLXXVII Mandat de arestare emis de Tribunalul Poporului împotriva Măriei Yonette, 12 iulie 1945, *ibidem,* voi. 33, pp. 209-210 (USHMM, microfilm 41).

CCLXXVIII Mandat de arestare emis de Tribunalul Poporului împotriva Floarei Zamfir, 12 iulie 1945, *ibidem,* pp. 329-330.

CCLXXIX Procesul-verbal întocmit de acuzatorul Dumitru Săracu de la Tribunalul Poporului din Iaşi, cu privire la confruntarea dintre Elena Sandu şi două evreice, 14 iulie 1945; depoziţia Reghinei Meraru la Tribunalul Poporului din Iaşi, 14 iulie 1945 ; depoziţia Anei Strul la Tribunalul Poporului, 13 iulie 1945 ; cererea adresată de Elena Sandu acuzatorului public de a o elibera din închisoare în urma unui avort, 27 iulie 1945, *ibidem,* voi. 45, partea I, pp. 546-554 (USHMM, microfilm 43).

CCLXXX Depoziţia Rebecăi Şmil la Curtea de Apel din Bucureşti, 8 ianuarie 1948; depoziţia lui Maica Şaprira, 7 ianuarie 1948; depoziţia Branei Zilberman, 8 ianuarie 1948; depoziţia Anei Haim, 9 ianuarie 1948 (toate depoziţiile au fost făcute la Curtea de Apel din Bucureşti; toate femeile care au depus mărturie şi-au pierdut soţii sau fraţii) – *ibidem,* voi. 1, partea I, pp. 239-242.

români, printre ei „fiica lui Dumitru Cojocaru, funcţionar ceferist", s-a năpustit asupra evreilor pe o stradă din sudul oraşului – faptele ei au fost descrise de unul dintre supravieţuitorii evrei cu o simplitate care te înfioară:

> Am fost scos din ascunzătoare, bătut şi călcat în picioare cu bocancii şi târât până în stradă, mai erau şi alţii [evrei], dar nu ştiu cum îi cheamă. Am fost purtat toată strada cu mâinile în sus, culcat şi sculat de la o casă la alta, până în dreptul Spitalului Israelit, acolo am fost culcat din nou... şi unul din aceşti criminali lovea pe fiecare de-a rândul cu patul revolverului. După ce mi-a rupt toţi dinţii, am primit ordin să fugim. Un alt criminal împuşca după noi, pentru că fugim. Mergem încet, altul cu un ciomag trage în noi pentru că mergem încet... în faţa Chesturii erau mii de evrei împuşcaţi, întinşi în faţa Chesturii, iar pe noi ne trimite în curtea Chesturii... A doua zi am fost ridicat [viu] dintre morţi şi trimis acasă[1].

Bande de români compuse din femei şi bărbaţi au însoţit permanent patrule de soldaţi şi poliţişti care au cercetat străzile din centrul oraşului, unde locuiau evrei înstăriţi, „servind de ghid pentru arătarea locurilor în care erau ascunşi evrei şi unde locuiesc"[CCLXXXI CCLXXXII]. Scopul principal al membrilor acestor bande româneşti, majoritatea neidentificate, a fost jaful şi nu maltratarea. Şi, într-adevăr, s-au ales cu bunuri numeroase, pe care cu greu le-au târât pe străzile ticsite de „concurenţi", soldaţi români, germani, jandarmi, poliţişti şi alţi jefuitori ca şi ei. Au fost necesare tot felul de stratageme pe care numai cei care trăiau în România puteau să le inventeze şi să le aplice. Femeile din aceste bande s-au evidenţiat în faţa tuturor şi au fost consemnate în „Rezumatul masacrului" întocmit de intelectuali evrei. în zeci de cazuri au acţionat *ambii soţi* români, în cadrul unei bande, care a îmbinat plăcerea de a maltrata cu dorinţa unei îmbogăţiri rapide.

Soţii Elena şi Petru Martinescu, înarmaţi cu bâte, şi un alt român, înarmat cu un revolver, au scos sub ameninţări nouă evrei din locuinţe – şi întrucât unul dintre evrei era surd şi n-a auzit ordinul, au năvălit toţi trei asupra lui „şi l-au bătut atât de mult până a murit". în scopul de a-i înfricoşa pe evrei, Elena a întors cadavrul şi i-a deschis gura. Un soldat german a intervenit şi a cerut celor trei să-i lase în pace pe evrei. în timp ce evreii erau duşi la Chestură, Elena le-a furat avutul, adunând, după spusele ei, „un capital de 200.000 lei şi casa mobilată cu lucruri scumpe de mobilă furată în timpul pogromului" – mobile identificate la percheziţia făcută în casa ei la sfârşitul anului 1944[CCLXXXIII].

CCLXXXI Declaraţia lui Buium Feighenbaum la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 1945, *ibidem,* voi. 39, p. 72 (USHMM, microfilm 43). Fata care a făcut parte din bandă nu a fost găsită – probabil că s-a ascuns în altă regiune a României.

CCLXXXII „Rezumatul masacrului" (vezi *supra,* p. 47, nota 2), p. 340.

CCLXXXIII Proces-verbal cu rezultatele anchetei desfăşurate în cazul soţilor Martinescu, Tribunalul Poporului din Iaşi, fără dată (1945); proces-verbal cu privire la confruntarea dintre Elena Martinescu şi supravieţuitori evrei care au revenit de la Chestură, 20 ianuarie 1945 ; proces-verbal cu privire la a doua confruntare dintre supravieţuitori evrei şi soţii Martinescu, 13 iulie 1945, *ibidem,* voi. 31, partea I, pp. 645, 649, 498 (USHMM, microfilm 43).

Soţii Vasilescu, funcţionari la CFR, au însoţit patrulele de jandarmi pe strada Păcurari, au indicat case şi adăposturi în care se aflau evrei „şi după deportarea noastră cât şi în timpul cât am fost la Chestură, ne-au jefuit”[CCLXXXIV].

Soţii Miron, Nicolae şi Elena, el şef de birou la Primăria din Iaşi şi ea funcţionară de stat, au însoţit patrulele de soldaţi germani, au identificat evrei şi au cerut să fie controlaţi. Elena a explicat în germană că „trebuie să fim percheziţionaţi de chibrituri, lanterne şi brichete deoarece noi semnalizăm inamicului”. Nicolae, înarmat cu un revolver, şi soţia lui au bătut evrei şi i-au trimis la Chestură. Dintre cei treizeci de evrei pe care i-au arestat, nouă au fost ucişi. în urma jafurilor comise după îndepărtarea evreilor, soţii Miron s-au îmbogăţit şi au cumpărat o casă cu vie, după relatările colegilor de serviciu de la Primărie[CCLXXXV].

Toma Pânzaru şi soţia sa Felonela [sau Ermina], de origine germană, servitori la un medic român, au scos evrei din adăposturi, i-au bătut cu sălbăticie, i-au predat unor soldaţi germani, le-au jefuit casele şi au avut chiar grijă să înapoieze la Chestură evrei eliberaţi de acolo. „Cu o ferocitate de neînchipuit au tăbărât asupra noastră, maltratându-ne groaznic”, a spus unul dintre evrei. Toma Pânzaru l-a lovit cu o bară de fier şi cu pietre pe dr. Cazac Averbuch, provocându-i moartea[1].

O altă categorie de „mici ucigaşi” au fost diverşi *meseriaşi,* dintre care s-a evidenţiat în special numărul mare de *cizmari.* Din lipsă de spaţiu şi întrucât acţiunile lor nu constituie o excepţie de la modelul faptelor comise de alţi români din Iaşi – descoperirea de evrei, transferarea lor în convoaie, lovirea lor cu toate obiectele amintite, jefuirea de bunuri şi maltratarea femeilor –, problema nu va fi dezbătută aici pe larg. Nu există vreo explicaţie pentru cruzimea manifestată de aceşti cizmari români – şi, în definitiv, de ce tocmai cizmari ?

> Cizmarul Rusu Dumitru, actualmente domiciliat la Bucureşti... împuşca evrei pe stradă cu armele soldaţilor pe care-i întâlnea pe stradă. A omorât pe frizerul Sandu din Târgu Cucului, frizerul Marcu şi [pe] Segal, pe brutarul Idei cu ginerele Iţcovici[CCLXXXVI CCLXXXVII].

Trei români – cizmarul Ion Cucu, calfa de cizmar Constantin Alecu şi

CCLXXXIV Jurnalul farmacistului Hirsch Zielle despre cele trăite între 22 iunie şi 30 iunie 1941, *ibidem,* voi. 37, p. 27 (USHMM, microfilm 43).

CCLXXXV Declaraţia lui Haim Rahmil cu privire la faptele comise de soţii Miron, la Tribunalul Poporului din Iaşi, *ibidem,* voi. 45, partea I, p. 225; declaraţia Paulinei Schwartz, fără dată (1945), *ibidem,* pp. 237-237b ; depoziţia lui Carol Kron (avocat) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 29 martie 1946, *ibidem,* pp. 248-249b; date biografice despre Nicolae Miron, proces-verbal al acuzării cu privire la evoluţia anchetei în cazul soţilor Miron, fără dată, *ibidem,* p. 253.

CCLXXXVI Declaraţia Adelei Roşu la Poliţia din Iaşi, 4 aprilie 1945 ; declaraţia lui Leonard Zilberman la Poliţia din Iaşi, 4 iunie 1945 ; proces-verbal al Poliţiei din Iaşi cu privire Ia anchetarea şi confruntarea dintre supravieţuitori şi soţii Pânzaru, 4 aprilie 1945; proces-verbal cu privire la confruntarea dintre Haia Goldstein şi Toma Pânzaru la Tribunalul Poporului din Iaşi, 14 iulie 1945 – *ibidem,* voi. 45, partea I, pp. 346, 358-359, 366-367.

CCLXXXVII Depoziţia lui Herşcu Waldman la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 28 iunie 1945, *ibidem,* voi. 33, p. 337b (USHMM, microfilm 41).

fiul cizmarului, un tânăr pe nume Nicolae Indianu – au scos, cu lovituri de bâtă în cap, circa 100 de evrei şi i-au dus la Chestură. Cucu i-a lovit cu bâta în cap pe toţi evreii, dar a ales ca ţintă personală pe muncitorul tipograf evreu Siegmund Brauner, pe care l-a lovit fără încetare până la intrarea în Chestură, unde a reuşit să-l omoare cu o ultimă lovitură[CCLXXXVIII]. Câţiva cizmari, un măcelar şi câţiva tineri români, care s-au înarmat cu tot ce au găsit la îndemână, au nenorocit un cartier întreg – Podul Bucşinescu –, unde locuiau meseriaşi şi muncitori evrei săraci. Aceşti români au fost atât de sălbatici nu pentru că au bătut şi au chinuit, ci pentru că s-au fixat asupra câtorva evrei, pe care i-au lovit neîncetat, până le-au spart capetele în bătăi, cu topoare, cu cuţite şi cu alte unelte improvizate din timp, în toate cazurile în care au scos evrei din case (în această zonă evreii nu aveau adăposturi antiaeriene) s-au îngrijit să le golească chiar şi de obiecte mărunte, cum ar fi lenjeria de corp, cămăşi, ciorapi, veselă de bucătărie, lăsând în urma lor văduve şi orfani lipsiţi de toate, bătuţi şi săraci – mulţi dintre ei au pierit de foame, uitaţi în zilele de iarnă în case îngheţate, singurul lor mijloc de existenţă rămas fiind o sumă infimă pe care Comunitatea o acorda săptămânal, suficientă uneori doar pentru a cumpăra pâine.

La pogromul de la Iaşi au participat şi mulţi români despre care nu se poate afirma că ar fi aparţinut „plevei societăţii" sau că ar fi fost „huligani" ori „derbedei". Erau funcţionari de stat, proprietari, angajaţi ai Primăriei sau la CFR, laboranţi, ingineri, militari în retragere ş.a. Nu toţi au fost descoperiţi, şi nu toţi vor fi amintiţi în acest studiu, din lipsă de spaţiu. Citind cererile pe care le-au întocmit după ce au fost arestaţi, se poate afirma că, în general, este vorba de *intelectuali* cu o bună capacitate de exprimare, care s-au folosit de toate aptitudinile lor pentru a contrazice declaraţiile martorilor care i-au văzut în acţiune. Neculai Ţurlan şi soţia sa, Maria, laborantă la Institutul Politehnic, l-au denunţat pe vecinul lor evreu că „a tras cu mitraliera din pod", cerând să fie lichidat. Soldaţi germani au pus toată familia la zid, însă au renunţat să-i execute când soţia evreului Hascal Cheis le-a sărutat cizmele şi i-a implorat în limba ei maternă – germana – să le fie milă de copiii ei. în timp ce erau arestaţi la Chestură, soţii Ţurlan au pătruns în casa lor şi au golit-o[1].

Inginerul Vasile Gavriliu, fostul director al şcolii de şoferi, a identificat în unul dintre convoaie un negustor evreu, Nae Clamer, pe care l-a denunţat ca fiind comunist, cerând executarea lui pe loc ; a început să-l bată pe el şi pe soţia sa cu lovituri groaznice şi chiar a însoţit convoiul la Chestură, aşteptând la intrarea în curte pentru a fi sigur că nici unul

CCLXXXVIII Depoziţia lui Hună Hefter la Curtea de Apel din Bucureşti, 3 ianuarie 1948, *ibidem,* voi. 2, p. 21 – copie: USHMM, microfilm 47 ; protocol cu privire la confruntarea dintre văduve evreice şi Alecu Constantin la sediul Siguranţei din Iaşi, 6 februarie 1945, *ibidem,* voi. 39, p. 47 (USHMM, microfilm 43); despre convoiul care a numărat aproximativ 100 de evrei, vezi declaraţia lui Marcu Berman la Poliţia din Iaşi, fără dată (sfârşitul anului 1944), *ibidem,* voi. 43, pp. 22-22b (USHMM, microfilm 41).

dintre evreii pe care-i cunoştea nu va fi eliberat[CCLXXXIX CCXC].

Silviu Luca, inspector la Garda Financiară, a întocmit din proprie iniţiativă o listă a locatarilor evrei din clădirea în care locuia şi, înarmat cu un revolver, a chemat poliţişti şi soldaţi, le-a indicat ascunzători, i-a predat pe bărbaţi, s-a năpustit asupra femeilor, a furat bani şi bijuterii şi a provocat moartea multora. Soţia sa, Margareta Luca, le-a spus evreicelor care implorau milă: „Aşa vă trebuie, Comunitatea voastră a strâns fonduri şi v-a procurat arme”[CCXCI]. „Cu revolverul în mână a condus [patrulele] şi le-a indicat locurile unde se ascund evreii, rămânând neînduplecat la ţipetele şi plânsetele copiilor şi femeilor şi la rugăminţile bărbaţilor... în timpul cât patrulele au ucis şi au ridicat pe evrei”[CCXCII], povestea un evreu.

loan Ştefănoiu, laborant la Facultatea de Medicină din localitate, a omorât în chinuri 14 evrei, pe care i-a jefuit. înarmat cu o bâtă pe care a montat el însuşi un vârf din metal, a scos evrei din casele lor, printre care şi adolescenţi, lovindu-i în cap până s-au prăbuşit. „Acum eu sunt Dumnezeu”, a spus el unei evreice bătrâne care s-a jurat pe Dumnezeu că nu are bombe în casă. A jefuit locuinţe şi cadavre, continuând să aresteze şi să bată şi la 30 iunie, când se pusese capăt arestărilor. A lovit în cap o evreică, ameninţând-o că-i va tăia degetul dacă nu-i va da imediat verigheta pe care nu reuşise să o scoată. A mers în fruntea convoiului, iar când observa un evreu oarecare, îl împingea în convoi cu lovituri în cap. A ordonat unor femei să se dezbrace pentru a căuta bani şi obiecte de valoare ascunse, a furat chiar lenjeria de corp din dulapuri, a cotrobăit prin sertare şi a strâns tot ce a găsit. Cruzimea lui a depăşit-o pe cea manifestată de alţi români: îmi amintesc că în dreptul Muzeului Natural din strada I.C. Brătianu [am văzut] o tânără evreică [ce] venea înaintea convoiului; sălbatecul când a văzut-o s'a repezit la ea, dânsa... a căzut în genunchi rugându-l s'o lase să plece acasă căci vine de la spital de la un copil bolnav – atunci bestia a lovit-o cu bastonul în cap şi [ea] s'a prăbuşit[1].

Inginerul Ştefan Ţurţuran şi soţia sa Alexandria au indicat o familie de evrei ce locuiau lângă ei ca fiind periculoasă, şi toţi au fost arestaţi. Ţurţuran n-a bătut şi n-a omorât, dar la intervenţia lui au fost ucişi capul

CCLXXXIX Protocol cuprinzând rezumatul mărturiilor cu privire la Neculai şi Maria Ţurlan, depuse la Poliţia din Iaşi, 13 octombrie 1945, *ibidem,* voi. 33, p. 385 ; declaraţia lui Haim Hascal depusă la Poliţia din Iaşi, 12 septembrie 1945, *ibidem,* p. 385; depoziţia lui Feighe Broc la Poliţia din Iaşi, 4 februarie 1945, *ibidem,* p. 38b (USHMM, microfilm 41).

CCXC Depoziţia lui Nae Clamer la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război din Iaşi, martie 1945, *ibidem,* voi. 34, p. 20; depoziţia inginerului Vasile Gavriliu la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 4 februarie 1916, *ibidem,* pp. 21-22.

CCXCI Depoziţia Hanei Brandman la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 21 februarie 1945, *ibidem,* voi. 44, pp. 460-461; depoziţia Fridei Argintam, 15 august 1945, *ibidem,* pp. 462-465 (văduvele bărbaţilor ucişi în urma intervenţiei lui Luca) (USHMM, microfilm 43).

CCXCII Raportul procurorului Dumitru Săracu de la Tribunalul Poporului din Bucureşti, cu privire la rezultatele anchetei desfăşurate în cazul inspectorului Silviu Luca, voi. 44, p. 434.

familiei şi fiul[CCXCIII] [CCXCIV]. La fel au procedat şi alţi români „de treabă”, care n-au acţionat ei înşişi, ci au trimis servitoarele să avertizeze ~~patrulele de soldaţi că în clădire sau în vecinătate trăiesc evrei care~~ periclitează securitatea, că ar fi tras în armată, ar fi semnalizat avioanelor sovietice ş.a., cu sentimentul îndeplinirii unei datorii patriotice, acordând încredere ştirilor din presă şi de la radio, comunicatelor, care toate îl indicau pe evreu ca fiind vinovat de dezastrele României.

în încheierea acestui paragraf despre persoane cu ocupaţii intelectuale şi funcţionari care au participat la pogrom, îi amintim şi pe numeroşii ofiţeri în rezervă din unităţi de jandarmi, majoritatea avocaţi şi învăţători, care au devenit peste noapte ultima instanţă de care depindea viaţa evreilor în sectorul lor. Dintre aceştia îl menţionăm pe locotenentul în rezervă Dumitru Vornicu, ofiţer în Legiunea de jandarmi a judeţului şi învăţător de profesie. El a condus percheziţiile şi operaţiunea de lichidare a evreilor în Piaţa Sfântul Spiridon, în faţa spitalului orăşenesc. Vornicu şi plutonul său din Batalionul 4 Jandarmerie au ieşit în seara zilei de 28 iunie să descopere terorişti evrei în centrul oraşului, şi peste tot au lăsat urme privind realizările lor. El a recunoscut că: „Am cercetat diverse case din care ni se semnala că s’ar fi tras asupra armatei, dar n-am găsit arme... Nimeni din batalion n’a arestat sau a prins pe cineva care să fi împuşcat [în armată]”. într-adevăr, el a văzut pe ici, pe colo cadavre, dar după părerea lui, germanii au fost cei care au tras în ei[CCXCV]. Un avocat evreu care a fost arestat de către acesta şi a reuşit să scape după câteva ore, timp în care Vornicu a condus operaţiunea, a descris drumul lui spre casă după ce a fost eliberat:

> în drum spre casă printre morţii care erau am [re] cunoscut pe dentistul Zamler... pe arhitectul Schor rănit... pe comerciantul Olivenbaum. Toţi au fost împuşcaţi în Piaţa Sfântul Spiridon, între care şi familia Marcusohn compusă din mama, tata şi doi copii... omorâţi din ordinul lui Vornicu, deoarece el era acela care a condus operaţiunile de împuşcare din Piaţa Sfântul Spiridon[CCXCVI].

CCXCIII Depoziţia lui Solomon Reinharz la Poliţia din Iaşi, fără dată (sfârşitul anului 1944), *ibidem,* voi. 45, partea I, pp. 680-680b; protocolul cu rezumatul depoziţiilor a opt evrei cu privire la faptele lui loan Ştefănoiu la Poliţia din Iaşi, 17 aprilie 1945, *ibidem,* pp. *6i1-617b*; protocol cu privire la confruntarea dintre Ştefănoiu şi zece evrei, *ibidem,* pp. 678-679 ; proces-verbal cu privire la anchetarea lui loan Ştefănoiu la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 9 martie 1946, *ibidem,* pp. 709-710; cererea înaintată de şase evrei dintre supravieţuitorii convoaielor lui Ştefănoiu către acuzatorul public la Tribunalul Poporului din Bucureşti, pentru a fi convocaţi să depună mărturie cu privire la faptele lui Ştefănoiu, care a ucis cel puţin 14 evrei cu mâinile sale, Iaşi, 6 aprilie 1946, *ibidem,* p. 714.

CCXCIV Declaraţia văduvei Zela Finchelstein la Curtea de Apel din Bucureşti, 3 ianuarie 1948, *ibidem,* voi. 2, p. 99 (USHMM, microfilm 47).

CCXCV Depoziţia lui Dumitru Vornicu (locotenent) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 4 septembrie 1945, *ibidem,* voi. 27, p. 94b (USHMM, microfilm 48).

CCXCVI Depoziţia lui Constantin Diamant (avocat) la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război din Iaşi, 22 martie 1945, *ibidem,* pp. 81-81b.

Probabil jandarmii lui au fost cei care au tras asupra unui grup de evreice eliberate a doua zi după-amiază de la Chestură. Femeile au trecut prin piaţă în drum spre casă, iar

atunci s-a tras asupra lor. Femei rănite care zăceau lângă porţile spitalului au cerut ajutor medical, dar au fost respinse, porţile rămânând închise[1].

Trebuie să menţionăm că nu toţi ofiţerii de jandarmi rezervişti cu profesii intelectuale s-au comportat la fel ca locotenentul Vomicu. Au fost ofiţeri de jandarmi, avocaţi şi magistraţi în general care au detestat asemenea fapte şi s-au abţinut să ucidă cu propriile lor mâini. între ei şi ofiţerii activi de jandarmerie a fost o mare deosebire – totuşi, numărul acelora dintre ei care au dovedit că au conştiinţă a fost mic.

Lucrători şi funcţionari ai Primăriei, inclusiv şefi de secţii, au participat în masă la pogrom – după cum am relatat până acum, s-au înarmat dinainte cu topoare şi ciomege, au bătut şi au spart capete, au cotrobăit prin buzunare şi chiar au dezbrăcat evrei. Angajaţi ai corpului medical, sanitari, membri ai Apărării Pasive, salariaţi ai Crucii Roşii (nu măturători de stradă, care s-au numărat printre criminalii cei mai feroce; despre aceştia vom vorbi pe larg în subcapitolul despre îngropare) – pe scurt, oricine era autorizat să poarte banderolă cu însemnul Crucii Roşii a întărit din timp patrulele care au plecat la vânătoare de evrei, constituind un adaos serios la formaţiunile trimise pe străzi pentru a-i descoperi şi aresta. Fiecare a lucrat pentru scopul general şi a jefuit pentru sine.

în zilele pogromului, la Iaşi s-au desfăşurat câteva acţiuni de lichidare sălbatice din motive pe care le putem denumi „economice” – exploatarea unui prilej favorabil de a se debarasa de un asociat evreu ori pentru a pune stăpânire pe o prăvălie sau o locuinţă jinduită mult de omul de afaceri român, „lichidând” astfel o datorie şi la propriu, şi la figurat. Vom nota doar câteva dintre sutele de cazuri de astfel de români „oneşti” care au devenit părtaşi la genocid.

Samoil Leibovici, proprietar al unui mare magazin universal pe strada centrală Ştefan cel Mare, a fost ucis, împreună cu patru membri ai familiei sale, de către soldaţi români trimişi de Emil Vivovschi, fost actor la Teatrul Naţional din Iaşi şi dubios om de afaceri. Vivovschi şi-a dorit magazinul evreului, şi chiar înainte de pogrom a încercat să-l şantajeze pe proprietar ca să renunţe la el. După pogrom, a pus stăpânire pe magazin fără a fi autorizat, amenin- ţându-le pe cele două fiice rămase în viaţă. Vivovschi a condus o patrulă militară către locuinţa familiei Leibovici, iar soldaţii au spart uşa şi au început imediat să jefuiască. Când membru familiei au fost scoşi din casă, l-au observat pe Vivovschi, care a condus acţiunea. Opt membri ai familiei au fost postaţi în faţa magazinului şi au fost împuşcaţi de către soldaţi. Şase dintre cei opt au murit pe loc sau a doua zi, printre care soţia şi una dintre fiicele lui Leibovici. Vivovschi a cerut cheile magazinului de la mama rănită mortal cu câteva ore înainte de a sucomba şi, sub ameninţări, a pus stăpânire pe magazin şi l-a golit. Fiica rămasă în viaţă a declarat că după ce a fost împuşcată, „mama s-a târât până acasă şi ne-a povestit ce-a văzut”. Vivovschi a jefuit magazinul şi casa familiei Leibovici cu ajutorul servitoarei românce. Şi a adăugat: „Cam prin anul 1942 am văzut în

urechile soţiei lui Ciobanu [servitoarea] cerceii de aur ai surorii mele [care a fost ucisă] cu un rubin în mijloc în formă de ţion [steaua cu şase colţuri, simbolul iudaismului – *n.m.].* I-am recunoscut fiindcă erau la fel ca ai mei şi îi primisem în timpul copilăriei de la părinţi”[CCXCVII CCXCVIII].

CCXCVII Declaraţia lui Şmil Zahnan la Tribunalul Poporului din Bucureşti, fără dată (1945), *ibidem,* voi. 34, p. 12 (USHMM, microfilm 41).

CCXCVIII Declaraţia lui Avram Ohring (nepotul lui Leibovici, care a fost şi el împuşcat, dar a rămas în viaţă) la Poliţia din Iaşi, 12 februarie 1946, *ibidem,* voi. 34, pp. 41-41b ; depoziţia Clarei Ampel, fiica lui Samoil (USHMM, microfilm 47); proces-verbal cu privire la anchetarea acuzatului Emil Vivovschi în şedinţa Tribunalului din Bucureşti, 15 iunie 1948, *ibidem,* voi. 1, partea a Il-a, p. 491.

Adjunctul secretarului Tribunalului din Iaşi, Constantin Goncu, a fost surprins să-l vadă pe proprietarul locuinţei sale, lancu Zvorover, înapoindu-se viu de la Chestură în după-amiaza zilei de 29 iunie, dar fără fiul lui, care fusese ucis: „Vecinul meu... împreună cu alţi indivizi se afla în casă şi o goleau şi căutau printre lucruri”. Zvorover a înaintat o plângere la Poliţie, iar la procesul desfăşurat la Iaşi, în 1942, a apărut acuzatul, deja secretar al Tribunalului, îmbrăcat cu hainele fiului evreului ucis la Chestură[1].

Mulţi evrei au fost arestaţi în urma unor denunţuri ale locatarilor creştini, care au chemat patrule, i-au prezentat drept terorişti periculoşi ş.a. în toate cazurile, scopul urmărit a fost dorinţa de a fura lucrurile din case, descotorosirea de proprietar ori ocuparea locuinţei evreului: „Pe la ora 10 au intrat peste mine în casă chiriaşii mei, fraţii Duhai... m’au luat atât pe mine cât şi pe soţie şi copii şi m’au băgat într’un convoi împreună cu familia”. Convoiul a fost eliberat pe drum de către colonelul Chirilovici. „Acasă am găsit toate lucrurile furate. ” Fraţii n-au renunţat şi i-au dus pe evrei din nou la Chestură – pe drum, „fraţii Duhai m’au lovit cu toporul în mâna stângă şi am rămas invalid”[CCXCIX CCC].

Două întreprinderi la care au lucrat evrei, în cadrul muncii obligatorii, au constituit pentru aceştia – înainte de pogrom, dar şi după aceea – o capcană mortală şi un loc de torturi şi înjosiri: Uzina de tramvaie şi Uzina de electricitate din Iaşi.

La Uzina de tramvaie au lucrat cca 160 de evrei, iar în afară de doi sau trei, au dispărut cu toţii. Iniţiatorul lichidării lor a fost şeful gărzii, loan Pascal. Poliţia din Iaşi, care a cercetat cazul în 1945, a ajuns la concluzia că la 30 iunie, când muncitorii evrei s-au prezentat la lucru, „o parte din ei au fost prinşi pe stradă şi băgaţi în cpnvoaie care mergeau în acel timp spre gară şi care nu s’au mai reîntors până în prezent. O parte din cei care au venit la uzină care au fost luaţi în primire de garda ce făcea de pază la uzină şi de şefii de echipe... i-au buzunărit şi le-au luat tot ce au avut asupra lor... şi i-au predat patrulelor de pe stradă” [CCCI] – iar acestea i-au băgat în „trenurile morţii”. Doi evrei care au reuşit să iasă vii din întreprindere au descris în mărturia lor „atmosfera de linch” creată de muncitori şi torturile pe care le-au îndurat din partea lui Pascal[CCCII]. Un complot al tăcerii al muncitorilor români a împiedicat reuşita anchetei din 1945. După câte se pare, majoritatea muncitorilor evrei au fost ucişi chiar în incinta uzinei. în concluziile preliminare pregătite de Poliţia din Iaşi în vederea procesului, care urma să aibă loc

CCXCIX Declaraţia lui Şulem lancu Zvorover la Poliţia din Iaşi, 1945, *ibidem,* voi. 40, pp. 75-76 (USHMM, microfilm 43).

CCC Depoziţia lui Meer Groper la Curtea de Apel din Bucureşti, 1 ianuarie 1948, *ibidem,* voi. 2, pp. 22-22b (USHMM, microfilm 47).

CCCI Raport al comisarului Gregore Frosin, de la Poliţia din Iaşi, despre anchetarea cazului dispariţiei a 160 de evrei care au muncit la Uzina de tramvaie, 4 octombrie 1945, *ibidem,* voi. 35, pp. 37-38 (USHMM, microfilm 43).

CCCII Depoziţia lui Ştrul luptaru la Poliţia din Iaşi, fără dată (sfârşitul anului 1944), *ibidem,* pp. 39-39b; depoziţia lui Bercu Haimovici la Poliţia din Iaşi, fără dată (sfârşitul anului 1944), *ibidem,* p. 51.

la Iaşi, dar a fost amânat, se arăta: „Trebuie subliniat că cele două uzine, Uzina de electricitate şi Uzina de tramvaie, au fost focare de legionari de unde s'au recrutat bande criminale, care au conlucrat [cu autorităţile] la exterminarea evreilor şi de acolo nu s'au mai întors. Ei au fost omorâţi la Uzina de electricitate"[CCCIII].

Nu se cunoaşte numărul evreilor dispăruţi la Uzina de electricitate – probabil câteva zeci. Nu au rămas dovezi, deoarece nu au rămas nici evrei, iar complotul tăcerii a

CCCIII Fragmente din concluziile Poliţiei din Iaşi cu privire la anchetarea pogromului, fără dată (1945), *ibidem,* p. 129.

acţionat şi aici. în 1944, un evreu a declarat la Poliţia din Iaşi că vecinii lui, care au lucrat la Uzina de electricitate, au plecat acolo la 30 iunie „şi ~~nu s'au mai întors. Ei au fost omorâţi la Uzina de electricitate"[1]~~. Comunitatea din Iaşi, care în general ştia unde a fost trimis fiecare evreu la muncă obligatorie, a încetat să mai urmărească soarta câtorva zeci, când a trebuit să documenteze moartea a 14.850 de oameni.

în această scurtă trecere în revistă a ceea ce am definit, în mod arbitrar, „mici ucigaşi" am inclus doar un număr de exemple dintre sutele documentate de autorităţile judiciare româneşti timp de patru ani, în cursul cărora misiunea pregătirii procesului a fost transferată de la Iaşi la Bucureşti, de la Tribunalul Poporului la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război şi apoi la Tribunalul militar, iar de aici înapoi la Tribunalul de la Bucureşti ş.a.m.d. – până când, în cele din urmă, s-a hotărât ca procesul să aibă loc departe de arena crimei şi de supravieţuitorii din Iaşi.

Se poate afirma că la pogromul de la Iaşi au participat în mod activ mii de cetăţeni români ai oraşului, din toate păturile sociale – desigur, în afară de membrii forţelor de ordine şi de armatele română şi germană[CCCIV CCCV]. La procesul principal împotriva criminalilor de război de la Iaşi (Bucureşti, iunie 1948), Tribunalul nu s-a confruntat cu problema descoperirii acelor cetăţeni care au participat la pogrom, ci a înfierat regimul antonescian, forţele de siguranţă şi „legionarii" care i-au ajutat. La procesele desfăşurate în anii următori împotriva unor „mici ucigaşi" – cum au fost, de exemplu, cei menţionaţi înainte –, Tribunalul a încercat să abordeze această problemă şi să-i dea o definiţie generală. Cine au fost românii care au ajutat regimul lui Antonescu să-i extermine şi să-i jefuiască pe evreii din Iaşi ? în procesele intentate lui losub Duca şi altora, Tribunalul a stabilit că la pogrom au participat „huligani", descriindu-i pe aceştia şi fenomenul respectiv:

> La cazul huliganismului s-au înhămat atunci elementele fasciste, reprezentanţi ai burgheziei locale, comisari şi gardieni secondaţi de *câţiva* soldaţi care au năvălit în curţile şi casele evreilor, batjocorindu-i, lovindu-i şi schingiuindu-i, i-au încolonat şi adunat în curtea Chesturii[CCCVI].

Această definiţie a absolvit Armata română de responsabilitate şi a stabilit, în general, că la pogrom au participat „elemente fasciste", fără a intra în amănunte. Aceste *elemente fasciste* au fost majoritatea românilor care au absorbit educaţia şi propaganda antisemită o dată cu sfârşitul secolului al XIX-lea, cei care au participat la adunările lui Cuza, cei care au fost educaţi la Universitatea locală şi au învăţat în licee ai

CCCIV *Ibidem,* p. 130.

CCCV Autorul nu a cuprins în această trecere în revistă majoritatea acuzaţilor amintiţi pe larg, împreună cu faptele lor, în actul de acuzare, care a inclus poliţişti, cetăţeni, legionari etc. – vezi „Act de acuzare", în Ancei, *Documents,* VI, pp. 384-399. Vezi „Act de acuzare nr. 20" (amănunte despre actele de acuzare, *supra,* p. 37, nota 1).

CCCVI Vezi *supra,* p. 83, nota 6 (sublinierea îmi aparţine).

căror tineri băteau cu sălbăticie orice student sau elev evreu şi ieşeau din când în când să spargă ferestre şi capete, cei care au sfinţit steagurile Mişcării lui Cuza, pe care era imprimată crucea încârligată, şi steagurile Gărzii de Fier a lui Codreanu, actorii Teatrului Naţional care au continuat ani la rând să-l prezinte cu entuziasm pe evreu drept o fiinţă ridicolă şi demnă de dispreţ, cum apărea în piesele scrise de cei mai buni autori români, cei care au participat la defilările Mişcării legionare şi adunările ei populare, funcţionari de stat şi avocaţi naţionalişti care i-au alungat pe colegii lor evrei din Barou încă înainte ca acest fapt să se fi petrecut în celelalte oraşe ale României, preoţii care au incitat prin predicile lor şi de sărbători împotriva evreilor, muncitorii antisemiţi din marile întreprinderi industriale – şi în fruntea lor ceferiştii, Uzina de tramvaie, Uzina electrică şi fabricile de textile –, comercianţii români care au resimţit concurenţa partenerilor lor evrei, atât de eficienţi şi de modeşti, medici antisemiţi care s-au grăbit să pună mâna pe clinicile medicilor evrei când acestora li s-a interzis să-şi mai practice profesia, ţiganii de la periferii ş.a.m.d. „Elementele fasciste" au constituit aşadar un termen foarte cuprinzător, care nu a lăsat în afara lui nici o pătură socială. Acestora li s-au adăugat, într-adevăr, derbedei şi huligani, dar ei singuri nu ar fi îndrăznit să ucidă mii de oameni.

Locuri de concentrare în afara Chesturii

în ziua pogromului, la 29 iunie, s-au înfiinţat câteva staţii de concentrare temporară a evreilor în instituţii publice sau imobile – ale Poliţiei sau ale Armatei. Explicaţia poate fi găsită, probabil, în necesitatea de a controla numărul evreilor duşi la Chestură, unde se aflau deja, de la orele dimineţii, 12.000 de evrei vii sau morţi. Aceste staţii intermediare se aflau pe traseul convoaielor spre Chestură. Evreii au fost în cele din urmă mânaţi mai departe, dar nu înainte de a fi jefuiţi şi de a lăsa în drum sute de cadavre. Ca staţii intermediare au fost folosite circumscripţiile de poliţie, Comandamentul Regimentului 13 Dorobanţi, Direcţia Siguranţei şi clădirea Legiunii de jandarmi, clădirea Liceului Naţional, Şcoala evreiască „Junimea" (Şcoala Wachtel) şi abatorul orăşenesc. Cum am arătat, în toate aceste locuri au fost bătuţi, jefuiţi şi ucişi evrei – iar în unul dintre ele s-a încercat asasinarea concomitentă a câtorva sute. în cartierul Abator, după cum am arătat, au fost concentraţi sute de evrei şi s-a făcut o încercare de linşaj, care a eşuat. Optsprezece evrei au fost aduşi în hala abatorului, unde au fost împuşcaţi de către soldaţi germani. Şase dintre ei au reuşit să fugă, o parte fiind răniţi. Sute de evrei care au fost concentraţi în cartier au fost duşi în cele din urmă, în convoaie, la Chestură, dar sute au fost ucişi în case, în curţi sau în locul de concentrare. în cartierul Abator, ziua pogromului a devenit un fel de petrecere populară, impulsionată de

sentimentul existenţei unei permisiuni generale de a jefui, tortura, viola şi ucide cu participarea unor soldaţi din Regimentul 13 Dorobanţi, al cărui comandament se afla în apropierea locului, de soldaţi germani, jandarmi şi pleava societăţii. Aici pogromul a început încă de la 26 iunie.

Inspectoratul Judeţean al Jandarmeriei era situat în centrul oraşului. Un număr necunoscut de evrei au fost duşi acolo în dimineaţa zilei de 29 iunie. Evrei care reuşiseră să fugă din curtea Chesturii în orele după-amiezei, când au început execuţiile în masă (vezi *infra),* şi au fost prinşi au fost duşi mai întâi la Inspectoratul Jandarmeriei, din apropiere – câţiva dintre ei au crezul că „era un fel de loc de adunare a cadavrelor”, întrucât acolo era zvârlite în dezordine cadavre de evrei[CCCVII].

„Ajunşi la Inspectoratul de jandarmi] am fost bătuţi crunt de soldaţi cu ciomege. Soldaţii şi-au confecţionat la repezeală ciomege din salcâm. S-a făcut ora 19. După ce am fost percheziţionat, am fost duşi la Chestură şi introduşi câte unul în curtea Chesturii. Din nou bătuţi de câte un număr de nemţi. Fratele meu a fost lovit cu un fier în cap, căzând jos în amorţire.”[1] La Comandamentul Legiunii de jandarmi din Iaşi s-a încercat lichidarea a 300 de bărbaţi evrei – acţiunea însă a eşuat, din cauza refuzului a doi ofiţeri în rezervă din Jandarmerie de a aproba iniţiativa unui ofiţer activ care-i adusese acolo pe evrei. Legiunea de jandarmi era situată în fosta locuinţă a prinţului Ghika (o renumită familie de prinţi moldoveni), cu o curte de trei hectare. Evreii au fost aduşi la Legiune aproximativ la ora 14.00, din ordinul căpitanului Ştefan Mihăilescu, de la Inspectoratul Judeţean al Jandarmeriei (care sosise împreună cu colonelul Bădescu). Trebuie notat că la orele amiezii, în ziua pogromului, comisarii şi ofiţerii Jandarmeriei, chiar ofiţeri ai Armatei care locuiau în Iaşi, au luat masa acasă sau la popote. Nimic nu a justificat întreruperea rutinei – şi, într-adevăr, majoritatea au menţionat la anchete că au luat prânzul la domiciliu sau la popote. Avocatul Richard Filipescu, căpitan de jandarmi în rezervă, care a rămas singur la Legiune când colegii lui ofiţeri au plecat să ia masa, a fost surprins să vadă că cca 300 de bărbaţi evrei însoţiţi de ofiţeri români şi germani intră în curtea comandamentului:

> Am văzut o coloană cam de 300 de evrei, numai bărbaţi de diferite vârste cu braţele ridicate în sus, cu faţa vânătă de bătaie, unii plini de sânge, iar unul avea ochiul scos. Coloana era escortată de mai mulţi soldaţi şi ofiţeri români şi germani. Soldaţi cu baionetele întinse asupra evreilor iar ofiţerii cu revolverele întinse. La un moment dat am văzut că această coloană intră chiar în curtea Legiunii. Am alergat imediat să văd de ce îi duce acolo. Notez că de câte ori vreun evreu încerca să lase mâna jos, era împuns imediat sau lovit cu patul armei. Am întrebat pe un locotenent român că de ce îi aduce la Legiune, iar el mi-a răspuns că aşa este ordinul de la Comandament, facându-mi un semn ascuns cu mâna, din care am înţeles că evreii urmau să fie executaţi[CCCVIII CCCIX].

CCCVII „Rezumatul masacrului” (vezi *supra,* p. 47, nota 2), p. 351.

CCCVIII Declaraţia lui Marcu Bachman la Poliţia din Iaşi, fără dată (sfârşitul anului 1944), *ibidem,* voi. 34, p. 22 (USHMM, microfilm 41).

CCCIX Depoziţia lui Richard Filipescu (căpitan de jandarmi în rezervă) la Tribunalul din Sibiu, 5 iunie 1945, *ibidem,* voi. 27, pp. 61b-62 (USHMM, microfilm 48).

Căpitanul Filipescu nu a fost de acord ca evreii să fie executaţi fără un ordin scris, ceea ce a produs furie şi consternare printre jandarmi, care „au început să lovească pe evrei cu patul puştii”. în ajutorul căpitanului Filipescu a venit căpitanul de jandarmi Petru Şerban, ofiţer în rezervă şi avocat de meserie, care a văzut scena din clădirea Inspectoratului de jandarmi din apropiere: „Am trecut în goană strada”, a povestit Şerban, iar acolo a găsit sute de evrei şi escortatorii români şi germani care loveau în evrei cu paturile armelor şi „cu nişte bucăţi de lemn găsite în curte” – lemne depozitate pentru iarnă. Majoritatea însoţitorilor erau români, „printre care şi câţiva nemţi”. Situaţia nu a rămas neschimbată în cele zece minute care au trecut până la sosirea căpitanului Şerban: „Trei dintre evrei erau căzuţi pe jos plini de sânge iar mulţi erau plini de sânge la mâini, faţă, cap şi cu toţii ţipau şi unii strigau că sunt foşti combatanţi din războiul trecut şi aveau în mâini acte cu care să dovedească aceasta”. Şi acest ofiţer a ordonat să fie oprit convoiul şi a început o ceartă însoţită de înjurături între comandantul convoiului, căpitanul Mihăilescu, ofiţer activ de jandarmi, şi căpitanul Şerban, pe care Mihăilescu l-a numit „jidovii şi vândut evreilor”. Ca ripostă, Şerban l-a provocat la duel. Cearta a luat sfârşit la intervenţia comandantului Legiunii mobile de jandarmi, maiorul Gheorghiu, care a găsit o soluţie intermediară, după ce a analizat cu seriozitate problema dacă evreii trebuie ucişi în curtea Legiunii sau nu : „După câteva momente de gândire [Gheorghiu] a spus că nu este posibil [să-i masacreze] dar să-i menţin arestaţi până la facerea cercetărilor şi să-i închidă într-o remiză care o aveau în curte”. Evreii au fost închişi în magazie sub paza jandarmilor, Şerban a ordonat, după afirmaţiile sale, să li se dea apă „pentru a se spăla de sânge şi de băut”[1]. Imediat după aceea evreii au fost evacuaţi, sub escorta unei patrule de jandarmi, la Chestură „pentru cercetări”, inclusiv cei trei evrei în agonie şi cel cu ochiul scos.

Şerban nu s-a întrebat nici atunci şi nici după aceea ce s-a întâmplat cu evreii la Chestură, cu toate că nu se poate să nu fi ştiut. Cei doi ofiţeri care s-au împotrivit execuţiei a sute de evrei în curtea Legiunii nu au afirmat, nici în 1941, nici în 1945, că s-au opus asasinării unor oameni nevinovaţi numai pentru că erau evrei: „Nu puteam lăsa să se masacreze oameni *în localul nostru (s.m.)”,* a rezumat Şerban subiectul – de unde se poate înţelege că cele întâmplate la Chestură nu i-a interesat câtuşi de puţin. Ei au abordat problema din punct de vedere formal: exista sau nu un ordin scris de a împuşca evrei? Şi ce ar fi făcut dacă ar fi existat un astfel de ordin? Alţi ofiţeri de jandarmi (în rezervă) care au fost puşi în faţa acestei alternative au executat ordinul chiar dacă ei înşişi nu erau antisemiţi şi chiar dacă aveau repulsie faţă de masacru (vezi *infra).*

Căpitanul Ştefan Mihăilescu, care a stăruit atât de mult să ucidă imediat câteva sute de evrei, s-a bucurat de o înaltă apreciere în dosarul personal din partea superiorului său, colonelul Bădescu, şi din partea altor comandanţi care au evidenţiat participarea lui la pogromul de la Iaşi şi la cel de la Cernăuţi: „Compania a acţionat la Iaşi la menţinerea ordinii şi la Cernăuţi. Căpitanul Mihăilescu a dat dovadă că stăpâneşte

perfect calităţile ce se cer în orice situaţie grea poliţienească... Energic şi autoritar. I se poate încredinţa orice serviciu greu. Merită a urma cursurile ofiţerilor superiori”[CCCX, CCCXI].

Curtea şi clădirea Regimentului de Infanterie 13 Dorobanţi au servit şi ele drept loc de concentrare şi tortură a sute de evrei. Cel puţin un convoi a fost îndreptat acolo de către însuşi generalul Stăvrescu; la proces, el a susţinut că în felul acesta a vrut să-i salveze. „Şi la acest regiment am fost bătuţi şi supuşi la acte de violenţă”, a afirmat la proces un medic evreu[CCCXII]. Vicepreşedintele Comunităţii, Avram Hahamu, care a fost arestat şi dus în acel loc, a auzit „ţipete îngrozitoare” din beciul Comandamentului regimentului când a ajuns acolo, la orele după-amiezei. Curtea şi beciul s-au umplut cu evrei care au primit tratamentul obişnuit, iar a doua zi după pogrom, la 30 iunie, a avut loc o selecţie făcută de căpitanul Darie – „el a dat ordin să nu fim bătuţi”, afirmă Hahamu. în afară de vreo trezeci de oameni, toţi evreii au fost trimişi la gară şi urcaţi în vagoane, cu ceilalţi evrei din Iaşi. „Treizeci de evrei desfiguraţi, bătuţi de către subalternii d-sale”, adaugă vicepreşedintele Comunităţii, au fost trimişi la spitalul evreiesc, fiind salvaţi de la moarte. Mai târziu, a adăugat Hahamu, „căpitanul Darie mi-a spus: «Aţi fost omorâţi pe nedrept. Am luat toate măsurile ca începând de azi de la ora 18 să nu mai poată intra nimeni în case şi curţi străine. în schimb veţi fi trimişi cu toţii în lagăr»”[CCCXIII].

Şcoala evreiască nr. 2 „Junimea” (din strada Sărărie) a servit drept loc de concentrare pentru cca 600-l.000 de evrei din zonele sudice ale oraşului, care au fost depistaţi, bătuţi şi jefuiţi în casele lor de către huligani din cartiere şi apoi predaţi patrulelor de poliţişti şi jandarmi şi patrulelor de soldaţi români şi germani. Evreii au fost introduşi în clase, iar când acestea au devenit arhipline, au fost închişi în curte. Locul a fost păzit de soldaţi români şi germani în colaborare cu poliţişti români: „Am fost aduşi într’o clasă unde am găsit şi alţi evrei. Erau toţi înghesuiţi şi un sergent român ne percheziţiona, ne lua tot ce aveam mai de preţ şi pe deasupra ne bătea. în curtea şcolii şi pe sală stăteau de pază soldaţi nemţi”[1]. Când a fost introdus în clădirea şcolii, Iţic Aton povesteşte că a găsit evrei din diferite cartiere: „Cu capete sparte, plini de sânge. Eu i-am întrebat ce-i cu dânşii şi mi-au răspuns că santinele [soldaţi] române

CCCX Depoziţia lui Petru Şerban (căpitan de jandarmi în rezervă) la Tribunalul Poporului din Iaşi,
27 iulie 1945, *ibidem,* voi. 27, pp. 75-76 (USHMM, microfilm 48).

CCCXI Copie din foaia de apreciere a căpitanului Ştefan Mihăilescu, din dosarul personal, în perioada 1 noiembrie 1940 – 31 octombrie 1941, cu semnătura şefului Inspectoratului de jandarmi din Iaşi, colonelul Bădescu, *ibidem,* pp. 73-74.

CCCXII Depoziţia lui Isac Gorin (medic) la şedinţa Tribunalului din Bucureşti, 15 iunie 1948, *ibidem,* voi. 1, partea I, p. 78 (USHMM, microfilm 47).

CCCXIII Depoziţia lui Avram Hahamu la şedinţa Tribunalului din Bucureşti, 15 iunie 1948, *ibidem,* voi. 1, partea a II-a, p. 619 (USHMM, microfilm 47); depoziţia lui Avram Hahamu la Tribunalul militar,
28 mai 1947, *ibidem,* voi. 73, pp. 208b-209 (USHMM, microfilm 45).

i-au maltratat, lovindu-i grav până la sânge şi jefuindu-i de bani"[CCCXIV] [CCCXV].

Când şcoala a devenit neîncăpătoare, evreii au fost aranjaţi în rânduri de câte 4 sau 6 şi au fost puşi să mărşăluiască în convoi spre Chestură, unde, la porţi, îi aşteptau ucigaşi. Tot drumul spre Chestură evreii au fost bătuţi de însoţitorii români şi germani[CCCXVI].

Căminul de studenţi de pe strada Sărărie a servit drept loc de concentrare pentru circa 200.000 de evrei care au locuit în unul dintre cele mai aglomerate cartiere evreieşti – Târgu Cucului. Aici au fost aduşi evrei de către patrule germane din organizaţia de construcţii *Todt* şi de către patrule civile româneşti organizate. Germanii purtau pe mânecă o banderolă specială cu zvastica, iar românii – o banderolă cu cruce roşie:

> în acest local am văzut scene groaznice. Membrii organizaţiei *Todt* loveau în stânga şi dreapta cu baioneta şi înfigeau baioneta chiar în capul oamenilor, aşa că în scurtă vreme sângele şi creieri omeneşti erau împrăştiate pe băncile din sălile căminului. După o oră de maltratări şi nenumărate crime am fost duşi la Chestură, dar am trecut mai întâi printr-o portiţă unde stăteau un şir de călăi care loveau cu ţevile de revolvere astfel că fiecare evreu ieşea plin de sânge, umflaţi şi cu găuri în cap, sângele curgea şiroaie. La Chestură acelaşi sistem de tortură[CCCXVII].

Circumscripţiile de poliţie, patru din cele cinci, au servit şi ele drept centre de concentrare a evreilor. O parte dintre ei s-au prezentat la circumscripţii sâmbătă, 28 iunie, pentru executarea unor munci obligatorii şi nu au mai fost eliberaţi, conform unui ordin primit de la Chestura de poliţie în aceeaşi zi. Şeful circumscripţiei 5 de poliţie (cartierul Abator), loan Anghelescu, a notat în mod explicit faptul că dispoziţia de a trimite la Chestură orice evreu care se va prezenta sau va fi adus acolo s-a primit înainte de declanşarea pogromului. în dimineaţa zilei pogromului, au început să mărşăluiască spre circumscripţie convoaie cu evrei arestaţi de militari români şi civili. Vreo nouăzeci de evrei au fost predaţi Aviaţiei, care avea nevoie de ei pentru diverse munci. Pe aeroportul militar din apropierea oraşului au fost cazaţi membrii organizaţiei *Todt.* Evreii care au fost luaţi la aeroport au dispărut. Ceilalţi, al căror număr nu se cunoaşte, au fost trimişi la Chestură, în convoaie. Şeful circumscripţiei a notat în 1945 că a făcut o faptă bună:

CCCXIV Declaraţia lui Moise Weisman la Poliţia din Iaşi, fără dată (sfârşitul anului 1944), *ibidem,* vol. 40, p. 412.

CCCXV Declaraţia lui Iţic Aron la Poliţia din Iaşi, fără dată (sfârşitul anului 1944), *ibidem,* p. 420.

CCCXVI Depoziţia lui Marcu Smadic la Tribunalul pentru judecarea criminalilor de război de la Iaşi, 30 martie 1945, *ibidem,* vol. 26, p. 103 (USHMM, microfilm 48).

CCCXVII Declaraţia lui Şulem Moniş din Bivolari, la Comunitatea din Iaşi, septembrie 1944, *ibidem,* vol. 40, pp. 364-365 (USHMM, microfilm 43).

„Un grup de şapte evrei escortaţi de nişte militari, care erau grozav de loviţi şi însângeraţi, i-am oprit la comisariat şi i-am ţinut vreo două zile în şanţurile de adăpost care erau acoperite"[1]. Aproximativ cincizeci de evrei care în ziua pogromului au fost folosiţi la descărcat cherestea în gară au fost aduşi înapoi, la orele după-amiezei, la circumscripţia 4 de poliţie, dar n-au fost eliberaţi – au fost luaţi de către soldaţi români la Chestură. în curte erau atunci cca 5.000 de evrei ucişi, iar cei cincizeci de evrei care mai erau întregi şi nevătămaţi au fost folosiţi pentru o muncă specială: *„am fost puşi să facem stivă de morţi"*[CCCXVIII CCCXIX].

Nici evreii care serveau atunci în Armată sau au fost mobilizaţi în mod special nu au fost scutiţi de arestări. Majoritatea erau ofiţeri, mai ales medici ofiţeri, şi purtau uniformă. Mulţimea nu a ţinut cont că purtau uniformă militară – oriunde i-au identificat, s-au năpustit asupra lor, i-au bătut, i-au jefuit şi au încercat să-i linşeze. Ofiţerii români inferiori n-au sărit în apărarea lor, ci, în majoritatea cazurilor, au ordonat să fie trataţi ca evrei şi nu ca militari.

Şeful Cercului de recrutare al oraşului, căpitanul loan Mihail, a trimis la moarte doi ofiţeri medici evrei – pe căpitanul dr. Avram Rozen şi căpitanul dr. Maier. Amândoi au fost trimişi la Cercul de recrutare al oraşului pentru a-i apăra de pogromişti. Căpitanul Mihail i-a trimis la Chestură, „sub motiv că sunt evrei şi nu ofiţeri", iar acolo au fost ucişi[CCCXX]. Căpitanul Mihail a mai ordonat să fie bătut vicepreşedintele Comunităţii, Avram Hahamu[CCCXXI]. La anchetă, el nu şi-a amintit de cei doi medici evrei pe care i-a trimis la moarte, dar şi-a amintit de un alt medic evreu, Eingerhut, care a fost arestat şi bătut de un poliţist localnic. După afirmaţiile sale, l-a salvat pe acest medic deoarece i-a arătat o autorizaţie de călătorie pe care el însuşi i-o eliberase[CCCXXII]. Evrei care s-au aflat în curtea Chesturii au spus că au văzut mulţi medici militari evrei bătuţi şi umiliţi. Maiorul dr. Marcu Caufman, medic evreu mobilizat, din Iaşi, a rămas în viaţă şi a descris după război soarta unui militar evreu în ziua pogromului. La 27 iunie, a aflat că tatăl său a fost

---

CCCXVIII Declaraţia lui loan Anghelescu, şef de secţie la Poliţia din Iaşi, la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război din Iaşi, 23 martie 1945, *ibidem,* voi. 25, p. 27 (USHMM, microfilm 48).

CCCXIX Depoziţia lui Calman lanculovici la Curtea de Apel din Bucureşti, 31 decembrie, *ibidem,* voi. 2, p. 9 (USHMM, microfilm 17).

CCCXX Declaraţia evreicei Paula (fără notarea numelui de familie), martor ocular, care, împreună cu soţul ei, au fost torturaţi de căpitanul Mihail, 9 iunie 1945, *ibidem,* voi. 39, p. 21 (USHMM, microfilm 43).

CCCXXI Copie a depoziţiei vicepreşedintelui Comunităţii, Avram Hahamu, la Tribunalul Poporului din Iaşi, 7 martie 1945, *ibidem,* p. 26.

CCCXXII Proces-verbal al depoziţiei lui loan Mihail (căpitan) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 16 noiembrie 1945, *ibidem,* p. 22b. în ciuda faptului că şi un plutonier din unitatea sa a depus mărturie împotriva căpitanului Mihail în cazul celor doi medici, Procuratura Tribunalului din Iaşi a ajuns la concluzia că „nu sunt dovezi că învinuitul a comis fapte care să se încadreze în dispoziţiile Legii nr. 31/1945 sau ale legilor penale ordinare", astfel încât dosarul său a fost închis. Se pare că hotărârea s-a luat şi din cauza lipsei medicilor şi a unor martori oculari. Vezi decizia acuzării, Tribunalul Poporului din Iaşi, 31 mai 1946, *ibidem,* p. 30.

împuşcat mortal de către un sergent român de artilerie. A primit un concediu scurt de la Spitalul militar din Hârlău, aflat la 60 km de Iaşi, unde era mobilizat, pentru a-şi înmormânta tatăl. La 29 iunie, când s-a dus la primărie să scoată autorizaţie de înmormântare, a văzut „multe convoaie de evrei cu mâinile în sus escortaţi de patrule mixte româno-germane”. Un ofiţer român i-a verificat actele şi l-a eliberat, dar el a înţeles că viaţa îi este în pericol – aşa încât s-a ascuns în ziua pogromului; a auzit chiar de execuţii de evrei în clădirea Chesturii. La 30 iunie, la terminarea concediului (şi deşi părintele său încă nu era îngropat), a hotărât să se înapoieze la Spitalul militar – şi a

plecat pe jos spre gară, neştiind că acolo staţionau „trenurile morţii", încărcate cu mii de evrei. în gară i-au fost din nou controlate actele, iar când s-a constatat că este vorba de un ofiţer evreu, a fost dus la Comandamentul militar al gării, unde un sublocotenent a ordonat să fie dus la „tren", refuzând să precizeze „trenul spre Hârlău" :

> Imediat ce am ieşit afară, toată lumea a tăbărât pe mine, mi-au smuls şapca, galoanele, centura, hainele şi, în câteva minute, am devenit neom, lovit şi umplut de sânge, fără haine şi mai ales fără acte pe care mi le luaseră o dată cu portofelul de bani. Prin ploaie de lovituri am fost aruncat într-un vagon care apoi a plecat spre Podu Iloaiei[1].

El a fost aruncat în „trenul morţii" spre Podu Iloaiei (vezi *infra),* dar a rămas în viaţă şi a ajuns, ca rănit, la spitalul militar unde servea ca medic.

Curtea Chesturii

Descrierea atrocităţilor războiului a fost întotdeauna o sarcină dificilă, deoarece cuvintele nu pot cuprinde toate formele de barbarie ale unor fiinţe umane faţă de semenii lor şi varietatea senzaţiilor provocate la vederea ororii. Cu atât mai greu poate fi descrisă „fabrica morţii" de la Chestura din Iaşi, din cauza concentrării neobişnuite, în spaţiu şi timp, a ororilor comise de fiinţe umane împotriva altor fiinţe umane, prin improvizarea de mijloace de masacrare, înfierbântarea continuă a instinctelor, apariţia unei stări de extaz în faţa corpului torturat, a sângelui care curge, a capetelor sparte şi a mormanelor de cadavre.. Nicăieri în România nu a existat o asemenea concentrare de moarte şi de dorinţă de a ucide ca la Chestura din Iaşi şi în jurul ei. Nicăieri în lume nu s-a depus un asemenea efort prelungit (mai bine de cincizeci de ani) pentru a ascunde o astfel de prăbuşire de valori umane prin estomparea adevărului, reducerea până la ridicol a numărului victimelor şi încercarea de a arunca vina asupra altora.

în curtea Chesturii au fost ucişi, într-o singură zi, aproximativ 5.000 de evrei, iar pe străzile din jur şi în drum spre gară încă vreo câteva mii, cifre care nu provin din surse evreieşti (vezi *infra).* în acest capitol vom face o primă încercare de a descrie grozăviile de la Iaşi din 29 iunie 1941, cu un sentiment de frustrare determinat de faptul că acest lucru nu este posibil nici emoţional, nici din punctul de vedere al folosirii eficiente şi depline a surselor dezvăluite în ultimul timp datorită Muzeului Holocaustului de la Washington.

Evreii care au fost aduşi în curtea Chesturii în noaptea de 28/29 iunie erau convinşi, nu se ştie de ce, că aceasta era o fază obligatorie, finală, a campaniei de umilinţă şi jaf cu care regimul românesc hotărâse să-i pedepsească pe evreii din oraş. într-adevăr, pe drum au fost umiliţi,

bătuţi, împuşcaţi – cu toate acestea însă, nici unul dintre ei nu” bănuia că sunt duşi spre moarte. „Sistemul general”, a notat un evreu, era „încolonarea evreilor în lungi şiruri, escortaţi şi bătuţi de acei ce-i conduceau, pe drum loviţi, scuipaţi şi batjocoriţi de toţi trecătorii creştini”[CCCXXIII CCCXXIV]. Spaima era insuportabilă şi înainte de intrarea

CCCXXIII Depoziţia lui Marcu Cauftnan (locotenent-colonel) la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război de la Bucureşti, 20 aprilie 1945, *ibidem,* voi. 38, pp. 26-28.

CCCXXIV „Rezumatul masacrului” (vezi *supra,* p. 47, nota 2), p. 349.

în curte, deoarece în orele dimineţii, convoaiele cuprindeau şi femei, copii, mulţi evrei fuseseră bătuţi atât de crunt, încât faţa lor se transformase într-un terci de carne din care picura sânge, iar din când în când, pe drum erau împuşcaţi evrei: „Femei, cu copii de mână, sau la sân, completau spectacolul sinistru al convoaielor ce erau duse de soldaţi”. Intelectuali ai Comunităţii, care s-au grăbit să adune informaţii şi mărturii de la supravieţuitori, rezumându-le deja în anul 1944, au descris astfel Chestura:

> Chestura era locul de adunare a tuturor evreilor din Iaşi, aduşi de către santinele, patrule, gardieni etc., sub ploaie de lovituri şi groaznice maltratări. Această operaţie începuse în noaptea de 28-29 iunie. Evreii ce n-au mai putut încăpea în vastele subsoluri ale acestei clădiri erau îngrămădiţi în imensa curte, unde la un moment dat erau peste douăzeci de mii de suflete... în timp ce evreii erau duşi spre Chestură, toţi borfaşii din mahalale, elementele auxiliare ale Armatei şi Poliţiei [mobilizate] pentru reuşita masacrului prădau casele rămase fără stăpâni sau numai cu femei şi copii îngroziţi[1].

Nici o descriere a masacrului din jurul Chesturii, a imaginilor de la intrare şi a situaţiei din curte nu poate fi corectă dacă nu este ancorată în timp. Şi aceasta deoarece, deşi grozăvia era generală, ea s-a petrecut pe etape şi s-a împărţit în perioade de timp diferite, când executanţii s-au schimbat între ei – şi totul în decurs de 24 de ore.

Ordinul explicit al lui Antonescu a stabilit că trebuie evacuaţi toţi cei 45.000 de evrei din Iaşi. Chestura urma să constituie locul de concentrare în vederea evacuării. Clădirea era situată în centrul oraşului, relativ aproape de gară, într-un punct unde se întretăiau aproape toate drumurile de la periferie înspre centru, şi avea o curte uriaşă[CCCXXV] [CCCXXVI]. Chestorul Poliţiei, Chirilovici, a raportat că până la ora 9 dimineaţa, în curte fuseseră concentraţi 1.800 de evrei, „femei, copii şi bărbaţi de toate vârstele”, aduşi acolo „fără nici un motiv”[CCCXXVII]. De fapt, la ora aceea, în curte se aflau deja cca 12.000 de evrei. Iar toate evenimentele din ziua pogromului, a mai adăugat Chirilovici, „au fost comunicate permanent autorităţilor civile şi militare care de altfel îşi mutaseră sediul la Chestură”[CCCXXVIII].

Aproximativ până la ora 13, intrarea în Chestură se afla exclusiv sub controlul unor poliţişti şi jandarmi români, în acel loc aflându-se doar zece soldaţi germani[CCCXXIX].

încă de la intrarea în strada care ducea la Chestură, strada Vasile

---

CCCXXV *Ibidem,* p. 341.

CCCXXVI Autorul nu a reuşit să stabilească exact dimensiunile curţii. Suprafaţa iniţială a fost redusă, cu
timpul, în urma construirii unor blocuri de locuinţe în Piaţa Unirii, în apropierea Chesturii.

CCCXXVII Raportul lui Chirilovici către Inspectoratul Regional al Poliţiei din Iaşi, despre pogrom (fragmente), 30 iunie 1941; *Cartea Neagră II,* nr. 34, p. 85.

CCCXXVIII Raportul lui Chirilovici către Inspectoratul Regional al Poliţiei din Iaşi, copie, 30 iunie 1941, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 58, p. 49.

CCCXXIX Declaraţia unui taxator de bilete de autobuz al CFR-ului, Mihai Aelenei, la Poliţia din Iaşi, 16 martie 1952, *ibidem,* voi. 1, partea I, p. 122 (USHMM, microfilm 17).

Alecsandri (după numele poetului naţional antisemit), se auzeau ţipete îngrozitoare de femei şi copii, iar pe trotuare şi pe stradă erau răspândite, în dezordine, zeci de cadavre – în cursul zilei, numărul lor a crescut la câteva sute. După cum am arătat, în fruntea convoaielor aduse în timpul dimineţii se aflau în general agenţi localnici de poliţie sau ofiţeri de jandarmi care îndeplineau ordinul primit la 6 dimineaţa de a aduce la „cercetări" „toată suflarea evreiască", după cum s-a exprimat unul dintre poliţişti. Un agent al Poliţiei din Iaşi, Niculai Roman, a adus un convoi cu revolverul în mână[CCCXXX]. Jandarmi din Legiunea Iaşi îi

CCCXXX Depoziţia lui Nathan Goldstein la Curtea de Apel din Bucureşti, 10 decembrie 1947, *ibidem,* voi. 2, p. 160b (USHMM, microfilm 47).

băteau pe evrei, după ce erau introduşi în curte, „până la desfigurare”[1]. Trebuie amintit că loviturile erau aplicate bărbaţilor şi fiilor lor, „aduşi împreună cu femei şi copii”, în prezenţa lor, în timp ce erau împinşi mai departe spre capătul curţii, în urlete îngrozitoare, în această fază evreii erau jefuiţi la intrarea în curte de către poliţişti localnici şi „străini” care scotoceau prin buzunare, scoteau ceasuri de pe mână, smulgeau verighete şi cercei, iar funcţionari ai Primăriei (a cărei clădire era situată lângă Chestură) nu stăteau nici ei cu mâinile în sân – dezbrăcau de haine şi luau pantofi din picioare. Se pare că zvonul despre captură s-a răspândit, astfel încât intrarea în clădire s-a transformat într-un punct de atracţie pentru poliţişti, jandarmi şi soldaţi români. Aceştia au tăbărât pe evrei pentru a-i jefui, aruncând pe caldarâm buletinele de identitate ale evreilor. Intrarea în curte s-a transformat într-o sălbatică cursă cu obstacole, plină de sânge şi lacrimi.

Lovirea evreilor la intrare până la uciderea lor a fost, probabil, rezultatul unei iniţiative spontane care nu a necesitat vreun ordin, întrucât, începând din ziua invadării Uniunii Sovietice, regimul a transmis că evreii încetaseră a mai fi consideraţi fiinţe umane, totul fiind permis împotriva lor. Poliţişti, majoritatea dintre cei aduşi la Iaşi, s-au echipat cu ciomege, s-au aranjat pe două rânduri şi îi loveau pe evreii care intrau în special în cap şi pe spinare : „La intrarea în Chestură au stat mai mulţi gardieni cu nişte pari în mână şi am fost lovit până la sânge de gardianul cu nr. 126 care se află actualmente la Poliţia oraşului Râmnicu-Sărat. Acelaşi număr îl are şi acum”[CCCXXXI CCCXXXII]. într-o anumită fază în cursul dimineţii, poliţiştilor li s-au alăturat şi soldaţi germani, dar controlul absolut asupra torturilor l-au avut românii. în curtea Chesturii s-a organizat o a doua grupă de călăi, care au primit ajutorul măturătorilor de stradă ai oraşului, organizaţi din timp de către coordonatorii pogromului, după cum au fost organizaţi şi alţi salariaţi ai Primăriei, pentru a acorda un ajutor „patriotic” poliţiştilor:

> Ajunşi la Chestură am fost întâmpinaţi de către agenţi de poliţie şi nemţi care cu ciomegele în mână loveau fără îndurare şirurile noastre care intrau în curte... lovituri nemiloase, care se succedau într’un ritm sălbatec. După ce am intrat în curte, cu tot grupul cu care am venit, am fost somat ca şi ceilalţi să ne culcăm la pământ. în jurul nostru roiau ca albinele, agenţi de poliţie şi podari, majoritate tineri care cu diferite arme, bastoane, împărţeau lovituri la cei ce îndrăzneau să se ridice de la pământ[CCCXXXIII].

Evrei care nu şi-au pierdut capacitatea de gândire au înţeles imediat, încă înainte de a intra în curte, că era un punct terminus şi că soarta le

CCCXXXI Depoziţia lui Herşcu Abramovici la Curtea de Apel din Bucureşti, 4 ianuarie 1948, *ibidem,* p. 192.

CCCXXXII Declaraţia lui Samoil Springher la Poliţia din Iaşi (?), fără dată (1945), *ibidem,* voi. 37, p. 28 (USHMM, microfilm 43). Majoritatea „poliţiştilor basarabeni” nu erau născuţi în Basarabia, ci erau originari din Muntenia (mulţi evrei au declarat că vorbeau cu accent muntenesc).

CCCXXXIII Declaraţia lui Eduard Eidingher la Poliţia din Iaşi, fără dată (sfârşitul anului 1944), *ibidem,* voi. 40, p. 398.

fusese pecetluită, deoarece buletinele de identitate şi livretele militare le erau aruncate într-o doară, pe asfalt, de către poliţiştii şi jandarmii care scotoceau prin buzunare (vezi *infra).* Nu numai intrarea în curte şi curtea în sine, dar şi intrarea în strada Alecsandri şi porţiunea până la intrarea în Chestură – cam o sută de metri – se aflau sub controlul deplin al românilor care băteau pentru a ucide. Unul dintre avocaţii Comunităţii, Leon Reicher, care a fost arestat în cursul dimineţii, a descris în amănunt situaţia care domnea în acest loc :

> La intrare în strada Alecsandri pe lângă Primărie [clădirea Chesturii se afla în spatele Primăriei – *n.m.]* grupuri compacte de agenţi poliţieneşti şi soldaţi români luau în primire convoaiele de evrei aduşi în ţinute sumare, plini de sânge şi-i loveau cu patul armei, cu ciomegi de cauciuc şi continuau să-i bată până ce cădeau jos şi-i loveau cu bocancii. Aceste convoaie erau luate în primire [la intrare] şi de gardieni publici[1].

Reicher a fost introdus în curte la ora 7.30 dimineaţa. Numeroase mărturii au clarificat că în orele dimineţii, numărul germanilor la intrarea în curte era infim, „munca” principală fiind executată de români. Reicher a descris situaţia din curte până la ora 10 dimineaţa, când a început selecţia arestaţilor:

> Ţin să menţionez şi să accentuez că în curtea Chesturii Iaşi am văzut că operaţiunile de arestare cu toată gama de violenţe aplicate evreilor au fost făcute de oamenii Chesturii Iaşi, jandarmi şi de un grup de gardieni publici foarte numeros şi care vorbeau cu un accent muntenesc. Am aflat ulterior că aceşti poliţişti din Muntenia au fost aduşi special la Iaşi în curtea Chesturii. Am văzut câţiva soldaţi germani neînarmaţi şi care luau fotografii. *Erau în număr foarte mic*[CCCXXXIV CCCXXXV].

în curtea Chesturii, după ce fiecare convoi lăsa pe stradă şi la intrare victime în număr tot mai mare, s-a desfăşurat un negoţ tipic românesc, în jurul unui produs care, în următoarele zile, a devenit foarte popular printre evrei: apa. Totul a început când unii evrei au încercat să-i ajute pe răniţi sau să calmeze copii şi femei, să-i reanimeze şi să-i întărească pe cei bătuţi care, după cum am arătat, nu mai aveau o înfăţişare omenească. La început, câţiva evrei au reuşit să bea apă şi să-şi spele sângele, chiar să umple sticle de la robinetele din beci sau de la closete – şi atunci poliţişti din Iaşi, care erau postaţi în curte, au observat acest lucru şi au început să lovească pe oricine se apropia de robinet. Poliţistul Gheorghe Bocancea, care se afla acolo, „lovind cu ciomagul pe evreii aduşi spre exterminare în curtea Chesturii” – aşa a descris faptul Tribunalului de la Bucureşti care l-a judecat –, l-a observat pe evreul losef Grinberg şi pe alţii când s-au apropiat de chiuveta din curte ca să bea apă, „s-a dus după ei şi i-a luat la bătaie cu ciomagul svârlindu-i pe scări jos”[CCCXXXVI]. Imediat a început comerţul cu apă. Poliţiştii, care aveau

CCCXXXIV Depoziţia lui Leon Reicher (avocat) la Tribunalul militar, 28 mai 1947, *ibidem,* voi. 50, p. 353b (USHMM, microfilm 44).

CCCXXXV *Ibidem,* p. 354b (sublinierea îmi aparţine).

CCCXXXVI Rezumat al sentinţei Tribunalului din Bucureşti în cazul poliţistului Gheorghe Bocancea, 6 aprilie 1949, *ibidem,* voi. 110, p. 56.

un salariu lunar de cca 3.000-4.000 de lei, au căpătat un nou venit: la început preţul unui pahar cu apă a fost de 100 de lei, sumă rezonabilă având în vedere cererea; ulterior, preţul a crescut şi s-a stabilizat în jurul a 5.000 de lei pentru un pahar. Când numărul arestaţilor a crescut în scurt timp la aproape 12.000, printre care se aflau sute de copii pe care îi chinuia setea, a crescut tentaţia de a ridica şi mai mult preţul.

Ghidale Caufman, care la început a refuzat să plătească 100 de lei pentru apă, a implorat după-amiază să i se vândă un pahar de apă pentru 5.000 de lei, dar poliţistul a ţinut minte refuzul său, „şi atunci mi-a spus : când ţi-am cerut o sută de lei pentru un pahar de apă n'ai vrut să dai, acum stai şi rabdă”[CCCXXXVII].

Un muncitor ceferist, arestat din greşeală (pentru că ţinea în mână steguleţe de semnalizare roşii necesare muncii sale) şi care a fost eliberat după câteva ore, a descris cele ce se petreceau în curte, el aflându-se în beciul arestaţilor. în jurul orei 8 dimineaţa, spune românul, au început să curgă numeroase grupuri de eyrei, printre care multe femei şi copii care erau aduşi de către patrule formate din soldaţi români, gardieni publici şi poliţişti. Câteva grupuri au fost aduse şi de soldaţi germani. „Aceşti locuitori erau loviţi cu ciomege şi cu armele de către elementele ce compuneau patrulele. Noi priveam de pe geamurile beciului în care ne aflam şi observam toate scenele de maltratări comise de personalul Chesturii de poliţie, dimpreună cu unii soldaţi nemţi.”[1] Şi acest martor a confirmat că până la prânz, curtea s-a aflat exclusiv sub controlul românilor.

Un alt avocat al Comunităţii, Benu Beer, care a fost introdus în curte în jurul orei 9 dimineaţa, a găsit-o plină până la refuz, „căldură înăbuşitoare, pe poartă intră mereu grupuri mari de evrei, bătrâni, tineri, femei, copii, ologi purtaţi de alţi nenorociţi plini de sânge, crunt bătuţi pe drum de apărătorii ordinii – sergenţi de stradă şi ostaşi români”. Beer a observat că în fiecare grup era un evreu care ţinea în mâini o bucată de pânză roşie, „care cu o cravată [de culoare] roşie, care cu fular roşu, care cu o bucată ruptă dintr'o perdea sau plapumă roşie, numai roşu să fie, semn că toţi sunt bolşevici”. în orele dimineţii, a adăugat Beer, au început să fie împinşi în curte ofiţeri medici evrei care fuseseră mobilizaţi pentru război şi au fost prinşi pe străzi sau în case, „căpitani, locotenenţi, cu galoane pe umăr, cu mâinile în sus, mânaţi din urmă de către un ostaş ţanţoş şi mândru că a făcut capturi simandicoase”[CCCXXXVIII] [CCCXXXIX]. Soarta ofiţerilor militari evrei a fost asemănătoare cu soarta altor mii de evrei care se aflau în curte şi a multor mii care au fost aduşi în orele următoare. în această etapă, a remarcat un alt avocat evreu,

---

CCCXXXVII Depoziţia lui Ghidale Caufman la Poliţia din Iaşi, 7 septembrie 1944, *ibidem,* voi. 140, p. 405 (USHMM, microfilm 43).

CCCXXXVIII Depoziţia lui Gheorghe Mar (muncitor român angajat la Căile Ferate) la Tribunalul Poporului din Iaşi, 7 februarie 1946, *ibidem,* voi. 33, p. 358b (USHMM, microfilm 43).

CCCXXXIX Depoziţia lui BenU Beer (avocat) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 16 iulie 1945, *ibidem,* voi. 37, pp. 18b-19.

„ordinea în curtea Chesturii o făceau gardienii, comisarii şi soldaţii români”[CCCXL].

Căpitanul Darie, comandantul companiei de poliţie militară, care a fost postată în curte la pra 6 dimineaţa şi ai cărei jandarmi loveau fără discernământ pentru a păstra „ordinea”, a declarat că în curte se aflau „şase ofiţeri germani observatori”[CCCXLI]. Paza în jurul Chesturii a fost încredinţată, conform afirmaţiilor sale, gardienilor di» Poliţia Iaşi şi unor jandarmi, douăzeci-treizeci la număr. Şi evrei intelectuali care nu-şi pierduseră minţile la vederea ororilor de la Chestură au notat că vreo câţiva germani s-au învârtit dimineaţa prin curte, ocupându-se cu fotografierea şi filmarea. La ora 8 dimineaţa, în curte nu mai puteau fi înghesuiţi alţi evrei:

> Când am ajuns la Chestură, curtea acesteia era înţesată de evrei încât cu greutate am putut pătrunde înăuntru. [Se aflau acolo] bătrâni, femei cu copii de lapte în braţe, copii mici,

CCCXL Depoziţia lui Isaia Tumarchin (avocat) la şedinţa Tribunalului din Bucureşti, 16 iunie 1948, *ibidem,* voi. 1, partea a II-a, p. 738 (USHMM, microfilm 47).

CCCXLI Prima depoziţie a maiorului Constantin Darie la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război de la Bucureşti, 3 aprilie 1945, *ibidem,* voi. 27, p. 40b (USHMM, microfilm 47). Darie a afirmat şi el că atunci când a ajuns în curte, la ora 6 dimineaţa, „curtea Chesturii era aproape plină cu femei, copii, bătrâni şi a fost imposibil de transportat [de acolo] măcar bărbaţii evrei”. Se ştie că cei acuzaţi ca fiind răspunzători pentru pogrom au amintit la început (sfârşitul anului 1944 – mijlocul anului 1945) ordinul lui Antonescu de a-i evacua pe toţi evreii din Iaşi. După câteva luni, atât anchetatorii, cât şi acuzaţii au preferat să omită acest detaliu în mărturii. Darie s-a referit la „transportarea evreilor” din Iaşi, intenţionând să spună că era imposibil să fie evacuaţi „măcar bărbaţii evrei”, în conformitate cu ordinul primit.

> bolnavi şi în acelaşi timp erau aduşi întruna evrei din toate cartierele... Tot timpul drumului până la Chestură şi apoi în curtea Chesturii nemţii cu aparate de filmat şi fotografiat scoteau fotografii şi uneori alegeau ei tipuri [de evrei] pe care îi aşezau în diferite poziţii spre a-i fotografia[1].

Şefului detaşamentului de gardieni publici din Iaşi i s-a părut curios faptul „că nici o patrulă nu cerea vreo dovadă pentru predarea oamenilor [evreilor] ce-i adusese” la Chestură[CCCXLII CCCXLIII] – în schimb, nu i s-a părut curios că acolo erau ucişi mii de oameni. După spusele lui, el a încercat să-i îndepărteze de acolo pe gardienii publici, deoarece nu primise nici un ordin scris cu privire la pogrom – dar numai câţiva l-au ascultat şi s-au dus acasă. După afirmaţiile căpitanului Darie, în curte se aflau tot timpul 10.000-12.000 de evrei[CCCXLIV]. De fapt, la ora 9.30-10.00, numărul lor ajunsese la cca 20.000.

Ordine explicite

în această fază era clar că nu se mai putea aştepta şi era necesară o schimbare a planului, atât timp cât evreii nu sunt evacuaţi din oraş, aşa cum se stabilise, sau sunt ucişi pe loc. Darie a pretins în 1945 că el însuşi a hotărât, „din proprie iniţiativă”, să facă o triere a evreilor din curte, cu aprobarea chestorului Poliţiei, Chirilovici, deoarece în curte nu mai încăpeau alţi evrei (deci nu pentru că erau nevinovaţi şi nu pentru că acolo au fost ucişi mii de oameni): „Am procedat la trierea celor aduşi, eliberând toţi copiii, femeile şi bătrânii ca primă măsură”[CCCXLV].

A minţit. în zilele pogromului, nimic nu s-a făcut la Iaşi din iniţiativă proprie şi nimic nu s-a petrecut la întâmplare. Toţi cei implicaţi au încercat să ascundă faptul că au acţionat potrivit unui plan şi unor ordine pe care le-au primit din când în când direct de la Ion Antonescu, de la Mihai Antonescu, de la ministrul de Interne sau de la comandantul Diviziei 14, în funcţie de calea pe care au fost transmise.

Chestorul Poliţiei, Chirilovici, a pretins în 1946 că „aducerea populaţiei evreeşti la Chestură s’a făcut iară nici un ordin, fiindcă nici nu se putea da un astfel de ordin nemţilor de către noi”. în felul acesta, el a aruncat întreaga răspundere asupra germanilor, adăugând că Poliţia a fost surprinsă de aducerea populaţiei evreieşti la Chestură[CCCXLVI]. Şi

---

CCCXLII Declaraţia lui Aristide Rauch la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 12 aprilie 1945, *ibidem,* voi. 30, p. 80 (USHMM, microfilm 48).

CCCXLIII Declaraţia lui Victor Dragota (şeful detaşamentului de gardieni publici din Iaşi în anul 1941) la Tribunalul Poporului, 31 iunie 1945, *ibidem,* voi. 26, p. 35b.

CCCXLIV Vezi *supra,* p. 103, nota 4.

CCCXLV A doua depoziţie a maiorului Darie la Tribunalul Poporului, 29 august 1945, *ibidem,* voi. 27, p. 44.

CCCXLVI Memoriul colonelului Chirilovici în apărarea sa, fără dată (august 1946), *ibidem,* voi. 51, p. 85 (USHMM, microfilm 44).

comandantul garnizoanei, colonelul Lupu, a afirmat în august 1945 că nu a ştiut despre un ordin de a-i strânge pe evrei în clădirea Chesturii – iar „dacă aceasta s’a ordonat de cineva, a fost o măsură dezastruoasă, căci numai datorită ei şi a faptului strângerii oamenilor într’un singur punct s’au putut întâmpla masacrele şi tot ceea ce a urmat”. Când a amintit chestiunea evacuării evreilor rămşi în viaţă după masacrul de la Chestură

cu „trenurile morţii”, Lupu a declarat din nou: „Nu ştiu cine a dat ordinul de încolonarea evreilor şi trimiterea lor la gară”[1].

De fapt, nici unul dintre comandanţii pogromului nu a ţinut minte cine a dat ordine şi dacă au existat astfel de ordine, ceea ce a constituit o parte dintr-un complot al tăcerii pentru ascunderea adevărului şi încercarea de a arunca toată răspunderea asupra Armatei germane. în ciuda eforturilor de a pune de acord versiunile, ne aflăm în posesia unor documente care permit reconstituirea lanţului de comandă în ziua pogromului şi stabilirea cu certitudine a faptului că autorităţile militare şi civile din oraş au îndeplinit dispoziţiile primite de la Ion Antonescu şi Mihai Antonescu *ad litteram* şi în spiritul lor, deşi nu întotdeauna cu destulă eficienţă. Ordinele au fost trimise direct de Ion Antonescu lui Lupu şi, în paralel, la scurt timp, prin intermediul Marelui Cartier General, comandantului Diviziei 14, generalul Stăvrescu; iar de la el, Poliţiei şi Jandarmeriei, sau de la Mihai Antonescu direct ori prin intermediul ministrului de Interne Dumitru Popescu, care îi era subordonat. Prefectul judeţului, colonelul Captaru, a raportat la 30 iunie 1941 că şefii administraţiei din Iaşi s-au întrunit la ora 10 dimineaţa şi au hotărât executarea „dispoziţiunilor Domnului General Antonescu date direct Dlui Comandant al Garnizoanei, şi ale Dlui Vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri”[CCCXLVII CCCXLVIII].

Siguranţa din Iaşi i-a raportat delegatului Marelui Stat-Major, aflat în oraş la 4 iulie 1941, că „percheziţionarea şi arestarea evreilor comunişti [s-a făcut] din ordinul Domnului General Comandant al Diviziei 14”[CCCXLIX]. Când s-a pus capăt arestărilor, după masacru, tot inspectorul Gioseanu de la Siguranţă a fost cel care a raportat în timp real – la 30 iunie 1941 –, Direcţiei Generale a Poliţiei şi Siguranţei de la Bucureşti, că „operaţia de culegere a evreilor s’a sistat din ordinul Dlui General Comandant Stăvrescu”[CCCL].

Ordinul direct de alungare a evreilor din Iaşi a fost dat, cum am arătat, de Ion Antonescu colonelului' Lupu la 27 iunie, şi din nou în noaptea de 28/29 iunie. A doua zi a fost expediat un ordin formulat ceva mai frumos, de către Mihai Antonescu, ministrului de Interne Dumitru Popescu. în aceeaşi zi, Cabinetul ministrului de Interne a trimis im ordin direct cifrat către Poliţia din Iaşi, de „internarea imediată a evreilor din cartierele evreieşti din Iaşi”[CCCLI].

CCCXLVII Depoziţia lui Constantin Lupu (colonel) la Tribunalul Poporului, 8 august 1945, *ibidem,* voi. 29, pp. 8b şi 12b (USHMM, microfilm 47).

CCCXLVIII Raportul nr. 1062 al prefectului Captaru către ministrul de Interne, 30 iunie 1941, *ibidem,* voi. 61, p. 11 (USHMM, microfilm 45).

CCCXLIX Raportul şefului Siguranţei din Iaşi către Biroul Statistic (al Marelui Stat-Major) din Iaşi, 4 iulie 1941, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 40010, voi. 89, p. 256 (USHMM, microfilm 35).

CCCL Raport telefonic nr. 23651 al şefului Siguranţei din judeţul Iaşi, Emil Gioseanu, către Direcţia Generală a Poliţiei din Bucureşti, 30 iunie 1941, *ibidem,* p. 230.

CCCLI Ordinul a dispărut, dar un rezumat al lui a fost înregistrat în jurnalul de activitate al Cabinetului ministrului de Interne din 29 şi 30 iunie, care a fost prezentat la tribunal. Şi această înregistrare s-a făcut după data notată, prin schimbarea foii din jurnal. Vezi

în ziua pogromului, prefectul Captaru a primit două ordine de la Mihai Antonescu. în primul i s-a spus să acţioneze pentru a evacua toată populaţia evreiască din oraş, „bărbaţi, femei şi copii" – era o dispoziţie dată într-o convorbire telefonică cu Mihai Antonescu încă înainte ca vicepreşedintele Consiliului de Miniştri să o fi comunicat ministrului de Interne. Captaru s-a grăbit să-i comunice conţinutul ministrului, ocazie cu care i-a atras atenţia asupra amplorii misiunii: „Numărul evreilor din Iaşi este de 45.000 de bărbaţi, femei şi copii"[CCCLII]. Ministerul de Interne a aflat despre acest ordin de la prefectul Captaru[1]. în aceeaşi zi (şi probabil în urma rapoartelor telefonice transmise de prefect), Mihai Antonescu a schimbat primul ordin, dând dispoziţie ca, deocamdată, să fie evacuaţi numai bărbaţii. Ordinul a dispărut, iar în locul lui a fost notat, pe scurt, un ordin falsificat în jurnalul de lucru al Cabinetului ministrului de Interne drept ordin dat de ministru prefectului Captaru: „Binevoiţi a dispune ca toţi bărbaţii evrei suspecţi din Oraşul Iaşi să fie evacuaţi în oraşele Podu Iloaiei şi Târgul Frumos din judeţul Dv."[CCCLIII] [CCCLIV] (ordinul original şi autentic nu indica cele două târguri ca destinaţii de evacuare, ci Roman şi lagărul de la Târgu-Jiu; vezi *infra,* p. 107, depoziţia lui Lupu în această chestiune). în memoriul înaintat în apărarea sa în iunie 1946, Captaru şi-a atribuit anularea ordinului de evacuare a tuturor bărbaţilor evrei din Iaşi, dar a ascuns Procuraturii faptul că, anterior, primise dispoziţie să-i evacueze pe toţi evreii din oraş:

> Am avut convorbiri telefonice cu vicepreşedintele Consiliului de Miniştri, Mihai Antonescu, pe care l-am informat asupra situaţiei reale, ceea ce a avut ca urmare suspendarea ordinului *de a evacua toată* populaţia *masculină evreiască din Iaşi, aşa cum se ordonase,* probabil pe baza unor informaţii inexacte şi tendenţioase ce parveniseră la Preşedinţie pe alte căi[CCCLV].

---

copia ordinelor şi comunicatele intrate şi ieşite, *ibidem,* voi. 24, p. 19 (USHMM, microfilm 47).

CCCLII Comunicare telefonică nr. 1052 a prefectului Captaru către Cabinetul ministrului de Interne, 29 iunie 1941, *ibidem,* voi. 89, p. 478 (USHMM, microfilm 35).

CCCLIII Ministerul de Interne către Procuratura Tribunalului militar al Comandamentului 2 Teritorial, 13 septembrie 1941, *ibidem,* voi. 30, p. 344 (USHMM, microfilm 48).

CCCLIV Culegere de copii de rapoarte şi ordine prezentate de colonelul Captaru procurorului-şef al Armatei, în apărarea sa, cu anexarea unui memoriu privind activitatea sa în zilele pogromului, fără dată (iunie 1946); ordinul nr. 4586 al ministrului de Interne din 30 iunie 1941, *ibidem,* voi. 34, p. 71 (USHMM, microfilm 41). Ordinele în scris ale ministrului de Interne au fost trimise întotdeauna cu o întârziere de o zi-două, în comparaţie cu ordinul direct al lui Antonescu, care a fost comunicat oral. Şi conţinutul lor se deosebea puţin – era mai „civilizat", aşa cum o demonstrează compararea ordinului direct dat de Antonescu, prin telefon, lui Lupu cu ordinul în scris al lui Mihai Antonescu, trimis a doua zi.

CCCLV Memoriu al colonelului Captaru adresat procurorului-şef militar după eliberarea sa din prizonieratul sovietic, pentru a fi judecat în România, sub *acuzaţia înfăptuirii de crime de război,* fără dată (iunie 1946), *ibidem,* p. 51 (sublinierea îmi aparţine). în memoriu, Captaru încearcă să arunce răspunderea asupra germanilor, fără să sesizeze contradicţia între ordinele pe care le-a primit, după afirmaţiile sale, direct de la Mihai Antonescu şi afirmaţia că germanii au hotărât „să-i evacueze" pe evrei cu „trenurile morţii". într-un alt memoriu adresat Tribunalului cu câteva zile înainte de pronunţarea sentinţei, el a recunoscut de fapt că toate ordinele cu privire la pogrom au fost ale

Se poate înţelege de aici că în ziua pogromului, dispoziţia iniţială de evacuare a tuturor evreilor a fost schimbată într-un ordin de a evacua „toată populaţia bărbătească” – iar din acel moment a început trierea celor închişi în curtea Chesturii şi eliberarea femeilor şi copiilor. Şi în acest caz, Darie, comandantul companiei de poliţie militară, care a primit dispoziţia să facă selecţia cu ajutorul agenţilor Siguranţei şi Poliţiei (vezi *infra,* p. 111), nu a acţionat din proprie iniţiativă, ci la ordin. în şedinţa de coordonare a şefilor autorităţilor din Iaşi, de la 1 iulie, sub preşedinţia prefectului Captaru, s-a amintit din nou ordinul telegrafic nr. 4586 al Ministerului de Interne, care stabilea că „bărbaţii evrei ce vor fi găsiţi ca suspecţi în oraşul Iaşi, vor fi evacuaţi”[CCCLVI]. în contradicţie cu afirmaţia lui la proces, prefectul Captaru nu a îndrăznit să pună la îndoială raţiunea ordinului de a evacua toţi bărbaţii, ci a cerut Ministerului de Interne doar să fixeze alte locuri de evacuare[CCCLVII]. în 1948, Captaru a încercat să prevină condamnarea sa în procesul criminalilor de război din Iaşi în baza paragrafului din Actul de acuzare care îl învinuia de răspundere pentru evacuarea bărbaţilor evrei. A susţinut că nu el a cerut evacuarea, ci Mihai Antonescu, şi că „am cerut să se dea dispoziţii pentru executarea ordinului lui Mişu [Mihai] Antonescu pentru evacuare”[1] [a] evreilor, evacuare care nu a continuat după 30 iunie. în paralel, şi aparent fără nici o coordonare, Ion Antonescu a ordonat (în noaptea de 28/29 iunie) comandantului garnizoanei, colonelul Lupu, să-i evacueze pe toţi evreii din oraş, „pachete, pachete”, şi să fie împuşcaţi toţi evreii suspecţi, inclusiv femei (vezi *supra,* p. 16) – şi, aparent, acest ordin nu a fost modificat nici a doua zi, ziua pogromului. Lupu a descris în amănunt convorbirea telefonică avută cu Antonescu şi ordinul de evacuare numai în prima sa depoziţie, în martie 1945 – dar chiar şi atunci a afirmat, falsificând adevărul, că l-a primit în noaptea de 29/30 iunie şi nu cu o zi înainte de pogrom. Oral şi prin scris, Lupu a descris ordinul lui Antonescu, cu următorul conţinut: „Evacuarea totală a populaţiei evreieşti din Iaşi, inclusiv femei şi copii, la Roman şi Târgu-Jiu”, şi executarea tuturor evreilor, „afară de copii”, care vor fi găsiţi într-o casă de unde se va deschide focul asupra armatei[CCCLVIII CCCLIX]. Comandantul Diviziei 14, generalul Stăvrescu, care primea ordine de la Marele Cartier General sau de la Antonescu, a avut grijă în rapoartele sale despre pogrom să menţioneze executarea ordinelor lui Ion Antonescu folosindu-se de limbajul acestuia, pentru a sublinia că a acţionat conform dispoziţiilor primite: „De aceste trupe (din garnizoana română, jandarmi,

autorităţilor româneşti (vezi *infra,* p. 107, nota 1).

CCCLVI Raport privind şedinţa consiliului de coordonare sub preşedinţia prefectului Captaru, 1 iulie 1941 (copie), *ibidem,* voi. 29, p. 40 (USHMM, microfilm 47).

CCCLVII Copie a telegramei nr. 1071 a prefectului Captaru către Ministerul de Interne, 30 iunie 1941, p. 7 (documentul este fals).

CCCLVIII Adresă a colonelului Captaru către preşedintele Curţii de Apel din Bucureşti, 24 iunie 1948, *ibidem,* voi. 58, p. 77 (USHMM, microfilm 44).

CCCLIX Depoziţia lui Constantin Lupu (colonel) la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război, 12 martie 1945, *ibidem,* voi. 29, p. 5b (USHMM, microfilm 47).

precum şi trupe germane) s'a procedat la încercuirea clădirilor de unde s'au primit focuri, precum şi cartiere întregi, unde cei prinşi au fost evacuaţi – bărbaţi, femei, copii – la Chestura de poliţie unde cei găsiţi în vină au fost executaţi pe loc de trupele germane-române care i-au capturat"[CCCLX]. Stăvrescu a păstrat cu stricteţe cuvintele folosite de Ion Antonescu în raportul trimis cu privire la executarea ordinului de arestare, execuţie şi evacuare. Acest ordin clar şi simplu, care a fost comunicat şi notat cu exactitate în procesul lui Lupu din ianuarie 1942 (vezi *infra,* pp. 143, 417-419), nu a mai fost amintit în depoziţiile lui Lupu din iunie şi august 1945 sau în toate depoziţiile, memoriile, confruntările şi dezbaterile Tribunalului; şi nici un anchetator, procuror sau judecător dintre cei care au condus anchetarea şi procesul criminalilor de război din Iaşi nu l-a amintit. O autoritate supremă a hotărât probabil că nu trebuie aruncată întreaga răspundere pentru pogromul din Iaşi asupra statului român, şi că dezvăluirea ordinelor lui Ion şi Mihai Antonescu de a ucide evrei şi de a-i evacua pe toţi ar putea duce la concluzia simplă şi clară că pogromul a constituit o răzbunare românească asupra evreilor din oraş şi că a fost executat numai *cu ajutorul* Armatei germane. Când Lupu a simţit că aceasta este intenţia autorităţilor judiciare, a schimbat total versiunea, iar la anchetarea lui din decembrie 1947 a afirmat că germanii au fost cei care au vrut să-i evacueze pe evreii din Iaşi, după spusele lui, în număr de 30.000-40.000, „scop ce nu a fost atins decât parţial, aceasta datorită rezistenţei autorităţilor române ce făceau tot ce e posibil pentru a sabota măsura impusă [nouă] de Comandamentul German

CCCLX Telegramă trimisă de Divizia 14 către Cabinetul ministrului de Interne, 30 iunie 1941, *ibidem,* voi. 24, p. 17 (USHMM, microfilm 47).

şi a salva cât mai mulţi evrei de la evacuare”[1]. Aceasta a fost versiunea adoptată de regimul comunist al lui Ceauşescu. Cât timp nu s-a găsit ~~documentaţia ascunsă, era greu de dovedit că a fost un plan românesc,~~ aşa cum şi evacuarea evreilor din sate şi târguri începută la 18 iunie s-a făcut în cadrul îndeplinirii vechiului vis antisemit românesc de „curăţire” a satelor de evrei.

în ceea ce priveşte responsabilitatea germanilor, trebuie subliniat că toţi militarii români implicaţi în pogrom au ascuns faptul că tot ce a fost legat de pogrom şi executarea lui s-a realizat în colaborare cu Comandamentul german din Iaşi. Abia în 1996 a fost găsit documentul care a dezvăluit această colaborare (vezi *infra,* pp. 143-144), documentaţia respectivă dispărând din Arhivele Armatei, ale Preşedinţiei Consiliului de Miniştri şi ale autorităţilor locale din Iaşi.

Rezumând subiectul ordinelor explicite, se poate afirma că dispoziţiile care au transformat casele şi avutul evreilor în bunuri fără stăpân, care au permis efectuarea de descinderi şi arestări, concentrarea la Chestură şi împuşcarea evreilor sub falsa acuzaţie de rebeliune, care au permis trierea şi eliberarea de femei şi copii, care au hotărât evacuarea bărbaţilor cu „trenurile morţii” – toate aceste dispoziţii au fost primite de la Marele Cartier General sau de la Bucureşti şi direct de la şefii regimului, Ion şi Mihai Antonescu. Aceste ordine âu dispărut în parte, altele au fost ascunse, neftind incluse în actele de acuzare ale tribunalelor care au judecat criminali de război, în intenţia de a arunca vina asupra germanilor şi românilor care „au colaborat” cu ei, şi nu pe statul român şi populaţia românească. Problema responsabilităţii româneşti cu privire la pogrom a fost reliefată în mod clar de către generalul Stăvrescu la procesul criminalilor de război de la Iaşi din iunie 1948, când, în încercarea de a-şi minimaliza răspunderea, apărarea a observat în numele său că „organele guvernului au avut dese şi numeroase convorbiri telefonice cu autorităţile din Iaşi, fără ca el să fi fost întrebat, ceea ce ilustrează că nu avea vreo calitate, căci altfel s’ar fi stat de vorbă cu el”[CCCLXI] [CCCLXII]. „Organele” care au avut convorbiri cu autorităţile locale, ordonându-le ce să facă în ziua pogromului, când evenimentele nu s-au desfăşurat conform planului, au fost Ion şi Mihai Antonescu.

Trierea femeilor şi a copiilor şi eliberarea lor

Deja la orele dimineţii era clar că planul de alungare a evreilor din

---

CCCLXI Protocol de la anchetarea lui Constantin Lupu (colonel) la Curtea de Apel din Bucureşti, 1 decembrie 1947, *ibidem,* voi. 2, p. 143.

CCCLXII Stenograma şedinţei Tribunalului din Bucureşti, 23 iunie 1948, care cuprinde un rezumat al cuvântului apărării în procesul celor răspunzători de pogrom, *ibidem,* voi. 1, partea I, pp. 454-454b (USHMM, microfilm 47).

oraş a fost dat peste cap din cauza incapacităţii organizatorice a autorităţilor locale. Dispoziţia iniţială a fost schimbată de către Mihai Antonescu, prin telefon, iar pe teren, de către autoritatea militară cea mai înaltă din zonă şi din oraş, generalul Stăvrescu, care a venit personal să verifice situaţia de la Chestură de trei ori în ziua pogromului – „prima dată înainte de dejun, a doua oară după dejun şi a treia oară mai spre seară”[CCCLXIII]. După afirmaţiile sale, el

CCCLXIII Depoziţia generalului Stăvrescu la Tribunalul Poporului, 2 iulie 1945, *ibidem,* voi. 24, p. 6b.

nu răspundea de securitatea oraşului, fiind ocupat cu operaţiunile militare pe front; dar imediat după aceea s-a contrazis, adăugând că a ordonat statului-major al diviziei să adune toate unităţile militare „care făceau patrulare şi arestare de evrei” şi să le retragă în cazarmă. Stăvrescu a sosit la Chestură în jurul orei 9.00-9.30 dimineaţa, constatând personal că nu mai era loc – cu toate astea, potrivit afirmaţiilor sale, comandanţi din Armată, Poliţie şi Jandarmerie au continuat să aducă alte convoaie.

în 1945, înainte de a fi arestat, a afirmat cu candoare : „Nu am fost informat [apriori] despre pregătirea masacrului din 29 iunie 1941”[1]. Tribunalul a stabilit în anul 1948 că Stăvrescu i-a convocat pe colonelul Lupu, pe colonelul Captaru şi pe Chirilovici la clădirea Chesturii pentru consfătuiri, iar acolo s-a hotărât schimbarea ordinului (în urma convorbirii telefonice cu Mihai Antonescu) şi eliberarea femeilor şi a copiilor[CCCLXIV] [CCCLXV]. Acolo s-a stabilit metoda de inducere în eroare prin eliberarea selectivă a unor evrei „nevinovaţi”, care au primit bilete de eliberare, pentru ca astfel să-i determine pe bărbaţii ascunşi să se prezinte în masă la Chestură din proprie iniţiativă (vezi *infra,* pp. 111-112). în confruntarea cu alţi indivizi acuzaţi de organizarea pogromului, care l-au indicat ca fiind autoritatea supremă din oraş, Stăvrescu a pretins că a venit la Chestură şi a văzut că germanii controlau locul; şi, fără să simtă contradicţia din spusele sale, a adăugat că le-a spus comandanţilor Poliţiei „că este bine să nu se aglomereze mulţi evrei la Chestură şi să li se dea drumul la toţi cei care sunt cu actele în regulă”. După afirmaţiile sale, el personal a „dat drumul convoaielor de arestaţi care le-am găsit *nelegal* reţinute”[CCCLXVI]. Care a fost deosebirea dintre arestarea *legală* a evreilor în ziua pogromului şi arestarea *nelegală?* Despre aceasta nu a fost întrebat şi nu a răspuns. El a încercat încă de atunci să creeze impresia că germanii au fost stăpâni pe Chestură, pretinzând chiar că l-au ameninţat.- După cum am arătat, rapoartele trimise în ziua pogromului şi a doua zi – şi de către el – îl indicau drept comandantul suprem pe teren.

Evrei care s-au aflat în curte în cursul dimineţii au descris diversele lui apariţii în acest loc dintr-un punct de vedere diferit. Un farmacist evreu, care a notat evenimentele trăite sub formă de jurnal imediat după pogrom, a descris pe scurt discursul ţinut de generalul Stăvrescu în curtea Chesturii în dimineaţa pogromului, când pentru o clipă s-a făcut linişte în curtea uriaşă – o linişte ciudată, într-o mare de ţipete, plânsete, durere şi moarte. Generalul Stăvrescu s-a adresat evreilor ca şi cum ar fi

---

CCCLXIV *Ibidem.*

CCCLXV Sentinţa în procesul criminalilor de război de la Iaşi, Tribunalul din Bucureşti, 26 iunie 1948, *ibidem,* voi. 1, partea a II-a, p. 472.

CCCLXVI Proces-verbal despre confruntarea dintre generalul Stăvrescu, generalul Leoveanu şi colonelul Lupu la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război de la Bucureşti, 7 iulie 1945, *ibidem,* voi. 27, pp. 9b-10 (USHMM, microfilm 48).

fost vinovaţi de rebeliune împotriva armatei: „Desigur nu toţi evreii sunt vinovaţi că s'a atras în armata română şi germană. Toţi cei care vor fi găsiţi vinovaţi vor fi împuşcaţi, şi dacă de aici încolo se va mai trage în armată, toată populaţia evreiască va plăti cu viaţa. Vor pleca în ordine: 1. femeile şi copiii; 2. bătrânii şi la urmă toată lumea în urma verificării şi primirea de către fiecare a unui bilet «liber»"[CCCLXVII].

Un alt evreu a adăugat că generalul a apărut în faţa evreilor însoţit de o suită de ofiţeri români şi că a vorbit de pe o platformă din curte. în momentul când a început să vorbească, „s'a făcut o linişte mormântală". Acum e clar că Stăvrescu a citat în discursul său un fragment din ordinul lui Antonescu, aşa cum colonelul Lupu l-a notat şi aşa cum l-a primit el: „Dacă se va mai întâmpla ca din vreo clădire să se tragă cu arma asupra armatei, toţi locatarii acelei case, indiferent de religie sau naţionalitate vor fi executaţi pe loc"[1]. După afirmaţiile aceluiaşi martor, atât generalul Stăvrescu, cât şi Chirilovici – şi în alte locuri şi Lupu – au încercat să împiedice intrarea altor convoaie în curtea Chesturii pentru a elibera strada Vasile Alecsandri şi intrarea în curte de blocajul uman care se crease. Fără această deblocare nu ar fi posibilă scoaterea de acolo a femeilor şi copiilor, şi evacuarea la momentul oportun a bărbaţilor.

Acest efort depus de Lupu şi Chirilovici de a stopa introducerea altor convoaie în curtea Chesturii a fost ulterior prezentat la proces ca o încercare de a-i salva pe evrei din mâinile germanilor celor răi. Dacă ar fi vrut, Stăvrescu, Bădescu, Barozzi, Chirilovici şi Leahu ar fi putut ordona miilor de soldaţi, jandarmi şi poliţişti să înceteze torturarea, omorârea şi jefuirea evreilor, care au continuat în cursul acelei zile, precum şi a doua zi. Aceste forţe au intensificat chiar ritmul arestărilor în orele după-amiezei şi nu au permis nici unui evreu să iasă din clădirea Chesturii, în scopul evacuării cu „trenurile morţii" – conform ordinului şi planului (vezi *infra).* în discursul ţinut în curte, Stăvrescu i-a învinuit deci pe evrei de soarta lor (deoarece ar fi tras, chipurile, în armată), în timp ce el a fost cel care a ordonat armatei să acţioneze şi forţele sale au fost cele care au participat la pogrom, după cum a stabilit Tribunalul:

> Dovezile stabilesc, în adevăr, că trupele ce compuneau Divizia 14 comandată de acuzatul General Stăvrescu au fost acelea care au participat activ la percheziţii, jafuri şi asasinate[CCCLXVIII CCCLXIX].

Un raport confidenţial al Siguranţei din 4 iulie 1941, citat anterior, a stabilit cu claritate că „percheziţionarea şi arestarea evreilor comunişti

---

CCCLXVII Jurnalul farmacistului Hirsch Zielle, *ibidem,* voi. 37, p. 25b (USHMM, microfilm 43).

CCCLXVIII Depoziţia lui Benu Beer (avocat) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 16 iulie 1945, *ibidem,* p. 19b. Potrivit afirmaţiilor avocatului Reicher, Stăvrescu a mai spus că pentru fiecare soldat român sau german împuşcat vor fi executaţi cincizeci de evrei – *ibidem,* voi. 50, p. 353b (USHMM, microfilm 44).

CCCLXIX „Act de acuzare" (vezi *supra,* p. 37, nota 1), p. 19.

s’a început din ordinul Dlui General Comandant al Diviziei a 14-a”[CCCLXX]. Evreii „comunişti” au fost cei în faţa cărora a vorbit generalul Stăvrescu în dimineaţa zilei pogromului, la Chestură. Cadrul discursului din curte a fost descris aici pe larg, pentru a scoate în evidenţă metodele de acţiune ale celor responsabili pentru pogrom: îndeplinirea meticuloasă a ordinelor şi încercarea de a părea „civilizaţi”.

în ciuda dispoziţiei de eliberare a femeilor şi copiilor, nu toţi au fost eliberaţi. Multor femei, în special cele cu copii mici în braţe, le-a fost frică să se apropie de poartă, de mormanele de cadavre, de morţi şi răniţi care sângerau. „Multe femei şi copii nu se despart de soţii şi părinţii lor”, a declarat unul dintre evreii aflaţi atunci în curte[CCCLXXI]. O altă cauză a neeliberării tuturor femeilor a fost îndărătnicia poliţiştilor de a le despărţi pe femei de copiii lor mici, pentru a reţine în curte cât mai mulţi băieţi. Poliţistul Constantin Lazăr a fost unul dintre ei: „Venind ordinul ca femeile şi copiii să fie lăsaţi acasă, Lazăr Constantin a smuls din mâinile dnei Schwartz copilul ei de 11 ani, pe care l-a aruncat în grupul bărbaţilor,,. băiatul a murit în curte din cauza bătăii şi învălmăşelii”[1].

„Mi s’a spus că eu pot pleca acasă însă fără băiat”, a spus un invalid de război evreu – „am rămas acolo”[CCCLXXII CCCLXXIII]. „Am fost trimisă acasă”, a declarat o evreică adusă la Chestură împreună cu soţul şi băiatul ei, „dar un gardian public mi-a smuls băiatul de 14 ani”[CCCLXXIV]. Trierea evreilor s-a făcut de către o echipă de şase români, în frunte cu comisarii Dumitru lancu şi Titus Rahoveanu, şi căpitanul Darie, comandantul companiei de poliţie militară (care, după cum am arătat, înainte de pogrom, i-a sfătuit pe câţiva cunoscuţi evrei să se ascundă). La acţiunea de triere au participat şi alţi comandanţi ai Poliţiei care se aflau atunci la Chestură: directorul Chesturii, Gheorghe Stănciulescu, comisari şi gardieni publici. Căpitanul Darie şi-a adus aminte că „mi s’au pus la dispoziţie” 3-4 comisari, care au scos o masă în curtea Chesturii, aducând „registrele de suspecţi adică [numele] celor care erau cunoscuţi că militează în partidele de extremă stângă”[CCCLXXV]. Se ştie că la Iaşi nu au rămas „suspecţi”, deoarece au fost arestaţi înainte de izbucnirea războiului şi au fost trimişi în lagărul de la Târgu-Jiu – deci şi în această chestiune, ca şi cu privire la multe ale amănunte, Darie a minţit.

CCCLXX Raport confidenţial al şefului Siguranţei din Iaşi către Biroul Statistic al Marelui Stat-Major din oraş (filială a Secţiei a II-a a Marelui Stat-Major), 4 iulie 1941 (copie), *ibidem,* voi. 27, p. 122 (USHMM, microfilm 48).

CCCLXXI Vezi *supra,* p. 109, nota 4 (p. 25b).

CCCLXXII Depoziţia lui Kaim Altér la şedinţa Tribunalului din Bucureşti, 18 iulie 1948, *ibidem,* voi. 1, partea I, p. 523 (USHMM, microfilm 47).

CCCLXXIII Memoriul lui Leon Haimovici (vezi *supra,* p. 76, nota 1).

CCCLXXIV Declaraţia lui Eti Sand la Tribunalul Poporului din Bucureşti, fără dată (1945), *ibidem,* voi. 26,
p. 141 (USHMM, microfilm 47). Fiul a fost eliberat apoi de căpitanul Darie. Soţul a fost ucis.

CCCLXXV Prima depoziţie a maiorului Darie (vezi *supra,* p. 103, nota 4), p. 40b.

Evrei care s-au salvat din curte în urma „trierii” şi au primit un petec de hârtie pe care era scris cuvântul „liber”, având ştampila Comandamentului Poliţiei[CCCLXXVI], au ţinut minte zarva din jurul mesei şi loviturile, dar n-au văzut nici un registru. Controlul actelor s-a făcut doar la cei care le mai aveau, deoarece la intrarea în curte gărzile de bătăuşi confiscau şi aruncau actele pe caldarâm, în timp ce percheziţionau pentru a găsi bani şi obiecte de valoare. „Bătrân era acela ce voia Poliţia şi-l decreta ca atare”[CCCLXXVII], a declarat un evreu eliberat în acea dimineaţă şi arestat din nou după-amiază. Acei „bătrâni” au fost eliberaţi în timpul „trierii”.

Chirilovici a raportat a doua zi, la 30 iunie, că trierea s-a făcut de către militari, poliţişti şi jandarmi, „punându-se în libertate pe cei găsiţi fără vreo vină”[CCCLXXVIII]. El nu a precizat care au fost criteriile de stabilire a vinovăţiei. Un student evreu a declarat că „era de ajuns a fi intelectual evreu pentru a fi reţinut”[CCCLXXIX]. O altă categorie „importantă” erau evreii originari din Basarabia : „Văzând că pe intelectuali şi [evreii] basarabeni îi reţinea, nedându-le drumul să plece acasă, şi cum eu eram student m’am dat mai spre fiind”[CCCLXXX].

O altă triere s-a făcut în sala mare a Chesturii, după criterii neclare, iar semnificaţia ei a fost inversă decât cea declarată – „eliberaţii” au fost trimişi la moarte, iar cei respinşi aveau speranţa să trăiască: „în timp ce se simula [că] aceste bilete [ne dau] liber, sus în pod erau urcaţi numai tineri şi măcelăriţi de către soldaţi nemţi, agenţi de poliţie şi gardieni publici”[1]. Cine a fost „reţinut” era trimis în curte, şi acolo s-a pomenit parcă „într-o [cutie] de sardele” din cauza înghesuielii îngrozitoare, în ciuda „trierii”. Cum am arătat, despre trierea în sala mare există doar o singură mărturie. Dar având în vedere cele întâmplate o oră mai târziu, nu există nici un motiv să o punem la îndoială.

Tribunalul a stabilit că „s’au dat foi cu sigiliul Chesturii şi menţiunea liber la 200 evrei fără vreun criteriu”[CCCLXXXI CCCLXXXII], în timp ce colonelul Captam a vorbit despre 2.000 de autorizaţii. Şefii Comunităţii evreieşti din Iaşi şi supravieţuitorii au ajuns la concluzia că adevăratul scop al acestei manevre a fost altul:

> Văzând că o parte din populaţia evreiască n’a putut fi prinsă de către patrule imediat, căci unii de frică şi-au creiat ascunzători spre a se feri de un pericol pe care l-au presimţit, autorităţile au găsit cu cale să înşele vigilenţa lor procedând în felul următor:

CCCLXXVI Modelul unei foi de eliberare, în Ancei, *Documents,* II, nr. 166, p. 427.

CCCLXXVII Vezi *supra,* p. 83, nota 4 (p. 19).

CCCLXXVIII Raportul locotenent-colonelului Chirilovici către Inspectoratul Regional al Poliţiei, 30 iunie 1941, *ibidem,* voi. 89, p. 219 (USHMM, microfilm 35).

CCCLXXIX Depoziţia lui Nathan Goldstein la Tribunalul militar, 14 mai 1947, *ibidem,* voi. 90, p. 210b (USHMM, microfilm 45).

CCCLXXX Depoziţia lui Nathan Goldstein la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 7 martie 1946, *ibidem,* voi. 31, partea I, pp. 64-64b (USHMM, microfilm 41).

CCCLXXXI Depoziţia lui losub Avram Cuperman la Curtea de Apel din Bucureşti, 5 ianuarie 1948, *ibidem,* voi. 2, p. 25.

CCCLXXXII Vezi *supra,* p. 109, nota 2 (p. 472).

> au eliberat câteva sute, cca 200 de bilete „Liber”, *lansând zvonul că orice evreu este obligat a poseda acest document, în caz contrar va fi împuşcat.* Persoanele în posesia acestor bilete [şi care au fost eliberate] la rândul lor au retransmis celor ascunşi această dispoziţiune legală, ceea ce a determinat ca toată populaţia şi mai cu seamă cei încrezători să se prezinte de bunăvoie la Chestură pentru a se supune operaţiunii de triere, procedeu care a dat rezultate admirabile pentru criminali căci aproape nici unul din cei ce s’au prezentat nu s’a mai reîntors la casa sa, fiind prinşi în cursă[CCCLXXXIII].

După acţiunea de triere – care a durat cam o oră, conform acestei surse, sau trei ore, după afirmaţiile căpitanului Darie –, „comisia de eliberare” şi-a încetat activitatea şi membrii ei s-au dus să ia masa de prânz, deşi în curte, în beci şi în pod se aflau peste 10.000 de evrei. Biletul nu i-a împiedicat pe soldaţi şi pe gardieni să-i aresteze din nou pe evreii care îl primiseră, cu ocazia celui de-al doilea val de arestări, care s-a desfăşurat după-amiază; şi nu toţi poliţiştii şi jandarmii l-au luat în consideraţie când au întâlnit bărbaţi evrei care l-au prezentat în drum spre casă. Unul dintre evreii care au fost ispitiţi să iasă din ascunzători a înţeles prea târziu că „foile *liber* au fost folosite drept momeală”, adăugând : „Fiind de bună credinţă, am mers neridicat de nimeni împreună cu tatăl meu şi încă 19 vecini. Eram însoţiţi de un agent de poliţie, ca să ne ferească de a fi linşaţi şi jefuiţi de populaţia creştină care se preta la aşa ceva”[CCCLXXXIV]. Şi în interiorul Chesturii, evrei care nu-şi pierduseră raţiunea au înţeles că eliberarea selectivă, „fără nici un criteriu”, aşa cum a notat unul dintre conducătorii Comunităţii care era închis acolo, era o momeală ce urmărea să-i scoată pe bărbaţi din ascunzătorile lor: „Din cauza acestui bilet au murit apoi mulţi oameni în Iaşi, unii ducându-se singuri la Chestură să-l capete, iar alţii care-l aveau s’au dus în oraş crezând că cu aceasta pot face dovada că sunt oameni cumsecade”[CCCLXXXV]. Oare eliberarea simulată a făcut parte dintr-un plan diabolic ce căuta să-i determine pe bărbaţii evrei să se prezinte din proprie iniţiativă la Chestură? Istoricul evreu Carp, primul care a publicat un studiu despre pogrom (în anul 1948), nu a ştiut să răspundă şi a notat că nu se poate şti dacă biletele acelea au folosit drept momeală. însă un lucru este sigur: zvonul s-a răspândit cu repeziciune şi „foarte mulţi evrei, mult mai mulţi decât fuseseră eliberaţi, au ieşit din ascunzători şi au venit de bună voie să ceară asemenea bilete. O dată ajunşi la Chestură, chiar dacă îşi dădeau seama de primejdie, nu se mai puteau întoarce”[1].

în prezent, după deschiderea arhivelor, se poate afirma că biletele au fost o momeală prin care se urmărea concentrarea bărbaţilor evrei în

---

CCCLXXXIII Mărturia lui Jean Spodheim (avocat) la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război de la Iaşi, 24 martie 1945, *ibidem,* voi. 24, p. 40 (sublinierea îmi aparţine).

CCCLXXXIV Declaraţia lui Marcel Perlaf la Tribunalul special pentru judecarea celor vinovaţi de dezastrul ţării din Bucureşti, 10 aprilie 1945, *ibidem,* voi. 20, p. 8 (USHMM, microfilm 48).

CCCLXXXV•5. Declaraţia lui Aristide Rauch (avocat) la Tribunalul Poporului din Iaşi, 14 aprilie 1945, *ibidem,* p. 79.

curtea Chesturii, pentru a fi evacuaţi – în conformitate cu ordinul rectificat primit telefonic în ziua pogromului, în timpul dimineţii, de la Mihai Antonescu. Eliberarea unor evrei cu biletul „liber” s-a făcut în timp ce alte sute de evrei erau aduşi la Chestură: „Alţii plecau, alţii veneau”[CCCLXXXVI CCCLXXXVII]. După toate indicaţiile, şefii Poliţiei ştiau care va fi următoarea operaţiune în judeţul Iaşi. Colonelul Chirilovici, declara unul dintre evrei, „urgenta pe comisarul lancu să dea cât mai repede biletele de «liber»”[CCCLXXXVIII]. Şi nu trebuie uitat că Chirilovici primise înainte de pogrom două milioane de lei mită de la Comunitate, pentru protecţie (vezi *infra,* pp. 368-371).

Vin germanii

în clădirea Chesturii, la orele după-amiezei de 29 iunie se aflau 300 de poliţişti, două plutoane de jandarmi, compania de poliţie militară a Diviziei 14 şi sute de soldaţi la intrare şi în împrejurimi[CCCLXXXIX]. în jurul orei 1 sau 2, la faţa locului a sosit o echipă de nemţi din organizaţia *Todt.* Unul dintre evrei, care atunci a fost eliberat din curte, a ţinut minte momentul sosirii germanilor, care erau echipaţi cu bare groase şi lungi: „La poartă stăteau încă soldaţi români beţi şi *plini de bani [şi] ceasuri jefuite.* Pe mine personal m’au fugărit şi bătut cu patul puştii peste cap şi urechea stângă, pe urmă mi-au luat ceasul şi ceva bani care aveam în buzunar. Ei [germanii] s’au aranjat în grupuri la distanţe diferite pe strada Alecsandri înspre I.C. Brătianu. [Astfel că] dacă scăpai de un grup te lua în primire altul”[CCCXC]. Schimbarea gărzilor s-a făcut în totală coordonare cu românii, după cum a devenit evident la întâlnirea care a avut loc la comandantul corpului militar german în orele după-amiezei (vezi *infra,* p. 144). De remarcat că schimbarea gărzilor nu a fost completă, iar germanii n-au constituit decât o întărire şi nu au luat cu totul locul românilor la intrarea în curte.

Schimburile şi evenimentele care s-au succedat au avut loc în prezenţa comandanţilor români ai operaţiunii, care s-au întrunit la Chestură şi care, de asemenea, au fost prezenţi la intrarea în curte. Colonelul Bădescu, colonelul Barozzi, generalul Stăvrescu, locotenent-colo- nelul Chirilovici şi un ofiţer german care îl însoţea – toţi s-au aflat în jurul orei 2 la intrarea în Chestură şi i-au văzut pe membrii formaţiunii *Todt* şi pe soldaţii români în acţiune. Ştiind ceea ce urma să se întâmple,

CCCLXXXVI *Cartea Neagră II,* p. 28.

CCCLXXXVII Declaraţia lui Jean Sigler la Poliţia din Iaşi, 18 aprilie 1945 (copie), Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 29, p. 17.

CCCLXXXVIII Depoziţia lui Siegfrid Schonblum la Tribunalul militar, 26 mai 1947, *ibidem,* voi. 51, p. 336b (USHMM, microfilm 44).

CCCLXXXIX *Cartea Neagră II,* nr. 14, p. 64.

CCCXC Vezi *supra,* nota 2, pp. 17-18.

colonelul Bădescu a ordonat plutonului său de jandarmi, care se afla în curte sub comanda locotenentului Triandaf, să părăsească imediat curtea, „pentru că nu a fost întrebuinţat la nimic", după cum a susţinut în 1945 ; dar, în realitate, pentru ca jandarmii să nu fie atinşi[1]. Versiunile privind scopul consfătuirii oficialităţilor româneşti la Chestură, în orele amiezii, s-au schimbat în raport cu timpul când au fost scrise. Dar şi în privinţa aşa-ziselor rapoarte scrise în ziua pogromului sau a doua zi se pune problema veridicităţii, deoarece fruntaşii autorităţilor din Iaşi au falsificat rapoarte sau au înlocuit raportul original cu unul scris după un timp oarecare, păstrând numărul de înregistrare şi adăugându-i o dată anterioară (despre falsificarea documentelor, vezi *infra,* cap. „Pogromul de la Iaşi – punctul de vedere românesc").

După afirmaţiile inspectorului Leahu, germanii „s'au înfuriat" când au văzut că Poliţia română eliberează evrei din curtea Chesturii, şi au început să aducă cu şi mai multă îndârjire evrei din tot oraşul, făcând chiar observaţia că Poliţia este vândută evreilor. Ei „au instituit o echipă a lor din formaţiunea *Todt* la poarta Chesturii, care percheziţiona şi maltrata grav, cu ciomegele şi împuşca [pe evrei]". Potrivit afirmaţiilor lui Leahu, şeful Poliţiei, Chirilovici, le-a comunicat imediat generalului Stăvrescu, prefectului Captaru şi colonelului Lupu cele ce se întâmplă, şi toţi au sosit la Chestură, „unde se mai aflau şi dnii col. Barozzi şi Bădescu"[CCCXCI] [CCCXCII]. Generalul Stăvrescu şi inspectorul Leahu s-au adresat germanilor cerându-le să înceteze masacrul, dar aceştia nu dat curs cererii. Aparent, raportul lui Leahu nu ar trebui pus la îndoială, deoarece se ştie că el cunoştea secretul planului şi chiar ceruse poliţiştilor, în ajunul pogromului, să nu intervină în ceea ce Armata urmează să le facă evreilor, „bine sau rău". Dar raportul său citat anterior a fost scris, chipurile, la 2 iulie 1941. însă ulterior s-a dovedit că toate rapoartele purtând această dată sunt false (vezi *infra,* cap. „Pogromul de la Iaşi – punctul de vedere românesc"). O dovadă în acest sens o constituie raportul superiorului lui Leahu, chestorul Poliţiei, Chirilovici: la 30 iunie 1941, şi el a raportat despre prezenţa în Chestură a tuturor fruntaşilor autorităţilor locale române, dar nu pentru că germanii ar fi preluat controlul asupra Chesturii, ci din cauza năpustirii populaţiei româneşti asupra clădirii şi pierderea controlului de către forţele române. Fruntaşii autorităţilor au venit la Chestură, „încercând să liniştească spiritele, dar n'au reuşit" :

> La ora 13.15 în ziua de 29 iunie, începând să se tragă focuri din clădirile din jurul Chesturii asupra militarilor germani ce se găseau în stradă şi în curtea Chesturii, aceştia îndârjiţi peste măsură că comuniştii intenţionat trăgeau spre a putea înlesni fuga evreilor arestaţi, spre a intimida pe cei arestaţi au tras asupra lor rănind şi omorând o parte din ei. La intervenţia căpitanului de jandarmi Darie, comandantul

CCCXCI Depoziţia lui Gheorghe Bădescu (colonel) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 21 septembrie 1945, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 27, pp. 53b-54b (USHMM, microfilm 48).

CCCXCII *Cartea Neagră II, p.* 112.

> Companiei 14 Poliţie şi a unui căpitan german s'a transmis militarilor germani ordinul comandantului superior [generalul von Salmuth]. Spiritele s'au calmat însă pentru scurt timp, căci evreii comunişti întreţin focurile din oraş şi mai ales în jurul Chesturii, spiritele s'au agitat din nou, continuându-se cu arestările. Toate aceste evenimente s'au raportat mereu telefonic şi în scris autorităţilor civile şi militare. Spiritele fiind agitate la maximum şi întrucât rămânerea evreilor în cursul nopţii în curtea Chesturii unde se găseau aproximativ 5.000 prezenta un mare pericol, neputând fi păziţi şi datorită faptului că în oraş focurile evreilor comunişti continuau, s'a hotărât de către autorităţile militare şi civile – Prefectura de judeţ şi Divizia 14 – evacuarea în două transporturi, afară din oraş. Aceasta s'a executat în cursul nopţii de 29/30 iunie a.c.[CCCXCIII]

Aşadar Chirilovici, care a fost toată ziua la Chestură, nu a amintit în acest raport preluarea controlului curţii de către germani şi nici vreo ameninţare la adresa oficialităţilor româneşti care ar fi intervenit, chipurile, pentru a împiedica masacrul (aşa cum au convenit împreună să prezinte cauzele masacrului la anchete, după ce au fost arestaţi); vărsarea de sânge care s-a petrecut la lumina zilei, în al doilea oraş ca importanţă din România, a fost prezentată din nou ca o ripostă la o aşa-zisă rebeliune iudeo-comunistă – de data aceasta numai împotriva militarilor germani. Evacuarea evreilor cu „trenurile morţii" (vezi *infra)* a fost prezentată ca o încercare de a-i împiedica pe evreii revoltaţi să-i elibereze pe fraţii lor arestaţi.

Acest raport dovedeşte că în planul pogromului a existat o a treia fază (în afară de inventarea pretextelor pentru începerea pogromului, campania de arestări şi concentrarea la Chestură) şi că acţiunea a fost executată în colaborare cu germanii. Chirilovici a prezentat această fază conform planului. Ceea ce l-a înfuriat pe comandantul german a fost incapacitatea comandanţilor români de a controla situaţia – printre altele, din cauza dezlănţuirii subordonaţilor lor. în raportul care s-a dovedit ulterior a fi fals, adică nu a fost scris la data consemnată pe el, generalul Stăvrescu explica foarte exact antecedentele masacrului comis asupra evreilor arestaţi. După ce a descris executarea evreilor *vinovaţi* de deschiderea focului împotriva forţelor româneşti şi germane, el a prezentat cauzele masacrării evreilor arestaţi, acţiune desfăşurată la orele amiezii. Potrivit afirmaţiilor sale, masacrul s-a petrecut după ce un soldat german a fost omorât de un glonte tras dintr-o casă aflată vizavi de Chestură. De aceea germanii au început din nou să aresteze evrei şi să-i împingă în curte : „Soldaţii germani şi unii din soldaţii români s'au dedat la un masacru *al ostaticilor"* – aşa au fost prezentaţi evreii în raportul său. în total, a adăugat Stăvrescu, au fost omorâţi „dintre cei găsiţi vinovaţi... circa 300.de evrei"[CCCXCIV].

Şi raportul falsificat al lui Stăvrescu a fost scris în conformitate cu planul pogromului, însă cuprinde şi o încercare de a scăpa de răspunderea pentru haosul instaurat în centrul oraşului şi pentru faptul

---

CCCXCIII Raportul nr. 99 din 30 iunie 1941 al chestorului Poliţiei din Iaşi, Chirilovici, *ibidem,* nr. 43, p. 109.

CCCXCIV Telegrama comandantului Diviziei 14 către Cabinetul ministrului de Interne, 29 iunie 1941, ora 22.00, *ibidem,* nr. 39, pp. 99-100.

că nu a reuşit să controleze situaţia. Şi el a minţit, dacă el este cel care a scris raportul, ca şi toţi ceilalţi, în conformitate cu ceea ce i s-a cerut. Numărul celor omorâţi în curte a fost de 5.000, şi alte mii au fost masacraţi în împrejurimi – şi nu 300, după cum li s-a cerut tuturor să raporteze (vezi *infra,* pp. 130, 177, 179). După prezentarea celor trei rapoarte, concluzia este că evenimentele petrecute la Chestură în ziua pogromului nu pot fi reconstituite pe baza documentaţiei româneşti, deoarece fiecare dintre şefii oficialităţilor române a minţit sau i s-a cerut să mintă (vezi *infra)* – şi aceasta fie din cauza incapacităţii de a executa ordinele secrete şi teama de repercusiuni asupra poziţiei lor (din pricina pierderii controlului în centrul unui oraş românesc care a trecut parţial şi pentru scurt timp în mâinile unor militari germani), fie din cauză că, după evenimente, au fost solicitaţi să „renoveze" realitatea retroactiv, pentru a corespunde cu planul pogromului şi cu explicaţia formulată apriori în privinţa unei aşa-zise rebeliuni a evreilor din Iaşi, care ar fi îndreptăţit o ripostă dură şi imediată. Singurul dintre fruntaşii oficialităţilor care cel puţin s-a străduit să-i transmită lui Mihai Antonescu o imagine a situaţiei ceva mai apropiată de adevăr a fost prefectul Captaru; dar după pogrom, şi el a fost solicitat de către ministrul de Interne să „renoveze" situaţia şi să semneze un raport concluziv care i-a fost dictat pentru a fi în concordanţă cu planul (vezi *infra,* p. 420). Iată de ce reconstituirea masacrului evreilor din Iaşi la orele amiezii şi în seara din ziua pogromului se va baza în special pe mărturii ale evreilor şi românilor aşa cum au fost consemnate de către autorităţile judiciare româneşti în anii 1944-1948.

Capitolul 4

Marele măcel

înjurai orei 12, mulţi poliţişti, împreună cu şefii lor, au plecat să ia prînzul. Nu toţi deodată, ci în grupuri şi pe rând. Parte la ei acasă, parte la cârciumi rămase deschise în ziua pogromului şi parte în sălile de mese ale unităţilor de jandarmi şi la cazarme. Şi „comisia de triere" a părăsit curtea Chesturii înjurai orei 1, plecând să ia prânzul[1]. La înapoiere, au observat că la intrarea în curtea Chesturii erau înşiraţi, pe rânduri, germani din organizaţia de construcţii *Todt* care, împreună cu colegii lor români, omorau şi răneau evrei cu o energie de nedescris[CCCXCV][CCCXCVI].

Conform unor surse diferite, preluarea parţială de către germani a controlului intrării în Chestură şi pe străzile care duceau spre ea s-a

CCCXCV Declaraţia lui Jean Haimovici la Tribunalul Poporului din Bucureşti, fără dată (1945), Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 30, p. 486 (USHMM, microfilm 48).

CCCXCVI Depoziţia lui Vasile Morcov (poliţist) la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război (copie autorizată), 28 martie 1946, *ibidem,* voi. 37, p. 12 (USHMM microfilm 43).

petrecut înjurai orei 1. După întreruperea acţiunii de triere şi eliberare selectivă din curte, au ieşit din nou pe teren patrule mixte, „ca şi în cursul dimineţii”, care au adunat evrei de prin case – de multe ori, pe aceiaşi evrei care fuseseră arestaţi mai înainte şi primiseră bilete „liber”. înjurai orei 3, în curtea Chesturii a avut loc a doua acţiune de „rărire” (vezi *infra,* pp. 121-122), iar gardieni publici au ieşit să caute evrei – pe străzi pe care le cunoşteau bine –, scoţându-i din case[CCCXCVII].

„M-am ascuns în casă”, a declarat un evreu, şi înjurai orei 6 „a venit sergentul Ivanov care a spus că toţi evreii să se ducă la comisariat”[CCCXCVIII]. De acolo au fost transferaţi mai târziu la Chestură, unde se resimţea printre români o anumită relaxare: germanii, în număr de zece până la douăzeci, „munceau” energic, dându-le colegilor lor posibilitatea să se odihnească. „Grupuri de gardieni publici care erau destinaţi pentru Basarabia, şi împreună cu ei jandarmi străini şi alţi poliţişti se aflau în birouri şi aşteptau dispoziţii”, spune un intelectual evreu care s-a aflat în curte[CCCXCIX]. Locotenentul Triandaf – care fusese trimis, după spusele sale, la Chestură în orele dimineţii şi nu „s-au folosit de el” şi de plutonul lui de jandarmi – a declarat, ca şi cum ar fi fost un observator extern, ceea ce a văzut în jurul orei 2 :

CCCXCVII „Rezumatul masacrului” (vezi *supra,* p. 47, nota 2), p. 357.

CCCXCVIII Depoziţia lui Buium Haimovici la Tribunalul din Bucureşti, 31 decembrie 1947, *ibidem,* voi. 50, p. 36 (USHMM, microfilm 44).

CCCXCIX Depoziţia lui Jean Sigler la Tribunalul Poporului din Bucureşti, aprilie 1945, *ibidem,* voi. 29, pp. 17-18 (USHMM, microfilm 48).

Am văzut cum evreii erau aduşi în grup şi opriţi în dreptul Primăriei. De la Primărie până la Chestură se găseau înşiraţi soldaţi germani şi membri ai organizaţiei *Todt* şi gardieni publici. Evreii opriţi în dreptul Primăriei erau dirijaţi individual printre aceste şiruri şi loviţi de cei ce se găseau în ele cu arme, cu mânere de revolver, ciomege până ajungeau în curtea Chesturii, unde erau culcaţi cu faţa la pământ. La Chestură au fost de faţă la toate aceste *întâmplări,* generalul Stăvrescu, colonelul Barozzi, colonelul Bădescu, colonelul Chirilovici, locotentent Aburel, fost prim procuror şi ceilalţi funcţionari ai Chesturii[1].

în această etapă a pogromului erau prezenţi, după cum am menţionat, şefii tuturor autorităţilor locale, inclusiv colonelul Palade şi colonelul Lupu; însă nici unul dintre ei „nu a văzut” acţiuni criminale care implicau responsabilitatea lor personală, iar ultimii doi n-au văzut nici măcar cadavre de evrei. Pe strada care ducea spre Chestură s-au petrecut şi alte schimbări. La intrarea în stradă (unde, de o parte se afla clădirea Băncii de Credit Român, iar de cealaltă parte, clădirea Primăriei), cineva a legat un fir electric – care căzuse sau se rupsese – între cele două străzi, iar „cine trecea [şi-l atingea] îl electriza pe loc. Cine scăpa îl aşteptau nemţii la poartă şi-l loveau cu nişte bâte în cap”[CD] [CDI]. Soldaţii germani care se instalaseră lângă clădirea băncii pândeau convoaiele şi trăgeau cu pistolul în ceafa evreilor: „Când am ajuns în dreptul Băncii de Credit Român s-au apropiat de convoi soldaţi nemţi şi cu nişte revolvere mici au tras în ceafa acelora de la maiginea convoiului; mulţi au căzut şi noi am trecut mai departe călcând peste trupurile fraţilor mei”[CDII]. Trebuie subliniat faptul că germanii din organzaţia *Todt* care s-au înşirat la intrare nu era înarmaţi, după cum a specificat comandantul poliţiei militare, căpitanul Darie, „însă aveau în mână câte un obiect de metal, cu care loveau pe evreii ce erau aduşi la Chestură şi introduşi în curte”.

Darie şi-a mai amintit de un car blindat – neputând stabili dacă era german sau român – care, îndreptându-se spre Chestură, „a pătruns într-un convoi de evrei, omorând prin zdrobire 5-6 evrei şi rănind mai mulţi. Iar cei care au scăpat, au fost luaţi în primire cu lovituri de plutonul german de *SS”* (la Iaşi nu a acţionat nici o unitate SS; prin aceste afirmaţii, Darie a încercat să reducă din răspunderea românească pentru măcelul de la Chestură – vezi *infra,* pp. 147-150). După spusele lui, el însuşi a părăsit locul când au început împuşcăturile, dar s-a contrazis ulterior, când a descris faptele sale de la orele după-amiezei. în cele din

CD Dare de seamă cu privire la anchetarea acuzatului Aurel Triandaf la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 8 iunie 1945, *ibidem,* voi. 30 p. 32 (sublinierea îmi aparţine). Lui Triandaf, care era de profesie magistrat, i-a fost greu să pronunţe cuvintele *pogrom, măcel, asasinat* şi a folosit termenul *întâmplări.*

CDI Depoziţia lui Herşcu Waldman la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 28 iunie 1945, *ibidem,* voi. 33, pp. 377-377b (USHMM, microfilm 41).

CDII Un... ceferist care a lucrat în garajul clădirii de lângă Chestură a declarat că la ora 14.00-15.00, la intrarea în Chestură se aflau aproximativ zece germani. Vezi declaraţia lui Mihai Aelenei la Securitatea din Iaşi, 16 martie 1952, Consiliul Securităţii Statului, Fond Documentar, Dosar nr. 2934, voi. 274, nr. 122.

urmă, a declarat: „Pe la ora 16, am fost înlocuit de o formaţie din batalionul de jandarmi ai maiorului Vizitiu” (jandarmi ai Ministerului de Interne)[CDIII]. Călăii s-au

CDIII Depoziţia lui Constantin Darie (maior) la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război din Bucureşti, 3 aprilie 1945, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 27, pp. 41-42b. Darie a încurcat în mod intenţionat timpul sosirii membrilor organizaţiei *Todt* la porţile Chesturii, încercând să reducă din răspunderea sa pentru măcelEl a pretins că aceştia au sosit la ora 10.30-11.00, când, în realitate, ei au venit la ora 13.00. în ceea ce priveşte afirmaţia că ar fi făcut parte din *SS,* vezi *infra,* subcapitolul despre germani. Şeful Legiunii de jandarmi, colonelul Bădescu, a confirmat că a trimis un pluton de jandarmi „după darea ordinului de încetare a

aranjat perechi, unul în faţa celuilalt, formaţiile schimbându-se din când în când din cauza oboselii, întrucât „munca” era grea. Uneori se aflau la poartă, faţă în faţă, un rând de poliţişti şi un rând de membri ai organizaţiei *Todt* înarmaţi cu măciuci. „Pentru a asigura rezultate bune”, cei care urmau să intre erau reţinuţi şi introduşi pe poartă în grupuri:

> Pe poarta Chesturii am intrat zece câte zece şi am fost loviţi şi de unii, şi de alţii. în curtea Chesturii am văzut că au fost aduşi patru inşi, între care două fete şi am văzut pe un neamţ când a scos pistolul şi a împuşcat pe rând pe toţi patru[1].

Se poate afirma că această etapă a constituit un fel de triere a noilor convoaie aduse la Chestură după ce membrii comisiei de triere au plecat să ia prânzul. După cum am menţionat, formaţia celor care se ocupau de „primire” se schimba din când în când, unii retrăgându-se de oboseală, iar alţii luându-le locul – printre care se aflau şi civili români, care au stat toată ziua acolo : „La intrare am fost loviţi de populaţie, de soldaţi români şi de soldaţi nemţi”[CDIV CDV CDVI]. Faptul că în ciuda prezenţei masive de poliţişti şi germani din organizaţia *Todt* la faţa locului s-au alăturat ucigaşilor şi cetăţeni români obişnuiţi a fost specificat în numeroase depoziţii: „Când am ajuns la Chestură am început a fi bătuţi de nemţi, de gardieni şi de derbedei. Printre gardienii publici care loveau în noi cu lemnul l-am recunoscut şi pe gardianul Petrică Turtureanu. Mulţi dintre cei loviţi au rămas morţi pe loc”[CDVII]. Colonelul Lupu a descris şi el, în martie 1945, această etapă a pogromului, iar în afară de chestiunea vinovaţilor, a întregit tabloul cu amănunte interesante. Să fim atenţi la cuvintele folosite :

> La Chestură *veneau* coloane de evrei cu mâinile ridicate, îi oprea la 20 metri de poartă şi apoi băga câte unul în curte, care intra printr-un cordon de nemţi care-i lovea cu ciomege şi drugi. Această scenă a văzut-o şi gen. Stăvrescu. în aceeaşi zi, după vreo oră încep să vie evrei aduşi şi de trupele române, de jandarmi. Atunci am intervenit, ieşind la 100 metri depărtare de Chestură, cu un pluton de jandarmi... liberând pe evrei[CDVIII].

CDIVexecuţiilor evreilor din curtea Chesturii”. Cu alte cuvinte, plutonul de jandarmi a fost scos din curte înaintea deschiderii focului, pentru ca jandarmii să nu fie atinşi din greşeală, un alt pluton revenind acolo după încetarea împuşcăturilor. Vezi depoziţia lui Gheorghe Bădescu (colonel) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 21 septembrie 1945, *ibidem,* pp. 54-54b.

CDV Depoziţia lui Peretz Raihom la Curtea de Apel din Bucureşti, 30 decembrie 1947, *ibidem,* voi. 53, p. 33 (USHMM, microfilm 44).

CDVI Depoziţia lui Beniamin Kahane la Curtea de Apel din Bucureşti, 30 decembrie 1947, *ibidem,* voi. 2, p. 12 (USHMM, microfilm 47).

CDVII Depoziţia lui Şmil Iţic la Curtea de Apel din Bucureşti, 1 ianuarie 1948, *ibidem,* p. 14.

CDVIII Prima depoziţie a colonelului Lupu la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război din Bucureşti, 12 martie 1945, *ibidem,* voi. 29, p. 4b (sublinierea îmi aparţine). Lupu a spus despre convoaie că *veneau,* nu că au fost aduse, ca şi cum evreii ar fi ieşit la plimbare şi, întâmplător, ar fi ajuns în curtea Chesturii. în continuare, el a afirmat că *au fost băgaţi* în curte, fără să specifice însă cine i-a băgat. El a mai subliniat că generalul Stăvrescu s-a aflat acolo – cu alte cuvinte, răspunderea nu-i

Cam două ore a continuat acest aranjament – înghesuirea de convoaie în curte şi spargerea de capete şi de oase la intrare.

aparţine. în sfârşit, a pretins că, după-amiază, el i-a eliberat pe evrei – ceea ce nu este adevărat: nici un convoi nu a fost eliberat în apropierea Chesturii, continuându-se înghesuirea evreilor în curte şi atunci când acolo se aflau deja cca 5.000 de morţi.

O altă formaţie de întâmpinare a fost semnalată de un evreu care s-a aflat în curte în timpul dimineţii: „Câte opt oameni au fost aşezaţi de o parte şi de alta – 3 jandarmi, 3 gardieni de poliţie şi 2 nemţi din organizaţia *Todt* – toţi cu câte un par în mână”. Majoritatea evreilor care au trecut prin această formaţiune au fost ucişi la intrare, „dar dacă intrau deodată 3-4 atunci doar unul din mijloc putea avea şansa să scape cu o mână ruptă şi dacă criminalii nu-l observau, căci veneau după el ca să-i dea şi ultima lovitură”. Locul, a declarat acest evreu, s-a transformat într-un *„abator de oameni”[1].* Toate aceste scene, spune el, erau fotografiate de germani.

De remarcat faptul că germanii din organizaţia *Todt* care i-au ajutat pe partenerii lor români să rupă oasele evreilor nu erau mulţi. Colonelul Lupu a notat că erau într-un număr foarte redus, „vreo cincizeci de inşi, care lucrau la aeroport”[CDIX CDX]. Şi evrei care s-au aflat în curtea Chesturii au confirmat că membrii *Todt* care au sosit după ce comisia de triere s-a dus la masă, au numărat între zece şi douăzeci de persoane: „Fiecare cu nişte drugi de lemn, de asemeni şi vreo 20 soldaţi români cu armele în mâini şi care s-au înşirat de o parte şi de alta a porţii”. Ei erau puţini, dar datorită sârguinţei de care au dat dovadă, „s-a format în mijlocul curţii un morman de oameni răniţi şi morţi peste care călcau cei ce veneau fugăriţi de bestiile din poartă”[CDXI].

„înnebuniţi de spaimă”, a notat un avocat evreu care a descris înfăţişarea evreilor care au scăpat cu viaţă de la poartă şi ajungeau în fugă la morman, goniţi din spate de români sau germani, fiind nevoiţi să calce pe corpurile sângerânde pentru a ajunge în cealaltă parte a curţii, în timp ce urmăritorii se întorceau pentru a prelua o altă grupă. „Gardieni, soldaţi români, nemţi cu mânicele suflecate şi înarmaţi cu ciomege au tăbărât asupra mea. Am fost lovit în cap, căzusem la pământ, totuşi avusesem încă puterea de a mă ridica şi să fug în zigzag – astfel

CDIX Declaraţia lui Jean Haimovici la Tribunalul Poporului din Bucureşti, fără dată (septembrie 1945), *ibidem,* voi. 30, p. 49 (USHMM, microfilm 48) (sublinierea îmi aparţine).

CDX Depoziţia lui Constantin Lupu (colonel) la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război din Bucureşti, 21 iunie 1945, *ibidem,* nr. 28, p. 9b. în încercarea de a arunca răspunderea pentru pogrom asupra generalului Stăvrescu, Lupu a pretins că „masacrarea ar fi putut fi împiedicată cu ajutorul forţelor militare din Divizia 14 cantonate în jurul oraşului Iaşi şi care erau sub ordinele generalului Stăvrescu. Pentru restabilirea ordinii era suficient un batalion de infanterie care ar fi putut linişti complet lucrurile, în oraş găsindu-se numai batalionul de jandarmi, o companie de garnizoană a Regimentului 13 şi din Armate germană, organizaţiunea *Todt* cu număr foarte redus, vreo cincizeci de inşi, care lucrau la aeroport” *(ibidem,* pp. 9-9b). El a minimalizat numărul forţelor care i-au stat la dispoziţie, iar în ceea ce-i priveşte pe germani, a stabilit cu claritate că comandantul german avea controlul asupra soldaţilor săi şi că numai membrii *Todt* erau un fel de unitate nedisciplinată, dar foarte mică.

CDXI Depoziţia lui Aristide Rauch la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 14 mai 1945, *ibidem,* voi. 30, pp. 79-80. Unul dintre evrei a relatat că membrii organizaţiei *Todt* aveau în mâini nu simple ciomege, ci bucăţi de lemn lungi de un metru; protocol de la anchete lui Beniamin Abramovici la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război, 30 martie 1945, *ibidem,* p. 93b.

putând scăpa de ceilalţi criminali care urmăreau să mă lovească. Ajunsesem în curtea Chesturii. Mii de evrei, îngrămădiţi unul peste altul răniţi, îşi aşteptau moartea”[CDXII] – astfel a descris situaţia un tânăr evreu care a reuşit să treacă încercarea sângeroasă de la intrarea în curte în orele după-amiezei, înainte de masacrul organizat şi înscenat care s-a petrecut după aceea (vezi *infra).*

Unul dintre supravieţuitorii „examenului” de la intrare a observat şi el că în jurul orei 3, când a fost introdus în curte, la intrare l-au luat în primire jandarmi români şi soldaţi

CDXII Depoziţia lui Mayer luhr la Tribunalul Poporului din Iaşi, 14 mai 1945, *ibidem,* pp. 88-88b (USHMM, microfilm 48).

germani înarmaţi cu pari de lemn, înşiruiţi unul în faţa celuilalt – „Iar noi cu mâinile ridicate trebuia să trecem printre ei ca să fim introduşi în curtea Chesturii... Am fost loviţi în ceafă, peste cap şi mulţi cădeau jos, unii morţi, alţii răniţi, cu capetele sparte. Era o groază şi lume [multă] şi un sunet îngrozitor de ţeste sparte”. Şi acest evreu a descris mormanul de morţi: „Câte doi gardieni ridicau pe cei căzuţi şi îi aruncau pe o movilă de cadavre. Mulţi din cei aruncaţi pe movilă mai trăiau, aruncaţi unii peste alţii se înăbuşeau”[1].

Chestiunea capetelor sparte nu a fost amintită aici ca o figură de stil – acesta era primul amănunt perceput de evreii scăpaţi (mai mult sau mai puţin întregi) din chinurile la care erau supuşi la intrarea în curte:

> Ei loveau în noi spărgându-ne capetele, sfarâmându-ne umerii şi rupându-ne mâinile. Când încercai să te fereşti, nemţii ascunşi după scări ne urmăreau şi ne loveau şi mulţi dintre noi au căzut leşinaţi, cu picioarele rupte şi noi am trecut mai departe îngrămădindu-ne în mulţimea de evrei înfricoşaţi, care se aflau în curtea Chesturii.

Evreul care a descris momentele intrării în curte a identificat imediat câţiva dintre cei care nu au rezistat încercării:

> în curtea Chesturii am recunoscut, cu creierii scoşi afară, pe industriaşul Sneier din Păcurari, pe agentul de asigurare Freitag, cu umărul rupt, cu capul spart – ucis apoi cu un glonte, pe comerciantul Gliickman cu un ochi scos, ucis în bătaie[CDXIII CDXIV].

La ora 2.00-2.30 s-a organizat în curte o delegaţie de comercianţi şi intelectuali care au cerut unor poliţişti să-l cheme pe comisarul lancu, care le era cunoscut evreilor din oraş şi pe care l-au văzut că se află în clădire. în acelaşi timp, masacrul de la intrare era urmărit de aproape toţi şefii autorităţilor locale şi ofiţeri germani care nu şi-au murdărit mâinile cu spargerea capetelor.

Unul dintre evrei l-a întrebat pe comisarul lancu – care coborâse în curte de la etajul birourilor – de ce sunt bătuţi şi ucişi evrei oneşti, la care el a spus : „Voi aţi împuşcat pe soldaţii germani. Foarte bine vă face, pentru că v-aţi făcut destul de cap, sunteţi toţi comunişti”[CDXV], după care s-a întors în clădire.

La anchetarea sa în 1945, Bădescu (unul dintre comandanţii pogromului) a pretins că în jurul orei 14.30-15.00 a ordonat să fie scos din clădirea Chesturii şi din curte un pluton de jandarmi, întrucât „nu a fost utilizat”. în 1948, Bădescu a afirmat că plutonul a fost trimis în curte „pentru a opri continuarea masacrului”, dar a schimbat ora când plutonul ar fi părăsit curtea, la 5 – şi nu întâmplător[CDXVI]. Precum s-a dovedit

---

CDXIII Depoziţia lui Jean Şoihăt, aşa cum a fost consemnată de delegaţi ai Comunităţii din Iaşi în septembrie-decembrie 1944, *ibidem,* voi. 40, pp. 386-387. Dosarul de depoziţii a fost predat Tribunalului Poporului din Iaşi (USHMM, microfilm 43).

CDXIV Depoziţia lui Moise Şmil, aşa cum a fost consemnată de trimişi ai Comunităţii din Iaşi, 9 septembrie 1944, *ibidem,* voi. 40, pp. 401-401b.

CDXV Depoziţia lui Marcu Botoşineanu la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război din Iaşi, 24 martie 1945, *ibidem,* voi. 26, p. 93.

CDXVI Depoziţia lui Gheorghe Bădescu (colonel) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 3

ulterior, plutonul a fost retras înainte de deschiderea focului asupra evreilor din curte, pentru a nu-i periclita pe jandarmi, şi nu după aceea. Evreii din curte n-au Scut deosebire între jandarmi şi soldaţi, dar colonelul Lupu ştia diferenţa, iar la anchetarea sa a menţionat că „Aceşti soldaţi români, erau dintre jandarmii care fuseseră afectaţi pe lângă circumscripţie, pentru a face patrulări şi care fuseseră daţi la dispoziţia Chesturii"[1]. Faptele jandarmilor care s-au aflat în curtea Chesturii, din plutonul scos de acolo cu câteva minute înainte de începerea următoarei etape din planul măcelului, au fost descrise de un evreu adus acolo la orele după-amiezei:

> La venirea noastră în Chestură nu se mai făcea nici o triere, şi nu se mai elibera nici un „liber", deoarece numărul mic de bilete „liber" eliberate îşi făcuseră efectul, adică momiseră destul popor. Gemea curtea Chesturii de evrei, copii, bătrâni şi bărbaţi. Ca să se mai facă loc în curte, *soldaţii împuşcau în gloată.* Cei ce mureau din cauza bătăilor de la poartă erau apucaţi de mâini şi de picioare şi aruncaţi pe o stivă de cadavre înroşite de sânge, ca să facă loc la intrare altor victime[CDXVII CDXVIII CDXIX].

„Căci sângele este sufletul"[CDXX]

La ora 3 a început marele măcel, care a făcut din crimele înfăptuite până atunci nişte acţiuni ale unor amatori. Aceasta a fost deosebirea dintre „munca" manuală şi „munca" mecanizată, cu ajutorul mitralierelor. Semnalul pentru începerea măcelului a fost din nou o alarmă aeriană falsă, care s-a dat în jurul Chesturii: „Alarma aeriană era falsă, căci nici un avion hu se arătase pe cer", a declarat un evreu care reuşise să fugă din curte cu un „liber", ajungând la locuinţa sa jefuită în momentul când s-a auzit alarma[CDXXI].

Comisarii de poliţie care erau postaţi la poartă au închis intrarea şi s-

iulie 1945, *ibidem,* p. 48 ; declaraţia colonelului Bădescu, scrisă de el, Bucureşti, 30 februarie 1945, *ibidem,* pp. 49b-50. În declaraţie, el a afirmat că plutonul a fost trimis „pentru a opri continuarea masacrului" (!), deoarece generalul Stăvrescu a obţinut asigurarea germanilor că nu vor continua să-i masacreze pe evrei, şi de aceea a ordonat plutonului să părăsească curtea – iar el a plecat de acolo în jurul orei 5. La ancheta din CDXVIIiulie 1945, anchetatorii aveau depoziţia locotenentului Triandaf, care declarase că plutonul său a fost retras din curte în jurul orei 14.30, şi din această cauză şi Bădescu şi-a schimbat versiunea, fără să recunoască faptul că retragerea plutonului urmărea să evite provocarea de pierderi printre jandarmi în momentul deschiderii focului asupra evreilor.

CDXVIII Depoziţia lui Constantin Lupu (colonel) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 8 august 1945, *ibidem,* voi. 29, p. 12b (USHMM, microfilm 47).

CDXIX Declaraţia lui Marcel Perlaf la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război din Bucureşti, fără dată (aprilie 1945), *ibidem,* voi. 30, p. 8 (USHMM, microfilm 48) (sublinerea îmi aparţine).

CDXX *Deuterpnomul* 12.13.

CDXXI Depoziţia lui Jean Sigler la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 18 aprilie 1941, *ibidem,* voi. 29, p. 18.

au depărtat în grabă:

> Imediat a început să cadă o ploaie de gloanţe asupra Chesturii venind din direcţia clădirii administraţiei financiare, iar de la etajele superioare ale Chesturii se răspundea de asemeni cu focuri de mitraliere şi de armă[CDXXII].

Un evreu, care a rămas în viaţă după ce a trecut de şirurile de poliţişti şi de ucigaşi din organizaţia *Todt* cu câteva minute înainte de deschiderea focului, a văzut una dintre mitraliere pe acoperişul clădirii Primăriei – „Servantul ei [era] un ostaş român". Aproximativ la ora 3, această mitralieră a tras în direcţia curţii. Masa de evrei, „crezând că a sosit momentul execuţiei în masă, a început să se împingă spre fundul curţii Chesturii", creându-se o presiune enormă asupra zidului care-o înconjura. „Eram luat de acest val fără să vreau."[1] împuşcăturile veneau din toate clădirile din jurul Chesturii şi chiar din clădirea instituţiei:

> De pe acoperişul Primăriei, al fostei Corporaţii şi de pe terasa Chesturii se trăgea cu pistoale şi cu mitraliere în evreii din curtea Chesturii de către soldaţi germani şi români... La ora şase seara a început să fie împuşcaţi oameni din curtea Chesturii cu mitraliere aşezate pe ferestrele Chesturii şi de pe acoperiş[CDXXIII CDXXIV].

Deschiderea focului a fost aproape simultană cu alarma aeriană înscenată: „în momentul când s-a auzit o alarmă aeriană, soldaţii au început să tragă cu mitraliere şi arme în evreii masaţi la Chestură. Cei care au căutat să se salveze fugind au fost şi ei împuşcaţi"[CDXXV]. La măcel au participat, după spusele tuturor supravieţuitorilor, toţi cei care erau înarmaţi: „în evrei trăgeau nemţii, [soldaţii] români şi gardieni publici"[CDXXVI], a declarat un evreu care a fost împuşcat în picior, adăugând că focurile au continuat, cu intermitenţe, până în jurul orei 7.30. Mormanul de morţi a crescut foarte mult, poliţiştii români încetând să mai arunce deasupra morţi şi oameni în agonie, pentru a nu intra în linia de foc şi deoarece numeroasele cadavre nu mai puteau fi aranjate cu aceeaşi metodă. Focurile erau trase nu numai de pe acoperişuri, ci, după cum am spus, multe împuşcături veneau şi din curte, şi din clădirea Chesturii. „Ei au început să tragă cu mitralierele şi cu puştile în lumea înghesuită, în special în rândurile din faţă, din care au murit foarte mulţi. Erau acolo grămezi de cadavre, oameni schilodiţi, răniţi."[CDXXVII] Din interiorul curţii, unul dintre evrei a obser/at că mitralierele trăgeau şi din

CDXXII Depoziţia lui Aristide Rauch (vezi *supra,* p. 119, nota 3), p. 80.

CDXXIII Depoziţia lui Mayer luhr (vezi *supra,* p. 119, nota 4), p. 88b.

CDXXIV Darea de seamă de la ancheta lui Beniamin Abramovici la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război din Iaşi, 30 martie 1945, *ibidem,* voi. 30, p. 93 (USHMM, microfilm 48).

CDXXV Depoziţia lui Herş Abramovici în şedinţa Tribunalului din Butureşti, 15 iunie 1948, *ibidem,* voi. 1, partea a Il-a, p. 528 (USHMM, microfilm 47).

CDXXVI Depoziţia lui Marcu Katz în biroul Comunităţii din Iaşi, sfârşitul anului 1944, *ibidem,* voi. 40, p. 391 (USHMM, microfilm 43).

CDXXVII Depoziţia lui Moriţ Suhăr la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război din Bucureşti, fără dată (1945), *ibidem,* p. 24b.

podul clădirii, şi din beci – „şi ele au început să semene moartea”. împuşcăturile cele mai nimicitoare au fost trase din clădirea Chesturii şi din turnul şi din curtea bisericii din apropiere, biserica Sfântul Ilie[CDXXVIII].

în ciuda măcelului de la Chestură, jandarmii şi poliţiştii continuau să aducă acolo convoaie, deşi intrarea era aproape imposibilă – până când, după un timp oarecare, evreii apţi au fost siliţi să aranjeze cadavrele (vezi *infra,* pp. 127-128). Herşcu Benţin, căruţaş în vârstă de 43 de ani, a descris cum arăta strada V. Alecsandri la ora 5, când a fost adus acolo un convoi de 700-800 de oameni, evrei care fuseseră concentraţi la circumscripţia 5 de poliţie sau care veniseră din proprie iniţiativă să primească biletul salvator. Este descrierea unui evreu simplu, care nu foloseşte prea multe cuvinte pentru a-şi exterioriza sentimentele:

> Ajunşi în strada Alecsandri la ora 5 d.m., erau cadavre pe jos cu sânge pe stradă şi am călcat peste morţi şi un ofiţer neamţ mi-a tras cu baioneta în coastă străpungând în picior, căzând jos într-un lac de sânge şi în nesimţire. Un alt neamţ de statură mică m-a lovit în faţă cu un drug, căzându-mi dinţii din gură, fiirându-mi inelul şi ceasul[1].

în curte şi de pe poziţii de tragere alese dinainte, se trăgea în special în evreii care încercau să fugă din curte spre strada vecină, Aleea Alecsandri, şi spre imobilele cu locuinţe aflate acolo, sau spre curtea bisericii aflate vizavi de Chestură, sau spre curtea garajului de autobuze ale CFR-ului, episod pe care îl vom prezenta într-un capitol separat (vezi *infra,* pp. 131-135). Mulţi evrei au fost seceraţi de mitraliere în curtea bisericii. Planificatorii pogromului au luat în consideraţie posibilitatea evadării din curte, astfel încât soldaţi români au încercuit din timp spaţiul dintre străzile Alecsandri, Cuza Vodă, Brătianu şi Piaţa Unirii[CDXXIX CDXXX]. Soldaţii români au pătruns în locuinţe şi au omorât pe loc evreii care scăpaseră din curte. Acest episod al măcelului nu a fost amintit în nici un raport oficial, deoarece contrazicea încercarea ulterioară de a arunca asupra germanilor răspunderea pentru măcelul de la Chestură, dar este posibil să fi fost inclus în rapoarte întocmite din nou după un timp oarecare, pentru a pune în concordanţă faptele cu explicaţiile, aşa cum s-a procedat cu numeroase rapoarte care au fost falsificate sau modificate mai târziu, imprimându-se pe ele o dată anterioară (vezi *infra,* ultimul capitol). Singurul care a amintit această etapă a pogromului a fost colonelul Chirilovici, care a atribuit măcelul reacţiei germane la focurile trase, chipurile, de comunişti din clădiri din vecinătate, pentru a uşura fuga evreilor din curtea Chesturii. Măcelul a continuat până la ora 7.30 seara, dar focurile asupra mulţimii din curte au încetat mai înainte, pe la ora 4, când atenţia principală a soldaţilor şi jandarmilor români s-a îndreptat asupra evreilor care au spart zidul şi gardul care împrejmuiau Chestura, fugind în clădirile şi pe străzile învecinate. Focurile de armă au

---

CDXXVIII „Rezumatul masacrului” (vezi *supra,* p. 47, nota 2), pp. 343, 349.

CDXXIX Declaraţia lui Herşcu Benţin, notată la Comunitatea din Iaşi, fără dată (sfârşitul anului 1944), *ibidem,* voi. 40, p. 398 (USHMM, microfilm 43).

CDXXX *Cartea Neagră II,* p. 29.

continuat, existând şi cazuri de execuţie în masă a câtorva sute de evrei în aceeaşi perioadă de timp (vezi *infra).* Convoaiele aduse la orele târzii s-au deplasat mai greu, din cauza problemei legate de intrarea în curte, blocată efectiv de mormanele de cadavre, din cauza inundării străzilor cu cadavre şi sânge, şi din cauza dezlănţuirii totale a soldaţilor germani, care trăgeau fără discernământ în convoaie şi în evrei concentraţi lângă case şi în locuinţe. Inginerul Israel Schleier, din comitetul Comunităţii, s-a aflat într-un convoi care a ajuns la Chestură în jurul orei 6 – fusese arestat cu o oră înainte de către un soldat român şi de un civil, deşi avea „liber”, şi a fost băgat în „grupul nesfârşit de evrei” care treceau pe stradă:

> Acest drum s-a făcut în cele mai grele chinuri. Cu mâinile ridicate în sus pe tot parcursul am fost culcaţi la mici intervale pe caldarâm cu faţa lipită de pavaj, s-a tras în noi şi asupra noastră. Cel ce lăsa mâinile în jos din oboseală sau cel ce nu se întindea bine şi repede pe caldarâm era imediat împuşcat. Pe tot drumul am văzut în dreapta şi în stânga cadavre scăldate în propriul lor sânge şi se auzeau ţipetele groaznice ale multor răniţi care strigau după ajutor. Trecând prin faţa caselor evreieşti, nemţii strigau *Juden raus!* [Evreii afară!] şi în acel moment începeau să tragă înăuntru.
> La poarta Chesturii, un cordon format din soldaţi români, nemţii şi civilii, înarmaţi cu arme şi drugi de fier, ne luau întâi tot ce aveam de valoare asupra noastră – ceasuri, inele, stilouri etc. – şi apoi au început loviturile cu drugii de fier, baionete lovindu-ne în cap oriunde nimereau cu o sălbăticie nemaipomenită. într-unii au fost înfipte baionetele. Cordonul fiind format din mai multe rânduri au fost luaţi în primire pe rând de mai mulţi călăi. Mulţi au căzut morţi, iar o parte au intrat în curtea Chesturii... Pe peronul de intrare al Chesturii erau adunaţi ofiţeri germani, personalul Chesturii, comisari şi agenţi care priveau acest spectacol indiferenţi[1].

Când a reuşit să schimbe câteva cuvinte cu evreii rămaşi întregi şi teferi la minte, a aflat că „a avut noroc”. înainte de a veni, i s-a spus că s-a tras în evrei din podul Primăriei. Se pare, a adăugat Schleier, că „spre norocul meu am ajuns destul de târziu căci călăii erau de acum obosiţi”. Din cauza oboselii şi a sutelor de cadavre din strada Alecsandri şi de sute sau mii din curte, acţiunea de ucidere a redevenit „manuală”. Spre seară, a avut loc ultima evacuare a staţiilor de detenţie temporară, unde fuseseră concentraţi evrei în cartiere. Atunci când inginerul Schleier a ajuns la Chestură, de la Şcoala evreiască „Junimea” a plecat un convoi de cca 400 de evrei, care au rămas în viaţă: „Printre ofiţerii de poliţie pe care i-am putut recunoaşte este comisarul Ambrozzi, pe care l-am văzut lovind oamenii deja răniţi cu un băţ şi împingându-i cu piciorul. Am mai văzut pe revizorul de gardieni din Poliţia Iaşi, anume Rotaru, care trăgea cu revolverul în masa de oameni”[CDXXXI] [CDXXXII]. De remarcat că, după

CDXXXI Declaraţia lui Israel Schleier (inginer), fără dată, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 24, p. 938 (USHMM, microfilm 47). Declaraţia a fost folosită de acuzare pentru pregătirea actului de acuzaţie, citat de numeroase ori. Schleier a mai spus că vecinul său român a convins patrula să-l scoată din casă, întrucât biletul său „liber” este fals. Vecinul îi râvnea casa – şi, într-adevăr, a obţinut-o mai târziu de la Centrul Naţional de Românizare *(ibidem).*

CDXXXII Dare de seamă despre ancheta lui Marcu Smadic la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor

deschiderea focului, evreii aduşi în convoaie erau convinşi că vor fi lichidaţi. Cadavrele de pe străzi, tragerea directă în convoaie, băltoacele de sânge ş.a. erau indicii clare – totuşi ceea ce le-a stins definitiv orice speranţă era scena buletinelor de identitate aruncate la intrarea în curte:

La poarta Chesturii ne-am dat seama că suntem duşi la măcel, deoarece în pragul porţii am zărit sute de acte de identitate care până atunci [erau] pentru autorităţi sacrosancte şi se distrug doar [în cazul] unui condamnat la moarte. în curtea Chesturii, un spectacol groaznic s-a înfăţişat în faţa ochilor: sute de evrei dintre care mulţi oameni cunoscuţi, cu o reputaţie bine stabilită, zăceau într-un lac de sânge şi gemetele, horhăitul muribunzilor ne-au înnebunit de groază prin vacarmul lor sinistru prevestitor de moarte[CDXXXIII].

Aceasta era situaţia în jurul orei 6 seara. în curte se cereau aranjamente minimale pentru a se putea continua înghesuirea altor oameni în „abatorul improvizat" (cum a numit locul unul dintre evrei), pentru a permite intrarea evreilor, pentru a evacua mormanele de cadavre cel puţin de pe ultima parte a străzii Alecsandri, pentru a pune oarecum în ordine miile de cadavre din curte:

Evreii erau mereu aduşi la acest abator improvizat. Călăii nu oboseau deloc. în curând, un morman respectabil de cadave împiedica intrarea şi ieşirea din curtea Chesturii. Pe la ora şase călăii dădură semne de oboseală, încetând măcelul. Pare-se că era prea greu ca să se omoare atâta lume cu ciomegele, aşa că ni se ordonă să ne culcăm cu toţii cu faţa la pământ, ca imediat apoi să fie scoase pe balcon şi pe ferestre mitraliere. Aşteptam moartea, care însă întârzia să vină. L-am acoperit pe fiul meu cu trupul meu, strângându-l în braţe[CDXXXIV].

David Bandei, un evreu de 50 de ani, a fost arestat la ora 7 seara, cu încă şase evrei, de către un agent de poliţie, Alexandru Păsărică, însoţit de un poliţist în civil, după o listă nominală. Acestea au fost ultimele arestări, în ziua pogromului. Ei au fost duşi la Chestură cu ultimul convoi, care a sosit acolo în jurul orei 7.30. Era a doua arestare a lui Bandei în aceeaşi zi. Prima oară a fost jefuit, arestat, bătut pe la orele prânzului şi eliberat de colonelul Chirilovici. Uriaşul convoi din care a făcut parte a fost dus pe strada principală – Ştefan cel Mare –, iar descrierea rutei parcurse ne oferă un tablou autentic al oraşului în orele serii din ziua pogromului. Pe strada principală, Bandei a văzut „bărbaţi, femei, copii întinşi pe trotuare şi curgând pârâiaşe de sânge spre bordură". La poarta de intrare în curtea Chesturii a fost jefuit, dar n-a mai fost lovit – „Echipele de călăi care s-au aflat acolo la ora 7 nu mai erau acolo". „Am fost liber să intru în abator, căci altă denumire nu [i] se poate da" :

Dacă aţi putea să vă imaginaţi ce era acolo şi cum era! *O mare de capete* până aproape de poartă în curtea Chesturii... cred că am fost ultimul [convoi] din ziua aceea... după ce

de război din Iaşi, 20 martie 1945, *ibidem,* voi. 26, pp. 103-103b (USHMM, microfilm 48).

CDXXXIII Declaraţia lui Samoil Boghen la Tribunalul Poporului din Iaşi, fără dată (martie 1945), *ibidem,* voi. 30, p. 226.

CDXXXIV Declaraţia lui Leon Haimovici (invalid din primul război mondial), fără dată (aprilie 1945), *ibidem,* voi. 30, p. 16 (USHMM, microfilm 48).

> probabil s-a băgat tot convoiul au început gardienii şi jandarmii să lovească cu paturile armei în stânga şi în dreapta în noi ca să se facă loc ca să putem ridica morţii şi răniţii că[ci] de frică săream peste ei... am dat răniţii şi morţii la o parte şi a început încolonarea... câte şase inşi şi am fost conduşi către gara mare, păziţi de ambele părţi de gardieni şi de nemţi cu revolverele întinse, ameninţându-ne mereu să nu scoatem o vorbă că trag în noi[1].

Ultimul convoi spre Chestură a devenit primul convoi spre „trenul morţii”. După spusele căpitanului Darie, în acea seară, în curte erau cca 5.000 de cadavre rânduite (vezi *infra,* p. 126).

Aranjarea morţilor în curte

După deschiderea focului asupra evreilor se creaseră „mormane de cadavre în curtea Chesturii, lângă poartă şi lângă zid”[CDXXXV] [CDXXXVI]. Şi înainte de asta erau cadavre în curte – chiar la intrare, un morman de cadavre înfricoşase înainte de amiază femeile şi copiii care trebuiau să treacă pe lângă ele în drumul lor spre libertate. Dar de data aceasta curtea semăna cu un câmp de luptă. „Măcelul cu bâtele şi arme automate a ţinut până la ora 7-8 seara”[CDXXXVII], a declarat un evreu care a doua zi, 30 iunie, la ora 4.30 dimineaţa, a fost scos din curte pentru a fi îmbarcat în „trenul morţii”. El a mai adăugat că pe drumul spre gară a călcat pe cadavre de femei, copii şi bărbaţi răspândite pe străzi. După deschiderea focului trebuia făcut ordine în curte pentru a permite introducerea altor convoaie, care să fie pregătite ulterior pentru a le duce la gară. în curte erau cel puţin 5.000 de cadavre. Căpitanul Darie, care majoritatea timpului a fost la Chestură, a spus că după părerea sa, „numai aici au fost împuşcaţi aproximativ 4-5.000 de evrei”[1]. Primarul laşiului, generalul în retragere Constantin lonescu, care a fost întrebat la anchetă despre problemele privind înhumarea şi înregistrarea deceselor (vezi *infra,* pp. 179 *sqq.),* a spus: „Numărul total al celor care *au murit* în Iaşi, *cu ocazia acelui pogrom,* cred să fie aproximativ 4.000-4.500, afară de cei morţi în

---

CDXXXV Scrisoarea lui David Bandei către Tribunalul Poporului, fără dată (1945), *ibidem,* voi. 45, partea I, pp. 338-339 (USHMM, microfilm 43) (sublinierea îmi aparţine).

CDXXXVI Depoziţia lui Nathan Goldstein la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 7 martie 1946, *ibidem,* voi. 31, partea I, p. 64b (USHMM, microfilm 41).

CDXXXVII Depoziţia lui Jean Şoihăt (vezi *supra,* p. 120, nota 1).

drum"[CDXXXVIII] [CDXXXIX]. Iar chestorul Leahu, fiind şi el întrebat despre problema îngropării, a adăugat: „Morţii din curtea Chesturii au fost ridicaţi a doua zi dimineaţa de către camioanele şi căruţele salubrităţii Primăriei Iaşi. Precizez că erau câteva mii. După ce s-au liniştit lucrurile nu s-a făcut nici un fel de cercetare din partea Poliţiei şi nici din partea altor autorităţi, pentru a se căuta cine este vinovat de cele petrecute"[CDXL]. Având în vedere obiceiul cunoscut al celor acuzaţi de pogrom de a reduce numărul victimelor, se poate stabili că în curte au fost cel puţin 5.000 de morţi şi alte mii de răniţi – apreciere ce este în concordanţă cu cele declarate de căpitanul Darie, cum în decursul întregii zile, în curte s-au aflat cel puţin 12.000 de evrei. Aşa cum vom vedea în continuare, circa 8.000 de evrei au fost evacuaţi din curte spre „trenul morţii". în plus, pe străzi, în curte şi în clădirile de lângă Chestură se aflau câteva mii de cadavre (vezi *infra').* în curtea Chesturii nu te puteai mişca fără să calci pe morţi[CDXLI]. După cum am menţionat, la început, poliţiştii români au fost cei care au îndepărtat cadavre de la intrare – mai ales ale unor evrei cu capetele sparte de lovituri de bâte sau înjunghiaţi cu baionete (germanii din organizaţia *Todt* au înfipt chiar furci în capete) –, prin apucarea de mâini şi de picioare şi azvârlirea pe un morman care creştea văzând cu ochii, până ce aproape a împiedicat intrarea în curte. Un intelectual evreu a descris această movilă de cadavre ridicată de poliţişti înainte de marele măcel, când în curte se mai aflau sute de femei şi copii, ca „o stivă de cadavre înroşite de sânge"[CDXLII]. Pentru a face puţină ordine, şi întrucât, în urma împuşcăturilor, toată curtea fusese acoperită de grămezi de cadavre – sau de rânduri, cum fuseseră doborâţi de mitraliere în momentul deschiderii focului, în jurul orei 16.30-17.00, a fost adus un grup de cincizeci de evrei „întregi" luaţi dimineaţa de la circumscripţia 4 de poliţie să muncească în gară la descărcat scânduri din vagoane de marfă. După terminarea lucrului, au fost trimişi înapoi la circumscripţia de poliţie, însă nu au fost eliberaţi, după cum se aşteptau, ci au fost duşi în marş rapid la Chestură: „Ajunşi la Chestură am fost puşi să facem stivă

CDXXXVIII Prima depoziţie a lui Constantin Darie (maior) la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război din Bucureşti, 3 aprilie 1945, *ibidem,* voi. 37, p. 41b (USHMM, microfilm 48). în a doua depoziţie, când şi-a dat seama că şi el se află printre acuzaţi, deşi eliberase personal un număr de evrei dintre cunoscuţii săi, în urma trierii, şi chiar îi avertizase pe alţii, înainte de pogrom, să se ascundă, a încercat să reducă numărul victimelor împuşcate în curte: „După aprecierea mea numărul morţilor şi răniţilor în curtea Chesturii a fost între 3.000 şi 4.000" (a doua depoziţie a maiorului Darie, 29 august 1945, *ibidem,* p. 45b).

CDXXXIX Depoziţia lui Constantin lonescu (general în rezervă) la Tribunalul Poporului din Bucureşti,
6 august 1945, *ibidem,* voi. 37, p. 21b (USHMM, microfilm 37) (sublinierile îmi aparţin).

CDXL Depoziţia lui Gheorghe Leahu la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 30 octombrie 1945, *ibidem,* voi. 26, p. 58 (USHMM, microfilm 48).

CDXLI Declaraţia lui Herşcu Waldman la Tribunalul Poporului din Bucureşti, fără dată (1945), *ibidem,* voi. 34, p. 23 (USHMM, microfilm 41).

CDXLII Declaraţia lui-JMarcel Perlaf (vezi *supra,* p. 121, nota 2), p. 8b.

de morţi, iar pe înserate am fost duşi spre gară cu un întreg convoi"[CDXLIII]. Un grup de circa treizeci de evrei care reuşiseră să se ascundă în cursul zilei au fost arestaţi la ora 6 de către gardieni din Poliţia Iaşi, în frunte cu poliţistul Păsărică (aceştia mai căutau evrei şi seara), fiind duşi la Chestură în acelaşi scop:

> Ne-au scos din adăpost, ne-au buzunărit, luându-ne ceasornicele, bani, după ce am fost bătuţi la rând, am fost încolonaţi şi duşi la Chestură. Când am intrat pe poartă am început să călcăm pe cadavre şi răniţi. Imediat s-a dat ordin ca cei răniţi să fie puşi de o parte şi morţii de o parte. Am făcut mormane de rnorţi[1].

Când au fost trimişi la gară, a adăugat martorul, şi răniţii au fost îmbarcaţi în „trenul morţii". Inginerul Schleier, membru în conducerea Comunităţii, care a fost arestat pentru a doua oară în aceeaşi zi la ora 5 şi a intrat în Chestură în jurul orei 6, a fost şi el folosit la aranjarea cadavrelor, împreună cu evreii din grupul său rămaşi în viaţă după „examenul" de la intrare:

> Spectacolul de aici era înfiorător. Pe pământ zăceau o mulţime de oameni cu înfăţişări înspăimântătoare. însângeraţi, cu ochii înţepaţi cu baioneta, mâini şi picioare rupte, cadavre unul peste altul, ţipete şi vaiete îngrozitoare... fiindcă nu se putea trece spre fundul curţii, comisarii ne-au ordonat să stivuim cadavrele spre a crea o cărare pentru circulaţie. Ajuns în mijlocul curţii, ca urmare a acestei munci şi a loviturilor primite, am căzut între cadavre cu puterile sleite[CDXLIV CDXLV].

Un evreu, care a fost împuşcat şi rănit în curte când s-a deschis foc direct asupra evreilor, a reuşit să se furişeze în subsolul Chesturii „călcând peste cadavre". Luni, în zorii zilei, când a fost scos din beci împreună cu ceilalţi evrei, a văzut în curte „mormane de cadavre şi răniţi care se zvârcoleau, lăsaţi în voia soartei"[CDXLVI]. Şeful serviciului de salubritate al Primăriei, Vlad Marievici, care a venit a doua zi, 30 iunie 1941, dimineaţa, să organizeze transportarea cadavrelor din curte, şi-a adus aminte că atunci „când s-a deschis poarta am văzut o stivă de cadavre aşezate ca lemnele aşa fel că maşina nici nu a putut intra prea mult în curte. Pe jos curgea sângele care ajunsese până la poartă şi în

CDXLIII Depoziţia lui Calman lanculovici la şedinţa Curţii de Apel din Bucureşti, 31 decembrie 1947, *ibidem,* voi. 2, p. 9 (USHMM, microfilm 47).

CDXLIV Depoziţia lui lancu Sachman la Tribunalul Poporului din Iaşi, fără dată (iulie 1945), *ibidem,* voi. 43, p. 312 (USHMM, microfilm 43). Poliţistul Alexandru Păsărică a ucis evrei până în jurul orei 7 seara. A împuşcat un tânăr evreu, a tras cu revolverul în capul altuia şi a lovit în cap, cu un par, o evreică însărcinată. La anchetă a declarat că „în ziua pogromului nu mă aflam în localitate". Vezi depoziţia lui Alexandru Păsărică, potrivit căreia în ziua pogromului nu se afla în Iaşi, 23 iunie 1945, *ibidem,* p. 317. Proces-verbal al şefului Secţiei I, Biroul Siguranţei din Iaşi, despre rezultatele anchetei privind faptele poliţistului Păsărică în ziua pogromului, pe baza depoziţiilor unor evrei, *ibidem,* pp. 319-320. ■

CDXLV Declaraţia lui Israel Schleier (vezi *supra,* p. 124, nota 1), pp. 83b-84.

CDXLVI Depoziţia lui Marcu Leibovici la. Tribunalul Poporului din Iaşi, fără dată (martie 1945), *ibidem,* voi. 24, p. 112 (USHMM, microfilm 48).

care *am călcat şi eu cu toată grosimea pingelei"*[CDXLVII]. Unul dintre şoferii camioanelor de gunoi care au încărcat cadavre din curte a declarat că el a transportat într-adevăr cadavre, dar nu a ieşit din cabină, pentru că nu s-a simţit bine :

> în curtea Chesturii erau cadavre clădite ca o stivă de lemne pe o lungime de vreo patru-cinci metri şi pe o lăţime de un metru. în dreapta, lângă poartă, cum intri înăuntru erau unii care mai trăiau însă schiloditi şi masacraţi în mod barbar[CDXLVIII].

Paula Teitler, văduvă şi mamă a doi băieţi în vârstă de 15 şi 16 ani, care au fost arestaţi, a dat dovadă de un curaj deosebit şi, fără a-i fi teamă de moarte, a căutat să-şi descopere fiii în curtea Chesturii. Mai întâi a împiedicat cu trupul ei arestarea băieţilor, dar a fost zvârlită la o parte de către poliţişti – „Mi-au zis că nu au nevoie de femei". Ea s-a prezentat din proprie iniţiativă seara la Chestură, „rugând chiar pe un soldat să mă aresteze ca să pot ajunge acolo [în curte], I s-a permis să intre şi să fie arestată deoarece nu părea probabil normală, şi în curte s-a adresat locotenentului de jandarmi Triandaf, ieşean şi el şi magistrat la tribunalul local, rugându-l s-o ajute să-şi găsească fiii: „L-am recunoscut... am căzut în genunchi, i-am sărutat mâna şi l-am rugat să se îndure să-mi spună cum pot să-mi găsesc băieţii. El mi-a replicat însă că nu se poate şi că toţi trebuie să plece". A doua zi dimineaţă i s-a permis să iasă din beci, unde fusese ţinută toată noaptea, şi să-şi caute băieţii printre morţi.

I-a căutat printre mormanele de cadavre înroşite de sânge aranjate în stive, „şi văzând că printre cei rămaşi morţi sau vii băieţii mei nu erau, mi-am închipuit că trebuie să fi plecat cu primul tren"[CDXLIX]. Dar nu s-a dat bătută şi a plecat pe urmele „trenului morţii" la Călăraşi, de-a lungul întregului traseu, şi i-a căutat în toate staţiile. Eforturile şi stăruinţa ei constituie povestea unei vieţi umane extraordinare, de dimensiuni istorice (vezi *infra,* p. 316).

Zidul de cadavre şi mormanele bine aranjate se mai aflau încă în curte în orele dimineţii. Dar nu numai acolo trebuiau ordonate cadavrele în stive. Delegaţii Comunităţii, care au strâns mărturii şi au descris desfăşurarea pogromului încă din septembrie 1944 (poate chiar mai înainte), au dorit să lase o imagine fidelă a amplorii măcelului, menţionând şi principalele locuri unde au existat mormane de cadavre, aranjate în parte de evrei, pentru a putea fi evacuate în mod eficient. Mormane mari de evrei ucişi au fost lângă zidul Chesturii – erau cadavrele celor care au fost mitraliaţi în timp ce încercau să sară zidul pentru a fugi din curte. De asemenea, mormane de sute de cadavre au

---

CDXLVII Depoziţia lui Vlad Marievici (şeful serviciului de salubritate al Primăriei din Iaşi) la Tribunalul Poporului din Iaşi, 24 iunie 1945, *ibidem,* voi. 24, p. 28 (USHMM, microfilm 47) (sublinierea îmi aparţine).

CDXLVIII Declaraţia lui Vasile Spinosu (şofer la serviciul de salubritate al Primăriei din Iaşi) la Tribunalul Poporului din Iaşi, 26 iulie 1945, *Cartea Neagră II,* nr. 67, p. 145.

CDXLIX Depoziţia Paulei Teitler la Tribunalul Poporului, fără dată (aprilie 1945), Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 24, pp. 68-68b (USHMM, microfilm 47).

fost în sala cinematografului „Sidoli”, de lângă Chestură, unde au reuşit să se refugieze câteva sute de evrei:

Cele mai multe cadavre au fost în strada V. Alecsandri, în curtea bisericii Sf. Ilie, în şanţul-adăpost din această curte şi în curtea Chesturii, *mormanele erau cât zidul de înalt.* După aceasta veneau cadavrele din Piaţa Unirii, strada Victor Palace, din sala cinematografului Sidoli, din str. I.C. Brătianu, Râpa Galbenă...

După Râpa Galbenă vin pieţele din faţa Fundaţiei Ferdinand, pe locul unde se află squarul statuielor. în aceste locuri s-au găsit foarte multe cadavre, grămezile crescând şi îndesându-se cu cât te apropiai de cimitir. Poarta cimitirului şi curtea lui erau locul de execuţie a evreilor. Aceasta este partea cu cel mai puţin densă populaţie evreiască – unde s-au găsit totuşi numeroase cadavre. Ea este partea de apus şi nord a oraşului.

în partea de răsărit a oraşului, în sectorul Abator, Vasile Lupu, Târgu Cucului, Aron Vodă, Sărărie, Sf. Lazăr, Ghica Vodă etc. jalea era de nedescris. Socola şi Nicolina fac parte din regiunea de sud. în partea de răsărit, populaţia fiind mai densă, ororile s-au resimţit şi mai mult. Străzi întregi au fost curăţate de bărbaţi... din strada Vasile Lupu şi împrejurimi n-au rămas cinci la sută din bărbaţii evrei. Foarte multe cadavre au fost culese din strada Apeduc, la întretăierea străzilor, care se numeşte „Cinci Drumuri”... O stradă unde bărbaţii au fost omorâţi casă cu casă... era strada Aron Vodă. Această stradă, cu strada Rufeni, Bulevardul Rosetti, strada Marta, formează grupul de străzi cu populaţia evreiască cea mai săracă. Sărăciunea aceasta după ce a fost lipsită de strictul necesar, a pierdut bărbaţii, fiii, fraţii şi taţii. Jalea după 29 iunie 1941 era înspăimântătoare,

la care se adaugă şi o crasă sărăcie. Văduvele şi orfanii cei mai mulţi se recrutau din această parte. Cât priveşte partea de sud a oraşului: Socola şi Nicolina, aceste două cartiere au avut de suferit mai mult de pe urma jafurilor însă puţine pierderi de vieţi omeneşti. în schimb cartierul Socola a înregistrat execuţii ale evreilor din centrul oraşului, din strada Palat, făcute de criminali de ocazie şi înnăscuţi, care aduceau victimele lor pe malul Bahluiului şi îi împuşcau[1].

După cum am menţionat, în toate locurile amintite erau mormane de sute de cadavre fiecare, care au fost duse ulterior şi îngropate în locuri improvizate, ca să nu rămână urmă de ei (vezi *infra,* pp. 179 *sqq.).*

Câţiva dintre comandanţii militari direct răspunzători de pogrom *n-au văzut cadavre* – aşa au declarat la anchete. Referindu-se la situaţia existentă la Chestură la ora 4, la o oră după deschiderea focului, trimisul Secţiei a Il-a a Marelui Stat-Major, colonelul Palade, a afirmat printre altele : „Nu am văzut cadavre. Dacă în curte au fost cadavre sau nu, asta nu ştiu”[CDL CDLI]. Colonelul Lupu a răspuns la aceeaşi întrebare că în jurul orei 2 „nu am văzut morţi sau răniţi în curtea Chesturii, dar am auzit că au existat”[CDLII]. Maiorul de jandarmi Nicolae Scriban, pretorul Diviziei 14, care a sosit la Chestură, după spusele lui, la ora 3.30-4 după-amiază, nu a văzut cadavre în curte : „Am văzut pe străzi cadavre [şi] convoaie *venind*

CDL „Rezumatul masacrului” (vezi *supra,* p. 47, nota 2), pp. 357-360 (sublinierea îmi aparţine).

CDLI Depoziţia lui loan Palade (colonel) la Tribunalul Poporului, 7 noiembrie 1945, *ibidem,* voi. 27, p. 117b (USHMM, microfilm 48).

CDLII Depoziţia lui Constantin Lupu (colonel) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 8 august 1945, *ibidem,* voi. 29, p. 12.

spre Chestură”[CDLIII]. în a doua sa depoziţie, a recunoscut că într-adevăr a fost în curtea Chesturii, dar nu a pomenit nimic despre cadavre. El a declarat, de asemenea, că atunci când s-a aflat în curte nu a auzit strigătele de ajutor ale farmacistului evreu Polac, care i-a salvat viaţa copilului său mic cu câteva zile înainte de pogrom: „Este adevărat că copilul meu a fost salvat de farmacistul Polac şi asistentul lui, despre care am aflat ulterior că a murit în tren”[CDLIV], dar el nu l-a auzit. Colonelul Bădescu a recunoscut că a stat la intrarea în Chestură cu colonelul Barozzi, colonelul Chirilovici şi generalul Stăvrescu, şi a văzut că *germanii* ucid şi rănesc evrei: „Am văzut cu ochii noştri lovirea şi împuşcarea evreilor din curtea Chesturii. A sosit şi dl general Stăvrescu cu un ofiţer german şi am auzit când a protestat energic pentru ca să înceteze masacrele şi atrocităţile şi chiar ofiţerul german... a dat ordin germanilor din organizaţia *Todt* să oprească masacrul”[CDLV]. Prefectul Captaru a pretins în 1947 că, în orele după-amiezei, curtea a trecut sub control militar german şi că el personal, „îngrijorat peste măsură de soarta celor peste 3.000 de oameni aflaţi *în mâinile germanilor* la Chestură”, s-a adresat Ministerului de Interne şi a obţinut evacuarea lor cu trenuri[CDLVI]. într-un memoriu pe care l-a compus în februarie 1945, colonelul Chirilovici a notat că a îndeplinit într-adevăr funcţia de chestor al Poliţiei din Iaşi când *s-a întâmplat masacrul* evreilor din acest oraş :

> Văzând *maltratările ce aveau loc* în ziua de 29 iunie în faţa Chesturii de poliţie *de către ostaşi germani* din organizaţia *Todt* ce *se găseau acolo în mare număr* şi cum nu aveam la dispoziţie forţe suficiente spre a împiedica aceste maltratări oribile, după ce personal am intervenit în repetate rânduri, însă fără rezultat, am raportat dlui general Stăvrescu, comandantul Diviziei a 14-a ce se găsea atunci în Iaşi, cât şi domnului colonel Bădescu, inspectorul de jandarmi, rugând să mi se trimită jandarmi spre a putea să împiedic acele orori... întrucât existau informaţiuni că în cursul nopţii de 29/30 iunie nemţii vor asasina toţi evreii aflaţi în curtea Chesturii, *pentru a se evita acel masacru* în masă dl general Stăvrescu a dispus ca în seara aceleiaşi zile *să plece* la gară şi să fie îmbarcaţi Ia tren spre *a pleca* în altă parte unde va hotărî Ministerul de Interne[1].

Nici colonelul Chirilovici nu a văzut cadavre în curte sau în Iaşi în general, nu a văzut poliţişti şi jandarmi români ucigând, rănind, jefuind şi brutalizând evrei, ci a observat doar existenţa unui număr mare de germani din organizaţia *Todt* care au maltratat oameni. Ordinul de a-i evacua pe evrei în trenuri, devenite în mod premeditat „trenuri ale morţii” – acţiune întreprinsă în urma unei dispoziţii a lui Ion Antonescu, adusă la cunoştinţă încă înainte de pogrom, devenind astfel o parte din

CDLIII Depoziţia lui Nicolae Scriban (locotenent-colonel de jandarmerie) la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război din Bucureşti, 5 aprilie 1945, *ibidem,* p. 128b (sublinierea îmi aparţine).

CDLIV A doua depoziţie a locotenent-colonelului Scriban, 2 iulie 1945, *ibidem,* p. 130b.

CDLV Depoziţia lui Gheorghe Bădescu (colonel) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 21 septembrie 1945, *ibidem,* voi. 27, p. 53b.

CDLVI Depoziţia lui Dumitru Captaru (colonel) la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război din Bucureşti, 19 noiembrie 1945, *ibidem,* voi. 2, p. 125b (USHMM, microfilm 41) (sublinierea îmi aparţine).

planul pogromului –, nu a fost deloc amintit, pentru a evita autoinculparea. Evacuarea a fost îndreptăţită de necesitatea de a-i salva, chipurile, pe evrei de germanii cei răi, în timp ce adevăratul scop al autorităţilor româneşti, precum s-a dovedit în continuare, a fost acela de a lichida cât mai mulţi evrei.

Nici generalul Stăvrescu nu a văzut cadavre, declarând în 1945 că a ordonat să fie retrase în cazărmi „toate trupele din oraş care erau în operaţiunea de patrulare”, lăsând în seama Poliţiei şi Jandarmeriei misiunea de a proceda la „operaţiunea strângerii şi ridicării evreilor”. El a cerut germanilor – care, după spusele lui, puseseră stăpânire pe Chestură – să o părăsească, ceea ce s-a şi întâmplat. „Nu am dat nici o dispoziţie cu privire la evacuarea evreilor din Iaşi şi îmbarcarea lor în tren. Nu-mi amintesc că col. Chirilovici să-mi fi comunicat că evreii *strânşi* la Chestură sunt ameninţaţi să fie masacraţi de germani.”[CDLVII] [CDLVIII] Concluzia ce se poate trage din toate depoziţiile şefilor autorităţilor locale este că toţi au minţit cu bună ştiinţă, încercând să arunce asupra germanilor răspunderea pentru pogrom.

Cât priveşte numărul celor ucişi în timpul acţiunii, toţi şefii autorităţilor din Iaşi au raportat, fiecare în parte, superiorului său, în timp real (sau, mai plauzibil, li s-a cerut să raporteze), despre 300 până la 500 de morţi. Coordonarea versiunilor cu privire la vina germanilor s-a făcut, probabil, la începutul anului 1944 (vezi *infra,* pp. 421-422).

încercările de salvare şi populaţia românească

Când a început măcelul în curtea Chesturii şi mitralierele trăgeau fără discernământ în masa bătută şi torturată, mii de evrei au fugit panicaţi spre partea din spate şi îndepărtată a curţii, care se termina cu un zid de cărămizi şi un gard. Sute au încercat să se caţere pe zid şi să fugă, sute au fost seceraţi pe loc, căzând înapoi peste masa dezlănţuită, însă puţini au reuşit să evadeze. Presiunea care s-a creat asupra zidului şi a gardului în urma încercării instinctive de a fugi a provocat prăbuşirea unei părţi din zid şi spargerea gardului, multe sute de evrei fugind în zona din apropierea Pieţei Unirii, spre imobilele de locuinţe de pe Aleea Alecsandri, spre parcul din spatele cinematografului „Sidoli” şi în cinematograf.

Sute de evrei care fuseseră aduşi în convoaie pe strada Alecsandri, fără a fi încă introduşi în curte, au rupt cordonul de jandarmi care înconjura Chestura şi au fugit în curtea bisericii învecinate şi în imobilele

---

CDLVII Declaraţia lui Constantin Chirilovici (colonel), scrisă de el, cu privire la rolul său în timpul pogromului, înaintată Tribunalului Poporului din Bucureşti, 20 februarie 1945, *ibidem,* voi. 37, pp. 3-4b (USHMM, microfilm 43) (sublinierile îmi aparţin).

CDLVIII Depoziţia lui Gheorghe Stăvrescu (general) la Tribunalul Poporului, 2 iulie 1945, *ibidem,* voi. 24, pp. 6-6b (sublinierea îmi aparţine).

din stradă.

Primul obstacol care a stat în calea evreilor fugiţi prin spărturile din curtea Chesturii, anulându-le şansa de a rămâne în viaţă, l-au constituit muncitorii români de la garajul de autobuze ale CFR-ului, din vecinătate. Trebuie să remarcăm că tot ce li s-a întâmplat evreilor în locurile amintite aici nu a fost inclus în rapoartele oficiale, deşi autorităţile s-au pregătit dinainte pentru posibilitatea fugii lor în momentul deschiderii focului şi au postat din timp soldaţi care au înconjurat careul ce a inclus străzile învecinate şi Piaţa Unirii.

Muncitorii de la garaj

Autobuzele şi majoritatea şoferilor şi personalul de întreţinere al garajului, care aparţinea CFR-ului, fuseseră transferaţi, la începutul războiului împotriva Uniunii Sovietice, în sudul României, la Târgu-Ocna. în garajul CFR-ului din Iaşi rămăseseră maşini în reparaţie, trei autobuze şi un număr de şoferi, trei taxatori, un ajutor de şofer, un tâmplar şi un ajutor de mecanic, doi paznici şi doi muncitori – în total 12 persoane[1], în ziua pogromului, muncitorii au acordat un ajutor spontan şi „patriotic" poliţiştilor şi jandarmilor care aduceau convoaie de evrei la Chestură. Majoritatea s-au înarmat cu bâte, lopeţi, cu pari de lemn şi bolovani, şi „au lovit în evreii care treceau în coloană pe stradă"[CDLIX CDLX]. Scena târârii în Chestură a medicului militar evreu maiorul Vascoboinic şi a familiei sale, bătuţi şi înjosiţi, a provocat ilaritate în rândurile lor. Şoferul Dumitru Moldoveanu s-a amuzat aruncând nisip cu lopata în ochii evreilor când convoaiele au trecut pe lângă poarta garajului. Atunci când un număr de evrei au încercat să fugă din convoi, trei dintre muncitorii garajului şi un agent al Siguranţei, care se afla acolo, au ieşit la vânătoare. Agentul a tras în piciorul unuia dintre evrei, muncitorii garajului le-au barat drumul, iar Moldoveanu, cu lopata, „a aruncat nisip în ochii evreilor care se întorceau înapoi"[CDLXI]: „A luat o lopată de fier în mână şi arunca nisip în ochii evreilor fugiţi din coloane care vroiau să se ascundă în curtea garajului, apoi îi lovea cu lopata pe unde îi nimerea"[CDLXII]. Ieşirile muncitorilor garajului din str. Alecsandri pentru a bate evrei din convoaie erau iniţiative particulare, care le-au provocat multă plăcere personală, făcute cu sălbăticie, cu bucurie, cu o răutate

CDLIX Raport din ancheta lui Nicolaie Mândru (ajutor de şofer) la Securitatea din Iaşi, 13 ianuarie 1953, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 100399, voi. 1, partea I, p. 102b (USHMM, microfilm 17).

CDLX Protocol de la şedinţa Tribunalului penal din Bucureşti, 17 septembrie 1955, în procesul şoferului Constantin Gavrilovici, *ibidem,* p. 73.

CDLXI Depoziţia lui Nicolaie Mândru (ajutor de şofer), depusă la birourile Securităţii din Iaşi, 10 martie 1952, *ibidem,* p. 129.

CDLXII Vezi *supra,* nota 3.

indescriptibilă şi fără nici o presiune din partea unui factor extern.

Taxatorul Mihai Aelenei şi-a amintit că a auzit deodată „împuşcături puternice de arme automate din curtea Poliţiei şi de pe străzi ale oraşului, şi în aceeaşi clipă am auzit ţipete de bărbaţi, femei şi copii din curtea Poliţiei”. El se afla atunci în drum spre garaj, după masa de prânz, iar focurile nu i-au permis să se întoarcă la locul de muncă. Focurile trase în evrei au continuat, după afirmaţiile sale, aproximativ treizeci de minute, şi „când am intrat în curtea garajului am văzut circa 7-8 evrei morţi împrăştiaţi în toată curtea, iar pe Constantin Gavrilovici umbla cu arma în mână foarte agitat”. în curte se mai aflau şoferi şi colegi de muncă – „l-am întrebat ce s-a întâmplat şi atunci unul din ei... mi-a spus că evreii în timp ce trăgeau cu armele în ei în curtea Poliţiei, au încercat parte din ei să sară gardul în curtea garajului... Evreii morţi sunt din cei care au fugit şi i-ar fi împuşcat Gavrilovici cu arma de la santinela care se afla în postul de la garaj”[1]. Această descriere a întâlnirii dintre muncitorii români şi evrei era parţială, deoarece fiecare dintre participanţi a ascuns în mod intenţionat la anchetă informaţii privind rolul său în cele întâmplate. Numai compararea tuturor depoziţiilor şi proceselor-verbale de la anchetă au permis clarificarea subiectului. Probabil că fiecare dintre ei a participat, pe măsura posibilităţilor, la vânătoare, torturi, asasinat şi jaf (de la cei vii şi de la cei morţi), iar majoritatea chiar au sărbătorit apoi evenimentul, îmbătându-se din banii jefuiţi. Când au început împuşcăturile, şoferul Constantin Gavrilovici a pus mâna pe arma unui rezervist în vârstă, care leşinase la vederea oribilelor scene din curtea Chesturii, şi, „mânat de instincte criminale şi antisemite... a început să împuşte cu ea pe evreii care căutau să se salveze din curtea Chesturii”. Alţi doi muncitori care nu au găsit arme s-au năpustit „cu pumnii şi picioarele” asupra evreilor care au escaladat gardul, împiedicând astfel trecerea celor „care încercau să se refugieze în curtea garajului”. Alţi trei – Dumitru Moldoveanu, Sandu Constantin şi Gheorghe Creangă – au pus imediat mâna pe lopeţi, ciomege şi chiar pietre. Lor li s-a alăturat criminalul Gavrilovici, după ce i-a lichidat pe evreii ce săriseră gardul. Ei s-au grăbit să împiedice intrarea în garaj (care dădea şi el spre strada Alecsandri) şi „loveau în evreii... care încercau să se refugieze în curtea garajului şi au început a lovi în ei nelăsându-i să treacă în grădină şi în curtea garajului”. Apoi iar au fugit ca apucaţi înapoi la gardul cu Chestura, care între timp a fost spart, şi „loveau în evreii... care încercau să se refugieze în curtea garajului” din stradă. A fost o luptă grea şi, dacă n-ar fi primit ajutorul unor „poliţişti îmbrăcaţi în civil” – adică agenţi de siguranţă veniţi în ajutorul muncitorilor „curajoşi” –, probabil că evreii ar fi putut scăpa: „în acel timp au venit poliţişti îmbrăcaţi civil şi au început să tragă focul în direcţia unde evreii rupseseră gardul”[CDLXIII CDLXIV]. Agenţii de siguranţă au fost întăriţi cu jandarmi, pentru că, fie şi răniţi de

---

CDLXIII Raport de la ancheta lui Mihai Aelenei (taxator) la Securitatea din Iaşi, 2 martie 1953, *ibidem,* pp. 106-106b.

CDLXIV Proces-verbal de la ancheta lui Nicolaie Mândru (ajutor de şofer) la Securitatea din Iaşi, 3 martie **1953. *ibidem,* p. 113 b.**

gloanţe, evreii continuau să fugă.

Cel puţin doi evrei au reuşit să se târască şi să se ascundă într-un canal folosit pentru controlul maşinilor în garaj. Unul dintre ei, sângerând, s-a băgat într-un pneu mare şi vechi de camion. Taxatorul Ştefan Crăciunescu i-a prins, i-a jefuit de bani, le-a luat pantofii şi, după câte se pare, i-a lichidat cu ajutorul lui Gheorghe Ilie. Ajutorul de şofer Nicolaie Mândru şi cei doi colegi ai săi au hotărât să părăsească garajul, „deoarece mă temeam să nu vină jandarmi şi cu Poliţia să ne găsească cu evreul ascuns în cauciuc". Aceasta nu era adevărata cauză a hotărârii lor de a părăsi garajul, cum au Scut şi alţii, deoarece evreul nu mai era în viaţă. Cei trei s-au îndreptat direct spre cârciuma din strada vecină, strada Brătianu, care era deschisă în ziua pogromului, la fel ca şi celelalte cârciumi şi depozite de vinuri din oraş; nu exista nici un motiv să fie închise şi s-a dovedit că a fost o zi bună de afaceri. „La acest depozit Crăciunescu a dat spre surprinderea mea un litru de vin că ştiam că nu are bani. L-am întrebat de unde are bani, şi mi-a spus că i-a dat acel evreu care era rănit în canal iar lui Ilie i-a dat un stilou. "[1]

Aceasta este descrierea parţială a celor întâmplate în curtea garajului. Muncitorii au comis din proprie iniţiativă asasinate, torturi, maltratări şi jaf – au dezbrăcat morţii de haine, iar la urmă s-au îmbătat cu banii furaţi. Gavrilovici, înarmat cu o puşcă, Dumitru Moldoveanu, echipat cu un ciomag, şi bătrânul paznic Mihai Puizan au descoperit în curte câţiva evrei cărora „le-a tras cu parul în cap, aceşti evrei căzând mortal le-au luat pălăriile, inelele ce le aveau pe mână şi ceasurile, apoi eu am rămas în continuare cu ei până la terminarea măcelului, iar cei în cauză... au ieşit pe poartă afară foarte veseli pentru fapta ce au făcut-o". Ştefan Crăciunescu a plecat apoi să omoare evrei cu puşca. „După terminarea pogromului în curtea garajului se aflau 8-9 evrei morţi."[CDLXV] [CDLXVI] Taxatorul Crăciunescu l-a văzut numai pe Constantin Gavrilovici trăgând în evrei (nu ştia că şi el fusese văzut trăgând). El a ţinut minte că „din cauza împuşcăturilor mortale ce se efectuau în curtea Chesturii de poliţie o parte dintre evrei, îngroziţi de moarte, au rupt o bucată de gard dintre Chestură şi garaj pentru a se ascunde în grădina garajului nostru". El a descris crimele lui Gavrilovici, dar nu a spus nimic despre crimele sale. în ceea ce priveşte numărul morţilor, acesta a fost mult mai mare: „Am văzut în curtea garajului nostru treisprezece evrei împuşcaţi, iar în grădina garajului doi evrei". Majoritatea au fost ucişi cu mâinile. Un fel de „muncă" manuală, care a început cu aruncarea de nisip în ochii evreilor, năvălirea cu lopeţi, pari şi chiar pietre, şi care a continuat cu spargerea de capete, cu lovituri sălbatice în faţă şi s-a încheiat cu jefuirea cadavrelor şi o beţie în toată regula:

> Mai ştiu că în timpul pogromului Gheorghe Ilie a luat de la cadavrele din curtea şi grădina garajului nostru un portmoneu cu bani, un toc rezervor, o pereche de pantofi de

---

CDLXV *Ibidem,* p. 114.

CDLXVI Declaraţia lui Grigore Trancu (distribuitor de benzină) la Securitatea din Iaşi, 18 mai 1952, *ibidem,* pp. 156-157.

culoare negri, o pălările de culoare gri şi un ceas de mână cu brăţară de metal. Dintre aceste lucruri luate de la cadavre mi-a dat şi mie suma de cinci sute de lei şi pantofi negri pe care i-am vândut cu preţul de 120 lei fiindu-mi mari.

De asemeni am văzut la paznicul Mihai Puizan un vraf de haine, cinci pălării [de] damă[CDLXVII].

Când anchetatorii i-au arătat că ştiu de faptul că şi el a tras în evrei, Crăciunescu a [redacted] răspuns : „Se poate că m-am lăudat şi eu în faţa lui Gavrilovici şi alţii că am împuşcat evrei, însă eram beat”[CDLXVIII]. Gavrilovici a recunoscut că, într-adevăr, a luat puşca de la soldatul în vârstă care avusese un atac de cord când a început măcelul din curtea Chesturii, dar că a omorât „numai” 12 evrei, adăugând că şi Crăciunescu a omorât un evreu „pe care îl găsise ascuns în adăpost[ul] din curtea garajului”, şi chiar i-a chemat pe el şi pe ceilalţi să le arate evreul ucis. Colegii de muncă, cei care l-au denunţat, a mai adăugat criminalul, n-au rămas atunci indiferenţi: „Atunci când am văzut că evreii vor să fugă din faţa plutonului de execuţie, am sărit cu ciomegele asupra lor şi am început a-i lovi”[1]. Printre cei care s-au năpustit cu ciomege au fost, după afirmaţiile sale, Dumitru Moldoveanu, Ştefan Crăciunescu, Gheorghe Creangă, Octav Munteanu şi alţi şoferi – de fapt, toţi cei care s-au aflat în acea zi în garaj, în afară de paznicul Mihai Puizan, un bătrân „care deşi nu lua[se] parte la maltratarea evreilor, a jefuit însă pe toţi acei evrei care erau împuşcaţi, luându-le hainele, pantofii, ceasurile, inelele şi alte lucruri”[CDLXIX CDLXX].

Sandu Constantin s-a adresat jandarmilor care patrulau în faţa Chesturii, i-a adus în clădirea vecină, care aparţinea unui evreu, „înscenând că la etajul doi trag evrei cu o mitralieră, iar jandarmii în urma sesizării făcute s-au postat în spatele garajului şi au deschis foc asupra clădirii indicate”[CDLXXI]. După ce au stăvilit încercarea de fugă a evreilor cu ajutorul unor agenţi ai Siguranţei şi a jandarmilor, Creangă s-a dezlănţuit, începând „să lovească cu o lopată pe evreii care fuseseră împuşcaţi de către Gavrilovici şi încă nu muriseră”[CDLXXII].

Cât priveşte despuierea cadavrelor, a devenit evident că în afară de hainele luate de la evreii ucişi în curte (al căror număr nu este cunoscut

---

CDLXVII Proces-verbal de la ancheta lui Ştefan Crăciunescu (taxator) la Securitatea din Iaşi, 16 ianuarie 1953, *ibidem,* pp. 117-117b.

CDLXVIII Proces-verbal de la ancheta lui Ştefan Crăciunescu (taxator) la Procuratura Generală, 22 iunie 1953, *ibidem,* p. 108b.

CDLXIX Proces-verbal de la ancheta lui Constantin Gavrilovici (şofer) la Securitatea din Constanţa,
9 octombrie 1952, *ibidem,* p. 91b.

CDLXX Proces-verbal de la ancheta lui Constantin Gavrilovici (şofer) la Securitatea din Constanţa,
10octombrie 1952, *ibidem,* p. 93b. Gavrilovici nu a greşit cu privire la „plutonul de execuţie”. Pe strada vecină, Aleea Alecsandri, au fost executaţi sute de evrei de către un pluton de execuţie alcătuit din români şi germani (vezi *infra,* p. 136).

CDLXXI Vezi *supra,* p. 131, nota 1 (pp. 102b-104).

CDLXXII Declaraţia lui Amihalachioaiei Constantin la Procuratura Generală, 22 iunie 1953, *ibidem,* p. 175.

cu exactitate, dar a fost probabil mult mai mare decât cel care a reieşit din depoziţiile muncitorilor) – acţiune întreprinsă probabil de către cei doi paznici, ceilalţi muncitori ai garajului grăbindu-se să se îmbete cu banii jefuiţi –, cel puţin unul dintre ei a intrat în curtea Chesturii în căutare de pradă. Pălăriile de damă adunate de paznicul Puizan nu au aparţinut evreilor ucişi de muncitorii ceferişti, deoarece numai bărbaţii au încercat să fugă prin spărtura din gard. Noaptea, bătrânul paznic Puizan şi servitorul Pricop au intrat prin spărtura din gard în curtea Chesturii şi au luat pantofi din picioarele morţilor şi cinci-şase pălării de pe capul femeilor din mormanele de cadavre, deoarece n-au putut să le despoaie de rochii. Atât hainele, cât şi curtea garajului erau pătate cu sânge. în curtea garajului, a declarat distribuitorul de benzină Gheorghe Ilie, „se afla foarte mult sânge”[CDLXXIII]. în ceea ce priveşte beţia, s-a dovedit că în ziua pogromului cârciumile şi depozitele de vinuri au rămas deschise până la ora 7 seara, când a intrat în vigoare starea de asediu declarată de generalul Stăvrescu. Poliţiştii şi jandarmii s-au grăbit să se îmbete încă de la orele dimineţii cu banii jefuiţi din casele evreilor şi de la evreii pe care i-au bătut şi ucis, la fel procedând şi muncitorii din garaj. Ei au cumpărat băutură de la depozitul de vin din apropiere încă înainte de a ieşi să se „recreeze” după ce au împiedicat fuga evreilor, şi apoi cel puţin trei dintre ei au plecat să se îmbete, plătind cu banii furaţi. După care au continuat să bea la o altă cârciumă, iar de acolo s-au dus „la malul Bahluiului [unde] ne-am repauzat puţin”[CDLXXIV]. Ei nu locuiau în apropierea Bahluiului şi nici nu s-au dus acolo, după începerea stării de asediu, pentru „a se repauza”. Aici fuseseră concentraţi sute de evrei şi mulţi dintre ei au fost executaţi (vezi *infra,* pp. 397-398) – aşadar s-au dus în căutarea prăzii.

Cazul muncitorilor din garaj are o importanţă secundară în comparaţie cu măcelărirea evreilor din curtea Chesturii, dar el ilustrează un tablou înfiorător al pogromului, dintr-un punct de vedere neaşteptat, acela al întâlnirii între evrei şi români, confirmând concluziile principale cu privire la cei care se fac vinovaţi de pogrom[1]. Pogromul, după cum l-au descris muncitorii garajului, a fost executat în special de compatrioţii lor români. Toţi muncitorii garajului – şoferi, taxatori, mecanici şi paznici – n-au manifestat nici o urmă de compasiune faţă de evrei, de parcă n-ar fi fost fiinţe umane (după terminologia comunistă, salariaţii garajului aparţineau „clasei muncitoare” – dar s-a dovedit că, înainte de ianaurie 1941, majoritatea au fost membri sau simpatizanţi ai Mişcării legionare). Iar când au terminat vânătoarea pe terenul lor, s-au alăturat tovarăşilor lor ceferişti, la marea vânătoare de pe Aleea Alecsandri şi străzile învecinate, după evreii care au spart zidul „abatorului improvizat”,

CDLXXIII Declaraţia lui Gheorghe Ilie (distribuitor de benzină) la Securitatea din Iaşi, 12 martie 1952, *ibidem,* p. 125.
CDLXXIV Declaraţia lui Nicolaie Mândru (ajutor de şofer) la Securitatea din Iaşi, 10 martie 1952, *ibidem,* p. 131.

încercând să-şi salveze viaţa[CDLXXV CDLXXVI].

Vânătoarea şi măcelul din împrejurimile Chesturii

Evreii care au dărmat zidul Chesturii în partea din spate a curţii şi cei care au reuşit să treacă peste capcana morţii întinsă de muncitorii de la garaj au fugit, ca prinşi de nebunie, spre Aleea Alecsandri (o stradă mică, liniştită şi îngustă, care începea din strada Alepsandri, strada Chesturii, şi continua până în Piaţa Unirii), au ocolit garajul şi au continuat să fugă spre parcul şi sala cinematografului „Sidoli", pe atunci cea mai mare sală de spectacole din Iaşi (în afară de Teatrul Naţional). După cum am menţionat, soldaţii, jandarmii şi numeroase forţe auxiliare s-au pregătit din timp pentru posibilitatea unei evadări, iar cu puţin timp înainte de deschiderea focului, în jurul orei 2, au înconjurat zona. Fuga şi încercarea de a se salva i-au pus pe evrei în faţa unor români nu la periferie, ci în unul dintre cele mai prestigioase cartiere din oraş, unde locuiau români intelectuali şi prosperi, alături de familii evreieşti înstărite. Pentru a

CDLXXV Declaraţia lui Mihai Aelenei (taxator) la Securitatea din Iaşi, 16 martie 1952, *ibidem,* p. 122.

CDLXXVI Acest episod mai include un aspect, care nu a fost dezbătut aici – maltratarea evreilor de către muncitori a fost descoperită mai târziu, abia în 1952 (însă pentru evreii din Iaşi nu era o noutate). între timp, aceşti „muncitori" – care în trecut fuseseră încadraţiîn Mişcarea legionară sau se numărau printre simpatizanţii ei – au reuşit să se integreze în noul regim. în mod firesc, ei aparţineau „clasei muncitoare", clasă socială privilegiată în regimul comunist, ceferiştii fiind consideraţi reprezentanţii ei tipici. Nicolaie Mândru a subliniat în declaraţia din 1952 că el este „de origine socială muncitorească" ; Grigore Trancu devenise membru al Partidului Comunist; Sandu Constantin – membru de partid, făcând parte şi din „comitetul orăşenesc al partidului" ; Gheorghe Ilie – membru de partid şi responsabil de cadre (funcţie foarte sensibilă, rezervată numai membrilor de partid verificaţi şi de încredere); Dumitru Moldoveanu – membru de partid. Toţi (cu excepţia celor doi paznici bătrâni) au obţinut posturi la CFR, iar câţiva dintre ei au fost avansaţi în posturi de conducere. în martie 1955, Procuratura a decis să anuleze acuzaţiile împotriva a patru suspecţi: Gheorghe Creangă (deoarece, după afirmaţiile Procuraturii, a fost beat încă de dimineaţă şi de aceea nu se poate stabili dacă într-adevăr a ucis un evreu şi a jefuit alţi câţiva); Dumitru Moldoveanu (deoarece numai unul dintre martori a pretins că a omorât un evreu şi i-a bătut pe alţii cu ciomagul); Ştefan Crăciunescu (pentru că a fost beat criţă şi nu a putut să tragă şi să ucidă un evreu în curtea garajului); Mihai Puizan (deoarece jefuirea de obiecte, dacă a avut loc, nu este suficientă pentru a-l include în prevederile Ordinului 207/1948 – al cărui conţinut nu este cunoscut de autor). Vezi ordinul Procuraturii Generale a Republicii Populare Române cu privire la înaintarea unui act de acuzare modificat şi anularea acuzaţiilor Procuraturii Generale cu nr. 126/1953, 16 martie 1955, *ibidem,* pp. 262-264b. Un act de acuzare a fost introdus numai împotriva şoferului Gavrilovici, care a recunoscut că el însuşi a omorât 12 evrei; a fost judecat şi condamnat la 15 ani de închisoare (sentinţă a Tribunalului din Bucureşti din 17 septembrie 1955, *ibidem,* pp. 72-74b). Partidul Comunist a stabilit că, dimpotrivă, clasa muncitoare, care posedă o „conştiinţă de clasă", i-a apărat pe evrei şi nu a luat parte la pogrom – şi, după cum se ştie, Partidul nu greşeşte.

ilustra subiectul, autorul a ales locatarii unuia dintre imobilele cu locuinţe de pe Aleea Alecsandri, blocul nr. 5. Aceşti cetăţeni români au fost puşi, pe neaşteptate, în faţa unor evrei înspăimântaţi, plini de sudoare, bătuţi şi sângerând (parte dintre ei erau grav răniţi, deoarece fuseseră împuşcaţi în timp ce încercau să evadeze), care căutau, cu ultimele lor eforturi, să fugă de o moarte sigură, conduşi doar de instinctul primar de autoconservare, fiind astfel incapabili să judece şi să-şi aprecieze faptele.

în clădire locuiau un medic cu familia lui (ei nu se aflau atunci în locuinţă), un profesor la liceul comercial din apropiere, un maior în retragere, soţiile şi copii lor, şi trei servitoare. După cum s-a dovedit mai târziu, împuşcăturile şi alarmele au dezorganizat viaţa locatarilor, dar toţi au încercat să-şi continue viaţa obişnuită, iar chestiunea pogromului i-a afectat numai în măsura în care i-a scos din rutina cotidiană. Pogromul nu a trezit în ei vreo problemă de etică sau de conştiinţă, deoarece, la urma urmelor, toţi considerau că era o chestiune care îi privea numai pe evrei. Bucătăreasa Maria Boboc, ce lucra la dr. Plăcinteanu, a ţinut minte (în iulie 1945) evenimentele din ziua respectivă, în jurul orei 2 s-a speriat foarte tare când a văzut sute de evrei încercând să intre în beciul clădirii şi în magaziile din curte. Soţia profesorului de liceu Petrescu i-a spus bucătăresei că trebuie să li se dea voie să intre, deoarece fug de moarte. Dar ei n-au aşteptat aprobarea, astfel încât în beci şi magazii s-au înghesuit, după spusele ei, aproximativ 400 de evrei. însă în scurt timp a apărut o patrulă de soldaţi români şi germani care „a vrut să-i împuşte pe toţi acolo la subsol”. în acest moment au intervenit bărbaţii din imobil:

> Dna Petrescu şi cu dl profesor Petrescu au cerut soldaţilor să nu tragă până când nu ieşim noi din casă. Menţionez că dl Petrescu nu numai că nu a oprit pe soldaţi să nu tragă în evrei, ci din contra, au umblat după cei care erau ascunşi, i-au scos afară aducându-i în faţă pentru a fi împuşcaţi. După aceasta am fost scoşi pe aleea din faţa curţii noastre. Dna Petrescu dimpreună cu mine şi cu altă doamnă împreună cu un copilaş, ne-am ascuns într-un şanţ la gara de autobuze vizavi. în acest timp dl Petrescu şi dl Mărgăritescu strângeau continuu pe cei ce se refugiaseră, îi aduceau în faţa plutonului şi aceştia îi secerau... Noi am asistat îngrozite de scena care s-a petrecut atunci acolo. La un moment dat am văzut cum un soldat din pluton care era român, din cauza emoţiei i s-a făcut rău şi a căzut jos. în acel moment colonelul Mărgăritescu Dumitru a chemat pe un şofer de la garaj, a ridicat arma soldatului ce căzuse jos, i-a pus-o în mâna şoferului şi i-a spus să tragă cu ceilalţi şi să omoare pe toţi evreii. împuşcăturile au continuat până când a apărut o maşină cu un megafon. Era pe la ora cinci jumătate după-masă, care anunţa că nici un evreu să nu mai fie împuşcat... din aproape 400 de oameni foarte puţini rămăseseră în viaţă. Seara au venit camioanele care au încărcat morţii din locul unde au fost omorâţi[CDLXXVII].

Evreii au pătruns în subsol printr-o fereastră, pe care au spart-o, au urcat scările casei deşi nu duceau nicăieri, s-au târât în magaziile mici, s-au ascuns sub stive de lemne pentru încălzit, s-au întins în spatele unor

---

CDLXXVII Depoziţia Măriei Boboc la Tribunalul Poporului din Iaşi, 24 iulie 1945, *ibidem,* Dosar 108231, voi. 40, pp. 300-300b (USHMM, microfilm 43).

ridicături de teren – cu toate că puteau fi observaţi cu uşurinţă. Soldaţii au tras la început fără discernământ spre ferestre, deoarece îi hăituiau pe evrei. Profesorul Petrescu s-a dus şi el să caute evrei fugiţi în imobilul de vizavi, nr. 4, unde locuiau şi evrei, şi, găsindu-i, i-a predat soldaţilor. Petrescu a prezentat un tablou diferit al evenimentelor, care, totuşi, s-a încadrat în tabloul general, aducând elemente noi. După spusele sale, în noaptea de 28/29 iunie a fost nevoit să coboare în adăpost din cauza numeroaselor împuşcături, iar dimineaţa a aflat de la maiorul în retragere că evreii din oraş s-au răsculat şi că împuşcăturile pe care le auzise se datorau „busculadelor" dintre evrei şi soldaţii români şi germani. Dimineaţa a văzut patrulele mixte arestând evrei din casă în casă, pe strada lui, cât şi din clădirea alăturată, nr. 3. Un evreu pe care-l cunoştea l-a rugat să-l salveze, dar „i-am răspuns că nu pot face nimic şi că autorităţile după ce îl vor cerceta, dacă într-adevăr îl vor găsi nevinovat, îi vor da drumul". El s-a trezit din cauza împuşcăturilor ce veneau din direcţia Chesturii, şi a constatat că toată curtea era plină de evrei care se salvaseră de la Chestură. Şi subsolul, şi toată clădirea erau pline de evrei care voiau să se salveze, printre ei aflându-se şi mulţi răniţi. „L-am pansat pe un grav rănit pe cât am putut cu batista mea, avea cotul de la mână rupt", a afirmat Petrescu. Şi întrucât împuşcăturile au continuat, a ieşit afară şi a început să ţipe „la şoferii şi ceferiştii... care trăgeau asupra evreilor ce se găseau în locuinţa şi curtea mea, spunându-le să permită măcar evacuarea femeilor, copiilor şi *creştinilor* care se găseau în toate locuinţele". Toate femeile şi copiii care se aflau în clădire erau într-adevăr creştini. Focul a fost oprit un timp oarecare, iar el a evacuat-o pe soţia sa, pe cele două servitoare ale medicului, alţi copii şi femei care se aflau în adăpost, toţi creştini – şi, după spusele sale, şi el a fost evacuat. A văzut patrulele împuşcând „vreo doi evrei" în total, iar lângă casa sa a văzut alte 7-8 cadavre. Soldaţii şi jandarmii români, a continuat Petrescu, s-au înapoiat şi au căutat prin case, scoţând toţi evreii pe care nu-i prinseseră în timpul primelor căutări. „Chiar în locuinţa mea au mai fost găsiţi ascunşi sub lemne şi sub un divan vreo trei evrei pe care patrulele *germane* au voit să-i omoare pe loc. Am intervenit şi am oprit omorârea lor *spunându-le să-i ridice să-i ducă unde crede, dar să nu-i omoare în locuinţa mea."* A mai găsit apoi încă trei evrei în closetul de la subsol şi, după spusele lui, i-a salvat în acelaşi fel: a spus soldaţilor „să-i ducă unde vor ei"[CDLXXVIII].

Maiorul în retragere Mărgăritescu a prezentat faptele din punctul său de vedere, fără să spună că a căutat, a descoperit şi a predat evrei care se ascunseseră în imobilul lui, având apoi grijă să fie lichidaţi. Potrivit spuselor sale, le-a zis soldaţilor să nu mai tragă asupra clădirii, deoarece

CDLXXVIII Depoziţia lui Petroniu Petrescu (profesor) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 20 august 1945,
ibidem, pp. 312-314b (sublinierile îmi aparţin). Soldaţii amintiţi de el erau români, nu germani.

mulţi evrei „au năvălit” în ea: „Am strigat la gardă să nu mai tragă spunându-le că la subsol în clădire la mine au intrat un mare număr de evrei şi să vină ca să-i predau, să-i scoată afară de acolo. A venit garda şi dimpreună cu mine i-am scos afară”. Unul dintre evrei a încercat, după spusele lui, să-l mituiască: „S-a trântit jos, mi-a sărutat picioarele dimpreună cu alţii rugându-mă să nu-i predau la Poliţie că se tem să nu fie omorâţi. Altul a vrut să-mi dea o sumă de bani şperţ pentru acest motiv”. Maiorul nu s-a lăsat convins şi nu a acceptat să fie corupt, „pentru că ştiam că aceştia nu au de ce să fie împuşcaţi”, spune el, deşi mai înainte menţionase că au fugit de la moarte – şi de aceea, a adăugat el, i-a chemat pe soldaţi şi i-a predat. A mai afirmat că soldaţii nu i-au omorât pe cei fugiţi, ci i-au readus în curtea Chesturii. A doua zi a mai descoperit patru evrei ascunşi în magazie: unul era rănit de un glonte în abdomen, „şi săteau toţi într-o baltă mare de sânge”. Şi aceştia l-au implorat să nu-i predea, „pentru că au copii şi familie, dar eu am chemat garda de la autobuze de vizavi şi le-am spus veniţi încoace că vă mai dau patru evrei”[1]. Potrivit spuselor sale, şi aceştia au fost duşi la Chestură. Mărgăritescu a văzut şi el câteva cadavre de evrei împuşcaţi de muncitorii din garaj şi de către soldaţii patrulei. Petrescu s-a străduit şi el să reducă importanţa amestecului său şi, în general, amploarea execuţiilor care au avut loc în imobil, în curtea şi în magazia sa. El a trecut sub tăcere participarea lui la depistarea evreilor şi a pretins că a coborât în adăpost, dar la ora 5 (după ce plutonul de execuţie împuşcase sute de evrei) „am părăsit adăpostul, intrând în casă pentru a vedea dacă nu mai sunt evrei ascunşi”. El a mai găsit trei evrei ascunşi în closet, „pe care patrula i-a scos afară, vrând să-i împuşte chiar pe loc. Am intervenit ca aceştia să nu fie împuşcaţi, *dar să-i ducă unde vor ei"*[CDLXXIX CDLXXX]*.* Nimeni nu şi-a dorit ca locuinţa lui să devină abator, un lucru lesne de înţeles. Când i s-a comunicat profesorului Petrescu că există un evreu care poate să depună mărturie despre rolul său în pogrom, a răspuns că aşa ceva nu este posibil: *„Nu am văzut să fi rămas supravieţuitori din evreii care s-au refugiat în casa în care locuiam în Aleea Alecsandri nr. 5”.* în confruntarea cu el, bucătăreasa Boboc a precizat că luni, 1 iulie, a văzut doi muribunzi evrei pe stradă, „unul din ei mi-a cerut să-i dau apă şi se fereau să fie văzuţi de către prof. Petroniu, punându-şi mâinile la cap”. Dar Petrescu i-a văzut şi a chemat un soldat german, „iar după o secundă am auzit gloanţele şuierând pe lângă mine iar cei doi muribunzi au fost omorâţi”[CDLXXXI]. Iată de ce Petrescu era convins că nu au mai rămas martori.

Evreii rămaşi în viaţă, şapte sau opt, i-au ţinut bine minte pe maior şi pe profesor, pe ceferişti, pe şoferii garajului, româncele şi alţi vecini – şi,

CDLXXIX Depoziţia lui Dumitru Mărgăritescu (maior în retragere) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 12 septembrie 1945, *ibidem,* pp. 310b-311.

CDLXXX Depoziţia lui Petroniu Petrescu (vezi *supra,* p. 137, nota 1), p. 315b (sublinierea îmi aparţine).

CDLXXXI Dare de seamă cu privire la confruntarea dintre martora Maria Boboc şi acuzatul Petroniu Petrescu la Tribunalul Poporului, 3 septembrie 1945, *ibidem,* p. 301b (sublinierea îmi aparţine).

în general, pe locatarii străzii. Mărturiile lor pot fi rezumate în câteva cuvinte: nu toţi românii i-au predat şi nu toţi au chemat soldaţii să tragă în ei, dar nimeni nu le-a deschis uşa să-i primească, nimeni nu le-a oferit refugiu sau ajutor. losef Schwartz a fugit din curte când a început să se tragă în evrei, a fost rănit la mână de un glonte, şi totuşi a ajuns în Aleea Alecsandri nr. 5 : „Acolo m-am ascuns dar am fost găsit de un profesor de liceu, un bărbat mic de statură şi care locuia acolo, care m-a predat din nou patrulelor. Am fost dus din nou la Chestură unde am stat deavalma cu morţii până a doua zi". Şi, fiind considerat mort, nu a fost evacuat cu „trenul morţii". „Am rămas infirm de mâna stângă, mi s-au prăpădit doi băieţi şi din toată strada [unde locuiesc – *n.m.]* nu s-au întors decât zece oameni."[CDLXXXII]

lancu Grinberg s-a refugiat şi el în subsolul clădirii. Mulţi dintre cei care au fugit împreună cu el au fost împuşcaţi. „M-am ascuns într-un closet mic, iar alţi 14-16 inşi s-au culcat la pământ. La un moment dat a apărut maiorul Mărgăritescu ţipând să iasă toţi jidanii din subsol pentru a fi împuşcaţi. A apărut o doamnă şi se rugă de maior să ne lase în pace să fugim şi să fim împuşcaţi de alţii, nu de el. Aunci maiorul a răspuns: Doamna Popovici [este vorba de dna Petrescu – *n.m.],* nu interveni pentru ei căci dacă nu-i împuşcăm noi, ne împuşcă ei pe noi." Grinberg nu a fost descoperit şi l-a auzit pe maior chemându-i pe soldaţii români, cărora le-a ordonat „să împuşte pe aceşti comunişti, care ordin a fost executat întocmai, fiind toţi executaţi"[1].

Un tânăr evreu pe nume Moses Samy, care a reuşit să fugă din curtea Chesturii şi să se ascundă într-o magazie mică din imobilul nr. 5, a auzit doar vocea lui Mărgăritescu care-i chema pe evrei să se predea, „că nu vi se face nimic". El n-a crezut în asigurarea maiorului: „Auzeam paşii oamenilor, salve de împuşcături şi scurte gemete. Aceasta a durat mult timp". Când a fost descoperit, execuţiile încetaseră. El şi alţii care scăpaseră au fost loviţi în cap cu patul puştilor, „provocându-mi-se puternice hemoragii, am fost aduşi în curtea Chesturii unde am fost loviţi din nou la intrare"[CDLXXXIII CDLXXXIV].

Puţinii supravieţuitori au recunoscut două lucruri importante: la vânarea lor au participat, împreună cu soldaţii români, funcţionarii civili de la Chestură şi muncitorii de la garajul CFR-ului, care au dat dovadă de iniţiativă şi i-au căutat pe evrei cu un zel nemaipomenit; iar după încetarea execuţiilor, călăi români şi germani s-au aşezat din nou la intrarea în curte, reluându-şi „munca". Unul dintre evrei a declarat:

> Am fost descoperit de doi ostaşi grăniceri înarmaţi, un funcţionar de la Chestură, un gardian public şi doi ceferişti de la auto-garaj. M-au scos din subsol împreună cu nepotul meu, pe mine m-au bătut la sânge, mi-au smuls părul din cap şi m-au condus cu

CDLXXXII Depoziţia lui losef Schwartz la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război din Iaşi, 22 martie 1945, *ibidem,* p. 305.

CDLXXXIII Scrisoare a lui lancu Grinberg către Tribunalul Poporului din Bucureşti, fără dată (1945), *ibidem,* p. 307.

CDLXXXIV Depoziţia lui Moses Samy la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război, 18 aprilie 1945, *ibidem,* voi. 30, pp. 23-23b (USHMM, microfilm 48).

> mâinile ridicate în sus, din nou la Chestură, unde se organizase o trecătoare de bătăuşi [înarmaţi] cu bâte de fier şi cu paturi de armă care măcelăreau... Erau cruţaţi cei care cădeau jos[CDLXXXV].

Farmacistul losub Cuperman a rămas în viaţă în ciuda torturilor sălbatice la care l-au supus pe el şi pe alţi evrei muncitorii de la garajul CFR. La acţiunea de descoperire a evreilor n-au participat, după spusele farmacistului, „nici un civil şi nici vreun ostaş german" (muncitorii ceferişti acţionând de fapt ca o forţă auxiliară a Poliţiei). în subsolul unde s-a ascuns se aflau şi români locatari din vecinătate (care au coborât acolo din cauza împuşcăturilor), dar românii au fost despărţiţi de ceilalţi – „şi după ce [locatarii români] au reuşit să se identifice ca români, au fost conduşi pentru a le descuia [locuinţele] şi a permite percheziţionarea lor"[CDLXXXVI]. Cei căutaţi erau evreii care se ascundeau.

Leizer Blum şi bătrânul său tată au încercat să fugă din curtea Chesturii „în timpul când a început împuşcarea celor din curte, care cădeau ca muştele" – dar tatăl său infirm nu a reuşit să sară peste gard, şi în timp ce fiul încerca să-şi ajute tatăl, a fost ciuruit de gloanţe şi a murit. El l-a lăsat sângerând, a fugit şi s-a ascuns în împrejurimi, până a doua zi, 30 iunie. Atunci a fost descoperit şi readus la Chestură, „să spele curtea de sânge"[CDLXXXVII].

Fabiş Gherş a fugit din Aleea Alecsandri când au început execuţiile evreilor descoperiţi, iar de acolo a continuat să fugă din stradă în stradă, de fiecare dată când simţea că patrulele de soldaţi se apropiau de ascunzătoarea lui, până când, în cele din urmă, a găsit o cuşcă de câine şi s-a ascuns acolo, trecând apoi într-un tranşeu – dar noaptea a fost prins. Soldaţii au vrut să-l execute, însă au renunţat la idee în schimbul sumei de 3.000 de lei pe care le-a oferit-o – toţi banii pe care-i avea[1]. Era o sumă mică, aproximativ salariul lunar al unui funcţionar evreu – dar tânărul evreu ajunsese prea departe de Chestură, pe o stradă locuită aproape exclusiv de români, aşa încât l-au iertat. Posibilitatea de a bate la uşa unui român spre a-i cere azil probabil că nu i-a trecut prin cap lui Gherş.

Bărbaţii evrei care au locuit pe Aleea Alecsandri au fost arestaţi de către o patrulă de soldaţi români după ce le-au verificat identitatea. Aneta Blimes (locuia în imobilul nr. 4), al cărei soţ a fost arestat şi ucis, a auzit împuşcăturile care au deschis măcelul şi fuga evreilor scăpaţi din curtea Chesturii, dar nu i-a văzut, deoarece se ascunsese în adăpost: „Era o învălmăşeală între oamenii care alergau şi soldaţii care trăgeau după dânşii. Unii cădeau, iar alţii reuşeau să fugă şi în tot acest timp continuau ţipete şi împuşcături". Evadaţii au pătruns şi în locuinţa ei, după cum a constatat mai târziu, în încercarea lor de a se salva, iar când s-a înapoiat a găsit-o „descuiată, răvăşită şi cu urme de sânge peste tot". Când a fost

CDLXXXV Depoziţia farmacistului losub Avram Cuperman la Curtea de Apel din Bucureşti, 5 ianuarie 1948, *ibidem,* voi. 2, p. 25 (USHMM, microfilm 47).

CDLXXXVI Declaraţia farmacistului losub Avram Cuperman la Poliţia din Bucureşti, 18 octombrie 1945, *ibidem,* p. 318.

CDLXXXVII „Rezumatul masacrului" (vezi *supra,* p. 47, nota 2), p. 345.

scoasă din adăpost a văzut strada aşa cum arăta în ziua pogromului:

> Am văzut cum stăteau morţii grămadă în toate părţile aleii în dezordine, aşa cum fuseseră împuşcaţi. Nu pot să-mi dau seama de numărul morţilor deoarece eram aşa de îngrozită[CDLXXXVIII] [CDLXXXIX].

Sala cinematografului „Sidoli" a fost scena unui spectacol macabru, la care sute de actori au fost protagonişti într-o piesă de teatru fără spectatori, o dramă simplă, compusă ad-hoc, cu numai două roluri: asasini şi victime. Sute de evrei au continuat să fugă din Aleea Alecsandri direct în grădina de vară şi în sala cinematografului „Sidoli" :

> Unii dintre noi s-au refugiat prin loji, galerii şi pe scenă. Eu m-am adăpostit la parter după un stâlp. La un moment dat apare o patrulă mixtă, formată din jandarmi români şi nemţi înarmaţi cu arme automate, începând a deschide focul. Cel mai groaznic spectacol care mi-a fost dat să trăiesc, o adevărată vânătoare de oameni a început. Cădeau nenorociţii ciuntiţi de gloanţe din galerii, loji, la parter. Avusesem norocul de a nu fi descoperit decât când această patrulă şi-a epuizat muniţiile. Am fost scos din sală în bătăi, lovit cu patul armelor. în stradă am zărit alt spectacol: la o puşcă mitralieră, sublocotenentul Babeş vâna evreii care fugeau spre Piaţa Unirii[CDXC].

Actul de acuzare înaintat la procesul criminalilor de război de la Iaşi a subliniat faptul că vânătoarea evreilor în jurul Chesturii a fost executată de unităţi româneşti desfăşurate din timp, după cum a recunoscut şi chestorul adjunct al Poliţiei din Iaşi, Leahu. Aceste unităţi au cuprins patrule de jandarmi, soldaţi şi poliţişti, întărite de ceferişti. „Scene de o sălbăticie nemaipomenită se petreceau sub ochii autorităţilor din Iaşi", a subliniat acuzarea: „Zidurile erau stropite cu sânge nevinovat al copiilor, al mamelor, de creierii acestor oameni nevi- novaţi"[CDXCI]. Această frază nu a cuprins însă toată grozăvia. Unul dintre fruntaşii Comunităţii, dr. M. Braunstein (care a fost şi el împuşcat de două ori pe strada Alecsandri şi a sângerat în tăcere, pentru a nu atrage atenţia soldaţilor), a descris ceea ce a văzut pe stradă: Soldaţi care treceau pe stradă şi vedeau evrei în agonie îi străpungeau cu baionetele... văzând cum în faţa mea expie persoane, unele cunoscute, de pildă: un evreu având decoraţia „Bărbăţie şi credinţă" pe piept... cu toracele distrus de gloanţe, îşi săvârşea zilele ca un câine, pe o ladă de gunoi[1].

La anchetă, Leahu şi-a adus aminte de încercarea de fugă şi de execuţii, adăugând chiar amănunte despre o a doua execuţie din aceeaşi zi, la ora 7 seara (vezi *infrd),* despre care nu s-a ştiut nimic. Referirea lui la subiect este importantă, deoarece a prezentat măcelul de parcă ar fi fost vorba de cercetarea unui accident, dar fără răspunderi personale:

CDLXXXVIII *Ibidem,* p. 343.

CDLXXXIX Depoziţia Anetei Blimes la Tribunalul Poporului din Iaşi, 26 iulie 1945, *ibidem,* vol. 40, p. 309 (USHMM, microfilm 43).

CDXC Declaraţia lui Mayer luhr la Tribunalul Poporului din Iaşi, 14 mai 1945, *ibidem,* vol. 30, p. 88 (USHMM, microfilm 48).

CDXCI „Actul de acuzare nr. 20" în procesul celor răspunzători de pogromul de la Iaşi şi al executanţilor, Bucureşti, 1948, în Ancel, *Documents,* VI, nr. 39, p. 372.

> Ştiu că atunci când a început să se tragă din curtea bisericii din faţa Chesturii în evreii din curte de către soldaţii nemţi şi români, aceştia s-au refugiat în fundul curţii, au dărâmat gardul şi au fugit să se salveze pe Aleea Alecsandri în subsolurile clădirilor, în clădirea circului Sidoly, dar cea mai mare parte din ei au fost strânşi şi împuşcaţi. Ştiu că s-a făcut ceva anchetă, dar nu s-a putut stabili cine a împuşcat evreii de pe Aleea Alecsandri, în tot cazul au fost foarte mulţi împuşcaţi[CDXCII CDXCIII].

Nu s-a făcut o anchetă şi nici nu se impunea aşa ceva, deoarece nu era un lucru ieşit din tiparul pogromului planificat. Faptul nici măcar nu a fost consemnat în rapoartele în timp real, exceptând referirea chestorului Chirilovici la o aşa-zisă încercare a comuniştilor de a trage în soldaţii postaţi în jurul Chesturii, „spre a putea înlesni fuga evreilor arestaţi", şi la riposta rapidă a germanilor, care „au rănit şi omorât o parte din ei"[CDXCIV]. Siguranţa s-a referit la acest măcel în raportul ei rezumativ privind ziua pogromului pregătit la 29 iunie, ora 23.20. Soldaţii români şi germani au jefuit şi omorât evrei la orele după-amiezei, se arată în raport, „pe străzi şi chiar în Chestură". Nemţii pretind că au ripostat deoarece evreii au omorât doi soldaţi germani. Cauzele participării soldaţilor români la acest măcel n-au fost specificate în raport, dar nici nu era necesar[CDXCV]. Siguranţa, forţele normale de poliţie, Prefectura şi chiar Armata s-au temut încă de atunci de reacţia previzibilă a lui Antonescu cu privire la faptul că un oraş românesc devenise un teren de masacru fără ca autorităţile să păstreze un control deplin asupra evenimentelor. Când şeful serviciului de salubritate al Primăriei din Iaşi a fost chemat, la 30 iunie, de către comisarul lancu pentru a pregăti acţiunea de evacuare a cadavrelor de la Chestură şi din jurul ei, el a aflat de la măturătorii de stradă că în timpul nopţii fuseseră deja evacuate cadavre „de la Sidoli, de prin blocuri şi diferite case la ordinul Poliţiei şi a serviciului sanitar" al oraşului. La intrarea în curtea Chesturii a călcat într-un lac de sânge care i-a acoperit în întregime pingelele, şi după ce a văzut zidul de morţi aranjat ca lemnele pentru încălzit, privirea i s-a lovit de spărtura din gard prin care evreii fugiseră în Aleea Vasile Alecsandri – şi „cum era acolo morman întreg de cadavre, am întrebat pe un gardian public, care avea accent basarabean, cum se explică că sunt atâţia morţi şi el mi-a răspuns : l-am mai adus şi noi şi pe partea aceasta pe la ora 3 noaptea şi i-arn împuşcat"[1]. Cadavrele din case, din subsoluri, din magazii şi din curţi au fost evacuate deja în orele serii din ziua pogromului, 29 iunie, deoarece majoritatea locatarilor erau români şi trebuia să li se dea

---

CDXCII Al doilea raport al lui Braunstein despre situaţia evreilor din Iaşi, între 29 iunie 1941 şi august 1944, primit de Filderman în februarie 1945, *ibidem,* nr. 3, p. 44.

CDXCIII Depoziţia lui Gheorghe Leahu (inspectorul Poliţiei din Iaşi) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 30 octombrie 1945, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 26, p. 56b (USHMM, microfilm 48).

CDXCIV Raport al chestorului Poliţiei din Iaşi, Chirilovici, către ministrul de Interne, 30 iunie 1941, *Cartea Neagră II,* nr. 43, p. 109.

CDXCV Listă de evenimente anexată buletinului Siguranţei privind cele petrecute la Iaşi, 29 iunie 1941, ora 23.30, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 40010, voi. 89, pp. 203-204 (copie) (USHMM, microfilm 35).

posibilitatea să se înapoieze la locuinţe. Noaptea au continuat execuţiile în afara Chesturii, deoarece în ciuda tuturor celor întâmplate, în curte mai rămăseseră peste 7.000 de evrei vii.

Rolul Armatei germane în pogrom

Avocatul Constantin Diamant (evreu botezat), arestat din greşeală în dimineaţa zilei pogromului şi eliberat apoi de către generalul Stăvrescu – care a ordonat chiar să fie însoţit până acasă, pentru a nu i se întâmpla ceva pe drum –, a declarat că la vederea măcelului din curte, generalul a strigat către suita ce-l însoţea (printre care se aflau şi şefii administraţiei locale): „Ce-aţi făcut? Doar noi suntem stăpâni în ţara noastră! ", Auzind aceste cuvinte, a adăugat Diamant, s-a apropiat de general un ofiţer român care purta pe braţ o banderolă roşie, şi l-a tras deoparte, „spunându-i ceva ce n-am auzit”[CDXCVI CDXCVII].

Acest episod rezumă toată chestiunea colaborării româno-germane în pregătirea şi executarea pogromului de la Iaşi. Nu se poate concepe, de exemplu, că un simplu ofiţer român ar fi putut îndrăzni să-l tragă deoparte pe un general român şi „să-i explice” care este situaţia, dacă competenţa sa nu ar fi depăşit-o pe cea a generalului în privinţa pogromului. Ideea pogromului s-a cristalizat la Marele Stat-Major şi organul său secret, Secţia a Il-a, precum şi la Serviciul Special de Informaţii, care era direct subordonat lui Antonescu. Aceste organe au colaborat cu *Wehrmacht-ul* în România şi cu Comandamentul Corpului 30 german din Iaşi. în cursul pogromului, autorităţile române au pierdut controlul asupra evenimentelor, laşiul devenind un uriaş câmp de măcel în care soldaţi din ambele armate, jandarmi, poliţişti şi civili români, organizaţi sau nu, vânau evrei, îi jefuiau şi îi omorau. Un spectacol pe care Antonescu nu l-a prevăzut când a ordonat măcelărirea evreilor „care vor deschide focul” împotriva armatei şi evacuarea evreilor din oraş – sau, cum s-au exprimat mai târziu miniştrii săi în şedinţa de guvern, „să rărească” oraşul de evrei (vezi *infra,* pp. 400-401). Această abatere de la plan, pierderea temporară a controlului asupra situaţiei (care a durat doar câteva ore), contribuţia germanilor şi în special teama de riposta lui Antonescu au impulsionat, în ultimele ore ale măcelului, diversele organe ale autorităţilor româneşti să încerce crearea unui alibi pentru incompetenţa lor, aruncând răspunderea unul asupra altuia şi a tuturor asupra germanilor. Să nu uităm că, de fapt, în afară de un număr foarte mic de responsabili, nimeni nu a ştiut cu exactitate planul pogromului şi

CDXCVI Vezi *supra,* p. 127, nota 5.

CDXCVII Depoziţia lui Constantin Diamant (avocat) la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război din Iaşi, 22 martie 1945, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 27, p. 81b (USHMM, microfilm 48).

înţelegerile la care s-a ajuns cu Armata germană; dar toţi ştiau că evreii pot fi omorâţi. Această situaţie a dus la rapoarte contradictorii, iar mai târziu la rescrierea şi falsificarea unora dintre ele. înţelegerile între Secţia a fi-a şi Comandamentul Armatei 11 germane în România nu sunt cunoscute sau au dispărut, aşa cum au dispărut din Arhiva SSI toate documentele referitoare la pregătirea pogromului de la Iaşi. Se poate presupune că o parte din înţelegeri s-a făcut oral şi la faţa locului între reprezentanţii celor două armate, română şi germană. Studierea documentelor descoperite în ultimul timp arată că cine cunoştea secretul ordinului de „curăţire a terenului" în Basarabia cunoştea şi înţelegerile cu germanii – cum a fost, de exemplu, pretorul Diviziei 14, Scriban.

Autorităţile locale – Poliţia, Jandarmeria şi Prefectura – nu erau părtaşe la secretul înţelegerilor între cele două armate cu privire la pogrom, ele primind ordine şi directive de la Ministerul de Interne, iar în ziua pogromului, direct de la Mihai Antonescu, care îndeplinea funcţia de prim-ministru ad-interim, în timp ce Conducătorul era ocupat cu acţiunile de război. Având în vedere incapacitatea lor de a stăpâni situaţia – sau, cu alte cuvinte, de a executa ad litteram ordinul lui Antonescu privind pedepsirea „rebelilor" şi evacuarea evreilor din oraş, ordin care nu putea fi executat fără o mare vărsare de sânge –, Poliţia şi îndeosebi Siguranţa au încercat să se justifice, începând încă de la orele serii să raporteze că nu pot instaura ordinea deoarece nu au competenţa de a da ordine soldaţilor români şi germani care participă la pogrom.

în prezent, se ştie că ambele părţi – Armata română şi cea germană (sau, mai precis, comandamentele forţelor ce se aflau atunci în oraş, Divizia 14 română'şi Corpul 30 german, condus de generalul von Salmuth) – au acţionat în mod coordonat şi potrivit unei înţelegeri stabilite probabil oral, înţelegere care nu a fost cunoscută până în anul 1996. Tribunalul Corpului 4 Armată l-a judecat în februarie 1942 pe colonelul Lupu, în urma unor acuzaţii potrivit cărora ar fi apărat câţiva evrei, asociaţii săi de afaceri. La proces, care s-a desfăşurat cu uşile închise, s-a constatat că a ordonat arestarea câtorva români care au continuat să jefuiască şi să pătrundă în casele evreieşti după 30 iunie; tot atunci, Lupu a prezentat ordinul secret pe care l-a primit de la Antonescu înainte de pogrom,,şi a făcut depoziţii de câteva ori.

La interogatoriul său din 29 ianuarie 1942, Lupu s-a referit la problema eşecului păstrării ordinii, adăugând amănunte cu privire la convorbirea avută cu Antonescu în noaptea de 28/29 iunie 1941:

> Dl general Antonescu m-a întrebat de ce nu se poate stăpâni situaţia, la care am raportat că soldaţii sunt obosiţi de multă vreme în serviciu... Am constatat că ordonanţele şi servitorii se dedau la dezordine...
>
> ...Am mai constatat că în cartierul Ciurchi, germani din organizaţia *Todt* [şi] din formaţiile unei coloane a Diviziei 14 se dedau la jafuri.
>
> Din cauză că şi Poliţia se dedase la jafuri [şi] întrucât mi s-a comunicat că şi soldaţii noştri cei veniţi de pe front la Iaşi se dedau la jafuri, iar la cercetări s-au găsit asupra lor bani şi lucruri furate... Am intervenit personal căci parte din poliţişti sau plecase din Iaşi sau se asociau cu cei ce jefuiau. Când a venit comandantul german a doua zi [29 iunie] s-a hotărât ca evreii împuşcaţi – chestiunea aceasta – să rămână numai între

autorităţile militare fără a fi adusă la cunoştinţa autorităţilor civile[CDXCVIII].

în acest document important, care a fost consemnat la şapte luni după pogrom, nu există nici urmă de pretenţie că germanii ar fi pus stăpânire pe oraş, ci se subliniază că autorităţile n-au reuşit să-i stăpânească pe pogromiştii şi jefuitorii români. Măcelul avea legătură cu comandanţii Armatei, şi nu cu Poliţia, cu Jandarmeria şi cu Prefectura, care nici înainte nu au cunoscut secretul înţelegerilor cu germanii. A rămas de clarificat doar chestiunea înţelegerilor între cele două armate. La procesul lui Lupu, în februarie 1942, a depus mărturie căpitanul loan Mihail, comandantul pieţii oraşului, care a fost translator la întâlnirea dintre Lupu şi generalul von Salmuth, la 29 iunie, aproximativ la ora 4 după-amiaza, ora de vârf a măcelului din curtea Chesturii. După afirmaţiile căpitanului, von Salmuth i-a spus lui Lupu

că a fost o greşeală cu arestările şi împuşcarea evreilor şi a rugat ca chestiunea să se includă între autorităţile militare, fără a mai amesteca şi autorităţile civile.
- S-a hotărât împărţirea pazei oraşului în două zone. încetarea jafurilor, percheziţiilor, arestărilor de ambele părţi, putându-se aresta atât soldaţi români sau germani care'se vor deda la astfel de fapte.
- Legătura strânsă între ambele Comandamente prin telefon şi curieri[1].

Depoziţia confirmă că arestările şi măcelul s-au executat în urma unei înţelegeri prealabile între cele două comandamente, dar că la orele după-amiezei problema a scăpat de sub control. Generalul german, care oricum era ocupat cu situaţia frontului, a vrut ca românii să reinstaureze ordinea în oraş şi să pună imediat capăt acţiunilor de jaf şi pradă, descinderilor în locuinţe, precum şi execuţiilor. Generalul Stăvrescu a afirmat clar: „Am primit ordin de la Corpul de armată german să fac linişte în oraşul Iaşi”[CDXCIX] [D]. Partea operativă a noii înţelegeri a fost inclusă în întregime în hotărârile Consiliului de colaborare de la 1 iulie 1941, la care au participat reprezentanţi ai tuturor autorităţilor şi forţelor din oraş – prefect, chestorul Poliţiei, şeful Legiunii de jandarmi, şeful Siguranţei şi şeful Inspectoratului Judeţean al Jandarmeriei:

Conform înţelegerii intervenite între dl comandant al Garnizoanei Iaşi şi Comandamentul unităţii germane, căreia i s-a atribuit partea de sud a oraşului, pentru menţinerea ordinii, se va proceda imediat la prinderea şi arestarea ostaşilor – fie români, fie germani – sau civililor care se vor deda la arestări, maltratări şi jafuri, să fie imediat arestaţi – militarii duşi la Comenduirea Pieţii, iar civilii la Chestura de poliţie pentru a li se dresa acte de trimitere în judecată Curţii Marţiale[DI].

CDXCVIII Procesul-verbal al interogatoriului colonelului în rezervă Constantin Lupu la Tribunalul Corpului 4 Armată, 29 ianuarie 1942, Pretura Cabinetului militar „Gloria”, Dosarul de anchetă cu privire la colonelul Lupu, 29 ianuarie 1942, p. 1096, *ibidem,* p. 29 (USHMM, microfilm 48) (în continuare: „Dosarul Lupu”).

CDXCIX Declaraţia căpitanului loan Mihail, comandantul pieţii oraşului, 25 ianuarie 1942, „Dosarul Lupu”, p. 221.

D Telegrama nr. 24134 a generalului Stăvrescu către ministrul de Interne, 29 iunie 1941, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 40010, voi. 89, p. 478.

DI Proces-verbal de la şedinţa Consiliului de colaborare, 1 iulie 1941 (copie), „Dosarul

în urma înţelegerii cu comandantul german – şi, în paralel, în urma unor convorbiri telefonice cu Mihai Antonescu –, generalul Stăvrescu a ordonat la orele după-amiezei să se publice un comunicat către cetăţeni în care a aruncat vina pentru cele întâmplate în oraş asupra „agenţilor inamici terorişti [care] au încercat în noaptea de 28-29 iunie să producă panică şi dezordine în Iaşi", deşi pogromul a început în urma unui plan explicit şi din ordinul Conducătorului. Stăvrescu a instaurat starea de asediu în oraş de la ora 7 seara până la ora 5 dimineaţa, a ordonat civililor să predea autorităţilor armele pe care le deţin, le-a cerut să rămână în case şi a ameninţat cu executarea tuturor locatarilor din casele de unde se va deschide focul. El a adus la cunoştinţă că s-a hotărât luarea de ostateci din rândul „mişcării teroristo-comuniste" şi a ameninţat cu „executarea a zece ostateci pentru fiecare soldat rănit sau pentru orice foc de armă"[DII]. Comunicatul se adresa de fapt românilor militari, jandarmi, poliţişti, civili care au fost înarmaţi de către SSI şi mulţimii, pentru încetarea pogromului. Evreii nu au avut nici un fel de arme care să trebuiască înapoiate autorităţilor, însă ameninţările erau îndreptate împotriva lor. Din rândurile lor au fost arestaţi ostatecii amintiţi în înştiinţare. într-un raport contrafăcut, menţionat anterior, trimis, chipurile, de Stăvrescu, în cursul serii, către ministrul de Interne, el a justificat incapacitatea de a controla situaţia sub pretextul că nu poate da ordine germanilor, aruncând astfel răspunderea asupra lor[1].

Chiar în aceeaşi seară în care s-a pretins că Stăvrescu ar fi trimis telegrama, prefectul Captaru raporta că Mihai Antonescu a ordonat evacuarea întregii populaţii evreieşti – bărbaţi, femei şi copii: „Evacuarea se va face pe grupuri, punându-se la dispoziţie numărul de trenuri necesare". Numărul evreilor din oraş, mai adăuga el, este de cca 45.000[DIII DIV]. Prefectul Captaru a raportat că soldaţii germani au părăsit Chestura în urma unei înţelegeri între cei doi comandanţi: „Ofiţerii, subofiţerii şi o parte din soldaţii germani s-au retras la unităţile lor. Au rămas însă un număr de soldaţi germani, în special în cartierele Trancu, Socola şi Nicolina, care au continuat să aresteze şi să maltrateze evreii, aducându-i la Chestura de poliţie". Colonelul Lupu a intervenit, adaugă prefectul, să-i calmeze pe soldaţii germani[DV]. în depoziţia sa la procesul lui Lupu, de la sfârşitul lunii ianuarie 1942, Captaru a subliniat faptul că cei care au împiedicat reinstaurarea liniştii au fost jefuitorii români – nu i-a pomenit pe germani: „S-a dat dispoziţie ca acei care nu au drept să aresteze evrei să fie arestaţi căci erau soldaţi veniţi de pe front care

Lupu", nr. 69.

DII Comunicatul generalului Stăvrescu, lipit pe străzi, 29 iunie 1941, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 40010, voi. 89 (USHMM, microfilm 48).

DIII Vezi *supra,* p. 144, nota 2 (pp. 477-478). Documentul a fost falsificat probabil la Ministerul de Interne; Stăvrescu s-a dezis de el şi, în general, un comandant militar nu obişnuia să raporteze ministrului de Interne despre hotărârile luate.

DIV Raport al prefectului Captaru către Ministerul de Interne, 29 iunie 1941, ora 23.55, *ibidem,* p. 478.

DV Raport telefonic al prefectului Captaru către Ministerul de Interne, 29 iunie 1941, ora 23.00, *ibidem,* p. 479.

arestau cu scopul de a jefui”[DVI].

Marele Cartier General l-a demis pe colonelul Lupu din funcţia sa la 2 iulie 1941, numindu-l comandant militar al oraşului pe generalul Dumitru Cârlăonţ. în ordinul de numire se indica faptul că principala misiune a noului comandant este să prevină orice încercare de încălcare a liniştii, enumerându-se interdicţiile care trebuie respectate cu stricteţe : „Este oprit cu desăvârşire ca ofiţeri sau soldaţi izolaţi să execute percheziţiuni sau să aplice singuri sancţiuni; ei nu vor sancţiona decât numai în caz de legitimă apărare. Militarii care vor fi prinşi în acţiuni de jaf sau omor pentru obţinerea de diverse bunuri vor fi executaţi în cazul în care vina lor va fi dovedită pe deplin”[DVII].

Siguranţa a continuat să raporteze şi după 29 iunie că „soldaţi răzleţi se dedau la jafuri”[DVIII], iar prefectul a raportat despre continuarea execuţiilor de evrei de către soldaţi români şi germani, precum şi despre jafuri comise de soldaţi români care nu pot fi identificaţi[DIX]. Faptul că soldaţii români au continuat să umble prin oraş, să aresteze evrei şi chiar să-i omoare pentru a-i jefui, însoţiţi de civili români care-i îndrumau – într-adevăr, mai puţini decât înainte a fost cauza hotărârii Consiliului de colaborare a autorităţilor din Iaşi de la 1 iulie 1941 de a înlocui toate unităţile „care sunt însărcinate cu menţinerea ordinii şi care sunt în parte influenţate în ceea ce priveşte tendinţa către abuzuri şi jafuri” cu un batalion de jandarmi trimis de Marele Cartier General de la Bucureşti, pentru păstrarea ordinii în oraş[1]. Prefectul a raportat despre această hotărâre ministrului de Interne, subliniind că unitatea de jandarmi „urmează să înlocuiască imediat unităţile române din Garnizoană”, folosite în serviciul de pază şi ordine[DX] [DXI]. în cele din urmă, însuşi generalul Antonescu a emis un ordin de zi soldaţilor săi, şi după ce i-a acuzat pe evrei că au atacat Armata română, i-a acuzat şi pe soldaţii care din „proprie iniţiativă, şi în majoritatea cazurilor numai cu scopul de a jefui şi maltrata, atacă populaţia evreiască şi ucid fără discernământ, aşa cum s-a întâmplat la Iaşi”[DXII].

în concluzie, jefuirile comise de soldaţi şi civili români după emiterea ordinului de a le pune capăt au împiedicat reinstaurarea liniştii în oraş, şi

---

DVI Depoziţia prefectului Captaru la Tribunalul Corpului 4 Armată, 29 ianuarie 1942, „Dosarul Lupu”, p. 211b.

DVII Ordinul de numire a generalului Dumitru Cârlăonţ în funcţia de comandant militar al oraşului Iaşi, Marele Cartier General, 1 iulie 1941 (copie autorizată), Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 40010, voi. 89, p. 310. în ordin se arată că un ofiţer german îl va însoţi pe generalul Cârlăonţ pentru tratarea problemelor legate de forţele germane.

DVIII Raportul nr. 1068 al prefectului Captaru către Ministerul de Interne, 2 iulie 1941, ora 7.25, *ibidem,* p. 491.

DIX Raportul nr. 1069 al prefectului Captaru către Ministerul de Interne, 2 iulie 1941, ora 7.30, *ibidem,* p. 492.

DX Proces-verbal de la şedinţa Consiliului de colaborare condusă de prefectul Captaru, întrunită la 1 iulie 1941 (copie), *ibidem,* p. 264.

DXI *Ibidem*.

DXII Ordinul generalului Antonescu către ministrul de Interne, 5 iulie 1941, în Ancel, *Documents,* X, nr. 23, p. 79.

nu soldaţii germani. Colaborarea dintre unităţile române şi cele germane s-a bazat pe o înţelegere potrivit căreia evreii trebuie arestaţi şi ucişi – însă această înţelegere a fost modificată în după-amiaza zilei pogromului, deoarece oraşul se transformase într-un cimitir enorm, iar autorităţile româneşti scăpaseră situaţia de sub control. Colaborarea româno-germană nu s-a încheiat cu pogromul, ci a continuat şi în orele serii, când soldaţii români şi germani, poliţişti şi jandarmi i-au scos pe cei peste 7.000 de supravieţuitori din curtea Chesturii, i-au escortat la gară şi i-au încărcat în ceea ce a devenit un „cimitir ambulant" pe întinsul României. Nu s-a constatat nici o tensiune între români şi germani. Nici un soldat român şi nici un civil român în uniformă nu a fost omorât sau rănit în încercarea de a-i împiedica pe germani să ucidă evrei; nici un soldat german nu a fost ucis sau rănit în urma vreunui act de rezistenţă, măcar simbolic, al vreunui militar român faţă de măcelărirea evreilor – cu toate că în oraş patrulau mii de oameni înarmaţi, de ambele părţi. Toate poveştile privind o aşa-zisă tensiune care ar fi existat între români şi germani cauzată de dorinţa exclusivă a germanilor de a-i omorî pe evrei au apărut în documente falsificate, fabricate spre sfârşitul regimului antonescian, de către trimişi ai lui Mihai Antonescu, potrivit unui plan coordonat a priori, şi în timpul anchetelor şi procesului criminalilor de război români din anii 1945-1948, în încercarea de a se sustrage de la răspunderea pentru măcel. Soldaţii germani au acţionat la Iaşi conform unei înţelegeri cu Armata română: au năvălit în case singuri sau împreună cu soldaţi români, au fost repartizaţi în patrulele care au plecat să aresteze evrei, au bătut şi au omorât evrei în locuinţe şi în timpul marşului spre Chestură, au jefuit evrei şi au furat din case, au escortat convoaie, au fost postaţi în faţa intrării la Chestură şi au împuşcat şi bătut cu intenţia de a ucide. Pe scurt, nu au fost cu nimic mai prejos decât asociaţii lor la crimă, românii. în plus, ei au fotografiat pogromul şi au regizat chiar scene cu scopul de a le fotografia; preferau în special fotografii de evrei cu barbă, evrei înainte şi după execuţie, mormane de cadavre... Maşini germane înzestrate cu megafoane, puse la dispoziţia pretorului Scriban, au circulat prin oraş transmiţând marşuri militare şi comunicând anunţuri mincinoase despre rebeliune şi pedepse. Ofiţeri germani au ameninţat în limba germană evrei din convoaie care treceau prin Piaţa Unirii, pe străzile Cuza Vodă şi pe lângă Chestură: „Acum vă vom lichida o dată pentru totdeauna! ". Soldaţi germani care au fost încartiruiţi în clădirile şcolilor au tras în evrei din convoaie care au trecut pe lângă ei, iar membrii organizaţiei *Todt* şi soldaţii au bătut cu drugi de lemn şi fier până ce feţele nu mai puteau fi identificate. Dar pentru Armata germană, laşiul nu a fost un scop în sine. Pogromul nu a fost parte dintr-un plan operativ, ci un ajutor acordat unui aliat antisemit de a se debarasa de evreii lui, aşa cum acesta l-a planificat ca parte din propria sa politică.

Einsatzgruppe şi pogromul de la Iaşi

Este foarte important de notat că, deşi au acţionat pe teritorii care au revenit între graniţele României după 22 iunie 1941, *în România efectiv* (inclusiv la Iaşi) *n-au acţionat* nici *Einsatzgruppe* şi nici o altă unitate SS. După rebeliunea legionară, regimul anto- nescian nu a permis trupelor *SS* sau *Gestapo-ului* să acţioneze pe teritoriul României. Traseul deplasării *Einsatzgruppe D* pe teritoriul României este cunoscut şi confirmat prin documente. *Einsatzgruppe D* a fost ataşat Armatei 11 germane, instalată în România, avându-l în frunte pe generalul Eugen von Schobert. Aria ei de acţiune cuprindea întreg teritoriul dintre România şi Caucaz. *Einsatzgruppe,* sub conducerea colonelului Ohlendorf, a părăsit Düben (Saxonia) la 21 iunie, ajungând la 30 iunie la Sighişoara, în sudul Transilvaniei, într-o regiune populată de germani localnici (numele german al oraşului – Schässburg), trecând prin Arad şi orăşelul Milbach. La Sighişoara, cele două *Einsatzkommando* – EK 10, EK 11 (subunităţi ale *Einsatzgruppe)* – s-au împărţit în alte unităţi secundare, *Sonderkommando* (în continuare Sk) 10a, 10b, 11a, 11b. Majoritatea membrilor *Einsatzgruppe D* au ajuns în oraşul Piatra-Neamţ, unde se afla atunci Marele Cartier General al Armatei române şi Marele Stat-Major al Armatei a 11-a, la 4 şi 5 iulie 1941 (cu alte cuvinte, după pogromul de la Iaşi), iar aici s-au ataşat Armatei germane. La 12 iulie, colonelul Ohlendorf s-a întâlnit cu generalul von Schobert, căruia i-a raportat că a primit libertate de acţiune. Marele Stat-Major al Armatei a 11-a a repartizat Sk 10a Corpului 30 Armată (care a cuprins cinci divizii germane şi trei româneşti).

Obiectivul de acţiune îl constituia orăşelul Bălţi din Basarabia – dar întrucât mai continuau lupte, Sk 10a a intrat în târgul bombardat şi distrus abia la 9 iulie şi a organizat pe loc o operaţiune [în germană – *Akzion],* după ce soldaţii români măcelăriseră deja un număr de evrei. O altă subunitate, Sk 10b, a fost transferată de către Marele Stat-Major al Armatei a 11-a Armatei a 3-a româneşti, şi a intrat în Cernăuţi la 6/7 iulie (prin Suceava). La 8 şi 9 iulie, ea a organizat o mare operaţiune contra evreilor din oraş. O subunitate a Sk 10b a plecat spre Hotin încă înainte de terminarea operaţiunilor militare şi a ucis acolo intelectuali evrei şi rabini, în afară de medici (la cererea autorităţilor româneşti, deoarece era nevoie de ei).

Prin cele două subunităţi ale sale – Sk 11a, Sk 11b –, Ek 11 a fost instalată la Bârlad (în centrul Moldovei), la începutul lunii iulie, ca unitate separată (şi în acest caz, *după* pogromul de la Iaşi). La 3 iulie, a primit ordin de la Armata a 11-a să trimită un *Sonderkommando* (un comando special) să se ataşeze Armatei a 4-a române, al cărei obiectiv de operaţiuni îl constituia Chişinăul, capitala Basarabiei. Sk 11a a plecat la 3 iulie din Piatra-Neamţ şi a trecut prin Bacău, Adjud şi Ghidigeni (sat aflat la 25 km sud de Bârlad), iar de acolo şi-a continuat drumul, la 13 iulie, prin Vaslui, Iaşi, Ungheni, Comeşti şi Rădeni (unde s-a alăturat Corpului

54 german), iar la 17 iulie a intrat în Chişinău, unde a organizat câteva operaţiuni împotriva evreilor, plecând apoi în direcţia Nicolaiev şi Marea Neagră. Ek 11a şi Ek 10b, care au fost ataşate armatelor româneşti, au rămas doar un scurt timp subordonate acestora, alăturându-se cu prima ocazie corpurilor militare germane[1].

Această scurtă descriere a itinerarului înaintării şi acţiunilor unităţilor *Einsatzgruppe* pe teritoriul României dovedeşte, fără îndoială, că nici una dintre unităţile sale nu s-a aflat la Iaşi în ziua pogromului şi nu a participat la el. Prezenţa unor unităţi SS nu a fost menţionată în nici un document românesc sau german în timp real. Inspectorul de siguranţă Emil Gioseanu, care a raportat tot timpul Direcţiei Generale a Siguranţei din Bucureşti despre situaţia de la Iaşi, a cerut chestorului Poliţiei din Iaşi, la 30 iunie, printr-o telegramă fulger, să trimită poliţişti în patrulare, întrucât a aflat că soldaţii germani din organizaţia *Todt,* şi chiar soldaţi români, vor încerca să continue pogromul[DXIII DXIV], în telegramă nu se aminteşte deloc despre o unitate *SS* la Iaşi, în plus, Siguranţa ar fi ştiut despre asta. Şeful Siguranţei din Iaşi a raportat (după pogrom) Biroului Statistic, filiala din oraş a Secţiei a Il-a a Marelui Stat-Major, la 4 iulie, că „soldaţi germani din organizaţia *Todt,* pretinzând că s-a omorât de către evrei doi soldaţi de ai lor, au mitraliat parte din evreii adunaţi în curtea Chesturii şi au omorât 500 dintre ei”[DXV] – documentul este fals. Evrei care au atestat după război şi după ce s-a aflat în public denumirea *SS* – denumire globală, cu înţelesul de ucigaşi ai poporului evreu – s-au referit la membri ai organizaţiei *Todt* ca membri SS şi pentru faptul că purtau uniforme militare diferite de cele ale soldaţilor germani şi din cauza cruzimii lor uriaşe şi a satisfacţiei personale de care au dat dovadă în cursul uciderii şi torturării evreilor. Neînţelegerea şi-a găsit expresia şi în limbajul depoziţiilor. Aşa, de exemplu, Jean Sigler a declarat în 1945 că soldaţii români care au omorât evrei au beneficiat de ajutorul „batalioanelor SS, *Todt* şi a batalioanelor nemţeşti”[DXVI]. Un alt evreu a spus că la intrarea în Chestură erau postaţi „nemţi din batalioanele SS fiecare cu un ciomag de lemn şi fier în mână şi ei au bătut până la sânge

DXIII Această concluzie se bazează pe cercetarea raporturilor *Einsatzgruppe,* care au fost publicate (parţial) de autor în original. Vezi Ancei, *Documents,* V, şi studiul comprehensiv al eruditului german Krausnick despre activitatea *Einsatzgruppen,* care nu lasă loc la presupuneri: Helmut Krausnick şi Hans Heinrich Wilhelm, *Die Truppe des Weltanschaungskrieges. Die Einsatzgruppen des Sichercheitspolizei und des SD, 1938-1942,* Teil I, Deutsche Verlags Anstalt, Stuttgart, 1981, pp. 195-200. Jean Ancei, „The Jassy Syndrome”, I, pp. 36-37.

DXIV Telegramă secretă şi foarte urgentă a lui Gioseanu către chestorul Poliţiei din Iaşi, 30 iunie 1941,

Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 40010, voi. 85, p. 22 (copie) (USHMM, microfilm 36).

DXV Raport secret al directorului Siguranţei către Biroul Statistic al Armatei din Iaşi, 4 iulie 1941, *ibidem,* p. 122. Membrii *Todt* nu erau soldaţi şi nu purtau grade; aveau uniforme de culoare neagră, deosebite de uniformele soldaţilor germani. Autorităţile române au crezut că sunt soldaţi dintr-o unitate specială (la fel au crezut şi evreii) – Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 27, p. 122 (USHMM, microfilm 47).

DXVI Depoziţia lui Jean Sigler la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 18 aprilie 1945, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 29, p. 19 (USHMM, microfilm 48).

şi au omorât pe loc evrei”[DXVII]. Şi în acest caz, e clar că este vorba de membri *Todt,* care, după cum am menţionat, erau câteva zeci în tot oraşul, potrivit declaraţiei colonelului Lupu. O încercare organizată de falsificare a istoriei întemeiată pe inducere în eroare a făcut-o regimul lui Ceauşescu, când doi „istorici” ai partidului au publicat în 1978 un „studiu” despre pogrom în care au afirmat că „la Iaşi a fost o formaţie *SS* cu punctul de comandă într-o clădire de pe strada Ştefan cel Mare”[1]. Şi întrucât, au adăugat ei, autorităţile româneşti erau la curent cu acţiunile violente comise „de poliţia militară germană, de formaţiile SS şi ale organizaţiei *Todt*” *contra populaţiei Iaşiului* (cu alte cuvinte, împotriva locuitorilor români), a existat temerea că vor încerca să lichideze populaţia evreiască „din paşnicul oraş moldovenesc”. în studiu s-a mai afirmat că maiorul german Stransky, „ataşatul nazist” pe lângă Serviciul Special de Informaţii, a luat legătura cu câţiva dintre fruntaşii legionarilor din Iaşi. în prezent, când sursele amintite de istoricii partidului au putut fi verificate, s-a dovedit că este vorba de o escrocherie[DXVIII][DXIX]. O altă afirmaţie, făcută de şeful Serviciului Special de

---

DXVII Declaraţia lui M.A. Schönfeld la Tribunalul Poporului din Iaşi, fără dată, *ibidem,* voi. 24, p. 81 (USHMM, microfilm 47).

DXVIII A. Kareţki şi M. Covaci, *Zile însângerate la Iaşi (28-30 iunie 1941),* Editura Politică, Bucureşti, 1978, pp. 45, 48, 50.

DXIX Controlarea surselor pe care s-au bazat afirmaţiile istoricilor partidului a devenit posibilă după ce copii din dosarele anchetei juridice a pogromului de la Iaşi au fost predate Arhivei Holocaustului de la Washington. Afirmaţia că în Iaşi s-a aflat o unitate 55 care şi-a avut sediul pe strada Ştefan cel Mare foloseşte ca sursă protocolul interogatoriului şefului Serviciului Special de Informaţii, Cristescu, care a pretins că SSI nu a avut nici o legătură cu pogromul şi că agenţii lui nu s-au aflat în oraş nici înainte, nici în timpul şi nici după desfăşurarea evenimentelor. Eşalonul special nu a fost şi nu a participat la pogrom, a subliniat Cristescu, întreaga acţiune fiind organizată „de către elemente germane şi române din serviciile clandestine germane de informaţii: *Gestapo, SD* şi *Geheime Feldpolizei".* Afirmaţiile lui Cristescu au fost respinse, în 1948, de Tribunalul român care i-a judecat pe criminalii de la Iaşi, stabilindu-se că pogromul a fost pregătit de către oamenii lui Cristescu şi că la Iaşi a acţionat o unitate specială a Serviciului Special de Informaţii. Trebuie remarcat faptul că Cristescu nu a amintit la ancheta sa despre 55, despre o unitate 55 sau despre strada Ştefan cel Mare. El a recunoscut că „am constatat în iunie 1946 că dosarul acestei anchete informative [despre pogromul de la Iaşi, pregătit de SSI] lipseşte de la Serviciul Special de Informaţii (SSI)” – de aceea, „pe cât posibil”, a încercat să reconstituie evenimentele din memorie. După părerea sa, „germanii au aranjat o provocaţiune la Chestura Poliţiei Iaşi”. în apropierea Chesturii „s-au tras cu armele asupra trupelor din organizaţia *Todt* care se găseau *în mare număr* în Iaşi, şi cu toate că nici unul din ei nu a fost rănit, au provocat dezlănţuirea masacrelor”. A doua afirmaţie, că Stransky s-ar fi întâlnit cu câţiva dintre fruntaşii legionarilor din Iaşi înainte de pogrom, nu apare în „sursa” citată, „Actul de acuzare nr. 20”. în paginile citate în notă de către cei doi istorici ai partidului nu se menţionează nimic despre o întâlnire dintre Stransky şi şefi ai legionarilor, dar se spune explicit că „Instrucţia a stabilit că acest masacru a fost organizat şi executat de Serviciul Secret şi de capii autorităţilor civile şi militare din Iaşi” şi că informaţia furnizată de acuzatul Cristescu, care „încearcă să înlăture amestecul serviciului său în masacrul de la Iaşi”, este inacceptabilă şi s-a dovedit a fi neverosimilă. Despre Stransky se spune că a fost implicat în pregătirea pogromului în domeniul militar, că s-a aflat la Iaşi la 26 iunie 1941 şi s-a întâlnit cu generalul Stăvrescu. Şi în acest caz, nu există nici o legătură între sursa citată şi descrierile din „studiu” – însă aici „istoricii” partidului au ascuns intenţionat concluziile anchetei juridice şi chiar le-au răstălmăcit. Vezi protocolul anchetei

Informaţii, Cristescu, când a fost anchetat despre aşa-zisa participare a Feldgendarmeriei germane la pogrom, este şi ea falsă. Unitatea Feldgendarmerie 683, jandarmerie de campanie, care a fost instalată la Vaslui, a trimis la Iaşi o subunitate după pogrom, la 30 iunie, sub comanda căpitanului Diel. Misiunea unităţii, aşa cum a notat-o comandantul Feldgendarmeriei, a fost „asigurarea unităţilor militare germane la Iaşi, prevenirea legăturii între agenţi din Iaşi şi Rusia, dezarmarea unor cetăţeni şi grija pentru îngroparea cetăţenilor morţi. Evreii din Iaşi au încercat o revoltă armată şi au ameninţat pe soldaţi din Iaşi în încercarea de a deranja [activitatea] pe front. 2.500-5.000 au fost împuşcaţi”[DXX]. Se poate deci stabili că la Iaşi nu au acţionat forţe ale *Einsatzgruppe D,* nici unităţi *SS* sau de *Feldgendarmerie,* ci doar soldaţi ai *Wehrmacht-ulm* – în afară, bineînţeles, de români aparţinând tuturor organelor şi serviciilor. Germanii i-au ajutat pe aliaţii lor, plecând apoi mai departe pentru a-şi pune în aplicare politica de cucerire şi exterminare.

lui E. Cristescu la Tribunalul militar din Bucureşti, 4 iulie 1947, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 54, pp. 11, 13, 16; „Actul de acuzare nr. 20”, *ibidem,* voi. 1, partea a Il-a, pp. 16-17. Sursele sunt identice cu cele citate de „istoricii” partidului.

DXX Raportul Comandamentului unităţii Feldgendarmerie 683, 12 iulie 1941, în Ancei, *Documents,* V, nr. 8, p. 14.

Capitolul 5

„Trenul mor ţii”

Ordinele lui Ion Antonescu de a fi evacuaţi toţi evreii din Iaşi înainte de pogrom au fost descrise anterior. Mihai Antonescu a repetat în ziua pogromului, la 29 iunie, dispoziţia de evacuare a întregii populaţii evreieşti din Iaşi, „cu bărbaţi, femei şi copii, evacuarea făcându-se pe grupuri”[1]. Generalul Stăvrescu a cerut statului-major al Armatei a 3-a să-i repartizeze vagoanele necesare pentru evacuare, şi a ordonat prefectului şi gării din Iaşi să pregătească trenurile: „Divizia 14 a dispus toate cele de mai sus, având în vedere situaţia presantă din acel moment şi faptul că tot ea avea în sarcină menţinerea ordinii în Garnizoana Iaşi”[DXXI DXXII]. Comandantul militar al oraşului, colonelul Lupu, care a primit ordinul telefonic de la Antonescu în noaptea de 28 iunie 1941, a spus la ancheta sa din august 1945: „Nu ştiu cine a dat ordinul ca evreii să fie duşi la gară”[DXXIII]. Iar generalul Stăvrescu a declarat la anchetă: „Eu n’am nici o legătură în ceea ce priveşte operaţiunile de garnizoană cât şi transportarea [evreilor] celor rămaşi în viaţă la gară pentru a fi îmbarcaţi şi transportaţi”[DXXIV]. Colonelul Chirilovici, care în diversele sale anchete i-a făcut răspunzători pe germani pentru evacuare, la 30 iunie 1941 a raportat: „Conform ordinului M.U. [Divizia 14] şi ordinului verbal telefonic al dlui prefect de judeţ, urmând a fi evacuaţi în zonă un număr de evrei şi alţi suspecţi indezirabili, am însărcinat pe comisarul Zaharia Nicolae, împreună cu agentul de poliţie Popescu Petre să supravegheze şi să conducă la gară primul convoi de evrei”[DXXV].

Toate autorităţile care au avut legătură cu pogromul au fost implicate şi în evacuarea supravieţuitorilor din curtea Chesturii. Colonelul Chirilovici – care, probabil, nu a ştiut de ordinul lui Antonescu – a raportat, la câteva ore după terminarea evacuării, că nu era posibilă

DXXI Secretarul general al Ministerului de Interne, maiorul Emil Plăsnilă, către Tribunalul militar al Comandamentului 2 Teritorial, clarificări referitoare la reţeaua de comandă privind decizia de a evacua evreii din Iaşi şi destinaţiile evacuării, 13 septembrie 1941, Ministerul Afacerilor Interne, Arhiva Operativă, Dosar 108233, p. 344, voi. 30 (în continuare: Arhiva Ministerului de Interne) (copie: USHMM, microfilm 48).

DXXII Raport secret şi urgent al locţiitorului chestorului Poliţiei din Iaşi, Chirilovici, către Inspectoratul Jandarmeriei din Iaşi, cu privire la autoritatea care a ordonat evacuarea (Chirilovici clarifică faptul că ordinul nu a fost primit de la Ministerul de Interne), 14 septembrie 1941, *ibidem,* p. 346.

DXXIII Proces-verbal privind ancheta lui Constantin Lupu (colonel) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 8 august 1945, *ibidem,* voi. 29, p. 12b.

DXXIV Proces-verbal privind confruntarea dintre generalul Stăvrescu, generalul Leoveanu şi colonelul Lupu la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război, 7 iulie 1945, *ibidem,* voi. 27, p. 8.

DXXV Poliţia din Iaşi către Inspectoratul Regional de Poliţie, 30 iunie 1941, *ibidem,* voi. 39, p. 46 (USHMM, microfilm 44).

„rămânerea evreilor în cursul nopţii în curtea Chesturii, unde se găseau aproximativ 5.000 care prezentau un mare pericol, neputând fi păziţi şi datorită faptului că în oraş focurile evreilor comunişti continua [de aceea] s'a hotărât de către autorităţile militare şi civile – Prefectura de judeţ şi Divizia 14 – evacuarea [lor] în două transporturi afară din oraş”[1]. Prin aceasta se confirmă faptul că în seara zilei pogromului, la Chestură mai erau 5.000 de evrei în viaţă, în afară de miile de oameni care fuseseră măcelăriţi în acest loc sau în drum spre Chestură. în realitate, în curtea Chesturii erau aproximativ 8.000 de evrei în viaţă (vezi *infra,* p. 190).

Aranjamentele practice de evacuare au fost stabilite, în şedinţa comună a şefilor autorităţilor din oraş, pe la ora 4 după-amiază (când în curtea Chesturii şi în jurul ei erau măcelăriţi mii de evrei). După şedinţă, Chirilovici a ordonat adjunctului său „să ia măsuri ca evreii să fie trimişi la gară”[DXXVI DXXVII]. Un ofiţer inferior de poliţie a notat că la Chestură au avut loc două şedinţe, la una dintre ele participând şi un ofiţer german – şi că după prima şedinţă „a fost strânsă armata la Chestură, infanterie şi jandarmerie” ; apoi inspectorul Leahu (care, după afirmaţiile acestui ofiţer, a participat la şedinţă) a ordonat „să se formeze grupuri de militari însoţiţi de poliţia basarabeană... pe care apoi le-a trimis pe teren”.

La a doua şedinţă „s-a hotărât scoaterea evreilor din oraş” – ceea ce însemna, de fapt, aplicarea ordinului de evacuare pe care comandanţii superiori îl cunoşteau dinainte[DXXVIII]. în aceeaşi noapte, şeful Siguranţei, Gioseanu, a raportat că „operaţia de culegere a evreilor s'a sistat din ordinul dlui General Comandant”[DXXIX]. în numele generalului Stăvrescu, au fost făcute publice înştiinţări care interziceau cetăţenilor să circule pe străzi după ora 19.00, ora începerii organizării efective a poliţiştilor şi a altor escortatori în vederea scoaterii evreilor din Chestură[DXXX].

Colaborarea cu forţele germane a funcţionat bine, iar comandantul companiei de poliţie militară a Diviziei 14 a descris aplicarea deciziilor comune luate în şedinţa de coordonare de la ora 16.00: „[La Chestură] a sosit un maior german ataşat pe lângă Divizia 14, care a adunat pe toţi ostaşii germani şi le-a ordonat să înceteze masacrul. Soldaţii germani s'au supus şi s'au retras la postul lor de comandă”. El însuşi, a adăugat

DXXVI Raportul nr. 99 al colonelului Chirilovici către ministrul de Interne, 30 iunie 1941, *Cartea Neagră II,* nr. 43, p. 109.

DXXVII Proces-verbal privind depoziţia lui Gheorghe Leahu (adjunctul chestorului Poliţiei din Iaşi) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 30 octombrie 1945, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 26, pp. 56b-57 (USHMM, microfilm 48). Leahu i-a menţionat pe cei care au participat la şedinţă, dar, pentru a nu-şi asuma răspunderea, a pretins că nu a fost acolo – însă depoziţia unui poliţist l-a incriminat (vezi *infra).*

DXXVIII Depoziţia lui Gratian Sprânceană (comisar) la Tribunalul Poporului, 19 iulie 1945 – copii: *ibidem,* voi. 37, pp. 61-62, USHMM, microfilm 43.

DXXIX Raport telefonic nr. 23651 al lui Emil Gioseanu (inspector de siguranţă) către Direcţia Generală a Poliţiei din Bucureşti, 30 iunie 1941, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 40010, voi. 89, p. 229 (USHMM, microfilm 36).

DXXX înştiinţarea „Cetăţeni” din 29 iunie 1941, în numele generalului Stăvrescu, *ibidem* (fără număr de pagină) (USHMM, microfilm 36).

Darie (fără să menţioneze coordonarea şi ordinele explicite pe care le-a primit, pentru a nu se implica în participarea la genocid), a adunat toţi poliţiştii care se aflau în clădirea Chesturii, în număr de 200-300, şi „am ordonat acestora să treacă la posturile lor, spunându-le că este ordinul guvernului să se înceteze împuşcările şi schingiuirea populaţiei evreieşti, cu toate că nu primisem nici un ordin de acest fel”[1].

Prefectul Captaru, ale cărui rapoarte (cele care n-au fost falsificate) reflectă în general situaţia, a menţionat în seara aceea, la ora 23.00, că în oraş a fost întărită paza şi că „s’a luat înţelegere cu Comandantul Corpului Armată German de către dl general Stăvrescu, comandantul Diviziei 14, care a ordonat ridicarea patrulelor germane. Ofiţerii, subofiţerii şi o parte din soldaţii germani s’au retras la unităţile lor”. Dar, a adăugat Captaru, în câteva cartiere au mai rămas soldaţi germani care continuă să aresteze evrei şi să-i maltrateze[DXXXI DXXXII]. Apoi, Captaru a raportat că, în înţelegere cu generalul Salmuth, „s’a dispus ca o companie germană să se găsească la Chestura Poliţiei Iaşi, pentru a asigura ordinea din punctul de vedere al militarilor germani”[DXXXIII]. De fapt, nu era vorba de o companie, ci de o grupă de zece soldaţi.

Controlul asupra soldaţilor români şi asupra cetăţenilor care au participat la pogrom a fost mai dificil, iar în acest scop, pe arterele principale ale oraşului au circulat automobile cu megafoane care transmiteau în permanenţă valsuri. Pretorul Scriban, care a circulat într-o astfel de maşină, i-a anunţat atât pe cetăţeni, cât şi pe soldaţi că „petrecerea” s-a terminat: „Din ordinul generalului Antonescu rebeliunea iudeo-comu- nistă a fost înăbuşită. Toţi românii să depună armele”[DXXXIV]. Asemenea comunicate au fost transmise şi după lăsarea serii, pentru a-i convinge pe români să înceteze arestările şi execuţiile. Măcelul din curtea Chesturii a continuat totuşi până la ora 20.00. Inspectorul de poliţie Cosma a raportat direct Siguranţei din Bucureşti, la ora 23.00, că s-a restabilit liniştea şi că traficul a fost oprit cu desăvârşire la ora 19.00

DXXXI Depoziţia lui Constantin Darie (maior) la Tribunalul pentru judecarea criminalilor de război din Bucureşti, 3 aprilie 1945, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 27 (USHMM, microfilm 47). Aceasta a fost una dintre depoziţiile preliminare ale comandanţilor măcelului din Iaşi. Timp de trei ani, ei au schimbat versiuni, din când în când au mai adăugat amănunte, încercând să-i acuze pe alţii de măcel – sau exclusiv pe germani. Este puţin probabil ca Darie să fi îndrăznit să anunţe 300 de poliţişti, *fără să primească vreun ordin în acest sens,* că guvernul a decis încetarea măcelului. Dacă ar fi declarat că a primit ordin să înceteze măcelul, ar fi însemnat să recunoască în felul acesta că primise ordin să înceapă măcelul.

DXXXII Raport telefonic al prefectului Captaru către ministrul de Interne, 29 iunie 1941, ora 23.00, Consiliul Securităţii Statului, Fond Documentar, Dosar 2934, voi. 273, p. 380 (în continuare: Arhiva Securităţii) (copie: USHMM, microfilm 13).

DXXXIII Raport telefonic nr. 1054 al prefectului Captaru către ministrul de Interne, 30 iunie 1941, ora 9.20, *ibidem,* p. 381. în dimineaţa aceea, Captaru a cerut ministrului de Interne să aprobe ordinul de evacuare, în conformitate cu dispoziţia vicepreşedintelui Consiliului de Miniştri *{ibidem,* p. 382).

DXXXIV Declaraţia lui Mayer luhr la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 14 mai 1945, *ibidem,* voi. 30, p. 88 (USHMM, microfilm 48).

– „în oraş patrulează trupe române şi posturi de pândă poliţieneşti”[DXXXV], cu scopul de a împiedica măcelul şi jafurile comise de cetăţeni şi soldaţi români. Un poliţist a declarat pur şi simplu că el şi alţi poliţişti au primit la ora 7.00 ordin *să aducă* evreii la Chestură, iar seara, *să-i conducă* pe evrei la vagoane, în gară[DXXXVI]. Ordinul de a deschide porţile Chesturii, de a-i scoate pe evrei şi rândui în convoi a fost dat la ora 20.00[DXXXVII]. A fost o zi lungă şi obositoare şi pentru poliţişti, iar mulţi dintre poliţiştii locali au aşteptat momentul eliberării. Nu însă şi cei din Basarabia şi din Bucovina, care s-au oferit să escorteze convoaiele la gară – „probabil cu gândul de a-i jefui”, după spusele unui poliţist local[1]. Un şef de secţie de la Poliţia din Chişinău, care a condus un convoi la gară, a descris şi el – în cuvinte simple, care nu cuprind deplina grozăvie la care a luat parte – transferarea evreilor spre moarte: „Mai pe seată după ce [s'Ja umplut curtea Chesturii de evrei, care erau morţi, care mai scăpaseră printre ei vii, s'a primit un ordin de la Chestură ca să fie escortaţi la vagoane pentru deportare”[DXXXVIII DXXXIX].

„Turma morţilor”

Evreii care mai păstraseră încă o înfăţişare umană au înţeles imediat că „eliberarea” din curtea Chesturii este ultimul lor drum spre moarte. Uriaşa curte semăna cu un abator în care măcelarii şi-au întrerupt activitatea la căderea serii, dar n-au părăsit locul de muncă. Din cauza dispoziţiilor privind camuflajul care erau respectate cu stricteţe, curtea a fost cufundată în întuneric, şi numai la intrare – la poartă – străbăteau raze de lumină de la lanternele poliţiştilor şi din clădirea Chesturii. Cine privea din acest loc putea să vadă începutul zidului mare al morţii în partea dreaptă, din care răsăreau capete şi pantofi – după cum fuseseră aranjaţi morţii –, şi zidul mic de morţi din stânga, iar între ele, începutul unei uriaşe pete umane înroşite de sânge, din care numai primul rând putea fi văzut în mod clar, în spate succedându-se, după mişcarea

DXXXV Copie a comunicatului telefonic al inspectorului Cosma către Direcţia Generală a Poliţiei din Bucureşti, 29 iunie 1941, ora 23.00, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 40010, voi. 89, p. 245 (USHMM, microfilm 36).

DXXXVI Proces-verbal al anchetei acuzatului Vasile Morcov (poliţist), la Tribunalul Poporului din Iaşi, 17 iulie 1945, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 39, p. 4 (USHMM, microfilm 43).

DXXXVII Raport al comisarului Constantin Barbu, ofiţer de siguranţă din Poliţia din Iaşi, cu privire la ancheta poliţistului Mihai Aniţulesei, 3 iulie 1947, *ibidem,* voi. 55, p. 16 (USHMM, microfilm 44).

DXXXVIII Memoriul lui Leon Cristiniuc (poliţist) către preşedintele Tribunalului din Bucureşti, secţia I, fără dată (iunie 1948), înainte de darea sentinţei, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 58, p. 69b (USHMM, microfilm 44).

DXXXIX Depoziţia lui Nicolae Ştefănuţ (poliţist) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 3 septembrie 1945, *ibidem,* voi. 26, p. 89b (USHMM, microfilm 48).

lanternelor, ţeste însângerate şi capete palide. Pavajul curţii era acoperit cu băltoace de sânge care se scurgeau spre stradă. Camuflajul nu includea şi reducerea la tăcere, astfel încât aerul vibra de un zumzet continuu de vaiete, gemete de durere, sunete neclare pe care le emit oameni în agonie, în aşteptarea morţii, plânset în surdină pe care numărul mare al celor năpăstuiţi l-au transformat într-un zgomot de fond neîntrerupt. în acest moment, poliţiştii şi-au bătut joc pentru ultima oară de supravieţuitorii măcelului – ultima tortură sufletească înainte de a-i da pe mâna altora: „La ora 9 seara ni s’a ordonat să ne încolonăm pentru a porni spre casele noastre, spunându-ne că din ordinul generalului Antonescu suntem eliberaţi”[DXL]. Când s-a întunecat, şi-a amintit un alt evreu, în jurul orei 20.00, „s’a strigat că toţi, în afară de răniţi, să se încoloneze că li se dă drumul”[DXLI]. Poliţiştii au primit ordin să se desfăşoare de-a lungul străzii Alecsandri, pe ambele părţi, până la strada Cuza Vodă, „după care s’au deschis porţile Chesturii, evreii au fost aşezaţi în rânduri, duşi la gară şi încărcaţi în tren”[DXLII].

Evreii au descris cele petrecute altfel: poliţiştii s-au încăpăţânat ca masa de oameni să mărşăluiască în rânduri de câte şase. Numai şase. Primele rânduri au fost aranjate relativ repede, fiind formate din ultimii evrei aduşi la Chestură, dintre cei care erau cât de cât întregi, în afară de câteva zeci cu oase sau membre zdrobite, care nu au putut fi aruncaţi în mormanele de răniţi sau pe „zidurile morţii”, şi peste care mulţimea călca acum în întuneric. Primii încolonaţi au fost înlăturaţi repede de la intrare, fiind zoriţi cu lovituri de bastoane de către poliţişti.

Convoiul creştea mereu şi era împins înainte, pentru a permite adăugarea de rânduri în spate, fără a începe marşul spre gară. Când s-a pus în mişcare, convoiul era enorm. Majoritatea evreilor au înţeles atunci că nu vor fi eliberaţi, ci doar s-a făcut haz pe socoteala lor. Mormanele de cadavre şi ura românilor i-a făcut să înţeleagă că ziua pogromului nu se încheiase: „Tot drumul pe care-l parcurgeau era plin, acoperit cu cadavre de copii, femei, bărbaţi în mormane, în stive. Erau victimele din timpul zilei”[1]. Nu toate cadavrele fuseseră aranjate pe trotuare, iar cei ce păşeau erau obligaţi să calce peste ele: „Pe tot drumul am văzut numai cadavre pe străzi, bărbaţi, copii, femei cu prunci în braţe, zăceau pe stradă, iar noi călcam peste ei”[DXLIII DXLIV]. Cine nu păşea în ritmul dorit sau ieşea din rând era împuşcat pe loc. Cele două tanchete care acţionaseră deja în timpul zilei au reintrat în acţiune, „au trecut peste coloană omorând o

---

DXL Declaraţia lui Mayer luhr la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 14 mai 1945, *ibidem,* voi. 30, p. 88.

DXLI Depoziţia lui Moise Lupu la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război din Bucureşti, 10 aprilie 1945, *ibidem,* p. 12.

DXLII Proces-verbal de la ancheta lui Aurel Gramatiuc (poliţist) la Siguranţa din Iaşi, 3 iulie 1947, *ibidem,* voi. 55, p. 15 (USHMM, microfilm 44).

DXLIII Declaraţia lui Leon Haimovici, fără dată (1945), *ibidem,* voi. 37, p. 67 (USHMM, microfilm 43).

DXLIV Declaraţia lui Jean Haimovici la Tribunalul Poporului din Bucureşti, fără dată (1945), *ibidem,* p. 49 (USHMM, microfilm 48).

mulţime de lume”[DXLV]. Starea de asediu nu i-a împiedicat pe sute, poate mii de români „să se despartă” de evrei: de-a lungul traseului de la Chestură la gară aşteptau o mulţime de oameni, de ambele părţi ale străzii, „lovind în evacuaţi, au bătut, au înjosit şi chiar i-au jefuit” :

Cum am ieşit din curte am fost întâmpinaţi de un potop de strigăte şi vociferări, huiduieli şi ameninţări de către o anumită lume, haidamaci, masaţi de-a lungul gării... Pe strada ce duce la vale spre gară mulţimea nu s’a mai putut abţine şi atunci fiecare înarmat cu ce avea în mână, un retevei, o coadă de mătură, o doagă de butoi sau simple crăci de copac, au început să dea în noi. Lui socru’ meu i-au zburat pălăria şi l-a inundat sângele, s-a muiat puţin de la genunchi, dar [în ultima clipă] şi-a revenit şi ne-am continuat drumul mai mult în fugă până-n rotonda din faţa gării. Aici era „vama”. Soldaţi şi jandarmi cotrobăiau prin buzunarele tuturor, lucrau atent şi migălos să nu le scape nimic. Mie mi-a luat portvizitul cu acte şi 8.000 lei, ceasul Cyma brăţară, stiloul, două batiste. Au observat din livret că sunt locotenent de rezervă şi l-au rupt în bucăţi. S-au adunat acolo diverse şi multe obiecte de valoare şi mari sume de bani. Apoi a început al doilea purgatoriu: continuarea către tren... Pe lângă bestiile civile au început şi soldaţii să dea în noi, cu armele[DXLVI].

Evreii au primit ordin să rămână culcaţi în gară, cu faţa în jos, fiind avertizaţi – atât de ofiţerii români, cât şi de cei germani, în limba germană – că cine va înălţa capul va fi executat. Dezlănţuirea mulţimii, călcarea pe cadavre în drum spre gară, loviturile, înjosirea, jaful şi ruperea actelor personale au fost remarcate de către alţi supravieţuitori. Printre ei au fost şi unii care au observat că poliţiştii şi soldaţii care-i însoţeau spre gară erau beţi şi miroseau puternic a alcool:

Pe drum [spre gară] întreaga populaţie de pe ambele trotuare priveau arătând cu pumnii şi unul [dintre români] repezindu-se la mine ca să ridic mâinile... s’a repezit şi mi-a luat ceasul. Ajungând în faţa gării, un cordon de soldaţi beţi ne percheziţionează actele, le aruncă pe jos, banii se pun în sac şi restul obiectelor, stilou, ceas, batistă, portofel în sacul celălalt. Am rugat să iau actele înapoi. [Soldatul] a ţipat... că nu vei avea nevoie [de ele] unde pleci şi altul s’a repezit cu patul puştii [lovindu-mă] pe spate de două ori... Mai departe pe traseul liniei ferate [erau] aşezaţi soldaţi, ofiţeri, cu arme în mână şi cu ele trăgeau în noi[1].

Aceste imagini şi fapte s-au repetat în decursul nopţii, până în jurul orei 1.00, când s-a încheiat încărcarea a 2.430 (de fapt cca 5.000) de evrei în primul tren, care a plecat la ora 2.00 în direcţia Târgul Frumos (vezi *infrd).*

în zorii zilei au fost scoşi de la Chestură şi restul evreilor, care au fost îmbarcaţi în al doilea tren. Acest tren şi-a încheiat traseul la Podu Iloaiei. De data aceasta, printre evacuaţi se aflau copii şi multe femei care refuzaseră în orele dimineţii să se despartă de soţii sau de copiii lor, sau nu reuşiseră să-şi facă drum spre poartă:

DXLV Declaraţia lui David Cuşmaru la Poliţia din Iaşi, fără dată (sfârşitul anului 1944), *ibidem,* voi. 42, p. 40b (USHMM, microfilm 43).

DXLVI Jurnalul farmacistului Hirsch Zille, înaintat Tribunalului Poporului, fără dată (1944), *ibidem,* voi. 37, p. 26 (USHMM, microfilm 43).

> Pe la orele 4 dimineaţa am fost scoşi de-a valma bărbaţi, bătrâni, femei şi copii, înşiruiţi în convoaie şi duşi la gară. în faţa gării am fost culcaţi toţi, cu faţa la pământ, până când a venit un ofiţer de gardieni publici care ne-a lovit pe fiecare în parte cu un ciomag pentru a ne număra şi apoi am fost îngrămădiţi în vagoane[DXLVII DXLVIII].

Şi aceşti evrei au suferit de pe urma atacurilor mulţimii, în drum spre gară. Majoritatea civililor români nu au obosit şi nu s-au dus acasă, deşi nimeni nu i-a anunţat când (şi dacă) va pleca un al doilea transport. în al doilea transport au fost introduşi, în afară de evreii rămaşi în curte, şi cei arestaţi în zilele premergătoare pogromului şi ţinuţi în beciurile Poliţiei, precum şi supravieţuitorii măcelului de pe strada Alecsandri – cei care au fost duşi în curtea Legiunii de jandarmi a judeţului şi nu la Chestură – şi evrei arestaţi chiar în cursul nopţii sau la ultimele razii făcute în orele dimineţii, cu câteva ore înainte de plecarea trenului, şi transportaţi apoi cu camioane direct la gară[DXLIX].

Evreii scoşi noaptea din curtea Chesturii au fost aranjaţi în rânduri de câte şase – şi ei s-au lovit de numeroasele cadavre aruncate pe drumul spre gară: „Pe tot parcursul ne-am lovit peste tot de cadavre de bărbaţi, femei şi copii care au fost ucişi cu o zi înainte şi nu au fost îndepărtate". Aşa cum am arătat, şi aceşti evrei au fost bătuţi, înjosiţi şi jefuiţi de cetăţeni români pe drum, dar au „avut parte" şi de o altă experienţă: în orele nopţii au sosit în gară trenuri cu pasageri din alte oraşe, îndeosebi din Bucureşti. Piaţa din faţa gării era acoperită cu evrei cărora li se ordonase să stea culcaţi cu faţa la pământ: „Călătorii români de la gară spre oraş călcau fără milă pe noi cu bagaje în mână"[DL]. „Plimbarea peste corpurile noastre", cum a denumit această experienţă un alt evreu, se petrecea, cum am spus, în timp ce ofiţeri germani şi români urlau că cine va înălţa capul va fi împuşcat – „Şi peste capetele noastre au curs paturi de arme, curele [şi] picioare"[DLI]. Unul dintre evrei, care a încercat până în ultima clipă să scape de a fi băgat în convoi, „întrucât am presupus ce ne aşteaptă", a văzut mulţi poliţişti care au intrat dimineaţa devreme în curtea Chesturii, repezindu-se asupra recalcitranţilor şi asupra răniţilor care de fapt nu se puteau mişca, dar nu erau crezuţi:

> Loviţi mereu, am fost nevoit să mă încolonez în acea lungă *turmă* pe care o presimţeam că va *fi a morţii.* Conduşi de nemţi şi români am luat drumul gării Iaşi, fiind flancaţi de mitraliere şi maşini înarmate. *Aveam impresia sinistră a unei regizări machiavelice[1].*

însoţitorii români ai celor două convoaie spre gară – care, după cum am spus, erau în majoritate poliţişti „străini" şi jandarmi – n-au ţinut

DXLVII Declaraţia lui Jean Sigler la Poliţia din Iaşi, 18 aprilie 1945, *ibidem,* voi. 29, p. 20 (USHMM, microfilm 48).
DXLVIII Declaraţia lui Moriţ Suhăr la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război din Bucureşti, fără dată (1945), *ibidem,* voi. 40, p. 24b (USHMM, microfilm 43).
DXLIX *Cartea Neagră II,* p. 33.
DL Declaraţia lui Jean Şoihăt la Poliţia din Iaşi, fără dată (sfârşitul anului 1944), Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 42, p. 387 (USHMM, microfilm 43).
DLI Declaraţia lui Moise Şmil la Poliţia din Iaşi, fără dată (sfârşitul anului 1944), *ibidem,* p. 401b.

minte nici un eveniment deosebit, în fruntea echipei de poliţişti care au escortat acele convoaie s-au aflat doi şefi de secţie de poliţie, Ion Leucea şi Constantin Ciuhat. Leucea şi-a amintit că, „împreună cu alţi poliţişti şi ofiţeri de poliţie, cu soldaţi români şi germani", a dus convoiul de evrei de la curtea Chesturii la gară. „După ce am ajuns cu convoiul la gară, eu am plecat şi am intrat într'o cârciumă." Dar l-au găsit acolo doi agenţi care i-au transmis ordinul să ia 16 poliţişti şi să însoţească trenul la Roman[DLII] [DLIII]. A urcat în tren, dar, după spusele sale, a dormit până la Roman. De aici rezultă că el n-ar fi participat la toată gama de torturi şi asasinări de evrei – de care nu-şi amintea – din momentul îmbarcării şi până la sosirea lor în Roman. Pe parcursul acestei călătorii au fost asasinaţi, sufocaţi sau au pierit peste 2.000 de evrei.

Al doilea comandant de convoi, Ciuhat, a declarat că însoţitorii convoiului au primit ordin să-i însoţească pe evrei în ziua pogromului, la orele după-amiezei – sau, cum s-a exprimat el în anul 1945, „să însoţească cetăţenii evrei de la curtea Chesturii până la gară". Aceeaşi misiune i-a fost dată şi comandantului unităţii de poliţişti care urma să se desfăşoare în Basarabia, Victor Dragota:

> Eu am fost la aceste cordoane ca conducător până la gară. Ajunşi cu convoiul la gară, s'a dat un ordin, nu ştiu de către cine, ca toţi evreii să fie culcaţi la pământ. După aceea se ridicau grupuri de câte 30-40 oameni [adică evrei] pe care-i conducea la vagoane şeful de secţie Acostăchioaiei Petre. în vagoane nu ştiu câte câţi se îmbarcau, despre îmbarcarea lor ştie gardianul public Cristiniuc[DLIV].

Numele tuturor însoţitorilor români au fost dezvăluite încă din faza anchetelor, din anul 1945[DLV]. Toţi au fost anchetaţi şi nimeni nu a ţinut minte ce s-a întâmplat[DLVI]. Jandarmii din această unitate au fost postaţi toată ziua la Chestură, cu tot ce presupune această misiune, iar noaptea au primit ordin ca, împreună cu poliţiştii, „să escorteze pe evreii adunaţi în curtea Chesturii, cu scopul de a-i conduce la gară". Jandarmul Petre Dobreţ a descris astfel faptele lui de la gară: „Evreii conduşi în convoaie în dosul gării au fost culcaţi cu faţa pe jos pe caldarâm, măsură luată spre a se evita evadarea lor. De aici aceşti evrei erau îmbarcaţi în vagoane" [1]. După aceea jandarmii au plecat cu camioane spre Târgul Frumos, pentru a-i lua în primire şi însoţi mai departe pe evreii care mai rămăseseră din convoi. Şi el, şi camarazii săi nu au observat nimic deosebit. Comandantul acestui grup de jandarmi, Florin Ghineraru, urma să devină peste câteva

DLII Declaraţia lui Samuel Bogen la Poliţia din Iaşi, fără dată (sfârşitul anului 1944), *ibidem,* p. 409 (sublinierile îmi aparţin).

DLIII Proces-verbal al anchetei lui Ion Leucea la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 25 octombrie 1945, *ibidem,* voi. 26, p. 88b (USHMM, microfilm 48).

DLIV Dare de seamă asupra anchetei lui Constantin Ciuhat la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 24 septembrie 1945, *ibidem,* pp. 88-88b.

DLV Depoziţia lui Gheorghe Leahu la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 29 octombrie 1945, *ibidem,* voi. 26, p. 55b; declaraţia lui Ion Leucea înaintată Tribunalului Poporului din Bucureşti, fără dată, p. 87b.

DLVI *Ibidem.*

luni „spaima ghetoului Bershad” şi spaima altor ghetouri din Transnistria. Abilitatea tratării evreilor a căpătat-o la Iaşi.

„Averea celor plecaţi”

Inspectorul Siguranţei, Gioseanu, de la Inspectoratul Regional de Poliţie, a telegrafiat (la 30 iunie 1941, în primele ore ale dimineţii) Direcţiei Generale a Poliţiei din Bucureşti că situaţia s-a liniştit. în zorii zilei, un tren cu 2.530 de evrei a plecat în direcţia Roman – Târgu-Jiu (destinaţia finală a trenului încă nu era cunoscută), iar „peste câteva minute va pleca al doilea lot de circa 1.962 evrei tot cu tren special” (şi, într-adevăr, a plecat). Arestările au fost sistate la ordinul generalului Stăvrescu. Dimineaţa au ieşit patrule mixte de soldaţi români şi germani pentru a împiedica jefuirea locuinţelor evreieşti de către soldaţi şi cetăţeni români, „aşa cum s-a întâmplat în mahalale cu locuinţele *părăsite* de evrei”. Gioseanu a propus superiorilor săi ca „averile celor plecaţi să le preia şi da în custodie Parchetele civile”[DLVII DLVIII].

Propunerea nu era practică. „Averea celor plecaţi” devenise bun fără stăpân încă înainte de alungarea evreilor din casele lor, fiind împărţită între poliţişti, jandarmi, soldaţi – români şi germani – şi vecinii lor, care au luat tot ce se putea, fără ruşine, chiar şi atunci când evreii încă se mai aflau în case, cu certitudinea că nu vor fi pedepsiţi şi că în cele din urmă evreii vor dispărea. Ordinea publică s-a destrămat. Autoritatea centrală a învăţat destul de repede că dezordinea nu poate fi limitată doar la evrei, motiv pentru care s-a grăbit să oprească prădarea şi jaful pe care ea însăşi le-a permis. înainte de toate trebuia oprită campania de jaf şi asasinate dusă de soldaţii români pe cont propriu, de a-i retrage în garnizoană pe toţi soldaţii din Iaşi şi de a-i înlocui cu alţii. Antonescu a dat un ordin de zi prin care i-a înfierat pe soldaţii care au încercat să rezolve „pe cale particulară” problema evreiască (vezi *infra,* pp. 177-178).

După pogrom s-a făcut o percheziţie inopinată la angajaţii Poliţiei din Iaşi, găsindu-se asupra lor mari sume de bani. La şeful de secţie Leucea s-a găsit, printre altele, o pereche de cercei[DLIX]. După evacuarea evreilor din curte, dar înainte de scoaterea miilor de cadavre şi lichidarea celor grav răniţi, s-au adunat tot felul de obiecte şi bani pe pavajul acoperit cu

---

DLVII Depoziţia lui Petre Dobreţ (jandarm) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 15 ianuarie 1946, *ibidem,* voi. 30, pp. 232b-233 (USHMM, microfilm 48).

DLVIII Raport telefonic nr. 23651 al lui Emil Gioseanu (inspector de siguranţă), 30 iunie 1941, dimineaţa; copii: Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 40010, voi. 89, p. 230 (USHMM, microfilm 36).

DLIX Depoziţia lui Matei Cosma (inspector de poliţie) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 15 februarie 1945, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 26, p. 746 (USHMM, microfilm 48).

sânge. Căpitanul Darie şi-a amintit că „toate valorile, obiecte sau bani, ce se găseau pierdute în învălmăşeală [nu în timpul pogromului!] din curtea Chesturii erau depuse într'un sertar în cabinetul dlui chestor, obiecte ce au fost inventariate şi ulterior predate"[1]. Vicepreşedintele Comunităţii, Avram Hahamu, a văzut în curtea Chesturii, în ziua de miercuri, 2 iulie, când a fost adus acolo cu toţi rabinii şi cu douăzeci dintre fruntaşii Comunităţii (care n-au fost ucişi, pentru a servi drept ostateci), „mormane de încălţăminte şi haine de la cei ucişi"[DLX DLXI].

Bunurile evreilor – jefuite în zilele pogromului şi după pogrom, din case şi de la evrei – au ajuns în posesia cetăţenilor români şi a soldaţilor din ambele armate. Nimeni nu a fost pedepsit pentru că a jefuit sau a ucis evrei. în cele din urmă, s-au luat măsuri pentru a pune capăt jafului şi asasinatelor, deoarece împiedicau restabilirea liniştii şi ordinii în oraş, punând într-o lumină negativă regimul antonescian în ochii statelor care mai întreţineau încă relaţii diplomatice cu România, printre care şi Statele Unite şi Elveţia.

Ultima înjosire

„La urcarea în vagon eram din nou loviţi cu drugi, răngi de fier, cravaşe de cauciuc, paturi de armă şi scuipaţi şi batjocoriţi ca o ultimă maltratare adusă unor trimişi la moarte."[DLXII] La această ultimă maltratare au luat parte şi ceferişti români, în afară de jandarmi, poliţişti şi soldaţi din ambele armate. Majoritatea torţionarilor erau români. Toţi au acţionat în concordanţă şi cu putere, odihnindu-se de la o misiune la alta. Sute de evrei au fost răniţi în timpul îmbarcării, alte sute care erau deja răniţi au fost răniţi a doua oară, iar alte sute au fost aruncaţi morţi în vagoane în urma „ultimei înjosiri", după cum a numit această fază a pogromului unul dintre supravieţuitorii evrei. înjosirea cuprindea „numărarea" evreilor întinşi pe pământ cu drugi de lemn de numeroase ori şi călcarea lor în picioare, fugărirea printre două „garduri vii" de soldaţi postaţi din timp şi care loveau cu sălbăticie şi în ritm spinări şi picioare. „Recepţia" lângă vagon includea înfigerea de baionete şi bătăi pentru a-i grăbi pe evrei să urce, chiar omorârea celor slabi, şi, în sfârşit, zvârlirea răniţilor în vagoane concomitent cu înfigerea de baionete în cei care urcaseră deja, pentru a-i zori să-i tragă pe răniţi înăuntru. Un evreu care era culcat cu faţa la pământ a descris astfel momentul „numărării" :

DLX Depoziţia lui Constantin Darie (maior) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 29 august 1945, *ibidem,* voi. 27, p. 44b.

DLXI Depoziţia lui Avram Hahamu la Tribunalul militar al Corpului 2 Armată, 28 mai 1947, *ibidem,* voi. 61, p. 209b (USHMM, microfilm 45).

DLXII Declaraţia lui Manase Isovici la Poliţia din Iaşi, 7 septembrie 1944, *ibidem,* voi. 42, p. 403b (USHMM, microfilm 43).

Deodată am auzit strigând pe cineva în româneşte „pe cine am să-l lovesc cu băţul acela se va ridica” şi aşa a fost. Când am fost lovit m’am ridicat, atunci am auzit că ne numără. După ce a fost un număr destul de oameni pentru vagon, am intrat către portiţa din dreapta peronului unde abia un soldat neamţ iar ne număra. Dacă am trecut de el era un gard de santinele române cu arme şi baionete care ne loveau şi ne scuipau până la uşa vagonului.'Acolo cine nu a putut sări îndată a fost ajutat cu vârful baionetei, până s’a umplut vagonul bine şi au fost închise uşile[DLXIII].

DLXIII Memoriu a lui David Bandei către Tribunalul Poporului din Bucureşti, fără dată, *ibidem,* voi. 45, partea I, p. 338b.

Un alt evreu a descris acelaşi moment pe scurt: „în timp ce ne îmbarcau, santinele române şi gardieni ne-au înfipt baionetele în noi şi ne'au lovit cu cravaşa. Foarte mulţi au murit”[1]. în diferite porţiuni ale „cursei cu obstacole” au fost postaţi ceferişti care au bătut evrei cu ciocanele folosite la verificarea roţilor. La „numărătoare” au luat parte ofiţeri de la Poliţia din Iaşi, care se aflau acolo – unul dintre ei, Leon Cristiniuc, comandantul gardienilor, „un tânăr chipeş, mi se pare licenţiat în drept”, cum l-a descris un evreu care s-a străduit mult să-şi salveze tatăl. Comandantul gardienilor s-a folosit de cizmă sau de bici pentru a-i „număra” pe evrei şi pentru a le ordona să se ridice. „Subsemnatul am fost [numărat] cu bocancul”, a adăugat acelaşi evreu.

> înainte de îmbarcare am fost iar mânaţi să trecem printr-un culoar format din soldaţi şi ceferişti, care ne loveau cu patul puştii, baionete sau ciocane... Eu am fost lovit la frunte de o baionetă, deasupra ochiului drept. Din cauza sângelui care îmi împiedica vederea nu mai ştiu cum am ajuns în vagon. Totuşi ştiu că în momentul în care s'a închis vagonul în urma noastră, acel ce era însărcinat aci cu numărătoarea a strigat „o sută! ”[DLXIV DLXV].

La unul dintre vagoane, evreii au fost număraţi de responsabilul biroului de mişcare şi de ceferişti[DLXVI]. Echipaţi cu ciocane şi bâte, i-au bătut pe evrei fără întrerupere şi cu sălbăticie, de parcă se luau la întrecere – „Unii dintre noi la această numărătoare nici nu s'au mai ridicat”[DLXVII]. De fapt, oricine a fost postat lângă uşile vagoanelor îi bătea şi rănea pe evreii care nu reuşeau să se caţere în grabă pe podeaua înaltă a vagonului, acţiune dificilă şi pentru oameni în putere, darămite pentru răniţi şi bătrâni. Deosebirea dintre poliţiştii şi soldaţii români şi germani s-a rezumat doar la uneltele folosite: poliţiştii români băteau cu bastoane de cauciuc, iar soldaţii înţepau cu baionetele. „Am fost băgaţi 100-120 în vagoane de nemţi şi de.români care ne înţepau cu baionetele dacă nu urcam mai repede.”[DLXVIII]

Trebuie amintit că acţiunea de încărcare s-a desfăşurat pe întuneric, din cauza camuflajului impus în oraş: „Am fost luaţi în primire de un gard viu de soldaţi care loveau cum puteau şi pe întuneric ne-au urcat în tren”[DLXIX]. Din cauza întunericului şi a distanţelor reduse între trenurile care staţionau în gară totul s-a făcut din apropiere, aproape în intimitate.

DLXIV Depoziţia lui Iţic Aron la Poliţia din Iaşi, fără dată (septembrie 1944), *ibidem,* voi. 42, p. 420b.

DLXV Depoziţia lui Marcel Perlaf la Tribunalul Poporului din Bucureşti, fără dată (1945), *ibidem,* voi. 30, pp. 8b-9 (USHMM, microfilm 48). Un alt evreu l-a identificat printre „numărători” pe unul dintre şefii biroului de mişcare.

DLXVI în ideologia comunistă, ceferiştii erau consideraţi, *post factum,* un grup antifascist şi pro-comunist – în realitate, ei au fost printre primii simpatizanţi ai Gărzii de Fier, s-au evidenţiat prin antisemitismul lor şi au participat activ la pogromul din Iaşi.

DLXVII Depoziţia lui Mayer luhr (vezi *supra,* p. 154, nota 3), p. 88b.

DLXVIII Depoziţia lui Beniamin Kahane la şedinţa Curţii de Apel din Bucureşti, 30 decembrie 1947, *ibidem,* voi. 2, p. 12 (USHMM, microfilm 47).

DLXIX Depoziţia lui Leon Şloimovici la şedinţa Curţii de Apel din Bucureşti, 30 decembrie 1947, *ibidem,* p. 18.

Astfel, evreii care n-au făcut faţă ritmului au fost împuşcaţi de aproape şi, în general, cu pistoale. Nici un român sau german n-a fost rănit de gloanţe, în ciuda întunericului, ceea ce constituie o dovadă a planificării şi organizării acţiunii. „Soldaţi nemţi şi români ne numărau câte 120 şi ne băgau în vagon. Care nu se putea urca repede îl împuşca sau îl înţepa cu baioneta."[DLXX] Jandarmul Constantin Macovei, care a

DLXX Depoziţia lui Moise Ghinsberg la şedinţa Curţii de Apel din Bucureşti, 31 decembrie 1947, *ibidem,* voi. 1, partea a II-a, p. 211.

escortat un convoi la gară, a ţinut minte că au numărat evreii şi apoi i-au urcat în vagoane, „câte una sută sau peste o sută", şi că în convoiul pe care el l-a condus „se aflau şi femei şi copii, în vârstă de câte 12, 13, 14 ani"[1]. Invalidul de război Leon Haimovici a făcut tot ce i-a stat în putinţă să rămână lângă băieţelul său. în curtea Chesturii a refuzat să se elibereze fără el, şi noaptea aproape că s-a sacrificat pentru a rămâne cu el:

> Neuitate vor fi aceste numărători, când mă temeam că această numărătoare să facă ca nu cumva să fiu despărţit de băiatul meu, el fiind trimis într'un vagon iar eu în altul. Câte lovituri ne-a costat faptul de a fi împreună, nici nu mai ştiam, dar am izbutit. Am fost înţepat cu baioneta şi deşi sângele îmi curgea şiroaie, nu-mi păsa. Eram iar împreună. Am fost urcaţi împreună în vagoane. Nu ştiam încotro ne va duce. Credeam că vom fi duşi undeva la muncă. Nu bănuiam că vom ajunge să invidiem pe cei morţi în Iaşi. Nu ştiam că mai târziu ne vom ruga să ne împuşte. îi vom implora dar ei refuzau spunând că nu facem [valorăm – *n.m.]* nici cât un glonţ. A muri de sete nu e moarte aşa de grea, ziceau ei[DLXXI] [DLXXII].

Cine a fost responsabil de evacuarea evreilor cu trenurile – care au devenit „ale morţii" ? Generalul Stăvrescu a declarat: „Eu n'am avut nici o legătură în ceea ce priveşte operaţiunile de garnizoană cât şi transportarea celor rămaşi în viaţă la gară pentru a fi îmbarcaţi [în trenuri] şi transportaţi"[DLXXIII].

Colonelul Lupu, primul care a primit ordinul de a evacua toţi evreii din Iaşi, cu trenuri, „pachete, pachete", personal din partea lui Antonescu, în ajunul pogromului, nu a spus nimic despre ordinul respectiv, aruncând întreaga răspundere asupra prefectului Captaru: „Răspunderea situaţiei de la Iaşi în timpul masacrului cade în primul rând asupra prefectului de judeţ, care nu a dat nici un ordin şi nici nu a luat nici o măsură pentru a împiedica cele ce s'au petrecut". Ulterior, când s-a referit la evacuarea evreilor cu trenuri; s-a contrazis. După spusele sale, a văzut un convoi de evrei care era escortat spre gară de către *soldaţi germani:* „Am urmat coloana până la gară, dar văzând că nu pot face nimic m'am întors înapoi. întorcându-mă la Prefectură, prefectul col. Captaru m'a întrebat din al cui ordin sunt arestaţi aceia [evreii] şi conduşi spre gară"[DLXXIV]. Prefectul Captaru a recunoscut că a primit ordin scris, de la Ministerul de Interne, de a-i evacua pe evrei, care a confirmat o dispoziţie verbală anterioară, dar a pretins că acesta s-a referit numai la primul tren, cu 2.500 de evrei, pe când evacuarea celui de-al doilea transport s-a făcut la ordinul germanilor (afirmaţie mincinoasă), reducându-şi răspunderea la jumătate. A mai adăugat că nu el a condus operaţiunea, deoarece avea competenţa să

DLXXI Depoziţia lui Constantin Macovei (jandarm) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 14 decembrie 1945, *ibidem,* voi. 30, p. 66b (USHMM, microfilm 48).

DLXXII Depoziţia lui Leon Haimovici la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război din Bucureşti, fără dată (aprilie 1945), *ibidem,* voi. 30, p. 16b (USHMM, microfilm 48).

DLXXIII Proces-verbal privind confruntarea dintre generalul Stăvrescu, generalul Leoveanu şi colonelul Lupu la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 7 iulie 1945, *ibidem,* voi. 7, p. 13 (USHMM, microfilm 47).

DLXXIV *Ibidem.*

păstreze ordinea numai în judeţ, nu şi în Iaşi, „care făcea parte din zona militară de operaţiuni”[DLXXV].

Chestorul Poliţiei, Chirilovici, ai cărui poliţişti din subordine au escortat (împreună cu jandarmi şi soldaţi) evreii la gară, însoţindu-i şi în continuare, a pretins că „evreii de la Chestură au fost evacuaţi şi trimişi la gară din ordinul autorităţilor superioare administrative, la care operaţiune nu am colaborat şi nu am cunoştinţă”[1]. Ion Leucea, poliţistul care a condus unul dintre convoaie, a spus că a primit ordinul de la superiorii săi şi „dimpreună cu alţi poliţişti şi comisari, armata română şi germani am condus convoiul de evrei din curtea Chesturii la gară”[DLXXVI] [DLXXVII]. Inspectorul adjunct de poliţie, Matei Cosma, a aruncat răspunderea evacuării supravieţuitorilor din curtea Chesturii, transportării lor la gară şi îmbarcării lor în vagoane „de către gardieni şi şefii de secţie gardieni” asupra chestorului Poliţiei, Chirilovici, şi asupra secretarului Chesturii, Gheorghe Stănculescu, deoarece „această operaţiune a fost efectuată de către elementele din Chestura Poliţiei Iaşi”[DLXXVIII].

Aşadar nimeni nu a fost răspunzător pentru evacuarea, transferarea supravieţuitorilor, împuşcarea celor slabi, maltratarea pe parcurs şi la gară, libertatea acordată civililor de a-i lovi pe evrei, trecerea tanchetelor peste convoi, jaful şi bătăile în aşteptarea îmbarcării, formarea „gardului viu” de soldaţi, poliţişti, jandarmi şi ceferişti sau pentru aranjamentele practice cu aliaţii germani care au participat la toate fazele acestei acţiuni. Era ca şi cum evreii înşişi ar fi hotărât să părăsească Chestura şi să se evacueze cu trenurile. Un ceferist care a povestit despre operaţiunea de îmbarcare a evreilor în vagoane a descris în cuvinte simple scenele, aşa cum şi le amintea:

> Am plecat spre gară, unde am văzut un mare număr de evrei întinşi cu faţa la pământ, fiind păziţi de către *poliţişti, jandarmi* şi *nemji*. în dimineaţa de luni am asistat la încărcarea în vagoane a evreilor şi am văzut următoarele scene: Poliţia compusă din şefi de gardieni şi gardieni, dimpreună cu jandarmi şi cu unii din nemţi, înghesuiau în vagoane sub lovitură cu arma şi cu măciucă, în vagoanele cu marfă ce formau garnitura pregătită. Evreii, erau încărcaţi în vagoane prin înghesuite atât cât putea să încapă... Am văzut la încărcare şi ofiţeri din Jandarmerie... care supravegheau această operaţiune de îmbarcare şi care asistau la maltratările ce se făptuiau de către subalterni, soldaţi, subofiţeri şi poliţişti[DLXXIX].

DLXXV Protocolul interogatoriului acuzatului Captarp în şedinţa Tribunalului din Bucureşti din 14 iulie 1948, *ibidem,* voi. 1, partea I, p. 77b (USHMM, microfilm 47).

DLXXVI Memoriul lui Constantin Chirilovici (colonel) despre „comportarea sa legată de pogromul din 29 iunie 1941”, fără dată (prezentat tribunalului în august 1946), *ibidem,* voi. 51, p. 88 (USHMM, microfilm 43).

DLXXVII Rezumatul depoziţiilor angajaţilor de la Poliţia din Iaşi, pregătit de Procuratura Tribunalului
Poporului din Bucureşti, fără dată (1945), *ibidem,* voi. 26, p. 24b (USHMM, microfilm 48).

DLXXVIII Depoziţia lui Matei Cosma (inspector de poliţie) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 15 februarie
1945, *ibidem,* voi. 27, p. 73b.

DLXXIX Depoziţia lui Gheorghe Mar (lucrător CFR) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 7 februarie
1946, *ibidem,* voi. 33, p. 359b (USHMM, microfilm 41) (sublinierea îmi aparţine).

Acest ceferist i-a văzut deci pe toţi participanţii la operaţiunea de încărcare... în afară de ceferişti. Unul dintre supravieţuitori a declarat că „foarte mulţi evrei au fost ucişi de loviturile de ciocan pe care le primeau de la ceferiştii care erau în gară şi care poartă aceeaşi vină ca şi ceilalţi criminali”[DLXXX].

Răspunderea pentru dispoziţia de evacuare a evreilor o poartă Ion Antonescu şi Mihai Antonescu, ministrul de Interne, care a primit ordinul spre executare, şi autorităţile din Iaşi, prefectul, Poliţia, Jandarmeria, garnizoana, unitatea germană care se afla atunci la Iaşi, gata întotdeauna să-şi ajute, în asemenea chestiuni, aliaţii dornici să scape de evrei. Este important să subliniem că şi această acţiune s-a născut la Bucureşti şi nu la Berlin, aşa cum au dovedit-o mai târziu dezbaterile de la şedinţele de guvern (vezi *infra,* pp. 399 *sqq.},* şi aceasta în ciuda eforturilor – care au continuat vreme de cincizeci de ani – de a disculpa autorităţile româneşti şi poporul român şi de a arunca întreaga răspundere asupra germanilor.

DLXXX Notele lui Puiu Cotler despre „trenul morţii”, fără dată, *ibidem,* voi. 42, p. 422b.

Contribuţia CFR-ului la „trenul morţii”

Cine a fost răspunzător de *pregătirea trenurilor* care au devenit un cimitir mobil al evreilor din Iaşi? Cu alte cuvinte, cine a ordonat pregătirea a două trenuri pentru evacuarea evreilor şi cine a executat aceste dispoziţii? Răspunsul la această întrebare simplă s-a complicat tot mai mult de-a lungul anilor, din cauza încercării tuturor celor implicaţi în desfăşurarea pogromului de a fugi de răspundere. Lanţul de comandă în asemenea cazuri este, în aparenţă, clar. O autoritate executivă ordonă şefului gării Iaşi să pregătească un tren, şefiil gării cere inspecţiei de mişcare să formeze trenul indicând numărul vagoanelor şi felul lor, iar personalul biroului din staţie stabileşte locul de staţionare a trenului pe perimetrul gării, care avea douăzeci de linii paralele, conform categoriei trenului, modul de încărcare şi urgenţa acţiunii. Dar în gara Iaşi se afla şi un delegat special al Marelui Stat-Major, un locotenent-colonel cu competenţe largi, care supraveghea circulaţia spre front, şi nici un tren nu intra sau pleca din gară fără ştirea şi aprobarea lui. Pe teritoriul gării se afla şi o formaţiune militară aflată sub comanda unui căpitan. Aşadar „trenul morţii” atingea două domenii – birocratic-administrativ şi militar.

în ciuda faptului că toţi responsabilii români pentru evacuarea supravieţuitorilor evrei din curtea Chesturii au încercat să ascundă adevărul şi să arunce întreaga răspundere asupra germanilor, avem posibilitatea de a reconstitui lanţul de comandă şi ordinele care au condus la continuarea pogromului pe altă cale. în 1947, prefectul Captaru a recunoscut că în ziua pogromului, la ora 7 seara, a fost chemat la telefon de ministrul adjunct de Interne, Jak Popescu, acesta „dându-mi ordin să intervin la Inspecţia de Mişcare Iaşi, pentru a pune la dispoziţie pentru trimiterea celor arestaţi la Chestură numărul necesar de vagoane”, în vederea trimiterii lor la Paşcani sau la Vaslui, conform dispoziţiilor ce vor fi date în continuare[1]. Ora indicată şi destinaţiile de evacuare nu erau reale. Ordinul de evacuare al lui Antonescu indica în mod clar lagărul Târgu-Jiu şi sudul României în general. Captaru a transmis ordinul chestorului Poliţiei, Chirilovici, şi a dorit să afle despre câţi evrei este vorba. Chirilovici i-ar fi spus de 2.530 de evrei, iar „restul să fie lăsaţi liber” – afirmaţie care, desigur, nu era adevărată. După aceea Captaru i-a cerut inspectorului de mişcare, Romulus Ciugulescu, să pună la dispoziţia operaţiunii de evacuare 50 de vagoane „goale şi acoperite”[DLXXXI DLXXXII].

Ciugulescu, inspector adjunct responsabil cu mişcarea trenurilor, a ţinut minte telefonul primit de la prefect şi a adăugat că l-a întrebat pe

---

DLXXXI Depoziţia lui Dumitru Captaru (colonel) la Procuratura Generală din Bucureşti, Cabinetul pentru anchetarea criminalilor de război, 19 noiembrie 1947, *ibidem,* voi. 2, p. 125b (USHMM, microfilm 47).

DLXXXII *Ibidem,* p. 126. Pentru a nu se autoincrimina, Captaru a mai pretins că evreii au fost duşi la gară de către „o unitate germană puternică”, o unitate de poliţie militară a Diviziei 14 şi un număr de poliţişti români. Captaru purta răspunderea formală pentru dispoziţia de a forma trenul şi pentru îmbarcarea evreilor în vagoane.

Captaru care este destinaţia transportului, iar prefectul i-a răspuns că „aceasta nu mă priveşte”. Ciugulescu a transmis ordinul „subalternilor mei pentru executare”, adică inspectorul biroului de mişcare de serviciu, Claudius Rivalei. Într-o scrisoare trimisă în august 1945 Tribunalului Poporului din Bucureşti, Ciugulescu – care între timp avansase în importanta funcţie de inspector-şef al CFR-ului – declara că într-adevăr a primit ordinul de la prefectul Captaru şi l-a executat, deoarece era atunci inspector de serviciu. Dispoziţia „a fost transmisă” pentru „executare” şi „s-a dat ordinul” de a pregăti 50 de vagoane acoperite. Cuvintele *evrei, evacuare, încărcare* ş.a. n-au apărut în scrisoare, iar în general a lăsat senzaţia că este persecutat din cauza unei probleme tehnice în care a fost implicat în trecut[1].

în zorii zilei de 30 iunie i s-a comunicat că trenul a plecat în direcţia Paşcani, iar el ar fi fost surprins că nu s-au folosit toate vagoanele puse la dispoziţie pentru transport (adică au fost înghesuiţi mai mulţi evrei în fiecare vagon). A doua zi dimineaţa, la ieşirea din tură, s-a dus acasă. „Eu personal nu am asistat la îmbarcarea evreilor, întrucât nu m’am putut mişca din biroul meu şi nici nu era în competenţa mea... După aceea am fost informat că îmbarcarea au făcut-o germanii.” [DLXXXIII DLXXXIV] Aşa cum am menţionat, el nu a văzut nimic, misiunea lui reducându-se la o problemă birocratică, de primire şi transmitere mai departe a unui ordin în vederea executării. Adjunctul şefului de gară, Nicolae Savinescu, a primit ordinul şi a dat dispoziţie inspectorului de mişcare de serviciu, Rivalet, să formeze trenul dintr-un stoc de 160-180 de vagoane aflate la dispoziţia prefectului, pentru eventuala evacuare a populaţiei din Iaşi. Vagoanele au fost trase de pe linii interioare la peronul trei, din faţa sălii de aşteptare. Rivalet le-a cerut responsabilului cu transportul de mărfuri şi responsabilului cu manevrarea vagoanelor în staţie să execute ordinul. Şi într-adevăr, ei s-au îngrijit să despartă 50 de vagoane de marfă din stoc, transferându-le de la linia 16 la peronul 3, exact în faţa sălii de aşteptare[DLXXXV].

Nicolae Savinescu – care, „făcea parte din Mişcarea legionară”, după cum au stabilit instanţele juridice – a pretins că vagoanele alese pentru operaţiune erau dintre cele pregătite în vederea evacuării populaţiei, fiind deci „curăţate, dezinfectate şi spălate”[DLXXXVI]. ' Funcţionarul de la mişcare Cezar lonescu şi-a amintit că Savinescu a ordonat să fie scoase 12 vagoane dintre cele pregătite, „pentru că aveau obloane, care se puteau deschide”, preferându-se vagoane fără aerisire, care serveau pentru transportul de mărfuri şi nu erau potrivite „pentru transportarea vitelor sau a altor animale, întrucât nu aveau orificii de aerisire”[DLXXXVII]. În continuare, s-a

DLXXXIII Scrisoarea lui Romulus Ciugulescu (inspector-şef la CFR) către Tribunalul Poporului din Iaşi, 12 iunie 1945, *ibidem,* voi. 27, p. 159 (USHMM, microfilm 48).

DLXXXIV Depoziţia lui Romulus Ciugulescu (inspector-şef la CFR) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 10 iulie 1945, *ibidem,* voi. 38, pp. 20-20b (USHMM, microfilm 43).

DLXXXV Declaraţie prezentată de Nicolae Savinescu (adjunctul şefului gării din Iaşi) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 8 septembrie 1945, *ibidem,* p. 7.

DLXXXVI Proces-verbal de la anchetarea lui Nicolae Savinescu (adjunctul şefului gării din Iaşi) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 6 septembrie 1945, *ibidem,* p. 4b.

DLXXXVII Darea de seamă preliminară a Procuraturii cu privire la acuzatul Nicolae Savinescu

dovedit că Savinescu a fost de faţă la îmbarcarea evreilor şi chiar a supravegheat acţiunea, bătând el însuşi evrei şi înjurându-i[DLXXXVIII]. Comandantul postului de poliţie al gării, comisarul Gheorghe Apostolescu, care a pretins că nici el nu a avut vreo legătură cu operaţiunea transportării evreilor, a spus că „din oamenii din colectivul de conducere", la îmbarcarea evreilor în vagoane au fost prezenţi adjunctul şefului de gară Nicolae Savinescu şi inspectorul Rivalet. Comisarul şi-a mai amintit că „lucrătorii CFR din gara Iaşi au primit ordin să bată cu scânduri geamurile de la vagoanele de marfă în care au fost îmbarcaţi locuitorii evrei din oraşul Iaşi"[DLXXXIX]. Acestea erau vagoane care aveau totuşi ferestre. Manevrele pentru despărţirea vagoanelor cu ferestre de cele fără ferestre sau cu orificii mici în apropierea tavanului au fost complicate.

(cuprinzând şi un rezumat al depoziţiei lui Cezar lonescu), fără dată (1945), *ibidem,* p. 3.

DLXXXVIII Depoziţia lui Corneliu Zborschi (şef de birou în gara Iaşi) la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război din Bucureşti, 25 august 1945, *ibidem,* voi. 38, p. 156 (USHMM, microfilm 43).

DLXXXIX Depoziţia lui Gheorghe Apostolescu (comisar de poliţie) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, *ibidem,* voi. 37, p. 94b.

Pe perimetrul gării se aflau atunci 800 de vagoane cu armament şi muniţii. Şi, în general, îmbarcarea evreilor a fost o acţiune complicată, care a necesitat coordonare şi un efort organizatoric din partea ceferiştilor. Vagoanele staţionate la peronul 16 (de mărfuri) au fost transferate, printr-o manevrare prudentă, la peronul 8, iar apoi la peronul 3 (pentru pasageri).

„După ce se umplea un vagon [cu evrei] se împingea garnitura mai departe [fără locomotivă] spre a aduce în faţa peronului vagonul următor spre încărcare. Astfel s'a încărcat un număr de 36 vagoane” – aşa a descris Savinescu acţiunea de îmbarcare. El a văzut în gară numai germani, şi chiar a subliniat acest lucru: „Nici un funcţionar al gării Iaşi de serviciu, precum nici un element aparţinând autorităţilor noastre [româneşti] nu a luat parte la aceste îmbarcări, care au fost exclusiv conduse şi efectuate de germani”. Şi a mai adăugat că nu poate preciza „câţi oameni au fost îmbarcaţi în fiecare vagon”[1]. El doar a auzit că *germanii* i-au zorit pe evrei. Apoi şi-a amintit că deşi a alocat 50 de vagoane la primul tren, 14 au rămas goale, şi ele au fost folosite la pregătirea celui de-al doilea tren, care urma să cuprindă 30 de vagoane. Dar şi în acest caz au rămas nefolosite, din diverse motive, 16-18 vagoane, „iar restul de vagoane au rămas în depozitul staţiei”. De data aceasta şi-a amintit că „din cauză că în depozitul de vagoane al staţiei Iaşi nu au fost suficiente vagoane închise pentru transportul vitelor prevăzute cu aerisire am fost nevoit să completez garnitura de 50 de vagoane şi cu vagoane de marfă de tot felul, care nu erau prevăzute cu obloane de aerisire”. El nu şi-a amintit câte vagoane cu aerisire au fost în al doilea tren şi câte au fost închise ermetic. Şi, în general, nu el s-a ocupat atunci de manevrarea vagoanelor în gară, ci adjunctul său, Claudius Rivalei, şi funcţionarul de serviciu pentru astfel de probleme, lonescu. De aceea, nu el a cerut „schimbarea a 12 vagoane în primul tren pentru că nu aveau obloane care puteau fi deschise [pentru aerisirea vagonului sau pentru a le permite evreilor să evadeze – *n.m.]”*[DXC DXCI].

La manevra din gară s-au folosit două locomotive, un număr necunoscut de ceferişti (care au dirijat trenul cu lanterne speciale pentru camuflaj sau au fost postaţi în vagoane pentru acţionarea frânelor), muncitori care au împins cu mâinile vagonul care era la rând pentru îmbarcare, funcţionarii şi directorii care au coordonat operaţiunea, majoritatea urmărind ce se întâmplă din gară, de la ferestrele etajelor superioare, şi oamenii de legătură şi telefoniştii care coordonau mişcarea trenurilor cu staţiile următoare.

Nici inspectorul de mişcare din gara Iaşi, Ion Ţăranu, care a coordonat deplasarea trenului, nu şi-a amintit prea multe, deoarece birourile lui fuseseră mutate, la 25 iunie, din perimetrul gării pe o stradă

DXC Depoziţia lui Nicolae Savinescu (adjunctul şefului gării din Iaşi) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 6 septembrie 1945, *ibidem,* voi. 38, pp. 34-35.

DXCI Proces-verbal de la anchetarea acuzatului Nicolae Savinescu (adjunctul şefului gării din Iaşi) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 14 martie 1946, *ibidem,* voi. 37, p. 96b.

din apropiere. După spusele sale, a rămas acolo în noaptea evacuării, în gară aflându-se efectiv ajutorii lui şi inspectorii de serviciu. El şi-a amintit că primul tren cu evrei a plecat fără o destinaţie clară. în noaptea evacuării evreilor i s-a comunicat telefonic că şi gara a fost atacată, la fel ca şi alte clădiri din Iaşi în ziua rebeliunii, dar nu ştie cine au fost agresorii. Prefectul a ordonat telefonic inspectorului de serviciu Ciugulescu să pregătească în gară 50 de vagoane, „în vederea unor *transporturi de deportaţi politici.* Staţia a executat ordinul primit de la Prefectură”[DXCII].

DXCII Depoziţia lui Ion Ţăranu (inspector de mişcare) la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război din Bucureşti, 4 aprilie 1945, *ibidem,* voi. 38, pp. 21-21b; depoziţia lui Ion Ţăranu la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 20 august 1946, *ibidem,* pp. 23-23b.

Şi Săvinescu, arestat la sfârşitul anului 1945, a pretins că nu a avut nici o legătură cu lichidarea evreilor. Singura lui misiune a fost pregătirea trenului, iar când primul tren cu evrei a ajuns la staţia vecină Cucuteni, „ne-a confirmat sosirea garniturii fără a ne raporta nimic extraordinar” cu privire la tren[1].

Şi responsabilul cu circulaţia pasagerilor, Rivalet, a explicat anchetatorilor că el nu a făcut altceva decât să îndeplinească „ordinele în ceea ce priveşte mişcarea de vagoane”. Nemţii sunt cei care i-au îngrămădit pe evrei în vagoane şi „noi funcţionarii CFR-ului neavând absolut nici un amestec, nepermiţându-ni-se nici măcar a ne apropia de tren”. în afară de aceasta era întuneric absolut, iar el nu a văzut ce s-a întâmplat. După spusele sale, numai după ce s-a luminat de ziuă „am văzut de departe soldaţi români”. Este adevărat că a fost amestecat în arestarea unui ofiţer evreu, maiorul dr. Kaufman, care a fost scos cu forţa dintr-un tren de pasageri obişnuit şi aruncat în „trenul morţii”, dar a susţinut că permisul de circulaţie al ofiţerului evreu nu era în ordine – şi acest lucru nu era de cometenţa lui, a adăugat Rivalet, ci a delegatului Marelui Stat-Major în gară, locotenent-colonelul Mavrichi.

în plus, există o regulă cunoscută în circulaţia unui tren: „Responsabilitatea staţiei de tren ia sfârşit în momentul când trenul care a părăsit-o ajunge la staţia următoare”, de unde este supravegheat de alte staţii[DXCIII DXCIV]. „Trenul morţii” doar ajunsese la staţia următoare!

Implicarea Armatei române

Un funcţionar de la biroul de mişcare al gării, care se pare că nu s-a ocupat de pregătirea „trenului morţii” din cauza diviziunii muncii, a subliniat în mod clar că „alocarea de vagoane nu era posibilă fără ordinul autorităţilor militare româneşti, care a fost transmis prin organele autorizate ale CFR-ului”. Autorităţile militare germane nu puteau solicita vagoane de la CFR decât prin intermediul autorităţilor româneşti: „în nici un caz nu s’ar fi luat în consideraţie o cerere pe care ar fi făcut-o Comandamentul militar german, direct nouă, fără ca în prealabil să aibă avizul organelor superioare româneşti”[DXCV].

Un alt factor care a ordonat formarea trenului a fost delegatul

---

DXCIII Proces-verbal de la anchetarea martorului Nicolae Săvinescu (adjunctul şefului gării din Iaşi) la Tribunalul militar al Corpului 2 Armată, 26 mai 1947, *ibidem,* voi. 45, p. 189b.

DXCIV Proces-verbal de la anchetarea lui Claudius Rivalet (inspector CFR) la Tribunalul militar al Corpului 2 Armată, 7 iunie 1947, *ibidem,* voi. 45, p. 191b (USHMM, microfilm 45).

DXCV Depoziţia martorului Mircea Protopopescu (funcţionar în biroul de mişcare) la Tribunalul Poporului din Iaşi, 17 iulie 1945, *ibidem,* voi. 38, p. 16 (USHMM, microfilm 43).

Marelui Stat-Major, locotenent-colonelul Eugen Mavrichi. Ca de obicei când e vorba de Iaşi, este greu să reconstitui faptele tuturor celor implicaţi într-un capitol anume al pogromului, deoarece toţi au încercat să scape de răspundere, minţind în ceea ce priveşte rolul lor în desfăşurarea măcelului, iar forurile superioare chiar au falsificat documente sau le-au schimbat pe cele originale cu altele (vezi *infra,* pp. 411 *sqq.f* Delegatul Marelui Stat-Major în gara Iaşi era subordonat unui eşalon superior al Marelui Stat-Major care se stabilise din timp la Iaşi, pe strada Copou, în clădirea liceului militar (eşalonul Marelui Stat-Major servea Marele Cartier General, care conducea operaţiunile militare pe front). Biroul locotenent-colonelului Mavrichi se afla pe strada Carp, în apropierea gării, la 150 m de eşalonul Marelui Stat-Major.

După afirmaţiile sale, nimeni nu i-a cerut aprobarea de a forma trenul, deoarece nu era vorba de un tren militar. El nici n-a ştiut ce s-a petrecut cu evreii din Iaşi – „nu am avut nici o cunoştinţă de *evenimentele* ce s'au petrecut în zilele de 28, 29, 30 iunie 1941", şi n-a avut ocazia să discute cu cineva despre acele evenimente, întrucât era ocupat până peste cap cu misiunile sale. Dar a auzit tot timpul împuşcăturile. „Ordinele cu privire la mişcarea vagoanelor şi a trenurilor" le-a primit direct de la Marele Cartier General, prin intermediul maiorului Gherasim, şeful biroului de transporturi. El nu a observat cu adevărat prezenţa „trenului morţii", însă a declarat că *germanii sunt vinovaţi* de toate. Şi-a amintit că comandantul militar al gării, căpitanul Gheorghe lonescu, l-a anunţat atunci că „germanii îmbarcă evrei în vagoane", ceea ce a contrazis afirmaţia lui anterioară, că nu a ştiut ce se petrece. lonescu îi era subordonat, astfel încât era imposibil, a susţinut Mavrichi, să fi cerut vagoane în numele lui: „Nu mi s-a raportat câte vagoane s'au deplasat cu populaţia evreiască în gară. Nu am cerut nici o lămurire în privinţa acestor trenuri şi nici n-am urmărit în ce direcţie au plecat"[1].

La 1 iulie 1941, comandantul postului de poliţie din gară a raportat superiorilor săi că „la îmbarcare au fost militari germani, *căpitanul lonescu,* comandantul militar al gării, şi *Poliţia"*[DXCVI DXCVII]. în gară se afla o gardă militară condusă de căpitanul Dumitru Pietraru, ofiţer de rezervă numit în funcţie de către locotenent-colonelul Mavrichi, care, potrivit spuselor sale, nici el nu ar fi fost amestecat în pregătirea „trenului morţii". în staţii mici, a afirmat el, misiunea comandantului era să fie prezent la urcarea călătorilor în trenurile militare şi civile şi să asigure ordinea în staţie. El este cel care primeşte cererile de vagoane şi raportează delegatului Marelui Stat-Major „pentru aprobare şi programare", în gara Iaşi, care era o staţie mare, situaţia era diferită. Secţia de supraveghere a mişcării CFR era în legătură directă cu delegatul Marelui Stat-Major, trecând peste comandantul gărzii. „Delegatul Marelui Stat-Major era locotenent-colonelul Mavrichi", a

---

DXCVI Depoziţia lui Eugen Mavrichi (locotenent-colonel) la Tribunalul Poporului din Iaşi, 11 iulie 1945, *ibidem,* voi. 37, pp. 160b-162 (USHMM, microfilm 48).

DXCVII Raport nr. 947 al postului de poliţie din gara Iaşi către Inspectoratul Regional de Poliţie, 1 iulie 1941; copii: *ibidem,* voi. 59, p. 53 (USHMM, microfilm 44).

explicat căpitanul. După spusele sale, şi el a fost doar un „spectator pasiv” la îmbarcarea evreilor în vagoane, care au fost „însoţiţi” de *poliţişti* şi *comisari,* şi au trecut printr-un coridor de *soldaţi* până la tren: „Poliţiştii îmbarcau oameni în vagon, îi numărau, trăgeau uşile şi închideau vagoanele... am văzut primul tren, iar din ferestrele cu gratii ale vagoanelor ieşea aburul cum iese fumul pe horn”. El nu a ştiut ora de plecare a trenurilor, „ambele încărcături făcându-se de *Poliţie şi Calea Ferată*”[DXCVIII]. Toate forţele pe care le-a amintit erau româneşti. Deşi a pretins că n-a avut nici un fel de legătură cu această problemă, şi-a amintit de un caz care l-a cutremurat: un avocat evreu, care a sosit cu trenul din Bucureşti, la coborâre a fost luat în primire de către poliţişti români şi, fără să ştie despre ce este vorba, a fost băgat în trenul cu evacuaţi.

> Afirm că pe mine nu m’a privit îmbarcarea acestor oameni în vagoane, deoarece eu nu am fost anunţat nici de cererea de vagoane, nici de formarea trenului, nici de programarea lui şi nici de ora plecării lui. Eu n’am primit de la delegatul Marelui Stat-Major sau de la o altă autoritate înştiinţarea sau însărcinarea de a face această operaţiune. Ea a fost făcută exclusiv *de Poliţia din Iaşi.* Singura autoritate pe care eu am văzut-o în gară efectuând îmbarcarea. Eu cred că modul barbar cu care s’a făcut înghesuirea oamenilor în vagoane a fost făcut cu intenţia de a-i batjocori şi asfixia pe oameni... Menţionez că în al doilea lot de evrei, adică la a doua îmbarcare au fost băgaţi în vagoane şi femei şi copii care se ţineau agăţaţi de părinţii lor[1].

El nu a lămurit ce au făcut acei zeci de soldaţi pe care i-a comandat în cursul îmbarcării în vagoane. Maiorul Spiru Gherasim, şeful secţiei de transporturi şi trafic în Marele Cartier General, la care ajungeau toate rapoartele delegaţilor Marelui Stat-Major în gările importante, a pretins că „trenul morţii” a fost trimis din Iaşi la ordinul *Ministerului de Interne,* fără precizarea dacă este tren militar sau civil. El a ordonat într-adevăr deschiderea uşilor trenului când a ajuns la Roman (reşedinţa temporară a Marelui Cartier General – vezi *infra,* p. 274) şi descărcarea morţilor, dar a facut-o deoarece trebuia evacuată linia şi nici o autoritate locală nu ştia ce să facă. însă trenul aparţinea Ministerului de Interne[DXCIX DC].

Ministrul de Interne, Dumitru Popescu, al cărui adjunct, Jak Popescu, ordonase prefectului să formeze trenul, a pretins că nu are nici o legătură cu pogromul (executat, după spusele sale, de către Armata germană) sau cu „trenul morţii” :

DXCVIII Depoziţia lui Dumitru Moraru (căpitan) la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război din Bucureşti, 28 august 1945, *ibidem,* voi. 38, pp. 17-17b (USHMM, microfilm 43).

DXCIX *Ibidem,* pp. 19-19b. Când a început pogromul, unitatea lui Pietraru a fost întărită, la cererea lui, cu douăzeci de soldaţi.

DC Depoziţia lui Spiru Gherasim (locotenent-colonel) la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război din Bucureşti, 6 aprilie 1945, *ibidem,* voi. 38, p. 40b (USHMM, microfilm 43). Ofiţerul a notat în depoziţie ordinele pe care le-a dat prefectului de la Roman, şefului staţiei şi companiei sanitare a armatei de la Roman cu privire la tren şi morţii din tren.

> Evacuarea evreilor din Iaşi s'a făcut de către organele Armatei [române] iar eu ca Ministru de Interne fiind stare de război nu aveam posibilitatea de a împiedica această evacuare sau de a influenţa organele militare. Trenul care efectua acest transport era *tren militar* cu un comandant militar şi cu gardă militară[DCI].

Prefectul Captaru – pe care toţi cei implicaţi în pregătirea trenului l-au indicat, împreună cu generalul Stăvrescu, ca fiind cel care a ordonat pregătirea trenului – a pretins, în 1946, că ideea evacuării a aparţinut *Comandamentului german,* însă dispoziţia de pregătire a două trenuri a fost dată de delegatul Marelui Cartier General aflat în gara Iaşi:

> Formarea celor două trenuri speciale în plin timp de război şi imediat în zona de front nu s'a putut face decât de autorităţi superioare militare, gara fiind militarizată iar mişcarea oricărui vagon nefiind făcută decât după ordinul delegatului secţiei transporturi de la Marele Cartier General în gara Iaşi.

însă Captam a pretins, în acelaşi document, că la 29 iunie a reuşit să-l convingă pe Mihai Antonescu, în convorbirile telefonice pe care le-au avut în ziua pogromului, „să suspende ordinul de a evacua toată populaţia masculină evreiască din Iaşi aşa cum se ordonase"[DCII].

Pe de altă parte, Captam nu a dezvăluit anchetatorilor că, în timp ce evreii erau îmbarcaţi în vagoane, el a raportat Ministemlui de Interne conţinutul convorbirii pe care

DCI Depoziţia lui Dumitru Popescu (general) la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război din Bucureşti, 27 iunie 1945, *ibidem,* voi. 27, p. 6b (USHMM, microfilm 48).

DCII Memoriu al lui Dumitru Captaru (colonel) depus în apărarea sa, însoţit de treizeci de copii de documente, fără dată (iunie 1946), *ibidem,* voi. 33, p. 51 (USHMM, microfilm 43).

o avusese înainte cu Mihai Antonescu, în care se specificase : „Populaţia evreiască din Iaşi urmează să fie evacuată cu bărbaţi, femei şi copii. Evacuarea se va face în grupuri, punându-se la dispoziţie numărul de trenuri necesare”. Mihai Antonescu, a raportat atunci Captaru, a ordonat Ministerului de Interne să hotărască în ce localităţi vor fi evacuaţi evreii. Şi pentru ca ministrul să înţeleagă complexitatea misiunii, a adăugat: „Numărul evreilor din Iaşi este de circa 45.000”[1]. A doua zi dimineaţa, într-un alt raport (a cărui autenticitate nu poate fi pusă la îndoială), prefectul Captaru i-a cerut ministrului de Interne, după ce i-a raportat despre plecarea celor două transporturi cu evrei, permisiunea de a continua evacuarea tuturor evreilor din Iaşi: „Cu onoare vă rugăm a da dispoziţii de evacuarea evreilor din Iaşi, conform ordinului Domnului Vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri”[DCIII DCIV]. Ministerul de Interne a restrâns *postfactum* ordinul secret original transmis telefonic de către Mihai Antonescu, aplicându-i data de 1 iulie 1941: „Conform ordinului telegrafic nr. 4586 din 30 iunie 1941, al Ministerului Afacerilor Interne, bărbaţii evrei ce vor fi găsiţi ca suspecţi în oraşul Iaşi vor fi evacuaţi”[DCV]. Aşadar „trenul morţii” era trenul cu evreii *suspecţi!*

în concluzie, la acţiunea de pregătire a trenurilor au participat toate organele autorităţilor române şi salariaţii de la Căile Ferate. Ordinele au venit, cum se obişnuia în regimul dictatorial antonescian, de la toţi cei cu funcţii de comandă: de la Ion Antonescu la ministrul adjunct de Interne, Jak Popescu, iar de la acesta la prefectul Captaru ; de la Ion Antonescu la Marele Cartier General şi direct comandantului militar al oraşului, colonelul Lupu; de la Marele Cartier General la generalul Stăvrescu, iar de la Stăvrescu şi Captaru la chestorul Poliţiei, Chirilovici; de la prefectul Captaru şi delegatul Marelui Stat-Major în gară, locotenent-colonelul Mavrichi, la şeful gării; de la toţi cei cu funcţii de răspundere în oraş, subordonaţilor lor din gară: comandantul militar al gării, comandantul gărzii din gară, comandantul postului de poliţie, comandantul Companiei de pază nr. 7 a CFR-ului – toţi au participat la îmbarcarea evreilor, toţi s-au .străduit să îndeplinească cu devotament şi cruzime ordinul de a-i lichida pe supravieţuitorii pogromului în vagoanele devenite „trenuri ale morţii”. Nicăieri germanii nu au fost amestecaţi în hotărârea evacuării evreilor cu trenul, dar peste tot au ajutat pe cât posibil să ucidă evrei, cât timp unităţile lor s-au aflat în zonă.

DCIII Raportul telefonic al prefectului Captaru către Cabinetul ministrului de Interne (convorbirea a fost notată de primitor, căpitanul Eugen Nicolescu), Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 40010, voi. 89, p. 478 (USHMM, microfilm 36).

DCIV Raport nr. 1054 al prefectului Captaru către Cabinetul ministrului de Interne, 30 iunie 1941, ora 9.20, *ibidem,* pp. 473-474.

DCV Proces-verbal al şedinţei Consiliului de coordonare sub conducerea prefectului Captaru, care s-a întrunit la 1 iulie 1941; copie: Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 29, p. 38 (USHMM, microfilm 48). Telegrama nr. 4586, semnată de ministrul de Interne, Dumitru Popescu (copie) (document falsificat, întocmit după pogrom), *ibidem,* voi. 33, p. 71 (USHMM, microfilm 43).

în sfârşit, toţi cei implicaţi în înghesuirea evreilor în „trenurile morţii" au ascuns faptul că a existat un ordin anterior – al lui Ion Antonescu sau Mihai Antonescu (depinde cine a primit ordinul) – de evacuare a tuturor evreilor din Iaşi. La anchetele desfăşurate timp de câţiva ani, organizatorii „trenului morţii" şi executanţii ordinului au uitat rolul pe care l-au jucat în desfăşurarea acţiunii, ţinându-i minte numai pe alţii: ceferiştii i-au ţinut minte numai pe poliţişti, ofiţerii români i-au văzut pe poliţişti şi pe jandarmi, jandarmii i-au văzut pe soldaţi şi pe ceferişti – şi toţi i-au acuzat pe germani. Singurii care i-au văzut şi i-au ţinut minte pe toţi au fost puţinii evrei care au rămas în viaţă.

Vagoanele

Şeful gării a susţinut în depoziţia sa că pentru operaţiunea de evacuare a evreilor au fost alese vagoane curate, dezinfectate şi spălate. Chiar dacă afirmaţiile lui ar fi fost adevărate, evacuaţii nu ar fi avut mari şanse să rămână în viaţă fără orificii de aerisire, deoarece au fost înghesuiţi peste 40-50 de oameni într-un vagon:

> în vagoane care serviseră la transport de carbid – exalând un miros înăbuşitor – cu o capacitate normală de 40 oameni, evreii sunt înghesuiţi câte 120-150; se trag obloanele laterale, se bat blăni la ferestruici, crăpăturile se astupă; vagoanele sunt închise ermetic; prin acest procedeu se utilizează mai puţine vagoane decât avea fiecare garnitură[1].

Parte din vagoanele alese pentru transportarea evreilor nu aveau, cum am menţionat, orificii de aerisire, iar pentru scoaterea lor dintre zecile de vagoane garate pe linia 16 au fost necesare manevre complicate de deplasare a vagoanelor la linia 8 şi de acolo la linia 3, manevre realizate şi prin forţa muşchilor ceferiştilor. Alte vagoane, care erau folosite pentru transportul de animale – în special cai şi vite –, aveau ferestre de aerisire la margini şi nişte ferestruici în apropiere de tavan, majoritatea cu grilaje. Obloanele au fost bătute în cuie pe . dinafară, iar fereastra de aerisire a fost acoperită cu scânduri groase, bătute în cuie de către ceferişti. în vagon era o duhoare înăbuşitoare : „Nu am fost lăsaţi să deschidem obloanele de la vagon. Când s'a încercat acest lucru s'a tras [în noi] cu armele"[DCVI DCVII]. Iar un alt evreu a adăugat: „Pentru că noi am spart un oblon s'a tras cu armele în vagon şi au murit patru oameni"[DCVIII]. Pe podelele vagoanelor de primul tip erau împrăştiate resturi de carbid, calciu, sulf şi var, iar în celălalt tip de vagoan, bălegar de vite şi de cai – „Zece vagoane de marfă fuseseră încărcate înainte de

---

DCVI Cuvântul acuzării în şedinţa Tribunalului din Bucureşti, 26 iunie 1948, *ibidem,* voi. 1, partea a Il-a, p. 59b (USHMM, microfilm 47).

DCVII Depoziţia lui Şmil Avram la şedinţa Tribunalului din Bucureşti, 15 iunie 1948, *ibidem,* p. 118.

DCVIII Depoziţia lui losub Bercovici Ia Tribunalul din Bucureşti, 15 iunie 1948, *ibidem,* p. 120.

îmbarcarea noastră cu pucioasă, var, ciment etc."[DCIX], a declarat un evreu care a fost urcat în primul tren spre Târgul Frumos, format din 35 de vagoane. Oare chimicalele au fost împrăştiate intenţionat de către ceferişti? Nu se ştie acest lucru. Oricum, unul dintre evrei a indicat clar această posibilitate: „La plecarea trenului vagoanele au fost ermetic închise, iar pe podeaua vagonului era presărat pucioasă şi var. Bătăile de la Chestură şi înghesuiala din vagoane a provocat moartea a sute de oameni chiar în primele ore ale suirii noastre în acel tren"[DCX].

în orice caz, se ştie că direcţia CFR-ului şi comandanţii Poliţiei şi Jandarmeriei locale au folosit toate cele 50 de vagoane care au fost puse la dispoziţia operaţiunii de evacuare a primului transport, dar mai târziu au menţionat doar 35 de vagoane, pentru a reduce numărul morţilor înregistraţi[DCXI]. Toate acestea s-au petrecut *înainte* ca trenul să fie pus în mişcare: „Jandarmii români ne-au forţat să ne urcăm în vagoane câte 140-150 de oameni într'un vagon de marfă. Trenul a stat în gară câteva ore... Vagoanele erau închise ermetic şi ne sufocam. Trenul *a pornit cu cadavrele aflate în vagoane"[1].* Ceferiştii au fost cei care au muncit toată noaptea, pe întuneric, la închiderea ermetică, cu scânduri groase, a vagoanelor:

> Fiind întrebat de noi de ce face aceasta, a răspuns : „Aşa am ordin", a declarat un evreu care a fost înghesuit în vagon împreună cu încă 130 de oameni.
> După aceea tot trenul a fost tras pe o linie moartă. Vagonul fiind închis, nu pot să spun cât timp am stat acolo, în vagon fiind complet întuneric. Toată lumea din cauza lipsei de aer şi îngrămădeală a început să se sufoce. Au început să moară acei care au fost mai slabi. Alţii înnebuniţi, s'au spânzurat singuri cu cravata sau cu cureaua de pantaloni. Am început să ţipăm să ne dea drumul[DCXII DCXIII].

Intenţia de a ucide era clară în cazul vagoanelor cu ferestruici şi gratii lângă tavan, vagoane din care nu se putea evada. Aceste ferestruici au fost închise pe dinafară, cu obloane sau cu scânduri groase, de către ceferişti. Moartea în acest caz era rapidă. „Din cauza căldurii şi lipsei de aer lumea înnebunea şi apoi murea. Am fost nevoiţi să bem urină unul de la altul. "[DCXIV] După prima zi de călătorie a dispărut

---

DCIX Declaraţia lui David Leibovici la Poliţia din Iaşi, 23 mai 1945, *ibidem,* voi. 29, p. 138 (USHMM, microfilm 48).

DCX Declaraţia lui losub Croitoru la Poliţia din Iaşi, fără dată (iunie 1945), *ibidem,* voi. 51, p. 90b (USHMM, microfilm 43).

DCXI *Cartea Neagră II,* p. 31. O dată cu dezvăluirea documentaţiei despre pogromul de la Iaşi s-a descoperit că în primul tren, peste 5.000 de evrei au fost înghesuiţi în 50 de vagoane. Raportul citat în *Cartea Neagră* se numără printre documentele falsificate care au fost întocmite după pogrom.

DCXII Declaraţia lui Şmil Schwartz la Poliţia din Iaşi, fără dată (septembrie 1944), Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 42, p. 393 (USHMM, *ibidem)* (sublinierea îmi aparţine).

DCXIII Declaraţia lui Uşer Caufman la Poliţia din Iaşi, fără dată (septembrie 1944), *ibidem,* pp. 397-397b.

DCXIV Depoziţia lui lancu Florea Râmniceanu în şedinţa Tribunalului de la Bucureşti, 18 iunie 1948, *ibidem,* voi. 1, partea a Il-a, p. 699 (USHMM, microfilm 47).

şi urina. Un poliţist român care a escortat transportul la gară a descris evenimentele din punctul său de vedere, care nu avea în sine nimic dramatic :

> Eu am fost trimis [la gară] din ordinul dlui şef Cristiniuc să escortez trenul până la Târgul Frumos. în gară cum am ajuns aştepta un tren de vite garat pe linia întâi, cam lângă biroul de mişcare. Cum a ajuns convoiul le-au ordonat să se culce cu faţa la pământ, pe urmă a început îmbarcarea cam 100-120 în vagon. Vagoanele pe urmă erau închise cu zăvorul. în fiecare vagon erau câte patru geamuri mici cu gratii, unele din geamuri nu aveau gratii şi în timpul mersului au sărit câţiva oameni pe acele geamuri şi au rămas pe câmp. Plecarea de la Iaşi a avut loc în zorii zilei şi la Târgul Frumos am ajuns peste două zile şi două nopţi. Aceasta din cauză că trenul nu a mers întruna. Era dus când înainte, când înapoi şi apoi stătea câte o oră şi o oră şi ceva în fiecare gară... Nu este adevărat că aş fi tras cu revolverul în vagoane[DCXV].

Şi iată cum arătau lucrurile din interiorul celor două trenuri care au părăsit Iaşiul. închiderea ermetică a vagoanelor i-a determinat pe oameni să se descotorosească de orice haină: „Tragem totul de pe noi, încercăm să ştergem sudoarea, dar imposibil de şters, aceasta ţâşneşte mai vârtos, cămaşa e udă de s'o storci. Nu mai era posibil să te ridici sau să te mişti". Din când în când, povesteşte acest evreu, se deschidea uşa vagonului şi jandarmii împingeau alţi şi alţi evrei; şi pentru a face loc, înfigeau baioneta în cei aflaţi în apropierea uşii, până ce erau îmbarcaţi 120 de oameni. „împreună cu alţi doi încercăm a scoate un cui lung cu care e fixată o ferestruică. Am muncit în zadar. Cuiul era bine fixat şi nici nu aveam scule... Profesorul Zosner a înnebunit imediat şi apoi a murit. Eu am căzut în toropeală... pe deasupra din tavan cădeau picături fierbinţi. Ca la baia de aburi... Nu ştiu când s'au deschis porţile. M-am trezit în mijlocul cadavrelor... Nici un viu ? Nici unul ? "[1] „Nu ştiu când a plecat trenul din Iaşi", a notat un alt evreu, „dar ştiu că plecam şi ne întorceam pe acelaş drum fără nici o destinaţie, fără apă şi nici mâncare şi a dat drumul la calorifer pentru a ne înăbuşi."[DCXVI DCXVII] Acest evreu simplu a crezut că vagonul avea încălzire şi de aceea se înăbuşă.

în general, se poate spune că în vagoanele în care au fost îmbarcaţi numeroşi evrei răniţi sau în agonie, moartea în timpul aşteptării pornirii trenului a fost rapidă şi liniştită; pe când în vagoanele unde se aflau evrei teferi s-a dat o luptă pentru fiecare gură de aer. Inginerul Israel Schleier,

---

DCXV Proces-verbal de la ancheta lui Dumitru Moraru (poliţist) la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război de la Iaşi, 21 martie 1945, *ibidem,* voi. 45, partea I, p. 264b (USHMM, microfilm 43). Distanţa dintre Iaşi şi Târgul Frumos este de cca 40 km, iar trenul a parcurs-o în două zile (vezi *infra).*

DCXVI Jurnalul farmacistului Hirsch Zielle, *ibidem,* voi. 37, pp. 26-26b (USHMM, microfilm 43). Şi un alt evreu a notat că pe pereţii vagonului „s-au format picături de apă" din cauza închiderii etanşe a vagonului şi a numărului mare de evrei înghesuiţi în el – „Din lipsă de apă şi sub căldura înăbuşitoare din vagon, a început goana după urină". Vezi depoziţia lui Theobald Schneier la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război, 13 aprilie 1945, *ibidem,* voi. 30, p. 20b (USHMM, microfilm 48).

DCXVII Declaraţia lui Herşcu Benţin (căruţaş) la Poliţia din Iaşi, fără dată (septembrie 1944), *ibidem,* voi. 42, p. 396 (USHMM, microfilm 43).

a cărui depoziţie a fost ascultată la proces şi a stat la baza pregătirii actului de acuzare, a descris „scenele de supliciu” la care a fost martor şi victimă:

> Am intrat într’un vagon peste una sută evrei... Cei mai mulţi având răni sângerânde au căzut pe podea; ceilalţi, din lipsă de spaţiu, au călcat peste cei răniţi. Cei mai zdraveni... s’au îmbulzit spre fereastră, ceea ce a dat loc la încăierări. Din nenorocire vagonul nostru avea numai două ferestruici mici la care erau gratii de fier şi obloane. La plecarea trenului obloanele au fost bătute în cuie. în timpul mersului aceste obloane au fost rupte; garda observând acest lucru a tras în masa din vagon prin fereastră în staţia următoare. în această atmosferă, fără aer, fără lumină, ţipetele îngrozitoare ale răniţilor cerând ajutor, mulţi dintre noi au înnebunit şi au început să lovească unul în altul[DCXVIII].

Puţinii care nu au fost sufocaţi – cei care nu s-au dezlănţuit în încercarea de a ajunge la fereastra închisă sau la orificiul dintre două scânduri, sau au avut norocul să fie urcaţi ultimii şi erau aproape de uşă, sau erau teferi când au fost înghesuiţi în vagon – au înţeles că au fost îmbarcaţi într-un „cimitir ambulant” cu scopul de a fi lichidaţi pe parcurs. Mulţi au renunţat la luptă:

> Tovarăşii mei de călătorie din care mulţi extenuaţi de bătăi şi de suferinţele îndurate în cursul zilei tragice de 29 iunie [1941] s’au trântit cum au putut pe podeaua vagonului şi mulţi dintre ei nici nu s’au mai ridicat, fiind înăbuşiţi de mulţimea şi de căldura groaznică a arşiţei din iunie. în zori de zi au început strigătele jalnice ale călătorilor care cereau apă şi aer. Nu voi putea uita nici o dată şi până Ia mormânt intonaţia lugubră a muribunzilor care cereau apă şi aer... dar fără folos... Vagoanele au fost oprite prin smucituri anormale, din care cauză cădeau unul peste altul lovindu-ne şi în astfel de condiţii parcurgea trenul mortuar câteva staţii ca după un timp oarecare să fim întorşi pe aceeaşi rută. Printre gratiile trenului de morţi mi-am dat seama că acest voiaj al nostru este un drum către moarte, deoarece căldura din vagoane, mirosul cadavrelor, lipsa de apă şi de aer ne extenua forţele[DCXIX].

Situaţia în al doilea tren, care a plecat la 30 iunie la ora 6 dimineaţa în direcţia Podu Iloaiei, era din multe puncte de vedere şi mai rea, întrucât peste 2.000 de evrei au fost înghesuiţi în 27 din cele 30 de vagoane care au fost puse la dispoziţie. în majoritatea vagoanelor au fost încărcaţi aproximativ câte 150 de oameni într-un vagon. în ultimul vagon au fost aruncate 80 de cadavre care au fost descoperite între şine când s-a luminat de ziuă – evrei care fuseseră împuşcaţi sau înjunghiaţi, sau aveau capetele sfărâmate de ciocanele ceferiştilor[1].

înainte de îmbarcarea lor în vagoane, evreii din acest tren i-au văzut pe români în rutina „muncii” lor – trudind din greu să înghesuie evrei în vagoane, evacuând linii, păzind „vânatul” să nu evadeze, discutând cu aliaţii germani, care şi ei se învârteau pe peroane şi în gară. Au putut să-i vadă pe salariaţii Căilor Ferate – directori, funcţionari, muncitori –

DCXVIII Declaraţia lui Israel Schleier, fără dată, *ibidem,* voi. 24, p. 84 (USHMM, microfilm 47).

DCXIX Declaraţia lui Samoil Boghen la Poliţia din Iaşi, fără dată (septembrie 1944), *ibidem,* voi. 42, p. 410 (USHMM, microfilm 43).

îndeplinindu-şi fiecare munca lui, alergând pe peroane cu formularul corespunzător pentru transportarea „jidanilor", cum s-a notat în rubrica „felul încărcăturii" (vezi *infra,* Anexe, p. 443), coordonând transportul cu staţiile apropiate, aşteptând şefii poliţiştilor din escortă, avizul delegatului Marelui Stat-Major în gară, telefoane de la comandanţii de pe raza gării – comandantul postului de poliţie, comandantul gărzii, comandantul militar al gării ş.a. –, toate acestea concomitent cu respectarea orarului de mers al trenurilor obişnuite şi verificarea meticuloasă a pasagerilor sosiţi sau care plecau cu aceste trenuri, în căutarea vreunui eventual evreu, cu sau fără autorizaţie de călătorie, pentru a-l zvârli în ultimul vagon din „trenul morţii", în care au fost aruncate cadavrele, cei căleaţi în cursul nopţii de roţile vagoanelor manevrate dintr-un loc în altul şi cei împuşcaţi de ofiţeri, poliţişti, soldaţi şi jandarmi. Iar pe fundal, în gară, staţiona nemişcat un tren de douăzeci şi şapte de vagoane, în care sute de oameni se sufocau de moarte, scoteau ţipete îngrozitoare, plângeau, rosteau „Şema Israel" („Ascultă Israel" – primele două cuvinte din rugăciunea care se spune pe patul de moarte şi care exprimă crezul fundamental al iudaismului: „Ascultă Israel, Domnul Dumnezeul nostru este unic") sau scoteau sunete neclare de muribunzi. Cine mai avea putere, bătea în scândurile vagonului şi cerea aer, apă şi să fie eliberaţi. Toate aceste evenimente, cum am spus, se petreceau în paralel – dar nu exista nici o legătură între ele, fiecare văzându-şi de treaba lui. Un evreu din al doilea tren a descris acele momente de aşteptare dintr-un vagon cu 150 de evrei:

> Toată lumea trebuia să stea în picioare... am crezut că trenul va porni şi vom ajunge într'un lagăr unde vom putea să ne redresăm. După o oră sau două, văzând că trenul nu se pune în mişcare... am început să cerem deschiderea ferestrelor şi uşilor de la vagoane care erau bine închise. Văzând însă că cererea noastră rămâne fără răspuns, am început să ne dăm seama că am fost cu toţii sortiţi morţii în chipul cel mai bestial... Nici o minte omenească care nu a trăit aceste clipe de groază nu-şi poate închipui lupta pentru viaţă care a început să se dea în fiecare din vagoanele acelui tren mortuar [DCXX] [DCXXI].

Înainte de a-l urca în tren, un poliţist român i-a cerut lui Jean Şoihăt ceasul, „spunând că oricum eu merg spre moarte. I-arn răspuns că vreau să mor cu ceasul". Cam un sfert din cei 120 de oameni care au fost îmbarcaţi în vagon au murit sufocaţi înainte ca trenul să se pună în mişcare. De la una dintre ferestruicile care nu fusese bine astupată cu scânduri, un evreu a văzut clădirea fabricii de ţigări şi linia la una din cotiturile de la ieşirea din Iaşi:

DCXX *Cartea Neagră II,* p. 33.

DCXXI Declaraţia lui Puiu Cotler la Poliţia din Iaşi, fără dată (septembrie 1944), Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 42, p. 422b (USHMM, microfilm 43).

Am văzut prin ferestruică oameni aruncaţi sub linie şi se auzeau pârâituri, o femeie, româncă care era în faţa vagonului lângă barieră şi-a acoperit ochii cu mâinile şi a întors capul neputând privi aceste scene oribile de masacru. Trenul patina pe câmp în arşiţa soarelui între laşi-Cucuteni şi Podu Iloaiei. Oamenii cădeau rând pe rând într-un somn greu şi apoi îşi dădeau sufletul[1].

Locotenentul de jandarmi Aurel Triandaf, care a primit comanda primului tren în gara Târgul Frumos, a explicat pe larg anchetatorilor săi de ce nu este răspunzător pentru moartea a sute de evrei înainte ca el şi jandarmii lui să fi primit trenul de la poliţiştii care l-au însoţit în deplasările sale până la Târgul Frumos. Mai întâi, s-a justificat Triandaf, evreii au murit în vagoane din cauza torturilor suferite la Iaşi, „cu ocazia evenimentelor de la 29 iunie 1941", după cum a denumit magistratul Triandaf pogromul. Apoi, răspunzători pentru moartea evreilor în tren sunt şefii autorităţilor militare şi civile, care, din momentul în care au hotărât să-i evacueze pe evrei din Iaşi, ar fi trebuit să verifice dacă sunt suficiente vagoane pentru numărul de evrei ce trebuiau evacuaţi, şi în special să se îngrijească de aprovizionarea cu apă şi hrană şi să fixeze staţii de oprire pentru a distribui apă pe drum. în al treilea rând, tragedia s-a petrecut şi din cauza „modului barbar al îmbarcării lor în gara Iaşi de către soldaţii germani şi români... înghesuind laolaltă bărbaţi răniţi, muribunzi, tineri şi bătrâni... Vagoanele n'au fost deschise, cadavrele din ele n'au fost evacuate iar evreilor în viaţă nu li s'a dat mâncare şi apă"[DCXXII DCXXIII]. Toate acestea au fost spuse în iunie 1948, înainte de pronunţarea sentinţei. în 1945, când încă nu era clar dacă pogromul de la Iaşi va fi socotit o crimă naţională românească (când majoritatea celor direct responsabili nu fuseseră arestaţi sau au fost eliberaţi după o scurtă perioadă de detenţie, iar militarii implicaţi în pogrom purtau încă uniforme), Triandaf a adus un argument interesant:

în ceea ce priveşte întrebarea dv. [a anchetatorului – *n.m.]* pentru ce nu s'au deschis în timpul mersului uşile la vagoane, răspund că moartea evreilor din tren nu se datoreşte acestui fapt, ci modului inuman în care evreii au fost îmbarcaţi în tren în Iaşi, cât şi faptului că pe ruta Iaşi – Roman, Roman – Târgul Frumos când paza trenului au avut-o gardienii publici, vagoanele n-au fost deschise deloc, nici în staţiile de oprire, iar evreilor nu li s'a dat nici apă, nici pâine; pe de altă parte, dacă uşile în timpul mersului ar fi fost deschise, *evreii ar fi sărit din vagoane* şi ar fi fugit, aşa cum s'a întâmplat fără ca uşile să fi fost deschise, sărind prin ferestruicile de la partea superioară a vagoanelor... în ziua de 30 iunie trei evrei au reuşit să fugă prin mijlocul arătat, însă au fost prinşi de organele poliţieneşti[DCXXIV].

DCXXII Declaraţia lui Jean Şoihăt la Poliţia din Iaşi, fără dată (septembrie 1944), *ibidem,* p. 387.

DCXXIII „De ce au murit evreii în tren? ", memoriul lui Aurel Triandaf prezentat preşedintelui Tribunalului penal din Bucureşti la 25 iunie 1948, *ibidem,* voi. 59, pp. 35-36 (USHMM, microfilm 44).

DCXXIV Stenograma anchetei acuzatului Aurel Triandaf la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război, 17 iulie 1945, *ibidem,* voi. 30, pp. 38-38b (USHMM, microfilm 48).

Românii implicaţi în pogromul de la Iaşi au acţionat dintr-un sentiment de datorie, executând cu stricteţe ordinele care aveau ca scop pedepsirea răsculaţilor care au deschis focul asupra Armatei române. Fiecare comandant a căutat să-şi execute într-un mod ireproşabil partea sa din planul de pedepsire, chiar dacă aceasta însemna lichidarea fizică a evreilor. Regimul antonescian şi-a subliniat clar intenţia, şi nici o persoană cu răspundere, nici o autoritate de stat nu a contestat legalitatea ordinelor, chiar dacă pentru executarea lor trebuia călcat peste cadavre de femei şi copii.

Capitolul 6

După pogrom

Eforturi de a opri continuarea pogromului

Autorităţile locale s-au străduit să readucă oraşul la viaţa normală. în dimineaţa zilei de 30 iunie, comandantul Diviziei 14 a telegrafiat că „în Iaşi s'a reluat viaţa normală [şi domneşte] linişte totală”[1]. Garnizoana a rămas în stare de alarmă, pentru împiedicarea dezordinii. După câteva ore, generalul Stăvrescu a trimis o telegramă lungă ministrului de Interne, care rezuma, chipurile, activitatea sa în ziua pogromului. Telegrama autentică, dacă a fost într-adevăr expediată (generalul Stăvrescu nu era subordonat Ministerului de Interne, ci Armatei a 4-a şi Marelui Cartier General, şi nu trebuia să raporteze ministrului direct despre situaţie), a fost schimbată, la o dată necunoscută, cu un alt document care urmărea să justifice măcelul prin rebeliunea evreilor din Iaşi. Mai întâi, se spunea în documentul falsificat, au fost capturaţi doi aviatori sovietici originari din oraş, „un fost brutar din Iaşi şi o studentă de la Universitatea din localitate – şi alţi aviatori, care au la fel legături cu suspecţii iudeo-comunişti din Iaşi” care au reuşit să evite arestul. Aviatorii care n-au fost arestaţi, scria generalul (desigur, nu la data notată pe raport), sunt cei care au tras în soldaţii români, dar n-au provocat pagube serioase, în afară de „trei victime”, în această telegramă contrafăcută se arunca vina principală pe germani. Armata română era absolvită de acuzaţia de genocid, „trupele operative fiind pe front în luptă”, şi totul a fost prezentat ca o ripostă la provocarea aviatorilor sovietici rămaşi în ascunzătoare şi a populaţiei evreieşti: „Desigur focul a fost întreţinut [ca ripostă] de trupele din garnizoană române şi jandarmi, precum şi de trupele germane foarte numeroase în localitate. De aceste trupe s'a procedat la încercuirea clădirilor de unde s'au primit focuri, precum şi cartiere întregi, unde cei prinşi au fost evacuaţi – bărbaţi, femei, copii – la Chestură, unde cei găsiţi în vină au fost executaţi pe loc

de trupele germane-române care i-au capturat”[DCXXV] [DCXXVI]. Această telegramă – care-i absolvă pe generalul Stăvrescu şi pe soldaţii săi de acuzaţia de genocid şi aruncă răspunderea asupra forţelor germane (care, precum rezultă din rapoartele sale, nu au luptat pe front şi s-au plimbat pe îndelete prin oraş, pentru a omorî evrei), a misterioşilor aviatori sovietici care s-au ascuns şi a evreilor care au deschis focul – a fost prezentată aici ca un exemplu al uriaşei acţiuni de falsificare de documente ce caracterizează pogromul de la Iaşi. însă în această telegramă Stăvrescu a avut grijă să citeze cu exactitate ordinul lui Antonescu de a-i împuşca pe evreii care vor deschide foc împotriva armatei, prezentând măcelul ca un fel de selecţie de evrei, la Chestură, în decursul căreia „cei găsiţi în vină au fost executaţi pe loc”.

Armata a 4-a a trimis Inspectoratului Regional al Poliţiei din Iaşi rezumatul ordinului lui Ion Antonescu, semnat de şeful Marelui Stat-Major al Armatei, generalul loaniţiu, incluzând şi povestea studentei, brutarului şi a presupuselor lor contacte cu inamici ai statului, „populaţia iudeo-comunistă care organizează împreună acte de sabotaj, teroriste, agresiune etc. ”. Pentru a pune capăt acestei situaţii, Antonescu a ordonat:

> În toate oraşele cu populaţie evreiască numeroasă circulaţia evreilor pe străzi va fi oprită începând de la ora 18 şi până dimineaţa la ora 7. în acest interval de timp, evreii vor fi grupaţi pe cartiere şi adunaţi în anumite clădiri mai mari, sub pază, pentru a se putea supraveghea şi sancţiona imediat orice încercare de tulburare [a vieţii]. Această măsură va fi aplicată imediat şi în cartierele evreieşti din Capitală. în acelaş timp se vor lua ostateci dintre conducătorii cunoscuţi ai evreilor, comuniştilor care vor fi împuşcaţi imediat ce se va produce un act de rebeliune sau terorism[1].

Acest ordin a fost imediat aplicat la Iaşi, iar fruntaşii Comunităţii care nu fuseseră măcelăriţi au fost luaţi ostateci (vezi *infra,* pp. 373-374). Comandantul militar al oraşului, colonelul Lupu, a fost destituit, în locul lui fiind numit, de la 1 iulie, generalul Dumitru Cârlăonţ, împuternicit să comande toate autorităţile militare şi civile locale, pentru a restabili ordinea, liniştea şi siguranţa în întregul oraş (Lupu a rămas un timp comandantul garnizoanei din oraş). Marele Cartier General i-a ordonat să execute pe oricine va pune în pericol armata şi ordinea ş.a. – cu alte cuvinte, l-a împuternicit să acţioneze în conformitate cu ordinul lui Antonescu din 30 iunie. Generalul Cârlăonţ a venit în oraş însoţit de un ofiţer german, „pentru o mai uşoară soluţionare a chestiunilor în legătură cu trupele germane”. Dar principala lui grijă, aşa cum s-a menţionat în ordinul de numire, erau pogromiştii români, soldaţi sau civili. Ordinul interzicea în mod categoric ca ofiţerii sau soldaţii români izolaţi să

DCXXV Telegramă trimisă de „Bucur” (indicativul poştal secret al Diviziei 14 Infanterie) Ministerului de Interne, 30 iunie 1941, ora 9.40, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 40010, voi. 89, p. 467; copie: USHMM, microfilm 35.

DCXXVI Telegrama nr. 4569 trimisă de „Bucur” Ministerului de Interne, copie autorizată, 30 iunie 1941,
Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 24, pp. 17-18 (USHMM, microfilm 47).

efectueze percheziţii sau să iniţieze ei înşişi pedepse – „nu vor sancţiona decât numai în caz de legitimă apărare. Acei dintre militari care vor fi surprinşi că fac jafuri sau omoruri pentru a-şi însuşi bunuri, vor fi executaţi, în cazul când vina lor va fi pe deplin stabilită” [DCXXVII] [DCXXVIII]. Generalul Rozin a plecat la Iaşi cu dispoziţii verbale din partea lui Ion Antonescu şi Mihai Antonescu. în aceeaşi zi a sosit şi un batalion de jandarmi de la Bucureşti, trimis (din ordinul lui Antonescu către Marele Cartier General) „pentru a schimba celelalte unităţi care se ocupă cu paza ordinii şi care dovedesc înclinaţie spre... jafuri”. Chestorul Poliţiei din Iaşi, Chirilovici, a cerut telefonic – la 30 iunie – tuturor autorităţilor din oraş „să se scoată definitiv din oraş actualele trupe şi să se interzică orice arestare”[DCXXIX].

DCXXVII Ordinul nr. 206820 al Armatei a 4-a către Inspectoratul Regional al Poliţiei din Iaşi, 30 iunie 1941, *ibidem,* p. 384.

DCXXVIII Marele Cartier General către generalul Cârlăonţ, ordinul de numire în funcţia de comandant al oraşului Iaşi, 1 iulie 1941, *ibidem,* p. 300.

DCXXIX Raportul nr. 99 al chestorului Poliţiei din Iaşi către Inspectoratul Regional de Poliţie; copie: *ibidem,* voi. 59, p. 49 (USHMM, microfilm 49).

La Bucureşti nu se mai putea conta pe soldaţii şi jandarmii care participaseră la pogrom, iar acum se cerea o nouă forţă, care nu a fost martora dezlănţuirii militarilor şi civililor şi nu a participat la evenimente, pentru a restabili liniştea în oraş. împreună cu Comandamentul german din oraş, s-a hotărât arestarea imediată a soldaţilor din ambele armate şi a civililor „care se vor deda la arestări, maltratări şi jafuri pentru a li se dresa acte de trimitere în judecata Curţii Marţiale”[1]. Numărul evreilor împuşcaţi, ar fi comunicat prefectul Captaru, se cifrează la cca 300 – „după relatările Chesturii de poliţie”[DCXXX DCXXXI]. Numărul cadavrelor răspândite pe întinderea oraşului era în acea zi de 8.000-9.000 (vezi *infra,* pp. 391-392). Dar aceste cifre au fost probabil raportate verbal. Generalul Rozin s-a înapoiat în oraş, iar la 1 iulie, ora 10 dimineaţa, i-a convocat pe şefii autorităţilor locale comunicându-le că trebuie executate „dispoziţiunile dlui general Antonescu... şi ale dlui vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri”[DCXXXII]. Mihai Antonescu îşi pierduse încrederea în autorităţile locale din Iaşi, în afară de prefect. El a ordonat înlocuirea şefului Siguranţei din oraş, să i se înainteze direct rapoartele prefectului şi să i se raporteze despre oricare incident, cel mai târziu la o oră „de la data când s’a produs evenimentul”[DCXXXIII].

La 30 iunie au fost împuşcaţi cincizeci de evrei, „în diverse puncte ale oraşului Iaşi”, de către soldaţi români şi germani şi de către „unele elemente răzleţe”, cum erau denumiţi civilii înarmaţi sau soldaţii care se infiltraseră în oraş cu scopul de a jefui. Prefectul Captaru chiar a subliniat că soldaţi răzleţi „se dedau la jafuri”[DCXXXIV].

Preşedinţia Consiliului de Miniştri a publicat la 1 iulie un comunicat prin care explica românilor evenimentele petrecute la Iaşi: sovieticii au încercat să submineze stabilitatea în stat, şi în acest scop au paraşutat spioni şi agenţi care au luat legătura cu agenţi de-ai lor locali şi cu *populaţia iudeo-comunistă,* pentru a organiza împreună acţiuni de sabotaj. „La Iaşi au fost executaţi 500 iudeo-comunişti, care trăseseră focuri de armă din case, asupra soldaţilor germani şi români.” Guvernul adresa populaţiei româneşti un apel la vigilenţă şi să raporteze imediat autorităţilor locale despre orice suspect şi orice străin. La 2 iulie s-a publicat un al doilea comunicat, care ameninţa cu executarea a cincizeci de iudeo-comunişti pentru fiecare soldat german sau român care va fi atacat, amintind românilor că *elemente străine de neam* au tras asupra soldaţilor germani şi români, fără să specifice câţi au fost atinşi de aceste

---

DCXXX Proces-verbal de la şedinţa Consiliului de coordonare, 1 iulie 1941; copie : *ibidem,* vol. 59, p. 49 (USHMM, microfilm 44).

DCXXXI Raport nr. 1054 al prefectului Captaru către ministrul de Interne, 30 iunie 1941, ora 9.20, *ibidem,* p. 473.

DCXXXII Raport nr. 1062 al prefectului Captaru către ministrul de Interne, 30 iunie 1941, ora 19.55, *ibidem,* p. 317.

DCXXXIII Dispoziţii ale vicepreşedintelui Consiliului de Miniştri, listă, *ibidem,* p. 480.

DCXXXIV Comunicare telefonică a prefectului Captaru către ministrul de Interne, 1 iulie, ora 10.07, *ibidem,* p. 489.

focuri[DCXXXV].

Politica de teroare a statului român împotriva locuitorilor săi evrei a atins astfel apogeul. De data aceasta, guvernul îi acuza în mod intenţionat pe *toţi* evreii din România, nu numai pe cei din Iaşi, ameninţând să se răzbune pe toţi.

în acelaşi timp, Antonescu a emis un ordin secret prin care înfiera Armata română, fără să amintească deloc de Armata germană. Acuza soldaţi şi civili români pentru amploarea pe care o căpătase pogromul, deoarece încercaseră „să-şi asume rolul de a soluţiona problema evreiască". Antonescu nu a acuzat evreii din Iaşi de revoltă sau de atacarea Armatei române, ci a revenit la vechea lui acuzaţie, că evreii din Basarabia „au insultat şi atacat" Armata română cu un an în urmă – în iunie 1940 :

> Dezordinile întâmplate acum câteva zile la Iaşi au pus armata şi autorităţile într'o lumină cu torni defavorabilă... Ruşinea este şi mai mare când soldaţi, din proprie iniţiativă şi de multe ori numai în scop de a jefui sau maltrata, atacă populaţia evreiască şi omoară la întâmplare, astfel cum a fost cazul la Iaşi. Neamul evreiesc a supt pâinea săracilor şi a speculat şi oprit dezvoltarea neamului românesc timp de câteva secole. Nevoia de a ne scăpa de această plagă a românismului este indiscutabilă, însă numai guvernul are dreptul de a lua măsurile necesare. *Aceste măsuri se află în curs de aplicare şi ele vor continua după normele ce le voi hotărî.* Nu este admisibil însă ca fiecare cetăţean sau fiecare soldat să-şi asume rolul de a soluţiona problema evreiască prin jafuri şi masacre. Prin asemenea procedeu arătăm lumii că suntem un popor nedisciplinat şi necivilizat şi pune autoritatea şi prestigiul statului român într'o lumină cu totul neplăcută[1].

în acelaşi timp, Ministerul de Interne a ordonat Poliţiei din Iaşi şi, prin intermediul ei, tuturor posturilor de poliţie din judeţ să-i aresteze, în coordonare cu comandamentele militare, pe „toţi militarii şi derbedeii care percheziţionează, jefuiesc sau arestează pe evrei" şi să fie traduşi în faţa justiţiei în decurs de 24 de ore[DCXXXVI DCXXXVII].

Pogromiştii nu înţeleseseră că au primit aprobarea să-şi facă de cap numai pentru un timp scurt, iar planificatorii pogromului pierduseră situaţia de sub control. Antonescu a permis Marelui Stat-Major să planifice răzbunarea, dar a fost surprins de proporţiile ei. Cei care au răspuns de punerea ei în practică au înţeles schimbarea de direcţie şi, temându-se de furia Conducătorului, şi-au modificat în mod corespunzător, retroactiv, rapoartele pentru a le pune de acord cu concepţia lui (vezi *infra,* pp. 411 *sqq.).* Antonescu a făcut aluzie, pentru

---

DCXXXV Două comunicate ale Preşedinţiei Consiliului de Miniştri din 1 şi 2 iulie, *Cartea Neagră TI,* nr. 2, p. 40.

DCXXXVI Ordinul secret nr. 4914 al ministrului de Interne cuprinzând ordinul de zi al generalului Antonescu de la 5 iulie 1941, în Ancel, *Documents,* X, nr. 23, p. 79 (sublinierea îmi aparţine).

DCXXXVII Telegramă secretă a Chesturii din Iaşi către posturile de poliţie din judeţ, cuprinzând ordinul ministrului de Interne, 5 iulie 1941, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 40010, voi. 89, p. 261 (USHMM, microfilm 36).

cei care l-au înţeles, că Armata soluţionează chiar în acele zile „problema evreiască” în Basarabia şi Bucovina. Zvonuri despre „soluţia românească” au ajuns şi la urechile evreilor – iar la 8 iulie, chestorul Poliţiei din Iaşi, Chirilovici, a trimis o scurtă telegramă Direcţiei Generale a Poliţiei din Bucureşti, trecând peste ordinea ierarhică, având următorul conţinut: „O panică grozavă domneşte în pătura evreiască din oraş, întrucât se crede că în curând vor fi luaţi de acasă şi copiii şi femeile de evrei fie pentru a fi împuşcaţi de către autorităţile militare sau pentru a fi internaţi în lagăre”[DCXXXVIII]. Majoritatea bărbaţilor evrei erau atunci în gropile comune din oraş şi din afara lui sau se chinuiau în „trenul morţii” care încă nu ajunsese la Călăraşi (vezi *infra).*

Strângerea cadavrelor

în martie 1945, colonelul Chirilovici a pretins la anchetă că a doua zi după pogrom a ordonat să fie adunate cadavrele şi răniţii de pe străzi, precum şi din curtea Chesturii, şi a cerut Comunităţii să identifice morţii şi să-i îngroape[1]. Chirilovici a minţit. Nu numai că nu s-a cerut identificarea morţilor, dar fruntaşii Comunităţii au fost împiedicaţi să participe chiar şi la îngroparea desfăşurată în grabă, pentru ca să nu fie posibilă numărarea victimelor şi identificarea lor. în rapoartele refăcute s-a afirmat că au fost împuşcaţi cca 300 de evrei, iar comunicatul oficial a pomenit de 500 de iudeo- -comunişti. După cum am mai spus, comandantul poliţiei militare, căpitanul Darie, care s-a aflat în majoritatea zilei la Chestură, a apreciat numărul celor ucişi – doar acolo – la cca 5.000[DCXXXIX] [DCXL]. Primarul, generalul în retragere Constantin lonescu, care se afla în clădirea Primăriei, în vecinătatea Chesturii, a apreciat numărul celor ucişi la cca 4.500, „în afară de cei care au murit în drum cu trenul” – şi a adăugat: „Nu s’a putut face o statistică exactă fiindcă înmormântările se executau unele direct, fără a se mai cere autorizarea Primăriei”[DCXLI].

Dar Primăria a fost implicată în ascunderea numărului de morţi, în strângerea lor de pe străzi, din case, parcuri şi de pe linii ferate, din zona gării, din beciurile şi curtea Chesturii, chiar şi în ascunderea locului unde au fost îngropaţi. Primăria şi Chestura de poliţie au fost autorităţile care au primit misiunea de a şterge amintirea celor ucişi în pogrom – şi şi-au

---

DCXXXVIII Telegrama nr. 75481 a chestorului Poliţiei, Chirilovici, din 8 iulie 1941 ; copie : Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 59, p. 51 (USHMM, microfilm 44).

DCXXXIX Depoziţia lui Constantin Chirilovici (colonel) la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război de la Bucureşti, 5 martie 1945, *ibidem,* voi. 27, p. 34b (USHMM, microfilm 43).

DCXL Depoziţia lui Constantin Darie (maior) la Tribunalul pentru judecarea criminalilor de război, 3 aprilie 1945, *ibidem,* p. 41b (USHMM, microfilm 48).

DCXLI Depoziţia lui Constantin lonescu (general) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 6 august 1945, *ibidem,* voi. 37, p. 31b (USHMM, microfilm 43).

îndeplinit-o. Primăria şi slujbaşii ei au constituit o parte din forţele auxiliare care au participat la pogrom. Funcţionarii Primăriei au lucrat ca de obicei în ziua pogromului, au ajutat patrulelor să identifice străzi şi locuinţe ale evreilor, au participat chiar la arestări, s-au năpustit asupra evreilor obligaţi să mărşăluiască pe străzile oraşului cu mâinile ridicate, i-au bătut şi maltratat, i-au jefuit şi, aşa cum au consemnat evrei care i-au identificat, nu au ezitat să dezbrace şi să descalţe evrei care treceau pe lângă clădirea Primăriei în drum spre Chestură. Soldaţi! germani care au bătut evrei la intrarea în curtea Chesturii cu intenţia de a-i omorî erau dotaţi cu pari pregătiţi din timp în clădirea Primăriei[DCXLII]. Slujbaşi de rând ai Primăriei – podarii (măturători de străzi) – au participat la pogrom în mod activ: au fost organizaţi dinainte să-i ajute pe pogromişti şi, împreună cu grupul de legionari ai Serviciului Special de Informaţii, au participat la percheziţii, au executat arestări, au iniţiat ei înşişi asasinate şi jaf – nu numai de dragul jafului, ci şi pentru plăcerea lor personală. Aceşti oameni au primit la urmă o recompensă suplimentară pentru „munca" lor.

Conform dispoziţiilor Primăriei, groparii Comunităţii au pregătit două uriaşe gropi comune în cimitirul evreiesc[1]. Nu putem şti dacă gropile comune au fost pregătite ca măsură preliminară la pogrom sau din considerentul că în războiul care abia izbucnise vor fi pierderi şi printre evrei, de exemplu, de pe urma bombardamentelor, şi trebuie făcute pregătiri pentru înmormântarea rapidă a victimelor. Ordinul de pregătire a gropilor a fost dat la 20 iunie, iar groparii evrei le-au terminat la 25 iunie. Una dintre gropi era lungă de 30 m, lată de 2 m şi adâncă de 2 m, iar dimensiunile celei de-a doua erau 25 X 2 X 2 m[DCXLIII DCXLIV].

Groparii Comunităţii au venit la cimitir în 29 iunie, întrucât Comunitatea nu reuşise să înmormânteze toate victimele evreieşti ucise în marele bombardament al aviaţiei sovietice din 26 iunie ; atunci au fost ucişi şaizeci de evrei şi au fost răniţi peste o sută[DCXLV]. Poliţia din Iaşi, unde adjunctul chestorului spusese poliţiştilor, cu o zi înainte de pogrom, că nu au voie să intervină în ceea ce va face Armata, „bine sau rău", s-a preocupat din timp de problema îngropării – pregătiri care, aşa cum s-a

DCXLII Proces-verbal al anchetei lui Florin Ghineraru (ofiţer de jandarmi) la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război de la Bucureşti, 9 aprilie 1945, *ibidem,* voi. 30, p. 5b (USHMM, microfilm 48).

DCXLIII Procesul-verbal al depoziţiei lui Ozias Hausner (gropar) la Tribunalul Poporului din Iaşi, fără dată (iulie 1945), *ibidem,* voi. 37, p. 45 (USHMM, microfilm 43); depoziţia lui loan Teodorescu (funcţionar la Primărie) la Tribunalul Poporului din Iaşi, 25 iulie 1945, *ibidem,* pp. 49-49b. Teodorescu a susţinut că a existat un ordin de a pregăti din timp gropi comune în toate cimitirele din oraş, nu numai la cimitirul evreiesc.

DCXLIV Rezumatul depoziţiilor şi evenimentelor pregătit de organizaţia pro-comunistă „Apărarea Patriotică" la sfârşitul anului 1944, pentru a ajuta autorităţile să pregătească procesul criminalilor de la Iaşi. Rezumatul depoziţiei unui funcţionar al Comunităţii, Nery Staerman, *ibidem,* voi. 40, p. 129b.

DCXLV Prima depoziţie a lui losef lacob (preşedintele Comunităţii din Iaşi în perioada 1939 – 7 aprilie 1943) la Tribunalul Poporului din Iaşi, *ibidem,* voi. 37, p. 50.

dovedit, nu au fost suficiente, în noaptea de 27/28 iunie şi, din nou, în noaptea următoare au fost arestaţi aproximativ 50 de premilitari evrei în vârstă de 18-21 de ani şi au fost ţinuţi separat în beciurile Chesturii, fără să li se comunice motivul arestării. în ziua pogromului, 29 iunie, tinerii au fost duşi în zorii zilei la cimitirul evreiesc din cartierul Păcurari. Unul dintre ei a declarat:

> Deodată au început să sosească căruţe ale Primăriei, cu care se transporta gunoiul, dar de data aceasta în loc de gunoi căruţele erau încărcate cu cadavre. Erau primele victime ale.pogromului de la Iaşi. Nu ştiam de unde sunt aduşi aceşti morţi şi cu atât mai puţin nu ştiam ce se întâmplă în acele ore pe străzile oraşului. Cadavrele aveau semne de împuşcare şi erau oribil mutilate. Pe măsură ce orele treceau, erau din ce în ce mai multe victime... La început scoteam victimele din furgoane cu tărgi iar apoi, pe măsură ce numărul cadavrelor sporea, eram obligaţi să-i cărăm cu spinarea, aruncându-i direct în gropile comune, ce între timp fuseseră săpate. Din cauza căldurii puternice şi a emoţiei prin care treceam am fost cuprins de greaţă şi vomitări, în timp ce totul se învârtea în jurul meu. Executam munca ca un automat, fără a fi în stare să recepţionez ce se întâmplă cu mine[DCXLVI].

Zeci de alţi tineri evrei au fost aduşi acolo să sape alte trei gropi comune – de la ei au aflat groparii despre începutul pogromului în oraş. Toţi au muncit patru zile şi patru nopţi la înmormântarea cadavrelor, fără să primească hrană – „Dar chiar dacă aş fi

primit era imposibil să iau ceva în gură”, spune acel tânăr. A doua zi au fost arestaţi, în case şi pe străzi, alţi 124 de evrei pentru a intensifica ritmul îngropării şi pentru strângerea cadavrelor de pe străzi: au fost escortaţi la cimitir de către 40-50 de poliţişti, „cu revolverele scoase”[1]. împreună cu primul grup care fusese arestat înainte de pogrom şi fără un număr de evrei care au fost eliberaţi, numărul groparilor improvizaţi a ajuns la 160 – în afară de groparii Comunităţii (patru), aflaţi şi ei acolo. Camioane şi căruţe pentru gunoi ale Primăriei descărcau cadavrele – la intrarea în cimitir, în camera mortuară şi de pregătire a cadavrelor pentru înmormântare, conform religiei evreieşti – cu zecile şi cu sutele. Acest loc a atras soldaţi români din gardă şi locuitori români din Păcurari, un cartier periferic şi sărac:

> în timp ce noi săpam gropile lungi de 30 m şi căruţele salubrităţii transportau cadavrele evreilor... [cadavrele] erau percheziţionate de militari ce se aflau cantonaţi la cimitir... Ei nu s’au mulţumit numai cu obiectele de valoare ce le găseau asupra victimelor şi pe care le puteau lua fără osteneală mare, dar s’au pus să scoată şi dinţii de aur din gura cadavrelor. Am lucrat la săpatul gropilor până ora la 5 d.a., după care am început transportarea cadavrelor din sinagogă la groapă şi am procedat la îngroparea lor. N-am

---

DCXLVI Depoziţia lui David Iţhac din Iaşi, Petah Tikva, 2 iunie 1959, Arhiva Yad Vashem, 03-1472, pp. 2-3. Acest martor a declarat, în Israel, că tinerii evrei au îngropat în cimitirul evreiesc 6.000 de victime, în cinci gropi comune, una dintre ele de dimensiuni imense (60 m lungime). în acest capitol nu s-au folosit, în general, surse de la Yad Vashem; însă această depoziţie a fost prezentată aici întrucât dezvăluie amănunte despre existenţa unei gropi comune despre care nu s-a ştiut din alte surse.

putut recunoaşte pe nimeni printre cadavre deoarece în afară de faptul că erau sfârtecaţi şi curgeau bucăţi pe jos atunci când îi transportam, erau umflaţi şi intraseră în putrefacţie[DCXLVII DCXLVIII].

în cimitir, a remarcat un gropar al Comunităţii, „se strânseseră o serie întreagă de derbedei. Cadavrele erau oribil mutilate şi jefuite, jaful a continuat chiar în cimitir”[DCXLIX]. Derbedeii erau locuitori săraci din cartier, care au apărut acolo în momentul când căruţele Primăriei au început să urce dealul cimitirului, iar din ele se scurgeau picături de sânge (cimitirul evreiesc este situat pe o colină înaltă, care domină împrejurimile). Ei s-au alăturat şi patrulei româneşti care sosise, la orele după-amiezei din ziua pogromului, să-i aresteze pe cei trei gropari şi pe intendentul cimitirului spre a-i lua la Chestură pentru „verificare”. în vegetaţia de lângă cimitir era postată o mică unitate auxiliară germană, cu o bucătărie de campanie. Un soldat german i-a recomandat intendentului cimitirului „să nu mergem cu ei [patrula românească] pe stradă căci are să ne împuşte ci să rugăm pe ofiţerul lor comandant să ne dea o patrulă germană pentru a ne conduce până la Chestură”. Groparii nu ştiau ce se petrece în oraş, iar despre pogrom aflaseră de la soldaţii germani.

în drum spre Chestură au văzut „cadavre şi oameni bătuţi pe toate străzile pe care am trecut”[DCL]. Escorta germană şi intervenţia ofiţerului german pe lângă patrula românească de a trimite groparii înapoi la muncă din cauza amplasării bucătăriei în apropierea cimitirului a salvat viaţa groparilor evrei: la Chestură au primit imediat permisii de circulaţie, fiind trimişi înapoi la muncă. „Am văzut morţi şi convoaie de oameni schingiuiţi”, a spus un gropar, amintindu-şi imaginile pe care le-a văzut la întoarcere[DCLI].

A doua zi, o dată cu revărsarea dimineţii, împreună cu căruţele cu morţi care urcau încet dealul înalt, au început să se reverse în număr mare „derbedeii”, românii săraci din împrejurimi. La fel ca locuitorii satului Jilava de lângă Bucureşti, care s-au năpustit asupra cadavrelor la pogromul de la Bucureşti din ianuarie 1941, şi săracii din Păcurari au mirosit sânge şi valori. Transportul cadavrelor s-a făcut sub supravegherea comisarului de poliţie Romila. „Cadavrele erau complet descompuse din cauza bătăii”, a declarat intendentul cimitirului. După cum am spus, până la îngroparea lor, cadavrele au fost jefuite de orice

---

DCXLVII „Rezumatul masacrului” (vezi *supra,* p. 47, nota 2).

DCXLVIII Declaraţia lui Marcel Tocelaru la Poliţia din Iaşi, fără dată (septembrie 1944), *ibidem,* voi. 42, pp. 384-384b (USHMM, microfilm 43).

DCXLIX Declaraţia lui Marcu Herşcovici (gropar) la Tribunalul Poporului din Iaşi, fără dată (iulie 1945), *ibidem,* voi. 37, p. 42.

DCL Depoziţia lui Oişie Schechter (responsabilul cimitirului) la Tribunalul Poporului din Iaşi, 25 iulie, *ibidem,* p. 47b.

DCLI Depoziţia lui Ozias Hausner (gropar) la Tribunalul Poporului din Iaşi, fără dată (iulie 1945), *ibidem,* p. 45.

obiect de valoare, de haine, astfel că cele mai multe dintre ele au fost aruncate în gropi aproape dezbrăcate: „Majoritatea erau goi şi aceia care mai erau îmbrăcaţi erau cu buzunarele întoarse pe dos şi jefuiţi”[1].

Aceşti români au adus soldaţilor şi un „cadou”, şapte evrei din cartierul lor, pe care soldaţii i-au împuşcat imediat în prezenţa groparilor, ordonându-le să-i arunce în groapă. Un evreu rănit, care fusese considerat mort şi adus în căruţa cu cadavre, a fost împuşcat în cap în momentul în care a deschis ochii şi a cerut apă[DCLII DCLIII]. La faţa locului erau şi militari germani – au fotografiat cadavrele şi înhumarea, iar unul dintre ei a notat numărul morţilor

> Pe când mă aflam în groapă şi aşezam morţii, unul din ei m’a pus să scot cadavrul lui Iancu Schneider şi să-l ţin ridicat în picioare rezimat de malul gropii. Cum cadavrul nu stătea, mi-a ordonat să-l ţin cu capul ridicat şi a făcut vreo zece fotografii[DCLIV].

Seara a fost împuşcat „un evreu cu barba albă care a încercat să ne aducă puţină mâncare”, spune unul dintre tinerii luaţi pentru a fi folosiţi ca gropari[DCLV]. Asasinarea „bătrânului cu barbă albă” necesită o descriere amănunţită, deşi pentru ziua în care au fost ucişi cca 8.000 de evrei (în afară de victimele din „trenul morţii”), faptul în sine nu era ceva ieşit din comun. în orice caz, intelectualii Comunităţii care au înregistrat orice amănunt despre pogrom pentru a nu fi date uitării „faptele lui Amalek”[DCLVI] au acordat acestui caz o pagină întreagă, sub titlul „Tragica moarte a bătrânului şi venerabilului evreu Strul (Israel) Rotman”[DCLVII]. Rotman era un erudit în religia evreiască şi cioplitor de meserie, de fapt un maestru, care a lucrat din fragedă tinereţe la cimitir, la pregătirea pietrelor funerare, pe care cioplea în idiş şi în ebraică, în afară de textul funerar obişnuit, şi calităţile şi faptele bune ale decedatului, după tradiţia evreilor aşkenazi (europeni). Exemple ale lucrărilor sale pot fi văzute în cimitirul evreiesc din Iaşi şi în zilele noastre. Israel Rotman începuse să spună *Kadish* – rugăciunea în memoria celor măcelăriţi:

> Bătrânul cioplitor de piatră, îndurerat de cele văzute, ştiind că în cimitir lucrează vreo 130 de evrei, de dimineaţă, fără hrană, s’a milostivit de ei şi cu încă un tânăr, a urcat dealul cimitirului ca să le deie ceva de mâncare. Pe la ora şase seara, bătrânul este văzut urcând scările ce duceau la sinagoga din curtea cimitirului. N-a ajuns cu mâncarea până la cei ce lucrau la facerea gropilor, când o patrulă compusă din trei jandarmi îl opreşte, îl duc spre interiorul cimitirului, îi ordonă să se dezbrace şi să se desculţe,

---

DCLII *Ibidem,* p. 45b.
DCLIII *Ibidem.*
DCLIV *Ibidem.*
DCLV Vezi *supra,* p. 181, nota 2 (p. 384b).
DCLVI Popor antic care a trăit în sudul Israelului şi Iordaniei de azi şi care, în urmă cu cca 3500 de ani, a atacat triburile ebraice ieşite din robia Egiptului, în drum spre Canaan (Ţara Făgăduinţei), provocându-le multe pierderi şi suferinţe. Biblia consemnează că poporul evreu nu trebuie să uite niciodată răul provocat de amalechiţi. De-a lungul generaţiilor, numele de amalechiţi a devenit sinonim cu duşmanii, toţi duşmanii poporului evreu.
DCLVII „Rezumatul masacrului” (vezi *supra,* p. 47, nota 2), pp. 352-353.

rămânând în cămaşă. Este aşezat cu faţa spre zidul sinagogii şi împuşcat. Aşa a fost împuşcat şi tânărul ce a fost cu el[1].

Un martor ocular a adăugat că tânărul nu a murit imediat – a implorat să se mai tragă un glonte în el, „iar noi îngroziţi, trebuia să stăm să privim fără a putea face ceva. Imediat [după ce a fost iar împuşcat] am primit ordin să purtăm cadavrele celor doi nenorociţi şi să-i îngropăm”[DCLVIII DCLIX]. Bătrânul şi onorabilul Israel Rotman, care a mai apucat, înainte să moară, să spună „Şema Israel”, a acţionat potrivit credinţei sale – „Cei ce iubiţi pe Domnul, urâţi răul; Domnul păzeşte sufletele cuvioşilor lui; din mâna păcătosului îi va izbăvi pe ei” *(Psalmii* 96.11). El nu s-a temut să urce dealul cimitirului, cu toate că a văzut măcelul în cartier, camioanele şi căruţele Primăriei încărcate cu morţi şi pe vecinii lui români năpustindu-se asupra cadavrelor, şi a încercat cu slabele sale forţe să-i onoreze pe cei ucişi cu o înmormântare conform tradiţiei evreieşti şi să-i consoleze pe tinerii siliţi să servească drept gropari. Numai cine a trăit cu credinţa că „Domnul este' ajutorul meu, nu mă voi teme de ce-mi va face mie omul” *(Psalmii* 117.6) putea să se comporte asemenea lui. El nu ştia că soldaţii români care au participat la pogrom nu erau oameni. El a trăit ca un sfânt şi a murit ca un sfânt.

La sfârşitul primei zile de muncă, ce s-a terminat, pentru o parte dintre săpători şi gropari, la ora 20.30 (alţii au continuat să lucreze şi în timpul nopţii), tinerii evrei au fost băgaţi în groapa nr. 3, „la odihnă”, iar soldaţii germani din unitatea antiaeriană care se postaseră la intrarea în cimitir au adus mitraliere şi „au aşteptat cu nerăbdare ocazia să ne acopere şi pe noi cu pământ”. Dar comisarii de poliţie care au supravegheat munca la faţa locului ştiau că va fi greu să găsească alţi tineri evrei care să îngroape morţi, aşa încât i-au salvat de la moarte. Câţiva dintre groparii improvizaţi au fost eliberaţi de chestorul Chirilovici, dar majoritatea au fost reţinuţi pe loc şi au lucrat, cum am arătat, de patru zile şi patru nopţi, probabil în ture, la îngroparea morţilor în cele trei gropi săpate (una dintre ele de proporţii imense – 60 m lungime), în afară de două care fuseseră pregătite înainte de pogrom. La terminarea lucrului au fost transferaţi la închisoarea militară a oraşului, care se afla (ca şi cimitirul) în cartierul Păcurari:

înainte de a fi băgaţi în curtea închisorii, eram trecuţi prin două rânduri de sergenţi cu ciomege în mâini şi care loveau în noi, fiecare unde şi când apuca. Am fost băgaţi în celule şi ţinuţi acolo timp de o noapte. Am crezut că ne-a sosit şi nouă timpul să fim împuşcaţi. în aceeaşi noapte am primit pentru prima oară un blid de mâncare şi cu toate că de patru zile şi patru nopţi nu avusesem nimic în gură, nici unul din noi nu ne-am putut atinge de mâncare. Tot timpul eram cuprinşi de greţuri şi vomitam fără întrerupere[DCLX].

DCLVIII *Ibidem,* p. 352.
DCLIX Vezi *supra,* p. 181, nota 2.
DCLX Vezi *supra,* p. 180, nota 4 (p. 4).

înhumarea

Grupuri de evrei prinşi la întâmplare pe străzi sau în locuinţe, cu ajutorul brutal al slujbaşilor Primăriei şi în special al podarilor întăriţi cu poliţişti localnici, au adunat cu perseverenţă cadavrele rămase pe străzi lăturalnice, pe terenuri virane şi în curţile caselor, târându-le spre căruţele Primăriei, care circulau încet pe străzile oraşului; iar când nu au fost găsiţi destui evrei, treaba a fost făcută de măturători de stradă şi voluntari care îşi primeau răsplata pe loc. Haine şi chiar costume pătate cu mult sânge au trecut de la un trup la altul – podarii şedeau chiar în căruţe îmbrăcaţi în noile lor haine (vezi *infra,* p. 187).

Nu toate căruţele şi camioanele au descărcat cadavrele în cimitirul evreiesc. Sute sau mii de cadavre au fost transportate în locuri de colectare improvizate, stabilite în funcţie de distanţa pe care căruţa sau camionul trebuia să o parcurgă de la locul de încărcare la locul de descărcare. La cimitir, groparii evrei încetaseră să se mai ocupe de îngropare, şi descărcarea morţilor semăna mai mult cu descărcarea gunoiului. Directorul serviciului de salubritate al Primăriei, Vlad Marievici – un român sadic, cunoscut pentru plăcerea lui de a bate evrei fără motiv –, şi-a amintit că în ziua pogromului i s-a cerut să pună la dispoziţie un camion pentru transportul cadavrelor din curtea Chesturii la cimitirul evreiesc. Dar numai a doua zi i s-a cerut „să se prezinte cu toate mijloacele de transport la Chestură, inclusiv camioane şi căruţe”. El a refuzat să adune cadavrele numai cu salariaţii serviciului de salubritate al Primăriei şi a cerut ca fiecare căruţă’sau camion să fie însoţit de jandarmi şi poliţişti, „pentru a evita jafurile”. De la Poliţie i s-a comunicat că muribunzii şi răniţii trebuiau transportaţi la spitalul evreiesc :

> Am aflat de la personalul salubrităţii care a făcut transporturile că în realitate această dispoziţie nu s’a executat şi că în multe cazuri, în urma ordinelor date de plutonierii de jandarmi care însoţeau transporturile, se încărcau şi muribunzi care ori erau înăbuşiţi pe drum de celelalte cadavre aşezate peste ei, sau erau puşi în gropi, fiind încă în viaţă... Au fost puse la dispoziţie [pentru operaţiuni] atunci patru camioane şi 24 de căruţe[1].

Căruţaşii, a adăugat directorul, se întorceau seara beţi, îmbrăcaţi în haine pe care nu puteau să-şi permită să le cumpere, iar atunci când, după câteva zile, au primit salariul, nici măcar nu s-au obosit să-şi numere banii. „Eu am convingerea că mare parte din aceştia au jefuit cadavrele. ” Directorul a plecat la Chestură cu unul din camioane pentru a aprecia volumul „muncii” :

> Când s’a deschis poarta am văzut o stivă de cadavre aşezate ca lemnele aşa fel că maşina nu a putut intra prea mult în curte. Pe jos curgea sângele care ajunsese până la

poartă şi în care am călcat şi eu cu toată grosimea pingelei[DCLXI DCLXII].

Zeci de răniţi şi morţi au fost descărcaţi la spital în orele după-amiezei din ziua pogromului de către camioanele de gunoi ale Primăriei. Directorul spitalului evreiesc, David Friihling, a descris astfel momentul sosirii transporturilor – aproximativ la ora 4 după-amiază:

Camioanele au adus morţi, muribunzi şi răniţi, îngrămădiţi unii peste alţii. Majoritatea aveau lovituri în cap, cu creierii ieşiţi afară; alţii aveau braţul drept lovit de nişte corpuri contondente, probabil din cauza gestului de apărare care-l făceau pentru a-şi păzi capul[1].

Unul dintre şoferii care au transportat cadavre la cimitir a declarat că numai el singur a făcut opt transporturi la cimitir, de fiecare dată cu câte 20-30 de cadavre (de fapt, fiecare camion a transportat cincizeci de cadavre), şi că în acelaşi timp s-au încărcat cadavre pe alte trei camioane şi treizeci de căruţe. în curtea Chesturii, el a văzut „cadavre aranjate ca stive de lemne”, iar în partea dreaptă a intrării „mai era [evrei] care mai trăiau, dar zdrobiţi şi tăiaţi în bucăţi în mod îngrozitor”. Cadavrele au fost încărcate de podari. Camioanele au fost însoţite, după spusele lui, de doi sau trei germani (a minţit – însoţitorii au fost jandarmi sau poliţişti români):

Eu personal nu m’am mişcat din cabina de conducere, însă auzeam pe podarii care încărcau [cadavrele] spunând că au scos oameni de prin canal pe care îi împuşcau pe loc, sau nemţii sau românii şi îi suiau în camion. De altfel în camion erau suiţi şi oameni [evrei] vii [care erau] numai răniţi, pe care eu îi auzeam gemând. La început descărcăm cadavrele pe marginea gropii, după aceea găsindu-se de către ofiţerii [Armatei] şi Poliţia care era acolo că asta durează prea mult, mi s’a dat dispoziţii să trag maşina chiar pe margine[a gropii] şi să-i deşert ca pe gunoi, direct în groapă. Curgea întâi un val de sânge şi apoi cădeau de-a valma, în groapă, toate cadavrele[DCLXIII DCLXIV].

Acest şofer a transportat cadavre numai la cimitirul evreiesc. Dar întrucât mai erau şi alte trei camioane şi atât de multe căruţe care n-au descărcat cadavre acolo, deşi au „încărcat continuu morţi”, fiecare căruţă transportând câte zece cadavre de fiecare dată, „eu bănuiesc că au mai fost căraţi morţi şi în altă parte decât la Cimitirul Israelit”. Numărul'de cadavre pe care numai acest şofer le-a transportat a fost de 254, numărul de morţi comunicat în mod oficial că au fost înhumaţi în cimitir[DCLXV].

DCLXI Depoziţia lui Vlad Marievici (şeful serviciului de salubritate al Primăriei din Iaşi), 21 iulie 1945, *Cartea Neagră II,* nr. 46, pp. 143-144.

DCLXII *Ibidem,* p. 144.

DCLXIII Depoziţia dr. David Fruhling la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 30 aprilie 1945, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 24, p. 67 (USHMM, microfilm 47).

DCLXIV Depoziţia lui Vasile Spinosu (şofer), 26 iulie 1945, *Cartea Neagră II,* nr. 67, p. 145.

DCLXV *Ibidem.* Un alt salariat al Primăriei, care a dat dispoziţie să fie pregătite primele gropi comune, a declarat că a văzut un camion al Primăriei „plin cu cadavre” care au fost adunate din curtea cinematografului „Sidoli”. Nu a ştiut cine a ordonat strângerea cadavrelor. Vezi depoziţia lui loan Teodorescu (salariat al Primăriei) la Tribunalul Poporului din Iaşi, 25 iulie 1945, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 37, p. 47b (USHMM, microfilm 43).

într-adevăr, s-au descărcat cadavre şi în alte locuri: vărsătoarea (groapa de gunoi a oraşului), nisipăria din apropierea poligonului militar şi malurile Bahluiului din sudul oraşului, în apropierea vechiului cimitir evreiesc. Preşedintele Comunităţii, losef lacob, a văzut deja la 30 iunie, ora 5 dimineaţa, în faţa locuinţei sale din centrul oraşului, „căruţe încărcate cu cadavre ce erau transportate într'un loc viran unde se depozitau gunoaie şi aruncate acolo grămadă". La ora 8.30 a fost primit de primarul oraşului, căruia i-a cerut căruţe „pentru a transporta cadavrele de la acel gunoi la cimitirul evreiesc"[DCLXVI]. Dar fără succes. O evreică ce a îndrăznit să-şi caute soţul a fost martoră la această scenă:

La 30 iunie am văzut când se cărau cadavrele şi duşi la vărsătoare şi acolo locuitori de la periferie dezbrăcau morţii[DCLXVII].

Adjunctul prefectului, Alexandru Isacovici, nu a ştiut dacă prefectul a cerut Primăriei „să nu se arunce în vărsătoarea de gunoi a oraşului cadavrele dimpreună cu muribunzii şi răniţii aruncaţi împreună în furgoanele Primăriei". El a răspuns negativ la întrebarea dacă a ştiut atunci că muribunzii aflaţi „printre cadavrele aduse la vărsătoarea de gunoi au fost ucişi de către slujbaşii Primăriei sau de militari"[1].

Transportul cadavrelor la nisipăria de lângă poligonul militar – zonă interzisă evreilor – s-a făcut cu camioane ale serviciului de salubritate. Nu se ştie câţi morţi au fost transportaţi acolo şi cum au fost îngropaţi[DCLXVIII DCLXIX]. Groparii evrei au declarat că şoferii camioanelor şi căruţaşii le-au spus în zilele îngropării că au transportat cadavre şi la nisipărie. Căruţe de gunoi ale Primăriei care transportau cadavre la malurile Bahluiului de lângă vechiul cimitir evreiesc au fost văzute de către evrei din cartierele sărace din împrejurimi. Bande de ţigani şi români săraci au năvălit asupra cadavrelor, jefuind tot ce se putea. Ploile torenţiale au provocat inundaţii, iar apele Bahluiului şi ale Jijiei s-au revărsat. Cadavre în descompunere, intrate în putrefacţie n-au fost îngropate, ci au fost aruncate în apele Bahluiului – o parte din ele, de nerecunoscut, au fost văzute plutind pe apele râului, iar altele, prinse de vegetaţie, împrăştiau o duhoare puternică.

în câteva locuri din oraş unde măcelul a fost mare, s-au organizat acţiuni speciale de strângere a cadavrelor. în curţi şi clădiri de lângă Chestură a început evacuarea cadavrelor şi a răniţilor în seara zilei pogromului, pentru a permite locatarilor români să se întoarcă la casele

DCLXVI A doua depoziţie a preşedintelui Comunităţii la Tribunalul Poporului, 21 iulie 1945, *ibidem,* p. 54.

DCLXVII Depoziţia Rebecăi Şmil la şedinţa Tribunalului din Bucureşti, 18 iunie 1948, *ibidem,* voi. I, partea a Il-a, p. 709 (USHMM, microfilm 47).

DCLXVIII Depoziţia lui Alexandru Isacovici (adjunctul prefectului) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 5 noiembrie 1945, *ibidem,* voi. 33, p. 31 (USHMM, microfilm 43). Vărsătoarea de gunoi se afla atunci în spatele cârciumii de bere „Zimbru" şi se întindea pe malurile Bahluiului, în apropierea atelierului de prelucrare a tutunului („Rezumatul masacrului" [vezi *supra,* p. 47, nota 2], p. 342).

DCLXIX Depoziţia lui Ozias Hausner (gropar) (vezi *supra,* p. 181, nota 5), p. 45b.

lor. Erau cadavrele evreilor care încercaseră să evadeze din curtea Chesturii când a început măcelul, aproximativ la ora 3 după-amiază. Pe Aleea Alecsandri, în orele amiezii, a doua zi după pogrom, a început strângerea şi transportarea cadavrelor cu camioanele[DCLXX]. Cadavrele adunate în cinematograful „Sidoli” şi în grădina de vară – tot ale unor evrei care au fugit de măcelul de la Chestură – au fost încărcate în camioane „la maximum”, după spusele unui slujbaş al Primăriei[DCLXXI]. Nu cunoaştem cum au fost evacuate cadavrele adunate la Inspectoratul Regional al Jandarmeriei – probabil cu căruţele.

Operaţiunea de strângere a cadavrelor a constituit şi o operaţiune de lichidare a răniţilor şi muribunzilor găsiţi printre cadavre sau în diverse locuri în care evrei răniţi au căutat să se ascundă. în unele cazuri, răniţii au fost aruncaţi în căruţe şi camioane şi îngropaţi de vii. Alţii au fost împuşcaţi de poliţiştii şi jandarmii care însoţeau camioanele şi supravegheau operaţiunea de strângere – iar dacă n-au fost împuşcaţi, au fost ucişi, prin diverse metode, de podari sau de către gloata de români şi ţigani care s-au năpustit asupra cadavrelor pentru a-i dezbrăca de haine sau pentru a-i buzunări. Directorul serviciului de salubritate al oraşului a declarat că atunci când a controlat mormanul de leşuri din Aleea Alecsandri, un evreu, pe care-l cunoştea, l-a strigat dintre cadavre „şi mi-a spus că el trăieşte şi numai face pe mortul. Eu l-am sfătuit să tacă”. El a afirmat că s-ar fi adresat comisarului lancu şi i-ar fi cerut să fie respectată dispoziţia ca muribunzii să fie transferaţi la spital[DCLXXII]. Sami Herşcu s-a ascuns printre morţi în curtea Chesturii, iar a doua zi, când au fost aduşi alţi evrei să evacueze cadavrele şi să cureţe curtea de bucăţi de trupuri omeneşti şi de sânge, a ieşit din ascunzătoarea improvizată şi a ajutat la transportul morţilor, salvându-se în felul acesta[1]. Buium Feighenbaum, căruia huligani din cartierul său i-au zdrobit dinţii, a fugit „printre mii de evrei împuşcaţi” în Chestură pentru a scăpa de „examenul de intrare”, prăbuşindu-se în cele din urmă printre morţi – „A doua zi am fost ridicat dintre morţi şi trimis acasă”[DCLXXIII DCLXXIV].

Operaţiunea de strângere a morţilor a provocat întâlnirea între două categorii de oameni interesaţi de evrei şi de cadavrele lor: evreice care au îndrăznit să iasă din casă şi să-i caute pe cei dragi, pe de o parte, iar pe de altă parte, slujbaşii Primăriei – căruţaşi şi podari şi responsabilii lor –, poliţişti de rând care supravegheau acţiunea de curăţenie. Această întâlnire a fost descrisă de Lili Moscovici, o femeie în vârstă de 30 de ani, rudă cu preşedintele Comunităţii. Ea a ieşit din casă în dimineaţa zilei de 30 iunie (era într-o luni) pentru a da de urmele soţului, fratelui, tatălui şi socrului, toţi foşti ofiţeri în Armata română, care nu se mai înapoiaseră

DCLXX Depoziţia Anetei Bimes la Tribunalul Poporului din Iaşi, 26 iulie 1945, *ibidem,* voi. 44, p. 309b (USHMM, microfilm 43).

DCLXXI Vezi *supra,* p. 185, nota 3.

DCLXXII Vezi *supra,* p. 184, nota 1 (p. 144).

DCLXXIII Depoziţia Anetei Blimes.

DCLXXIV Declaraţia lui Buium Feighenbaum la Poliţia din Iaşi, 1945, *ibidem,* voi. 40, p. 72 (USHMM, microfilm 43).

acasă. Femeia descrie clar, cu profunzime şi simplitate dezastrul pe care românii l-au provocat zecilor de mii de evrei din Iaşi, pe de o parte, şi senzaţia de satisfacţie în rândul celor care au îndeplinit planul de reducere a numărului de evrei din oraş, pe de altă parte. Lili şi-a notat impresiile imediat după pogrom:

> Când a doua zi [după pogrom], luni, am început să umblu pe străzi, să aflu ce s-a făcut cu cei patru ai mei dragi, sute de alte femei, înnebunite şi ele de groază, puneau aceeaşi întrebare: „unde sunt ai mei". La Chestură ni s'a răspuns că toţi au fost trimişi în lagăre. Pe străzi, însă, erau zeci de cadavre, strânşi grămadă... Umblu pe stradă ca beată... cineva îmi strigă din urmă să mă dau la o parte din drum. Mă uit înapoi şi mi-a rămas mintea în loc, credeam că am halucinaţii. O minte omenească nu poate să-şi închipuie măcar ce eu am văzut. Trec căruţe. Trec căruţe care întotdeauna transportau gunoi, azi sunt pline cu cadavre omeneşti, adică cadavre de evrei. Mai trece încă una. încă una, opt, nouă... Ca împietrită stau şi mă uit la căruţele de gunoi, încărcate cu oameni nevinovaţi, omorâţi numai pentru că au fost evrei. Şi căruţele sunt conduse de acei care în fiecare zi strâng gunoiul, îmbrăcaţi în haine de sărbătoare, haine scoase de pe victimele lor... Şi [care] strigă în gura mare : „aşa vor păţi toţi jidanii"[DCLXXV].

Multe femei care au îndrăznit să-i caute pe cei dragi au fost prinse pe străzi şi chiar în case pentru a fi puse să cureţe Chestura şi oraşul de sânge şi rămăşiţe de corpuri. Arestările, care au cuprins şi bărbaţi şi chiar adolescenţi, au început marţi, 1 iulie. Orice femeie care a venit la Chestură la această dată a fost reţinută pe loc şi a primit ordin să cureţe sângele, indiferent de vârsta şi starea ei. Lea Moşe, în vârstă de 80 de ani, care a plecat să-şi caute fiul şi pe cei doi gineri, a fost arestată şi a primit ordin să cureţe curtea:

> Am fost puşi să curăţăm curtea de sânge şi de toate rămăşiţele crimelor comise. Curăţenia am făcut-o cu mâna. Am strâns creieri omeneşti şi am spălat pietre de sânge. Am stat trei zile la Chestură nemâncată. A treia zi s-a prezentat un domn general care ne-a vestit că s'a încetat cu împuşcăturile, că suntem liberi şi ne-a arătat că tot ce s'a petrecut e din vina evreilor care au tras asupra armatei româno-germane[1].

în raportul contrafăcut despre acţiunile Poliţiei după pogrom, Chirilovici s-a lăudat că Chestura a organizat „cu camioanele serviciului salubrităţii Primăriei transportarea răniţilor la spitale şi a morţilor la cimitir". Nici un spital românesc nu a primit răniţi evrei pentru a fi trataţi, iar la spitalul evreiesc au fost aduşi, după cum am spus, cca 150 de evrei, majoritatea morţi sau în agonie. Multe dintre cadavre nu au fost duse la cimitirul evreiesc, ci au fost aruncate ca un gunoi, în diverse colţuri din oraş. Şi Chirilovici a adăugat: „De asemenea s'a organizat

---

DCLXXV Declaraţia lui Lili Moscovici înaintată Tribunalului Poporului din Iaşi, *ibidem,* voi. 24, pp. 76b-77 (USHMM, microfilm 44). Un ofiţer german care a privit cu satisfacţie evidentă căruţele încărcate cu cadavre a răspuns stânjenit la observaţia lui Lili în româneşte (cu speranţa că el nu va înţelege) despre realizările „culturii germane" : „Nicht wir, eure Tzigeunes" – adică: „Nu noi [am făcut asta], ci ţiganii voştri" (cu alte cuvinte, românii). Mulţi germani îi considerau pe români ţigani.

dezinfectarea şi spălarea străzilor”[DCLXXVI DCLXXVII]. Iar în raportul autentic, scris la 30 iunie, Chirilovici a precizat că mulţi evrei au fost împuşcaţi nu numai la Chestură, ci şi „prin oraş şi prin adăposturi”, şi a fost necesară evacuarea cadavrelor „la cimitire (!) fiind un pericol iminent de molime, apoi cu concursul Primăriei s'a spălat oraşul”[DCLXXVIII DCLXXIX]. într-adevăr, oraşul trebuia *spălat,* deoarece cadavrele erau răspândite prin tot locul şi urmele crimei puteau fi văzute peste tot.

Curăţarea manuală de sânge a curţii Chesturii nu a fost suficientă – comandantul gardienilor a remarcat că Victor Dragota (dintre comandanţii poliţiştilor străini) a văzut, când a sosit a doua zi după pogrom (după ce a participat la îmbarcarea evreilor în „trenul morţii”, fapt pe care nu l-a amintit în mărturie), că „nu mai erau decât evrei morţi şi răniţi care au fost duşi primii la cimitir, iar ceilalţi la spital, apoi *pompa pompierilor a spălat de sânge pietrele din curtea Chesturii”*.* Dar nici asta nu a ajutat – iar unul dintre gardienii care s-au prezentat la lucru în dimineaţa aceea a văzut că pereţii aii fost văruiţi, sângele a fost spălat, şi cu toate acestea se mai vedeau urme de sânge[DCLXXX].

Falsificarea numărului celor îngropaţi

De remarcat că în privinţa numărului de victime îngropate în cimitirul evreiesc, s-a încercat – şi după căderea regimului antonescian – să se lase impresia că a fost vorba în total de 254 de evrei. Iată de ce la Tribunalul Poporului acuzarea a avut grijă să-i pună pe cei trei gropari şi pe intendentul cimitirului să semneze declaraţii cum că au fost îngropate doar 254 de cadavre, chiar dacă groparii abia ştiau să-şi scrie numele. în declaraţia unuia dintre gropari, care probabil a refuzat să noteze numărul, a fost adăugată fraza: „Domnul Intendent [al cimitirului – *n.m.*| a primit cadavrele cu număr de la dl comisar Romila”[1]. De asemenea, spre deosebire de alte depoziţii şi declaraţii care de obicei erau scrise pe loc, de mână, declaraţiile groparilor evrei au fost dactilografiate, pentru ca totul să fie clar. Iar fiecare depoziţie se încheie cu cuvintele: „Confirm

---

DCLXXVI Primul raport al lui M. Braunstein (membru în conducerea Comunităţii) către W. Filderman (preşedintele Federaţiei Comunităţilor Evreieşti) despre pogromul de la Iaşi din 29 iunie 1941, 8 februarie 1945, în Ancei, *Documents,* VI, nr. 3, pp. 39-40.

DCLXXVII Raport nr. 99 al chestorului Poliţiei, Chirilovici, către ministrul de Interne, 30 iunie 1941, *Cartea Neagră II,* nr. 43, p. 110.

DCLXXVIII Raport nr. 99 (autentic) al chestorului Poliţiei, Chirilovici, către Inspectoratul Regional de Poliţie din Iaşi, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 59, p. 49 (USHMM, microfilm 44).

DCLXXIX Declaraţia lui Victor Dragota (comandantul gardienilor publici din Iaşi) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 31 iulie 1945, *ibidem,* voi. 26, p. 35b (USHMM, microfilm 48).

DCLXXX Declaraţia lui Niculai Romulus (gardian public) la Tribunalul Poporului din Iaşi, 22 iulie 1945, *ibidem,* p. 62b.

şi semnez. Ştiu să citesc şi să scriu”. în schimb nu s-au luat depoziţii de la tinerii mobilizaţi pentru îngroparea cadavrelor. Trebuie sublimat faptul că în alte declaraţii privind înhumarea, scrise de alţi martori, nu apare numărul 254, ci se spune doar că un număr mare de morţi au fost îngropaţi în cimitire. Iar unul dintre membrii în conducerea Comunităţii, Braunstein, a notat în zilele când s-au luat depoziţiile groparilor, pe baza datelor strânse de Comunitate, că 14.850 de evrei au fost ucişi în timpul pogromului (vezi *infra,* p. 392). După cum am arătat, un singur camion a transportat în ziua pogromului mai multe cadavre decât numărul trecut în declaraţii. De asemenea, nu s-a menţionat atunci că tinerii evrei au lucrat separat de gropari, că munca lor a continuat patru zile şi patru nopţi şi că n-au fost lăsaţi acasă la sfârşitul primei zile a operaţiunii de îngropare. Numai tânărul evreu care, în această chestiune, a depus mărturie în Israel, la Yad Vashem, a specificat clar acest fapt şi a apreciat, după cum am văzut, numărul de cadavre îngropate de grupul său la cca 6.000. Două dintre cele cinci gropi comune săpate de tinerii evrei – una în lungime de 60 m – n-au fost identificate nici până azi şi peste ele nu s-a turnat o placă de beton sau orice altă piatră funerară. în sfârşit, toate regimurile, inclusiv regimul comunist, au refuzat să deschidă gropile comune din Iaşi pentru a stabili numărul de victime îngropate acolo (vezi *infra,* pp. 422 *sqq.).* în 1948, Tribunalul a anulat încercarea de a se reduce numărul de victime îngropate în cimitirul evreiesc, notând, printre altele:

> Evreii care mai fuseseră aduşi în timpul nopţii la Chestură, precum şi alţii scoşi atunci de prin diferite ascunzişuri, sunt puşi să culeagă cadavrele şi să spele de sânge străzile oraşului, sub paza severă a agenţilor forţei publice. Cadavrele au fost transportate în aceeaşi zi de serviciul salubrităţii din oraşul Iaşi, la cimitirul israelit, unde au fost înhumate, în gropi dinainte săpate, fapt care evidenţiază cu prisosinţă premeditarea masacrelor. Din depoziţiile martorilor audiaţi pentru stabilirea acestui fapt reiese că s’a pus la dispoziţia Chesturii patru camioane şi 30 căruţe. Numărul exact al victimelor căzute în acele zile nu se cunoaşte, dar este sigur că întrece cu mult numărul de 500 indicat de comunicatul Preşedinţiei Consiliului de Miniştri, atingând numărul de aproximativ 10.000[DCLXXXI DCLXXXII].

„Agenţii forţei publice” au fost poliţişti şi jandarmi români; „serviciul salubrităţii” au fost podari şi responsabilii lor, căruţaşi şi şoferi ai Primăriei din Iaşi. Deşi a menţionat numărul aproximativ de victime, Tribunalul s-a abţinut să indice celelalte locuri în care au fost înhumaţi sau pur şi simplu azvârliţi mii de evrei. Cimitirul a fost pângărit, „mormintele şi pietrele funerare distruse şi paznicii alungaţi”. în februarie 1945, un membru al conducerii Comunităţii a notat că „mulţi bani i-au trebuit obştei să refacă în parte şi să restaureze pe cât posibil cimitirul şi monumentele”[DCLXXXIII]. Cimitirul vechi în care evreii din Iaşi şi-

DCLXXXI Depoziţia lui Max Culea (gropar) la Tribunalul Poporului din Iaşi, *ibidem,* vol. 37, p. 44.

DCLXXXII „Act de acuzare nr. 20” în procesul răspunzătorilor şi executanţilor pogromului de la Iaşi, 1947 (amănunte *supra,* p. 37, nota 1), în Ancei, *Documents,* VI, nr. 39, p. 374.

DCLXXXIII Al doilea raport al lui M. Braunstein despre situaţia evreilor din Iaşi între 29

au îngropat morţii timp de peste trei sute de ani a fost pur şi simplu ras de pe faţa pământului în anul 1943, pentru a şterge până şi amintirea existenţei evreilor în oraş (vezi *infra,* pp. 384 *sqq.f*

iunie 1941 şi august 1944, 8 februarie 1945, în Ancei, *Documents,* VI, nr. 4, p. 47.

Capitolul 7

Târgul Frumos

Călătoria de la Iaşi la Târgul Frumos

Primul „tren al morţii" a părăsit Iaşiul la 30 iunie 1941, la ora 2 noaptea, iar după câţiva kilometri s-a întors, s-a oprit, a pornit din nou, părăsind în cele din urmă oraşul la ora 4 dimineaţa. Conform ordinului telefonic dat de Antonescu colonelului Lupu, trenul trebuia să plece spre lagărul Târgu-Jiu via Roman. Lagărul servea atunci drept loc de concentrare şi încarcerare a evreilor din satele şi târgurile Moldovei. Ca de obicei, Antonescu nu s-a gândit că în lagăr nu mai pot fi înghesuiţi alţi 45.000 de evrei din Iaşi – probabil că nici măcar cei aproximativ 8.000 de evrei care au fost evacuaţi cu „trenurile morţii". Prin urmare, a apărut necesitatea de a schimba destinaţia trenurilor. Trenul a pornit la drum cu o gardă formată din 16 poliţişti, sub comanda şefului de secţie Ion Leucea[1]. Conform rapoartelor falsificate, erau 35 de vagoane cu 2.530 de evrei – în realitate, au fost 50 de vagoane cu 5.000 de evrei (vezi *infra,* p. 238).

în noaptea de 29/30 iunie, biroul de mişcare a trenurilor din Iaşi i-a comunicat şefului gării din Târgul Frumos, Petrea Ghiţă, că un tren cu evrei arestaţi va trece prin gara lui[DCLXXXIV DCLXXXV], într-adevăr, trenul a sosit în staţie la ora 7 dimineaţa, a stat acolo câteva minute, după care a plecat spre Ruginoasa şi de acolo la Paşcani, Lespezi; s-a reîntors la Paşcani şi şi-a continuat drumul până aproape de Roman, s-a oprit în câmp liber, a revenit la Paşcani şi de acolo, s-a întors la Târgul Frumos[DCLXXXVI]. La ora 6 după-masă, trimisul Marelui Stat-Major în gara Iaşi i-a comunicat şefului de gară că trenul se întoarce şi că trebuie să descarce încărcătura. Şeful gării s-a grăbit să comunice acest fapt comandantului Poliţiei şi primarului târgului. La ora 11.00, primarul deja primise înştiinţarea de la prefectul Captaru; acesta i-a dat dispoziţie să se adreseze comandantului garnizoanei din localitate să-i pună la dispoziţie

DCLXXXIV Raportului lui Constantin Chirilovici (chestorul Poliţiei) către inspectorul regional al Poliţiei cu privire la plecarea a două trenuri cu evrei, 30 iunie 1941 (raport falsificat – vezi *infra).* Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 40010, voi. 89, p. 218; copie: USHMM, microfilm 35. Raportul a fost scris de Chirilovici, dar nu la data scrisă pe el, ci mai târziu, pentru a fi în concordanţă cu Ministerul de Interne. Inspectorul regional al Poliţiei l-a primit abia la 23 iulie 1941, cum dovedeşte ştampila de înregistrare aplicată pe prima pagină.

DCLXXXV Depoziţia lui Petrea Ghiţă (şeful gării din Târgul Frumos) la Tribunalul Poporului din Iaşi, 21 iulie 1945, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 31, partea I, p. 38 (USHMM, microfilm 41).

DCLXXXVI *Cartea Neagră II,* p. 31.

soldaţi care să se desfăşoare în staţie. împreună cu comandantul Poliţiei locale, primarul s-a dus la comandantul garnizoanei din târg, care i-a trimis la locţiitorul său, căpitanul Marinescu, comandantul unităţii militare care păzea gara. „Trenul morţii" a intrat în staţie la ora 20.00, după o călătorie fără noimă de 18 ore, precedată de o aşteptare de trei-patru ore la Iaşi, în vagoane.

Primarul târgului şi-a făcut impresia că trenul a fost deplasat dintr-un loc în altul „în mod intenţionat pentru suprimarea celor transportaţi"[1]. Locotenentul în rezervă Triandaf, care a primit comanda trenului la Târgul Frumos, a spus la anchetă că stabilirea orarului trenului nu a fost de competenţa sa: „Această chestiune depindea de organele de conducerea CFR şi fiind starea de război de atunci, [depindea] în primul rând de organele Marelui Stat-Major"[DCLXXXVII DCLXXXVIII] – şi i-a indicat pe maiorul Gherasim de la Marele Cartier General, menţionat anterior, şi pe inginerul Ţăranu, director în CFR.

Nici un raport oficial nu poate descrie situaţia din vagoanele „trenului mortuar, fără nici o destinaţie", cum l-a caracterizat unul dintre supravieţuitori[DCLXXXIX]. Morţii, cei aflaţi în agonie şi cei încă în viaţă au rămas în tren toată noaptea dintre 30 iunie şi 1 iulie. Majoritatea vagoanelor au fost deschise în orele dimineţii şi la prânz (vezi *infra).* Este greu de descris suferinţa celor închişi în vagoane – dar şi mai greu este să cuprinzi în cuvinte moartea îngrozitoare de care au avut parte, asfixierea din lipsă de aer sau din cauza duhorii insuportabile provocate de descompunerea rapidă a cadavrelor în căldura mare din vagon şi a gazelor emanate din cadavre şi din podeaua infectată; setea care scotea din minţi şi deshidrata corpul; încercările de sinucidere; crizele de nebunie care se încheiau cu atacuri furibunde asupra altor deţinuţi deoarece nu satisfăceau cereri absurde; lupte pe viaţă şi pe moarte pentru orificiile de aerisire şi în jurul ferestrelor astupate, care au creat grămezi de cadavre şi au provocat sufocarea celor slabi şi răniţi; focul tras direct în interiorul vagoanelor de către poliţişti din escortă şi soldaţi în trecere; încercările de evadare care s-au terminat întotdeauna prin zdrobire pe linii sau prin împuşcare ; şi, în cele din urmă, slăbiciunea totală a trupului şi a sufletului, care a stins dorinţa de a trăi, speranţa de a rămâne în viaţă şi însuşi gustul vieţii. Au fost mulţi cei care au făcut faţă şi acestor încercări, însă au fost ucişi în staţii de către jandarmi, poliţişti, funcţionari de stat sau simpli cetăţeni, în încercarea de a-i jefui, fără a şti dacă au ce lua de la ei, şi din dorinţa de a omorî sau măcelări pentru simplul motiv că erau evrei.

Trenul s-a pus în mişcare, cum am arătat, în zorii zilei, şi numai când

---

DCLXXXVII Depoziţia lui Aurel Totoescu (primarul din Târgul Frumos) la Tribunalul Poporului din Iaşi, 16 august 1945, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 31, partea I, p. 74b.

DCLXXXVIII Procesul-verbal al anchetării acuzatului Aurel Triandaf la Procuratura Generală din Bucureşti, 12 februarie 1948, *ibidem,* voi. 2, p. 4b (USHMM, microfilm 47).

DCLXXXIX Depoziţia lui Samoil Boghen la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război din Iaşi, fără dată (martie 1945) – copii: *ibidem,* voi. 30, p. 227 (USHMM, microfilm 48).

lumina a pătruns în interior, cei care nu s-au sufocat imediat au văzut ce se află lângă ei: „Eram unul peste altul, fiind prea mulţi în vagon. Grozăvia era că erau mulţi crunt bătuţi, alţii împuşcaţi iar mulţi înţepaţi cu baioneta”. Setea îi chinuia pe toţi şi deplasarea trenului fără o destinaţie clară a provocat senzaţia că aceasta era metoda aleasă pentru a-i omorî. Prima oprire în staţia Târgul Frumos le-a dat speranţa că poate, poate vor fi deschise uşile :

> Dimineaţa ne-am trezit pe o linie moartă la [staţia] Târgul Frumos unde ne-au ţinut toată noaptea şi vagoanele s'au încins, căldura a devenit insuportabilă. Atunci am început să ne dăm jos hainele de pe noi. Noaptea [a doua] a fost un infern. O parte din noi au înnebunit, au început să sară, să ţipe, să muşte. Trebuia să te lupţi cu ei să nu te omoare, şi dimineaţa s'au văzut destui morţi între noi. Marţi dimineaţa am crezut că are să se îndure să ne scoată morţii dintre noi, dar nimeni nu s'asesizat. Şi apă nu s'a dat nici măcar la copiii care îi ridicam [peste capetele noastre] să-i vadă că plângeau de sete[1].

„în vagonul meu au rămas în viaţă [până la Târgul Frumos] doar opt copii şi trei bătrâni”, din mai bine de o sută de evrei care fuseseră înghesuiţi acolo, a scris inginerul Israel Schleier. Cei grav răniţi au căzut pe podeaua vagonului. Cei sănătoşi care, oricum, aproape că nu s-au putut mişca din cauza înghesuielii, călcau peste ei. Cei mai zdraveni s-au năpustit asupra ferestrelor acoperite cu scânduri şi s-au încăierat între ei:

> Fără aer, fără lumină, ţipete îngrozitoare ale răniţilor cerând ajutor, mulţi dintre noi au înnebunit şi au început să lovească unul în altul; o căldură insuportabilă, cei mai mulţi îşi rupeau hainele de pe ei rămânând astfel aproape toţi goi. A doua zi nemaiputând suporta aceste chinuri îngrozitoare am căzut în nesimţire, astfel am rămas vreo două zile. Când mi-am revenit, trenul era în gara Târgul Frumos... Eram lungit pe duşumea între cadavre care aveau o înfăţişare stranie : rigidizaţi în poziţia în care căzuseră pe jos, încleştaţi între ei, formaseră o masă legată şi neîntreruptă. în vagon era un miros oribil, un amestec de sânge, cadavre şi fecale. Cu sforţări mari m'am descleştat din marea cadavrelor. Porţile vagonului au fost cândva deschise şi din depărtare se striga să aruncăm cadavrele din vagon. Cei din afară nu se puteau apropia de vagoane din cauza mirosului. Cei care se apropiau umblau cu batistele la nas. Fiind zi de sărbătoare, ţăranii din împrejurimi au fost adunaţi ca să vadă pe *comuniştii care au tras în trupele române şi în armata germană,* şi de departe se auzeau strigătele lor: *„Omorăţi-i, ce-i mai căraţi cu trenul! ”*[DCXC DCXCI].

Aceasta este, cum am spus, o descriere scurtă a suferinţei din momentul plecării trenului şi până la sosirea lui la Târgul Frumos, descrierea unui evreu care a avut de două ori noroc : o dată când şi-a pierdut cunoştinţa şi a doua oară pentru că s-a aflat într-un vagon care în sfârşit a fost deschis în staţie. însă au fost evrei care n-au ştiut că au fost

---

DCXC Memoriu al lui David Bendel către Tribunalul Poporului din Iaşi, fără dată (sfârşitul anului 1944), *ibidem,* voi. 45, partea I, pp. 338b-339 (USHMM, microfilm 43). Bendel s-a aflat într-un vagon care nu a fost deschis deloc în staţia Târgul Frumos.

DCXCI Declaraţia lui Israel Schleier (inginer) la Tribunalul Poporului, fără dată (1945), *ibidem,* voi. 24, p. 84 (USHMM, microfilm 47) (sublinierile îmi aparţin).

la Târgul Frumos, vagonul lor nefiind deschis. Un medic evreu, dr. Simon Mayer, nu şi-a pierdut cunoştinţa şi vagonul lui nu a fost deschis la Târgul Frumos. Când a apărut în faţa Tribunalului militar din Bucureşti, el a descris în câteva fraze scenele din interiorul vagonului, ca şi cum ar fi fost un spectator din afară. în vagonul său au fost îmbarcaţi 85 de evrei, aproximativ dublu faţă de numărul permis. Acest număr relativ mic ar fi trebuit să mărească şansa de supravieţuire; însă şi aşa erau prea mulţi, deoarece nu era loc unde să te mişti. Vagonul fiind închis ermetic, oxigenul s-a terminat în scurt timp :

> Din cauza căldurii excesive cât şi a bioxidului de carbon emanat de atâţia oameni şi care nu se putea împrăştia din vagon... a stării de supraexcitare nervoasă a provocat multe victime. Alte morţi au fost provocate prin strangulări şi tăierea arterelor de acei care nu au mai putut suporta chinurile acestei călătorii[DCXCII].

Trebuie să remarcăm faptul că, în ceea ce priveşte cauzele morţii, situaţia din vagoane şi comportarea deţinuţilor şi a paznicilor, între „trenul morţii” care a plecat spre Târgul Frumos şi cel care a plecat câteva ore mai târziu spre Podu Iloaiei nu a existat o deosebire calitativă, ci doar una cantitativă: în al doilea tren au fost înghesuiţi mai mulţi evrei în vagoane, iar distanţa dintre cele două staţii a fost parcursă într-un timp relativ mai lung, ceea ce a provocat mai multe victime (vezi *infra).* Dr. Wassermann, un medic evreu care a scăpat cu viaţă din al doilea tren spre Podu Iloaiei, a făcut, împreună cu un coleg român, un studiu despre „tulburări psihomotorii în stare de asfixiere lentă”[DCXCIII], în care a descris fenomenele pe care le-a trăit el însuşi sau la care a fost martor ocular, apoi cauzele comportamentului anormal şi, în cele din urmă, ale morţii lente. Cei doi medici au prezentat cazul drept un „experiment” pe fiinţe umane, la care unul dintre ei „a participat” personal, iar din acest motiv observaţiile sale sunt mai aproape de adevăr, cu atât mai mult cu cât este vorba de experimente care nu se reduc la durere, ci ţin îndeosebi de domeniul emoţional, de halucinaţii şi imaginaţie.

Evreii care au fost înghesuiţi în vagoane, au descris cei doi, se aflau deja în „tensiune psiho-emoţională accelerată până la limită”, provocată de incertitudinea privind soarta lor, de două nopţi nedormite şi de criza sufletească de pe urma bătăilor, rănirilor şi a măcelului de la Chestură, a marşului spre gară ş.a. în vagonul în care s-a aflat medicul erau 130 de oameni, printre care femei şi 15 copii; după 10 ore, când trenul a ajuns la Podu Iloaiei, msp trăiau 30 dintre ei. La început, în vagon a domnit o oarecare ordine. Cei mai puternici au ocupat loc lângă ferestre. Căldura

---

DCXCII Protocol de la depoziţia lui Simon Mayer (medic) în faţa Tribunalului militar al Corpului de Armată, 14 mai 1947, *ibidem,* voi. 61, pp. 213-213b (USHMM, microfilm 45).

DCXCIII M. Wassermann şi P. Brânzei, „Considérations sur les troubles psycho-moteurs dans l’asphyxie lente”, *Bulletin de la Société Roumaine de Neurologie. Psychiatrie, Psychologie et Endocrinologie,* nr. 26-27 (1945/1946), Iaşi, 1947, pp. 38-39. îi mulţumesc prof. univ. Marcus Wassermann, care mi-a oferit un exemplar al articolului, în mai 1986.

era insuportabilă şi toţi s-au dezbrăcat. Emoţia a crescut şi, în scurt timp, deţinuţii au fost cuprinşi de un sentiment de nelinişte, o senzaţie de sufocare, şi orice mişcare a unui vecin a devenit insuportabilă, deoarece fiecare radia o căldură ca de cuptor supraîncălzit. Cei care nu reuşiseră să se apropie de fereastră i-au călcat în picioare pe ceilalţi, lovind fără discernământ. Această densă masă umană nu s-a comportat în mod unitar : doar puţini şi-au păstrat cumpătul şi nu s-au lăsat dominaţi de această emoţie frenetică. Un om pântecos s-a aşezat pe podea, fără să facă vreo mişcare inutilă; un bancher, presat la mijlocul vagonului, s-a aşezat îmbrăcat cu jachetă şi cravată, fără să se dezbrace, până la capătul călătoriei. Amândoi au rămas în viaţă. O femeie şi cele trei fete ale ei – femei religioase – nu s-au dezbrăcat din decenţă, însă activitatea lor psiho-motorică s-a redus la murmuratul unor versete din psalmi. N-au făcut nici o mişcare de apărare, murind sufocate de cei care au căzut peste ele.

întrе timp, au început să apară primele semne de nebunie, halucinaţii, gânduri nebuneşti, demenţă colectivă. Medicul însuşi a încercat să ajungă la o bancă imaginară şi să se aşeze pe ea, lângă persoane care credea că-i sunt vechi prieteni. Noţiunile de timp şi spaţiu au devenit nebuloase, echilibrul mintal s-a redus tot mai mult, auzul şi văzul s-au înceţoşat, iar starea de agresivitate generală s-a schimbat treptat cu o stare de somnolenţă. Membrele superioare şi-au păstrat încă vitalitatea, unii şi-au frecat obrajii pentru a se trezi? dar membrele inferioare s-au înmuiat, nemaifiind în stare să susţină corpul. Oameni care nu se cunoşteau înainte au devenit apropiaţi. Cu mişcări lente, amintind de ceara care se topeşte, au început să cadă unii peste alţii, cu gesturi de mângâiere care încercau să încurajeze şi să îmbrăţişeze. S-au sufocat fără nici o rezistenţă: „Corpul lor a încetat să se mişte în urma decesului lucidităţii”. Nebunii îşi imaginau că joacă cărţi şi sume mari de bani au „trecut” din mână în mână. Vocea lor se auzea cu claritate, iar unii dintre ei făceau chiar gesturi de joc. La un moment dat, s-a auzit o voce: „Uite o fabrică de limonadă”[1] – şi mulţi, emoţionaţi fiind de această veste, au cerut să cumpere imediat sute de sticle de băutură. S-au organizat grupuri care să supravegheze împărţirea limonádéi, în timp ce alţii adunau bani pentru cumpărarea ei. Unii au înştiinţat că începe imediat îmbutelierea sticlelor şi peste puţin timp le vor primi. Acesta a fost un caz evident de autosugestie colectivă la care, după cum a recunoscut medicul, a participat şi el – atât la „organizare”, cât şi la „împărţirea” sticlelor.

Starea de excitare senzoriomotoare s-a preschimbat într-o stare de emoţie psihomotoare, manifestată printr-un potop de cuvinte şi exprimarea unor idei demente. în timp ce unii s-au agăţat de zăbrelele de la ferestre implorând apă în numele umanităţii şi al creştinismului, alţii au ţinut discursuri înfocate prin care îşi exprimau, de exemplu, „recunoştinţa pentru Hitler, salvatorul omenirii”. Alţii au vorbit de ajutor în numele Crucii Roşii.

Trenul spre Podu Iloaiei în care a călătorit dr. Wassermann a parcurs

18 km în 10 ore – deci s-a deplasat cu o viteză medie de 1.800 m/h. „Mişcarea [supravieţuitorilor care au coborât din tren] în aer liber nu a provocat nici o reacţie afectivă, toţi au păşit în linişte cu paşi greoi, capul plecat, inima golită de orice sentiment.”[DCXCIV DCXCV]

Concluziile studiului realizat de dr. Wassermann: lipsa oxigenului a constituit cauza imediată a morţii. Cine a avut norocul să se afle în apropierea ferestrelor sau orificiilor vagonului, sau a reuşit să ajungă acolo a rămas în viaţă. Au supravieţuit şi cei care şi-au păstrat calmul şi au economisit energie, reducând astfel consumul de oxigen. Căldura care a provocat transpiraţie intensă şi deshidratare a intensificat dezechilibrul umidităţii în corp, determinând o asfixiere lentă. Această situaţie poate fi comparată cu starea de otrăvire lentă cu bioxid de carbon în minele de cărbuni. Frigul prelungeşte în mod considerabil perioada de sufocare, pe când căldura şi agitaţia din vagon au accelerat procesul. Tulburările spirituale, psihoza colectivă, autosugestia, demenţa sufletului şi a simţirilor, halucinaţiile şi „inversarea de sentimente” (cum ar fi laudele aduse lui Hitler) – toate acestea sunt fenomene care au fost studiate pe oameni, în alte contexte, rezultatul unor transformări fiziologice şi chimice în sânge, în sistemul nervos ş.a., iar ele pot fi explicate şi demonstrate ştiinţific, în conformitate cu nivelul cercetărilor medicale de atunci, după afirmaţiile celor doi medici care au redactat studiul.

Dar şi fără acest studiu, supravieţuitorii au confirmat în linii mari descrierile impresionante despre comportamentul în stare de tensiune şi cauzele care au provocat moartea. Inginerul Marcel Perlaf, pe atunci în vârstă de 25 de ani, şi-a păstrat echilibrul mintal în majoritatea timpului – până la Târgul Frumos –, datorită grijii pentru tatăl său, pe care a încercat să-l apere în vagon. El a văzut că vagonul a ajuns la Roman şi s-a întors înspre Iaşi, a văzut că numărul celor asfixiaţi şi al morţilor este în continuă creştere, şi a ajuns la concluzia că aceasta era metoda aleasă pentru lichidarea lor:

> Tatăl meu suferea cumplit... I-am pus comprese [înmuiate] cu urină fără să-i spun ce e, îi picuram în gură urina mea. Şi eu am băut urină. La un moment dat, se dădeau lupte pe viaţă şi pe moarte pentru puţină urină... La un moment dat începuse să plouă. Supravieţuitorii conştienţi şi-au scos lingerie afară prin zăbrelele ferestrelor care nu mai erau bătute cu scânduri [pentru a le uda]. Vă daţi seama ce luptă se dădea pentru a obţine să te apropii de fereastră şi de a obţine rufe udă ? însă şi aceasta n-a durat mult, deoarece mecanicul trenului împreună cu soldaţii [poliţiştii – *n.m.*] ce escortau trenul au smuls rufele... în acest timp numărul nebunilor s-a înmulţit, unii dintre ei devenind foarte agresivi, începând să se bată şi să muşte pe cei din jur. Impresionat de [cele] ce am văzut în jurul meu, am vrut să constat dacă mai e cineva teafăr, lucru ce l-am făcut strigând în vagon: cine mai e teafăr ? Mulţi mi-au spus că sunt normali, după care începeau să râdă nebuneşte. Văzând cum stă situaţia, am pus o întrebare de calcul matematic. Mi-au răspuns în total doi oameni... am decis să ne sinucidem, tăindu-ne vinele. Am avut un portmoneu cu ramă metalică pe care am desprins-o şi împărţind-o în trei, mi-am tăiat vinele la mâna stângă, căzând în nesimţire. După un timp un nebun m-a

DCXCIV *Ibidem,* p. 40.
DCXCV *Ibidem,* p. 42. Dr. Wassermann nu a remarcat apoi izbucniri de isterie.

mușcat de mâna dreaptă și mi-am revenit. Se vede că nu mi-am tăiat destul de bine vinele, sau sângele era închegat din lipsă de apă în organism. Când mi-am revenit în urma mușcăturii, era lumină afară. Un tânăr înnebunit spânzurându-se la grătarul de la fereastră [prin greutatea lui] l-a scos din loc. După un timp l-am văzut pe bietul băiat mort. Eu eram în picioare la crăpătura oblonului de la ușă. Se pare că asta a fost și cauza că am scăpat cu viață... Căutându-l pe tata, l-am găsit sub un morman de cadavre... Cu multă greutate am izbutit să-l fac să-și revină la normal, după ce i-am dat puțină apă obținută cu două mii de lei de la un soldat ce însoțea trenul... Tata a murit joi [3 iulie] și cadavrul lui a fost aruncat jos din tren la Mircești. Miercuri am cumpărat o sticlă de apă de o jumătate de litru pentru un ceas de la un soldat și ducând-o la gură, am simțit că-mi arde intestinele. în loc de apă era petrol[1].

Și invalidul de război Leon Haimovici, care se încăpățânase să rămână în curtea Chesturii pentru a nu se despărți de fiul său adolescent, și care a fost bătut crunt în stație și înțepat cu baioneta când a încercat să rămână alături de băiatul lui, a simțit în vagon că i se apropie sfârșitul. Faptul că vagonul în care se afla a fost deschis la Târgul Frumos nu a schimbat cu nimic situația: „Stăteam unul peste altul și desigur că cei care erau la fund sub noi mureau mai repede; câteodată, printr-o ultimă convulsiune, îi arunca pe cei de pe deasupra". în acest vagon, miercuri, din cei peste o sută de oameni mai rămăseseră cam douăzeci – „Văzând situația noastră am hotărât cu fiul meu ca să ne omorâm ca în felul acesta să scăpăm de chinuri și să nu ajungem în starea acelora care zăceau chinuindu-se să-și dea sufletul"[DCXCVI DCXCVII]. Haimovici s-a spânzurat cu cureaua de la pantaloni, dar n-a murit, pentru că fiul lui s-a răzgândit și a tăiat cureaua.

Scene de nebunie colectivă sau individuală au fost descrise de toți supraviețuitorii, fiecare în limba și pe măsura educației sale. Și întrucât numărul intelectualilor evrei la Iași a fost mare, descrierile pe care le-au lăsat au constituit mărturii din prima sursă, despre ultimele momente ale unor personalități cunoscute din această mare Comunitate, momente de decădere morală, de rapidă degenerare fizică și spirituală, provocate de împrejurări independente de voința lor. Dar, desigur, nu evreii înnebuniți au fost cei care s-au înapoiat la starea primitivă a omenirii, ci acei care i-au adus în această stare[DCXCVIII].

DCXCVI Depoziția lui Marcel Perlaf (inginer) la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război din București, 10 aprilie 1945, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 30, pp. 9-llb (USHMM, microfilm 48). Perlaf a prezentat și un alt exemplu de maltratare din partea escorta- torilor. în timpul manevrelor din Roman, mecanicul de locomotivă a oprit locomotiva lângă vagonul în care se afla, pe o linie paralelă, și a crescut presiunea, eliberând un amestec de aburi și aer fierbinte – în felul acesta, căldura a sporit și mai mult, intensificând suferința celor din vagon, ceea ce a determinat o creștere imediată a numărului de nebuni *{ibidem,* p. 8b).

DCXCVII Declarația lui Leon Haimovici la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război din București, fără dată (aprilie 1945), *ibidem,* p. 7.

DCXCVIII Cunoscutul și onorabilul profesor de muzică Brüll a dirijat o „orchestră nevăzută", fredonând melodiile (declarația lui Meir Yur, 14 mai 1945, *ibidem,* p. 89). Unul dintre intelectualii evrei din Iași și dintre fruntașii Comunității, avocatul Carol Drimmer, admirator și cunoscător al culturii

Apă

Privarea de apă a celor încarceraţi a fost o politică oficială a organelor care au escortat trenurile – Poliţia, Jandarmeria şi Armata exprimată prin ordine clare (vezi *infra).* Această politică a continuat până după Roman, când muriseră deja mai bine de jumătate din călătorii „trenului morţii". Cruzimea însoţitorilor şi a unei părţi dintre românii care au venit întâmplător în contact cu trenul, dorinţa de a obţine bani şi obiecte de valoare în schimbul elixirului vieţii – toate acestea au creat o formulă specială a Holocaustului în România: român – apă – bani. „Am fost tot timpul împiedicaţi să bem apă, nici măcar din băltoace"[1], a declarat un evreu, elucidând astfel un aspect legat de bălţile formate în urma ploilor căzute în timpul călătoriei trenurilor. Trenul spre Târgul Frumos s-a oprit de câteva ori lângă astfel de surse de apă, cele mai mari aflându-se chiar aproape de oraş, şi a rămas pe loc multe ore înainte de a se deplasa înainte sau înapoi. Vederea apei i-a scos din minţi pe cei care au putut s-o vadă printre zăbrelele ferestrelor de la care deţinuţii reuşiseră să înlăture scândurile sau printre crăpăturile dintre scânduri. Poliţiştii şi apoi jandarmii care au însoţit trenul au tras în oricine s-a strecurat prin fereastră, fugind, cuprins de amok, spre baltă:

> Marţi spre seară mi-am dat seama că nu pot rezista o nouă noapte şi atunci am. sărit din vagon şi am căzut într'o baltă cu noroi şi bând din acest noroi mi-am dat seama că mulţi care au sărit din vagon erau îndrumaţi spre aceste bălţi şi apoi împuşcaţi pe la spate. Am văzut cu ochii mei cum pluteau acei care au fost împuşcaţi... Mi-am astupat urechile cu mâl să nu aud împuşcătura[DCXCIX DCC DCCI].

în timpul îndelungatei staţionări lângă Târgul Frumos, când trenul s-a deplasat câteva sute de metri şi s-a oprit lângă râul Bahlui, care se revărsase în acea noapte, mulţi nu s-au mai putut stăpâni şi, cu toate că auziseră deja împuşcături, au sărit din tren şi, privind spre apă, au fugit să apuce să bea înainte să moară:

> Oamenii [care săreau – *n.m.]* erau omorâţi de către un ofiţer şi un subofiţer care trăgeau la ţintă în oamenii care coborau din vagoane, care nu aveau ferestre cu zăbrele sau bătute cu scânduri, şi care se aruncau în apă să se răcorească. Aceşti doi criminali şi încă câţiva soldaţi au împuşcat peste 150 de oameni, care ştiau că săritura înseamnă

DCXCIXgermane şi unul dintre iubitorii ei, a înnebunit şi şi-a „pedepsit" capul pentru faptul că a lăudat în trecut cultura germană şi a conferenţiat despre ea: şi l-a izbit fără încetare de pereţii vagonului. Când vagonul în care se afla a fost deschis la Târgul Frumos, s-a rostogolit din el gol-goluţ, „a fost bătut până la desfigurare de jandarmi pe piele dezvelită şi a murit" (declaraţia lui Jean Haimovici, fără dată [1945], *ibidem,* p. 50). Despre alte cazuri de nebunie, vezi. M. Mircu, *Pogromul de la Iaşi (29 iunie 1941),* Editura Glob, Bucureşti, 1945, p. 59.

DCC Depoziţie sub jurământ a lui Beniamin Abramovici la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război din Iaşi, 20 martie 1945, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 30, p. 94.

DCCI Depoziţia lui Theobald Schneier (inginer) la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război din Bucureşti, 13 aprilie 1945, *ibidem,* pp. 20b-31.

moarte[DCCII].

Au fost lichidaţi lângă râu nu numai cei care au sărit din vagoane, dar şi evreii (din trei vagoane) care au fost duşi, chipurile, să bea: „l-am văzut trecând prin faţa noastră", a declarat un evreu care nu a fost scos din vagon, „duşi prin faţa unor bălţi şi cred că împuşcaţi căci se auzeau tot timpul focuri de armă... Era [acolo] un sublocotenent tânăr care le spunea tot timpul [soldaţilor] să-i ducă mai încolo să-i împuşte"[1].

în staţionările îndelungate înainte de Târgul Frumos şi după Târgul Frumos, în deplasarea fără rost spre Paşcani şi înapoi a ieşit la iveală, mai mult chiar decât în timpul pogromului, toată urâţenia relaţiilor cristalizate în decursul a sute de ani între majoritatea românilor şi evrei. „Comerţul" cu apă şi aer care s-a stabilit în mod spontan între evrei şi români – jandarmi, soldaţi şi civili – nu a fost perceput atunci (şi nu a fost considerat nici după aceea, în măsura în care s-a aflat despre fenomen) ca un fapt ieşit din comun, ca sfărâmarea tuturor codurilor morale ale unei naţiuni, ci ca parte naturală a unui sistem de relaţii în care evreii trebuie să plătească pentru dreptul de a respira în ţara românilor şi de a bea din apa lor – în adevăratul sens al cuvântului.

După cum am arătat, „trenul morţii" a sosit prima oară la Târgul Frumos la 30 iunie, la orele dimineţii, şi a rămas în staţie aproximativ trei minute. în cele trei minute, câţiva evrei au reuşit să forţeze ferestrele şi să sară din tren, însă au fost împuşcaţi de către poliţişti înainte de a reuşi să soarbă din apa noroioasă. Trenul a plecat mai departe şi s-a oprit la Paşcani, după multe ore de călătorie lentă. în prima zi, dus-întors, a crescut foarte mult căldura din vagon: „Atmosfera devenea tot mai înăbuşitoare, apa curgând de pe pereţii vagonului din cauza transpiraţiei celor închişi în vagon. Pe măsură ce orele treceau şi soarele bătea mai puternic se respira mai greu şi lipsa apei şi a aerului, care era foarte rarefiat, se făceau mai mult simţite". Deja la prima oprire a trenului în Podu Iloaiei au apărut primii negustori cu viaţa evreilor. Din îndelungata experienţă a existenţei lor în mijlocul românilor, evreii ştiau că nu vor căpăta ajutor pur şi simplu din motive umanitare, de frică de Dumnezeu, dintr-o demonstraţie de solidaritate cu oameni nevinovaţi pe care regimul încearcă să-i lichideze, din dorinţa de a ajuta din milă creştină sau ca o acţiune de protest împotriva unei crime contra umanităţii:

> Din vagoane se auzeau strigătele celor care ofereau 5.000-10.000 lei pe o sticlă de apă. S'au găsit hiene care veneau la geamurile vagoanelor şi printre gratii luau banii şi nu aduceau apă[DCCIII DCCIV].

Zvonul că se pot câştiga uşor bani fără să dai nimic în schimb s-a întins ca focul pe un câmp de scaieţi, şi în fiecare haltă improvizată a „trenului morţii" se strângeau numeroşi români din târguri şi sate cu tot

DCCII Declaraţia lui Aristide Rauch la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 14 mai 1945, *ibidem,* p. 82.
DCCIII Depoziţia lui Jean Haimovici (vezi *supra,* pp. 195-196, nota 3).
DCCIV Declaraţia lui Aristide Rauch (vezi *supra,* p. 196, nota 3), p. 81.

felul de vase, în special sticle, gata să vândă lichidul în schimbul unor sume care variau între 1.000 şi 10.000 de lei (ziua de muncă la câmp se plătea cu 50-60 de lei; costul unei pâini din făină neagră – 3 lei) sau a unor obiecte de valoare corespunzătoare, cu condiţia să fie din aur. Dar nu numai apa era o marfă de vânzare; şi o cămaşă aruncată din vagon şi înmuiată în apa din băltoacă şi înapoiată pe vârful unui ţăruş prin fereastra înaltă, fâşii de cămaşă, chiloţi (când cămăşile nu erau înapoiate), o pălărie umplută cu apă sau cu apă din băltoacă. Trebuie sublimat că în majoritatea cazurilor nu se putea introduce în vagon sticla sau un alt vas din cauza gratiilor sau a refuzului „comercianţilor” de a pierde „sculele” şi posibilitatea de a vinde apă sau umezeala altui evreu din alt vagon. Jandarmii şi soldaţii români care păzeau trenul îi considerau pe ceferiştii, pe ţăranii (o parte femei, deoarece bărbaţii erau mobilizaţi la război) şi civilii în general care vindeau apă contravenienţi ai ordinelor primite de a nu le permite evreilor să bea apă sau, în cel mai bun caz, concurenţi *care-i prădau* de bani – aşa încât îi îndepărtau, pentru a executa ordinele sau pentru a-şi păstra monopolul asupra comerţului cu apă. Trenul era lung, iar până la Târgul Frumos l-au păzit doar 16 poliţişti, majoritatea beţi, care nu erau în stare să supravegheze tot trenul şi să păzească fiecare vagon de pe ambele părţi, cu atât mai mult cu cât nu ştiau cât timp va rămâne în câmp sau la intrarea într-o staţie aproape necunoscută. După Târgul Frumos, trenul a fost păzit de 30 de jandarmi, în ture – dar nici ei nu au reuşit să-i împiedice pe toţi concurenţii de a-i priva de câştig.

„Este adevărat că ţăranii din jurul staţiilor unde a oprit trenul au venit cu sticle de apă şi cu hrană, dar nu li s-a permis să intre în contact cu deportaţii sau să le dea apă sau produse”, a declarat un jandarm. Ţăranii aceştia au venit *să vândă* şi nu *să dea* apa, însă nu au fost atât de sălbatici şi de insensibili ca însoţitorii, ceferiştii sau pasagerii şi civilii români din târguri – iar în multe cazuri, au dat dovadă şi de compasiune în faţa scenelor la care asistau. Ei cel puţin *au dat* elixirul vieţii pentru banii mulţi pe care i-au primit. Au dat într-adevăr *apă* şi nu petrol, acid, urină sau apă din băltoace, cum au făcut alţi români. încercarea de a-i împiedica să vândă apă evreilor nu a reuşit întotdeauna. Jandarmul amintit mai sus a lămurit care era preţul compasiunii: „Am văzut cum veneau locuitori de prin împrejurimile staţiilor care vindeau deportaţilor din tren sticle cu apă cu preţ de 1.000 de lei sau mai mult”[1]. El a redus intenţionat preţul apei:

> Preţul sticlelor de apă ajunsese la sume fantastice din cauza speculei ce se făcea cu ele. Sticla de apă ajunsese până la preţul de 5.000 lei. [Ei] introduceau numai gâtul sticlei printre gratiile vagonului şi rând pe rând treceau evreii să-şi umezească buzele aşa de arse[DCCV DCCVI].

DCCV Depoziţia lui Hristea Dorâbăţ (jandarm) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 17 decembrie 1945, *ibidem,* voi. 30, p. 69b (USHMM, microfilm 48).

DCCVI Declaraţia lui Samoil Boghen la Poliţia din Iaşi, fără dată (septembrie 1944), *ibidem,* voi. 42, p. 410b (USHMM, microfilm 43).

La acest comerţ au luat parte şi jandarmii, când nu-i vedeau şefii lor: „Noi aruncam pe geam cămăşile noastre împreună cu bani şi jandarmul care ne păzea, când nu era observat de nimeni, o muia în noroi şi apoi ne-o arunca pe geam ridicând-o în vârful baionetei"[DCCVII]. Când evreii au constatat că nu mai primeau înapoi cămăşile aflate în stare bună, în ciuda banilor plătiţi, au rupt cămăşile fâşii şi aruncau câte o fâşie – ceea ce a redus într-adevăr cantitatea de lichid, dar cel puţin asigura înapoierea ei.

Noaptea de aşteptare la Târgul Frumos, la deschiderea uşilor, s-a transformat într-un coşmar care a depăşit ca intensitate coşmarul anterior al aşteptării plecării trenului în vagoane supraaglomerate din gara Iaşi, deoarece soarele a înfierbântat foarte tare vagoanele în cursul zilei, cadavrele au început să intre în putrefacţie şi să emane gaze şi mirosuri ucigătoare, iar în interiorul vagoanelor se petreceau scenele descrise anterior. Trenul a plecat spre Paşcani fără ca vagoanele să fie deschise, iar vestea despre ocazia de a obţine bani de la evrei fără a da nimic în schimb a ajuns încă înaintea sosirii vagoanelor:

> în faţa vagonului meu era o baltă cu apă stătută, verde şi broaşte din care ni se dădea [vindea – *n.m.]* de băut. O cană cu astfel de apă costa 1.000 de lei. Oamenii erau însă atât de înnebuniţi şi atât de dornici de o picătură de apă încât primele căni cu apă au fost smulse de zeci de mâini şi astfel nimeni nu a putut bea un strop de apă... în faţa trenului nostru era garată şi o garnitură încărcată cu vite. Cât am invidiat atunci acele animale care erau în vagoane deschise, şi la fiecare 2-3 vagoane un om care le aducea apă... preferam atunci să fiu animal... şi [ele] erau duse la moarte însă nu erau chinuite cum eram noi chinuiţi[1].

Marţi dimineaţa, când uşile vagoanelor nu s-au deschis la Târgul Frumos, au fost evrei care au reuşit să spargă vagoane, „fiindcă nu mai puteam de sete şi nu mai aveam aer"[DCCVIII DCCIX].

Aici trebuie să atragem atenţia că jandarmii, şi numai ei, au făcut comerţ atât cu apă, cât şi cu aer. întrucât li s-a interzis să dea apă evreilor şi deoarece n-au putut să împiedice cu totul negoţul cu apă, ei au făcut comerţ cu aer: „Pentru 10.000 sau 20.000 de lei deschideau câte un minut sau două uşa vagonului pentru a intra puţin aer"[DCCX].

După cum am menţionat, mulţi evrei au denumit evenimentele petrecute în acele ore *„comerţul cu aerul ţi apa".* într-un astfel de vagon închis ermetic, câţiva evrei au reuşit „să facă o crăpătură în scândura vagonului cu dinţii"[DCCXI]. Privarea de aer şi de apă a zeci de evrei în viaţă din fiecare vagon (în afară de trei, care au fost deschise), care şedeau pe straturi de cadavre intrate rapid în putrefacţie, a provocat situaţii de nedescris. în multe vagoane rămăseseră încă evrei în viaţă, dar puţini

---

DCCVII Depoziţia lui Theobald Schneier (vezi *supra,* p. 196, nota 2), p. 21b.
DCCVIII Declaraţia lui Aristide Rauch (vezi *supra,* p. 196, nota 3), pp. 83-84.
DCCIX Proces-verbal al depoziţiei sub jurământ a lui Nachman Aron la şedinţa Tribunalului din Bucureşti, 31 decembrie 1947, *ibidem,* voi. 2, p. 7 (USHMM, microfilm 47).
DCCX Vezi *supra,* p. 196, nota 3 (p. 83).
DCCXI Proces-verbal de la depoziţia sub jurământ a lui losef Froimovici la şedinţa Tribunalului Poporului din Bucureşti, 18 iunie 1948, *ibidem,* vol. 1, partea a II-a, p. 169 (USHMM, microfilm 47).

dintre ei erau cu mintea întreagă:

> în noaptea de marţi spre miercuri am trăit cea mai grozavă noapte care mi-a fost dat. întreg vagonul înnebunise, se formaseră două tabere. Urlete, zbierete îmi sfredeleau timpanul, era o nebunie colectivă. Spre zori se aşternuse o linişte completă. Când începuse să pătrundă primele raze de lumină mi-a fost dat să văd cel mai groaznic spectacol: în vagon era o piramidă de cadavre. Marea majoritate dintre noi muriseră[DCCXII].

în timp ce numărul supravieţuitorilor scădea mereu, creştea cantitatea de bani aflată în posesia supravieţuitorilor, care îi adunau din buzunarele cadavrelor, dacă aveau puterea şi echilibrul mintal să o facă. De aceea, în mod paradoxal, preţul apei crescu pe măsură ce rămâneau tot mai puţini evrei. Jandarmii care au însoţit trenul la Roman au încercat să-i constrângă pe evreii în viaţă să adune banii şi obiectele de valoare de la morţi şi să le predea lor, sub diferite pretexte: „Un jandarm a deschis uşa vagonului şi a dat ordin ca toată lumea să depuie în mijlocul vagonului actele, banii şi bijuteriile care vor fi strânse de Crucea Roşie şi de care noi nu vom mai avea nevoie". A fost o încercare particulară de şantaj, însă evreii care trăiau şi stăteau pe morţi au refuzat acest lucru. Unul dintre ei a spus: „în cazul când ne vor împuşca să vie ei singuri să ne buzunărească cadavrele". Era vorba, prin urmare, de o încercare de a jefui cu mai multă uşurinţă „cele ce ne-au mai rămas de pe urma jafurilor de pe drum, cu apa şi aerul care trebuia să-l plătim"[DCCXIII].

Cea mai bună afacere a făcut-o mecanicul de locomotivă (conductorul nu putea părăsi locomotiva): a vândut apa din tender. Mecanicul a vândut apa aceea murdară la preţuri exagerate, deoarece era primul care a exploatat ocazia. Nici jandarmii nu au putut să-l împiedice : „Trenul era lung de 40 de vagoane", explica unul dintre jandarmii judecaţi. „Ştiu că mecanicul vindea apă din tenderul maşinii pentru bani şi bijuterii."[1] După afirmaţiile unui evreu, primul preţ pe care l-a cerut mecanicul pentru o căldare cu apă a fost 20.000 de lei, acceptând în cele din urmă şi 17.000 de lei: „A legat căldarea de gratii – pentru că n'avea pe unde s'o bage în vagonul bine închis – şi oamenii şi-au muiat cămăşile printre gratii. Cămăşile le-au supt până s'au uscat"[DCCXIV DCCXV].

Garda trenului

Garda trenului până la Târgul Frumos era formată din poliţişti din

---

DCCXII Declaraţia lui Mayer luhr la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 14 mai 1945, *ibidem,* voi. 30, p. 89 (USHMM, microfilm 48).

DCCXIII Vezi *supra,* nota 2.

DCCXIV Proces-verbal de la depoziţia lui Gheorghe Tănăsoiu (jandarm) la Tribunalul Poporului, 10 septembrie 1945, *ibidem,* voi. 30, p. 54b (USHMM, microfilm 48).

DCCXV Mircu, *Pogromul delà Iaşi* (vezi *supra,* pp. 195-196, nota 3), p. 55.

Iaşi, majoritatea nelocalnici, sub comanda şefului de secţie Ion Leucea: „Aveam gradul de şef de secţie la Chestura Hunedoara şi venisem la Iaşi fiind destinat pentru Chestura Chişinău”[DCCXVI]. Ordinul de a însoţi trenul l-a primit de la comisarul Cristiniuc. „De la Iaşi până la Roman, a adăugat Leucea, s-au rugat evreii să le dăm apă, dar nu am putut să le dau. Abia la gara Roman le-a dat apă.” în Târgul Frumos s-au schimbat gărzile, paza fiind predată unei companii de 30 de jandarmi din Legiunea Iaşi, sub comanda sublocotenentului Triandaf. Poliţiştii nelocalnici s-au oferit să însoţească trenul, în speranţa că vor putea să-i jefuiască pe evrei, după cum a declarat unul dintre poliţiştii localnici. Şeful gărzii din Târgul Frumos, care a fost prezent în staţie la sosirea „trenului morţii”, şi-a amintit că „trenul era păzit de gardieni publici din Chestura Iaşi. Aceştia nu au permis să se dea apă evreilor din vagoane”[DCCXVII].

Numele tuturor acestor poliţişti este cunoscut. Toţi au declarat, în conformitate cu instrucţiunile primite, probabil, pe la sfârşitul anului 1943 (vezi *infra,* p. 325), că un pluton de soldaţi germani a însoţit trenul şi că ei – germanii, nu poliţiştii români – au interzis să se dea apă evreilor şi i-au împiedicat pe poliţiştii români să facă acest lucru. Poliţistul Dumitru Moraru a pretins că garda formată din colegii lui de la Chestura din Iaşi şi poliţiştii din unitatea de la Chişinău „era infinit de mică în raport cu numărul vagoanelor şi acelora ce urmau să fie evacuaţi” – cu alte cuvinte, evrei. „Noi poliţiştii am fost dublaţi de un număr foarte mare de ostaşi germani. în gări şi pe tot parcursul liniei ferate până la Târgul Frumos, nemţii s’au purtat în mod bestial cu evreii ce erau în tren şi mai mult decât atât, ne-au interzis sub ameninţarea cu moartea să ne amestecăm în treburile lor sau să venim cu ceva în ajutorul evreilor... rolul nostru reducându-se la simpli spectatori. ”[DCCXVIII]

Dumitru Moraru, au declarat evreii care l-au identificat, s-a purtat ca un călău. în tot timpul mergea cu revolverul în mână şi trăgea cu el. I-am spus domnule Moraru mă cunoşti şi te cunosc... Pe gemuleţul din vagon i-am dat 500 lei rugându-l să deschidă uşa vagonului, să vină puţin aer. Moraru a luat banii dar în loc să deschidă uşa a tras cu revolverul prin gemuleţul prin care eu îi dădusem banii[1].

încercarea de a-i acuza pe germani pentru crimele înfăptuite împotriva evreilor de către români în cele două „trenuri ale morţii” este un subiect în sine (vezi *infra,* p. 325). în prezent, se poate stabili în mod categoric că nici un soldat german nu a escortat „trenurile morţii”. în ceea ce-i priveşte pe germani, asistenţa operativă pentru lichidarea evreilor acordată aliaţilor lor s-a încheiat în gara Iaşi. Soldaţi germani au fost în diferite gări până la Călăraşi, mai ales după Roman, dar nu în misiune şi nu ca însoţitori ai trenului, păzitori, parte din gardă sau consilieri. Nici

DCCXVI Proces-verbal de la anchetarea acuzatului Ion Leucea la şedinţa Tribunalului din Bucureşti, 15 iunie 1948, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, vol. 1, partea a Il-a, p. 512 (USHMM, microfilm 47).

DCCXVII Depoziţia şefului gării din Târgul Frumos, Petrea Ghiţă (vezi *supra,* p. 190, nota 2), p. 27.

DCCXVIII Declaraţia lui Dumitru Moraru (poliţist), înaintată acuzatorului de la Tribunalul Poporului din Iaşi, 10 iulie 1945, *ibidem,* voi. 45, partea a Il-a, p. 261 (USHMM, microfilm 43).

tribunalul care i-a judecat pe criminalii de război din Iaşi nu i-a amintit pe germani[DCCXIX DCCXX]. Nici sublocotenentul Triandaf, care a primit comanda trenului în staţia Târgul Frumos, nu a văzut germani: „Acest tren plecase din Iaşi în seara zilei de 29 iunie sub paza unei gărzi compuse din câţiva gardieni publici ce aparţineau Chesturii de poliţie Iaşi", a notat Triandaf în unul din numeroasele memorii înaintate tribunalului[DCCXXI].

Trenul, a declarat unul dintre evrei, „a fost escortat de trupă românească. Nemţii apăreau sporadic câte unul-doi şi veneau numai de curiozitate în vagon să vadă cum stăm"[DCCXXII]. Jandarmul Gheorghe Avăcăriţei, care a escortat trenul de la Târgul Frumos până la capăt, a descris exact participarea germanilor la escortarea „trenului morţii" :

> Precizez că pe ruta Târgul Frumos – Roman nu a venit nici un ofiţer sau soldat neamţ care să ne ordone de a nu da apă civililor aflaţi [închişi] în vagoane sau care ne interzicea să facem acest lucru. De abia de la Roman înainte am întâlnit trenuri cu nemţi sau prin staţii soldaţi sau ofiţeri nemţi, care ne salutau şi ne felicitau pentru isprava noastră. De la Roman înainte am avut permisiunea din partea dlui sublocotenent [Triandaf] să dăm apă evreilor din vagoane[DCCXXIII].

Soldaţi germani erau în gări sau în trenurile care se deplasau spre front şi se intersectau cu „trenul morţii". S-au bucurat şi s-au veselit de cele văzute. Cel puţin într-un caz au tras în vagoane, au fotografiat sau i-au maltratat psihic pe evrei. Dar ei nu erau însărcinaţi cu escortarea trenului şi nu au făcut parte din gardă – au fost pur şi simplu spectatori, pasivi sau activi. „N'am văzut nici un neamţ care să schiţeze măcar un gest de milă sau cel puţin indiferenţă ci toţi rânjeau satisfăcuţi", a declarat un evreu care şi-a păstrat echilibrul mintal şi a descris întâlnirea din staţia Mirceşti cu trupe de germani care plecau spre front:

> Imediat ce au fost informaţi că trenul este plin de „Juden" s'au apropiat cu aparatele fotografice, deschizând uşile spre a fotografia interiorul vagoanelor, alţii aduceau ploscile lor cu apă şi le vărsau în faţa celor ce implorau o picătură, alţii trăgeau la ţintă în cei care stăteau în dosul zăbrelelor şi le cereau apă[DCCXXIV].

Trebuie să remarcăm că nu numai soldaţii germani au tras în vagoane, ci şi soldaţi români din trenuri care s-au încrucişat cu „trenul morţii",

---

DCCXIX Proces-verbal de la confruntarea dintre lohan Marcu şi poliţistul Dumitru Moraru la Tribunalul Poporului din Iaşi, 16 iulie 1945, *ibidem,* voi. 45, partea I, p. 26 (USHMM, microfilm 43).

DCCXX Act de acuzare împotriva celor acuzaţi pentru pogromul de la Iaşi, în Ancei, *Documents,* VI, nr. 39, p. 399.

DCCXXI Memoriu al lui Aurel Triandaf către Tribunalul Poporului şi către Ministerul Justiţiei, 15 august 1947, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 53, p. 9 (USHMM, microfilm 44).

DCCXXII Depoziţie sub jurământ a lui Nahum Goldstein la şedinţa Tribunalului din Bucureşti, 16 iunie 1948, *ibidem,* voi. 1, partea a Il-a, p. 607 (USHMM, microfilm 47).

DCCXXIII Depoziţia lui Gheorghe Avăcăriţei (jandarm) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 7 februarie 1946, *ibidem,* voi. 30, p. 235b (USHMM, microfilm 48).

DCCXXIV Declaraţia lui Aristide Rauch (vezi *supra,* p. 196, nota 3), p. 83.

chiar jandarmii care au escortat trenul de la Târgul Frumos încolo[1].

în concluzie, aşa cum hotărârea de a organiza pogromul a fost românească, şi hotărârea de a-i evacua pe supravieţuitorii pogromului cu trenurile, transformate în „trenuri ale morţii", a fost românească. Cum tot românească a fost şi paza trenurilor. Forţe româneşti exclusive au păzit „trenurile morţii" de la începutul traseului şi până la capătul lui. Transportarea evreilor din Iaşi pe întinsul României s-a făcut la ordinele Ministerului de Interne, în colaborare cu o secţie a Marelui Stat-Major. Gărzile au fost formate din poliţişti, apoi din jandarmi români, fără nici un amestec german. Soldaţii germani au tras uneori în tren, s-au bucurat de scenele văzute, le-au fotografiat, şi-au felicitat aliaţii şi au plecat mai departe. Operaţiunea transportării a fost românească de la început până la sfârşit.

Autorităţile locale

„Trenul morţii" a staţionat la Târgul Frumos mai puţin de o zi. în această perioadă, pasagerii săi au fost lăsaţi la cheremul autorităţilor locale şi al unităţii militare româneşti de acolo. Fiecare dintre şefii acestor organe a primit ordine de la superiorii lor,cu privire la modul în care trebuie trataţi pasagerii trenului. Comandant interimar al garnizoanei târgului şi comandant al staţiei era căpitanul Danubiu Marinescu, şeful Batalionului 2 Construcţii din Regimentul 1 Căi Ferate, ofiţer activ care la sfârşitul războiului a fost avansat la gradul de colonel. La dispoziţia lui s-au aflat „doar" 400 de soldaţi, după spusele sale, iar el a fost trimis la Târgul Frumos cu câteva zile înainte de pogrom[DCCXXV] [DCCXXVI]. Soldaţii lui se plimbau beţi prin târg, intrau cu forţa în casele evreilor (aproximativ 1.600, o cincime din populaţie), jefuiau şi furau bani şi obiecte, băteau şi răneau evrei sub tot felul de pretexte (vezi *infra,* p. 204). Al doilea potentat era pretorul Dumitru Grosu Ghiţic, funcţie care a existat doar în timpul războiului sau în stare excepţională. Era un fel de om de legătură între autorităţile militare şi cele civile, şi a rămas în funcţie atât timp cât în zonă s-au aflat unităţi militare. Primarul târgului era Aurel Totoescu, localnic, avocat şi proprietar de pământuri. Exista şi un post de poliţie; şeful comisariatului de poliţie, Virgil lonescu, şi oamenii lui au fost şi ei implicaţi în tratarea evreilor. La fel şi medicul-şef al târgului, dr. Constantin Gheorghiu. Cu toţii au fost amestecaţi, într-un

---

DCCXXV „Este adevărat că un număr de germani au tras într-una din staţii câteva focuri, dar eu am strigat [către ei] şi ei au încetat. Este adevărat că unii din soldaţi din garda noastră [jandarmii erau ei înşişi soldaţi – *n.m.]* au tras cu puştile în vagoane, dar nu ştiu cine au fost" (depoziţia jandarmului Gheorghe Avăcăriţei – vezi *supra,* p. 201, nota 5 [p. 234b]).

DCCXXVI Depoziţia lui Danubiu Marinescu (colonel) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 21 august 1945, *ibidem,* voi. 31, partea I, pp. 3-3b.

fel sau altul, în „găzduirea” evreilor şi îngroparea lor în timpul scurt cât i-au tratat pe „răsculaţii iudeo-comunişti” din Iaşi.

Prefectului judeţului Iaşi, colonelul Captam, i-a comunicat primarului Totoescu că urmează să sosească un tren cu evrei din Iaşi şi că trebuie să rezolve problema păzirii trenului cu comandantul garnizoanei, iar problema ajutorului pentru evrei, cu fruntaşii Comunităţii locale[1]. Acesta, împreună cu medicul târgului şi şeful comisariatului de poliţie s-au prezentat la gară, unde l-au găsit pe căpitanul Marinescu, de la care au aflat că în trenul cu pricina se află „hoţi de comunişti”, care l-au ucis, după spusele lui, pe comandantul său din Iaşi, şi că el „nu-i poate lăsa să intre în Târgul Frumos”.

Marinescu a refuzat să ordone deschiderea uşilor vagoanelor „pe întuneric” şi a promis să rezolve problema a doua zi dimineaţa. Primarul a citat din spusele sale: „Să-i las [pe evrei] pe seama lui până dimineaţa şi el îi va scoate pe dealul din faţă şi îi va executa”[DCCXXVII] [DCCXXVIII] – sau aşa cum l-a auzit şeful Poliţiei: „vrea să-i extermineze”[DCCXXIX]. Şeful staţiei, Petrea Ghiţă, şi-a amintit reacţia primarului la un astfel de plan: „Primarul Totoescu s’a opus la măsura de exterminare pe care vroia să o ia căpitanul Marinescu, spunându-i că *acest lucru nu trebuie să se întâmple la Târgul Frumos”*[DCCXXX]. Pentru aplanarea conflictului, primarul şi ofiţerul au plecat la Serviciul telefoanelor din localitate şi au reuşit să vorbească cu prefectul Captaru de la Iaşi. Totoescu i-a comunicat prefectului intenţiile comandantului militar de a rezolva problema trenului, la care Captaru a repetat ordinul dat, „de a nu se mai petrece ce s’a petrecut la Iaşi”, după spusele comisarului de poliţie, ordonând să se scoată morţii din tren, să fie înregistraţi cei rămaşi în viaţă şi să aştepte ordine suplimentare. Asta l-a înfuriat teribil pe Marinescu. Şi-a azvârlit chipiul pe podea şi l-a înjurat pe prefect, care îl privase de o asemenea satisfacţie. între timp, la ora 6 după-amiază, se putea deja simţi şi auzi trenul care intrase în staţie şi fusese dirijat spre peronul de încărcare a mărfurilor. Mirosul de putrefacţie s-a simţit de la o distanţă de 150 m de tren, iar ţipetele evreilor şi implorările lor de a li se da apă şi aer se

DCCXXVII Este foarte greu de reconstituit desfăşurarea evenimentelor în scurta staţionare a „trenului morţii” la Târgul Frumos şi comportarea autorităţilor faţă de evacuaţi, întrucât în afară de coordonarea versiunilor în decursul celor peste trei ani de anchetă (1945-1948), cei implicaţi şi-au schimbat declaraţiile, încercând să minimalizeze partea lor de vină şi să mărească răspunderea altora şi a germanilor, deşi aceştia din urmă nu au avut nici un amestec în minipogromul organizat în Târgul Frumos şi în bestialitatea de care au dat dovadă mulţi români faţă de evreii din „trenul morţii”. De regulă, am preferat să mă bazez pe primele versiuni ale martorilor şi pe declaraţii.

DCCXXVIII Proces-verbal de la ancheta acuzatului Aurel Totoescu la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 16 august 1945, *ibidem,* voi. 31, partea I, p. 15 (USHMM, microfilm 41); proces-verbal de la confruntarea dintre colonelul Marinescu, Totoescu, lonescu şi dr. Gheorghiu, 22 august 1945, *ibidem,* p. 5.

DCCXXIX Depoziţia şefului comisariatului de poliţie din Târgul Frumos, Virgil lonescu, la Tribunalul special pentru judecarea celor vinovaţi de dezastrul ţării din Bucureşti, 17 august 1945, *ibidem,* p. 26b.

DCCXXX Depoziţia şefului gării din Târgul Frumos, Petrea Ghiţă, la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 21 iulie 1945, *ibidem,* p. 13b.

auzeau cu claritate. Şi Marinescu le-a auzit, însă a acceptat să se deschidă numai trei vagoane. „Din toate vagoanele se auzeau ţipete să li se dea aer şi apă, dar aceasta nu se putea face din lipsă de pază” [DCCXXXI], a spus Marinescu. La dispoziţia sa se aflau în acea seară numai 100 de soldaţi din 400. De menţionat că trenul a fost însoţit până la Târgul Frumos de o gardă de numai 16 poliţişti.

Marinescu i-a cerut sublocotenentului Dan Ghiţescu, rezervist şi inginer de profesie, să păzească trenul cu cei o sută de soldaţi, în decursul nopţii, şi a plecat să se culce: „Mi-a dat consemn să împiedic orice evadare, şi să împiedic vreun eventual atac din partea populaţiei civile [evreii – *n.m.]* din localitate”[DCCXXXII]. „Populaţia evreiască”, a spus atunci Marinescu, „este în stare să atace armata”, aşa încât a trimis gărzi de soldaţi să patruleze pe străzi cu echipament de luptă. Dar, după cum a spus şeful Poliţiei, soldaţii s-au ocupat cu alte treburi: „Noaptea jefuiau oamenii [evreii – *n.m.]* prin comună şi încercau să devalizeze locuinţele”[1], arestau evrei pe stradă şi-i băteau fără motiv, până leşinau. „Oamenii” despre care şeful Poliţiei menţiona în 1945 că erau jefniţi de soldaţii lui Marinescu erau evrei simpli. Şi inginerul a auzit ţipetele şi a simţit duhoarea pe care o emanau cadavrele:

> De la 10 seara şi până duminică la ora 5 nu s’a putut desface nici un vagon din cauza întunericului nopţii şi a unei foarte puternice ploi, împrejurări care ne puneau în imposibilitate de a face o pază sigură în cazul unei evadări[DCCXXXIII DCCXXXIV].

De fapt, Ghiţescu nu a auzit toată noaptea ţipetele, deoarece şi el s-a dus să se culce, lăsând comanda pe seama unui sergent. Noaptea, când primarul a venit la gară, nu l-a găsit nici pe Marinescu, nici pe Ghiţescu. Cum am menţionat, seara au fost deschise şi descărcate trei vagoane (poate patru). După afirmaţiile primarului, în acele vagoane, ultimele în care au fost încărcaţi evrei în gara Iaşi, nu erau morţi, iar medicul Gheorghiu a acordat, după spusele sale, primul ajutor unui tânăr evreu care leşinase – „i-a făcut respiraţie artificială şi o injecţie”. Evreii au fost coborâţi din vagoane şi duşi sub pază la sinagogă, ce se afla în apropierea liniei ferate. Doar în vagonul al treilea a fost găsit un evreu mort. Când au vrut să continue să deschidă vagoanele, a apărut, potrivit afirmaţiilor lui Totoescu, un ofiţer german (însoţit de căpitanul Marinescu) care i-a spus în germană şi în franceză că este interzis să se deschidă uşile: „Trenul să fie imediat reîmbarcat [cu evrei] şi expediat mai

---

DCCXXXI Depoziţia lui Danubiu Marinescu la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 21 august 1945, *ibidem,* p. 3b.

DCCXXXII Depoziţia lui Dan Ghiţescu (inginer) la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război de la Bucureşti, 30 august 1945, *ibidem,* p. 33.

DCCXXXIII Depoziţia lui Virgil lonescu (şeful comisariatului de poliţie) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 17 august 1945, *ibidem,* p. 27b.

DCCXXXIV Depoziţia adjunctului comandantului unităţii de soldaţi care a păzit trenul în staţie, inginerul Dan Ghiţescu, la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război de la Bucureşti, 21 aprilie 1945, *ibidem,* p. 31b.

departe”[DCCXXXV].

Marinescu a negat faptul că un ofiţer german care l-a însoţit i-ar fi interzis, chipurile, să continue deschiderea vagoanelor: „Nu cunosc limba germană şi deci nu puteam să vorbesc cu ofiţerul german în ceea ce priveşte ordinul de reîmbarcare a trenului”. El a ordonat într-adevăr soldaţilor să păzească noaptea trenul şi să nu permită nici unei persoane să se apropie de el, deoarece era întuneric şi ploua torenţial – dar „nimeni nu a venit să-mi aducă la cunoştinţă că autorităţile [locale] ar avea intenţia să deschidă [vagoanele] mai târziu pentru a da apă şi ajutor oamenilor [evreilor] celor vii”[DCCXXXVI]. Şi întrucât nimeni nu i-a cerut să-i ajute pe evrei, nu a deschis vagoanele şi a plecat să se culce.

Cu alte cuvinte, primarul târgului şi medicul-şef au minţit la anchetă când au menţionat prezenţa unui ofiţer german în gară şi aşa-zisele lor încercări de a-i ajuta pe evrei. Precum vom vedea în continuare, acest ofiţer german „s-a născut” după 1944 – la anchete şi la proces. Adevărata cauză a refuzului de a deschide vagoanele a fost, după cum au remarcat şi Marinescu, şi Ghiţescu, teama ca nu cumva câţiva evrei să evadeze noaptea din vagoane. Şeful Poliţiei, lonescu, aflat şi el la faţa locului, a ţinut minte primul vagon care a fost deschis – acelaşi vagon la a cărui deschidere au fost de faţă primarul şi medicul târgului:

> Primul vagon pe care l-am deschis împreună cu delegaţii [comandanţii] trenului şi autorităţile locale avea aspectul îngrozitor în sensul că în acel vagon erau numai cadavre având o înfăţişare oribilă, toţi umflaţi, negri pe faţă, dezbrăcaţi. Doctorul oraşului, dr. Gheorghiu ne-a spus că este vorba de [moarte prin] asfixiere, deoarece toate vagoanele erau închise ermetic şi fără aer. Toate celelalte vagoane erau la fel, cu excepţia a 2-3 [vagoane] în care s’au găsit câţiva evrei care se mai aflau în viaţă şi care au fost evacuaţi imediat de autorităţile comunale şi medicale or şcolare la un templu unde s’au dat *îngrijirile necesare*[1].

Şi într-adevăr, în primele trei vagoane care au fost deschise s-au găsit în viaţă 150-200 de evrei, datorită faptului că fuseseră ultimele vagoane încărcate la Iaşi – după ce în celelalte fuseseră înghesuiţi până la 140 într-un vagon. în unul dintre ultimele vagoane au fost azvârlite zeci de cadavre găsite între liniile ferate şi sub tren. Evreii coborâţi în viaţă au primit într-adevăr „îngrijirea necesară” din partea autorităţilor locale „medicale şi şcolare” ale Primăriei (vezi *infra,* pp. 206 *sqq.).* La 12 noaptea, a continuat Totoescu versiunea sa, prefectul Captaru i-a comunicat prin telefon că „din ordinul Ministerului de Interne evreii să fie reîmbarcaţi şi trenul să fie pus în mişcare”[DCCXXXVII DCCXXXVIII]. Pretorul a confirmat spusele primarului şi a adăugat că prefectul „ne-a dat

DCCXXXV Vezi *supra,* p. 203, nota 2, depoziţia lui Totoescu, p. 7.

DCCXXXVI *Ibidem,* p. 16b.

DCCXXXVII Depoziţia lui Virgil lonescu (şeful comisariatului de poliţie) la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război din Bucureşti, 24 aprilie 1945, *ibidem,* p. 24b (sublinierea îmi aparţine).

DCCXXXVIII Vezi *supra,* p. 203, nota 2 (p. 7b).

dispoziţie ca trenul să plece a doua zi la Călăraşi-Ialomiţa, ca să se scoată cadavrele eventual dacă se vor găsi în vagoane şi să fie îngropate în cimitirul din Târgul Frumos”[DCCXXXIX]. De fapt, abia atunci autorităţile locale au primit ordinul explicit să deschidă vagoanele şi să evacueze cadavrele – şi fără ordin nu există iniţiativă care ar putea uşura starea evreilor. Totodată, prefectul a dispus reîmbarcarea celor scoşi din tren (şi dispoziţia a fost executată). Când pretorul i-a căutat pe fruntaşii Comunităţii, „am aflat că preşedintele Comunităţii şi ajutorii lui au fost «furişaţi» din sinagogă de către soldaţii regimentului căpitanului Marinescu”.

Soldaţii care au păzit trenul nu au permis nimănui să se apropie de el, au împiedicat aprovizionarea şi chiar negoţul cu apă. Dar noaptea, când a început o ploaie puternică, au fugit cu toţii să caute adăpost, iar „cimitirul ambulant”, care răspândea duhori şi din care se auzeau implorări, a rămas... fără pază. Mecanicul de locomotivă a reuşit să vândă câteva ceşti cu apă la 1.000 lei ceaşca[DCCXL]. Nimeni nu a putut să-l împiedice de la o acţiune umanitară, cu plată. Trebuie să menţionăm că şi majoritatea soldaţilor erau beţi, aşa cum au fost cu două zile înainte poliţiştii care au însoţit trenul până la Târgul Frumos – şi parte din ei au şi dormit pe parcursul călătoriei obositoare.

> Dimineaţa s’a constatat că în fiecare vagon erau morţi în proporţie de 85 la sută [dintre evrei], faţă de circa 15 la sută cât se constatase la sosirea trenului... Vaetele muribunzilor din vagoane, în timpul staţionării trenului se auzeau la o depărtare colosală, cât şi mirosul de cadavre ce se răspândea de la acele morminte pe roate, era de nesuportat[DCCXLI].

Dimineaţa, când în sfârşit s-a permis deschiderea vagoanelor, au fost coborâte sute de cadavre – „şi de-a lungul liniei ferate s-a făcut mormane de cadavre”.

Noaptea în sinagogă

Cei două sute de evrei în viaţă care au fost coborâţi în noaptea de 1/2 iulie, din trei sau patru vagoane, în timp ce „morţii şi muribunzii au rămas în vagoane”, au fost luaţi în primire de poliţiştii târgului şi de o gardă de soldaţi. Comisarul adjunct, Niculai Botez, care lucrase înainte la Chestura din Iaşi, la secţia de moravuri, i-a primit cu înjurături, bătăi şi împuşcături: a împuşcat mortal evrei fără motiv şi el este cel care a dat ordine gărzii care i-a escortat pe evrei la clădirea sinagogii din

---

DCCXXXIX Depoziţia lui Dumitru Grosu Ghiţic (pretor) la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război, 29 august 1945, *ibidem,* p. 8b.

DCCXL *Cartea Neagră II, p. 32. ,*

DCCXLI Ciorna actului de acuzare a acuzatorului Dumitru Săracu, fără dată (vara anului 1945), Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 26, p. 19 (USHMM, microfilm 48). Până a fost pregătită versiunea finală, la începutul anului 1948, actul de acuzare a fost modificat de nouăsprezece ori.

apropierea liniei ferate.

Prima preocupare a tuturor însoţitorilor a fost să interzică acordarea de apă evreilor, chiar din băltoace, şi să împiedice orice contact cu evreii din târg, pentru a nu îndrăzni să dea apă celor trei convoaie care se îndreptau spre sinagogă. „Pe drum comisarul Botez ne-a spus că preşedintele Comunităţii evreieşti din Târgul Frumos refuză să ne primească şi că el Botez dacă ar vrea poate să ne împuşte pe toţi în cimitir, însă ne lasă în viaţă.”[1]

Era o maltratare sufletească a evreilor, deoarece preşedintele Comunităţii şi întreaga Comunitate au făcut totul, cum vom vedea în continuare, pentru a acorda ajutor şi pentru a-i găzdui pe evreii din „trenul morţii”. Şeful comisariatului de poliţie a ordonat cu o zi înainte, preşedintelui Comunităţii, „să pregătesc găzduirea pentru circa 3.000-3.500 evrei ce vor fi aduşi din Iaşi”[DCCXLII DCCXLIII].

Evreii din primul convoi, cca 120 la număr, aproape toţi goi, au crezut că în sinagogă vor primi în sfârşit apă. Erau „aproape în stare de inconştienţă, înnebuniţi de foame şi sete”[DCCXLIV], cum i-a descris un evreu din localitate care a venit să le acorde ajutor în ciuda pericolului. Pe drumul spre sinagogă, Botez i-a bătut şi a ordonat şi soldaţilor să-i bată pe evrei: „Am fost înţepat de baionetă de către un militar din ordinul subcomisarului N. Botez”[DCCXLV]. în sinagogă, Botez şi învăţătorul Atudorei, care a primit sarcina să întocmească o listă nominală a evreilor, au organizat un minipogrom.

Preşedintele Comunităţii, Freitag, adjunctul său, administratorul sinagogii, servitorul Comunităţii şi ceauşul sinagogii i-au aşteptat pe evrei cu căldări cu apă; şi într-adevăr, primii sosiţi au năvălit asupra apei şi au băut. Oameni ai Comunităţii şi-au riscat viaţa venind acolo: în ziua respectivă, Primăria le-a interzis evreilor să iasă din casă, ameninţând cu pedeapsa cu moartea pe contraveninеţi[DCCXLVI]. Garda care i-a escortat pe evreii din tren şi comisarul adjunct Botez nu intenţionau să transforme sinagoga în casă de oaspeţi. „Soldaţii loveau cu patul armei pe cei care se repezeau să bea, le zdrobeau dinţii”, a declarat adjunctul preşedintelui Comunităţii[DCCXLVII]. Servitorul Comunităţii, care a aşteptat afară cu o

---

DCCXLII Acuzarea la Tribunalul din Bucureşti, Cabinetul de anchetare a criminalilor de război, proces-verbal cuprinzând un rezumat al depoziţiilor evreilor din Târgul Frumos la procesul poliţistului loan Vătăjanu, 17 iunie 1948, Arhiva Securităţii, Dosar 39912, voi. 1, p. 124b (USHMM, microfilm 17).

DCCXLIII Declaraţia lui Solomon Freitag (preşedintele Comunităţii din Târgul Frumos) la Siguranţa din Roman, 26 martie 1945, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 31, partea I, p. 144 (USHMM, microfilm 41). Mulţi evrei din Târgul Frumos au fugit la Roman înainte de intrarea Armatei sovietice în aprilie 1944 – de aceea cazul a fost anchetat de Siguranţa locală.

DCCXLIV Declaraţia lui Max Pistiner din Târgul Frumos la Siguranţa din Roman, fără dată (martie 1945), *ibidem,* p. 145.

DCCXLV Declaraţia lui lancu Naftule la Tribunalul Poporului din Iaşi, 20 iulie 1945, *ibidem,* p. 72b.

DCCXLVI Depoziţia lui Solomon Ledenhendler la Tribunalul Poporului din Iaşi, 21 iulie 1945, *ibidem,* p. 71 (USHMM, microfilm 41).

DCCXLVII Depoziţia lui Matias Katz la Tribunalul Poporului din Iaşi, 20 iulie 1945, *ibidem,* p. 72b.

căldare cu apă şi a reuşit să dea apă câtorva evrei, s-a întâlnit cu învăţătorul Atudorei: „El mi-a luat căldarea din mână şi a lovit cu ea în cap pe unul din oameni care a căzut jos strigând valio [văleu *-n.m.]”[1].* Ceauşul, care a venit la sinagogă cu o căldare cu apă, „a fost crunt bătut, iar apa vărsată. Imediat s'a prezentat şeful Poliţiei Botez cu vreo doi agenţi şi ne-a comunicat să predăm banii ce-aveam asupra noastră. I-am predat toţi banii. Ne-am aflat în sinagogă”[DCCXLVIII DCCXLIX].

Tinerii evrei care au venit la sinagogă în ciuda pericolului şi au aşteptat convoiul cu căldări cu apă „au fost luaţi pe fugă de către ofiţeri şi soldaţii care ne însoţea”, a adăugat un evreu din primul convoi ce se îndrepta spre sinagogă. Acest evreu a descris jaful, cele două căldări în care au fost adunaţi banii şi obiectele de valoare, pe soldaţii români care păzeau din afară fiecare fereastră, ca nu cumva cineva să iasă şi să bea apă sau să încerce să-şi ude buzele cu cămăşile scoase în ploaia care cădea ori scoţând mâna pe fereastră, încercare împiedicată cu forţa[DCCL].

Câţiva evrei au reuşit să bea apă dintr-un cazan cu apă ce era în sinagogă (folosit pentru spălarea mâinilor înainte de rugăciune) şi au fost pedepsiţi imediat pentru asta.

> Când s'a terminat apa, s'a spus de către comisarul Botez ca să ieşim în curte, că acolo vom primi apă. Când am ieşit, în loc de apă, s'a tras în noi cu focuri de armă. Foarte mulţi evrei au fost omorâţi iar cadavrele lor prădate [de către] ţiganii din târguşor[DCCLI].

La sinagogă au sosit după un timp membri ai „comisiei de înregistrare” a evreilor, în frunte cu învăţătorul Dumitru Atudorei, care avea şi funcţia de ajutor de primar, suplinitorul său, învăţătorul Galeriu, şi poliţiştii Ghiurtz, Botez, Făină, Vătăjanu, Tănase şi Damian. înregistrarea numelor cuprindea o acţiune suplimentară: „inventarul” banilor şi obiectelor de valoare aflate în posesia evreilor. în condiţiile de atunci, sensul cuvântului *inventar* în româna curentă era jaf. Scopul înregistrării şi inventarului a fost prezentat, de către „şeful comisiei” şi de către alţi jefuitori, în câteva versiuni: pentru a împiedica jefuirea cadavrelor, fără a specifica de către cine ; pentru a le înapoia banii şi obiectele în momentul când se va hotărî ce se va face cu ei; pentru a preda totul Comunităţii evreieşti locale, care ar fi cerut să se confişte banii şi obiectele de la evrei drept despăgubire pentru găzduirea oferită.

învăţătorul Atudorei a fost nevoit să găsească o explicaţie pentru activitatea sa în cursul cercetărilor cu privire la pogromul de la Iaşi:

> în gară mi se explicase de către dl comisar-şef V. lonescu că valorile : bani, bijuterii etc. se strâng pentru a fi predate Comunităţii evreilor din Târgul Frumos care primeşte pe

---

DCCXLVIII Declaraţia lui Meir Iţic Curelaru la Siguranţa din Roman, 1 martie 1945, *ibidem,* p. 131.

DCCXLIX Declaraţia lui Iţic Aron, consemnată de oameni ai Comunităţii şi predată Poliţiei din Iaşi, fără dată (septembrie 1944), *ibidem,* voi. 42, p. 420b (USHMM, microfilm 43).

DCCL Declaraţia lui Solomon Pollac în favoarea lui Aurel Triandaf, Iaşi, fără dată (martie 1948), *ibidem,* voi. 51, p. 97 (USHMM, microfilm 43).

DCCLI Declaraţia lui Moşe Vaisman consemnată de oameni ai Comunităţii şi predată Poliţiei din Iaşi, fără dată (septembrie 1944), *ibidem,* voi. 42, p. 412 (USHMM, microfilm 43).

acei evrei şi care sume vor fi cheltuite de Comunitate pentru întreţinerea lor[DCCLII].

Cei implicaţi în jaf n-au ştiut că nicăieri nu s-a consemnat că Târgul Frumos va fi staţia finală a deţinuţilor din „trenul morţii” şi nici o persoană cu autoritate nu a dispus ca evreii din tren să fíe găzduiţi la evreii din localitate. Evreii din Târgul Frumos trebuiau să acorde doar un prim ajutor celor din tren pe timpul aşteptării, până la schimbarea gărzilor şi descărcarea cadavrelor.

Un alt participant activ la jaf, comisarul adjunct Botez, a pretins mai târziu că obiectele şi banii au fost confiscaţi de către doi învăţători şi trei poliţişti, „conform dorinţei Comunităţii israelite din Târgul Frumos, care a pretins ca banii şi bijuteriile provenite de la percheziţie să se verse Comunităţii, urmând să le întrebuinţeze ca fond de întreţinere pentru cei coborâţi din tren”[1]. Primarul Totoescu, care nu a fost implicat în jefuirea evreilor, a dezvăluit în prima sa depoziţie (înainte de încercarea celor implicaţi de a-şi coordona versiunile) că acţiunea a avut alte cauze: „Pe masă era o căldare cu nişte bani şi mi s’a spus de sergentul instructor că aşa e ordinul de la batalion de a se confisca banii. Am ordonat să se restituie sumele şi am plecat cu pretorul la gară”[DCCLIII DCCLIV]. Era 1.30 noaptea, a specificat Totoescu. Banii urmau deci să fie folosiţi pentru cheltuielile regimentului, drept recompensă pentru contribuţia lui la paza evreilor. Era clar că întâlnirea dintre evrei şi soldaţi trebuia să se soldeze cu un venit. La aeest efort au avut şi poliţiştii din Târgul Frumos o contribuţie patriotică profitabilă. Minipogromul organizat în comun de învăţătorul Atudorei, comisarul adjunct Botez şi poliţiştii săi şi de către garda de soldaţi a lui Marinescu a avut loc noaptea, între orele 22.00 şi 3.30.

Mijloacele de convingere pentru predarea prăzii au fost variate: falsa asigurare cu eliberarea, înfricoşare, torturare şi asasinate. Dar la început au mers la sigur folosind elixirul vieţii: apa![DCCLV] Şiretlicul nu a avut mare succes, cu atât mai mult cu cât numeroşi evrei nu aveau nimic (ceea ce nu i-a ajutat, deoarece n-au fost crezuţi)[8]*- unii apucaseră să ia banii pe care i-au găsit la morţii din vagon, dar aproape toţi bărbaţii căsătoriţi aveau verighetă, iar unii dintre ei ceasuri de mână şi alte lucruri care erau considerate obiecte de valoare. Atudorei a strigat: „Jidani, scoateţi banii şi ceasurile şi bijuteriile”[DCCLVI].

După ce s-a instaurat o oarecare ordine şi evreii au înţeles că nu vor

DCCLII Declaraţia lui Dumitru Atudorei (locotenent în rezervă) la Siguranţa din Roman, 1 martie 1945, *ibidem,* voi. 31, partea I, p. 141 (USHMM, microfilm 41).

DCCLIII Demersul poliţistului deţinut loan Botez către procurorul general, 19 martie 1946, *ibidem,* p. 161.

DCCLIV Prima depoziţie a lui Aurel Totoescu (primar) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 18 august 1945, *ibidem,* p. 17.

DCCLV Raportul şefului Siguranţei din Iaşi cu privire la rezultatele anchetării învăţătorului Dumitru Atudorei, însoţit de un rezumat al depoziţiilor unor evrei din Târgul Frumos, martie 1945, *ibidem,* p. 108b.

DCCLVI Declaraţia lui Curelaru (vezi *supra,* p. 207, nota 1), p. 131.

primi apă, „comisia” a reuşit să-şi organizeze activitatea cel puţin cu primul convoi, care număra 70-100 de evrei:

> La intrarea în sinagogă am fost toţi percheziţionaţi şi se luau banii, bijuterii, stilouri, inele etc. care se depuneau toate într’o căldare ţinându-se de către ei şi o listă, unde se treceau sumele şi obiectele ridicate dar care nu corespundea adevărului, întrucât eu am depus 258.000 lei, inelul de cununie şi un stilou iar în zorii zilei următoare am semnat că am primit banii retur, însă în realitate am primit numai 20.000 lei, restul a rămas lor[DCCLVII].

Evrei rămaşi în viaţă au declarat după război că Atudorei le-a confiscat buletinele de identitate şi nu le-a mai înapoiat – celor care n-au fost ucişi pe loc. Comisarul de poliţie a raportat atunci că asupra cadavrelor îngropate în târg nu s-a găsit nici un buletin de identitate. în buzunarele evreilor jefuiţi la sinagogă s-au găsit şi bilete „liber” date, cu două zile înainte, în curtea Chesturii celor care nu erau „suspecţi”[1].

„Comisia de ajutorare” (cum a denumit-o comisarul de poliţie) a fost înfiinţată, chipurile, pentru a veni în ajutorul evreilor, la ordinul primarului din Târgul Frumos. Poliţiştii de care el răspundea „i-au apărat” pe evrei de soldaţi. Este adevărat, a adăugat lonescu, „au fost şi unii care s-au opus să predea banii, dar învăţătorii i-au convins că va fi mai sigur dacă îi vor depune”. lonescu nu ştia (în 1945) dacă Atudorei sau „altcineva”, adică poliţiştii lui, i-au maltratat pe evrei. Membrii comisiei, a adăugat el, au muncit din greu pentru a înregistra banii şi bijuteriile, deoarece erau puţini – dar el nu s-a mai interesat atunci dacă li s-au înapoiat evreilor. în 1947, la o nouă anchetă, comisarul a adăugat, contrazicându-şi depoziţia din 1945, că „după 2-3 zile s’au depus de către un agent nu mi-l reamintesc, un ceas cu brăţară, un inel şi alte două obiecte şi 300 lei pe care le-am lăsat cu proces-verbal înlocuitorului meu”[DCCLVIII DCCLIX]. Comisarul nu a menţionat prezenţa unor soldaţi germani în sinagogă[DCCLX].

Soldaţii români, cărora le erau meniţi banii (în cea mai mare parte), au ajutat cât au putut la crearea unei atmosfere corespunzătoare – mai mult decât atât: în drum spre sinagogă i-au lovit cu patul puştii pe cei care au îndrăznit să se aplece pentru a bea apă din băltoace sau pe cei pe care poliţistul Botez le-a ordonat să-i lovească. La sinagogă au păstrat ordinea:

> Militarii s’au aşezat la geamuri cu armele îndreptate spre noi... Ne-au jefuit şi civili şi soldaţi... Toată noaptea am fost ţinuţi în sinagogă şi nu ni s’a dat apă nici hrană. A doua zi de dimineaţă am fost scoşi din sinagogă şi duşi la gară pentru reîmbarcare. în drum,

---

DCCLVII Declaraţia lui lancu Naftule (vezi *supra,* p. 206, nota 4).

DCCLVIII Proces-verbal de la anchetarea acuzatului Virgil lonescu la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 18 august 1945, *ibidem,* pp. 28b-30b. lonescu a declarat, de asemenea, că nu s-au găsit buletine de identitate la cadavrele evreilor îngropaţi în Târgul Frumos *(ibidem).*

DCCLIX Proces-verbal de la ancheta martorului Virgil lonescu la Tribunalul militar al Comandamentului 2 Teritorial, *ibidem,* p. 194 (USHMM, microfilm 41).

DCCLX Vezi *supra,* nota 1, p. 30b.

militarii trăgeau în evrei şi-i omorau[DCCLXI].

în al doilea şi în al treilea convoi au fost împuşcaţi din când în când grupuri de câte zece evrei, ale căror nume erau citite de către poliţistul Botez dintr-o listă pregătită de învăţătorul Atudorei. Cine a fost împuşcat? „Cei ce nu aveau ce da sau opuneau oarecare rezistenţă erau împuşcaţi", a declarat unul dintre evrei[DCCLXII]. „Au fost împuşcaţi evreii care au vrut apă", a adăugat altul[DCCLXIII]. „Evrei care cereau să fie scoşi afară pentru necesităţi sau alte nevoi au fost scoşi, însă toţi împuşcaţi", a completat lista un al treilea evreu[DCCLXIV], învăţătorul Atudorei, care a condus operaţiunea „inventarului", a dezminţit toate acuzaţiile cu privire la jaf, teroare, asasinat şi maltratare a evreilor. Este adevărat, a scris el într-un memoriu lung, că a „înregistrat" obiectele de valoare ale evreilor, dar ele au fost adunate pentru a le preda Comunităţii din localitate, care trebuia să se îngrijească de găzduire. Evreii şi-au predat obiectele din proprie voinţă. La operaţiunea de „înregistrare" trebuia să participe şi un membru al Comunităţii, dar în realitate nu a fost aşa. Atudorei a explicat anchetatorilor:

La depunere nu am fost asistat de un membru al Comunităţii întrucât dispăruse de teamă să nu fie bătut. Am fost tot timpul asistat de *agentul de siguranţă de la Iaşi* şi 2-3 ostaşi în trecere şi un sergent. La uşă şi ferestre care erau deschise erau postaţi ostaşi şi gardieni din Poliţia locală[1].

El a „lucrat" în condiţii foarte grele : „în strigătele celor din vagoane care se uneau cu ale celor din cameră [din sinagogă] a fost un continuu zgomot, am lucrat cu mare greutate, într'un aer de nesuportat până la ora 24". Atunci, după spusele sale, i s-a comunicat că germanii se opun rămânerii evreilor în târg, şi primarul i-a cerut să înapoieze banii şi obiectele. în posesia lui erau 240.000 de lei şi lucruri al căror număr nu-l ţine minte: „Pe la 1.30 [noaptea] m'am apucat să restitui obiectele. Am chemat pe fiecare să primească ce a dat. Agentul de la Siguranţa Iaşi restituia obiectele". La ora 4.30, dis-de-dimineaţă, au rămas doar 230 de lei în căldare şi un stilou defect. I s-a adus la cunoştinţă mai târziu că „cu ocazia îmbarcării în tren au fost împuşcaţi mulţi evrei". Atudorei a subliniat că oricine îl acuză că a jefuit, a torturat şi a ordonat să se tragă în evrei nu poate să facă asemenea afirmaţie deoarece nu s-a aflat acolo. Faptele de care preşedintele Comunităţii şi alţi doi evrei îl acuză „s'au petrecut înainte de venirea mea şi după plecarea mea de la sinagogă". Ei nu au putut să-l vadă întrucât preşedintele Comunităţii a fost bătut şi alungat de acolo, şi la fel s-a întâmplat cu ceilalţi:

DCCLXI Depoziţia sub jurământ a lui Lupu Wolf la şedinţa Tribunalului din Bucureşti, 17 iunie 1948, Arhiva
Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 1, partea a II-a, p. 638 (USHMM, microfilm 47).
DCCLXII Depoziţia lui Avram Nahman la Curtea de Apel din Bucureşti, 31 decembrie 1947, *ibidem,* voi. 2, p. 34 (USHMM, microfilm 47).
DCCLXIII Declaraţia lui Ilie Coniac, consemnată de Comunitate, fără dată (septembrie 1944), *ibidem,* voi. 42, p. 395 (USHMM, microfilm 43).
DCCLXIV Declaraţia lui lancu Naftule (vezi *supra,* p. 206, nota 4).

La primirea şi predarea banilor şi valorilor nu a putut fi de faţă nici unul din cei ce mă acuză prin declaraţiile lor, întrucât sinagoga era înconjurată de militari români şi germani, iar evreii din Târgul Frumos au primit ordin de la Poliţia oraşului a sta închişi în case şi a nu ieşi pe stradă etc.[DCCLXV DCCLXVI]

în afară de faptul că soldaţii germani n-au păzit evreii din sinagogă, descrierea este adevărată. Cu alte cuvinte, Atudorei a vrut să spună că nu există martori la crimele sale. Dar au existat. Preşedintele Comunităţii, Freitag, şi adjunctul său, Froim Nahman Şaier, au venit la sinagogă fără să ştie că urmează să asiste la jefuirea evreilor, ci pentru a le acorda apă şi pentru a-i încuraja – dar prezenţa lor i-a deranjat pe jefuitori. Când a început strângerea banilor şi a obiectelor în căldare, a consemnat preşedintele Comunităţii, „au început a mă bate într'un mod îngrozitor, am fost umplut de sânge, la fel şi colegul meu Froim N. Şaier. Nu m'am trezit decât acasă când nu mi-am mai putut da seama ce s'a făcut ulterior"[DCCLXVII]. în confruntarea cu Atudorei, preşedintele Comunităţii a adăugat:

Am făcut tot posibilul să dau apă la acei ce veneau [din Iaşi] şi erau adunaţi în sinagogă. Pentru acest motiv am [fost] luat de către soldaţi la bătaie. M-au trântit jos şi au început să mă calce cu picioarele. I-am spus lui Atudorei Dumitru să mă salveze întrucât el mă cunoaşte cine sunt, acesta însă râdea în timp ce eu eram bătut şi nu a făcut nici un gest ca să fiu salvat. Menţionez că am fost bătut numai pentru motivul ca să fiu îndepărtat de la faţa locului, să nu pot fi martor ocular al jafului ce se făcea de către inspectorul şcolar Atudorei Dumitru. Nici nu ştiu cine m'a transportat acasă. Delegaţii de la Comunitate care au fost cu mine, mi-au povestit dimineaţa că în cursul nopţii au mai fost aduşi evrei care tot la fel au fost jefuiţi, apoi către orele cinci dimineaţa aceştia au fost duşi la linia ferată unde erau grămezi cu morţi din vagoane şi au fost toţi împuşcaţi[1].

Ceauşul sinagogii, Simon Wassermarm, care s-a aflat la faţa locului, a auzit rugămintea de a-l salva pe care preşedintele Comunităţii i-o adresa învăţătorului, la care Atudorei i-a răspuns că „acum nu cunoaşte pe nimeni". în sinagogă, a adăugat ceauşul, se aflau cca 400 de evrei[DCCLXVIII DCCLXIX]. Nici Freitag, nici întreaga Comunitate nu cunoşteau scopul acţiunii

DCCLXV Declaraţia lui Dumitru Atudorei (locotenent în rezervă), înaintată Siguranţei din Roman, 1 martie 1945, *ibidem,* voi. 35, pp. 141-141b (USHMM, microfilm 41) (sublinierea îmi aparţine).

DCCLXVI *Ibidem,* p. 142.

DCCLXVII Declaraţia lui Solomon Freitag (preşedintele Comunităţii din Târgul Frumos) la Siguranţa din Roman, *ibidem,* p. 144.

DCCLXVIII Proces-verbal al confruntării dintre acuzatul Dumitru Atudorei şi Solomon Freitag, 24 iulie 1945, *ibidem,* p. 102. Nu este adevărat că toţi evreii au fost împuşcaţi (vezi *infra).* Atudorei a afirmat la confruntare că atunci când a sosit la sinagogă nu l-a mai găsit pe Freitag, şi că după ce le-a înapoiat tuturor banii şi obiectele, a rămas „o sumă de mărunţiş, un lanţ cu o verigă şi câteva chei" şi că în aceeaşi noapte el le-a depus la Poliţie. Dimineaţa, după spusele lui, a plecat la Iaşi şi de aceea nu ştie ce s-a petrecut în ziua aceea la Târgul Frumos *(ibidem,* p. 102b).

DCCLXIX Declaraţia lui Simon Wassermann (ceauş) la Tribunalul Poporului din Iaşi, 26 iulie 1945, *ibidem,* p. 150.

„inventar”. Adjunctul preşedintelui Comunităţii, Şaier, care şi el a fost bătut, dar nu şi-a pierdut cunoştinţa, a declarat că el şi preşedintele Comunităţii au fost azvârliţi, din ordinul lui Atudorei, printre evreii din Iaşi[DCCLXX]. Unul dintre evrei, care locuia lângă sinagogă şi i-a aşteptat cu o căldare cu apă pe evreii din tren şi care a fost alungat de acolo de către soldaţi, a văzut că Freitag şi adjunctul său „au fost băgaţi între evrei [din Iaşi] şi vroiau să-i omoare”[DCCLXXI].

Scenele grele petrecute în sinagogă după miezul nopţii, când membrii „comisiei” au aflat că nu aveau mult timp la dispoziţie, nu au fost cunoscute vreme îndelungată. Acum se ştie că după ce a început executarea evreilor scoşi din sinagogă, au fost cazuri de rezistenţă la jaf, probabil din disperare şi ajungându-se la concluzia că oricum vor fi toţi executaţi:

> Dimpreună cu mine erau [în sinagogă] şi doi fii ai mei, Benţin David şi Moritz David care refuzând să predea inelul [verigheta] şi ceasul ce îl aveau dânşii, plutonierul ce era ajutorul It-ului Atudorei Dumitru i-a împuşcat pe loc chiar în faţa mea[DCCLXXII].

Spre sfârşitul operaţiunii, Botez şi Atudorei, care de fapt au condus întreaga acţiune, au avut grijă să lase cât mai puţini martori şi cât mai puţini evrei care au predat bani – „cei ce au predat obiecte au fost chemaţi din nou de comisarul Botez şi nu s’au mai întors”[DCCLXXIII]. Chiar înainte de încolonarea primului convoi din sinagogă, Botez

> a început să tragă cu revolverul în oameni, omorând mulţi din noi, iar restul banilor i-a împărţit cu pumnu la santinele şi restul şi-a însuşit. Banii au fost strânşi într’o căldare şi era plină cu bancnote[DCCLXXIV].

Atudorei şi Botez, care la începutul operaţiunii îi anunţaseră pe evrei că dacă vor preda banii vor fi eliberaţi, au schimbat mai târziu explicaţia: „La reîmbarcare au refuzat să ne dea înapoi banii şi bijuteriile spunând că oricum ne duce la moarte, să vă împuşte, ce vă mai trebuie bijuterii?”[1]. După ce ne-au jefuit, a adăugat un alt evreu, ,,a[u] strigat că noi suntem comuniştii care au tras în armata română şi că dacă ne primeşte la Târgul

DCCLXX Declaraţia adjunctului preşedintelui Comunităţii din Târgul Frumos, Froim Nahman Şaier, la Siguranţa din Roman, *ibidem,* p. 117. Şaier a apreciat la 300-400 numărul evreilor aduşi la sinagogă cu cele trei convoaie *(ibidem).*

DCCLXXI Declaraţia lui losub Chitaru la Siguranţa din Roman, 1 martie 1945, *ibidem,* p. 126.

DCCLXXII Procesul-verbal al confruntării dintre Mendel David din Iaşi şi acuzatul Dumitru Atudorei, 23 iulie 1945, *ibidem,* p. 100.

DCCLXXIII Depoziţia sub jurământ a lui Marcu Blum la şedinţa Tribunalului din Bucureşti din 1 ianuarie 1948, *ibidem,* voi. 1, partea I, p. 227 (USHMM, microfilm 46).

DCCLXXIV Depoziţia lui Iţic Aron, înregistrată de Comunitate, fără dată (septembrie 1944), *ibidem,* voi. 39, p. 420b (USHMM, microfilm 43).

Frumos, vor fi ucişi şi evreii de acolo”[DCCLXXV] [DCCLXXVI]. A fost, cum am menţionat, o maltratare sufletească a evreilor din Iaşi care s-a adăugat crimei. „Comisarul Botez a revenit spunând că Comunitatea evreiască nu vrea să ne primească şi deci trebuie să plecăm.”[DCCLXXVII]

Alte amănunte despre faptele celorlalţi poliţişti care au organizat operaţiunea de jaf şi crimă la sinagogă au devenit cunoscute la procesul poliţistului loan Vătăjanu. în timpul anchetei şi al procesului s-a aflat că după ce au fost executaţi douăzeci de evrei care au fost scoşi din sinagogă, ceilalţi au refuzat să iasă: „Am refuzat – cei ai căror nume erau citite de poliţistul Botez să iasă – şi atunci Botez a ţipat: dacă nu vreţi această moarte, vă voi da altă moarte”. El a tras în aer şi a ordonat tuturor să se culce cu faţa la pământ:

> El a dat ordin gardianului loan Vătăjanu şi altor gardieni care se găseau acolo să ne lovească cu ciomagul. Am văzut pe gardianul Vătăjanu cum lovea cu ciomagul în cei ce erau culcaţi la pământ. Când mi-am dat seama că se apropie să mă lovească şi pe mine m’am ridicat şi am încercat să fug. Atunci loan Vătăjanu mi-a spus : „vrei să fugi, nu-ţi place asta”, lovindu-mă cu ciomagul peste şale, din cauza cărei lovituri am căzut jos lângă un evreu care căzuse. Acesta s’a ridicat şi l-a rugat să nu-l omoare fiind tată de copii. La această rugăminte gardianul Vătăjanu... a scos un cuţit şi i-a tăiat capul. îngrozit de ce văzusem m’am ridicat şi am încercat să mă ascund în sinagogă... în compartimentul pentru femei. Când am văzut şi acolo cadavre, am revenit de unde plecasem[DCCLXXVIII].

Nu se cunoaşte numărul evreilor ucişi în drum spre sinagogă, în sinagogă, în afara ei şi pe drumul de înapoiere la tren – este vorba de cca 100-200. Unul dintre evrei a declarat că la tren au fost readuşi 50 de evrei[DCCLXXIX]. Numărul evreilor aduşi la sinagogă nu este cunoscut cu certitudine, din cauza neîncetatelor încercări ale românilor implicaţi în această acţiune de a reduce numărul vagoanelor care au fost deschise în prima seară la Târgul Frumos, micşorându-se astfel numărul evreilor aduşi vii la sinagogă. Delegaţii Comunităţii care s-au aflat acolo au afirmat că erau 300-400 de evrei, dintre care cca 200 au fost ucişi. Atudorei a redus numărul evreilor pe care i-a „înregistrat” de la o anchetă la alta, ajungând de la 120 la 90. Dar dacă a recunoscut că a înregistrat 120 de nume, se poate presupune cu deplină certitudine că s-au aflat acolo cel puţin 300 de evrei, iar 200 au fost în cele din urmă ucişi. Având în vedere numărul de cadavre care erau atunci în târg, acest număr de morţi nu a impresionat autorităţile. Camioanele care au

---

DCCLXXV Depoziţia lui Lelyon Leizerovici la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război de la Iaşi, 22 martie 1945, *ibidem,* voi. 30, p. 92 (USHMM, microfilm 48).

DCCLXXVI Declaraţia lui David Leibovici la Poliţia din Iaşi, 23 mai 1945, *ibidem,* p. 138.

DCCLXXVII Vezi *supra,* p. 211, nota 7.

DCCLXXVIII Raportul acuzării la Tribunalul din Bucureşti, la procesul gardianului loan Vătăjanu, cu un rezumat al depoziţiilor, 17 iulie 1948, Arhiva Siguranţei, Dosar 2934, p. 125 (USHMM, microfilm 13).

DCCLXXIX Depoziţie sub jurământ a lui Moise Potlig în şedinţa Tribunalului din Bucureşti, 18 iunie 1948, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 1, partea a Il-a, p. 458 (USHMM, microfilm 48).

transportat cadavrele la cimitir i-au încărcat şi pe aceştia.

înapoierea la gară s-a făcut în mers rapid, principala grijă a soldaţilor şi poliţiştilor însoţitori fiind aceea de a-i împiedica pe evrei să bea apă – nici chiar din băltoace[1]: .Botez împreună cu o patrulă de soldaţi trăgeau în plin cu armele în evrei”[DCCLXXX DCCLXXXI]. „Botez a tras în mulţime cu revolverul său”[DCCLXXXII], a declarat un alt evreu. Pe drumul de întoarcere, spune altul, „am băut apă de ploaie din mlaştină, căci ploua, iar santinelele din ordinul comisarului Botez a tras în noi cu patul armei şi [ne-au înţepat] cu baioneta ca să nu bem nici această apă murdară şi stătută”[DCCLXXXIII].

Nu putem şti cine a suferit mai mult: evreii care au rămas şi au murit sufocaţi în noaptea de aşteptare în „trenul morţii” sau cei care au fost duşi la sinagogă şi „trataţi” de autorităţile locale.

Deschiderea vagoanelor

Ministerul de Interne a ordonat telefonic, la 30 iunie, inspectorului Jandarmeriei din judeţul Iaşi, colonelul Bădescu, să trimită la Târgul Frumos un pluton de jandarmi care să însoţească trenul la Călăraşi, un orăşel din judeţul Ialomiţa (de aici numele Călăraşi-Ialomiţa, pentru a-l deosebi de Călăraşi-Lăpuşna din Basarabia). Bădescu l-a numit pe sublocotenentul Triandaf comandant al escortei[DCCLXXXIV]. Triandaf, declara un consilier juridic la Curtea de casaţie, „nu s’a manifestat a fi cuzist, legionar sau antisemit”, şi ăsta era adevărul[DCCLXXXV]. Magistratul Triandaf a lucrat la Procuratura Tribunalului din Iaşi şi era cunoscut multor evrei, şi îndeosebi avocaţilor, dintre care mulţi au fost închişi, morţi sau vii, în „trenul morţii”. Marţi, 1 iulie, pe la 5 dimineaţa, a sosit cu soldaţii săi la Târgul Frumos, a făcut un prim tur al gării şi a început să discute cu comandantul unităţii militare care păzea trenul despre transferarea răspunderii, în timp ce vagoanele erau încă închise, răspândind o duhoare de moarte. Trenul, lung de 400 de metri, staţiona în afara gării, dar în apropiere (capătul trenului se afla cam la zece metri de gară). Vocile din interior aproape că amuţiseră. Trebuia mai întâi rezolvată problema evreilor scoşi din cele trei sau patru vagoane deschise cu o

---

DCCLXXX Depoziţie sub jurământ a lui Marcu Blum (vezi *supra,* p. 211, nota 6).

DCCLXXXI Depoziţia sub jurământ a martorului Herşcu Feraru la Tribunalul din Bucureşti, 3 ianuarie 1948, *ibidem,* p. 225.

DCCLXXXII Declaraţia lui Aristide Rauch (vezi *supra,* p. 196, nota 3), p. 81. După afirmaţiile sale, Botez a ucis 50-60 de evrei în timpul evenimentelor din Târgul Frumos.

DCCLXXXIII Depoziţia lui Iţic Aron (vezi *supra,* p. 211, nota 7), p. 420b.

DCCLXXXIV Declaraţia lui Gheorghe Bădescu (colonel) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 20 februarie 1945, *ibidem,* voi. 51, p. 105 (USHMM, microfilm 43).

DCCLXXXV Depoziţia sub jurământ a lui Gheorghe Bârgăoanu în şedinţa Tribunalului din Bucureşti, 18 iunie 1948, *ibidem,* voi. 1, partea a II-a, p. 550 (USHMM, microfilm 47).

seară înainte – aceştia fuseseră într-adevăr aduşi înapoi (cei care n-au fost împuşcaţi) şi închişi în unul dintre vagoane înainte de ora 5 dimineaţa[DCCLXXXVI]. Dar înainte de schimbarea gărzilor s-a ivit o problemă:

în jurul orei 5 [dimineaţa] s'a prezentat la mine locot. Triandaf, spunându-mi că are ordin a lua trenul în primire şi descărcându-mă de misiunea ce am avut în cursul nopţii... Triandaf mi-a cerut să-i dau cu o formă oficială trenul cât şi cei care erau închişi. l-am răspuns că acest lucru nu pot să-l fac, întrucât nici mie nu mi s'a dat nici un fel de formă. I-am spus aşa cum am primit, tot aşa pot să predau[1].

Numai după ce au convenit asupra versiunii de predare a trenului, Ghiţescu le-a ordonat soldaţilor săi să se retragă – totuşi unii au rămas pe loc „din curiozitate”, după spusele lui Ghiţescu.

Ceea ce părea atât de simplu în 1945 era de fapt, în 1941, o problemă serioasă care a împiedicat deschiderea uşilor timp de peste două ore. Triandaf cunoştea înţelesul cuvântului *răspundere.* El şi adjunctul său, plutonierul Anastasie Bratu, şi-au acoperit nasul cu batiste şi au făcut un tur de-a lungul trenului, care număra cincizeci de vagoane (acesta a fost numărul exact de vagoane – vezi *infra,* pp. 390 *sqq.~j*; şi Triandaf a înţeles că este un cimitir pe roţi. Era o serioasă capcană juridică: dacă primeşte trenul aşa cum este, preia şi răspunderea pentru sutele de morţi din interiorul lui. Pentru verificarea conţinutului trebuiau deschise vagoanele – dar vagoanele nu puteau fi deschise fără a primi răspunderea asupra trenului. Nici locotenentul Ghiţescu nu era prost – şi el era ofiţer în rezervă, inginer de meserie, şi a înţeles problema.

Formula care i-a eliberat pe ambii ofiţeri de răspundere a fost găsită după discuţii în sala de aşteptare şi în duhoarea morţii, iar Triandaf a avut grijă s-o noteze în procesul-verbal final, singurul despre care nu există nici un dubiu că a fost falsificat – proces-verbal pe care l-a înaintat Tribunalului militar al Comandamentului 2 Teritorial în septembrie 1941. Tribunalul a cercetat din rutină deplasarea „trenului morţii” de la Iaşi la lagărul Călăraşi. Şi iată ce a scris atunci Triandaf:

După ce subit. Ghiţescu a terminat operaţiunea reîmbarcării [a evreilor care au supravieţuit la sinagogă – *n.m.* | dsa mi-a predat trenul cu evrei. Nu s'a făcut o predare numerică [a evreilor] aceasta pentru că la cererea mea numitul sublocotenent mi-a răspuns că nici dânsul n'a primit în pază altceva decât un număr de vagoane cu

---

DCCLXXXVI Prima depoziţie a lui Dan Ghiţescu la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război, 21 aprilie 1945, *ibidem,* voi. 31, partea I, p. 31b (USHMM, microfilm 41). După spusele sale, el nu a ordonat deschiderea vagoanelor în cursul nopţii deoarece era întuneric şi nu se putea preveni evadarea unor evrei, deşi „am auzit încontinuu cum cei din vagoane ţipau să deschidem uşile şi să le dăm apă”

evrei[DCCLXXXVII DCCLXXXVIII DCCLXXXIX].

După ce s-a convenit ca procesul-verbal final să cuprindă numai vagoanele şi nu evreii aflaţi în ele, se trece la deschiderea vagoanelor. Ghiţescu i-a predat exact acelaşi număr de vagoane pe care le-a primit. După cum am menţionat, nu era nici o grabă, şi discuţiile au continuat cel puţin două ore şi jumătate. Pe la 7.00-7.30, a început deschiderea vagoanelor – nu toate o dată, pentru a nu pierde controlul, ci unul câte unul, aşa cum a menţionat Triandaf în procesul-verbal din 1941. Pe peron erau prezenţi, în afară de Triandaf, primarul Totoescu, comisarul de poliţie lonescu, pretorul Grosu Ghiţic, dr. Gheorghiu şi soţia sa, Botez şi poliţiştii lui şi o serie întreagă de oficialităţi şi militari: maiorul Lateş, comandantul apărării regionale Iaşi, locotenent-colonelul Vasile Gheorghiu, moşier cunoscut din împrejurimi, inginerul Marinov, inspector general la CFR, avocatul Moscu Panaite, consilier juridic la CFR, şi, desigur, şeful gării, responsabilul biroului de mişcare, funcţionari de la telegraf, un inspector şi muncitori ceferişti, cum i-a descris cu meticulozitate magistratul sublocotenent Triandaf pentru a mai scăpa puţin de răspundere[1]. Din depărtare puteau fi văzuţi sute de români care începuseră să se adune la o distanţă sigură de tren, atât din cauza interdicţiei, cât şi a duhorii insuportabile. Evreilor localnici li s-a interzis ieşirea din case, în afara câtorva zeci de tineri care au fost scoşi noaptea pentru a săpa două gropi comune. Toţi erau nervoşi din cauza mirosului – ţipetele după apă aproape că nu s-au auzit; ele au reînceput numai când supravieţuitorii au înţeles că urmează să fie deschise uşile. înainte de asta însă, Triandaf şi-a adunat subordonaţii şi le-a dat un consemn, după cum şi-a amintit unul dintre jandarmii săi[DCCXC DCCXCI]:

> Am primit ordin din partea dlui sublocotenent Aurel Triandaf, că în cazul când vom da apă celor aflaţi în vagoane vom fi trimişi în judecata Curţii Marţiale... în timpul nopţii noi soldaţii eram controlaţi de către patrule formate de către subl. Triandaf, în special de a se controla şi verifica dacă nu dăm apă sau alimente celor aflaţi în vagoane[DCCXCII].

DCCLXXXVII *(ibidem,* pp. 31b-33b). în a doua depoziţie, a adăugat în scris că el şi ceilalţi ofiţeri din batalion „am comentat asupra situaţiei trenului şi îngroziţi de suferinţele pe care le vedeam în faţa noastră au fost cu toţii revoltaţi de procedeul bestial şi sadic care a fost ales pentru deportarea evreilor din Iaşi. Suferinţele lor erau mai mari decât moartea". Soldaţii lui Ghiţescu au păzit toată noaptea trenul şi au împiedicat acordarea vreunui ajutor evreilor, fie şi apă din băltoace. El a plecat să se culce.

DCCLXXXVIII A doua depoziţie a lui Ghiţescu, 26 august 1945, *ibidem,* p. 33b.

DCCLXXXIX Depoziţia lui Aurel Triandaf (sublocotenent) la Tribunalul Comandamentului 2 Teritorial (scrisă de el-însuşi), 10 septembrie 1941, *ibidem,* voi. 30, p. 234 (USHMM, microfilm 48).

DCCXC Proces-verbal de la anchetarea acuzatului Aurel Triandaf la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 15 iunie 1945, *ibidem,* voi. 30, p. 34 (USHMM, microfilm 48).

DCCXCI Lista nominală a celor 29 de jandarmi care au păzit „trenul morţii" spre Călăraşi şi adresele lor, înaintată de Inspectoratul General al Jandarmeriei Tribunalului Poporului pentru convocarea lor la anchetă, 28 iulie 1945, *ibidem,* voi. 30, p. 102.

DCCXCII Depoziţia lui Hristea Dorâbăţ (jandarm) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 17 decembrie 1945, *ibidem,* voi. 30, pp. 69-69b.

Controlul s-a făcut nu pentru a verifica dacă jandarmii *dau* apă, ci dacă nu o *vând* – amănunt mai puţin important. Alţi jandarmi au completat ordinul primit, adăugând că li. s-a dat dispoziţie să nu permită civililor să se apropie de vagon (pentru a împiedica negoţul cu apă). Unul dintre jandarmi a mai spus că au fost camarazi de-ai săi care au tras în vagoane din cauză că erau beţi. El personal, a adăugat, nu a dat apă nici unui evreu, dar ordinul primit în această privinţă era categoric: „Dl sublocotenent ne-a dat ordin strict sub sancţiunea de a ne trimite la Curtea Marţială pe acei care vom da apă evreilor din vagoane, sau ne vom apropia de aceste vagoane, sau vom deschide vagoanele". Ordinul a rămas în vigoare până la Roman. El i-a auzit pe evrei implorând apă (după Târgul Frumos), dar ordinul e ordin[DCCXCIII]. „De la Târgul Frumos... până în gara Roman ni s'a interzis să permitem să se dea apă sau alimente acestor deportaţi [evrei] din vagoane", a adăugat un alt jandarm. Ordinele care interziceau jandarmilor să fie umani – şi chiar să vândă apă – au fost date atât de Triandaf, cât şi de adjunctul său, plutonierul Anastasie Bratu: „El a spus la o parte din escortă că nu-i voie să se dea apă sau mâncare şi aşa este ordin şi să ţinem socoteală că e timp de război şi se pedepseşte aspru care calcă [ordinul]"[DCCXCIV].

Se pune întrebarea : cine i-ar fi putut ordona lui Triandaf să interzică apa evreilor din tren? Comandantul care l-a numit, colonelul Bădescu, şi prefectul judeţului, Captaru, căruia îi era subordonată Jandarmeria din judeţ. Bădescu a pretins că nu a fost amestecat în ceea ce s-a întâmplat la Iaşi deoarece oraşele nu erau în competenţa sa – însă el a trimis jandarmi la Târgul Frumos, iar acolo ei nu au fost subordonaţi comisarului Poliţiei locale, ci lui Triandaf, care îi era subordonat direct. După afirmaţiile sale, nu a avut nici un amestec în chestiunea „trenului morţii", fiind doar un fel de poştaş, care pur şi simplu a transmis mai departe înştiinţările : „îmi aduc aminte că am primit rapoarte la Inspectorat trimise de la Legiunea [de jandarmi] Roman, că s'ar fi descărcat morţi din vagoane. Eu am raportat mai departe Ministerului de Interne, subsecretariatului de stat prin Inspectoratul General al Jandarmeriei"[1].

A doua persoană cu responsabilităţi, prefectul Captaru, a recunoscut că i s-a comunicat despre prezenţa trenului la Târgul Frumos, dar el era atunci ocupat cu un alt tren, tot cu evrei:

> Nu m'am putut interesa de soarta trenului reîntors la Târgul Frumos în sensul că nu m'am putut deplasa pentru ajutorarea (!) pasagerilor *(sic!)*, pentru că am urmărit soarta celui de al doilea tren de la Podu Iloaiei, dând telefon pretorului de acolo de a avea grijă

DCCXCIII Depoziţia lui Gheorghe Avăcăriţei (jandarm) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 7 februarie 1946, *ibidem,* voi. 30, p. 236.

DCCXCIV Declaraţia lui Toader Sorângă (jandarm) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 14 decembrie 1945, *ibidem,* p. 67. Sorângă a adăugat: „Plutonierul Bratu Anastasie era cel care a avut nişte stilouri şi ceasuri luate de pe cadavrele evreilor sau de la evrei în viaţă".

de acest tren la sosire[DCCXCV DCCXCVI].

Despre „grija” şi „tratarea” celui de-al doilea tren ne vom referi în continuare, dar se poate stabili că au făcut faţă standardelor stabilite la Târgul Frumos. Iată de ce, aşa cum n-au fost găsiţi cei răspunzători pentru organizarea şi executarea pogromului, pentru evacuarea şi trimiterea evreilor cu două trenuri, la fel n-au fost găsiţi nici cei care au purtat răspunderea pentru lăsarea lor închişi în vagoane în timpul nopţii în Târgul Frumos şi pentru ordinul de a-i priva de apă.

Vagoanele au fost deschise unul câte unul, însă chiar de la început s-au ivit două probleme. Prima: multe vagoane erau închise aşa de tare, încât uşile nu puteau fi deschise. A doua problemă a fost descărcarea cadavrelor. în fiecare vagon erau zeci de morţi, iar cei rămaşi în viaţă nu erau în stare să descarce cadavrele ori nu mai erau întregi la minte:

> La vagonul în care mă aflam uşile erau aşa de încleştate încât personalul din gară a venit cu scule şi le-a trebuit foarte mult timp pentru a le deschide[DCCXCVII],

a declarat unul dintre evrei. La Iaşi, vagoanele au fost închise ermetic. Au fost închise şi cu lacăte, ori sigilate cu plumb, au fost şi încuieri simple. Presiunea din interior a îndoit, probabil, părţi metalice ale zăvoarelor, aşa încât deschiderea lor a necesitat un efort deosebit şi folosirea unor scule corespunzătoare. înainte de deschiderea uşilor, jandarmii le-au strigat evreilor din interior să fie pregătiţi să arunce afară cadavrele. Lângă vagon se afla la început un camion pentru transportarea „mărfii” :

> Am fost avizaţi, fiecare vagon în parte se pregătim în faţa uşei cadavrele. Căldura era foarte mare şi majoritatea oamenilor erau moleşiţi. Din cauza căldurii morţii începuseră să intre în putrefacţie şi emanau un miros îngrozitor... Când s’a deschis uşa vagonului un subofiţer a dat ordin ca într’o secundă să se arunce cadavrele în camion şi deoarece i s’a părut probabil că ordinul lui nu este executat destul de repede a tras cu revolverul în unul din cei care aruncau cadavrele, care s’a prăbuşit chiar în camionul care strângea morţii[1].

DCCXCV Depoziţia lui Gheorghe Bădescu (colonel) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 3 iulie 1945, *ibidem,* voi. 27, p. 48b (USHMM, microfilm 48).

DCCXCVI Stenogramă de la interogatoriul acuzatului Dumitru Captaru în şedinţa Tribunalului din Bucureşti, 14 iulie 1948, *ibidem,* voi. 1, partea a II-a, p. 77b (USHMM, microfilm 47). Copia unui document (semnat de Captaru) din 1 iulie 1941 dovedeşte, chipurile, că prefectul ar fi ordonat inspectorului biroului de mişcare din Iaşi să trimită „trenul morţii” la Călăraşi-Ialomiţa şi să adauge 8-10 vagoane pentru a reduce aglomeraţia în tren, unde se aflau 2.220 de „evrei ce se evacuează”. Documentul nu este autentic şi nu a fost scris la data notată pe el. Numărul vagoanelor din „trenul morţii” spre Târgul Frumos a fost redus şi nu mărit, evreii rămaşi în viaţă fiind din nou înghesuiţi câte 100-130 în vagon, iar Captaru încă nu ştia atunci numărul morţilor coborâţi din tren. De aceea, acest document, ca şi multe alte zeci de documente, este fals. Vezi ordinul telefonic nr. 1068 din 1 iulie 1941 al Prefecturii din Iaşi către inspectorul cu mişcarea trenurilor din gara Iaşi, *ibidem,* voi. 59, p. 214 (USHMM, microfilm 44).

DCCXCVII Declaraţia lui losub Croitoru (copie) în favoarea locotenentului Triandaf, fără dată (1945), *ibidem,* voi. 51, p. 90b (USHMM, microfilm 43).

în vagonul descris mai sus, din 80 de deţinuţi, 21 erau morţi, ceea ce a constituit o excepţie. Comisarul de poliţie, care a minţit – aşa cum au făcut toţi ceilalţi deţinători de funcţii în privinţa problemelor care s-au referit la răspunderea lor personală –, a descris totuşi cu exactitate ceea ce a văzut în timpul deschiderii vagoanelor:

> în unele vagoane oamenii erau foarte aglomeraţi, astfel într'un vagon am găsit doi oameni vii şi 130 sau 135 morţi. Vagoanele erau ermetic închise, la unele din ele erau şi lacăte şi sârmă ghimpată[DCCXCVIII DCCXCIX].

Şi poliţistul Botez, care aştepta acolo împreună cu alţi poliţişti, a descris pe scurt imaginile – „mai toţi erau umflaţi şi negri şi degajau un miros de putrefacţie”[DCCC] – şi a continuat să mintă în privinţa participării la pogromul local.

Mayer luhr, care a descris „piramida de cadavre” din vagonul său – rezultatul luptei violente pentru aer –, a adăugat că „morţii începuseră să se înnegrească şi să se umfle, unii chiar crăpând, scurgându-se din ei un lichid lipicios, era seul din cadavru”. înainte de deschiderea uşilor, din cca 120 de oameni mai trăiau 40. luhr a crezut că la Târgul Frumos va veni salvarea – dar cu o zi înainte, când s-au deschis uşile la câteva vagoane, a văzut că soldaţii care i-au escortat pe evreii debarcaţi îi „înjunghiau pe acei evrei care nu puteau să urmeze convoiul. La un moment dat l-am zărit pe subcomisarul de poliţie Botez, înarmat cu un revolver, scotea din rânduri pe câte un evreu şi îl executa în faţa vagonului nostru... de ceea ce am văzut că începe adevărata exterminare”. A doua zi, când a venit rândul vagonului său să fie deschis după noaptea de groază a aşteptării, l-a văzut din nou pe poliţistul Botez care „a executat cu mâna lui proprie 12 evrei. M’am rugat lui Dumnezeu să nu ne coboare din vagon. Am preferat iadul din vagon faţă de aerul morţii de afară”[DCCCI].

Şi nu fost singurul. Avram Volovici a coborât din vagon şi a primit imediat o lovitură de la Botez, dar „văzând că împuşcă lumea, m’am băgat din nou în vagon”[DCCCII]. Hună Schwartz nu şi-a dat seama la timp de pericol: el a coborât din vagon şi „Botez mi-a dat ordin să mă întorc cu spatele la el şi am fost împuşcat în ceafă... mai dând semn de viaţă a ordonat unui soldat să fie omorât. Am simţit câteva lovituri în faţă şi am leşinat... m’am trezit joi după 36 ore în vagon cu dantura şi maxilarele distruse neputând deschide gura”[DCCCIII].

DCCXCVIII Declaraţia lui Aristide Rauch (vezi *supra,* p. 196, nota 3), p. 82.

DCCXCIX Proces-verbal de la ancheta acuzatului Virgil lonescu la Tribunalul Poporului de la Bucureşti, 18 august 1945, *ibidem,* voi. 31, partea I, p. 28b (USHMM, microfilm 41).

DCCC Depoziţia lui loan Botez la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război de la Bucureşti, 22 august 1945, *ibidem,* p. 40b.

DCCCI Declaraţia lui Mayer luhr (vezi *supra,* p. 199, nota 5), p. 89.

DCCCII Depoziţie sub jurământ a lui Avram Volovici în şedinţa Curţii de Apel din Bucureşti, 8 ianuarie 1948, *ibidem,* voi. 1, partea I, p. 236.

DCCCIII Declaraţia lui Hună Schwartz la filiala română a Congresului Mondial Evreiesc, predată Tribunalului Poporului, 10 august 1945, *ibidem,* voi. 31, partea I. p. 78 . (USHMM, microfilm 41).

Mulţi evrei au fost împuşcaţi sau înjunghiaţi cu baionete deoarece n-au înţeles ce se voia de la ei – ba că nu erau în stare să arunce cadavrele afară, ba că au coborât goi sau aproape goi, deşi era evident că înnebuniseră, ba că jandarmii n-au putut să suporte duhoarea neobişnuită, cadavrele descompunându-se, devenind un conglomerat lipicios amestecat cu urină şi fecale. Unul dintre membrii comitetului Comunităţii evreieşti, inginerul Schleier, a descris momentul deschiderii uşilor şi încercările lui de a se elibera de amestecul lipicios: „în vagon era o duhoare îngrozitoare : o amestecătură de sânge, cadavre şi fecale. Cu mari eforturi m-am eliberat de conglomeratul de cadavre". Cei de afară nu s-au putut apropia de vagoane din cauza mirosului de putrefacţie, iar cine se apropia îşi acoperea nasul cu batista:

> Din depărtare se striga să aruncăm cadavrele din vagon... au venit camioane care le-au încărcat. Operaţia se făcea la fel ca şi cum ar fi fost vorba de o marfă ce era aruncată din vagon în camion[1].

Triandaf, care se învârtea cu o lămâie într-o mână (pentru a respinge mirosul pătrunzător) şi cu un revolver în cealaltă, alb ca varul, a pierdut destul de repede controlul asupra jandarmilor. Primarul Totoescu a remarcat că până şi „oamenii de sub comanda slt. Triandaf erau greu de stăpânit şi sunt convins că dacă el nu ar fi pus toată bunăvoinţa în favoarea celor din tren, chiar jandarmii ar fi comis aceleaşi sălbăticii ce le comiteau şi ceilalţi ostaşi români şi germani"[DCCCIV DCCCV]. (Triandaf nu a dovedit nici un fel de bunăvoinţă la Târgul Frumos faţă de evrei. Poliţiştii, de care răspundea şi primarul, au omorât atunci evrei. Jandarmii lui Triandaf – şi, potrivit unor martori, chiar Triandaf – au tras în evrei. Soldaţii germani au fost puţini la număr, ei înmulţindu-se numai la anchetele celor responsabili pentru pogrom. Totoescu a încercat să depună mărturie în favoarea lui Triandaf, iar Triandaf în favoarea lui Totoescu, pentru a scăpa de pedeapsă.)

în zorii zilei, când Triandaf se străduia să găsească formula juridică pentru preluarea trenului, din câteva vagoane l-au strigat prieteni personali care-l cunoşteau, printre care avocaţi, medici – „şi el [i-]a auzit şi-l rugau să deschidă vagonul să ne dea apă, mai ales că acolo era şi un pârâu, totuşi dsa nu a făcut aceasta"[DCCCVI]. Nu numai poliţişti, soldaţi, comandanţi şi Triandaf s-au opus ca evreii să primească apă atunci când s-au deschis vagoanele. La fel au procedat primarul şi medicul-şef Gheorghiu. Unul dintre ţiganii din localitate care fuseseră mobilizaţi să care cadavrele (vezi *infra,* pp. 222-224), Mihai Ungureanu, a povestit, într-un limbaj simplu, ce a văzut cu ochii săi când a fost adus la gară împreună cu alţi ţigani:

DCCCIV Declaraţia lui Israel Schleier (inginer) (vezi *supra,* p. 192, nota 2).

DCCCV Depoziţia lui Aurel Totoescu la Curtea de Apel din Bucureşti, 22 decembrie 1947, *ibidem,* voi. 2, p. 158b (USHMM, microfilm 47).

DCCCVI Depoziţia sub jurământ a lui Solomon Marcu la Curtea de Apel din Bucureşti, 1 ianuarie 1948, *ibidem,* p. 27.

> Militarii au deschis vagoanele şi au început să arunce morţii jos din vagoane... Pe noi ne-a pus să urcăm cadavrele în camion. Când camionul era încărcat se acoperea cu o rogojină, se urca deasupra comisarul Botez, cu două santinele şi doi gardieni publici şi se pleca spre cimitir. Erau trei maşini care cărau continuu cadavrele. Cei care încă nu erau morţi am văzut că erau reţinuţi în vagoane şi care ţipau încontinuu să li se dea apă dar nimeni nu le-a dat nici un pic de apă. Chiar populaţia care venea cu căldări cu apă pentru cei din vagoane erau luaţi la bătaie de către soldaţi... Cei din vagoane plângeau după apă. *Poliţiştii, primarul şi doctorul opreau şi ei pe cei care vroiau să aducă apă.* Am lucrat până la ora 12 ziua când din cauza mirosului de cadavre mi-a venit leşin şi am căzut jos. Soldaţii care însoţeau vagonul erau de la infanterie... în afară de cadavrele care erau coborâte din vagoane ţiganii din târg au mai strâns cadavre şi de[-a lungul] liniei ferate. Aceştia au fost împuşcaţi toţi dimineaţa când s'a deschis vagonul. Eu am văzut aceste cadavre şi se vedeau urme de gloanţe pe corpul lor[1].

Ajutorul doctorului Gheorghiu, sanitarul Constantin Buzariu, a confirmat că primul vagon a fost deschis după ora 7 dimineaţa şi că nu s-a acordat nici un ajutor evreilor, întrucât „morţii au fost coborâţi iar muribunzii au rămas acolo în vagon”[DCCCVII DCCCVIII]. Dr. Gheorghiu a văzut aceeaşi situaţie, dar în mod diferit: primarul a ordonat să fie aduse cazane cu apă – „Apa s’a dat de la vagon la vagon... trupa română şi germană din gardă s’a opus. Rezistenţa acestora a cedat însă la stăruinţele primarului. împuşcături erau continuu, nu pot determina fapte pentru că eram absolvit de constatarea [cauzelor] deceselor”[DCCCIX]. (Declaraţie cu totul nefondată: potrivit tuturor mărturiilor, inclusiv a medicului, nimeni nu a examinat morţii şi nu a efectuat vreo constatare în scris cu privire la ei; cine s-a apropiat de morţi a făcut-o numai pentru a-i jefui.) Soldaţii români s-au opus într-adevăr să se dea apă, dar la fel au procedat şi primarul şi ajutorii săi, poliţiştii... şi medicul însuşi. Un evreu din Iaşi, care nu l-a cunoscut pe dr. Gheorghiu, a declarat că medicul „a spus să nu ne dea apă, ci otravă”[DCCCX]. Soldaţii germani, dacă s-ar fi aflat acolo – dar nu erau –, probabil că s-ar fi opus să se dea apă evreilor. Distribuirea apei şi a pâinii evreilor în gara Târgul Frumos din ordinul primarului s-a născut la anchetă.

Descărcarea cadavrelor din tren, faptele şi scenele petrecute în gara din Târgul Frumos au fost descrise de Triandaf ca un şir lung de suferinţe personale în cursul cărora a trebuit să se confrunte cu probleme create de alţii. Când el şi jandarmii săi sosiseră la Târgul Frumos, în vagoane se aflau deja sute de morţi, iar el nu le-a putut oferi imediat apă deoarece „trenul nu era prevăzut cu nici un mijloc cu care să se poată da evreilor

---

DCCCVII Declaraţia ţiganului Mihai Ungureanu (martor) la Tribunalul Poporului din Iaşi, 25 iulie 1945, *ibidem,* voi. 31, partea I, p. 46 (USHMM, microfilm 41) (sublinierea îmi aparţine).

DCCCVIII Declaraţia lui Constantin Buzariu (sanitar) la Tribunalul Poporului din Iaşi, 23 iulie 1945, *ibidem,* p. 52.

DCCCIX Depoziţie sub jurământ a lui Constantin Gheorghiu (medic) la Tribunalul din Bucureşti, 16 iunie 1948, *ibidem,* voi. 1, partea a Il-a, p. 196 (USHMM, microfilm 47).

DCCCX Depoziţie sub jurământ a lui Meer Groper la Tribunalul din Bucureşti, 16 iunie 1948, *ibidem,* p. 191.

apă şi nu avea nici un fel de alimente care să li se poată da". De la plecarea din gara Iaşi şi până la Roman, iar de acolo înapoi la Târgul Frumos, trenul „fusese păzit de un număr de gardieni publici" [DCCCXI], şi mai târziu a aflat că vagoanele n-au fost deschise, iar evreilor nu li s-a dat nici apă, nici pâine (în anchetele ulterioare, el a adăugat prezenţa unor germani în escorta trenului şi în diferite staţii). Este adevărat, a auzit din toate vagoanele ţipete, „să li se dea apă şi să fie scoase cadavrele", şi el a fost acela care a ordonat deschiderea vagoanelor şi să se dea evreilor apă la Târgul Frumos (a primit ordin să deschidă vagoanele, dar nu s-a dat apă); şi când vagoanele au fost deschise, a avut o surpriză: „Am văzut că evreii, cu ocaziunea îmbarcării lor la Iaşi, fuseseră puşi în vagoane în mod cu totul inuman, deoarece fuseseră puşi în vagoane în număr cu mult superior numărului maxim ce acestea puteau conţine".

Şi din nou, „cu ocazia debarcării cadavrelor, am constatat că aceste cadavre erau umflate, vinete, purtau urme de lovituri mari, ceea ce înseamnă că la îmbarcare au fost puşi loviţi, răniţi şi teferi unii peşte alţii"[1]. Când a constatat „situaţia groaznică" în care se aflau evreii în tren, „mi-am arătat indignarea de însărcinarea ce mi se dăduse". Şi „pentru că nu eram obişnuit cu asemenea spectacol care nu era potrivit nici firei mele... şi nici sănătăţii şi rezistenţei mele fizice şi morale, mi-a venit rău"[DCCCXII DCCCXIII]. Chiar atunci a cerut (după spusele sale) prin telefon, de la superiorii săi, să fie eliberat din funcţie, dar în zadar. Când a fost întrebat de ce nu a deschis imediat vagoanele şi de ce nu le-a deschis în drum spre Roman – după plecarea din Târgul Frumos, el fiind comandantul şi stăpânul trenului –, a răspuns:

> în ceea ce priveşte întrebarea dv., pentru ce nu s'au deschis în timpul mersului uşile la vagoane, răspund că moartea evreilor în tren nu se datorează acestui fapt, ci modului inuman în care evreii au fost îmbarcaţi în tren în Iaşi, cât şi faptului că pe ruta Iaşi – Roman, Roman – Târgul Frumos când paza trenului au avut-o gardienii publici, vagoanele n'au fost deschise deloc, nici în staţiile de oprire, iar evreilor nu li s'a dat nici apă nici pâine; *pe de altă parte dacă uşile în timpul mersului ar fi fost deschise, evreii ar fi sărit din vagoane şi ar fi fugit,* aşa cum s'a întâmplat fără ca uşile să fi fost deschise, sărind prin ferestruicile de la partea superioară a vagoanelor... Când m'am înapoiat de la Călăraşi [capătul rutei „trenului morţii" – *n.m.*] am primit un ordin de la Inspectorat prin care eram întrebat să justific pentru ce n'am luat măsuri de pază suficiente pentru ca evreii să nu poată fugi. Am răspuns că nu pot să am nici o responsabilitate deoarece în ziua de 30 iunie când evreii au fugit din tren, eu nu aveam [răspunderea pentru] paza lor, eu începând a efectua însărcinarea ce mi s'a dat din ziua de 1 iulie. De altfel şi de la data când am luat trenul în primire eu, pe ruta Iaşi – Roman, trei evrei pare-mi-se, au reuşit să fugă de asemeni sărind prin ferestruicile vagoanelor[DCCCXIV].

DCCCXI Depoziţia acuzatului Aurel Triandaf la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 5 iulie 1945, *ibidem,* voi. 30, p. 32b (USHMM, microfilm 48). La anchetele din 1945, Triandaf a subliniat de câteva ori faptul că trenul a fost păzit până la Târgul Frumos de către poliţişti din Iaşi, la Târgul Frumos ocupându-se de evrei numai jandarmii săi, soldaţii lui Ghiţescu şi poliţişti localnici (aşadar germanii nu au fost implicaţi în paza trenului).

DCCCXII Depoziţia acuzatului Triandaf din 15 iulie 1945, *ibidem,* pp. 34-34b.

DCCCXIII *Ibidem,* pp. 35-35b.

DCCCXIV Depoziţia acuzatului Triandaf din 17 iulie 1945, *ibidem,* pp. 36b, 38 (sublinierea

Magistratul şi ofiţerul de jandarmerie Triandaf nu a înţeles nici măcar în vara lui 1945 intensitatea grozăviei la care a luat parte. Formulările sale prudente, întemeiate pe argumente legaliste, nu lasă loc nici unei îndoieli: el s-a cutremurat nu de proporţiile şi caracterul atrocităţii, ci de faptul că el, om fin şi civilizat, a fost însărcinat să ia parte la ea – de aceea a fost cuprins de „indignare" şi „i-a venit rău". El nu a manifestat nici o compasiune faţă de fiinţele umane pe care i s-a ordonat să le transporte, nici un fel de compasiune pentru evrei ca fiinţe umane. Nu a fost antisemit sau fascist, dar ca şi alţi români educaţi – implicaţi fără voia lor în aplicarea politicii de lichidare a regimului antonescian –, şi-a îndeplinit obligaţia patriotică fără a-şi pune întrebări de ordin moral, fără a se referi la valori universale cu privire la ceea ce este permis sau nu, fără vreo abatere de la ordin, fără a reflecta câtuşi de puţin la posibilitatea încălcării lui, fără iniţiativă sau asumarea răspunderii în uşurarea situaţiei, îndeplinind cu stricteţe ordinele, chiar dacă am presupune că a bănuit atunci că ele contravin concepţiilor de bază cu privire la comportamentul uman. într-adevăr, faţă de majoritatea românilor care au pus în practică politica de lichidare sau au venit întâmplător în contact cu evrei, ei – români „civilizaţi" – n-au torturat, n-au furat, n-au jefuit, n-au violat, n-au ucis evrei şi n-au iniţiat nici o acţiune „necivilizată", dar au îndeplinit nişte ordine. în esenţă, şi în ochii acelor români „civilizaţi" evreii încetaseră să mai fie fiinţe umane, de unde importanţa ce trebuie acordată cazului Triandaf. El a reprezentat – prin personalitatea, educaţia, poziţiile sale apolitice, comportamentul său „patriotic" şi prin faptele sale în timpul Holocaustului – românul de rând nefascist. Chiar şi în vara anului 1945 nu s-a putut elibera de gândul că ordinul este ordin, iar dacă ar fi dispus să se deschidă vagoanele, evreii ar fi putut evada – ceea ce era, desigur, interzis !

Şi fiindcă veni vorba: el a minţit în 1945 – după cum au minţit aproape toţi românii implicaţi în acţiuni de lichidare – în tot ceea ce era legat de sentimentele şi faptele sale. După cum am menţionat anterior (vezi *supra,* p. 214), când şi-a încheiat misiunea şi a compus atunci, în noiembrie 1941, un raport amplu despre activitatea sa, nu era nici urmă de faptul că „i-a venit rău", despre dorinţa lui de a demisiona, despre grozăvia la care era obligat să ia parte. El a comunicat atunci autorităţilor locale din Călăraşi ordinul verbal de a nu ancheta afacerea „trenului morţii", întrucât a fost o acţiune de pedepsire (vezi *infra,* pp. 317-318). Şi prin asta el a dovedit că aparţine unui grup foarte larg de români care au înţeles sensul crimei pe care au înfăptuit-o. în încercarea sa de a scăpa de răspundere, Triandaf a lăsat o descriere verosimilă a situaţiei care a domnit la 1 iulie 1941 în gara din Târgul Frumos, iar amănunte aflate mai târziu din rapoarte şi din alte mărturii completează tabloul. Gara s-a transformat într-un lung bulevard de 1.200 de cadavre în putrefacţie, loc de execuţie a zeci de evrei, centru de jaf de haine şi bani. Descărcarea cadavrelor a trebuit să fie făcută chiar de către evrei, dar treaba înainta

---

îmi aparţine).

cu încetineală. Delegatul Marelui Stat-Major, locotenent-colonelul Mavrichi, îi zorea de la Iaşi pe şeful gării şi pe Triandaf să elibereze linia, aşa încât nu a fost suficient timp pentru a deschide toate vagoanele, deşi treaba a continuat, după spusele sale, până la ora 18.30. Cadavrele au fost aruncate de evreii mai în putere, apoi de ţigani (vezi *infra,* pp. 222-224) lângă vagoane, unde s-au format mormane de peste un metru înălţime. Cele trei camioane n-au fost în stare să evacueze imediat toţi morţii. Şi iată descrierea lui Triandaf:

> Puţin timp înainte de plecarea trenului în direcţia Paşcani, acesta a fost tras în dreptul şoselei ce taie calea ferată, şi acolo cadavrele scoase din vagon au rămas lângă [linie] fără ca să mai fi fost luate imediat cu camionul spre a fi duse. Se făcuseră mormane care ajungeau până la platforma vagoanelor[1].

Ajutorul său, plutonierul Bratu, a răspuns de descărcarea cadavrelor din tren şi numărarea lor.

înainte de a părăsi trenul, juristul Triandaf s-a îngrijit din nou de partea formală. Trebuia să întocmească un raport, să înregistreze numărul morţilor, care să fie semnat de autorităţile locale. Şi aşa a făcut. A întocmit un raport – dar nu în 1941, ci probabil în 1944 – în care a notat: „Cu ocazia debarcării *evreilor refugiaţi* din cele 33 vagoane venite din Iaşi [au fost 50 de vagoane – *n.m.]* s'a găsit un număr de 654 morţi care au fost examinaţi de medicul oraşului şi care au fost debarcaţi în gara Târgul Frumos" (procesul-verbal din 1 iulie 1941). Documentul este fals[DCCCXV DCCCXVI], originalul fiind probabil distrus. Numărul morţilor a fost aproape dublu. Jandarmii care au supravegheat acţiunea erau nervoşi şi i-au bătut pe evrei pentru a-i zori la descărcarea cadavrelor. „Subofiţerul de jandarmi care se afla sub ordinele lui Triandaf ne-a bătut cu un baston", a notat un evreu. Dar acţiunea s-a desfăşurat în dezordine şi pentru că jandarmii s-au ocupat şi cu jefuirea cadavrelor adunate grămezi lângă vagoane: „Când azvârleau jos cadavrele, jandarmii le smulgeau inelele şi ce se mai găsea prin buzunare"[1] – iar când inelul nu putea fi smuls din deget, din cauza stării de putrefacţie a mâinii, jandarmii foloseau baionetele.

Jandarmul Toader Amarandei, care se afla printre cei care i-au grăbit pe evrei să arunce cadavrele din vagoane, a spus în 1945:

> Eu am văzut o grămadă mare de morţi dintre aceşti evrei care fuseseră scoşi din vagoane, încât m'arn îngrozit de cele ce am văzut... Noi jandarmii am plecat cu trenul în care se aflau supravieţuitorii evrei... până la Roman a durat parcursul vreo 2 zile şi vreo

---

DCCCXV *Ibidem,* p. 39.

DCCCXVI Raport din 1 iulie 1941 înaintat de Triandaf acuzării la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 19 mai 1945, „pentru dovedirea nevinovăţiei mele" (potrivit spuselor sale). Documentul este fals, adică a fost compus mai târziu. Trenul avea 50 de vagoane, iar la Târgul Frumos au fost date jos 1.258 de cadavre, după cum a raportat comisarul Poliţiei locale. Evreii nu erau numiţi pe atunci „refugiaţi", ci „rebeli iudeo-comunişti". Numărul de morţi ce apare în documentul falsificat a fost adăugat mai târziu, după cum o dovedeşte culoarea diferită a cernelii. *Ibidem,* voi. 30, p. 217 (USHMM, microfilm 48) (sublinierea îmi aparţine).

2 nopţi, în care timp nu s'a permis deportaţilor aflaţi în vagoane să li se dea apă sau alimente, aceasta din ordinul dlui comandant al escortei.

La întrebarea anchetatorului a răspuns că, într-adevăr, a văzut un evreu sărind de la fereastra mică „drept pe linia ferată, fiind tăiat în două de către trenul nostru". Triandaf era „înarmat cu un pistol pe care-l purta în mână în timp ce se plimba de-a lungul trenului, atunci când trenul se oprea prin staţii". El a confirmat, de asemenea, că pe vagoanele pe care el şi camarazii săi le-au escortat erau înscrise cu cretă cuvintele „ucigaşi de soldaţi germani şi români"[DCCCXVII DCCCXVIII].

Autorităţile n-au dat apă evreilor la Târgul Frumos.

Apa – ca şi germanii – a apărut retroactiv, la proces. Iar pâinea, pe care primarul târgului a susţinut că a avut grijă să o dea evreilor, a fost împărţită, într-adevăr, dar nu evreilor, ci jandarmilor din escortă, după cum a mărturisit poliţistul trimis s-o aducă în gară[DCCCXIX].

Vin ţiganii

Cu cât s-au deschis mai multe vagoane, cu atât a crescut numărul morţilor care se găseau în ele, a spus primarul Totoescu; „în anumite vagoane [am găsit] în fiecare vagon 80-85 de morţi din 140-145 de persoane". Nu se putea continua munca cu ajutorul evreilor, şi era grabă mare pentru a elibera linia. Explicaţia dată de Totoescu este cât se poate de clară:

> Am încercat să debarcăm cadavrele cu ajutorul celor rămaşi în viaţă dar aceasta a fost imposibil din cauza slăbiciunii lor [a evreilor] şi a aerului în care erau cadavrele. Am dat ordin Poliţiei ca să aducă ţigani pentru a face această operaţie. Aceştia, tentaţi de posibilităţile de a lua o gheată sau o haină, au acceptat să facă operaţia şi aceasta a ajutat la salvarea celora care rămăseseră în viaţă. Cadavrele erau în număr foarte mare, în unele vagoane ele erau până la jumătatea vagonului în înălţime, astfel că era foarte greu ca operaţia scoaterii [cadavrelor] să se facă în cca 2 ore cum era programată staţionarea trenului. Şeful gării era mereu chemat [la telefon] de delegatul Marelui Stat-Major de la Iaşi, care îi cerea mereu ca trenul să fie expediat, întrucât blochează liniile trenurilor militare... în gară se strânseseră mormane de cadavre care se transportau cu greutate[1].

Totoescu a minţit: el nu i-a mobilizat pe ţigani când a văzut că evreii

---

DCCCXVII Declaraţia lui Jean Haimovici (vezi *supra,* pp. 195-196, nota 3), p. 50.

DCCCXVIII Depoziţia lui Toader Amarandei (jandarm) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 17 decembrie 1945, *ibidem,* pp. 70b-71.

DCCCXIX Poliţistul Gheorghe Tănase a declarat că primarul din localitate l-a trimis să predea trei butoaie cu apă la gară, după care i s-a spus să-l anunţe pe secretarul Primăriei „să se ducă la brutăria din târg şi să aducă câteva pâini pentru însoţitori" (declaraţia poliţistului Gheorghe Tănase la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 1945, *ibidem,* p. 55).

nu sunt în stare să arunce cadavrele din vagoane, ci înainte de asta, la 2 noaptea, când devenise clar autorităţilor din Iaşi că este vorba de o operaţiune de amploare – descărcarea a sute de morţi şi, în special, îngroparea lor. Atunci au fost mobilizaţi ţiganii şi tineri evrei pentru pregătirea gropilor comune (vezi *infra,* pp. 228 *sqq.).*

Ţiganii, care trăiau la marginea târgului şi la marginea societăţii, n-au aşteptat dispoziţiile primarului pentru a verifica dacă pot obţine „o gheată sau o haină”. Au venit la gară imediat ce au fost deschise primele vagoane în ajun, iar prezenţa lor a declanşat un joc distractiv – un fel de joc de-a prinselea – între soldaţii români care păzeau trenul şi ţiganii abili care încercau să se înţolească. învăţătorul Atudorei a descris jocul (început după descărcarea cadavrelor şi a supravieţuitorilor din primele vagoane) punând totul pe seama unor soldaţi germani inexistenţi:

> Un miros greu de cadavru şi materii fecale te izbea de la distanţă. în vagoanele deschise şi jos pe linie, am văzut haine diferite, pălării şi încălţăminte mototolite şi murdărite, aruncate în toate părţile. Populaţia civilă şi în special ţiganii se furişeau spre ele, iar garda trenului îi îndepărta, fugărea – mai trăgând focuri pe deasupra lor – în hazul ostaşilor germani care râdeau şi strigau „ţigoin” *[Zigeuner – n.m.]* şi-i îndemnau [pe ţigani] să meargă iar să ia haine.

Era vorba, deci, de un joc de-a prinselea imaginar care s-a desfăşurat în gară şi care i-ar fi distrat pe aliaţi – cu toate că, a recunoscut Atudorei, în acelaşi timp „toată lumea [evreii] din vagoane strigau, zbierau, cereau apă, ajutor făcând un zgomot infernal”[DCCCXX DCCCXXI]. Jocul a continuat atât cât i-a distrat pe soldaţi, dar în cele din urmă au câştigat ţiganii. La ora 2 noaptea, poliţistul Botez şi adjunctul său au chemat la postul de poliţie 16 ţigani, pe care i-au dus la gară dis-de-dimineaţă. Ţiganii au primit ordin să încarce cadavrele în camioane, iar unul dintre ei a declarat că în timp ce încărcase cadavrele, a auzit evreii care „ţipau încontinuu să li se dea apă”[DCCCXXII]; dar, a adăugat el, autorităţile au interzis acest lucru. Pretorul Grosu Ghiţic a declarat că el şi alţii i-au supravegheat pe ţiganii „la care eram nevoiţi să apelăm” pentru „ca să nu comită furturi sau abuzuri”, deşi tocmai posibilitatea jefuirii cadavrelor este ceea ce i-a atras pe ţigani la „muncă”. Dar, nereuşind să încarce toate cadavrele, acţiunea a continuat şi după plecarea trenului.

Şi pretorul a acţionat, potrivit afirmaţiilor sale, în condiţii grele şi sub presiune permanentă: „Eram zoriţi de la Iaşi de către prefectul sau militarii de acolo să terminăm cât mai repede scoaterea morţilor”. Şi el a suferit din cauza mirosului din gară, „din cauza atmosferei foarte grele”

DCCCXX Prima depoziţie a lui Aurel Totoescu (vezi *supra,* p. 208, nota 2), p. 18.

DCCCXXI Atudorei a afirmat că garda era compusă din soldaţi români şi germani, germanii fiind găzduiţi în case din târg, ceea ce nu este adevărat. în general, toţi cei care au fost implicaţi în jaf, torturi şi omoruri de evrei au declarat că şi germanii se aflau acolo. Vezi declaraţia lui Dumitru Atudorei prezentată Tribunalului Poporului din Bucureşti, 15 martie 1945, *ibidem,* voi. 31, partea I, p. 154b (USHMM, microfilm 41).

DCCCXXII Declaraţia lui Mihai Ungureanu (vezi *supra,* p. 219, nota 1).

de la cimitir (adică mirosul insuportabil al cadavrelor în descompunere) – şi, în plus, se învârteau prin târg „nemţi şi soldaţi români beţi”[1] (de fapt, era vorba numai de soldaţi români).

Coordonarea între sosirea camioanelor şi încărcarea cadavrelor nu a funcţionat cum trebuie. De-a lungul liniei şi pe şoseaua care trversa calea ferată s-au format mormane de cadavre care ajungeau până la l-l,5 m înălţime. Camioanele n-au putut ajunge la toate cadavrele împrăştiate pe marginea liniei ferate pe o lungime de 300-400 metri. Ţiganii descărcau cadavre, dar ştiau că nu au timp şi că dacă nu-şi vor purta ei singuri de grijă, vor pierde – aşa încât au dezbrăcat imediat cadavrele de hainele care li se păreau mai bune şi au scotocit prin buzunare, dezorganizând munca şi provocând întârzieri. Hainele bune erau puse deoparte, lângă mormane de cadavre. Din cauza distanţei până la camioane şi deoarece cadavrele erau în stare de descompunere, nu puteau fi trase toate cu mâinile şi de aceea erau târâte pe poteca de lângă linia ferată, în timp ce doi ţigani ţineau de picioare, pe drum rămânând împrăştiate membre (strânse... mai târziu). Copiii morţi erau târâţi de un singur ţigan, care trăgea de ambele picioare cu o singură mână. Poliţiştii din Târgul Frumos supravegheau acţiunea în uniforme impecabile. încărcarea cadavrelor în camioane a fost o operaţiune dificilă, efectuată de doi ţigani care, căţăraţi fiind în camion, prindeau mortul de picioare în timp ce era ridicat de ţiganii care îl târâseră până acolo şi apoi îl trăgeau sus. La început cadavrele erau aranjate pe lăţime, dar după un scurt timp au fost aruncate de-a valma – şi trebuia să fii atent ca picioarele să nu alunece în afară, ceea ce nu s-a reuşit. Doar unul dintre camioane (cel folosit pentru transportarea pâinii şi a grâului) era potrivit pentru acţiune, deoarece avea pereţi înalţi; dar din celelalte camioane cadavrele alunecau afară în timpul transportului spre cimitir. Toate aceste scene au fost fotografiate de germani în gara din Târgul Frumos, fotografiile fiind publicate după război[DCCCXXIII DCCCXXIV].

Moartea unui copil

în decursul anchetelor privind pogromul de la Târgul Frumos, diverşi acuzatori au aflat despre cazul unui copil evreu ucis în gară de către adjunctul lui Triandaf, plutonierul Bratu (Bratu a dispărut pe frontul rusesc, motiv pentru care nu a putut fi anchetat). Crima în sine nu a fost ceva ieşit din comun. Zeci sau sute de evrei au fost ucişi în gară de către soldaţi din unitatea de construcţii a Căilor Ferate, de către Botez şi poliţişti sau de către jandarmii lui Triandaf, din momentul în care au

DCCCXXIII Depoziţia lui Dumitru Grosu Ghiţic (pretor) la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război din Bucureşti, 29 august 1945, *ibidem,* p. 9b.

DCCCXXIV Vezi fotografiile din *Cartea Neagră II,* culegere de fotografii după p. 32, planşele III-V.

preluat comanda trenului. Această crimă a atras atenţia prin modul în care a fost comisă. Evreii care au fost readuşi în zorii zilei de la sinagogă, unde s-a făcut totul să nu primească apă, au fost urcaţi în vagoane, care staţionaseră toată noaptea lângă râul Bahlui:

> Fiind lângă apă, şi noi de atâta vreme însetaţi, cei mai mulţi n'au putut rezista şi săreau din vagon prin acel mic gemuleţ ca să se ducă să bea apă. Cei mai mulţi au fost împuşcaţi de soldaţi şi pot să descriu scena în care un plutonier care era ajutorul magistratului Triandaf a executat un copil de 11 ani în felul următor: Copilul sărise să bea apă, plutonierul l-a împuşcat în pulpa piciorului şi copilul a căzut cerând mereu, apă! apă! Atunci plutonierul l-a luat de picioare şi întrebându-l „Vrei apă? " i-a spus „Satură-te" şi l-a băgat cu capul în apa Bahluiului, până ce s'a înecat, dându-i apoi drumul în Bahlui[1].

Asemenea fapte înfiorătoare, a adăugat evreul care s-a aflat în vagon şi a descris cazul, se întâmplau în orice moment. Martorul nu a văzut dacă Triandaf a observat asasinarea copilului – dar Triandaf, a spus el, se afla atunci tot timpul lângă tren, astfel încât trebuie să fi văzut crima[DCCCXXV] [DCCCXXVI].

Şeful Comunităţii, Freitag, şi-a amintit de copil, adus împreună cu maturii la sinagogă şi împiedicat să bea apă. Fără să ştie că a fost ucis, el a descris întâlnirea dintre învăţătorul Atudorei şi copil:

> Pe o masă în faţa lui [Atudorei] se găsea strâns o mare grămadă de bani şi obiecte de valoare de tot felul. îmi amintesc că la un copil a găsit [o monedă de] cinci lei. M'am rugat de el să-i lase aceşti bani copilului, dar el nici nu a vrut să audă[DCCCXXVII].

Când Freitag a încercat să dea evreilor (printre care se afla şi copilul) apă, a fost trântit şi bătut crunt de către soldaţi. Numeroşi evrei au sărit atunci în mlaştină şi în apele Bahluiului. După afirmaţiile unui martor evreu, două dintre vagoane nu aveau gratii şi staţionau pe un pod peste Bahlui şi în apropierea lui. „Evreii se aruncau pe ferestruici în apă." Soldaţii au tras în evreii care se aruncau în apă, „şi venind [acolo] Triandaf a tras şi el în evreii aflaţi în apă, cu un revolver mic"[DCCCXXVIII].

Să fi tras şi Triandaf în evrei? în această chestiune există tot felul de mărturii. Dar toţi jandarmii au declarat că le-a dat dispoziţie să-i împiedice pe evrei să primească apă. Nu există nici o îndoială că Triandaf le-a ordonat să tragă în evreii care au sărit din tren într-un act de nebunie, ştiind că vor plăti cu viaţa. „Când s'a deschis vagonul nostru", a

---

DCCCXXV Declaraţia lui Nathan Goldstein la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 28 martie 1945, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 31, partea I, p. 61b (USHMM, microfilm 41).

DCCCXXVI Depoziţie sub jurământ a lui Nathan Goldstein la şedinţa Tribunalului din Bucureşti, 16 iunie 1948, *ibidem,* voi. 1, partea a II-a, p. 607 (USHMM, microfilm 48).

DCCCXXVII Proces-verbal al confruntării dintre şeful Comunităţii, Solomon Freitag, şi Dumitru Atudorei la Tribunalul Poporului, 24 iulie 1945, *ibidem,* voi. 31, partea I, p. 102.

DCCCXXVIII Depoziţie sub jurământ a lui Lupu Wolf la şedinţa Tribunalului din Bucureşti, 17 iunie 1948, *ibidem,* voi. 1, partea a II-a, p. 638 (USHMM, microfilm 48).

declarat un evreu care l-a cunoscut personal pe Triandaf, „o parte din noi au sărit jos din vagon într'o apă şi văzând aceasta dl Triandaf a dat ordin soldaţilor să tragă în ei. Soldaţii au tras în ei şi i-au omorât. A văzut însă că unul dintre ei nu murise şi a dat ordin unui soldat să mai tragă o dată. Soldatul a tras şi a fost omorât şi acela"[DCCCXXIX].

Fără a se referi la cazul copilului, doctorul în drept Triandaf a respins afirmaţia generală că ar fi ordonat jandarmilor să tragă în evreii care au spart un vagon pentru a sări în mlaştină să bea apă (zeci de evrei au fost împuşcaţi din această cauză): „Această afirmaţie este lipsită de orice seriozitate deoarece eu care mă îngrijeam să dau apă evreilor,

DCCCXXIX Depoziţie sub jurământ a lui Şmil Iţic la şedinţa Tribunalului din Bucureşti, 1 ianuarie 1948, *ibidem,* p. 161, voi. 2, p. 14.

nu eram să dau ordin ca ei să fie împuşcaţi"[1]. în raportul rezumativ pe care l-a înaintat în noiembrie 1941, la terminarea misiunii, Triandaf a scris că în timpul călătoriei spre Roman (cu alte cuvinte, după plecarea din Târgul Frumos), „doi evrei au sărit din tren în timpul mersului prin ferestruici ale vagoanelor şi asupra lor s'a tras foc [de către jandarmi]"[DCCCXXX DCCCXXXI].

Reîncărcarea vagoanelor

Descărcarea a 1.258 de cadavre din „trenul morţii" la Târgul Frumos ar fi putut constitui un moment de cotitură în atitudinea autorităţilor româneşti faţă de evreii din Iaşi – dar nu s-a întâmplat aşa. Cel puţin până la 6 iulie, în timpul reîncărcării vagoanelor, s-au repetat faptele şi scenele petrecute anterior la Iaşi. S-a interzis evreilor rămaşi în viaţă şi coborâţi din vagoane pentru a fi concentraţi în alte vagoane să bea apă din băltoacele de pe câmp[DCCCXXXII]. Botez, care primise o nouă misiune – să conducă la cimitir camioanele încărcate cu morţi –, s-a distrat, în timp ce aştepta încărcarea cadavrelor, cu împuşcarea unor evrei. El a tras în cei care încercau să bea din băltoace: „Am văzut pe comisarul Botez când punea pistolul la tâmpla oamenilor care se duceau să bea apă şi îi împuşca"[DCCCXXXIII]. Evreii care primiseră ordin să care cadavre la camioane nu au fost aduşi înapoi în vagoane – se pare că au fost împuşcaţi, trupurile lor fiind aruncate, împreună cu celelalte, în camioane[DCCCXXXIV]. Unul dintre membrii comitetului Comunităţii din Iaşi, Schleier, a descris ceea ce a simţit în vagonul său, unde rămăseseră în viaţă 12 evrei (dintre care trei copii), inclusiv el, din cei peste 100 care au părăsit laşiul:

> împreună cu cei rămaşi vii, am aruncat murdăriile din vagon cu mâinile sperând că acum vom avea mai mult loc şi aer în vagon. însă speranţele noastre au fost dezminţite căci după scurtă vreme, s'a făcut completarea vagonului până la cca 100 persoane, cu persoane aduse din alte vagoane golite[DCCCXXXV].

Şi Meer Groper a ţinut minte că la Târgul Frumos, după scoaterea

DCCCXXX Proces-verbal de la anchetarea acuzatului Aurel Triandaf la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război din Bucureşti, 17 iulie 1945, *ibidem,* voi. 30, p. 39b (USHMM, microfilm 48).

DCCCXXXI Depoziţia lui Aurel Triandaf la Tribunalul Militar al Comandamentului 2 Teritorial, 10 septembrie 1941, *ibidem,* p. 339b.

DCCCXXXII Depoziţie sub jurământ a lui Marcu Blum la Curtea de Apel din Bucureşti, 1 ianuarie 1948, *ibidem,* voi. 1, partea I, p. 227 (USHMM, microfilm 47).

DCCCXXXIII Depoziţie sub jurământ a lui Avram Pincovici la Curtea de Apel din Bucureşti, 31 decembrie 1947, *ibidem,* p. 222.

DCCCXXXIV Depoziţie sub jurământ a lui losub Bercovici la Curtea de Apel din Bucureşti, 31 decembrie 1947, *ibidem,* p. 228.

DCCCXXXV Declaraţia lui Israel Schleier (inginer) (vezi *supra,* p. 192, nota 2), p. 84b.

cadavrelor, „Triandaf a completat [numărul la] vagonul nostru în aşa fel ca să fie acelaş număr de evrei cu care a plecat trenul din Iaşi” [DCCCXXXVI]. Multe sute de oameni au murit pe parcursul călătoriei. Fiecare vagon încărcat din nou cu evrei a fost închis pe dinafară.

Primarul Totoescu a furnizat, cu o naivitate care nu percepe imensitatea grozăviei, o explicaţie proprie pentru nedeschiderea uşilor trenului când a staţionat în câmp liber,

DCCCXXXVI Depoziţie sub jurământ a lui Meer Groper la şedinţa Tribunalului din Bucureşti, 16 iunie 1948, *ibidem,* voi. 1, partea a II-a, p. 603 (USHMM, microfilm 47).

lângă gară: „Când am voit să lăsăm uşile deschise, cei din vagoane [evreii] ne-au cerut să-i închidem fiindcă erau loviţi cu pietre de soldaţii din gară”[1]. Soldaţii aceia nu erau în misiune, ci rămăseseră „din curiozitate”, după cum a notat comandantul lor, locotenentul Ghiţescu, care şi el a rămas să privească – aşa cum a Scut toată protipendada târgului şi din împrejurimi, inclusiv Atudorei (care n-a plecat la Iaşi, cum a pretins).

Triandaf a trecut cu vederea la anchete acest amănunt de care a fost direct răspunzător, supraîncărcarea evreilor în gara din Târgul Frumos, preferând să sublinieze condiţiile relativ „comode” în care ar fi călătorit evreii după Roman.

> Moartea evreilor din vagoane nu se datora faptului că nu s’a deschis vagoanele în timpul mersului... după ce s’a scos cadavrele din vagoane aglomeraţia în acestea a diminuat... devenind normal şi anumite câte 35-40 persoane de vagon[DCCCXXXVII DCCCXXXVIII].

Faptul era adevărat după plecarea din Roman, dar nu între Târgul Frumos şi Roman, în sentinţa în procesul criminalilor de la Iaşi s-a consemnat:

> Trenul porneşte din Târgul Frumos [sub comanda lui Triandaf]. Conduita avută în staţia Târgul Frumos : pasivă şi indiferentă la ajutorul dat deportaţilor de autorităţi; activ-negativă când ar fi putut personal să îmbunătăţească viaţa mizeră a deportaţilor[DCCCXXXIX].

La proces s-a clarificat că în unul dintre cazuri a refuzat să ordone descărcarea a 30 de cadavre dintr-un vagon motivând că erau prea puţini morţi (în vagon rămăseseră 100 de evrei în viaţă), refuzând să descarce cadavrele şi atunci când numărul lor ajunsese la 50 (în staţia următoare) – „şi numai după ce numărul morţilor s’a ridicat la 80 a ordonat deschiderea vagonului şi scoaterea cadavrelor”[DCCCXL].

Trebuie să notăm că nu toate vagoanele au fost deschise la Târgul Frumos – şi au fost evrei care nici n-au ştiut că au staţionat la Târgul Frumos, vagoanele lor nefiind deschise. Răspunderea revine trimisului Marelui Stat-Major în gara Iaşi, care i-a zorit pe şeful gării şi pe Triandaf să elibereze linia şi să plece mai departe. Ordinele date jandarmilor (prezentate anterior – să le interzică evreilor apa, hrana şi aerul) au fost ale lui Triandaf, iar până ce nu a primit un alt ordin nu a devenit mai

---

DCCCXXXVII Depoziţia primarului Totoescu (vezi *supra,* p. 208, nota 2), p. 17b.

DCCCXXXVIII Proces-verbal de la anchetarea acuzatului Triandaf, 17 iulie 1945, *ibidem,* voi. 30, p. 38 (USHMM, microfilm 48).

DCCCXXXIX Sentinţa în procesul a 55 de persoane acuzate de pogromul de la Iaşi, Tribunalul din Bucureşti, secţia I penală, 26 iunie 1948, *ibidem,* voi. 1, partea a Il-a, p. 480b (USHMM, microfilm 47).

DCCCXL *Ibidem.* Nu toate vagoanele au fost deschise la Târgul Frumos ; cu toate acestea, trenul a plecat la ora 14.30, deoarece trebuia evacuată linia. Deraierea unui alt tren a provocat blocarea liniei timp de câteva ore, permiţând continuarea coborârii cadavrelor. Dar nici atunci nu au fost deschise toate vagoanele *{Cartea Neagră II,* p. 32). Nu se ştie numărul cadavrelor care au fost debarcate acolo şi unde au fost îngropate.

îngăduitor şi nu a permis nici o abatere de la dispoziţii. Unul dintre jandarmi a declarat că în drum spre Roman

> am stat mult timp noaptea în staţii şi am fi avut tot timpul să dăm apă celor care sufereau de chinurile setei, dar nu am putut... Dl subit, ne-a dat ordin strict sub sancţiunea de a ne trimite la Curtea Marţială pe acei care vom da apă evreilor din vagoane[DCCCXLI].

Ceea ce nu înseamnă că jandarmii (care au jefuit, au torturat şi au ucis) s-au străduit peste puteri încercând să dea apă evreilor – dar cel puţin ar fi *vândut-o.* „Apa", a declarat un evreu care a putut privi prin ferestruica cu grilaj, „era multă, pentru că veneau ţăranii cu sticle cu apă, dar n'aveau voie să ne dea [să ne vândă – *n.m.].* De la Roman am primit câte o căldare cu apă de fiecare vagon, una dimineaţa şi alta seara"[1]. Situaţia deţinuţilor din „trenul morţii" nu s-a îmbunătăţit după Târgul Frumos :

> Am stat pe o linie de garaj o noapte întreagă şi s'ar fi putut da apă suficientă, totuşi nu s'a dat nimic, garda spunând că nu e voie şi că nu au ordin. Ba mai mult, garda trăgea înăuntrul vagonului fără ca să intervină dl magistrat Triandaf[DCCCXLII DCCCXLIII DCCCXLIV].

Nu numai că nu s-a dat apă, dar „nici nu s'a deschis uşile, deşi mulţi evrei care-l cunoşteau... îl implorau să dea dispoziţie ca să ne dea apă şi să deschidă uşile. Numai de la Roman soarta noastră s'a îmbunătăţit"[DCCCXLV]. După Târgul Frumos „am primit din când în când apă", a declarat un alt evreu („am primit" însemnând „am cumpărat") – „însă noi ne omoram pentru o picătură de apă"[DCCCXLVI].

Triandaf, un ofiţer exigent şi disciplinat, a raportat din Târgul Frumos prin telefon – înainte de plecarea trenului – şefului Inspectoratului Regional de Jandarmerie, colonelul Bădescu, despre descărcarea cadavrelor şi numărul lor; şi după plecarea trenului a trimis un raport în scris, punându-i pe fruntaşii autorităţilor locale să semneze unul separat.

DCCCXLI Depoziţia lui Gheorghe Avăcăriţei (jandarm) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 7 februarie 1946, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 30, p. 237 (USHMM, microfilm 48). Şi

DCCCXLIIjandarmul Dorâbăţ a subliniat că se putea da apă şi hrană evreilor după plecarea din Târgul Frumos, dar a existat un „ordin sever al comandantului gărzii să nu facem aşa ceva". Vezi depoziţia lui Hristea Dorâbăţ la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 17 decembrie 1945, *ibidem,* voi. 30, p. 68b (USHMM, microfilm 47).

DCCCXLIII Depoziţia lui Theobald Schneier la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război din Bucureşti, 13 aprilie 1945, *ibidem,* p. 22b.

DCCCXLIV Completare la depoziţia lui Israel Schleier la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război din Bucureşti, 11 iunie 1945, *ibidem,* pp. 33-33b.

DCCCXLV3., Depoziţia lui Herşcu Waldman la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 29 iulie 1945, *ibidem,* p. 36.

DCCCXLVI Depoziţie sub jurământ a lui Gavriel Feldman la Curtea de Apel din Bucureşti, 30 decembrie 1949, *ibidem,* voi. 1, partea I, p. 233 (USHMM, microfilm 47). Feldman a auzit că la Târgul Frumos, în câteva vagoane s-ar fi aruncat pâini şi că s-ar fi dat şi apă (dar nu în vagonul său). „După Târgul Frumos ne-a fost mai uşor deoarece am fost mai puţini în vagoane şi parte [dintre noi] au fost ucişi" (probabil s-a referit la faptul că s-a tras direct în vagoane).

Acest raport a dispărut, fiind înlocuit cu un alt document, mincinos în tot ce priveşte numărul cadavrelor descărcate şi limbajul folosit în legătură cu evreii. Triandaf a adăugat: „Trenul a plecat din Târgul Frumos către seară fără ca să fi putut debarca toate cadavrele din el”[DCCCXLVII].

îngropare la Târgul Frumos

Luni, 30 iunie, la ora 3 după-amiază – deci înainte ca „trenul morţii” să fi ajuns pentru a doua oară la Târgul Frumos şi înainte de deschiderea primului vagon –, primarul Totoescu l-a chemat pe unul dintre evrei, mobilizat în cadrul serviciului de pompieri al Primăriei, şi i-a spus că cei zece tineri evrei aflaţi la dispoziţia Primăriei sunt mobilizaţi pentru săparea unei gropi comune în cimitirul evreiesc. El „ne-a dat ordin să aduc hârleţi de acasă... împreună am pornit la cimitirul evreiesc unde am săpat o groapă de 20 m lungime, 2$^1/_2$ m adânc şi 2 m lat”[1]. Ceilalţi tineri au fost luaţi, pe rând, din case de către Botez şi poliţiştii săi:

> Duşi sub escortă şi bătuţi de gardienii publici Vătăjanu, Damian, Făină şi alţi necunoscuţi. Am lucrat peste 30 de ore consecutiv la îngroparea morţilor şi săparea mormintelor [gropilor][DCCCXLVIII DCCCXLIX].

Botez a plecat să aducă groparii improvizaţi, însoţit de soldaţi care se învârteau prin târg. „Scopul acestor gropi îmi era necunoscut”, a spus unul dintre evrei[DCCCL]. Tinerii au muncit toată noaptea, însă dimineaţa – când a sosit primul camion – groapa încă nu era gata. „Pe la orele 10 a.m. a început să sosească camioanele de cadavre.” Fiecare camion era acoperit cu o rogojină, „şezând pe cadavre era comisarul [loan] Botez cu o mitralieră în mână, însoţit de Vasile Botez, de profesie cizmar şi dimpreună cu alţi câţiva oameni [ţigani – *n.m.],* care aveau misiunea să descarce cadavrele din camion”[DCCCLI].

întrucât groapa nu era terminată, cadavrele au fost aranjate alături, în stive. Prima groapă a fost gata la ora 4 după-amiază. Responsabilii cu operaţiunea au fost primarul Totoescu, loan Botez şi soldaţii care i-au însoţit la transportarea cadavrelor la cimitir şi în cimitir: „Eram ameninţaţi de către Botez şi de către soldaţi să săpăm mai repede, căci

---

DCCCXLVII Depoziţia lui Triandaf la Tribunalul militar al Comandamentului 2 Teritorial, 10 septembrie 1941 (vezi *supra,* p. 226, nota 2), p. 335.

DCCCXLVIII Declaraţia lui Avram Solomon la Siguranţa din Roman, 1 martie 1945, *ibidem,* voi. 31, partea I, p. 132 (USHMM, microfilm 41). După acum am aflat (vezi *infra),* lăţimea gropii a fost de 4 m.

DCCCXLIX Declaraţia lui losub Braunstein la Siguranţa din Roman, 1 martie 1945, *ibidem,* p. 133.

DCCCL Depoziţia lui Haim Şapsa la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război din Bucureşti, 31 august 1945, *ibidem,* p. 60.

DCCCLI Depoziţia lui Avram Solomon la Tribunalul Poporului din Iaşi, 26 iulie 1945, *ibidem,* p. 49.

altfel vom fi împuşcaţi”[DCCCLII]. Primarul, a adăugat un alt evreu, a prevenit grupul care săpa în groapă, „sub ameninţarea mitralierei”, că „dacă nu lucrăm mai repede ne va îngropa pe noi”[DCCCLIII].

Prima echipă de gropari a fost înlocuită după mai mult de o zi. Grăbirea groparilor evrei a continuat şi cu a doua echipă: „Pe malul mormântului lângă o mitralieră stăteau primarul Totoescu şi comisarul Beseti [de] unde ne-au spus ca să terminăm groapa [altfel] ne împuşcă şi pe noi”[DCCCLIV].

La săparea gropilor, şi apoi la înhumare, au muncit, potrivit spuselor lui Botez, 40-50 de tineri evrei. Tănase, unul dintre poliţiştii care i-au scos în bătăi pe tinerii evrei din case, a spus că de fapt el a acţionat în serviciul Comunităţii evreieşti:

> Din ordin[ul] Comunităţii evreieşti din Târgul Frumos au ieşit mai mulţi evrei la făcut gropile pentru a îngropa pe evreii morţi din Iaşi unde au lucrat sub supravegherea agronomului de pe lângă Primăria Târgul Frumos, Pavel Constantin. Nu am bătut pe nimeni şi nici nu am făcut nici un rău nimănui[DCCCLV].

Tinerii evrei au săpat două gropi comune de 2,5 m adâncime şi 4 m lăţime[DCCCLVI]. Cine a fost responsabil cu transportarea cadavrelor de la gară la cimitirul evreiesc, şi cine a purtat răspunderea pentru operaţiunea îngropării ? întrebările nu sunt lipsite de importanţă, după cum vom vedea în continuare. Primarul, pe care toţi l-au indicat ca fiind responsabil, a încercat să se eschiveze, referindu-se la transportarea cadavrelor ca la un fel de organizare a muncii, care face parte din rutina muncii în Primărie. „Transportul cadavrelor din gară la cimitir s’a făcut cu camionul morii şi a unei intreprize de drumuri de ţigani sub supravegherea unui agent Botez.” După ce „trenul morţii” şi-a continuat drumul, el a plecat să vadă ce se întâmplă la cimitir, unde evreii munceau la îngropare: „Una din gropi având lungimea cam de 20-30 metri era plină de cadavre iar cealaltă încă nu era plină fiindcă mai era de scos ţărână. îngroparea trebuia să se termine până dimineaţă după cum ni s’a comunicat de la Prefectura [din Iaşi] *fiindcă urma să treacă pe acolo [prin Târgul Frumos] dl general Antonescu.* Am chemat ţiganii să lucreze şi ei în cursul nopţii”[1].

Ţiganii şi evreii au muncit nu numai în cursul nopţii, ci 48 de ore consecutiv (în ture). Comisarul de poliţie Ionescu, al doilea responsabil pentru cele două acţiuni, a prezentat cele întâmplate ca şi cum ar fi fost vorba de o organizare civilă româno-evreiască cu scopul de a face faţă

DCCCLII Depoziţia lui Haim Şapsa (vezi *supra,* nota 3), p. 60b.

DCCCLIII Declaraţia lui Solomon Glauber la Siguranţa din Roman, 1 martie 1945, *ibidem,* p. 111.

DCCCLIV Vezi *supra,* nota 2.

DCCCLV Declaraţia lui Gheorghe Tănase (poliţist) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 1945, *ibidem,* p. 55.

DCCCLVI Schema a două gropi comune, făcută de un evreu, consemnează 560 şi 260 de morţi. Mai există alte două morminte mici, probabil individuale. Vezi *ibidem,* p. 151, fără dată (probabil 1945). Tinerii

unei calamităţi, fără să fi avut vreun amestec personal în această privinţă: „Cu îngroparea acestor oameni era însărcinat personalul Primăriei”, a afirmat lonescu, „delegaţi din partea Comunităţii israelite şi agentul de poliţie Botez, care aducea de la vagoane cadavrele la cimitir”[DCCCLVII DCCCLVIII DCCCLIX]. în ceea ce-l priveşte pe lonescu, potrivit spuselor sale, el a fost de fapt doar un observator care l-a însoţit pe primar în vizitele la cimitir, unde au fost îngropaţi, după spusele lui, 700-800 de cadavre. El nu ştia că se păstrase raportul său original, în care notase un număr diferit de cadavre.

Ce misiune au avut soldaţii români care „au păzit” cadavrele în camioane şi în cimitir? Totoescu nu a văzut soldaţi în cimitir, ci în târg – şi, după afirmaţiile sale, i-a cerut explicaţii lui Marinescu, care i-a spus „că populaţia evreiască e în stare să atace armata mai ales că o femeie evreică a aruncat apă fiartă asupra unei patrule”[DCCCLX]. Poliţistul Botez, care era mai puţin educat decât avocatul Totoescu, a descris reţeaua de comandă:

> O echipă sub comanda subsemnatului, care avea misiunea de a îngropa pe evreii daţi jos din vagoane morţi, urmând să-i transport cu un camion de la gară la cimitirul israelit din localitate, lucru pe care l-am efectuat sub supravegherea şefului meu, comisar Virgil lonescu şi a patrulei militare ce a fost repartizată de către comandantul unei companii de infanterie, după cât îmi amintesc din Reg. 23 Inf., cu scopul de a ne apăra, deoarece se spunea că sunt informaţi că evreii din Târgul Frumos ar intenţiona să se revolteze... Menţionez că înainte de a se proceda astfel s’a intervenit la Comunitatea israelită din Târgul Frumos ca să ia măsuri pentru îngroparea morţilor, lucru ce l’au refuzat în mod categoric, aducând ca argument plauzibil lipsa de fonduri[DCCCLXI].

Comunitatea evreiască, ce „a refuzat” să-i primească pe evreii din Iaşi şi „a obligat” autorităţile să-i jefuiască în sinagogă, „a refuzat” la urmă să îngroape morţii, şi de aceea „s-au mobilizat” Botez, poliţişti şi soldaţi să se ocupe de treaba transportării morţilor. Transportul morţilor cu camioane (s-au folosit şi căruţe) pe strada principală a unui târg prăfuit şi înapoiat (unul din numeroasele târguri moldovene definite de dramaturgul evreu Mihail Sebastian ca „locul unde nu se întâmplă nimic”), în căldura înăbuşitoare de început de iulie, de-a lungul caselor evreilor paralizaţi de spaimă şi închişi cu forţa în locuinţe, în faţa ochilor larg deschişi ai românilor localnici şi ai ţăranilor aflaţi acolo din

---

DCCCLVIIevrei care au muncit la săparea gropilor comune au apreciat diferit dimensiunile primei gropi: 20 m lungime, 2,5 m adâncime şi 2 m lăţime. Nu se ştie unde au fost îngropate cadavrele descărcate din câteva vagoane într-o staţie din apropierea Târgului Frumos.

DCCCLVIII Depoziţia acuzatului Aurel Totoescu la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 18 august 1945, *ibidem,* p. 12b.

DCCCLIX Depoziţia lui Virgil lonescu la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 1 august 1945, *ibidem,* p. 27.

DCCCLX Vezi *supra,* nota 1, p. 20b.

DCCCLXI Apelul deţinutului loan Botez către procurorul-şef, 19 martie 1946, *ibidem,* pp. 101-102.

întâmplare – a fost un spectacol suprarealist, a cărui descriere are nevoie de talentul unui artist. în orice caz, statul şi istoricii români au făcut totul pentru a şterge aceste imagini din memoria colectivă românească, de parcă nu s-ar fi întâmplat nimic.

Cel care a răspuns de încărcarea şi transportarea cadavrelor a fost, după cum am menţionat anterior, ajutorul de comisar Botez. Camioanele n-au putut cuprinde atât de multe cadavre câte s-au descărcat din vagoane – în apropierea gării erau împrăştiate sute de cadavre, numărul lor crescând pe măsură ce ţiganii reuşeau să le târâie într-un spaţiu de concentrare din afara gării, în apropierea intersecţiei cu şoseaua şi a primelor vagoane, unde se afla locomotiva. Dacă mai adăugăm că şi pe şosea s-au descărcat cadavre, formându-se mormane de 1,2-2 m înălţime, obţinem imaginea unui adevărat măcel. De aceea se poate înţelege teribila nelinişte care l-a cuprins pe primarul Totoescu din cauza întârzierii îndepărtării pacostei dintr-un loc pe care generalul Antonescu şi cartierul său general puteau s-o vadă de aproape. Botez, îmbrăcat în mod pedant, purtând o sabie mare în dreapta şi un pistol la curea, dirija camioanele spre punctul de colectare – unul câte unul, drept spre câmpul de măcel, maşinile trecând la nevoie peste cadavre şi sfârtecându-le[1]. Ţiganii erau zoriţi cu ţipete şi înjurături, la nevoie cu lovituri. De remarcat că entuziasmul lor a dispărut o dată cu înmulţirea cadavrelor, dimensiunile morţii depăşind cu mult capacitatea lor de a suferi de dragul unor lucruri de furat. Una era să dezbraci de haine un evreu executat de curând – cum s-a întâmplat cu cei ucişi în sinagogă, în afara ei şi lângă linia ferată –, şi alta era să târâi pe o distanţă de sute de metri cadavre în descompunere. Când se umplea un camion, cadavrele erau acoperite în general (nu toate) cu o rogojină, pe care se căţărau Botez, doi soldaţi infanterişti şi doi poliţişti, toţi înarmaţi – şi, hai la cimitir[DCCCLXII] [DCCCLXIII]. Soldaţi înarmaţi s-au desfăşurat din timp şi în cimitir. Totul pentru a preveni „un atac probabil" al evreilor din Târgul Frumos, potrivit explicaţiilor lui Botez (în 1945 !). La transporturile următoare, forţelor de ordine li s-a alăturat şi un ţigan care trebuia să sară din camion de fiecare dată când cădeau din el bucăţi de cadavre şi să le arunce înapoi în benă. Trebuia păstrată curăţenia târgului şi să se prevină epidemii şi răspândirea unor zvonuri rău intenţionate. Au fost trei camioane, şi în fiecare s-a urcat, după rând, unul dintre poliţişti, care răspundea de transportul respectiv. Şi Tănase s-a căţărat cu doi soldaţi pe un astfel de camion: „Pe deasupra a fost cocoţat gardianul Tănase şi striga în gura mare că şi evreii din Târgul Frumos vor avea aceeaşi soartă". Când l-a văzut pe evreul care a descris această scenă, „a oprit maşina şi l-a bătut până ce a căzut leşinat"[DCCCLXIV].

DCCCLXII Vezi, în lista de fotografii, planşa e din *Cartea Neagră II,* de la sfârşitul volumului (vezi *infra,* p. 253).

DCCCLXIII Depoziţia lui Mihai Ungureanu (vezi *supra,* p. 219, nota 1) şi a lui Haim Şapsa (vezi *supra,* p. 229, nota 3).

DCCCLXIV Dosarul anchetei lui Gheorghe Tănase (poliţist), întocmit la Siguranţa din Roman, 17 martie 1945, cu un rezumat al depoziţiilor luate de la evrei şi români, Arhiva

în drum spre cimitir, Botez a ucis evreii care dădeau semne de viaţă: „Se aşeza peste ei, îi sufoca şi îi bătea cu revolverul în cap până îi omora”[DCCCLXV]. De fapt, el a completat munca doctorului Gheorghiu, care ar fi trebuit să stabilească cine trăieşte şi cine a murit. Cel puţin aşa şi-a justificat prezenţa în gară. Nu s-a înregistrat nici un singur caz în care dr. Gheorghiu să fi stabilit că este vorba de un muribund sau de un evreu care şi-a pierdut cunoştinţa şi ar trebui salvat. în realitate, în vagon nu s-a făcut nici o triere. Cine nu se ridica la timp era aruncat afară şi încărcat în camion, sau îşi aştepta rândul să fie aruncat în el – viu, muribund sau mort. Botez se convingea doar că trupurile sunt ale morţilor şi îi „ajuta” pe muribunzi sau pe cei leşinaţi să moară. Nu a recunoscut că a lichidat evrei consideraţi morţi: „în toată operaţia de la sosirea trenului până la plecarea trenului eu nu am avut altă misiune decât aceea de cioclu”[1]. Poliţistul Tănase a lichidat şi el evrei în timpul transportării către cimitir şi în cimitir. „Am fost nevoit să îngrop oamenii vii din ordinul sus-menţionatului gardian [Tănase]; ştiu că el a tras asupra lor cu revolverul”, a declarat Idei Froimovici, unul dintre groparii improvizaţi[DCCCLXVI DCCCLXVII].

Cazul îngropării unor evrei vii a devenit cunoscut şi în urma intervenţiei unui preot român care, aflat întâmplător la cimitir, a cerut să fie scos din mormânt, de sub numeroase cadavre, un evreu care gemea (vezi *infra,* pp. 242-243). Evreul a fost într-adevăr scos viu, dar nu i-a ajutat cu nimic:

> Am făcut parte dintre cei care au făcut prima groapă la cimitirul evreiesc din Târgul Frumos. Auzindu-se gemete printre morţii din groapă, la ordinul preotului a fost scos din groapă cel care gemea; a fost luat de gardienii Vătăjanu, Creţu, Anastăsoaiei şi Damian. Aceştia l-au suit în maşină şi au pus o rogojină peste el, apoi s’au întors cu maşina cu cadavre printre care se găsea şi cel cu care plecase viu[DCCCLXVIII].

Lichidarea evreului scos viu din groapă poate fi considerată o „eutanasiere”, deoarece din groapă, tinerii evrei au auzit multe gemete de oameni care au fost totuşi îngropaţi sau arşi de vii (vezi *infra,* pp. 234, 236). „Toţi gardienii erau de capul lor. Nu puteau fi opriţi”, adaugă Haim Iţcovici (şi el a făcut parte dintre gropari), care a descris în faţa tribunalului uciderea unui evreu de către poliţistul Tănase: „A poruncit unuia din cei scoşi din groapă să se întindă pe podeaua maşinii, l-a acoperit cu o rogojină şi a tras câteva focuri de revolver asupra lui”[DCCCLXIX].

într-un alt caz, viaţa unui evreu muribund a fost într-adevăr salvată,

---

Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 33, p. 173b (USHMM, microfilm 41).

DCCCLXV Declaraţia lui Avram Unterman (evreu din localitate) trimisă acuzării la Tribunalul Poporului din Bucureşti, fără dată (martie 1945), *ibidem,* p. 80.

DCCCLXVI Completare la depoziţia lui loan Botez la Tribunalul Poporului din Bucureşti, fără dată (martie 1945), *ibidem,* p. 80.

DCCCLXVII Vezi *supra,* p. 231, nota 3 (p. 173b).

DCCCLXVIII Depoziţia sub jurământ a lui Haim Iţcovici la şedinţa Tribunalului din Bucureşti, 16 iunie 1948, *ibidem,* p. 633.

DCCCLXIX *Ibidem.*

dar numai pentru că era considerat mort. Samoil Simon era culcat printre morţi, în căruţa care transporta, încet, trupurile adunate din diverse locuri după marea operaţiune de îngropare. Rudele l-au identificat şi au cerut permisiunea (contra plată, desigur) să-l îngroape separat. Când le-a fost predat, „au observat că mai dau semne de viaţă". El trăieşte pentru că, din punctul de vedere al autorităţilor, era mort. Dacă ar fi observat că mai trăieşte, ar fi fost omorât[DCCCLXX].

Sărbătoarea prin jaf a ţiganilor mobilizaţi să ajute la îngropare nu a durat mult. Munca a devenit insuportabilă şi nerentabilă. Vasile Mandache şi alţi ţigani au fost luaţi de acasă de către gardianul Tănase, care le-a spus că „din ordinul autorităţilor trebuie să ieşim la corvată". La cimitir, un alt ţigan i-a văzut pe evreii care săpau groapa şi cadavrele pregătite de îngropare:

> Morţii erau luaţi de câte trei oameni care apucau unul de un picior, al doilea tot de un picior şi al treilea de cap. Morţii erau aproape toţi goi şi în descompunere. Unii din ei erau plini de sânge. în timpul acesta alţii săpau alte gropi mai de o parte şi camionul transporta mereu cadavre. De faţă era primarul Totoescu, dr. Gheorghiu, poliţaiul Botez şi un oarecare Pavăl Agronomu care lua notă de câţi se îngroapă. Ştiu că la unii din morţi s'au mai găsit şi buletine... Dr. Gheorghiu stătea şi se uita. N'a examinat îndeaproape pe nici unul [dintre evrei]... A doua zi nu m-am mai dus şi am fugit. Eu nu am mai mâncat vreo două săptămâni ca lumea din cauza atâtor cadavre pe care le-am văzut[1].

Vasile Mandache nu a reuşit să scape de muncă a doua zi, „căci am fost ameninţat cu bătaia şi închisoarea". Aşa încât a lucrat şi a doua zi,

> până seara când s'au terminat de îngropat toate cadavrele... Morţii erau duşi de câte doi oameni de mâini şi de picioare, şi aproape toţi erau goi, negri şi putrezi că ne rămânea carnea în mână. De groază şi de greaţă am fost bolnav o lună de zile[DCCCLXXI DCCCLXXII].

Şi ţiganul Constantin Amarghioalei s-a plâns de munca pe care a fost obligat să o facă: trebuia să arunce cadavrele „din camion în groapa pregătită" – şi a făcut asta de dimineaţă până seara. Cadavrele erau în descompunere „şi le cădea mădularele"[DCCCLXXIII].

Ion Ungureanu a fost dus la cimitir înaintea altor ţigani şi, între timp, „am fost daţi în seama soldaţilor" care-i păzeau să nu se răzgândească. „Am fost bătut de către comisarul Botez pentru că la un moment dat nu am mai putut să lucrez din cauza mirosului." Iată descrierea muncii pe care a făcut-o :

DCCCLXX Apelul lui Samoil Simon către preşedintele Tribunalului militar al Comandamentului 2 Teritorial, 6 mai 1947, *ibidem,* voi. 1, partea a Il-a, p. 57 (USHMM, microfilm 47).

DCCCLXXI Declaraţia lui Dumitru Ungureanu (ţigan) la Tribunalul Poporului din Iaşi, 26 iulie 1945, *ibidem,* voi. 31, partea I, p. 50 (USHMM, microfilm 41).

DCCCLXXII Declaraţia lui Vasile Mandache (ţigan) la Tribunalul Poporului din Iaşi, 26 iunie 1945, *ibidem,* p. 51.

DCCCLXXIII Depoziţia lui Constantin Amarghioalei (ţigan) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 30 iunie 1945, *ibidem,* p. 56.

Luam cadavrele de picioare şi de cap şi le duceam de acolo de unde erau descărcaţi din camion la groapă. Morţii erau aduşi desbrăcaţi şi toţi erau negri şi în descompunere. Groapa în care îi puneam era lungă cam de 30 de metri. în timp ce noi îngropam, altă echipă de oameni săpa altă groapă. A doua zi nu mai ştiu nimica ce s'a întâmplat pentru că n'am ieşit de fel din casă deoarece dădusem la spălat hainele care miroseau a mort[DCCCLXXIV].

Gardienii care supravegheau încărcarea cadavrelor în camioane şi transportarea lor la cimitir s-au bucurat de privilegiul de a-i jefui. Este vorba de loan Vătăjanu, Costa Creţu, Vasile Anastăsoaiei şi Damian – şi, desigur, Botez şi Tănase, care însoţeau camioanele. Botez, care era preocupat de curăţenia uniformei sale şi se plimba cu o sabie mare, făcea prima verificare a cadavrelor, în căutare de inele: „Dacă nu izbutea să scoată inelele din degetele victimelor lua pur şi simplu şi le tăia degetele cu lama baionetei"[DCCCLXXV]. Căutarea de bani şi obiecte de către gardieni începea în gară şi continua în cimitir. Botez avea, cum am spus, prioritate, iar Vătăjanu şi camarazii lui – drepturi secundare. Cadavrele care soseau îmbrăcate erau controlate înainte de a li se permite ţiganilor să ia ceva. Haine pătate de sânge au fost împărţite de către Atudorei nevoiaşilor români din târg[DCCCLXXVI]. Banii erau o chestiune serioasă, şi gardienii care supravegheau munca s-au îngrijit ca să ajungă în mâinile lor şi nu la ţigani: „Am văzut pe gardianul Vătăjanu împreună cu cei amintiţi înainte cum jefuiau cadavrele evreilor din cimitir având în mâini bani pătaţi cu sânge"[1]: aşa a descris momentul Avram Solomon, unul dintre tinerii din primul grup de gropari. Mulţi evrei au declarat că Botez „a devenit un om foarte bogat"[DCCCLXXVII DCCCLXXVIII] în urma jefuirii cadavrelor. Iar colegul lui Botez, Tănase, „a fost un om sărac până când au fost aduşi evreii în vestitele vagoane. Pe urmă a devenit bogat, [a cumpărat] haine noi, vite şi cai cu căruţe"[DCCCLXXIX]. El a jefuit şi banii tinerilor evrei aduşi să sape gropile comune, bătându-i la sânge, cu toate că nu erau „rebeli".

DCCCLXXIV Declaraţia lui Ion Ungureanu (ţigan) la Tribunalul Poporului din Iaşi, 26 iulie 1945, *ibidem,* p. 170.

DCCCLXXV Declaraţia lui Solomon Weissman, trimisă Tribunalului Poporului din Iaşi, 12 martie 1945, *ibidem,* p. 79.

DCCCLXXVI Declaraţia lui losub Braunstein (vezi *supra,* p. 229, nota 2).

DCCCLXXVII Proces-verbal al acuzării la Tribunalul din Bucureşti, Cabinetul pentru cercetarea criminalilor de război, cuprinzând rezumatul depoziţiilor privind faptele poliţistului loan Vătăjanu, 17 iunie 1948, Arhiva Ministerul de Interne, Dosar 39912, voi. 1, dosarul anchetării lui loan Vătăjanu, p. 6 (USHMM, microfilm 13); lista gardienilor care au supravegheat îngroparea în cimitir, *ibidem,* p. 5.

DCCCLXXVIII Depoziţia lui Haim Şapsa (vezi *supra,* p. 229, nota 3), p. 60b.

DCCCLXXIX Vezi *supra,* p. 231, nota 3 (p. 174).

Arderea cadavrelor

Marţi, 1 iulie 1941, la ora 4 după-amiază, tinerii evrei au terminat de săpat prima groapă – Avram Solomon şi-a amintit că era lungă de 25 m, lată de 2,5 m şi adâncă de 3 m. „Când groapa a fost gata, am început să aruncăm în ea cadavrele grămadă unul peste altul. ”[DCCCLXXX] întâi au fost aruncate cadavrele aduse cu camioane începând de la 10 dimineaţa, care fuseseră cât de cât aranjate chiar lângă groapă – până unde au putut ajunge camioanele. „Mulţi din ei eu fost leşinaţi şi au fost îngropaţi de vii”, a adăugat evreul. Groapa s-a umplut peste capacitatea ei, şi Botez şi al doilea ajutor de comisar Beseti (despre care nu se ştiu prea multe lucruri, pentru că nu a participat la jaf) „au ordonat câtorva ţigani... să îndese [groapa comună] prin călcarea cu picioarele pentru ca spaţiul să fie mai încăpător”[DCCCLXXXI].

Şi atunci s-a întâmplat ceva care i-a uluit chiar şi pe ţigani:

> După ce s’a terminat de umplut groapa cam pe la ora 6 seara, dl primar a dat dispoziţii să stropim morţii cu gaz, să punem paie deasupra [cadavrelor] şi să dăm foc. Mie mi s’a ordonat să stropesc cu gaz, gaz ce fusese adus de la Primărie tot din ordinul dlui primar[DCCCLXXXII].

Un alt ţigan, Vasile Mandache, a adăugat că primarul Totoescu a dat dispoziţie să se aducă 50 de litri de gaz de la Primărie, cu care s-au stropit cadavrele şi paiele:

> Nu ştiu cine a dat foc dar am văzut arzând căci am rămas până la ora 10 ca să sap alte tranşee.
>
> Era fum grozav şi o putoare cumplită. înainte de a pleca am fost puşi să turnăm pământ peste acest tranşeu. Dr. Gheorghiu se uita şi el [la spectacol] ca şi ceilalţi[DCCCLXXXIII].

Sanitarul Buzariu şi-a amintit cine a dat foc la groapa comună – Totoescu „a dat ordin să se toarne benzină pe cadavre după care a dat foc şi deasupra pusese şi paie uscate. S-a făcut un fum înăbuşitor care a continuat mult timp”[1].

Dumitru Ungureanu şi-a amintit şi alte amănunte :

> După ce s’a umplut groapa dl primar a dat ordin să turnăm peste cadavre nişte benzină adusă de cineva din oraş şi pe unii din noi [ţiganii] printre care şi eu ne-a trimis să aducem paie de alăturea de cimitir... Odată cu seara s’a dat foc cadavrelor şi noi am fost

DCCCLXXX Declaraţia lui Avram Solomon (vezi *supra,* p. 229, nota 1), p. 126.

DCCCLXXXI Declaraţia Anuţei Schwartz la Tribunalul special pentru judecarea vinovaţilor de catastrofa ţării din Bucureşti, 10 aprilie 1945, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 31, partea I, p. 69 (USHMM, microfilm 41). Anuţa (născută la Târgul Frumos), care a fugit la Bucureşti, nu a fost martor ocular, dar i-a cunoscut pe tinerii evrei care au fost luaţi să sape gropile comune şi a consemnat cele spuse de ei.

DCCCLXXXII Declaraţia lui Ion Ungureanu (ţigan) (vezi *supra,* p. 233, nota 4), p. 70.

DCCCLXXXIII Declaraţia lui Vasile Mandache (ţigan) (vezi *supra,* p. 233, nota 2), p. 51b.

trimişi acasă urmând ca să venim a doua zi[DCCCLXXXIV] [DCCCLXXXV].

La faţa locului erau prezenţi Totoescu, dr. Gheorghiu, Botez, Constantin Pavel şi gardieni. Evreii şi-au amintit că primarul târgului a ordonat arderea cadavrelor. Trebuie să înţelegem că primarul era un om ocupat, aşa încât nu a rămas toată ziua să urmărească îngroparea:

Pe la orele 7 seara, a venit în trăsură primarul Totoescu, dr. Gheorghiu şi sanitarii, a dat ordin să se puie paie peste cadavre, un altul a adus benzină, s'a stropit toate cadavrele şi în urmă le-a dat foc[DCCCLXXXVI].

Arderea cadavrelor nu era o chestiune de rutină în România – şi deşi se ştie sigur că primarul a fost cel care a ordonat şi chiar le-a dat foc, este de neconceput că a luat această măsură fără vreo aprobare sau un ordin explicit. Dar, se pare că faţă de partenerii lor nazişti, românii din Târgul Frumos nu stăpâneau câtuşi de puţin arta arderii cadavrelor. Dacă ar fi ştiut câte calcule tehnice şi de rezistenţa materialelor s-au făcut la Auschwitz, ce cantitate de lemne este necesară pentru arderea unor cadavre într-o groapă deschisă, nu ar fi presupus că 50 de litri de petrol ar fi suficiente pentru arderea a 600-700 de cadavre în asemenea condiţii. Rezultatul a fost neaşteptat: pătura superioară de cadavre a ars parţial, cât timp a ars petrolul. Un nor negru de fum gros cu miros de cadavru şi de grăsime arsă s-a împrăştiat, învăluind tot târgul. După câteva ore, timp în care cadavrele de la suprafaţă s-au carbonizat fără totuşi să ardă complet, primarul târgului şi medicul-şef au înţeles că planul lor a fost greşit şi au ordonat ţiganilor să acopere repede cărbunii omeneşti cu pământul luat de la săparea celei de-a doua gropi comune. Tinerii evrei din tura a doua, care au fost aduşi de Botez şi oamenii săi pentru a continua săparea unei alte gropi comune, au fost scoşi din săpătură pentru că era imposibil de lucrat în fumul gros – şi au privit îngroziţi spectacolul, sub paza soldaţilor români înzestraţi cu echipament de luptă. Primarul târgului şi medicul au urcat în trăsură şi s-au întors acasă.

După război, nici unul dintre ei nu şi-a asumat răspunderea pentru arderea cadavrelor, ca şi cum morţii înşişi ar fi hotărât să-şi dea foc pentru a preveni răspândirea epidemiilor în târg. Comisarul Ionescu a vorbit despre efortul uriaş depus de gardienii săi, în frunte cu Botez, pentru „a ajuta" la îngroparea evreilor: „Timp de aproape 48 de ore fără odihnă, fără masă, s'a dat ajutor la îngroparea cadavrelor în cimitirul israelit de către echipele Primăriei şi oameni însărcinaţi cu această operaţiune"[1]. Să ajute cui? Comunităţii evreieşti ? Autorităţilor româneşti care i-au îmbarcat pe evrei din Iaşi în „trenul morţii" şi au descărcat sute

DCCCLXXXIV Declaraţia lui Constantin Buzariu (sanitar) (vezi *supra,* p. 219, nota 2), p. 52.
DCCCLXXXV Declaraţia lui Dumitru Ungureanu (vezi *supra,* p. 233, nota 1), p. 50.
DCCCLXXXVI Declaraţia lui Avram Solomon la Tribunalul Poporului din Iaşi, 26 iulie 1945, *ibidem,* p. 49. Şi Haim Iţcovici a confirmat că primarul a fost cel care a dat foc gropii comune (declaraţia lui Haim Iţcovici la Siguranţa din Roman, 1 martie 1945, *ibidem,* p. 113).

dintre ei, morţi, în târg? Este un exemplu de limbaj ipocrit, folosit de către cei acuzaţi pentru minipogrom, pentru torturare şi arderea cadavrelor. Botez, care s-a aflat la faţa locului, a declarat prima dată că „nu s'au ars cadavrele evreilor la cimitir"[DCCCLXXXVII DCCCLXXXVIII]. După o lună s-a corectat, adăugând că după ce a plecat din Târgul Frumos, a aflat că „din cauză că din groapa unde erau îngropaţi evreii începuse să curgă diferite materii, s'a pus peste mormânt paie şi gaz şi s'a dat foc. Cine a făcut această operaţie nu ştiu"[DCCCLXXXIX]. Nici dr. Gheorghiu nu a văzut cine a ars cadavrele, descriind scena (în care a avut un rol principal) de parcă ar fi trecut întâmplător pe acolo. După afirmaţii sale, a rămas în gară „până am verificat ultimul mort", şi numai după aceea a plecat la cimitir – iar acolo a găsit prima groapă „plină cu cadavre" :

> Eu m'am dat cu primarul şi cu poliţaiul deoparte şi am discutat asupra gropilor care trebuiau făcute mai adânc, ca să nu se provoace vreo infecţie în oraş. în timp ce discutam cu autorităţile *(!) am văzut că la un moment dat din groapa ce era plină cu cadavre ieşia flăcări şi fum.* N'am aflat cine a dat foc la cadavre. Ştiu numai că primarul a dat ordin să se pună mai mult pământ pe gropi, după ce am plecat pentru că în oraş se spunea că este dezordine [el s-a referit la temerea că evreii din localitate se vor răscula – *n.m.].* Nu-mi amintesc să-mi fi spus cineva că printre cei căraţi în camion [cadavrele *-n.m.], la* groapă ar fi fost şi unii vii care, venindu-şi în fire, începeau să strige[DCCCXC].

Şi, într-adevăr, nici unul dintre evreii care au gemut în camion sau în groapa comună, care au fost ucişi sau arşi, nu s-a plâns. Nici primarul Totoescu nu a ştiut cine a aprins gropile, iar despre jaful de la sinagogă a spus : „Nu ştiu dacă evreii debarcaţi şi duşi la sinagogă au fost maltrataţi sau jefuiţi fiindcă nimeni nu mi s'a plâns de aceasta". Şi, într-adevăr, aşa a fost. „N-am dat ordin să se dea foc la cadavre ci dimpotrivă am oprit a se face aceasta. "[DCCCXCI] Cine a vrut să ardă cadavrele ? Dar nu a răspuns la această întrebare.

Incinerarea nereuşită a sute de cadavre nu numai că nu a rezolvat problema, dar a complicat-o şi mai mult. La câteva zile după îngroparea tuturor evreilor, un lichid gras şi vâscos, cu o duhoare îngrozitoare, a început să inunde prima groapă comună. Căldura din pătura superioară a cadavrelor a accelerat descompunerea corpurilor. Primarul a prezentat soluţia ca fiind încă una dintre faptele sale bune, din generozitate faţă de evrei: „Câteva zile după îngropare am fost anunţat de rabin împreună cu câţiva evrei că vor să mai pună pământ peste gropi întrucât a ieşit la suprafaţă sucul de cadavre şi că vor să facă o slujbă religioasă ceea ce eu

---

DCCCLXXXVII Depoziţia lui Virgil lonescu la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război de la Bucureşti, 25 august 1945, *ibidem,* p. 103.

DCCCLXXXVIII Depoziţia lui loan Botez la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război de la Bucureşti, 26 august 1945, *ibidem,* p. 40b.

DCCCLXXXIX Depoziţia lui loan Botez la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 15 septembrie 1945, *ibidem,* p. 42.

DCCCXC Depoziţia lui Constantin Gheorghiu (medic) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 21 august 1945, *Cartea Neagră II,* p. 130 (sublinierea îmi aparţine).

DCCCXCI Depoziţia acuzatului Aurel Totoescu (vezi *supra,* p. 208, nota 2), p. 18.

i-am permis"[DCCCXCII]. în ceea ce-l priveşte pe comisarul de poliţie, substanţa care a ieşit din gropile comune era sânge : „La câteva zile după înhumarea lor a venit şi s'a jeluit Primăriei intendentul [evreu al] cimitirului că iese sânge din cadavrele din gropi. Primarul a dat dispoziţiuni ca să se mai arunce peste gropi un strat de pământ de circa un metru"[1]. Şi această problemă a fost soluţionată prin bunăvoinţa şi atenţia autorităţilor – cel puţin aşa reiese din depoziţia lui lonescu.

Şi, în general, românii implicaţi în atrocităţile de la Târgul Frumos au trăit cu impresia că şi-au făcut datoria ca poliţişti, jandarmi, autorităţi locale ş.a. Unul dintre gardienii care au însoţit „trenul morţii" de la Iaşi la Târgul Frumos, Dumitru Moraru, a declarat: „Nu am făcut altceva decât am executat un ordin superior"[DCCCXCIII DCCCXCIV].

Comandantul „trenului morţii", Triandaf, care a înţeles bine misiunea pe care a îndeplinit-o, a subliniat faptul că nu a avut altă variantă : „Nimeni nu putea să se sustragă, nici să refuze executarea [ordinului de a comanda „trenul morţii"], sub sancţiunea de a fi pedepsit de Curtea Marţială"[DCCCXCV]. Iar Botez-cel-groaznic, care s-a comportat ca un ucigaş sadic, şi-a definit comportarea ca fiind o executare fidelă a ordinelor primite: „în timpul serviciului meu nu am făcut altceva decât am executat cu stricteţe ordinele primite şi m'am conformat întocmai tuturor legilor, ordonanţelor şi dispoziţiunilor în vigoare în acel timp"[DCCCXCVI].

Numărul de victime

Numărul oficial al evreilor îngropaţi la Târgul Frumos – 654, după cum a raportat prefectul Captam – este fals. în acelaşi raport, de exemplu, prefectul a comunicat că la Iaşi au fost 234 de morţi şi 150 de răniţi[DCCCXCVII]. în această problemă, ca şi în altele legate de pogrom şi de „trenul morţii", de-a lungul timpului, conducerea românească s-a străduit să ascundă adevăratele dimensiuni ale exterminării – iar în acest scop a falsificat sau a refăcut documente, pe care le-a introdus în dosare (vezi *infra,* pp. 411 *sqq.}.* Numai după deschiderea arhivelor, în anul 1996, s-a putut afla adevărul. La 1 iulie 1941, inspectorul de poliţie Virgil lonescu a raportat că a început descărcarea cadavrelor din trenul care cuprinde 39

DCCCXCII *Ibidem,* pp. 18-19.

DCCCXCIII Depoziţia lui Virgil lonescu la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 17 august 1945, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 31, partea I, p. 27b.

DCCCXCIV Adresa lui Dumitru Moraru către acuzatorul principal la Tribunalul Poporului din Iaşi, 12 iulie 1945, *ibidem,* voi. 45, partea I, p. 269b (USHMM, microfilm 43).

DCCCXCV Proces-verbal de la anchetarea acuzatului Aurel Triandaf, 8 iunie 1945, *ibidem,* voi. 30, p. 32b (USHMM, microfilm 48).

DCCCXCVI Memoriul lui Gheorghe Tănase către acuzatorul-şef la Tribunalul Poporului din Iaşi, 27 iunie 1945, *ibidem,* voi. 33, p. 167 (USHMM, microfilm 41).

DCCCXCVII Comunicarea prefectului judeţului Iaşi, Dumitru Captaru, către ministrul de Interne, 2 iulie 1941, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 40010, voi. 89, p. 491 (USHMM, microfilm 36).

de vagoane[DCCCXCVIII] – ceea ce înseamnă că în trenul spre Târgul Frumos au fost cca 4.000 de evrei. în aceeaşi zi, după plecarea trenului, lonescu a trimis un al doilea raport: „Raportăm că trenul cu evacuaţii evrei a părăsit localitatea la ora 19. Din cei 2.500 evrei au fost găsiţi în viaţă numai 1.242, restul de 1.258 au fost găsiţi morţi. Cadavrele lor au fost îngropate în cimitirul evreiesc din localitate"[DCCCXCIX].

Luând în calcul numărul de cadavre descărcate în continuarea călătoriei „trenului morţii" în diferite staţii şi numărul de evrei care au ajuns vii la Călăraşi, rezultă că în tren au fost mai bine de 2.500 de evrei (vezi *infra).* Inspectorul adjunct de la Siguranţa din Iaşi, Matei Cosma, a raportat în aceeaşi seară, telefonic, comandamentului Siguranţei din Bucureşti, că „numărul morţilor constatat la Târgul Frumos este de 1.258"[1]. De ce s-au raportat numai 654 de morţi? Pentru că se hotărâse reducerea numărului de morţi, aşa cum s-a procedat la Iaşi. Comunitatea din Târgul Frumos a apreciat numărul evreilor îngropaţi la 1.560, pe baza declaraţiilor tinerilor care au săpat gropile comune[CM CMI]. Se poate deci concluziona că la Târgul Frumos au fost îngropaţi cel puţin 1.258 de evrei – mai mulţi decât locuitorii evrei ai oraşelului.

DCCCXCVIII Raport telefonic nr. 612 al comisarului Poliţiei din Târgul Frumos către Siguranţa din Iaşi, 1 iulie 1941, ora 11.00, *ibidem* (numărul paginii este indescifrabil). Deja în 1945, ziaristul Marius Mircu a publicat un prim studiu despre pogromul de la Iaşi, în care a specificat că de la Iaşi spre Călăraşi au plecat 4.000 de evrei (Mircu, *Pogromul de la Iaşi* – vezi *supra,* p. 17, nota 1).

DCCCXCIX Raport telefonic nr. 6125 al lui Virgil lonescu către Siguranţa din Iaşi, 1 iulie 1941, ora 20.00,

Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 40010, voi. 89 (numărul paginii este indescifrabil).

CM Raport telefonic nr. 23835 al inspectorului adjunct de siguranţă Matei Cosma către Direcţia Generală a Siguranţei din Bucureşti, 1 iulie 1941, ora 20.45, *ibidem* (numărul paginii este indescifrabil), încercarea de a reduce numărul victimelor înhumate la Târgul Frumos i-a aparţinut chestorului Poliţiei, Chirilovici, care, la 2 iulie, a raportat Inspectoratului Regional al Poliţiei că la Târgul Frumos au fost îngropate 654 de cadavre şi că de acolo au plecat 1.243 de evrei vii. Dar din Iaşi, cu acel tren au plecat 2.530 de evrei (după datele oficiale falsificate; după datele noastre, cca 5.000). Cu alte cuvinte, lipsesc 633 de evrei (diferenţa dintre 2.530 şi 654 + 1.243) – unde au dispărut? Chirilovici a explicat această diferenţă prin numărul mare de evrei care „au fost aruncaţi din tren fiind omorâţi pe linia de la Iaşi la Târgul Frumos de către militarii germani şi români". Acest argument nu poate explica dispariţia a 633 de evrei, deoarece evadarea în timpul călătoriei era aproape imposibilă, iar numărul celor fugiţi a fost probabil mai puţin de cinci. Acesta este un document fals, care nu a fost scris de Chirilovici – nu a fost falsificată ştampila, ci s-a fabricat un document la comandă, căruia i s-a aplicat o dată anterioară. Dar chiar şi în acest document falsificat, numărul evreilor care au murit în călătoria până la Târgul Frumos este de 1.287 *(ibidem,* p. 256).

CMI Declaraţia lui Haim Iţcovici la Siguranţa din Roman, 1 martie 1945, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 31, partea I, p. 113. Depoziţia lui Feiga Sose la Siguranţa din Roman, 1 martie 1945, *ibidem,* p. 124. Solomon Glauber, care a făcut parte din a doua echipă de săpători, a apreciat numărul evreilor îngropaţi la 1.500 *(ibidem,* p. 111).

„Vin” germanii

La Târgul Frumos nu a existat un comandament german; soldaţii germani nu au fost instalaţi în localitate şi nu s-au plimbat pe străzi cu sau fără rost; nici vehicule germane nu au circulat prin târg. Dacă aşa stau lucrurile, de unde au apărut germanii în anchetele celor răspunzători pentru pogromul de acolo şi pentru gravele maltratări ale evreilor, vii sau morţi ? însă ceea ce este şi mai grav, de unde au răsărit germanii într-un număr de documente care provin de la vicepreşedinţia Consiliului de Miniştri şi de la Ministerul de Interne ? Răspunsul la cele două întrebări nu a fost simplu, el fiind descoperit numai după dezvăluirea majorităţii documentelor legate de pogromul de la Iaşi, interzise cercetătorilor timp de cincizeci de ani.

Nici un evreu localnic nu a văzut soldaţi germani, nu s-a întâlnit cu ei şi nu a fost lezat de ei. Nici un evreu nu a pomenit despre prezenţa lor şi nu le-a auzit limba. De asemenea, nici un ţigan care a participat – voluntar sau nu – la transportarea cadavrelor şi la îngroparea lor nu a văzut germani în gară sau în cimitir. în afară de cazuri excepţionale, toţi supravieţuitorii din „trenul morţii” care au scăpat cu viaţă de la Târgul Frumos nu au văzut germani şi nu s-au lovit de ei. De asemenea, nici un român dintre cei care nu au fost bănuiţi de participare la pogrom, la jaf sau la maltratare nu i-a amintit şi nu i-a văzut pe germani. Un evreu care nu a fost scos din vagon a declarat că a văzut printre grilajele vagonului că „germanii luau jos lângă o apă pe evrei, îi fotografia, le dădea apă apoi erau împuşcaţi”[1]. Un alt evreu a spus că în sinagogă, „[un] soldat german a început să tragă cu revolverul în oameni, omorând mulţi din noi”[CMII] [CMIII]. Prezenţa unui singur soldat german în sinagogă, care i-a ajutat pe Atudorei şi pe Botez să-i jefuiască pe evrei, a fost remarcată şi de un alt evreu[CMIV].

Cele două depoziţii nu contrazic cele afirmate anterior. în gară erau trenuri germane sau româneşti care transportau muniţii spre front, însoţite de soldaţi germani. Numărul acestor soldaţi nu este cunoscut, dar este vorba de câţiva; există şi posibilitatea să fi tras în evrei sau ca evreul care a declarat cele de mai sus să fi făcut confuzie între soldaţii celor două armate. în privinţa soldatului german izolat văzut la sinagogă, s-a dovedit, fără nici o îndoială, din depoziţia lui Atudorei (vezi *infra,* p. 241), că în sinagogă nu a fost nici un german (putea fi şi un soldat român care purta chipiu de soldat german, pentru a-i înfricoşa şi mai mult pe evrei).

Spre deosebire de evrei, ţiganii şi românii care nu s-au întâlnit cu soldaţi germani, oricine a fost implicat în crimele de la Târgul Frumos „a

CMII Declaraţia lui Herşcu Waldman prezentată la Tribunalul Poporului din Iaşi, fără dată (1945), *ibidem,* vol. 33, p. 24 (USHMM, microfilm 41).

CMIII Declaraţia lui Iţic Aron (vezi *supra,* p. 211, nota 7).

CMIV Depoziţie sub jurământ a lui Nahum Avram la Curtea de Apel din Bucureşti, 31 decembrie 1947, *ibidem,* vol. 2, p. 34b (USHMM, microfilm 47).

văzut” peste tot germani şi a încercat să-şi explice faptele prin prezenţa „numeroşilor” soldaţi germani în gară, în târg, la sinagogă, la cimitir ş.a. Faptul că nu a deschis uşile „trenului morţii” în noaptea când acesta a ajuns în localitate a fost explicat de primarul Totoescu prin intervenţia unui ofiţer german care i-ar fi interzis să continue operaţia:

> Când s’a deschis al patrulea vagon a apărut un opt. neamţ de la cartierul general nemţesc (?) însoţit de cpt. Marinescu şi mi-a comunicat în nemţeşte şi apoi în limba franceză ca să oprim debarcarea comuniştilor la Târgul Frumos şi trenul să fie imediat reîmbarcat [cu evrei] şi expediat mai departe. Lam spus că noi nu suntem în stare a lua asemenea măsuri şi că voi raporta prefectului şi numai în cazul când el [neamţul] îmi dă ordin în scris (!). Cpt. german... a scris ordinul în nemţeşte şi franţuzeşte... Acest ordin l-am trimis cu raport confidenţial prefectului... Prefectul mi-a răspuns că nici el nu poate dispune fără prealabila încunoştinţare a Ministerului de Interne. Am aşteptat la telefon până la 12 noaptea când prefectul mi-a comunicat că din ordinul Ministerului de Interne, trenul va pleca la Călăraşi-Ialomiţa în jurul orei 7 şi jumătate dimineaţa[CMV].

Comisarul lonescu a confirmat că „am fost oprit de către comandantul militar german de a mai face vreo evacuare din acei evrei la sinagogă”[CMVI]. Şi atunci cum se face că uşile au fost deschise a doua zi şi au fost coborâte 1.258 de cadavre? Unde era atunci „comandantul german” ? Totoescu a uitat acest amănunt şi nu a dat nici o explicaţie pentru faptul că a doua zi ofiţerul german a dispărut. lonescu a afirmat că a doua zi dimineaţa comandantul german a ordonat „să deschidem vagoanele pentru a transporta cadavrele la cimitir pentru că infectează oraşul”[CMVII]. Şi cum se face că exact aceleaşi cadavre, pe care încă nimeni nu le-a văzut, nu au infectat oraşul cu 10 ore înainte ?

Marinescu a stricat puţin tabloul când a declarat, în 1945, că „în localitatea Târgul Frumos nu erau alte trupe decât două companii cu un efectiv de 400 oameni sub comanda mea. Nu am cunoştinţă dacă mai erau şi alte trupe în localitate”[1]. Cât priveşte ofiţerul german care intervenise pentru a împiedica deschiderea uşilor, el a adăugat că nici unul dintre fruntaşii autorităţilor locale nu i-a cerut să deschidă uşile pentru „a salva” evrei, şi nici unul dintre ei nu l-a împiedicat să le deschidă. Singurul motiv pentru încetarea operaţiunii l-a constituit temerea că evreii vor reuşi să fugă din vagoane la adăpostul întunericului. El nu a văzut nici un ofiţer german şi nu a vorbit cu el – dar nici chiar dacă ar fi vrut n-ar fi putut discuta cu el : „Nu cunosc limba germană şi nu puteam să vorbesc cu ofiţerul german în ceea ce priveşte

---

CMV Depoziţia primarului din Târgul Frumos, Aurel Totoescu, la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 18 august 1945, *ibidem,* vol. 31, partea I, pp. 18b-19.

CMVI Depoziţia lui Virgil lonescu la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 17 august 1945, *ibidem,* p. 266.

CMVII Depoziţia lui Virgil lonescu la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 18 august 1945, *ibidem,* p. 28b.

ordinul de reîmbarcare a trenului”[CMVIII CMIX]. în 1947, după ce s-a întâlnit cu alţi acuzaţi în închisoare, Marinescu a uitat depoziţia din iulie 1945 şi a spus că la Târgul Frumos nu era loc de găzduire pentru evrei, pentru că erau „trupe române şi germane în oraş”, iar soldaţii săi au păzit trenul în noaptea în care nu au fost deschise uşile nu pentru a preveni evadarea – „vagoanele fiind închise nu se punea problema evadării ci scopul... era de a protegui [pe evrei] de eventualele atacuri ale armatei germane din oraş şi chiar a populaţiei civile ce eventual ar fi atacat trenul”[CMX]. (Când a menţionat în 1945 „populaţia civilă” s-a referit la evreii din Târgul Frumos care s-ar fi pregătit să atace trenul pentru a-i elibera pe evreii din Iaşi. în 1947, prin „populaţia civilă” se referea la români. Deci el i-a apărat pe evrei de români !) Amestecul germanilor a căpătat proporţii la Triandaf, care a pretins la anchetarea sa că el a avut comanda unui tren al cărui scop era acela de a-i salva pe evrei : „în urma evenimentelor de la 29 iunie 1941”, generalului Stăvrescu, comandantul Diviziei 14, i's-a comunicat „că evreii din Chestură vor fi masacraţi de către nemţi. A dispus să fie duşi la gară şi trimişi din Iaşi”[CMXI] („evenimentele din 29 iunie” însemnau, în limbajul lui Triandaf, pogromul de la Iaşi, la care au luat parte şi el, şi jandarmii lui, întrucât au fost postaţi în cursul zilei în curtea Chesturii). Lui Triandaf i-a fost foarte greu să-şi exercite misiunea umanitară de a-i salva pe evrei din mâinile germanilor când a primit comanda trenului la Târgul Frumos, din cauza prezenţei în gară a multor germani :

> Sarcina pe care o aveam şi pe care o puteam realiza cu mare greutate, se datora şi faptului că în gara Târgul Frumos se găseau foarte mulţi soldaţi germani care trăgeau cu revolverele în tren, care erau agresivi şi pe care-i puteam înlătura din jurul trenului cu foarte multă greutate, mai ales că aveam foarte slabe cunoştinţe de limbă germană[CMXII].

în procesul-verbal pe care Triandaf l-a înaintat Tribunalului militar în septembrie 1941 (proces-verbal administrativ obişnuit, nu de anchetă judiciară) nu se spune nimic despre existenţa în gara din Târgul Frumos a unor germani care să-l fi împiedicat, chipurile, să-şi îndeplinească misiunea „umanitară” şi care să fi tras în vagoane ; la fel nu a fost nici urmă de germani în documente înaintate de prefectul Captaru în procesul său şi de un ordin scris „în germană şi franceză” al unui căpitan german anonim, al cărui grad a crescut de la o depoziţie la alta, până ce

CMVIII Proces-verbal de la confruntarea dintre colonelul Marinescu, Aurel Totoescu, Virgil lonescu şi
Constantin Gheorghiu la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 22 august 1945, *ibidem,* p. 6.

CMIX *Ibidem,* p. 7.

CMX Proces-verbal de la anchetarea lui Danubiu Marinescu la Tribunalul militar al Corpului 2 Armată, 3 iunie 1947, *ibidem,* pp. 190b-191.

CMXI Proces-verbal de la anchetarea acuzatului Aurel Triandaf la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 5 iunie 1945, *ibidem,* vol. 30, p. 30b (USHMM, microfilm 48).

CMXII Proces-verbal de la anchetarea acuzatului Aurel Triandaf la Tribunalul special pentru judecarea vinovaţilor de catastrofa ţării din Bucureşti, 17 iulie 1945, *ibidem,* p. 39.

a ajuns colonel, şi pe care l-ar fi dat primarului Totoescu, iar acesta l-ar fi înaintat prefectului Captaru. Captaru nu a ştiut de existenţa unui astfel de ordin, nu l-a amintit şi nu l-a prezentat în proces[1].

Sanitarul Constantin Buzariu, care l-a însoţit tot timpul pe dr. Gheorghiu şi nu a fost acuzat de crime sau de fapte împotriva evreilor, a descris deschiderea primelor trei vagoane în seara de 30 iunie 1941. El a fost acolo şi i-a văzut pe toţi cu ochii săi:

> Pe la orele 9-914 seara m'am dus cu dr. Gheorghiu în gară. Am văzut acolo pe şeful Poliţiei însoţit de subcomisarul Botez şi [comisarul] Besteti Ştefan, primarul Totoescu, dr. Gheorghiu şi un sublocotenent care comanda trenul [Ghiţescu] dimpreună cu soldaţi din infanterie. S'au deschis trei vagoane din care au coborât cei ce mai erau vii iar cei morţi au rămas acolo în vagoane până a doua zi. Cei vii au fost încolonaţi şi duşi la sinagogă. Celelalte vagoane au rămas aşa închise cum au venit. A doua zi marţi 1 iulie 1941 pe la orele 7 m'am dus cu dr. Gheorghiu din nou în gară. S'au deschis vagoanele rând pe rând. Au coborât morţii din vagoane – iar cei vii au rămas în vagoane. Operaţia aceasta a durat toată ziua dar nu s'a reuşit să se deschidă toate vagoanele ci doar o parte[CMXIII CMXIV].

Buzariu nu a văzut nici un ofiţer german care să fi interzis seara continuarea deschiderii vagoanelor sau să o fi permis a doua zi. El a fost şi la cimitir, însă nici acolo nu a văzut vreun soldat german – la fel cum n-a văzut soldaţi germani în gară. El nu a fost nevoit să mintă pentru a-şi salva pielea şi nu a fost destul de important pentru a fi instruit în eventualitatea că responsabilii pentru pogromul de la Iaşi vor fi judecaţi.

Atudorei, care a văzut germani peste tot în gară, i-a descris pe soldaţii care l-au însoţit la sinagogă în operaţiunea lui de „înregistrare" : „Am plecat spre sinagogă însoţit de o gardă militară de circa şase ostaşi români şi un agent de poliţie îmbrăcat civil"[CMXV]. Deci în sinagogă nu a fost nici un soldat german.

Ofiţerul german care le-ar fi interzis „bunilor" români să deschidă vagoanele „trenului morţii" şi să acorde „ajutor" evreilor pe care alţi români i-au îmbarcat în tren, i-au ucis pe străzile laşiului şi în curtea Chesturii şi i-au transportat la Târgul Frumos nu a fost şi nu a existat. Ofiţerul german care a doua zi şi-a schimbat părerea şi „a permis" „bunilor" români să deschidă vagoanele „trenului morţii", contrar acţiunilor sale din ajun, nu a existat nici el. Dar cine ia în seamă asemenea contradicţii când minciuna este a statului ? Nicăieri în toată România, nu numai la Târgul Frumos, nemţii n-au intervenit în problemele interne ale guvernului român, n-au dat ordine autorităţilor civile, nu şi-au impus voinţa, nu au contrazis hotărâri ale autorităţilor româneşti şi au onorat suveranitatea românească. Cât timp s-au aflat pe teritoriul suveran românesc, între graniţele existente la 21 iunie 1941, ei

---

CMXIII Proces-verbal de la anchetarea acuzatului Captaru la şedinţa Tribunalului din Bucureşti, 14 iunie 1948, *ibidem,* p. 77b.

CMXIV Declaraţia lui Constantin Buzariu (vezi *supra,* p. 219, nota 2), p. 52.

CMXV Declaraţia lui Dumitru Atudorei transmisă acuzatorului public la Tribunalul Poporului, 5 martie 1946, *ibidem,* p. 155.

s-au comportat ca aliaţi şi nu ca ocupanţi; iar din punct de vedere formal, şi unităţile lor militare au fost puse sub comanda lui Antonescu. Ofiţerul german şi soldaţii germani de la Târgul Frumos au fost o invenţie românească *postfactum,* pentru a îndepărta cât mai mult acuzaţia care plana deasupra capetelor conducătorilor regimului antonescian: executarea de crime împotriva umanităţii. în acest scop s-a organizat chiar o operaţiune de falsificare de documente şi de coordonare a unor versiuni pentru a arunca asupra germanilor crimele îngrozitoare înfăptuite de Armată, Poliţie şi autorităţile civile româneşti împotriva evreilor din Iaşi (vezi *infra^* pp. 411 *sqq.).* Numeroase documente au fost distruse, iar în locul lor au fost introduse documente false, cu scopul de a reduce răspunderea românească exclusivă pentru crimele împotriva poporului evreu. Acest aspect al Holocaustului în România nu a fost cunoscut până acum.

Cât despre evenimentele de la Târgul Frumos, nici unuia dintre cei care nu erau sau nu au fost consideraţi importanţi nu i s-a împărtăşit secretul hotărârii, luată la sfârşitul lui 1943 sau la începutul lui 1944, de a arunca asupra germanilor răspunderea pentru crimele înfăptuite. De aceea nu s-a procedat la o coordonare de versiuni cu acele persoane, şi din această cauză nu au „ştiut” ei că germanii „au fost” în târg, la gară şi la sinagogă. Totoescu, pretorul Grosu Ghiţic, dr. Gheorghiu, lonescu, Atudorei – toţi aceştia au văzut germani. Sanitarul care l-a însoţit pe dr. Gheorghiu, Marinescu, care în timpul pregătirii versiunilor era pe front, poliţiştii ucigaşi Tănase şi Vătăjanu, ţiganii, evreii – nici unul dintre aceştia nu a văzut germani. încercarea de a arunca asupra germanilor crimele de la Târgul Frumos a declanşat una dintre cele mai mari operaţiuni de falsificare de documente, dirijată de către Mihai Antonescu şi ministrul de Interne Dumitru Popescu, şi care a indus în eroare şi Tribunalul din Bucureşti, şi pe istoricul evreu Matatias Carp, primul care a publicat un studiu despre pogromul de la Iaşi (vezi *infra,* pp. 427-428).

Preotul Teodorescu şi germanii

Preotul ortodox Paul Teodorescu, din satul Războieni (lângă Târgul Frumos), a dus la apogeu tendinţa de negare a crimelor înfăptuite de români împotriva evreilor din Iaşi şi aruncarea lor în spinarea germanilor. în încercarea de a-şi salva prietenul (primarul târgului, Totoescu), preotul a descris o realitate fantezistă în care „bunii” români ar fi fost împiedicaţi să acorde ajutor evreilor nenorociţi pe care germanii cei „răi” îi omorau şi îi maltratau. După afirmaţiile sale, se afla întâmplător la Târgul Frumos, după cumpărături. Auzind că în gară staţionează un tren cu evrei din Iaşi şi că mulţi dintre ei au murit în vagoane, a încercat să intre cu trăsura în perimetrul gării, dar un soldat german i-a interzis acest lucru. în piaţa centrală a observat un camion

care transporta cadavre – şi, „din curiozitate", a urmărit camionul până la cimitirul evreiesc ; a intrat în cimitir şi a văzut o groapă lungă de 20 de metri, aproape plină cu cadavre, şi 10-15 tineri evrei din localitate cărora li s-a ordonat să şadă pe iarbă: „M-am dus la ei, i-am mângâiat fiindcă erau înspăimântaţi de spectacol – ba se temeau că la terminarea transportului de cadavre îi va împuşca şi pe ei"[CMXVI]. S-a apropiat de groapa comună, în ciuda mirosului insuportabil. Deodată a auzit din groapă pe cineva care striga „mor, mor", şi le-a cerut tinerilor evrei să-l scoată pe muribund. Dar le-a fost frică: „Are să zică că noi furăm morţi şi ne împuşcă". Atunci s-a adresat responsabilului de acolo – care era nici mai mult, nici mai puţin decât un „subofiţer" neamţ – care l-a întrebat în limba lui ce doreşte: l-am spus că în groapă este un om viu şi ar trebui scos afară... „Dar ce eşti dumneata? " m'a întrebat el, „eu sunt preot ortodox-român şi nici o religie din lume nu aprobă ca un om să fie îngropat de viu". Atunci subofiţerul neamţ mi s'a adresat într'o românească perfectă: „să-ţi fie ruşine obrazului". Atunci m'am îndârjit şi i-am spus că nu plec până nu-l scot afară pe cel viu. „Ca să poţi pleca mai repede îţi dau voie să-l scoţi, dar să-l scoţi tu [a spus neamţul], în acel timp el s'a depărtat de groapă cu încă 3 soldaţi germani care veniseră la noi şi care asistaseră la discuţie. Am convenit cu tinerii evrei [că trebuie să-l salvăm] şi am plătit la doi ţigani care au înlăturat cadavrele, care erau peste cel viu, vre'o 8 la număr. în sfârşit a fost scos afară, era în pielea goală şi pentru că era plin de noroi şi murdărie i s'a dat să se spele. Mortul înviat a refuzat să bea apă şi a cerut lapte ceea ce i s'a adus. După aceasta i s'a dat rufe de la morţi. A fost îmbrăcat şi suit în camionul care venise cu alt transport de cadavre de la gară[1].

După ce a îndeplinit această faptă creştinească, preotul a plecat cu trăsura în centrul târgului, unde s-a întâlnit cu prietenul său Totoescu, care avea ochii roşii din cauza mirosului cadavrelor în descompunere. Preotul a găsit momentul să glumească pe seama lui Totoescu: „Ce domnule primar plângi după neamuri ? ", la care Totoescu a răspuns, potrivit versiunii preotului Teodorescu:

> Cum să nu plângi părinte mi-a răspuns d-lui, când vezi atâta jale şi atâta barbarie? – Ei dar nu se poate face nimic? am întrebat eu. La care mi-a răspuns Totoescu: „Orice intervenţie este de prisos; astăzi de 3 ori a vrut să mă aresteze un ofiţer german şi tot de atâtea ori m'a ameninţat cu moartea". L-am luat în glumă pe dl Totoescu, fiindcă noi majoritatea intelectualilor aveam raporturi normale cu evreii din Târgul Frumos. Dar d-sa [Totoescu] se putea spune [a avut] chiar [raporturi] cordiale. în tot ce s'a petrecut la Târgul Frumos d-sa a avut un rol şters, fiind păzit cu baioneta de la spate de camarazii germani[CMXVII CMXVIII].

Depoziţiile câtorva dintre evreii şi ţiganii care s-au aflat acolo contrazic amănuntele principale ale versiunii preotului. Avram Solomon a declarat că unul dintre evreii care au lucrat în echipa lui a plătit 500 de lei ţiganului Călimbaru pentru a-l scoate pe mortul-viu din mormanul de cadavre[CMXIX]. Ţiganul poreclit Călimbaru, adică Vasile Mandache, a spus

CMXVI Declaraţia lui Paul Teodorescu (preot) la Tribunalul Poporului din Iaşi, 20 iunie 1945, *ibidem,* p. 53.

CMXVII *Ibidem,* pp. 53-53b.

CMXVIII *Ibidem,* p. 53b.

CMXIX Declaraţia lui Avram Solomon (vezi *supra,* p. 235, nota 3).

că i-a dat apă celui salvat[CMXX].

în afară de aceste depoziţii există mărturiile tuturor ţiganilor care au făcut declaraţii la proces şi ale încă patru gropari evrei. Nici unul dintre ei nu a văzut soldaţi germani în cimitir. Nimeni n-a observat încercarea acestora de a împiedica fapta bună a preotului, nici unul nu l-a văzut confruntându-se cu un soldat german care vorbea româneşte. Toţi evreii l-au văzut pe cel salvat mort, după ce a fost lichidat de Botez. Ţiganul Ion Ungureanu, care a ajutat la scoaterea evreului, nu şi-a amintit de prezenţa preotului Teodorescu. Este de presupus că fără cei 500 de lei pe care unul dintre evrei i-a plătit ţiganului – preţul local redus pentru viaţa unui evreu la Târgul Frumos –, evreul muribund nu ar fi câştigat cele câteva clipe de viaţă şi paharul cu apă. Dar fără prezenţa preotului, evreul acela nu ar fi fost scos din groapă, ci ar fi fost ars de viu împreună cu ceilalţi. Aşa cel puţin a fost ars după ce a fost lichidat de Botez sau Vătăjanu. Preotul Teodorescu a minţit fără ezitare şi fără ruşine, creând o realitate care nu a existat la Târgul Frumos şi nici în toată România, în încercarea de a-şi ajuta prietenul, pe primarul târgului, indicat de toţi ca fiind cel care a ordonat arderea şi chiar a dat foc gropilor comune cu scopul de a „soluţiona problema poluării” şi pentru a ascunde dimensiunea crimei. Preotul nu a fost zguduit de ceea ce a văzut cu ochii săi: un tren românesc sub comanda unui ofiţer român, escortat de jandarmi români, descarcă sute de cadavre într-un târg românesc, în timp ce se interzice unor oameni creaţi în umbra Domnului să bea apă. Nu a fost zguduit de gardienii români care au stat peste cadavre în camioane pline cu evrei morţi, deplasându-se în plină zi prin centrul unui târg românesc şi descărcând „marfa” în cimitir, de parcă ar fi fost vorba de butuci de lemn. în locul acestei realităţi, a inventat o alta despre nemţi „răi” în faţa unui preot ortodox „bun” (şi milosul său amic iubitor de evrei), care înfruntă „răul” şi-l învinge. Minciunile preotului Teodorescu simbolizează minciunile tuturor românilor implicaţi în crimele de la Iaşi şi care au încercat astfel să arunce răspunderea pentru faptele lor asupra germanilor.

Armata germană nu a acţionat la Târgul Frumos şi nu a influenţat faptele autorităţilor româneşti. Crimele de la Târgul Frumos aparţin în întregime naţiunii române. Scenele de la Târgul Frumos au fost, într-o anumită măsură, mai grele decât cele de la Iaşi – şi pot fi considerate dintre cele mai grele din Holocaustul evreilor din România. Au fost acţiuni de exterminare nemecanizate, neplanificate şi nesofisticate. O bestializare generală a autorităţilor, a tuturor organelor executive şi a oamenilor de rând, care n-au ridicat nici o cortină între viaţă şi moarte, între criminali şi victimele lor.

Moartea nu a pus capăt urii, de parcă mortul evreu ar fi continuat să existe, să reziste, să respire. Prezenţa unor soldaţi români înarmaţi, echipaţi de luptă, în camioane cu cadavre şi la cimitir a dovedit că socoteala cu evreii nu s-a terminat nici după ce au fost omorâţi, nici după

CMXX Declaraţia lui Vasile Mandache (vezi *supra,* p. 233, nota 2).

ce au fost asfixiaţi, nici după ce au fost împuşcaţi. Ca şi cum morţii continuau să constituie un pericol. Moartea nu a eliberat de ură, nu a pus capăt confruntării, nu a semnificat sfârşitul. Este semnul unei uri extraordinare, de care nici germanii la Auschwitz nu au dat dovadă.

Oare cei care au participat la pogromul de la Târgul Frumos să fi reprezentat poporul român? Luând în considerare gradul de implicare a românilor din toate păturile societăţii – ţărani, orăşeni, învăţători, ofiţeri, funcţionari, ceferişti şi sute de soldaţi, jandarmi şi poliţişti, care şi ei au constituit, de fapt, o parte inseparabilă din naţiunea română –, se pare că răspunsul este „da". Nu toţi au ucis, şi nici nu pot fi acuzaţi cei care au rămas pasivi – însă atât de puţin s-a cerut la Târgul Frumos pentru a aparţine speciei umane, şi nimeni nu a făcut asta, nici măcar un singur om. Prin urmare, suntem nevoiţi să concluzionăm că aceste scene de suferinţă inumană nu au înmuiat inimile românilor pentru că cei aflaţi în suferinţă erau evrei.

Conducerea evreiască locală

Evenimentele de la Târgul Frumos au pus la grea încercare o Comunitate evreiască mică şi pe fruntaşii ei. Timp de câteva zile, ei au făcut faţă cu curaj şi în mod onorabil unei campanii de teroare şi înfricoşare care a pus în pericol însăşi existenţa Comunităţii, rămânând fideli coreligionarilor lor care au fost închişi, bătuţi, ucişi şi înjosiţi pe străzile târgului chiar şi după moartea lor. Autorităţile locale, în frunte cu primarul târgului, comisarul de poliţie, gardieni, învăţători, funcţionari de rând ai Primăriei au declarat stare de asediu pentru evrei, au introdus o politică de teroare şi înfricoşare şi, de asemenea, i-au maltratat sufleteşte pe fruntaşii Comunităţii, încercând să-i transforme în asociaţi cu forţa la pogrom şi la înjosirea evreilor din Iaşi. La 30 iunie, dimineaţa, primarul târgului l-a chemat pe preşedintele Comunităţii, avocatul Solomon Freitag, l-a anunţat că urmează să sosească un tren cu 3.000-3.500 de evrei din Iaşi şi l-a întrebat dacă Comunitatea este dispusă să-i găzduiască. Circulau zvonuri despre dezordini la Iaşi, dar nimeni nu cunoştea proporţiile tragediei de acolo. Este de presupus că primarul târgului nu i-a comunicat doar despre un tren cu evrei, ci a adăugat amănunte despre ce fel de evrei este vorba (adică rebeli). Sfătuindu-se cu cei doi adjuncţi ai săi, Froim Nahman Şaier şi avocatul lancu Cauftnan, şi mai târziu cu unul dintre membrii comitetului Comunităţii, comerciantul Matias Katz, s-a hotărât să se răspundă imediat primarului că Comunitatea îi primeşte pe evrei şi se obligă să-i găzduiască[1]. lancu Caufman, care a participat la întâlnirea cu Totoescu, a spus că Freitag, Froim Nahman Şaier şi el personal au răspuns pe loc

primarului că „am acceptat fără nici o rezervă găzduirea lor” [CMXXI] [CMXXII]. Concomitent cu această comunicare, primarul şi comisarul Poliţiei l-au înştiinţat pe Freitag că li se interzice evreilor să iasă din case sau să se apropie de gară, sub ameninţarea cu moartea. Adjunctul preşedintelui Comunităţii s-a dus totuşi la gară să-i întâmpine pe evrei:

> Am fost instruit de fostul primar Totoescu că vin în acest oraş [al nostru] 3.500 de evrei. Am făcut toate pregătirile şi când m'am dus la gară ca să-i întâmpinăm nu am fost lăsaţi de domnul comisar Botez, primarul Totoescu şi învăţătorul Atudorei [să ne apropiem]. [Totoescu] ne-a spus să dăm ordin evreilor din Târgul Frumos să nu iese din case, şi care va ieşi va fi împuşcat[CMXXIII].

Fruntaşilor Comunităţii nu li s-a spus sub ce formă vor fi găzduiţi evreii din Iaşi – vor fi împărţiţi în case ? Vor fi transferaţi în imobile ale Comunităţii ? Vor primi permisiunea să înnopteze, şi unde ? Preşedintele Comunităţii a cerut unui funcţionar al Comunităţii, Fişei Apel, să centralizeze pregătirile (care au durat doar câteva ore, din momentul comunicării la amiază, în jurul orei 12 sau 13, şi până la sosirea trenului în jurul orei 21.00-21.30):

> Am fost delegat pentru a cartirui 3.000-3.500 de evrei ce au fost aduşi în „trenul morţii” din Iaşi. Am făcut toate pregătirile însă când ei au sosit [evreii] în majoritatea lor morţi nu s'au mai întrebat delegaţii respectivi dacă sunt camere goale şi au fost înghesuiţi în sinagoga Izil. Ei au cerut apă însă am fost împiedicaţi să le aducem[CMXXIV].

După cum am spus anterior, preşedintele Comunităţii, adjuncţii săi, servitorul român al Comunităţii, paznicul sinagogii şi tineri evrei s-au prezentat la sinagogă în ciuda

---

CMXXI Declaraţia membrului comitetului Comunităţii din Târgul Frumos, lancu Caufman, la Siguranţa din Roman, 29 decembrie 1944, *ibidem,* p. 122.

CMXXII Proces-verbal de la confruntarea dintre acuzatul Dumitru Atudorei şi Solomon Freitag la Tribunalul Poporului din Iaşi, 24 iulie 1945, *ibidem,* p. 102; declaraţia lui lancu Cauftnan la Siguranţa din Roman, 1 martie 1945, *ibidem,* p. 122; declaraţia lui Matias Katz în faţa procurorului public de la Târgul Frumos, 21 iulie 1945, *ibidem,* p. 72. „I-am spus [lui Totoescu] că noi îi vom găzdui” *(ibidem).*

CMXXIII Declaraţia adjunctului preşedintelui Comunităţii, Froim Nahman Şaier, la Siguranţa din Roman, 1 martie 1945, *ibidem,* p. 117.

CMXXIV Declaraţia lui Fişei Apel la Siguranţa din Roman, 1 martie 1945, *ibidem,* p. 134.

interdicţiei şi au încercat să le dea apă evreilor debarcaţi din „trenul morţii". în afară de Freitag, care a primit permisiunea să vină la sinagogă, toţi ceilalţi au acţionat contrar ordinelor, punându-şi viaţa în pericol. Fruntaşii populaţiei evreieşti au fost înjosiţi şi bătuţi; Freitag a fost bătut până şi-a pierdut cunoştinţa. Tatăl rabinului Comunităţii, care locuia lângă sinagogă, a încercat să le dea de băut evreilor dintr-o căldare plină cu apă pe care a adus-o : „Atunci sergentul Damian a vărsat apa şi a pălmuit pe tatăl meu. El a bătut şi pe alţi evrei care au venit să dea apă"[1].

La anchete, cei doi români care au condus operaţiunea de jaf, crimă şi torturi de la sinagogă, învăţătorul Atudorei şi poliţistul Botez, au declarat că percheziţiile şi confiscarea de bunuri s-au făcut „conform dorinţei Comunităţii israelite"[CMXXV CMXXVI].

Dintre toţi cei acuzaţi de atrocităţile de la Târgul Frumos a ieşit în evidenţă Atudorei, intelectualul rural şi antisemit, prin ura sa faţă de „Comunitate" şi evrei, pe care i-a acuzat de „conspiraţie", cu scopul de a-l incrimina pe el, românul bun, patriot şi fidel patriei. El nu a reuşit să perceapă întorsătura politică intervenită în august 1944 şi nu a înţeles nici la începutul anului 1946 că a comis crime împotriva umanităţii: „Sunt arestat de la 1 martie 1945 pe baza unor declaraţii mincinoase date de câteva persoane *străine de neamul meu,* spre a se răzbuna – nu pe mine, ci pe neamul meu... Deplâng ţara şi neamul care a ajuns să-şi răsplătească eroii şi slujitorii credincioşi în aşa chip" – „Comunitatea şi ceilalţi părtaşi la «conspiraţie» au hotărât sacrificarea mea"[CMXXVII]. Aşa a vorbit şi Codreanu.

La 1 iulie, dimineaţa, încă înainte de a începe deschiderea uşilor, au încercat şi câţiva evrei să se apropie de gară, ignorând ordinul de a nu ieşi din casă, purtând căldări, căni şi ceşti cu apă. „Am încercat să mergem la gară [dar] am fost împiedicaţi de fostul primar Totoescu şi de învăţătorul Atudorei"[CMXXVIII], a scris unul dintre evreii care cutezaseră să vină la gară. Dintre cei care nu au îndrăznit să iasă din casă, şi aceştia au fost majoritatea, unii au plătit bani unor cunoştinţe români pentru ca să meargă şi să dea apă evreilor din vagoane – dar în zadar[CMXXIX]. Evreii din Târgul Frumos nu au pomenit nici un român care să fi încercat din

CMXXV Declaraţia lui Avram Şlafit (rabinul Comunităţii din Târgul Frumos, numit în post în 1946) în faţa secretarului Comunităţii, 22 iunie 1947. A fost depusă împreună cu alte declaraţii la comitetul evreiesc democrat, care l-a trimis procurorului general al Curţii de Apel din Bucureşti, *ibidem,* voi. 15 (USHMM, microfilm 44).

CMXXVI Memoriul deţinutului loan Botez către acuzatorul-şef la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 19 martie 1946, *ibidem,* p. 161.

CMXXVII Declaraţia lui Dumitru Atudorei către procurorul-şef al Tribunalului Poporului din Bucureşti, fără dată (februarie 1948), *ibidem,* pp. 149-149b (sublinierea îmi aparţine); al doilea memoriu al lui Atudorei, 24 iunie 1948, *ibidem,* voi. 62, p. 88.

CMXXVIII Declaraţia lui Ştrul Solomon Weiss la Siguranţa din Roman, 1 martie 1945, *ibidem,* p. 137.

CMXXIX Solomon Ledenhendler, proprietarul unei întreprinderi din târg, a auzit dimineaţa „gemete şi bocete" ale evreilor care cereau apă, şi a trimis un român să le dea apă – „dar el a fost alungat de soldaţii care au însoţit trenul" (declaraţia lui Solomon Ledenhendler la Tribunalul Poporului din Iaşi, 27 iulie 1945, *ibidem,* p. 71).

milă să ducă apă evreilor din tren şi din această cauză să se confrunte cu autorităţile. Comisarul lonescu, ai cărui poliţişti au împiedicat orice român cu bunăvoinţă – oricare ar fi fost motivele lui – şi, desigur, şi pe evrei să se apropie cu apă de tren a încercat în depoziţia sa, ca acuzat, să amestece şi Comunitatea în acţiunea de maltratare. El a descris momentul deschiderii uşilor primului vagon şi apoi înhumarea ca pe o acţiune la care au participat el, medicul Primăriei şi Comunitatea: vagoanele, a declarat el, au fost deschise „sub supravegherea medicului, a primarului, a mea şi a reprezentantului Comunităţii evreieşti... Cadavrele au fost transportate la cimitir... iar la cimitir le primea intendentul cimitirului şi intendentul Primăriei care îi trecea numeric”[CMXXX].

în concluzie, fruntaşii acestei mici Comunităţi au dovedit un curaj neobişnuit şi şi-au riscat viaţa pentru a veni în ajutorul evreilor din „trenul morţii”. Faptele şi comportarea lor au provenit din credinţa naivă în valorile de bază ale iudaismului, precum „toţi evreii răspund unul faţă de altul” şi comandamentul „răscumpărării ostatecului” (două precepte de bază în iudaism). Prin faptele lor, fruntaşii Comunităţii din Târgul Frumos i-au reprezentat pe conducătorii locali a zeci de comunităţi evreieşti din Moldova care au servit populaţia fără răsplată, contribuind chiar cu banii lor pentru a veni în ajutorul săracilor, văduvelor şi orfanilor, sprijinind instituţii şi viaţa evreiască într-un ocean de duşmănie şi incertitudine privind viitorul. O astfel de conducere tradiţională a continuat să existe până la evacuarea majorităţii comunităţilor mici din localităţile lor, ba chiar şi după aceea. Nici „Centrala evreiască” înfiinţată de Guvernul Antonescu în februarie 1942 nu a reuşit să o lichideze total. Evreii din Târgul Frumos au fost gata să pună în pericol existenţa Comunităţii şi pe ei înşişi pentru a veni în ajutorul evreilor din „trenul morţii”. închişi în casele lor, supuşi unui regim de înfricoşare şi teroare, în timp ce camioane pline cu cadavre treceau oră de oră prin faţa ferestrelor lor, îşi aşteptau şi ei sfârşitul. Nu se poate descrie ceea ce au simţit – numai bocetele femeilor, după datinile îndoliaţilor, în cimitirele evreieşti din Moldova, care se auzeau la trecerea camioanelor, ar fi putut reda în parte sentimentele lor de atunci.

CMXXX Proces-verbal de la anchetarea acuzatului Virgil lonescu la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 18 august 1945, *ibidem,* p. 28b.

Membri în comitetul conducerii Comunităţii bătuţi şi batjocoriţi

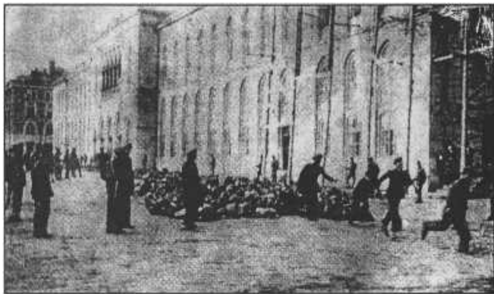
Evrei scoşi din case şi concentraţi pe străzi în aşteptarea formării unui covoi spre Chestură

Muribunzi, răniţi şi cadavre în curtea Chesturii. Stivele masive de cadavre rânduite de-a lungul zidului opus clădirii nu au fost fotografiate

O familie de evrei împuşcată pe stada Vasile
Conta

Gara din Iaşi în zorii zilei de 30 iunie. Evrei goniţi de poliţişti români, unul câte
unul,
pentru a fi îmbarcaţi în „trenul morţii” ce se îndrepta spre Călăraşi

Descărcarea cadavrelor în gara Târgul Frumos, sub supravegherea poliţiştilor locali în uniforme impecabile

Târârea cadavrelor coborâte din „trenul morţii” la Târgul Frumos de către ţigani, pe poteca de lângă linia ferată

încărcarea cadavrelor, în gara din Târgul Frumos, în camionul folosit pentru transportarea pâinii şi a grâului

încărcarea cadavrelor, în gara din Târgul Frumos, într-un camion din care alunecau cadavrele în drum spre cimitirul evreiesc

Târgul Frumos – Cadavre încărcate într-un camion
din care alunecau cadavre în timpul transportului

Comisarul Ion Botez, croind printre trupuri de oameni
drumul camionului încărcat cu cadavre

Jefuirea cadavrelor în gara din Târgul Frumos (1)

Jefuirea cadavrelor în gara din Târgul Frumos (2)

„Trenul morţii” la Podu Iloaiei. Cadavre aruncate din unul dintre cele 27 de vagoane ale trenului

Podu Iloaiei – Jefuirea cadavrelor şi încărcarea lor în căruţe ţărăneşti închiriate de Primărie

„Câmpia morţilor la Podu Iloaiei

Cadavre coborâte la Mirceşti din „trenul morţii” ce se îndrepta spre Călăraşi

Mirceşti – Cadavre de-a lungul liniei ferate

Săbăoani – Descărcarea cadavrelor în prezenţa „comisiei medicale"

Cadavre aruncate din „trenul morţii" înainte de intrarea în Roman (loc neidentificat)

Evrei debarcaţi în gara din Roman se bălăcesc în apa mocirloasă din băltoace
pentru a-şi uşura durerile cauzate de arsuri de piele

Roman – Reîmbarcarea celor rămaşi în viaţă

Curtea lagărului din Călăraşi după sosirea primelor ajutoare

în faţa gropilor comune, în cimitirul evreiesc din Iaşi, de ziua comemorării victimelor,
în primii ani de după război

Comemorarea victimelor pogromului – Cimitirul evreiesc, Iaşi, 1946

Capitolul 8

Roman

„Trenul morţii" a parcurs distanţa dintre Târgul Frumos şi Roman – 70 km – în două zile, cu o viteză medie de 1,5 km pe oră. Trenul a plecat din Târgul Frumos marţi, 1 iulie, după-amiaza, şi a sosit la Roman joi, 3 iulie, la orele amiezii. După o noapte de călătorie lentă şi opriri îndelungate pe linii paralele, trenul a sosit în prima staţie în drum spre Roman – satul Mirceşti, la cca 40 km de Târgul Frumos. Aici au fost descărcate 327 de cadavre, dacă am da crezare rapoartelelor oficiale. La 3 iulie, trenul a plecat spre Roman, oprind un timp în staţia Săbăoani, la circa 10 km de Mirceşti, a continuat spre Roman alţi 15 km, dar nu i s-a permis să intre în gară deoarece răspândea un miros de putreziciune insuportabil, iar la Roman staţiona deja un tren cu numele de cod „Patria" – Marele Cartier General pe roţi şi vagonul personal al lui Antonescu. Marele Cartier General a ordonat înapoierea trenului la Săbăoani, unde au fost debarcate alte cca 300 de cadavre. Marele Cartier General a trimis acolo o comisie medicală care a supravegheat îngroparea morţilor, dar nu a manifestat nici un interes faţă de evreii în viaţă. Doar la Roman, la 4 iulie 1941, după cinci zile de când trenul plecase din Iaşi, s-a dat pentru prima oară apă evreilor rămaşi în viaţă: „Unii dintre ei, complet dezhidrataţi, cad ca trăzniţi, numai la atingerea apei de buze"[CMXXXI]. La Roman au fost descărcate încă 55 de cadavre. De fapt s-a întâmplat o „minune" : până la Roman au rămas în viaţă mai mulţi evrei decât s-a crezut că ar exista. Dacă la plecare trenul avea 2.430 de evrei, iar în drum spre Roman şi la Roman au fost descărcate 1.940 de cadavre, ar fi trebuit să rămână doar 490 de evrei vii. Dar când au părăsit Romanul, în tren se mai aflau 1.155 de evrei în viaţă şi muribunzi, de unde ar rezulta că trenul plecat din Iaşi avea 3.095 de evrei. Explicaţia este simplă: datele oficiale cu privire la numărul evreilor din tren erau false, precum au fost şi comunicatele despre numărul de victime de la Iaşi. Trenul spre Călăraşi a avut cel puţin 5.000 de evrei (vezi *infra,* p. 308), şi nu 2.430.

CMXXXI *Cartea Neagră II,* p. 36.

Trenul a părăsit Târgul Frumos având în continuare pe uşile vagoanelor inscripţii de genul „Aceştia sunt jidanii comunişti din Iaşi care au tras în armata română şi germană”, în limba română şi, după afirmaţiile unui număr de evrei, şi în germană. Scopul inscripţiilor, a remarcat unul dintre supravieţuitori, a fost „să provoace împotriva noastră furia populaţiei civile” în staţiile de trecere : „Veneau ţărani şi oameni din toate părţile, parcă ar fi fost înştiinţaţi dinainte de sosirea noastră şi aruncau cu pietre în vagoanele în care ne aflam”[1]. „Este adevărat că pe vagoanele care formau trenul escortat de noi era scris cu cretă următoarele cuvinte: *ucigaşii armatei germane şi române,* dar nu ştiu cine a scris aceasta”, a declarat jandarmul Amarandei. „Dl subit, comandant al escortei noastre a văzut aceste cuvinte scrise pe vagoane în timpul când se plimba de-a lungul trenului, dar nu a spus nimic.”[CMXXXII] [CMXXXIII] Interzicerea apei a continuat să fie politica oficială, la fel şi izolarea evreilor de orice contact cu mediul înconjurător, refuzarea aerului şi a hranei. Unul dintre jandarmi a rezumat astfel ordinele primite de la Triandaf:

> Am primit ordin de la comandantul nostru [Triandaf] precum şi de la subofiţerul [Bratu] care era cu noi, să nu ne apropiem de vagoane, să nu deschidem nici un vagon, atrăgându-ne atenţia că vom fi pedepsiţi... deoarece suntem în timp de război. De la Târgul Frumos şi până la Roman nu s’a dat apă[CMXXXIV].

„Triandaf ne-a spus”, a adăugat un alt jandarm, că „în cazul când vreunul din evrei... va dispare, intrăm noi în [vagon] în locul aceluia, căci dacă vreunul din aceşti evrei moare, noi putem dovedi astfel că nu a dispărut [iar dacă dispare, nu putem]”[CMXXXV].

Jandarmul Amarandei a indicat pe scurt ordinele primite între Târgul Frumos şi Roman:

> Ordinul de a nu da apă [evreilor] îl primeam de la sergent-major Bratu care vorbea în numele lui Triandaf. Garda trenului se făcea în două schimburi... Când am ajuns în gară am văzut capete de evrei pe ferestruicile vagoanelor şi cereau apă[CMXXXVI].

CMXXXII Depoziţia lui Iţic Lazarovici la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război de la Bucureşti,

18 aprilie 1945, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 30, p. 24b (copie USHMM, microfilm 48). Inscripţiile au fost văzute şi de alţii: depoziţia lui Şulim Zingher la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 16 ianuarie 1946, *ibidem,* voi. 33, p. 3b (USHMM, microfilm 41); depoziţia lui Moise Abramovici la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 19 ianuarie 1946, *ibidem,* voi. 44, p. 564b (USHMM, microfilm 43).

CMXXXIII Depoziţia lui Toader Amarandei (jandarm) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 17 decembrie 1947, *ibidem,* p. 71b.

CMXXXIV Depoziţia lui Petru Dorobăţ (jandarm) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 15 ianuarie 1946, *ibidem,* voi. 30, p. 233b (USHMM, microfilm 48).

CMXXXV Vezi *supra,* nota 3.

CMXXXVI Depoziţia sub jurământ a lui Toader Amarandei (jandarm) la şedinţa Tribunalului din Bucureşti,

19 iulie 1948, *ibidem,* voi. 1, partea a II-a, p. 521.

Şi evreul Moise Herşcovici a folosit exact aceleaşi cuvinte pentru a descrie situaţia lui: „Până la Mirceşti nu am avut nici apă şi nici aer”[CMXXXVII].

Expresia „lipsă de aer” descrie o situaţie insuportabilă – nu este o figură de stil. Aglomerarea reînnoită a evreilor slăbiţi în vagoane în număr de câte o sută şi chiar mai mult a provocat din nou fenomenele petrecute după închiderea uşilor la Iaşi şi deplasările inutile în direcţia Târgul Frumos : asfixiere şi nebunie. Dar din cauza slăbiciunii trupului, aproape că nu s-au înregistrat explozii de violenţă în vagoane. Moartea era rapidă şi tăcută. Emil Herşcovici a descris pe scurt situaţia în vagonul său după plecarea trenului din Târgul Frumos : „După Târgul Frumos deşi cei din vagonul meu ţipau să li se dea aer nu li s’a deschis [uşile] şi au murit din lipsă de aer 40. Iar unii au şi înnebunit”[1]. Duhoarea cadavrelor era atât de puternică, încât s-a simţit la distanţă, alungând pe oricine care nu s-a gândit la un profit uşor. De fapt, în nici o staţie trenul nu a oprit chiar în gară, ci întotdeauna la o distanţă de câteva sute de metri, pentru a nu dezorganiza activitatea staţiei. Jandarmul Toader Sorângă nu a mai putut suporta mirosul cadavrelor, iar când trenul a oprit la Mirceşti şi-a părăsit postul, contrar ordinelor, şi s-a dus la vagonul special al jandarmilor, unde se odihneau când nu erau în misiune, vagon ce se afla la începutul trenului[CMXXXVIII CMXXXIX].

Setea şi dorinţa de a trăi a unora dintre evrei au determinat continuarea vechilor „aranjamente”, devenite legi nescrise : băutul urinei de la cei care reuşiseră să cumpere apă şi cumpărarea apei de la ţărani, de la soldaţi în trecere prin staţii, la preţuri stabilite pe loc. Un evreu care nu a avut bani a descris astfel negoţul: „Pe drum am băut urina ca să-mi pot reveni în fire. S’au dat ceasuri, inele pentru un pahar de apă care era plătit chiar cu zeci de mii de lei”[CMXL].

După Târgul Frumos, băutul urinei a devenit un spectacol mai apăsător decât înainte, spectacol care-l ruşina pe „donator” şi scotea în evidenţă disperarea „solicitantului”. Numai cine reuşise să bea apă în ocaziile descrise anterior putea să „doneze”, şi numai cine era încă conştient, dar simţea că acestea sunt ultimele sale clipe „solicita” urină:

> Alţii au cerut [urina] celorlalţi, după ce propria urină se epuizase ca să li se urineze în palmă, cu care îşi stingeau setea. Eu însumi am fost solicitat de răposatul fiu al lui Iţic

CMXXXVII Depoziţia sub jurământ a lui Moise Herşcovici la Curtea de Apel din Bucureşti, 31 ianuarie 1948, *ibidem,* p. 383.

CMXXXVIII Depoziţia sub jurământ a lui Emil Herşcovici la şedinţa Tribunalului din Bucureşti, 17 iunie 1948, *ibidem,* voi. 1, partea a II-a, p. 620 (USHMM, microfilm 47).

CMXXXIX Depoziţia sub jurământ a lui Teodor Sorângă (jandarm) la şedinţa Tribunalului din Bucureşti, 18 iunie 1948, *ibidem,* p. 713. Jandarmii erau postaţi în compartimente speciale la capătul vagonului, unde se aflau frânele, câte unul la două vagoane.

CMXL Depoziţia lui Idei Roznic la Comunitatea din Iaşi, predată la Tribunalul Poporului din Iaşi, fără dată (septembrie 1944), *ibidem,* voi. 44 , p 394 (USHMM, microfilm 43).

> Lupu spre a-i face acest serviciu dar nu am putut să mă cobor la această groaznică misiune şi numai după ce m'a implorat că astfel îi voi salva viaţa, m'am supus cu grea inimă acestei [solicitări] revoltătoare[CMXLI].

Eduard Eidingher, un tânăr de 19 ani, a ajuns viu la Târgul Frumos ; a fost groaznic bătut la sinagogă, dar a scăpat şi acolo cu viaţă, deşi ceruse apă (nu a fost lichidat din această cauză) – şi a fost readus în vagon, în timp ce „zeci de mutre fioroase", cu' revolvere şi puşti, erau îndreptate spre el (aşa i-a descris pe jandarmii şi poliţiştii din Târgul Frumos). A ajuns în pragul nebuniei când trenul a staţionat în apropiere de Roman – lângă un râu oarecare – şi s-a înapoiat la Mirceşti. A descris momente de moarte, nebunie, asasinate, scene obişnuite în „trenul morţii". Ceea ce este nou în descrierea sa este felul în care s-au distrat jandarmii cu evreii din vagonul lui, care a fost deschis:

CMXLI Depoziţia lui Samoil Boghen la Comunitatea din Iaşi, predată la Tribunalul Poporului din Iaşi, fără dată (septembrie 1944), *ibidem,* voi. 42, p. 410b (USHMM, microfilm 43).

Pe măsură ce orele şi zilele treceau, mureau câte unul, ca muştele, fie din cauza rănilor mortale, fie din cauza foametei şi a setei care ne chinuia. Culmea nenorocirii, momentele de groază [şi] nebunie ne-a fost dat să avenf în faţa unui râu lângă Roman, când vagoanele oprindu-se şi stând lângă râu, ca să ne dispereze mai mult, în faţa apei [de setea] de care suferiam atât de mult. Am început să lovim ca nebunii, cu disperare la uşile vagoanelor cerând asupritorilor noştri să ne dea voie să bem şi să ne scăldăm în apa aceia care ne lua minţile. Nici n'au vrut să audă. în faţa acestor fapte un tânăr blond de 16 ani, cuprins de chinurile setei a spart ca printr-o minune o ferestruică din vagon sărind în jos, să bea apă. Imediat însă a fost atacat cu o furie diabolică de câţiva agenţi [jandarmi – *n.m.]* iar unul i-a străpuns corpul prin spate cu o baionetă, tânărul căzând într-un lac de sânge, mort pe loc...

Asupritorii noştri le-a venit un alt gând diabolic, spunându-ne că ne dau voie să bem apă, dar cu condiţia ca după aceea să ne împuşte. Am admis imediat, chinurile setei fiind îngrozitoare. Pe măsură ce ne dam jos [din vagon] înspre apă, eram împuşcaţi...

Setea era groaznică, ajungând să se dea 3.000-5.000 lei, un inel de aur pentru un pahar de apă. Alţii îşi scoteau cămaşa murdară plină de sudoare şi o dădeau jos printre gratii contra unei sume de bani să fie muiată în apa murdară de prin şanţuri ca să o poată stoarce apoi cu buzele însângerate şi însetate. [Aproape] înnebuniţi luau personal urina lor şi o beau. Chinurile acestea luară sfârşit la Roman[1].

Un evreu dintr-un vagon învecinat a văzut măcelărirea celor care săreau să bea, dar n-a ştiut că este un joc – credea că reuşiseră să spargă acoperişul vagonului şi să sară într-o băltoacă: „Am văzut când soldaţii... au tras asupra acestora. Unii dintre ei au fost răniţi, alţii au fost omorâţi şi scoşi din băltoacă cu craniile sfârtecate"[CMXLII CMXLIII]. De la acest martor ştim că „jocul" s-a petrecut între Târgul Frumos şi Mirceşti.. Cadavrul tânărului blond, pe nume Carol Teitler, a fost ales să servească drept exemplu pentru alţii: „Din ordinul lui Triandaf a fost spânzurat apoi pe platforma din faţă a vagonului. Scena a fost văzută şi urmărită de mine prin ferestruica cu gratii a vagonului"[CMXLIV].

Negoţul cu apă s-a desfăşurat în orice loc în care „trenul morţii" a staţionat, un timp oarecare, la preţurile amintite anterior. în astfel de locuri s-au înregistrat noaptea primele manifestări de compasiune din partea câtorva jandarmi care escortau trenul. Câţiva jandarmi (erau de fapt soldaţi) nu au dat apă, dar au acceptat să înmoaie o cămaşă: „Au răsucit [cămăşile] în băltoace apa de ploaie care era în şanţuri şi astfel – amestecată cu praf şi noroi – cămăşile erau înapoiate printre gratii, şi noi ne-am năpustit cu gurile uscate şi buzele arse pentru a le umezi". Evreii i-au numit „soldaţi binevoitori". „Bunăvoinţa" nu a fost în general gratis, dar luând în consideraţie preţurile plătite pentru apă, se poate spune că a fost simbolic. Jean Haimovici a descris un astfel de jandarm, care a

---

CMXLII Declaraţia lui Eduard Eidingher la Comunitatea din Iaşi, predată la Tribunalul Poporului din Iaşi, fără dată (septembrie 1944), *ibidem,* pp. 400-400b.

CMXLIII Depoziţia lui Leon lancu la Tribunalul special pentru judecarea celor vinovaţi de dezastrul ţării din Bucureşti, 25 aprilie 1945, *ibidem,* voi. 30, p. 28 (USHMM, microfilm 48).

CMXLIV Depoziţia lui Iţic Lazarovici la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război de la Bucureşti, 18 aprilie 1945, *ibidem,* p. 24b.

acceptat pentru 500 de lei – preţ de ocazie – să-i ude cămaşa în noroi:

> în vagonul meu au murit 76 oameni. Scenele erau cutremurătoare. Foarte mulţi au băut propria lor urină ceea ce a adus nebunia. Nebunii mergeau tot timpul călcând peste cei ce-şi mai trăgeau sufletul iar noi urlam „apă”, dar cine ne auzea. Am rugat pe un jandarm ca să-mi moaie cămaşa în noroi şi apoi să mi-o dea să sug noroiul. Mi-a dat prima oară şi i-am dat 500 lei, dar când i-au mai dat şi alţii a luat cămăşile şi nu ne-a mai dat nimic spunând că noi tot murim şi nu mai avem nevoie de nimic[1].

Alţi jandarmi pe care supravieţuitorii i-au numit „binevoitori” au permis vânzarea unor sticle cu apă la preţuri fantastice, de până la 5.000 de lei: „Se introducea numai gâtul sticlei printre gratiile ferestruicii şi rând pe rând treceau evreii să-şi umezească buzele arse de sete”[CMXLV] [CMXLVI]. Un evreu care a depus mărturie în favoarea lui Triandaf a declarat că el a permis ţăranilor să dea apă evreilor – ceea ce nu s-a întâmplat până la Roman –, dar a adăugat: „Este adevărat că de cele mai multe ori apa a fost plătită, pentru noi era un mare avantaj faptul că s’a permis soldaţilor şi ţăranilor să ne aducă apă”[CMXLVII]. Gesturi umanitare spontane nu s-au petrecut între Iaşi şi Târgul Frumos şi între Târgul Frumos şi Roman. Nici un soldat (jandarmii erau soldaţi) nu a furişat fără plată măcar o singură sticlă cu apă în cele două vagoane de care răspundea, şi nici un ţăran nu a dat apă gratis evreilor – şi nici la sticlă nu renunţa, dacă era posibil. „Soldatul binevoitor” accepta să privească în altă parte când ţăranul vindea apa sau rostogolea cu ajutorul puştii o cămaşă într-un şanţ cu apă stătută şi o ridica cu baioneta la ferestruica vagonului. Un evreu dintr-un alt vagon a descris negoţul cu viaţă, la care participau jandarmi şi ţărani împreună, deşi nu ştia cum îşi împărţeau prada între ei:

> De la Târgul Frumos am fost luaţi în primire de armata română unde în schimbul banilor şi altor obiecte preţioase căpătăm o sticlă de apă care era ridicată la geam cu curelele de la pantaloni sau o sfoară. Asta s’a întâmplat până la Roman. De la Târgul Frumos la Roman am făcut cinci zile [două zile – *n.m.]* şi când n’am mai avut ce da pentru apă am fost nevoiţi să bem urină unul de la celălalt. în vagonul meu de 120 inşi au rămas supravieţuiţi trei inşi. Cadavrele le-am dat jos din tren la Mirceşti, înainte de Roman[CMXLVIII].

„Negoţul” cu apă a dovedit mai mult decât orice gradul de josnicie al românilor care s-au ocupat cu o asemenea îndeletnicire, exploatând până la capăt dorinţa omenească pentru apă (evreii l-au considerat un „avantaj” pentru ei, având în vedere că şi ei erau aproape convinşi că nu mai

---

CMXLV Declaraţia lui Jean Haimovici la Tribunalul Poporului din Bucureşti, fără dată (august 1945), *ibidem,* p. 51.

CMXLVI Depoziţia lui Samoil Boghen (vezi *supra,* p. 267, nota 4).

CMXLVII Declaraţia lui Solomon Pollac la Tribunalul Poporului din Iaşi (copie), 6 martie 1946, *ibidem,* voi. 30, p. 255 (USHMM, microfilm 48).

CMXLVIII Depoziţia lui Samoil Springher la Tribunalul militar al Corpului 2 Armată, 27 mai 1947, *ibidem,* voi. 61, p. 211b (USHMM, microfilm 45).

aparţin speciei umane). Aceasta însă nu a constituit cea mai josnică expresie a unei conduite dezgustătoare. Culmea maltratării a fost atunci când preţul a fost plătit, dar apa nu s-a dat: „De la Târgul Frumos ni se strecura apă în schimbul sumelor din ce în ce mai mari de la 500-5.000 lei sticla. *De multe ori ni se luau banii, ni se arăta sticla şi nu ni se dădea apă".* în acest vagon, în care au fost înghesuiţi 140 de oameni, dintre care au supravieţuit 14, „a izbucnit în staţia Mirceşti o epidemie de nebunie [şi soldaţii] au tras în vagoane"[CMXLIX].

Marele profitor de pe urma comerţului cu apă a fost, ca de obicei, fochistul, mecanicul de locomotivă. în accepţiunea epocii, ar putea fi comparat cu un negustor ambulant care merge dintr-un sat în altul, ajunge totdeauna în ziua de iarmaroc a judeţului, cu marfa necesară cumpărătorilor. El sărea primul din vagonul ataşat locomotivei (cazanul cu apă râncedă care aproviziona locomotiva), oferindu-şi „marfa" celui care oferea preţul cel mai mare. într-adevăr, comparativ cu prima porţiune a odiseii „trenului morţii", preţurile scăzuseră niţel, şi trebuia şi să se grăbească înainte de venirea ţăranilor care, fiind ignoranţi în arta negoţului, puteau coborî preţurile (să nu uităm că a avut şi cheltuieli – trebuia, desigur, să împartă cu conductorul locomotivei). Trenul era lung, de cel puţin 400 m, şi mecanicul nu se putea învârti cu o sticlă sau două în mână. De aceea se deplasa întotdeauna cu o căldare şi cu o sticlă pe partea din spate a trenului – partea opusă staţiei.

Mecanicul, scrie Jean Haimovici, „ne vindea apă în felul acesta: primea bani de la un evreu, strecura sticla de apă printre gratii, şi imediat după asta o smulgea pentru a o lua de la capăt cu alt evreu, pentru alţi bani... El a strâns sume enorme de bani şi bijuterii din vânzarea apei dar nici apa aceasta nu ne-a dat-o cum trebuie"[1]. Parte din aceşti bani i-a obţinut prin înşelăciune, adică fără să dea nimic în schimb. El nu putea să alerge dus-întors şi să umple din nou căldarea cu „marfă", şi de aceea a înşelat în multe cazuri. Iată ce a scris un evreu dintr-un vagon care nu a fost deschis la Târgul Frumos despre negoţul mecanicului până la Mirceşti:

> Mecanicul trenului pe care nu ştiu cum îl cheamă dar care cred că nu s'a-schimbat pe parcurs, ne vindea apă pe bani, bijuterii şi de multe ori lua darurile fără a da ceva în schimb... în vagonul meu am fost îmbarcaţi 80 de evrei şi la Urziceni au ajuns în viaţă patru inşi[CML CMLI CMLII].

Ziaristul evreu Marius Mircu a perceput încă din 1945 sensul deplin al acestui comerţ cu apă şi cu vieţi omeneşti, când a reliefat iniţiativa

CMXLIX Depoziţia lui Lelyon Leizerovici la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război de la Iaşi, 22 martie 1945, *ibidem,* voi. 30, p. 92 (USHMM, microfilm 48) (sublinierea îmi aparţine).

CML Declaraţia lui Jean Haimovici (vezi *supra,* p. 269, nota 1).

CMLI Depoziţia lui Osias Pavlovici la Tribunalul militar al Corpului 2 Armată, 14 mai 1947, *ibidem,* voi. 61, p. 214b (USHMM, microfilm 45).

CMLII Marius Mircu, *Pogromul de la Iaşi (29 iunie 1941),* Editura Glob, Bucureşti, 1945, p. 55 (sublinierea îmi aparţine).

particulară a unor ceferişti şi soldaţi „binevoitori" : „Binevoitorii, dacă erau bine plătiţi, ţineau sticla la gura omului din vagon, ca omul să bea. Dar în momentul în care luau banii, luau şi sticla de la gura însetatului, ca să poată bea şi alţii. *Aveau şi alţii bani"*[2].

Jandarmii nu au manifestat nici un fel de bunăvoinţă – iar dacă au dat dovadă de ceva, nu a fost decât o furie neînfrânată, manifestată întotdeauna prin bătăi, maltratări, omoruri şi jaf – dacă mai era ceva de jefuit. Uneori bătaia şi furia erau doar un preludiu la jaf. „Soldaţii intrau în timpul [staţionării pe] parcurs în vagoane şi ne băteau îngrozitor", a scris un evreu care s-a aflat într-un vagon ce nu a fost deschis la Mirceşti şi a zăcut printre cadavre în putrefacţie şi evrei bătuţi[CMLIII]. Un alt evreu dintr-un vagon care nu a fost deschis la Târgul Frumos a declarat că

> pe tot parcursul soldaţii din gardă se urcau în vagon la unele staţii şi loveau cu paturile armelor pe cei care mai erau în viaţă. Le dădeam bani şi îi mai îmblânzeam. într'o staţie după Ruginoasa [prima gară după Târgul Frumos] l-am zărit pe magistratul Triandaf. M-am târât până la zăbrele şi cu puterile pe care le mai aveam l-am strigat şi i-am cerut ajutor. El a dat din umeri şi n'a făcut nimic. *Dacă ar fi voit el, ar fi putut da aer oamenilor*[1].

Jandarmul Petru Dorobăţ a schiţat astfel comportamentul camarazilor săi pe ruta Târgul Frumos – Roman:

> Timpul parcurs cu trenul de la Târgul Frumos la Roman a durat două zile şi o noapte [de fapt aproape două zile şi două nopţi]. De la Târgul Frumos şi până la Roman nu s'a dat apă nimănui din vagoane... Este adevărat că fochistul de la locomotivă vindea deportaţilor aflaţi în vagoane sticle cu apă. Dar după câtva timp când noi jandarmii am zărit aceasta, am interzis [vânzarea]. Este adevărat că unii jandarmi au tras cu arma asupra unor evrei care au sărit din vagoane. Este adevărat că s'a tras cu arma de câte unul din jandarmi asupra unui evreu care se aruncase într'o băltoacă cu apă aflată în apropierea vagonului. Este adevărat că oamenii aflaţi în vagoane rugau pe oamenii din afară să le dea apă că mor de sete, dar noi nu puteam să-i ajutăm din cauză că ne era frică... Este adevărat că am văzut ţărani venind cu sticla de apă prin diferite staţii unde ne opreau, dar cu multă frică reuşeau să strecoare vreo sticlă. Acestor ţărani le era interzis să aducă apă spre a o da [vinde – *n.m.]* însetaţilor din vagoane[CMLIV CMLV].

Ceea ce acest jandarm a uitat să adauge este că ţăranii s-au temut de el şi de camarazii săi, care primiseră ordin să îndepărteze pe oricine va încerca să se apropie de tren şi să vândă apă evreilor – la nevoie, chiar să tragă în el. „Civilii care dau apă [o fac] pe riscul lor"[CMLVI], li s-a spus jandarmilor într-un instructaj primit la Iaşi înainte de a pleca la Târgul Frumos pentru a prelua trenul.

CMLIII Depoziţia lui Burach Hart la Tribunalul Poporului din Iaşi, 21 iulie 1945, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 27, pp. 42-42b (USHMM, microfilm 48).

CMLIV Depoziţia lui David Mitelman la Tribunalul Poporului din Iaşi, 21 iulie 1945, *ibidem,* pp. 43-43b (sublinierea îmi aparţine).

CMLV Depoziţia lui Petru Dorobăţ (jandarm) (vezi *supra,* p. 266, nota 3), pp. 233b-234b.

CMLVI Depoziţia sub jurământ a lui Toader Amarandei (jandarm) (vezi *supra,* p. 266, nota 5).

Mirceşti

La 2 iulie, ora 3 noaptea, „trenul morţii” s-a oprit în staţia Mirceşti, după ce s-a întors de la Roman şi a staţionat de mai multe ori în câmp. Triandaf a plecat în grabă la clădirea gării şi a telefonat Inspectoratului Regional al Jandarmeriei din Roman, întrebând ce să facă. I s-a răspuns să continue să descarce cadavrele din tren. La cererea lui, i s-a trimis ca întărire un pluton de jandarmi[CMLVII], oamenii lui fiind extenuaţi. Trenul emana o duhoare care se simţea la 150 de metri. Şi Triandaf era obosit şi se tot plimba cu o sticluţă de colonie în mână şi cu o batistă la nas[CMLVIII]. Aristide Rauch, a cărui depoziţie seamănă mai mult cu prezentarea unor memorii, a lăsat o descriere fidelă a momentului opririi trenului în staţia Mirceşti: în gara Mirceşti trenul a fost oprit din nou şi atunci am observat că cei ce treceau pe lângă tren sau se apropiau, ţineau la nas batiste. Probabil că din cauza morţilor, murdăriei din vagoane şi a nevoilor care se făceau tot în vagoane trenul exala un miros pe care noi cei dinăuntru nu îl simţeam. Aici în gara Mirceşti au fost scoşi din nou morţii din vagoane şi tot aici am întâlnit un tren cu nemţi care se îndreptau spre front[1].

în ciuda duhorii, soldaţii germani s-au apropiat de tren – din curiozitate. Rauch a descris primul lor impuls de a fotografia. Au deschis uşile – sau aliaţii lor le-au deschis dinaintea lor – şi au fotografiat interiorul vagonului; şi când au constatat că evreii imploră apă, au vărsat chiar apă din ploscă. între timp, jandarmii au găsit o sursă de câştig rapid: „Pentru 10.000-20.000 de lei deschideau câte un minut sau două uşa vagonului pentru a intra puţin aer”, spune Rauch. Dar nu toţi germanii s-au mulţumit numai cu fotografierea. Câţiva evrei „au fost luaţi jos de către nemţii din vagoane, fotografiaţi şi împuşcaţi. La această scenă a asistat şi dl magistrat Triandaf. Printre cei omorâţi la Mirceşti se află şi prietenul meu Lipa Schwaltz, măcelar din strada Smârdan”, a declarat un evreu din vagonul care s-a „bucurat” de vizita soldaţilor germani[CMLIX CMLX]. Triandaf a negat, desigur, că a permis germanilor să tragă în evrei, dar jandarmul Amarandei, menţionat anterior, a spus că pe măsură ce „trenul morţii” se apropia de Roman, s-au înmulţit întâlnirile cu trenuri germane care se îndreptau spre front – şi „trupele germane trăgeau în aer şi în vagon[ul]” de care era răspunzător[CMLXI]. Evreii au putut declara numai despre ce au

---

CMLVII Depoziţia lui Triandaf la Tribunalul militar al Corpului 2 Armată, 10 septembrie 1941, *ibidem,* voi. 30, pp. 335-335b (în continuare: Depoziţia lui Triandaf din septembrie 1941) (USHMM, microfilm 48). Există numeroase documente despre deplasarea trenului la Mirceşti, dar autorul a preferat depoziţia lui Triandaf din anul 1941, deoarece nu există temerea că a fost falsificată.

CMLVIII Depoziţia lui Tobias Spivac la Tribunalul Poporului din Iaşi, 21 iulie 1945, *ibidem,* voi. 30, p. 46b.

CMLIX Declaraţia lui Aristide Rauch la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 14 mai 1945, *ibidem,* p. 83.

CMLX Depoziţia lui Herşcu Waldman la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 28 iunie 1945, *ibidem,* p. 35b.

CMLXI Depoziţia lui Toader Amarandei (jandarm) (vezi *supra,* p. 266, nota 5).

văzut, şi puţini dintre ei s-au întâlnit faţă în faţă cu soldaţi germani. Din câte se ştie, la Mirceşti s-a înregistrat singurul caz – în această odisee a „trenului morţii" – când soldaţi germani au tras în evrei. Unul dintre evrei a descris o faptă ieşită din comun a unui ofiţer german în mica staţie din Ruginoasa (înainte de Mirceşti): „A deschis vagonul în care eram eu şi ne-a dat o ladă cu zahăr, [o] lămâie şi două căldări cu apă"[CMLXII].

Marele Cartier General şi „trenul morţii"

„Marele Cartier General nu a ştiut nimic despre acest transport", s-a jurat colonelul Ilie Iliescu, şeful Secţiei a 4-a din Marele Cartier General, în aprilie 1945. Prin *transport* el s-a referit la „trenul morţii", fiindu-i încă greu să-i pronunţe numele, deoarece în acest caz ar fi trebuit să-şi asume şi răspunderea şi să explice cine l-a creat. Marele Cartier General şi colonelul însuşi se aflau la Roman, a adăugat el, când „cineva" (despre care colonelul nu-şi mai amintea cine a fost) „mi-a comunicat că în staţia Mirceşti a sosit un tren cu evacuaţi din Iaşi, care nu putea să-şi continue drumul spre Bucureşti (?) deoarece în vagoane sunt mulţi morţi, iar oamenii care au rămas în viaţă trebuie să primească apă, hrană şi asistenţă medicală".

Această declaraţie este un exemplu clasic de limbaj dublu, de inducere în eroare şi fugă de răspundere a unor importanţi militari români care au fost implicaţi în planificarea pogromului împotriva evreilor din Iaşi şi în aplicarea ordinului de a lichida cât mai mulţi evrei în „trenul morţii". Evreii n-au hotărât din proprie iniţiativă să se evacueze, n-au plecat în voiaj de plăcere la Bucureşti şi nu s-au sinucis pe drum, aşa cum se subînţelege din declaraţia colonelului Iliescu.

Iată care a fost în continuare versiunea sa: deşi, afirmă el, Marele Cartier General nu avea nici o idee despre existenţa acestui tren, el, în calitate de şef al Secţiei a 4-a a Marelui Cartier General (secţia de servicii şi staţionări), a hotărât din proprie iniţiativă să cerceteze situaţia pe teren şi l-a trimis la Mirceşti pe maiorul Simulescu şi pe maior dr. Nicolae Pârvulescu, ambii subalternii săi. Nu se ştie de ce, colonelul a uitat că „trenul morţii" mai fusese o dată la Roman, când se hotărâse îndepărtarea lui – pentru a preveni o întâlnire indezirabilă între mirosurile de putrefacţie umană şi nasurile sensibile ale generalului Antonescu şi ofiţerilor din Marele Cartier General, care staţionau şi ei la Roman.

CMLXII Depoziţia lui Beniamin Abramovici la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război de la Iaşi, 20 martie 1945, *ibidem,* voi. 30, p. 94 (USHMM, microfilm 48).

Colonelul Iliescu, care, precum am menţionat, hotărâse, potrivit afirmaţiilor sale, să trateze problema din proprie iniţiativă, a trimis cu maiorul Simulescu şi câţiva medici din spitalele militare din Roman, medicamente, pâine şi „un detaşament de jandarmi şi le-am dat depline puteri pentru a dispune toate cele necesare ameliorării situaţiei evreilor”[1].

De ce era necesară trimiterea, împreună cu medicii, a unui detaşament de jandarmi ? Despre asta colonelul nu a dat amănunte. Pentru a afla ce s-a întâmplat cu adevărat, trebuie să revenim la depoziţia lui Triandaf din septembrie 1941 : „trenul morţii” a sosit la Mirceşti în orele dimineţii, la 2 iulie 1941, „unde am fost opriţi pentru a continua scoaterea cadavrelor din vagoane” – a precizat Triandaf într-un document care nu a fost falsificat ulterior. După cum am spus, trenul ajunsese la Roman, de unde a fost întors la Mirceşti, pentru a soluţiona – aşa s-a crezut – problema mirosului neplăcut. Triandaf nu a menţionat în raport, dar deschiderea uşilor necesita întărirea forţelor. De aceea, a adăugat el, i s-a pus la dispoziţie un pluton de jandarmi de la Roman. Triandaf, prudent, s-a asigurat cu aprobări – a avut grijă să raporteze în timp real şi să obţină semnătura comandanţilor cu care a luat legătura:

> Am dat jos din vagoane un număr de 327 cadavre. Am raportat aceasta Inspectoratului de jandarmi prin nota telefonică nr. 3 ce am încredinţat-o spre expediere şefului de post din localitate încheiând şi un proces-verbal, care a fost semnat şi de către dl comandant al plutonului de jandarmi – *trimis pentru debarcarea cadavrelor.* Am plecat apoi din staţia Mirceşti spre Roman în seara aceleiaşi zile însă am fost opriţi în gara Săbăoani. Aici a venit de la Marele Cartier [General] din Roman dl maior Simulescu cu o comisie de medici militari care au *verificat starea sanitară a trenului* şi a procedat la coborârea cadavrelor ce se mai găseau în el. Această operaţie efectuată sub conducerea dlui maior Simulescu a durat toată noaptea [2/3 iulie]. S’a dat jos din vagoane aproximativ 300 cadavre iar în dimineaţa zilei următoare [la Roman] s’a distribuit evreilor din tren apă şi pâine ce a fost adusă de la manutanţa armatei din Roman[CMLXIII CMLXIV].

Lucrurile sunt clare: Marele Cartier General este cel care a întors trenul de la Roman la Mirceşti; a ordonat să fie coborâte acolo cadavrele ; a dat dispoziţie ca trenul să-şi continue drumul spre Săbăoani, unde a fost oprit pentru că încă nu i se putea permite să intre în Roman; a ordonat să se continue şi acolo debarcarea cadavrelor – şi nici o delegaţie de medici nu a sosit la Mirceşti (în afară de dr. Pârvulescu, care a venit singur). Medicii au venit la Săbăoani, ultima staţie înainte de Roman – reşedinţa provizorie a Marelui Cartier General pentru a se îngriji ca trenul să nu polueze aerul. Şi, în sfârşit, în fiecare loc unde a oprit trenul, autorităţile s-au îngrijit, în deplină coordonare, să aducă forţe proaspete de jandarmi pentru paza trenului şi încărcăturii sale.

Şeful biroului de transporturi din Marele Cartier General, maiorul Spiru Gherasim, a completat tabloul în ceea ce priveşte decizia de a

---

CMLXIII Declaraţia lui Ilie Iliescu (colonel), depusă la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 16 aprilie 1945, *ibidem,* voi. 38, pp. 66-67 (USHMM, microfilm 43).

CMLXIV Depoziţia lui Triandaf din septembrie 1941, pp. 335-336 (sublinierea îmi aparţine).

permite „trenului morţii” să intre în Roman. Marele Cartier General şi el personal, a declarat Gherasim, au sosit la Roman în seara zilei de 1 iulie. Şeful gării din Roman i-a raportat în cursul nopţii despre sosirea trenului cu evrei din Iaşi, „şi întrucât are morţi în vagoane nu poate fi tras în staţia Roman. El cerea lămuriri cum să procedeze”[1]. Trenul nu avea nici o definire, a susţinut Gherasim, „şi şeful de gară nu ştia dacă acest tren este militar sau civil”. Gherasim i-a cerut amănunte privind „conţinutul” trenului, iar după ce a aflat – iarăşi întâmplător – că este vorba de evrei evacuaţi din Iaşi, „i-am spus că acesta este un tren al Ministerului de Interne” şi l-a sfătuit să se adreseze prefectului şi comandantului Legiunii de jandarmi din Roman, pentru ca aceştia să dispună îngroparea morţilor din vagoane. Este locul să amintim că „trenul morţii” a fost format la Iaşi şi din ordinul delegatului Marelui Stat-Major în staţie, locotenent-colonelul Mavrichi, care s-a aflat în legătură permanentă cu Gherasim personal. Iar Gherasim afirmă că nu ştia despre ce tren era vorba şi că ar fi aflat doar atunci, din întâmplare, că în el s-ar afla cadavre.

Gherasim şi-a continuat scenariul: întrucât şeful gării era „un mic funcţionar”, căruia i-a fost teamă să trezească din somn doi şefi importanţi (dar nu i-a fost teamă să-l trezească din somn pe un şef de birou din Marele Cartier General), „atunci m’am oferit eu să fac aceasta pentru a debloca linia şi a o face liberă pentru transporturile militare”. Gherasim a descris ce a făcut, scoţând în evidenţă cine era stăpânul:

> Imediat am telefonat dlui prefect şi am spus că din ordinul dlui General-şef să se deplaseze la staţia Galbeni unde se află trenul garat şi să ia măsuri pentru îngroparea morţilor cu respectarea formelor civile (!) şi a da astfel posibilitatea trenului să-şi continue mersul după ordinele organului care a ordonat transportul[CMLXV CMLXVI].

Limbajul nebulos al unui ofiţer din Marele Cartier General nu poate fi înţeles fără a-l interpreta. Cine era generalul-şef în numele căruia a ordonat prefectului şi comandantului Legiunii de jandarmi să se deplaseze cât mai repede pentru a debloca linia – amândoi fiindu-i superiori în grad? Deşi nu a explicat, se ştie că era şeful Marelui Cartier General, generalul loaniţiu. Expresiile nebuloase de care s-a folosit Gherasim aveau scopul de a absolvi de răspundere Marele Cartier General, izolându-l de crimele împotriva evreilor. „Destinaţia” trenului era lichidarea evreilor, iar organul care a dispus transportarea lor – Ion Antonescu, prin intermediul Marelui Cartier General şi al Ministerului de Interne, aşa cum s-a demonstrat în capitolul referitor la „trenul morţii”.

Gherasim a crezut că morţii vor fi îngropaţi noaptea – dar în dimineaţa zilei de 2 iulie a aflat că dispoziţia lui nu a fost îndeplinită, „întrucât în cursul nopţii n’au putut fi îngropaţi”, şi că trenul se află garat în acelaşi loc. El a plecat la staţia Galbeni – aproape de Roman –, iar acolo s-a trezit

---

CMLXV Depoziţia lui Spiru Gherasim (locotenent-colonel) la Tribunalul special pentru judecarea vinovaţilor de catastrofa ţării, Bucureşti, 6 aprilie 1945, *ibidem,* voi. 38, pp. 40-41.

CMLXVI *Ibidem,* pp. 40b-41.

cu un nou necaz: „în gară erau două trenuri paralele, unul cu evreii deportaţi, spre Roman şi altul german în direcţia Paşcani”. Era groaznic, a recunoscut şeful biroului de transporturi din Marele Cartier General: „Acest tren care mirosea îngrozitor nici nu era primit în staţiuni, ci staţiona totdeauna în câmp astfel încât nici n’avea posibilitatea să avizeze autorităţile locale să ceară hrană şi apă”[1]. „Trenul morţii” staţionase deja în cel puţin zece gări înainte ca Gherasim să-l fi simţit. Problema nu era imposibilitatea de a raporta situaţia acestuia, ci ordinul categoric de *a interzice* evreilor apa, aerul şi hrana – pentru a-i lichida.

Gherasim s-a repezit să-i liniştească pe soldaţii germani care staţionau lângă cimitirul ambulant, dar, spre surprinderea lui, nu erau impresionaţi: „l-am văzut cum sorbeau cafeaua şi ungeau untul pe pâine. I-am întrebat cum pot să suporte acest miros şi încă să mănânce şi mi-au spus că nu-i impresionează”. Gherasim a încercat să accentueze în depoziţia sa cât de răi şi duri au fost acei germani care serveau cafeaua şi mâncau pâine cu unt în timp ce lângă ei staţiona un tren răspândind o duhoare de moarte insuportabilă.

„A fost o asemenea tragedie încât zguduia sufletul cel mai tare”[CMLXVII] [CMLXVIII], a adăugat el – şi de aici se subînţelege că germanii nu erau umani. Dar trenul şi moartea din interiorul lui au fost o creaţie românească, sub escorta soldaţilor români.

Gherasim s-a întors, după afirmaţiile sale, la Marele Cartier General, unde a luat imediat câteva măsuri: a ordonat Companiei sanitare nr. 4 din Roman să pună în funcţiune duşurile pentru ca evreii să se spele; a ordonat şefului de gară să tragă trenul pe linia companiei sanitare; a ordonat prefectului judeţului Roman să-l cheme imediat pe preşedintele Comunităţii evreieşti pentru a furniza îmbrăcăminte, hrană şi săpun pentru cca 1.200 de oameni – „cât am apreciat eu că sunt în tren” (în realitate, aşa cum i-a raportat Triandaf, care dăduse dispoziţie jandarmilor să-i numere pe evreii rămaşi în viaţă) – şi să trimită şi medici care să se ocupe de aspectul sanitar al problemei. Scopul lui nu-l constituiau evreii, ci murdăria creată – „Toate aceste dispoziţiuni s’au tradus imediat în fapt”[CMLXIX].

îngroparea cadavrelor la Mirceşti

Debarcarea cadavrelor din „trenul morţii” nu a început înainte de sosirea la faţa locului a unui pluton de jandarmi în frunte cu sublocotenentul Dumitru Popescu din Compania de poliţie nr. 60 din Roman. La orele amiezii, în ziua de 2 iulie, după o aşteptare de cel puţin

---

CMLXVII *Ibidem,* p. 42b.
CMLXVIII *Ibidem.*
CMLXIX *Ibidem,* p. 41b.

12 ore, s-au deschis uşile – nu toate o dată, pentru a nu pierde situaţia de sub control. Cine ştie ce erau în stare evreii să facă? Chiar să fugă, precum a afirmat Triandaf. Sursele româneşti au trecut cu vederea acest amănunt. Evrei cu mintea întreagă – şi aceştia rămăseseră puţini – au declarat că la Mirceşti au fost batjocoriţi atât morţii, cât şi cei vii. „Nici morţii n'au scăpat de batjocură", a scris un evreu despre modul în care au fost debarcate cadavrele la Mirceşti şi la Săbăoani: „Morţii au fost zvârliţi mai rău ca câinii într'un camion şi jefuiţi de tot ce aveau asupra lor"[1]. Sergentul-major Bratu a intrat în unul dintre vagoane cu revolverul în mână „şi a somat pe toţi care mai erau în viaţă să-i predea toate obiectele de valoare spunând evreilor că nu le vor mai folosi aceste obiecte căci toţi vor avea aceiaş soartă". Toţi i-au predat obiectele. Pe un evreu pe care îl cunoştea personal, pentru că serviseră în aceeaşi unitate militară, l-a silit „să-i predea ceasul lui de aur"[CMLXX CMLXXI].

Jandarmii care i-au schimbat pe cei din escortă au învăţat repede cum să-i zorească pe evrei să arunce cadavrele afară. într-un vagon, un jandarm a început să-i bată pe evrei: „De frică am închis [pe dinăuntru] uşa vagonului... totuşi mai târziu am deschis uşa vagonului la stăruinţa sergentului de jandarmi şi am scos morţii jos". în timp ce se desfăşura această „dispută", un alt jandarm a tras pe peron într-un copil evreu, care a murit pe loc[CMLXXII]. Aşteptarea îndelungată pe căldură, în aglomerarea refăcută de Triandaf la Târgul Frumos, printre cadavre în descompunere, şi îndeosebi ordinele şi înjurăturile jandarmilor lângă vagoanele care au fost deschise, ţipetele evreilor şi izbiturile cadavrelor azvârlite pe pământ au provocat într-o serie de vagoane ceea ce unul dintre supravieţuitori a numit „epidemie de nebunie"[CMLXXIII] : pierderea generală a senzaţiei de existenţă, strigarea mecanică şi repetată a cuvântului „apă", izbituri cu mâinile şi cu capul în pereţii vagonului pentru a atrage atenţia, cădere colectivă, coordonată parcă, într-o febră de nebunie provocată la toţi de obsesia apei, de dorinţa de a bea, în timp ce, din când în când, pe neaşteptate, câte un evreu cădea mort peste mormanul de cadavre, deşi doar cu câteva secunde înainte ţipase şi izbise.

Fără a folosi aceleaşi cuvinte, generalul dr. Gheorghe Pârvulescu a confirmat diagnosticul de „epidemie de nebunie". Generalul – profesor de medicină la Universitatea din Bucureşti şi şeful serviciului sanitar al Armatei a 3-a – a confirmat în depoziţia pe care a dat-o în favoarea lui Triandaf că la Comandamentul Armatei (care constituia o parte din Marele Cartier General) din Roman s-a primit ştirea că la Mirceşti se afla „un tren [care] nu poate înainta (!) din cauză că sunt morţi foarte mulţi şi

---

CMLXX Declaraţia lui Şmil Moise la Comunitatea din Iaşi, 4 septembrie 1944, *ibidem,* voi. 42, p. 402 (USHMM, microfilm 43).

CMLXXI Depoziţia sub jurământ a lui Moise Grinberg la Curtea de Apel din Bucureşti, 31 decembrie 1947, *ibidem,* voi. 1, partea I, p. 211b (USHMM, microfilm 47). Martorul i-a spus sergentului-major Brumă în loc de Bratu, dar se ştie că a fost un singur subofiţer în compania lui Triandaf.

CMLXXII Depoziţia sub jurământ a lui Nachman Aron la Curtea de Apel din Bucureşti, 31 decembrie 1947, *ibidem,* voi. 2, p. 7b (USHMM, microfilm 47).

CMLXXIII Depoziţia lui Lelyon Leizerovici (vezi *supra,* p. 269, nota 5).

cadavrele exală miros puternic" – formula sa pentru „trenul morţii" şi pentru faptul că Marele Cartier General era stăpân pe soarta lui. El a sosit la Mirceşti cu un automobil după ce morţii fuseseră deja coborâţi şi îngropaţi „la marginea unui sat lângă gară". „A fost ceva îngrozitor", a recunoscut generalul. „Toţi ţipau, cereau apă, aer, lumină."[CMLXXIV] După spusele sale, el a ordonat comandantului plutonului de jandarmi care se afla în gară să-i convoace pe ţărani – inclusiv femei şi copii – şi să le dea tuturor evreilor apă. Ce păcat că evreii n-au ţinut minte acest moment umanitar! El a minţit, aşa cum au minţit toţi responsabilii români pentru lichidarea evreilor prin interzicerea apei. Majoritatea evreilor au plecat din staţie fără să fi primit o singură picătură de apă şi fără ca măcar toţi morţii să fi fost coborâţi din tren. Dar, într-adevăr, după o deplasare de câţiva kilometri, care a durat câteva ore, trenul s-a oprit din nou, şi iar au fost debarcate cca 300 de cadavre (vezi *infra,* pp. 279 *sqq.).*

Pârvulescu, care nu a fost antisemit, a încercat să-l salveze pe Triandaf şi, la fel ca toţi românii „buni", a inventat o faptă umanitară. în una dintre depoziţiile sale, Triandaf a afirmat chiar că jandarmii au distribuit apă evreilor încă înainte de sosirea generalului,

> cu mijloace improvizate, de asemeni şi locuitorii din sat... *dădeau* evreilor diverse alimente pentru care ulterior după înapoierea evreilor din lagăr am aflat de la unii din ei, că se cereau preţuri deajuns de mari pentru o ceşcuţă de smântână (?) de exemplu[1].

împărţirea apei şi vânzarea smântânii (?) în vagoane la Mirceşti s-au petrecut numai la ancheta din anul 1945. După părerea sa, el, Triandaf, a acţionat cum trebuie: s-a grăbit să comunice superiorilor săi că a sosit la Mirceşti, iar aceştia s-au grăbit să trimită două camioane cu jandarmi din Roman şi chiar şi pe şeful serviciului sanitar al armatei, generalul Pârvulescu. „Din aceasta rezultă că activitatea mea era veşnic încunoştiinţată autorităţilor superioare militare *care lua masurile ce credea oportun"* – asta înseamnă că răspunderea nu este a lui, ci a autorităţilor superioare. El s-a îngrijit de coborârea cadavrelor în staţie, dar şi în această chestiune avea acoperire : „un proces-verbal semnat de mine şi de către dl slt. Popescu". Iar când l-a văzut pe general, „primul lucru pe care i l-am cerut a fost să intervie pentru a fi desărcinat din delegaţia primită arătându-i că *nu pot suporta cele ce eram obligat să văd"*[CMLXXV CMLXXVI]. Ceea ce Triandaf a fost obligat *să vadă* era ceea ce el personal a creat la Târgul Frumos şi ceea ce el ordonase jandarmilor să facă sau să nu facă.

în orice caz, în timp ce discuta cu generalul despre soarta sa vitregă (dacă într-adevăr aşa s-a întâmplat, întrucât în raportul său din septembrie 1941 nu există nici un indiciu despre repulsia pe care ar fi resimţit-o, ci se constată un sentiment de îndeplinire cât se poate de bine

---

CMLXXIV Declaraţia lui Gheorghe Pârvulescu (general dr.), şeful serviciului sanitar al Armatei *a* 3-a, Bucureşti, 30 decembrie 1944, *ibidem,* pp. 238-238b.

CMLXXV Proces-verbal de la ancheta acuzatului Aurel Triandaf la Tribunalul special pentru judecarea celor vinovaţi de dezastrul ţării din Bucureşti, 17 iulie 1945, *ibidem,* p. 40b.

CMLXXVI *Ibidem* (sublinierea îmi aparţine).

a unei misiuni dificile), jandarmii pe care el i-a cerut şi puţinii jandarmi din satul Mirceşti, întăriţi cu jandarmii obosiţi ai lui Triandaf, îşi făceau de cap. Şi ei au acţionat din sentimentul că viaţa evreilor din vagoane nu are nici o valoare. Iată cum descrie inginerul Mayer luhr „întâlnirile sale" de la Mirceşti:

> în zorii zilei de joi, după patru zile de chin, s'a dat ordin de a se da jos cadavrele, cadavre care intraseră în putrefacţie. Grosul cadavrelor au fost date jos în staţiile Mirceşti şi Săbăoani.
> în gara Mirceşti în timp ce dădeam jos cadavrele, un plutonier de jandarmi, şeful postului de jandarmi Mirceşti, după cum îl strigau subalternii jandarmi [Dumitru Băltaru – *n.m.]* a tras cu intenţia de a mă împuşca. Nu m'a nimerit, în schimb a împuşcat [mortal] doi evrei, unul era un tânăr Steinberg din strada Palat. înainte de a intra trenul în Roman, se oprise în câmpul liber. Uşa vagonului s'a deschis şi un sergent de jandarmi din garda criminalului Triandaf a intrat în vagon lovindu-ne cu patul armei şi bocancul, a început să facă numărătoarea noastră să vadă câţi au mai rămas. Prin loviturile sale de bocanc a omorât doi evrei, ne-a jefuit de ce mai aveam asupra noastră şi apoi a părăsit vagonul[CMLXXVII].

îngroparea cadavrelor s-a făcut după metodele de la Iaşi şi Târgul Frumos, dar la Mirceşti totul trebuia improvizat. Cu misiunea îngropării a fost însărcinat comandantul plutonului de jandarmi convocat de la Roman, sublocotenentul Popescu, şi comandantul postului de jandarmi din sat, Dumitru Baltaru, care au hotărât să folosească cele două camioane cu care fusese transportat plutonul din Roman. Cadavrele au fost azvârlite din tren în unul dintre camioane în staţia Mirceşti, iar restul pe jos. Cei doi comandanţi, însoţiţi de şase jandarmi, au plecat în zorii zilei cu al doilea camion la câmp, în căutare de gropari şi a unui loc de îngropare.

Pe drum l-au găsit pe ţăranul loji Rediu, care ieşise să-şi prăşească parcela de porumb – „Ei m'au oprit din drum şi mi-au spus să iau un hârleţ căci trebuie să sap o groapă". Comandantul postului de jandarmi şi-a continuat drumul, a mobilizat alţi ţărani, le-a ordonat să sape pe izlazul satului o groapă de 30 m lungime, 3 m lăţime şi 3 m adâncime. „Când groapa a fost aproape gata, soldaţii cu două camioane au început să care cadavre. "[1] Totul s-a făcut la repezeală, pentru a purifica repede spaţiul înconjurător – înainte ca trenul generalului Antonescu să treacă, poate, prin staţie. Din cauza grabei, mormântul comun a fost săpat lângă satul Jugani, fără să se cerceteze împrejurimile. A doua zi, 3 iulie, prefectul Captaru a raportat că

> Directorul Societăţii Apelor Potabile din Iaşi ne aduce ia cunoştinţă că în dreptul satului Jugani din judeţul Roman s'a făcut o groapă comună chiar lângă conducta de apă ce alimentează oraşele Roman, Târgul Frumos şi Iaşi, unde au îngropat un număr de 327

CMLXXVII Declaraţia lui Mayer luhr la Tribunalul Poporului din Iaşi, fără dată (mai 1945), *ibidem,* p. 88.

cadavre, expunând la infectare apa care alimentează populaţia acestor oraşe[CMLXXVIII] [CMLXXIX].

Prefectul a cerut Ministerului de Interne să ordone dezgroparea cadavrelor şi reînhumarea lor în alt loc, iar adjunctul prefectului judeţului Roman, Alexandru Teodorescu, a fost trimis să supravegheze operaţiunea – cadavrele au fost într-adevăr scoase, de către ţărani, după câteva zile (jandarmii puteau foarte simplu să reţină orice ţăran şi să-l oblige să execute orice muncă). Cadavrele descompuse au fost de data aceasta transportate cu căruţe „în interiorul comunei, fiind îngropate la liziera satului Jugani”[CMLXXX]. Acest mormânt comun a rămas fără nici un însemn până în ziua de azi. Conducta de apă Timişeşti-Iaşi a fost salvată de infectare.

După cum am menţionat, în afară de raportul trimis Inspectoratului Regional al Jandarmeriei din Roman, Triandaf a avut grijă ca sublocotenentul Popescu să semneze un raport intermediar – în lipsa hârtiei, a rupt o foaie din carnetul cu formulare al comandantului postului local de jandarmi, a scris cu mâna lui că la Mirceşti au fost descărcate, „din trenul cu evrei, un număr de 327 cadavre ce au fost înmormântate în marginea satului Jugani – Roman”, după care l-a pus şi pe Popescu, sosit din Roman cu plutonul său să-l ajute pe colegul din Iaşi, să semneze foaia[CMLXXXI]. Pagina a luat-o cu el.

Comandantul Legiunii de jandarmi din Roman a trimis (pe baza raportului lui Triandaf) un raport oficial, după toate regulile, şi secret către Inspectoratul General al Jandarmeriei, în care a notat în mod clar că la 2 iulie, *„în conformitate cu ordinul Marelui Cartier General",* pe câmpiile de-a lungul râului Şiret, lângă Mirceşti, au fost îngropaţi „un număr de 327 evrei bărbaţi de toate vârstele, aduşi cu trenul din Iaşi în vagoane închise”. A doua zi, locotenent-colonelul Nicolae Ştefănescu a adăugat că pe terenul satului Săbăoani au fost îngropaţi alţi 172 de evrei care muriseră în acelaşi tren[1]. El a minţit – sau i s-a ordonat să mintă: la Săbăoani au fost descărcaţi şi îngropaţi peste 300 de evrei.

CMLXXVIII Declaraţia ţăranului loji Rediu din Mirceşti, 26 iulie 1945, *ibidem,* voi. 38, p. 58 (USHMM, microfilm 43). Declaraţia este dactilografiată, după modelul declaraţiilor pe care Siguranţa i-a pus pe groparii evrei din Iaşi să le semneze în 1945, şi, aparent, ar cuprinde numărul exact al cadavrelor îngropate la Mirceşti – 273. Ţăranul care a semnat-o şi doi ţărani analfabeţi care şi-au pus degetul în loc de semnătură n-au putut şti cu exactitate numărul cadavrelor îngropate. Prefectul Captaru a raportat la 3 iulie că în acest loc au fost îngropate 327 de cadavre şi nu 273 (asemănarea între cifre şi schimbarea ordinii lor nu sunt, probabil, întâmplătoare).

CMLXXIX Copie a raportului prefectului Captaru către ministrul de Interne, 3 iulie 1941, *ibidem,* voi. 35, p. 82 (USHMM, microfilm 43).

CMLXXX Depoziţia lui Uşer Beram (avocat) din Roman la Tribunalul Poporului, *ibidem,* voi. 38, p. 63.

CMLXXXI Raportul lui Triandaf din 3 iulie 1941 despre înhumarea a 327 de cadavre de evrei lângă satul Jugani, *ibidem,* voi. 30, p. 218 (USHMM, microfilm 48).

Săbăoani

în seara zilei de 2 iulie, „trenul morţii” a plecat din Mirceşti spre Roman – nu toate vagoanele fuseseră deschise şi nu toate cadavrele fuseseră descărcate. Trenul s-a oprit din nou în staţia Săbăoani – la 10 km de Mirceşti –, la ordinul Marelui Cartier General, având interdicţie să intre în Roman. Cu toate că, potrivit cifrelor oficiale falsificate, fuseseră descărcate 1.600 de cadavre, trenul mai era încă un cimitir ambulant. Colonelul Ilie Iliescu, şef de departament în Marele Cartier General, l-a trimis la Săbăoani pe comandantul secţiei tehnice de transport şi combustibil, maiorul Virgil Simulescu, în fruntea unui grup de medici militari. Triandaf a raportat în septembrie 1941 că o comisie de medici a sosit să verifice „starea sanitară a trenului şi a procedat la coborârea cadavrelor ce se mai găseau în el”[CMLXXXII CMLXXXIII]. întreaga operaţiune a fost condusă de Simulescu. în aprilie 1945, Simulescu a declarat că respectiva comisie venise „pentru a da asistenţă medicală unui tren încărcat cu evrei”[CMLXXXIV]. Dar în iunie 1948, când a devenit clar că medicii din comisie nu au acordat nici un fel de asistenţă evreilor, Simulescu a pretins că de fapt nu a avut nici o misiune: „Eu neavând decât misiunea de a transporta această comisie, nu m’am interesat de activitatea ei”[CMLXXXV]. Cu alte cuvinte, Simulescu a venit la Săbăoani ca turist.

în fruntea grupului de medici militari s-a aflat maiorul dr. Nicolae Pârvulescu. Medicii au sosit în seara zilei de 2 iulie, în două maşini. „în drum” spre Săbăoani, a adăugat Simulescu, „am luat medicamente de la o formaţie militară din Roman”, ca şi cum ar fi plecat, într-adevăr, să acorde asistenţă medicală evreilor. După spusele sale, el nu a ştiut „de unde venea trenul, ce destinaţie avea şi motivele pentru care erau îmbarcaţi evreii”. Nu ştia nimic. Un şef de secţie de la Marele Cartier General şi o comisie de 4-5 medici militari au plecat spre o ţară neidentificată, să descopere urmele unui tren necunoscut, care sosise cu cadavre neidentificate într-o gară mică şi exotică din stepa râului Şiret... la 15 km de Marele Cartier General!'.

în primul moment cum m’am prezentat dlui maior Simulescu – afirmă Triandaf în 1945 – *i-am arătat situaţiunea în care sunt, cum şi extenuarea în care mă aflam,* cerându-i să intervie să mi se retragă delegaţiunea de a mai păzi trenul... După aceia d-sa a procedat la scoaterea cadavrelor din vagoane. Această operaţiune a durat tot timpul nopţii de 2 iulie spre 3 iulie 1941 şi în acelaşi timp comisia de medici mai sus arătată a examinat starea

CMLXXXII Raport secret nr. 1324 al comandantului Legiunii de jandarmi Roman, Nicolae Ştefănescu, către Inspectoratul General al Jandarmeriei din Bucureşti, 4 iulie 1941, în Ancei, *Documents,* II, nr. 159, p. 443 (sublinierea îmi aparţine).

CMLXXXIII Depoziţia lui Triandaf din septembrie 1941, pp. 335b-336.

CMLXXXIV Depoziţia lui Virgil Simulescu (locotenent-colonel) la Tribunalul special pentru judecarea celor vinovaţi de dezastrul ţării din Bucureşti, 10 aprilie 1945, *ibidem,* voi. 38, p. 43 (USHMM, microfilm 43).

CMLXXXV Depoziţia sub jurământ a lui Virgil Simulescu (colonel) la şedinţa Tribunalului din Bucureşti, 18 iunie 1948, *ibidem,* voi. 1, partea a Il-a, p. 711 (USHMM, microfilm 47).

sanitară a trenului[CMLXXXVI CMLXXXVII].

Rolul medicilor militari nu era să examineze situaţia evreilor, să le acorde un minim ajutor, să le distribuie apă, să le bandajeze rănile, să ia hotărâri privind internarea răniţilor, să decidă cine are şanse să trăiască, sau măcar să oprească hemoragii – misiunea lor era să se îngrijească de reducerea primejdiei ecologice şi a poluării cauzate de existenţa unui cimitir deschis şi mobil, să se îngrijească de debarcarea cadavrelor şi, dacă se poate, de curăţarea trenului – ceea ce au făcut parţial. Medicii români veniseră să se ocupe de tren, nu de evrei! Dar în timpul anchetei şi la proces, atât Simulescu, cât şi dr. Pârvulescu au pretins că s-au îngrijit să distribuie apă şi hrană evreilor:

> Evreii aflaţi în vagoane care mai erau în viaţă erau în cea mai mare parte aproape goi... Am constatat că în vagon erau 70-80 oameni, ceea ce înseamnă că erau atât de înghesuiţi unii în alţii, încât nu se puteau mişca... Am dat jos din vagoane pe cei morţi, am trecut într'un vagon pe cei bolnavi, am curăţit vagoanele întrebuinţând pe [evreii] cei sănătoşi. Este adevărat că evreii din vagoane au fost trataţi neomenos fiind încărcaţi prea mulţi într-uh vagon pe o căldură toridă de vară. Am luat împreună cu dr. N. Pârvulescu măsura de a li se servi apă şi pâine, ceea ce am şi făcut aducând apă din satul Săbăoani cu săcele şi pâine de la Roman. Am raportat şefului de secţie (de la M.C.G.) măsurile care le-a aprobat imediat. Morţii triaţi din tren *au fost îngropaţi* într-o groapă comună *în asistenţa medicilor.* După terminarea misiunii am raportat neomenia tratamentului la care au fost supuşi evreii îmbarcaţi în tren... Oamenii din tren erau înnebuniţi de sete şi în vagon erau de-a valma morţi, bolnavi şi cei valizi[CMLXXXVIII].

Atât Simulescu, cât şi dr, Pârvulescu au minţit în tot ce au spus cu privire la apă, pâine, concentrarea „bolnavilor” într-un singur vagon sau curăţarea vagoanelor. în „trenul morţii” n-au existat bolnavi. Erau răniţi care au fost bătuţi cu sălbăticie, oase frânte în bătăi sau împuşcaţi – iar numărul lor era atât de mare, încât nu puteau fi concentraţi într-un singur vagon. Apa – atât de scumpă – nu a fost dată până la Roman. Dar această

CMLXXXVI De reţinut faptul că în timpul îndelungatei sale deplasări, „trenul morţii” a parcurs distanţe relativ scurte: Iaşi – Târgul Frumos – 40 km; Târgul Frumos – Mirceşti – 45 km; Mirceşti – Săbăoani – 10 km; Săbăoani – Roman – 15 km; în total: 110 km de la Iaşi la Roman.

CMLXXXVII Depoziţia acuzatului Aurel Triandaf la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război de la Bucureşti, 17 iulie 1945, *ibidem,* voi. 30, p. 41 (USHMM, microfilm 48) (sublinierea îmi aparţine). Triandaf a minţit în legătură cu cererea sa de a fi eliberat din funcţie. El a făcut parte din unităţile de jandarmi şi a fost numit în funcţie de comandantul forţelor de jandarmerie din judeţul Iaşi, colonelul Bădescu, care era subordonat Inspectoratului General al Jandarmeriei din Ministerul de Interne, şi nu Marelui Stat-Major sau Marelui Cartier General. După cum am menţionat, în depoziţia sa din septembrie 1941 nu există nici o referinţă privind cererea sa de a fi eliberat din funcţia de comandant al „trenului morţii”. „Vagoanele au fost deschise până la ultimul”, a declarat Triandaf în anul 1945, „şi în cursul acelei nopţi toate cadavrele din tren au fost scoase”. Acesta a fost tot tratamentul „medical” acordat evreilor. Numai dimineaţa, a adăugat el, s-a împărţit evreilor apă şi pâine. S-a dat apă evreilor numai în câteva vagoane, nu. în toate! Majoritatea evreilor n-au băut apă până la Roman.

CMLXXXVIII Depoziţia lui Virgil Simulescu (vezi *supra,* p. 279, nota 3), pp. 43-43b (sublinierile îmi aparţin).

descriere a unui ofiţer de la Marele Cartier General a confirmat depoziţiile evreilor privind starea trenului, care până la Roman a fost comandat de Triandaf. La Roman, alţi români cu funcţii importante, care n-au fost implicaţi în atrocităţi, au confirmat starea evreilor deţinuţi.

în iulie 1948, în depoziţia făcută sub jurământ înainte de pronunţarea sentinţei, maiorul Spiru Gherasim a confirmat că la Săbăoani nu s-a dat apă evreilor. Trenul, a spus de data aceasta Gherasim, a fost garat fără locomotivă, pe o linie părăsită. „De la o distanţă de 150 metri nu se putea merge decât cu batista la nas din cauza mirosului de cadavre. ” Triandaf i-a spus „că nu are hrană nici pentru oamenii de pază şi că e ţinut în gara Săbăoani fără locomotivă. Evreii cereau pe ferestruici apă. *Apă nu le da nimeni”.* Gherasim s-a înapoiat la Roman şi a raportat situaţia la Marele Cartier General – generalului Tătăranu. De data aceasta, ofiţerul şi-a amintit că de fapt a acţionat din ordin şi cu deplină autoritate. Generalul Tătăranu, aflat şi el la Roman, l-a împuternicit să ia măsurile necesare (deci Gherasim a acţionat în numele Marelui Cartier General şi nu s-a oferit „voluntar” să trateze chestiunea „trenului morţii”, aşa cum afirmase în 1945):

> Am ordonat ca trenul baie de la compania sanitară [la Roman] să fie imediat pus în funcţiune.
> Am anunţat Comunitatea din Roman să aducă medici şi ajutoarele necesare. Am trimis locomotiva din Roman să aducă trenul din Săbăoani trăgându-l pe linia companiei sanitare[1].

în ultimul moment, înainte de pronunţarea sentinţei în procesul criminalilor de la Iaşi, Gherasim (atunci locotenent-colonel) a confirmat că „trenul morţii” a fost abandonat în staţia Săbăoani, că, exceptând un vagon sau două, nu s-a distribuit apă evreilor, că trenul mai răspândea încă la mare distanţă miros de cadavre, că hotărârile cu privire la „trenul morţii” au fost luate la nivelul şefului adjunct al Marelui Cartier General şi că singurul „ajutor” pe care urmau să-l acorde evreilor era îmbăierea, evreii din Roman fiind cei cărora li s-a cerut să se ocupe de acest lucru.

Aproape toate depoziţiile militarilor şi medicilor militari cu privire la Săbăoani au fost mincinoase. în afară de un vagon sau două, nu s-a dat apă evreilor. Când au ajuns la Roman, aproape că nu au fost în stare să bea apă din cauza deshidratării (vezi *infra,* pp. 284-285)[CMLXXXIX CMXC].

CMLXXXIX Depoziţia sub jurământ a şefului secţiei de transporturi din Marele Cartier General, Spiru Gherasim, la şedinţa Tribunalului din Bucureşti, 22 iunie 1948, *ibidem,* voi. 1, partea a II-a, p. 597 (USHMM, microfilm 47).

CMXC Singura depoziţie despre o distribuire de apă şi pâine în staţia Săbăoani îi aparţine lui Aristide Rauch, şi este considerată o depoziţie demnă de încredere. Rauch a declarat că în fiecare vagon s-a cerut să se comunice câţi evrei au rămas în viaţă; „apoi a venit cu căldări cu apă şi căni mari şi au început să dea tuturor. Doi din vagonul nostru au băut fiecare cel mult 3 căni de acestea însă la un moment dat au început să verse toată această apă băută [atât de] repede. După ce ni s'a dat şi câte o pâine, trenul a plecat mai departe şi s'a oprit... la Roman” *(ibidem,* voi. 30, p. 83, copie USHMM, microfilm 48). Bazându-ne pe această declaraţie, se poate spune că într-un vagon sau două s-a dat apă, dar majoritatea evreilor nu au primit apă nici la Mirceşti şi nici la Săbăoani, după cum se

Debarcarea cadavrelor în staţia Săbăoani s-a făcut de data aceasta în noaptea de 2/3 iulie 1941, precum ceruse Simulescu să se facă la Mirceşti. Toate vagoanele au fost deschise, iar o comisie de medici „a examinat starea sanitară a trenului”. Toate cadavrele au fost azvârlite afară, însă când trenul a sosit – a doua zi, la ora 2.30 – la Roman, din nou existau cadavre. La debarcarea lor a ajutat şi plutonul de jandarmi care venise de la Roman la Mirceşti şi a însoţit „trenul morţii” până la Săbăoani[CMXCI].

în ceea ce priveşte înhumarea, la Săbăoani s-a realizat imposibilul: s-a executat ordinul Marelui Cartier General pe care jandarmii nu reuşiseră să-l îndeplinească la Mirceşti – îngroparea în cursul nopţii. La dispoziţia comandantului Legiunii de jandarmi din Roman, Ştefanescu, comandantul postului local de jandarmi, sergentul-major Cipoiu, a plecat cu maşina să caute gropari şi un teren pentru îngropare, la ora 21.30, şi l-a găsit pe primarul satului, Frantz Perea:

> Mi-a spus să mă urc în maşină cu el, să mergem spre gară. M'am urcat, ajunşi în gară, am văzut un tren lung cu vagoane închise şi oameni care sbierau „apă” şi „aer”. Acolo am văzut un maior de la jandarmi, Ştefănescu, comandantul Legiunii de jandarmi Roman, şi mi-a dat ordin să scot nişte oameni [la lucru] căci am de îngropat nişte morţi.
> M-a întrebat unde poate să fie un loc pentru îngropat. Mi-a spus că la cimitirful satului] nu se poate. L-am întrebat mirat de ce nu se poate, dacă sunt oameni trebuie îngropaţi unde sunt şi ceilalţi. Mi-a răspuns că aceştia trebuie să fie îngropaţi în cimitirul cailor şi atunci m'a luat cu dânsul să căutăm un loc pe câmp[1].

Cei doi au plecat cu maşina noaptea să caute un loc pentru îngropare – l-au găsit pe o colină, la un kilometru şi jumătate de gară. Primarul s-a înapoiat cu maşina în sat şi a început să trezească ţărani şi să-i mobilizeze pentru misiune: „S'a săpat două gropi de circa 12 metri lungime, vreo 4 metri lăţime şi adâncă de vreo 2 metri. Când prima groapă a fost gata, un camion escortat de soldaţi a început să care cadavrele”. Jandarmii au călătorit cu camioane, după modelul voiajului făcut de soldaţi la Târgul Frumos. „Cadavrele au fost aruncate unele peste altele” şi, în sfârşit, au fost acoperite cu pământ. Sergentul-major Cipoiu i-a spus primarului că au fost cca 180 de cadavre. A minţit, după cum a minţit şi comandantul Legiunii de jandarmi când a raportat acest număr. Triandaf a menţionat în septembrie 1941 că operaţiunea de debarcare a cadavrelor a fost executată la ordinul maiorului Simulescu „de la Marele Cartier General” şi a continuat toată noaptea: „S'a dat jos din vagoane aproximativ 300 cadavre”[CMXCII CMXCIII]. Primarul satului a adăugat că jandarmii au interzis locuitorilor satului să se apropie de gară – „Munca aceasta [îngroparea] a

---

stabilise când „trenul morţii” a staţionat la Roman (vezi *infra,* pp. 287-288).

CMXCI Proces-verbal de la anchetarea acuzatului Aurel Triandaf (vezi *supra,* pp. 277, nota 1), p. 41.

CMXCII Declaraţia lui Frantz Perea (primar în Săbăoani) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 26 iulie 1945, *ibidem,* voi. 38, p. 57.

CMXCIII Depoziţia lui Triandaf din septembrie 1941, p. 336.

durat de la orele 10.30 seara şi până dimineaţa"[CMXCIV].

Obiectivele trimisului Marelui Cartier General au fost îndeplinite în totaliate: cadavrele au fost îngropate noaptea; sătenii au fost ţinuţi departe de tren; locul îngropării a rămas fără indicaţie, contopindu-se în cele din urmă cu peisajul înconjurător. Doar într-o singură chestiune a eşuat Simulescu: evreii au fost totuşi îngropaţi pe câmp şi nu în cimitirul de cai.

Se ştie că împreună cu cadavrele au fost îngropate şi hainele, care mai înainte fuseseră aduse separat. Comandantul postului local de poliţie a îngropat şi lista nominală, pregătită conform unor documente găsite parţial în hainele victimelor. De asemenea, s-a aflat mai târziu că un număr de câteva zeci de cadavre au fost coborâte în gara Hălăuceşti – o staţie înainte de Mirceşti. Potrivit afirmaţiilor unuia dintre fruntaşii Comunităţii din Roman, avocatul Uşer Beram, la Hălăuceşti, Mirceşti şi Săbăoani au fost îngropaţi aproximativ 700 de evrei – număr care corespunde aproape cu cel din rapoartele oficiale ale lui Triandaf[CMXCV]. „Regimul sub care erau trataţi aceşti deportaţi a fost impus de Ministerul de Interne", a declarat maiorul Gherasim, în încercarea de a absolvi Marele Cartier General de răspunderea pentru „trenul morţii"[1].

La 3 iulie, ora 14.30, s-a încheiat a doua etapă din planul de lichidare a evreilor din Iaşi. Trenul a intrat în gara Roman, pe linia companiei sanitare. „Călătoria groaznică cu două staţii înainte şi trei înapoi către necunoscut"[CMXCVI] [CMXCVII] (după cum a caracterizat-o unul dintre evrei) a luat sfârşit. Pe platforma din fruntea trenului era atârnat un cadavru – cadavrul tânărului Jac Teitler. Era unul dintre fiii Paulei Teitler, care ceruse să fie arestată în ziua pogromului pentru a-şi găsi fiii şi i-a căutat printre mormanele de cadavre însângerate stivuite în curtea Chesturii.

încă din vara anului 1941, secretarul Comunităţii din Roman, avocatul Beram, a reuşit să cumpere fotografii făcute de un german din organizaţia *Todt* de-a lungul rutei parcurse de tren între Iaşi şi Roman, inclusiv în staţii intermediare. în septembrie 1941, el a predat fotografiile preşedintelui Federaţiei Uniunilor de Comunităţi, Filderman, „cu ocazia convocării reprezentanţilor comunităţilor la Bucureşti pentru subscrieri la împrumutul Reîntregirii". După afirmaţiile martorului, Filderman a transmis fotografiile Ambasadei Elveţiei la Bucureşti[CMXCVIII].

CMXCIV Declaraţia primarului din Săbăoani (vezi *supra,* nota 1).

CMXCV Depoziţia lui Uşer Beram (vezi *supra,* p. 278, nota 3), pp. 63-63b.

CMXCVI Vezi *supra,* p. 274, nota 1 (p. 42).

CMXCVII Declaraţia lui Samoil Boghen la Comunitate, depusă la Poliţia din Iaşi, fără dată (septembrie 1944), *ibidem,* voi. 42, p. 410b (USHMM, microfilm 43).

CMXCVIII Privire generală a secretarului Comunităţii din Roman, avocatul Uşer Beram, despre Comunitatea din Roman în perioada prigoanei, fără dată (1959), Arhiva Yad Vashem, 033-877, p. 13.

„Rebelii” la Roman

Marele Cartier General a ordonat deschiderea trenului la Săbăoani, Marele Cartier General a dispus continuarea călătoriei spre la Roman; Marele Cartier General a aprobat cererea de înlocuire a tuturor vagoanelor cu un tren nou, „pentru că era imposibil de dezinfectat trenul, pentru ca să se poată face [în continuare] călătoria în bune condiţiuni”, prefectul de Ia Roman fiind însărcinat să conducă toată operaţiunea. Dar, a adăugat prefectul, nu era necesar să se raporteze în scris despre această activitate, „deoarece un delegat al Marelui Cartier General asista aproape permanent la această operaţiune”. Prefectul a raportat *verbal* generalului Tătăranu despre desfăşurarea operaţiunii, până la terminarea ei[CMXCIX]. Aşa a descris starea trenului – nu situaţia evreilor – prefectul judeţului Roman, generalul Romulus Stănescu, în iulie 1945. Marele Cartier General a stabilit deci că nu se putea continua călătoria prin ţară cu o calamitate ecologică – prin urmare, trebuiau descărcate şi îngropate toate cadavrele, şi spălaţi trenul şi evreii. Şi deoarece trenul nu putea fi „spălat”, fiind prea murdar, a acceptat să-l schimbe, dar a ordonat continuarea cu orice preţ a drumului spre destinaţie. Ca şi la Târgul Frumos şi la Roman, Marele Cartier General a ordonat Comunităţii evreieşti să acorde asistenţă deţinuţilor – şi, după cum vom vedea, a alocat întregii operaţiuni câteva ore; mai precis, de la sosirea trenului în gară, la ora 14.30, şi până la intrarea în vigoare a stării excepţionale pentru evrei, la ora 18.00. Responsabilul direct al operaţiunii a fost adjunctul şefului Marelui Stat-Major, generalul Nicolae Tătăranu. Deşi nu s-a spus, în spatele schimbării tratamentului faţă de „rebelii din Iaşi” s-a aflat grija de a preveni o încrucişare a „trenului morţii”, care răspândea o duhoare puternică, cu trenul lui Antonescu şi al Marelui Cartier General. Trenul Marelui Cartier General staţiona atunci, şi el, la Roman, în drum spre Iaşi. Nu s-a dat nici un ordin privind încetarea „disciplinei apei”, acest mijloc de lichidare încetând la Roman, în mare măsură datorită unei iniţiative curajoase a unei romånce care s-a aflat în fruntea filialei locale a Crucii Roşii (vezi *infra,* pp. 288 *sqq.).* Un număr de factori au determinat ca la Roman, „pasagerii” evrei ai trenului să nu aibă parte de „tratamentul” de la Târgul Frumos. Totul putea să fie la fel: şi la Roman au fost coborâte cadavre, şi aici Comunitatea a primit ordin să-i ajute pe deţinuţi, şi aici au existat funcţionari şi ofiţeri care au vrut să facă rău şi să saboteze. însă, cu cât „trenul morţii” se îndepărta mai mult de Iaşi, cu atât se aflau în jurul său din ce în ce mai puţini militari şi civili cu funcţii de răspundere care aveau cunoştinţă de secretul pregătirii pogromului – care ştiau secretul planului de lichidare a populaţiei evreieşti din Iaşi. Pogromul a fost planificat şi pregătit de o secţie a Marelui Cartier General şi de un birou din Serviciul Special de Informaţii. Acesta a fost un secret

CMXCIX Depoziţia generalului Romulus Stănescu (prefectul judeţului Roman) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 11 iulie 1945, *ibidem,* voi. 38, p. 64 (USHMM, microfilm 43) (sublinierea îmi aparţine).

pe care nu-l ştiau toţi cei cu funcţii de răspundere din zonele prin care a trecut „trenul morţii”. Pentru aceştia era suficient că în tren se aflau arestaţi rebeli iudeo-comunişti care au deschis focul împotriva soldaţilor români şi germani din Iaşi pentru ca ura naturală pe care o trezeau duşmanii naţiunii româneşti să-şi facă efectul. Nu ca la Iaşi, la Târgul Frumos şi în celelalte staţii, la Roman s-au întâlnit două extreme ale aceleiaşi afaceri – decidenţii şi deţinuţii: Marele Cartier General, prin adjunctul şefului Marelui Stat-Major, şi un şef de secţie şi un şef de birou care-i sunt subordonaţi, şi supravieţuitorii trenului – pe care aceşti ofiţeri l-au creat şi i-au urmărit deplasarea.

Tot ceea ce prefectul Romanului şi-a amintit în 1945 despre tren a fost că „cu ocazia debarcării evreilor din vagoane s’au găsit un număr de cadavre, nu ştiu precis câţi”. Prefectul nu mai ştia precis dacă au fost urcaţi din nou în vagoane toţi evreii, sănătoşi sau bolnavi. „Ştiu numai că au fost reîmbarcaţi toţi cei sănătoşi”[1] – amănunt care, desigur, nu era corect, întrucât au fost urcaţi şi muribunzi. Ca de obicei, evreii au ţinut minte mai multe lucruri, în gară s-au aflat patru delegaţi ai Comunităţii şi trei medici evrei, medici români, sanitari şi soldaţi din Compania sanitară nr. 4. La 3 iulie, la ora 14.30, trenul s-a oprit pe peronul companiei sanitare, în afara câmpului vizual al pasagerilor sau al trecătorilor. Cu circa trei ore mai devreme, unul dintre fruntaşii Comunităţii, David Laufer, a fost chemat la statul-major al Armatei a 3-a, iar un colonel a cerut Comunităţii să pregătească lenjerie şi alimente pentru trenul cu evrei din Iaşi, în care se află „între ei şi câţiva morţi”, fără a-i descrie pe aceşti evrei ca rebeli care au tras în armată. Comunitatea a primit aprobarea să trimită nu mai mult decât patru reprezentanţi care să fie prezenţi pe peron:

> La deschiderea vagoanelor, s’a văzut un spectacol îngrozitor, morţii erau amestecaţi cu cei vii, nu mai puteau să răsufle şi să comunice decât prin semne, cereau apă. S’a început coborârea celor care mai erau în viaţă, care prezentau un aspect jalnic, aproape complet dezbrăcaţi, plini de sânge pe corp şi cu feţele înnebunite de groază, încât abea puteau să se mişte[M MI].

Dr. Avram losef a constatat că evreii care au coborât din tren

> erau plini de sânge şi cu mari plăgi, din care supurau. Aceste răni proveneau din lovituri de corpuri contondente, toţi erau ameţiţi, încât abea puteau să se menţină pe picioare[1],

„ei neputând să deschidă gura ca să bea apă”, a adăugat dr. Leon Herşcu, medic evreu din Iaşi care fusese mobilizat la compania sanitară din Roman[MII MIII]. De fapt, nimeni nu le-a permis medicilor evrei şi români să

M *Ibidem,* p. 64b.

MI Declaraţia sub jurământ a lui David Laufer la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 26 iulie 1945, *ibidem,* voi. 38, p. 62.

MII Declaraţia sub jurământ a lui Avram losef (medic) la Tribunalul Poporului, 26 iulie 1945, *ibidem,* p. 63.

MIII Depoziţia Leon Herşcu (medic) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 18 mai 1945, *ibidem,* p. 68.

dea apă evreilor. A fost o reacţie spontană a medicilor la vederea unor fiinţe umane care au fost umilite până la extrem, ceea ce nu a fost pe placul a doi căpitani din Armata a 3-a: „Aceşti căpitani... m'au ameninţat cu revolverele întinse că mă împuşcă pe motivul că dau apă la comuniştii ieşeni, învinuin- du-mă că sunt un comunist deghizat în haine militare", a adăugat dr. Herşcu. Cei doi medici români i-au tratat pe evrei cu devotament. Aşa a procedat căpitanul dr. Niţulescu din Iaşi, chiar şi dr. Nicolae David, care, „deşi era legionar notoriu, totuşi la Roman a salvat multe vieţi omeneşti spunând că aici nu face politică şi îşi face serviciul de medic", după afirmaţiile unui evreu din Iaşi care l-a identificat[MIV].

Medicii evrei mobilizaţi să lucreze în Spitalul militar din Roman (Z.I. 446) – trei din Iaşi şi cinci din alte localităţi – s-au dus imediat în gară când au aflat de sosirea unui tren cu „evacuaţi din Iaşi", cum au denumit autorităţile din Roman „trenul morţii" : „Ne-am prezentat imediat ca să dăm ajutoare medicale dar am fost îndepărtaţi de baionetele jandarmilor comandaţi de Triandaf şi ameninţaţi cu împuşcarea dacă nu ne depărtăm". Doi medici români cunoscuţi ca membri marcanţi ai Mişcării legionare din Iaşi – dr. Nicolae David şi dr. Poliacu –, dr. lulius Niţulescu şi trei medici evrei care fuseseră şi ei mobilizaţi în reţeaua medicală românească au fost printre cei care au acordat ajutor.

Cum am menţionat anterior, medicii români au făcut cât au putut pentru a veni în ajutorul evreilor, inclusiv cei doi care erau cunoscuţi ca fiind membri ai Mişcării legionare (dr. Poliacu a fost primar al laşiului în timpul regimului legionar, între septembrie 1940 şi ianuarie 1941). „Asistenţa medicală", a notat un medic evreu căruia nu i s-a permis să se apropie de evrei, „s'a rezumat la o baie făcută cu apă rece la baia Companiei 4 sanitare şi la deparazitarea efectelor, fiind lăsaţi toată noaptea goi, să doarmă afară"[MV] (dr. Alter nu ştia că hainele evreilor fuseseră arse în întregime – vezi *infra,* pp. 294-295).

Evreilor din Roman şi locuitorilor din oraş li s-a interzis să se apropie de tren şi să le dea evreilor apă sau hrană, aşa cum s-a procedat şi la Târgul Frumos. Preşedintele Comunităţii, dr. Berthold Rorlich, a alergat de la comandantul Armatei a 3-a, generalul Petre Dumitrescu, la prefectul judeţului, şi el general, în încercarea de a primi aprobarea pentru deschiderea vagoanelor şi acordarea de ajutor – fără să ştie că Marele Cartier General hotărâse deja deschiderea uşilor şi spălarea evreilor. Printre evreii din Roman s-a răspândit între timp zvonul că în gările din apropierea Romanului au fost azvârlite sute de cadavre de evrei, care au fost jefuite fără să fie îngropaţi. Dr. Alter, căruia nu i s-a permis să se

MIV Depoziţia sub jurământ a lui Moise Grinberg la Curtea de Apel din Bucureşti, 31 decembrie 1947, *ibidem,* voi. 1, partea I, p. 211b (USHMM, microfilm 47).

MV Declaraţia lui Adolf Alter (medic), din Iaşi, la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 1945, *ibidem,* voi. 30, p. 75 (USHMM, microfilm 48). Depoziţia sub jurământ a lui lulius Niţulescu (medic) la Tribunalul din Bucureşti, 18 iulie 1948, *ibidem,* voi. 1, partea a n-a, p. 681 (USHMM, microfilm 47).

apropie de tren, a văzut de la distanţă deschiderea vagoanelor:

> Au ieşit oameni aproape goi, înnebuniţi de sete şi de căldură. S-au tăvălit prin bălţile cu noroi ca porcii, ca să-şi potolească senzaţia de arsură a pielii. Mirosul de cadavre răspândit din aceste vagoane s-a resimţit până în centrul Romanului, care era la un kilometru de gară[1].

Medicii evrei originari din Iaşi, Leon Herşcu şi Mozes Himelbrand, care, după cum am spus, erau mobilizaţi la compania sanitară, au primit permisiunea să acorde ajutor – care a însemnat, înainte de toate, apă, injecţii cu cofeină şi alifii calmante cu camfor. Consimţământul autorităţilor pentru acordarea câtorva cuburi de zahăr şi a unui pahar cu apă fiecărui deportat obţinut după multe intervenţii ale preşedintelui Comunităţii, Rorlich, cu toate că este posibil ca delegaţii Marelui Cartier General să fi hotărât dinainte să li se dea apă evreilor din tren. Oricum, comandantul Armatei a 3-a şi autorităţile locale i-au lăsat pe fruntaşii Comunităţii să alerge şi să implore, până „s-au convins” şi „au consimţit” să permită acordarea apei, zahărului, îmbăierea şi schimbarea vagoanelor – fără a dezvălui că, poate, primiseră ordin să procedeze astfel. Acest amănunt nu poate fi clarificat, deoarece toţi românii implicaţi în staţionarea trenului la Roman au minţit în depoziţii şi la anchete. Un singur lucru este clar, mai presus de orice îndoială: nici o persoană dintre cele implicate în odiseea trenului la Roman nu a permis răniţilor şi muribunzilor să rămână în oraş şi să fie internaţi în spitalele de stat sau în cele militare ori în spitalele Comunităţii. Au fost urcaţi din nou în vagoane, dar de data asta cu o căldare cu apă în interior.

Au fost îmbarcaţi şi muribunzii, deşi la Roman exista un spital unde aceşti oameni puteau fi internaţi, a scris unul dintre evrei[MVI MVII]. Acesta a crezut că medicii se fac vinovaţi de neintemarea celor grav răniţi şi a muribunzilor, dar nu aşa au stat lucrurile. Marele Cartier General a fost cel care a hotărât atitudinea faţă de deţinuţii din „trenul morţii”, iar această politică nu a inclus salvarea vieţii sau sentimente de compasiune faţă de evrei:

> Faptul că şi după plecarea din Roman s'au găsit cadavre în tren se datoreşte faptului că la Roman au fost reîmbarcaţi toţi evreii, fără ca să fie reţinuţi cei ce se găseau în stare proastă de sănătate şi mai ales acei care ar fi putut să se fi îmbolnăvit din cauza faptului că după debarcarea lor din tren au fost parte îmbăiaţi, hainele li s'a ars şi goi sau foarte sumar îmbrăcaţi au rămas în curtea companiei sanitare o zi şi o noapte în frig[MVIII].

Cine a fost răspunzător de „nerămânerea” la Roman a bolnavilor şi muribunzilor, şi de ce n-au fost internaţi ? Nu se poate pune o astfel de întrebare, deoarece în caz contrar trebuia recunoscut faptul că a existat o

---

MVI Declaraţia lui Adolf Alter (medic), *ibidem.*

MVII Declaraţia lui Solomon Pollac în favoarea lui Triandaf, Iaşi, fără dată (1945), *ibidem,* voi. 51, p. 97b (USHMM, microfilm 43).

MVIII Proces-verbal de la anchetarea acuzatului Triandaf (vezi *supra,* p. 280, nota 2), p. 38.

politică de lichidare a evreilor, la care a luat parte şi Triandaf. Jandarmii lui Triandaf nu şi-au pus o asemenea problemă legată de formulare, cu scopul de a evita asumarea răspunderii. Unul dintre evreii din trenul lui Triandaf a descris reacţiile jandarmilor la implorările evreilor de a deschide uşile în drum spre Roman, pentru că se sufocă. în acest vagon rămăseseră în viaţă, până la Roman, 9 evrei din 140: Am început a bate nebuni în pereţii vagonului să se deschidă şi să se scoată morţii. Soldaţii ne răspundeau să mai aşteptăm, *să mai moară dintre noi şi ne vor deschide uşa*[1].

Deci internarea răniţilor şi a muribunzilor la Roman contravenea obiectivului „excursiei" organizate cu „trenul morţii". Dar Triandaf a atins, fără să vrea, un alt aspect al „ajutorului" dat la Roman: cum s-a întâmplat ca până şi o măsură luată cu bune intenţii – deschiderea vagoanelor şi îmbăierea evreilor – să provoace în cele din urmă, din cauza aceluiaşi scop premeditat de lichidare a evreilor din Iaşi, moartea altor zeci de oameni (vezi *infra,* pp. 294-297).

Apă la Roman

Cu toate încercările de a convinge Tribunalul că în drum spre Roman s-a dat apă evreilor în staţiile Târgul Frumos, Mirceşti şi Săbăoani, după cum au descoperit medicii şi autorităţile la Roman, deshidrataţi, acoperiţi cu răni purulente, iar parte dintre ei nu au fost în stare să bea apă din cauza uscării esofagului. Avocatul Ellas Wachtel, membrul unei cunoscute familii de filantropi, el însuşi o persoană marcantă în Comunitatea din Iaşi, a înnebunit în timp ce trenul aştepta să intre în Roman, pe când staţiona în câmp, deoarece nu a mai putut suporta setea:

> A zărit .un soldat german şi i-a oferit bani pentru a i se da apă. Banii i-a luat dar apă nu s'a adus. El a avut un acces de nebunie, a scos o grămadă de bani pe care i-a rupt şi pe urmă a sărit din vagon şi a murit[MIX MX].

La Mirceşti, a declarat unul dintre evreii aflaţi într-un vagon care nu a fost deschis la Târgul Frumos, a fost deschis vagonul şi au fost coborâţi morţii – dar *„până la Roman nu am băut apă...* Pe drum de la Iaşi până la Mirceşti *n'am avut aer"*[MXI]*.* Starea de descompunere fizică şi sufletească în care s-au aflat evreii care au ajuns vii la Roman a fost descrisă foarte bine de inginerul Marcel Perlaf, pe atunci un tânăr de 25 de ani:

MIX Declaraţia lui Şmil Moise consemnată de reprezentanţii Comunităţii din Iaşi, Bucureşti, 9 septembrie 1944, *ibidem,* voi. 42, p. 402 (USHMM, microfilm 43) (sublinierea îmi aparţine).

MX Declaraţia lui Ghidale Caufman la Comunitatea din Iaşi, fără dată (septembrie 1944), *ibidem,* p. 405.

MXI Depoziţia sub jurământ a lui Avram Marcovici la Curtea de Apel din Bucureşti, 3 ianuarie 1948, *ibidem,* voi. 1, partea I, p. 203.

Rănile mele intraseră în putrefacţie ca şi peliţa dela degete, iar la un deget al mânei drepte am avut o rană, care nu ştiu cum am căpătat-o în care aveam viermi. La un moment dat aveam impresia că voi intra în putrefacţie cu totul[MXII].

Medicii evrei care au oferit apă deţinuţilor din tren în momentul în care au fost coborâţi din vagoane au observat imediat că supravieţuitorii voiau să bea apă cu toate puterile, dar le era greu. Triandaf a refuzat să permită apa în timpul debarcării cadavrelor în staţia Săbăoani, cu câteva ore înainte de a se fi permis evreilor să bea la Roman, când au fost coborâţi morţii din vagoane: „La coborârea cadavrelor au asistat printre alţii şi slt. Triandaf pe care îl cunoşteam din Iaşi că era magistrat. La rugăminţile noastre de implorare ca să ni se dea puţină apă, ne-a promis că ne va da licoarea binecuvântată *în lagăr".* Iar când li s-a permis la Roman, a adăugat acelaşi evreu, după ce delegaţii Comunităţii veniţi în gară „ne-au adus apă, zahăr şi alimente, de care nu ne-am putut folosi deoarece gâtlejurile noastre erau încă lipite şi uscate, doar apa a mai putut pătrunde prin esofag"[1].

Medicii au stabilit că este interzis să li se dea să bea cât vor, ci numai o cantitate mică. „Mi s'a dat o jumătate cană de apă şi ceva zahăr"[MXIII MXIV], a spus un evreu căruia i-a părut rău că nu i s-a dat mai mult. „Mulţi au murit bând apă", şi-a amintit altul[MXV]. „N'au putut să deschidă gura ca să bea apă", a rezumat chestiunea dr. Leon Herşcu[MXVI].

Se poate stabili cu certitudine că acceptul autorităţilor de a se da apă evreilor din „trenul morţii" la Roman a împiedicat lichidarea aproape totală a evreilor din tren. Pierderile până la Roman au fost cuprinse între 30% şi 95% dintre evreii din fiecare vagon[MXVII].

Viorica Agarici

Mulţi români au încercat după război să-şi aroge schimbarea ordinului de a permite să li se dea apă evreilor, înţelegând că a fost un eveniment important şi semnificativ, o manifestare de clemenţă faţă de candidaţii la

MXII Declaraţia lui Marcel Perlaf la Tribunalul special pentru judecarea celor vinovaţi de dezastrul ţării din Bucureşti, 10 aprilie 1945, *ibidem,* voi. 30, p. 11 (USHMM, microfilm 48).

MXIII Declaraţia lui Samoil Boghen la Comunitatea din Iaşi, fără dată (septembrie 1944), *ibidem,* voi. 42, p. 411b (USHMM, microfilm 43).

MXIV Adresă a lui David Bandei către Tribunalul Poporului, fără dată (1945), *ibidem,* voi. 45, partea I, p. 339.

MXV Proces-verbal de la anchetarea lui Beniamin Abramovici la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război din Iaşi, *ibidem,* voi. 30, p. 94 (USHMM, microfilm 48).

MXVI Vezi *supra,* p. 285, nota 2 (p. 68).

MXVII La Roman s-a putut face un bilanţ intermediar al numărului de supravieţuitori din fiecare vagon, deoarece după aceea evreii au fost urcaţi în vagoane curate, într-o nouă ordine. Datele cu privire la numărul de supravieţuitori diferă de la un vagon la altul. în continuare, câteva date despre numărul de supravieţuitori comparativ cu numărul evreilor din vagon: 68/100, 76/100, 35/85, 20/120, 10/110, 14/100, 3/120.

exterminare. De fapt, acei români n-au înţeles că orice recunoaştere a unei „fapte bune” însemna şi o mărturisire a „faptei rele”, a ordinului de a-i lichida pe evreii din tren prin interzicerea apei. Un singur lucru este incontestabil: preşedinta filialei locale a Crucii Roşii din Roman, Viorica Agarici, a intervenit, din motive pur umanitare, pe lângă comandanţii Armatei să li se permită evreilor să primească apă. Acest fapt a fost atât de neconceput în ochii evreilor din Roman, în ochii supravieţuitorilor (când au aflat despre asta) şi apoi în ochii evreilor din întreaga Românie, încât s-au înfiripat diverse legende cu privire la el. Astfel, o simplă acţiune de îndeplinire a unei datorii omeneşti şi chiar creştineşti s-a transformat într-o faptă de înalt eroism a unei femei mărunte şi firave, care s-a confruntat cu militari răi la inimă şi i-a învins[MXVIII]. Adevărul, ca de obicei, se află undeva la mijloc – dar indiscutabil
este faptul că într-o perioadă de negare totală a existenţei evreieşti şi de participare activă numeroasă, din toate straturile sociale ale poporului român, la lichidarea minorităţii evreieşti, o româncă a crezut încă în valorile umanismului şi a cerut să fie aplicate şi evreilor.

„Trenul morţii” a intrat în staţia Roman la ora 11, înainte de amiază, aşa cum a notat Triandaf în raportul său autentic. între 11.00 şi 14.30, în timp ce trenul a fost remorcat spre peronul companiei sanitare din gară, s-a petrecut drama în centrul căreia s-a aflat – Viorica Agarici. Pe peroanele gării se aflau femei şi fete românce membre şi activiste ale Crucii Roşii Române, care aşteptau, ca de obicei, sosirea trenurilor cu răniţi de pe front şi a trenurilor cu soldaţi care plecau spre front, şi care veniseră „să împartă alimente şi băuturi soldaţilor în trecere”[1]. Când au remarcat femeile şi au identificat însemnele Crucii Roşii (bereta cu cruce şi o banderolă pe mânecă), evreii care erau atârnaţi pe grilajul vagoanelor au ţipat – „Crucea Roşie, apă! ”. Jandarmii au refuzat să răspundă rugăminţii spontane de a primi apă. Riposta dnei Agarici o publicăm după mărturia ei din anul 1945:

> M-am dus la gară; am vorbit cu comandantul militar al gării despre acest lucru, mi-a spus că nu este voie să dăm apă la oameni [aceia]. Atunci m’am adresat d-lui colonel Graur, comandantul garnizoanei [din Roman], i-am spus că Crucea Roşie este împiedicată a-şi împlini misiunea. Dsa mi-a spus că nu poate dispune singur ci trebuie să întrebe [pe] un superior al dlui.
> M-am dus cu dânsul la maşină, ne-arn dus la Cercul Militar unde la acea dată lua masa dl General Tătăranu, care a autorizat să se dea apă la oameni. M-am întors la locul unde trenul [era] oprit şi am spus că avem ordin [care permite] să dăm apă la oameni[MXIX MXX].

MXVIII Despre aceasta, vezi: „Elogii pentru o nobilă doamnă”, *Curierul Jsraelit,* 19 noiembrie 1944; „Un om în vremuri de neomenie : Viorica Agarici”, *Revista Cultului Mozaic,* nr. 432, 15 martie 1979; „Poporul evreu nu uită binefăcătorii săi: Viorica Agarici a smuls din ghearele morţii peste o mie de evrei”, *Revista Cultului Mozaic,* nr. 532, 15 iunie 1983.

MXIX Scrisoarea lui Moise Schwartz, unul dintre fruntaşii Comunităţii din Roman după război, către autor, Ramat-Gan, aprilie 1986, p. 4 (a fost predată la Yad Vashem; se află în colecţia „România”, 0-11).

MXX Declaraţia Viorică Agarici la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 26 iulie 1945, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 38, p. 59 (USHMM, microfilm 43). Dna

Nu există nici un motiv de a se pune la îndoială această declaraţie. în decurs de trei ore şi jumătate, până la obţinerea aprobării, nu s-a dat apă. Evreii primiseră între timp dispoziţie să arunce cadavrele afară, şi nimănui nu i s-a permis să le dea apă, până ce dna Agarici s-a înapoiat cu aprobarea de la însuşi adjunctul şefului Marelui Cartier General.

Când a fost întrebat despre amestecul său în soarta evreilor din „trenul morţii", generalul Tătăranu a pretins că s-a aflat într-adevăr atunci la Roman, cu Marele Cartier General, dar a aflat „doar întâmplător... că se află un tren în gara Roman cu evrei" şi că trenul „merge, din ordinul Mareşalului, direct la Călăraşi, şi nu are voie a se opri". Când a aflat, iar din întâmplare, că în tren sunt morţi, „am dat ordin Crucii Roşii şi Comunităţii [evreieşti] să dezinfecteze trenul, cu toate ordinele contrarii". Este adevărat, a adăugat Tătăranu, că trenul lui Antonescu se afla atunci în apropiere de Roman, dar el [Tătăranu] nu a ştiut nimic despre pogrom:

> în tot timpul cât a durat pogromul de la Iaşi, nimeni nu mi-a adus la cunoştinţă nimic despre cele ce se petrec şi nici chiar după terminare[a pogromului] nu mi s'a raportat nimic, probabil că rapoartele s'au făcut direct Mareşalului[MXXI].

Când i s-a prezentat un raport al generalului Topor cu privire la pogrom (iar semnătura sa confirmă faptul că l-a citit) în care era notat că pretorul-şef al Armatei, generalul Topor, i-a raportat lui Tătăranu despre situaţia de la Iaşi imediat după izbucnirea pogromului, la 29 iunie, Tătăranu a afirmat că „nu-şi reaminteşte" să fi primit asemenea rapoarte, dar a confirmat că raportul este autentic[1]. Generalul Tătăranu a mai recunoscut că împreună cu el s-a aflat atunci colonelul Dinulescu, şeful Secţiei a Il-a a Marelui Cartier General. „Legătura între Marele Cartier General şi între Serviciul Special de Siguranţă, de la Preşedinţia Consiliului de Miniştri se făcea prin colonelul Dinulescu", care îi era subordonat[MXXII MXXIII]. Dar în prezent se ştie că Radu Dinulescu şi Constantin lonescu- -Micandru, de la Serviciul de Informaţii de la Preşedinţia Consiliului de Miniştri, au fost iniţiatorii şi planificatorii pogromului, Dinulescu fiind responsabil, printre altele, şi cu „problema mişcării populaţiei evreieşti din Moldova". De asemenea, se ştie că Bădescu şi Lupu, care au pus în practică pogromul, i-au raportat direct şi în timp real generalului Tătăranu despre desfăşurarea lui.

Numai cine a comandat operaţiunea şi a stabilit orarul „trenului morţii" şi atitudinea faţă de deţinuţi era împuternicit să anuleze ordinul de lichidare prin interzicerea apei. Printr-un ciudat concurs de

---

Agarici era pe atunci (1941) o personalitate cunoscută în România, datorită succeselor militare ale unuia dintre fiii ei, aviator militar care doborâse câteva avioane sovietice. Presa a publicat ode în cinstea lui, pornind de la faptul că numele *Agarici* rima cu cuvântul *bolşevici.*

MXXI Depoziţia lui Nicolae Tătăranu (general) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 27 august 1945, *ibidem,* voi. 24, p. 30b (USHMM, microfilm 47).

MXXII Depoziţia lui Nicolae Tătăranu (general) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 26 noiembrie 1945, *ibidem,* p. 31.

MXXIII Vezi *supra,* p. 289, nota 3 (p. 30).

împrejurări, micuţa româncă a ajuns la cel care fusese însărcinat cu pogromul din partea lui Antonescu, în cadrul Marelui Cartier General. Oare Tătăranu hotărâse deja înainte (sub influenţa comisiei de medici care fusese la Săbăoani) să anuleze ordinul – cu alte cuvinte, înainte de sosirea trenului la Roman ? Nu există un răspuns categoric la această întrebare. Fapt este că nici măcar pe peronul din Roman nu i s-a permis cuiva să dea apă evreilor. Medicii militari români au rămas, poate, cu impresia că peste puţin timp nu va mai fi cine să fie pedepsit în tren, şi au raportat în acest sens generalului Tătăranu. Şeful comisiei medicilor militari, maiorul Simulescu, a pretins, cum am spus, în 1945, că a raportat unui şef de secţie din Marele Cartier General despre „neomenia tratamentului la care au fost supuşi evreii îmbarcaţi în tren”[MXXIV] – şi se poate presupune că acest raport, cu alte formalităţi decât cele menţioante în 1945, a fost predat imediat însărcinatului cu „proiectul Iaşi”, generalul Tătăranu. Dar acest fapt, cum am spus, e doar o presupunere. De-a lungul timpului, când s-au clarificat mereu alte amănunte despre proporţiile măcelului premeditat din „trenul morţii”, şi generalul Tătăranu şi-a schimbat atitudinea faţă de „momentul Roman”, adică aprobarea lui de a permite să se dea apă evreilor. în aprilie 1947, el a înaintat procurorului-şef o declaraţie în care a susţinut că nu a avut nici o legătură cu pogromul. El nu s-a aflat atunci la Iaşi, ci la Marele Cartier General, la Roman – de la 2 iulie până la 13 iulie –, şi s-a ocupat numai cu probleme operative; şi chiar atunci misiunea lui s-a rezumat la transmiterea de ordine operative de la Mareşal şi de la şeful Marelui Stat-Major, generalul loaniţiu, forţelor de pe front – şi cu toate astea, spune el, nu a ştiut despre toate hotărârile Mareşalului. Când a aflat „întâmplător” despre existenţa „trenului morţii” la Roman, a intervenit:

> Cu toate că *ordinul Mareşalului era ca trenul să treacă direct la Călăraşi şi nimeni nu are voie să se amestece* [în problema lui], am făcut act de iniţiativă şi pe a mea răspundere, am ordonat gării, Crucii Roşii şi Comunităţii evreieşti din Roman să purceadă la dezinfectarea imediată a trenului, îmbăierea şi echiparea deportaţilor şi numai după terminarea acestor operaţiuni am permis ca trenul să meargă mai departe. N-am fost niciodată tras la răspundere pentru măsura luată. Astfel am aflat despre nenorocitele evenimente de la Iaşi. De masacrele de la Iaşi nici azi nu ştiu nimic[1].

Tătăranu a minţit de-a lungul întregii declaraţii. Inspectorul Jandarmeriei din Moldova, colonelul Bădescu, şi colonelul Lupu i-au raportat despre pogrom în timp real. Şeful Secţiei a Il-a, colonelul Dinulescu, care a pregătit pogromul, îi era subordonat direct şi se afla cu el la Roman. Pretorul-şef al Armatei române, generalul Topor, responsabil cu operaţiunea de „curăţire a terenului” în Basarabia şi Bucovina, i-a predat un raport despre pogrom (după cum a recunoscut Tătăranu în anul 1945) – dar acest raport a dispărut, aşa cum au dispărut toate documentele care implicau Marele Cartier General şi pe Antonescu în organizarea pogromului. Şi, în sfârşit, Tătăranu s-a aflat în legătură

MXXIV Vezi *supra,* p. 280, nota 3.

directă cu Antonescu în timpul evenimentelor, el fiind comandantul primului eşalon al forţelor româneşti pe front. Acum ştim că generalul Tătăranu a fost implicat direct în punerea în practică a ordinului lui Antonescu de lichidare a evreilor din Odessa. Marele Cartier General i-a trimis ordinul secret al lui Antonescu de lichidare a 22.000 de evrei după explozia de la Comandamentul forţelor româneşti din oraş[MXXV MXXVI]. Iar în ceea ce priveşte Romanul, iniţiativa de a se îndura de evrei nu a fost a lui, ci a dnei Agarici, care venise la el să ceară îndurare, şi a fruntaşilor Comunităţii, care i-au implorat pe subalternii săi. Şi încă ceva: Tătăranu nu a aşteptat sfârşitul operaţiunii pentru „a permite" trenului să-şi continue drumul spre lagărul de la Călăraşi, ci a întrerupt-o după puţin timp (vezi *infra).* într-o declaraţie din 1947, Tătăranu şi-a contrazis afirmaţia că nu a ştiut despre tren şi despre pogrom, deoarece în încercarea de a sublinia „iniţiativa" sa, a dezvăluit existenţa unui ordin explicit al lui Antonescu, care a interzis generalilor orice intervenţie în chestiunea „trenului morţii". Toate firele au dus spre generali din Marele Cartier General şi spre Antonescu însuşi. Este puţin probabil ca generalul Tătăranu să fi îndrăznit să acţioneze în totală contradicţie cu ordinul Conducătorului, care era în culmea puterii sale, şi încă în problema „rebelilor" din Iaşi. Antonescu a interzis şi tot Antonescu a fost cel care a permis să se dea apă evreilor. în zilele pogromului de la Iaşi, şi după aceea, Marele Cartier General a condus acţiunile de lichidare a evreilor pe teritoriile eliberate şi la Iaşi, iar toate celelalte autorităţi – Ministerul de Interne, Jandarmeria, Poliţia, Direcţia CFR, prefecţii, primarii şi alţii – au executat ordinele fără ezitare. La 1 iulie 1941, şeful Marelui Cartier General, generalul loaniţiu, a semnat ordinul de numire a generalului Dumitru Cârlăonţ în calitate de comandant militar al oraşului, s-a întâlnit cu el în gara din Iaşi şi i-a explicat că misiunea lui este aceea de „a restabili ordinea şi liniştea" în oraş în urma evenimentelor din 28-29 iunie (1941), *„când evreii au tras cu armele din case în trupele germane şi române ce mergeau spre front"*[MXXVII].

La 30 iunie 1941, Marele Stat-Major a transmis tuturor unităţilor militare ordinul generalului Antonescu în care se arăta că populaţia evreiască este implicată în acţiuni de sabotaj şi atac contra soldaţilor români, dispunând executarea imediată a celor vinovaţi[1]. Adjunctul şefului Secţiei a Il-a a Marelui Cartier General, locotenent-colonelul Gheorghe Petrescu, a trimis serviciului pretorial de la Marele Cartier General un comunicat secret în care se arăta, printre altele, că

MXXV Declaraţia lui Nicolae Tătăranu (general) predată procurorului-şef, Bucureşti, 2 aprilie 1947, *ibidem,* voi. 56, pp. 27-28.

MXXVI Jean Ancei, *Contribuţii la Istoria României, Problema evreiască 1933-1944,* Editura Hasefer, Bucureşti, 2003, voi. II, partea I, p. 185 (în continuare: Ancei, *Contribuţii).*

MXXVII Al doilea memoriu al generalului Dumitru Cârlăonţ, prezentat Tribunalului militar, fără dată (1946), Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 51, pp. 52-53 (USHMM, microfilm 43). Cârlăonţ a sublimat neimplicarea sa în pogrom şi faptul că a sosit la Iaşi după terminarea lui. Ordinul de numire cuprindea cuvintele subliniate aici. însă acest ordin a fost distrus şi a fost înlocuit cu un document falsificat, prin care i se ordona lui Cârlăonţ să asigure liniştea şi să-i pedepsească pe

în zilele de 28 şi 29 [iunie] au avut loc la Iaşi incidentele provocate de iudeo-comunişti şi când autorităţile au luat măsurile cunoscute: arestări, internare în lagăre, restricţiuni în circulaţie etc.[MXXVIII MXXIX MXXX]

Procuratura tribunalelor militare din România a rezumat atunci, în timp real, evenimentele principale de pe întinsul României în buletine care au cuprins informaţii adunate în urma activităţii Procuraturii militare în diverse tribunale. Aceste buletine erau înaintate Preşedinţiei Consiliului de Miniştri, Serviciului Special de Informaţii şi judecătorilor militari. în buletinul care a cuprins activitatea din perioada 29 iunie – 5 iulie 1941 se arăta, printre altele:

în seara de 28/29 iunie 1941, aproximativ ora 20, în oraşul Iaşi, în cartierele mărginaşe şi în centru, s’a produs o rebeliune de către iudeo-comunişti, trăgând asupra armatei şi asupra autorităţilor [civile] focuri de armă şi mitralieră. *Mişcarea a fost reprimată de armata română în colaborare cu armata germană.* Vinovăţii au fost executaţi pe loc. Ordinea a fost restabilită în ziua de 30 iunie 1941. Pentru a se preîntâmpina pe viitor asemenea evenimente, autorităţile militare au luat măsuri ca parte din evrei, din acei bănuiţi ca periculoşi siguranţei statului, să fie internaţi în lagăre. Rebeliunea din Iaşi, de la sfârşitul lunii iunie 1941, confirmă unitatea integrală ce există între iudaism şi comunism. Pericolul acestei rase credem că nu este înlăturat, deşi Mişcarea din Iaşi a fost reprimată. Se impun măsuri severe şi oameni de încredere care să le aplice acolo unde eventual se vor mai constata [asemenea cazuri][MXXXI].

Acest buletin a fost pregătit de doi magistraţi marcanţi – preşedintele Tribunalului militar al Comandamentului 4 Teritorial, locotenent-colonelul Alexandru Burada, şi adjunctul său, căpitanul Dumitru Pomârleanu. Aceste buletine săptămânale au cuprins principalele evenimente ale Siguranţei în întreaga Românie, printre altele amintindu-se documente importante despre pogromul de la Iaşi, care, după toate probabilităţile, au fost distruse către sfârşitul regimului antonescian. Din aceste documente inedite a ieşit la iveală legătura dintre pogromul de la Iaşi şi Marele

MXXVIIImilitarii care continuau să jefuiască; Marele Cartier General către generalul Cârlăonţ, ordinul de numire drept comandant militar al oraşului Iaşi, 1 iulie 1941 (copie autorizată), Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 89, p. 310 (USHMM, microfilm 36).

MXXIX Dispoziţia nr. 206820 a Armatei a 4-a către Inspectoratul Regional al Poliţiei din Iaşi, 30 iunie 1941, *ibidem,* voi. 24, p. 384 (USHMM, microfilm 47).

MXXX Secţia a Il-a a Marelui Cartier General către serviciul pretorial, semnat de adjunctul şefului Secţiei a Il-a, Gheorghe Petrescu, cu indicaţia de a cerceta problema permiselor de circulaţie emise de colonelul Lupu unor evrei şi comunicatul secţiei despre pogromul de la Iaşi, 25 iulie 1945, *ibidem,* voi. 29, pp. 51-52 (USHMM, microfilm 48).

MXXXI Buletinul informativ săptămânal despre activitatea din zilele 29 iunie – 5 iulie 1941, din colecţia de buletine informative ale tribunalelor militare din anii 1941/1942 (copie), Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 40010, voi. 114, pp. 227, 228, 231 (sublinierea îmi aparţine). Buletinele informative au fost distribuite de Procuratura militară după exemplul buletinelor asemănătoare pregătite de Ministerul de Justiţie şi predate lui Antonescu, începând din 16 aprilie 1941. în dispoziţiile generale se arăta că buletinele trebuie să conţină, printre altele, informaţii despre ordinea şi siguranţa internă, despre activitatea politică, în special cu caracter subversiv, informaţii despre „mişcarea evreiască”, despre minorităţi şi despre sectele creştine, despre starea de spirit în Armată, în rândurile funcţionarilor de stat, funcţionarilor din sectorul particular, muncitorilor şi populaţiei în general.

Cartier General, inclusiv Antonescu.

în Buletinul pentru săptămâna următoare, 7-12 iulie 1941, a fost citat pe scurt un raport secret al comisarului Poliţiei din Iaşi, Chirilovici, „asupra masacrului de la Iaşi" (aşa apare în original!) – respectivul raport a dispărut, fiind înlocuit cu un altul. în raportul original – din care, repet, s-a păstrat doar un rezumat –, Chirilovici a accentuat că în zilele masacrului a păstrat permanent legătura cu comandantul diviziei, generalul Stăvrescu, şi aghiotantul său, locotenentul Aburel, cu comandantul garnizoanei, colonelul Lupu, cu prefectul judeţului, colonelul Captaru, cu comandantul Jandarmeriei din Moldova, colonelul Bădescu, cu comandantul spitalelor militare, dr. Tănăsescu, cu comandantul Secţiei a Il-a a Armatei a 3-a, locotenent-colonelul Stănescu, cu şeful Biroului Statistic al Secţiei a Il-a din Marele Stat-Major, locotenent-colonelul Ion Palade şi alţii – „ei au ştiut de toate în fiecare moment... fiecare s'a putut convinge că la unităţile de pază şi ordine se infiltrase germenul anarhiei". Iar Chirilovici a scris în încheiere : „Neputinţa de a domina situaţia... a dus la asasinat în masă"[1]. Raportul nu i-a amintit pe germani. Nu-i de mirare că acest raport a dispărut. Marele Cartier General s-a aflat în legătură directă cu autorităţile din Iaşi, iar Secţia a Il-a, care a condus pogromul, *a ştiut de toate în fiecare moment,* după cum a notat Chirilovici, care nu a cunoscut de la început secretul comploturilor şi planurile secţiei.

în concluzie, apelul umanitar al dnei Agarici de a permite acordarea de ajutor şi apă evreilor, şi în special reacţiile generalului Tătăranu şi ale altor militari după război, în timpul anchetelor şi în aşteptarea procesului, au contribuit la descifrarea responsabilităţii Marelui Cartier General şi a lui Antonescu personal în pogromul de la Iaşi. Aceste aspecte l-au determinat pe autorul acestui studiu să caute direcţii de cercetare diferite, care l-au condus în cele din urmă la cei care au planificat şi au pus în practică pogromul, după ce aproape toate documentele importante care-l implicau pe Antonescu şi Marele Cartier General în pogrom au fost distruse (în afară de „Dosarul Lupu" – vezi *infra,* pp. 417 *sqqf.* Este important de notat că Tribunalul din Bucureşti a trecut cu vederea, în 1948, răspunderea pentru pogrom a generalului Tătăranu şi în special a Marelui Stat-Major al Armatei române, Tătăranu nefiind adus în faţa justiţiei (însă generalul Stăvrescu, executantul, a fost judecat).

Spre deosebire de procesele de la Nürnberg, nu a avut loc un proces special al Marelui Cartier General al Armatei române, care a iniţiat şi a condus operaţiunile de exterminare din Basarabia, Bucovina şi Transnistria, precum şi pogromul de la Iaşi. Numai acum se poate înţelege observaţia făcută de Ion Antonescu la procesul său, în mai 1946, când a fost acuzat că a comandat acţiuni de exterminare:

> în viaţa mea, n'am luat niciodată vreo măsură de exterminare în contra unei persoane. în casa mea nu s'a tăiat niciodată un pui de găină. Nu eu am luat măsuri, ci Statul-

Major[MXXXII MXXXIII].

Spălare şi dezinfectare

Acţiunea de dezinfectare a evreilor la Roman a fost condusă de şeful secţiei transporturi din Marele Cartier General, maiorul Gherasim, şi doi medici români, dr. luliu Niţulescu şi dr. Botez – aşa a comunicat Triandaf superiorilor săi[1]. La coborârea evreilor din tren s-au găsit 47 de cadavre, a mai spus el. în raportul din septembrie 1941, Triandaf a descris problemele de siguranţă pe care le-a avut:

> Evreii daţi jos din tren au fost puşi în curtea companiei sanitare unde au rămas în paza unui pluton de jandarmi din Roman. Eu şi jandarmii însoţitori ai trenului am fost desărcinaţi de serviciu de pază pentru a ne odihni[MXXXIV MXXXV].

întâi trebuiau aruncate afară cadavrele şi scoşi muribunzii, pentru a fi târâţi la marginea curţii (vezi *infra)* – şi numai după aceea s-a permis să se dea apă evreilor care au executat munca.

La faţa locului a sosit comandantul garnizoanei din Roman, colonelul Graur, care a ordonat jandarmilor să nu se atingă de nici un evreu – în caz contrar vor fi pedepsiţi cu severitate – „şi să li se aplice tuturor [evreilor] un tratament omenos"[MXXXVI]. Colonelul s-a întâlnit mai întâi cu preşedintele Comunităţii, Rorlich, care l-a implorat să li se permită evreilor să bea apă. Dr. Avram losef a încercat să acorde ajutor grupului de zece muribunzi care au fost coborâţi din tren, însă un medic militar a stabilit că „nu mai avem ce să mai facem şi într-adevăr după câtva timp aceştia au murit"[MXXXVII].

La faţa locului s-a aflat şi dna Agarici, care a adus vestea apei, iar jandarmii din Roman i-au respectat dispoziţia:

> De jandarmi nu am fost împiedicată să dau asistenţă, de asemenea nici doctorii nu au fost împiedicaţi să dea ajutoare[MXXXVIII].

Reprezentanta Crucii Roşii locale s-a cutremurat de ce a văzut:

> într'un strat gros de murdărie de om şi de sânge [zăceau] zeci şi zeci de oameni în fiecare vagon, goi, înnebuniţi, lipiţi între ei ca sardelele, morţi, muribunzi şi vii [împreună]...

MXXXII Buletin de informaţii săptămânal – pentru zilele 7-12 iulie 1941, *ibidem,* pp. 231-231b. La anchetarea sa, Chirilovici a pregătit un raport nou, scris cu mâna sa, prin care aruncă răspunderea pogromului asupra Armatei germane.

MXXXIII *Procesul Marei Trădări Naţionale,* Bucureşti, 1946, p. 51.

MXXXIV Raport al lui Triandaf către Inspectoratul Jandarmeriei din Iaşi, 9 iulie 1941, *Cartea Neagră II,* nr. 57, p. 137.

MXXXV Depoziţia lui Triandaf din septembrie 1941, p. 337.

MXXXVI Declaraţia lui David Laufer (vezi *supra,* p. 284, nota 2).

MXXXVII Declaraţia lui Avram losef (medic) (vezi *supra,* p. 285, nota 1).

MXXXVIII Depoziţia sub jurământ a Vioricăi Agarici la şedinţa Tribunalului din Bucureşti, 18 iunie 1948, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 1, partea a Il-a, p. 524 (USHMM, microfilm 47).

Duhnea îngrozitor[MXXXIX].

Primii care au coborât au primit o ceaşcă cu apă şi un cub de zahăr de la medicii evrei (primii care au intrat în contact cu evreii din tren), după care au fost îndreptaţi spre alt capăt al curţii, unde au fost tunşi, au aruncat hainele într-o groapă plină cu var şi au urcat în vagonul de baie. Medicii au ajuns la concluzia că hainele nu pot fi dezinfectate, ci trebuie îngropate sau arse. Coada la urcarea în vagonul de îmbăiere s-a lungit mult, pe măsură ce tot mai mulţi supravieţuitori coborau din vagoane. între timp s-au năpustit sute dintre ei pe băltoacele de apă formate în urma ploilor pe câmpul de lângă trenul lung, bălăcindu-se în ele ca porcii, aproape goi, printre ei şi câteva femei. Toţi sufereau de arsuri de piele de diferite grade, iar scufundarea în apa mocirloasă şi chiar ungerea noroiului pe piele uşurau durerile. Aceste scene au fost fotografiate de ofiţeri români[1].

O parte dintre evrei s-au bucurat de o îmbăiere cu apă caldă în vagonul înzestrat cu duşuri, şi au coborât din el goi. Delegaţi ai Comunităţii le-au împărţit cămăşi şi chiloţi, dar nu au ajuns decât pentru puţini dintre ei. Ceilalţi au fost concentraţi goi într-o altă parte a curţii. Apa caldă s-a terminat destul de repede. Un singur vagon de baie nu putea deservi o mie de oameni, iar cine a apucat să urce în vagon s-a spălat cu apă rece. într-o altă parte a curţii au rămas separat mormane de cadavre, un grup de muribunzi şi sute de evrei îmbrăcaţi în zdrenţele lor, care nu au reuşit să se spele, deoarece la ora 6 a intrat în vigoare interzicerea circulaţiei pe străzi pentru evrei. Tratarea evreilor a încetat imediat. Delegaţii Comunităţii, care erau dispuşi să aducă lenjerie, au fost obligaţi să părăsească locul. întrucât duhoarea a continuat, s-a hotărât spălarea rapidă, cu furtunuri, a sute de evrei care nu reuşiseră să se îmbăieze. Soldaţii companiei sanitare au îndreptat jetul de apă asupra masei de evrei din curte – oameni distruşi, slăbiţi, răniţi, care cu greu se ţineau pe picioare. Mulţi s-au ţinut unii de alţii ca să nu cadă din cauza slăbiciunii. Jetul puternic de apă i-a trântit la pământ rânduri-rânduri, şi încercările de a se scula se terminau cu o nouă cădere. Soldaţii au considerat că e un motiv de râs : „Slăbiciunea noastră îi făcea să râdă. Am fost distracţia lor”, şi-a amintit Shmuel Ancei. Cine a reuşit să se spele stătea culcat pe un strat de paie împrăştiat pe planşeul de ciment din curte, parte îmbrăcaţi cu lenjeriile împărţite de delegaţii Comunităţii, însă majoritatea complet goi, după ce hainele le fuseseră îngropate sau arse. Ceilalţi, uzi, dar nu spălaţi, au rămas în partea cealaltă a curţii. Un delegat al Comunităţii, David Laufer, a explicat cauza încetării tratării evreilor:

> Baia nu s’a reuşit de a se face la toată lumea, întru’cât la orele 5.30 p.m. circulaţia pe străzi pentru evrei [era] strict oprită, sub sancţiuni. Tot din această cauză, nu s’a putut să se mai aducă lingerie şi alimente, pentru a completa celor ce n’au primit-o... A rămas a se continua opera de ajutorare pentru a doua zi la orele 6 dim. când începea circulaţia evreilor pe stradă, pe care le-am dus în locul unde erau oamenii [evreii].

MXXXIX „Poporul evreu nu uită binefăcătorii săi” (vezi *supra,* p. 288, nota 6).

> Când am sosit dimineaţa în gară, n-am mai găsit nici morţii şi nici pe cei vii, aceştia erau reîmbarcaţi în vagoane, iar cei morţi, am aflat că au fost căraţi cu camionul şi aruncaţi peste gardul cimitirului [evreiesc] lângă gropile ce erau pregătite cu mult înainte, fără a se şti cu ce scop[MXL MXLI].

„Jumătate din noi am rămas complet goi”, a descris situaţia inginerul Schleier, iar ceilalţi „au rămas cu zdrenţele pe ei îngrămădiţi în altă parte a curţii regimentului”[MXLII]. Cei deparazitaţi, spălaţi cu furtunuri au rămas în timpul nopţii în curte, sub pază strictă, şi s-au culcat pe planşeul de ciment sau pe pământ. A fost o noapte rece, iar „majoritatea celor ce au făcut baie s’au îmbolnăvit de pneumonie”[MXLIII]. Cei mai sensibili au fost cei care reuşiseră să se spele cu apă caldă. „A doua zi la reîmbarcarea din nou în vagoane, curtea regimentului era plină de cadavre.”[1] „Am dormit joi noaptea în pielea goală pe ciment în urma unei băi calde. Mulţi nu s’au mai ridicat a doua zi, iar alţii au contractat pneumonii. ”[MXLIV MXLV] S-a constatat că vătămarea celor care au apucat să facă baie a fost mai mare decât a celor care au fost doar udaţi cu furtunul. Zeci de evrei au murit în noaptea aceea, alte zeci murind mai târziu: „Prin faptul că nu mai aveau haine au făcut o pneumonie şi au murit în tren”[MXLVI]. Important de remarcat este faptul că cine a rămas gol la Roman a ajuns gol la staţia finală, Călăraşi.

Trebuie sublimat că în condiţii obişnuite, răcoarea nopţii nu putea să dăuneze, dar au fost factori care au contribuit la masacrarea evreilor. în primul rând, forţa vitală a evreilor din tren s-a concentrat asupra apei pe care o primeau pentru prima dată de la ziua înfiorătoare din Iaşi şi călătoria de groază cu trenul. A fost un eveniment mai important decât orice altceva. în al doilea rând, supravieţuitorii care au ajuns la Roman au călătorit, timp de patru nopţi, în căldura distrugătoare a unor corpuri în descompunere, înghesuiţi în „trenul morţii”, iar aerul curat din afara vagoanelor a provocat un şoc care le-a adormit instinctul de conservare. Slăbiciunea corpului, slăbiciunea sufletului şi oxigenul care le umplea din nou plămânii i-au doborât într-o adâncă letargie, uzi cum erau, pe planşeul de ciment în noaptea rece. Toate mecanismele de apărare s-au prăbuşit. Dimineaţa, zeci dintre ei n-au reuşit să se desprindă, rămânând întinşi pe ciment. Zeci s-au zvârcolit între viaţă şi moarte, şi multe zeci au fost azvârliţi în vagoane, pe jumătate morţi, probabil fără să simtă trecerea de la viaţă la moarte, după ce au gustat „licoarea minune”, aşa

---

MXL O colecţie de zeci de astfel de fotografii din Roman se află la secţia de fotografii a Muzeului Holocaustului din Washington.

MXLI Declaraţia lui David Laufer (vezi *supra,* p. 284, nota 2), pp. 62-62b.

MXLII Declaraţia lui Israel Schleier (inginer) la Tribunalul Poporului, *Cartea Neagră II,* pp. 37, 93.

MXLIII Declaraţia lui Aristide Rauch (vezi *supra,* p. 272, nota 1), p. 84.

MXLIV Declaraţia lui Jean Haimovici (vezi *supra,* p. 269, nota 1), p. 49b.

MXLV Declaraţia lui Marcel Perlaf (vezi *supra,* p. 287, nota 4), p. 11.

MXLVI Depoziţia sub jurământ a lui Bercu Bercovici la şedinţa Curţii de Apel din Bucureşti, 30 decembrie 1947, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 1, partea I, p. 218 (USHMM, microfilm 47).

cum a denumit apa unul dintre supravieţuitori.

încercând să se salveze, deşi nu era deloc amestecat în cazul îmbăierii la Roman, Triandaf a consemnat o bună şi exhaustivă descriere a celor întâmplate în locul în care Marele Cartier General a hotărât încetarea exterminării:

Cred că procedeul de a fi fost ţinuţi dezbrăcaţi o zi şi o noapte după îmbăiere şi mai ales după căldura şi îngrămădeala suferită în vagoane... a fost fatală multora din evrei, şi cred că autorităţile sanitare din Roman au greşit atunci când făcându-se reîmbarcarea evreilor n'au făcut o triere a lor pentru a reţine şi interna în spital pe acei în stare gravă sau în imposibilitate a suporta greutăţile unui drum lung... Ar fi fost mai bine ca întreg convoiul să fie reţinut câteva zile la Roman, pentru odihnă[MXLVII].

Triandaf nu a judecat la fel în septembrie 1941, şi nu s-a referit deloc la starea sănătăţii evreilor. Atunci nici măcar nu a notat în raportul său că i s-a permis să dea apă evreilor. Aşa au acţionat şi medicii militari care au verificat starea sanitară a trenului şi au văzut morţii şi viii. Pentru a hotărî că evreii răniţi şi cei muribunzi trebuie internaţi la un spital oarecare ar fi trebuit să-i considere oameni; şi aproape nici un român (medic sau nu) care a venit în contact cu ei nu i-a considerat fiinţe umane, a căror viaţă trebuie păstrată – nici măcar deţinuţi care trebuie transportaţi dintr-un loc în altul. Scopul deplasării trenului a fost lichidarea, şi nu salvarea lor. Triandaf personal a primit la Târgul Frumos un număr de vagoane şi nu un număr de deţinuţi. în iulie 1941, el nu a solicitat internarea bolnavilor, iar ceea ce a afirmat în 1946 nu a mai corespuns cu modul lui de gândire din 1941. Abia după război a descoperit el că evreii din „trenul morţii” au fost de fapt oameni.

îngropare

înainte de sosirea trenului la Roman, în timp ce se aştepta decizia dacă se permite sau nu să se dea apă evreilor, s-au descărcat din el zeci de cadavre, nemenţionate în nici un document. Unul dintre evrei a indicat locul opririi ca fiind „Bariera Romanului” :

Vagoanele au fost deschise spre a fi scoşi afară morţii – foarte mulţi – băgaţi în maşini şi duşi, în acest timp au tăbărât ţiganii şi ne-au jefuit iar pentru un pahar de apă au luat în schimb verighete de aur, ceasuri, diverse bijuterii sau sume de 1.000 lei. Santinelele au procedat la fel[1].

Nu se ştie câte cadavre au fost descărcate şi unde au fost îngropate. La

MXLVII Memoriul lui Aurel Triandaf înaintat acuzatorului general la Tribunalul Poporului, care cuprinde pe larg răspunsurile date la acuzaţiile aduse împotriva lui, 15 martie 1946, *ibidem,* voi. 30, p. 253 (USHMM, microfilm 48). Triandaf şi-a atribuit decizia de a acorda tratament evreilor la Roman.

Roman, cum spuneam, evreii au fost siliţi să arunce cadavrele din vagoane înainte de a beneficia de apă: „Erau arse şi de nerecunoscut. Au venit căruţe de gunoi care au încărcat morţii”[MXLVIII MXLIX]. „Când am coborât morţii”, a adăugat un alt evreu, „jandarmii le smulgeau inelele şi ce se mai găsea prin buzunare”[ML]. Numărul cadavrelor descărcate la Roman a fost înregistrat: 47; a doua zi, 4 iulie, în curte s-au găsit încă 6 cadavre[MLI]. La cimitirul evreiesc au fost îngropate 54 de cadavre în două gropi: 37 în una şi 17 în cealaltă (vezi *infră).* Dar aceste cifre nu corespund cu depoziţiile evreilor. Mulţi dintre ei au declarat că zeci nu s-au mai sculat în zorii zilei când au fost îmbarcaţi în tren. în contrast cu grija exagerată de care a dat dovadă Triandaf de a raporta despre orice acţiune de descărcare a cadavrelor, de data aceasta nu a trimis nici un raport superiorilor săi, notând doar numărul morţilor în raportul din septembrie 1941. După plecarea trenului din Roman, Triandaf şi-a reluat obiceiul, având grijă să raporteze numărul de cadavre descărcate în fiecare staţie şi să-i pună pe responsabilii locali să semneze rapoartele pe care le pregătea. La Roman, ajutorul de primar al oraşului, Nicolae C. Pipă, a împiedicat orice posibilitate de identificare a cadavrelor, orice înmormântare după ritualul credinţei evreieşti sau orice legătură a Comunităţii evreieşti cu înmormântarea:

> Preşedintele Comunităţii Berthold Rorlich şi vicepreşedintele lulius Iştein au cerut ajutorului de primar N.C. Pipă să predea Comunităţii aceste cadavre, pentru a fi îngropate conform ritualului [evreiesc], urmând ca în prealabil să li se dreseze acte de daces pentru identificarea lor. Dl Pipă a refuzat predarea lor Comunităţii, şi a transportat cadavrele cu mai multe furgoane, azvârlindu-le peste gardul cimitirului şi după care au fost îngropate în două şanţuri mari, pregătite dinainte în curtea cimitirului. A ordonat intendentului cimitirului [evreiesc] ca aceste cadavre să nu fie acoperite cu ţărână timp de 8 zile şi a impus, sub sancţiuni severe, ca nimeni să nu se apropie de aceste cadavre în acest timp. Cadavrele au stat descoperite în toiul căldurii de iulie aceste opt zile ordonate, în care timp au intrat în completă putrefacţie fără a se mai putea identifica vreunul. După acest timp a aprobat să se facă un tranşeu de beton peste aceste şanţuri[1].

Comunitatea din Roman

în 1941, Comunitatea din Roman număra 5.540 de evrei, cca 21 % din

MXLVIII Declaraţia lui Iţic Aron la Comunitatea din Iaşi, fără dată (septembrie 1944), *ibidem,* voi. 42, p. 421 (USHMM, microfilm 43).

MXLIX Declaraţia lui Ghidale Caufman la Comunitatea din Iaşi, septembrie 1944, *ibidem,* p. 403.

ML Declaraţia lui Jean Haimovici (vezi *supra,* p. 269, nota 1), p. 49.

MLI Raportul lui Triandaf din 9 iulie 1941, *ibidem,* voi. 51, p. 115b (USHMM, microfilm 44). Raportul este fals, adică a fost scris *post factum.* Dar şi în raportul din septembrie 1941 (p. 336b), el a notat acelaşi număr de morţi: 47+6. în ambele rapoarte nu se menţionează faptul că au fost coborâţi morţi la intrarea în Roman.

populaţie. Cu câteva zile înainte de sosirea „trenului morţii", s-au adăugat cca 800 de refugiaţi evrei evacuaţi din târgurile şi satele din apropiere. în decurs de şapte ore, între 11 şi 6 seara, când Comunitatea a aflat că trenul staţionează în apropierea oraşului şi apoi în oraş, fruntaşii Comunităţii au acţionat ca şi cum n-ar fi auzit de comunicatul guvernului că la Iaşi s-au revoltat evreii şi 500 dintre ei au fost executaţi. Al doilea comunicat al guvernului, care a ameninţat cu executarea a „50 de iudeo-comunişti" pentru fiecare soldat german sau român care va fi atins, a fost publicat în presă în dimineaţa acelei zile[MLII MLIII]. De aceea, spre deosebire de Comunitatea şi fruntaşii ei din Târgul Frumos, care n-au ştiut nimic despre pogrom în afară de zvonuri, fruntaşii Comunităţii din Roman şi-au pus cu bună ştiinţă vieţile în pericol atunci când s-au mobilizat fără ezitare pentru a-i ajuta pe deţinuţii din „trenul morţii", cu mult peste ce au cerut autorităţile de la ei.

Nimeni nu a ştiut cât timp va rămâne trenul la Roman şi dacă aceasta era staţia lui finală; nici autorităţile locale n-au ştiut. Fruntaşii Comunităţii, care nu aflaseră de prezenţa în împrejurimi a trenului special al lui Antonescu sau de sosirea Marelui Cartier General în oraşul lor, s-au adresat personalităţilor pe care le cunoşteau: prefectul, comandantul militar al oraşului, şeful gării – dar nu primarului Pipă, care era cunoscut ca un antisemit inveterat. Preşedintelui Comunităţii şi adjunctului său li s-a părut că obţinerea de facilităţi pentru deportaţi este mai importantă decât prezentarea la gară, aşa încât au trimis acolo patru dintre membrii comitetului Comunităţii. Nimeni nu ştia ce înseamnă „trenul morţii". România nu cunoscuse până atunci asemenea evenimente. Cel mult au gândit că ar fi vorba de trenuri de marfă supraîncărcate cu evrei după modelul celor care trecuseră prin gara Roman din nordul Moldovei spre lagărul Târgu-Jiu cu o săptămână înainte, în urma izbucnirii războiului împotriva Uniunii Sovietice, când a fost necesară mituirea a tot felul de mici comandanţi militari, poliţişti, funcţionari şi ceferişti pentru ca să permită acordarea de hrană şi apă, coborârea vreunui cadavru de evreu care murise pe drum sau o femeie care a înnebunit. Pe scurt, nimic special, întrucât autorităţile militare n-au dat informaţii despre numărul celor închişi în tren, fruntaşii Comunităţii n-au ştiut câte haine şi lenjerie să pregătească. Dar din momentul în care li s-a cerut să pregătească un stoc de îmbrăcăminte, a început mobilizarea generală:

> Profesorii şi profesoarele de la şcolile israelite, ajutaţi de voluntari au început să colecteze îmbrăcăminte de la populaţia [evreiască] şi de la negustori... [Negustorul] Şloime Abramovici a donat comisiei de colectare toate albiturile ce le avea în magazin şi patru costume de haine. Tot ce s-a putut strânge în câteva ore a fost dus la gară împreună cu alimentele colectate... [Am aflat] de la acarul losif Tălmăcel că marţi noaptea... au fost aruncate 500 cadavre. în zorii zilei derbedei sub oblăduirea soldaţilor

MLII Declaraţia lui Uşer Beram (vezi *supra,* p. 278, nota 3), p. 63b ; declaraţia lui Uşer Beram, din 15 august 1945, în faţa acuzatorului-şef la Tribunalul Poporului, Dumitru Săracu, în Ancei, *Documents,* VIII, nr. 415, p. 453.

MLIII Comunicatele Preşedinţiei Consiliului de Miniştri din 1 şi 2 iulie, care au fost publicate în presă la o zi după distribuirea lor, *Cartea Neagră II,* nr. 2, p. 40.

au jefuit cadavrele, dezbrăcând resturile de îmbrăcăminte ce mai aveau şi scoţând dinţi la cei ce aveau dinţi de aur[1].

Când s-a oprit împărţirea hainelor şi alimentelor, Comunitatea avea deja îmbrăcăminte şi lenjerie pentru toţi, după o apreciere aproximativă a numărului de supravieţuitori, aşa cum le-a fost comunicată de delegaţii Comunităţii prezenţi la gară. După cum am spus, când li s-a permis din nou să circule, n-au mai găsit evrei în curtea companiei sanitare, toţi fiind din nou îmbarcaţi în trenul care aştepta în gară. Comandantul militar al gării le-a comunicat că le este interzis să dea ajutor „până la sosirea unei comisii din partea Armatei a 3-a, care va hotărî ce-i de făcut”. Perioada de compasiune faţă de evrei a fost foarte scurtă. Membri ai comitetului Comunităţii şi încărcătura lor au aşteptat pe loc, iar la 9.30 a sosit „comisiunea” : câţiva ofiţeri şi poliţişti din localitate „care au început să controleze ceea ce adusesem noi din oraş, privind la fiecare obiect în parte, să vadă dacă nu cumva este ceva subversiv. în cele din urmă au hotărât să nu se mai distribuie nimic”. Comisia a confiscat de fapt ajutorul Comunităţii, hotărând să-l depună într-un vagon special şi să predea jumătate din el Crucii Roşii Române : „Am protestat contra acestei hotărâri şi în semn de protest, pentru că nu ni s-a dat satisfacţie, am părăsit locul împreună cu ceilalţi delegaţi şi nu mai ştiu în urmă ce s’a făcut”[MLIV MLV]. Medicul Leon Herşcu, aflat la faţa locului, a văzut ce s-a făcut cu produsele adunate în speranţa că deportaţii vor putea fi din nou hrăniţi: „Alimentele procurate din Roman pentru a fi împărţite la oameni [evrei] au fost sustrase de aceşti doi căpitani [de la Armata a 3-a] care au făcut o masă îmbelşugată în localul companiei, împreună cu căpitanul Heraclide, comandantul Companiei 4 sanitară”[MLVI].

în cele din urmă, ajutorul adunat de Comunitatea din Roman a fost distribuit, în cea mai mare parte, de către echipa Crucii Roşii Române soldaţilor care plecau pe front sau răniţilor întorşi din luptă. în afară de căldări, care au fost folosite la distribuirea apei de băut şi au fost împărţite în vagoane, şi câţiva saci de zahăr, ofiţerii Armatei a 3-a nu au permis introducerea de alimente în vagoane[MLVII].

MLIV Scrisoarea lui Moise Schwartz către autor (vezi *supra,* p. 289, nota 1). Potrivit afirmaţiilor lui Schwartz, în cimitirul din Roman au fost îngropate 58 de cadavre.

MLV Declaraţia lui David Laufer (vezi *supra,* p. 284, nota 2), p. 62b.

MLVI Depoziţia lui Leon Herşcu (vezi *supra,* p. 285, nota 2), pp. 68b-69b.

MLVII Soarta „dreptului între popoare” Viorica Agarici a fost într-un fel deosebită, ea plătind un preţ scump pentru fapta ei umanitară. S-au înregistrat două tipuri de reacţii când s-a aflat în oraş despre comportamentul ei: „Numeroşi evrei s’au perindat, mai multe zile în şir, prin faţa casei, în tăcere, unii i-au aşezat flori, alţii au îndrăznit să-i bată la uşă şi să-i ureze sănătate, aşa, fără nici o explicaţie ori aluzie; pe stradă [evreii] o salutau cu adânc respect; un număr de derbedei i-au aruncat pietre în geamuri [le casei]; iar când Viorica Agarici, sub presiunea ameninţărilor, a fost silită să demisioneze de la preşedinţia filialei [din Roman a] Crucii Roşii şi să se refugieze la Bucureşti, casa rămânând pustie, au intrat şi i-au distrus mobila” („Poporul evreu nu uită pe binefăcătorii săi” – vezi *supra,* p. 288, nota 6). Regimul comunist i-a confiscat parcela de pământ şi casa şi nu i-a recunoscut fapta nobilă. Şef-rabinul Mozes Rosen a căutat-o şi a găsit-o trăind într-o crasă sărăcie. Federaţia Comunităţilor Evreieşti i-a acordat timp de 25 de ani un sprijin lunar care i-a asigurat existenţa. Viorica Agarici a decedat la 18 februarie 1979 la vârsta de 93 de ani.

Capitolul 9

Călăraşi

Sandu Dascălu, care a ajuns la Roman cu unicul său fiu întins mort lângă el, a declarat la Tribunalul din Bucureşti că de la Roman „am început să fim trataţi omeneşte”[1]. Schimbarea atitudinii faţă de rămăşiţele evreilor din „trenul morţii” a fost, într-adevăr, mare – iar pentru ei, „tratarea omenească” s-a exprimat prin două lucruri importante: apă şi reducerea aglomerării din vagoane. La Roman au fost schimbate toate vagoanele, iar în fiecare vagon au fost introduşi 35-45 de evrei – semn că încetase politica de lichidare prin sufocare. Datorită Comunităţii din Roman, în fiecare vagon s-a introdus o căldare sau un vas mare pentru apă şi o cană, iar „la fiecare staţie unde se oprea trenul ni se dădea apă”[MLVIII] [MLIX]. Preţul apei a coborât în mod drastic – în loc de mii de lei pentru o sticlă, se plăteau jandarmilor preţuri „caraghioase”, 400-500 de lei pentru o căldare cu apă, mai curând un fel de recunoştinţă pentru că binevoiau să le permită evreilor să umple căldarea în staţie decât o plată directă pentru apă. Cu toate acestea, a rămas în vigoare principiul că apa trebuie plătită – că doar şi jandarmii sunt oameni, şi ei trebuie să câştige: „De la Roman la Călăraşi am obţinut apă numai în schimbul sumelor de bani”[MLX], a subliniat unul dintre evrei.

Când au fost urcaţi din nou în tren, nu li s-a spus încotro pleacă, mulţi sperând că vor fi înapoiaţi la Iaşi:

> Am crezut că vom fi retrimişi la Iaşi însă trenul a luat direcţia Bacău şi apoi mai departe spre Călăraşi, ţinta finală nu am ştiut-o decât atunci când am ajuns, căci pe drum întrebând însoţitorii [unde plecăm], aceştia ne răspundeau că vom fi plimbaţi atâta cu trenul până vom muri cu toţii[MLXI].

Calculând cât i-a trebuit trenului să parcurgă distanţa dintre Iaşi şi Roman – cam 110 km în patru zile –, se poate spune că între Roman şi

După moartea ei, Institutul Yad Vashem de la Ierusalim i-a acordat titlul de „Drept între popoare”, distincţie prin care poporul evreu îi cinsteşte pe cei care au salvat evrei în timpul Holocaustului. La 8 iunie 1983, a avut loc ceremonia plantării unui copac în amintirea ei pe Muntele Amintirii la Yad Vashem. Autorităţile româneşti nu i-au permis fiului ei să participe la ceremonia de la Ierusalim.

MLVIII Depoziţie sub jurământ a lui Sandu Dascălu la Curtea de Apel din Bucureşti, 30 decembrie 1947, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 2, p. 6 (USHMM, microfilm 47).

MLIX Depoziţie sub jurământ a lui Bercu Bercovici la Curtea de Apel din Bucureşti, 30 decembrie 1947, *ibidem,* voi. 1, partea I, p. 218b.

MLX Depoziţie sub jurământ a lui Burach Hart la şedinţa Tribunalului din Bucureşti, 15 iunie 1948, *ibidem,* partea a Il-a, p. 543.

MLXI Declaraţia lui Aristide Rauch la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 14 mai 1945, *ibidem,* voi. 30, p. 84 (USHMM, microfilm 48).

Călăraşi a circulat cu o viteză „record”, cei 440 km fiind parcurşi în trei nopţi şi aproape patru zile. Datorită Comunităţii din Roman şi a posibilităţii de a cumpăra (vezi *infrâ),* în vagoane (nu în toate) au fost încărcate bomboane, lămâi, zahăr – şi în special căldarea şi cana, după cum am menţionat mai înainte[1].

în chestiunea apei, evreii din vagoane trebuiau „reeducaţi”. Nimic nu-i putea convinge că de acum încolo li se va permite să bea apă când voiau – şi, cel puţin în prima zi de călătorie, au avut loc adevărate lupte pentru dreptul de a bea, care s-au terminat cu decepţii şi n-au făcut decât să întărească spaima de moarte prin însetate:

> în unele staţii se dădea vagonului câte o găleată cu apă; din cauza stării de spirit din vagon se întâmpla ca în lupta [care avea loc] pentru a putea ajunge la căldare, aceasta să se răstoarne şi să rămânem fără nimic[MLXII MLXIII].

Trezirea dorinţei de a trăi nu i-a cuprins pe toţi. Sute de evrei zăceau pe podeaua vagoanelor grav răniţi, bolnavi sau chiar în agonie, zeci dintre ei şi-au dat sufletul între o staţie şi alta, cadavrele lor fiind descărcate şi îngropate (vezi *infra).* în general, suspiciunea privind intenţiile autorităţilor a devenit a doua natură a evreilor din România. Nimeni nu le-a spus la Iaşi că urmează să li se interzică apa, nimeni nu le-a spus la Roman că de acum încolo vor primi apă. Dar jandarmii lui Triandaf au ştiut că „examenul apei” a luat sfârşit: de la Roman mai departe, spune un jandarm, „am avut permisiunea dlui sublocotenent să dăm apă evreilor din vagoane”[MLXIV].

Comandantul „trenului morţii” a schimbat ordinele date subordonaţilor în conformitate cu dispoziţiile primite de la superiorii săi. După afirmaţiile lui Triandaf, el i-a adunat pe jandarmi şi a ordonat „să se numere cartuşele lor, punându-le în vedere să nu facă uz de armă”[MLXV] – adică să înceteze să mai omoare evrei fără motiv. Călătoria spre Călăraşi a continuat fără şocuri speciale. Din când în când s-au coborât cadavre şi s-au umplut găleţi cu apă, iar o singură dată s-a dat şi pâine. Majoritatea evreilor au călătorit stând pe stratul' de paie împrăştiat în vagoane, goi ca în ziua în care s-au născut. Cum am menţionat, Comunitatea din Roman nu a primit permisiunea să împartă la toţi haine, şi astfel au fost urcaţi grabnic în vagoane:

> Am ajuns la Călăraşi-Ialomiţa după ce am călătorit încă trei zile de la Roman, goi

---

MLXII Depoziţie sub jurământ a lui losub Moise la Curtea de Apel din Bucureşti, 31 decembrie 1947, *ibidem,* voi. 1, partea I, p. 206.

MLXIII Declaraţia lui Israel Schleier (inginer) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, fără dată (1945), *ibidem,* voi. 24, p. 84b.

MLXIV Depoziţia lui Gheorghe Avăcăriţei (jandarm) la Tribunalul Poporului, 7 februarie 1946, *ibidem,* voi. 30, p. 236.

MLXV Declaraţia înaintată de Triandaf procurorului-şef al Tribunalului Poporului, *ibidem,* p. 254. Triandaf a încercat să argumenteze că a dat această dispoziţie încă de la Târgul Frumos, dar jandarmii săi nu i-au confirmat spusele. Ordinul de a număra gloanţele şi de a nu mai trage în evrei a fost dat după ieşirea din Roman. Până la Roman, jandarmii au tras în vagoane şi în evreii care încercau să fugă sau să bea apă.

complet, pe paie în vagoane, câte 30-40 oameni[MLXVI].

Aceste condiţii noi li s-au părut evreilor din „trenul morţii" o schimbare revoluţionară, o deosebire profundă între viaţă şi moarte, o stare sublimă pe care numai o minune o putea explica. Inginerul Theobald Schneier a notat acest fapt în depoziţia lui: „De la Roman am primit câte o căldare cu apă de fiecare vagon, una dimineaţa, alta seara şi ni

MLXVI Declaraţia lui Marcel Perlaf la Tribunalul special pentru judecarea celor vinovaţi de dezastrul ţării din Bucureşti, 10 aprilie 1945, *ibidem,* p. 11.

s'a dat posibilitatea să cumpărăm zahăr, bomboane, lămâi. *Situaţia s'a schimbat în favoarea noastră"*[1]. Această schimbare – pe care forurile superioare din Marele Cartier General au decis-o şi Triandaf a executat-o – i-a determinat pe mulţi evrei, la proces, să depună mărturie în favoarea lui Triandaf. în naivitatea lor, au crezut că el a pus capăt lichidărilor şi aglomeraţiei din vagoane şi a ordonat să li se dea apă (contra plată, fireşte, dar faptul era considerat „natural" în ochii evreilor). Obligarea jandarmilor de a înceta maltratările şi chiar uciderea evreilor (aproape că nu mai rămăsese ce jefui de la ei) şi numărarea gloanţelor au părut, în ochii evreilor care au acceptat să semneze declaraţii pregătite dinainte de către avocaţii lui Triandaf, ca zilele de apoi. „Comandantul nostru – a spus în una dintre declaraţii jandarmul Petre Timofte – s-a purtat bine cu evreii, dându-ne ordin să le dăm apă şi să nu tragem în evrei, după cum am şi făcut", fără să specifice clar că ordinul a fost dat numai după plecarea din Roman. „Noi toţi – adaugă jandarmul – eram necăjiţi şi îndureraţi de starea evreilor."[MLXVII MLXVIII]

în acelaşi timp, lancu Sachman şi-a prezentat şi el, foarte pe scurt, impresiile despre călătoria până la Călăraşi:

> Drumul până la [Călăraşi-]Ialomiţa l-am făcut opt zile în vagon, mai toţi au înnebunit, eu singur am încercat să mă sinucid prin spânzurare, dar rupându-se cureaua, am căzut printre cadavre; trezindu-mă m'am întrebat cum de trăiesc, dat fiind că m'am spânzurat... în vagonul meu au murit 45 bărbaţi[MLXIX].

Descărcarea cadavrelor

O dată cu închiderea uşilor celui de-al doilea „tren al morţii" la Roman şi luarea lui în primire de către Triandaf şi jandarmii săi, care s-au înapoiat după odihna de noapte, maiorul Gherasim (şeful secţiei transporturi din Marele Stat-Major) i-a spus comandantului trenului, chiar în momentul plecării, că în vagoane se află 1.060 de evrei în viaţă[MLXX]. După câteva minute s-au găsit încă şase cadavre, care au fost

---

MLXVII Depoziţia lui Theobald Schneier la Tribunalul special pentru judecarea celor vinovaţi de dezastrul ţării din Bucureşti, 13 aprilie 1945, *ibidem,* pp. 22b-23 (sublinierea îmi aparţine).

MLXVIII Declaraţia lui Petre Timofte (jandarm) în favoarea lui Triandaf, Iaşi, 6 martie 1946, *ibidem,* voi. 51, p. 99 (USHMM, microfilm 43). Vezi cele 25 de depoziţii făcute de evrei şi români în favoarea lui Triandaf pe care acuzatul le-a înaintat procurorului-şef la Tribunalul militar, 7 august 1946, însoţite de documente pe care Triandaf le-a adunat în timpul călătoriei trenului, *ibidem,* pp. 91-116b.

MLXIX Depoziţia lui lancu Sachman (industriaş din Iaşi) la Tribunalul Poporului din Iaşi, fără dată (1945) (copie autorizată), *ibidem,* voi. 45, partea I, p. 312.

MLXX Proces-verbal de la anchetarea acuzatului Aurel Triandaf la Tribunalul special pentru judecarea celor vinovaţi de dezastrul ţării din Bucureşti, 17 iulie 1945, *ibidem,*

descărcate în gara oraşului. în drum spre Călăraşi, „trenul morţii” a parcurs în lungime aproape întreg teritoriul României şi a străbătut şapte judeţe, fiecare având prefecţi, legiuni de jandarmi, unităţi militare, şefi de gară şi ceferişti, pasageri sau curioşi care au văzut vagoanele închise, au asistat la descărcarea cadavrelor şi au observat îngroparea lor. „Trenul morţii” a călătorit

voi. 30, p. 41 (USHMM, microfilm 48).

prin inima României, într-o regiune în care trebuiau să stăpânească legea şi ordinea – şi, într-adevăr, legea şi ordinea erau respectate în ceea ce-i privea pe români. Spre deosebire de Iaşi, şefii autorităţilor din aceste judeţe nu erau părtaşi la secretul planului, atitudinea lor faţă de tren şi călătorii lui bazându-se pe ordine verbale şi pe cele două comunicate ale guvernului care au vestit despre rebeliune şi despre executarea a 500 de iudeo- -comunişti. Şi, într-adevăr, mulţi dintre aceşti români – care nu pot fi consideraţi cu toţii antisemiţi – erau convinşi că în vagoane sunt închişi duşmani periculoşi ai statului care nu au ezitat să deschidă focul asupra soldaţilor români şi germani din Iaşi. în drum spre Călăraşi, trenul a trecut prin staţii importante, cum ar fi: Bacău, Adjud, Mărăşeşti, Focşani, Râmnicu-Sărat, Buzău, Ploieşti, Urziceni, Slobozia, Călăraşi. în noaptea de 4/5 iulie, trenul a oprit în staţia Mărăşeşti, situată într-o regiune în care în primul război mondial s-au desfăşurat lupte crâncene între armata germană şi armata română – şi zeci (dacă nu sute) de evrei care se aflau acum în „trenul morţii" participaseră ca soldaţi la acele lupte, unii dintre ei fiind şi decoraţi pentru fapte de vitejie. Ajutorul lui Triandaf, sergentul-major Bratu, a mers de-a lungul trenului şi jandarmii îi întrebau pe deţinuţi dacă au morţi în vagoane – iar acolo unde aveau, erau descărcaţi lângă vagon. în raportul oficial s-a notat că au fost doar 10 cadavre. Apoi a coborât şi Triandaf, a întocmit un document corespunzător, a obţinut semnătura unui şef din CFR (adjunctul şefului gării Mărăşeşti), a adjunctului său, iar la urmă a semnat şi el. Le-a predat, spune el, zece cadavre – şi chiar a „dispus îngroparea lor la periferia oraşului"[1]. Inspectorul cu traficul feroviar în staţie, Ion Păduraru, a auzit despre sosirea trenului cu evrei din Iaşi şi s-a dus la faţa locului să vadă despre ce este vorba. Ştia deja cu o zi înainte „că la Iaşi s-au desfăşurat lupte" între evrei şi Armată. I s-a adus la cunoştinţă că acolo au fost îngropate între 11 până la 21 de cadavre. Când a fost întrebat care a fost reacţia sa când a văzut că sunt îngropaţi oameni lângă gară şi dacă, în calitatea lui de inspector al CFR-ului, când a văzut că se sapă o groapă în care sunt azvârlite cadavre descărcate din tren, s-a interesat despre cele întâmplate acolo, martorul a răspuns că nu l-a interesat acest lucru, „deoarece nu era în cadrul serviciului meu"[MLXXI MLXXII]. Triandaf a notat în mod explicit numele acestuia şi numele lui Alexandru Gheorghiu, adjunctul şefului gării din Mărăşeşti, indicându-i ca fiind cei care s-au ocupat de îngroparea cadavrelor[MLXXIII]. Păduraru nu a sosit la gară după plecarea trenului, cum a afirmat în 1945, ci a aşteptat venirea trenului şi, împreună cu Triandaf, s-a ocupat de îngroparea evreilor în câmpul de

MLXXI Raport despre descărcarea a 10 cadavre în staţia Mărăşeşti, 4-5 iulie 1941, *Cartea Neagră II,* nr. 61, p. 139. Despre documentele improvizate cu ocazia descărcării cadavrelor la Mărăşeşti, despre semnături şi funcţionarii care au semnat hârtiile, vezi nota anterioară, pp. 42-42b.

MLXXII Depoziţia lui Ion Păduraru (inspector CFR) la Tribunalul special pentru judecarea celor vinovaţi de dezastrul ţării din Bucureşti, 9 aprilie 1945, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 30, pp. 6-6b.

MLXXIII Raport al lui Triandaf către Inspectoratul Jandarmeriei din Iaşi, 9 iulie 1941, *ibidem,* voi. 51, pp. 115b-116 (USHMM, microfilm 43).

lângă gară, fără să marcheze mormântul cu vreun semn. Triandaf a întocmit pe loc un raport separat către prefectul Romanului, comunicându-i că au fost descărcate cadavre ; i-a cerut să mărească viteza de deplasare a trenului, care circula deja de cinci zile şi abia parcursese jumătate din drumul spre Călăraşi, după cum a subliniat el însuşi. I-a predat raportul telegrafistului din gară, punându-l să semneze în carnetul său personal, pe care obţinuse semnăturile tuturor celor care primiseră de la el rapoarte spre a fi transmise superiorilor săi.

La 5 iulie 1941 trenul a sosit la Focşani, unde a staţionat mai multe ore. După afirmaţiile făcute de Triandaf în 1950, comandantul militar al staţiei a ordonat soldaţilor să împiedice furnizarea de apă evreilor din tren. După spusele sale, „nu reuşesc să-l facă să revină [de la ordinul său] decât după multă discuţie şi numai după ce *l-am ameninţat că-l voi raporta la Marele Cartier [General]*"[1]. în seara zilei de 5 iulie, după o călătorie lentă, trenul a oprit în staţia Inoteşti, un sat înspre Ploieşti. Noaptea a sosit acolo Mihail Schipor, comandantul Legiunii de jandarmi din judeţul Prahova, trimis acolo din ordinul comandantului Diviziei 13, care era amplasată la Ploieşti. Vagoanele trenului, şi-a amintit Schipor, erau încuiate cu lacăte. S-au scos cadavre din toate vagoanele şi au fost încărcate într-un vagon separat, pentru a fi îngropate mai târziu. în timpul opririi în staţie (10-15 minute) „am auzit pe deportaţi cerând apă, dar comandantul trenului mi-a spus că avea consemn să nu le dea apă deportaţilor”.

Această depoziţie importantă este o mărturie că ordinul de împărţire a apei evreilor după Roman nu a fost categoric :

> Când s-au deschis vagoanele am asistat la o scenă impresionantă. Văzând pe cei dinăuntru, unii erau [îmbrăcaţi] cu haine rupte, alţii fără haine pe ei iar toţi în stare de mizerie... Comandantul trenului, sublocotenentul [Triandaf] pe care l-au găsit la acel tren, mi-a raportat că *din ordinul comandamentului superior (al Armatei române) de la Iaşi conduce trenul în aceste condiţiuni, şi tot de acolo a primit dispoziţia de a nu se da apă deportaţilor.* După 20 de minute trenul şi-a continuat drumul[MLXXIV MLXXV].

Triandaf nu a menţionat la anchetă despre întâlnirea cu Schipor în staţia Inoteşti. Partea formală a predării cadavrelor a fost încheiată de Triandaf cu procurorul militar, maiorul Stavrică de la Tribunalul militar din Ploieşti, care a supravegheat descărcarea cadavrelor – şi amândoi au semnat raportul. Schipor a trimis un raport personal Inspectoratului General al Jandarmeriei de la Bucureşti, în care a adăugat că, în afară de Stavrică, l-a trimis şi pe căpitanul lonescu – delegatul comandamentului

MLXXIV Memoriu al deţinutului Aurel Triandaf către acuzatorul public din Bucureşti, cuprinzând pe larg toate paragrafele actului de acuzare împotriva lui şi răspunsurile sale argumentate, însoţit de o anexă cu 13 copii de declaraţii originale ale unor români şi evrei care au depus mărturie în favoarea sa, iară dată, primit la 13 august 1950, *ibidem,* voi. 134, p. 39 (USHMM, microfilm 46) (sublinierea îmi aparţine).

MLXXV Depoziţia lui Mihail Schipor (colonel), comandantul Legiunii de jandarmi din Prahova (Ploieşti), la Tribunalul Poporului, 3 decembrie 1945, *ibidem,* voi. 30, p. 40b (USHMM, microfilm 48). Schipor nu a fost amestecat în crime împotriva evreilor din Iaşi, astfel încât nu a avut nici un motiv să mintă în depoziţia sa.

militar al zonei câmpurilor petrolifere (în zona câmpurilor petrolifere a existat un comandament militar special):

> S'au scos din vagoanele cu internaţi un număr de 40 evrei, ce au murit în timpul transportului din cauza debilităţii fizice etc. [Cadavrele] au fost strânse într-un singur vagon şi apoi sigilat şi pus sub pază, iar astăzi urmează ca după verificarea ce se va face de domnul medic legist şi autorizaţia ce o va da Curtea Marţială, să se procedeze la înhumarea cadavrelor, care se va face în imediata apropiere a staţiei Inoteşti... La moartea celor mai de sus [evreii] nu s'a contribuit cu nici o [acţiune de] violenţă[MLXXVI].

Schipor a avut grijă să se absolve de orice răspundere pentru moartea evreilor în judeţul său. Această preocupare pentru partea formală a problemei i-a caracterizat pe toţi cei răspunzători (militari sau civili) de soarta trenului în drumul său de la Iaşi la Călăraşi. Aceşti oameni nu erau implicaţi în crime împotriva evreilor şi nu ştiau cum abordeze fenomenul „trenului morţii”. în aceste judeţe, România mai era încă un stat al legii, în tot ceea ce-i privea pe români. în această chestiune a minţit şi Schipor: cadavrele au fost îngropate la repezeală şi în secret în aceeaşi noapte, fără ca vreun medic legist să cerceteze cauza morţii. Frazele care se referă la cauza morţii au fost introduse din grijă pentru consecinţele posibile ale acestei crime asupra carierei sale. El a înţeles încă de atunci – şi din discuţia avută cu Triandaf – că este vorba de o crimă. Numărul cadavrelor consemnate şi la Mărăşeşti, şi la Inoteşti era arbitrar; numărul adevărat a fost probabil mai mare, dar nu cu mult – nu ca la Iaşi şi la Târgul Frumos, unde cifrele oficiale au fost infime. în dimineaţa zilei de 6 iulie, trenul a oprit în staţia Ploieşti, unde, după afirmaţiile lui Triandaf, a primit 600 de pâini de la manutanţa Armatei pentru a fi împărţite deţinuţilor – „şi tot în acea staţie s'a împărţit apă la evrei”[1], amănunt pe care s-a străduit să nu uite să-l evidenţieze la anchetarea sa, în iulie 1945. în raportul din septembrie 1941, acest amănunt nu a fost demn de menţionat.

în seara zilei de 6 iulie, trenul a sosit în sfârşit la Călăraşi, oraş de reşedinţă a judeţului Ialomiţa. Pe peron îl aşteptau toţi fruntaşii judeţului şi ai oraşului: prefectul, comandantul garnizoanei din Călăraşi, comandantul Regimentului 32 Infanterie, care era amplasat în oraş, comandantul Legiunii de jandarmi a judeţului, medicul-şef al oraşului şi şeful Poliţiei locale. Din tren au coborât (sau au fost coborâţi) 1.011 evrei în viaţă, 69 de muribunzi şi 25 de morţi[MLXXVII MLXXVIII].

MLXXVI Raport al comandantului Legiunii de jandarmi din Prahova (Ploieşti) către Inspectoratul General al Jandarmeriei, 6 iulie 1941, *Cartea Neagră II,* nr. 62, p. 140; sursa – Ancei, *Documents,* II, nr. 164, p. 449.

MLXXVII Proces-verbal de la anchetarea acuzatului Triandaf (vezi *supra,* p. 302, nota 4), p. 41b.

MLXXVIII Raport întocmit de Triandaf cu privire la numărul evreilor coborâţi la Călăraşi din „trenul morţii”, semnat de şeful autorităţilor din Călăraşi, 6 iulie 1941, *Cartea Neagră II,* nr. 63, pp. 140-141 ; copie autorizată, în Ancel, *Documents,* II, nr. 161, p. 445.

Primirea

Când Meir Groper a coborât din vagon la Călăraşi, a văzut soldaţi infanterişti în echipament de luptă desfăşuraţi de-a lungul peronului care ducea spre curtea regimentului, pregătiţi pentru orice surpriză. A avut impresia că Triandaf raportase din timp că-i „aduce pe comuniştii care au tras în Armata română”.

Comandantul garnizoanei Călăraşi, a adăugat Groper, a început să se plângă, spunând că „aceştia nu sunt oameni, sunt nebuni”[MLXXIX]. Marcel Perlaf a ţinut minte momentul deschiderii uşilor la Călăraşi:

> Am văzut soldaţi desfăşuraţi [pe peron], cu puşti în mâini, aşteptând coborârea de rebeli care trebuie păziţi în mod sever. Ei au fost decepţionaţi de cele văzute deoarece din tren au coborât rămăşiţe umane care cu greu se ţineau pe picioare, îngroziţi de spaimă, înfometaţi, cu răni sângerânde şi puroind.

Prefectul, colonelul Ştefănescu, a adăugat martorul, a înţeles imediat că aceşti evrei nu sunt periculoşi, ci sunt victime care au urgentă nevoie de ajutor: a ordonat soldaţilor să părăsească peronul şi a dat dispoziţie să li se dea ceai sau cafea – „şi a scos din buzunarul său 5.000 de lei în acest scop”. Fapta prefectului a lăsat o impresie puternică asupra lui Rauch şi a altor evrei sănătoşi la minte care se aflau în apropierea lui: „După atâtea zile de torturi şi chinuri am dat de un om care a fost impresionat de starea în care am fost aduşi şi ne-a dat el nouă bani”[1].

Marcel Perlaf a fost printre primii care au coborât:

> întâmplarea a făcut ca la Ialomiţa să fiu printre primii ce au coborât din tren şi fiind capul coloanei ce se îndrepta spre un garaj militar... mi-am întors privirea. Nu voi uita niciodată convoiul de la Călăraşi format din cadavre mergătoare[MLXXX MLXXXI].

De data aceasta nu a existat o mare deosebire între descrierile evreilor despre ei înşişi şi descrierile românilor (aceşti români nu fuseseră implicaţi în crimele comise anterior şi nu aveau de ce să mintă): „Eram aproximativ 1.000 de oameni, toţi goi, unii răniţi, sprijinindu-ne unii de alţii. Şi acest convoi a pornit spre o remiză a unui regiment. Pe drum am întâlnit ofiţeri bătrâni înmărmuriţi, cu mâna la gură de ceea ce vedeau”[MLXXXII] – aşa s-a văzut pe sine Schneier. Medicul-şef al oraşului, dr.

MLXXIX Depoziţie sub jurământ a lui Meer Groper la şedinţa Tribunalului din Bucureşti, 16 iunie 1948, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, vol. 1, partea a Il-a, p. 603 (USHMM, microfilm 48).

MLXXX Declaraţia lui Aristide Rauch la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 14 mai 1945, *ibidem,* p. 83.

MLXXXI Declaraţia lui Marcel Perlaf la Tribunalul special pentru judecarea celor vinovaţi de dezastrul ţării din Bucureşti, 10 aprilie 1945, *ibidem,* voi. 30, p. 11 (USHMM, microfilm 48).

MLXXXII Depoziţia lui Theobald Schneier la Tribunalul special pentru judecarea celor vinovaţi de dezastrul ţării din Bucureşti, 10 aprilie 1945, *ibidem,* p. 22b (USHMM, microfilm 48).

Aurel Mihăilescu, a văzut alte lucruri, pe care Schneier nu le-a observat:

> Starea celor deportaţi era îngrozitoare – nişte cadavre vii. Toţi erau slabi, majoritatea dezbrăcaţi, murdari, cu răni, plini de paraziţi. Am găsit în vagon şi 25 cadavre... Au mai murit după aceasta cca 70 oameni, probabil în urma stării debile şi a complicaţiilor bolilor din tren sau de acasă[MLXXXIII].

„Eram pur şi simplu nişte epave”, spune unul dintre supravieţuitori, care îşi pierduse tatăl şi fratele pe drum şi slăbise 18 kg în cele opt zile de călătorie: „Eu am fost dintre cei mai lucizi, ceilalţi erau aproape inconştienţi”[MLXXXIV].

Adjunctul comandantului garnizoanei din Călăraşi, locotenent-colonelul Victor Romulus, a constatat şi el „absenţa spirituală” a evreilor care au coborât din tren în oraşul său – cu alte cuvinte, erau nişte nebuni:

> Am văzut scoţându-se din câteva vagoane de marfă evrei maltrataţi. Erau bătuţi aşa de grav încât unii dintre ei erau în stare de absenţă spirituală... Spectacolul era lamentabil: goi, în marea lor majoritate, urme de sânge şi de lovituri, stare de absenţă; erau de toate vârstele de la 14-15 ani până la vârste mult înaintate în bătrâneţe... Dl prefect Ştefănescu Mihail îşi exprimă şi d-sa uimirea când îi vedea în acea stare[MLXXXV].

Drumul parcurs de-a lungul străzii între gară şi remizele Regimentului 23 Infanterie, goi puşcă, i-a influenţat profund pe puţinii evrei care nu-şi pierduseră minţile: „Am mers ziua in amiaza mare peste 900 oameni, care au mai rămas în viaţă din câteva mii, goi complet”[1]. Puţinii care mai erau conştienţi de starea lor au lăsat scene desprinse parcă din literatură:

> Arşi de sete, plini de plăgi de tot soiul, buzele o rană, trupurile acoperite de sânge închegat... [aşa] am ajuns duminică după-amiază la Călăraşi[MLXXXVI MLXXXVII].

Chestorul Poliţiei, Constantin Manoilescu, a fost printre primii care s-au apropiat de tren înainte de deschiderea uşilor, şi a observat „aproape la fiecare vagon, se găsea în faţa uşii câte unul, doi sau trei oameni morţi în pielea goală... Supravieţuitorii erau într-o stare deplorabilă. Unii dintre ei, odată ieşiţi din vagoane în plin aer, se clătinau şi cădeau jos”[MLXXXVIII]. Chestiunea nu-l privea prea mult, a scris el în raportul întocmit în august 1941, întrucât evreii au fost puşi sub responsabilitatea autorităţilor

---

MLXXXIII Depoziţia lui Aurel Mihăilescu (medic) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 30 aprilie 1945, *ibidem,* pp. 29-29b.

MLXXXIV Depoziţia lui Moise Lupu la Tribunalul special pentru judecarea celor vinovaţi de dezastrul ţării din Bucureşti, 10 aprilie 1945, *ibidem,* p. 12b.

MLXXXV Depoziţia lui Victor Romulus (locotenent-colonel) la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război din Bucureşti, *ibidem,* voi. 38, pp. 61-61b (USHMM, microfilm 43).

MLXXXVI Proces-verbal de la anchetarea lui Marcu Smadic la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război, 20 martie 1945, *ibidem,* voi. 26, p. 103b (USHMM, microfilm 48).

MLXXXVII Declaraţia lui Leon Haimovici la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război, fără dată (1945), *ibidem,* voi. 30, p. 47.

MLXXXVIII Depoziţia lui Constantin Movilescu la Tribunalul special pentru judecarea celor vinovaţi de dezastrul ţării din Bucureşti, 27 aprilie 1945, *ibidem,* voi. 38, p. 60.

militare, care au organizat *lagărul evreilor* în curtea Regimentului 23 :

> Morţii au fost ridicaţi şi înmormântaţi în cimitirul evreiesc din localitate, iar restul internaţi în *lagărul amenajat*... De la instalarea acestora în lagăre... au mai murit parte din aceştia, fie în spital sau chiar prin lagăre[MLXXXIX].

După cum am spus, chestiunea nu-l privea. Şeful Poliţiei n-a vrut să-şi ia răspunderea nici cu privire la identificarea acestor evrei. Triandaf, a mai adăugat el în august 1941, „nu a depus nici o listă cu numele acestor evacuaţi şi nici chiar numeric. Numărătoarea lor s'a făcut în lagăr, iar identificarea între timp prin declaraţiile lor proprii". Nici cu privire la. morţi nu s-a putut stabili cu certitudine cine sunt[MXC].

înainte de sosirea „trenului morţii", comandantul Legiunii de jandarmi Ialomiţa, maiorul Marin lonescu, a fost înştiinţat „că sosesc [la Călăraşi] pentru munci 2.500 evrei din regiunea Iaşi... Evreii erau parte complet desbrăcaţi, n'au bani, după cum s'a constatat la o percheziţie sumară". Din punctul lui de vedere – aşa rezultă din raportul său –, aceşti evrei *nu sunt periculoşi.* Prefectul, a adăugat comandantul Jandarmeriei, a ordonat să li se dea ceai şi pâine, şi „s'au concentrat medici civili şi militari din garnizoană pentru a le da asistenţă". După ce au fost debarcaţi din tren, el şi jandarmii locali n-au avut nici o legătură cu aceşti evrei. Iar la sfârşit a adăugat o frază rezumativă: „Ştiu că nu s'a făcut nici o cercetare"[MXCI]. Ofiţerul care, în seara zilei de 6 iulie, i-a primit pe evrei în gară i-a predat a doua zi altui ofiţer, după ce au fost îngropaţi 25 de morţi. Conform chitanţei i-a predat: „1.005 [evrei] *buni,* 69 muribunzi şi 8 morţi... şi 26 căldări tablă zincată, 7 ciubăraşe de lemn"[MXCII].

Lagărul Călăraşi

Toate autorităţile româneşti care au purtat răspunderea sau au fost implicaţi în deţinerea evreilor la Călăraşi au denumit locul unde au fost instalaţi „lagărul Călăraşi". Termenul nu trebuie să creeze confuzie, neexistând nici o asemănare – din punctul de vedere al condiţiilor de trai ale deţinuţilor şi al atitudinii faţă de ei – cu lagărele naziste sau cu orice alt lagăr de pe teritoriul României (exclusiv Basarabia şi Bucovina). „Lagărul" a fost înfiinţat în magaziile folosite pentru adăpostirea de vehicule sau alt echipament al Regimentului 23 Infanterie, la marginea oraşului Călăraşi. în aceste magazii cu podeaua de beton au fost încartiruiţi, în seara zilei de 6 iulie, cei care, din cca 5.000 de evrei care au părăsit laşiul în noaptea de 29/30 iunie, au supravieţuit călătoriei cu

---

MLXXXIX Declaraţia lui Constantin Movilescu (chestorul Poliţiei) către procurorul militar local, 20 august 1941, *ibidem,* voi. 30, pp. 273-273b (sublinierea îmi aparţine).

MXC Completare la declaraţia din 20 august, *ibidem,* p. 274.

MXCI Declaraţia comandantului Legiunii 7 de jandarmi (Legiunea Ialomiţa), maiorul Marin lonescu, înaintată procurorului militar local, 20 august 1941, *ibidem,* p. 277b (sublinierea îmi aparţine).

MXCII Proces-verbal de predare a evreilor şi obiectelor din tren, 7 iulie 1941, *ibidem,* p. 281.

„trenul morţii" :

Aici am dormit pe cimentul gol şi în pielea goală, cum eram mai toţi. A doua zi ni s'a trimis de la Comunitate [locală] două căruţe cu paie pe care le puneam la cap... Aici în garaj am îndurat o mizerie îngrozitoare. Toţi eram plini de păduchi[1].

Autorităţile locale au interzis orice contact între evreii din lagăr şi evreii Comunităţii. Dintre evacuaţi, 600-700 erau complet goi, iar restul aveau cămaşă şi, în cel mai bun caz, chiloţi. în primele opt zile, în acele magazii au murit 5-6 evrei zilnic :

Dormeam pe jos pe ciment, unde ne făceam nevoile. Eram goi, mulţi dintre noi murind din cauză că au răcit, căpătând pneumonie[MXCIII MXCIV].

în dimineaţa de 7 iulie, autorităţile militare au dispus începerea identificării supravieţuitorilor şi întocmirea unei liste nominale. Dar mai înainte, pentru păstrarea bunei ordini birocratice, trebuiau identificaţi morţii:

l-am scos afară [morţii din vagoane] în faţa hangarului şi am stat până ce au venit autorităţile şi Comunitatea din Călăraşi-Ialomiţa. Ni s'a spus să trecem în faţa morţilor că mulţi dintre ei nu mai aveau nici un fel de acte de identitate ca să-i recunoaştem[MXCV].

Comandanţii lagărului Călăraşi au reuşit să stabilească, pe bază de anchetă, identitatea a circa o mie de evrei, înregistrând vârsta, ocupaţia, adresa şi „valori ce se găsesc asupra lor". O citire atentă a listei relevă că aproape toţi copiii muriseră, afară de trei în vârstă de 11-12 ani şi 25 de adolescenţi de 14-17 ani. Majoritatea supravieţuitorilor făceau parte din pătura de jos a populaţiei evreieşti – meseriaşi, muncitori, funcţionari –, restul fiind comercianţi şi industriaşi; doar aproximativ 15 aveau studii superioare – medici, ingineri, farmacişti şi mai erau doi studenţi şi doi rabini. Mulţi erau şomeri. Marea majoritate a intelectualilor evrei care s-au aflat în tren au murit[MXCVI]. Cei mai mulţi dintre evrei au ajuns la staţia finală fără nimic, chiar goi, şi puţini cu sume mici de bani, verighete şi ceasuri.

Chiar în dimineaţa aceea, imediat ce membrii Comunităţii din Călăraşi au aflat de sosirea deportaţilor, au cumpărat din piaţă legume şi făină de porumb şi le-au adus la gardul „lagărului". Toate produsele au fost introduse într-un cazan mare, care era folosit pentru fierberea albiturilor, şi a fost instalat în curte pentru a pregăti un fel de supă – „Dar când mâncarea a fost gata, oamenii înfometaţi şi se poate spune chiar nebuni s-au năpustit asupra mâncării şi au vărsat-o pe jos, şi nimeni n-a primit

MXCIII Declaraţia lui Jean Haimovici la Tribunalul Poporului, fără dată (1945), *ibidem,* p. 51.

MXCIV Declaraţia lui Leon Haimovici la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război, fără dată (1945), *ibidem,* p. 17.

MXCV Memoriu al lui David Bendel către Tribunalul Poporului din Bucureşti, fără dată (august 1945), *ibidem,* voi. 45, partea I, p. 339 (USHMM, microfilm 43).

MXCVI Lista nominală a evreilor evacuaţi din Iaşi şi închişi în lagărul Călăraşi, semnată de comandantul lagărului, căpitanul Pitiş, fără dată, *ibidem,* pp. 282-304b.

nimic”. Prima încercare a eşuat, aşa încât cazanul a fost pus din nou pe pietre, iar delegaţii Comunităţii au dat din nou fuga să cumpere produse – au adus şi mămăligă pregătită acasă de evreii din Călăraşi. De data aceasta au intervenit şi soldaţii, care au pus pază la cazan: „Şi pentru a împiedica şi a evita năpustirea înfometaţilor au îndreptat înspre noi două mitraliere”. Supa a fost împărţită, dar nu a fost suficientă pentru cca 800 de evrei – vreo 200 erau culcaţi pe spate, rupţi de agitaţia din jur; ei nu erau în stare să stea la rând, chiar să fi vrut.

Zi de zi, hrana s-a îmbunătăţit datorită fruntaşilor Comunităţii locale şi Federaţiei Uniunilor Comunităţilor Evreieşti (FUCE) (vezi *infră)* şi bunăvoinţei de care au dat dovadă autorităţile oraşului şi ale lagărului. „Din cauză că nimeni nu a mâncat 12 zile şi în următoarele 5-6 zile s’a dat foarte puţin... a izbucnit dezinteria printre noi şi a făcut multe victime.”[1] „Comandantul lagărului”, a notat alt evreu, „era destul de binevoitor dar nu ştiu din ce cauză nu aveam mâncare”[MXCVII MXCVIII]. Cauza era simplă: statul român nu s’a considerat răspunzător pentru întreţinerea evreilor în lagărele înfiinţate pentru ei, în sudul României, inclusiv în ceea ce-i priveşte pe supravieţuitorii „trenului morţii”. întreţinerea urma să se facă din surse evreieşti – Comunitatea şi FUCE. Situaţia s-a îmbunătăţit o dată cu sporirea efortului depus de evreii din Călăraşi şi cu sosirea ajutorului de la Federaţia Comunităţilor din Bucureşti.

A existat totuşi o deosebire importantă între autorităţile din Iaşi şi cele din Călăraşi, pe care unul dintre evrei a rezumat-o în câteva cuvinte – „am întâlnit şi oameni de suflet” printre români. Şi a adăugat că era vorba de prefectul Ştefănescu, comandantul lagărului, Pitiş, medicul oraşului, dr. Lupaşcu, şi ajutorii săi – cei doi sanitari care au acordat deţinuţilor asistenţă medicală[MXCIX]. Atmosfera şi atitudinea generală faţă de evrei era diferită, lipsită de acea ură arzătoare ca la Iaşi, unde s-a manifestat şi în rândurile populaţiei româneşti – fără dorinţa evidentă şi permanentă de a bate, de a jefui, de a tortura, de a face rău. Nimeni nu s-a năpustit asupra evreilor pe străzi. într-adevăr, antisemitismul a constituit o politică oficială – dar fără delegaţi ai Marelui Stat-Major, fără trimişi ai Serviciului Special de Informaţii, fără articole în presa locală care să cheme la pogrom, fără înarmarea pogromiştilor, problemele păreau altfel:

> Autorităţile s’au îngrozit la vederea convoiului nostru, căci cea mai mare parte din noi am fost desfiguraţi de bătăile la care am fost supuşi şi imediat autorităţile locale au avut bunăvoinţa de a ne uşura mizerabilul nostru surghiun[MC].

Acest evreu nu a ştiut câte eforturi şi câţi bani au fost necesari pentru a le uşura situaţia.

MXCVII Declaraţia lui Aristide Rauch (vezi *supra,* p. 300, nota 4), p. 85.

MXCVIII Vezi *supra,* p. 308, nota 1.

MXCIX Declaraţia lui Nathan Goldstein la Tribunalul Poporului, 27 martie 1945, *ibidem,* vol. 31, partea I,

p. 63 (USHMM, microfilm 41). —

MC Declaraţia lui Samoil Boghen de la Comunitatea din Iaşi, fără dată (septembrie 1944), *ibidem,* vol. 42, p. 411 (USHMM, microfilm 43).

Căpitanul Nicolae Pitiş, ofiţer din garnizoana Călăraşi, a fost numit la 7 iulie comandantul „lagărului evreilor”. Ajutorii săi au început să pregătească o listă nominală a deţinuţilor, pe bază de mărturii, întrucât aceştia nu mai aveau acte. Pitiş i-a organizat pe evreii sănătoşi în unităţi de muncă, a numit responsabili, a împărţit fără întârziere primul ajutor pe care Comunitatea locală a reuşit să-l adune (îndeosebi haine) şi le-a permis reprezentanţilor Comunităţii să intre în lagăr. Cu aprobarea lui, Comunitatea a organizat un serviciu de aprovizionare, o bucătărie şi asistenţă medicală. Medicii din spitalul din localitate, medicii militari din garnizoană „şi medici de ai lor [medici evrei] veniţi de la Iaşi cu convoiul, secondaţi de farmacişti de ai lor”[1] şi oameni ai serviciului sanitar local au făcut tot ce le-a stat în putinţă pentru a le acorda evreilor un prim ajutor, având în vedere că cei mai mulţi dintre ei fuseseră maltrataţi fizic. Evreii grav răniţi au fost transferaţi la spitalul din localitate, iar şaizeci şi nouă de muribunzi au fost evacuaţi în clădirea şcolii din satul Măgureni, în apropiere de Călăraşi. Din momentul în care au fost cazaţi acolo, şi acest loc a fost considerat „lagăr”. Pitiş a primit ordin de la prefect să-i trimită la muncă pe evreii sănătoşi (vezi *infră).*

Reprezentantul FUCE, lancu Abramovici, a sosit la Călăraşi deja la 9 iulie 1941, găsindu-i pe toţi evreii concentraţi în lagărul mare, şi i-a văzut pe evreii din Iaşi în mizeria lor: „Mare parte dintre deţinuţi goi cu desăvârşire, iar ceilalţi au doar o cămaşă, şi în cazuri rare şi chiloţi”. Comunitatea şi autorităţile, a raportat Abramovici, au fost surprinşi de marele număr de evacuaţi care au sosit pe neaşteptate – iar în primele zile n-au reuşit să-i hrănească, ceea ce le-a înrăutăţit şi mai mult starea. Trimisul, care a sosit cu o sumă de bani, dar fără ajutoare, s-a adresat imediat prin telefon preşedintelui FUCE, dr. Wilhelm Filderman, cerând rapid haine, medicamente, alimente şi sume de bani suplimentare.

Comunitatea mică din Călăraşi, care număra cca 200 de evrei, era de fapt despărţită în două, având în comun doar cimitirul şi rabinul. Comunitatea sefardă (spaniolă), aproximativ o sută de evrei, era cea mai veche şi-l avea în frunte pe Leon Elias; iar în fruntea Comunităţii aşkenaze (europeni) se afla, interimar, Samoil Schor, un evreu ce avea legături bune cu notabilii din judeţ. Timp de aproximativ o lună s-a interzis orice legătură directă şi liberă între deportaţi şi membrii Comunităţii. Cu toată bunăvoinţa autorităţilor româneşti, era vorba de „rebeli”. Ambele Comunităţi s-au mobilizat imediat pentru a strânge haine şi alimente, şi au creat comitete speciale pentru ajutorarea evreilor din Iaşi şi aprovizionarea lor cu alimente.

Fără a contraveni ordinelor, comandantul lagărului, Nicolae Pitiş, a dovedit de la început bunăvoinţă, aşa încât sefarzii l-au răsplătit pentru atitudinea sa umană în mod adecvat, sub formă de plată – însă nu era vorba de mită, ci de recunoştinţă *(post facturii).* Cam la o săptămână după sosirea evacuaţilor, pe baza listei nominale, s-a făcut o sortare,

evreii fiind împărţiţi în patru grupe[MCI MCII]. Grupe de evrei au fost trimişi zilnic să muncească la curăţatul străzilor şi la munca de câmp, la ferme agricole[MCIII]. După cum am spus, situaţia supravieţuitorilor din „trenul morţii" s-a îmbunătăţit la 9 iulie, o dată cu sosirea trimisului Federaţiei Uniunilor de Comunităţi, lancu Abramovici, după ce Filderman a obţinut de la ministrul de Interne autorizaţia corespunzătoare. Atitudinea şi activitatea lui Abramovici exprimau experienţa, eficienţa şi pragmatismul ce au caracterizat eşalonul operaţional al Federaţiei Uniunilor de Comunităţi. Abramovici a înţeles imediat că mica Comunitate nu se va putea îngriji singură de o mie de evrei goi, bătuţi, bolnavi şi muribunzi, dintre care zeci continuau să sucombe în timpul detenţiei la Călăraşi. El a cerut ajutor urgent Uniunii Comunităţilor Evreieşti din Bucureşti şi a reorganizat comitetul local pentru „adaptarea lui la situaţia nou-creată". A angajat un fost militar în retragere din localitate, numindu-l responsabil cu achiziţionarea de legume şi alimente din împrejurimi, nu din oraş, deoarece în Călăraşi se răspândiseră imediat zvonuri că achiziţionarea de alimente pentru o mie de evrei va lovi în aprovizionarea cu alimente a locuitorilor din Călăraşi.

Preşedintele Comunităţii de rit aşkenaz, Samoil Schor, şi-a asumat misiunea de a obţine bunăvoinţa autorităţilor locale – şi la 10 iulie, Abramovici şi Schor s-au întâlnit cu prefectul Ştefănescu, chestorul Poliţiei, Movilescu, şi primarul oraşului. Prefectul le-a aprobat supravieţuitorilor din „trenul morţii" – şi nu trebuie uitat că aveau statut de deţinuţi în lagăr – să-şi anunţe familiile că sunt în viaţă, aprobând o formulare tip a conţinutului cărţii poştale cu următorul text:

> Dragă dle... sunt sănătos şi mă aflu în lagărul de la Călăraşi. Rog trimiteţi-mi cât mai repede bani şi îmbrăcăminte[MCIV].

Pentru a evita furturi din pachetele care vor sosi, prefectul a acceptat ca pachetele să fie trimise direct la Prefectură.

împărţirea supravieţuitorilor, pentru a le uşura situaţia, a fost făcută de Abramovici, conform poziţiei sociale şi a importanţei. „Personalităţile de primul rang ale laşilor", cam patruzeci la număr, şi copiii şi adolescenţii între 12 şi 16 ani, şi ei în număr de patruzeci, au fost despărţiţi de ceilalţi şi transferaţi – cu aprobarea autorităţilor – în clădirea sinagogii de rit aşkenaz. La 10 iulie, a notat Abramovici, cei optzeci au fost transferaţi la sinagoga aşkenaz, cu trăsuri (mai erau goi). Abramovici a obţinut de la primar aprobarea pentru efectuarea unei înmormântări conform religiei evreieşti pentru numeroşii morţi, întrucât

MCI Declaraţia lui Nicolae Pitiş (căpitan) predată procurorului militar Constantin Zotta, Călăraşi, 21 august 1941, *ibidem,* voi. 30, p. 278 (USHMM, microfilm 48).

MCII Depoziţia lui Mihael Elias, fiul preşedintelui Comunităţii sefarde, Ierusalim, septembrie 1959, Arhiva Yad Vashem, 03-1440, p. 3.

MCIII Declaraţia lui Herşcu Waldman la Tribunalul Poporului din Bucureşti, fără dată (1945), copie, *ibidem,* voi. 33, p. 24 (USHMM, microfilm 41).

MCIV Raport al trimisului Uniunii Comunităţilor Evreieşti, lancu Abramovici, despre activitatea sa la Călăraşi, 22 iulie 1941, în Ancel, *Documents,* II, nr. 185, p. 473.

morţii care fuseseră descărcaţi din tren şi cei care au murit mai târziu (circa şase pe zi) au fost îngropaţi ca animalele, iar între timp, în lagăr mureau zilnic alţi evrei. Numai Abramovici a primit permisiunea să intre în „lagăre” (după împărţirea evreilor în grupe), pentru a intensifica acţiunile de ajutor. Pompierii au primit ordin să furnizeze rezervoare de apă şi să le instaleze în lagărul mare, pentru a le permite evreilor să se cureţe de păduchi. Paiele date la început au fost arse şi au fost schimbate cu altele. Medicii români au primit permisiunea de a-i interna în spitalul local pe cei grav bolnavi, dar nu pe muribunzi; aceştia au fost concentraţi într-o clădire dintr-un sat vecin şi aşteptau să moară. Abramovici a colindat toate farmaciile din oraş şi a cumpărat, „fără nici o economie”, toate medicamentele necesare pe care le-a găsit, datorită bunăvoinţei medicului-şef al oraşului, dr. Lupaşcu. Cei trei medici evrei din Iaşi care erau în stare să lucreze şi câţiva farmacişti dintre supravieţuitorii trenului au primit medicamentele pentru tratarea bolnavilor. Precum am menţionat, în clădirea şcolii din satul Măgureni, în care au fost transportaţi 69 de muribunzi, mureau zilnic 6-7 evrei – şi chiar şi medicilor evrei le era clar că salvarea lor este imposibilă. De asemenea, au murit evrei şi în spitalul orăşenesc, iar din când în când şi în lagărul militar.

Din Bucureşti a sosit trimisul Federaţiei, Fred Şaraga, aducând cu el camioane pline cu haine trimise de Uniune. împărţirea lor s-a făcut în cazarma regimentului, dar primul transport nu a acoperit nevoile tuturor supravieţuitorilor. La 20 iulie a sosit un al doilea transport, deţinuţii fiind în cele din urmă îmbrăcaţi.

înainte ca toţi să fi fost îmbrăcaţi, Şaraga a iniţiat o reorganizare a comitetului evreiesc local pentru ajutorarea deţinuţilor din lagăr, cooptându-i şi pe fruntaşii Comunităţii de rit sefard, fraţii Elias. Evreii sefarzi n-au stat prea mult pe gânduri şi au făcut donaţii fraţilor lor aşkenazi, acţionând pentru a colecta bani, haine şi alimente chiar din prima zi. S-a înfiinţat un comitet de femei şi tinere evreice pentru a-i trata pe bolnavi şi pentru împărţirea produselor. Puţinii evrei din Călăraşi colectau zi de zi alimente care erau duse în lagăr şi la spitale. „Nici o muncă nu a fost economisită, nici o donaţie materială nu a fost respinsă”, a rezumat Abramovici mobilizarea fără margini a comitetului femeilor şi tinerelor. Dar nu numai a lor:

> în general, toţi evreii din Călăraşi s’au comportat deasupra aşteptărilor şi au dat dovadă, atât prin importanţa sacrificiilor băneşti cât şi printr-o muncă efectivă şi continuă că sunt animaţi de cele mai înalte sentimente omeneşti... Samoil Schor şi-a neglijat interesele personale, şi-a provocat chiar prejudicii. Acestea nu l-au reţinut însă câtuşi de puţin din interesul şi dragostea ce a manifestat-o în rezolvarea tuturor problemelor interesând bunul mers al lagărului şi [ameliorarea] situaţiei generale a celor evacuaţi[1].

Cu aprobarea autorităţilor, a avut loc o nouă sortare a deţinuţilor din lagărul militar, de data aceasta fiind transferaţi la sinagoga sefardă 102 evrei – intelectuali, industriaşi şi negustori. în cele două sinagogi au locuit cca 200 de evrei, în condiţii de trai „aproape omeneşti”, după spusele lui

Abramovici.

Delegatul Uniunii a urmărit să scoată cât mai mulţi evrei din magaziile Armatei, deşi şi în „lagăre” situaţia lor s-a îmbunătăţit. Schor a reuşit să închirieze magazii într-un loc izolat şi liniştit – pe malul râului Ghirlău –, unde au fost transferaţi, în două serii, alţi 200 de evrei şi 29 de muribunzi care mai rămăseseră în viaţă din cei 69. Este interesant de menţionat felul în care s-a făcut categorisirea evreilor „susceptibili de un trai mai bun”, aşa cum i-a definit trimisul Uniunii. „Negustori, comercianţi, fruntaşi ai Iaşilor”[MCV MCVI] – era clar că acestora li se cuveneau condiţii de viaţă mai bune. După terminarea sortării, Abramovici a raportat că „au mai rămas în lagărul de la [Regimentul] 23 Inf. cca 350 evacuaţi, în mare măsură muncitori şi meseriaşi”[MCVII]. Fraţii Elias şi-au luat obligaţia să aprovizioneze cu alimente şi, în general, să se îngrijească de acei evrei.

Trimisul Uniunii de la Bucureşti i-a propus prefectului folosirea evreilor sănătoşi, adică a muncitorilor rămaşi în magaziile Armatei, la diverse munci, pentru ca plata pe care o vor primi să fie transferată Uniunii, spre a-şi reduce cât de cât numeroasele cheltuieli avute cu întreţinerea supravieţuitorilor din „trenul morţii” : într-adevăr, în ziua de 18 iulie, la cererea comandamentului german din portul Călăraşi, au fost trimişi în port pentru descărcarea cimentului din şlepuri în vagoanele CFR, un număr de cca 100 evacuaţi, recrutaţi în întregime dintre cei rămaşi în cazarma Reg. 23 Inf.[1]

Aceşti evrei, a adăugat Abramovici în raportul său, şi-au exprimat după prima zi de muncă, în prezenţa lui şi „în prezenţa comandantului lagărului, a unui domn sublocotenent german”, mulţumirea pentru posibilitatea care li se dă de a munci „în aer liber” şi de a primi un supliment de hrană. Grupuri de evrei au fost trimişi la alte munci în oraş şi la moşiile din regiune, toţi dintre evreii „simpli” rămaşi în lagărul mare. Problema recompensei pe care Comandamentul german ar fi trebuit s-o plătească Uniunii, „făcându-se astfel posibilă scăderea cheltuielilor” pentru întreţinerea evreilor, nu a fost rezolvată până la plecarea delegatului din Călăraşi, iar în cele din urmă nu s-a plătit nimic.

Propunerea lui Abramovici de a oferi evrei pentru muncă, în vederea reducerii cheltuielilor Uniunii, este caracteristică pentru ruptura care a existat atunci între conducerea evreiască de la Bucureşti şi activiştii ei şi evreii din Moldova. La Bucureşti încă nu era percepută la adevărata ei dimensiune tragedia care-i lovise pe evreii din Moldova (ca să nu mai vorbim de evreii din Basarabia şi Bucovina, dintre care mii erau executaţi chiar în acele zile). La Bucureşti încă nu reuşiseră să înţeleagă sensul evacuării a cca 40.000 de evrei din casele lor din sate şi târguri, şi nici transferarea a cca 20.000 dintre ei în lagărul Târgu-Jiu şi în alte lagăre din sudul României, în vagoane închise, şi înghesuirea celorlalţi în clădirile Comunităţilor din oraşe. Nici adevărata amploare a pogromului de la Iaşi nu fusese percepută – şi nici după ce a sosit la Călăraşi

MCV *Ibidem,* pp. 473-475.
MCVI *Ibidem,* p. 476.
MCVII *Ibidem,* p. 477.

Abramovici nu a înţeles (şi, la început, poate nici Şaraga, care a venit după el) ororile „trenului morţii”. Liniştea relativă de la Bucureşti, atmosfera de „afaceri ca deobicei”, şi în special interzicerea impusă de autorităţi asupra oricărui contact dintre conducerea evreiască de la Bucureşti şi şefii Comunităţilor din provincie l-au influenţat pe Abramovici, determinându-l să se gândească mai întâi cum să reducă cheltuielile băneşti ale Uniunii. Cinci luni mai târziu, Federaţia şi Uniunea au fost desfiinţate, fondurile lor fiind transferate Centralei Evreieşti – o „creatură” impusă de Legaţia Germaniei. Un evreu din Iaşi care trăia la Bucureşti a constatat că numai după ce s-a publicat în presă că 500 de iudeo-comunişti au fost executaţi la Iaşi, evreii din Bucureşti au început să înţeleagă gravitatea situaţiei[MCVIII MCIX].

Trimisul Uniunii nu a înţeles starea fizică şi sufletească a supravieţuitorilor, nu i-a văzut pe „absenţii spirituali” şi goliciunea sufletească provocată majorităţii de călătoria cu „trenul morţii”, spaima lor îngrozitoare de orice contact sau chiar de vederea unui român în uniformă, ca să nu mai vorbim de un german în uniformă, slăbiciunea trupului – şi a celor care fuseseră cândva voinici şi sănătoşi. în realitate, toţi evreii care au fost scoşi la muncă au trecut printr-o nouă serie de maltratări şi înjosiri din partea militarilor români şi germani, chiar şi din partea supraveghetorilor lor:

> Deşi bolnav şi prăpădit de pe urma efectelor dramatice pe care [le-am trăit] nu am fost găsit [bun] de internat în spital, cum omeneşte trebuia, ci „bun de muncă”. Istovit, fără un pic de putere fizică, am fost trimis într-un sat, Georgeni, la muncă. Sub biciu şi persecuţii, ameninţări, înjurături şi apăsări, am muncit două luni – până când autorităţile s-au îndurat, fiindcă căpătasem prestigiul victimei, să ne trimită acasă[1].

Fără să ştie că delegatul Uniunii a propus să fie luaţi la muncă, Aristide Rauch a notat în depoziţia sa că

> s-au găsit şi aici bestii care neţinând seama de starea fizică şi morală în care ne găseam, au găsit de cuviinţă să trimită parte din noi la muncă atât la o pădure cât şi la diverse moşii din judeţ[MCX MCXI].

Alte două grupe au fost trimise la portul Călăraşi, pe Dunăre: o grupă a muncit la descărcarea de lemne de pe şlepuri, escortaţi de soldaţi români sub comanda unui ofiţer în rezervă din localitate; a doua a muncit la descărcarea de saci cu ciment pentru Armata germană:

> Cine este sublocotenentul care ne conducea la Călăraşi, în port la descărcarea unui şlep

MCVIII *Ibidem.*

MCIX Depoziţia lui Moise Rabinovici din Iaşi, Holon, 10 ianuarie 1956, Arhiva Yad Vashem, 03-902, p. 5. Tatăl lui Rabinovici a fost preşedintele adjunct al comitetului Comunităţii din Iaşi. Familia a fugit la Bucureşti la sfârşitul anului 1940, în timpul regimului legionar, de frica răzbunării legionarilor.

MCX Declaraţia lui Meir Avram la Tribunalul Poporului din Iaşi, 16 iulie 1945, *ibidem,* voi. 45, partea I, p. 316b (USHMM, microfilm 43).

MCXI Declaraţia lui Aristide Rauch (vezi *supra,* p. 300, nota 4), p. 85.

> cu lemne ?... Acesta ne-a chinuit îngrozitor... A dat ordin chiar să ne împuşte şi norocul nostru a fost că soldaţii nu au ascultat ordinul şi nici nu au vrut să tragă. Era un om de vreo 40-45 ani, ofiţer de rezervă[MCXII].

Munca la germani a fost mai grea şi, în acelaşi timp, mai înjositoare şi mai periculoasă. Aproximativ o sută de evrei au muncit în ritm la descărcarea de saci cu ciment, fiecare în greutate de zeci de kilograme. Erau zoriţi de soldaţii germani cu lovituri şi înjurături, iar din când în când, câte un evreu cădea în Dunăre cu sacul în spinare, deoarece nu făcea faţă poverii sau nu reuşea să-şi menţină echilibrul pe podeţul îngust de scânduri aşezat între şlep şi port. Cine nu muncea cum se cuvine era pedepsit cu 25 de lovituri pe spinare la sfârşitul zilei de muncă[MCXIII].

în lagărul mare (din garaj), unul dintre ofiţerii din gardă a efectuat o percheziţie inopinată printre evrei, „care sub eternul motiv al semnalelor luminoase a profitat de ocazie şi atât el cât şi garda lui a jefuit puţinele lucruri de preţ ce le-au găsit asupra celor din garaj”[MCXIV].

La mijlocul lunii august, printre supravieţuitorii din „trenul morţii” s-a răspândit zvonul că vor fi trimişi acasă. Chiar şi atunci autorităţile lagărului au luat în serios acuzaţia iniţială că ar fi vorba de rebeli. La 23 sau 24 august, comandantul lagărului, Pitiş, a transmis evreilor „că la Bucureşti s-a judecat procesul nostru şi am fost achitaţi, nefiind găsiţi vinovaţi, aşa că în curând vom fi trimişi la casele noastre”[MCXV]. Majoritatea evreilor n-au crezut în nici o promisiune, chiar dacă venşa de la un om bun cum era Pitiş. De prea multó ori li s-a spus că vor fi eliberaţi, şi atunci erau loviţi de o nenorocire mai mare decât precedenta. Unii chiar au căzut într-o depresie adâncă din cauza acestei veşti. Alţii n-au dat crezare ştirii nici când fiecare a primit o dovadă că „evreul... a fost internat în lagărul de evacuaţi Călăraşi în intervalul 6 iulie 1941 la 25 august 1941”. Dovada nu a menţionat pogromul, nici perioada îngrozitoare din „trenul morţii” şi nici „trenul morţii” în sine. „Unde am fost... în intervalul de la 29 iunie la 6 iulie? ”, s-a întrebat Aristide Rauch[1].

înainte de plecare, căpitanul Pitiş le-a vorbit supravieţuitorilor, şi mulţi au ţinut minte discursul lui: „Ne-a spus că am fost judecaţi la Bucureşti şi s’a găsit că eram nevinovaţi”[MCXVI MCXVII]. După afirmaţiile unuia dintre ei, Pitiş a spus în mod clar „că nu evreii au tras în armata română”[MCXVIII]. însă probabil mai curând a spus că „plecăm acasă ca cetăţeni oneşti, şi să mergem cu fruntea sus, deoarece suntem oameni nepătaţi şi să căutăm să uităm calvarul ce l-am îndurat”[MCXIX].

MCXII Declaraţia lui Jean Haimovici (vezi *supra,* p. 308, nota 1), p. 53.

MCXIII Depoziţia unui supravieţuitor (în posesia autorului).

MCXIV Declaraţia lui Marcel Perlaf la Tribunalul special pentru judecarea celor vinovaţi de dezastrul ţării din Bucureşti, 10 aprilie 1945, *ibidem,* voi. 30, pp. 11-llb (USHMM, microfilm 48).

MCXV Declaraţia lui Aristide Rauch (vezi *supra,* p. 300, nota 4).

MCXVI *Ibidem.*

MCXVII Memoriul lui David Bandei (vezi *supra,* p. 308, nota 3).

MCXVIII Depoziţie sub jurământ a lui losef Froimovici la şedinţa Tribunalului din Bucureşti, 18 iunie 1948, *ibidem,* voi. 1, partea a Il-a, p. 169 (USHMM, microfilm 47).

MCXIX Declaraţia lui Samoil Boghen (vezi *supra,* p. 309, nota 4).

La Călăraşi, Comunitatea s-a îngrijit să ridice un monument celor 110 evrei care au murit acolo.

Treizeci de cadavre neidentificate au fost înmormântate într-o groapă comună, iar 80 de cadavre identificate au fost puse în patru morminte comune. Morţii din a doua grupă au fost înmormântaţi după tradiţia evreiască, în prezenţa rabinului Comunităţii.

în tot timpul cât am stat în lagărul din Călăraşi-Ialomiţa, autorităţile au avut o comportare umană faţă de noi. Totuşi mortalitatea a fost destul de mare, mureau între 10-12 inşi pe zi, în special dintre cei care erau la spitalul comunal[MCXX].

Drumul spre casă a durat tot şapte zile, ca şi drumul spre Călăraşi. Supravieţuitorii au fost aduşi iar în centrul oraşului, în gară, păziţi de infanterişti, au fost încărcaţi în vagoane de marfă cu ferestre, circa patruzeci într-un vagon. Autorităţile lagărului au înştiinţat dinainte Comunităţile evreieşti de pe traseu să pregătească hrană pentru evreii din Iaşi, căci întreţinerea lor era doar o problemă care-i privea pe evrei. Trenul făcea opriri de multe ore în staţii, iar evreii în pragul unei prăbuşiri nervoase cădeau din nou în depresie, de frică să nu fie lichidaţi sau de teamă că s-ar pregăti ceva împotriva lor – iar încercările de liniştire nu aveau nici un efect. Haltele îndelungate i-au obligat pe cei care se înapoiau să încerce să cumpere alimente, la „preţuri astronomice”. Evreilor li s-a interzis să coboare în staţii, cumpărarea produselor alimentare şi a ţigărilor facându-se prin intermediul soldaţilor care însoţeau trenul – „Distanţa de câteva zeci de metri între bufet şi vagon a ridicat valoarea lor de câteva ori”. Şefii de gară nu dădeau cale liberă trenului cu supravieţuitori – „până nu mituiam şeful, trenul nu se mişca”. Rămăşiţele umane ale „trenului morţii” au sosit la Iaşi la 6 septembrie 1941:

Era noaptea. Am fost coborâţi în gară, repartizaţi după străzile respective ale fiecăruia; încolonaţi în convoaie şi înconjuraţi de poliţie. în gară, înainte de a ne trimite acasă erau prezenţi chestorul de poliţie, It.-col. Chirilovici şi comisarul Anghelescu care ne-au adus la cunoştinţă că de a doua zi nu avem voie să circulăm pe străzi, fără a purta semnul distinctiv, steaua galbenă, care pe baza ordonanţei din luna august... toţi evreii sunt obligaţi să [o] poarte. Am mai fost anunţaţi cu aceaş ocazie, că pe anumite străzi ale laşiului, circulaţia este complet interzisă pentru evrei.

înconjuraţi de poliţişti, coloana s’a pus în mişcare. Pe drum, cu toate că era noaptea, huliganii aşteptau pe la colţuri de stradă şi ne bombardau cu pietre... Când am ajuns acasă, am aflat de catastrofa care s’a abătut asupra mea. Soţia a fost ucisă iar cei patru copii ai mei, rămânând singuri şi fără sprijin, au fost internaţi la orfelinatul evreesc... Eu am rămas invalid. Pe urma pogromului mi-am pierdut ochiul drept şi nu aud pe urechea stângă. în 1942 rn’arn recăsătorit cu sora soţiei mele care şi ea şi-a pierdut soţul în pogrom[1].

Cei aproximativ 900 de supravieţuitori care s-au întors la casele lor în

MCXX Declaraţia lui Mayer luhr la Tribunalul Poporului din Iaşi, fără dată (mai 1945), Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 30, p. 87b (USHMM, microfilm 48).

noaptea de 7 septembrie – rămăşiţe ale celor cca 20.000 de evrei care au fost duşi în ziua pogromului spre curtea Chesturii – şi-au găsit casele goale, sparte şi jefuite. Case aproape golite de bărbaţi, de băieţi şi adolescenţi, dar pline de orfani şi orfane, de sărăcie şi lipsuri îngrozitoare. Case sparte încă nereparate, doliu încă neterminat. Apariţia lor fără vreo înştiinţare prealabilă a provocat o dezlănţuire de emoţii extrem de puternică, durere, plâns, leşin, autoînvinuiri, ţipete înăbuşite imediat de frica de gardienii publici – totul pe întuneric (pentru a nu atrage atenţia) şi în idiş, limba maternă a majorităţii evreilor din Iaşi. Nimeni n-a îndrăznit să se bucure de întoarcerea tatălui sau a fiului, pentru că-i amintea pe cei care nu s-au mai întors, de câteva ori mai numeroşi. Tragedia era generală, iar cei reîntorşi n-au făcut decât s-o evidenţieze. Mulţi evrei, îndeosebi părinţi, au continuat să creadă mulţi ani că fiii lor s-au salvat şi se află într-un lagăr german oarecare, şi că în una din zile se vor întoarce acasă.

Către sfârşitul lunii iulie 1941, a sosit la Călăraşi Paula Teitler, în căutarea celor doi fii ai săi. Obţinuse „cu bani grei”[MCXXI MCXXII] o autorizaţie de călătorie de la Ministerul de Interne şi permisiunea de a vizita lagărul din Călăraşi. Ea a mers pe urmele fiilor ei, pe urmele şirului de cadavre lăsat de „trenul morţii” în drum spre Călăraşi:

> A doua zi când am auzit că un prim tren a plecat [la Călăraşi] şi văzând că printre cei rămaşi morţi sau vii băieţii mei nu erau, mi-am închipuit că trebuie să fi plecat [şi ei] cu primul tren... Atunci am obţinut cu mare greutate autorizaţia de a pleca în căutarea lor şi am ajuns la Târgul Frumos, unde de asemeni nu i-am găsit, însă aici agentul Botez mi-a spus că i-a îngropat el pe amândoi, înnebunită de groază am refuzat să aud şi am stăruit mai departe în căutarea copiilor. Am mers pe urmele lor în chinuri groaznice şi înnebunită de durere. După lungi şi grele suferinţe am ajuns să găsesc numai pe băiatul cel mare Carol, în spital la Călăraşi unde era bolnav de scabie. La început pentru ca să mă liniştească mi-a spus că şi Jac trăieşte, dar mai târziu după ce a ieşit însă din spital mi-a spus că au călătorit în primul tren [spre Roman], cum au suferit de sete şi cum el chiar a văzut pe fratele lui la un moment dat căzând de la geamul mare unde cerea apă[MCXXIII].

Paula nu a ştiut că băiatul ei cel mic a fost spânzurat în vagonul din faţă al „trenului morţii”, pentru a servi de avertisment celor care vor încerca să bea apă. încăpăţânarea unei mame evreice, dispusă să se sacrifice pentru fiii ei, plecată să-i caute într-o ţară duşmană de-a lungul şirului de cadavre, pe traseul „trenului morţii” – povestea unei vieţi umane necunoscute până acum, dar care se cuvine să fie amintită.

MCXXI Depoziţia lui Beniamin Rabinovici din Iaşi, Tel-Aviv, 30 ianuarie 1958, Arhiva Yad Vashem, 03-897, pp. 6-7.

MCXXII „Raport rezumativ asupra situaţiei evreilor din Iaşi, de la 29 iunie până la [începutul?] lui august 1944”, întocmit de unul dintre fruntaşii Comunităţii din Iaşi, M. Braunstein, 8 februarie 1948, în Ancel, *Documents,* VI, nr. 4, pp. 46-47. Braunstein a remarcat că Paula Teitler a fost văduva unui om cu avere mare, proprietar a zeci de apartamente şi patru cinematografe, şi a obţinut autorizaţia cu bani grei.

MCXXIII Depoziţia Paulei Teitler la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 3 mai 1945, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 24, pp. 68-69b (USHMM, microfilm 47).

„Buna Vestire”[1]

în şapte zile, „trenul morţii” s-a depărtat de Iaşi cu cca 550 km, depărtându-se în acelaşi timp la mare distanţă de focarul înscenării complotului de lichidare a evreilor din Iaşi, pus la cale de Marele Cartier General. Trenul a călătorit spre o zonă din apropierea Bucureştiului, în care trăiau puţini evrei, regiune care poate fi definită centrul civilizaţiei româneşti, în înţelesul de cultură şi mod de viaţă românesc pe care Antonescu s-a străduit atât de mult să le întărească. El s-a mândrit chiar cu contribuţia sa la reinstaurarea legalităţii şi a ordinii, la întărirea statutului judecătorilor, la extinderea învăţământului ş.a. Vorbind despre el la persoana a treia, Antonescu le-a spus anchetatorilor înainte de procesul său : „Mareşalul Antonescu a găsit o constituţie teroristă, a introdus inamovibilitatea în Magistratură, a făcut legea judecătorească, a introdus autonomia universitară”, iar în alt loc şi-a subliniat crezul: „Eu am fost totdeauna contra crimelor, mai ales contra crimelor politice”. „Am garantat viaţa, libertatea şi avutul fiecăruia. ”[MCXXIV] [MCXXV] Toate acestea erau adevărate, în mare măsură, în ceea ce-i priveşte pe români.

„Buna Vestire” adusă de Triandaf era diferită însă în ceea ce-i privea pe evrei. Şeful Legiunii de jandarmi Ialomiţa, maiorul Marin lonescu, a raportat Inspectoratului General al Jandarmeriei, la o săptămână după sosirea trenului, că nu a acţionat conform ordinelor în vigoare în ceea ce priveşte trenul din Iaşi şi a trimis numai un raport scurt, „ştiind că problema evreilor care au sosit din Iaşi la Călăraşi este cunoscută Inspectoratului General al Jandarmeriei”. Şeful Jandarmeriei a acţionat în problema „trenului morţii” conform unor uzanţe nescrise şi care ar putea fi rezumate, la modul general, în câteva cuvinte : nu există efect fără cauză, nu există cauză fără ordin, nu există ordin fără responsabili, iar responsabilii ştiu ei ce fac – şi au dreptate. lonescu a transmis superiorilor săi vestea nescrisă pe care a primit-o de la Triandaf, comandantul trenului cu evrei, fără a-şi exprima vreo rezervă cu privire la ea:

Prefectura judeţului şi Garnizoana Călăraşi la luarea în primire a acestor evrei nu a trecut la nici o cercetare deoarece sublocot. de rez. Triandaf ce a escortat trenul a atras

---

MCXXIV Am preferat să folosesc uneori expresii din Noul Testament care au devenit parte din teologia creştină, servind şefilor mişcărilor antisemite din România pentru a exprima situaţii noi, revoluţionare, naţionaliste. „Vestea” este un derivat al „Bunei Vestiri” adusă de îngerul Gavriil, la Nazaret, Fecioarei Maria, mama lui lisus, că urmează să nască pe Mesia *(Luca* 1.26-38). Organul Mişcării legionare s-a numit *Buna Vestire.* în felul acesta, mişcarea dorea să accentueze faptul că aduce un nou mesaj în viaţa politică, spirituală şi naţională a poporului. „Buna Vestire” adusă de Triandaf prefectului, comandanţilor Jandarmeriei şi Armatei din Călăraşi era şi ea revoluţionară din punctul de vedere al respectării legii în România şi poate fi rezumată într-o singură frază: nu există răspundere pentru crime împotriva evreilor (vezi *infra).*

MCXXV Stenograma anchetei lui Ion Antonescu de către acuzatorul Ion Bunaciu, Bucureşti, 14, 16, 17 aprilie 1946, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 40010. voi. 36, pp. 1, 30, 69 (USHMM, microfilm 34).

atenţiunea autorităţilor că nu trebue să se facă nici o cercetare şi nu trebue cunoscut oficial motivele care au determinat moartea acestor evrei. Verbal a fost informat de acest ofiţer Dl Prefect al judeţului şi subsemnatul de cele ce s'a petrecut la Iaşi, darea lor în primire [a evreilor] prezentându-se numai la dresarea unui proces-verbal ce se anexează în copie.

Spre ştiinţă raportăm cele ce ni s'au spus de sublocot. rez. Triandaf, că evreii din Iaşi pentru motivul că au tras în armata germană şi română au fost bătuţi crunt de către armata germană şi apoi îmbarcaţi goi în tren în număr de aproximativ 2.500, câte 120-130 la vagoane şi care din cauza bătăii mulţi au murit pe timpul transportării lor, debarcaţi şi înmormântaţi în diferite – staţii, încât la Călăraşi au sosit numai 1.105 evrei din cele 2.500 (două mii cinci sute)[1].

Acest raport dovedeşte că încă de atunci, din iulie 1941, s-a hotărât ascunderea numărului real al evreilor ucişi şi reducerea răspundării Armatei române pentru masacru, în „trenul morţii" spre Călăraşi au fost îmbarcaţi, precum am menţionat, cca 5.000 de evrei.

în cercetarea cauzelor apariţiei „trenului morţii" la Călăraşi au fost implicate patru autorităţi diferite: Jandarmeria, Prefectura, Procuratura civilă de la Tribunalul local şi Procuratura militară a Comandamentului 2 Teritorial. Prefectura şi garnizoana n-au iniţiat nici o anchetă în conformitate cu „Buna Vestire" a lui Triandaf. Şeful Inspectoratului Jandarmeriei din Moldova şi din judeţul Iaşi, care îl numise pe Triandaf în funcţie şi i-a comunicat verbal conţinutul „Bunei Vestiri", colonelul Gheorghe Bădescu, a fost întrebat, la anchetarea sa, de ce nu a ordonat deschiderea unei anchete privind „trenul morţii" – a răspuns că nu-şi aminteşte exact dacă Triandaf i-a raportat despre „misiunea sa" când s-a întors de la Călăraşi şi că nu a existat nici un motiv pentru deschiderea unei anchete:

Nu am făcut nici un fel de anchetă şi nu am cerut nici un fel de sancţiuni împotriva subalternilor din unitatea mea, care s'au făcut vinovaţi sau s'ar fi făcut vinovaţi de vreun fapt oarecare încălcând disciplina militară, în timpul zilelor de la 28 iunie 1941 şi până la data de 6 iulie acelaş an, data când a sosit trenul în oraşul Călăraşi, trenul care transporta pe evreii din Iaşi. Acest lucru nu l-am făcut deoarece nu era cazul, astfel de fapte neîntâmplându-se[MCXXVI MCXXVII].

într-adevăr, Bădescu a avut dreptate. Jandarmii n-au contravenit nici unei legi militare. Nimeni nu a dezertat, nimeni nu a încălcat ordinele comandantului lor, Triandaf, nimeni nu a manifestat vreo atitudine specială faţă de evreii din vagoane. Procurorul-şef al Tribunalului judeţean, Nicolae Martinescu, care a fost chemat – din partea prefectului şi a chestorului Poliţiei – să fie de faţă, împreună cu judecătorul de instrucţie din localitate, Petre Manuş, în momentul deschiderii vagoanelor, „deoarece sunt probabil câţiva morţi printre ei", a sosit într-

MCXXVI Raportul lui Marin lonescu (maior) către Inspectoratul General al Jandarmeriei din Bucureşti,
15 iulie 1941 (copie autorizată), Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 30, p. 259 (USHMM, microfilm 48).

MCXXVII Depoziţia lui Gheorghe Bădescu (colonel) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 21 septembrie 1945, *ibidem,* voi. 27, pp. 55-55b.

adevăr la faţa locului, i-a văzut pe cei vii, muribunzi şi pe morţi, dar destul de repede şi-a dat seama că nu are mijloace să ancheteze, că răspunsurile comandantului trenului, Triandaf, sunt nebuloase, înţelegând că evreii au fost daţi în seama Armatei – iar dacă s-au comis crime, ele vor fi anchetate, desigur, de organe de anchetă şi de judecată ale Armatei, deoarece au fost comise, probabil, de soldaţi:

> Cerându-mi-se autorizaţia de înmormântare pentru ei, am vrut să fac cercetări spre a le stabili identitatea şi cauzele morţii, cu care ocazie dl slt. Triandaf – însoţitorul trenului de la Iaşi la Călăraşi, mi-a spus că au murit *din cauza mizeriilor din tren fiind prea mulţi într-un vagon, circa 120-150* şi *că erau deja bolnavi când plecaseră din Iaşi...* Parte din ei au murit pe la Roman la Ploeşti, unde au şi fost înmormântaţi. Atât eu cât şi dl Judecător de Instrucţie am întrebat pe dl subit. Triandaf în paza şi îngrijirea cui au fost daţi. D-sa ne-a confirmat faţă de ceilalţi prezenţi că [evreii] au fost excortaţi de d-sa de împreună cu mai mulţi soldaţi. Căutând a stabili identitatea celor morţi [în tren] nu ni s'a putut da lămuriri, spunându-ni-se că fiind prea mulţi înmormântaţi pe la Iaşi, Roman, Ploeşti, nu se ştie care din ei au supravieţuit până în Călăraşi, unde au murit.
> Văzând cele de mai sus şi întrucât din aceste sumare cercetări rezultă că în cazul când ar fi fost vorba de crime sau delicte grave, acestea ar fi urmat să fie puse în sarcina unor militari care excortase trenul care urmau să fie supuşi cercetărilor organelor militare potrivit articolelor... din codul Justiţiei militare şi întrucât de faţă erau numai militari, precum şi dl Pitiş [din garnizoană], care reprezintă Ministerul public militar, atât eu, cât şi dl Judecător de Instrucţie ne-am declinat competinţa, rugându-l pe dl căpitan Pitiş să dispună cele de cuviinţă[MCXXVIII].

Întrucât procurorul civil a refuzat să se ocupe de partea juridică a lichidării evreilor în „trenul morţii", adică să întocmească un document care să înlăture răspunderea militarilor şi a jandarmilor care au însoţit trenul, au rămas numai canalele juridice militare, adică Procuratura de la Curtea Marţială a Comandamentului 2 Teritorial, cu sediul la Bucureşti. Oare şi şefilor Justiţiei militare le-a fost comunicată „Buna Vestire" – caz în care orice anchetă în această problemă urmărea doar păstrarea aparenţelor, rezultatele fiind dinainte cunoscute ? Studierea documentaţiei arată că „Buna Vestire" nu a fost comunicată Procuraturii în mod oficial, dar Procuratura a ajuns la concluziile dorite : nici un ofiţer nu a fost demis, nici un ofiţer nu a fost judecat şi nimeni nu a fost pedepsit – iar în ceea ce-i priveşte pe soldaţi, nici nu poate fi vorba. De aceea, evoluţia anchetei conduse de Procuratura Comandamentului 2 Teritorial serveşte mai mult pentru a urmări zvârcolirile magistraţilor militari care, pe de o parte, au vrut să păstreze o faţadă de profesionalism, să dea o aparenţă de imparţialitate, folosindu-se de un limbaj juridic pentru descrierea unei serii de acte criminale continue şi acte de violenţă cu scopul de â ucide, iar pe de altă parte, s-au ferit mult să profereze acuzaţii de orice natură faţă de orice autoritate, atât

---

MCXXVIII Declaraţia procurorului-şef al Tribunalului judeţului Ialomiţa, Nicolae Martinescu, luată de locotenentul Constantin Zotta, procuror la Curtea Marţială a Comandamentului Armatei a 2-a, Călăraşi, 21 august 1941, *ibidem,* voi. 30, pp. 267-267b (sublinierea îmi aparţine). Nicăieri nu s-a comunicat că şi la Ploieşti au fost îngropaţi evrei. Probabil că aşa i-a spus Triandaf procurorului.

militară, cât şi civilă, şi au evitat să folosească termeni clari ca *pogrom, execuţie, lichidare, înghesuire în vagoane cu scopul de a lichida, interzicerea apei, sufocare, împuşcare* ş.a. Şi comandanţii Procuraturii militare din Bucureşti citiseră, desigur, buletinele trimise judecătorilor militari, în care au fost rezumate, chiar în acele zile, evenimentele de la Iaşi, prezentate ca „o rebeliune iudeo-comunistă care a fost suprimată de Armata română în colaborare cu Armata germană” şi în care se accentua că s-au luat măsuri pentru a evita repetarea unor astfel de evenimente în viitor prin arestarea „evreilor bănuiţi ca primejdioşi siguranţei statului” şi încarcerarea lor în lagăre. Evreii a căror moarte era anchetată de judecătorii militari erau rebelii, iar lagărul Călăraşi era locul în care erau deţinuţi. Impresia care rezultă din documentele anchetei deschise de Procuratura militară cu privire la moartea evreilor în „trenul morţii” era aceea a unui dezastru natural faţă de care nu ne mai rămâne decât să-i înregistrăm rezultatele.

Iar dacă am folosit termenul „Buna Vestire” pentru a descrie ordinul verbal adus de Triandaf care interzicea anchetarea cauzelor lichidării evreilor în „trenul morţii”, termenul care ar corespunde rezultatelor „anchetei” conduse de Magistratura militară cu privire la tren este împrumutat şi el din ritualul creştin: *taină.* Este una dintre misterele celor şapte sacramente din teologia creştină ortodoxă: „vorbe misterioase” ; „adevăr care nu poate fi pătruns de raţiune”. Magistraţii militari „nu au reuşit” să înţeleagă misterele transportării evreilor din Iaşi la Călăraşi.

Căpitanul Pitiş a fost nevoit să se adreseze autorităţilor militare pentru a obţine autorizaţii de înhumare (probabil retroactive) a morţilor descărcaţi din tren, iar Martinescu a autorizat îngroparea evreilor care au murit zi de zi la Călăraşi – dar numai pe acei care au murit în spital, pe baza cererii spitalului şi a certificatelor medicale corespunzătoare, în care era notată cauza decesului.

în felul acesta, după cum am spus, Martinescu a reuşit să transfere problema răspunderii pentru crimele militarilor către Magistratura militară. Comandantul garnizoanei din Călăraşi, Alexandru Chiselevschi, s-a adresat la 7 iulie – conform regulamentului militar în cazuri de deces – Tribunalului militar al Corpului 2 Armată din Bucureşti, raportând că Triandaf primise ordin să transporte 2.530 de evrei „în *lagărul de concentrare* din garnizoana Călăraşi” şi că evreii au sosit la Călăraşi cu o zi înainte, dar că în timpul transportului au decedat 1.384 dintre ei: 25 de morţi au fost coborâţi din vagoane la Călăraşi, alţi 5 s-au adăugat „astăzi”, iar 69 sunt muribunzi. Medicul garnizoanei a stabilit cauza morţii: „mizerie fiziologică”. Comandantul a cerut aprobarea Tribunalului militar pentru îngroparea evreilor. Procurorul militar, locotenent-colonelul Cezar Caragea, a aprobat îngroparea morţilor „proaspeţi” cu condiţia ca problema să fie aprobată de medicul Tribunalului [civil], adăugând un paragraf care arunca toată răspunderea juridică asupra Magistraturii civile : „Cu încheierea formelor legale atât pentru trecut... din care să reiese împrejurările în care au murit [evreii], luându-se declaraţii tuturor [militarilor] care i-au însoţit [pe evrei] de la Iaşi la

Călăraşi"[1]. Ofiţerul Procuraturii militare a reuşit să formuleze directive fără să folosească cuvintele *evrei, tren, ucidere, asfixiere, pedepsire* ş.a., acesta fiind într-adevăr un limbaj juridic adecvat. Caragea trebuia acum să se adreseze Direcţiei Justiţiei Militare din Ministerul Apărării Naţionale şi să-i trimită raportul garnizoanei şi hotărârea sa de a aproba înhumarea şi expunerea motivelor pentru decizia luată[MCXXIX MCXXX].

Comandantul Magistraturii militare, colonelul Ion Aramă, a cerut – în numele ministrului Apărării Naţionale – să i se trimită un raport intermediar „în legătură cu *decesul* celor 1.414 internaţi evrei, în timpul transportului lor în lagărul Călăraşi"[MCXXXI] – o altă soluţie lingvistică pentru descrierea ororilor din „trenul morţii". în acelaşi timp, comandantul garnizoanei din Călăraşi i-a cerut prefectului judeţului Ialomiţa să-i predea rezultatele anchetei pe care a condus-o în calitate de şef al administraţiei din judeţ privind decesul evreilor din „trenul morţii" – însă prefectul, care primise „Buna Vestire" direct de la Triandaf, a ştiut ce să răspundă: „Nu se poate întreprinde nici un fel de cercetare cu cei morţi pe parcursul Iaşi-Călăraşi, neavând legalitatea şi nici posibilitatea de a face cercetarea unor decese ce au avut loc pe teritoriul altor judeţe"[MCXXXII].

Ancheta oficială nu a început, în ciuda dispoziţiei explicite a Magistraturii militare din Ministerul Apărării. La 6 august, Aramă a comunicat Curţii Marţiale a Comandamentului 2 Teritorial că aşteaptă rezultatele anchetei[1]. La 16 august, Procuratura juridică a judeţului a trimis Procuraturii militare a Comandamentului 2 Teritorial un prim raport în chestiunea anchetei care nu a început, a trecut în revistă modul în care subiectul a fost tratat din punct de vedere juridic şi a motivat stagnarea anchetei prin refuzul prefectului de a cerceta probleme „cu privire la evreii morţi pe parcursul Iaşi-Călăraşi", întrucât nu are competenţa să cerceteze chestiuni (nu crime!) care s-au petrecut în afara judeţului său. Cât priveşte dispoziţia de a obţine declaraţii de la cei „ce au însoţit vagoanele cu evrei", adică de la jandarmi, Procuratura a răspuns că „se pare că nu va fi posibil să le obţinem deoarece însoţitorii deja au părăsit". Locotenent-colonelul Caragea a stabilit la sfârşitul raportului: „Ministerul Apărării Naţionale, Direcţia justiţiei, ne cere să facem de urgenţă anchetă, ori din cele expuse mai sus se vede că nu se poate face de noi o astfel de anchetă"[MCXXXIII MCXXXIV]. Răspunsul său la

---

MCXXIX Garnizoana Călăraşi către Curtea Marţială a Corpului 2 Armată din Bucureşti, 7 iulie 1941, *ibidem,* p. 316.

MCXXX Procurorul militar locotenent-colonel Caragea către Direcţia Justiţiei Militare din Ministerul Apărării Naţionale, 8 iulie 1941, *ibidem,* p. 318.

MCXXXI Dispoziţie secretă a directorului tribunalelor militare, colonelul Ion Aramă, către Procuratura Curţii Marţiale a Comandamentului 2 Teritorial, 10 iulie 1941, *ibidem,* p. 319.

MCXXXII Răspunsul prefectului judeţului Ialomiţa, colonelul Mihail Ştefănescu, la adresa comandantului garnizoanei oraşului cu privire la evreii care au decedat în tren (copie autorizată), 12 iulie 1941, *ibidem,* p. 322.

MCXXXIII Şeful Magistraturii militare, colonelul Aramă, către Curtea Marţială a Comandamentului 2 Teritorial, 6 august 1941, *ibidem,* p. 314.

MCXXXIV Raport al procurorului militar locotenent-colonel Cezar Caragea către

raportul comandantului Comandamentului 2 Teritorial, generalul Constantin Nicolescu, dovedeşte caracterul secret al organizării pogromului, pus la cale de Secţia a Il-a a Marelui Cartier General în colaborare cu una dintre secţiile Serviciul Special de Informaţii.

Nicolescu a ordonat să se ceară Ministerului Apărării Naţionale să numească un ofiţer anchetator, magistrat al ministerului, pentru a clarifica la Direcţia Căilor Ferate cine a făcut parte din. echipa care a condus trenul – şi a adăugat: „Ordon perseverenţă pentru că omorurile, când nu sunt prin sentinţă sau prin o stare revoluţionară generală – nu pot fi păsuite de un stat civilizat”[MCXXXV]. Nicolescu era decis să-i dezvăluie pe criminali, fiind clar că nu era părtaş la complot. Caragea a numit un magistrat în rezervă, locotenentul Grigore Zotta, şi un ajutor, ordonându-le să plece la Călăraşi şi să ancheteze la faţa locului cauzele morţii a 1.414 evrei (între timp, numărul morţilor crescuse). Magistratul şi ajutorul său au sosit la Călăraşi la 30 august, iar comandantul garnizoanei le-a pus la dispoziţie pe ofiţerul Comenduirii Pieţii, care între timp fusese numit şi comandant al lagărului de evrei, căpitanul Pitiş. Ofiţerul anchetator din partea Procuraturii militare i-a invitat la biroul său pe toţi şefii militari şi persoanele implicate în primirea „trenului morţii” şi tratarea evreilor după sosirea lor.

Ofiţerul anchetator a stabilit că ordinul de a trimite trenul cu evrei a fost dat de *Ministerul de Interne* şi de *Inspectoratul Jandarmeriei din Iaşi* şi că tot ei au stabilit de la început că *staţia finală* va fi Călăraşi. în tren au fost urcaţi, la 30 iunie, 2.530 de evrei, iar la Călăraşi au ajuns, la 6 iulie, 1.011 evrei în viaţă, 69 de muribunzi şi 25 de morţi. Medicul-şef al judeţului, dr. Mihăilescu, şi medicul-şef al oraşului, dr. Ion Lupaşcu, au stabilit că moartea celor 25 „a fost naturală şi că pe cadavre nu se constată nici o urmă de violenţă... Constatând starea cadavrelor, intrate, unele din ele în descompunere au opinat la înhumarea lor urgent”. Şi au fost înmormântate de Comunitatea evreiască. Nici o altă autoritate nu a încheiat vreun document cu privire la debarcarea evreilor din tren, iar procurorul-şef Nicolae Martinescu „şi-a declinat orice rol în această chestiune, considerând-o de atributul exclusiv al organelor militare”. El a acceptat să dea autorizaţii de îngropare numai pentru cei care au decedat mai târziu, a doua zi, când au murit alţi cinci evrei, autorizaţiile de înhumare fiind emise de către medicul garnizoanei, care a stabilit şi cauzele morţii.

Ofiţerul anchetator s-a interesat şi de cauzele morţii a 1.414 evrei în timpul deplasării de la Iaşi la Călăraşi. Dar nu l-a găsit în oraş pe sublocotenentul Triandaf şi nici pe jandarmii lui, aşa încât nu i-a mai rămas decât să se mulţumească cu mărturia din auzite a procurorului-şef

---

Procuratura militară a Comandamentului 2 Teritorial, 16 august 1941, *ibidem,* pp. 313-313b.

MCXXXV Generalul Constantin Nicolescu s-a numărat printre prietenii şefului opoziţiei, luliu Maniu. în anii războiului, Nicolescu şi generalii Gheorghe Mihail, Constantin Sănătescu, Constantin Vasiliu-Răşcanu, Mihail Racoviţă şi alţii au devenit sprijinitori în secret ai regelui Mihai, iar în vara anului 1944 l-au ajutat să-l destituie pe Ion Antonescu şi să asigure loialitatea Armatei faţă de rege.

Martinescu, care şi el îl întrebase pe Triandaf de ce au murit atât de mulţi evrei pe drum:

> Martinescu ne-a relatat convorbirea avută cu comandantul trenului, sbl. rez. Triandaf, care i-a arătat că moartea călătorilor se datoreşte condiţiunilor de călătorie şi faptului că unii dintre aceştia fiind bolnavi, n-au avut posibilitatea unei îngrijiri medicale.

în ceea ce priveşte personalul CFR care a însoţit trenul, ofiţerul anchetator a reuşit să descopere doar numele conductorului locomotivei şi ale ceferiştilor care au schimbat echipa iniţială plecată din Iaşi pe ultima parte a traseului – de câteva zeci de kilometri –, care şi ei s-au împrăştiat între timp după repartizarea la lucru; dar despre echipa iniţială, şeful de gară din Călăraşi nu ştia nimic. în acelaşi mod au dispărut şi cei treizeci de militari din Legiunea mobilă de jandarmi, cu baza la Iaşi, care au însoţit trenul.

Zotta şi-a însuşit concluzia lui Triandaf, pe care nu-l întâlnise şi care i-a fost transmisă doar printr-o mărturie verbală, că „decesul acestor persoane s'ar datora condiţiunilor de călătorie" şi faptul că cei „bolnavi" n-au avut parte de îngrijire medicală din cauza circumstanţelor[1].

Raportul urma să pună capăt anchetei, dar Nicolescu nu a renunţat – şi a notat: „Nu admit astfel de poticniri"[MCXXXVI MCXXXVII], ordonând să se ceară în mod oficial, de la conducerea Căilor Ferate, lista cu membrii echipei care a condus trenul, să fie invitat Triandaf să depună mărturie, să se ceară Inspectoratului Jandarmeriei din Iaşi să pună la dispoziţia Procuraturii militare „ce este necesar", adică persoanele şi documentele referitoare la „trenul morţii". Colonelul Caragea nu a avut încotro, fiind nevoit să dispună continuarea anchetei. Primul procuror militar care s-a ocupat de anchetă a fost înlocuit din motive necunoscute, în locul său fiind numit un nou anchetator, locotenentul în rezervă Constantin Viorescu, care a continuat ancheta.

CFR-ul a fost nevoit să predea numele membrilor echipei care a condus trenul de la Iaşi până la Râmnicu-Sărat. Din listă s-a lămurit că cei doi ceferişti care au vândut apa râncedă din cazanul locomotivei au fost Ion Prico şi Steciuc[MCXXXVIII]. Orarul de drum anexat la lista echipei a arătat în mod clar că trenul a fost definit drept tren de marfa care transporta „jidani" şi nu a primit număr de ordine, cum se obişnuieşte la călătoriile normale, în locul respectiv notându-se că este „special". Orarul trenului a dezvăluit, de asemenea, că primul „tren al morţii" a plecat din Iaşi spre Călăraşi la 30 iunie 1941, ora 4.05 dimineaţa, având 50 de vagoane, şi nu 33, cum se notase în rapoartele falsificate (pentru a reduce *postfactum*

MCXXXVI Referat al locotenentului în rezervă Constantin Zotta – procuror-anchetator la Curtea Marţială a Comandamentului 2 Teritorial – despre rezultatul anchetei sale la Călăraşi, 23 august 1941, *ibidem,* pp. 263-263b. La referat sunt anexate 13 declaraţii ale unor ofiţeri, medici şi alţi funcţionari.

MCXXXVII Dispoziţii notate de generalul Nicolescu şi de colonelul Caragea pe marginea referatului, *ibidem,* p. 262.

MCXXXVIII Tabelul cuprinzând numele conductorului de locomotivă, al fochistului şi a nouă membri din echipa „trenului morţii" care a plecat din Iaşi la 30 iunie 1941 şi a sosit la Râmnicu-Sărat la 4 iulie 1941, 8 septembrie 1941, *ibidem,* p. 355.

numărul celor ucişi). Rezultă că în „trenul morţii” care a plecat spre Călăraşi au fost peste 5.000 de evrei. Trenul a sosit pentru prima oară la Târgul Frumos la ora 7.15 dimineaţa, şi-a continuat drumul spre Roman şi s-a întors la Târgul Frumos la ora 20.31. Nu a existat nici un motiv pentru ruta dus-întors în afară de dorinţa de a mări numărul morţilor din vagoane.

După cum am menţionat, la Târgul Frumos au sosit 50 de vagoane cu „jidani” – aşa s-a specificat în paragraful privind „felul încărcăturii”- şi au plecat 39 de vagoane, din tren fiind descărcate peste 1.200 de cadavre. Prin aceasta s-a confirmat faptul că în rapoartele oficiale s-a depus un efort deosebit pentru a reduce numărul de vagoane din „trenul morţii”, reducând astfel şi numărul evreilor îmbarcaţi în tren, aşa cum s-a procedat şi în privinţa numărului de victime îngropate la Iaşi. S-a mai descoperit că, în diverse porţiuni ale traseului, au fost adăugate vagoane cu soldaţi, desprinse apoi în diverse staţii, după necesitate. Fiecare vagon a fost înregistrat cu numărul lui. O examinare a orarului de călătorie dezvăluie clar faptul că al doilea tren, spre Podu Iloaiei, transportând şi el „jidani”, a staţionat un timp oarecare în staţia Cucuteni (înainte de Podu Iloaiei), iar inspectorul de mişcare ce a completat diversele paragrafe în orar a adăugat cu mâna sa: „aşteptat dispoziţia M.St.M. în privinţa vag[oanelor] cu jidani”[1].

La 10 septembrie, noul procuror militar s-a adresat Ministerului de Interne, cerând o „copie a ordinului Ministerului de Interne şi al Inspectoratului [Regional al Jandarmeriei Iaşi] prin care s’a dispus transportarea în ziua de 30 iunie 1941, a 2.530 evrei îmbarcaţi într’un tren *compus din 33 vagoane”,* necesară pentru ancheta condusă de Procuratura militară. O adresă asemănătoare a fost înaintată Inspectoratului Jandarmeriei din Iaşi, prin care se cereau copii ale ordinului său şi al Ministerului de Interne[MCXXXIX MCXL].

Triandaf a fost invitat, printr-o telegramă, să se prezinte imediat pentru anchetă la Procuratura militară din Bucureşti. Şi, într-adevăr, a mers şi şi-a prezentat în scris versiunea sa cu privire la deplasarea „trenului morţii” de la Târgul Frumos la Călăraşi. Această depoziţie s-a transformat de fapt în raport (raport ce a fost citat de multe ori în acest studiu, deoarece nu este fals)[MCXLI].

în acest raport nu există responsabili pentru crimă. Toate s-au petrecut ca din întâmplare, în urma supraîncărcării vagoanelor, condiţiilor de aglomerare, slăbiciune fizică ş.a. Este evident efortul lui Triandaf de a sublinia că a trimis în mod regulat superiorilor săi rapoarte din toate staţiile unde au oprit şi au descărcat cadavre, ceea ce, a crezut el, îi reduce răspunderea pentru crimă. A mai adăugat argumentul

---

MCXXXIX Formular de înregistrare a rutei trenului special cu „jidani”, *ibidem,* p. 356.

MCXL Adresă secretă a ofiţerului anchetator către Ministerul de Interne, 10 septembrie 1941, şi către Inspectoratul Regional al Jandarmeriei, 2 septembrie 1941, *ibidem,* pp. 326, 329.

MCXLI Raportul lui Triandaf către Curtea Marţială a Comandamentului 2 Teritorial, 10 septembrie 1941, *ibidem,* pp. 333-341.

mincinos că ar fi permis evreilor să bea apă la Târgul Frumos şi în alte staţii. Nu a comunicat magistraţilor militari, care nu erau informaţi în legătură cu secretele pogromului, conţinutul „Bunei Vestiri" pe care a adus-o comandantului Legiunii de jandarmi Ialomiţa şi prefectului judeţului Călăraşi.

Inspectoratul Jandarmeriei din Iaşi a trimis Procuraturii militare din Bucureşti lista celor 31 de jandarmi care au escortat trenul şi a notat locul în care îşi îndeplinesc serviciul. Dar aceştia nu au fost anchetaţi[1].

în dosarul anchetei conduse de Procuratura militară a Comandamentului 2 Teritorial au fost intercalate două documente falsificate, care au înlocuit (la o dată necunoscută) documentele originale din septembrie 1941 (au fost pregătite de aceleaşi autorităţi care au conceput documentele originale, conţinutul lor fiind puţin schimbat în comparaţie cu originalele). Astfel de documente falsificate referitoare la pogromul din Iaşi există cu zecile, însă au fost descoperite de autorul acestui studiu numai după ce a avut la dispoziţie aproape toată documentaţia despre pogrom.

Primul document este răspunsul Ministerului de Interne la cererea Procuraturii militare de a primi o copie a ordinului de transportare a evreilor cu trenul şi poartă data de înregistrare 13 septembrie 1941. Ministerul de Interne ar fi comunicat că ordinul „să fie evacuată toată populaţia evreiască din Iaşi – cu bărbaţi, femei şi copii" a fost dat de „domnul vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri" şi că evacuarea s-a făcut pe grupuri: unul din convoaie a fost evacuat la Târgul Frumos, iar al doilea la Podu Iloaiei. Prima parte a răspunsului este adevărată. Mihai Antonescu a ordonat Ministerului de Interne, Prefecturii din Iaşi şi, prin intermediul lor, Poliţiei – pe scurt, tuturor autorităţilor care nu făceau parte din forţele armate – să execute ordinul lui Ion Antonescu (aşa cum îl dăduse prin telefon, în ajunul zilei pogromului, colonelului Lupu şi, desigur, şi generalilor din Marele Cartier General) de evacuare a evreilor din Iaşi. Dar Ion Antonescu stabilise atunci că evreii vor fi evacuaţi la lagărul din Târgu-Jiu, via Roman. Nicăieri nu s-a specificat că destinaţiile ar fi Târgul Frumos şi Podu Iloaiei – două localităţi din apropierea laşiului şi a frontului. Triandaf a raportat în timp real, menţionând şi în depoziţia sa din septembrie 1941 că la 30 iunie i s-a ordonat să preia comanda trenului şi să-l ducă la Călăraşi:

> Am primit ordin ca împreună cu o gardă compusă dintr'un subofiţer şi 30 jandarmi să plec la Târgul Frumos de unde aveam să însoţesc sub pază la lagărul din oraşul Călăraşi, jud. Ialomiţa un tren format din 35 vagoane cu 2.500 [cifră redusă intenţionat] evrei din Iaşi[MCXLII MCXLIII].

De ce Ministerul de Interne a trebuit să falsifice documentul şi să stabilească că destinaţiile deportării ar fi fost Podu Iloaiei şi Târgul Frumos, şi nu Călăraşi? Din cauza următorului paragraf din raportul

---

MCXLII Lista nominală a plutonului de jandarmi care a însoţit „trenul morţii" la Călăraşi, 9 septembrie 1941, *ibidem,* pp. 342-343.

MCXLIII Depoziţia lui Triandaf din septembrie 1941, *ibidem,* pp. 333-333b.

falsificat al Ministerului de Interne :

> Prefectura judeţului Iaşi, cu raportul telefonic nr. 1063 din 30 iunie a.c. raportează că Comandamentul German nu permite ca transportul de 2.500 evrei evacuaţi de la Iaşi să fie debarcaţi la Târgul Frumos. Faţă de această situaţie, conform dispoziţiunii Domnului Ministru Subsecretar de Stat, s'a dat ordin Prefecturii judeţului Iaşi, ca acest transport să fie îndreptat spre Călăraşi-Ialomiţa[MCXLIV].

La 30 iunie, ora 5.30 dimineaţa, la o oră după plecarea „trenului morţii" din Iaşi, inspectorul regional al Siguranţei, Gioseanu, a raportat telefonic Direcţiei Generale a Poliţiei din Bucureşti că primul tren, cu 2.530 de evrei, „a fost trimis în lagărul de la Târgu-Jiu" şi că al doilea transport cu 2.500 de oameni „va pleca peste câteva ore"[1]. Aceasta a fost destinaţia iniţială a „trenului morţii", schimbată atunci când adjunctul ministrului de Interne, Jak Popescu, şi-a dat seama că la Târgu-Jiu nu este loc pentru mii de evrei. Prefectul Captaru a raportat ministrului de Interne, la 30 iunie, ora 9.40 dimineaţa, că primul transport de evrei „a fost trimis în direcţia Roman". Staţia Roman se afla pe traseul spre lagărul Târgu-Jiu, aşa cum a ordonat Antonescu. Captaru a adăugat atunci: „Vă rugăm a ne da dispoziţii de evacuarea evreilor din Iaşi, conform ordinului Domnului Vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri"[MCXLV MCXLVI]. Aceste documente nefalsificate dovedesc că intenţia lui Ion şi Mihai Antonescu a fost să-i evacueze pe *toţi evreii* din Iaşi, şi nu la 18-30 km de oraş, ci în lagăre din sudul României.

Documentul falsificat al Ministerului de Interne, care a fost introdus în dosarele de anchetă ale Procuraturii militare probabil la sfârşitul lui 1943 sau începutul lui 1944, şi documentul falsificat al Poliţiei din Iaşi (vezi *infra,* pp. 411 *sqq.)* au avut ca scop să-l absolve pe ministrul de Interne Dumitru Popescu şi pe superiorul său de atunci, Mihai Antonescu, de vinovăţia pentru atrocităţile de la Târgul Frumos şi să o arunce asupra Armatei germane.

în acest scop a fost inventat un comandament german care nu ar fi permis, chipurile, „trenului morţii" să rămână la Târgul Frumos şi să-i descarce acolo pe evrei, ca şi cum Târgul Frumos ar fi fost staţia finală – rezultând de aici că de tot ce s-a întâmplat la Târgul Frumos şi, în continuare, până la Călăraşi este din vina nemţilor. în acest scop, au fost falsificate şi rapoartele prefectului Captaru, au fost înlocuite documente

---

MCXLIV Cabinetul Ministerului de Interne către Procuratura Tribunalului militar al Comandamentului 2 Teritorial, 13 septembrie 1941, *ibidem,* p. 344 (document fals). Documentul a fost semnat de maiorul Emil Plăsnilă, în numele secretarului general al Cabinetului Ministerului de Interne. Documentele care se refereau la evenimentele de la Iaşi purtau în general semnătura secretarului general al Ministerului de Interne, colonelul Nicolae Pătruţoiu, care a fost înlocuit în 1942.

MCXLV Raport telefonic nr. 23639 al inspectorului regional al Siguranţei, Emil Gioseanu, către Inspectoratul Poliţiei din Bucureşti, 30 iunie, ora 5.20, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 40010, voi. 89, p. 236 (USHMM, microfilm 36).

MCXLVI Raport telefonic nr. 1054 al prefectului judeţului Iaşi, Captaru, către Cabinetul Ministerului de Interne, 30 iunie 1941, ora 9.30, *ibidem,* p. 473. în acest document autentic a notat maiorul Plăsnilă că a predat o copie ministrului de Interne.

din dosare ale Ministerului de Interne şi au fost fabricate documente care nu au avut o versiune anterioară. Prin intermediul Ministerului de Interne şi al Poliţiei, Mihai Antonescu a încercat să arunce exclusiv asupra Armatei răspunderea pentru hotărârea de a-i evacua pe evrei cu „trenurile morţii".

Al doilea document falsificat (care a înlocuit un altul) poartă data de 15 septembrie 1941 şi a fost introdus, după cum am spus, mai târziu în dosare – este cel al chestorului Poliţiei Iaşi, Chirilovici, care poartă semnătura sa şi are toate ştampilele necesare. în acest document „secret, f. urgent", Chirilovici răspunde Procuraturii militare că „nu a fost nici un ordin al Ministerului Afacerilor Interne, pentru evacuarea din Iaşi, în ziua de 30 iunie a.c. a 2.530 evrei. Evacuarea s'a făcut din ordinul M.U. [Marea Unitate *-n.m.]* Divizia a 14-a care a intervenit şi pentru [obţinerea] vagoanelor necesare la Armata a IlI-a". Armata a 3-a, se arată în continuare, a fost cea care a ordonat telefonic gării Iaşi – prin intermediul Prefecturii – să pună la dispoziţia operaţiunii vagoanele necesare[MCXLVII]. Partea „inovatoare" din document este cea care aruncă asupra generalului Stăvrescu răspunderea cu privire la ordinul de evacuare cu „trenul morţii". Stăvrescu personal a susţinut la procesul său că documentul este fals.

Dovada suplimentară şi finală privind falsificarea celor două documente de către Ministerul de Interne (şi de către Mihai Antonescu) a furnizat-o Procuratura militară de la Comandamentul 2 Teritorial, în raportul ei final cu privire la chestiunea transportării a 2.530 de evrei la Călăraşi şi a cauzelor decesului a 1.519 evrei în timpul călătoriei şi în lagărul Călăraşi.

Şi iată, pe scurt, constatările Procuraturii militare, aşa cum au fost ele rezumate de noul procuror:

în noaptea de 28 iunie, *populaţia evreiască* din Iaşi a deschis foc de puşti şi mitraliere pe tot întinsul oraşului. La 28 iunie au fost arestaţi şi duşi la Chestură grupuri de evrei care au fost bătuţi de germani şi au fost introduşi în curtea Chesturii. în curte erau postaţi în afară de poliţişti (români) şi un pluton de jandarmi sub comanda lui Triandaf, care primise însărcinarea să păzească Chestura „în urma a ceea ce s'a întâmplat în noaptea de 28 iunie" – el a rămas în Chestură până la ora 18.00 (şi nu până la 13.00, cum a pretins Triandaf la anchete, încercând să scape de răspunderea pentru crimele care au fost comise în curtea Chesturii). Şi aici urmează fragmentul important:

> în urma *Ordinului Ministerului de Interne* şi al Inspectoratului de jandarmi s'a dispus ca evreii aduşi la Chestura Poliţiei să fie transportaţi cu trenul în *lagăr la Călăraşi.* în ziua următoare acei evrei au fost îmbarcaţi în tren special şi sub paza gardienilor publici,

---

MCXLVII Chestorul Poliţiei din Iaşi, colonelul Chirilovici, către Inspectoratul Jandarmeriei din Iaşi, secret şi urgent, 14 septembrie 1941, precum şi o scrisoare anexă a Inspectoratului Jandarmeriei din Iaşi la raportul lui Chirilovici către Tribunalul militar al Comandamentului Armatei a 2-a, 16 septembrie 1941 (documente falsificate), Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 100233, voi. 30, pp. 345-346. La data la care a semnat documentul, Chirilovici nu mai era chestorul Poliţiei din Iaşi.

> conduşi până la Roman şi de acolo înapoi la Târgul Frumos. în noaptea de 30 iunie spre 1 iulie, pe la orele 1, slt. rezervă Triandaf a primit ordin de la Legiunea mobilă de jandarmi Iaşi ca împreună cu o gardă de 30 jandarmi şi un subofiţer să plece la Târgul Frumos, de unde să ia în primire şi să conducă la Călăraşi jud. Ialomiţa, un tren format din 35 vagoane în care erau îmbarcaţi 2.530 evrei[MCXLVIII].

în acest fragment nu există nici o aluzie la existenţa unui comandament german care, chipurile, ar fi împiedicat autorităţile româneşti să-i debarce pe evrei la Târgul Frumos; şi nu se pomeneşte de nici un ordin pe care l-ar fi dat Stăvrescu de a evacua evreii din Iaşi. Documentul original al Ministerului de Interne (şi al Poliţiei din Iaşi) nu a cuprins, probabil, astfel de afirmaţii, deoarece nu este de presupus că un locotenent în rezervă ar fi îndrăznit să ignore un document oficial trimis în numele ministrului de Interne sau al adjunctului său, ambii generali şi personalităţi cu mare putere, dintre care unul, ministrul Dumitru Popescu, se număra printre apropiaţii lui Antonescu. Chiar dacă ar fi îndrăznit să nu primească răspunsul ministrului (sau al chestorului Poliţiei din Iaşi) – fapt de neconceput –, locotenentul Viorescu ar fi consemnat cel puţin răspunsurile lor şi ar fi stabilit că ele nu corespund adevărului (situaţie şi mai neplauzibilă în România lui Antonescu). în loc de asta, anchetatorul a conchis, simplu, că ordinul de evacuare a fost dat de Ministerul de Interne şi de Inspectoratul Jandarmeriei (subordonat Ministerului de Interne), nemenţionând nici un fel de intervenţie germană la Târgul Frumos sau în orice alt loc de pe traseul trenului până la Călăraşi. De asemenea, nu este inclusă nici afirmaţia că trenul ar fi plecat din Iaşi însoţit de soldaţi germani; numai poliţiştii români l-au însoţit, aşa cum menţionează şi documentele care n-au fost falsificate.

în continuare, concluziile anchetei Procuraturii militare au descris diferitele staţionări ale trenului şi descărcarea cadavrelor în conformitate cu datele oficiale micşorate (Procuratura nu le-a putut verifica, astfel încât le-a primit aşa cum i-au fost comunicate), încă de pe atunci Triandaf a încercat, aşa cum reiese din raport, să arunce exclusiv asupra germanilor vina pentru maltratarea evreilor la intrarea în Chestură şi aglomerarea lor câte 70-80 de oameni într-un vagon (în loc de 130-140), pentru a reduce din răspunderea sa. în concluziile anchetei conduse de Procuratura militară nu există autorităţi româneşti – Armată, Poliţie, Jandarmerie – care au arestat, au torturat, au omorât, au jefuit, au transportat evrei. Pur şi simplu nu există. O folosire sofisticată a verbelor şi timpurilor a permis descrierea unor acţiuni diverse fără a-i menţiona pe cei care s-au făcut răspunzători pentru ele, ca şi cum s-ar fi petrecut de la sine. Raportul a confirmat, printre altele, că singurul ajutor pe care evreii l-au primit la Roman a fost din partea „coreligionarilor lor”, în afară de 50 kg de zahăr pe care prefectul judeţului le-a dat pentru a fi împărţite. Şi care au fost cauzele care au determinat moartea a 1.519 evrei în tren?

MCXLVIII Raport rezumativ al anchetatorului, locotenent în rezervă Constantin Viorescu, procuror militar, despre chestiunea transportării a 2.530 de evrei de la Iaşi la Călăraşi, 18 septembrie 1941, *ibidem,* p. 360 (sublinierile îmi aparţin).

Cauzele morţii celor 1.519 evrei, transportaţi de la Iaşi la Călăraşi, în lagăr, trebuie cercetate la Iaşi, unde au fost îmbarcaţi în condiţiunile arătate şi dacă sunt vinovaţi în această chestiune, aceştia trebuie căutaţi şi cercetaţi tot la Iaşi, unde s'au petrecut faptele arătate.

Concluziuni: Oraşul Iaşi nefiind în circumscripţia juridică a acestei Curţi Marţiale, ci a Curţii Marţiale a Comandamentului 4 Teritorial, suntem de părere ca dosarul să fie înaintat acelei Curţi Marţiale, care este competinte a desăvârşi cercetările. Din informaţiuni rezultă că această afacere a fost anchetată şi de dl general Topor de la Iaşi[1].

Planificatorii pogromului au învins Procuratura militară şi chiar pe generali de felul lui Nicolescu, care nu au fost implicaţi în nici un fel în planificarea şi executarea pogromului de la Iaşi. Ei au fost reduşi la tăcere prin ordin. După două luni şi jumătate de cercetări, timp în care s-a adresat tuturor celor clar responsabili pentru declanşarea pogromului, Procuratura militară a ajuns la concluzia că... nu este de competenţa ei să cerceteze problema. Oare Comandamentul Armatei a 4-a a iniţiat o anchetă, aşa cum a recomandat procurorul anchetator? La această întrebare a răspuns, la ancheta sa din 1945, procurorul-şef militar al Corpului 4 Armată, care era amplasat la Iaşi: „N-am primit nici un fel de dispoziţiuni de a face cercetări în această privinţă deoarece ni se comunicase de către Comandamentul Militar al Iaşiului că această anchetă se făcuse”[MCXLIX MCL]. Şi astfel a fost soluţionată problema anchetării crimelor de la Iaşi în România lui Antonescu. Inspectorul Jandarmeriei din Moldova şi din judeţul Iaşi, colonelul Bădescu, a afirmat, la anchetarea sa în 1945, că „am cunoştinţă că acest locotenent Triandaf a fost anchetat la Curtea Marţială a Corpului 4 Teritorial Iaşi în luna august 1941 ”[MCLI]. Afirmaţia nu este adevărată, deoarece la acea dată afacerea mai era anchetată la Comandamentul 2 Teritorial. Şi în afară de asta, Triandaf era trimisul lui Bădescu. întâi ar fi trebuit ca el să fie cercetat. Bădescu a fost cel care l-a numit pe Triandaf în calitate de comandant al „trenului morţii”, şi el este cel care i-a comunicat „Buna Vestire”.

Chestiunea lichidării evreilor în „trenul morţii” a rămas un mister şi după ancheta juridică. Documentele relevante privind rezultatele pogromului au dispărut: raportul generalului Topor, care a „cercetat” pogromul, raportul secret al locotenent-colonelului Chirilovici, din care a rămas doar o copie (citat în cartea de faţă), două rapoarte ale şefului Serviciului Special de Informaţii, Cristescu, albumul de fotografii realizat într-o legătură de piele de către fratele lui Cristescu şi trimis lui Mihai Antonescu şi Serviciului Special de Informaţii din Bucureşti – şi, desigur, planul pogromului, pregătit de Secţia a Il-a a Marelui Stat-Major.

MCXLIX *Ibidem,* pp. 360-361b.

MCL Declaraţia lui Corneliu Rudeanu (colonel), procurorul militar al Corpului 4 Armată din Iaşi, la Tribunalul Poporului din Bucureşti, fără dată (1945), *ibidem,* voi. 24, p. 24 (USHMM, microfilm 47).

MCLI Depoziţia lui Gheorghe Bădescu (colonel) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 21 septembrie 1945, *ibidem,* voi. 27, p. 55 (USHMM, microfilm 48).

Când jandarmii s-au întors din obositoarea lor misiune de escortare, au fost adunaţi la gara centrală din Bucureşti, înainte de a se întoarce la Iaşi, iar în cinstea lor s-a dat o recepţie modestă în subsolul gării. Un locotenent-colonel de jandarmi le-a ţinut un discurs : „Bravo băieţi! V'aţi făcut datoria"[1]. Pe mese erau pregătite gustări, „salam, brânză şi câte două pahare de vin", şi fiecare jandarm a primit ca premiu o sumă de câteva mii de lei. Banii, a confirmat descrierea un alt jandarm, au fost „premiu acordat soldaţilor" – dar a adăugat că ei n-au primit aceşti bani, deoarece i-au fost predaţi lui Triandaf: „Când am ajuns la Iaşi, ostaşii [jandarmii] au cerut banii şi nu li s-a dat întrucât li s-a spus că sunt donaţi într-un scop oarecare"[MCLII MCLIII]. La 9 iulie 1941, Triandaf a raportat Inspectoratului Jandarmeriei din Iaşi despre încheierea misiunii, dând amănunte şi despre banii acordaţi jandarmilor şi care se aflau la el: „Raportez că la înapoiere în gara Bucureşti-Nord, dl lt.-colonel în rezervă Beldiman, a dat jandarmilor din detaşament brânză, câte o jumătate de pâine, câte două păhăruţe de vin, precum şi suma de 2.000 lei, pe care mi-a încredinţat-o pentru a fi distribuită jandarmilor şi care în prezent se găseşte asupra subsemnatului... Vă rog să binevoiţi a dispune"[MCLIV]. Triandaf nu era corupt. Jandarmii lui Triandaf şi el însuşi au fost anchetaţi pentru prima oară în legătură cu faptele lor la Tribunalul Poporului în anul 1945. în 1941, şefii lui Triandaf n-au putut să-l acuze de nici o crimă – a fost acuzat atunci numai pentru evadarea a trei evrei care au reuşit să sară din tren între Târgul Frumos şi Roman[MCLV].

MCLII Depoziţia lui Gheorghe Avăcăriţei (jandarm) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 7 februarie 1945, *ibidem,* voi. 27, p. 55 (USHMM, microfilm 48).

MCLIII Depoziţia lui Petru Dorobăţ (jandarm) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 15 ianuarie 1945, *ibidem,* p. 234b. Vezi şi depoziţia lui Hristea Dorâbăţ (jandarm) la Tribunalul Poporului, 17 decembrie 1945, *ibidem,* p. 69b.

MCLIV Raportul lui Aurel Triandaf (sublocotenent) către Inspectoratul Jandarmeriei din Iaşi (copie), 9 iulie 1941, *ibidem,* voi. 51, p. 116b (USHMM, microfilm 44).

MCLV „Când m'am înapoiat la Inspectorat [de Jandarmi Iaşi] din călătorie [de la Călăraşi] mi s'a imputat că din cauză că n'am luat măsuri de pază, am scăpat din tren trei evrei în ziua de 30 iunie, învinuire la care cu raportul trimis Inspectoratului cu nr. 2295 din 10 iulie 1941... am răspuns că nu pot să am nici o responsabilitate [pentru evadare] deoarece am luat trenul în primire deabea în ziua de 1 iulie 1941." Vezi memoriul lui Triandaf către Ministerul Justiţiei, fără dată (sfârşitul lui decembrie 1944), *ibidem,* voi. 30, p. 188 (USHMM, microfilm 48).

1. *Cartea Neagră II,* p. 33 ; formularul cu ruta traseului şi numărul de vagoane al „trenului de marfă special", 30 iunie 1941, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 30, p. 352 (USHMM, microfilm 48).

Capitolul 10

„Trenul morţii" la Podu Iloaiei

Ce se poate scrie despre „trenul morţii" care s-a deplasat spre Podu Iloaiei, altceva decât s-a scris despre trenul cu destinaţia Călăraşi ? Doar şi în acest tren au fost urcaţi evrei care au fost bătuţi până la desfigurare, s-a tras în ei, au fost înjunghiaţi şi înjosiţi; şi în acest tren au fost înghesuiţi mii de oameni în vagoane infectate pentru a-i lichida prin asfixiere; şi acest tren a circulat cu viteza melcului încoace şi încolo, pentru a mări numărul celor morţi prin asfixiere; şi în acest tren au murit circa două treimi din evrei; şi la Podu Iloaiei supravieţuitorii au avut parte de o „primire" asemănătoare cu atrocităţile de la Târgul Frumos. Şi cu toate astea, deschiderea arhivelor româneşti şi accesul la documente dosite vreme de peste cincizeci de ani au permis dezvăluirea unor manifestări de cruzime şi bestialitate românească ce au depăşit chiar şi ororile de la Târgul Frumos.

în trenul spre Podu Iloaiei au fost înghesuiţi toţi evreii aflaţi în curtea Chesturii din Iaşi care nu au încăput în primul tren; evrei arestaţi sub diferite pretexte înainte de ziua pogromului şi ţinuţi în beciurile Poliţiei; evrei ţinuţi în două camere, pentru „anchetă", în conformitate cu ordinul lui Chirilovici, chestorul Poliţiei din Iaşi – care a încercat, de fapt, să-i apere (contra plată); evrei prinşi cu o zi înainte, când au încercat să fugă pe străzile învecinate, după începerea execuţiilor la Chestură, şi au fost transferaţi în curtea Legiunii de jandarmi; evrei arestaţi în noaptea de 29/30 iunie în locuinţele lor, şi parte din ei au fost duşi în convoaie mici la Chestură sau au fost transportaţi cu camioane direct la gară; ultimii evrei pe care muncitorii ceferişti au reuşit să-i descopere pe străzile din apropierea gării. în total, conform rapoartelor oficiale, 1.902 evrei – de fapt, cel puţin 2.500 (vezi *infra,* p. 342). „Trenul morţii" spre Podu Iloaiei a fost gata de plecare aproximativ la ora 6 dimineaţa, la 30 iunie 1941. Toate vagoanele erau închise, dar trenul a aşteptat până au fost adunate din gară şi încărcate în unul dintre vagoane cca 80 de cadavre ale unor evrei care au fost împuşcaţi, bătuţi până la moarte de ceferişti, mai ales, cu ciocanele în cap, străpunşi cu baionete şi sfârtecaţi noaptea, pe întuneric, pe linia ferată. Din când în când erau aduşi cu camioane bărbaţi evrei adunaţi de prin oraş, în fiecare vagon erau 120-150 de evrei, iar la scurt timp după închiderea uşilor în staţie, sute şi-au dat sufletul*. Trenul (27 de vagoane cu evrei, 5 vagoane cu soldaţi şi 52 de vagoane cu pasagerii spre alte destinaţii) a plecat din Iaşi la ora 11.10, a sosit în staţia apropiată, Cucuteni, la ora 11.38 şi a intrat înPodu Iloaiei la ora 13.00[1]. Aici, cele 27 de vagoane cu evrei (nu 20, cum s-a menţionat în rapoarte) au fost despărţite de restul trenului, fiind trecute pe o linie care ducea spre Hârlău. Conductorul trenului a notat în formularul de mişcare că a aşteptat până la ora 16.00 „dispoziţiunile Marelui Stat-Major în

privinţa vagoanelor cu jidani”[MCLVI MCLVII] – ceea ce confirmă faptul că al doilea „tren al morţii” nu trebuia să-şi încheie călătoria la Podu Iloaiei, ci în sudul României, la fel ca şi primul tren.

Distanţa dintre Iaşi şi Podu Iloaiei este de 20 km. Călătoria propriu-zisă a durat mai puţin de două ore, dar evreii au stat închişi în vagoane 12 ore, de pe la 4 dimineaţa până la ora 16.00 după-amiază. în aceste 12 ore au murit două treimi dintre ei, ceea ce nu a mai făcut necesară continuarea călătoriei. La câteva minute după ora 16.00 s-au deschis vagoanele, după ce Marele Cartier General a ordonat desfăşurarea unor trupe în gară, iar Inspectoratul Jandarmeriei a trimis forţe din Iaşi la Podu Iloaiei, pentru a preveni o „rebeliune” a evreilor din târg (vezi *infra,* p. 333).

Escortarea evreilor de la Chestură la gara din Iaşi s-a făcut de către poliţişti localnici comandaţi de sergentul Ciuhat şi de către jandarmi. în gara din Iaşi, evreii celui de-al doilea „tren al morţii” au suferit aceleaşi maltratări şi înjosiri prin care au trecut evreii din trenul spre Călăraşi – cu o singură deosebire: toate acestea au fost făcute numai de români, fără colaborare germană[MCLVIII]. Trenul a fost însoţit numai de zece poliţişti şi de sute de soldaţi români care s-au aflat în cinci vagoane adăugate trenului. Nici un soldat german nu a fost implicat în îmbarcarea evreilor în tren şi în escortarea trenului la Podu Iloaiei, iar orice document în care s-a menţionat altfel este un fals.

Avocatul Jean Spodheim a declarat că încărcarea în vagoane s-a făcut sub supravegherea pretorului Diviziei 14, maiorul Scriban, care a numărat şi a avut grijă ca în fiecare vagon să fie băgaţi câte 140 de

---

MCLVI Poliţistul Aniţulesei, care a însoţit trenul, şi-a amintit în 1945 că trenul a plecat din Iaşi la ora 9.30 şi a sosit la Podu Iloaiei la ora 13.30. Vezi declaraţia lui Mihai Aniţulesei (poliţist) la Siguranţa din Iaşi, fără dată (1945), *ibidem,* voi. 55, p. 16b (USHMM, microfilm 44).

MCLVII Formularul cu mersul trenului (vezi *supra,* p. 329, nota 1), p. 356.

MCLVIII Declaraţia lui Nicolae lacob (poliţist), care a însoţit convoiul şi trenul, *ibidem,* voi. 101, pp. 272-273 (USHMM, microfilm 45). El – precum şi ceilalţi poliţişti care au fost identificaţi: Aniţulesei, Gheorghe Novac şi loan Parţac – a notat că escortarea şi urcarea în vagoane s-au făcut de către poliţişti localnici: „Ajunşi cu convoiul la gară, acolo din ordinul şefului de detaşament [de poliţie] Furtună din Chişinău, care comanda operaţiile, toţi evreii au fost culcaţi la pământ pe terenul din faţa gării din care loc erau trimişi câte unul spre peron şi îmbarcaţi în vagoane de marfă închise. Am văzut că de fiecare dată orice evreu ce se ridica de la pământ şi mergea la linie era bătut cu un ciomag de către şeful de detaşament Furtună. După ce au fost îmbarcaţi toţi evreii în vagoane, eu şi cu gardienii Aniţulesei Mihai, Parţac loan... am avut misiunea de a însoţi garnitura de tren până la locul destinat. Eu însoţit de un militar [român] am fost repartizat la un vagon pentru care m’am suit în cabina de la frână” *(ibidem).* Şi poliţistul Mihai Aniţulesei a notat că a însoţit trenul sub comanda şefului de detaşament Cehat, şi că „fiecare gardian... a luat în primire un vagon închis” (vezi *supra,* nota 1). Adjunctul chestorului Poliţiei din Iaşi a raportat la 2 iulie 1945 (un document fals) că însoţirea spre gară a fost executată „de către gardieni, jandarmi precum şi de germani”, sub comanda comisarului adjunct C. Georgescu *(Cartea Neagră II,* nr. 44, p. 112). Soldaţii germani nu au însoţit acest convoi, deşi nu este exclus să se fi aflat pe străzi şi chiar în gară.

oameni[MCLIX]. „Ne-au mânat ca pe vite în vagoane”, a adăugat un alt evreu[MCLX].

Locuitori ai laşiului, care s-au dus la culcare după ce au însoţit cu lovituri şi înjurături convoaiele spre primul tren, s-au trezit devreme şi i-au întâmpinat cu lovituri, scuipături şi înjurături pe evreii care erau duşi la gară în convoaie în zorii zilei. Cea mai bună descriere a drumului spre gară şi a îmbarcării în vagoane îi aparţine, probabil, lui Jean Şoihăt:

> Luni dimineaţa ora 4.30, cei care au mai supravieţuit am fost încolonaţi câte 6 şi duşi la gara mare şi în drum am călcat la tot pasul cadavre de bărbaţi, femei şi copii ucişi cu o zi înainte şi neridicaţi. în Piaţa Unirii cadavrele erau unul lângă altul. La gara mare, în spatele peronului, am fost culcaţi cu faţa pe pietre. Călătorii români care trecea de la gară spre oraş, călcau fără milă peste noi cu bagaje în mână. Am fost număraţi prin lovituri de băţ şi duşi spre vagoane... în vagonul meu am fost 120 oameni, a fost închis şi sigilat. Gratele mici în parte au fost acoperite cu scânduri bătute. La ora 6 dimineaţa s'a închis uşa vagonului nostru. Până la ora 12 amiază au murit prin înăbuşire un sfert din noi[1].

Trenul spre Podu Iloaiei s-a deosebit de cel care l-a precedat prin compoziţia călătorilor: erau în el, alături de bărbaţi, zeci de femei şi sute de copii. Toţi copiii mici şi majoritatea femeilor au murit în drum spre Podu Iloaiei.

Maltratarea evreilor de către poliţişti în timpul călătoriei s-a asemănat cu maltratarea celor din „trenul morţii” spre Călăraşi. Dar supravieţuitorii i-au ţinut minte mai bine pe cei care le-au comis, deoarece totul s-a petrecut la lumina zilei şi pentru că i-au cunoscut personal pe majoritatea poliţiştilor care au însoţit trenul[MCLXI MCLXII]. în vagoane s-au dus lupte pe viaţă şi pe moarte pentru dreptul de a rămâne lipit de ferestruicile care fuseseră acoperite cu scânduri bătute în cuie. Majoritatea obloanelor de la ferestre au rămas închise, astfel încât numărul de morţi din fiecare vagon a ajuns la zeci încă înainte ca trenul să fi părăsit laşiul. Descrierea suferinţelor şi a morţii într-un astfel de vagon închis este un document unic privind Holocaustul în general:

> Oamenii au dus o luptă pe viaţă şi pe moarte. Pentru un loc cât de mic lângă o ferestruică sau o găurică a vagonului se băteau 40-50 şi acela care era mai tare căpăta

---

MCLIX Depoziţia sub jurământ a lui Jean Spodheim (avocat) la şedinţa Tribunalului din Bucureşti, 15 iunie 1948, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 1, partea a Il-a, p. 718 (USHMM, microfilm 47).

MCLX Declaraţia lui Marcu Leibovici la Poliţia din Iaşi (copie autorizată), fără dată (1945), *ibidem,* voi. 24, p. 112 (USHMM, microfilm 48).

MCLXI Declaraţia lui Jean Şoihăt la Comunitatea evreiască din Iaşi, fără dată (septembrie 1944), *ibidem,* voi. 42, pp. 386-387 (USHMM, microfilm 43).

MCLXII Poliţistul Aniţulesei a declarat că şeful de secţie Ciuhat a ordonat, în seara zilei de 29 iunie, la 10-15 poliţişti să se odihnească acasă şi să se înapoieze în zori „pentru a escorta trenul... cu evrei... la Podu Iloaiei”. Vezi procesul-verbal al interogatoriului poliţistului Mihai Aniţulesei la Curtea Militară de Apel (Bucureşti), 11 iulie 1947, *ibidem,* voi. 55, p. 21b (USHMM, microfilm 44). Aniţulesei a afirmat în apărarea sa că evreii care s-au plâns împotriva lui n-au procedat astfel în anii 1941-1944, deşi a continuat să servească la Iaşi în acei ani *{ibidem).*

> locul. Ceilalţi aţinteau asupra lui cu cea mai groaznică ură câteva zeci de perechi de ochi sticloşi, care, peste câteva momente, rămâneau pentru veşnicie în aceeaşi poziţie.
> Moartea în cel mai fericit caz venea foarte uşor şi se manifesta printr-o somnolenţă care cuprindea încetul cu încetul facultăţile mintale şi corpul rămânea nemişcat până când nenorocitul îşi dădea sufletul. însă era foarte dese cazuri când, din cauza temperaturii extraordinare care s-a produs în vagon, foarte mulţi, înainte de a muri, înnebuneau... în alte cazuri unii fiind mai conştienţi de cele ce se petreceau în jurul lor se aruncau pe ferestruica vagonului ca să fie împuşcaţi pentru a nu mai îndura chinurile unei astfel de morţi. Iar alţii se spânzurau de curelele [pantalonilor] lor de pereţii vagonului. Când unul din supravieţuitori cerea puţină apă armata română răspundea prin cuvântul „otravă”[MCLXIII].

în staţia Cucuteni, adaugă acest martor, însoţitorii români i-au maltratat şi sufleteşte pe evrei, când au ţipat lângă vagoane „ba că vi se va da apă, ba că vom fi eliberaţi”, însoţitorii trenului, a spus el, erau „numai poliţişti români înarmaţi cu ciomege, trăgeau cu cea mai mare bestialitate în capetele nenorociţilor care îndrăzneau... să scoată capul pe fereastra vagonului... Erau cazuri când unii [evrei] se rugau ca să fie împuşcaţi”[1].

Supravieţuitorii din trenul spre Podu Iloaiei n-au putut să creadă, după război, că poliţiştii români au fost atât de sălbatici şi i-au acuzat pe nazişti. Marcu Leibovici, în al cărui vagon au supravieţuit doar zece din 140, a declarat în 1945 că „toţi au murit asfixiaţi din cauza gazelor introduse de nemţi, uşile fiind plumbuite”[MCLXIV MCLXV] – însă nici un soldat german nu a participat activ la încărcarea evreilor şi nici nu s-a aflat printre însoţitorii trenului.

Cruzimea dovedită de poliţiştii din Iaşi s-a exprimat nu numai prin ucideri, torturi şi jaf, ci şi prin satisfacţia sadică pe care le-o produceau faptele lor.

Poliţistul Nicolae lacob a fost judecat separat de principalii criminali, iar actul de acuzare a detaliat faptele sale, confirmând din nou, cu această ocazie, că însoţirea evreilor la gară, încărcarea în vagoane şi escortarea trenului s-au făcut doar de către români:

> Face parte dintr’un grup de gardieni publici ce a însoţit de la Iaşi la Podu Iloaiei garnitura trenului de marfă în care s’a îmbarcat evrei din Iaşi, după ce mai înainte însoţise convoiul de evrei de la Chestura Poliţiei Iaşi la gară, când a lovit cu bastonul de cauciuc în cap pe mai mulţi din convoi... participă împreună cu alţii la acţiunea degradantă de a-i culca pe toţi [evreii] la pământ, în piaţa din faţa gării şi de a-i trimite om cu om spre peron, de a fi număraţi ca să intre cel puţin 150 în fiecare vagon de marfă... învinuitul lacob Nicolae se dovedeşte lipsit complet de omenie, căci la cererea lui Weisselberg Mihael, făcută într’o gară de a-i da puţină apă, a pretins să-i dea bani şi după ce i s-a dat 18.000 lei, tot ce acesta avea, i-a luat [banii] şi în loc de apă i-a spus că-

---

MCLXIII*/.* Declaraţia lui H. Puiu Cotler la Comunitatea din Iaşi, fără dată (septembrie 1944), *ibidem,* voi. 42, pp. 422b-423 (USHMM, microfilm 43). Cotler a notat că preţul unei sticle sau al unei căşti militare cu apă ajunsese la 100.000 de lei.

MCLXIV *Ibidem,* p. 423b.

MCLXV Declaraţia lui Marcu Leibovici la Poliţia din Iaşi, fără dată (1945), *ibidem,* voi. 26, p. 112 (USHMM, microfilm 48).

i dă otravă[MCLXVI].

Un alt aspect ce caracterizează „trenul morţii” spre Podu Iloaiei este supravieţuirea unor femei şi a zeci de copii. Conform unor documente, la Podu Iloaiei au ajuns în viaţă 24 de femei, iar alte zeci au murit. Una dintre ele a descris drumul spre Podu Iloaiei:

> Mă aflam în trenul Iaşi – Podu Iloaiei, împreună cu soţul şi sora mea cu doi copii şi socrul meu şi fratele meu. Numai eu cu fratele meu am rămas în viaţă. Ceilalţi cinci au murit pe drum... Vagoanele erau supraîncărcate, câte 120 de vagon şi ermetic închise. Pentru puţină apă se oferea soldaţilor sume fabuloase, până la 10.000 lei. Soldaţii după ce primeau banii refuzau să dea apă şi trăgeau gloanţe în vagoane. Chiar sora mea şi copiii ei au murit de pe urma unor gloanţe trase de jandarmi români... Am fost gravidă când am fost îmbarcată în tren[MCLXVII].

O altă femeie a declarat că „în acest tren am pierdut pe unicul meu fiu şi pe fratele meu iar eu am scăpat ca prin minune”[MCLXVIII].

Primirea la Podu Iloaiei

Când Moriţ Suhăr a coborât din „trenul morţii”, primul lucru care l-a văzut au fost „jandarmii înarmaţi, civili cu revolvere [în mână] iar în faţa trenului erau instalate mitraliere”[1]. Puiu Cotler a descris ceea ce a definit ca primire obişnuită – „după protocol” :

> Trenul a fost înconjurat de armata română înarmată cu arme automate pentru ca eventual rebelii să nu-i atace. Aceşti criminali nu şi-au dat încă seama că eram mai inofensivi decât o muscă întrucât acei care coborau din tren cădeau pe marginea terasamentului sfârşiţi de puteri iar alţii care n-au coborât [şi mai erau în viaţă] rămânând [sub] claie de morţi [în vagoane][MCLXIX MCLXX].

Autorităţile s-au referit la deschiderea uşilor şi la primirea supravieţuitorilor din „trenul morţii” ca la o adevărată operaţiune militară. Ideea de bază era că evreii din Podu Iloaiei sunt în stare să se revolte când vor constata dimensiunea dezastrului, alăturându-se, poate, revoltei supravieţuitorilor. Nu era vorba de o presupunere, ci de o obsesie antisemită vie, care a îndrumat măsurile preventive ale autorităţilor. în

MCLXVI Act de acuzare împotriva lui Nicolae lacob la Tribunalul din Bucureşti, Cabinetul pentru crime de război, 27 noiembrie 1950, *ibidem,* voi. 109, pp. 266-267 (USHMM, microfilm 46).

MCLXVII Depoziţia lui Marian Hanina la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război de la Bucureşti, 18 aprilie 1945, *ibidem,* voi. 30, pp. 24-24b.

MCLXVIII Declaraţia Clarei Scharf în favoarea lui Triandaf (copie), *ibidem,* voi. 51, p. 111 (USHMM, microfilm 43). Avocatul lui Triandaf a pus-o să semneze o declaraţie în care se spune : „Am auzit de la câţiva evrei care erau în trenul care a fost condus de locotenentul Triandaf de la Târgul Frumos la Călăraşi, că el s-a comportat omeneşte cu evreii evacuaţi, s-a îngrijit ca ei să aibe apă în locurile de staţionare a trenului, şi a dovedit bunăvoinţă faţă de ei din toate punctele de vedere” *(ibidem).*

MCLXIX Declaraţia lui Moriţ Suhăr la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 1945, *ibidem,* voi. 40, p. 26 (USHMM, microfilm 43).

MCLXX Declaraţia lui Puiu Cotler (vezi *supra,* p. 331, nota 3), p. 423b.

ziua aceea, toţi bărbaţii evrei din târg au fost reţinuţi în stare de arest la sinagoga mare, şi numai cu o oră înainte de deschiderea uşilor trenului, după 24 de ore de arest, au fost eliberaţi şi au primit ordin să-i primească pe evacuaţii din Iaşi (trebuie amintit faptul că atunci majoritatea evreilor au fost expulzaţi din satele şi târgurile moldoveneşti – însă arestarea bărbaţilor din Podu Iloaiei era legată de „trenul morţii").

în acea zi, Primăria a hotărât să închidă apa în târg. Primarul, dr. lonescu, şi un căpitan de jandarmi s-au adresat evreilor, comunicându-le că a sosit un tren cu evrei, de care trebuie să aibă grijă: „Primarul ne-a cerut să garantăm cu viaţa şi averea noastră, că aceştia nu se vor deda la dezordine contra siguranţei statului"[MCLXXI]. Cincisprezece fruntaşi ai Comunităţii au semnat o asemenea obligaţie. Bărbaţii evrei s-au dus la gară să-i primească pe evacuaţi, dar au fost alungaţi de acolo (din cauza lipsei de coordonare între autorităţi). Comandantul postului de jandarmi din târg, Ion Ursache, s-a îngrijit (conform dispoziţiilor primarului, pretorului Virgil Popovici şi şefului plasei de jandarmi, Teodor Loghin) să concentreze evreii locali în sinagogă – şi toţi au fost concentraţi, în afară de bătrâni. A doua zi, în zorii zilei de 30 iunie, locotenentul Loghin a adunat toţi jandarmii din Podu Iloaiei şi de la posturile de jandarmerie din plasă „pentru găsire de armament" la evrei – „Nu am găsit nici un armament şi nici un material subversiv", a remarcat Ursache. La orele amiezii, conform ordinului comandantului Legiunii de jandarmi din judeţul Iaşi, Alexandrescu, Ursache şi jandarmii săi au plecat la gară „să primească pe evrei". Când au ajuns acolo, trenul deja sosise, dar vagoanele erau închise – „Am văzut doi [evrei] morţi pe peron care fuseseră împuşcaţi acolo pe peron sub motiv că au voit să fugă". Ursache a mai adăugat că nu jandarmii lui au tras în ei, ci paza trenului, care era compusă din „gardieni din Iaşi". Şi şi-a mai amintit că, fără ca uşile să fie deschise, trenul a fost tras pe o linie lăturalnică, departe de staţia pentru călători[MCLXXII].

Comandantul garnizoanei, Constantin lacob, învăţător de profesie, din Regimentul 13 Infanterie şi locotenent în rezervă, a primit ordin să plece la gară cu un detaşament de soldaţi, pentru a întâmpina trenul cu circa 2.000 de evrei: „Am luat măsuri ca ostaşii de sub comanda mea să debarce persoanele [evreii] aflate în vagoane". Când a constatat că sunt mulţi morţi în tren, s-a felicitat pentru faptul că, deşi s-ar fi putut încăpăţâna să facă un „inventar" al evreilor, adică să numere câţi dintre ei sunt morţi şi câţi trăiesc, şi să deschidă uşile câte una, nu a procedat în felul acesta (contra mită – vezi *infra,* p. 342):

> Am luat măsuri ca ostaşii de sub comanda mea să debarce persoanele aflate în vagoane. N'am mai aşteptat să fac numărătoarea pe vagoane ci am dat ordin să se deschidă toate vagoanele... Trenul a fost însoţit de câţiva gardieni [din Iaşi] însă acel tren nu a fost

MCLXXI Depoziţia lui Ionas Loebel din Podu Iloaiei la Tribunalul Poporului din Iaşi, 26 iulie 1945, *ibidem,* voi. 37, p. 74.

MCLXXII Declaraţia lui Ion Ursache (şeful postului de jandarmi) la Poliţia din Iaşi, 21 iulie 1945, *ibidem,* voi. 38, p. 70 (USHMM, microfilm 43).

predat nimănui şi nici eu nu l-am primit cu un inventar[1].

Această bunăvoinţă [contra plată] a salvat de la moarte zeci de evrei care ar fi murit aşteptând deschiderea vagoanelor. în paralel cu mobilizarea Armatei a avut loc şi o mobilizare prealabilă a unor forţe de jandarmi din judeţ – au fost trimise chiar întăriri micii unităţi de jandarmi din târg. Comandantul Legiunii de jandarmi din judeţul Iaşi, maiorul Aristotel Alexandrescu, a fost înştiinţat, înainte de sosirea trenului la Podu Iloaiei, că în localitate a izbucnit o rebeliune a evreilor – şi a plecat acolo împreună cu adjunctul său, locotenentul în rezervă Emil Costinescu (procuror la Tribunalul judeţean). în ciuda încercărilor de estompare a chestiunii, adjunctul său şi-a adus aminte, în 1945, destul de vag care era conţinutul informaţiei ce i s-a comunicat despre situaţia de la Podu Iloaiei:

Dacă nu mă înşală memoria, mi se pare că informaţia pe care a primit-o dl maior Alexandrescu era în sensul că în Podu Iloaiei s’ar fi produs un început de rebeliune din care cauză trupele din garnizoana de acolo au adunat pe evreii din oraş de prin casele lor. Maiorul a plecat la Podu Iloaiei luându-mă şi pe mine. Când am ajuns acolo am constatat că informaţia este inexactă. Am găsit pe evreii din Podu Iloaiei adunaţi într’o piaţă; iar primarul dr. lonescu le ţinea o cuvântare în care am auzit că îi cunoaşte ca cetăţeni loiali şi că are încredere că *în Podu Iloaiei nu se vor petrece lucruri ca cele petrecute la Iaşi*[MCLXXIII MCLXXIV].

Costinescu, care avea funcţia de procuror şi înţelegea semnificaţia spuselor sale, a încercat să creeze impresia că nu a existat nici o legătură între ştirea despre un început de rebeliune a evreilor şi sosirea trenului, că întâmplător au aflat, el şi comandantul său, că exact în momentul acela sosise „trenul morţii” din Iaşi. Ordinul primit de Alexandrescu, a adăugat Costinescu în altă depoziţie, „nu era în legătură cu trenul”. Dar când „au aflat” despre asta, „am luat câţiva jandarmi şi ne-am dus la gară” [MCLXXV]. în realitate, el a încercat să ascundă faptul că şeful Legiunii de jandarmi din judeţ a fost cel care a condus acţiunea de descărcare din tren a evreilor, morţi şi vii, el fiind atunci adjunctul lui. Comandantul postului de jandarmi local a clarificat acest punct: când a sosit trenul, „a apărut şi comandantul Legiunii de jandarmi, maiorul Alexandrescu, însoţit de locotenentul Emil Costinescu, şi a supravegheat descărcarea cadavrelor din vagoane”[MCLXXVI]. în afară de comandantul Legiunii şi a adjunctului său, la deschiderea uşilor au mai fost prezenţi pretorul târgului, Virgil Popovici, comandantul Jandarmeriei plasei, Teodor Loghin, primarul lonescu şi doi şefi de jandarmi. Ei au ordonat jandarmilor să-i debarce mai întâi pe

MCLXXIII Declaraţia lui Constantin lacob (învăţător) la Tribunalul Poporului din Iaşi, *ibidem,* voi. 37, p. 81.

MCLXXIV Depoziţia lui Emil Costinescu la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 14 august 1945, *ibidem,* voi. 27, p. 58 (USHMM, microfilm 48) (sublinierea îmi aparţine).

MCLXXV Depoziţie sub jurământ a lui Emil Costinescu la şedinţa Tribunalului din Bucureşti, 18 iunie 1948, *ibidem,* voi. 1, partea a Il-a, p. 145 (USHMM, microfilm 47).

MCLXXVI Completare la declaraţia lui Ion Ursache (vezi *supra,* p. 333, nota 4), 26 iulie 1945, *ibidem,* p. 80.

evreii în viaţă şi apoi pe morţi şi „să nu intre nimeni în vagoane şi să nu fie jefuiţi morţii", după spusele lui Ursache ; dar, în realitate, el, jandarmii săi şi jandarmii trimişi ca întărire au jefuit cadavrele. Misiunea, aşa cum au executat-o Ursache şi jandarmii lui, a fost relativ simplă, iar el a descris-o în câteva cuvinte:

> Oamenii [evreii] care au coborât din vagoane erau aproape goi, unii chiar goi de tot şi într-o stare fizică rea şi s'au aruncat într'o băltoacă care era în marginea liniei ferate. Am adus evreii din Podu Iloaiei şi jandarmii din ordinul celor mai de sus şi am dat jos morţii din vagoane şi s'au făcut stive de cadavre lângă linia de CFR, pe urmă morţii au fost căraţi la cimitir[1].

în afară de faptul că evreii târgului n-au primit permisiunea să se apropie de tren în acea zi, dar au fost aduşi a doua zi pentru a încărca morţii în căruţe, aproape totul este adevărat. Farmacistul Hirsch Zielle a ţinut minte aceleaşi momente, dintr-un unghi diferit:

> Nu ştiu când s'au deschis uşile. M'am trezit în mijlocul cadavrelor acoperindu-mi membrele, ţinându-mă de podea. Nici un viu ? Nici unul ?... Muncă de pomană. Mai bine stau pe loc şi nu mă mai epuizez... Aud deodată: „Toţi cei vii coboară, se închid vagoanele". încerc să-mi trag un picior – merge greu – apoi altul, în sfârşit sunt eliberat. Mă târâi până la marginea vagonului şi „baff" la pământ. Zăresc de cealaltă parte a şinelor pe sub vagoane, o baltă stătută din ploi, dau să trec dar o baionetă mi se înfrnge în burtă. Stai! Nu mă emoţionez, trec mai departe şi trec pe sub celălalt vagon, mă satur bine de apă şi vin înapoi[MCLXXVII MCLXXVIII].

Coborârea celor în viaţă nu s-a desfăşurat în ritmul dorit: mulţi dintre ei erau grav răniţi şi au fost prinşi printre mormanele de cadavre, mulţi alţii şi-au pierdut minţile şi n-au înţeles ce se vrea de la ei. Parte dintre evreii care şi-au pierdut minţile şi-au revenit la normal în contact cu aerul curat care a pătruns în vagoane după deschiderea uşilor. în cele 12 ore în care vagoanele au fost aproape ermetic închise, căldura crescuse în asemenea măsură, încât cadavrele au început să se descompună, iar duhoarea era insuportabilă. Unul dintre supravieţuitori a descris năvala asupra apei dintr-o băltoacă în clipa în care primii evrei au coborât din vagoane şi contrastul enorm între cele două tabere aflate faţă în faţă: de o parte evrei bătuţi şi însetaţi şi mormane de cadavre, de cealaltă parte jandarmi şi soldaţi înarmaţi, pregătiţi să facă faţă oricărei surprize:

> Uşile se deschid. Toţi ne repezim [afară] – eu cu frică rămân în urmă. Văd că nu toţi se ridică din cei care stau pe jos. Unii bătuţi şi sângerând nu se mai scoală. Căldura era înăbuşitoare, cu cămaşa ne ştergeam broboanele de sudoare şi stoarcem. Cu repeziciune scobor. îl ajut şi pe tatăl meu [să coboare]. în jurul meu lumea se tăvălea în bălţi şi sorbea apa murdară. Alţii se bălăceau goi fără haine. Nimeni nu mai are voe să se apropie de tren, rămâne o gardă care trebue să jefuiască. Jandarmii fac un cerc în jurul nostru cu armele îndreptate. Mă uit să văd cine sunt autorităţile. Ne ia în primire şeful postului de jandarmi Podu Iloaiei, Ursache, It.-col. [maiorul] Alexandrescu, şeful

---

MCLXXVII Vezi *supra,* p. 333, nota 4.
MCLXXVIII Jurnalul farmacistului Hirsch Zielle, predat Tribunalului Poporului din Iaşi, *ibidem,* voi. 33, p. 26b.

Legiunei jandarmi Iaşi – şi mulţi soldaţi. Nemţi foarte puţini[MCLXXIX].

Jandarmii n-au vrut să-şi murdărească mâinile, dar înainte de a-i chema pe ţăranii români şi pe ţigani, au dat un ultim avertisment – de la o distanţă sigură pentru nas. Avertismentul era îndreptat spre mormanele de cadavre de la uşile vagoanelor, după ce coborâseră din ele sute de evrei:

> Eu am ieşit gol şi copiii mei, crezând că şi eu am murit, m’au lăsat în vagon deoarece am fost leşinat. Am auzit strigătul unui soldat că cine nu se dă jos din vagon, va fi împuşcat. La auzul acestui ordin m’am agăţat de cadavre şi ajungând la poarta vagonului căzând jos şi lovindu-mă... mi-am revenit. Am băut apă dintr-o băltoacă unde se scăldau porcii[1].

Băutul apei din băltoaca murdară nu era o chestiune de la sine înţeleasă. Interzicerea apei pentru evrei a continuat în primele ore după sosirea trenului. Primarul a ordonat întreruperea apei în localitate, aşa cum s-a întâmplat la Târgul Frumos, pentru a-i împiedica pe evreii localnici să vină cu găleţi de apă la gară. Totodată, s-a interzis evreilor din localitate să se afle în gară sau în apropierea ei, în cele din urmă li s-a interzis supravieţuitorilor să bea apă din băltoace. Dar şeful Legiunii de jandarmi nu avea destui oameni (şi plutonul de soldaţi era ocupat cu prevenirea „rebeliunii” iminente a evreilor din târg) pentru a împiedica năvala a sute de evrei spre lichidul noroios şi să bea din el: „Acesta [Ursache] nu ne-a lăsat măcar să bem o picătură dintr’o baltă unde se scăldau porcii. Mulţi care totuşi au încercat să bea apă dintr’un nămol au murit pe loc”. Evreii care au vrut să-şi recapete hainele din vagoane au fost îndepărtaţi de acolo cu forţa şi în bătăi – „Obiectele ce au rămas în vagoane au fost furate de plot. maj. Ursache şi de soldaţi”[MCLXXX MCLXXXI].

Şi magistratul Costinescu, care, după cum am menţionat, venise cu şeful său, comandantul legiunii, pentru a reprima „un început de rebeliune” – şi ocazie cu care aflase „întâmplător” că a sosit un tren încărcat cu evrei din Iaşi –, a recunoscut că evreii pe care i-a văzut în primul convoi, care au fost aduşi în târg, erau „pe jumătate nebuni”. În realitate, ceea ce nu a spus el este mai important decât ceea ce a spus : supravieţuitorii au năvălit asupra bălţii din staţie, s-a interzis oricărei persoane să le ofere apă în gară sau în târg – şi astfel, au fost puşi să mărşăluiască, escortaţi de jandarmi şi soldaţi cu arma în mână, în convoaie, aproape goi, bărbaţi, femei şi câteva zeci de copii şi adolescenţi, spre centrul localităţii.

Iată cum a descris primul convoi de supravieţuitori magistratul care, în

---

MCLXXIX Declaraţia lui Jean Sigler la Tribunalul Poporului din Bucureşti (copie), 18 aprilie 1945, *ibidem,* voi. 29, p. 18 (USHMM, microfilm 48).

MCLXXX Declaraţia lui M.A. Schonfeld la Tribunalul Poporului din Iaşi, fără dată (1945), *ibidem,* voi. 24, p. 77 (USHMM, microfilm 47).

MCLXXXI Declaraţia lui Marcu Leibovici (copie autorizată) la Poliţia din Iaşi, fără dată (1945), *ibidem,* voi. 26, p. 112 (USHMM, microfilm 48). Hainele au rămas în vagoane deoarece evreii se dezbrăcaseră în timp ce erau închişi, fiind căldură foarte mare ; iar când uşile au fost deschise şi au primit ordin să iasă imediat, n-au apucat să-şi ia şi hainele.

anul 1945, a îndeplinit funcţia de procuror Ia Curtea de Apel din Bucureşti:

Nu după multă vreme a sosit în târg primul lot de oameni [evrei] aduşi din tren. Erau într'o situaţie de nedescris de jalnică. Cu hainele sfâşiate pe ei, murdari de noroiul de lângă calea ferată unde s'au aruncat imediat ce li s'a deschis uşile de la vagoane, erau rupţi de sete[MCLXXXII].

Descrierea lui şi folosirea atentă a verbelor constituie o realizare lingvistică, deoarece din acest tablou lipsesc tocmai cei care au provocat situaţia descrisă: nu există jandarmi, nu sunt soldaţi, nu sunt comandanţi, de parcă uşile vagoanelor ar fi fost deschise din ceruri, şi nu de către însoţitori înarmaţi.

Costinescu a fost şi singurul comandant român care s-a aflat la faţa locului şi a încercat să-i implice pe germani în cele petrecute, cu toate că aceştia n-au avut nici un rol. Uitând că afirmase că el şi comandantul său n-au avut nici o legătură cu „trenul morţii", a notat, de asemenea, că maiorul Alexandrescu a oprit interzicerea apei şi a ordonat trimiterea supravieţuitorilor la casele evreilor din târg:

Dl maior Alexandrescu a dispus *ca după* ce *li se va da apă* să fie cazaţi la familiile [evreilor!] din Podu Iloaiei. Repartizarea pentru cazare se făcea într'o mică piaţă unde nu puteau să aibă acces căruţele spre a se împiedica accesul străinilor de localitate *sau a nemţilor'.*

La Podu Iloaiei, ca şi la Târgul Frumos, nu a fost nici un soldat german în misiune, nu a existat comandament german şi nici un român sau evreu care a depus mărturie nu i-a văzut şi nu i-a amintit. Numai la gară au fost câţiva care însoţeau trenurile cu muniţii ce staţionau în gară, dar ei nu au intervenit în cele întâmplate. Planificarea garniturii de tren, formarea ei, traseul şi escorta, procesiunea convoaielor de evrei în târg şi păzirea lor după aceea – toate au fost planificate şi executate de români. Şi ascunderea numărului adevărat de victime a fost tot opera autorităţilor româneşti.

Trecerea convoaielor pe străzile târgului s-a transformat în cel mai atractiv spectacol din localitate, distrând mult o parte din populaţie: tineri huligani, mulţimea şi ţiganii. „Atracţia" cea mare au constituit-o zecile de femei goale, majoritatea fără copii, care au fost duse pe străzi cu bărbaţii, şi ei mai toţi goi:

Bărbaţi şi'femei complet goi mergeau în convoi pentru a fi obiectul batjocurei tuturor golanilor şi ţiganilor. Aşa au înţeles autorităţile locale să-i ducă pe evrei în oraş pentru a-i înjosi încă o dată... şi a fi scuipaţi şi loviţi de fiecare[MCLXXXIII MCLXXXIV].

Zilele de luni erau zile de târg la Podu Iloaiei, aşa încât în localitate se

MCLXXXII Depoziţia lui Emil Costinescu (vezi *supra,* p. 334, nota 2), pp. 58-58b.

MCLXXXIII *Ibidem,* p. 58b (sublinierile îmi aparţin). Se urmărea reducerea posibilităţilor de contact între supravieţuitorii trenului şi românii localnici.

MCLXXXIV Declaraţia lui Puiu Cotler (vezi *supra,* p. 331, nota 3), p. 424.

aflau mulţi ţărani, care nici ei n-au rămas indiferenţi:

> Ţăranii se uitau la noi şi ţipau: „comuniştii de la Iaşi care au tras în armată! ” şi aruncau cu bulgări[MCLXXXV].

Cu o singură excepţie (vezi *infra,* pp. 342-343), în ajutorul supravieţuitorilor din „trenul morţii” au venit doar evreii din localitate, care încă nu pricepuseră sensul marei lichidări de la Iaşi. încă nu ştiau ce s-a întâmplat acolo (comunicatul guvernului despre rebeliunea iudeo-comunistă a apărut în presă abia la 2 iulie), dar n-au crezut zvonul despre o rebeliune evreiască. La sinagogă, supravieţuitorii au fost aşteptaţi de evrei din localitate care fuseseră eliberaţi din carantina forţată impusă cu două ore mai înainte. Interzicerea apei a luat sfârşit, iar cel care a anulat-o a fost, cum am spus, comandantul Legiunii de jandarmi – care, probabil, a intrat în panică la vederea mormanelor de cadavre din fiecare dintre cele douăzeci şi şapte de vagoane. „Populaţia evreească a început să aducă căldări cu apă, lămâi şi zahăr însă foarte puţini au putut să se folosească de ele întrucât erau în neputinţă de a se mai mişca.”[1] Este important să notăm că, numai cu câteva minute înainte, jandarmii încă îi mai împiedicau pe evrei să bea din băltoacele de pe drum.

La Podu Iloaiei s-a petrecut un caz singular şi rar de compasiune românească faţă de suferinţa evreilor. Proprietarul unei cârciumi, pe nume Gherasim (numele de botez nu este cunoscut), s-a grăbit să aducă supravieţuitorilor de la sinagogă produse alimentare şi apă când a văzut în ce hal erau:

> Acest gest a fost observat de criminalii care ne păzeau şi a fost nevoit ca să se ascundă la via sa la ţară timp de cinci săptămâni pentru a nu fi arestat şi eventual condamnat pentru crima de a fi venit în ajutorul unor oameni neputincioşi cu puţină apă[MCLXXXVI] [MCLXXXVII].

Supravieţuitorii din al doilea „tren al morţii” nu s-au bucurat de nici un ajutor din partea autorităţilor. Muribunzii şi răniţii nu au fost primiţi la spitalul de stat. Răniţii din convoaie, care au fost aduşi la sinagogă cu căruţe ale sătenilor de la iarmaroc (contra plată), au fost introduşi în sală, şi toţi medicii evrei care supravieţuiseră drumului au început imediat să-i trateze, cu toate că şi ei erau pe punctul de a se prăbuşi, poate chiar mai mult decât atât. Viaţa a zeci de evrei a fost salvată datorită acestui tratament cu mâinile goale, în timp ce jandarmii continuau să-i păzească „să nu fugă” şi împiedicau mulţimea şi pe ţărani să se apropie de „rebeli” – iar evreii târgului, care erau complet dezorientaţi, nu ştiau cum să le vină în ajutor. Spre seară, s-a început împărţirea evreilor la familii, după ce evreii târgului au fost din nou avertizaţi că răspund cu viaţa de orice deţinut (în afară de obligaţia în scris pe care au semnat-o 15 dintre fruntaşii Comunităţii). Cei grav răniţi, familiile lor (dacă rămăseseră în

---

MCLXXXV Declaraţia lui Jean Sigler (vezi *supra,* p. 335, nota 3), p. 19.
MCLXXXVI Declaraţia lui Puiu Cotler (vezi *supra,* p. 335, nota 3), p. 424.
MCLXXXVII *Ibidem,* pp. 424-424b.

viaţă) şi medicii au rămas în sinagogă. Medicii au continuat să lupte cu mâinile goale pentru a salva vieţi omeneşti – cu toate acestea, zeci de evrei s-au stins în sinagogă.

„Câmpia morţilor"

Vasile Spinosu, şofer la serviciul de salubritate al Primăriei din Iaşi, nu a ieşit din casă la 1 iulie 1941. El a transportat cu camionul său, timp de două zile, cadavre ale celor ucişi în pogromul de la Iaşi, muncă ce i-a zdruncinat, după cum a spus, foarte grav nervii. Miercuri, 2 iulie, când s-a prezentat dimineaţa la lucru, şeful serviciului de salubritate al Primăriei din Iaşi, Vlad Marievici – despre care mulţi evrei au declarat că s-a purtat cu mare cruzime faţă de ei –, l-a trimis, împreună cu un alt şofer de camion, într-o misiune asemănătoare la Podu Iloaiei. El a sosit în localitate la ora 10 dimineaţa – iată spectacolul care i s-a înfăţişat dinaintea ochilor pe câmpia dintre şosea şi linia ferată:

> Cadavrele se găseau pe un şes în dreapta şoselei şi erau într'o stare înaintată de descompunere, unii din ei fiind umflaţi de cinci ori de cât era normal. Cadavrele erau svârlite în maşină de către oameni strânşi de jandarmi, erau români, ţigani şi evrei. Unele din cadavre se descompuneau cum erau atinse şi erau asvârlite, pe rând, câte o mână, un picior etc. Cât am stat eu, conducerea acestei operaţiuni o avea un plutonier-major de jandarmi, pe care eu nu-l cunosc. Mai erau şi autorităţile civile, pe care eu nu le-am cunoscut. Soldaţii care făceau paza erau circa 20 şi erau de la jandarmi. De la Iaşi au însoţit camioanele trei gardieni. Erau câţiva soldaţi nemţi care fotografiau dar nu se amestecau, fiind mai mult spectatori. Plutonierul şi cu nişte persoane care mi s'a spus că sunt de la Comunitatea locală, strângeau banii şi actele care se găseau asupra cadavrelor, punându-le într'un sac. îmbrăcămintea şi încălţămintea o strângeau într'o grămadă. De altfel haine, îmbrăcăminte şi bani luau toţi oamenii care ajutau la încărcatul cadavrelor. Mai adaug că şi podarii de la Iaşi jefuiau cadavrele, oferindu-mi chiar şi mie un ceas[1].

Această descriere a „câmpiei morţilor" ne redă numai un fragment al ororii. în realitate, grămezi de cadavre (50 până la 100 fiecare) se aflau în faţa fiecărui vagon, de-a lungul a o sută de metri între linia ferată şi şosea – iar majoritatea au rămas acolo circa două zile, până au fost îngropate în stare înaintată de putrefacţie, sub paza unor jandarmi cu batiste la nas. Lângă mormanele de cadavre erau răspândite grămezi de haine însângerate şi murdare, iar din când în când, un ţăran român sau un ţigan încerca să tragă din ele câte o haină şi să controleze dacă este întreagă şi i se potriveşte (smulgeau până şi dinţii de aur din guri). Aceste imagini au

fost fotografiate de germani şi au fost publicate după război[MCLXXXVIII] [MCLXXXIX]. Germanii au şi filmat convoaiele de evrei goi care erau duşi la sinagogă.

Pe „câmpia morţii" de la Podu Iloaiei erau răspândite circa două mii de cadavre pe pământul umed, după ploile repezi de vară, iar roţile căruţelor ţărăneşti închiriate de Primărie au lăsat dungi negre pe pământ, care duceau mai întâi spre grămada de haine şi apoi spre mormanul de cadavre. Această imagine nu i-a zguduit probabil pe românii care au fost implicaţi în operaţiunea de evacuare a cadavrelor. Circa două zile a durat această privelişte: tragerea unor cadavre din grămezi, buzunărirea hainelor, deschiderea gurilor cu baionete sau cu lopeţi pentru a găsi şi a smulge dinţii de aur, controlarea degetelor de la distanţă prin rostogolirea cadavrului – dacă era necesar –, pentru a le tăia împreună cu verighetele, controlarea urechilor la femei şi fetiţe pentru a le strivi şi a smulge din ele cercei de aur. Totul s-a petrecut în calmul unei câmpii depărtate, deranjat din când în când de fluierături de locomotive, de vorbele fragmentate ale celor care încărcau cadavrele şi de zumzetul neîncetat al unor muşte mai sâcâitoare care se lipeau de cadavre până se săturau, în timp ce jandarmii cu puşti în spate şi batiste la nas, răspândiţi pe câmp, păzeau fără să ştie exact ce – cadavrele să nu fugă? hainele pătate de sânge, fecale şi urină să nu fie furate ? ori poate locul în care se petrecea oroarea în sine spre a nu fi dezvăluit publicului ? însă mai mult decât orice, „câmpia morţii" era învăluită într-o duhoare insuportabilă de cadavre în descompunere, sub soarele arzător din toiul verii, care ilustra mai mult decât orice semnificaţia acestui Holocaust manual balcanic – pe care românii puteau să-l breveteze, cu pogromurile de la Iaşi, de pe câmpiile Basarabiei şi de pe întinsul Transnistriei.

Scriitorul italian Curzio Malaparte (pe atunci un tânăr fascist, mai târziu, scriitor cunoscut) a lăsat o descriere de neuitat a „câmpiei morţii" de la Podu Iloaiei – care, în fond, dacă vom ignora pentru moment talentul şi sensibilitatea unui mare scriitor, ale cărui imaginaţie şi limbaj s-au cristalizat într-o altă ambianţă, pe alte „câmpii", nu se deosebeşte prea mult de descrierea şoferului de la Salubritate. Malaparte a ajuns acolo din întâmplare, împreună cu consulul Italiei la Iaşi, Sartori:

> Morţii... se prăbuşeau cu grămada... cu izbituri înăbuşite, ca statui de beton... Soldaţii s-au căţărat în interiorul vagonului şi au început să arunce cadavrele unul după altul... capetele tuturor erau umflate şi feţele albăstrui... muştele zumzăiau cu furie. Numărul morţilor aranjaţi de-a lungul peronului liniei ferate a ajuns la circa două mii. Două mii de cadavre întinse în soare sunt un număr mare – prea mare. Un prunc de câteva luni era prins viu, între genunchii mamei sale. Leşinase, dar respira încă. Unul din braţele sale era sfărâmat. Bande de ţigani şi ţărani s-au năpustit asupra cadavrelor, dezbrăcându-le

MCLXXXVIII Depoziţia lui Vasile Spinosu (şofer) la Tribunalul Poporului din Iaşi, 26 iulie 1945, *Cartea Neagră II,* nr. 67, p. 146. Din spusele lui Spinosu ar reieşi că şi evreii folosiţi la încărcarea cadavrelor în camion ar fi participat la jefuirea cadavrelor, ceea ce nu este adevărat.

MCLXXXIX Trei fotografii de pe „câmpia morţii" de la Podu Iloaiei şi încărcarea cadavrelor într-o căruţă, în M. Mircu, *Pogromul de la Iaşi (29 iunie 1941),* Editura Glob, Bucureşti, 1945, pp. 32, 64, 80.

hainele şi smulgându-le dinţii de aur din gură[1].

Camioanele de gunoi, care au transportat timp de trei zile cadavrele de la Iaşi, au fost trimise să ajute micului târg din apropiere să se confrunte cu problema îngropării a 1.700-2.000 de cadavre, întrucât nu putea să facă faţă acestei misiuni. Transportarea cadavrelor cu căruţe a început imediat, dar majoritatea au rămas pe câmp, lângă linia ferată, până la sosirea camioanelor din Iaşi. Se putea aştepta, pentru că „trenul morţii" nu şi-a descărcat marfa în gară sau în apropierea ei, ci pe o linie secundară, care ducea spre Hârlău. Cadavrele erau răspândite în dezordine, aşa cum au căzut sau au fost azvârlite din vagoane.

Poliţistul Nicolae lacob, care a însoţit „trenul morţii", a declarat că la început toţi poliţiştii au refuzat să descarce cadavrele. A deschis uşa vagonului de care răspundea şi „au început să cadă cadavre asfixiate şi au coborât totodată circa 9 sau 10 oameni [evrei]". După cum. ştim, în fiecare vagon au fost 120-150 de evrei. lacob „a apelat", după spusele sale, la cei 9-10 supravieţuitori pentru descărcarea cadavrelor, iar ei „au descărcat vagonul complet"[MCXC MCXCI].

Supravieţuitorii trenului au fost obligaţi cu lovituri să descarce cadavrele – dar n-au fost în stare să facă singuri munca, aşa încât şi aici, ca şi la Târgul Frumos, au fost chemaţi ţigani şi ţărani români aflaţi întâmplător în localitate în ziua de târg, ca să ajute autorităţilor.

Costinescu şi-a amintit că şeful gării i-a zorit pe poliţiştii care au însoţit „trenul morţii" din Iaşi să descarce cadavrele din tren, „deoarece împiedica circulaţia trenurilor militare pentru front". în această situaţie, Alexandrescu a ordonat jandarmilor din Podu Iloaiei să se deplaseze la locul unde se oprise „trenul morţii", „să-l descarce aducând pe toţi oamenii din târg"[MCXCII]. S-a făcut deci o mobilizare generală a locuitorilor din orăşel – români şi evrei – pentru descărcarea cadavrelor.

Cu toată repulsia şi scârba, jandarmii s-au năpustit ei înşişi la început asupra cadavrelor, alungând cu forţa orice evreu care încerca să se întoarcă la tren să ia o haină oarecare (sau bani) şi să-şi acopere goliciunea în momentul în care şi-a dat seama de situaţia lui, Dar cadavrele au fost lăsate în locul unde au căzut sau au fost azvârlite, în mormane care ajungeau până la doi metri înălţime – douăzeci de mormane de cadavre şi de haine, grămezi separate, aşa cum au fost aruncate din vagon sau au fost smulse de pe cadavre. Buzunărirea a provocat împrăştierea cadavrelor pe un spaţiu întins. Căruţe de zunoi ale Primăriei din Podu Iloaiei şi căruţe închiriate special au început încă de la 1 iulie să încarce cadavre şi să le transporte, încet-încet, pe strada principală a târgului, populată mai ales de evrei, spre cimitirul evreiesc. Dar numărul lor depăşea capacitatea ie transport a căruţelor, aşa încât toată zona s-a umplut cu o duhoare insuportabilă – iar :ând cineva se

MCXC Curzio Malaparte, *Kaput,* Tel Aviv, 1945, pp. 141-142 (în ebraică).

MCXCI Declaraţia lui Nicolae lacob (poliţist) la Securitatea din Iaşi, 22 septembrie 1949, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 109, p. 271 (USHMM, microfilm 46).

MCXCII Depoziţia lui Emil Costinescu (vezi *supra,* p. 334, nota 2).

apropia de un morman de cadavre, se ridicau în aer valuri de muşte care năvăliseră pe carnea putredă.

Comandantul garnizoanei, Constantin lacob, a pretins (în 1945) că „sub îngrijirea Comunităţii evreilor au fost dezbrăcaţi morţii” şi că „reprezentanţi ai Comunităţii au fost zei care au luat banii, bijuteriile şi ceasurile”[1]. Este o încercare de a ascunde jefuirea cadavrelor de către poliţiştii din Iaşi care au însoţit trenul, de către soldaţii lui lacob, de ţigani, de români de la marginea societăţii şi de ţărani. Şi la Podu Iloaiei, soldaţii şi jandarmii au ucis evrei grav răniţi şi muribunzi înainte de a fi încărcaţi în căruţe sau camioane, aşa cum s-a făcut la Iaşi şi la Târgul Frumos:

> Eu am văzut cu ochii mei cum un om întins pe jos gol goluţ era în viaţă şi a fost înjunghiat cu ascuţişul baionetei în spate şi omul s’a întors pe cealaltă parte şi a fost din nou împuns cu ascuţişul baionetei[MCXCIII MCXCIV].

în prima noapte – doar la câteva ore după ce au fost transferaţi să doarmă la familii evreieşti –, tineri şi bărbaţi evrei localnici şi supravieţuitori din „trenul morţii” au fost scoşi din case de către jandarmi şi duşi sub pază la cimitirul evreiesc, pentru a săpa morminte comune. Ei au muncit sub pază şi a doua zi, 1 iulie, şi în noaptea următoare, până au terminat de săpat patru mari gropi comune: „Cadavrele erau aduse [în camioane şi căruţe] şi aruncate în marginea gropii iar unele aruncate în groapă fără nici un fel de aranjament”[MCXCV]. După spusele unuia dintre cei care au fost la săpat, 28 de femei au fost îngropate într-un mormânt special, 358 de bărbaţi în altul, iar ceilalţi – încă 800 – în altele două[MCXCVI].

Numărul victimelor din acest tren nu este cunoscut cu exactitate, dar este clar că a fost aproape de două ori mai mare decât cel menţionat în documentele oficiale. Inspectorul general al Jandarmeriei din Moldova, colonelul Bădescu, a raportat la 1 iulie 1941 că în trenul spre Podu Iloaiei au murit 1.194 din cei 1.900 de evrei care au fost încărcaţi în el[MCXCVII]. Dar în acelaşi raport Bădescu a comunicat că din trenul spre Călăraşi, la Târgul Frumos s-au descărcat 650 de cadavre – jumătate din numărul victimelor care au fost îngropate, în realitate, în târgul vecin. Prefectul judeţului, colonelul Captaru, a trimis şi el – la 30 iunie – un raport ministrului de Interne, în care i-a comunicat că numărul evreilor din al doilea tren a fost de 1.902, dintre care au murit de peste o mie[MCXCVIII]. Acest document s-a dovedit a fi un fals care a înlocuit un alt document,

---

MCXCIII Declaraţia lui Constantin lacob (vezi *supra,* p. 334, nota 1).

MCXCIV Mărturia lui Avram Avram din Iaşi, laffo, fără dată (1960), Arhiva Yad Vashem, 033-795, p. 2.

MCXCV Declaraţia lui lancu Herşcovici din Podu Iloaiei la Tribunalul Poporului din Iaşi, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 38, p. 74 (USHMM, microfilm 43).

MCXCVI Mărturia lui Strul Iser din Bivolari, Safed, 27 iunie 1959, Arhiva Yad Vashem, 033-831, p. 4.

MCXCVII Raport secret al colonelului Bădescu către Inspectoratul General al Jandarmeriei din Bucureşti, 6 iulie 1941, *Cartea Neagră II,* nr. 64, p. 141.

MCXCVIII Prefectul Captaru către Ministerul de Interne, 30 iunie 1941, *ibidem,* nr. 65, p. 142 (document falsificat).

trimis într-adevăr la acea dată, dar cu un conţinut diferit, motivul înlocuirii fiind următoarea frază introdusă în documentul falsificat: „Acest ultim transport a fost luat în primire de Comandamentul german şi expediat spre Podu Iloaiei". Nici un comandament militar german nu a trimis „trenul morţii",spre Podu Iloaiei şi nici un soldat german nu a fost implicat în acţiune – nici la Iaşi şi nici la Podu Iloaiei.

Un alt document contrafăcut a fost pregătit de chestorul adjunct al Poliţiei Iaşi, Gheorghe Leahu, şi el aruncând răspunderea îmbarcării evreilor asupra militarilor germani[1]. Şi acest document aparţine unui şir întreg de documente falsificate de Ministerul de Interne, toate având notate data de 2 iulie 1941 (vezi cap. „Pogromul de la Iaşi – punctul de vedere românesc"). Cifrele oficiale nu au corespuns nici cu numărul supravieţuitorilor debarcaţi la Podu Iloaiei: în anul 1948, Tribunalul a stabilit că în trenul spre Podu Iloaiei au rămas în viaţă 806 evrei din 1.900[MCXCIX MCC].

Dar dacă din tren au fost coborâţi 1.194 de morţi, atunci numărul celor îmbarcaţi a fost de 2.000, şi nu 1.900.

Pe foile de parcurs ale Direcţiei CFR descoperite în anul 1996, în care s-a înregistrat mersul trenului, s-a notat că garnitura care a plecat la Podu Iloaiei a avut 27 de vagoane. Ştiindu-se că în fiecare vagon au fost încărcaţi 120-150 de evrei, înseamnă că numărul adevărat al evreilor care au fost încărcaţi în tren a fost de peste 3.000, iar numărul victimelor – circa 2.000, aproximativ de două ori mai mare decât s-a notat în documente. Autorităţile româneşti au falsificat sau au minţit în mod asemănător de fiecare dată când au raportat despre numărul victimelor: au înregistrat că la Chestură au fost ucişi 300 de evrei, la Târgul Frumos au fost descărcate 658 de cadavre, iar legat de Podu Iloaiei au comunicat două cifre: 1.062 şi 1.194 de victime – o metodă românească de corectare retroactivă a crimelor.

Supravieţuitorii trenului la Podu Iloaiei

Comunitatea din Podu Iloaiei, care a numărat 1.454 de evrei (37% din totalul populaţiei), a făcut tot ce i-a stat în putinţă, în timpul scurt pe care l-a avut la dispoziţie, pentru a veni în ajutorul evreilor din Iaşi. în dimineaţa zilei de 30 iunie 1941, când li s-a comunicat fruntaşilor Comunităţii că urmează să sosească un tren cu evrei din Iaşi, ei „şi-au închipuit ceea ce se întâmplă" şi i-au dat comandantului garnizoanei, învăţător de profesie şi om din partea locului, „suma de 150.000 lei... ca

MCXCIX Raport al chestorului adjunct al Poliţiei din Iaşi, Gheorghe Leahu, către superiorii săi, 2 iulie 1941, *ibidem,* nr. 44, pp. 112-113 (document falsificat).

MCC Sentinţă în procesul criminalilor de la Iaşi, Tribunalul din Bucureşti, 26 iunie 1948, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 1, partea a Il-a, p. 475b (USHMM, microfilm 47).

să fim bine primiţi”. Şi într-adevăr, a declarat acest evreu, locotenentul lacob „a câştigat” banii pe care i-a primit – asta înseamnă că a ordonat deschiderea concomitentă a uşilor „trenului morţii”, „şi în felul acesta au fost salvate încă câteva zeci de suflete”[MCCI].

Un caz rar de atitudine umanitară – şi nu din lăcomie de bani – l-a avut ca protagonist pe comandantul plasei de jandarmi, locotenentul Teodor Loghin, care a acţionat în

MCCI Declaraţia lui Otto Schechter la Tribunalul Poporului din Iaşi, 28 martie 1945, *ibidem,* voi. 33, p. 14 (USHMM, microfilm 43).

favoarea evreilor după ce aceştia au fost aduşi în târg: „a închis ochii” şi a permis supravieţuitorilor să primească ajutoare de la rudele lor din Iaşi, le-a permis să circule prin localitate fără restricţie, i-a trimis la muncă obligatorie numai pe cei sănătoşi şi în bună condiţie fizică, contra plată şi hrană bună – şi, de necrezut: a refuzat să primească plata obişnuită pentru comportare omenească:

> A venit la mine o delegaţie a Comunităţii să-mi ofere cadouri, bijuterii... un plic cu bani şi o sumă lunară. Am refuzat categoric aceste oferte în văzul jandarmilor de la post... Am făcut tot ce mi-a stat în putinţă să îmbunătăţesc soarta acestor nefericiţi*.

Comunitatea „a eşuat” deci în încercarea de a-l răsplăti pe locotenentul Loghin pentru atitudinea sa onestă şi chiar înţelegătoare faţă de supravieţuitorii din „trenul morţii” – dar cazul lui demonstrează că cine a vrut, a putut să fie „om” şi în timpul regimul antonescian. Loghin a împiedicat chiar, după câte se pare, un „al doilea pogrom” la Podu Iloaiei, planificat la mijlocul lunii iulie de către legionari:

> Graţie măsurilor pe care le-am luat patrulând personal 6-7 nopţi de-a rândul, înarmat cu două revolvere, am salvat astfel pe evrei de un nou dezastru[MCCII MCCIII].
> Când am aflat că populaţia creştină – români şi ţigani din Podu Iloaiei – care au fost instigaţi de legionari şi germani – vor să efectueze al doilea pogrom, am luat câteva măsuri de pază şi personal am patrulat prin comună seri de-a rândul cu două revolvere, evitând astfel alt dezastru. Pentru acest fapt toţi evreii declară că am fost salvatorul lor... Tot ce am făcut, se datoreşte spiritului de umanitate ce mă stăpâneşte şi simpatiei ce o am faţă de evrei, fără gând murdar de răsplată materială de la nimeni[MCCIV].

Nu toţi jandarmii îi erau subordonaţi lui Loghin, pe care serviciul îl obliga să se afle în satele plasei şi nu la Podu Iloaiei. în lipsă, stăpânul târgului era comandantul postului de jandarmi, sergentul-major Ion Ursache, ai cărui oameni n-au manifestat o simpatie specială faţă de evrei, fiind mai puţin toleranţi (în general, toţi jandarmii i-au prigonit pe evrei, în afară de cazurile în care *au primit ordin* să se comporte în mod diferit). Atunci când, în noiembrie 1941, li s-a permis supravieţuitorilor din Iaşi să se înapoieze la casele lor – după cinci luni –, Ursache a obligat pe fiecare evreu, bogat sau sărac, să-i plătească o mită de câteva sute de lei[MCCV].

Dar cu toate acestea, se poate spune că în comparaţie cu atitudinea autorităţilor din Târgul Frumos (şi chiar din Roman) faţă de supravieţuitorii din „trenul morţii”, autorităţile din Podu Iloaiei s-au comportat corect şi chiar cu omenie. Supravieţuitorii au fost şi ei trimişi (ca şi cei din primul tren) să lucreze la marile moşii din regiune şi au executat munci obligatorii chiar în Podu Iloaiei – dar nimeni nu i-a maltratat ca la Călăraşi. Peste tot ei au apărut cu „moda nouă” – aşa a

---

MCCII Depoziţia locotenentului Loghin, 31 iulie 1945, *ibidem,* voi. 38, p. 76.

MCCIII Completare la depoziţia lui Teodor Loghin (locotenent de jandarmi) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 31 iulie 1945, *ibidem,* p. 78.

MCCIV *Ibidem.*

MCCV Declaraţia lui Puiu Cotler (vezi *supra,* p. 335, nota 3), p. 424b.

denumit un evreu steaua galbenă care fusese introdusă atunci la Iaşi şi în toată Moldova.

Supravieţuitorii „trenului morţii” au fost reţinuţi la Podu Iloaiei timp de patru luni şi douăzeci de zile. La început s-a hotărât să fie înapoiaţi la Iaşi 23 de femei şi 67 de copii care au rămas în viaţă. Prefectul Captaru a notat, într-o adresă secretă către ministrul de

Interne, că „ei au fost luaţi la grămadă cu ocazia incidentelor petrecute la Iaşi în zilele de 29 şi 30 iunie a.c.”[1]. Dar hotărârea a fost anulată, probabil sub presiunea primarului antisemit Ifrim, care nu era de acord cu întoarcerea supravieţuitorilor. La 25 octombrie 1941, Comunitatea din Iaşi a predat un memoriu primarului oraşului, cerându-i să aprobe întoarcerea supravieţuitorilor: „Evacuarea acestor oameni s'a făcut fără vreo cercetare sau anchetă prealabilă individuală sau colectivă, fără triaj, fără a se stabili identitatea lor. Nici o vină, de nici un fel, nu apasă asupra lor... Situaţia acestor oameni, în număr de 800, este jalnică”[MCCVI] [MCCVII]. Nu se cunoaşte cauza refuzului de a-i înapoia pe supravieţuitori până la 20 noiembrie – se pare că are legătură cu refuzul primarului oraşului Iaşi sau cu planul de deportare a tuturor evreilor din Moldova în Transnistria sau în lagărele morţii din Polonia. Dar este doar o presupunere. După un timp relativ scurt, supravieţuitorii „trenului morţii” care au fost înapoiaţi la Iaşi au avut posibilitatea să-i răsplătească pe evreii din Podu Iloaiei care îi găzduiseră în casele lor: în aprilie 1942, toţi evreii din localitate au fost alungaţi din casele lor, devenind refugiaţi; au fost aduşi la Iaşi şi instalaţi în sinagogi şi în casele celor care, cu o jumătate de an înainte, fuseseră „oaspeţii” lor. Comunitatea rărită din Iaşi i-a sprijinit pe evreii din Podu Iloaiei.

MCCVI Adresă confidenţială a prefectului judeţului Iaşi, colonelul Captaru, către ministrul de Interne Jak Popescu, 29 iulie 1941, în Ancei, *Documents,* X, nr. 25, p. 81 (copie).

MCCVII Memoriu adresat de Comunitatea din Iaşi primarului oraşului, 25 octombrie 1941, *ibidem,* nr. 52, p. 123. Din cauza evacuării generale a Comunităţii din Podu Iloaiei nu am reuşit să-i găsesc pe

! " r~*c 1 încât amănuntele cu privire la înhumare sunt incomplete.

Capitolul 11

Pogromuri adiacente

Am hotărât să denumim astfel pogromurile executate de ofiţeri şi soldaţi din Divizia 14 Infanterie, aflaţi sub comanda generalului Stăvrescu, în timpul operaţiunilor militare desfăşurate pe teritoriul Basarabiei[1]. Este vorba de aceeaşi divizie care a acţionat şi la Iaşi. Aparent, nu există nici o legătură între cele două tipuri de pogrom. La Iaşi, oraş liniştit, relativ aproape de front, Marele Cartier General a planificat pogromul cu scopul de a-i „dilua" (chiar alunga) pe evrei; pe când în Basarabia s-au dat lupte – şi este firesc ca în timp de război să sufere şi civilii. Dar atât la Iaşi, cât şi pe traseul de operaţiuni al Diviziei 14, uciderea evreilor nu a constituit un act inevitabil, un efect secundar al acţiunilor de război, ci parte din dorinţa de a-i extermina. Dacă în privinţa evreilor din Moldova încă nu se hotărâse dacă să fie lichidaţi sau deportaţi, cât timp continua campania de eliberare a Basarabiei şi a Bucovinei, făcându-se doar pregătiri de aplicare a „planului mare", în ceea ce-i priveşte pe evreii din Basarabia şi Bucovina, Armata a primit ordin clar de exterminare a evreilor din zona rurală şi concentrarea supravieţuitorilor în lagăre, cu scopul deportării lor, la timpul potrivit, în Transnistria[MCCVIII MCCIX]. Divizia 14 a acţionat deci în ambele zone – în Iaşiul „paşnic" şi în Basarabia „ordinelor speciale". De fapt, acuzarea în procesul criminalilor de război din Iaşi nu a avut intenţia să ancheteze acţiunile de lichidare executate de Armata română în Basarabia; dar ancheta începută (fără prea mare entuziasm) pentru a stabili cine a purtat răspunderea şi cine au fost executanţii pogromului de la Iaşi a condus, tot fără tragere de inimă, la dezvăluiri ale isprăvilor Diviziei 14 în zonele de acţiune. Operaţiunile de exterminare ale aceste divizii au devenit un model *(tast case)* pentru campania de exterminare a evreilor dusă de întreaga Armată română.

în timp ce regimente ale diviziei erau ocupate cu uciderea evreilor din

MCCVIII Divizia 14 cuprindea Regimentele 6, 13, 30 Infanterie, Regimentul 2 Artilerie şi companii speciale : poliţie militară, apărare antitanc, apărare antiaeriană, geniu, auto. Vezi lista unităţilor şi a comandanţilor diviziei la începutul războiului, conform jurnalului de operaţii al diviziei (copie), Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 24, pp. 96-102.

MCCIX Vezi Jean Ancei, „Antonescu and the Jews", *Yad Vashem Studies,* 23, Ierusalim, 1993, p. 165.

Iaşi şi închiderea a mii în „trenurile morţii”, Regimentele 6 şi 13 se îndeletniceau cu jafuri, violuri şi execuţii de comunităţi evreieşti întregi pe teritoriul Basarabiei. Soldaţii lor au ucis evreii din târgurile Sculeni şi Mărculeşti, din Bălţi şi Lipcani, continuând asemenea execuţii şi în Transnistria.

Acţiunile Regimentului 6 al diviziei care a masacrat evrei la Iaşi nu au constituit o campanie particulară de lichidări, ci un model de participare a unei unităţi militare româneşti la lichidarea evreilor din Basarabia. Din motive legate de cercetarea îndelungată şi de procesul amânat timp de patru ani, aceste acţiuni au fost analizate cu relativă minuţiozitate. Dacă s-ar fi cercetat acţiunile de exterminare ale fiecărei divizii româneşti care a luptat în Basarabia şi în Bucovina de Nord, s-ar fi descoperit tipare asemănătoare de participare la genocid.

Sculeni

Sculeni era un târg de pe partea basarabeană a Prutului şi numele unui sat de pe partea românească. La Sculeni-Târg trăiau 5.000 de locuitori, jumătate dintre ei evrei, care n-au putut fugi nicăieri, deoarece războiul a început în localitatea lor.

Regimentul 6 a acţionat sub comanda Diviziei 198 germane, căreia i-a fost subordonată din punct de vedere operaţional, timp de o săptămână. Regimentul a participat la cucerirea capului de pod Sculeni la 25 iunie 1941. în jurul acestui târg s-au purtat lupte aprige, el trecând de patru ori dintr-o parte în alta, unităţile sovietice reuşind de fiecare dată să respingă forţele româno-germane, provocându-le mari pierderi.

în una din perioadele când localitatea s-a aflat sub controlul lor, germanii sau românii au hotărât să evacueze toţi locuitorii pe partea românească a graniţei. Aşa încât, cca 2.500 de oameni au fost transferaţi pe partea românească – printre care, probabil, cca 1.000 de evrei. La 27 iunie, pretorul târgului Copou, Aurel Gaşpar, şeful plasei de jandarmi, plutonierul Pintilie Lăcătuşu, şi ajutorul de primar din Copou, Gheorghe Bivolaru, au fost trimişi la locul unde ftiseseră duşi locuitorii din Sculeni, pe partea românească a frontierei, pentru a-i primi pe români şi a-i răspândi prin sate până ce târgul lor va fi eliberat definitiv. Dar la locul de adunare au găsit doar cca 400 de evrei:

> Noi ne aşteptam să găsim mai mulţi – aproape 5.000. Am aflat pe urmă că înaintea sosirii noastre, populaţia creştină basarabeană a fost evacuată în altă parte, iar evreii au fost împuşcaţi încât la sosirea noastră nu era decât numărul pe care l-am găsit mai sus[MCCX].

Şi într-adevăr, soldaţi români şi germani au ucis toţi evreii găsiţi în târg în timpul ocupării localităţii – pe străzi, în case, în pivniţe, în poduri şi în orice alt loc –, probabil cu ajutorul localnicilor, care au ajutat la identificarea caselor evreieşti şi a evreilor înşişi. Frima Schwartzman, soţul ei, cei patru copii şi încă doi membri ai familiei s-au ascuns într-o

MCCX Depoziţia lui Gheorghe Bivolaru (ajutor de primar în Copou) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, fără dată (septembrie 1945), Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 25, pp. 257-257b (USHMM, microfilm 48).

pivniţă şi nu au fost descoperiţi de soldaţii români care au intrat pentru prima oară în Sculeni la 26 iunie 1941: „Ei au evacuat populaţia moldovenească [românească], şi au transferat-o peste Prut, în judeţul Iaşi, iar pe evrei i-au scos separat din casele lor şi executaţi prin împuşcare”.

Familia Schwartzman a continuat să se ascundă în pivniţă până la 30 iunie, timp în care, cum am spus, târgul a trecut dintr-o mână în alta. La 30 iunie au fost descoperiţi de soldaţii români şi duşi la Comandamentul german din localitate: „în drumul nostru... spre Comandamentul german, am văzut în pragul locuinţelor evreilor, membrii de ai familiei împuşcaţi în faţa uşilor lor”[1]. în continuarea depoziţiei sale, Frima a enumerat familiile pe care le-a cunoscut personal împreună cu copiii şi alte familii, ale căror cadavre le-a identificat în mod clar în faţa caselor, în grădină şi pe drumuri.

Familia Schwartzman s-a salvat de o soartă asemănătoare deoarece soldaţii români din Regimentul 6, care i-au ucis pe evreii din Sculeni, nu i-au găsit în timpul măcelului. Dar au scăpat şi de a doua execuţie, deoarece a ajuns cu o întârziere de două zile pe partea românească, după ce trei grupe de supravieţuitori din marea operaţiune au fost executaţi de către soldaţii regimentului lângă satul Stânca Roznovanu. Familia a fost transferată pe partea românească a Prutului şi predată jandarmilor români:

> Diferiţi locuitori ai comunei Sculeni, jud. Iaşi, ne-au spus că au fost omorâţi prin împuşcare un număr de 480 de locuitori evrei din comuna Sculeni, judeţul Bălţi cu ajutorul subofiţerului Cimpoieşu originar din comuna noastră. Mulţi dintre ţăranii care ne-au povestit despre aceste întâmplări nenorocite, au relatat scene privind împuşcarea locuitorilor evrei[MCCXI MCCXII].

Acestea sunt, pe scurt, evenimentele din Sculeni, aşa cum le-a văzut şi le-a simţit singura familie evreiască ce a scăpat din operaţiunea de lichidare întreprinsă de Regimentul 6. Operaţiunea de executare a circa o mie de evrei evacuaţi pe partea românească a frontierei a fost dezvăluită în întregime abia după 55 de ani (1996), deoarece autorităţile româneşti au făcut un efort continuu de a o ascunde.

Pretorul plasei Copou, Aurel Gaşpar, a negat la început că ar fi ştiut ce s-a întâmplat cu evreii din Sculeni aduşi în plasa lui: „în faţa subsemnatului nu am văzut să se fi executat, să se fi omorât nici un cetăţean evreu sau de altă origine”, a afirmat el[MCCXIII]. Şi avea, într-adevăr, de ce să se teamă. Gaşpar şi-a amintit doar că „fără ştirea lui” au fost executaţi la marginea târgului Copou câţiva evrei care fuseseră prinşi pe drumuri, într-adevăr, jandarmii din satele judeţului Iaşi – şi îndeosebi în plasele care se învecinau cu Basarabia – au ucis atunci evrei prinşi pe drumuri deoarece aşa primiseră ordin şi pentru că se

MCCXI Depoziţia Frimei Schwartzman la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 28 ianuarie 1946, *ibidem,* pp. 286-287.

MCCXII *Ibidem,* pp. 287-28 i

MCCXIII Declaraţia pretorului Aurel Gaşpar, fără dată, *ibidem,* p. 261.

presupunea că acei evrei fugiseră de execuţii în alt loc. Când pretorul Gaşpar a aflat, după afirmaţia sa, „pe cale particulară”, că în raza jurisdicţiei sale au fost executaţi „mai mulţi evrei din oraşul Iaşi şi din Copou... la marginea comunei Copou”, el s-a adresat Primăriei din Copou pentru a lămuri chestiunea:

> Funcţionarii Primăriei mi-au povestit că fără ştirea Primăriei au fost executaţi la marginea târgului Copou mai mulţi evrei şi mi-au adăugat că cei care au comis acele omoruri aveau *ordine secrete* de a săvârşi asemenea fapte – de a fi distruşi toţi evreii, motivat pe intrarea României în război alături de Germania fascistă[MCCXIV].

Pretorul însuşi primise ordinele secrete, dar a atribuit dezvăluirea lor funcţionarilor Primăriei, pentru a nu se autoincrimina. După ce şi-a dat seama că toţi funcţionarii implicaţi în primirea populaţiei româneşti din Sculeni şi răspândirea ei în sate declaraseră

MCCXIV *Ibidem,* pp. 260-260b (sublinierea îmi aparţine).

că au fost martori la execuţii, şi-a schimbat versiunea şi a recunoscut că a ştiut ce s-a întâmplat cu cei 500 de evrei din Sculeni.

Chiar dacă n-au fost amestecate personal în execuţii, toate oficialităţile româneşti *au ştiut* dinainte ce urmează să se întâmple – au ştiut că aceşti evrei nu vor fi evacuaţi în alt loc, ci vor fi executaţi. Nimeni nu a protestat, nimeni nu a încercat să salveze evrei, nimeni nu a obiectat cu privire la crimă, cu toate că, după cum au afirmat în 1945, au fost probabil zguduiţi de cele văzute. Cine nu a fost implicat în operaţiune a spus adevărul cu privire la executanţi: soldaţi şi ofiţeri români; iar cine a fost amestecat „a văzut" şi germani. însă „operaţiunea Sculeni" a fost exclusiv românească.

Gaşpar a sosit la Stânca Roznovanu cu o oră înainte de a doua execuţie, împreună cu jandarmul Lăcătuşu şi ajutorul de primar al târgului, Bivolaru:

> Ne-am deplasat la faţa locului. Acolo am găsit două grupuri de evacuaţi [evrei – *n.m.]* şi am văzut că unul din aceste grupuri făceau nişte săpături, dar nu ştiu cu ce scop. Am mai găsit acolo un căpitan [român] nu-l cunosc după nume, însoţit de mai mulţi soldaţi. M'am adresat căpitanului arătându-i cu ce misiune venisem acolo. Ofiţerul mi-a răspuns că populaţia evacuată fusese triată înainte cu o zi şi că aicea nu sunt decât evrei pe cari nu-i eliberează, iar evacuaţii creştini sunt deplasaţi la punctul numit „Pădurea Cârligi". Nu mult după această convorbire cu ofiţerul am auzit focuri de mitralieră şi atunci dimpreună cu Bivolaru am luat-o la fugă îngroziţi de cele ce se petreceau. N'am aflat unde cei împuşcaţi au fost îngropaţi, eu m'am dus în pădurea Cârligi unde am luat populaţia evacuată creştină în primire[1].

Pretorul a minţit şi în această privinţă. Evreii „triaţi" cu o zi înainte au fost imediat împuşcaţi şi îngropaţi într-o mare groapă comună; iar cei împuşcaţi în prezenţa lui au fost îngropaţi la locul execuţiei, aşa încât nu a fost necesar „să descopere" locul îngropării. Şi ajutorul de primar, Bivolaru, care îl însoţise pe pretor, a fost prezent la execuţie – şi el a văzut numai soldaţi români, fără să fi observat vreun german. El a văzut prima groapă comună, în care au fost îngropaţi câteva sute de evrei înainte de sosirea lui, şi a văzut şi alte gropi care corespund metodei româneşti de execuţie. Din depoziţia lui se^poate înţelege imediat ce „n'a văzut" pretorul şi de ce „n'a văzut" :

> în momentul când am sosit la faţa locului am văzut că se săpau nişte gropi, am întrebat pe un soldat cu ce scop se sapă aceste gropi, soldatul mi-a răspuns că alţi evrei au fost împuşcaţi mai înainte [şi îngropaţi în] groapa de alături care se vedea, şi că aceştia urmează să fie împuşcaţi. Dimpreună cu soldaţii am văzut un căpitan pe care nu l'am cunoscut, dar am aflat pe urmă că se numea Stihi şi făcea parte din Divizia 14 Infanterie, Reg. 6 Vânători. Peste câteva minute a început să tragă cu mitraliera în grămada de oameni [evrei] de către un caporal asistat de căpitanul Stihi. În apropierea locului era o foaie de cort unde erau îngrămădite ceasuri, inele [verighete], bani şi alte lucruri de valoare, precum mai departe şi o grămadă cu haine de astrahan, paltoane bărbăteşti, plapomi şi diferite obiecte casnice.
>
> Când am văzut cum se împuşcă oameni, eu dimpreună cu pretorul Gaşpar am plecat imediat de la faţa locului, îngroziţi de cele ce vedeam. Gropile acestea se pot vedea

foarte bine şi astăzi. Iar lucrurile jefuite de la populaţia [de la evreii] pe care a împuşcat-o le-am văzut încărcate în trei căruţe chiar în aceiaşi zi spre seară, ducându-le spre Iaşi. Gaşpar a făcut un raport prefectului de Iaşi col. Captaru de cele ce a văzut acolo[MCCXV MCCXVI].

MCCXV Depoziţia pretorului Aurel Gaşpar la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 4 septembrie 1945, *ibidem,* pp. 259-259b.
MCCXVI Vezi *supra,* p. 346, nota 1 (p. 257b).

Mărturia ajutorului de primar al târgului Copou a clarificat ceea ce pretorul nu a vrut să spună – ştia mai multe, dar i-a fost frică să povestească. Unitatea românească n-a încercat să ascundă execuţia. Uciderea evreilor era ceva de la sine înţeles, despre care ştiau toţi ţăranii din satele vecine şi toţi locuitorii târgurilor. Execuţiile au fost făcute numai de către soldaţi români. Şeful plasei de jandarmi Copou, de lângă Iaşi, Pintilie Lăcătuşu (care nu a fost implicat în executarea evreilor din Sculeni, dar era amestecat în executarea unora prinşi pe drumuri în raza plasei lui), care l-a însoţit pe pretorul Gaşpar, a fost primul care „a zărit" soldaţi germani. El a văzut lângă satul Cârpiţi un grup de evrei care săpau o groapă: „4 sau 5 ofiţeri germani însoţiţi de trupă germană, un căpitan român anume Stihi şi cu garda respectivă care sileau pe cei ce săpau să sape gropile mai repede. Ni s'a comunicat... că aceştia sunt evrei care urmează a fi executaţi şi că o parte din ei s'a executat deja"[1]. Lăcătuşu ştia că evreii au fost împuşcaţi cu mitraliere – şi a văzut şi foaia de cort pe care erau adunate obiectele de valoare.

Şeful patrulei de jandarmi de la postul Sculeni, de pe partea românească a frontierei, plutonierul Teodor Gherghelaş – care, împreună cu oamenii lui, au împuşcat orice evreu întâlnit pe drumuri şi i-a ajutat pe soldaţii români să-i ducă pe evrei la moarte n-a văzut nici o execuţie şi nici „gropile făcute la Stânca Roznovanu în care au fost îngropaţi civilii [evrei] ridicaţi din comuna Sculeni-Bălţi". Şi-a amintit că s-a întâlnit cu notabilităţile amintite anterior, care au venit să-i primească pe locuitorii români din Sculeni – însă atunci, susţine el, evreii din Sculeni fuseseră deja duşi „de către armata noastră şi trupele germane" spre o râpă, la o distanţă oarecare de Stânca Roznovanu, rămânând dintre ei numai cca 400 de evrei. Executarea lor, a mai adăugat el, s-a făcut mai departe, „iar din locul unde mă aflam nu se vedea. Eu nu am asistat însă la scenele de execuţie a populaţiei evreeşti, care s'a petrecut precum am arătat, în altă parte"[MCCXVII MCCXVIII].

în încercarea de a fugi de răspundere, el i-a pus şi pe germani în categoria ucigaşilor şi a clarificat un alt aspect: sute de evrei din Sculeni au fost executaţi după o primă triere (periculoşi şi mai puţin periculoşi), locul în care au fost îngropaţi nefiind descoperit nici până azi, deşi toţi locuitorii din împrejurimi ştiau unde este. La prima „triere" a evreilor din Sculeni a ajutat un fost locuitor al târgului – un român pe nume Gheorghe Cimpoieşu, pe atunci sergent în rezervă în Armata română, care-i cunoştea personal pe evreii din localitate şi a revenit acolo cu unitatea sa. Toţi românii care au îndeplinit vreo funcţie şi care au fost de faţă la execuţiile din Sculeni l-au indicat pe căpitanul Stihi ca fiind cel care a comandat operaţiunea, dar n-au ştiut alte amănunte despre el. Oare Stihi a acţionat cu soldaţii care i-au stat la dispoziţie din proprie

MCCXVII Depoziţia lui Pintilie Lăcătuşu (plutonier de jandarmi) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 21 ianuarie 1946, *ibidem,* p. 285b.

MCCXVIII Depoziţia lui Teodor Gherghelaş (plutonier) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 17 noiembrie 1945, *ibidem,* pp. 277-278b.

iniţiativă sau a îndeplinit nişte ordine ? Comandantul Regimentului 6, colonelul Ermil Matieş, a clarificat acest punct la 20 iulie, când a înaintat un raport comandantului Diviziei 14, generalul Stăvrescu, în care a rezumat acţiunile de executare a evreilor din Sculeni şi Mărculeşti (vezi *infra,* p. 360).

> La Sculeni, când Regimentul era pe poziţie, tot timpul se semnaliza din Tg. Sculeni cu ruşii, iar rezultatul era că toate măsurile luate cu caracter operativ erau stingherite de artileria rusă. Mai mult, am avut ofiţeri, subofiţeri şi soldaţi care în loc să moară la datorie, au fost împuşcaţi mişeleşte, pe la spate, din case şi din grădini, de către evrei.

> Pentru a se preveni această stare de lucruri *am ordonat căpitanului Stihi loan, ofiţerul informator, să aresteze şi să execute pe toţi evreii suspecţi din Sculeni*[1].

După cum am menţionat, şi pogromul de la Iaşi a fost justificat de „semnalizările" pe care, chipurile, evreii din Iaşi le-ar fi făcut avioanelor sovietice şi de focul deschis de către iudeo-comunişti asupra Armatei române. Acest model a fost folosit şi de soldaţi ai regimentului care nu s-au aflat la Iaşi. Necesitatea de a raporta în scris despre lichidarea evreilor la Sculeni s-a creat din cauza unei „probleme" administrative. După cum era firesc, pretorul Copoului i-a raportat prefectului judeţului Iaşi, Captaru, iar acesta trebuia să raporteze despre execuţiile pe teritoriul lui ministrului de Interne. în primul său raport, din 2 iulie 1941, a menţionat că Stihi, căpitan într-un regiment oarecare de infanterie, a executat 60 de evrei, şi nu cel puţin 100, aşa cum i-a comunicat pretorul de la Stânca Roznovanu, şi că Stihi a justificat execuţia prin ordinul primit „de la Comandamentul Armatei germane, pentru motivul că [evreii] au comis acte de sabotaj", în acest raport, Captaru a mai adăugat încă un amănunt: şase evrei (printre care două femei) au fost executaţi lângă satul Cârlig, din plasa Copou, de către soldaţi români din Regimentul 14 Artilerie, „însoţiţi de un soldat german"[MCCXIX MCCXX]. în al doilea raport trimis de Captaru ministrului de Interne a doua zi, 3 iulie 1941, a adăugat noi amănunte, confirmând din nou, printre altele, că execuţiile au fost făcute de soldaţi din Regimentul 6, în prezenţa unui grup de soldaţi germani, că execuţia pe care a văzut-o nu a fost singura şi că anterior au fost executate alte două grupuri. Pretorul „a observat în două locuri pământ proaspăt săpat, în care crede că ar fi fost îngropaţi şi alţi evrei" ; 15 bărbaţi evrei şi-au săpat propria groapă, pentru ei şi familiile lor. Soldaţii români i-au păzit şi pe cei care săpau şi pe „alţi [evrei], femei şi copii, care stăteau culcaţi pe iarbă"[MCCXXI].

Operaţiunile de lichidare ale regimentului de pe linia care a despărţit vechiul teritoriu românesc de cel al Basarabiei, unde erau în vigoare „ordinele speciale", i-au determinat pe comandanţii operaţiunii să justifice în scris execuţiile, deoarece acţiunile lor fuseseră făcute pe teritoriul românesc, unde exista o administraţie civilă care nu era subordonată direct Armatei. Dacă toţi evreii din Sculeni ar fi fost lichidaţi pe teritoriul Basarabiei, nu ar fi fost necesare nici rapoarte şi nici explicaţii – dar căpitanul Stihi a decis să-i deplaseze pe supravieţuitorii primului val de lichidare pe partea apuseană a Prutului, ceea ce l-a obligat pe prefect şi pe subordonaţii lui să raporteze despre

MCCXIX Raport nr. 8631 al comandantului Regimentului 6 Infanterie, Ermil Matieş, către Divizia 14, 20 iulie 1941, *Cartea Neagră II,* nr. 24, p. 73.

MCCXX Raport confidential nr. 1082 al prefectului Captaru către ministrul de Interne, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 62, p. 99 (USHMM, microfilm 45).

MCCXXI Raport nr. 1085 al prefectului Captaru către ministrul de Interne (copie), *ibidem,* voi. 59, pp. 218-219.

cele petrecute în plasele lor. După cum am spus, prefectul Captaru a raportat despre execuţii Ministerului de Interne, iar Ministerul s-a adresat Comandamentului Armatei a 3-a, motiv pentru care cei răspunzători de operaţiune au fost nevoiţi să dea explicaţii în scris pentru hotărârea de a-i executa pe evreii din Sculeni pe teritoriul judeţului. Comandantul Diviziei 14, Stăvrescu, a predat tratarea chestiunii pretorului diviziei, maiorul Scriban (responsabilul *de facto* cu aplicarea „ordinelor speciale"). Stihi a declarat în scris că la 28 iunie 1941, *germanii* au prins la Sculeni 40 de jidani care au tras în soldaţi români, şi că germanii şi el, Stihi, i-au anchetat. Jidanii, a declarat Stihi, au tăiat linii de telefon, au aruncat grenade, au tras „din pivniţe" asupra soldaţilor, au semnalizat de pe acoperişuri armatei

sovietice ş.a. S-a decis să fie trimişi în interiorul ţării, însă pe drum au încercat să fugă şi atunci au fost împuşcaţi: *„La urmă* s'a constatat că au fost toţi omorâţi, după care au fost îngropaţi într'o groapă săpată de civili, iar nicidecum de jidani, după cum declara pretorul plasei Copou"[1]. Stihi a atribuit jaful Armatei germane, şi nu soldaţilor săi. Acest răspuns trebuia să-i satisfacă pe civili, care nu cunoşteau secretul „ordinelor speciale".

Şi Legiunea de jandarmi din judeţul Iaşi a fost nevoită să deschidă o anchetă în urma raportului şefului plasei de jandarmi Copou. Locotenentul în rezervă Emil Costinescu, procuror judeţean, l-a anchetat pe ajutorul de primar al târgului Copou, Bivolaru, iar acesta a repetat afirmaţia că evreii au fost cei care şi-au săpat mormântul în timp ce membrii familiilor lor îşi aşteptau, în apropiere, sfârşitul; dar a negat că ar fi fost prezent la execuţie[MCCXXII MCCXXIII].

Această obligaţie de a da declaraţii şi mărturii despre lichidarea de evrei în zona de operaţiuni a regimentului l-a înfuriat mult pe comandant, colonelul Matieş, care şi-a permis să se pronunţe în mod deschis într-o corespondenţă internă, în documente militare:

> De mirare că se mai revine într'o chestiune din care ostaşii acestui regiment de la Sculeni au avut f. mult de îndurat de pe urma tuturor jidanilor rămaşi în acest târg. De aceea [evreii] au fost executaţi *conform ordinelor superioare*[MCCXXIV].

A doua zi, Matieş a reamintit în mod explicit „ordinele superioare":

> Procedeul regimentului cu toate că a fost aplicat *în conformitate cu ordinele superioare,* totuşi, după părerea mea a fost prea slab, fiindcă aceşti jidani au cutezat să tragă cu arma şi să execute acte de sabotaj contra armatei române şi de pe urma cărui fapt au murit mulţi ostaşi care puteau fi salvaţi... Căpitanul Stihi a executat pe ticăloşii aceea, în conformitate cu ordinul meu şi în conformitate cu ordinele superioare care au fost date special pentru acest caz[MCCXXV].

în aceste documente autentice, germanii nu sunt pomeniţi deloc ca factor direct al hotărârii de a-i executa pe evreii din Sculeni, în schimb există o referire explicită la ordinele superioare care au dispus sau au permis comandanţilor Armatei române să execute evrei. Trebuie să remarcăm că în locurile unde nu au avut loc „incidente" de felul acelora din judeţul Iaşi nici nu a fost necesar să se dea explicaţii cu privire la acţiunile armatei, iar evreii au fost ucişi fără ca faptul să fie menţionat în scris.

MCCXXII Declaraţia dată de căpitanul Ion Stihi pretorului Diviziei 14, Nicolae Scriban, 18 iulie 1941, *ibidem,* voi. 129, p. 1 (USHMM, microfilm 45).

MCCXXIII Proces-verbal despre anchetarea ajutorului de primar al Târgului Copou, Gheorghe Bivolaru, de către locotenentul Emil Costinescu, 12 august 1941, *ibidem,* pp. 2-2b.

MCCXXIV Notă de mână adăugată de colonelul Ermil Matieş pe ordinul primit de la Divizia 14, 30 iulie 1941, *Cartea Neagră II,* nr. 25 A, p. 74.

MCCXXV Comandantul Regimentului 6 Infanterie, colonelul Ermil Matieş, către statul-major al Diviziei 14, 31 iulie 1941, *ibidem,* nr. 258, p. 74.

Acuzaţia că evreii au colaborat cu Armata sovietică era generală – şi a fost făcută, după cum s-a dovedit, încă înainte ca Armata română să fi trecut Prutul. Ofiţerul de transmisiuni al companiei de poliţie militară a lui Stihi, locotenentul Petre Goruş, a atestat că Armata sovietică a reuşit să recâştige capul de pod construit de unităţile germane şi româneşti în zona Sculeni, printr-un contraatac, cu sprijinul tancurilor şi infanteriei, provocându-le pierderi. Stihi i-a acuzat pe evrei pentru eşecul regimentului, şi cu ajutorul sublocotenentului Mihăilescu şi al unor soldaţi din regiment, i-a transferat pe evrei pe malul celălalt al râului şi i-a ucis la Stânca Roznovanu[1]. Nici această descriere nu este completă, deoarece ofiţerul s-a abţinut să recunoască existenţa „ordinelor superioare" ; dar, de asemenea, se poate să nu fi ştiut de ele, deoarece s-a dovedit că aceste ordine nu au fost comunicate tuturor ofiţerilor, şi nu întotdeauna gradelor celor mai înalte. în orice caz, execuţia nu a fost considerată atunci o crimă care trebuie cercetată şi pedepsită, iar Stihi a fost chiar decorat: „L-am decorat pentru faptul că era un brav luptător şi a avut o comportare de bravură în timpul luptelor"[MCCXXVI MCCXXVII], a conchis comandantul său, Stăvrescu, în aprecierea făcută celui care a comandat executerea a mii de evrei în Basarabia.

Cercetarea îndelungată a chestiunii lichidării evreilor din Sculeni, care a început în anul 1945 şi a urmărit să atenueze greaua şi exclusiva răspundere a Armatei române, s-a soldat cu mărturii care permit reconstituirea ultimelor ore ale Comunităţii. Această reconstituire nţi a fost posibilă până acum (1999), deoarece din 1945 şi până în prezent a fost interzis accesul la documente cu privire la pogromul de la Iaşi şi la ancheta autorităţilor judiciare civile şi militare privind crimele de război săvârşite împotriva evreilor. Două evreice, mamă şi fiică, ce au Scut parte din grupul de 311 evrei executaţi la Stânca Roznovanu, au rămas în viaţă şi au relatat încă din octombrie 1945 execuţia din punctul lor de vedere. Tauba Starker (pe atunci în vârstă de 39 de ani) şi fiica ei, Nusia (de 16 ani), din satul Sculeni, judeţul Iaşi, au povestit despre întâlnirea lor cu soldaţi din Armata română şi cu evreii din Sculeni care au fost transferaţi pe partea românească a Prutului. La 24 iunie au fost evacuaţi din sat de către Armata română şi transferaţi la Stânca Roznovanu. La 27 iunie au fost aduşi acolo şi evreii din târgul Sculeni – „în acel moment nu erau săpate gropi pentru acei din grupul nostru, atunci nu era vorba printre noi să fim împuşcaţi"[MCCXXVIII]. Execuţia grupului din care făcea parte Tauba a început abia a doua zi, la 28 iunie. Fiica ei, Nusia, a descris în amănunţime scena execuţiei, ce s-a întâmplat înainte şi ce a

MCCXXVI Fragment din depoziţia ofiţerului de transmisiuni al companiei lui Stihi la Curtea Marţială, 7 mai 1947, *ibidem,* nr. 26, pp. 74-75.

MCCXXVII Depoziţia lui Gheorghe Stăvrescu (general) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 4 iulie 1945, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 24, p. 9b (USHMM, microfilm 47).

MCCXXVIII Depoziţia lui Tauba Starker la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 30 octombrie 1945, *ibidem,* voi. 25, pp. 272-272b (USHMM, microfilm 48).

urmat. Nici una nu a văzut soldaţi germani din momentul în care au fost scoase din casă, cum am menţionat, din satul Sculeni, şi până când mitralierele au deschis focul asupra lor. Românii au fost separaţi de evrei şi trimişi în alte sate. Ultima noapte înainte de execuţie (27/28 iunie) a fost o noapte de groază, de nedescris, iar Nusia a descris-o cu simplitate şi în puţine cuvinte:

> în timpul nopţii de 26 iunie 1941, grupul de evrei în număr de circa câteva sute am fost asaltată cu lovituri din partea soldaţilor şi a unor tineri ţărani de prin partea locului. – Fetele au fost siluite de către soldaţii români iar bărbaţii au fost [bătuţi] şi jefiiiţi.
> A doua zi dimineaţa – 28 iunie... au venit câţiva soldaţi români neînarmaţi, s'au adresat grupului de evrei cerând 20 de bărbaţi spre a ajuta la scoaterea unei maşini militare împotmolită. Au fost scoşi din mijlocul nostru 20 băieţi tineri care au fost conduşi la o distanţă de 30 metri, departe de noi, unde se găsea o mitralieră care a început să tragă asupra acestor tineri, omorându-i. Focul mitralierei era atât de puternic încât creerii tinerilor au sărit până peste noi.
> După aceasta au venit soldaţi care au glumit [despre morţi] şi au controlat dacă a rămas vreunul din cei 20 de tineri în viaţă, trăgând din nou asupra acestora. Noi, restul celor rămaşi
> în viafă am fost obligaţi să ne înşirăm în coloană de marş sub supravegherea câtorva mitraliere. Din cauză că oamenii din grupul nostru au refuzat să înainteze spre mitraliere, au venit câţiva soldaţi cari au început să ne lovească cu patul armelor lor, până când am fost culcaţi la pământ. Au început să tragă [în noi] mitralierele soldaţilor români omorând pe toţi bărbaţii, femeile şi copiii ce formau grupul nostru, rămânând încă un grup de vreo 30 oameni vii. Atunci a sosit un ofiţer călare pe un cal negru care a dat ordin soldaţilor să înainteze [şi să tragă]. Eu cu mama mea am scăpat cu viaţă însă cu răni la abdomen. Mama căzuse în stare de inconştienţă, în timpul nopţii eu cu mama mea ne-am furişat pe câmp şi am scăpat de a fi din nou împuşcate, dându-ne drept ucrainence[MCCXXIX].

Ultima noapte a rămăşiţelor Comunităţii din Sculeni este indescriptibilă. Soldaţi beţi şi veseli care stau în jurul unor focuri şi smulg cu forţa fete şi femei tinere evreice la violuri colective, în timp ce părinţii şi fraţii bătuţi şi înjosiţi înţeleg ce urmează să se întâmple cu ei a doua zi şi încearcă să liniştească copiii mici. Sute de oameni îşi aşteaptă moartea, în timp ce zeci petrec pe fondul ţipetelor şi plânsetelor femeilor.

Ţăranul loan Petraru din satul Hermeziu, de lângă Stânca Roznovanu, a văzut şi el execuţia din câmpul de porumb prin care a trecut întâmplător (aşa a afirmat), de la o distanţă de 400 de metri. A văzut un grup de 100-130 de evrei, probabil din ultima grupă, pe care soldaţii români o păzeau, în timp ce alţi evrei săpau gropi:

> Soldaţii din apropierea lor spunea că acei care vor săpa gropile vor scăpa. Dânşii [evreii] nu vroiau să sape căci probabil bănuiau cu ce scop le fac. Numai o parte din ei, să fi fost vreo douăzeci lucrau, iar restul stătea şi nu făcea nimica. în jurul lor stăteau soldaţii şi sătenii din satele Cârpiţi şi Stânca Roznovanu şi se uitau. Ştiu că înainte

---

MCCXXIX Depoziţia Nusiei Starker la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 10 octombrie 1945, *ibidem,* pp. 273-275b. Nusia a greşit data: ea a notat că ultima noapte a fost 26/27 iunie, când de fapt a fost în 27/28 iunie.

> fuseseră percheziţionaţi [adică jefuiţi]. Gropile au fost făcute sub formă de nişte şanţuri lungi ca şi tranşeile şi cred că s-au săpat vreo patru sau cinci. Operaţiunile acestea erau dirijate de un căpitan cu numele de Stihi şi un alt ofiţer cu numele de Mihăilescu. După terminarea gropilor civilii au fost alungaţi din ordinul căpitanului pe o rază de 2 km de soldaţi călări. Eu în acel timp m'am tupilat într'un lan de porumb la circa 400 m de unde am continuat să văd şi mai departe cele ce se întâmplă, în acest timp au fost adunaţi soldaţii din unităţile din poziţiile apropiate. După aceia am văzut pe căpitanul Stihi că vorbea evreilor care erau în faţa gropilor, la care aceştia gesticulau şi ţipau. De la distanţa de unde mă aflam nu puteam să ştiu despre ce era vorba. în acelaş timp, cam la distanţă de 50-60 m au fost aşezate două mitraliere [pe pământ]. Observam cum ofiţerul Mihăilescu orânduia soldaţii [ca să tragă] la aceste două mitraliere, iar dânşii se fereau şi nu vroiau să se pună nici unul. Soldaţii stăteau în grupuri neîncolonaţi într'o ordine şi păreau agitaţi.

Sergentul în rezervă Cimpoieşu s-a aşezat în spatele unei mitraliere şi doi soldaţi s-au oferit să-i ajute, iar în spatele celei de a doua mitraliere s-a aşezat Mihăilescu, ajutat de câţiva soldaţi:

> în momentul când toţi erau gata, căpitanul Stihi s'a întors cu spatele, probabil să nu vadă scena care avea să se întâmple. Atunci a început să pârâe mitralierele şi a început să-i secere pe evrei. Focul a durat vreo 5-6 minute, în care timp [evreii] au căzut cu toţii la pământ, cu excepţia unei singure femei, o domnişoară ce continua să rămână în picioare. Căpitanul Stihi care observase aceasta a ordonat să fie lăsată în viaţă, căci probabil nu i-a fost dat să moară, la care cei de la mitralieră au mai continuat să tragă până când au doborât-o. După aceia soldaţii au fost puşi să arunce cadavrele în groapă. Acestea au fost acoperite cu pământ cam pe jumătate, după care soldaţii s-au împrăştiat fiecare la unităţile lor[1].

Tânăra care a refuzat să moară era Nusia Starker. Când alţi soldaţi români le-au găsit pe cele două „ucrainence” şi le-au predat jandarmilor, femeile au fost duse la şeful postului de jandarmi Sculeni (judeţul Iaşi). Plutonierul Teodor Gherghelaş le-a identificat ca fiind evreice şi a hotărât să le reţină până ce va avea destui evrei pentru a organiza o execuţie. între timp le-a legat de un copac în pădure. „Nu am vrut să împuşc pe aceste două femei, ci am vrut numai să fie înaintate la Legiunea jandarmi Iaşi”, a pretins Gherghelaş la confruntarea cu cele două evreice. Dar ele au dezminţit bunele lui intenţii şi au declarat că „au reuşit să fugă de la pomul unde au fost legate, spre a nu fi împuşcate”[MCCXXX MCCXXXI].

Nicăieri nu se putea găsi adăpost şi ajutor. într-o zonă în care erau sute de sate şi zeci de târguri (de unde evreii fuseseră alungaţi cu o săptămână înainte) nu s-a găsit un singur om nobil care să îndrăznească să apere o tânără evreică şi pe mama ei, amândouă rănite, care să le

MCCXXX Declaraţia ţăranului loan Petraru din satul Hermeziu, judeţul Iaşi, 15 iunie 1948 (copie), *ibidem,* voi. 118, partea a II-a, pp. 83-84 (USHMM, microfilm 46). Sursa (nu în întregime), *ibidem,* voi. 1, partea a II-a, p. 687 (USHMM, microfilm 47). în mărturia sa, Petraru afirmă că se afla la 400 m de locul crimei – însă nu ar fi putut cunoaşte numele ofiţerilor care au comandat operaţiunea fără să fi fost la faţa locului.

MCCXXXI Proces-verbal de la confruntarea dintre Teodor Gherghelaş şi Tauba şi Nusia Starker la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 20 noiembrie 1945, *ibidem,* voi. 25, pp. 278-278b.'

acorde puţin ajutor sau măcar un pahar cu apă. Lumea din jur se închisese în faţa evreilor din judeţul Iaşi – de fapt din întreaga Românie. De aceea au devenit „ucrainence”: „Am rătăcit apoi pe câmp până când am întâlnit alţi soldaţi români cărora ne-am predat de bună voie [ca ucrainence], cerând să fim predate la Legiunea de jandarmi”. Legiunea de jandarmi se afla la Iaşi, iar acolo, cele două „ucrainence” sperau să găsească ajutor de la evrei:

> Am fost conduse de soldaţi români la Legiunea de jandarmi din Iaşi. Aici în Iaşi mama a fost bătută de jandarmi pentru că nu putea umbla. De la Legiunea de jandarmi din Iaşi, am fost trimisă la Târgu-Jiu în lagăr, unde timp de o săptămână ne-am dat drept lipovence... în Bucureşti, la gara de nord am fost din nou condusă la comenduire, unde am fost din nou bătute. Din lagărul Târgu-Jiu am fost deportate în Transnistria[MCCXXXII].

Aceste depoziţii ale unicelor supravieţuitoare din Comunitatea Sculeni şi a ţăranului care a pretins că nu a fost amestecat nici măcar în viol şi în jaf confirmă că Armata germană nu a intervenit în nici un fel în executarea evreilor din Sculeni pe teritoriul României şi că la transferarea evreilor, la pază, jaf şi viol au participat zeci de soldaţi şi chiar ţărani din două sate. Repartizarea soldaţilor în primele zile ale unui război de eliberare naţională, al cărui rezultat încă nu este cunoscut, dovedesc că exterminarea evreilor a fost considerată obiectiv de război, un scop de importanţă asemănătoare cu cea a eliberării Basarabiei de sub stăpânirea străină. La Stânca Roznovanu a început aplicarea ordinului secret de „curăţire a terenului” de evrei – iar soldaţii care au ucis mii de evrei la Iaşi au omorât sute de evrei la Stânca Roznovanu.

Cercetarea întreprinsă în iulie 1941 de către adjunctul comandantului Legiunii de jandarmi, locotenentul în rezervă Emil Costinescu (care a fost şi la Podu Iloaiei), cu privire la execuţia de la Stânca Roznovanu nu a dus la nici un fel de concluzii personale. Nicăieri ofiţeri din Regimentul 6 sau din Divizia 14 nu au fost aduşi în faţa unui tribunal pentru executarea a circa o mie de evrei, care au fost îngropaţi în cinci gropi comune (vezi *infra).*

După cucerirea României de către sovietici, Comunitatea evreiască din Iaşi a aflat despre existenţa gropilor comune – şi s-a adresat de două ori, în septembrie 1945, Tribunalului din Iaşi pentru a aproba deschiderea lor şi trimiterea la faţa locului a unui medic legist. Din cele cinci gropi comune cunoscute au fost deschise numai trei. A patra a fost identificată, dar nu a fost deschisă, iar a cincea „a dispărut” din cauza deplasării drumului lângă care fusese săpată. Deschiderea mormintelor comune după război şi deshumarea rămăşiţelor a fost făcută de către prizonieri germani sub comanda unor soldaţi sovietici. Ploile puternice care au căzut în acel anotimp au împiedicat Comunitatea din Iaşi să continue săpăturile, care nu au mai fost reluate după aceea. Două gropi comune de la Stânca Roznovanu şi o alta mare, într-un loc cunoscut sub numele

MCCXXXII Vezi *supra,* p. 352, nota 3 (p. 275b).

Iazul Tăiat, în care au fost îngropaţi, probabil, cca 400 de evrei, n-au fost deschise.

în mormintele comune deschise au fost găsite cadavrele a 311 evrei. în prima groapă comună, majoritatea celor ucişi erau bărbaţi şi băieţi tineri, în a doua – femei şi bătrâni, iar în a treia – copii mici, femei şi bătrâni. Printre cei ucişi, erau 24 băieţei şi 18 fetiţe cu vârste cuprinse între un an şi şase ani; 21 băieţi şi 15 fete de 12-18 ani; 48 bărbaţi şi 55 femei de 18-40 de ani – restul, bărbaţi şi femei în vârstă de peste 40 de ani şi încă 38 de cadavre al căror gen nu a fost identificat. Majoritatea celor ucişi au fost împuşcaţi în abdomen şi câţiva în cap. Parte dintre capete au fost sfărâmate[1]. Când au fost executaţi, bărbaţii erau îmbrăcaţi, însă multe femei erau în „pijamale", adică aproape goale. Cadavrele au fost transportate cu camioanele la cimitirul evreiesc din Iaşi şi au fost reînhumate într-un mare mormânt comun. „Mormintele au fost descoperite graţie unor destăinuiri", a scris ziarul *Timpul* la începutul lunii octombrie 1945. Şi, într-adevăr, fără destăinuirile unor ţărani din împrejurimile zonei măcelului, mormintele nu ar fi fost descoperite niciodată – şi oricum trecuse un an de la eliberarea României de regimul antonescian. „Se văd familii întregi strâns îmbrăţişate. Mame ce ţin copii în braţe"[MCCXXXIII MCCXXXIV], s-a constatat în raportul medical. într-adevăr, medicul legist a stabilit că în a treia groapă au fost găsiţi „copii mici cu mâinile în jurul gâtului unor cadavre de femei. O bună parte din femei au faţa acoperită cu năframa ce o purta pe spate, sau faţa ascunsă între mâini"[MCCXXXV], ca să nu vadă moartea cu ochii.

După descoperirea gropilor comune şi deschiderea lor se părea că Tribunalului Poporului, care a iniţiat ancheta, nu i-a mai rămas decât să-i identifice pe criminali şi să-i aducă în faţa justiţiei, cu atât mai mult cu cât numele lor erau cunoscute – toţi militari români din Divizia 14, care a acţionat la Iaşi. Dar nu s-a întâmplat nimic. La 2 februarie 1946, Federaţia Uniunilor de Comunităţi s-a adresat ministrului de Interne comunist Teohari Georgescu cu cererea de „a dispune facerea unei severe anchete, pentru a se identifica criminalii făptaşi" ; cu atât mai mult cu cât se cunosc, accentua Federaţia, ziua, locul crimei, unitatea militară şi locul de unde au fost luate victimele – „îndoliaţi şi fără putinţa unei resemnări în faţa unor asemenea crime – care *pătează,* între altele, *oştirea"*[1]. Dar tocmai aceasta era problema. La Stânca Roznovanu au fost numai două părţi implicate în crimă: evreii şi Armata română; iar deschiderea anchetei ar fi dus la anchetarea răspunderii Armatei române pentru genocid. într-o perioadă când toate forţele politice din România, inclusiv opoziţia, au încercat să prezinte România drept victimă a Germaniei naziste, iar pe poporul român ca fiind împins în război de către o conducere aventurieră şi iresponsabilă, când de fapt el s-ar fi

MCCXXXIII Raport cu privire la constatările medico-legale ale dr. Vasile Hurghişiu, medic legist la Tribunalul din Iaşi, în urma deschiderii a trei gropi comune la Stânca Roznovanu, fără dată (octombrie 1945), *Cartea Neagră II,* nr. 20, p. 80.

MCCXXXIV *Timpul,* 04.10.1945.

MCCXXXV Vezi *supra,* nota 1, p. 78.

opus războiului, dezvăluirea rolului Marelui Stat-Major şi al Armatei române la genocid dăuna acestei concepţii. De aceea a fost amânată traducerea în judecată a celor vinovaţi pentru pogromul de la Iaşi.

Mărculeşti

Chiar la deschiderea anchetei cu privire la masacrul de la Sculeni, la începutul anului 1946, devenise clar că Iaşi şi Sculeni au fost doar primele etape ale unei campanii de lichidare a poporului evreu, executată de Divizia 14 Infanterie sub comanda generalului Stăvrescu. Ancheta cu privire la cei răspunzători pentru pogromul de la Iaşi a condus la pogromul de la Sculeni, de acolo la masacrul de la Mărculeşti, iar de acolo la Bălţi, Lipcani, Odessa, Bershad ş.a.m.d. Depoziţiile adunate de Tribunalul Poporului au clarificat imediat că în orice loc unde au acţionat Regimentul 6 şi alte regimente ale diviziei s-au repetat tiparele masacrului de la Stânca Roznovanu: acuzaţii false despre un aşa-zis ajutor dat inamicului, torturi, jaf, violuri, silirea bărbaţilor evrei să-şi sape mormintele, execuţii cu mitraliere, acoperirea neglijentă a gropilor. Nicăieri în Basarabia pe unde a acţionat Regimentul 6 n-au rămas evrei care să povestească despre operaţiuni de lichidare, astfel încât totul s-a aflat din depoziţiile soldaţilor şi ofiţerilor români, care uneori au avut dificultăţi în prezentarea întregului tablou al ororilor, deoarece fuseseră părtaşi la ele. Masacrul de la Mărculeşti a fost inclus în actul de acuzare, dar restul au fost uitate. Se pare că apropierea în timp a lichidărilor a obligat acuzarea să amintească şi de al doilea şi al treilea masacru.

Faptele au fost simple. O companie a Regimentului 6 a încercat să cucerească dealurile din jurul târgului Mărculeşti (judeţul Bălţi, din Basarabia), dar o unitate sovietică a respins atacul, provocând pierderi, şi a luat prizonier pe comandantul ei, un căpitan. Stăvrescu a ordonat unui alt regiment din divizie, Regimentul 13, să cucerească comuna – iar acesta a executat ordinul. După cucerire, în comună a intrat căpitanul Stihi, comandantul companiei, iar acesta

> a ordonat să se scoată toată populaţia evreiască din acea comună la marginea satului, separând bărbaţii de femei. în primul rând le-au fost luate toate bijuteriile, aurul şi banii ce-i aveau asupra lor[MCCXXXVI MCCXXXVII].

Această descriere a fost luată din depoziţia unui soldat din companie, în mai 1945. Stihi, a adăugat martorul, a adunat toate obiectele de

---

MCCXXXVI Federaţia Uniunilor Comunităţilor către ministrul de Interne, Teohari Georgescu, cu anexarea copiei „Raportului cu privire la constatări medico-legale", Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 24, p. 191 (USHMM, microfilm 48).

MCCXXXVII Depoziţia lui Leonid Rebeja (soldat din compania lui Stihi) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 2 mai 1945, *ibidem,* voi. 25, p. 21 (USHMM, microfilm 48).

valoare şi banii într-o valiză, i-a anchetat separat pe bărbaţi, le-a cerut să dezvăluie numele comuniştilor din localitate, dar nu a reuşit să descopere nimic, a ordonat evreilor să-şi sape propriul mormânt şi, în timpul nopţii, sublocotenentul Mihăilescu i-a împuşcat pe toţi cu o mitralieră – întâi pe bărbaţi şi apoi pe femei[1]. Descrierea este prea simplistă, deoarece a transformat execuţia a sute de evrei – de fapt, peste o mie – într-o acţiune particulară a doi ofiţeri „răi”, în timp ce compania privea de parcă ar fi fost invitată la rularea unui film. în realitate, era imposibil să stăpâneşti un număr atât de mare de evrei şi să-i execuţi într-o formă ordonată fără participarea unor soldaţi şi a unor subofiţeri. De asemenea, nu era posibilă alocarea unei companii pentru această operaţiune, pe timp de război, fără ştirea comandanţilor şi, în primul rând, fără o aprobare sau un ordin din partea comandantului de regiment şi a comandantului de divizie. Colonelul Alexandru Mândrea, şeful serviciului de aprovizionare a diviziei, care sosea în orice loc imediat după cucerirea lui, a furnizat amănunte cu privire la a doua execuţie, la Gura Câinari, de către soldaţi din compania lui Stihi şi sub comanda sa. El a adăugat un număr de amănunte despre aspectul comunei Mărculeşti după cucerirea ei:

> în interiorul comunei Mărculeşti m’am dus să aduc făină şi subsistenţa necesară alimentării trupelor noastre şi aci am găsit cadavre de copii, bărbaţi şi femei, printre care unii cu abdomenul spintecat iar femeile având bucăţi de scânduri în organele lor genitale. Pe toate străzile se vedeau astfel de cadavre de civili... Nu am auzit să se fi luat vreo măsură împotriva sublocot. Eugen Stihi care a masacrat populaţia civilă din Mărculeşti... Cred că astfel de acte nu se puteau săvârşi fără aprobarea comandantului diviziei[MCCXXXVIII MCCXXXIX].

Locotenent-colonelul Nicolae Pantazi, comandantul unei baterii din Regimentul 29 Artilerie, şi-a amintit de confesiunea lui Mihăilescu (pe care l-a cunoscut personal) despre faptele sale la Mărculeşti:

> Mi-a povestit cum a omorât el cu mâna lui la Mărculeşti vreo 1.300 şi ceva de evrei... I-am făcut remarca cum putea să facă aşa ceva că ştia că era teolog şi cum se împacă morala creştină cu această chestiune. El mi-a făcut odioasa teorie rasială[MCCXL].

într-adevăr, sublocotenentul Mihăilescu absolvise seminarul, era fiu de preot şi originar din Basarabia.

întrebat despre masacrul de la Mărculeşti, căpitanul Ştefan Petriceu din Regimentul 22 Artilerie al Diviziei 14 a declarat că în Regimentul 6 s-a pretins că eşecul companiei care a încercat să cucerească comuna s-a datorat colaborării dintre locuitorii evrei şi soldaţii sovietici. Dar din

---

MCCXXXVIII Martorul a mai adăugat că valizele cu obiecte de valoare care au fost adunate au fost trimise la Bucureşti, doamnei Stihi, soţia comandantului companiei *(ibidem,* p. 296).

MCCXXXIX Depoziţia lui Alexandru Mândrea (colonel) la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război, Bucureşti, 22 iunie 1945, *ibidem,* pp. 31b-32 (USHMM, microfilm 48).

MCCXL Depoziţia lui Nicolae Pantazi (locotenent-colonel) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 15 septembrie 1945, *ibidem,* p. 266b.

explicaţiile date de el reiese că Regimentul 6 a ucis nu numai evreii din Mărculeşti, ci şi pe cei din Floreşti, din vecinătate – aşadar, în total, 1.500 de civili care au fost împuşcaţi în decurs de o zi şi o noapte de către teologul Mihăilescu. „Toţi camarazii mei au fost foarte consternaţi de această monstruozitate.”[1] Dar, oare, a putut Mihăilescu să masacreze atât de mulţi oameni de unul singur, fără ajutorul camarazilor săi „consternaţi” ?

Şi, oare, este posibil să nu fi ştiut comandamentul diviziei despre masacru? La această întrebare, Petriceu a răspuns:

> în calitatea mea de ofiţer activ, care am deţinut adjunctura Biroului II şi I [din regiment] ştiu că astfel de fapte nu se pot face fără aprobarea scrisă a comandamentului; iar ofiţerul care face asemenea acte fără aprobare ar fi fost tras la răspundere[MCCXLI MCCXLII].

în consemnările sale din jurnalul de operaţiuni al Regimentului 6 referitoare la 12 iulie 1941, colonelului Matieş nu aminteşte de nici un atac al evreilor din Mărculeşti împotriva Armatei române:

> Batalionul I, trimite compania a doua întărită cu un pluton mitralieră să înainteze în direcţia Mărculeşti spre a vedea dacă satul este ocupat sau nu de ruşi. Compania a pornit [pe teren] la orele 6.30 şi îndată ce a ajuns pe înălţimile vest Mărculeşti, a fost primită cu focuri puternice, având pierderi grele[MCCXLIII MCCXLIV].

Aşadar compania, s-a notat în actul de acuzare, nu a intrat în Mărculeşti, ci a ajuns numai pe înălţimile din jurul ei. La o dată necunoscută, jurnalul de operaţiuni al Diviziei 14 a fost falsificat, adăugându-se următoarea frază:

> O companie din R[egimentul] 6 V[ânători] trimisă pentru a curăţi satul Mărculeşti este primită cu focuri şi respinsă. R[egimentul] 13 progresează în înaintare şi trimite o companie în ajutor la Mărculeşti reuşind la căderea serii să cureţe satul unde *populaţia evreiască fusese înarmată**.

Maiorul Valentin Niculescu, comandantul companiei de mitraliere a Regimentului 6, a cărui unitate a luptat la Mărculeşti, a declarat că „aceste lupte s’au petrecut [acolo] numai între unităţi militare şi nicidecum cu intervenţia populaţiei civile”[MCCXLV]. El a mai adăugat că crimele infame ale lui Mihăilescu erau arhicunoscute în tot regimentul, dar nu a fost dat în judecată pentru ele. Comandantul adjunct al

---

MCCXLI Depoziţia lui Ştefan Petriceu (căpitan) la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război, Bucureşti, 22 iunie 1945, *ibidem,* pp. 36-36b.

MCCXLII *Ibidem,* p. 36b.

MCCXLIII Actul de acuzare în procesul criminalilor de la Iaşi, 28 mai 1948, în Ancei, *Documents,* VI, nr. 39, p. 413.

MCCXLIV Copie din jurnalul de operaţiuni al Diviziei 14 din 12 iulie 1941, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 25, p. 33 (USHMM, microfilm 48).

MCCXLV Depoziţia lui Valentin Niculescu (maior) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, *ibidem,* p. 189b.

Regimentului 13, locotenent-colonel Constantin Stănculescu, a văzut un convoi de evrei condus de soldaţi din Regimentul 6, iar după aceea „am aflat de la oamenii din unitatea mea că aceşti locuitori evrei ar fi fost executaţi de către un pluton de execuţie special, comandat de către un ofiţer aparţinând Regimentului 6 Vânători”. Oare puteau fi executaţi atât de mulţi civili fără ştirea şi aprobarea comandanţilor – şi, în primul rând, al comandantului Diviziei 14 ?

> în calitatea mea de ofiţer superior activ cu multă experienţă [în Armată] sunt în măsură să afirm că este imposibil a se lua măsura executării unor persoane civile, mai cu seamă într'un număr atât de mare, fără ca autoritatea superioară, adică comandantul Marei Unităţi să aibă cunoştinţă despre această măsură şi fără ca să existe încuviinţarea comandantului acestei Mari Unităţi[1].

Numai dacă comandantul superior ordonă deschiderea unei anchete împotriva subordonaţilor săi şi îi acuză de masacru se poate spune că crima a fost executată fără asentimentul său, a adăugat locotenent-colonelul. Dar nu s-a deschis o astfel de anchetă. Un ofiţer în rezervă care a servit în Biroul II (de Informaţii) al Diviziei 14 a explicat că, din punctul de vedere al ierarhiei militare, nu se putea executa nici o acţiune de lichidare a civililor în zona de acţiune a diviziei fără aprobarea şefului Biroului II, maiorul Dumitru Mardare, şi a comandantului diviziei, Stăvrescu. El, personal, nu a ştiut (aşa a susţinut) despre acele crime, aflând „mai târziu” de ele : „La timpul său aceste fapte erau ţinute secret, de către şeful Biroului II, maiorul Dumitru Mardare care avea o mapă specială în care ţinea toate hârtiile cu caracter secret”[MCCXLVI MCCXLVII]. Mardare, a adăugat ofiţerul, a fost un om foarte crud, şi la fel s-a comportat şi cu ofiţerii în rezervă din Birou. Trebuie notat că toţi ofiţerii care au făcut depoziţii cu privire la masacrele de la Sculeni, Stânca Roznovanu, Mărculeşti şi Gura Câinari au comunicat, fără să intenţioneze acest lucru, amănunte despre alte execuţii de evrei făcute de Regimentul 6 şi de alte regimente ale diviziei pe parcursul înaintării lor până la Odessa (vezi *infrd).*

Maiorul Scriban, pretorul Diviziei 14 în perioada 22 iunie – 10 august 1941, care a jucat un rol important în conducerea pogromului de la Iaşi şi în îmbarcarea evreilor în „trenul morţii” spre Podu Iloaiei, s-a eliberat de orice răspundere pentru masacrul de la Stânca Roznovanu, deoarece „Regimentul 6 era atunci pe front în prima linie, iar eu m-am aflat la comandamentul diviziei” – adică la Iaşi. Totuşi, a auzit ceva despre execuţii. Şi în afară de asta, a adăugat el, asemenea fapte sunt raportate la Biroul II al diviziei, „şi eu sunt sigur [că în Birou] se cunoaşte adevărul – cine a dat ordinul de masacrare, şi ce s-a făcut [în acest sens] ”. Şi iată ce a ţinut minte despre pogromul de la Mărculeşti:

MCCXLVI Depoziţia lui Constantin Stănculescu (locotenent-colonel) la Tribunalul Poporului, 20 februarie 1946, *ibidem,* p. 199b.

MCCXLVII Depoziţia lui Gheorghe luli Crocos la Tribunalul Poporului, 1 aprilie 1946, *ibidem,* pp. 200b-201b.

> Când am ajuns cu eşalonul II [rezerva diviziei *-n.m.]* la Gura Câinari, am auzit că Regimentul 6 Vânători a executat câteva mii de oameni. [Cu privire la întrebarea] cine a dat acest ordin, cred că poate să dea lămurire numai Biroul II Informaţii şi organele diviziei, subsemnatul fiind cu totul izolat în eşalonul II.
> în ziua de 9 iulie, sosind la Gura Câinari, am aflat de la un soldat că Regimentul 6 Vânători a mai găsit un număr cu aproximaţie de 300 evrei, ascunşi prin pădure şi porumbişte şi i-a concentrat pe toţi şi dus spre nişte şanţuri anticar pentru executare. Călăuzit de un sentiment de milă şi revoltat de bestialităţile comise de Regimentul 6 Vânători şi cu frica să nu ajung la timp, am alergat cu un docar în întâmpinarea coloanei. în adevăr, la câţiva kilometri de Gura Câinari, am întâlnit coloana în fruntea căreia mergea un rabin bătrân, ţinând de mână o copilă. Era numai în indispensabili şi cu picioarele goale[MCCXLVIII].

în continuare, Scriban a descris cum i-a salvat, după spusele sale, de la un masacru sigur pe cei 300 de evrei – i-a salvat din mâinile pretorului-şef, generalul Ion Topor, care ordonase uciderea acelor evrei, şi chiar a cumpărat din banii săi doi saci cu cartofi „şi le-am dat evreilor cunoscuţi peste gardul de sârmă”. în spatele gardului de sârmă erau deţinuţi evreii. Şi întrucât nu s-a aflat într-adevăr la Stânca Roznovanu în timpul execuţiei, iar la masacrul de la Mărculeşti nu participase, a dat răspunsuri clare cu privire la tot ce era legat de lanţul de comandă şi executarea unor astfel de fapte. Numai comandantul diviziei – personal sau prin intermediul Biroului II – poate ordona masacrarea unor evrei, a precizat pretorul. Răspunderea pentru executarea ordinului cade în primul rând asupra executanţilor: ofiţerii, soldaţii şi comandantul unităţii care a executat ordinul, şi, desigur, asupra comandantului diviziei care a ordonat execuţia. Şi în ceea ce priveşte a treia întrebare:

> Puteau ofiţerii şi soldaţii din R[egimentul] 6 Vânători, aparţinând Diviziei 14 Inffanterie] să extermine prin împuşcare în gropile anticar de la Mărculeşti [judeţul] Soroca, populaţia, fără ordinul, ştirea sau consimţământul Comandantului suprem al Marei Unităţi Divizia 14 ?
> Răspuns : acest lucru nu putea să-l facă sub nici un motiv fără ştirea şi aprobarea Comandantului de regiment în primul rând, care era obligat să aducă [chestiunea] la cunoştinţa Comandantului suprem al Marei Unităţi [divizia] faptele comise, fiindcă în faţa Regimentului nu se găseau oameni înarmaţi[1].

Scriban a mai adăugat că generalul Stăvrescu nu a ordonat o anchetă în problema execuţiilor de evrei. Colonelul Matieş personal s-a îngrijit să raporteze în. scris despre campania de lichidare executată de regimentul său, reducând numărul de victime. Raportul său *a fost găsit* în dosarele regimentului atunci când, în sfârşit, au început să se cerceteze operaţiunile de lichidare ale unităţii, reducându-le la Regimentul 6. Iată cum a raportat Matieş comandantului său, la 20 iulie 1941:

> Când Batalionul I din acest regiment a ajuns la Gura Câinari s’au prins un număr de 50-60 evrei care erau grupaţi pe marginea de Vest a satului. Duşi de către locuitorii din

---

MCCXLVIII Declaraţia lui Nicolae Scriban (locotenent-colonel) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, *ibidem,* voi. 27, pp. 148b-150 (USHMM, microfilm 48).

sat, s'a găsit asupra acestor evrei arme şi grenade de provenienţă rusă, motiv pentru care *am ordonat executarea lor imediat.*

în satul Mărculeşti pe când Compania Căpitan Oţel înainta în avantgardă, a fost înconjurată de armata rusă împreună cu cca 300 evrei civili şi înarmaţi, producând acestei companii pierderi dureroase şi chiar pierderea Căpitanului Oţel Vasile care a fost rănit, prins de evrei şi a cărui situaţie astăzi nu o mai cunoaştem.

Când s'a cucerit satul Mărculeşti s'a prins un grup de 400 evrei bărbaţi şi femei din care circa 60 erau răniţi, fapt care dovedeşte că au luptat contra noastră [cu toate că] nu au fost în uniformă.

Şi de data aceasta *am ordonat execuţia lor în masă.*

Raportându-vă cele de mai sus aducem la cunoştinţă acest fapt pentru a se şti cum populaţia evreească pe care am încălzit-o la sân timp de 20 ani s'a răzbunat contra noastră.

Toate execuţiile făcute de acest corp sunt motivate şi în conformitate cu ordinele superioare[MCCXLIX MCCL].

Numărul evreilor ucişi de regiment a fost redus în mod evident. Cu privire la execuţiile de la Mărculeşti şi Gura Câinari (sat din apropiere), cifrele nu pot fi confirmate din surse evreieşti, deoarece nu a rămas nimeni care să descrie ultimele momente – toţi au fost ucişi. în mai 1946, Siguranţa din Bucureşti a pregătit un raport informativ care s-a ocupat, printre altele, de exterminările din judeţul Bălţi ale Diviziei 14 şi care s-a bazat, probabil, pe informaţii adunate de la soldaţi, care între timp deveniseră civili. Siguranţa nu a pomenit despre existenţa „ordinelor superioare", dar a clarificat câteva amănunte legate de execuţii şi numărul de victime. Potrivit acestei surse, au fost executaţi 1.040 de evrei – 80 au fost împuşcaţi în cap, de la o distanţă de l-l,5 m, lângă o groapă din spatele bisericii din satul Gura Câinari:

Umplându-se groapa din spatele bisericii, slt. Mihăilescu a luat restul detaşamentului [convoiului – *n.m.*} de circa 960 oameni bătrâni, femei şi copii şi şi-a continuat opera în şanţul anticar din partea de sud a satului Gura Câinari, în dreptul morii[MCCLI].

Acest raport nu cuprinde amănunte despre uciderea a circa o mie de evrei chiar în comuna Mărculeşti. Precum a precizat pretorul Scriban, numărul evreilor ucişi de regiment în judeţ se ridică la aproximativ 4.000.

Ancheta neplanificată şi nedorită cu privire la faptele Diviziei 14 în afara Iaşiului au dus la dezvăluiri uluitoare legate de imaginea Armatei, care sacrificase atât de mult în război pentru a elibera români şi

---

MCCXLIX Stenograma anchetei pretorului Diviziei 14, locotenent-colonelul Nicolae Scriban, de către acuzatorul public la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 16 martie 1946, *ibidem,* p. 152.

MCCL Raport nr. 8631 al colonelului Ermil Matieş (vezi *supra,* p. 350, nota 1) (sublinierea îmi aparţine).

MCCLI Raport informativ al Direcţiei Generale a Poliţiei din Ministerul de Interne către Tribunalul Poporului, 14 mai 1946, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 25, p. 207. Raportul cuprinde amănunte suplimentare despre operaţiunile de exterminare executate de regiment în alte locuri din Basarabia şi Transnistria.

pământuri româneşti de sub ocupaţie străină. Aceste dezvăluiri s-au făcut neintenţionat, întrucât mulţi ofiţeri, temându-se să nu fie judecaţi, şi-au deschis inima şi gura în faţa anchetatorilor, descriind pe scurt ce au făcut *alţii,* şi nu ei. Tabloul care s-a creat era mult mai complex decât încercările ridicole a doi ofiţeri superiori, Stăvrescu şi Matieş, mai întâi de a tăgădui masacrele pe care ei personal le-au ordonat, şi apoi de a arunca vina asupra germanilor sau chiar evreilor, care ar fi participat, chipurile, la lupte de partea sovietică. Şi aceasta, precum am menţionat, în ciuda ordinelor şi rapoartelor scrise pe care le-au lăsat în urma lor. Tabloul obţinut confirmă participarea activă a Armatei române la genocid şi la crimă împotriva umanităţii – nu la dimensiunile atinse de nazişti, dar pe tot teritoriul în care au participat la război. Este important să notăm că aceste constatări nu au fost folosite pentru aprofundarea cercetării faptelor Armatei române, fiind doar consemnate pe ici, pe colo, în timpul cercetării, fără a fi folosite ca dovezi .pentru condamnări şi sentinţe.

Alte masacre

Comandantul Regimentului 6, a declarat plutonierul Nicolae Paraschiv, a cerut ca regimentul său să elibereze oraşul Bălţi deoarece înainte de 1940 baza regimentului s-a aflat în acest oraş. Pe şoseaua de acces în oraş, dinspre sud, în satul Sângereii Noi, s-au desfăşurat lupte crâncene cu Armata sovietică, iar după încheierea luptelor au fost executaţi mulţi evrei care au fugit din Bălţi în încercarea lor de a se salva – „Când am intrat în sat care fusese ocupat de Regimentul 6 Vânători am văzut [peste tot] numai cadavre de civili pe marginea şoselei... Se vedea bine că au fost omorâţi nevinovaţi fiindcă majoritatea erau femei, bătrâni şi copii, probabil evrei". Subofiţerul Paraschiv, care a făcut parte din Regimentul 13 al Diviziei 14, a descris ceea ce au făcut soldaţii *altui* regiment – cel al colonelului Matieş. „Când am intrat în Gura Câinari, a mai adăugat plutonierul, am auzit împuşcături din toate părţile, *pe urmă* am aflat că aceste împuşcături proveneau de la executarea unor civili"[1] – erau cei peste o mie de evrei din Mărculeşti şi împrejurimi care erau executaţi atunci la comanda căpitanului Stihi. Este important de notat că Matieş a acuzat Regimentul 13 de aceste execuţii, deoarece a pretins că regimentul său era angajat atunci în lupte. în satul Buciuleni, lângă Bălţi, secretarul regimentului, locotenentul Petre Goruş, l-a văzut pe sublocotenentul Mihăilescu trăgând şi omorând o bătrână, „singura evreică ce a găsit în sat"[MCCLII MCCLIII].

La Bălţi, a adăugat locotenentul Andronic Prepeliţă, regimentul a

MCCLII Declaraţia lui Nicoiae Paraschiv (plutonier) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 13 august 1941, *ibidem,* voi. 35, p. 43 (USHMM, microfilm 48).

MCCLIII Fragment din depoziţia lui Petre Goruş (locotenent) la Curtea Marţială, 7 mai 1947, *Cartea Neagră II,* nr. 26, p. 75.

rămas 12 ore:

> în acest timp cpt. Stihi, bineînţeles cu acordul Regimentului, a organizat patrule prin oraş pentru a strânge civili [evrei] şi a le face percheziţiiJa-i jefui – *n.m.]*... şi pe urmă le punea să-şi facă groapa singuri. Personal am văzut cum şi-au făcut groapa în oraşul Bălţi, lungă de 5 metri şi adâncă de 4 metri şi apoi a urmat scena de mai sus [execuţia][MCCLIV].

Locotenentul Goruş a descris o altă execuţie, comisă de regiment la Bălţi. Şi-a amintit că un pluton întreg din regiment, sub comanda lui Stihi, s-a ocupat de strângerea evreilor. Evreii au fost duşi la un şanţ antitanc, „pe care i-au pus să-l mai adâncească”. După aceea s-a făcut o triere a lor – „nepericuloşii” au fost eliberaţi, „restul, cam 30-40, au fost executaţi”[MCCLV]. Apoi, cum am menţionat, regimentul a continuat spre Gura Câinari, unde a rămas 24 de ore, iar acolo, de asemenea, „s'a procedat la aducerea convoaielor de civili” care au fost obligaţi să-şi sape propriul mormânt – „şi cca 500 de persoane au fost împuşcate de cei doi călăi” [Stihi şi Mihăilescu][MCCLVI]. Locotenentul Prepeliţă a mai adăugat, printre altele, că „eşaloanele de civili [evrei]... erau aduşi de soldaţi” la locul execuţiei. Era vorba de o acţiune combinată la care au participat zeci de soldaţi, sergenţi, plutonieri şi ofiţeri.

Când regimentul a ajuns în satul Lipiceni, lângă Rezina, Prepeliţă a primit ordin să-i dea o permisie sergentului Mircea Rădulescu, care a fost trimis la Bucureşti din partea regimentului: „Numitul sergent a plecat aducând în ţară bijuterii în valoare de 1.500.000 lei”[MCCLVII]. Când regimentul a ajuns la Rezina, pe Nistru, Stihi a ordonat să fie adunaţi toţi evreii pe care i-a găsit în târg, i-a trimis la 22 iulie 1941 la regiment, „unde nu ştiu ce s'a petrecut cu ei”, a declarat colonelul Mihai Iscescu, pe atunci căpitan şi comandant al unităţii de recunoaştere a regimentului[MCCLVIII].

Regimentul a continuat deplasarea spre sud, a rămas câtva timp în satul Slobozia, unde a ucis evrei pe malul râului Reut[1]. Strângerea evreilor în scopul lichidării s-a făcut în fiecare loc cu ajutorul unor ofiţeri şi soldaţi, nu numai de către cei doi ucigaşi, s-a arătat în sentinţa în procesul criminalilor de la Iaşi, care nu a pomenit nicăieri despre existenţa unor „ordine superioare”. Obiectivul urmărit de către aceşti ofiţeri, a conchis tribunalul, l-a constituit „exterminarea elementului

MCCLIV Informaţie comunicată în scris de locotenentul Andronic Prepeliţă din Regimentul 6, Divizia 14 Infanterie, 4 august 1945, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 25, p. 2 (USHMM, microfilm 48).

MCCLV Vezi *supra,* nota 2.

MCCLVI Vezi *supra,* nota 3, p. 3.

MCCLVII *Ibidem.*

MCCLVIII Depoziţia lui Mihai Iscescu la Curtea Marţială, 18 iunie 1947, *Cartea Neagră II,* p. 76. După afirmaţiile lui Iscescu, ofiţeri ai regimentului au fost revoltaţi şi dezgustaţi de masacre şi i-au cerut adjunctului comandantului regimentului, colonelul Savin Calotescu, să intervină pe lângă comandantul regimentului să înceteze asasinatele – dar Matieş a respins cererea.

evreiesc”[MCCLIX MCCLX], precizare care nu lasă loc la îndoieli.

Regimentul a încheiat luptele pentru eliberarea Basarabiei la 2 iulie 1941, în târgul Vadu Raşcu, de pe Nistru. Atunci s-au schimbat pretorii, iar în locul lui Scriban, care „s-a evidenţiat” atât de mult în pogromul de la Iaşi, a fost numit maiorul Ilie Pâinişoară. El a declarat că nu a ştiut ce s-a întâmplat în localităţile Mărculeşti, Floreşti, Gura Câinari şi Gura Kamenca din judeţul Soroca – cu alte cuvinte, nu a ştiut de masacrele comise acolo deoarece pe atunci nu era pretor al diviziei. Dar ar fi trebuit să ştie despre asasinatele comise de divizie în satele Majachi, Belayefca şi alte locuri din Transnistria, unde au fost spânzuraţi zeci de „cetăţeni sovietici”, evrei şi neevrei. în ceea ce priveşte „spânzurarea locuitorilor civili din comuna Majachi” chiar în curtea Comandamentului Diviziei 14, Pâinişoară a pretins că în apropiere era şi un comandament german, care a ordonat spânzurarea civililor. Cât despre spânzurările din alt sat (Belayefca), nu el a fost cel care a ordonat soldaţilor din compania de poliţie militară a diviziei (care-i erau subordonaţi) să ridice stâlpi pentru spânzurătoare – şi, de fapt, nici nu ştie cine a dat dispoziţia. Un astfel de ordin putea să-l dea, după afirmaţiile sale, comandantul diviziei, Stăvrescu, sau comandantul Biroului II, Mardare, direct comandanţilor plutoanelor de poliţie militară[MCCLXI]. Comandantul adjunct al Regimentului 13, maiorul Constantin Stănculescu, a văzut stâlpi de spânzurătoare la Majachi şi Belayefca, „chiar în şosea”, de care atârnau spânzuraţi un număr de cetăţeni sovietici. Soldaţi din divizie chiar au păstrat fotografii în care se vedeau grupuri de cetăţeni spânzuraţi, mândrindu-se cu ele. Aceste execuţii s-au făcut, după afirmaţiile sale, la ordinul pretorului Pâinişoară[MCCLXII]. Un raport informativ pregătit în 1946 de către Ministerul de Interne, înainte ca ancheta să fie predată Curţii Marţiale, a stabilit că în acest sat au fost împuşcaţi cincizeci de localnici[MCCLXIII].

Comandantul Regimentului 1 Infanterie, care s-a contopit cu Regimentul 6, nu a putut confirma în 1945 că acţiunile diviziei pe Frontul

---

MCCLIX Sentinţa în procesul criminalilor de la Iaşi, 26 iunie 1948, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 1, partea a Il-a, p. 482b (USHMM, microfilm 47).

MCCLX *Ibidem,* pp. 482-483.

MCCLXI Depoziţia lui Ilie Pâinişoară (colonel) la Tribunalul Poporului, 15 februarie 1946, *ibidem,* pp. 196-196b (USHMM, microfilm 48).

MCCLXII Depoziţia lui Stănculescu la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 22 februarie 1946, *ibidem,* p. 199b. Gheorghe luli Crocos, ofiţer în rezervă care a servit în Biroul II al diviziei, a declarat că la Belayefca, Pâinişoară a ordonat spânzurarea a şapte sau opt civili – vezi depoziţia sa la Tribunalul din Bucureşti, 1 aprilie 1946, *ibidem,* pp. 200-200b. Iar locotenent-colonelul Alexandru Olteanu, din Regimentul 24 Artilerie, a declarat că a văzut atârnaţi de stâlpii de spânzurătoare un grup de 6-13 civili sovietici care fuseseră executaţi de către soldaţi din Divizia 14 – vezi depoziţia sa la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 8 octombrie 1945, *ibidem,* voi. 33, p. 27b (USHMM, microfilm 43).

MCCLXIII Raport informativ despre masacre şi maltratări executate de soldaţi din Divizia 14 în Basarabia şi Transnistria, prezentat de Direcţia Generală a Poliţiei din Ministerul de Interne Tribunalului Poporului, 17 mai 1946, *ibidem,* p. 206b (USHMM, microfilm 48).

de Răsărit s-au făcut „în contra legilor internaţionale", conform „unor ordine superioare", dar a ştiut, în calitatea sa de fost comandant de companie în regiment, că Stihi, care a căzut în luptele de la Odessa,

„se îndeletnicea cu strânsul bijuteriilor de la prizonierii sau morţii sovietici, pe câmpul de luptă” ; iar Mihăilescu „executa pe evreii arestaţi în sectorul unităţii”[1]. Ordinul de a executa prin spânzurătoare o sută de evrei în fiecare sector al regimentului la Odessa a fost inclus în mod explicit în ordinul secret trimis de Antonescu generalului Macici la 23 octombrie 1941[MCCLXIV MCCLXV].

Plutonierul Paraschiv, menţionat anterior, a amintit în declaraţiile sale despre prizonierii de război sovietici de origine evreiască, executaţi, se pare, după ce au fost despărţiţi de restul prizonierilor. Paraschiv şi-a adus aminte că în luptele pentru Odessa au fost luaţi prizonieri sovietici, printre care un număr de soldaţi evrei. Comandantul regimentului i-a ordonat căpitanului Manolache „să-i împuşte pe evrei”, dar acesta a răspuns că el nu este călău şi că evreii aceia sunt soldaţi care au fost luaţi prizonieri pe câmpul de luptă. Ei au fost trimişi de acolo sub escortă, iar el, Paraschiv, nu ştie ce s-a mai întâmplat cu ei, deoarece a fost rănit şi transportat la spital[MCCLXVI]. Scriban şi-a amintit ce s-a întâmplat cu 73 de soldaţi sovietici „de origină etnică evrei”, care au căzut prizonieri în luptele de la Odessa, dar nu în divizia lui (a 14-a), ci în Divizia 10, de sub comanda generalului Ghinăraru (care a comis masacrele de la Odessa): „Au fost executaţi toţi din ordinul d-sale” [generalului Ghinăraru][MCCLXVII].

Generalul Stăvrescu a fost decorat la sfârşitul campaniei pentru Odessa cu ordine germane, pe care le-a purtat cu mândrie. în continuarea războiului, Divizia 14, cu toate regimentele sale, a participat la bătălia de la Stalingrad, fiind încercuită şi distrusă pe Don. înainte de încercuire, generalul le-a spus soldaţilor săi, care se plângeau de soarta lor amară, că „sunt dureri mai mari decât moartea”. Locotenent-colonelul Olteanu a ţinut minte că generalul „ne-a constrâns să rezistăm până la unul... Când a văzut că situaţiunea este desnădăjduită, ne-a părăsit”[MCCLXVIII].

în concluzie, tărăgănarea trimiterii în judecată a celor care s-au făcut răspunzători pentru pogromul de la Iaşi a provocat extinderea cercetărilor cu privire la acţiunea Diviziei 14 şi în afara laşiului, descoperindu-se în felul acesta operaţiunile de masacrare a evreilor din Sculeni, Mărculeşti, Floreşti, Bălţi şi altele pe care divizia le-a comis singură sau în colaborare cu alte divizii româneşti. Aceste constatări nu

---

MCCLXIV Maiorul Valentin Niculescu către Regimentul 1 Infanterie, 7 august 1945, *ibidem,* p. 10.

MCCLXV Vezi Ancei, *Contribuţii,* voi. II, partea a II-a, p. 378.

MCCLXVI Vezi *supra,* p. 362, nota 1 (p. 45).

MCCLXVII Declaraţia lui Nicolae Scriban (locotenent-colonel) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 15 martie 1946, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 27, p. 149b. Scriban a mai ţinut minte că marele pretor, generalul Topor, i-a ordonat să lichideze un convoi de evrei pe care soldaţii săi îi adunase lângă Bălţi – a afirmat că a refuzat ordinul, ceea ce este puţin credibil. Topor purta răspunderea pentru „curăţirea terenului” în Basarabia *(ibidem,* p. 149).

MCCLXVIII Proces-verbal de la depoziţia lui Alexandru Olteanu (locotenent-colonel) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 8 octombrie 1945, *ibidem,* voi. 34, pp. 28-28b.

au fost aprofundate şi nu au fost folosite pentru pregătirea unui act de acuzare separat. Chestiunea „ordinelor superioare” dezvăluită în timpul cercetării nedorite a fost redusă cu totul la tăcere în momentul când ancheta a fost predată Curţii Marţiale, fiind exclusă din proces şi din sentinţă. Documentaţia juridică adunată atunci a fost pusă la index şi ascunsă până după căderea regimului comunist din România, şi chiar câţiva ani după aceea (până în 1996). La campania de eliberare a Basarabiei au participat cca 15 divizii de infanterie, cavalerie, artilerie ş.a. Numai operaţiunile de exterminare ale Diviziei 7 Infanterie, sub comanda generalului Olimpiu Stavrat, care a acţionat în nordul Bucovinei şi în nordul Basarabiei, au fost dezvăluite parţial în procesul desfăşurat în 1949 împotriva comandantului diviziei, a pretorului ei, Gheorghe Vartic, a unor soldaţi şi fruntaşi ai autorităţii locale în zone

in care divizia a ucis mii de evrei[1]. Orice cercetare a acţiunilor diviziilor româneşti care au operat atunci în Basarabia şi în Bucovina ar fi scos la iveală un tablou mai mult sau mai puţin asemănător de jaf, deportare, viol, maltratare şi omor. Procesul de la Iaşi a permis o *privire* asupra „pogromurilor adiacente" comise de Divizia 14, iar ancheta a dezvăluit faptul că cele petrecute la Iaşi au constituit un pogrom adiacent, şi nu invers.

Nu toţi soldaţii români au luat parte la masacrare şi maltratări – iar mulţi dintre ei n-au aprobat, din motive umanitare, precum şi din motive creştine, acţiunile camarazilor lor de arme. Dar aceste fapte n-au fost urmarea unei pierderi a controlului asupra soldaţilor, ci rezultatul unor ordine explicite şi secrete, precum şi al permisiunii largi şi cuprinzătoare dată apriori soldaţilor de a ucide, jefui, viola şi deporta. Au fost rezultatul unei politici stabilite la Bucureşti şi executate fără milă – de aceea este interzis să ne referim la faptele unor indivizi în afara contextului general. Cercetarea a dezvăluit, de asemenea, că participarea la exterminarea poporului evreu nu a trezit o împotrivire explicită şi hotărâtă din partea corpului ofiţeresc şi a soldaţilor, iar în majoritatea cazurilor, au avut posibilitatea de a alege între a participa sau nu la atrocităţi. De asemenea, s-a descoperit că cel puţin în prima fază a războiului, Armata română a lichidat prizonieri de război evrei, care au fost despărţiţi de camarazii lor de arme sovietici ce căzuseră prizonieri.

Participarea Armatei române la soluţia finală a fost confirmată şi de studii publicate în ultimul timp cu privire la performanţele diferitelor armate în al doilea război mondial. în unul dintre aceste studii se afirmă în mod explicit că la începutul campaniei împotriva Uniunii Sovietice, „atât Armata a 3-a, cât şi Armata a 4-a au fost implicate în lichidări de evrei în timpul recuceririi Bucovinei de Nord şi a Basarabiei"[MCCLXIX MCCLXX]. Acest studiu cuprinde şi un amănunt mai puţin cunoscut, despre participarea Armatei a 3-a la aplicarea politicii de lichidare a evreilor şi a partizanilor, în urma dispoziţiei date de mareşalul von Manstein în Crimeea, printr-un ordin special din 20 noiembrie 1941. Participarea Armatei române la lichidarea evreilor din Crimeea nu a fost încă cercetată. Toate forţele care au luptat pe frontul românesc împotriva Uniunii Sovietice, atât germane, cât şi române, au fost puse sub comanda lui Antonescu de la începutul războiului[MCCLXXI]. Toate acţiunile întreprinse de unităţile româneşti împotriva evreilor s-au executat din ordinul unei

---

MCCLXIX Vezi sentinţa în procesul generalului Stavrat, maiorului Vartic şi al altor 33 de acuzaţi, Tribunalul penal din Bucureşti, 17 august 1949, în Ancel, *Documents,* VI, nr. 40, pp. 420-440. Cu privire la acţiuni de lichidare comise de regiment, vezi Ancel, *Contribuţii,* 2001, vol. I, partea II, pp. 119-125.

MCCLXX Mark Axworthy, Cornel Scafeş, Cristian Crăciunoiu, *Third Axis Fourth Ally : Romanian Armed Forces in the European War, 1941-1945,* Arms and Armour, London, 1996, p. 142. Trebuie notat că datele privind numărul victimelor evreieşti stabilite de autori sunt foarte moderate, iar în unele cazuri chiar induc în eroare. Cu toate acestea, studiul este important deoarece stabileşte pentru prima oară că Armata română a participat la genocid.

MCCLXXI Ordonanţa nr. 1799 din 22 iunie, publicată în toate ziarele din România.

autorităţi superioare. în „Proclamaţia către ţară” a lui Antonescu, publicată în presă şi afişată pe străzi la începutul războiului, Conducătorul a chemat soldaţii să lupte, „în numele credinţei creştineşti”, pentru eliberarea provinciilor ocupate; şi, de asemenea, „Să răzbunăm nedreptatea”, contribuind prin aceasta „la măreaţa luptă de înoirea civilizaţiei pe care o duc în Europa Germania Marelui Adolf Hitler şi Italia Ducelui”. „Războiul sfânt a început”, şi-a încheiat Antonescu proclamaţia sa „către popor”[MCCLXXII]. „Războiul sfânt” a cuprins şi curăţarea teritoriilor eliberate de evrei – iar Armata română primise ordin să facă peste tot acest lucru.

MCCLXXII „Proclamaţia către ţară” şi „Ordinul de zi către soldaţi” ale generalului Antonescu, 22 iunie 1941, au fost publicate în toate ziarele.

Capitolul 12

Comunitatea din Iaşi

„Comunitatea câinilor” – aşa a numit un ofiţer român Comunitatea evreiască din Iaşi în faţa secretarei Comunităţii când a observat-o în clădirea Poliţiei. Invectivele şi înjurăturile rostite împotriva Comunităţii „jidanilor şi comuniştilor” au speriat-o pe secretară, care a fugit din clădire[1]. în lipsa unei autorităţi care să-i trateze pe evrei ca pe nişte cetăţeni – sau cel puţin ca supuşi cu drept de protecţie Comunitatea devenise singura formă de autoritate căreia evreii i se puteau adresa fără a-şi periclita viaţa, trupul şi avutul; autoconducere care recepţionează cu înţelegere şi se identifică cu vaietele evreilor măcelăriţi, jefuiţi şi înjosiţi.

în ceea ce priveşte guvernul, recunoaşterea acestei autoconduceri era condiţionată de executarea rapidă şi docilă a dispoziţiilor sale, care aveau drept scop să-i sărăcească pe evrei, să-i oblige să muncească şi să-i transforme într-o sursă permanentă de venit în folosul sistemului birocratic corupt şi înrăit. Regimul antonescian a creat o contradicţie diametral opusă între obiectivul tradiţional al Comunităţii, aşa cum l-a definit unul dintre fruntaşii ei – „menţinerea vieţii evreieşti, a culturii şi a instituţiilor evreieşti”[MCCLXXIII MCCLXXIV] –, şi scopul autorităţilor de a „rări” populaţia evreiască (vezi *infra,* pp. 400-401), de a-i deposeda pe evrei de proprietăţile lor şi de a-i oprima până la distrugere, obiective definite încă de la sfârşitul secolului al XIX-lea de către părintele mişcării antisemite din România, Cuza, care a locuit la Iaşi în timpul pogromului, înaintea lui şi după aceea. Fruntaşii Comunităţii au trebuit să menţină un echilibru între identificarea totală cu poporul lor şi suferinţa acestuia şi considerarea lor drept colaboraţionişti în relaţia cu autorităţile. La Iaşi, ei n-au depăşit niciodată această linie, rămânând reprezentanţi autentici ai populaţiei evreieşti. Dar nici n-au fost puşi în faţa alternativelor cu care s-au confruntat conducerile evreieşti – *Judenrat-\xA&* în Polonia ocupată.

La Iaşi exista atunci a doua Comunitate ca mărime din România – mai mică decât cea din Bucureşti, dar mai autentică. Avea grădiniţe de copii, şcoli pentru băieţi şi pentru fete, şcoli religioase pentru copii şi adolescenţi (Talmud Thora şi Işiva), spital, spital de copii, policlinici, orfelinat, azil, viaţă culturală şi spirituală, teatru evreiesc în limba idiş, 116 sinagogi, ziare în limba română şi în idiş ş.a.[MCCLXXV]

MCCLXXIII Mărturia Clarei Scheinfeld (secretara Comunităţii), 28 martie 1959, Beit Olim Simon, în Ancei, *Documents,* VIII, nr. 441, p. 571 (în continuare: Depoziţia Clarei Scheinfeld).

MCCLXXIV Mărturia lui Daniel Marcus, secretarul biroului judeţean Iaşi al Federaţiei Uniunilor de Comunităţi şi membru în conducerea Comunităţii, Tel Aviv, 22 iunie 1959, Arhiva Yad Vashem, 03-1463, p. 1.

MCCLXXV Despre diferitele instituţii evreieşti din Iaşi, vezi I. Kara, *Contribuţii la istoria obştii evreilor din Iaşi,* Editura Hasefer, Bucureşti, 1997, pp. 69-88.

Dar Iaşiul a fost şi locul în care s-au născut cele două mişcări antisemite – a lui Cuza şi a lui Codreanu centru naţional de instigare antisemită cuprinzând un nucleu antisemit dur de tineri şi adolescenţi de la universitatea locală, din întreprinderile industriale şi din licee. El a servit drept centru pentru întrunirea de congrese şi adunări antisemite, pentru editarea de broşuri şi literatură antisemită – pe scurt, o fortăreaţă de organizare pe ţară a mişcării de eliminare a evreilor din societatea românească.

în aprilie 1941, prefectul judeţului Iaşi, Captaru, i-a raportat ministrului de Interne că la Iaşi trăiesc 51.200 de evrei dintr-o populaţie de 105.000 locuitori[1]. Populaţia evreiască a crescut cu cca 10.000 de suflete în perioada iunie 1940 – iunie 1941 (între anexarea Basarabiei la Uniunea Sovietică şi izbucnirea războiului), în urma evacuării unor evrei din sate şi târguri din judeţ şi fugirea la Iaşi a altora din alte zone din România[MCCLXXVI MCCLXXVII]. Iudaismul din Iaşi era „bolnav" încă înainte de pogrom. Cartiere întregi din sudul oraşului erau un fel de mahalale – cu străzi nepavate, fără electricitate, fără apă curentă, cu camere joase şi igrasioase, în care atât maturii, cât şi copiii sufereau de boli provocate de hrana neadecvată şi insuficientă, de frig, de lipsa de îngrijire medicală ş.a. Legislaţia şi măsurile antisemite iniţiate de Guvernul Goga-Cuza au dat o lovitură grea acestei populaţii. „Este de nedescris foametea şi mizeria în mahalalele evreieşti", a scris adjunctul preşedintelui Comunităţii, Avram Hahamu. Singura mâncare caldă a unui elev evreu la o şcoală evreiască era prânzul, pe care-l primea la cantina Comunităţii[MCCLXXVIII]. Dar nu numai săracii au suferit. Şi mulţi din pătura înstărită, care au contribuit la întreţinerea instituţiilor Comunităţii, au sărăcit în scurt timp : „Am fost goniţi din şcoli, profesorii noştri scoşi din învăţământ, [avocaţii] scoşi din barou, din servicii, prăvăliile şi fabricile rechiziţionate, aruncaţi din Armată ş.a.m.d."[MCCLXXIX].

MCCLXXVI A. Kareţki şi M. Covaci, *Zile însângerate la Iaşi (28-30 iunie 1941),* Editura Politică, Bucureşti, 1978, p. 43.

MCCLXXVII Marcus a apreciat numărul evreilor „originari" la 40.000, adăugând că în 1939, la Iaşi au venit mulţi refugiaţi evrei din Polonia, dar care n-au rămas pe loc ; Comunitatea i-a ajutat să-şi continue drumul (vezi *supra,* p. 366, nota 2).

MCCLXXVIII Memoriul lui Avram Hahamu, adjunctul şefului Comunităţii din Iaşi în anii 1939-1943, pregătit în România şi predat la Yad Vashem, fără dată (1959), Arhiva Yad Vashem, I/PKR (colecţie de mărturii pentru pregătirea Enciclopediei Comunităţilor Evreieşti din România, în ebraică: *Pinkas Hakehilot: Rumania),* p. 1 (în continuare : Memoriul lui Hahamu). La memoriu au fost anexate şi memoriile lui Leon Reicher şi Carol Kron cu privire la activitatea contenciosului Comunităţii (vezi *infra).*

MCCLXXIX Depoziţia lui Max Gaer din Iaşi, Yafo, 18 martie 1959, Arhiva Yad Vashem, 03-1233, p. 2.

în ajunul pogromului

Evreii din Iaşi erau obişnuiţi cu ceea ce unul dintre ei a numit „micile excese" – „o palmă, un scuipat, un geam spart" erau fapte zilnice, fără motiv şi fără răspunzători. O dată cu izbucnirea războiului împotriva Uniunii Sovietice, s-a schimbat complet atmosfera faţă de evrei. Iar primii care şi-au permis să exprime această schimbare au fost criminalii şi ţiganii (locuitori ai mahalalelor, nu ţigani nomazi). Unul dintre evrei a descris în câteva cuvinte schimbarea:

> Pe zi ce trecea atmosfera devenea mai grea; borfaşii, ţiganii, hienele străzii parcă simţeau aer mirosul de sânge şi aşteptau momentul propice să se arunce asupra prăzii. Pe ici pe co se dădeau sus-numiţii la acte de jaf şi teroare, dar care apăreau mai mult ca accidente loca fără urmări, dar cât [de mult] ne-am înşelat*.

Ascensiunea urii, creşterea bruscă a numărului de soldaţi aduşi în oraş şi zvonuri că se pregăteşte ceva împotriva evreilor – toate acestea au provocat îngrijorare în rândurile conducerii Comunităţii. Preşedintele Comunităţii, losef lacob, şi adjunctul său, Avram Hahamu, industriaşi bogaţi care aveau legături cu notabilii oraşului, au condus Comunitatea începând din 1939. Ei au încercat, pe măsura posibilităţilor, să împiedice prejudicierea Comunităţii, dar nu au reuşit întotdeauna. Au adunat bani „speciali" cu scopul de a mitui şi chiar au contribuit din buzunarul lor pentru întreţinerea instituţiilor Comunităţii, aşa cum au procedat aproape toţi evreii înstăriţi din Iaşi atunci când au fost solicitaţi.

Ultimatumul sovietic şi părăsirea Basarabiei şi a Bucovinei de Nord au lovit puternic Comunitatea, considerată trădătoare potenţială şi colaboraţionistă în secret cu bolşevicii. Atacurile împotriva evreilor erau şi atunci evenimente zilnice.

> Comunitatea, *seismograful care înregistra toate aceste nenorociri,* trebuia să stea de veghe, cu diverse memorii, rapoarte, intervenţii, audienţe, la diferite personalităţi de răspundere. în special, secţiunea asistenţei sociale, a cărei conducere am preluat-o, în mod efectiv a devenit [secţiunea] cea mai activă, rolul ei era cel mai important în Comunitate, căci cei jefuiţi şi cei sărăciţi trebuiau ajutaţi. Am avut [atunci] noi văduve şi orfani[MCCLXXX MCCLXXXI].

Regimul legionar a înteţit persecuţiile, senzaţia de catastrofă iminentă în cadrul Comunităţii şi nevoia de a apela la ea. Teroarea legionară a fost la Iaşi mai grea şi mai sălbatică decât toate manifestările ei în România, în afară de zilele pogromului de la Bucureşti. „Doliul şi jalea s-au întins prin casele evreilor", a rezumat perioada adjunctul preşedintelui Comunităţii:

> Beciurile acestor instituţii [legionare], de groaznică maltratare a evreilor, se umpleau

---

MCCLXXX *Ibidem.*
MCCLXXXI Memoriul lui Hahamu, p. 4 (sublinierea îmi aparţine).

din timpul nopţii până la refuz... Evrei [arestaţi] erau supuşi celor mai mari chinuri, bătuţi până la desfigurare şi prădaţi de averile lor. Comunitatea trebuia să salveze pe cei aruncaţi în bezna beciurilor... Viaţa unui coreligionar a fost plătită fără tocmeală cu sume fabuloase, pentru a-l scăpa de mâna bestiilor. Personal am fost arestat şi ţinut în beciurile Chesturii[MCCLXXXII].

La sfârşitul perioadei regimului legionar, fruntaşii Comunităţii s-au felicitat pentru ceea ce au considerat un mare succes: prevenirea unui pogrom de felul celui de la Bucureşti. Ei erau convinşi că cele două milioane de lei cu care l-au mituit pe şeful organizaţiei locale a Gărzii de Fier, o primă rată dintr-o sumă de şase milioane ce urma să fie înmânată în trei rate, au salvat Comunitatea[MCCLXXXIII].

Lunile februarie-iunie 1941 au fost o perioadă relativ calmă. Jaful avutului evreiesc a continuat, sub toate formele sale, prin intermediul unor legi, ordonanţe, dispoziţii ad-hoc şi în urma unor hotărâri aşa-zis „ilegale". Regimului antonescian fără legionari i-au plăcut şi lui averi şi bani evreieşti, iar din acest punct de vedere a fost la fel de corupt ca şi regimul care l-a precedat pe cel legionar. Deosebirile au constat numai în volumul ameninţărilor, înfricoşării, arestărilor, torturilor şi proceselor.

încă înainte de bombardamentul sovietic din 26 iunie 1941, în oraş s-au răspândit zvonuri că germanii vor încerca să-i lichideze pe evrei sub acuzaţia de colaborare cu inamicul sovietic. Preşedintele Comunităţii a cerut notabilităţilor oraşului – comandantul garnizoanei (colonelul Lupu), prefectul Captam, chestorul Poliţiei (Chirilovici), Leahu (inspector al Siguranţei şi adjunctul lui Chirilovici) şi şeful biroului Siguranţei din Poliţie (Anghel) – să ia măsuri pentru a preveni lezarea populaţiei evreieşti din Iaşi. De la toţi a primit un răspuns asemănător: „Am fost asigurat că nu se va întâmpla nimic populaţiei evreieşti şi că zvonurile sunt neîntemeiate". Dar la 26 iunie, toţi membrii comitetului Comunităţii au fost chemaţi la Chirilovici, care i-a acuzat că sprijină inamicul, aruncând asupra comitetului răspunderea pentru tot ce se va întâmpla în viitor populaţiei evreieşti[1].

Unul dintre membrii comitetului, David Mitelman, şi-a amintit că la întâlnirea de la Chestură a participat şi adjunctul lui Chirilovici:

Am fost convocaţi toţi epitropii Comunităţii la Chestură... Chirilovici ne-a spus în prezenţa chestorului Leahu, ca să astâmpărăm coreligionarii noştri şi că în unul din avioanele care au bombardat laşiul în ziua de 27 iunie 1941 a fost un evreu din Iaşi. Avocatul Gherner a ripostat imediat şi a menţiont numărul evreilor care au fost ucişi în acel bombardament[MCCLXXXIV MCCLXXXV].

MCCLXXXII *Ibidem,* p. 7.

MCCLXXXIII Vezi S.C. Cristian, *Patru ani de urgie, notele unui evreu din România,* Timpul, Bucureşti, 1945, p. 28.

MCCLXXXIV Depoziţia lui losef lacob la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război din Bucureşti, 3 martie 1945, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 24, p. 52b (USHMM, microfilm 47).

MCCLXXXV Depoziţia lui David Mitelman (avocat) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 21 iulie 1945, *ibidem,* voi. 37, p. 7b (USHMM, microfilm 43).

Un alt membru al comitetului, Leon Haimovici, a înaintat a doua zi lui Chirilovici o listă nominală cu evreii atinşi de bombardament – cca 39 de morţi şi cca 150 de răniţi[MCCLXXXVI]. Fruntaşii Comunităţii au accentuat că majoritatea victimelor erau evrei şi că n-au fost bombardate deloc cartierele cu populaţie creştină – doar „n'am semnalizat noi [avioanelor sovietice] .pentru ca să fim omorâţi toţi noi"[MCCLXXXVII]. Comitetul Comunităţii a primit ordin să adune imediat de la evrei toate aparatele de fotografiat şi de filmat, binoclurile şi lanternele – de fapt, toate mijloacele care ar fi putut imortaliza crimele care urmau să fie înfăptuite sau să uşureze identificarea criminalilor. Predarea lanternelor trebuia să împiedice, chipurile, ca evreii să „semnalizeze" avioanelor sovietice. Adjunctul preşedintelui Comunităţii, Hahamu, a ieşit de la întâlnire cu senzaţia că comitetul a reuşit să convingă autorităţile de nevinovăţia evreilor: „Am plecat satisfacuţi că am putut convinge pe dl prefect de poliţie de neresponzabilitatea noastră"[MCCLXXXVIII].

Fruntaşii Comunităţii s-au apărat împotriva acuzaţiilor privind o aşa-zisă colaborare cu inamicul cu ajutorul „logicii" – de parcă ar fi fost vorba de o neînţelegere, de o informaţie neverificată, de acuzaţii false. De aici, „satisfacţia" resimţită de adjunctul preşedintelui Comunităţii în urma „succesului" de a-i convinge pe Chirilovici şi pe Leahu de corectitudinea „faptelor".

Nu toţi membrii comitetului au fost siguri că „au convins" pe chestorul Poliţiei de nevinovăţia evreilor. Israel Schleier a notat că în ciuda „dovezilor" pe care secretarul Comunităţii, avocatul Herman Gerner, le-a pregătit în scris şi le-a înaintat a doua zi după întâlnire,

> am plecat de la această convocare cu sentimentul că se pregătea o acţiune împotriva populaţiei evreieşti, acţiune despre care – după părerea mea – chestorul [Chirilovici] avea cunoştinţă încă din acel moment. Cred de asemenea că dacă chestorul ne-ar fi sugerat într'un mod oarecare ce avea să urmeze, multe vieţi ar fi fost cruţate[1].

Preşedintele Comunităţii şi adjunctul său erau şi ei îngrijoraţi de zvonurile cu privire la o vastă acţiune antievreiască, dar aveau motive să presupună că vor reuşi să prevină catastrofa, la fel cum Comunitatea reuşise să împiedice un pogrom în timpul rebeliunii legionare.

Ce l-a determinat pe Hahamu să spere că şi de data aceasta Comunitatea va reuşi să prevină un pogrom? Răspunsul rezidă în natura relaţiilor înfiripate în oraş, după februarie 1941, între şefii direcţiei Poliţiei şi Siguranţei din Iaşi şi Comunitate. După demiterea legionarilor

---

MCCLXXXVI Depoziţia lui Avram Hahamu la Curtea Marţială a Corpului 2 Armată, 28 mai 1947, *ibidem,* voi. 61, p. 208b (USHMM, microfilm 45).

MCCLXXXVII Memoriul lui Leon Haimovici înaintat Procuraturii din Iaşi, 26 martie 1945, *ibidem,* p. 65. Vezi şi depoziţia lui Leon Reicher la Curtea Marţială a Corpului 2 Armată, 21 mai 1947, voi. 50, pp. 350-356 (USHMM, microfilm 44).

MCCLXXXVIII Depoziţia lui Avram Hahamu la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război din Bucureşti, 2 martie 1945, *ibidem,* voi. 24, p. 49b (USHMM, microfilm 47).

de la putere, Comunitatea a continuat să plătească sume mari de bani ca mită şefilor Poliţiei şi Siguranţei pentru a frâna entuziasmul acestor instituţii de a lovi în evrei. Pe lista celor care au primit mită s-au aflat, printre alţii, adjunctul lui Chirilovici, Leahu, şi secretarul Chesturii, Stănculescu[MCCLXXXIX] [MCCXC]. Conform aceleiaşi surse, preşedintele Comunităţii, lacob, avea şi un asociat legionar de afaceri cu legături în cercurile autorităţilor locale, Alexandru Ventonică, ce ar fi trebuit să-l avertizeze din timp despre pregătirile pentru pogrom – dar nu a făcut-o. în plus, lacob a decis să propună mită chestorului Chirilovici, ofiţer de jandarmi, numit chestorul Poliţiei în ajunul pogromului. Cu câteva zile înainte de pogrom, lacob a convenit cu Chirilovici problema mitei într-un limbaj nebulos. Secretara Comunităţii, Clara Scheinfeld, a fost trimisă să-i predea lui Chirilovici două milioane de lei în numerar, pentru a evita o legătură directă între preşedintele Comunităţii şi chestorul Poliţiei.

De ce două milioane ? Această sumă devenise la Iaşi o sumă „acceptabilă" pentru cel care poate decide în probleme de viaţă sau de moarte. Dar ceea ce a fost bun pentru regimul legionar nu a fost valabil în primele zile ale războiului împotriva Uniunii Sovietice. lacob şi, probabil, Hahamu au presupus în mod greşit că soarta evreilor va depinde de chestorul Poliţiei, fără să înţeleagă că pe timp de război autoritatea trece în mâinile militarilor, Marelui Stat-Major şi chiar ale şefului statului. Era o situaţie nouă, pe care nu au cunoscut-o, şi de aceea au greşit:

> losef lacob m'a chemat în biroul său, mi-a predat un pachet cu două milioane de lei pe care avea însărcinare să-i dau ca şperţ col. Chirilovici. în plic se aflau 2 milioane de lei, sumă de bani ce reprezenta salariul a 10 funcţionari superiori pe un an de zile. Cu inima în dinţi m-am dus la Chestură, căci nu ştiam ce se va întâmpla, dacă va primi, sau la vederea banilor va da ordin să fiu arestată pe loc. înainte de apleca într'acolo losef lacob l-a înştiinţat pe Chirilovici că voi veni la dânsul şi am plecat.
>
> Cu inima cât un purice am urcat scările spre biroul chestorului.
> Am ajuns în faţa biroului în spatele căruia se afla cerberul atotputernic din acele timpuri. Timidă am bătut la uşă, am auzit un puternic „intră" şi, mai timidă, aproape tremurând am deschis uşa. Colonelul m-a poftit să iau loc. M-am aşezat şi mi-am declinat calitatea spundu-i că sunt secretara Comunităţii evreieşti şi am fost trimisă la dânsul de către preşedintele Comunităţii evreieşti şi că am să-i predau ceva. în acel moment am scos plicul, oferindu-i... Col. Chirilovici a luat plicul, l-a deschis, a aruncat o privire înăuntru, l-a băgat în buzunar, a clătinat din cap şi mi-a spus că totul e în regulă şi că pot comunica dlui losef lacob că totul va fi în perfectă regulă[1].

Chirilovici nu putea promite ceea ce a promis – dar la urma urmelor, mita s-a dovedit utilă (vezi *infra,* pp. 394 *sqqf.* Rezultatul imediat al mitei s-a exprimat prin ataşarea unui agent de poliţie preşedintelui Comunităţii,

MCCLXXXIX Depoziţia lui Israel Schleier la Tribunalul Poporului, fără dată (1945), *Cartea Neagră II,* nr. 37, p. 89.

MCCXC Raport întocmit de M. Braunstein, membru în comitetul Comunităţii din Iaşi, pentru dr. Filderman, despre situaţia evreilor între 29 iunie 1941 până în august 1944, fără dată (8 februarie 1945), în Ancei, *Documents,* VIII, nr. 4, p. 47 (în continuare: Al doilea raport Braunstein).

poate şi adjunctului său[MCCXCI MCCXCII]. Această escortă poliţienească a salvat viaţa lor şi a familiilor lor în zilele pogromului (vezi *infra,* pp. 395-396).

Soarta membrilor comitetului Comunităţii şi a instituţiilor sale

în zorii zilei de 29 iunie, ziua pogromului, mulţi dintre vecinii evrei ai adjunctului preşedintelui Comunităţii au năvălit în locuinţa sa şi l-au înştiinţat că noaptea au fost împuşcaţi evrei şi au început arestări masive de evrei, inclusiv copii. Când s-a apropiat de clădirea Comunităţii a auzit împuşcături şi a văzut soldaţi români şi germani scoţând din curte şi din clădire evreii care se aflau acolo[MCCXCIII]. Daniel Marcus, secretarul biroului judeţean al Federaţiei Uniunii Comunităţilor, era în clădire când au năvălit soldaţii români şi germani: i-au scos afară pe toţi funcţionarii şi membrii comitetului Comunităţii care se aflau acolo, şi evreicele care se adunaseră de la orele dimineţii, şi i-au dus în convoi la clădirea Chesturii. Pe drum, unii dintre ei au fost omorâţi în bătaie. Din cauza asasinatelor şi a loviturilor, Marcus şi-a pierdut, o vreme, capacitatea de a vorbi[MCCXCIV]. Doi membri în comitetului Comunităţii au fost ucişi, unul dintre ei în drum spre Chestură. Secretarul general al Comunităţii, Haim Gerner, „a murit cu fiul său în braţe, loviţi de ciomegile care i-au sfărâmat capul” [MCCXCV]. Contabilul Comunităţii, Froimovici, a reuşit să se închidă în una din camere, şi a acceptat să deschidă uşa când a auzit vocea secretarei Clara, care a venit la Comunitate după ce poliţiştii i-au ucis fratele – „El era mai mult mort decât viu şi era imposibil să scot o vorbă de la el” [MCCXCVI]. Clădirea Comunităţii era devastată şi pustie, iar evreii nu îndrăzneau să se apropie de ea:. „în localul Comunităţii nu mai venea nimeni de groază”, nota preşedintele Comunităţii[1]. Funcţionarii Comunităţii şi câţiva dintre membrii comitetului care au ajuns vii la Chestură au fost aranjaţi pe două rânduri, bătuţi până la sânge şi fotografiaţi împreună cu soldaţi români în uniforme de luptă şi puşti în mâini, încercuindu-i într-o poză suvenir de pe câmpul de luptă[MCCXCVII MCCXCVIII].

MCCXCI Depoziţia Clarei Scheinfeld, p. 569. Secretara a greşit data predării banilor, scriind că a predat banii după pogrom. Greşeala iese în evidenţă şi din depoziţie, deoarece a declarat că a fost conştientă de greaua răspundere când a fost trimisă cu banii, deoarece afecta „soarta a 50.000 de suflete” *(ibidem).*

MCCXCII *Ibidem.*

MCCXCIII Vezi *supra,* p. 369, nota 3.

MCCXCIV Depoziţia lui Daniel Marcus (vezi *supra,* p. 366, nota 2), p. 3.

MCCXCV Memoriul lui Hahamu.

MCCXCVI Depoziţia Clarei Scheinfeld, p. 5.

MCCXCVII Depoziţia lui losef lacob, Ierusalim, 15 ianuarie 1959, Arhiva Yad Vashem, 03-1223, p. 8.

MCCXCVIII Vezi fotografia de pe coperta celui de-al doilea volum al culegerii de documente publicate de autor. Fotografia mi-a fost înmânată de către un turist german care a vizitat

Printre cei ucişi s-au numărat membri ai comitetului Comunităţii şi câţiva dintre intelectualii de seamă: preşedintele organizaţiei sioniste „Mizrahi”, Haim Ghelber, înţelept versat în legea şi literatura rabinică şi cercetător al Talmudului, a murit asfixiat în „trenul morţii” spre Podu Iloaiei şi a fost înmormântat separat când tinerii evrei folosiţi ca gropari i-au identificat cadavrul; inginerul Gheţl Buchmann, şeful secţiei culturale a Comunităţii şi adjunctul preşedintelui organizaţiei sioniste a oraşului, a fost adus la Chestură împreună cu fiul mic, murind amândoi în trenul spre Călăraşi; Carol Drimmer, membru în comitet, a murit în acelaşi „tren al morţii” ; medicul militar căpitanul dr. Avram Rosen a fost bătut cu sălbăticie deşi purta uniformă militară, a fost urcat în „trenul morţii” spre Podu Iloaiei cu capul spart de lovituri şi a murit pe drum; cantorul Benţin Abramovici, cel mai bun cantor (oficiantul serviciului) religios din oraş, a reuşit să bolborosească, înainte de a-şi da sufletul în „trenul morţii”, „El male rahamim” (rugăciune în amintirea morţilor pe care a rostit-o el însuşi în amintirea sa); Lonciu Rosenblum, directorul general al ziarului sionist *Tribuna Evreească,* a murit în urma unei lovituri în cap la intrarea în Chestură; dr. Focşănenau, directorul unui laborator din oraş, a murit în „trenul morţii” împreună cu unicul său fiu. Este, cum am menţionat, o listă parţială a fruntaşilor Comunităţii şi intelectualilor ucişi în pogrom[MCCXCIX].

Sediul Comunităţii evreieşti, care se afla într-o frumoasă clădire din oraş, în apropiere de Teatrul Naţional, a fost devastat de soldaţii ambelor armate, care au jefuit orice obiect de valoare şi au distrus restul. Arhiva Comunităţii a fost distrusă în întregime[MCCC]. După pogrom, birourile au fost mutate pe o stradă lăturalnică, stabilindu-se în camerele azilului de bătrâni. Năpustirea asupra sinagogilor din Iaşi amintea de atacul legionarilor asupra sinagogilor din Bucureşti, în ianuarie 1941 – au fost distruse, devastate, jefuite, pângărite mai ales de locuitori români care cunoşteau locul, însoţiţi de soldaţi români aflaţi acolo întâmplător. Din câte se ştie, nu s-a dat nici un ordin de a devasta sinagogi, dar nici nu era necesar – faptul devenise obişnuit ca urmare a zeci de ani de propagandă antisemită a lui Cuza şi Codreanu. Şi cimitirul evreiesc a fost pângărit – pietre funerare au fost distruse, iar Comunitatea a fost nevoită să investească mulţi bani pentru refacerea lui.

Yad Vashem.

MCCXCIX Itzhak Rubin, *Aşa a fost masacrul de la Iaşi,* Tel Aviv, 1965, pp. 23-27.

MCCC Scurtă prezentare a activităţii contenciosului Comunităţii din Iaşi de către avocatul Leon Reicher (anexate la^Memoriul lui Hahamu) (vezi *supra,* p. 367, nota 3), p. 46.

După pogrom

Din punctul de vedere al continuării existenţei evreieşti, situaţia era catastrofală. „Majoritatea întreţinătorilor şi cei mai buni [dintre ei] au fost masacraţi sau azvârliţi morţi după ce au fost asfixiaţi sau deshidrataţi în călătoria de la Iaşi la Călăraşi-Ialomiţa", a rezumat situaţia Hahamu:

> Acei ce au rămas [în viaţă] în Iaşi, erau ascunşi, prăvăliile lor cu obloanele trase, iar aparatul de încasarea contribuţiilor Comunităţii, complectamente dezorganizat prin dispariţia, în aceleaşi condiţii a funcţionarilor însărcinaţi cu perceperea contribuţiilor.
> Mii de văduve şi orfani trebuiau ajutaţi, căci mureau de foame.
> Câţiva fruntaşi, conducători ai Comunităţii au umblat pe la acei ce-i ştiau ascunşi în case şi au putut colecta sumele necesare pentru împărţirea primelor ajutoare văduvelor de dată recentă, precum şi vechilor noştri pensionari şi pensionare.
> Pentru o justă repartiţie a ajutoarelor şi pentru cunoaşterea situaţiunii fiecăruia la faţa locului, am alcătuit echipe de funcţionari şi epitropi cari s'au deplasat la domiciliile celor ce au cerut ajutoare. O dată cu primele ajutoare a împărţit populaţiunei sărace, alimente şi îmbrăcăminte[1].

O primă investigaţie a stabilit că numărul celor săraci era de 22.000 (dintr-un total de cca 33.000 de evrei), dintre care 20.000 aveau nevoie să primească zilnic un prânz[MCCCI MCCCII].

„Numărul mare de pauperi ne-a îngrozit", sublinia Hahamu. Zilnic, „la ora prânzului am împărţit 14.000 de porţii de hrană", a adăugat el. în pofida nenorocirii, nu toţi erau dispuşi să recunoască imediat că au devenit cerşetori. „Săracilor din familiile onorabile", cum le-a definit Hahamu, cei care cu o zi înainte de pogrom erau consideraţi bogaţi sau înstăriţi, le-a venit greu să recunoască imediat schimbarea care intervenise în viaţa lor – că nu vor putea trăi fără asistenţă: „Printre cei ajutaţi am avut numeroase familii care nu puteau sta la rând [cu ceilalţi] sau să ceară iară [să simtă] oarecare jenă, ajutoare. Săracii din familiile onorabile... care datorită nenorocirilor numeroase, abătute asupra noastră a celor din Iaşi, în special, au trebuit ajutaţi în mod discret"[MCCCIII].

Semnul de recunoaştere al evreilor din Iaşi a devenit mersul zilnic, cu încetineală, al mulţimii care se aduna timp de peste o oră la cele trei cantine ale Comunităţii, în aşteptarea prânzului. Bocetele şi agitaţia femeilor, relatările (în aşteptarea la coadă) despre masacrele din cartiere – toate erau povestite în timp ce poliţişti din oraş supravegheau mulţimea, fiind, ca de obicei, prezenţi oriunde era o „adunare" evreiască pentru a ţine sub observaţie o populaţie „ostilă" în stare „să atace" armata – uneori, aceiaşi poliţişti care-i scoseseră din casele lor pe soţii femeilor care aşteptau la coadă, i-au bătut, i-au jefuit şi i-au ucis. Şi întrucât nu era posibil ca toţi să primească în acelaşi timp prânzul, această „ocupaţie" a devenit o problemă care dura ore şi care stabilea orarul tuturor evreilor din familii „ne-onorabile".

MCCCI Memoriul lui Hahamu, p. 21.
MCCCII *Ibidem,* p. 24; mărturia lui losef lacob (vezi *supra,* p. 372, nota 1), p. 10.
MCCCIII Memoriul lui Hahamu, p. 39.

La 2 iulie, ziua în care generalul Cârlăonţ a fost numit comandantul militar al oraşului, douăzeci de notabili evrei care rămăseseră în viaţă – printre care cei patru rabini ai oraşului – au fost convocaţi la sediul Chesturii şi au fost declaraţi ostateci. Noul chestor al Poliţiei, colonelul Pop, a declarat că răspund cu viaţa lor „că nici un evreu nu se va mai atinge de armata germană sau română, în schimb îşi dă cuvântul că nu ni se va întâmpla nimic, dacă evreii vor fi liniştiţi”. Ostatecii au fost reţinuţi două zile la Chestură, unde au văzut încă „mici mormane de încălţăminte şi haine de la cei ucişi”, după care au fost transferaţi la sediul Regimentului 13 Infanterie din oraş. Şi acolo ofiţeri ai regimentului au cerut notabililor evrei „să fim cuminţi”, ca şi cum ar fi plănuit vreo acţiune militară, anunţându-i că generalul Antonescu în persoană va vizita locul pentru a vedea primii prizonieri sovietici aduşi în oraş. După circa două săptămâni, membrii comitetului au fost eliberaţi şi schimbaţi cu alţi ostateci, care au fost deţinuţi în diferite imobile ale unor instituţii evreieşti, oficializându-se astfel chestiunea ostaticilor pentru o lungă perioadă de timp, pentru a asigura că evreii din Iaşi „nu se vor atinge” de armata română[1], O dată cu sosirea în oraş a unui convoi de 850 de evrei din Bălţi, Basarabia, şi pe fondul arestării unor membri din comitetul Comunităţii care au supravieţuit pogromului şi a rabinilor, în rândurile femeilor evreice s-a răspândit o panică îngrozitoare, la gândul că urmează să fie executate împreună cu copiii lor. Chirilovici a raportat despre asta într-o telegramă către Direcţia Generală a Poliţiei din Bucureşti, Evreii sunt convinşi, scria Chirilovici, „că în curând vor fi luate de acasă şi copiii şi femeile de evrei pentru a fi împuşcaţi de către autorităţile militare sau pentru a fi internaţi”[MCCCIV MCCCV]. Convoiul de evrei din Bălţi a fost adus la Iaşi dintr-o „eroare” administrativă, în loc să fie trimişi spre răsărit, peste Nistru, Aceşti evrei, care fuseseră deportaţi pe jos din oraşul lor, au venit escortaţi de soldaţi înarmaţi de luptă – au sosit aproape goi, înfometaţi şi bolnavi. De la ei, evreii din Iaşi au aflat (cei care erau capabili să înţeleagă ceea ce li se spunea) că nenorocirea lor este mai mică în comparaţie cu ce se întâmpla, chiar în acele zile, pe teritoriul Basarabiei – acolo sunt ucişi toţi evreii. însă ştirea nu-i putea consola pe evreii din Iaşi, ci îi înfricoşa şi mai mult – de unde spaima îngrozitoare care i-a cuprins

MCCCIV Depoziţia lui Avram Hahamu la Curtea Marţială (vezi *supra,* p. 369, nota 3), p. 209. La Iaşi au fost cinci rabini. Şef-rabinul oraşului, losef Şafran, a fost împuşcat în dimineaţa zilei pogromului de către un soldat român în timp ce mergea la rugăciune – a fost rănit la un picior şi a fost internat la spitalul evreiesc. Vezi tabelul nominal al membrilor comitetului Comunităţii care au rămas în viaţă şi alţii care au fost cooptaţi, conform raportului înaintat de chestorul Poliţiei din Iaşi Direcţiei Generale a Poliţiei din Bucureşti, 16 decembrie 1941, Arhiva Ministerului de Interne, Fond Documentar, Dosar 7635, voi. 2, pp. 136-136b.

MCCCV Telegramă a chestorului Chirilovici şi a şefului Biroului Siguranţei, Filimon, către Direcţia Generală a Poliţiei din Bucureşti, 8 iulie 1941 (copie), Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 59, p. 51 (USHMM, microfilm 44). Chirilovici semna încă cu titlul de „chestor”, deşi fusese înlocuit la începutul lui iulie de Nicolau Pop. Toate documentele din această colecţie sunt copii ale documentelor de la Chestura din Iaşi. Originalul nu a fost găsit şi a fost distrus, probabil, deoarece stabilea că Armata română intenţiona să lichideze femeile şi copiii.

pe toţi, că Armata română îşi va duce misiunea la bun sfârşit.

în ciuda doliului în care se afla Comunitatea, fruntaşii ei au încercat să salveze câţiva evrei din convoi, obţinând (contra unei mite) să interneze la spitalul evreiesc 17 dintre ei (care erau grav răniţi la picioare). Convoiul evreilor din Bălţi a continuat spre Giurgiu, în sudul României, iar de acolo, la 15 august 1941, au fost deportaţi în Transnistria, unde au dispărut cu toţii. Comunitatea a obţinut – din nou contra mită – acte care dovedeau că cei 17 evrei spitalizaţi sunt locuitori ai Iaşiului: „Aceştia sunt în viaţă astăzi, pe când ceilalţi sunt de mult trecuţi în lumea celor drepţi”[MCCCVI].

La 4 iulie 1941, evreii din Iaşi au primit o nouă lovitură: printr-o ordonanţă specială, Generalul Cârlăonţ le-a interzis evreilor „să locuiască sau să circule” în anumite cartiere din centrul şi nordul oraşului. Evreii din aceste zone au primit ordin să evacueze locuinţele în termen de trei zile – „Casele vor rămâne mobilate aşa cum se găsesc pentru a putea fi folosite de autorităţile militare”. Li s-a permis să ia cu ei doar obiecte personale, haine şi obiecte de valoare, primind dispoziţia să predea cheile militarilor români şi germani care vor veni să ia în primire locuinţele. Oricine va fi găsit după această dată va fi considerat spion şi este pasibil cu condamnarea la moarte, se specifica în ordonanţă.

Aceeaşi ordonanţă îi obliga pe evreii din Iaşi să poarte semnul distinctiv galben – „o stea cu şase colţuri, 2 triunghiuri suprapuse din stofă sau pânză de culoare galbenă de dimensiunile 7 cm în diametru”[1]. Mii de evrei care au primit dispoziţia să-şi părăsească locuinţele s-au mutat în cartierele evreieşti din sudul oraşului, la rude, în sinagogi şi în imobile ale instituţiilor evreieşti care nu fuseseră confiscate. O parte dintre ei s-au stabilit în cele din urmă în locuinţele părăsite ale celor ucişi sau în locuinţe rămase nefolosite din cauza descompunerii unor familii. Circulaţia evreilor pe străzile oraşului a fost limitată la anumite locuri şi la anumite ore. Steaua galbenă, care a fost purtată la Iaşi aproximativ patru luni, a provocat un nou val de persecuţii. Zilnic, agenţi de poliţie arestau evrei, inclusiv copii de trei-patru ani, pentru că nu purtau steaua galbenă sau pentru că nu avea dimensiunile stabilite.

Presa locală a continuat să incite la ură împotriva evreilor, s-a entuziasmat de introducerea semnului distinctiv, i-a chemat pe români să fie vigilenţi faţă de orice încercare a evreilor de a se eschiva de la purtarea semnului, a cerut să se pună în aplicare cu rigurozitate ordonanţa care le interzicea evreilor să facă cumpărături în pieţe înainte de ora 12, a folosit expresii peiorative, de dispreţ şi ridiculizare cu privire la evrei – de parcă n-ar fi avut loc niciodată un pogrom, ca şi cum mai rămăsese o socoteală de rezolvat cu evreii, care va fi lichidată într-una din zile.

La 16 august 1941, prefectul Captaru a publicat interpretarea sa la

---

MCCCVI Memoriul lui Hahamu, p. 15. Filderman, care a urmărit soarta evreilor din România, a notat că 814 evrei din Bălţi, care au fost transferaţi la Giurgiu, au fost deportaţi în Transnistria. Vezi tabelul statistic, fără dată (1944), în Ancel, *Documents,* VIII, nr. 137, p. 15b.

Regulamentul Statutului Militar al evreilor {*Monitorul Oficial* nr. 164 din 14 iulie 1941), un decret privind obligaţia evreilor din oraş cu vârste cuprinse între 16 şi 50 de ani de a presta muncă de folos obştesc. Toate instituţiile şi organizaţiile militare şi civile din Iaşi au fost invitate să depună cereri pentru a primi sclavi evrei fără plată[MCCCVII MCCCVIII]. Acest ordin, care s-a întemeiat pe o lege generală cu privire la statutul militar al evreilor, a avut implicaţii grave asupra văduvelor şi orfanilor, deoarece peste 7.000 de evrei „nu s-au prezentat" la muncă – erau morţi, dar „fără acte" corespunzătoare care să confirme că au fost ucişi (vezi *infra,* p. 393). Cei care nu s-au prezentat „de bună voie [la muncă]... au fost ridicaţi în timpul nopţii de la domiciliile lor"[MCCCIX], a notat unul din conducerea Comunităţii. Dar dacă morţii nu s-au putut prezenta, pentru asta au plătit femeile şi copiii care au supravieţuit. Anul Nou ebraic 5702, respectiv 1941/1942, şi „Ziua Iertării" (lom Kipur) au fost sărbătorite la Iaşi, în septembrie 1941, într-o atmosferă de catastrofa personală, comunitară şi naţională. Autorităţile au permis oficierea rugăciunilor doar la sinagoga azilului de bătrâni. Birourile Comunităţii, care fuseseră transferate la azil, au servit drept sinagogă suplimentară fără aprobare[MCCCX]. Unul dintre membrii comitetului Comunităţii a lăsat o descriere fidelă a serviciului religios de Anul Nou:

> în locul enoriaşilor, majoritatea morţi, iar altă mare parte deportaţi... o mână de oameni s'au adunat să-şi facă rugăciunile anuale... Deşi sunt ateu, totuşi am ţinut să particip la aceste manifestaţiuni religioase, mai mult din spirit de asociere la revolta coreligionarilor mei, împotriva suferinţelor îndurate... Evreii purtau încă semnul lui David la piept[MCCCXI].

Lista morţilor

Cea mai grea problemă a funcţionarilor Comunităţii care au rămas în viaţă a constituit-o confruntarea cu rudele familiilor celor ucişi, majoritatea femei şi copii care voiau să afle de la ei care a fost soarta rudelor lor – a celor ale căror cadavre nu le-au găsit pe străzi. Trebuia întocmită o listă nominală a celor ucişi pentru a şti cine trăieşte şi cine a murit, deschizându-se de fapt o întrecere între autorităţi (în special agenţi ai Siguranţei) şi Comunitate, agenţii făcând tot ce s-a putut pentru a împiedica acţiunea Comunităţii de a pregăti un tabel adus la zi al victimelor. Chiar în ziua pogromului, la clădirea Comunităţii au fost aduse buletine de identitate ale unor evrei ucişi – de către poliţiştii care ştiau că

MCCCVII Ordonanţa nr. 7 a comandantului militar al oraşului Iaşi, generalul Cârlăonţ, *Moldova,* 04.08.1941 (copie în Ancel, *Documents,* II, nr. 209, p. 505).

MCCCVIII Dispoziţiile prefectului Captaru privind obligaţia muncii, pentru interesul general al evreilor, *Moldova,* 06.08.1941 (copie în Ancel, *Documents,* II, nr. 310, p. 506).

MCCCIX Al doilea raport Braunstein, p. 44.

MCCCX Depoziţia lui Oscar Marcovici, membru în comitetul Comunităţii în perioada 1945-1947, Haifa, 16 ianuarie 1954, Arhiva Yad Vashem, 03-1426, p. 4.

MCCCXI Al doilea raport Braunstein, p. 49.

vor fi răsplătiţi pentru asta. „Pe masă erau sute de buletine de identitate pătate cu sângele celor ucişi şi îngropaţi în cimitirul din Păcurari", a descris secretara Comunităţii momentul când a intrat în una dintre camerele Comunităţii în ziua pogromului. Dar aceste buletine de identitate erau doar o picătură într-o mare şi nu puteau servi drept bază pentru întocmirea unei liste complete a morţilor:

> Luni, 30 iunie, din zori au început să se adune la poarta Comunităţii femei cu sutele şi cu miile, ca să afle vreo veste de la dragii luaţi de acasă. Era un spectacol înfiorător să vezi mame şi copii, strigând şi implorând să afle o veste.
> Am eşit afară şi am promis că vom publica listele celor morţi, dar mai înainte de a face ceva, au apărut agenţi ai Siguranţei care mi-au pus în vedere că dacă îndrăznim să publicăm vreo listă ne împuşcă pe toţi. Pe masă erau pregătite listele, ei le-au observat şi le-au ridicat imediat. Am reuşit să sustrag o singură copie pe care am ascuns-o în ciorap.
> Văzând astfel situaţia, am eşit afară la mulţimea disperată care aştepta o vorbă de încurajare din partea noastră, portarul Comunităţii Apoteker mi-a instalat o masă pe care m'am urcat. Adresându-mă mulţimii le-am comunicat că nu avem încă lista exactă, şi că rog ca mulţimea să se împrăştie în linişte, *spre a evita alte nenorociri inutile*[1].

Prima listă, confiscată de agenţii Siguranţei, cuprindea doar câteva sute de nume, însă în continuare Siguranţa a făcut tot ce i-a stat în putinţă – recurgând la ameninţări, arestări şi torturi – pentru a împiedica eforturile Comunităţii de a aduna numele tuturor victimelor. Acest subiect a devenit o obsesie pentru Siguranţa din Iaşi. La o săptămână după pogrom a fost numit un director nou, comisarul Ghinău, la serviciul Biroului de Populaţie din cadrul Poliţiei. Biroul a fost însărcinat cu eliberarea şi schimbarea tuturor buletinelor de identitate ale evreilor din Iaşi – de fapt, cu executarea unui recensământ secret privind dimensiunile pogromului. Comunitatea a înţeles că intenţia autorităţilor era de a face

> o verificare a întregii populaţii [evreieşti] obţinerea noului buletin de identitate devenind o cursă cu obstacole care putea fi trecută numai cu ajutorul mitei. Comunitatea a fost nevoită să plătească o leafă lunară ridicată acestui comisar, locţiitorului său şi celor care l-au urmat „pentru a facilita obţinerea buletinelor"[MCCCXII MCCCXIII].

Dar problema buletinelor de identitate îi privea pe evreii în viaţă. Morţii au fost „menţinuţi" mult timp în viaţă pentru a putea stoarce bani şi.bunuri de la rudele acestora (vezi *infra).* Numărul celor care s-au adresat Comunităţii pentru a obţine informaţii despre rudele dispărute a crescut în zilele şi săptămânile de după pogrom, în ciuda eforturilor Poliţiei de a împiedica adunări de evrei şi în ciuda incapacităţii funcţionarilor Comunităţii de a comunica vreo informaţie despre soarta bărbaţilor. Pentru a înţelege dimensiunile problemei, trebuie amintit că,

---

MCCCXII Depoziţia Clarei Scheinfeld, p. 569 (sublinierea îmi aparţine).
MCCCXIII *Ibidem,* p. 571.

la un moment dat, la Chestură şi pe străzile din jurul ei se aflau cca 20.000 de evrei şi că în cele două „trenuri ale morţii" au fost evacuaţi cca 8.000 de evrei. Miile de femei şi copii îndoliaţi care veneau la birourile Comunităţii – sau, după cum a remarcat unul dintre membrii comitetului Comunităţii, Daniel Marcus, cei „care au supravieţuit şi au îndrăznit să iasă pe stradă" – au trezit în rândurile românilor care i-au văzut o reacţie de decepţie: „Au rămas totuşi destui evrei"[1].

Fiecare evreu s-a agăţat de slaba speranţă că persoana îndrăgită se află în viaţă, deoarece nu s-a găsit vreo dovadă că a fost îngropată undeva. Psihoza zvonurilor s-a împrăştiat cu repeziciune – din când în când se răspândea o ştire despre cutare sau cutare care văzuse pe unul sau pe altul, fie în curtea Chesturii sau în drum spre gară, sau la Târgul Frumos ori la Podu Iloaiei – şi funcţionarii Comunităţii nu puteau verifica zvonurile şi nu îndrăzneau să spună adevărul chiar dacă-l ştiau. Comunitatea a trimis delegaţi români la Podu Iloaiei şi la Călăraşi pentru a cerceta câţi evrei au ajuns acolo şi, pe cât posibil, să adune nume.

> Veştile sosite fie prin intermediul organizaţiilor [evreieşti] din Capitală, fie prin delegaţii creştini plătiţi bine şi care s'au transportat la lagărele Podu Iloaiei şi Călăraşi-Ialomiţa, erau triste. Vedeai cum vin zilnic persoane – mame, soţii, copii, părinţi implorând pe conducătorii Comunităţii să le dea veşti de la ai lor şi dispăruţi,

a notat unul dintre membrii comitetului. Ţinerea la zi a listelor de morţi s-a făcut zilnic, dar în secret. De îndată ce numele supravieţuitorilor au devenit cunoscute, au fost comunicate celor care se interesau – şi se subînţelegea că ceilalţi au fost ucişi. în unele cazuri, evrei despre care familiile ştiau că trăiesc nu mai erau în viaţă, deoarece muriseră în lagăre, de boli sau de slăbiciune[MCCCXIV MCCCXV].

Comunitatea nu putea emite familiilor îndoliate certificate de deces pentru rudele ucise pentru a pune capăt legăturii administrative dintre ei. Aceasta era prerogativa autorităţilor – şi cât timp autorităţile refuzau să-şi asume răspunderea pentru deces, morţii au rămas legaţi de cei vii, cu grele implicaţii juridice şi fiscale.

în atmosfera de doliu care s-a instaurat în Comunitate a ieşit în evidenţă comportarea unei românce, farmacista Lupu, al cărei soţ evreu fusese ucis în timpul pogromului. Deşi era creştină, obişnuia să vină la Comunitate pentru a împărţi bani la săraci, vizita cimitirul evreiesc, depunea flori la gropile comune, aprindea lumânări, împărţea bani celor pe care îi găsea acolo – datini creştineşti adoptate de fapt şi de către evrei. Ajurat că „până la sfârşitul vieţii ei va urmări pedepsirea criminalilor populaţiei evreieşti"[MCCCXVI].

MCCCXIV Depoziţia lui Daniel Marcus (vezi *supra,* p. 366, nota 2), p. 4.
MCCCXV Al doilea raport Braunstein, p. 46.
MCCCXVI *Ibidem,* p. 47.

Orfanii pogromului

Orfelinatul Comunităţii s-a deschis din nou după ce au fost adunaţi orfanii ce se împrăştiaseră peste tot. O parte au fost ucişi, iar alţii şi-au găsit refugiu (majoritatea temporar) la familii evreieşti. Imobilul orfelinatului a fost jefuit şi devastat, ca toate clădirile comunitare evreieşti, şi a fost necesar să fie cazaţi în alt loc. Orfanilor mai vechi li s-au adăugat alţii noi, cărora nu le mai rămăsese nici o rudă care să-i întreţină. Orfelinatul avea peste o mie de copii[1].

La Iaşi s-a desfăşurat un proces necunoscut evreilor din Regat (care nu au fost deportaţi în timpul regimului antonescian): crearea unor cadre familiare ad-hoc sau noi. Sute de familii au dispărut, copiii au fost luaţi de rudele rămase în viaţă, s-au creat familii noi, uneori ciudate, în care un părinte a adunat în jurul său rude – majoritatea copii orfani rămaşi de la fraţi sau surori; sau „părinţi" – mamă şi tată diferiţi – rămaşi în viaţă din familiile lor anterioare, în majoritatea cazurilor şi ei rude, care s-au strâns laolaltă (şi uneori chiar s-au căsătorit) pentru a putea creşte copiii rămaşi în viaţă, copii care uneori nici nu erau ai lor; bunici care de nevoie au devenit părinţi ai nepoţilor, după ce fiii lor – părinţii copiilor – au fost ucişi; fete necăsătorite pe care povara creşterii fraţilor mai mici (sau copii ai fraţilor căsătoriţi care au fost ucişi) a căzut deodată asupra lor, îmbătrânindu-le înainte de vreme. Majoritatea fetelor evreice din Iaşi au avut puţine şanse să se mărite în anii următori, deoarece numărul tinerilor de vârstă corespunzătoare a scăzut în mod brusc. O parte dintre ele s-au măritat în cele din urmă cu bărbaţi mult mai în vârstă, iar cele care n-au reuşit să se elibereze de doliul care a căzut asupră-le şi le-a zdruncinat sufletul au rămas celibatare. Numeroase case şi apartamente din cartierele sărace au rămas goale. Nu era cine să le renoveze după devastare şi nici măcar să repare geamurile sparte de la ferestre. Nu era cine să locuiască în ele după ce numărul familiilor s-a micşorat. Românii, chiar cei mai săraci, nu erau dispuşi să locuiască în ele, deoarece evreii săraci din Iaşi erau, în general, mai săraci decât vecinii lor români săraci.

în mai 1942, laşiul a fost vizitat de un delegat al Centralei Evreilor[MCCCXVII MCCCXVIII], Cristian Solomon, el însuşi origifiar din Iaşi; el a lăsat o descriere sumbră a situaţiei Comunităţii, şi îndeosebi a orfanilor. Autorităţile au confiscat spitalul evreiesc, vechi de 250 de ani, iar bolnavii au fost transferaţi în camere închiriate. Spitalul de copii Ghelerter a devenit şi orfelinat, servind drept adăpost pentru orfani în vârstă de 2-5 ani:

Unuia i-a murit mama şi 3 frăţiori degeraţi astă-iarnă din lipsă de lemne. Altuia, i-au

---

MCCCXVII Depoziţia lui losef lacob (vezi *supra,* p. 372, nota 1), p. 10.

MCCCXVIII La 17 decembrie 1941 s-a dizolvat Federaţia Uniunilor de Comunităţi, iar Filderman a fost demis din funcţie; la începutul lui februarie 1942 s-a creat Centrala Evreilor, conform cererii Legaţiei germane din România.

dispărut părinţii. [Aici se află] o femeie bolnavă, de bună condiţie socială, siluită de 6 soldaţi, vindecată la spital de boli venerice şi acum raclată, după siluire.

Cristian a descris situaţia în şcoli:

Copii trişti. Feţe livide. Majoritatea rău îmbrăcată şi desculţă. Mulţi orfani, aduşi de mamele lor la şcoală după ce au trecut întâi prin sinagogă, pentru *Kadish* [rugăciune pentru morţi – *n.m.],* după un tată ucis sau dispărut în „Duminica ceia"[1].
Profesorii şi profesoarele cu lefuri ruşinos de mici, neîmbrăcaţi [cum se cuvine] şi nehrăniţi... Cantinele nu mai funcţionează. Nu sunt bani, nu sunt alimente.

14.000 de săraci primesc un ajutor de 60-75 de lei pe săptămână de familie. Copiii din orfelinatul deschis pe lângă spitalul Ghelerter sunt „slabi, trişti, fără mâncare şi fără copilărie. Mulţi au pe cap bube şi chelbe". Iar 1.500 de evacuaţi din Podu Iloaiei completează tabloul: „Adăpostiţi în majoritate în sinagogi, trăiesc într'o promiscuitate nebănuită. 25-30 într-o cameră mare. Fără ocupaţie, fără existenţă, fără un ban". Situaţia a mii de văduve este deosebit de grea, scrie Cristian, deoarece încă nu s-au împăcat cu pierderea suferită: „Mii de văduve se hrănesc cu o iluzie tragică: bărbaţii lor se vor mai întoarce. Sunt, cu siguranţă [aşa cred], în lagăre nemţeşti secrete"[MCCCXIX MCCCXX].

învierea morţilor

„Numai cine a fost la Iaşi, mult timp după masacrul din iunie 1941, şi-a putut da seama de ura ce mocnea în sufletele populaţiei creştine contra nevinovatei populaţii evreieşti."[MCCCXXI]

Aşa deschide adjunctul preşedintelui Comunităţii capitolul despre istoria Comunităţii după pogrom; de fapt, o lungă mărturie pe care a pregătit-o vreme îndelungată – un fel de memorii pregătite cu participarea şefilor de secţii şi de servicii ale Comunităţii, fiecare în domeniul său.

Ura populaţiei creştine ce s'a consumat prin vărsările de sânge nevinovat din vara anului 1941, a continuat să se reverse mai departe, sub forme diferite, în special sub cea administrativă, poliţienească şi fiscală.

„Agenţii fiscali" care participaseră la pogrom şi îi îndrumaseră ei înşişi pe poliţiştii şi soldaţii români şi germani la identificarea caselor evreieşti, în special a celor bogaţi şi înstăriţi, „pentru omorârea şi jefuirea lor", şi-

---

MCCCXIX Trebuie notat faptul că la Iaşi, rabinii au aprobat ca fetele să rostească rugăciunea de *Kadish* după părinţi, în cazurile în care nu rămăsese nici o rudă de gen masculin care să o rostească.

MCCCXX Raportul lui Cristian despre vizita la Iaşi, în zilele de 7-13 mai 1942 (vezi *supra,* p. 368, nota 4), pp. 117-119.

MCCCXXI Memoriul lui Hahamu, p. 22.

au completat misiunea cu „urmăririle fiscale, aplicate cu sălbăticie evreilor”.

Noua campanie de teroare dusă împotriva evreilor din Iaşi de „călăi fiscali” s-a bazat pe un argument formal, specific evreilor din Iaşi. Atât timp cât nu putea fi prezentat actul de deces al celui ucis în pogrom, văduva sau părinţii puteau fi obligaţi să plătească impozitele, taxele şi amenzile impuse decedatului:

> Nici un fel de act nu era suficient pentru a dovedi decesul prin asfixiere sau împuşcare a aceluia [a evreului] urmărit pentru taxele militare sau alte impozite personale. Singura dovadă era actul de deces eliberat de Primăria respectivă[MCCCXXII].

De aceea la Iaşi s-a petrecut o „minune” : mii de morţi au fost menţinuţi în viaţă timp de un an (şi chiar mai mult) pentru a-şi plăti impozitele – o „înviere a morţilor” în adevăratul sens al cuvântului. Familiile îndoliate au fost obligate să plătească impozitul pe venit (dacă decedatul a avut o ocupaţie sau o afacere), împrumutul de război, taxele la Primărie şi în special taxele militare, impuse exclusiv evreilor în conformitate cu Decretul-lege nr. 132 din 21 ianuarie 1941, care a transformat recrutarea obligatorie şi serviciul militar în obligaţii fiscale şi muncă obligatorie. Taxa a fost impusă nu numai evreului tânăr sau matur, ci şi pe veniturile părinţilor (dacă era celibatar), ale soţiei (dacă era căsătorit). Şi a fost majorată cu 50% pe timp de război. La acestea trebuie adăugate contribuţiile speciale, cum ar fi predarea de haine, echiparea spitalelor militare, prezentarea la muncă în folos obştesc ş.a. Ce se putea lua de la săracii Iaşiului?

> Aceşti agenţi [fiscali] umblau în cartierele evreieşti, prin acele case unde nu erau decât văduve şi orfani, scoteau de sub capul acestor nenorociţi pernele şi desbrăcau [de haine] şi băteau până la sânge, iar lucrurile luau direcţii necunoscute.
>
> Perceptorii acestor ştafete ale morţii vârau groaza în populaţia evreiască.
>
> N’aveai cui să te plângi şi nimeni nu asculta pe „jidanii care au tras în armată” ; nu era milă pentru ei. Aceşti zbiri, care scoteau pernele, lăsând goi şi desculţi, văduvele şi orfanii, urmăreau plata taxelor militare pentru acei cari au fost omorâţi.
>
> Până unde a mers teroarea: după ce ţi-a omorât tatăl, soţul, copiii sau fraţii, veneau hienele fiscale şi trăgeau din avutul sărăcăcios ce a mai rămas, în casele triste ale evreilor[1].

Printre perceptori s-au evidenţiat cei care s-au specializat într-un anumit domeniu de încasare alternativă. Şeful circumscripţiei V fiscale, Cuteanu, se specializase în încasarea „impozitului la echivalent” în sinagogi, în special în zile de sărbătoare, ceea ce însemna confiscarea obiectelor de cult şi a hainelor de la enoriaşii pe care-i „prindeau” în sinagogi. Sechestra dulapuri cu suluri sfinte şi ştia să calculeze contravaloarea impozitului pe sulurile sfinte ; confisca paltoanele credincioşilor care erau atârnate la intrare „sau îi desbrăca în timpul rugăciunilor de talesimi [şal de rugăciune]”. Alţi patru perceptori se specializaseră în alte domenii de percepere alternativă.

MCCCXXII *Ibidem,* p. 23.

Comunitatea a înaintat un memoriu special şefului administraţiei financiare, Mardare, cerând să păsuiască încasarea taxelor militare de la supravieţuitorii găsiţi în lagărele de la Călăraşi şi Podu Iloaiei şi să înceteze urmărirea celor care au murit. „Vi s-a făcut puţin, aţi mai rămas destui”, a fost răspunsul lui[MCCCXXIII MCCCXXIV]. Era imposibil, a notat preşedintele Comunităţii, să se înainteze perceptorilor acte de deces obişnuite : „Nu era posibil să se obţină în acele zile orice act pentru cei care au fost împuşcaţi pe străzi, în case sau în curtea Chesturii, sau care au fost azvârliţi [morţi] din trenuri”. Singura cale de recunoaştere a mortului ca decedat se afla în paragrafele legii actelor de stare civilă. Pentru a obţine o decizie care să ordone Primăriei să emită un act de deces pe baza locului unde a fost – sau se presupune că a fost – înmormântat un evreu în zilele pogromului, trebuia urmată o procedură complicată şi epuizantă. Trebuiau prezentaţi martori care văzuseră mortul, trebuia să aduci funcţionari ai serviciului biroului de populaţie la locul decesului sau al mormântului presupus, să ceri şi să obţii o investigaţie de către circumscripţia de poliţie, să plăteşti timbre şi taxele cerute, precum şi „cheltuielile curate şi necurate” (cum a definit Hahamu şperţul şi impozitele)[MCCCXXV], pentru ca formalităţile să fie completate şi să fie prezentate unui judecător care să emită o sentinţă că mortul nu este în viaţă. Cine dintre cei peste 20.000 de evrei care primeau o supă zilnică de la Comunitate îşi putea permite să se angajeze într-o asemenea procedură, la încheierea căreia să se despartă definitiv, juridic şi fiscal, de decedat? Trebuie să adăugăm că printre aceşti evrei (îndeosebi femeile) se aflau şi analfabeţi.

Comunitatea şi-a asumat această răspundere, iar în acest scop a înfiinţat un serviciu de contencios care a stat la dispoziţia săracilor. Dar şi atunci când se obţinea în sfârşit actul de deces, despărţirea de mort şi de datoriile acestuia nu se realiza în mod automat. Trebuia începută o nouă procedură, o nouă campanie birocratică pentru reducerea taxelor militare prin Administraţia financiară.

Sarcinile biroului de avocaţi ai Comunităţii au fost mult mâi mari decât reconstituirea decesului a mii de evrei pentru a obţine un act de deces – şi erau toate legate de repercusiunile legislaţiei antisemite inaugurate de Guvernul Goga-Cuza şi încheiate în timpul regimului antonescian. Această chestiune nu o vom prezenta aici. Dar la Iaşi, contenciosul a trebuit să se ocupe, aproape în toată perioada regimului antonescian, de implicaţiile juridice ale pogromului, în afară de celelalte sarcini. laşiul a fost primul oraş în care avocaţii evrei au fost excluşi din Barou, pierzând astfel posibilitatea de a se întreţine. Iată de ce a existat întotdeauna o rezervă de avocaţi, parte dintre ei foarte dotaţi, care au găsit de lucru la Comunitate. Legislaţia antisemită şi împilările autorităţilor locale le-au creat o existenţă. în 1938, contenciosul a fost lărgit, având-l în frunte pe avocatul Gerner. El a fost ucis (împreună cu fiul său) în timpul pogromului

MCCCXXIII *Ibidem,* pp. 22-23.
MCCCXXIV *Ibidem,* p. 23.
MCCCXXV *Ibidem,* p. 24.

cu lovituri de ciomag în cap. După uciderea lui Gerner, în funcţia de secretar general al Comunităţii a fost numit avocatul Boris Kelpner, iar avocatul Leon Reicher a devenit directorul contenciosului.

încă înainte de începerea acţiunii de „lichidare" definitivă a morţilor, trebuiau salvate 220 de imobile aflate în proprietatea Comunităţii sau proprietate particulară lăsate ca moştenire Comunităţii, în parte înregistrate pe numele unor evrei ucişi în pogrom şi care urmau să fie acaparate de către Primărie şi alte instituţii de stat, în conformitate cu diverse legi. Şi prevenirea confiscării acestor imobile era legată de prezentarea actului de deces şi de decizia corespunzătoare a unui judecător – de aici a pornit şi acţiunea de „ucidere" definitivă a celor decedaţi. Şi printre evrei au apărut „specialişti", la fel ca şi printre perceptorii fiscali români. Avocaţii Reicher, Hoffinann şi alţii s-au specializat în reconstituirea locului de deces al celor ucişi sau decedaţi, în depistarea de martori, în obţinerea de adeverinţe cu menţionarea unor paragrafe corespunzătoare din legea actelor de stare civilă – totul pe scurt, pentru a nu irita autorităţile şi judecătorii, obţinând în decurs de doi ani, „după o procedură complicată, câteva mii de acte de moarte"[1]. Comunităţile din Podu Iloaiei, Roman, Târgul Frumos şi Călăraşi au venit în ajutorul Comunităţii din Iaşi în tot ceea ce priveşte obţinerea unor acte de deces sau a unor acte corespunzătoare de la autorităţile locale[MCCCXXVI] [MCCCXXVII] privind mii de evrei care au fost îngropaţi acolo sau obţinerea unor buletine de identitate pătate de sânge, care au fost strânse sau cumpărate de la românii care au avut tot felul de funcţii şi au participat la „primirea" făcută evreilor. Dar la Mirceşti, la Săbăoani, la Inoteşti şi în alte locuri în care au fost îngropaţi evrei nu era cine să dea o mână de ajutor – şi se ştie că o dată cu morţii au fost îngropate şi buletinele de identitate găsite asupra lor. Circulaţia evreilor era interzisă. Chiar şi după obţinerea unei adeverinţe, esenţială pentru emiterea unui act de deces, autorităţile evitau să amintească în mod explicit pogromul – sau măcelul în general – drept cauză a decesului. Un exemplu de acest fel îl constituie certificatul de deces emis la 31 octombrie 1941, de către Primăria Târgul Frumos, rudelor evreului Pincu Meir din Iaşi. în paragraful privind locul decesului s-a specificat „în trenul ce venea de la Iaşi"[1], la 1 iulie 1941, fără nici o aluzie la „trenul morţii".

Prin forţa împrejurărilor, biroul contenciosului a devenit, după Comunitatea însăşi, cea mai importantă instituţie pentru evreii din Iaşi. Al doilea obiectiv, după obţinerea actelor de deces, era obţinerea de certificate de totală paupertate pentru 7.500 de evrei (de fapt capi de familie), pentru a anula sau a reduce obligaţia depunerii efectelor pentru Armată. Autorităţile au continuat să ceară lucruri, „în conformitate cu legea", de la evrei care au fost ucişi, dar care deocamdată au fost „menţinuţi" în viaţă – şi întrucât nu au fost găsiţi, au aplicat metoda încasării taxei militare. Sute de familii evreieşti s-au destrămat pe acest

MCCCXXVI L. Reicher, Scurtă trecere în revistă a activităţii contenciosului Comunităţii din Iaşi, Arhiva Yad Vashem, PKR/I, p. 47.
MCCCXXVII Memoriul lui Hahamu, p. 24.

fond. Copiii au fost transferaţi la rude sau la orfelinat; casele au fost părăsite sau n-au fost reparate pentru iarnă. Părinţii unor tineri care fuseseră ucişi n-au venit la contencios pentru a cere ajutor în vederea obţinerii certificatului de deces, pentru a nu fi depistaţi de tot felul de perceptori. Din această cauză, Comunitatea nu-i putea ajuta. Majoritatea cazurilor celor care n-au plătit taxa militară şi n-au predat efecte şi nici nu s-au prezentat la munca obligatorie când au fost chemaţi s-au înregistrat începând din septembrie 1941.

Neprezentarea decedatului la muncă obligatorie nu era un fapt divers – toate sistemele de constrângere ale statului român erau puse în funcţiune pentru depistarea infractorului: Poliţia, Armata, Siguranţa şi Serviciul Special de Informaţii, care toate au acţionat cu ajutorul agenţilor lor evrei. Căutătorii dezertorilor efectuau descinderi nocturne pentru a-i „prinde” pe evreii care nu s-au prezentat, presupunând că se eschivează de la efectuarea muncii obligatorii, dar că, din când în când, se întorc acasă. Combinaţia de descinderi nocturne, percheziţii, ameninţări şi pomenirea numelui fiului sau al soţului mort pentru care încă nu se obţinuse un certificat de deces a deteriorat starea sufletească a multor femei şi părinţi care se împăcaseră deja cu gândul pierderii suferite. Acum, într-un colţ al sufletului s-a aprins o scânteie de speranţă – cu toate acestea, dacă sunt căutaţi, poate că sunt în viaţă.

Comunitatea nu s-a putut opune descinderilor pentru depistarea dezertorilor. De data aceasta nu era vorba de ceea ce avocatul Reicher a numit „suferinţa provocată de funcţionari care au fost autorizaţi în mod special să provoace suferinţă evreilor” – aceştia mai puteau fi mituiţi şi reţinuţi. Comunitatea plătea „în mod oficial” diversele taxe impuse săracilor din Iaşi; iar în cazurile în care cei care confiscau întocmeau un inventar al obiectelor confiscate, şi nu le jefuiau, plata avea ca scop înapoierea efectelor minime de trai – plăpumi, perne, mobilier elementar ş.a. Comunitatea plătea pentru ei taxele militare, taxele speciale şi „diferite impozite restante răscolite de fanteziile agenţilor [fiscali] urmăritori”[MCCCXXVIII] [MCCCXXIX], iarăşi conform definiţiei directorului contenciosului Comunităţii. în multe cazuri, şi-a amintit Reicher, lacov şi Hahamu au plătit din buzunarul lor „cumpărarea” bunăvoinţei unui perceptor sau chiria unui evreu care urma să fie aruncat din locuinţa sa devenită proprietatea Centrului Naţional de Românizare, adică averea statului. Dar statul nu putea să învie morţii – şi atât timp cât autorităţile militare nu voiau să recunoască faptul că evreii în cauză au fost ucişi în pogrom, familia celui chemat la munca obligatorie (şi care nu se prezenta) nu putea fi ajutată.

în august 1942, Cercul de recrutare din Iaşi a raportat Comandamentului Armatei a 4-a că nu a reuşit să găsească 13.868 de bărbaţi şi tineri evrei. Nu ştia unde au dispărut şi nici Comunitatea evreiască nu putea să ajute în această chestiune. în tabelele de

---

MCCCXXVIII Actul de deces al evreului Pincu Meir eliberat de Primăria Târgul Frumos, în Ancel, *Documents,* III, nr. 307, p. 490.

MCCCXXIX Raportul lui L. Reicher (vezi *supra,* p. 381, nota 1), p. 55.

contingente ale Cercului, în 1939 erau înregistraţi 21.479 de evrei (contingentele 1913-1945)[1]; dar la recensământul din 1942 al persoanelor având sânge evreiesc au fost găsiţi doar 7.611 evrei în vârstă de 18-50 de ani. Comunitatea nu poate ajuta, pentru că nu cunoaşte listele Cercului de recrutare, se arăta în raport, şi deoarece nu există certificate de deces pentru 7.000 de evrei care „au dispărut în vara anului 1941" (în afară de cei recunoscuţi ca fiind decedaţi). Registrele matricole sau tribunalul nu emit acte de deces „din completă lipsă de dovezi". Prin aceasta se recunoştea, în mod indirect, că aceşti evrei nu mai sunt în viaţă – dar fără „acte" nu se ţinea cont de realitate. Cercul de recrutare din Iaşi a cerut ajutorul cercurilor de recrutare din alte oraşe, pentru a clarifica dacă au evrei (originari din Iaşi) obligaţi să presteze munca obligatorie care şi-au mutat domiciliul acolo, dar şi din grija de a acoperi „neglijenţa" : '

> Cu această ocazie mai raportăm că situaţia în care se găseşte Cercul de recrutare Iaşi, din acest punct de vedere, este unică şi nu suferă comparaţie cu [situaţia din] nici un alt Cerc, deoarece nicăieri n'au fost evenimente ca cele ce au avut loc la Iaşi în zilele de 29-31 iulie 1941[MCCCXXX MCCCXXXI].

Aceşti evrei au fost „menţinuţi în viaţă" în toată perioada regimului antonescian. Dar în vara anului 1942, Marele Stat-Major a planificat să-i deporteze în Transnistria pe toţi evreii care s-au sustras de la munca obligatorie (sau au dezertat din detaşamentele de muncă) din toată ţara, printre care şi dispăruţii din Iaşi şi familiile lor – cca 40.000, după aprecierea lui. Din această cauză s-a ivit problema evreilor obligaţi să presteze munca obligatorie, dar care fuseseră ucişi în pogromul de la Iaşi. Inspectorul regional al Siguranţei din Iaşi, Emil Gioseanu, a răspuns directorului Siguranţei din Bucureşti, care ceruse arestarea evreilor pasibili cu deportarea: „Alţii [dintre ei] n'au încă stabilită situaţia de decedaţi, cu ocazia evenimentelor din 29 iunie 1941, întrucât nu pot face dovada decesului şi [de aceea] instanţele de judecată nu pot ordona înscrierea [lor ca decedaţi] în registrele de stare civilă". Gioseanu a avut dreptate: nici unul dintre „decedaţii" din curtea Chesturii sau din „trenurile morţii" nu s-a prezentat în faţa instanţelor pentru a se îngriji să i se emită un act de deces ![MCCCXXXII]

MCCCXXX „Contingentul" cuprinde toţi bărbaţii care împliniseră 21 de ani într-un anumit an; „Contingentul 1913", de exemplu, include toţi bărbaţii născuţi în 1892.

MCCCXXXI Cercul de recrutare din Iaşi către Comandamentul Armatei a 4-a, 20 august 1942, documente ale Ministerului Apărării al României, Arhiva Marelui Stat-Major, Dosar 1505, p. 159 (USHMM, microfilm 72). Datele greşite au fost citate aici după original. Referirea este, desigur, la 29-30 iunie.

MCCCXXXII Raportul nr. 24269 al Inspectoratului Regional al Poliţiei din Iaşi către Inspectoratul General al Poliţiei din Bucureşti (copie), 6 octombrie 1942, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 40010, voi. 114, p. 200 (USHMM, microfilm 35).

Lichidarea morţilor

La Iaşi, acţiunea de profanare a cimitirelor evreieşti şi demolarea lor a îmbrăcat un caracter special – ştergerea rădăcinilor evreieşti din oraş şi din întreaga Moldovă, ca o completare a acţiunii de lichidare fizică a evreilor.

La 15 iulie 1943, în *Monitorul Oficial* s-a publicat o decizie prin care vechiul cimitir evreiesc din Iaşi era transferat Centrului Naţional de Românizare[1]. Publicarea deciziei a întărit zvonurile care se răspândiseră printre evreii din Iaşi că Primăria intenţionează să lichideze cimitirul vechi, care avea, după afirmaţiile Comunităţii, o vechime de cel puţin 450 de ani[MCCCXXXIII MCCCXXXIV]. în timpul unei vizite la Iaşi, mareşalul Antonescu l-a demis pe primarul oraşului, generalul lonescu, numindu-l în locul său, la începutul anului 1943, pe inspectorul Constantin Ifrim de la Ministerul de Interne, un cunoscut antisemit, fost membru al Partidului Liberal (facţiunea lui Gheorghe Tătărescu, fost prim-ministru între anii 1934 şi 1937) şi simpatizant declarat al lui A.C. Cuza – care, aşa cum am menţionat, locuia în Iaşi. Din momentul numirii sale, Ifrim s-a ocupat aproape în mod obsesiv de „problema evreiască”. Până la fuga autorităţilor româneşti din Iaşi, în aprilie 1944, el a propus mereu Ministerului de Interne şi lui Antonescu însuşi măsuri precum evacuarea evreilor din alte cartiere, dărâmarea de locuinţe şi chiar deportarea în Transnistria, renovarea unor instituţii ale Primăriei cu ajutorul unor bani evreieşti[MCCCXXXV] (vezi *infim).* De remarcat că propunerile sale au fost înaintate într-o perioadă în care şi regimul antonescian înţelesese că Germania va fi înfrântă în război. Cu toate acestea, Antonescu i-a aprobat propunerea de lichidare a vechiului cimitir evreiesc din cartierul Ciurchi, decizia fiind publicată în *Monitorul Oficial.* Când era vorba de evreii din Iaşi, dispăreau considerentele de utilitate naţională. Pogromul a fost

MCCCXXXIII Ordinul nr. 39686 din 8 iulie 1943, *Monitorul Oficial* nr. 163 din 15.07.1943.

MCCCXXXIV Istoricii români fixează începutul stabilirii evreilor în oraş la începutul secolului al XVI-lea: N. lorga, *Istoria evreilor în ţerile noastre,* Bucureşti, 1913, p. 8; C.C. Giurescu, *Târguri sau oraşe şi cetăţi moldovene din secolul al X-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea,* Editura Albatros, Bucureşti, 1977, p. 55. Un prim studiu despre începuturile stabilirii evreilor în oraş şi despre cimitirul vechi a publicat rabinul şi cercetătorul M.A. Halevy, „Comunităţile evreieşti din Iaşi şi Bucureşti până la zaveră (1821)”, *Sinai,* III, Bucureşti, 1931, p. 32. Importantul istoric evreu Iţic Kara, care s-a născut la Iaşi şi a locuit acolo toată viaţa sa (a publicat monografii despre târguri evreieşti din Moldova şi 35 de articole despre evreii din Iaşi), a stabilit că aşezarea evreiască din Iaşi are o vechime de aproximativ 400 de ani şi că cea mai veche piatră funerară găsită în cimitirul vechi datează din 1610 – mai putea fi văzută în 1943, când s-a distrus cimitirul (vezi studiul amintit mai sus, nota 3, pp. 8, 13). în România, în ultimul timp a fost publicat un studiu special consacrat inscripţiilor ebraice în secolele XVII-XIX, descifrate pe monumentele funerare din cimitirul vechi din Iaşi şi pe terenul sinagogii mari şi al sinagogii croitorilor – vezi I. Kara şi S. Cheptea (ed.), „Inscripţii ebraice”, în *Inscripţii medievale şi din epoca modernă a României. Oraşul Iaşi,* voi. I, Centrul de Istorie şi Civilizaţie Europeană, Iaşi, 1994.

MCCCXXXV Un ziarist evreu a rezumat imaginea lui Ifrim – G. Spina, „Portretul unui huligan (Const. Ifrim)”, *Viaţa Evreească* II, 08.06.1946, Bucureşti.

prima „victorie” a lui Antonescu în „rezolvarea problemei evreieşti”. Lichidarea cimitirelor vechi cu scopul de a şterge vechimea evreilor în Ţările Române se referea nu numai la Iaşi. Primăria Bucureştiului hotărâse înainte desfiinţarea vechiului cimitir de rit spaniol, „Sevastopol”, iar deshumarea osemintelor începuse cu puţin timp înainte de începerea lucrărilor de la Iaşi. Trebuie notat că distrugerea cimitirelor a fost exclusiv o iniţiativă românească – naziştii nu s-au atins de

cimitirele vechi din Germania, de la Paris, Praga, Varşovia ş.a. Cimitirul din Iaşi avea 27.000 de morminte identificate şi alte câteva mii ale căror pietre funerare dispăruseră sau se scufundaseră cu timpul. Cimitirul vechi din Iaşi se întindea pe o suprafaţă foarte mare în sudul oraşului, lângă un afluent al râului Bahlui, şi era împărţit pe perioade. Comunitatea ştia despre existenţa unui cimitir şi mai vechi, ale cărui pietre funerare dispăruseră de-a lungul timpului.

Ordinul de a începe dărâmarea zidului care înconjura cimitirul şi deshumarea osemintelor a fost emis înainte de publicarea oficială a legii – Comunităţii nu i s-a transmis nimic în acest sens. Trebuie să notăm că cimitirul vechi se învecina cu un cartier în care numărul participanţilor la pogrom a fost mare – mulţi locuitori români, dând dovadă de iniţiativă, au năvălit în case, au scos evrei cu forţa, au bătut, au jefuit, au violat şi au ucis. Câţiva evrei, trecând din întâmplare prin cartierul Ciurchi, au văzut grupuri de premilitari, cu târnăcoape în mâini, dărâmând zidul împrejmuitor al cimitirului, un adevărat zid de cetate. însoţit de Ionel Fruhling (membru al Comunităţii), rabinii Wahrman şi losef Şafran au plecat spre cimitir. „Fiind zăriţi de vecinii cimitirului şi de armata profanatoare a lui Ifrim, am fost primiţi de aceştia cu pietre şi huiduieli”[1] – astfel a descris preşedintele Comunităţii, Hahamu, momentul descoperirii planului de distrugere. Comunitatea a încercat să obţină anularea ordinului lui Ifrim, şi se părea că a reuşit – dar atunci s-a publicat decizia care a transformat iniţiativa locală a unui primar antisemit într-o lege a statului. Comitetul Comunităţii a fost convins că sprijinul categoric al lui A.C. Cuza şi al fiului şi continuatorului său, Gheorghe Cuza, au fost cauza care „a răsturnat toate intervenţiile noastre” pentru anularea hotărârii de a distruge cimitirul. Mai mult decât atât – „tupeul” de a se adresa Bucureştiului „în spatele” primarului l-a înfuriat foarte mult pe Ifrim, care „a căutat prin orice mijloace ca dărâmarea să se facă în aşa măsură, încât să nu rămână nici o urmă” din cimitir: „în cel mai scurt timp, neţinând seama de nici o intervenţie a noastră, a procedat într’un mod sălbatec”[MCCCXXXVI MCCCXXXVII].

Precum am menţionat, Cuza a avut o influenţă directă asupra iniţiativei antievreieşti a prietenului şi simpatizantului său Ifrim. în septembrie 1943, după greaua înfrângere de la Stalingrad şi debarcarea forţelor aliate pe ţărmurile Italiei, Cuza a continuat să-i înveţe pe români că iudaismul ca religie şi evreii ca popor constituie un pericol pentru viitorul

MCCCXXXVI Memoriul lui Hahamu, pp. 68-69.
MCCCXXXVII *Ibidem, p.* 69.

României. El a publicat (în revista locală *Cetatea Moldovei)* un articol (care a fost reluat în ziarul antisemit din Bucureşti *Porunca Vremii)* în care a scris că Biblia evreiască (Vechiul Testament) îi îndrumă pe evrei să distrugă alte popoare. Pericolul evreiesc a fost foarte mare în România, a scris Cuza – şi l-a ilustrat cu date statistice care au dovedit că în anul 1937, în România existau oraşe care aveau mai mulţi evrei decât români: „Problema judaismului în România nu poate fi rezolvată decât prin eliminarea jidanilor". Având în vedere posibilitatea ca războiul să se termine curând, Cuza a propus să se aleagă o comisie naţională care să intervină la conferinţa de pace apropiată „pentru a obţine evacuarea totală a evreilor" din România[MCCCXXXVIII].

Deci atât Cuza, cât şi Ifrim erau conştienţi că iniţiativa distrugerii cimitirului s-a luat cu o oarecare întârziere şi că politica guvernului în ceea ce priveşte lichidarea evreilor S-a schimbat – cu toate acestea însă, n-au bătut în retragere. Oficiosul Primăriei din Bucureşti a anunţat, la 26 septembrie 1943, că a început distrugerea cimitirului din Iaşi – şi a descris faptul ca pe un fel de acţiune de rutină a unei autorităţi locale care încearcă să-i ajute pe sinistraţi distribuindu-le case care vor fi construite din materiile prime care se găsesc în împrejurimi:

> S'a început deshumarea osemintelor din vechiul cimitir evreiesc din cartierul Ciurchi din Iaşi, pe terenul căruia urmează a se construi un cartier nou pentru sinistraţi din Ţicău. Rămăşiţele vor fi transportate în cimitirul [evreiesc] din Păcurari, iar pietrele funerare vor fi duse în Ţicău, unde vor fi utilizate la drenarea şi consolidarea cartierului. Deshumarea va fi terminată până la 15 noiembrie 1943*.

în urma ploilor, inundaţiilor şi infiltrărilor de ape subterane, în Ţicău s-au produs alunecări de teren, provocând prăbuşiri de case şi abandonarea parţială a cartierului. în cartier locuiau români săraci şi ţigani, iar mulţi dintre ei s-au trezit peste noapte fără casă. însă eforturile de a distruge cimitirul începuseră înainte de surparea terenului acolo – şi de fapt, confiscarea cimitirelor şi distrugerea lor ajunsese atunci la apogeu în România. Ştirea constituia încă o verigă a lanţului de minciuni şi a fost formulată într-un limbaj ipocrit, prin care regimul antonescian şi fruntaşii săi s-au evidenţiat atât de mult (şi nu numai regimul lui Antonescu). Articolul clarifica faptul că Ifrim stabilise o dată finală pentru distrugere : 15 noiembrie 1943. în acest scop, el a mobilizat premilitarii din Iaşi şi din judeţ (între 18 şi 21 de ani), adăugându-le măturătorii de stradă, care au muncit în ture pentru a apuca să distrugă 27.000 de pietre funerare în perioada stabilită.

> Osemintele părinţilor şi înaintaşilor noştri erau scoase şi aruncate la întâmplare, în grămezi. Odată cu aceste oseminte, începeau să cadă pradă lopeţilor profanatoare şi osemintele Gaoni-lor [Gaon, în ebraică – mare erudit şi lider spiritual religios] şi marilor rabini, ce-şi dormeau în cavouri de sute de ani, somnul lor veşnic[MCCCXXXIX MCCCXL].

MCCCXXXVIII A.C. Cuza, „Problema judaismului în România", *Porunca Vremii,* 23.09.1943.

MCCCXXXIX *Gazeta Municipală,* 26.09.1943.

MCCCXL Memoriul lui Hahamu, p. 69.

Fruntaşii Comunităţii s-au adresat mitropolitului Moldovei şi Sucevei, Irineu, cu sediul la Iaşi, rugându-l să intervină pentru a pune capăt acestui sacrilegiu. Mitropolitul a răspuns că „avem dreptate, dar vremurile sunt grele şi nu ne poate ajuta”. A doua întâmpinare a fost făcută comandantului Secţiei a Il-a a Marelui Stat-Major, cu sediul la Iaşi (Biroul Statistic), dar acesta „ne-a cerut pe un ton imperativ să încheiem lucrările până în maximum trei luni, încât nici să nu se mai cunoască că acolo a fost cândva un cimitir”[MCCCXLI].

Dărâmarea zidului care împrejmuia cimitirul s-a făcut într-un ritm accelerat, de către tineri români, iar o dată cu terminarea lui Primăria a împărţit mii de metri cubi de piatră creştinilor din vecinătatea cimitirului, pentru a-şi renova locuinţele. în acest timp, Ifrim a publicat un „apel” către locuitorii laşiului în care le-a cerut „să înţeleagă marea operă creşinească” pe care a început-o prin distrugerea cimitirului evreiesc, care, când va fi terminată, vor fi împărţite mari loturi de pământ românilor săraci, pentru a-şi construi case. El a cerut de la „bunii creştini” să aducă zilnic hrană la muncitori[MCCCXLII].

în chestiunea distrugerii cimitirului, Comunitatea din Iaşi a hotărât să se adreseze împuternicitului cu rezolvarea problemei evreieşti, Radu Lecca. în acest scop, preşedintele Comunităţii, Hahamu (numit în funcţie în aprilie 1943, în locul lui lacob, care a devenit preşedintele biroului judeţean al Centralei Evreilor), a sosit la Bucureşti cu un memoriu argumentat despre importanţa cimitirul din punct de vedere istoric, religios şi chiar naţional românesc. Lecca „îi era îndatorat” lui Hahamu, deoarece preşedintele Comunităţii din Iaşi i-a „donat” 20 de milioane de lei pe care i-a adus acasă personal, într-o valiză. Memoriul Comunităţii din Iaşi enumera toate argumentele care ar fi putut influenţa un stat civilizat, un stat în care legea era respectată, un stat european – pe scurt, tot ceea ce România lui Antonescu de după Stalingrad încerca să convingă puterile aliate că reprezintă şi respectă. Cimitirul, se arăta în memoriu, există de 450 de ani (de fapt, de cca 350 de ani), şi el este important nu numai pentru evrei, ci şi pentru România, deoarece este un monument istoric, „aşa cum la Paris este considerat prin lege, vechiul cimitir evreiesc din curtea muzeului Cluny, iar la Praga, în mijlocul oraşului alt vechi cimitir evreiesc”. Este adevărat că acest cimitir nu se mai află în folosinţă, dar este un loc sfânt pentru evrei, iar religia lor le interzice să fie atins, ca „la toate popoarele civilizate” : „Vechi cimitire evreieşti sunt presărate în toate oraşele europene şi constituie pentru generaţiile de edili, aşezăminte intangibile”. Prima grijă a poporului evreu o constituie cimitirul, se sublinia în memoriu. Cimitirul din Iaşi este o dovadă a generozităţii poporului român, a atitudinii sale tolerante, a înţelegerii de care a dat dovadă, de generaţii, pentru necesităţile religiei evreieşti, pentru acordarea de drepturi religioase, ca în ţări „din cele mai

---

MCCCXLI A. Hahamu, „Deshumarea şi profanarea cimitirului de la Iaşi”, *Haţionut,* Yad Zikaron Leiahadut Romania, Organizaţia Askanimilor [activiştilor] sionişti din România în Israel, Tel Aviv, nr. 7, martie-aprilie 1988, pp. 69-70.

MCCCXLII Memoriul lui Hahamu, pp. 69-70.

civilizate”. „Populaţia evreiască din Iaşi, trecută prin atâtea catastrofe în ultimii ani, consternată, plânge astăzi pe mormintele strămoşilor, pentru profanarea ce s’ar aduce părinţilor străbuni prin această expropriere” – credinţa evreiască interzice ofensarea morţilor.

Comunitatea, care nu era sigură că argumente de ordin cultural uman, respectul pentru mort şi comparaţia cu naţiunile civilizate din lume vor avea vreo influenţă asupra autorităţilor româneşti, a luat în consideraţie şi respingerea cererii sale, aşa încât a cerut în acest caz să i se permită ei, şi nu tineretului şi măturătorilor de stradă români, să scoată osemintele morţilor conform ritualului evreiesc; în acest scop, şi având în vedere numărul enorm de morminte, a cerut să se folosească de evreii mobilizaţi în detaşamente de muncă obligatorie. De asemenea, a cerut să i se permită reînhumarea osemintelor în cimitirul „nou”, care a fost inaugurat în 1881. Memoriul se încheia cu cuvintele : „în speranţa că toleranţa tradiţională a poporului românesc, profund religios şi respectuos faţă de cele sfinte, nu se va dezminţi nici în această împrejurare”[1].

în mod surprinzător, Radu Lecca a dat imediat un aviz favorabil cererii Comunităţii, a doua zi după primirea ei. El a cerut subsecretarului de stat cu problemele românizării „a dispune amânarea luării în posesiune a cimitirului israelit din mahalaua Ciurchilor-Iaşi, trecut în patrimoniul Centrului Naţional de Românizare”[MCCCXLIII MCCCXLIV], şi a repetat pe scurt argumentele Comunităţii. Toate aceste intervenţii nu aiTavut nici un efect asupra lui Ifrim, aşa încât la Iaşi au continuat lucrările, ba chiar au fost intensificate, din cauza încercării Comunităţii de a pune capăt profanării. Singura concesie obţinută în urma intervenţiei lui Lecca a fost consimţământul lui Ifrim ca deshumarea să fie făcută în continuare de către evrei din detaşamente de muncă obligatorie. Dar fiecare concesie avea un preţ: „Primarul ne-a somat să-i predăm pietrele funerare pentru pavarea străzilor, iar în caz contrar să achităm Primăriei suma de 22 milioane de lei”[1]. Această sumă a fost majorată apoi la 50 milioane de lei.

Comunitatea a primit permisiunea să se folosească de o sută de evrei din detaşamentele de muncă obligatorie pentru continuarea deshumării osemintelor. Aceştia erau evrei săraci, pe care Comunitatea s-a îngrijit să-i îmbrace, să-i hrănească şi să le plătească un salariu zilnic. înainte de începerea lucrului, Comunitatea a convocat o şedinţă la care au participat „toţi rabinii din Iaşi, fruntaşii târgului, cărturarii şi cunoscătorii textelor şi prescripţiilor noastre religioase”[MCCCXLV MCCCXLVI]. La şedinţa de doliu au fost invitaţi şi rabinii importanţi ai evreilor din Moldova – din Fălticeni, Ştefăneşti, Botoşani şi Călăraşi (Lăpuşna) (rabinii din Ştefăneşti şi Călăraşi nu mai funcţionau în localităţile lor, deoarece comunităţile

---

MCCCXLIII Cererea adresată de Comunitatea din Iaşi lui Radu Lecca, 26 iulie 1943, în Ancei, *Documents,* VII, nr. 292, pp. 363-367.

MCCCXLIV Radu Lecca către subsecretarul de stat al Românizării, colonizării şi inventarului, 27 iulie 1943, *ibidem,* nr. 291, p. 362.

MCCCXLV Vezi *supra,p.* 386, nota 4 (pp. 17-18).

MCCCXLVI Memoriul lui Hahamu, p. 70.

respective fuseseră evacuate sau deportate).

Ziua începerii profanării cimitirului de către muncitorii evrei a fost proclamată zi de doliu şi post. S-a hotărât ca rabinii şi publicul să înconjoare cimitirul în conformitate cu tradiţia şi să citească versete din Psalmi, iar unul dintre rabinii din Iaşi să ceară iertare de la fiecare mort al cărui mormânt va fi deschis şi să se spună rugăciunea pentru morţi, *Kadish.* Osemintele vor fi adunate în sicrie mici şi transferate în cimitirul nou, păstrând respectul pentru mort. în acest scop, Comunitatea a făcut o primă comandă de zece mii de lăzi din lemn.

Ziua începerii lucrărilor a devenit o zi de doliu în masă din cauza profanării mormintelor strămoşilor, o zi de rugă şi implorare a Creatorului pentru odihna morţilor şi compasiune pentru cei vii. Adunarea s-a transformat într-o demonstraţie de protest pe care Poliţia şi Siguranţa n-au prevăzut-o şi nici n-au putut să o prevină. Pentru prima dată o Comunitate întreagă şi-a plâns deschis morţii ei vechi şi noi. La ceremonia de despărţire au venit mii de evrei, remarcându-se îndeosebi numărul văduvelor şi orfanilor de toate vârstele:

> O lume imensă adunată la cimitir a fost cuprinsă de emoţie, încolonându-se în cortegiul ce a făcut înconjurul zidurilor ce trebuiau să cadă sub loviturile tâmăcoapelor, ziduri ce străjuiesc cavourile marilor rabini. Am văzut bătrâni, bărbaţi şi femei, care stăteau la mormintele părinţilor despărţindu-se pentru totdeauna de rămăşiţele pământeşti, înainte de dezhumare. în rugăciuni şi în plânsete, a fost înconjurat cimitirul, ridicându-se către Dumnezeu rugi pentru acei ce vor fi dezhumaţi şi tulburaţi în somnul lor veşnic[MCCCXLVII].

Primul mormânt deschis a fost cel al unui rabin din familia rabinilor din Ştefăneşti. Respectul datorat mortului nu putea fi păstrat din cauza dispoziţiilor pe care primarul le-a dat celor doi plutonieri responsabili de muncitorii evrei. Fiecare evreu a primit ordin să deshumeze 5 morminte. într-o zi de muncă. Cine nu făcea faţă ritmului, era bătut. Rabinii nu aveau destul timp să recite psalmi şi *Kadish* în faţa fiecărui mormânt din cauza repeziciunii cu care erau aruncate osemintele din mormânt – „Cei doi plutonieri băteau până la sânge pe bieţii evrei, în cazul în când vreunul din ei, obosit, cădea prăbuşit alăturea de mormântul ce-l dezgropa”. Nu s-a păstrat nici o ordine. Muncitorii evrei nu reuşeau să scoată toate osemintele din cauza normei zilnice fixate. La sfârşitul lui

MCCCXLVII *Ibidem,* p. 72.

septembrie au început ploile, aşa încât mormintele deschise au devenit un amestec de noroi şi oseminte. Lucrătorii s-au străduit să cureţe lutul de pe oseminte şi să le aşeze în lăzile mici, dar n-au reuşit întotdeauna, din cauza grabei şi a bătăilor. Calitatea solului a contribuit la conservarea surprinzătoare a cadavrelor, îndeosebi a părului femeilor, iar vederea lor a provocat panică printre tinerii evrei care deschideau mormintele, îngreunând transferarea osemintelor în lăzile mici. Comunitatea a deschis special pentru ei un fel de infirmerie pentru a-i trata numai pe ei : „Nimeni nu poate să-şi dea seama de zilele grele prin care au trecut muncitorii evrei lucrând până la prăbuşire, în ploaie şi frig, bătuţi groaznic de zbirii lui Ifrim”. Comunitatea i-a tratat deoarece toţi s-au îmbolnăvit – în special de pneumonie. „Le-am dat bani şi îmbrăcăminte.”[1]

Hahamu a încercat să uşureze situaţia muncitorilor evrei cu „metode locale” – şi, într-adevăr, doi plutonieri au dat curs „avansului” şi au primit 3.000 de lei la fiecare trei zile[MCCCXLVIII MCCCXLIX]. Dar când au constatat că productivitatea muncii a scăzut, au intrat în panică, iar unul dintre ei l-a „denunţat” pe Hahamu, acuzându-l că a încercat să-l mituiască – acuzaţie adevărată în felul ei, făcută însă după primirea unei mari mite. Trei mii de lei au fost anexaţi reclamaţiei şi procesului-verbal al anchetei şi predate apoi la rândul lor Cercului de recrutare, circumscripţiei de poliţie, Chesturii şi, în cele din urmă, Procuraturii. Un asemenea „dosar” costa Comunitatea mulţi bani. După două luni de cercetări, interogări de martori şi presiuni din partea lui Ifrim, dosarul a fost închis, fără a ajunge la proces. Cei trei mii de lei au rămas în dosar.

în 68 de zile, toate mormintele care aveau pietre funerare au fost evacuate din cimitir. Chestiunea pietrelor funerare a provocat aproape o criză printre rabinii Comunităţii. Ifrim a cerut, aşa cum am menţionat, 22 de milioane de lei pentru a renunţa la ele. Preşedintele Comunităţii, Hahamu, era convins că trebuie să se renunţe la monumentele funerare, deoarece transportarea lor la cimitirul nou va costa foarte mulţi bani, lezând acţiunile de asistenţă ale Comunităţii, şi pentru că vor fi necesare în acest scop mii de căruţe, imposibil de găsit[MCCCL]. Rabinii Iaşiului s-au împotrivit la renunţarea la pietrele funerare şi, în semn de protest, au ţinut doliu timp de patru zile. Comunitatea a cerut sfatul şi arbitrajul rabinului din Cernăuţi, Meshulem Rath, care trăia la Bucureşti – iar el a emis o decizie, în conformitate cu *Halacha* (jurisprudenţa rabinică) : „Să abandonăm orice ideie de a se aduce cantităţile de piatră din diferite cariere, în schimbul pietrelor funerare, plătind suma de 50 milioane lei, şi astfel se sustrag de la ajutorarea efectivă a populaţiei nevoiaşe a Iaşiului”[MCCCLI]. Cu alte cuvinte, să ne îngrijim mai întâi de cei vii, şi numai după aceea de morţi.

Comunitatea i-a cerut lui Ifrim să-i permită să reţină cele mai

MCCCXLVIII *Ibidem,* pp. 72-73.
MCCCXLIX *Ibidem.*
MCCCL *Ibidem,* p. 18.
MCCCLI *Ibidem,* p. 71.

importante pietre funerare din punctul de vedere al vechimii, importanţei celor înhumaţi şi valorii artistice a monumentelor. Câteva sute de pietre funerare au fost cumpărate cu mulţi bani şi au fost transferate în cimitirul nou. Iarăşi au urcat încet, spre cimitirul nou, căruţe, ca şi în urmă cu doi ani – de data aceasta însă cu oseminte –, după ce au fost îndreptate spre căi lăturalnice şi nu prin centrul oraşului, ca să nu atragă atenţia populaţiei româneşti.

La demolarea cimitirului s-au „remarcat” personalităţi româneşti, începând cu primarul oraşului, mitropolitul Irineu, care refuzase să intervină, inspectori de la Primărie, premilitari români, mulţi localnici care au venit să-i încurajeze şi o figură mai puţin cunoscută, Stamboliu, profesor de istorie la Liceul Naţional.

Deşi distrugerea cimitirului s-a bazat, în aparenţă, pe necesitatea construirii de locuinţe pentru locuitorii din Ţicău şi din alte cartiere care au avut de suferit de pe urma alunecărilor de teren, în cele din urmă, nici un român nu a vrut să-şi refacă gospodăria pe parcela de pământ primită pe terenul cimitirului, de teama blestemului morţilor, ale căror oseminte au mai rămas încă împrăştiate pe teren mulţi ani. Primăria a folosit pietrele funerare pentru pavare şi zidirea unor pereţi de susţinere în cartiere mărginaşe, unii locuitori folosindu-le chiar şi pentru împrejmuirea cocinilor[1].

Acţiunile lui Ifrim la Iaşi nu au luat sfârşit o dată cu lichidarea cimitirului. El a cerut permisiunea de a demola casele unor evrei pe considerentul că respectivele imobile se şubreziseră în urma cutremurului din noiembrie 1940. A solicitat evacuarea unor evrei din oraş şi deportarea lor la Ovidopol, Berdicev şi Jitomir[MCCCLII MCCCLIII]. Dar ultimele două localităţi nu se aflau în Transnistria, ci pe teritoriul ocupat de *Reichkommisariat-xA* german în Ucraina. După distrugerea cimitirului a început distrugerea sistematică de sinagogi, folosindu-se în acest scop prizonieri de război sovietici – dar nu vom dezbate aici această chestiune.

Remarcăm doar că în martie 1944, o dată cu apropierea frontului şi concentrarea în regiune a unor forţe militare româneşti, primarul oraşului a transformat sinagogile pe care nu apucase să le distrugă în grajduri pentru caii Armatei. El a continuat să facă propuneri pentru eliminarea evreilor din oraş, cu sprijinul tacit al lui Cuza, până când autorităţile româneşti au fugit din oraş, în aprilie-mai 1944.

MCCCLII Fotografia unei cocini de porci împrejmuite cu pietre funerare evreieşti, în *Pinkas Hakehilot : Rumania,* Yad Vashem, Ierusalim, 1969, p. 174.

MCCCLIII Adresă secretă a primarului Ifrim către Ministrul de Interne, generalul Dumitru Popescu, 30 septembrie 1943 (copie aflată în posesia autorului) ; adresa primarului Ifrim către Radu Lecca, în aceeaşi chestiune, în Ancel, *Documents,* VII, nr. 355, p. 501. Cu privire la toate propunerile primarului Ifrim în chestiunea îndepărtării evreilor din oraş, distrugerea caselor lor, distrugerea sinagogilor ş.a., vezi Ancel, *Documents,* VII.

Numărul victimelor

în cincizeci de ani nu a fost posibilă stabilirea cu precizie a numărului de victime în pogromul de la Iaşi, din cauza ascunderii surselor, a împiedicării publicării surselor cunoscute în România şi din cauza unei campanii de înfricoşare şi ameninţări – mai întâi împotriva Comunităţii evreieşti din Iaşi şi apoi împotriva Federaţiei Comunităţilor Evreieşti din Republica Socialistă România. Printr-un comunicat special, regimul antonescian a stabilit că numărul evreilor ucişi la Iaşi a fost de 500. Rapoartele Poliţiei şi ale Siguranţei au fost puse în concordanţă cu acest număr, în cadrul unei operaţiuni de falsificare de documente (vezi *infra,* pp. 411 *sqq.~).* La 30 iunie 1941, printr-un document „pus la zi", Comandamentul General al Poliţiei „a raportat" că numărul morţilor este de aproximativ 300, iar numărul de răniţi – 50[MCCCLIV]. La 2 iulie 1941, prefectul judeţului Iaşi, Captam, a „corectat" numărul victimelor: „La Iaşi au fost 234 de morţi şi aproximativ 154 de răniţi. în trenul spre Podu Iloaiei au fost 1.198 de morţi. în trenul spre Târgul Frumos au fost 654 de morţi". Deci potrivit lui Captara, totalul morţilor era de 2.086[1] (în toate rapoartele false, autorităţile au folosit cuvântul „morţi", şi nu „ucişi"). Concomitent, Serviciul Special de Informaţii a apreciat, într-un album de fotografii făcute de fratele şefului SSI, Gheorghe Cristescu, şi redactat de Florin Georgescu, că la Iaşi au fost executaţi 20.000 de evrei[MCCCLV MCCCLVI].

Pogromul de la Iaşi nu a fost amintit nici nominal în memoriul înaintat de guvernul României Conferinţei de Pace de la Paris, în 1946. Numărul evreilor care au fost ucişi sau au sucombat pe tot teritoriul României ciuntite, înainte de izbucnirea războiului, a fost fixat, de către guvernul de atunci al României, la 3.750 – „în urma unor acte de violenţă şi maltratare, dintre care câteva sute masacraţi de către legionari în cursul celor trei zile de rebeliune ale Gărzii de Fier, în ianuarie 1941"[MCCCLVII]. în acest număr erau incluse victimele de la Iaşi, evreii din judeţul Dorohoi care au fost deportaţi şi au murit în Transnistria, victime ale pogromului de la Bucureşti – toţi! De aceea, procesul criminalilor de război de la Iaşi nu s-a desfăşurat pe parcursul Conferinţei de Pace de la Paris şi până la semnarea Tratatului de pace, care a recunoscut retrocedarea Transilvaniei de Nord României.

Tribunalul care i-a judecat pe criminalii de la Iaşi într-un proces fulger, în iunie 1948, nu a ignorat numărul de victime şi a stabilit de

---

MCCCLIV Raport informativ al Inspectoratului General al Poliţiei din Bucureşti către ministrul de Interne, 30 iunie 1941, ora 10.25, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 40010, voi. 89, p. 470 (USHMM, microfilm 36).

MCCCLV Comunicare telefonică a prefectului Captaru către ministrul de Interne, 2 iulie 1941, *ibidem,* nr. 491.

MCCCLVI Act de acuzare în procesul criminalilor de la Iaşi, 28 mai 1948, în Ancei, *Documents,* VI, nr. 39, p. 318.

MCCCLVII *Situation des Juifs en Roumanie (1940-1944),* Bucarest, 1946, p. 20, copie în Ancei, *Documents,* VIII, nr. 424, p. 497.

câteva ori că la Iaşi au fost ucişi aproximativ 10.000 de evrei[MCCCLVIII]. Oare au existat şi rapoarte adevărate cu privire la numărul victimelor ? Tribunalul a cunoscut existenţa unor astfel de documente când în sentinţe s-a afirmat că „după rapoartele oficiale, în afară de victimele trenurilor [morţii] în Iaşi au fost ucişi cca 5.000 evrei”[MCCCLIX]. Un alt raport al Poliţiei din Iaşi a notat, imediat după pogrom, că la Iaşi au fost ucişi cca 8.000 de evrei[MCCCLX]. în Prefaţa pregătită de ministrul Justiţiei, Avram Bunaciu, la începutul anului 1948, care urma să fie publicată în *Cartea Neagră* (despre pogromul de la Iaşi) a lui Matatías Carp, se arată, printre altele :

> Poporul Român nu cunoaşte îndeajuns crimele şi fărădelegile fascismului Românesc.
> Poporul Român nu urăşte îndeajuns fascismul.
> Măcelul de la Iaşi nu este destul de cunoscut de poporul român.
> Prea puţini români ştiu că în zilele de 27-30 iunie laşiul a fost martorul celui mai înfiorător măcel cunoscut în istoria poporului român. în aceste zile peste 8.000 de bărbaţi, femei şi copii nevinovaţi au fost chinuiţi şi apoi omorâţi...
> în acele zile, fasciştii români, elevii lui Cuza şi a lui Codreanu, ruşinea neamului românesc, au ridicat din casele lor populaţia evreiască, au chinuit-o, împuşcat-o pe străzi şi în curtea Chesturii, dar pe cei mai mulţi i-a înghesuit şi plumbuit în vagoane, şi pe o căldură mare, i-a plimbat de la Iaşi la Târgul Frumos şi Călăraşi... şi nimeni nu s’a înduioşat de strigătele desnădăjduite ale celor închişi în vagoane, cari nu cereau altceva decât apă, ci au lăsat să se înăbuşe şi astfel în loc de oameni au fost descărcate sute şi mii de cadavre[1].

Această introducere a fost cenzurată şi nu a fost publicată, după ce fusese deja culeasă la tipografie. Orice neclaritate cu privire la numărul de victime putea fi evitată dacă autorităţile româneşti s-ar fi adresat Comunităţii evreieşti şi ar fi cerut rezultatele recensământului special, efectuat în secret în iunie 1942, cu ocazia recensământului locuitorilor „având sânge evreiesc”. Rezultatele obţinute au fost de o exactitate „de aproximativ 95 la sută”, după cum a dezvăluit, în mai 1945, Aristide Rauch, membru în comitetul Comunităţii[MCCCLXI MCCCLXII]. Numărul de

---

MCCCLVIII Act de acuzare în procesul criminalilor de la Iaşi (vezi *supra,* nota 2), p. 374. Tribunalul de la Bucureşti care l-a judecat în iunie 1949 pe Petre Martinescu, ucigaş şi tâlhar de rând, a stabilit că la Iaşi au fost ucişi cca 10.000 de evrei „în chinuri, bătăi şi jaf”, şi nu neapărat prin execuţii şi asfixiere. Vezi sentinţa nr. 1711 a Tribunalului penal din Bucureşti, 22 iunie 1949, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 99, p. 356 (USHMM, microfilm 46).

MCCCLIX Sentinţa nr. 2628 în procesul criminalilor de la Iaşi, 26 iunie 1948, *ibidem,* voi. 47, p. 476 (USHMM, microfilm 47).

MCCCLX Raportul nr. 154 al inspectorului adjunct de poliţie al Siguranţei din Iaşi către Inspectoratul General al Poliţiei din Bucureşti, 8 iulie 1941, *ibidem,* voi. 66, pp. 4, 16.

MCCCLXI Prefaţa ministrului Justiţiei, Avram Bunaciu, la cartea lui M. Carp despre Iaşi *{Cartea Neagră II)* a fost cenzurată şi nepublicată – vezi Ancei, *Documente,* VIII, nr. 429, p. 519.

MCCCLXII Declaraţia lui Aristide Rauch la Tribunalul Poporului, 14 mai 1945, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 30, p. 84 (USHMM, microfilm 48). Rauch a fost primul care, pe baza numărării, a stabilit că numărul de vagoane din „trenul morţii” cu destinaţia Călăraşi, în care a fost închis şi el, a fost între 50 şi 60 şi că doar în acest tren au pierit cca 5.000 de evrei *{ibidem).* De menţionat că şi în unul dintre

victime, care a fost stabilit la recensământul Comunităţii conform unei liste nominale, a fost de 14.850[MCCCLXIII].

O altă modalitate de verificare a numărului de victime a constituit-o controlarea numelor morţilor căzuţi „pentru sfinţirea numelui Domnului" (expresie ebraică ce descrie uciderea unui evreu din cauza credinţei sale) înscrişi pe tabele şi atârnate în sinagogile din Iaşi – cei care se rugau în aceste sinagogi şi copii lor. Serviciul Special de Informaţii, care a urmărit aceste liste, a raportat la 23 iulie 1943, cu prilejul comemorării victimelor pogromului în sinagogile din Iaşi, că „s'a constatat, după tablourile de la toate sinagogile, că numărul acestor morţi a fost de 13.266 dintre care 40 de femei şi 180 de copii"[MCCCLXIV].

Dar autorităţile n-au vrut să ştie adevărul, ci au încercat să-l ajusteze, astfel încât în perioada 1950-1996 au încercat pe cât posibil să reducă numărul de victime. Culmea tăgăduirii a fost atinsă de preşedintele României, Nicolae Ceauşescu, când a stabilit că „imediat după declanşarea războiului antisovietic a fost organizat un adevărat pogrom împotriva forţelor antifasciste în cursul căruia la Iaşi au fost asasinate peste 2.000 de persoane"[MCCCLXV] – în felul acesta, nu numai că a redus numărul de victime, dar le-a negat şi naţionalitatea evreiască.

Numărul victimelor, aşa cum a fost stabilit la Comunitate, poate fi confirmat din surse româneşti. Prefectul Captam i-a raportat ministrului de Interne, în aprilie 1941, că la Iaşi trăiesc 51.200 de evrei dintr-o populaţie de 105.000[1]. La 29 iunie (înainte de începerea masacrului), acelaşi prefect a raportat că la Iaşi au rămas 45.000 de evrei, după ce Mihai Antonescu ordonase evacuarea populaţiei evreieşti din Iaşi, „cu bărbaţi, femei şi copii"[MCCCLXVI MCCCLXVII]. Este de presupus că prefectul

---

documentele care nu au fost meticulos falsificate s-a arătat că evreii arestaţi au fost îmbarcaţi în 50 de vagoane în gara Iaşi, pentru a fi trimişi în direcţia Roman, prin Paşcani. Raport de informaţie al Direcţiei Generale a Poliţiei din 29 iunie 1941, ora 23.20, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 40010, voi. 85, p. 201 (USHMM, microfilm 36). în alte documente, numărul vagoanelor a fost „micşorat" la 36, 34 şi chiar 33.

MCCCLXIII Al doilea raport Braunstein, p. 49. Acest număr era cunoscut câtorva dintre membrii comitetului Comunităţii de după război. Vezi declaraţia lui Jean Sigler la Tribunalul Poporului, în care a comunicat că cca 14.000 de evrei au căzut victime în timpul pogromului, 18 aprilie 1945, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 29, p. 21 (USHMM, microfilm 48).

MCCCLXIV Raport al Centrului Informativ Iaşi al Serviciului Special de Informaţii despre numărul evreilor morţi în timpul pogromului, 23 iulie 1943, Consiliul Securităţii Statului, Fond Documentar, Dosar 3041, p. 327 (copie: USHMM/RG – 25004M, microfilm 115). Vezi şi Cristian Troncotă, *Eugen Cristescu, asul serviciilor secrete româneşti, Memorii 1916-1944,* Editura Roza Vânturilor, Bucureşti, 1997, pp. 118-119.

MCCCLXV N. Ceauşescu, *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate,* voi. II, Editura Politică, Bucureşti, 1975, p. 570.

MCCCLXVI Vezi *supra,* p. 367, nota 1 şi p. 366, nota 3. Şi intelectualii evrei din Iaşi care au adunat mărturii şi au întocmit un „rezumat al masacrului din 29 iunie 1941" au notat în introducere că la Iaşi, în 1937, au trăit peste 110.000 de locuitori, dintre care peste 50.000 erau evrei. Vezi „Rezumatul masacrului" (vezi *supra,* p. 47, nota 2), Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 41, p. 330 (USHMM, microfilm 43).

MCCCLXVII Raport telefonic al prefectului Captaru către ministrul de Interne, 29 iunie 1941, ora 23.00, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 40010, voi. 89, p. 478 (USHMM,

luase în consideraţie numărul evreilor ucişi în acea zi pe străzile Iaşiului şi în curtea Chesturii când a redus numărul evreilor, având în vedere că raporta în noaptea pogromului. La recensământul „locuitorilor având sânge evreiesc”, care a fost efectuat la 1 iulie 1942, la Iaşi au fost găsiţi 32.369 de evrei[MCCCLXVIII]. Dacă luăm în consideraţie mortalitatea naturală din a doua jumătate a anului 1941, scăderea drastică a natalităţii în această perioadă, schimbările de domiciliu, fuga de evrei din alte zone la Iaşi ş.a., în acest caz numărul de victime stabilit de Comunitate este veridic, deşi nu i-a inclus pe evreii despre a căror existenţă Comunitatea nu a ştiut.

în noiembrie 1941, când i-a raportat lui Antonescu despre folosirea evreilor în diferite locuri de muncă obligatorie – detaşamente de muncă, munca în atelierele de meşteşugărie ale Armatei sau în întreprinderile care lucrau pentru Armată şi activitatea unor specialişti şi intelectuali care se bucurau de un statut mai bun –, Marele Stat-Major a considerat că situaţia a 15.399 de evrei este „neclară”, deoarece şi-au schimbat domiciliul, au dispărut sau se ascund şi nu se prezintă la cercuri de recrutare[MCCCLXIX]. Aproape 14.000 de astfel de evrei „au dispărut” la Iaşi. Aşa cum am menţionat, Cercul de recrutare din Iaşi a raportat, în august 1942, că nu reuşeşte să depisteze 13.868 de evrei obligaţi să execute munca obligatorie, dintre care 7.000 nu au acte de deces, întrucât autorităţile nu le emit[MCCCLXX].

în pogromul de la Iaşi au fost ucişi cca 15.000 de evrei, dintre care 8.000 în oraş, iar aproximativ 7.000 în cele două „trenuri ale morţii”. în chestiunea reducerii numărului celor ucişi, regimul antonescian a acţionat ca şi în alte probleme legate de pogrom: falsificarea de documente, acuzarea altora pentru crimă – în special a germanilor, dar şi a legionarilor – şi ascunderea contribuţiei sale în conceperea ideii pogromului şi planificarea lui. La fel a condus şi o îndelungată operaţiune de reducere la minimum a numărului celor ucişi – iar urmaşii lui au continuat vreme de cincizeci de ani această operaţiune.

Câteva observaţii cu privire la fruntaşii Comunităţii

M. Braunstein, unul dintre membrii Comunităţii, care a lucrat ca medic la azil, i-a scris lui Filderman, la începutul anului 1945, că

microfilm 36).

MCCCLXVIII Centrala Evreilor din România, *Breviarul Statistic al populaţiei evreieşti din România,* Bucureşti, 1943, p. 29 (copie : Ancei, *Documents,* I, p. 307).

MCCCLXIX Şeful Secţiei I a Marelui Stat-Major, colonelul Ion Georgescu, către cabinetul militar al Conducătorului din Preşedinţia Consiliului de Miniştri, raport cu privire la organizarea şi conducerea muncii obligatorii a evreilor cu vârste între 18 şi 50 de ani, 8 noiembrie 1941, Arhiva Statului, Preşedinţia Consiliului de Miniştri, colecţia Cabinetului, Dosar 86/1941, p. 251.

MCCCLXX Vezi *supra,* p. 383, nota 2.

„pogromul din 29 iunie putea fi evitat”. După afirmaţiile sale, preşedintele Comunităţii, lacob, a plătit sute de mii de lei pe lună şefilor Poliţiei locale, iar aceştia ar fi trebuit să avertizeze din timp despre pogrom şi data declanşării lui, dar n-au făcut-o:

> în consecinţă, n'a luat [lacob] nici o măsură pentru prevenirea măcelului, deşi Dsa a avut gardă [poliţişti] acasă, povestind apoi cu lux de amănunte, însă departe de realitate, despre nişte peripeţii pe care le-ar fi trecut şi care sunt de domeniul fanteziei[1].

Mai întâi trebuie accentuat faptul că preşedintele Comunităţii sau oricare alt om din Iaşi nu ar fi putut împiedica pogromul, deoarece ordinul executării lui a venit de la Bucureşti – de la Ion Antonescu însuşi. Acest pogrom a fost pregătit de Marele Stat-Major al Armatei şi, aşa cum a afirmat Ion Antonescu cu un alt prilej în faţa miniştrilor, el şi Marele Stat-Major nu pot fi despărţiţi: „Când se spune Marele Cartier General, se spune conducătorul statului”[MCCCLXXI MCCCLXXII]. în al doilea rând, chiar dacă preşedintele Comunităţii ar fi ştiut cu exactitate data pogromului, nu este sigur că ar fi înţeles importanţa informaţiei, deoarece era imposibil, din punct de vedere psihologic, să accepţi posibilitatea ca autorităţile să fi hotărât masacrarea a mii de oameni. în România, nu avusese loc niciodată un pogrom de asemenea proporţii, cel mai grav exemplu de acest fel consti- tuindu-l până atunci pogromul de la Bucureşti, în care au fost ucişi cca 125 de evrei.

în al treilea rând, chiar dacă ar fi ştiut şi i-ar fi avertizat pe evrei – ce puteau să facă evreii din Iaşi ? Ei, şi în special săracii din cartierele din sud, erau complet expuşi în faţa maselor incitate şi în faţa a mii de soldaţi, poliţişti, jandarmi şi vecini care au pătruns în casele lor, i-au scos cu forţa sau i-au ucis pe loc. Unde puteau să fugă? Nimeni nu pregătise dinainte o ascunzătoare, nu aveau buncăre, nu aveau tranşee de salvare, nu aveau adăposturi săpate în timpul nopţilor, după exemplul ascunzătorilor pregătite de evrei în ghetourile din Polonia. Şi nu trebuie uitat un lucru – mulţi români i-au avertizat de cele ce urmau să se petreacă, aşa cum s-a dovedit în acest studiu, dar numai puţini le-au dat crezare. Majoritatea membrilor comitetului Comunităţii au fost la fel de surprinşi de pogrom ca şi toţi evreii din oraş. Câţiva dintre ei au fost prinşi în clădirea Comunităţii, mulţi au fost ucişi sau urcaţi în „trenurile morţii”. Leon Haimovici, membru în comitetul Comunităţii, a participat la întâlnirea cu chestorul Poliţiei, Chirilovici, la care acesta i-a învinuit pe evrei de colaborare cu aviatorii sovietici. Abia când a văzut convoiul de evrei care era dus la Chestură, fiind şi el printre ei, şi a constatat că s-a dat mână liberă pentru a bate, tortura şi omorî evrei, abia atunci a înţeles că este martorul unei tragedii colective:

MCCCLXXI AI doilea raport Braunstein, p. 48.

MCCCLXXII Stenograma şedinţei de guvern din 9 septembrie 1941, în Lya Benjamin, Federaţia Comunităţilor Evreieşti din România, Centrul pentru Studiul Istoriei Evreilor din România, *Evreii din România între anii 1940-1944,* voi. II: *Problema evreiască în stenogramele Consiliului de Miniştri,* Editura Hasefer, Bucureşti, 1996, p. 305.

> Atunci mi-am dat seama că nu mai e vorba numai de nenorocirea câtorva, ci de nenorocirea întregii populaţii evreieşti... era pogrom organizat[1].

Putem deci conchide că, din momentul în care Ion şi Mihai Antonescu au hotărât masacrarea evreilor din Iaşi, pogromul nu putea fi evitat.

A doua acuzaţie a lui Braunstein – că îacob (probabil şi Hahamu) a beneficiat de protecţia autorităţilor şi că după pogrom a dat explicaţii false cu privire la cele întâmplate lui în ziua pogromului şi despre faptele sale atunci – este mai întemeiată şi, probabil, adevărată. Examinarea meticuloasă a celor două depoziţii ale lui îacob în România şi cea dată la Yad Vashem demonstrează cu claritate că în privinţa faptelor sale din ziua pogromului, spusele lui sunt inacceptabile şi că atât el, cât şi familia sa nu au avut de suferit. Nici unul dintre membrii familiei sale nu a fost arestat, nu a fost torturat şi nu a fost ucis. în nici una dintre mărturii nu a amintit faptul că a avut parte de o pază personală[MCCCLXXIII MCCCLXXIV].

în depoziţia la Procuratura din România, îacob a pretins că în dimineaţa pogromului, o gardă nemţească „l-a invitat" la Comandatura Armatei germane din strada Ştefan cel Mare, după ce s-au asigurat că este preşedintele Comunităţii, şi „le-am dat cuvântul că peste o oră voi veni singur la comandatura" – lucru imposibil la Iaşi în ziua pogromului. După aceea, a susţinut îacob, a mers (aşa, de bună voie) la Chestură, unde i-a găsit pe Chirilovici şi pe Leahu, şi *„am cerut lămuriri asupra motivelor* pentru care sunt evreii scoşi din case şi aduşi la Chestură". El a mai pretins că i-a cerut lui Chirilovici să-i elibereze pe evreii care fuseseră arestaţi, şi i s-a spus că se va face o triere a lor:

> Fiind convins că nu există nici un [evreu] vinovat *am cerut să se urgenteze trierea* ca oamenii să fie eliberaţi. Făcându-se trierea, *au fost toţi eliberaţi* dându-se fiecăruia în parte câte un bilet cu ştampilă pe care era scris „liber". Eu m'am prezentat la Comandatura germană, unde *am găsit în conferinţă întregul Gestapo.* La Comandatură am fost întrebat de ce am fost eliberat împreună cu ceilalţi evrei.

El ar fi părăsit, după spusele sale, când a voit, fără nici o problemă, Comandatura germană; şi când a aflat că iar sunt arestaţi evrei, şi bătuţi îngrozitor,

> am alergat însoţit de avocatul losif Hornstein, vecinul meu la Comunitate şi am încercat să iau contact cu autorităţile pentru a întreba asupra motivului care a determinat această nouă strângere a evreilor, după ce au fost eliberaţi dimineaţa. Toate [clădirile] autorităţilor însă erau ocupate de nemţi. M-am întors la Comandatura [germană!] ca să mai încerc o ultimă salvare pentru evreii ameninţaţi. Am primit acelaş răspuns, că toţi evreii trebuie să moară.

MCCCLXXIII Declaraţia lui Leon Haimovici la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război de la Iaşi, fără dată (1945), Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 37, p. 66 (USHMM, microfilm 43).

MCCCLXXIV în depoziţia sa, secretara Comunităţii a spus : „După trei zile [de la pogrom] a sosit la Comunitate îacob, însoţit de un agent care primise însărcinarea să-i servească de pază" – Depoziţia Clarei Scheinfeld, p. 569.

De acolo, chipurile, s-ar fi dus acasă. Cu toate că a fost la Chestură în timpul dimineţii, nu a văzut ce se petrece acolo : *„Am auzit că înăuntrul Chesturii evreii au fost bătuţi cu ciomege, schingiuiţi şi împuţeaţi”*[MCCCLXXV] – şi aşa mai departe.

în această depoziţie, şi în toate celelalte pe care le-a dat după aceea, iese în evidenţă faptul că el nu a fost în locurile menţionate şi că situaţiile pe care le-a descris erau imposibile. Nici o gardă germană nu „l-ar fi invitat” la Comandatură, ci l-ar fi adus acolo în lovituri şi împunsături de baionetă. Şi în afară de asta, nici un evreu nu a fost dus în ziua pogromului, şi nici după aceea, la Comandatura germană. Nici un evreu nu putea să spună unei patrule de soldaţi germani că acum este ocupat şi că va veni mai târziu, „pe cuvântul lui de onoare”. Dacă ar fi fost la Chestură în ziua pogromului, ar fi văzut mormanele de cadavre chiar la intrare – nu ar fi fost nevoie „să audă” despre aste după aceea. Orarul evenimentelor pe care le-a descris nu corespunde cu ceea ce s-a petrecut într-adevăr în acel loc. Chestiunea trierii ¿e-a fost comunicată evreilor închişi în curte de către generalul Stăvrescu, care s-a aflat la faţa locului împreună cu toţi şefii autorităţilor româneşti – iar lacob nici măcar nu a auzit de asta. Chirilovici, care a depus mărturie la aceeaşi dată, nu a amintit de „vizita” la Chestură a preşedintelui Comunităţii în ziua pogromului şi nu i-a atribuit nici o intervenţie în problema trierii evreilor[1] (şi în general, dacă ar fi fost amestecat în decizia trierii şi a înmânării biletelor „liber”, ar fi fost amestecat şi în marea înşelătorie care a provocat ieşirea evreilor din ascunzători şi prezentarea de bună voie la Chestură; la aceasta lacob nu s-a gândit). El nu a „cerut să grăbească” trierea şi, în general, nu ar fi putut să se plimbe aşa, pur şi simplu, pe străzile laşiului fără să fie ucis sau fără să fie aruncat în bătăi în unul dintre convoaie. Mii de evrei, inclusiv femei şi copii, au rămas în curtea Chesturii şi după triere – nu „toţi” au fost eliberaţi, după cum a afirmat în depoziţia sa.- Au fost eliberaţi circa două sute de bărbaţi şi un număr necunoscut de femei şi copii. Şi, în sfârşit, el nu ar fi putut să alerge la Comunitate pentru a încerca să telefoneze autorităţilor, deoarece clădirea Comunităţii fusese devastată la primele ore ale dimineţii – iar cine s-a aflat acolo a fost arestat, nu mai erau telefoane, şi nici un evreu n-a mai îndrăznit în ziua aceea să se apropie de clădire, aşa cum am văzut mai înainte. Iată de ce singura concluzie este că depoziţiile sale nu sunt demne de încredere, că lacob s-a bucurat de protecţie şi a rămas probabil ascuns şi ocrotit – el şi familia sa – în ziua pogromului, în casa lui sau în alt loc.

MCCCLXXV Vezi *supra,* p. 369, nota 1 (sublinierile îmi aparţin). îacob a afirmat în prima sa depoziţie că până la pogrom nu au fost închişi evrei în lagăre – şi tot aşa a afirmat şi Hahamu. O asemenea frază a fost folosită şi de Chirilovici în depoziţia de la aceeaşi dată (martie 1945) – fapt care nu poate fi întâmplător şi dovedeşte coordonarea versiunilor celor trei, cel puţin parţial (îacob şi Hahamu îi datorau lui Chirilovici viaţa lor şi a familiilor lor).

în mărturia dată în 1959 la Yad Vashem, lacob s-a corectat – de această dată nu a afirmat că şi-ar fi dat cuvântul de onoare ofiţerului german care a venit să-l „invite" la Comandatură, ci că a mers cu ofiţerul german, iar pe drum a cerut permisiunea să intre la Chestură; şi iar a declarat că a obţinut de la Chirilovici promisiunea unei trieri, că ar fi asistat la trierea aceea ca „garant" şi că ar fi spus că „atât eu cât şi ceilalţi membri ai [conducerii] Comunităţii răspundem cu capetele noastre de faptele coreligionarilor noştri". La ora 9.50 dimineaţa, a adăugat lacob, „mi-a spus Leahu că s'a făcut trierea şi evreii au fost eliberaţi. Eu satisfăcut am plecat acasă" [MCCCLXXVI MCCCLXXVII] – uitând că ar fi venit acolo, chipurile, sub pază germană. Această scenă nu s-a petrecut la Chestură în ziua pogromului. De data aceasta lacob a uitat că a fost „invitat" la Comandatura germană, şi nu a mai susţinut că a făcut o „vizită" acolo. Şi, în sfârşit, lacob şi adjunctul său, Hahamu, au refuzat să-şi semneze propriile mărturii, după cum a notat la sfârşit persoana care i-a intervievat: „martorul nu vrea să semneze". A avut deci dreptate Braunstein când a afirmat că explicaţiile lui lacob cu privire la activitatea şi soarta lui în ziua pogromului ţin de domeniul imaginaţiei.

Mărturia lui Hahamu este mai aproape de adevăr, dar nu mai puţin obscură în ceea ce priveşte descrierea sorţii lui personale. Hahamu a dat două depoziţii în faţa acuzării din România şi a adus cu el în Israel un lung şi detaliat memoriu despre activitatea lui şi a Comunităţii în zilele pogromului şi în perioada următoare. El a văzut într-adevăr că soldaţii au tras în clădirea Comunităţii, că imobilul a fost cucerit de soldaţi români şi germani şi că aceştia „au scos din curtea Comunităţii pe toţi cei ce erau acolo". El nu a mai îndrăznit să se apropie de clădire. După aceea soarta lui a fost complet diferită de soarta celorlalţi evrei din Iaşi. După spusele sale, a fost arestat de un soldat şi dus la Comenduirea Pieţii (?), deoarece avea în buzunar un binoclu (al vecinului său evreu) pe care intenţionase să-l predea la Chestură (?). A fost bătut, iar la ora 3 după-amiază a fost trimis, sub o escortă puternică, la Pretura militară, „în loc să fiu trimis la Chestură ca ceilalţi". Acolo a fost primit frumos şi reţinut în dormitorul unor soldaţi din Regimentul 13 Infanterie, „unde am găsit mai mulţi deţinuţi creştini şi evrei". A doua zi, la ora 5 după-amiază, a fost trimis acasă de către căpitanul Darie, „însoţit de o santinelă", şi s-a ascuns două zile în casă, de frică[1].

Ceea ce iese în evidenţă este soarta sa diferită în comparaţie cu a celorlalţi evrei din Iaşi. Arestat fiind, a fost dus la Comenduirea Pieţii – fapt ieşit din comun, deoarece acolo erau duşi numai soldaţi dezertori. Singurii care au fost duşi, probabil, la Comenduirea Pieţii au fost medicii

---

MCCCLXXVI Depoziţia lui Constantin Chirilovici la Tribunalul special pentru judecarea criminalilor de război de la Bucureşti, 5 martie 1945, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 37, pp. 33-34. Chirilovici şi-a atribuit decizia de a efectua o triere şi biletul „liber" dat evreilor „care nu sunt suspecţi". Trierea, a adăugat el, a continuat până la ora 3 după-amiază *(ibidem).*

MCCCLXXVII Mărturia lui losef lacob la Yad Vashem (vezi *supra,* p. 372, nota 1), p. 7.

militari evrei care fuseseră arestaţi în uniforme pe străzile oraşului. De acolo a fost transferat la Pretura militară, în afara zonei în care au fost torturaţi şi ucişi evreii – de asemenea, o măsură neobişnuită şi de neînţeles, fără nici o altă explicaţie, dacă într-adevăr s-a petrecut, decât pentru a-i apăra viaţa. Nici el nu a menţionat că locuinţa i-ar fi fost spartă, fiii şi rudele sale n-au fost ucise. în plus, şi el, ca şi lacob, a refuzat să semneze mărturia depusă la Yad Vashem[MCCCLXXVIII MCCCLXXIX]. Se pare că amândoi s-au temut de consecinţele juridice care ar fi decurs de pe urma semnării depoziţiilor.

Nu putem decât să conchidem că cei doi conducători ai evreilor din Iaşi s-au bucurat de protecţie, ei şi familiile lor, şi n-au avut nimic de suferit. Dar este clar, de asemenea, că nu au putut împiedica pogromul şi nu i-au putut salva pe majoritatea evreilor din Comunitatea lor de soarta pe care le-a destinat-o Antonescu.

Trebuie notat că cele două milioane de lei pe care lacob le-a „investit" în Chirilovici n-au fost în zadar. Circa 400 de evrei – poate mai mulţi – au fost adunaţi la orele după-amiezei zilei de 29 iunie, lângă râul Bahlui, în cartierul Socola, de către grupuri mixte de pogromişti români şi soldaţi, care au pătruns în case, au jefuit şi au ucis pe loc tineri evrei. înainte de a fi executaţi aceşti evrei, a trecut pe acolo, călare, Chirilovici: Fusesem duşi acolo pentru a fi împuşcaţi. Norocul nostru a fost venirea dlui colonel Chirilovici care ne-a dat drumul şi aşa am scăpat toţi. Mi-aduc aminte că dl colonel [i-a întrebat] pe cei ce ne păzeau de ce ne ţin acolo şi i s'a răspuns că noi am fi tras în armata română[MCCCLXXX].

Aşadar cele două milioane de lei n-au fost risipite în zadar. Dacă numai 400 de evrei au fost salvaţi, înseamnă că viaţa fiecăruia a costat Comunitatea 50.000 de lei, preţ de ocazie. Chirilovici a fost un „hoţ cinstit" : a primit banii fără să poată acorda o compensaţie – adică să-i apere pe evrei; dar a simţit că datorează ceva Comunităţii, iar când a avut ocazia – într-un loc depărtat de Chestură şi de ochii trimişilor care au condus în mod efectiv pogromul – a salvat câteva sute de evrei de la

---

MCCCLXXVIII Vezi *supra,* p. 369, nota 5 (pp. 50-50b); depoziţia lui Hahamu la Curtea Marţială (vezi *supra,* p. 369, nota 3), p. 208b.

MCCCLXXIX Într-o întâlnire neprevăzută cu Hahamu în vara anului 1989, la Tel Aviv, el a refuzat să vorbească mai mult despre pogrom, să depună din nou mărturie sau să răspundă la anumite întrebări pe care i le-am pus. „Tot ce am avut de spus v-am spus [la Yad Vashem]" – acesta a fost răspunsul. Nu a recunoscut că Comunitatea i-a plătit două milioane de lei lui Chirilovici. Cu toată vârsta înaintată (pe atunci avea 86 de ani), răspunsurile lui au fost clare şi rapide, iar refuzul de a da un interviu a fost categoric.

MCCCLXXX Depoziţia sub jurământ a lui Maier Rosenblum la şedinţa Tribunalului din Bucureşti, 9 ianuarie 1948, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 1, partea I, p. 208. Cel puţin alţi cinci evrei au declarat că Chirilovici le-a salvat viaţa când a împiedicat soldaţi şi civili să masacreze sutele de evrei pe care îi adunaseră pe malurile Bahluiului. în 1946, preşedintele Comunităţii din Iaşi i-a dat lui Chirilovici o dovadă, din partea Comunităţii, că în timp ce a fost chestorul Poliţiei „a avut o purtare cât se poate de civilizată faţă de populaţia evreiască... a salvat parte din populaţia evreiască... intervenind să se dea drumul la multe convoaie". Vezi dovada Comunităţii, 25 februarie 1946, *ibidem,* voi. 37, p. 72 (USHMM, microfilm 43).

moarte sigură.

Capitolul 13

Pogromul de la Iaşi – punctul de vedere românesc

Reflectarea pogromului în şedinţele de guvern

Dacă ar fi să dăm crezare stenogramelor şedinţelor de guvern, pogromul de la Iaşi nu a fost dezbătut în cadrul lor şi nici măcar nu a fost pomenit. Este însă de presupus că aşa cum au fost falsificate majoritatea documentelor legate de planificarea pogromului, de executarea lui şi de raportarea sa, la fel au fost „tratate” stenogramele privind pogromul de la Iaşi. Chestiunea nu apare în stenograme deoarece credem că fragmentele referitoare la acest subiect au fost eliminate aproximativ în acelaşi timp când au fost falsificate documentele despre pogrom. Dar în timp ce falsificarea documentelor poate fi dovedită, dezvăluirea falsificării stenogramelor este aproape imposibilă, deoarece, prin natura lucrurilor, ele au fost dactilografiate într-un număr mic de copii, asupra cărora Mihai Antonescu avea un control aproape total. De aceea o schimbare în conţinut, adăugirea unui text sau eliminarea altuia – care să corespundă imaginii pe care Mihai Antonescu dorea să şi-o atribuie după Stalingrad – era o treabă uşoară, care nu a lăsat urme. Aceste „îmbunătăţiri” se referă în primul rând la crime împotriva poporului evreu, precum şi la relaţiile cu Germania nazistă. Numai o comparaţie între fapte, proclamaţii şi izbucniri de furie ale lui Ion Antonescu rămase în scris şi ceea ce s-a notat în protocoale despre acelaşi subiect sau cu ceea ce şi-a atribuit Mihai Antonescu în aceeaşi chestiune (în protocoalele modificate) – doar ele pot dovedi, pe calea logicii, că ceea ce a fost consemnat în protocoale nu s-a spus cu adevărat, ori conţinutul lor a fost schimbat pentru a-i crea lui Mihai Antonescu o imagine de om civilizat, umanist, altruist, care poartă de grijă poporului său, îngrijorat de cererile Germaniei şi încercând să le zădărnicească.

în ceea ce priveşte pogromul de la Iaşi, cum este posibil ca un asemenea masacru, care s-a desfăşurat în al doilea oraş ca mărime din ţară, care a necesitat o coordonare între diverse ministere şi între ele şi Armată şi Jandarmerie, parcursul a două trenuri cu deţinuţi şi debarcarea a mii de cadavre de-a lungul României – cum se poate ca toate acestea să nu-şi fi găsit expresia în şedinţele de guvern? Doar dacă s-a hotărât, către sfârşitul anului 1943 sau la începutul anului 1944, că cea mai mare crimă a regimului antonescian pe teritoriul Regatului nu a existat, iar dacă a existat, în acest caz vina o poartă germanii, legionarii

şi pleava societăţii...

Şedinţa de guvern din 8 iulie 1941 a fost şedinţa în care Mihai Antonescu (Ion Antonescu se afla atunci pe front) a dat mână liberă miniştrilor, Armatei, Jandarmeriei şi populaţiei să elimine „elementul evreiesc” din Basarabia şi din Bucovina. El a subliniat că se poate folosi mitraliera, că interzice manifestări de slăbiciune, căci s-a terminat cu epoca umanismului, şi că nu-i pasă dacă, din cauza acestor fapte, românii vor fi consideraţi în viitor barbari. în aceeaşi şedinţă, Mihai Antonescu a anunţat că toţi evreii din sate „părăsesc locul şi părăsesc avuturile lor imediat”. Ministrul de Interne, Dumitru Popescu, a atras atenţia miniştrilor că în Bucovina, „câţiva evrei comunişti au tras în armata noastră din spate”. Evrei din Bucovina de Nord şi din Cernăuţi „au tras” în armata română aşa cum „au tras” evrei din Iaşi în soldaţii români. Şi întrucât această stenogramă a rămas în întregime (şi datorită faptului că discursul lui Mihai Antonescu a fost publicat într-o broşură confidenţială de către Ministerul de Interne), a inclus şi dialogul următor, despre modul cum trebuie trataţi evreii care lovesc în Armată:

> Ministrul agriculturii şi al domeniilor, I. Sichitiu: Nu există decât un singur remediu ca să scăpăm de ploşniţele acestea, foc până la pământ.
> Generalul D. Popescu, ministrul Afacerilor Interne : Remediul acesta s’a şi aplicat[1].

Acesta a fost exact „remediul” aplicat „rebeliunii” evreilor din Iaşi împotriva Armatei române.

Şedinţa de guvern din 13 noiembrie 1941 a fost consacrată în întregime problemei formale cu privire la proprietatea bunurilor rămase în urma deportării evreilor din Basarabia şi Bucovina în Transnistria. Probleme „juridice” de acest fel s-au ivit din cauza contradicţiei dintre hotărârea regimului antonescian de a fi moştenitorul legal al evreilor pe care hotărâse să-i ucidă sau să-i deporteze şi aspiraţia de a formula această hotărâre în termeni juridici „civilizaţi”, ca şi cum România ar fi fost un stat al legii, un stat întemeiat pe dreptate şi corectitudine. în cele din urmă, au fost găsite soluţiile, care au transformat *din punct de vedere juridic* avutul evreiesc părăsit în avut românesc *legal,* rămânând doar problema împărţirii lui.

Ministrul Lucrărilor Publice şi Telecomunicaţiei, inginerul Constantin Buşilă, care s-a definit în aceeaşi şedinţă ca ministrul „cel mai antisemit” dintre toţi miniştrii, a amintit în treacăt laşiul în legătură cu instalarea definitivă a institutului tehnic care urma să treacă de la Iaşi la Cernăuţi:

> Ministrul Lucrărilor Publice, C. Buşilă: în situaţia actuală a laşilor, când jidanii au plecat de acolo, laşiul ar trebui să fie iarăşi un oraş cultural şi Politehnica să fie acolo...
> Ion Antonescu: laşiul este foarte aglomerat.
> C. Buşilă: Au plecat jidanii.
> Ion Antonescu: Deocamdată n’au plecat jidanii de Ia Iaşi. Am destule greutăţi cu cei pe

care i-am dus la Bug. Numai eu ştiu câţi au murit pe drum[MCCCLXXXI] [MCCCLXXXII].

Antonescu a amintit despre evreii din Iaşi în contextul deportării şi exterminării, şi şi-a exprimat în mod clar regretul că nu a reuşit să-i evacueze pe toţi de acolo şi să-i trimită la Bug din cauza unor probleme de supraveghere şi a mortalităţii mari printre deportaţi – date păstrate în secret („numai eu ştiu câţi au murit pe drum"). Deocamdată aşa a rezultat din afirmaţiile sale – problema evreilor din Iaşi nu a fost soluţionată.

La 5 august 1941, guvernul a dezbătut chestiunea organizării muncii obligatorii în detaşamente, iar printre altele a fost amintită confuzia existentă în ceea ce priveşte obligarea evreilor de a purta un semn distinctiv. Mihai Antonescu a ordonat aplicarea fără întârziere a semnului distinctiv în toată România, amintind pericolul care ar pândi, chipurile, Armata română la Iaşi din cauza prezenţei evreilor:

> Dl general Tătăranu [adjunctul şefului Marelui Cartier General – *n.m.]* mi-a atras atenţia totodată că, evreii circulând liberi în Iaşi şi acolo unde armata noastră are încă o activitate care interesează operaţiunile [pe front] este necesar ca semnul distinctiv să fie încă purtat de evrei. Atunci am chemat pe dl ministru de Interne şi m-am pus de acord cu dânsul ca acest semn distinctiv să fie purtat. în privinţa formei lui, dvs. veţi hotărî cum credeţi de cuviinţă[1].

La două luni după pogrom, evreii din Iaşi erau consideraţi în continuare periculoşi pentru Armata română, iar necesitatea introducerii semnului distinctiv pe tot teritoriul României s-a bazat pe această teamă faţă de ei, care a fost adusă la cunoştinţa miniştrilor de către adjunctul şefului Marelui Cartier General – cel care a condus, în cadrul Marelui Cartier General, pogromul şi evacuarea cu „trenurile morţii".

O confirmare întâmplătoare că pogromul de la Iaşi a fost rezultatul iniţiativei Marelui Stat-Major al Armatei Române, şi nu a celei germane, a făcut-o, cum am menţionat, Mihai Antonescu în şedinţa consiliului economic al guvernului, care a dezbătut din nou problema exploatării forţei de muncă evreieşti şi organizarea judicioasă a detaşamentelor de muncă – după ce miniştrii au ajuns la concluzia că aranjamentele anterioare de mobilizare a evreilor fără discernământ şi folosirea lor fără nici un scop a prejudiciat economia naţională. Mihai Antonescu le-a cerut miniştrilor să-i exploateze în mod inteligent pe evrei, şi să nu-i trimită pe

---

MCCCLXXXI Stenograma şedinţei de guvern din 8 iulie (fragmente), Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 40010, voi. 11, pp. 38-39. Istoricul Lya Benjamin, de la Centrul pentru Studiul Istoriei Evreilor din România, al Federaţiei Comunităţilor Evreieşti, a publicat în 1996 o culegere de documente cuprinzând fragmente alese din stenogramele Consiliului de Miniştri din anii 1940-1944, un instrument important în studierea istoriei Holocaustului (amănunte în capitolul anterior, p. 394, nota 2; în continuare: Benjamin, *Stenograme).* în ceea ce mă priveşte, această sursă a ajuns cu întârziere, deoarece, de-a lungul anilor, am adunat cu mari eforturi stenograme ale şedinţelor de guvern.

MCCCLXXXII Stenograma şedinţei de guvern din 13 noiembrie 1941, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 40010, voi. 77 (numărul paginilor este indescifrabil).

toţi la munci grele şi necalificate, provocând în felul acesta paralizarea altor ramuri economice:

> Au fost fireşte în Moldova, la Marele Cartier General, unele momente de reacţie psihologică, pe care le înţeleg şi le respect, atunci când s'au comis acte împotriva armatei de către evrei şi când răspunsul a fost, fără îndoială, o acţiune severă împotriva lor. Dar acestea au trecut: nu mai este vorba de răspuns cu reacţiuni, ci de organizări de muncă[MCCCLXXXIII MCCCLXXXIV].

Din spusele lui Mihai Antonescu reiese clar că iniţiativa pogromului de la Iaşi a aparţinut Marelui Cartier General, şi nu germanilor sau autorităţilor româneşti locale, de la Iaşi. „Răspunsul sever" a fost pogromul. „Actele" comise de evrei împotriva Armatei române au fost fabricate de Secţia a Il-a a Serviciului Special de Informaţii.

Relatările în presă

Comunicatul guvernului din 2 iulie 1941, care anunţa că 500 de iudeo-comunişti „care au tras" în armată au fost executaţi la Iaşi, nu a inclus nici un element dramatic care ar fi putut să cutremure poporul român şi să-i vestească sfârşitul epocii legalităţii şi a ordinii şi a respectării vieţii omului. Aceste elemente dispăruseră de fapt încă din perioada regimului legionar. Săptămâna care a precedat comunicatul despre Iaşi şi săptămânile care l-au urmat s-au remarcat printr-o instigare directă la uciderea evreilor, la încheierea socotelilor cu ei, alungarea lor din sate, târguri şi chiar din zone întregi prin mobilizarea creştinismului pentru justificarea unor acţiuni barbare, prin învinuirea evreilor de toate necazurile şi nenorocirile care s-au abătut asupra poporului român de la ultimatumul sovietic din 1940 şi chiar dinainte. Războiul a fost prezentat ca o luptă împotriva iudaismului, evreii – ca un pericol permanent pentru armatele României şi Germaniei, conflagaraţia – ca o mare ocazie de răzbunare pe evrei, şi Dumnezeu – ca sprijinitor al răzbunării. De aceea soluţia pentru problemele României – curăţarea ţării de evrei – era de la sine înţeleasă. Curăţarea Basarabiei de evrei a fost prezentată ca o măsură premergătoare curăţării Moldovei de evrei, iar pogromul de la Iaşi – ca o verigă în lanţul de pedepse care începuse chiar atunci. Cu toate că pogromul de la Iaşi s-a desfăşurat în inima României, cenzura nu a permis difuzarea de informaţii despre el şi publicarea de reportaje şi fotografii. Dar şi puţinul care s-a publicat în comunicat se încadrează în tabloul general expus cu privire la începutul curăţării de evrei – curăţare fizică şi spirituală. Regimul antonescian a vrut, pe de o parte, să scoată în evidenţă „succesele sale" în domeniul evreiesc, iar pe de altă parte, să împiedice prezentarea acestor acţiuni

---

MCCCLXXXIII Benjamin, *Stenograme,* nr. 102, p. 277.

MCCCLXXXIV Stenograma şedinţei consiliului economic al guvernului, 12 septembrie 1941, Benjamin, *Stenograme,* p. 315.

drept fapte barbare de către propaganda maghiară şi în opinia publică din ţările neutre, chiar în Statele Unite şi Marea Britanie – state care întreţineau încă relaţii diplomatice cu guvernul de la Bucureşti. Cenzura civilă de care răspundea Mihai Antonescu, în calitatea sa de ministru al Propagandei Naţionale, era „sfâşiată" între cele două tendinţe contradictorii – trâmbiţarea cu glas tare a începutului aplicării „curăţirii terenului" şi iniţierea unor pogromuri împotriva evreilor, pe de o parte, şi dorinţa ca România să fie considerată încă un stat „civilizat", un stat al legalităţii, pe de altă parte. Ceea ce a rezultat din cele două tendinţe contrare a fost un amestec de ştiri, declaraţii oficiale şi semioficiale, de comentarii din care reieşea, fără nici o îndoială, că a început campania împotriva poporului evreu.

Trebuie să amintim că locul laşiului în această campanie a fost mic, masacrul cel mare petrecându-se în acele zile în Basarabia şi Bucovina de Nord. Şi, după cum am menţionat anterior, pogromul de la Iaşi a constituit un program adiacent al campaniei de exterminare desfăşurate în cele două provincii, şi nu invers.

în mod simbolic, capitolul despre pogrom a fost inaugurat în presa românească cu o ştire din 25 iunie 1941, despre încheierea anchetei privind pogromul de la Bucureşti, în rebeliunea legionară au fost ucişi 187 de evrei, se consemna în ştire (şi nu 125, cum a stabilit şi Federaţia Comunităţilor Evreieşti)[MCCCLXXXV]. Cine erau cei 62 de evrei reidentificaţi ? Faţă de zecile de mii de evrei care urmau să fie şterşi de pe faţa pământului în decurs de o lună, această chestiune era marginală. Acelaşi ziar anunţa, în acelaşi număr, că începuse „lupta sacră pentru distrugerea bolşevismului iudeo-comunist" – războiul împotriva promotorilor revoluţiei mondiale, condusă de Stalin şi adjunctul său evreu Kaganovici – „şi de tot cahalul judaic din lumea întreagă pentru a pregăti distrugerea creştinismului, familiei, şcolilor şi ordinei sociale în lumea întreagă"[1]. Ziaristul Pamfil Şeicaru, care a simbolizat mai mult decât oricine absenţa integrităţii personale şi intelectuale în presa românească, reuşind să adopte cu timpul toate opiniile politice, s-a alăturat şi el la identificarea bolşevismului cu iudaismul dintr-un alt unghi de vedere, mai stilizat şi mai puţin bestial: el a „dezvăluit" puterea „artei publicităţii semite" – sau, cu alte cuvinte, capacitatea ei de a induce în eroare oamenii naivi (adică pe români): „De un sfert de secol", a scris Şeicaru, „geniul colportajului semit înnebuneşte lumea cu minciunile revoluţiei bolşevice, înfăptuitoare a raiului comunist. Evreii au fost impresari ai acestei minciuni"[MCCCLXXXVI MCCCLXXXVII]. S-a terminat. Ziarul antisemitismului românesc a fost mai puţin delicat, anunţând că „jidovii încep din nou să-şi facă meseria de răspânditori de zvonuri... pentru ei Rusia reprezintă siguranţa zilei de mâine şi poate chiar o ţară de refugiu în cazul unei eliminări totale din Comunitatea românească". Ziarul le-a

MCCCLXXXV *Unirea,* 25.06.1941.

MCCCLXXXVI *Ibidem.*

MCCCLXXXVII P. Şeicaru, „Marea denunţare", *Curentul,* 27.06.1941.

promis locuri de odihnă în lagăre[MCCCLXXXVIII].

Ziarul „serios” *Timpul* a publicat un comunicat al guvernului care aducea la cunoştinţă, cu o săptămână întârziere, eliminarea evreilor din satele şi târgurile din Moldova, „pentru a asigura secretul operaţiunilor militare”. Măsuri asemănătoare vor fi luate şi în alte locuri, după necesităţi. în articolul de fond, ziarul a adăugat amănunte care justificau măsura luată de Antonescu – izgonirea evreilor din sate: „S-a dovedit recent că populaţia evreiască constituie o primejdie pentru operaţiunile militare, mai ales din spiritul alarmist”[MCCCLXXXIX].

Oficiosul fostei Mişcări legionare, care s-a transformat de pe o zi pe alta, după reprimarea Mişcării, într-un ziar naţionalist şi antisemit „obişnuit”, a vestit românilor semnificaţia comunicatului guvernului despre izgonirea evreilor din satele Moldovei: „A început lupta pentru purificarea rasei... Din toate ţelurile scumpe inimei româneşti, cel dintâi este rezolvarea în tot ansamblul ei a problemei evreieşti din ţara noastră”. Ziarul a promis că această acţiune este doar primul pas[MCCCXC].

Ilie Rădulescu, redactorul-şef al ziarului *Porunca Vremii,* a făcut în ziua pogromului o trecere în revistă „istorică” privind semnificaţia hotărârii Conducătorului de a-i izgoni pe evrei din satele din Moldova, care încheie cu succes o luptă dusă de distinşi români înaintea sa în secolul al XlX-lea: evreii s-au înmulţit în România, iar de la 8.535 de suflete în 1836 au ajuns la două milioane în prezent. Terenuri şi sate întregi au căzut de-a lungul timpului în mâinile lor. în multe sate n-au mai rămas biserici, a pretins Rădulescu, dar existau 7-8 sinagogi. Ei au acumulat bogăţiile ţării şi şi-au sporit averile. în ziua pogromului, ziarul a promis o „soluţie radicală” a problemei evreieşti – care îi va cuprinde şi pe evreii din oraşe:

> Ce facem cu jidanii izgoniţi din sate ? Ar fi o mare greşeală să asfixiem cu ei şi mai mult oraşele. Atunci? Limpede. în ţarcurile ghetourilor până la rezolvarea radicală a problemei evreieşti care trebuie să însemne eliminarea totală a jidanilor de pe teritoriul României[MCCCXCI].

Numeroase ziare au prezentat pedepsirea evreilor ca pe o luptă împotriva pângăritorilor creştinismului, pângăritorilor de biserici şi a credinţei creştineşti: „Soldaţi, vrăşmaşul care a pângărit altarul şi pământul strămoşesc trebuie pedepsit” ; „jidanii şi bolşevicii au răstignit credinţa pe steaua mârşăviei lor”[1]. La folosirea motivului creştin s-a alăturat de data aceasta însuşi Mihai Antonescu. într-un discurs radiodifuzat a doua zi după pogrom a promis că va veni răzbunarea pentru cedarea teritoriului la care România a fost obligată să renunţe cu un an înainte, când Armata română a fost nevoită să abandoneze Basarabia şi a fost umilită de către inamicii săi barbari şi partenerii lor

---

MCCCLXXXVIII *Porunca Vremii,* 26.06.1941.
MCCCLXXXIX *Timpul,* 28.06.1941.
MCCCXC „A început lupta pentru purificarea rasei”, *Curentul,* 28.06.1941.
MCCCXCI I. Rădulescu, „Izgonirea jidanilor din satele Moldovei”, *Porunca Vremii,* 29.06.1941.

„care au adăugat eristicei noastre răstigniri, iudaica lor ofensă". Când Basarabia va redeveni românească şi „când vom fi izgonit dintre noi liftele străine", atunci se va auzi o voce profetică ce va spune : „Basarabia eşti răzbunată"[MCCCXCII MCCCXCIII].

Pogromul de la Iaşi a fost absorbit de imensul fluviu de ură şi dezinformare ce inunda zilnic presa de la Ministerul Propagandei Naţionale, intensificându-se o dată cu publicarea comunicatului guvernului. A dispărut aproape deosebirea dintre presa antisemită sălbatică, de genul *Porunca Vremii, Gazeta Ţării, Sfarmă Piatră, Curentul* ş.a., şi presa aşa-zis serioasă, care doar comunica măsurile împotriva evreilor fără să mai pună gaz pe foc. Toţi instigau, toţi ameninţau, toţi acuzau – şi toţi au descris măsurile luate drept o introducere, un început, un prim capitol dintr-un proces care se va încheia cu eliminarea totală a evreilor din România.

Legaţia germană a furnizat şi ea din belşug material antisemit, dar publicarea lui depindea de aprobarea cenzurii – şi nu s-a publicat tot ce au propus naziştii. Urmele propagandei naziste puteau fi descoperite cu uşurinţă: ea accentua puterea iudaismului internaţional, legătura dintre iudaism şi comunism şi plutocraţie, pericolul permanent rezultând de pe urma continuării existenţei evreieşti ş.a.m.d. Dar pogromul de la Iaşi, deportarea evreilor din sate în Basarabia şi Bucovina, pericolul pentru creştinism, lupta creştină împotriva iudaismului – toate acestea constituiau motive româneşti de ură, care au apărut, au fost răspândite şi accentuate şi înainte de 1941, şi înainte de ajungerea la putere a naziştilor în Germania. Unul dintre ziare a afirmat că în realitate Stalin este un evreu din Galiţia, vărul comunistei evreice de origine română Ana Pauker şi fratele evreului Moriţ Gutman, care de fapt este nepotul lui Jabotinsky[MCCCXCIV].

în ziua în care s-a publicat comunicatul guvernului cu privire la înăbuşirea rebeliunii evreilor de la Iaşi, presa antisemită tradiţională a deschis o campanie făţişă care chema la lichidarea tuturor evreilor din România. Această campanie a fost domolită din când în când de către ministrul Propagandei, când se părea că lucrurile scapă de sub control şi masele tind să-i linşeze pe evreii din Bucureşti, care atunci nu erau supuşi unor violenţe fizice.

> Nu exagerăm când afirmăm că jidanii „români" sunt auxiliarii duşmanilor de peste graniţă. Executarea în consecinţă a 500 de spioni judeo-comunişti este un act legitim de apărare a neamului... De ce întârziem cu internarea jidanilor în lagărele de muncă? De ce nu i-am trimite în ghetouri ? [MCCCXCV]

MCCCXCII „Ostaşi, cu Dumnezeu înainte", *Unirea,* 29.06.1941. Acest însemn se referă la steaua roşie.

MCCCXCIII Discursul locţiitorului primului-ministru la radio a fost publicat la 1 iulie 1941, în *Universul.*

MCCCXCIV „Stalin este evreu", *Gazeta Ţării,* 01.07.1941.

MCCCXCV Ilie Rădulescu, „Senzaţionala demascare a anarhismului iudaic", *Porunca Vremii,* 02.07.1941. Mişcările antisemite au susţinut că nu exista *evreu român* – cu alte cuvinte, evreu care a absorbit cultura română şi se identifică cu poporul român –, ci că

Instigarea la omor a atins asemenea proporţii, încât la 3 iulie, guvernul a dat un comunicat special pentru a-i lămuri pe cetăţeni că trebuie să înceteze să mai sâcâie Poliţia şi unităţi militare cu anunţuri despre semnalizări luminoase care pot fi văzute de pe imobilele din Bucureşti. Psihoza semnalizărilor de pe acoperişuri a ajuns la Bucureşti în urma unui număr de încercări nereuşite ale aviaţiei militare sovietice de a bombarda oraşul. Guvernul însă nu dorea pogrom la Bucureşti. Guvernul a încercat să explice cetăţenilor în comunicat că ricoşetele roşii pe care mulţi dintre ei le-au văzut nu sunt provocate de aşa-zisele semnalizări făcute, chipurile, de evrei, ci sunt rezultatul obuzelor trase de tunurile antiaeriene. Multe denunţuri telefonice au fost cercetate şi s-au dovedit neadevărate[1]. Ziarul naţionalist *Universul* a publicat un comentariu propriu privind pogromul de la Iaşi – comentariu care nu a putut să apară fără aprobarea cenzurii:

> Guvernul a dat un comunicat prin care arată că elementele străine de neam şi duşmanii intereselor ţării noastre au tras focuri de armă contra soldaţilor germani şi români. E o acţiune criminală şi trădătoare din partea unor elemente care au fost adăpostite aici [şi] trăiau nesupăraţi de nimeni. Duşmanul intern în asemenea împrejurări e mai primejdios decât cel din afară. Nu mai putem îngădui nici o slăbiciune. Trădătorii trebuiesc eliminaţi cum se elimină gunoaiele şi stârvurile[MCCCXCVI MCCCXCVII].

Toate ziarele au publicat ştiri şi chiar comentarii despre soarta evreilor din statele europene ocupate, pentru a accentua faptul că ceea ce se petrece în România cu evreii este strâns legat de procesul „sănătos” iniţiat de regimul de ocupaţie german sau de state fasciste de tipul României. Cu această ocazie, ziare şi ziarişti şi-au permis să vorbească pe larg despre măsurile care trebuie luate pentru a rezolva, o dată pentru totdeauna, problema, evreiască. Ziarele antisemite au scris, aşa cum am menţionat, în mod explicit, despre eliminare, confiscări de averi şi chiar exterminare. Ziare „serioase” au descris şi ele viitorul fără evrei, amintind, pe ici, pe colo, ce-i aşteaptă pe evrei.

Ziarul *Universul* a trecut în revistă măsurile antisemite iniţiate de regimul de ocupaţie nazist în Franţa, ca de exemplu confiscări de averi, eliminări de evrei din economie – şi în prezent, a adăugat ziarul, s-au luat măsuri noi, care nici ele nu vor soluţiona complet problema:

> Soluţia definitivă putând fi realizată mult mai târziu şi concomitent în toate ţările Europei. Când problema evreească va căpăta o rezolvare definitivă, se vor lua deciziuni fără nici un fel de apel... Din care cauză se consideră [deocamdată] inutile măsuri vexante sau definitive cum ar fi : sterilizarea, expulzarea etc.[MCCCXCVIII]

Asocierea unor termeni ca „sterilizare” şi „expulzare”, care nici ea nu era considerată „definitivă”, şi între soluţia definitivă şi „emigrare”, fără

toţi evreii sunt „jidani”.

MCCCXCVI *Timpul,* 04.07.1941.
MCCCXCVII „Trădări”, *Universul,* 05.07.1941.
MCCCXCVIII „Noul regim al evreilor din Franţa”, *Universul,* 05.07.1941.

menţionarea destinaţiei, constituie mai mult decât o aluzie – este vorba de un viitor negru pentru evreii din toată Europa. După câte se ştie, termenul *sterilizare,* ca parte dintr-o soluţie oarecare, destinată evreilor, a apărut atunci pentru prima oară în presa românească.

„Neclaritatea" cu privire la tot ceea ce privea soarta evreilor din România a fost de fapt clarificată de vicepreşedintele Consiliului de Miniştri, Mihai Antonescu, într-un interviu acordat presei italiene, publicat concomitent şi în România. El cuprindea aluzii îngrijorătoare cu privire la ceea ce-i aşteaptă pe evrei, afirmaţii cum că măsurile care au fost deja luate – pogromul de la Iaşi, începutul exterminării în Basarabia şi Bucovina ş.a. – nu constituie ultima fază. Mihai Antonescu a spus că este mândru că i-a revenit sarcina de a pune în practică această politică, accentuând că aceasta este voinţa poporului român:

> Problema evreiască este considerată în România ca foarte importantă deoarece numărul evreilor existenţi în această ţară este încă foarte mare, *chiar dacă mulţi dintre ei au plecat în străinătate sau au fost puşi în condiţiunea de a nu mai tulbura dezvoltarea naturală a naţiunii'.*

Când s-a manifestat în România o amplă mişcare de evrei care „au plecat în străinătate" ? încotro au plecat? Cine erau cei care au fost împiedicaţi să mai tulbure viaţa naţiunii române? Ce s-a întâmplat cu ei? Citirea printre rânduri şi încercarea intelectualilor evrei de a descifra mesajele ascunse în declaraţia lui Mihai Antonescu au devenit subiectul zilei, stârnind panică şi o imensă îngrijorare[MCCCXCIX MCD]. Despre ce era vorba? – se întrebau toţi, în perioada când evreii din Bucureşti încă nu aflaseră adevărata dimensiune a pogromului de la Iaşi, iar despre începutul exterminării pe teritoriile eliberate circulau doar zvonuri.

Important în interviul lui Mihai Antonescu nu erau ameninţările, şi nici recunoaşterea indirectă că au fost masacraţi evrei la Iaşi şi în Basarabia, ci declaraţia că „măsurile care vor fi luate de acum înainte împotriva evreilor nu sunt doar expresii ale regimului ci voinţa clară a poporului".

După publicarea interviului cu Mihai Antonescu s-au ridicat stavilele cenzurii cu privire la pogromul de la Iaşi. Numeroase ziare au pomenit şi au îndreptăţit pedeapsa colectivă impusă celor care au îndrăznit să tragă în soldaţii români. Toată presa a adoptat numărul de 500 de evrei ucişi, pe care regimul a decis să-l stabilească şi chiar să falsifice documentele în conformitate cu această cifră, pentru ca pogromul să nu fie considerat un masacru. Nici un ziar nu i-a acuzat pe germani de cele întâmplate la Iaşi. Nici un ziar nu a încercat să reducă cu o iotă „succesul" Armatei române. Nici un ziar nu a făcut vreo deosebire între un evreu „bun" şi unul „rău". Toate ziarele au făcut legătura între pogromul de la Iaşi şi

MCCCXCIX *Timpul,* 08.07.1941.

MCD Această problemă se reflectă în jurnalele unor intelectuali evrei care au fost publicate în ultimul timp.

lupta de lungă durată a statului român împotriva invaziei evreieşti, împotriva înmulţirii evreilor în oraşe, împotriva bogăţiilor pe care le-au acumulat.

Corespondentul militar al ziarului *Curentul,* care semna cu iniţialele numelui lui, a trecut în revistă pentru prima oară modul în care evreii din Iaşi – bărbaţi şi femei – au condus „lupta" împotriva armatelor româno-germane. Bărbaţii s-au furişat în podurile caselor şi de acolo au tras, iar

> evreicele au avut alt rol, tot atât de spurcat. Au inventat [o metodă de luptă] pocnitoare pe care le aruncau cu praştiile [!] în direcţii cu totul opuse pentru a produce panică, dezorientare. Grecescul plan nu le-a reuşit, căci în mai puţin de o oră totul a fost stârpit aşa cum se cuvine şi cum numai armatele conştiente de rolul şi misiunea lor o pot face. Acum Iaşiul este iarăşi un oraş liniştit[MCDI].

A fost prima oară când s-au publicat „amănunte" despre rebeliunea evreilor de la Iaşi şi despre lupta lor împotriva armatelor româno-germane. Descrierile au fost făcute, chipurile, de pe teren, ceea ce a stimulat încrederea cititorilor.

Dar Iaşiul nu a fost prezentat ca un caz singular de „rebeliune" evreiască. Ziarele au făcut aluzie, fără să prezinte amănunte, la alte acţiuni asemănătoare care s-au petrecut în diverse oraşe din România, creând impresia că este vorba de o acţiune de mare amploare şi în colaborare cu inamicul, cu scopul de a lovi în Armata română: „Manifestările din ultimul timp ale evreilor şi incidentele petrecute recent la Iaşi, Bârlad, Galaţi, Buzău, Constanţa şi alte localităţi din zona frontului confirmă în totul justeţea măsurilor luate de guvern prin internarea evreilor în lagăre". Şi în felul acesta s-a făcut aluzie că şi în alte oraşe evreii ar fi tras în Armată. Ziarul cerea să fie identificaţi toţi evreii care s-au furişat în Bucureşti şi se ascund la rudele lor: „Aceste unelte ale distrugerii se plimbă nestingherite pe străzile Bucureştiului căutând primul prilej să ne vândă inamicului". Şi aceştia trebuie închişi în lagăre[1].

între timp, asigurau ziarele, a început campania de curăţire de evrei în Basarabia eliberată, nu va mai fi loc pentru evrei[MCDII MCDIII], şi nici în Bucovina eliberată. La Cernăuţi, relata corespondentul militar al ziarului *Curentul,* „Iuda trădătorul veşnic" a încercat să primească Armata română cu steaguri româneşti, dar asta nu-i va ajuta cu nimic: *„Judecata cea mare va veni mai curând decât cred ei...* bunătatea creştinească nu a putut dezlega nodul spânzurătorii lui Iuda"[MCDIV].

Ziarele n-au văzut nici o deosebire între evreii din Basarabia şi Bucovina şi evreii din Iaşi şi din întreaga Românie. Mesajul privind

---

MCDI Caporal T.R.V.V. (reporter de război), „Jurnal de război", *Curentul,* 11.07.1941.

MCDII „Evreii din lagăre şi cei din afară", *Gazeta Ţării,* 13.07.1941.

MCDIII „Purificarea etnică a Basarabiei", *Unirea,* 11.07.1941.

MCDIV Slt. rez. P. Tipărescu (reporter de război), „Jurnal de război", *Curentul,* 18.07.1941 (sublinierea în original).

soarta evreilor de pe teritoriile eliberate era clar: ei resimt reacţia fermă a Armatei române pentru „trădarea” lor, iar aceste teritorii vor fi „curăţate” de evrei. Mesajul pentru evreii din România era estompat, dar şi el cuprindea vestea pedepsirii colective şi a deportării – fără un termen, deocamdată. Reprimarea „revoltei” de la Iaşi a fost prezentată ca un exemplu de ceea ce li se va întâmpla tuturor evreilor.

în acel timp, Ministerul Propagandei a turnat un film de propagandă cu titlul „Cruciada împotriva jidovilor”. Pogromul de la Iaşi a constituit laitmotivul pentru hotărârea de a proiecta filmul şi, în felul acesta, de a intensifica vigilenţa românilor faţă de pericolul evreiesc. Reclama filmului a cuprins o scurtă explicaţie a „scenariului” :

> La fiecare pas, soldaţii noştri se lovesc de pericolul jidovesc, căci aproape tot în al treilea soldat bolşevic se ascunde figura unui jidan. De când cu actul de la Iaşi, *când jidanii au avut neruşinarea să tragă după soldaţii români şi germani,* creştinii şi-au dat seama, odată în plus, de pericolul jidovesc[MCDV].

Dacă vom compara reacţia presei româneşti după pogromul de la Bucureşti cu reacţia ei după pogromul de la Iaşi, vom constata că a existat o deosebire enormă. Atunci legionarii au fost înfieraţi pentru încercarea violentă de a pune mâna pe putere şi pentru

MCDV „Cruciada împotriva jidovilor”, *Unirea,* 21.07.1941; o reclamă la filmul cu acest nume a apărut, în aceeaşi zi, în toate ziarele din Bucureşti.

asasinatele pe care le-au comis, pentru jaful şi torturile care au însoţit acea încercare. Noul regim, al lui Antonescu, fără legionari, încercase atunci să se depărteze de ei şi să apară ca diferit şi civilizat. Au existat şi germeni de căinţă cu privire la crimele comise în numele poporului român, au fost chiar unii care au pus la îndoială originea românească a unora dintre pogromişti. în orice caz, a existat atunci o încercare de scurtă durată de autoexaminare a unei naţiuni şi a cauzelor care au dus la decăderea morală a atât de mulţi români.

De data aceasta, regimul a fost cel care a adoptat politica şi chiar metodele legionare; el este cel care a organizat pogromul, folosind Armata şi Poliţia pentru executarea crimelor; el este cel care a văzut în evrei o pradă pe care este permis să o ataci şi să o vânezi. Presa a înţeles mesajul şi s-a comportat în mod corespunzător. Pogromul de la Iaşi a dovedit că regimul lui Antonescu a primit în întregime moştenirea legionară în problema evreiască. Atunci presa i-a admonestat pe legionari pentru crimele comise, bătându-şi joc de metodele lor barbare. Nu e nevoie de aşa ceva, a fost atunci mesajul. „Cu legea în mână” se poate ajunge la aceleaşi rezultate, dar într-o formă „civilizată”. De data aceasta, presa a reflectat noua linie a regimului lui Antonescu – că totul este permis împotriva evreilor; că legea şi omenia nu mai sunt necesare; că trebuie folosite mitralierele, cum se exprimase Mihai Antonescu în faţa miniştrilor, spunând că nu-i pasă dacă românii vor fi consideraţi barbari.

Ambasadorii Statelor Unite şi Franţei despre pogrom

Pogromul de la Iaşi şi campania de exterminare din Basarabia şi Bucovina n-au rămas secrete pentru reprezentanţele diplomatice de la Bucureşti. Tuturor le era clar, cum vom dovedi în continuare, că România poartă răspunderea pentru marile campanii de exterminare. Ambasadoîul Franţei (Vichy), Jacques Truelle, a comunicat la începutul lui iulie că declararea războiului a provocat „izbucnirea instinctelor celor mai rele ale populaţiei”, aducând numeroase exemple în acest sens. El s-a referit şi la comunicatul guvernului că 500 de iudeo-comunişti au fost executaţi la Iaşi. Ambasadorul a transmis reacţia Ministerului român de Externe – în realitate, a lui Mihai Antonescu, care se afla de fapt în fruntea lui – privind ştirile despre masacre executate de soldaţi români:

> Ministerul de Externe [din Bucureşti] este primul care a recunoscut caracterul regretabil a unor astfel de *incidente*... dar [după spusele sale] îşi recunoaşte neputinţa şi lipsa sa de autoritate declarând că nu a fost consultat asupra multora dintre aceste măsuri, relevându-se deseori incapabil de a influenţa [chiar] în cazuri de importanţă

secundară[MCDVI].

Era un exemplu clasic de ipocrizie românească. Mihai Antonescu a transmis ordinul de deportare şi lichidare al Conducătorului ministerelor care îi erau subordonate,

MCDVI Raportul ambasadorului Franţei la Bucureşti, Jacques Truelle, către ministrul de Externe din Guvernul de la Vichy, 4 iulie 1941, Arhiva Yad Vashem, colecţia „România" 011/86-87 (p. 52b în original) (sublinierea îmi aparţine).

urmărind punerea lor în practică; a primit albumul cu fotografiile grozăviei şi a fost implicat personal nu numai în pogromul de la Iaşi, dar şi în masacrele şi deportările din Basarabia şi Bucovina. Mai mult decât atât, campania de ponegrire, înfricoşare, ameninţările şi instigarea în presă a fost condusă conform directivelor sale şi în numele său, el servind şi în funcţia de ministru al Propagandei Naţionale.

Ambasadorul Statelor Unite, Franklin Mott Gunther, a raportat şi el despre masacrele comise şi „măsurile brutale luate împotriva evreilor în cele şase luni care au precedat izbucnirea războiului". Generalul Antonescu „a înnebunit" probabil, a notat ambasadorul. El a respins explicaţiile care i-au fost date cu intenţia de a reduce din gravitatea faptelor sau pentru a-i acuza pe alţii de răspundere, şi a scris: „ [Antonescu] a emis primul ordin" ca evreii să fie masacraţi. Toţi regretă cele întâmplate :

> Chiar şi Mihai Antonescu, primul-ministru interimar, mi-a expus pe larg propria sa oroare faţă de actele de cruzime şi violenţă comise împotriva evreilor, pretinzând că ar fi recomandat crearea unei comisii guvernamentale în vederea stabilirii unei baze juridice pentru eliberarea evreilor în prezent închişi sau aflaţi în lagăre de muncă, împotriva cărora nu există acuzaţii definitive sau dovezi; tot el este acela care aduce raţiuni juridice pentru aprobarea legii exproprierii proprietăţilor evreieşti urbane[1].

Şi şeful „opoziţiei", Iuliu Maniu, s-a alăturat efortului de a elibera guvernul şi poporul român de răspunderea pentru crime. Maniu a înaintat un memoriu special ambasadorului Statelor Unite, în care, spune ambasadorul, „domnul Maniu afirmă că germanii provoacă dezordini antisemite pentru a distrage atenţia opiniei publice de la ţelurile lor de cucerire şi subjugare a vieţii economice româneşti". Cu alte cuvinte, nu este vorba de[1] genocid, ci de un exerciţiu murdar al germanilor pentru a obţine avantaje economice. Ambasadorul Statelor Unite şi-a exprimat în mod explicit împotrivirea fermă faţă de aceste acţiuni în întrevederea cu secretarul general al Ministerului de Externe, Alexandru Creceanu – dar „în lipsa unor instrucţiuni speciale" de la Washington, el, ambasadorul, nu va mai încerca în viitor „să tulbur mai mult atmosfera, oricum nesigură" prin înaintarea de dovezi şi întrebări. După cât se pare, asemenea instrucţiuni n-au sosit de la Washington... în ceea ce priveşte pogromul de la Iaşi, a adăugat ambasadorul într-o anexă specială la raportul său, numărul de 500 care au fost executaţi este de neconceput. Este vorba, probabil, de 4.000 sau 5.000. Ştiri despre masacre executate de români parvin nu numai din Iaşi, ci din toată zona frontului, şi nu mai pot fi trecute cu vederea[MCDVII MCDVIII]. Ambasadorul a raportat despre toate măsurile luate împotriva evreilor în România şi despre masacrele comise în Basarabia şi în Bucovina, şi a trimis fragmente traduse în limba engleză din articole apărute în presă care chemau la eliminarea evreilor

MCDVII Raportul ambasadorului Statelor Unite la Bucureşti către Departamentul de Stat de la Washington, 19 august 1941, în Ancei, *Documents,* III, nr. 23, pp. 32-34.

MCDVIII Anexa nr. 1 la raportul ambasadorului Statelor Unite din 19 august 1941, în *ibidem,* nr. 24, p. 44.

şi la exterminarea lor.

Un alt pretext pentru pogrom a fost invocat de Ion Antonescu după câteva luni, într-un mesaj transmis ambasadorului Statelor Unite prin intermediul unuia dintre fruntaşii Partidului Naţional Ţărănist:

> Ceea ce se petrece cu evreii în special pe teritoriile recucerite a fost revoltător dar actualul guvern român nu a fost în stare să prevină aceasta. Tot ce se întâmplă sau s'a întâmplat s-a

făcut la instigarea germanilor. Germanii au clarificat că trebuie a se descotorosi de evrei deoarece alimentele pe care le consumă sunt necesare în mod urgent Germaniei[1].

Antonescu şi-a exprimat, de asemenea, „îngrijorarea” pentru confiscarea buletinelor de identitate ale deportaţilor şi distrugerea lor – ceea ce împiedica revenirea lor, „fapt de neconceput”, deoarece nu vor avea nici o dovadă că au fost cetăţeni români.

Toate aceste afirmaţii ale lui Antonescu erau mincinoase. Germanii nu au exercitat presiuni asupra lui Antonescu pentru a-i extermina pe evrei; aceasta a fost o iniţiativă românească, aşa cum a explicat Mihai Antonescu în şedinţa de guvern din 8 iulie 1941. Acordurile comerciale dintre Germania şi România au fost semnate înainte de izbucnirea războiului, iar românii n-au predat Germaniei alimentele care ar fi fost destinate evreilor exterminaţi. Actele de identitate ale evreilor au fost confiscate şi distruse de către jandarmii români, în urma unui ordin explicit şi secret al autorităţilor româneşti, pentru a împiedica vreodată întoarcerea evreilor pe teritoriul României. De asemenea, Antonescu s-a contrazis în aceeaşi discuţie, când a fost întrebat de ce România a consimţit să ia parte la acele atrocităţi:

Prietenul meu relatează că l-a întrebat pe Mareşalul Antonescu ce alte motive în afară de presiuni care este clar că sunt exercitate asupra lui de către germani l-au îndemnat să persecute sau cel puţin să permită persecutarea evreilor şi să trimită o armată română în adâncimea [teritoriului] Ucrainei. Mareşalul a răspuns că nu are decât un singur obiectiv şi acesta este revenirea [nordului] Transilvaniei şi a simţit că acceptarea dorinţelor Germaniei în aceste chestiuni sau altele îl vor ajuta să obţină acest scop[MCDIX MCDX].

Regimul lui Antonescu a dus o politică ipocrită: a urmărit să realizeze ţeluri naţionale şi antisemite cristalizate cu mulţi ani înainte şi, în acelaşi timp, să-i impresioneze pe nazişti prin fermitate în acţiunile de lichidare a evreilor – şi, într-adevăr, a reuşit. Masacrele de mari proporţii şi ataşamentul lui Antonescu faţă de „soluţia finală” pe teritoriile româneşti eliberate şi apoi în Transnistria au trezit admiraţia naziştilor şi a lui Hitler personal, care şi-a exprimat-o faţă de Goebbels, la 19 august 1941:

„în tot ceea ce priveşte problema evreilor se poate stabili azi că un om ca Antonescu a acţionat în acest domeniu într-un mod mai extremist decât am făcut-o noi până acum”[MCDXI].

Pe de altă parte, Antonescu dorea să convingă statele democrate că germanii sunt vinovaţi şi nu guvernul român.

Eforturile de negare şi estompare n-au reuşit. Ambasadorul Statelor

---

MCDIX Telegrama ambasadorului Statelor Unite la Bucureşti către secretarul Departamentului de Stat [Ministrul de Externe – *n.m.]* de la Washington, 15 noiembrie 1941, în *ibidem,* nr. 235, pp. 393-394.

MCDX *Ibidem,* pp. 394-395.

MCDXI ' J. Goebbels, *Tagebücher,* vol. 4: 1940-1942, ed. Ralf Georg Reuth, Piper, München şi Zürich, 1992, pp. 1659-1660.

Unite a ştiut într-un timp scurt despre eliminarea evreilor care n-au „tras în armată” – evreii din sate care au fost transportaţi, în trenuri sigilate, în lagăre din sudul României: „Când uşile vagoanelor au fost deschise la sosirea lor la destinaţie s-a constatat că mulţi muriseră de asfixiere, de epuizare sau din alte cauze” (aceştia erau evreii din „trenurile morţii”, pe care ambasadorul i-a confundat cu evreii din târguri şi sate)[MCDXII]. în noiembrie 1941, nici

MCDXII Raportul ambasadorului Statelor Unite la Bucureşti către Departemental de Stat de la Washington, 4 noiembrie 1941, în Ancei, *Documents,* III, nr. 24, p. 44.

Maniu nu a putut contesta faptul că pe teritorii româneşti se desfăşura un genocid – şi a încercat şi el să arunce vina pe germani. în această chestiune, opoziţia s-a asociat guvernului din considerente patriotice, în încercarea de a-i acuza pe germani de crime comise de guvernul şi armata lor. Ambasadorii Statelor Unite, Franţei şi Elveţiei nu au fost induşi în eroare de afirmaţiile românilor. Ei au înţeles că pogromul de la Iaşi şi masacrele de pe teritoriile eliberate constituie doar primul act dintr-un plan general românesc de descotorosire de evrei. în noiembrie 1941, ambasadorul Franţei a raportat că dacă se părea că atrocităţile de la Iaşi nu vor putea fi dezvăluite, „astăzi nu mai încape îndoială că ne aflăm în faţa unui plan sistematic de exterminare conceput cu câtva timp în urmă”.

Şi în acest moment Jacques Truelle şi-a adus aminte de cuvintele spuse de o personalitate a guvernului român la începutul războiului:

> Acesta nu a ascuns intenţia guvernului român de a se descotorosi de evreii din Basarabia şi Bucovina, trimiţându-i în masă în teritoriile ruseşti cucerite, fără să se preocupe de soarta lor sau de mijloace de existenţă*.

Ambasadorul Statelor Unite s-a întâlnit la începutul lunii octombrie cu Ion Antonescu, cu Mihai Antonescu şi cu funcţionari din Ministerul de Externe şi le-a spus că Guvernul Statelor Unite nu poate trece sub tăcere „un astfel de tratament inuman şi chiar masacru făţiş de oameni inocenţi şi lipsiţi de apărare”, şi le-a descris pe larg „atrocităţile” comise împotriva evreilor. *Conducătorul* şi adjunctul său şi-au exprimat regretul faţă de „excese comise în trecut «dm *greşală»* sau de elemente iresponsabile”, promiţând moderaţie în viitor. Dar ambasadorul a înţeles că planul de exterminare sistematică continuă în ciuda explicaţiilor ipocrite şi a promisiunilor mincinoase ale fruntaşilor regimului şi ale funcţionarilor de la Ministerul de Externe. în această perioadă de război sângeros, a raportat el, guvernului român crede că realizarea *planului de exterminare a evreilor* va atrage mai puţină atenţie în lume decât în timpuri obişnuite[MCDXIII MCDXIV].

Falsificarea, modificarea şi implantarea de documente

Din punctul de vedere al studiului Holocaustului din România, pogromul de la Iaşi a rămas, până în 1996, evenimentul cel mai dificil şi

MCDXIII Raport al ambasadorului Franţei, Jacques Truelle, către ministrul de Externe în Guvernul de la Vichy, 10 noiembrie 1941, în *ibidem,* nr. 225, pp. 370, 376-377.

MCDXIV Raport al ambasadorului Statelor Unite la Bucureşti către Departamentul de Stat de la Washington, 4 noiembrie 1941, în *ibidem,* nr. 221, p. 339 (sublinierea îmi aparţine).

mai complicat de cercetat. în ciuda documentelor disponibile până atunci, nu a fost posibilă o reconstituire a evenimentelor şi tragerea unor concluzii categorice cu privire la identitatea celor care au planificat pogromul, şi nici nu s-a putut răspunde la întrebarea dacă pogromul de la Iaşi a fost o crimă organizată sau o izbucnire violentă şi spontană a unor soldaţi şi civili determinată de prezenţa frontului în apropierea oraşului. Mai presus de toate, rămăsese fără răspuns problema importantă a rolului statului român în pregătirea pogromului, căci dorinţa şi dispoziţia celui de-al Treilea Reich de a extermina poporul evreu constituiau o axiomă – un adevăr care nu trebuie demonstrat. Documentele care s-au aflat la dispoziţia cercetătorului au îngreunat studiul. Unele se contraziceau atât în privinţa amănuntelor, cât şi a tabloului general.

Se ştia despre existenţa unor documente suplimentare – materialul juridic adunat în cursul celor patru ani de anchetă până la procesul criminalilor de la Iaşi, cuprinzând şi documente originale, copii de documente, depoziţii, procese-verbale ale anchetelor şi ale confruntărilor, şi rapoarte intermediare ale autorităţilor juridice civile şi militare care s-au ocupat de pregătirea procesului. Toate acestea au fost puse sub lacăt, fiind inaccesibile cercetării ştiinţifice. Regimul comunist a „modelat” nu numai viitorul României, ci şi trecutul ei. Din cauza unor considerente de ordin politic şi ideologic (anexarea Basarabiei şi nordului Bucovinei la Uniunea Sovietică după război şi încercarea de a disculpa poporul român de răspunderea colectivă pentru crimele împotriva poporului evreu), pogromul de la Iaşi – şi nu campania de exterminare din teritoriile eliberate – a devenit o problemă naţională sensibilă.

Posibilitatea de a descifra această enigmă s-a realizat o dată cu prăbuşirea regimului comunist şi i se datorează în întregime Muzeului Holocaustului de la Washington şi în special directorului Centrului pentru Studii Avansate ale Holocaustului (Center for Advanced Holocaust Studies), Paul Shapiro, şi dr. Radu loanid, care au obţinut microfilmele materialului juridic în anul 1995. Numai când am avut la dispoziţie majoritatea documentaţiei juridice (care a cuprins, cum am spus, şi documente oficiale sau copii) şi numai după ce le-am autentificat din punct de vedere istoric, cronologic, administrativ şi chiar lingvistic – comparându-le între ele, cu documentaţia germană şi cu alte documente care se refereau la pogromul de la Iaşi – am ajuns la concluzia surprinzătoare că principalele documente româneşti sunt falsificate, refăcute sau implantate, şi că operaţiunea de falsificare s-a făcut de două, poate de trei ori, în funcţie de politica urmată de regimul antonescian faţă de evrei înainte de înfrângerea de la Stalingrad şi după aceea.

în decursul pregătirii acestui capitol s-a ivit o întrebare esenţială: Cum trebuie definit fenomenul ? Să-l denumim oare falsificare de documente ? Cei care au pregătit documentele falsificate erau aceleaşi personalităţi sau autorităţi care pregătiseră şi documentele autentice.

Aceleaşi semnături şi aceeaşi hârtie de la aceeaşi instituţie, ştampile originale, nefiind necesară falsificarea actelor, deoarece falsificatorii erau şi foştii autori ai documentelor. în anumite cazuri, un document fals a înlocuit un document anterior, distrus deoarece conţinutul său nu corespundea cu noua atitudine faţă de pogrom; în alte cazuri, a fost strecurat un document cu un conţinut cu totul diferit faţă de un raport anterior cu privire la modul în care acţionaseră autorităţile la data înregistrată pe document; şi alteori documentul original a fost păstrat, iar aceeaşi mână care îl pregătise a adăugat ordine şi dispoziţii care nu au fost date şi care nu se obişnuia să fie emise la timpul lor, incluzând o dată şi chiar o oră care să corespundă planului de inducere în eroare a generaţiilor viitoare. în alte cazuri au fost intercalate documente pentru a crea un alibi sau pentru a acuza de răspundere pentru pogrom oameni, grupuri sau organe din România sau Armata germană. Falsificarea documentelor în problema pogromului de la Iaşi a constituit deci o încercare conştientă de a corecta trecutul, pentru a scăpa de responsabilitatea personală şi naţională.

într-un număr de cazuri, s-au păstrat atât rapoartele originale, cât şi cele modificate, comparaţia între ele permiţându-i autorului să înţeleagă necesitatea falsificării documentului (vezi Anexe). Necesitatea de a reface documente a rezultat din înseşi împrejurările în

care a fost planificat şi pregătit pogromul de la Iaşi: o acţiune secretă a Secţiei a II-a a Marelui Stat-Major, cu sprijinul Serviciului Special de Informaţii, în conformitate cu un ordin explicit al lui Ion Antonescu. Ca pretext pentru pogrom trebuia folosită o aşa-zisă rebeliune armată a evreilor, „rebeliune” pregătită dinainte de organe ale Marelui Stat-Major şi Serviciului Special de Informaţii, înarmând în acelaşi timp legionari şi alţi civili; iar masacrul care se cerea trebuia să apară ca *reacţie* la rebeliunea evreilor împotriva românilor şi aliaţilor lor germani. Planul era simplu şi natural în ochii ucigaşilor, care n-au avut nevoie de pretexte – tot ceea ce îşi doreau era mână liberă; însă era greu şi complicat din punctul de vedere al coordonării versiunilor în ochii autorităţilor civile, militare şi poliţieneşti. Nu toate autorităţile cunoşteau secretul planului, şi nu toate au reacţionat aşa cum se cerea atunci când şi-au dat seama de proporţiile masacrului. Unii s-au temut de consecinţe; au fost unii care au încercat să arunce răspunderea asupra altora; iar altora nu li s-a împărtăşit din timp secretul pogromului şi au raportat despre pregătirile pe care le-au observat şi despre unele acţiuni suspecte care aveau ca scop declanşarea unor violenţe împotriva evreilor. De aceea s-a ivit necesitatea de a realiza o unitate în raportare cu privire la *cauzele* pogromului, *vina evreilor* pentru izbucnirea lui, *reacţia autorităţilor* şi *numărul celor ucişi.*

Fruntaşii autorităţilor locale au fost solicitaţi să schimbe rapoartele compuse după înţelegerea lor, în conformitate cu ce li s-a cerut – să unifice versiunile pentru a indica un singur „fapt” din care să rezulte o singură concluzie : evreii – comunişti sau nu – au tras în soldaţii români şi germani, au semnalat avioanelor sovietice ş.a.m.d., iar ceea ce s-a întâmplat după aceea a fost o reacţie la faptele lor criminale.

Tratarea documentelor

Prima refacere a documentelor s-a făcut la Ministerul de Interne, în august 1941, printre altele de teama reacţiei lui Ion Antonescu, care nu se aşteptase la o dezlănţuire de o asemenea amploare în rândurile soldaţilor şi civililor. Pogromul înfăţişa România drept o ţară barbară în ochii germanilor, ai Ungariei vecine şi duşmane, în ochii diplomaţilor din Statele Unite şi din ţările neutre acreditaţi la Bucureşti şi în ochii şefilor partidelor din opoziţie.

Acest capitol din falsificarea documentelor şi a concluziilor incluse în documentele falsificate ne permit să stabilim că în spatele ideii de unificare a versiunilor s-a aflat Marele Stat-Major, care a purtat răspunderea pentru pregătirea pogromului, şi că el s-a bucurat de colaborarea totală din partea ministrului de Interne, Dumitru Popescu, şi a adjunctului său, Jak Popescu, amândoi foşti generali, pe care legături de prietenie (şi chiar de familie) îi lega de colegii lor din Marele Stat-

Major.

Mai târziu, probabil la începutul anului 1944, a fost executat un al doilea tratament al documentelor de la Iaşi, care a cuprins înlocuirea de documente anterioare cu documente noi şi intercalarea unor dosare cu documente inexistente până atunci, având ca scop principal reducerea contribuţiei Armatei române la pogrom şi aruncarea totală a răspunderii asupra Armatei germane, legionarilor şi civililor români de la marginea societăţii. Tot atunci au fost falsificate documente cu privire la pregătirea „trenurilor

morţii”, documentele ce scoteau în evidenţă răspunderea pentru ordinul de evacuare a supravieţuitorilor din curtea Chesturii şi evenimentele de la Târgul Frumos. Şi în acest caz, scopul urmărit era acela de a arunca asupra germanilor cea mai mare parte a răspunderii. în această perioadă au fost inserate în arhive documente care legau izbucnirea pogromului de numele sergentului legionar Mircea Manoliu din Regimentul 13 Dorobanţi, care a ucis într-adevăr câţiva evrei din ordin (fiind distins cu o decoraţie pentru această faptă – vezi *infra,* p. 471), cu două zile înainte de pogrom (precum au procedat atunci mulţi alţi soldaţi români), profitând de faptul că numele său era deja menţionat în rapoarte prealabile ale Poliţiei şi Prefecturii înainte ca şefii acestora să fi fost introduşi în secretul pogromului.

Falsificarea documentelor a fost descoperită încă din timpul procesului criminalilor de la Iaşi (în iunie 1948) – încă de atunci s-au obţinut primele dovezi că o parte dintre documente nu sunt autentice. Dar tribunalului – şi de fapt regimului comunist aflat la începuturile sale – i-a fost comod să ignore falsul şi să prefere documente modificate decât cele originale, pentru a scăpa întreaga Armată, Marele Stat-Major şi poporul român de răspunderea pentru genocid.

A treia etapă a tratării documentelor de la Iaşi s-a desfăşurat în timpul regimului comunist, în perioada lui Ceauşescu: a fost interzis accesul la arhivele statului şi la documente juridice, „istoricii” şi propagandiştii regimului s-au bazat pe documentaţia falsificată şi au ignorat documentele originale, pentru a elibera retroactiv societatea şi Armata română de răspunderea pentru pogrom, aruncând toată vina asupra naziştilor, legionarilor, huliganilor şi indivizilor „de la marginea societăţii”. în felul acesta, regimul lui Ceauşescu a continuat linia aleasă de regimul lui Antonescu, când a înţeles că războiul este pierdut. Campania de falsificări a fost condusă în prima etapă de adjunctul ministrului de Interne, Jak Popescu, şi de şeful Serviciului Special de Informaţii, Eugen Cristescu, iar în a doua etapă, de către ministrul de Interne, Dumitru Popescu, de şeful Siguranţei, Leoveanu, de generalul Ion Topor de la Marele Cartier General şi de alţii. La campanie au participat Ministerul de Interne, cu toate organele sale (Poliţia, Jandarmeria, Siguranţa şi Prefectura judeţului Iaşi), Preşedinţia Consiliului de Miniştri şi Ministerul Apărării Naţionale, inclusiv curţile marţiale, Marele Stat-Major şi Marele Cartier General. în ciuda amplorii acţiunii de falsificare, planificatorii campaniei nu au reuşit să descopere şi să distrugă toate documentele care dovedeau în mod clar că pogromul a fost un proiect românesc pregătit la Marele Stat-Major cu aprobarea lui Antonescu şi a adjunctului său; că scopurile acţiunii au fost lichidarea de evrei şi evacuarea tuturor din oraş; că înainte de pogrom, în oraş au sosit agenţi având misiunea de a-l pregăti; că executarea se baza în primul rând pe Armata română şi că la pogrom au participat toate forţele armate şi de poliţie care se aflau la Iaşi; că ordinul de a-i înghesui pe supravieţuitorii evrei în „trenurile morţii” a aparţinut românilor; că lichidarea prin remorcarea unor „cimitire ambulante” de-a lungul

României a fost de asemenea un proiect românesc; şi mai ales că Armata germană a avut un rol secundar în proiectul românesc de asasinare şi exterminare. Aceste documente au rămas, dar existenţa şi conţinutul lor nu au fost dezvăluite, majoritatea în mod intenţionat, la procesul criminalilor de la Iaşi, şi de aceea n-au fost folosite nici de către acuzare şi nici de către apărare (iar după aceea au fost ascunse de ochii cercetătorilor vreme de peste cincizeci de ani).

Am ales trei grupuri de documente autentice, ale căror prezentare şi analiză vor permite să prezentăm şi să înţelegem documentele falsificate şi, de asemenea, să dovedim că aceste documente n-au fost scrise la data trecută pe ele, ci mai târziu, în încercarea de a repara retroactiv realitatea şi faptele. Este vorba de raportul din 2 iulie 1941 al directorului general de atunci al Siguranţei, Emanoel Leoveanu; de procesul comandantului militar al Iaşiului şi al garnizoanei din oraş, colonelul Constantin Lupu, din ianuarie-februarie 1942; şi de un grup de documente provenind de la autorităţi diferite, care în majoritate au fost deja citate în acest studiu.

„Raportul Leoveanu"

La 1 iulie 1941, ministrul de Interne Dumitru Popescu l-a trimis pe generalul Leoveanu să ancheteze modul în care a funcţionat Poliţia în timpul pogromului, cu scopul bine definit de a evita aruncarea asupra ei a întregii răspunderi pentru cele întâmplate[1]. Leoveanu i-a prezentat chiar a doua zi, la 2 iulie, ministrului de Interne un memoriu care corespundea „concluziilor" planificatorilor pogromului[MCDXV MCDXVI]. Un memoriu clar şi scurt, care, prin conţinut, corespundea concluziilor incluse în alte documente autentice legate de cauzele pogromului, de vinovaţi şi pedepsirea lor. Evreii au deschis foc şi au fost pedepsiţi; Poliţia a fost absolvită de orice vină; soldaţi germani şi români şi chiar jandarmi au comis masacrul. Evacuarea evreilor s-a făcut la ordinul generalului Stăvrescu, în direcţia Roman (şi nu spre Târgul Frumos şi Podu Iloaiei); Poliţia doar i-a însoţit pe evrei la gară. în dosarele Ministerului de Interne se află şi o ciornă a raportului, cu corecturi consemnate de Leoveanu, înainte de dactilografierea finală[MCDXVII].

Este important să subliniem că Leoveanu nu a fost trimis de Antonescu şi nu i-a raportat acestuia; de asemenea, el nu a fost trimis să

MCDXV Proces-verbal de la anchetarea generalului Emanoel Leoveanu la Curtea Marţială, 31 iulie 1946, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 51, p. 40 (USHMM, microfilm 43).

MCDXVI Raportul nr. 53 (autentic) al directorului general al Poliţei şi Siguranţei, generalul Emanoel Leoveanu, privind ancheta întreprinsă la Iaşi despre pogrom, semnat de Leoveanu, 2 iulie 1941, *ibidem,* voi. 64, pp. 20-21 (USHMM, microfilm 45).

MCDXVII Vezi ciorna raportului nr. 53, cu ultimele modificări, *ibidem,* pp. 97-98.

cerceteze pogromul, ci să controleze comportarea Poliţiei.

în procesul criminalilor de la Iaşi din 1948 s-a descoperit că există două „rapoarte Leoveanu” cu acelaşi număr şi aceeaşi dată. Leoveanu însuşi a afirmat că primul (cel amintit mai sus) este fals şi numai al doilea ar fi autentic. Directorul de cabinet al ministrului de Interne, Plăsnilă, a confirmat că şi acest raport este semnat de Leoveanu[MCDXVIII]. în cele din urmă, şi Leoveanu a fost nevoit să recunoască, invocând pretexte infantile, că semnătura îi aparţine..

Noul raport (vezi Anexa nr. 1, p. 433) a reflectat noua atitudine a regimului antonescian faţă de propria sa operaţiune – pogromul de la Iaşi –, atitudine care a fost influenţată de situaţia de pe front şi de efortul general românesc de a pregăti un alibi pentru crimele sale de la începutul campaniei împotriva Uniunii Sovietice. Textul original aproape nu a fost schimbat, în afară de concluzii – dar i-au fost adăugate fragmente noi, care constituie inovaţia şi alibiul. Guvernul Antonescu a hotărât să transforme pogromul de la Iaşi într-un incident care a început din cauza dezlănţuirii unor soldaţi legionari, transformându-se în pogrom în urma prezenţei în oraş a unor unităţi militare germane. Acestea ar fi ucis evrei, nemţilor alăturându-li-se civili români simpatizanţi ai Mişcării legionare şi criminali. Autorităţile româneşti au făcut – în conformitate cu linia nouă – tot ce le-a stat în putinţă pentru a împiedica masacrul, dar p-au putut controla situaţia, deoarece germanii s-au amestecat oriunde şi cu orice ocazie. Este adevărat că la pogrom au participat şi soldaţi români, s-a stabilit în campania de falsificare a documentelor, dar numai solaţi izolaţi – doar cei care n-au dat ascultare comandanţilor lor şi au acţionat din proprie iniţiativă. Şi aceasta nu era totul. Din clipa în care s-a schimbat concepţia, era necesară o nouă coordonare a versiunilor şi pregătirea unui dosar corespunzător de documente care să confirme concluziile lui Leoveanu. Protagoniştii pogromului de la Iaşi – Chirilovici, Leahu, Gioseanu şi Captam – au pregătit cu mâna lor rapoarte noi, toate cu data fictivă de 2 iulie 1941, care contraziceau concluziile incluse în rapoartele anterioare, cu acelaşi număr de înregistrare şi aceeaşi dată, care şi ele au înlocuit, în multe cazuri, rapoarte autentice.

Noua versiune a rapoartelor a fost concepută probabil la începutul anului 1944, poate chiar în preajma căderii regimului (23 august 1944). Dar nici asta nu era destul! Trebuiau schimbate şi comunicările telefonice şi rapoartele din zilele pogromului, pentru a corespunde cu textul modificat al „raportului Leoveanu”. Este de presupus că a doua campanie de falsificări a fost condusă de cine a înţeles deplina semnificaţie a dezvăluirii pogromului executat la iniţiativa Marelui Stat-Major pentru viitorul României, care încerca atunci din răsputeri să treacă în tabăra Aliaţilor, şi pentru viitorul său personal: Mihai Antonescu. Autoritatea superioară care a supravegheat campania a fost, probabil, Eugen Cristescu.

MCDXVIII Depoziţia lui E. Plăsnilă (directorul de cabinet al ministrului de Interne) la Tribunalul Poporului din Bucureşti, 26 noiembrie 1945, *ibidem,* voi. 34, p. 147b (USHMM, microfilm 47).

în această etapă a fost ascuns sau distrus orice document care lega Preşedinţia Consiliului de Miniştri, Marele Stat-Major şi Serviciul Special de Informaţii de pregătirea pogromului şi executarea lui. Dosarele referitoare la pogrom ale Serviciului Special de Informaţii au dispărut. Cele două rapoarte şi albumul de fotografii ale SSI despre pogrom, a căror existenţă este cunoscută, au dispărut. Raportul generalului Topor despre pogrom a dispărut. Raportul nr. 99 al lui Chirilovici a fost distrus şi înlocuit cu altul – şi doar întâmplător a rămas o copie a versiunii originale.

Adaptările şi falsificările au creat o mare confuzie. în câteva cazuri, există trei versiuni ale aceluiaşi document: autentic, adaptat în august 1941 şi falsificat complet în 1944 – fapt care demonstrează că ultima falsificare a fost făcută în ajunul prăbuşirii regimului, deoarece nu a fost timp suficient pentru a face ordine în falsificări. Sau poate că misiunea a fost prea dificilă şi nu au putut fi depistate toate copiile trimise diverselor autorităţi.

Completările la al doilea „raport Leoveanu” vorbesc de la sine. Sergentul legionar Mircea Manoliu din Regimentul 13 Dorobanţi – care a ucis câţiva evrei la 27 iunie – a devenit, în al doilea „raport Leoveanu”, incendiatorul dezordinilor. Numele şi faptele lui nu au fost deloc pomenite în primul „raport Leoveanu” ; în al doilea raport, Manoliu s-a transformat în criminal şi împilator, primind denumirea de „criminal”, cu toate că în zilele pogromului s-au învârtit prin Iaşi sute de ucigaşi de evrei. Soldaţii români care s-au alăturat pogromului au devenit „soldaţi izblaţi care-şi căutau unităţile”. în a doilea raport s-a notat că n-au fost victime în rândurile unităţilor atacate în oraş şi că germanii au fost cei care i-au masacrat pe evrei, au pătruns în case şi au escortat convoaie la Chestură (vezi Anexa nr. 1, p. 433).

Procesul colonelului Lupu

La începutul anului 1942, la Curtea Marţială din Iaşi s-a desfăşurat un proces ciudat împotriva fostului comandant militar al oraşului, colonelul Constantin Lupu, acuzat de o intervenţie pentru a salva câţiva evrei în timpul pogromului. Cei trei evrei pe care Lupu a încercat într-adevăr să-i salveze erau tovarăşii lui de afaceri[1].

Lupu, care pierduse protecţia lui Ion Antonescu deoarece nu reuşise să ţină pogromul sub control, a fost demis din funcţie la 2 iulie – iar acum trebuia să plătească preţul. El a acţionat în conformitate cu o concepţie locală potrivit căreia este posibil să execuţi un ordin de a ucide evrei şi de a-i evacua pe unii dintre ei cu „trenurile morţii", dar, în acelaşi timp, să ai grijă de afacerea familiei şi să-l aperi pe evreul „tău", care te-a îmbogăţit.

Dar anchetarea şi procesul lui Lupu au produs cele mai mari surprize în cercetarea pogromului de la Iaşi, deoarece Lupu s-a apărat cu fermitate până la capăt – şi datorită acestui proces ciudat au fost rezolvate toate enigmele privind răspunderea pentru pogrom şi modul în care a fost executat.

Procesul colonelului Lupu, acuzat de „derogare de competenţă", s-a deschis la 29 ianuarie 1942 la Curtea Marţială din Iaşi. Lupu i-a surprins pe judecători când l-a invitat să depună mărturie în favoarea lui pe generalul Stăvrescu, pe colonelul Captaru (care a fost demis din funcţia de prefect şi comanda Regimentul 22 Infanterie pe front), pe inspectorul Cosma, de la Inspectoratul de Poliţie al judeţului, pe Chirilovici, care a revenit la Inspectoratul Regional al Jandarmeriei, precum şi pe primarul oraşului, generalul în retragere Constantin lonescu. El a ridiculizat acuzaţiile aduse împotriva lui, spunând judecătorilor că în zilele „rebeliunii" s-a ocupat, în calitate de comandant al garnizoanei şi comandant militar al oraşului, cu probleme serioase, conform ordinului secret şi direct pe care îl primise de la Antonescu. Curtea Marţială a fost nevoită să suspende şedinţa deschisă publicului, să evacueze sala şi să audă, cu uşile închise, ordinul secret[MCDXIX MCDXX]. Lupu a dezvăluit Curţii Marţiale „ordinul telefonic pe care mi l-a dat personal mareşalul Antonescu în noaptea de 28/29 iunie 1941, ora 23" (vezi cap. 1 al acestei cărţi)[MCDXXI]. în depoziţia secretă făcută în faţa Tribunalului, depoziţie care nu a fost prezentată la proces, Lupu a descris problemele adevărate care l-au preocupat în zilele pogromului şi convorbirile cu Antonescu, pentru a scoate în evidenţă cât de ridicole sunt acuzaţiile aduse acum împotriva

MCDXIX Dosarul anchetei cu privire la colonelul în retragere C. Lupu, Serviciul Pretorial „Gloria" (nume codificat), 29.01.1942 (vezi „Dosarul Lupu"), *ibidem,* voi. 29 (USHMM, microfilm 48).

MCDXX Curtea Marţială a Corpului 4 Armată din Iaşi, sentinţa în cazul colonelului în rezervă Constantin Lupu, 29 ianuarie 1942, „Dosarul Lupu", p. 229.

MCDXXI Ordinul telefonic dat de mareşalul Antonescu lui Lupu, 28 iunie, ora 23.00, *ibidem,* p. 223.

lui. El a descris haosul care s-a creat din cauza năpustirii populaţiei româneşti – soldaţi, poliţişti, jandarmi, civili – asupra evreilor, cu scopul de a jefui şi ucide, pe care i-a fost greu să o stăpânească[MCDXXII].

Unul după altul, eroii masacrului de la Iaşi s-au prezentat în faţa Curţii Marţiale, în ianuarie 1942, în împrejurări neaşteptate, din cauza procesului ciudat intentat împotriva unuia dintre ei, în încercarea de a-i veni în ajutor descriind zilele sângeroase ale regimului antonescian din punctul lor de vedere, într-o perioadă când toţi erau convinşi că războiul se va termina cu victoria Germaniei şi a aliaţilor ei, inclusiv România, înainte ca regimul să fi hotărât modificarea retroactivă a crimelor sale. Tabloul pe care l-au descris a evidenţiat un efort suprem de a-i stăpâni pe jefuitorii români, de a stăvili excesele comise de soldaţii români şi participarea poliţiştilor la jaf şi asasinate, inclusiv intervenţia generalului german de a pune capăt haosului[1]. în ceea ce priveşte participarea germanilor la pogrom, s-a dezvăluit că a existat o înţelegere prealabilă şi că în orele după-amiezei, generalul Hans von Salmuth a cerut încetarea masacrelor şi arestărilor, deoarece „era o greşeală”, şi a cerut părţii româneşti să-şi înfrâneze soldaţii. Importanţa „procesului Lupu” pentru înţelegerea răspunderii statului român şi a poporului român pentru pogrom este aşadar decisivă – şi nu e surprinzător că acest dosar nu a fost amintit nici măcar cu un cuvânt în procesul criminalilor de la Iaşi. Regimul lui Antonescu, regimul de coaliţie de după răsturnarea lui şi regimul comunist au hotărât în egală măsură că nu există.

Documentul cel mai succint şi mai clar cu privire la modul în care a fost înăbuşită „rebeliunea iudeo-comunistă”, din punctul de vedere al opresorilor, a fost furnizat de generalul Stăvrescu, care şi el a fost nevoit să-şi părăsească divizia pe front şi să se prezinte pentru a depune depoziţie în ciudatul proces. El a clarificat în câteva cuvinte cine i-a dat ordin să tragă în evrei, cine a participat la masacru şi care au fost problemele care l-au preocupat în ziua pogromului.

Declaraţiile sale la proces au lămurit faptul că la înăbuşirea „rebeliunii” evreilor au participat toate forţele militare şi poliţieneşti care s-au aflat la Iaşi, că Armata a primit ordin să tragă pe loc în „rebeli”, tot ea a stabilit cine este înarmat şi cine nu. Stăvrescu a descris „dificila” situaţie pe care toţi comandanţii, inclusiv Lupu, au fost nevoiţi s-o înfrunte în ziua pogromului. Aşa-zisa încercare a germanilor de a pune stăpânire pe Chestură, de a dejuca „bunele intenţii” ale autorităţilor româneşti faţă de evrei – precum s-a scris în documente falsificate şi aşa cum au susţinut la proces (1948) protagoniştii de la Iaşi – nu a existat deloc în ianuarie 1942. Problemele principale ale comandanţilor militari şi ale Poliţiei au fost cum să-i ucidă pe rebelii

MCDXXII Proces-verbal de la anchetarea acuzatului Constantin Lupu la Curtea Marţială a Corpului 4 Armată, 29 ianuarie 1942,

evrei şi cum să oprească dezlănţuirea şi jaful comise de soldaţi, poliţişti şi civili[MCDXXIII MCDXXIV].

în „procesul Lupu" a fost clarificată şi problema coordonării cu forţele germane din oraş. Pentru a lămuri tribunalul cu ce s-a ocupat într-adevăr, Lupu l-a invitat pe căpitanul loan Mihail, comandantul Cercului de recrutare al oraşului Iaşi, să depună mărturie din partea apărării. Căpitanul Mihail l-a însoţit pe Lupu în calitate de traducător în după-amiaza din ziua pogromului, când s-a dus la Comandamentul german din oraş, la întâlnirile sale cu comandantul german, al cărui nume nu l-a menţionat. Lupu şi comandantul german, a clarificat traducătorul, au hotărât „că a fost o greşeală cu arestările şi împuşcarea evreilor"[MCDXXV].

Lucrurile erau clare şi categorice. Arestările şi masacrul evreilor au fost mai întâi coordonate între cele două armate, iar în ziua pogromului, cei doi părtaşi au constatat că au exagerat. Cine a dorit să pună capăt măcelului au fost tocmai germanii, cărora nu le-a plăcut dezordinea şi pierderea controlului asupra soldaţilor şi civililor.

Procurorul militar special, colonelul Gheorghe Urziceanu, care a luat cuvântul după ce toţi martorii principali au apărut în faţa tribunalului, nu şi-a schimbat deloc atitudinea feţă de acuzat: dezordinile la Iaşi au fost provocate de agenţi comunişti, a stabilit procurorul. Autorităţile au condus descinderi vaste pentru a descoperi cine au fost evreii care au tras în armata română şi în cea germană sau cine i-a ascuns pe agenţii comunişti. Colonelul Lupu, care a îndeplinit atunci funcţia de comandant al garnizoanei, a sabotat aceste eforturi:

> Colonelul Lupu... a intervenit în repetate rânduri pentru a ocroti pe evrei, în general, cu acei cu care avea legături de afaceri, mai înainte de a fi mobilizat[1].

Colonelul Lupu a fost condamnat la o lună de închisoare şi o amendă de 5.000 de lei, pedeapsă de neînţeles pentru un comandant cu gradul său, care a pus de fapt capăt carierei sale. Apelul pe care l-a înaintat a fost respins.

Atitudinea faţă de pogrom, aşa cum şi-a găsit expresia în buletinele tribunalelor militare era clară:

> în oraşul Iaşi... s'a produs o rebeliune de către iudeo-comunişti, trăgând asupra armatei precum şi a autorităţilor, focuri de armă şi mitralieră. *Mişcarea a fost reprimată de armata română în colaborare cu armata germană.* Vinovăţii au fost executaţi pe loc... *Pericolul acestei rase, credem că nu este înlăturat.*

Chestorul Poliţiei, Chirilovici, a rezumat într-un raport special starea

MCDXXIII Depoziţia lui Constantin Chirilovici (colonel) la Curtea Marţială a Corpului 4 Armată, 29 ianuarie 1942, *ibidem,* p. 213b; depoziţia lui Dumitru Captam (colonel) la Curtea Marţială a Corpului 4 Armată, 29 ianuarie 1942, *ibidem,* p. 211b.

MCDXXIV Depoziţia lui Gheorghe Stăvrescu (general) la Curtea Marţială a Corpului 4 Armată, 29 ianuarie 1942, *ibidem,* pp. 210-210a.

MCDXXV Depoziţia lui loan Mihail (căpitan – şeful Cercului de recrutare din Iaşi) la Curtea Marţială a Corpului 4 Armată, 25 ianuarie 1942, *ibidem,* p. 221.

de spirit din Iaşi în perioada iulie-august 1941, cu câteva săptămâni înainte de a fi fost invitat să depună mărturie în „cazul Lupu". în zilele dezlănţuirii (29-30 iunie), potrivit spuselor sale, a constatat în rândurile populaţiei (româneşti) din Iaşi „o ură neîmpăcată contra judaismului" care sprijină comunismul, doreşte înfrângerea României şi a aliaţilor ei, acordă adăpost şi sprijin paraşutiştilor sovietici – „Populaţia românească a aprobat unanim acele executări în masă... aplicate de armată evreilor din Iaşi... exprimându-şi încă dorinţa că această executare trebuia efectuată într-un stil mai mare"[MCDXXVI MCDXXVII].

„Procesul Lupu" a fost prezentat aici pe larg, deoarece reflectă atitudinea statului român faţă de pogromul de la Iaşi, pe care l-a organizat şi executat. Din cauza unei probleme secundare, au apărut, unul după altul, toţi şefii autorităţilor locale din Iaşi, în frunte cu generalul Stăvrescu, şi au descris problemele care i-au preocupat în ziua pogromului; iar colonelul Lupu, în încercarea de a se apăra, a dezvăluit Curţii Supreme ordinul secret al lui Antonescu de a-i masacra pe evrei şi de a-i evacua din oraş în *ajunul* pogromului.

„Procesul Lupu" a constituit deci o mină de aur pentru documentarea în legătură cu pogromul de la Iaşi. Numai un proces asemănător al unuia dintre planificatorii pogromului (Secţia a Il-a sau Serviciul Special de Informaţii) sau dintre agenţii trimişi la Iaşi pentru a pune la cale provocarea incidentelor şi înarmarea pogromiştior – dacă ar fi avut loc – ar fi putut completa tabloul în întregime şi egala ca importanţă acest proces. Documentele strânse în „Dosarul Lupu" permit evidenţierea tuturor documentelor falsificate create la date posterioare celor imprimate pe ele.

Coordonarea versiunilor – august 1941

Contrar aşteptărilor, acţiunea de coordonare a versiunilor nu a fost prea dificilă, şi nici nu a necesitat prezenţa şefilor Poliţiei, Siguranţei şi ai inspectoratelor de poliţie şi jandarmerie la Bucureşti sau trimiterea unor agenţi speciali la Iaşi. întrucât majoritatea rapoartelor din zilele pogromului au fost telefonice, acţiunea de coordonare a versiunilor s-a făcut la Bucureşti – la Ministerul de Interne, la adjunctul ministrului, Jak Popescu. Acolo au fost dactilografiate „rapoartele", le-au fost adăugate numerele de înregistrare ale rapoartelor originale care trebuiau schimbate, au fost ştampilate cu ştampila de înregistrare a rapoartelor primite de minister şi le-au fost adăugate, de mână, numere de ordine curente şi data. Apoi cel care „raportase" a primit versiunea, a dactilografiat-o în biroul său la Iaşi, a introdus-o în dosare, a semnat-o *post factum* şi a distrus documentul care purta acelaşi număr. Orice alt document autentic care fusese expediat în timp real şi nu corespundea

MCDXXVI Sentinţa în cazul lui Lupu (vezi *supra,* p. 417, nota 2), p. 230b.

MCDXXVII Raport informativ despre starea de spirit şi ordine în perioada 27 iulie – 22 august 1941 al colonelului Chirilovici, *Cartea Neagră II,* nr. 75, p. 153.

dispoziţiilor a fost distrus. '

Dar nu întotdeauna au fost distruse toate copiile rapoartelor originale care contraziceau ordinele de muşamalizare, şi nu întotdeauna au fost distruse toate rapoartele interne trimise de pe scenele crimei de către subordonaţi ai şefilor de poliţie şi jandarmerie. Şi, deodată, au apărut rapoarte purtând aceeaşi dată şi acelaşi număr, dar cu un conţinut diferit.

Cu Poliţia şi Jandarmeria n-au fost probleme în ceea ce priveşte coordonarea versiunilor ; Gioseanu de la Siguranţă şi subordonaţii săi, poliţişti experimentaţi, s-au comportat cu precauţie şi nu s-au grăbit să se descotorosească de toate documentele pe care le-au trimis sau le-au primit înainte şi în timpul desfăşurării pogromului. Adevărata problemă a constituit-o prefectul Captaru, militar neidentificat ca fiind antisemit (apoximativ treizeci de evrei au dat declaraţii în favoarea lui la proces)[1] şi care a înţeles dimensiunile reale ale tragediei – singurul care a avertizat în scris că se încearcă lichidarea evreilor. Nu i se putea ordona să-şi schimbe retroactiv raportul original nr. 1042, şi de aceea a fost invitat la Bucureşti. Iată cum trebuie înţelese declaraţiile sale la proces :

> Rămăsesem singura autoritate care contraziceam celelalte rapoarte ale celorlalte autorităţi române, care afirmau că populaţia evreiască a fost aceia care a provocat şi în sensul acesta am fost nevoit să dau şi eu acel raport. Menţionez că raportul dat de mine la începutul lunei august [1941] din ordinul generalului Jak Popescu, nu a fost dat în ziua când l-am dat ci în ziua anterioară de 2 iulie [1941][MCDXXVIII MCDXXIX].

Captaru a fost nevoit nu numai să schimbe raportul anterior din 29 iunie, dar şi să semneze un raport rezumativ, cum au procedat de bună voie ceilalţi fruntaşi ai autorităţilor din Iaşi, pe care a fost imprimată data de 2 iulie 1941 (vezi Anexa nr. 2, p. 434). Al doilea document autentic care a fost distrus, păstrându-se însă o copie a lui, este

MCDXXVIII Copiile declaraţiilor unor evrei din Iaşi, fără dată (1946), Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 133, pp. 92-95. Declaranţii au afirmat despre Captaru că nu a fost antisemit şi a avut cu ei relaţii corecte şi când a comandat – în anii ’30 – Regimentul 13 Dorobanţi. Printre cei care au semnat declaraţiile s-a numărat şi Lazăr Climer, secretarul general al Comunităţii în 1946, care a afirmat că în ziua pogromului, colonelul i-a împiedicat de câteva ori pe soldaţi să tragă în evrei şi a bandajat piciorul unei tinere evreice care fusese împuşcată.

MCDXXIX Protocol de la anchetarea acuzatului Captaru în şedinţa Tribunalului din Bucureşti, 14 iunie 1948, *ibidem,* voi. 1, partea a Il-a, p. 489 (USHMM, microfilm 47).

raportul nr. 99 al chestorului Poliţiei, Chirilovici, din 30 iunie 1941. Chirilovici l-a înlocuit la Bucureşti – sau poate alţii l-au schimbat – şi el personal a copiat noua formulare, aşa cum li se ceruse celorlalţi şefi de autorităţi din Iaşi să procedeze, pentru a anexa rapoartele lor la raportul autentic al lui Leoveanu (în care-i acuza pe evrei că au tras în armată) (vezi Anexa nr. 3, p. 436).

La a doua campanie de falsificări, în 1944, au fost schimbate retroactiv rapoarte ale autorităţilor militare şi poliţieneşti despre evenimentele de la Târgul Frumos şi Podu Iloaiei, pentru a acuza Armata germană de numărul mare de morţi din „trenurile morţii” şi pentru maltratarea evreilor evacuaţi acolo[1]. De asemenea, au fost falsificate datele despre numărul de cadavre care au fost debarcate din trenuri şi îngropate în cele două localităţi.

Documentele Marelui Stat-Major

O campanie paralelă de falsificări s-a desfăşurat la începutul anului 1944, în documentele Marelui Stat-Major. Astfel, a fost falsificat ordinul de numire a generalului Cârlăonţ în calitate de comandant militar al oraşului Iaşi (vezi Anexa nr. 4, p. 440) şi au fost intercalate o serie de documente falsificate cu privire la sergentul TTR Manoliu, pentru a-l transforma în provocatorul pogromului (vezi Anexa nr. 5, p. 441).

Manoliu personal, care s-a întors bine sănătos din război şi a fost arestat în martie 1945, a cerut eliberarea sa din închisoare şi anularea acuzaţiei împotriva sa deoarece faptele de care a fost acuzat „nu au nici o legătură cu *dezordinele* care s-au petrecut la Iaşi în 29 iunie” (el a împuşcat câţiva evrei cu două zile înainte de pogrom); iar în legătură cu faptele respective fusese deja judecat şi achitat (şi o regulă importantă în lege stabileşte că nimeni nu poate fi judecat de două ori pentru acelaşi delict):

> Cu ocazia judecării mele de către Curtea Marţială a C.4. A. [Comandamentul 4 Armată] s’a stabilit în mod neîndoielnic că nu am făcut altceva decât ceea ce era dator orice ostaş român în locul meu să facă. Dar pentru felul în care mi-am îndeplinit datoria de ostaş, prin înalta sa apreciere, M.S. Regele Mihai I mi-a conferit cea mai înaltă distincţie, „Virtutea Militară”[MCDXXX MCDXXXI]

Dacă ar trebui să pregătim un ghid general pentru distrugerea falsificărilor în problema evenimentelor de la Iaşi, am recomanda un

---

MCDXXX De exemplu : telegrama nr. 4586 a ministrului de Interne către prefectul de Iaşi, 30 iunie (falsificată în 1944), Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 30.

MCDXXXI Cererea deţinutului Mircea Manoliu către procurorul general al Curţii Militare de Casaţie şi Justiţie de a fi eliberat din închisoare şi argumente în acest sens, 25 iulie 1946, *ibidem,* voi. 51, pp. 121-121b (USHMM, microfilm 43).

număr de locuţiuni a căror existenţă în document trădează epoca în care a fost realizat falsul. Expresii precum *evrei şi comunişti* sau *iudeo-comunişti, semnalizări de pe acoperiş, semnalizări cu lanterne, agenţi în serviciul inamicului* sau *sprijinirea inamicului, focuri de armă din locuinţe evreieşti, încercarea de a semăna panică în rândurile armatei, suspecţi evrei, ajutor la descinderi* şi *arestări din partea soldaţilor germani* ş.a. dovedesc că documentul a fost fabricat în august 1941. Spre deosebire de acestea, expresii precum *soldaţi legionari, pleava societăţii, hoţi, soldaţi germani furioşi, soldaţi germani ucigaşi, intervenţii germane, încercare de a salva pe evreii arestaţi în curtea Chesturii de furia germanilor, soldaţi [români] izolaţi, adică un număr mic de soldaţi români care au participat la acţiuni de jaf şi omor, arestare de jefuitori, încercare de a reinstaura ordinea, autorităţile au făcut tot ce era posibil, dar..., câţiva poliţişti care s-au alăturat jefuitorilor, soldaţi [români] care şi-au părăsit unităţile* ş.a. dovedesc că documentul a fost fabricat în 1944.

Mihai Antonescu l-a lămurit cu mândrie pe un consilier de la Legaţia germană din Bucureşti, la 25 septembrie 1941, cine i-a tratat pe „rebelii” din Iaşi :

> în ceea ce priveşte mişcarea comunistă din România... manifestările [de rezistenţă] care s’au petrecut la Petroşani şi Iaşi au fost imediat înăbuşite prin executarea participanţilor[1].

Operaţiunea de falsificări a creat o istoriografie mincinoasă, care a dăinuit şaizeci de ani. în prezent a devenit clar că „Dosarul Lupu”, primul „raport Leoveanu” şi descoperirea ordinelor autentice date de Ion Antonescu, Mihai Antonescu, Marele Cartier General, Armata a 3-a, Armata a 4-a şi autorităţile din Iaşi au dărâmat cu desăvârşire această operaţiune. Pogromul de la Iaşi a fost o crimă naţională românească – şi pentru a crea un alibi naţional a fost necesar un efort de proporţii naţionale[MCDXXXII MCDXXXIII].

După câte se ştie, aceste concluzii clare nu şi-au găsit expresia în opinia publică din Statele Unite şi din Lumea Liberă. Se pare că încercarea Ministerului român de Externe de a induce în eroare puterile

MCDXXXII Nota lui von Hodenberg, de la departamentul consilierilor militari din Comandamentul superior al *Wehrmacht-ului* (OKH), Berlin, 15 septembrie 1941, documente ale Ministerului german de Externe, 790200-790201. La Petroşani, o localitate minieră din sud-vestul României, a izbucnit, la 18 aprilie 1941, o grevă a minerilor. Antonescu a ordonat „să fie arestaţi şi pedepsiţi instigatorii”, şi să fie închişi în lagăre de muncă. Vezi Ion Ardeleanu, Vasile Arimia şi Miţ^ea Muşat (coord.), *23 august 1944: Documente,* voi. I, *1939-1943,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1984, doc. 174, pp. 246-249.

MCDXXXIII Am depistat majoritatea documentelor falsificate – cele fabricate în august 1941 şi pe cate a fost imprimată data de 2 iulie 1941, şi cele care au fost intercalate la începutul anului 1944. în toate cazurile, este vorba de documente identice ca dată şi număr de înregistrare. De asemenea, am depistat un număr de documente autentice, rămase din întâmplare. în acest subcapitol, din lipsă de spaţiu, nu şi-au găsit expresia toate dezvăluirile despre falsificarea documentelor de la Iaşi.

democratice şi opinia publică liberă în privinţa crimelor comise împotriva evreilor din România şi Ucraina nu a reuşit: ambasadorii acestor state şi personalităţi din guvernele lor au cunoscut adevărul, iar regimul român a trăit cu iluzia că a reuşit să-l ascundă. Dar de fapt, statul român a obţinut un succes total, realizându-şi intenţia – şi aceasta datorită tăcerii Departamentului de Stat al Statelor Unite şi a preşedintelui american. Adevărul despre pogromul de la Iaşi şi exterminarea din Transnistria n-au ajuns la cunoştinţa opiniei publice din Occident.

încercarea ultimativă de negare a pogromului

Efortul de a nega răspunderea românească pentru pogromul de la Iaşi a continuat şi după căderea lui Antonescu. Dintre toate crimele comise de regimul antonescian, Comitetul Central al Partidului Comunist a ales tocmai pogromul de la Iaşi pentru a proceda la o revizuire a adevărului şi la armonizarea lui cu ideologia regimului. România se afla atunci în epoca bizantină a dictaturii lui Ceauşescu, care a creat o ciudată ideologie locală şi exclusivă, un fel de hibrid compus din ideologia marxist-comunistă şi naţionalism românesc, care acţiona pentru a estompa situaţia jalnică a naţiunii, îi ridica permanent în slăvi pe soţii Ceauşescu, mobiliza trecutul schimbându-l retroactiv pentru a justifica drumul „românesc" spre socialism sub conducerea „fiului iubit al poporului". România a fost prezentată ca o victimă a fascismului; românii – ca popor nobil care s-a mobilizat aproape până la unul pentru a apăra minoritatea evreiască; iar pogromul de la Iaşi – ca un complot nazist executat de Armata germană *de ocupaţie,* împreună cu legionari şi pleava societăţii, la fel cum şi regimul lui Antonescu hotărâse să prezinte pogromul. Pentru rescrierea trecutului au fost aleşi doi „istorici" ai partidului de la Institutul de studii istorice şi social-politice de pe lângă Comitetul Central. Din punctul de vedere al Biroului Politic al partidului, aceşti cercetători aveau toate însuşirile necesare: Alexandru Kareţki şi Maria Covaci ştiau să citească şi să scrie în limba română (Covaci doar fraze scurte), amândoi îşi făcuseră educaţia în instituţii ale partidului şi erau absolvenţii unor cursuri de partid care transformau orice persoană cu origine socială corespunzătoare – şi care era în graţiile partidului – în specialist în orice domeniu, înarmaţi cu concluzii, cei doi s-au năpustit asupra arhivelor pentru a găsi dovezile – şi, într-adevăr, le-au găsit.

Dacă ar fi să judecăm după notele de subsol, au avut la dispoziţie tot materialul de arhivă care s-a aflat şi la dispoziţia autorului acestei lucrări. Dar ei n-au observat ordinul lui Antonescu de a-i alunga pe evreii din oraş şi de a împuşca pe cine „va trage" în armată; n-au observat ordinul paralel al lui Mihai Antonescu; n-au văzut dosarul „procesului Lupu" ; n-au observat depoziţiile şefilor Serviciului Special de Informaţii şi agenţilor săi despre pregătirea pogromului; n-au observat ordinele

Marelui Cartier General; nu s-au lovit de „Buna Vestire”, de depoziţiile jandarmilor care au escortat „trenul morţii”, de rapoartele duble falsificate, de schimbarea versiunilor criminalilor, de depoziţiile şi ordinele date jandarmilor, soldaţilor şi Poliţiei înainte, în timpul şi după desfăşurarea pogromului.

în contrast cu concluziile Tribunalului din Bucureşti în 1948, cei doi au adoptat versiunile mai târzii ale acuzaţilor şi documentaţia falsificată, ajungând la concluzia că anii dictaturii fasciste au constituit o campanie enormă de suferinţă pentru poporul român, şi că la Iaşi, forţele naziste au fost forţe de ocupaţie. Sutele de mii de soldaţi români desfăşuraţi atunci de-a lungul graniţelor pentru a declanşa războiul „sfânt” împotriva Uniunii Sovietice s-au transformat de fapt în victime ale naziştilor, care i-au împins în război. Forţele germane din Iaşi au fost cele care au organizat pogromul, bazându-se pe legături prealabile şi în colaborare cu legionarii, şi ele sunt cele care i-au înarmat. Pogromul a fost executat de soldaţi germani, legionari şi pleava societăţii, în timp ce Armata, Poliţia şi populaţia au făcut un efort suprem pentru a-i salva pe evrei din ghearele naziştilor. Evacuarea evreilor de la Chestură s-a făcut pentru a-i salva din mâinile soldaţilor germani. „Trenurile morţii” au fost trimise la Târgul Frumos şi Podu Iloaiei, dar naziştii cei răi au împiedicat coborârea evreilor, ordonând să fie evacuaţi mai departe. „Cercetătorii” au uitat că pogromul de la Iaşi a fost primul mare pogrom din Europa fascistă – iar dacă se poate vorbi despre un model de acţiune, acesta a început în România. Broşura a accentuat foarte mult imaginea românului bun, nobil, care a făcut totul pentru a-l împiedica pe nazistul rău şi crud să-i ucidă pe antifascişti şi pe evrei.

Cu pregătirea prefeţei „ştiinţifice” destinate să descrie fundalul istoric şi ideologic al problemei „a fost onorat” un evreu, ziarist, şi el salariat al institutului amintit (la care au lucrat, se înţelege, şi istorici serioşi şi cultivaţi). El şi-a îndeplinit misiunea cu succes. Nicolae Minei şi-a început prefaţa cu procesul de la Nürnberg, a explicat pe scurt noţiunea „crimă de război”, a descris planurile lui Hitler şi incapacitatea unor conducători occidentali de a-l frâna, a amintit cititorilor planurile lui Hitler de creare a „spaţiului vital” în Răsărit, teoria rasială nazistă, n-a uitat *Mein Kampf,* pregătirile pentru punerea în aplicare a planului soluţiei finale, pe Eichmann şi Auschwitz-ul, a înfierat ţări care au colaborat cu naziştii – ca, de exemplu, Slovacia şi Ungaria –, a descris soarta evreilor din nordul Transilvaniei, oprindu-se în special asupra crimelor Ungariei, şi astfel a ajuns la pogromul de la Iaşi.

Cu discursurile lui Ceauşescu în mână, a analizat situaţia politică din România în ajunul pogromului, lupta eroică a Partidului Comunist Român împotriva dictaturii lui Antönescu şi înţelepciunea de care a dat dovadă partidul atunci şi după aceea. El a stabilit că legionarii (fascişti sprijinitori ai Germaniei) sunt cei care „au adoptat măsuri discriminatorii şi prigoană pe temeiuri rasiale – după chipul şi asemănarea faimoaselor legiuiri de la Nürnberg”. Şi astfel ajunge la concluzia:

> în acest context se înscrie şi tragicul eveniment petrecut în iunie 1941 la Iaşi. în acest sens tovarăşul Nicolae Ceauşescu preciza: „Imediat după declanşarea războiului antisovietic a fost organizat un adevărat pogrom împotriva forţelor antifasciste, în cursul căruia la Iaşi au fost asasinate peste 2.000 de persoane”[1].

Ceauşescu a redus numărul victimelor la ceva mai mult de două mii şi a şters naţionalitatea lor evreiască. De acum înainte, ei au devenit în mod oficial antifascişti. Antisemitismul, a scris autorul evreu al prefeţei, a fost o unealtă de instigare într-o societate bazată pe exploatare – „Dar spre deosebire de mari părţi ale Europei Centrale şi de Est, glia românească nu s’a dovedit prielnică pentru seminţele otrăvite ale urii”.

Pământul românesc a devenit un rai pentru evreii persecutaţi. Persecuţii au fost, dar... în Spania Evului Mediu, care şi-a alungat evreii, în Galiţia, în Ucraina, în Rusia, în Germania şi în Austria. în România nu a avut loc un proces de felul procesului lui Dreyfus :

> Stăvilarul ridicat de omenia poporului român a rezistat şi la asaltul năprasnicului val de persecuţie rasistă pe care l-a stârnit ideologia fascistă în Europa interbelică... S-a creat o situaţie specifică în această parte a Europei: cu excepţia foarte răzleţelor şi fugitivelor iniţiative ale unor autorităţi locale, evreii din România nu au fost îngrămădiţi în ghetouri şi nu au trebuit, în general, să poarte infamanta „stea galbenă”. Dar mai presus de orice, ei nu au cunoscut oroarea lagărelor de exterminare, nici pe teritoriul ţării, nici prin deportare pe meleaguri străine[MCDXXXIV MCDXXXV].

MCDXXXIV A. Kareţki şi M. Covaci, *Zile însângerate la Iaşi (28-30 iunie 1941),* Editura Politică, Bucureşti, 1978, p. 16.
MCDXXXV *Ibidem,* p. 20.

într-o notă în subsolul paginii, Minei a notat că el se referă, „desigur”, la România dintre graniţele din 1940; cu alte cuvinte, ceea ce s-a întâmplat în Basarabia, în Bucovina şi în Transnistria nu interesează partidul – şi poate că nici nu s-a întâmplat. Cine i-a împiedicat pe „nazişti” să-i extermine pe evreii din România?

> în România, Holocaustul *nu a avut loc* tocmai pentru că, *cu foarte puţine şi nesemnificative excepţii,* călăii cu zvastică nu numai că nu s-au bucurat de concursuri binevoitoare, oferite din proprie iniţiativă, dar s-au lovit de refuz în tentativele lor de a recruta complicităţi, cu caracter privat sau oficial, pentru organizarea deportărilor sau a altor acţiuni de genocid... *Umanismul militant al poporului român a zădărnicit, rând pe rând, planurile hitleriste de exterminare în masă a evreilor din ţara noastră.* Expresie firească a statorniciei vechilor şi nobilelor tradiţii româneşti de înfrăţire şi solidarizare cu naţionalităţile conlocuitoare la vreme de restrişte, această atitudine a fost deopotrivă, una din laturile luptei dârze, de mare amploare, purtată împotriva ocupantului hitlerist şi a uneltelor sale autohtone de către forţele revoluţionare democratice, antifasciste, de către cele mai largi mase populare, în frunte cu Partidul Comunist Român[1].

După publicarea „studiului" (ale cărui concluzii au trezit la timpul său împotrivire şi în cadrul Biroului Politic al Partidului Comunist), Kareţki şi Covaci au devenit „specialişti" în pogromul de la Iaşi. Concluziile lor şi numărul de victime pe care l-au publicat au devenit „dovezi" obligatorii de citat în orice alt studiu despre România celui de-al doilea război mondial publicat în perioada ceauşistă, cei doi primind monopol pentru publicarea de articole despre pogrom în presa românească[MCDXXXVI] [MCDXXXVII]. Covaci a devenit în general „specialistă" în tematica evreiască – a fost chiar trimisă în Israel, în cadrul unei delegaţii de istorici a Institutului de istorie a partidului care a vizitat Institutul Yad Vashem în 1982.

„Studiul" şi prefaţa au constituit un exemplu clar de deformare a faptelor concomitent cu continuarea păstrării monopolului asupra documentaţiei, interzicerea lui pentru istorici şi crearea unei realităţi virtuale care să corespundă acelei etape a ideologiei naţionaliste comuniste, care a negat crimele trecutului şi a făurit o imagine falsă a poporului român ca posesor al unor însuşiri colective nobile.

A doua încercare de falsificare aparţine perioadei de după căderea regimului comunist din Româniâ. O editură naţionalistă, apărută după 1990, a editat memoriile comisarului pentru soluţionarea problemei evreieşti, Radu Lecca. Acesta şi-a scris memoriile în detenţie, în timp ce executa pedeapsa de închisoare pe viaţă cu muncă silnică. Până la căderea regimului comunist, materialul juridic legat de procesul lui a rămas strict secret şi nimeni nu a avut acces la el.

„Memoriile" erau de fapt versiunea a treia (lărgită) a celor două anchete la care a fost suspus Lecca, în 1946 şi 1953. Se remarcă în ele amprenta grosolană a agenţilor de securitate, care aveau pretenţia că cunosc evenimentele istorice în care Lecca a fost implicat. Dar întrucât aceşti „specialişti" au pornit de la ipoteza că deţin nu numai monopolul

---

MCDXXXVI *Ibidem,* pp. 21-22 (sublinierile îmi aparţin); la zece ani după ce a scris aceste rânduri, Minei şi familia sa au emigrat în Israel.

MCDXXXVII Vezi, de exemplu, articolul lui Covaci despre pogromul de la Iaşi cu ocazia comemorării a patruzeci de ani de la desfăşurarea lui – dr. Maria Covaci, cercetător ştiinţific principal la Institutul de studii istorice şi social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., „O filă întunecată de istorie, permanent act de acuzare împotriva fascismului", *Scânteia,* 30.06.1981.

absolut al informaţiei, ci şi al trecutului, fără să cunoască suficient evenimente şi întâmplări, fără a cunoaşte limbi străine, fără să cunoască publicaţiile şi studiile istorice care apăruseră până atunci în Occident despre relaţiile germano-române şi despre acţiunile regimului antonescian în problemele evreieşti, şi fără să cunoască documentele existente în arhive germane şi americane (în perioada „pregătirii” memoriilor), ei s-au complicat în inventarea unor evenimente care nu s-au petrecut în realitate, au încurcat date, au confundat acţiuni şi fapte săvârşite în ani diferiţi, acţiuni cunoscute oricărui istoric începător, cercetător al Holocaustului. încercarea fabricanţilor de memorii avea un scop precis: să arunce răspunderea morală şi operativă pentru uciderea evreilor asupra Armatei germane şi asupra germanilor în general, şi să reducă pe cât posibil, pentru aceleaşi crime, răspunderea statului român şi a cetăţenilor ei.

Pe lângă fragmente interesante despre politica regimului antonescian faţă de evrei, acţiunile de jaf şi confiscare de averi, instituţia naţională de stoarcere de bani creată de Lecca (scrise, fără îndoială, chiar de către Lecca), lucrarea cuprinde şi fragmente fabricate cu scopul de a arunca în special asupra germanilor răspunderea pentru lichidarea evreilor. Cu privire la Iaşi, Securitatea a adoptat metodele Siguranţei, aşa cum a rezultat din „raportul Topor”, amintit mai înainte[1]. Din „Memorii” reiese că şi Lecca a fost *martor ocular,* care putea confirma răspunderea germanilor pentru pogrom:

> *Tot în luna iunie 1941 a avut loc şi măcelul evreilor la Iaşi de către armata germană.* Detaliile acestor atrocităţi sunt prea cunoscute, astfel că nu le voi mai expune. Voiesc să scriu numai despre unele întâmplări, mai puţin cunoscute, privind aceste asasinate.
>
> Mihai Antonescu şi generalul Antonescu au fost informaţi telefonic de evenimentele de la Iaşi. Ei s-au adresat imediat lui Killinger pentru a-l determina să intervină pe lângă comandantul german pentru ca măcelul să înceteze. *Eu eram în biroul lui Killinger când el a telefonat generalului comandant german spunându-i să înceteze imediat orice represalii* [şi i-a comunicat] că guvernul român urmează să facă o anchetă pentru a stabili originea focurilor de armă care s-au tras asupra armatei germane.
>
> Intervenţia promptă a lui Killinger a făcut ca la Iaşi să nu piară toată populaţia evreiască. Generalul Antonescu a făcut prin organele SSI [al lui Cristescu] o anchetă rapidă privind *complicitatea românilor la asasinatele comise de nemţi la Iaşi.* Această anchetă a stabilit că circa 170 de poliţişti, cetăţeni, cărăuşi şi răufăcători au servit drept indicatori nemţilor care nu ştiau să distingă pe evrei de români. S-a mai stabilit că aceşti indicatori, şi în special poliţiştii, au jefuit cadavrele celor împuşcaţi de nemţi.
>
> *Mihai Antonescu a fost de părere ca aceşti şacali să fie arestaţi şi judecaţi...* totuşi procesul şi arestările nu s-au făcut, pentru că generalii de la Poliţie, de la Interne şi de la Jandarmerie erau toţi de părere contrară [celei a lui Mihai Antonescu][MCDXXXVIII MCDXXXIX].

Este evidentă încercarea Securităţii – şi a regimului comunist în general – de a absolvi statul şi poporul român de răspunderea pentru pogrom. Lecca a fost numit în funcţia de responsabil pentru pregătirea

MCDXXXVIII Vezi Anexa 5, p. 441.

MCDXXXIX R. Lecca, *Eu i-am salvat pe evreii din România,* Editura Roza Vânturilor, Bucureşti, 1994, pp. 166-167 (prima subliniere este din original, celelalte îmi aparţin).

soluţiei finale a problemei evreieşti la 30 octombrie 1941, iar până atunci nu s-a ocupat de probleme evreieşti, ci a fost un fel de legătură neoficială pentru probleme speciale, între Killinger şi Ion şi Mihai Antonescu, aşa cum a spus el însuşi în „memorii". Chestiunea laşiului nu a fost amintită de Lecca în cele două anchete la care a fost supus – în 1946, de către acuzarea în procesul Guvernului Antonescu, şi în 1953, de către Securitate[MCDXL]. Dar, precum se ştie, ordinele de măcelărire a evreilor au fost date de Ion şi Mihai Antonescu, iar la masacru au participat, într-adevăr, şi unităţi ale *Wehrmacht-xAvâ.* – dar ambasadorul Killinger nu a avut nici un fel de autoritate faţă de Armata germană şi acţiunile sale pe teritoriul României, şi nu a avut nici un amestec direct în pogrom.

MCDXL Stenograma de la ancheta lui Radu Lecca de către anchetatorii Zelea şi Dumitru Săracu la Tribunalul Poporului, 18 aprilie 1946, Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 40010, voi. 45, pp. 249-267 (USHMM, microfilm 34) ; proces-verbal de la anchetarea lui Radu Lecca de către un agent al Securităţii, Bucureşti, 8 iunie 1953, *ibidem,* voi. 124, pp. 78-98 (USHMM, microfilm 36).

Şi totuşi, cine a predat „Memoriile”, până atunci închise în seiful fostei Securităţi, redactorului care le-a publicat, şi cine dintre şefii „noului” regim întemeiat în 1990 a dorit publicarea lor ?

De ce Iaşiul ?

De ce regimul antonescian a ales Iaşiul ca teren de încercare pentru aplicarea hotărârii de a-i ucide pe evrei ? De ce a hotărât să înceapă de acolo campania de omor, deportare, umilire, înfometare şi exterminare metodică a sute de mii de evrei ? Răspunsul la această întrebare a fost dat deja în anul 1948, de către secretarul Federaţiei Comunităţilor Evreieşti şi istoricul Matatias Carp – şi aproape că nu avem ce adăuga:

> Pogromul de la Iaşi are rădăcinile adânc înfipte în putregaiul politic al pseudo-democraţiei româneşti. El nu a fost explozia accidentală a unor pasiuni izolate sau a unei rătăciri momentane. El nu a izbucnit prin generaţie spontanee, din străfundurile bestiale ale unor făpturi criminale. El nu a început în „Duminica ceea” de 29 iunie 1941; nici cu trei zile înainte, când s’au produs primele omoruri; nici la 22 iunie, când s-au deschis ostilităţile; nici la 6 septembrie un an înainte, când s-a înscăunat Antonescu cu legionarii săi şi nici măcar la 27 decembrie 1938, când Carol al II-lea a înlăturat făţărnicia politicei sale şi a încredinţat destinele ţării guvernului antisemit al lui Octavian Goga şi A.C. Cuza. Originile pogromului de la Iaşi, ca şi ale întregului lanţ de crime, jafuri şi suferinţe ce i-au urmat până la 23 august 1944, trebuie căutate într-un trecut îndepărtat, care a înlesnit – uneori cu inconştienţă, de cele mai multe ori cu bună ştiinţă – o pregătire lungă de propagandă duşmănoasă exercitată în deplină libertate, o acţiune din instigaţie adesea tolerată cu bunăvoinţă şi un şir nesfârşit de excese, totdeauna acoperite de o largă impunitate. Sistemul oficial antisemit de guvernământ, inaugurat la 1867 şi aplicat vreme de jumătate de veac cu nezdruncinată perseverenţă – sistem care a impus voinţei naţionale, numai până în 1913, un noian de 196 de legi, legi restrictive antisemite; neomenoasele goane de la sate; excluderile din drepturile esenţiale omeneşti (cetăţenie, învăţământ, muncă, funcţiuni publice, profesiuni libere etc.); expulzările ilegale [dinţară], acţiunile huliganice ale Ligei antisemite; prigoana din timpul războiului de întregire; plutoanele de evrei din prima linie a frontului; generaţia de la 1922 cu toate nefastele ei acţiuni, spirituale şi materiale ; tulburările şi bătăile [studenţilor evrei] din universităţi; devastările de magazine, gospodării, biserici şi cimitire; asasinatele permanent nepedepsite; Oradea, Borşa; *numerus valahicus*; agitaţiile şi excluderile din barouri; guvernul Goga-Cuza; reînvierea sistemului antisemit de guvernământ; pogromurile din iunie 1940; aruncările evreilor din trenuri; statutul juridic al evreilor din august 1940; Antonescu şi regimul legionar cu jafurile şi crimele sale; legislaţia discriminatorie cu ridicarea jafului la dogmă de stat şi, în sfârşit, aşa-numita rebeliune, cu pustiirile şi jalea lăsată în urma ei, sunt numai etape în drumul nesfârşit de lung, al prigoanei pregătitoare de exterminare Şi după această pregătire a venit cel de-al doilea război. Din prima zi [a războiului] şi chiar mai înainte, l-au împodobit cei doi Antoneşti, împreună cu miniştrii şi generalii lor cu o cunună de duşmănie antisemită făurită din tot felul de măsuri de incitare şi prigoană. Evacuarea evreilor din sate şi târguri şi plimbarea lor dealungul ţării, în vagoane plumbuite, sub pretextul asigurării spatelui frontului; ridicarea şi închiderea ostatecilor evrei şi numai evrei, pentru a răspunde cu viaţa lor de orice acte de teroare sau sabotaj; placardarea milioanelor de afişe de aţâţare la asasinat, împotriva evreilor şi a comuniştilor;

scoaterea evreilor de sub scutul legilor prin însemnarea veştmintelor cu medievalul semn galben, au fost primele arme pe cari le-au utilizat conducătorii fascişti ai României, la deslănţuirea războiului. Efectele n'au întârziat să apară. O atmosferă de suspiciune, dispreţ şi ură, împotriva a tot ce era evreesc, se strecurase sub cerul României. Mai presus decât oriunde, au simţit-o evreii din Iaşi.

> Acolo otrava a măcinat sufletele şi conştiinţele vreme de peste trei pătrare de veac. în Iaşii lui Xenopol şi Vasile Conta, ai lui Nicolae lonescu şi Ceaur Aslan[1], ai lui A.C. Cuza şi Comeliu Codreanu, în cetatea Ligii Apărării Naţional-Creştine şi în leagănul legionarismului, era firesc ca microbii să găsească cel mai potrivit mediu de cultură şi să transforme locuitorii cei mai cumpătaţi şi liniştiţi de pe întinsul ţării, într-o masă inconştientă şi clocotitoare de ură[MCDXLI MCDXLII].

Când a scris aceste rânduri, Carp nu a ştiut cine a dat ordinul de a-i măcelări pe evrei, nu a cunoscut documente secrete care n-au fost prezentate la procesul criminalilor din Iaşi, nu a ştiut despre colaborarea cu unitatea *Wehrmacht-ului* ce se afla în oraş şi, în general, nu a ştiut cum s-a ţesut planul pogromului în cadrul Marelui Stat-Major. Şi cu toate astea, concluziile sale cu privire la cauzele de lungă durată ale pogromului au rămas valabile până în zilele noastre.

în pogromul de la Iaşi, Antonescu a dovedit şi germanilor, şi românilor că nu aparţine cercurilor masonice, aşa cum îl acuzaseră legionarii fugiţi în Germania şi aşa cum au făcut aluzie Goebbels, Goring şi alţii. Şi într-adevăr, după pogrom, acest subiect a dispărut de pe ordinea de zi în relaţiile cu Germania.

Poetul naţional Vasile Alecsandri (1821-1890), cunoscut ca poetul Unirii Principatelor şi al Războiului de independenţă (1859, 1877), care s-a împotrivit atunci acordării de drepturi cetăţeneşti evreilor, pentru că majoritatea lor nu sunt folositori, a lăsat literaturii române şi mişcărilor antisemite piesa „Lipitorile satului", cuprinzând stereotipe dispreţuitoare de exploatatori evrei vorbind idiş ilar, care nu sunt în stare să se exprime corect în limba română. Evreii aceia au devenit simbolul exploatării ţăranului inocent.

Pe la şaizeci de ani a publicat o antologie de povestiri şi amintiri din viaţa sa, în care l-a descris, printre altele, pe prietenul copilăriei sale, Vasile Porojan, copil de ţigan şi rob al familiei Alecsandri, tovarăş de

MCDXLI Carp aminteşte câţiva dintre profesorii Universităţii de la Iaşi care au transformat instituţia într-un focar de antisemitism. S-au evidenţiat în special : Simion Bămuţiu (1806-1864), profesor la Facultatea de Drept; Vasile Conta (1846-1884), profesor de drept civil şi filosof, care a fost ales în 1879 în Parlament şi s-a remarcat prin discursul incisiv împotriva hotărârii Congresului de la Berlin de a acorda drepturi civile evreilor (vezi Carp, *Cartea Neagră II,* pp. 11-12) ; Nicolae lonescu, profesor de istorie generală, care a descris în conferinţele sale credinţa evreiască drept josnică şi imorală, în 1881 a fost ales în Parlament, din partea oraşului, şeful antisemitismului românesc din acea perioadă, Nicu Ceaur Aslan. La 25 mai 1866, prefectul judeţului Iaşi, colonelul G. Sturza, a publicat o chemare către cetăţenii oraşului în care a înfierat membrii comitetului înfiinţat în oraş „spre a face o propagandă în România în contra israeliţilor aruncând spaimă şi îngrijorare în sânul acestor paşnici locuitori". Guvernul – a adăugat prefectul, l-a autorizat să-i aresteze pe membrii acestui comitet, şi cu această ocazie a chemat locuitorii laşiului, şi mai ales pe evrei, „să fie calmi şi să conteze pe guvern, decis să păstreze liniştea cu orice preţ". Vezi „Chemarea" reprodusă la începutul acestei cărţi. Copie în Ancel, *Documents,* I, nr. 1, p. 2. La 16 mai 1899 a avut loc un pogrom împotriva evreilor din Iaşi, despre care ziarul *Universul* a scris : „De când există laşiul nu s-au văzut scene atât de oribile" *(Pinkas Hakehilot, Rumania,* vol. 1, p. 158).

MCDXLII Carp, *Cartea Neagră II,* pp. 10-11.

aventuri şi fapte ştrengăreşti. La bătrâneţe, poetul şi-a amintit cu nostalgie timpul dispărut :

> Poamele din grădină nu apucau niciodată a se coace din cauza noastră căci amândoi ştiam a ne acăţa ca veveriţele pe vârfurile cele mai nalte ale copacilor roditori. *Evrei nu mai îndrăzneau a trece pe strada casei noastre din cauza sburăturilor de pietre cu care îi împroşcam*[MCDXLIII].

MCDXLIII-

Pietrele cu care Alecsandri şi prietenul său ţigan le-au aruncat asupra evreilor la sfârşitul anilor ’20 ai secolului al XlX-lea s-au transformat, în iunie 1941, în gloanţe, strada pe care s-a aflat casa poetului a fost denumită, cu trecerea timpului, strada Alecsandri, iar biserica ce se afla vizavi de casa părintească – la umbra căreia a petrecut copilul Alecsandri frumoşii ani ai copilăriei – a devenit, în 1941, capcană a morţii pentru mii de evrei. Aceasta a fost strada Chesturii. Şi iată cum arăta această stradă în iunie 1941:

> Cele mai multe cadavre erau pe strada Alecsandri. în curtea bisericii Sfântu Ilie, în şanţ [care folosea] ca adăpost în curtea Chesturii s-au înălţat mormane de cadavre până la înălţimea pereţilor[1].

MTxqn '' ' ù■ 0 , ?'>* rr 5H>Q; • "0 ʲ»ʲ T*^'.

'

bC< – c;i u , h;|ji .-i ■>-r/¿¡n.' ru ijvjl ' C-C-. <«r> r u ..¡iu !r-,ri UW qc
:<• 5ʲ<-'|!i i^t Li

l
k l, ■••• |< • - . . ... - •-• . - ' . ■ ■ . • ,'i ,

ANEXE

Anexa nr. 1

Raportul Leoveanu, prima versiune (1941)	**(1944)**[MCDXLIV] [MCDXLV]
Adunându-se prea mulţi evrei arestaţi în curtea Chesturii, Comandantul Diviziei 14-a a dispus trierea lor şi apoi expedierea cu trenul a celor găsiţi vinovaţi.	Adunându-se prea mulţi evrei arestaţi în curtea Chesturii, Comandamentul Garnizoanei (Div. 14-a) a dispus trierea lor şi expedierea cu trenul... Trierea s'a executat de 4 ofiţeri de poliţie... având ca bază fişele Biroului de Siguranţă pentru acei suspecţi, femeile, copii şi bătrânii peste 60 ani, asupra cărora nu a planat nici o vină. Germanii însă au protestat furios rearestând pe cei eliberaţi pe care îi aduceau apoi la Chestură, maltrataţi oribil. La Chestură însă
	Au fost arestaţi 99 infractori civili şi 9 militari români, care sunt în curs de
Chestura a organizat escortarea evreilor triaţi la gară... La gară au fost îmbarcaţi şi expediaţi în direcţia Roman.	Chestura a organizat escortarea evreilor arestaţi la gară... Până la gară nu s'a produs nici un incident. La staţia Iaşi însă, câţiva ofiţeri germani, însoţiţi de trupă germană, au făcut îmbarcarea lor în vagoane, câte 80-100 de vagon... Intervenţiunile făcute de organele poliţieneşti pentru liniştirea spiritelor şi încetarea acestui sistem de răzbunare, au rămas fără ecou, – germanii, drept răspuns
Concluziuni. Aceste atacuri au fost organizate şi executate de populaţia evreiască, pentru a se răzbuna.	II. *Cauzele care au provocat această situaţie* 1. Părerea mea este că, acest simulacru de atentat este organizat după un plan conceput de cineva interesat şi executat de legionari, în scopul de a intensifica ura armatei germane în contra populaţiei

MCDXLIV Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 29 (USHMM, microfilm 48).

MCDXLV „Raport Leoveanu” (falsificat) nr. 53, 2 iulie 1941 (copie semnată); conţine observaţii scrise de mâna lui Leoveanu, *ibidem,* vol. 64, pp. 49-52 ; completare la raport: „cauzele care au provocat această situaţie”, *ibidem,* pp. 66-68 (USHMM, microfilm 45). A doua versiune a fost publicată în *Cartea Neagră II,* nr. 45, pp. 114-117.

Anexa nr. 2

Raport nr. 1042 autentic al prefectului Captaru, 29 iunie 1941[1]	**Raport nr. 1042 modificat al prefectului Captaru, august 1941**[MCDXLVI MCDXLVII]
După indiciile obţinute până în prezent, se constată că se caută de către anumiţi indivizi să arunce vina asupra evreilor din oraş cu scopul de a aţâţa atât armata germană şi română precum şi populaţia creştină contra evreilor, pentru a da loc la	După indicaţiile obţinute până în prezent se constată că focurile de armă au fost trase din locuinţe ocupate de evrei.
Pentru a preveni eventuale dezordini şi maltratări contra evreilor şi deci să se dea loc la mari tulburări, subsemnatul personal am cerut Domnului General Comandant al M.U. Cd-tul Garnizoanei şi Chesturii de Poliţie, să se ia cele mai severe măsuri de pază cu unităţile ce le are la dispoziţie în	S'au luat intense măsuri de pază de către Comandantul Garnizoanei şi Chestura de Poliţie, în urma cererei pe care subsemnatul personal am făcut-o în după-amiaza zilei de 28 Iunie a.c. către Dl General Stavrescu, Comandantul Div. 14.
(La) 28 iunie a.c., un grup de soldaţi dela trenul Reg-tar al Reg. 13 Dorobanţi... au jefuit şi maltratat grav pe evreii din strada Aurel Vlaicu.	în ziua de 28 iunie către orele 11,30, un grup de soldaţi dela Trenul de luptă al Reg. 13 Dorobanţi şi din coloana Muniţii nr. 14, cantonate în cartierul Abatorului au surprins pe str. Aurel Vlaicu din acel cartier, evrei care au semnalizat cu fanioane, de pe acoperişul unor case, spre avioanele
Semnificativ este faptul că soldaţii dela Trenul Reg-tar al Reg. 13 Dorobanţi, care s'au dedat la jaf şi maltratări contra evreilor, este un Serg. Major T.R. Manoliu Mircea din Bivolari şi cari au fost identificaţi a fiind legionari. Deasemenea acest sergent major însoţit de caporalul Neculau, tot dela aceiaşi formaţiune, au arestat şi ucis prin împuşcare, în noaptea de 27-28 iunie a.c.	Aceşti soldaţi sub conducerea unui subofiţer dela Trenul de luptă al Reg. 13 Dorobanţi, au cercetat toate casele, atât cele evreieşti cât şi cele creştine din str. Aurel Vlaicu, fără însă a reuşi să prindă pe cei vinovaţi. Odată cu aceasta raportăm că la Chestura de Poliţie s'au primit informaţiuni că din diferite clădiri din oraş, din acele locuite în special de evrei, s'a făcut în cursul nopţilor trecute semnale luminoase, cu scopul,

MCDXLVI Raport nr. 1042 (autentic) al prefectului Captaru către ministrul de Interne, 29 iunie 1941, *ibidem,* voi. 61, p. 4 (USHMM, microfilm 45).

MCDXLVII Raport nr. 1042 (modificat) al prefectului Captaru către ministrul de Interne, 29 iunie 1941 (copie), *ibidem,* vol. 64, pp. 113-114.

Am cerut Domnului General, Comandant al Div. 14, Comandantul de Garnizoană şi Chesturii de Poliţie de a lua cele mai severe măsuri pentru paza şi menţinerea ordinei în oraş şi a opri la timp orice încercare din partea elementelor comuniste, evrei şi creştini, de a se deda la dezordini în spatele frontului.

legătura cu spionii sovietici aflaţi în oraş, precum şi de a da diferite indicaţiuni

Am cerut din nou Domnului General Cdt al M.U. precum şi Garnizoanei şi Chesturii, aplicarea celor mai severe măsuri pentru a se face paza în interiorul oraşului şi a se opri orice tentativă de pogrom contra evreilor care ar da loc la mari dezordini.

avioanelor inamice.

Anexa nr. 3

Raport nr. 99 autentic al chestorului Chirilovici, 30 iunie 1941[1]	**Raport nr. 99 modificat al chestorului Chirilovici, august 1941**[MCDXLVIII MCDXLIX]
Semnalul dezordinelor a început din Tătăraşi în ziua de 28 iunie ora 10 când un sergent instructor din Reg. 13 Manoliu Mircea cunoscut legionar s'a dedat la percheziţionarea evreilor şi maltratarea lor gravă. Intervenind şeful Circ. 5 Pol. ca să se pună capăt acestei situaţiuni acest sergent a recurs la sprijinul unei unităţi geimane în care se găsea elemente din Bat. de asalt şi s'a continuat abuzurile până la intervenirea autorităţilor locale care au mers la faţa locului şi au arestat pe sergentul instr. şi pe cei ce luase parte la jafurile ce se făcuseră într'o mare măsură. Cu cercetările a fost însărcinat Pretorul Div. 14[MCDL].	în dimineaţa zilei de 28 iunie a.c. pe când o coloană germană, din trupele de asalt, mărşăluia prin cartierul Tătăraşi din oraşul Iaşi, spre Ungheni, comandantul acelei coloane a fost informat că evreii din acel cartier posedă aparate de radio-emisiune şi în legătură cu acest fapt, fac semnalizări oridecâte ori apar avioanele inamice. S'a procedat la o percheziţie amănunţită de către germani, la care a concurat şi ostaşi români din Reg. 13 Dorobanţi şi Reg. 24 Artilerie, ce se găseau cantonaţi în acel cartier, sub conducerea unui Serg. T.R. din Reg. 13 Dorobanţi. Cu această ocaziune s'au produs oarecare acte de molestări şi maltratări din partea ostaşilor români şi mai ales din partea publicului creştin, care s'a asociat la acţiune, datorită atitudinei provocatoare a evreilor. Pentru restabilirea ordinei au sosit imediat la faţa locului autorităţile, în frunte cu Dl Col. Lupu, Comandantul Garnizoanei Iaşi şi un pluton de jandarmi, comandat de un ofiţer, iar cercetările urmau a se face de Pretorul Div. 14, care a sosit şi el la faţa
în seara zilei de 28 ora 22 organele noastre ne-au informat că se trag focuri de arme	în seara zilei de 28/29 iunie a.c., la orele 20,30 mi s'a raportat telefonic de către

MCDXLVIII Raport nr. 99 (autentic) al chestorului Poliţiei, Chirilovici, către inspectorul regional al Poliţiei, 30 iunie 1941, *ibidem,* voi. 59, pp. 47-50 (USHMM, microfilm 44).

MCDXLIX Raport nr. 99 al chestorului Poliţiei, Chirilovici, către ministrul de Interne, confidenţial şi secret (modificat), 30 iunie 1941, cu scrisul lui Chirilovici, *ibidem,* voi. 64, pp. 39-42b (USHMM, microfilm 45); copie tipărită nesemnată a aceluiaşi raport, *ibidem,* pp. 26-29; fragmente din această versiune a raportului, în *Cartea Neagră II,* nr. 34, pp. 84-85.

MCDL Pretorul Scriban, care cunoştea secretul pogromului, l-a eliberat imediat pe sergentul-major Manoliu şi cu aceasta s-a încheiat ancheta sa.

toate casele din anumite cartiere. Faptul acesta ne-a fost adus la cunoştinţă de Comandatura germană care a scos patrule în oraş.	de Poliţie că se trag focuri de arme şi arme automate de prin toate clădirile unde locuesc evrei şi în întreg oraşul. Faptul acesta ne-a fost adus la cunoştinţă şi de către Comandatura germană, care a scos patrule dese in oraş.
Menţionăm că alarma aceasta în oraş a coincis cu zborul unui avion care a lansat 2 rachete. Din acest moment au început dezordinele. Toate unităţile în marş toate patrulele de jandarmi fixate de cu ziuă în toate cartierele inclusiv o parte din gardienii publici din posturi, cari se raliau trupelor au început tot felul de percheziţii, în casele de părea că se trage şi ridicau toţi evreii cari în majoritatea lor au stat în adăposturi. Cu această ocazie s'au împuşcat unii dintre ei şi s'au făcut numeroase jafiîri. în tot timpul focul de alarmă nu înceta şi se răspundea cu	Menţionăm că alarma aceasta a coincis cu sborul unui avion inamic care a lansat 2 rachete roşii, probabil semnalul începerii desordinelor. Focurile de armă din partea agresorilor s'au înteţit la cari se răspundea tot cu foc, de către patrule şi unităţile militare în trecere prin oraş.
[La] ora 3 dimineaţa s'a început controlul caselor depe străzile de unde se trăsese şi de unde s'a continuat să se tragă însă fără nici un rezultat. La acest control a colaborat şi unităţile germane într'un mod foarte conştiincios fără ca să poată prinde pe cei ce trăgea. Menţionăm din nou că deşi se trăgea în urmăritori cu focuri de arme automate f. intense şi cu granate totuşi nu cădea nici o victimă.	0 coloană militară română... şi o altă coloană... fiind trimişi să o însoţească, It. col. Niculescu din Inspectoratul de Jandarmi Iaşi... cu o echipă de gardieni au fost primiţi cu un violent foc de arme automate şi grenade, de prin toate clădirile locuite de evrei-comuniştii... Din acel moment (ora 3) s'au format echipe de jandarmi, militari şi poliţişti, înconjurând clădirile de unde se trăsese focuri, începându-se controlul tuturor persoanelor găsite în acele clădiri. La acest control au colaborat şi unităţile
Cert este că s'a creat f. rapid o stare acută de ostilitate împotriva evreilor care s'a soldat cu ridicarea tuturor din adăposturi case şi magazine şi aducerea lor fără nici un Chestură încât la ora 9 în ziua de 29 se găseau aproape 1.800 persoane/femei, copii şi bărbaţi de toate vârstele. Ostilitatea a alunecat imediat către abuz şi jaf... La toate aceste abuzuri s'a raliat populaţia civilă recrutată din pleava societăţii. Din acest moment ridicarea evreilor era însoţită de jafuri şi bătăi îngrozitoare executate de trupele de toate categoriile şi chiar de gardieni, scene care erau fotografiate de germani, evident numai acele în care nu figurau soldaţi germani. Starea de spirit era alarmantă. Soldaţii nu mai ascultau de nimeni, umblau izolaţi prin oraş, jefuiau şi maltratau, schingiuiau şi chiar omorau făiă nici un frâu. Se formase o stare de anarhie	S'a creat astfel o stare de ostilitate împotriva evreilor care s'a soldat cu ridicarea tuturor de prin clădirile de unde se trăsese şi aducerea lor la Chestură. Unii evrei fiind agresivi şi opunându-se, au fost maltrataţi, iar alţii asupra cărora exista certitudinea că sunt vinovaţi au fost împuşcaţi pe loc. La ora 9, în dimineaţa zilei de 29 iunie se găseau în curtea Chesturii circa 1.000 evrei. Ostilitatea s'a accentuat datorită atitudinii acestor comunişti şi a alunecat repede către abuz şi jaf din partea populaţiei civile a mahalalelor. S'a raportat autorităţilor spre a se ordona măsuri. Populaţia română convinsă că focurile se trăgeau de evreii comunişti, a început să asalteze Chestura Poliţie denunţând pe toţi evreii din locuinţele cărora se trăsese

în special cei trimişi din alte localităţi şi diferiţi derbedei. Ceva mai mult populaţia română de toate categoriile intrigată de anumiţi agenţi şi convinsă că focurile se trăgeau de evrei au început să asalteze Chestura şi să denunţe pentru fapte imaginare pe toţi evreii şi dacă li se părea că nu sunt luaţi în seamă se prezentau la soldaţii germani pe care îi conduceau prin casele şi subsolurile evreeşti	
La faţa locului erau toate organele militare în frunte cu Dl Comand, al Diviziei care a intervenit cu toată autoritatea însă hotărârile care se luau nu erau respectate	La faţa locului au sosit toate autorităţile, în frunte cu Dl General Stăvrescu, Comandantul Div. 14 şi Dl Prefect, Col. Captaru, încercând să liniştească spiritele,
La ora 13-15 în ziua de 29 începându-se să se tragă acelaşi foc de prin casele din jurul Chesturii, trupele germane care se găseau în mare număr la sediul Chesturii a deschis un foc viii care s'a soldat cu împuşcarea a o parte din evrei ce se găseau într'un număr de aproximativ 3.500 în curtea Chesturii. Ridicarea s'a continuat pe o scară întinsă deşi se dăduse ordin trupelor să înceteze. Mulţi erau împuşcaţi prin oraş şi adăposturi, alţii erau loviţi mortal în curtea Chesturii.	La ora 13,15, în ziua de 29 iunie începând să se tragă focuri din clădirile din jurul Chesturii asupra militarilor germani ce se găseau în stradă şi în curtea Chesturii; aceştia îndârjiţi peste măsură că comuniştii intenţionat trăgeau spre a putea înlesni fuga evreilor arestaţi, spre a intimida pe cei arestaţi au tras asupra lor rănind şi omo-rând parte din ei... Spiritele s'au calmat însă, pentru scurt timp, căci evreii comunişti inteţind focurile în oraş şi mai ales în jurul Chesturii,
Toate evenimentele au fost comunicate permanent autorităţilor civile şi militare care de altfel îşi mutase sediul la Chestură.	Toate aceste evenimente s'au raportat mereu telefonic şi în scris autorităţilor civile şi militare.
Ultima soluţie luată în Consiliul de colaborare a fost de a se evacua toţi arestaţii din oraş cu trenul, hotărâre care s'a executat în cursul nopţii trimi- ţându-se două transporturi.	Spiritele fiind agitate la maximum şi întrucât rămânerea evreilor în cursul nopţii în curtea Chesturii unde se găseau aproximativ 5.000, prezentau un mare pericol neputând fi păziţi şi datorită faptului că în oraş focurile evreilor comunişti continuau, s'a hotărât de către autorităţile militare şi civile (Prefectura de judeţ şi Div.
Organele poliţieneşti au organizat cu camionetele Primăriei echipe de strângere a cadavrelor şi transportarea lor la cimitire fiind un pericol iminent de molime apoi cu concursul Primării s'a spălat oraşul.	Chestura a organizat cu camioanele Serv. Salubrităţii Primăriei transportarea răniţilor la spitale şi a morţilor la cimitir. Deasemeni s'a organizat desinfectarea şi aprobarea străzilor.
Tot timpul a continuat ridicarea evreilor de către patrulele germane române care au fost aduşi la Chestură sub paza trupelor germane care s'au ocupat singure de identificarea lor. Dându-se ordin ca aceste trupe să se retragă din curtea Chesturii abea la ora 18,30 s'au retras însă şi-au mai ţinut un post de supraveghere în faţa Chesturii de 10 soldaţi şi gradaţi. În prezent se trag focuri de armă în cartierul gărei unde patrulează trupele germane. Organele	După-amiază focurile au încetat complet.

au fost fixate în posturi de pândă şi pază. Personalul poliţienesc in întregime a fost menţinut la Chestură.

...în multe puncte se mai continuă percheziţiile fapte raportate telefonic tuturor autorităţilor superioare locale cu propuneri să se scoată definitiv din oraş actualele trupe şi să se interzică orice arestare. Menţionăm aceste propuneri şi socotim absolut necesare ca aceste trupe care s'au încadrat într'o psihologie colectivă aparte să fie imediat scoase din oraş şi ţinute izolat pentru a nu contamina trupele fiind un iminent pericol din acest punct de vedere. Deja am găsit soldaţii care în loc să-şi îndeplinească însărcinările date sau să plete din zonă s'au dedat la arestări şi jafuri. Propun de asemenea ca să nu se mai facă patrule cu trupe sau jandarmi decât într-o unitate de cel puţin un ploton puse sub conducerea unui ofiţer întrucât soldaţii izolaţi pot să se dedea la jafuri neputând fi identificaţi. Aceste unităţi să fie altele decât acele ce-au patrulat până în prezent. Paza în oraş să rămână în atribuţia Poliţiei ca s'o execute cu gardieni care sunt uşor de identificat având numere de ordine.

Populaţia evreiască este convinsă că agenţii legionari au provocat alarma ca să constituiască un pretext pentru masacrul ei care să fie evacuaţi complet. Oraşul este lipsit de alimente pentru că ţăranii se feresc să. mai vie în pieţe. Magazinele sunt închise proprietarii evrei sunt morţi arestaţi sau evacutaţi. Activitatea industrială şi comercială în complectă sistare. Situaţia aceasta la care contribuie desele alarme precum şi evenimentele descrise mai sus este greu resimţită de trupe şi de populaţia civilă rămasă în oraş. Este absolut necesar să se interzică cu desăvârşire să se mai patruleze în oraş şi soldaţii să mai tragă cu arma ori care ar fi motivele care i-ar determina la aceasta.

Anexa nr. 4

Ordinul de numire a comandantului militar al Iaşiului, versiunea Cârlăonţ[1]	**Ordinul de numire a comandantului oraşului Iaşi, versiunea Marelui Stat-Major[MCDLI MCDLII] (versiune falsificată)**
La 2 iulie 1941, Generalul Ioaniţiu Al. Şef al M.C.G., mi-a înmânat în gara Iaşi, ordinul privitor la însărcinarea ce mi se da şi anume: - sunt numit Comandant Militar al Iaşiului; - misiunea de a restabili ordinea şi liniştea în această garnizoană în spatele trupelor operative, în urma celor petrecute în zilele de 26-29 iunie 1941, *când evreii au tras cu armele din case în trupele germane şi române ce mergeau spre front;* - se impuneau măsuri urgente de prevedere şi siguranţă... să pot asigura grabnic ordinea şi liniştea cea mai desăvârşită, în spatele frontului.	Sunteţi numit Comandant Militar al Mun. Iaşi cu misiunea: A menţine ordinea, liniştea şi securitatea în tot cuprinsul municipiului. - Luaţi în subordine toate autorităţile civile şi militare locale... - Orice încercare de a provoca dezordine, sabotaj, terorism, instigaţii la rebeliune precum şi orice act de ostilitate împotriva oştirii şi a ţării va fi reprimat imediat iară cruţare. Toţi cei căzuţi în vină vor fi executaţi pe loc... - Este oprit cu desăvârşire ca ofiţeri sau soldaţi izolaţi să execute percheziţiuni sau să aplice singuri sancţiuni; ei nu vor sancţiona decât numai în caz de legitimă apărare. - Acei dintre militari care vor fi surprinşi că fac jafuri sau omoruri pentru a-şi însuşi diferite bunuri, vor fi executaţi în

MCDLI Memoriul nr. 2 al generalului Dumitru Cârlăonţ către Curtea Marţială, fără dată (1946), *ibidem,* voi. 51, pp. 52-53 (USHMM, microfilm 43) (subliniere în original).

MCDLII Marele Stat-Major, ordinul de numire a comandantului militar al oraşului Iaşi, generalul Dumitru Cârlăonţ, 1 iulie 1941 (copie autorizată), Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 40010, voi. 89, p. 310 (USHMM, microfilm 36) (document falsificat).

Anexa nr. *5*

„Data”	Conţinutul
3.7.1941	Şeful Secţiei a Îi-a a Marelui Cartier General, locotenent-colonelul Radu Dinulescu, într-o telegramă către comandantul Diviziei 14, cere urgentarea dării în judecată a sergentului-major în rezervă Manoliu din Regimentul 13 Infanterie, implicat în jaf şi în uciderea unui număr de evrei din Iaşi. De
4.7.1941	Comandantul Secţiei a Îi-a din Marele Cartier General cere din nou, printr-o telegramă, Diviziei 14 să raporteze imediat rezultatele anchetei şi măsurile luate împotriva sergentului-major Manoliu (copie)[MCDLIII MCDLIV].
4.7.1941	Secţia a Il-a din Marele Cartier General raportează, printr-o telegramă, Cabinetului militar al Conducătorului că sergentul-major Manoliu şi alţi doi soldaţi din Regimentul 13 „au arestat fără aprobare” şase evrei din cartierul Tătăraşi din Iaşi şi i-au ucis. Toţi [ucigaşii] au fost arestaţi de pretorul Diviziei
5.7.1941	Comandantul Secţiei a Îi-a din Marele Cartier General cere din nou, printr-o telegramă, Diviziei 14 să-i raporteze „chiar în această seară” rezultatele anchetei în cazul sergentului-major Manoliu (telegramă)[MCDLVI].
7.7.1941	Dispoziţia telefonică a locţiitorului comandantului Secţiei a Il-a, locotenent-colonelul Gheorghe Petrescu, către garnizoana oraşului Botoşani să cerceteze şi să raporteze ce măsuri au fost luate împotriva lui Manoliu. „Generalul Antonescu [cuvântul-cod „Patria”] ordonă pedepsirea lui imediată.”[MCDLVII]
9.7.1941	Comandantul Secţiei a Il-a a Marelui Cartier General cere, printr-o telegramă, Armatei a 3-a să-i raporteze imediat dacă sergentul-major Manoliu a fost dat în judecată. Antonescu cere rezultatele[MCDLVIII].
14.7.1941	Marele pretor Topor raportează, printr-o telegramă, Secţiei a Il-a a Marelui Cartier General că Armata a 3-a şi Curtea Marţială a Armatei şi Comandamentul militar al Iaşiului au ordonat arestarea sergentului-major
15.7.1941	Adjunctul şefului Marelui Cartier General, generalul Tătăranu, cere marelui pretor explicaţii de n-a fost încă arestat sergentul-major Manoliu[MCDLX].

MCDLIII Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 24, p. 87 (descrierea documentelor din tabel) (copie USHMM, microfilm 47).
MCDLIV *Ibidem.*
MCDLV *Ibidem,* vol. 27, p. 146 (copie USHMM, microfilm 48).
MCDLVI *Ibidem,* vol. 24, p. 88.
MCDLVII *Ibidem.*
MCDLVIII *Ibidem,* vol. 27, p. 140 (copie USHMM, microfilm 48).
MCDLIX *Ibidem.*
MCDLX *Ibidem,* vol. 24, p. 86.

26.7.1941	Marele pretor Topor către Secţia a Îi-a a Marelui Cartier General, raport secret despre cauzele nedării în judecată a lui Manoliu. Propune pedepsirea chestorului Poliţiei Iaşi, Chirilovici, şi a şefului Secţiei a Il-a a Diviziei 14, maiorul Mardare. „Toţi n-au dat suficientă importanţă cazului şi nu l-au arestat la timp pe sergentul-major Manoliu. De aceea nu a fost judecat până azi."[1]
26.7.1941	Curtea Marţială a Diviziei 17 (?), sentinţă în procesul sergentului-major Mircea Manoliu, „care s-a prezentat la proces liber şi fără cătuşe", în vârstă de 24 de ani, din Dorohoi, fără meserie. Paragrafele acuzaţiei : asasinarea a cinci evrei pe care i-a escortat pe străzile oraşului şi de abuz de putere când a făcut percheziţie în casa unui evreu din cartierul Tătăraşi. Curtea Marţială l-a achitat de orice penalitate deoarece a făcut uz de arma sa numai după ce a avertizat [pe evrei] conform regulamentului şi a avut dreptul să cerceteze casa evreului deoarece în timp de război „orice militar fiind sesizat de un fapt în legătură cu interesele armatei sau a Naţiunei trebuie să intervină de
31.7.1941	Generalul Topor către inspectorul general al Jandarmeriei. Comunică pedepsirea cu zece zile de arest a maiorului Scriban, pretorul Diviziei 14, care, deşi a ştiut că ser- gentul-major Manoliu „a bătut şi a împuşcat cinci evrei" nu a dresat nici un act împo- triva lui şi l-a pus în libertate, şi *de aceea Curtea Marţială l-a achitat la 26 iulie.* Marele Stat-Major cere înlocuirea lui
1.8.1941	Raport secret, nr. 433, al pretorului-şef loan Topor cu privire la plutonierul major Manoliu (către Marele Stat-Major) : „Subsemnatul am asistat în ziua de 2 iulie a.c. la ancheta făcută de dl General Leoveanu la Chestura de poliţie, asupra dezordinelor petrecute în ziua de 28-29 iunie în Iaşi şi s-a constate! atunci că dezordinèle au fost organizate şi provocate de organizaţia *Todt* – cu ajutorul intrigilor din partea elementelor antisemite şi sub impresia panicei produse în oraş de către atacul aviaţiei inamice din ziua de 26 iunie"[MCDLXIV].

Toate documentele descrise mai sus sunt false. Ele au fost intercalate cu scopul de a crea impresia că Marele Cartier General s-ar fi interesat de un anume militar care a ucis cinci evrei, în timp ce mii de soldaţi ucideau în acele zile zeci de mii de evrei în Basarabia şi în Bucovina.

MCDLXI *Ibidem,* vol. 27, pp. 136-137.
MCDLXII „Sentinţa", *ibidem,* vol. 28, pp. 184-187b.
MCDLXIII *Ibidem,* vol. 27, p. 141 (sublinierea îmi aparţine).
MCDLXIV *Ibidem,* pp. 138-139.

CĂILE FERATE ROMÂNE

Arătarea vagoanelor trenului nr. 2

din .... 19..... dela .... până la ....

Report.

De reportat

Observații

Revizuit.

Impiegat de serviciu

Șeful trenului

Lista cu numerele de identificare a celor 27 de vagoane ale „trenului morții’ spre Podu Iloaiei. Felul încărcăturii: „jidani”

ki

M E M O R I U 20

asupra

Anchetei executată conform ordinului Nr.4678 din 1 Iulie 1941 al Ministerului Afacerilor Internéin legătură cu turburările ce s'au produs în Iaşi între 27,VI.şi l.VII. 1941.

I. -ISTORICUL EVENIMENTELOR

l.-În ziua de 28.VI.,către orele 21,Lv,s'a auzit focuri de armă în diferite puncte ale oraşului Iaşi.

împuşcăturile au durat până a doua zi către ora 7, S'au făcut pânde de poliţişti şi jandarmi,iar Comandamentul German a scos în teren patrule militare. Nu s'a descoperit nimic,deoarece cei care au tras,s'au ascuns între timp.

- . 2.-La 29,VI,ora 3,în timp ce o coloană militară română trecea pe strada Lascăr Catargiu,s'a deslănţuit din împrejurimi un foc violent,care a produs panică în unitate.

Tarte din soldaţii acestei unităţi au răspuns cu foc. Deasemenea,s'a făcut cercetări de poliţie şi organele acestei unităţi şi nu s'a descoperit nimic deoarece trăgătorii s'au ascuns şi de astă dată,profitând de întunericul maro,oraşul fiind camuflat.

În aceiaşi noapte,ofiţerii de poliţie ai chesturei Iaşi,au început investigaţiunile pe teren,însoţind o altă unitate română,care mergea pe strada Lăpuşneanu,unde s'a produs un atac similar,cu acelaş efect (trupa în dezordine şi schimb de focuri).

I , Imediat s'au format echipe de poliţişti,agenţi şi / gardieni,români şi germani,plus Compania 14-a Poliţie a Di- / víziéi 14-a,care au făcut perchezitiuni foarte severe în I cartierul de unde nu venit împuşcăturile.

Í Cu această ocazie.au fost ridicaţi şi aduşi la ches-. tură poliţiei evreii găsiţi ascunşi prin pivniţe.

(Parte din aceşti evrei, oare s'au opus şi au fost re-,,, calcitranţi,au fost executaţi de soldaţii germani chiar în,: locuinţe şi în drumul deplasării până la chestură,

Adunându-se prea mul ţi evrei arestaţi în purţeakaljeB- turei,Comandantul Diviziei 14-ş. a dispus triereâ'^Ior^yi

-2- • %{/ ap°i(gxj^ierea cu trenul a celor găsiţi vinovaţij/ Trierea s'a executat de 4.ofiţeri de poliţie sub conducerea Căpitanului de jandarmi

Raportul Leoveanu (autentic), prima versiune (1941)

David Constantin (Comandan- Ztul Companiei 14-a Poliţie),având ca bază şi fişele de sus- ipecţi ale biuroului siguranţei chesturei.

3. -În ziua de 29.VI.ora 20,30,Chestura a organizat escortarea evreilor triaţi la gară printr'un detaşament compus /din : 1 subinspector,2 ofiţeri de poliţie,2 şefi de secţie (şi 20 gardieni. s
La ¿hră au fost îmbarcaţi în tren şi expediaţi în direcţia Roman.

4. -În cursul zilei de 30 Iunie şi 1 Iulie,au mai fost câteva simulacre de trageri în diferite părţi ale oraşului Iaşi,însă fără însemnătate,iar în ziua de 2 Iulie a încetai ' complect orice manifestare.
Astăzi este linişte în întreg oraşul Iaşi.

Comandantul Pieţei Germane,Căpitanul Hoffmann ai-a afirmat că are circa 20 de morţi,şi răniţi,subofiţeri ji trupă germană,împuţeaţi de evrei.

1. -Aceste atacuri au fost organizate şi executate de populaţia evreiască,pentru a se răzbuna.

2, -În ce priveşte activitatea Inspectoratului şi Chesturei Poliţiei Iaşi,am constatat că şi-au făcut pe deplin datoria,ţinând legătura cu autorităţile locale (administrative ţi militare).asigurând menţinerea ordinei şi stăvilirea jafurilor.
Atâ t (Inspectorul Regional de Poliţie GiosanujChesto- rul Lt.Colonel de jandarmi Chirilovici,cât şi subalternii lor.au lucrat conştiincios şi fără preget,informând JA timp şi exact autorităţile superioare.

DIRECT-RUL'GENERAL AI^FOLITIEI
-^General de Divizie J'

Em.Leoveanu

Nr.53

2 Iulie 1941
General de Divizie Leoveanu Ensnoil

Directorul General al Poliţiei

elitre

Doanul General lo^n Antânescu '
'".CONDUCĂTORUL STATULUI

An onoare e-îneinta el£tnrat,un nenoriii asupra anchetei,executata de subsemnatul în. LegCţur& cu turburr.rilc ce a’au produs în laji,intra 27 Iunie ci 1 Iulie 1941.

General de. Divis

Leoveonu EEU

Raportul Leoveanu, a doua versiune
(1944)

MEMORIU)

' ,..66 1

60
Rusy

Anchetei executata conform ord.Ho.4678 din 1 Iulie 1941 al Ministerului Afacerilor Interne,în legătură ou tulburările ce s'au produs în Iaşi.-

I. ISIORICtn. EVEHIMEHTELOR. j

1) În dimineaţa de 28 Iunie a.c.,Chestura Iaşi * fost informată,că o unitate română şi una genaană,percheziţionează şi maltratează populaţia din Iaşi,strada Răchiţi (Cartierul Tataraşl). \

Şeful Cfaesturei,asistat de Comand.Garnizoanei,an ' plecat pe teren unde au întâlnit 8-10 evrei grav maltrataţi,cari ee duceau la Spital.

S'a stabilit că: Sergent Major T.R.Manoliu Hircea împreună cu câţiva soldaţi dela trenul regimentar ol R. , 13 D.şl din Reg.24 Art,au făout percheziţionări la popu-' laţia evreească pe care o maltrata,la oare operaţiune s'a asociat şl o unitate germană,care era în trecere)aut> pretextul căutărei unui aparat de radio-eaisiune.

În acelaş timp,s'a aflat că,acclaş Sergt.Major eu T.R.Earioliu Kircea.a Împuşcat 5 evrei,pe care l-a aruncat aproape de poligonul de tragere al garnizoanei. Cadavrele au fost găsite pe teren.

Acest asasin a fost lăsat liber,după o cercetare făcută de fretorul Div.14-a.El este legionar,de origină;, din Dorohoi,a militat însă în Cernăuţi şi Suceava.Şute. ; necesar să fie rearoatat şi trimis Trib.Kllit.pentru ju- docare.

, Primele măsuri luate de Chestură şi Conenduire,au fost ea să se repartizeze câte un pluton dc 'jandarmi laj flecare circumscripţie poliţieneasca pentru patrulări ţi menţinerea ordinal,dat fiindcă oraşul cote, plin dc 301-J; daţi răsleţi cari îţi caută unităţile unde stat cobili-4 zaţl.Conendulrea locală nu le poate da nici o îndrumare^ necunOBcdnd. undo se găsesc disidente acele unităţi.Tolj aduce cazul la cunoştinţa A.3-a,deoarece Garnizoana lo— cală declară că nu 1 se satisface cererile. '•

2) În ziua de 28.YI.ora 21°,au început oă se u-ida focuri da armă în diferite puncte ale oraşului|mai întŞ» rare,apoi mai dese. '

împuşcăturile cu durav până 1 II-a zi,către ora 7.

' - V-Ă

K'patrule militare .ITu o'a găsit nimic.

39.VI.941 ora 5,în timp de o coloană milita- I i-J.-ră^ română trecea pe str.Lascar Catargiu,q'a deslănţuit un , îjŞ.foo' violent,care, a produa panică în unitate.
¡fV ■ Tarte, din soldaţi! aceste unităţi au răspuns cu foc.
j. Deasemeneş.nu o'a putut găsi nici o urmă.
i Ofiţerii de poliţie a-i Cheeturei,au început Investigări...
ţiunile pe teren,însoţind o ţltă unitate militară,în marţ pe V' .atr.lăpuţneonUjUnde e'a produs un atac similar,cu acelaş efect (trupa în dezordine ţi schimb de focuri).-
.11 La ambele unităţi,nu a fost nici un soldat rănit sau 'ttaorţj.r.
I '? Imediat s'au format echipe de poliţiştirAgenţi şl gardieni,români şl germani,plus Compania 14-ţ Poliţie ş Biv.14-a care au făcut percheziţiuni f.severa în cartierul de unde se credea că vin Împuşcăturile.

Bezultatul a fost negativ,adică nu a'a găsit nici o armă ţi nici un trăgător străin.

Cu această onaziune.au fost ridicaţi ţi aduşi la Chestură,evreii ascunşi prin pivniţe.

Populaţia creştină dădea indicaţluni patrulelor române ţi germane,pentru arestarea evreilor cunoscuţi.

La percheziţii au luat parte şl soldaţi! izolaţi,care făceau descinderi pe cont propriu.
S Porte din aceşti evrei,erau executaţi de soldaţi! germani chiar în drumul deplaohril până la Chestură.-

Adunfindu-ce prea mulţi arestaţi în curtea Chcoturel, Comandamentul Garnizoanei t Civ71~4-a)~ă~~dicpuc trierea lor şl expedierea cu trenul. '~ —•
\ l'rieren e'a executat de..4 ofiţeri de poliţie sub condu-
• cerea Cpt.de jandarmi Parid Constantin- Comand.Comp.l4-a de Poliţie,având ca buză fişele. Biroului Îe Siguranţă pentru" acei ouspecţl,femeile,copii şl bătrânii peote 60 ani,asupra cărora nu a planat nici o vină..

Acestora li se elibera de Chestură cute un bilet ou menţiunea t " Liber ".

Germanii încă ou protestat furios rooreotând pe cei eliberaţi pe eore îi aduceau apoi la Chestură, maltrataţi , ...
, tură însă o echipă de 10- 12 poliţişti germani i-a percheziţionat ' le-n luat banii pe care l-a reţinut,iar actele de identitate ţi L alte obiecte âu fost distruse şl aruncate.

Armaţi cu nişte bastoane,îi lovea grav,până când pe unii,
• i-a omorât pe loc.Chestura a raportat cazul D-lui General Star- : resou şi Prefectului de Judeţ pentru a interveni la Comandamen- tul II.U. German.
r>\»®şţi Generalul Stavrescu a intervenit personal la aceşti

bătăuşi oă înceteze barbaria,aceştia s' au_înfuriaţ_şi rial tare şi au continuat cu lovirea şi omorărea evreilor prin' Împuşcare,chiar-în faţa autorităţilor,

' De remorcat că,la Chestură,se găseau de faţă mulţi ofiţeri şi trupă germană,oare asistau la aceste scene fără să facă vre-o intervenţie.

Ir. timpul când se ridicau dela domiciliu'evreii, ae ridicau bani şl obiecte de valoare de către trupă germană,română şi populaţia civilă,.

Au fost arestaţi 99 infractori civili şi 9 militari români,care sunt in cura de cercetare,,

La maltratări,e'au asociat şi 2 gardieni publici de origină basarabeană,care poartă o ură neîmpăcată evrei lor.UnrJ. dintre el a furat câteva inele pentru care va fi destituit din serviciu şi trimişi. în judecată.

Intervcnţiunlle făcute de organele poliţieneşti pentru liniştirea spiritelor şi încetarea acestui sistem de răzbunare,au rămas fără ecou,- germanii,drept răspuns ameninţând pe poliţiştii români cu Împuşcarea.

iş; Generalul_Stavrescu,Comand.Div,14-a,a dispus eva-

; cuarea cu trenul a evreilor arcsta-yi,pentru care Rrefec- ' '■ tura a cerut vagoanele necesare transporturi! lor.

4) În ziua de 29.VI,941 ora Chestura a organizat escortarea evreilor arestaţi la gară printr'un Detaşament compus tini Doi Ofiţeri de Poliţie,2 şefi de secţie şi 20 de gardieni.

Până la gară nu s'o produs nici un incident.La staţia Iaşi însă,câţiva ofiţeri germani,însoţiţi de trupă germană,au făcut Îmbarcarea lor în vagoane,câte 80 -100 de vagon,ceeace este exagerat faţă de capacitatea acestui mijloc de transport.

În primul tren a'au transportat 2530 bărbaţi,cori după ce au ajuns la Roman au fost înapolaţi la Tg.Zrunos, unde au fost debarcaţi pentru a fi repartizaţi în cantonament prin Comunitatea locală.

În gară la lodul-Iloaei – Prefectul Jud.Iaşi.a oprit trenul al 2-lea şi a dispus debarcarea areotaţilor pentru a-l cantona în aseaată localitate.

Cu ocazia debarcărilor au foat găsiţi morţi« La. .primul tren 235 iar la al doilea tren,în gara 1’odul-Hoaş 1031" , '

Autorităţile administrative şl poliţieneşti din Podul-Iloâel i-a debarcat constatând oă,aproape jumătate erau morţi.C sufocaţi,din cauza rănilor şl da spaimă) ....

S'nu luat măsuri Imediate pentru îngroparea acestora. -Itcrlor o* a i'i.-.'i'us imcuurea.nonlor valini .1« Lar.'irnş^în oţirouj_ Eiioi fle ţQ Iunie ni 1 Iulie n.r>.«'“3

au nai fost câteva simulacre de tragere în diferite părţi ale oraşului,insă de micii intensitate,iar în siua de 2 Iulie â încetat asemenea ^anifeoti'rf.-

Peste tot astăzi,este linişte în Iaşi.

II, CAUZE1E CARE AU PROVOCAT ACEASTA SITUATIE

1. Părerea mea este că,acest simulacru de atentat eote organizat după un plan conceput de cineva interesat ei exo- outat de legionari, în scc euVde a intensifica ura armat o i germane în contra populaţiei evrceşti şi a se, deda la devastări.- " ~ *

" ' **JUSTIFICARE:**

: a) Ru a existat nici un rfinlt şl nici- un mort în urma âoeator atacuri.Am găsit oartuşe mici de arme Flaubert de modelul alăturat.

. b) Comandantul Pieţei Germane din Iaşi,a afirmat iar.l •"Prefectul Judeţului Iaşi a conoiderat-o ca exactă,că,în ţoeii- te atacuri s'ar fi produs circa 20'(morţi şi răniţi) cub- ţ ofiţeri şi trupa germană.

Căutând aă verific această aflrmaţiune prin Şeful Chesturel Iaşi,It.Col.dc Jand.Chirilovici,împreună cu Opt. German Hoffmann – Comandantul Pieţei -,deşi acesta acceptase cererea meayla ora indicată a motivat ca,eote interzis aoeot control de orcanele străine a armatei germane.Din ţceat motiv socotesc că,pierderile indicate,sunt fictive,mai ales că astăzi la ora lo5°$_t$M$_0$iorul- »uroaş din Bt.14 Vdnat.de Munte, -ofiţer de legătură pe lângă Biv.189 Germană,s'a prezentat la subocmnatul spunând că,este grlmia de Generalul German Rfftti să se informeze la Chestura Iaşi,dacă în adevăr au

fost răniţi şi omorâţi trupă germană,în trecere prin Iaşi,deoarece i e'a spus oă,Chestura .Iaşi ar fi constatat acest lucru.

I-am răspuns of nu o'a adeverit că ar fi existat vre-un mort sau rănit ou aoeaotă ocaziune şi precizez că

, o)Faţu de represaliile luate contra elementului' evreesc, era-inutil să se continue cu aceste metode de îndreptau^nu.mai^contra eote un simplu svon.

-.l'. . 2.—Rezultatele aceotei oituaţiuni(morţi,răniţi şi AyV/Ureataţi) or fi fost ou mult reduse,dacă-Garnizoana Iaşi or C/Ztfi avizat la măsuri ocvero şi oportune” situaţiei,pentru că: * / ktrupele germane şi-au luat libertatea de acţiune,ignorând fdispoziţiunllo garnizoanei româneşti.

j Ulterior o’a Împărţit oraşul în două zone,pentru asigurarea pazei şi a ordinal -de.cutre rondai Ji germani.- Aooaota du naştere jo oontlnuarea perohesiţiilor şl t Incidentelor de către“germani,care au ca urmare chior, execuţii.

Ar fi practic oa. patrulele oă fie mixte,iar perohezi-

■ ... Î

ţiile stt fie aprobate de Comandantul Garnizoanei Bomâne oănd va ooooti oS este onoul. r

Nu se face un ooptrol sever a intrărilor ţi eţi- < rilor din oraş,pentru a verifica identitatea populaţiei y,/, flotante ţi a soldaţilor răzleţi,caro vin ţi ies din oraţ ; în soopul do a prăda.

3. Activitatea Inspectorat'ti ui ţi Chesturei lăţi, este neutralizată prin intervenţia orgoselor poliţiei germane,deţi dispune de mijloace suficiente.(oale organ! oe plus osie do întărire).

Ea a ţinut tot timpul legătura cu autorităţile Io.*I* ' \ oale,executând diapotiţiunile date pentru menţinerea ordi* nel ţi stăvilirea jafurilor.

Atât Inspectorul Giosanu,lt.Col.Jandarmi cjiirilo-vici – Chestorul locţl,cât ţi subalternii lor,au lucrat demn ţi fără preget,pentru menţinerea ordinai,informând' Direcţia Generală,Uinioterul Afacerilor Interne ţi Bre- ■ ţedenţia Conciliului de liiniţtri.dc t.-.t de o’a petrecut aici.

DIREC.'OR GENERAI

GENERAI DE DIVIZIE

Leoveanu

MINISTERUL AFACERILOR INTERNE CABINET
No. 14336 din 3 Iulie 1941.

PREFECTURA JUDEȚULUI IAȘI
Cabinetul Prefectului
No.1042
29 Iunie 1941.

-Către-

MINISTERUL AFACERILOR INTERNE
Cabinet
București

3 JUL. 1941

Raportăm că în noaptea de 28-29 Iunie a.c. s'a tras numeroase focuri de armă din case particulare în special după străzile: Toma Cozma, Păcurari, str. Carol și Sărărie, alarmând unitățile Germane, Române și populația civilă, producând o mare panică.-

S'a tras asupra clădirei Liceului Internat unde este cantonată o unitate militară germană, dintr'o casă aflată vis a vis de această clădire.-

Deasemenea s'a tras asupra coloanei în marș a unei trupe de infanterie românească care trecea prin oraș spre front.

Aceste focuri au început către ora 21 și au durat până dimineața.

Din cercetările făcute de poliție și garnizoană, rezultă că nu s'a produs decât omorîrea unui civil și un soldat german grav rănit.-

Nu s'a putut prinde nici un individ în flagrant delict.-

Se crede că focurile de armă sunt opera unor indivizi organizați care urmăresc să producă panică atât printre unitățile germane și române, cât și în sânul populației orașului.-

S'au arestat până acum un număr de 2000 indivizi, evrei și creștini atât de patrulele românești cât și de cele germane; acești indivizi se găsesc în curs de cercetare și triere, la chestura de poliție.

După indiciile obținute până în prezent, se constată că se caută de către anumiți indivizi să arunce vina asupra evreilor din oraș cu scopul de a ațâța atât armata germană și română precum și populația creștină contra evreilor, pentru a da loc la uciderea în masă a acestora.-

S'au luat intense măsuri de pază de către Cd-tul Garnizoanei și Chestura de poliție în urma cererei pe care subsemnatul personal am făcut-o în după amiaza zilei de 28 Iunie a.c. către Domnul General Stavrescu Comandantul M.U.

Subsemnatul am cerut din timp aceste măsuri de pază în întreg orașul deoarece în aceiași zi -28 Iunie a.c.- către orele 11,30, un grup de soldați dela Trenul Reg-tar al Regt.13.Dorobanți și din Coloana de Muniții No.14 au jefuit și maltratat grav pe evreii din str. Aurel Vlaicu, în apropierea gărei sunt instalate cele două formațiuni arătate mai sus.-

Pentru a preveni eventuale dezordini și maltratări contra evreilor și deci să se dea loc la mari tulburări, subsemnatul personal am cerut Domnului General Comandant al M.U. Cd-tul Garnizoanei și Chesturei de poliție, să se ia cele mai severe măsuri de pază cu unitățile ce le are la dispoziție în garnizoana Iași.-

Raportul nr. 1042 (autentic) al prefectului Captaru, 29 iunie 1941

PREFECTURA JUDEȚULUI IAȘI
Cabinetul Prefectului

113

4 verso

-Semnificativ este faptul că soldații dela Trenul Reg-
13 .Dorobanți ,care s'au dedat la jaf și maltratări contra e
un Serg.Major T.R. Manoliu Mircea din Sivelari și cari au f
ca fiind legionari.-

Deasemenea acest sergentmajor însoțit de caporalul Nec
aceiași formațiune,au arestat și ucis prin împușcare,în noapt
Iunie a.c.fără a avea vre un ordin din partea vreunei autorit
le gase evrei,din apropierea cartierului unde este instalată
ațiune .-

Faptele săvârșite de acești militari cunoscuți legion
torile ce au avut loc,mai ales în cartierul Păcurari și Tama
sunt cei mai mulți legionari,precum și faptul că în după amia
28 Iunie a.c.s'a prins de către Inspectoratul de Jandarmi,un
spionând în apropierea acestui inspectorat,la care s'a găsit
seria cu e și mai înainte ,din care se deduce că face parte d
a morții.-

Mă îndrituesc a face unele deducții atribuite acestea
ente legionare în unire eventual cu elemente comuniste .-

Întreaga chestiune este în curs de cercetare de către
Jienești pentru a se prinde pe cei vinovați.-

S'a luat măsuri de către Domnul General Cdt al M.U. ca
astăzi circulația în oraș să fie complect oprită pentru civ
dela ora 17.-

Am cerut din nou Domnului General Cdt al. M.U.precum ș
și Chesturei,aplicarea celor mai severe măsuri pentru a se f
interiorul orașului și a se opri orice tentativă de pogrom
care ar da loc la mari dezordini.-

Vă vom ține la curent cu constatările ce se vor face ș-
se iau.-

PREFECTUL JUDEȚULUI IAȘI
Colonel. C.Captaru

Raportul nr. 1042 (modificat) al prefectului Captaru, august 1941

- 2 -

Aceşti soldaţi sub conducerea unui subofiţer dela Trenul de luptă al Reg.13 Dorobanţi, au cercetat toate casele, atât cele evreeşti cât şi cele creştine din str. Aurel Vlaicu, fără însă a reuşi să prindă pe cei vinovaţi.

Odată cu aceasta raportăm că la Chestura de Poliţie s'au primit informaţiuni că din diferite clădiri din oraş, din acele locuite în special de evrei, s'a făcut în cursul nopţilor trecute semnale luminoase, cu scopul, probabil, de a face legătura cu spionii sovietici aflaţi în oraş, precum şi de a da diferite indicaţiuni avioanelor inamice.

Am cerut Domnului General, Comandant al Div.14, Comandantul de Garnizoană şi Chesturei de Poliţie de a se lua cele mai severe măsuri pentru paza şi menţinerea ordinei în oraş şi a dejuca la timp orice încercare din partea elementelor comuniste, evrei şi creştini, de a se deda la dezordini în spatele frontului.

Vă vom ţine la curent cu constatările ce se vor face şi măsurile ce se iau.

PREFECTUL JUDEŢULUI IAŞI

Colonel, ss. Captaru.

Raportul nr. 99 (autentic) al chestorului Poliţiei din Iaşi, Chirilovici
(copie, originalul a fost distrus)

' Eag.24 Copie • lio'^.'^o"lurlo IS4I . !
Intrare i:o.'23S57 Uou. 560/941 Iulie 2 '
, ... • •• . 1/7/1941"oră'20 ' ' |
Vezi raportul' "25521 dih. 2'9/5/941 sis*
. Conform ordinului D-lui Insject. •" /30/ IpdeociX. j
■'/ss/'îddsciif; '■'■ ' ' i .
.. .... ■ " "' " "'Ţ

"" Vriiare' rapoartelor 'anterioare'recapitulând datele oe posedam până în;'-, prebe'nt'avem"oicarea ¿'vă'raporta' :' "" "*"•■■" •- '■ y—
'•■■SaTnaIv<l"'dcsoi'<ix;ioXux''a 'început,'dil lutiraşiîiVzi'ua'd'c'20"Iunie"6râ"IÎ>' când un ' uergcnt "Eit'trudt cr dla'Eeg; ' X 3 "Moiiâl'iu' iiircea" cunoscut, ' legionar' •! n'a"<l"ÎÎat' la" prdheziţioharea"a'vrsîlcr' şi"nul'trutSr5ă'"Îdţ"^'avâr lătarveii' hizd"şc*ulCir'o^5î'ol.ea, sil ba puiiă'căpât acootei Şituaţiuiii abeăt"sergSB a'rdcuro' Iu iiprljinvl ■tisei '¿iitlţi'"â<iriai:w • '£ a* care "oiIgliabă' oiemontă.
Bat."dc'asalt'' şi' c'sTStntiiAuut'aouîivrila"până la''Htăa ven3reă bu'6'6rit&ţii'' lor"looiila"oare'âu Koiro"lâ'fâţu"X^culi4. Şi au"ui''eutaf pe âcrgeutul*iistr.:. y'i' pe'"cbi co'Iuano' pirt'a' la' 3aiur.tlc"ce' oe 'fItAiA4r&''îvtr<5'n.<rn~?aaiirftyg
• Cu'cofcotiiriXb a'îo-of'înuftrcinat irotdrul fiiv7l4'»î'ână.'ocara

f. duóiéba "paza"£n"crií}. ifi. caára'silei"dâ'26". ora"22 örgúüielé' Eöástre iSiaü' ^ : informat'ci ce" tiig" Jocuri dc"arăo'ăiiloăâtâ" delâ"ţoat5 canela" CL i'ăăiaaiti .. cartiereJíáptüil'acóöta""no'- a'Jóét adus la cunoştinţă şi de CoBandatura ger ; mnâ "csüé c'ccou'pdtrulâ*£fi'oraş'.' ■""•——~
j Maâţicnihâ"ca alarria dcăaatâ Irl cfaŞ'â ¿'oii*.cin"'cu' zEăruI'uhui avion caii ■■■oare á la-bdt"2'rác'a.otú'.'3ir.'aco'á't
âu*c''a*'nai"j«« tr'ec'i'.t''n'ici'uii'ciz'iJ fortant",'de'cltrc Chestură Îuându-3e Eă53uf'i sÎ"s«"—.
<cârt'ierele"inclusiv ö'pârtâ"ddn"i5ăr'dieăii'publici din póetüri' ', cqri'eé ñ '•'.■.■Iiaü:'.tfüpólcr"aú"íñccpüt "t5't"íelúl"ue' "peí choz Iţii ' ,îr."câ3ela ' de: părea" că'.i •Se'.ttage' fi'ridicâu'tţi'avrall" carfiir'nSyóritdtoa'lor'aű ¿tai in"aăăpo»SÎ H.,,türi.Ou ăăeantft"c5azle"o'âu"3tmpuşâât''îihll dtHtré' ei ""şi""s'au'3fKciijb xáñiü¿Si éfeKft'^l^P.ütí'ZsijBsTríapáxideafSirXg^ g, cu-toeve-c»
Jad ev¡¿at."dfl_¿atíiíe'' şi. jjaitMţile-da.poliţiştii ,dari:se> trocare- jarix. ira Voút'.pândo.. cuoă ora toţi"gardienii-dia' rezervă şi cu toţi' ¿«áaTiTn aulăera, ..ooaw
Chestură au,ajru.tut.. do acoperi nimio .diivcauză, !&Je£ílr4iUÍ7.'i»: i
'J « \ . •-• - <- '

¿psplâct întunecat''lar iii casé Aü se"áprIñdé''lüBÍña;2oáté"<SrgáñeIé, aji'-gi ¿rnizoááñ"íii"cáp"cil B-17, 0B87*al*filvSs'iii£"«S'ío8TÍKÍtt j®k*Iáf ^IiŢ(JE»Btui Za'ijţf 07íñátSl'ñóaptéñ""5-l "Srctor'al Sivi cü'tot"pérsonalul"ae"cciaúcere*^ ¡'¿¿îi^ii;ilâHE~ăieş tea"oiÂ;îre'câ5e clipa,"?!'din '6áusX'ca"£Ó6úí^é'3é rgsáu- aÚ'áprófiiÍFea'iústltü^iüjiilox' sc'"5añíia'¿2' sé' Sñcoár62,"ocüparea*¿u,'tá ■^ti^ílir '6eIá"5e"»Bla"dét5r=Iñat~áiriat6fira pá2a'.Ia télefoañé î.ă'eheB irara, «j£'lă''gâr2|"i6tTxŞI na

ú'ápütütrprindú'iiici'fññl ¿Íñ"cei~'¿e'tr¿5éau7'‚"*'t;™ '
jţ₀nţibn2ia~ca'nu'ni'3·â's0niiaIat''Tiici'o
■vIct'IM"dBdat'.'úrf'gardiañ''pSEÍtc3 '-
roaxñ'"fiind'ridicáf."afost'easifcii o"rüñS süparfióiñlé.'.B'ííid
2'ă"lăîŞI2âţ¥a 7aa-£Iâa'a fost dtâcât'5u'£.câlăş. 'íaí"d«"f5o
o''i¿i£'idtc'.'róñáii& éáSS'ütsgiá'Á i trecea pe''stf.X7Cătârgi"şi-"aIt£
uñitato"care 'trSiea'^S^tr'^ţSbfâlîiu'aSeăi' ^,ta ain'úriáá"aü ?
bstXtrii'cL'ş£"0'*o'î:.o'ţeiix;cU -5ir'ˡí₁t.' Col! Hiculóoüü"cü ó'ecfí ipi
do' jcñiarni'jri)17'-Sccratár''al"Cncütirox"cü ü''uc?i£pd
d"ííirdicñl'pibll¿ ÍÍSK íá restaürañtül Corso • nv."is~ñ'"tfao'niel
üñ'Ícc''."Áci' ŞîUtata'a" şl' é- jípele.' de ' pălişiŞti' iiñ louf
Íntüiplnñté"cu'.üii' 'violent' foc 'aiKoSăt' lacáfi ;.
£íxtf¿aga"éoloiniK''a''foí5t"dá¿or¿ñíiiáát'&',oaií"áTÍ fugit"
Jto'ţl'oăiae'nil ău"fost ˀ ciilcaţl Iñ"r-aií3nt''Iñs£ n;a Xosfiiicí" o
vic'tinu'/'nnl'tâteaăaire'Bărşaiiiia' a,, /.tías.cil"tofarádiaéntíil
ín'd'i'ficţlă'de iSxro''véaea"fóotil"'.1e''esciñeñéa"au'txí
itras'pólit'igtil'.tiiii'aoey't nóniont' ora
3"d'ii.ri:fda^ü"o·tt"Í'ñcopüt"obtroIuX"óás«' ' Ibr depe atrisiro'
ile":sici<i"âo'tr:'\'u.";'o"şl'itu únd<i' i'ᵗ¿ 'óont'Íiñ>át"''5ü'oá'
traglL' ilnág.''Í8rff'n£el Sá'fSshiltuf.'ÍB"sicest ®vtr61"a cóláboraf"
şi'iâiit&ţile-geiiiă- ne íntr'^úh ino'd"foaríe "o0'ş'tIinoXo£"fâi& Ca
'ii&"poă<-&7priiide'pj"oei"eff'trăgeai ;■ ˌ"''iii5£ţi'0£lffi''<lîjv
n0u"c'£"îUşi''se' trb.;;oa"îii."uî'iillrltbr.i'cu íBcui'J do. anas' âul
ííñí.te il'iütSñsé jl'cu gruisriiá
t¿tusí'"ñu'c®'óa''n¿cl'''ó'viñiinii."În''t3Spul''iíí
oestei'control'a'Íxiccpüt'Ef'óü 7cHiᵀ¿e¿ó' üi'elé"óvi'íJetii ciliar-
do"cfttre'aól» ,ăr.iiii-
g0mafiI"ă5ui>rc'cvâ1:0rSl5r'îfiSâiid'aliisii"I£'evi'S'i'.:'Jiide'"erâ
püvá¿iül'bt tñáxé'era'iñuiÉfciaáf "i'iécñré
U01clat"aau"poliţist7ieâ5iaăneâ'.só fices ¿Iuzie>
^□.&di^Báiri"t»i£F'córaiiI§tT."'tíeihraá te"e£ s ^á'c'rÉfít'"I'.'
rupiii' o' uW‰~üu W¿g i- dé :o3tiíito.té'"ÍEpbtrivñ'evi'
c'ílei''"c'arc'''¿'á'aoIdat c"â'riâIcai'Sâ''tv.turbr"ă3ji':
■ aaSppctwi'cauo'Şi'ăEgabin« 'Şx 'aüvñ'éictia'rsr 'litrd'nlc'i'
üü'icfiv''la Chesturi . Jtüoét'la; ora '9~în~siUa''dé''2y ¿c
gSăăi.E.'ăpfoápé'IB&O'pofs'ó'áñé''/feñSI éópii' : ţi B&rbaŞi
de"*oâte"vâx-Ş-'Eule7'.' Ostilitatea d' alâhScăt'ifaeliât
'către'abuz'-'' . şl J'âî '¿ax álcs'ciiííñ ăişt'C' soléa⁼5-
i''gérs¿ni'¿u'onórdi 6'ÎcăSe 'Iîi'pIină etâr* ;■ pS'oarS'aü'árüncüti-o
cu"scgrliă iñtr'úñ "¿£ú'^₃-'.tá"'toatS"dce5to ■âliuşuri'"s¹ă ra :
liăi'pdpiilâ'jiă' civilă'răci'iitută"'diii 'plcavú
'.lOciettt^i'iJ'Blñ'ñceb'^ñonéñt. iii ',dicâi'ăîi "evreilor
5ră"înscţi1iă"de"jăx"rx i,.£' 'óuT:hí.''íñ¿r'¿5:itó2i'e'"é¿ocüiStéʼ d8.
ţînipel'e''dă''toata categoriile- 'şi"chiar de' gárHíeiii', ñcéñ'é *
caíé"érdü. fotbgra-i ; fi.-até"dé' gérffiiñl . ,^"evident' nvñai acole'
în ccré'nñ',figüráu"solda^x'"gor5¿ál*í átaréa''de' spirit"
éra~alwnaüñtü'.á oldú^ii''nü nal"áñcñ Itău' do.' ñdñoñl ¡imblatt-:;
' izolaşi i>r 1 n' oraş jéiuláu' ñii nalţraiau, acFiñciüiañ" ¿i c liar
ociSrqü făr£j i-iei u.» frC-v .Bo fori__3c~o -Jiăie ixe UiHiiii
íTiléscxiptíbXld la care pârtiei» pañ"5olc.'j¡iᶜ'roñBna"gI

Raportul nr. 99 (autentic) al chestorului Poliţiei din Iaşi,
Chirilovici
(copie, originalul a fost distrus)

ger5xiñíi>garQ꞉iü'nii''íÍ£t¿pocicil' céi 'triñi'ji diñ'ált«51<í câll^ă'ţlp şî Sífñrl^gSSriñ.deij5oya^iiLii ñ_It"poJuIu^ía'r£iX.ale toate cat»ă '■gtriílé"intrigată"du 'âiuisl ţi 'ai;aT;ţ"Şl"5unvx?.i.!i-că"ficL0-lIe''3'o'trilgââu꞉jăsif eVrăi;au"Íñ.c§put"sK'asaltase chestura 'ţi'- sE''3căSiţe peAtrii'fapto'âii^iiâsş pe toii'ovreii■şi"dacă xi"ăc •părj'a"cS-.h: uüT.t liihţx la oeCES ăT-prhsant^ lâ ăcida^lî '.gernani,_pj cari ii Jjoncâceăpx prîii'.'ftăîelS'Jţî.'^üiibsolurlÍi¿i5sT¿¿| 'Acoî'oe/¡ştiau îinha gernană• reuşiseră ett;- convingă pe-, soldaţi!.*:gernas3áMÍ poliţia" este Jidavită^ aşa că flecare jera pupravoghiat_de el9ffionxet6oi*aMii*

cari itervenasau ori de câte ori s'ar fi încercat să se facă conservaţ
soldaţilor sau gardiştilor. La faţa locului erau toate organele alit
în frunte cu Dl. Comand. al Diviziei care a intervenit cu toată autorit
însă hotărârile care se luau nu erau respectate de trupe. La ora 13-15 î
ziua de 29 începându-se să se tragă acelaş foc şi prin casele din jurul C
Chesturei, trupele germane care se găseau în mare număr în sediul Chestur
a deschis un foc viu care s'a soldat cu împuşcarea a o parte din evrei c
se găseau într'un număr de aproximativ de 3500 în curtea Chesturei. Ridi
rea s'a continuat pe o scurtă întindere după ce se dăduse ordin trupelor să
înceteze. Mulţi erau împuşcaţi prin oraş şi adăposturi, alţii erau loviţi m
tal în curtea Chesturei. Toate evenimentele au fost comunicate permanent
toritaţilor civile şi militare care de altfel îşi mutase sediul la Chest
Ultima soluţie luată în Consiliul de colaborare a fost de a se evacua to
arestaţii din oraş cu trenul, hotărâre care s'a executat în cursul nopţii
trimiţându-se două transporturi spre Paşcani, primul de 2430 de persoane
iar al doilea de 1902 persoane. Astăzi 30 Iunie focurile de armă au mai
continuat în diferite centre. In Piaţa Sf. Spiridon trăgându-se focuri d
la o casă tocmai când treceau 2 tancuri nemţeşti, soldaţii germani s'au d
dat jos şi controlând casele au luat 20 evrei pe cari i-au executat în pi
ţă la orele 13-30. Deasemenea s'a mai executat şi alţi evrei în alte cart
ale oraşului. Organele poliţieneşti au organizat cu camioanele primării
echipe de strângere a cadavrelor şi transportarea lor la cimitire fiind
un pericol iminent de molime apoi cu concursul Primăriei s'a spălat oraşu

Tot timpul a continuat ridicarea evreilor de către patrulele germane
româneşti care au fost aduşi la Chestură sub paza trupelor germane care s'au
ocupat singure de identificarea lor. Dându-se ordin ca aceste trupe să se
retragă din curtea Chesturei abea la ora 16-30 s'au retras însă şi-au me
ţinut un post de supraveghere în faţa Chesturei de 10 soldaţi şi gradaţi
In prezent se trag focuri de armă în cartierul gărei unde patrulează tru
pele germane. Organele poliţieneşti au fost fixate în posturi de pândă ş
pază. Personalul poliţienesc în întregime a fost menţinut la Chestură.
Ne mai putându-se transporta la locuinţe de teamă să nu fie împuşcaţi de
patrulele germane care trag în toate persoanele civile. S'a tras în com
sarul Leon cu 2 focuri şi apoi într'un evreu care a fost împuşcat morta
S'a tras într'un copil în str. Albineţ care stătea în curte care apoi a
fost transportat la spital. In multe puncte se mai continuă percheziţiil
fapte raportate telefonic tuturor autorităţilor superioare locale cu pro
puneri să se scoată definitiv din oraş actualele trupe şi să se interz
că orice arestare. Menţionăm aceste propuneri şi socotim absolut neces
ca aceste trupe care s'au încadrat într'o psihologie colectivă aparte
să fie imediat scoase din oraş şi ţinute izolat pentru a nu contamina şi
trupele fiind un iminent pericol din acest punct de vedere. Deja am gă
sit soldaţii cari în loc să-şi îndeplinească însărcinările date sau să-
plece în zonă s'au dedat la arestări şi jafuri. Propunem deasemenea ca să
nu se mai facă patrule cu trupe sau jandarmi decât într'o unitate de ce
puţin un pluton pusă sub conducerea unui ofiţer întrucât soldaţii izolaţi
pot să se dedea la jafuri neputând fi identificaţi. Aceste unităţi să fie
altele decât acele ce-au patrulat până în prezent. Paza în oraş să rămână
în atribuţia poliţiei ca s'o execute cu gardieni care sunt uşor de ide
ntificat având numere de ordine.

CHESTURA POLIŢIEI IAŞI
Nr. 99
30 Iunie 1941

DOMNULE MINISTRU,

Vrsiare rapoertelor anterioare, ... lând datele ce posedăm pini fn prezent, auen ... u>" raporta următoarele;

... ineaţa zilei de 28 ...
Ioană ..., din trupele de ... tierul Tătăraşi din oraşul Iaşi, ... acelei coloane a fost informat că ... posedă aparate de radio-emisiune ... fapt, fac semnalizări ...

... germani ... a concurat şi ostaşi români ...
Dorobanţi jt ... 24 Artilerie, ca se ...
l'.ep acel cart ..., sub conducerea unui Serg. T.R. ...
Dorobanţi

Cu această ocaziune s... molestări şi maltratări din ... mai ales din partea publicului ... la acţiune, ...

Pentru restabilirea ... faţa locului autorităţile, ... mandantul Garnizoanei Iaşi şi un pluton de ... mandat de un ofiţer, iar cercetările urmau ... Pretorul Div. 14, care a sosit şi el la faţa ...
cdWcgrcetirtJe orale ..., el fiind autoritate ... a cerceta, oraşul Iaşi fiind în zona Div. 14 ... ridicat cu el pe presupuşii vinovaţi.

În seara zilei de 28/29 Iunie a.c., ... 20,30 mi s'a raportat telefonic de către ... de Poliţie că se trag focuri de arme şi ... de prin toate clădirile unde locuesc evrei ... oraşul.

' Faptul acesta r.c-a fost adus la cunoştinţă şt de către Comanda tura persiană, care a scos patrule des...
:. De către Chestură, deasement s'a tntărit pasa, ¿i'-... e numărul pardieetlor tn teren şi triniţdndu-se iţ. ...ji patrule de Jand...

-■ Uenţtonăs că alaraa aceasta a coincis cu sborul ii,işi. unui a»ion tnaatc care a lansat 2 rachete roşit, probabil ... larul începerii desordinelor.

/H'

... enţio... milita... evrei ... ordin ... de Jan... plut... mior ... cere ... Li ... La ... tul 2 ... raţ ... pargu... Popula... ca ... complic... mai ... rostaj... cistory ... muntel... la ... pe mai... motivul ...

Raportul nr. 99 (modificat) al chestorului Poliţiei din Iaşi, Chirilovici, august 1941

r--,

ia :ar* focurile de armă din parlea agresorXîor'^^^
^< ttf- »Pandea tot cu foo, de către pa truH • ¿t'. unt
! militare tn trecere prin ora; ■ 2'^
Deşi, 8»au făcut pdnde ou toţi gardienii
gl^li^oiitre *Ule. totUJî nu e *a nuiut dmmnirl n <
patruls, totuşi nu «'a puiuţ discopsrl ntmto,-oraşul fiind complect îd
întuneric, ■■ ■■:■•■ ,

La Chestura Politiei ia găseau tn acelittmp, Bnili Col.Baronii Gh., Pretorul Jrmatel a 3,a , Col.Bădesou Oh. Inspector Hegtonal de Jandarmi, Inspectorii de Siguranţă Gtosanu şi Coana, Pretorul Dlvlsiei 14 Infanterie, Baiorul Scrlban ţi întregul personal de conducere al Chesturii.

Paçurile continuau neîntrerupt ;t ee înteţeau cu armele autonate, nai ales în Jurul instituţiilor, ddnd ■ tapretla ci se Intenţionează ocuparea autori taţilor, ceace ne-a determinat să întărim pasa la Societatea de

S'a semnalat un gardian public căsut fn ttnpuj nopţii şi care a fost evacuat Imediat la spital.

Intre oştești germani ce erau tn patrulare prin oraş nu ştia dacă au fost victime, dar am aflat fără posibilitate de a controla ci ar fi fost răniţi care «'au ridicat l .ediat şl transportat. ' \J

Telefoane, Poştă. Prefectură, Chestură, etc.

In sorţii atlet de 29 Iunie a.c., o coloană militară rondnă ce mărşăluia pe s tr.Lascar Catarglu, a fost prinsă de un foc viu de mitraltere punând coloana tn desordtne, dar pundndu-se tar tn ordine s'a deschis foc drept răspuns şi din partea coloanei. ■

Iceiaş lucru s'a întâmplat şi cu o altă coloană ce mărşăluia pe str.Carol; fiind trimişi să o însoţească, Lt.Col .r.lticiilescu, din Inspectoratul de Jandarmi Iaşi cu un pluton de Jandarmi şt Secretarul Chesturii, Gheorghe Stănciulescu, cu o echipă de gardieni, care tn dreptul

■ localului 'Corso' de pe s tr.Lăpuşneanu au fost primiţi :! cu un violent foc de arge cutcjic.te şt grenade, de prin .
I Ioate~ clădirile looul t e de jupei~ roajjnjjXV--
I Cu aceast~S ocasi'une, fn coloană s'a produs oarecare panică, dar comandantul fiind energic şt cu sânge rece a ordonat trupei să se culce la pămdnt, după care s'a răspuns cu foc tn direcţia din care se trăgea asupra coloanei, tră- gdndu-se şi cu joc de tun de 5} »«.

da rn l, m l1i1 a r l şi polijiştl,.. Înconjurând clădirile de^uăafi se "Tras e s e^qcuFV', tncez£ndu-se. controlul • tuturor-perso anei lar găs i te In 'acel e clădi ri. '

La acest control au colaborat şt uni tăţile gerjiane tn nod foarte conştiincios, arestându-se evreii ce au fost, găsiţi fn clădirile de- ündesTZTtSia^'fod'ü't'C /7 .y. /

Jn timpul acsstui control au începutjsS/se.schiţexe unele sugestii, asupra agresorilor, făcându-se'fil'uşiilaf evrei i comunişti' ca.provocatori, ceace a .ţndârjiţ^fpatts f. mul t pe os taş i i român i şi german t ^care^co'n tr^glau^nai^ că se trăsese asupra clădirilor, unde, se^găseâu'icaj^ofi'aţ^^

;

:•■' • •• — - ^. <s • iŞ'/t-" conandamen te germane fi trup«, cít fi asupra patrulelor. M'í'^ » S'a crelat astfel o »tare de ostilitate împotriva evreilor oare s'a soldat cu ridicarea tuturor da prin clădirile de unde ee trăsese fi aducerea lor la Chestură.

Unti evrei fiind agresivi fi opunându-ae, au fost ■ .mal trataţi, tar elfii asupra cărora exista certitudinea U Iţei sunt vtnovaţt au fost tmpufcafl ne loc.

* La ora 9, in dimineaţa zilei de 29 Iunie se găseau în curtea Chesturei circa looo evrei.

I ds.ttl itatca s'a ..accentuat datori tă atitudinea acestor comuni? tt şi a alunecat reăedi'cil tre a bus ş i Jaf din partea popuTăfiei cijjile_a_n.ahalaípior. '

I S'a raportat autorităţilor spre a se ordona măsuri.

Populaţia renână convinsă că focurile se trăgeau da evreii comunifti, a început şi asaltece Chestura Poliţie denunţând pe toţi evreii din locuinţele cărora se trăsese focurile de armă.

La faţa locului au sosit toate autorităţile, tn ■ frunte cu Dl.General Stavrescu, Comandantul Dlv.14 ft Dl. I Prefect, Col.Captaru, încercând eă liniştească spiritele, 1 dar nu s 'a reuşit.

J " '' Za ora 15,15, în siua de 29 Iunie începând si se tragă focuri din clădirile din Jurul Chesturet asupra militarilor, germani ce se găseau în stradă şt fn curtea Ch.estureij aceftia îndârjiţi peste măsură că comuniştii intenţionat trăgeau spre a putea înlesni fuga evreilor arestaţi, spre a intimida pe cei arestaţi au tras asupra lor rănind ft omorând parte din ei.

La intervenţia Cpt.de Jandarmi Darie Constantin, Comandor, tul Companiei 14 Poliţie fi a unui Căpitan german fi a transmis militarilor germani ordinul Comandamentului superior, spirilele s'au calmat însă, pentru scurt timp, căci evreii comunişti înteţind focurile tn oraş şi nai ales în Jurul Chesturei, spiritele s'au agitat din nou, continuându-se cu arestările.

Toate aceste evenimente «'au raportat mereu telefonic şl tn scris au tort tăţilor civile şt militare.

Spiritele fiind agitate la maximum şi întrucât rămânerea evreilor tn cursuZ nopţii fn curtea Chesturea unde se găseau aproximativ 5ooo, prezentau un mare pericol neputând fi păşiţi şt datorită faptului ci fn oraş focurile . , . evreilor comunifti continuat, s'a hotărât de către autori- i \,tăţlle militare şi civile (Prefectura de Judeţ fi Dtv.14)

I evacuarea fn doua transporturi afară din oraş, '"'^ceasta s'a executat tn cursul nopţii de 29/3o Iunie a.c. .

■' .. . ..Primul transport tn număr de 24Jo evrei s’a efect-at ■ieub supravegherea controlului trupelor germane, plecâtd la ■ ''ora <4, \.î'rt.'dtmineaţa silei de Jo.VIj al doilea transport"s’a făcutlajra 1 tn aceleaşi condtţiuni, plecând spre Podul ridaei^TgiFrumos, tn dlnineata silei de 3o Iunie a.c. .

Astăzi, 3o Iunie a.c., focurile în oraș continuă a se trage la ora 9, însă tot mai rar.

In Piața Sf.Spiridon, la orele 13,3o, trăgându-se de către comuniști focuri de armă asupra unei coloane germane prin trecere, s'a înconjurat clădirea, aceasta fiind locuită de evrei și s'au scos 2o, care au fost executați pe loc.

După amiază focurile au încetat complect.

Chestura a organizat cu camioanele Serv.Salubrită-ții Primăriei transportarea răniților la spitale și a morților la cimitir.

Deasemeni s'a organizat desinfectarea și aprobarea străzilor.

Legătura de colaborare între toate autoritățile a fost permanentă.

S'au arestat un număr de 96 infractori ce sunt în curs de cercetări.

CHESTORUL DELEGAT AL POLIȚIEI IAȘI

Lt.Colonel,

C.D.Chirilovici.

Comandamentul de Poliţie Târgu Frumos

No 6125

1 Iulie 1941 ora 20 23835

560

941 Iulie 1

Raportam că trenul cu evacuaţi evrei, a parcurs localitatea la ora 19 din cei 2500 evrei au fost găsiţi în viaţă numai 1242, restul de 1258 au fost găsiţi morţi.

Cadavrele lor au fost îngropate în cimitirul evreesc din localitate.

Şeful Poliţ.

Virgil Ionescu

Tov. ag. Evrei.

Nr 23835

1 Iulie 1941

Raportul şefului Poliţiei din Târgul Frumos privind debarcarea a 1.258 de evrei morţi din „trenul morţii" şi îngroparea lor în cimitirul evreiesc din localitate

Proces verbal

Astăzi 1 Iulie anul 1941

Noi Sub Lt. Triandaf Aurel, [illegible] Aurel, primarul orașului, [illegible] pretorul plasei, Dr. Gheorghiu medicul orașului și Virgil [illegible] șeful Comisariatului de poliție Tg. Frumos.

Constatăm după prefectul [illegible] 1 Iulie a.c. cu ocazia debarcării evreilor refugiați din cele 33 vagoane venite din Iași s-a găsit un număr de 654 morți care au fost examinați de medicul orașului și care au fost debarcați în gara Tg. Frumos.

Restul evreilor aflați în viață urmând a fi evacuați în orașul Călărași Ialomița.

De cele constatate am încheiat prezentul spre cele legale.

Sub Lt.
Triandaf

Pretor

Primar [illegible]

Medicul orașului
[illegible]

Șeful Comisariatului
Tg. Frumos

Raport comun al şefului „trenului morţii” spre Călăraşi, primarului, mediculului oraşului şi şefului Poliţiei din Târgul Frumos. în „trenul morţii” „s-au găsit 654 morţi”. De fapt, numărul morţilor a fost de 1.560

ROMÂNIA

MINISTERUL AFACERILOR INTERNE

DIRECTIUNEA GENERALĂ A POLITIEI

DIRECTIUNEA POLITIEI DE SIGURANTA

S.I-a.

SECRET

CONFIDENTIAL

Nr.40086 S. 27 IUN 1941

INSPECTORATULUI REGIONAL DE POLITIE

I A S I

Fiind informaţi că la anumiţi evrei s găsesc dosite arme şi muniţiuni, vă rugăm să binevoiţi a dispune a se efectua de îndată pe cheziţionarea amănunţită şi riguroasă a locuiţelor şi populaţiei evreeşti, pentru a se verfica dacă nu cumva ne aflăm în faţa unei acţi de înarmare a populaţiei evreeşti.

De rezultat veţi raporta fără întârzi arătând şi măsurile luate.

DIRECTOR GENERAL

Dispoziţie specială a Siguranţei către Inspectoratul Regional de Poliţie din Iaşi, din 27 iunie 1941,
de a efectua percheziţii în locuinţele evreieşti pentru a preveni înarmarea evreilor

Ordin' telefonic dat personal,de' Do anul Mar/e'şâî^^dî^^^gţ în noaptea de 28-29 Iunie, la ora 2J.- ?. "

După ce m’a întrebat care-esteţcauza ,că^,nu- se::poât^'Stas-.' pîni situaţia, mi-a dictat următorul-/ordin-telefonic-/

1) Véi da o ordonanţă, care o vei‘semna D-ta ca Comandant^ Uilitar al oraşului Iaşi, bazată pe Înaltele Decrete.existente ş mai adăugind, avînd.şi în vedere starea de râzboiu— , -

La primirea de focuri de armă dintr’*o‘* locuinţă, se-va^- încercui acea locuinţă .cu armata, *vor* fi arest-îţi toţi-locata- -. rii (afară de copii) şi după o instrucţie sumară,- acei-găsiţi în vină vor fi executaţi.

aceleaşi sancţiuni se vor aplica şi acelora care..vor. '.dosi persoanele care au săvîrşit infracţiunile de mai -sus'; , /'

2) Evacuarea populaţiei evreeşti din oraşul Iaşi este.;'/'/; necesară .ţi va fi făcuta totală (inclusiv femei şi-copii)

Evacuarea se va.faee pe pachete, pacuete, mai înt-îiu ia-/: ttoraan şi apoi la 'rrg.Jiu. Pentru aceasta vei lua înţelegere ; cu Ministerul de Interne şi Prefectura de Judeţ, cuestiuneâ ’■ trebuind bine sţud.iată-

i, 3; Vei lua toate tr.usurile ca să se intre, imediat în. ordine şi pentru aceasta am dat ordi^ iiaxeitrf-Cartier"'General să trimit la laşi un batalion de jandarmi şi două autocamioane.

Ordinul telefonic transmis de Ion Antonescu colonelului Lupu prin care permite executarea
evreilor care vor trage în armată şi evacuarea totală a populaţiei evreieşti din oraş

Nº 23469-S-29-VI-941

DIRECTIUNEA GENERALA A POLITIEI

DIRECTIUNEA SIGURANTEI-BUCURESTI-

A se preda imediat

In seara zilei de 28-29 a.c., orele 10.30, evreii comunişti cu foarte slabe elemente comuniste române, au tras numeroase focuri de armă şi armă automată, în Iaşi, cu [illegible] scop, de a provoca panică în rândurile populaţiei şi oprirea migrărilor de trupe în marş.

Imediat s'au sesizat poliţia, armata română şi cea germană, procedând la perchiziţii domiciliare.

Până în prezent sunt 1000 arestări, aproape exclusiv evrei.-

Din ordinul D-lui General Comandant, se va proceda zilnic astfel.

Detalii nu se cunosc, operaţiunea fiind în curs.

Aceste operaţiuni se fac sub supravegherea D-lui Prim Pretor al Armatei, Inspector de Jandarmi şi Chestorul delegat al Poliţiei Iaşi, Lt. Colonel Chirilovici.

Sunt puţini ~~Nu sunt~~ morţi, ~~numai~~ şi puţini răniţi.-

INSPECTOR REGIONAL,

Gioseanu

Inspectorul regional al Siguranţei, Gioseanu, raportează la 29 iunie 1941 despre operaţiunea de pedepsire din oraş : „Aceste operaţiuni se fac sub supravegherea dlui prim pretor al Armatei, inspector de jandarmi şi chestorul delegat al Poliţiei Iaşi”

Nr. 836.798 din 30 Iunie 1941

ARMATA IV-a

către

Inspectoratul Poliţiei Iaşi

Cu o toare ce face cunoscut ca ilare—' lo Stat Ilajt? en orCaur.l iir.lífj/l-jil eco nioCi: . . ..

ñaenii ininici lucrează în spatele frontului, t leeralud acto cio sabotai uro-duíflncl ínar.lcului- t»iflíca$ti:i!í sau inforna- tiuni ni MiSu-s? ciliar la note da ajro- oiv.no Tatii le colanii izolaţi.

fopu.atia ovrciavaü ocle gilrtagc ;• Ja această lofiuie.

Vă rigăr. 3ü binevoiţi a da orlin tuturor Ccmndan'.ilcr ¡ţi crganolcr în

Scat.il (¡cutral Ar.tcr.coeu ot: ejazie ■vizitei pe 'rcíit a atras atenţia escandan- ţilor cío Ka:i Unităţi asupra vigilenţei yazei spatelui' ifl a dat ordin ea teti cei caro aoţicr. tază te orice eale tn contra . aruatei . ai icr,tri intereselor ţării să fie executa.i pe loo

subordine si fia fără crutare fata <io cei auoiţi vino taţi lo acta de spionat,sabotaj, dererdi ic sai orice acte îndreptate contra arualci ¡ţi contra ţiirii.

U. ial an; *cana*

Cor.nnt.oat .•

-x'i.d. izeâiat in cubordine.

-. .hopeetoratul Sand. Goiatt.Iaci. ■

- Leg.SandiBrUilafCovurlzit,Fulera,Tv.tova, '

- ■ Vaslui, ieauot, Faina.

-.Inspeot.Fol.&alaii.Iajpi.

?olitic:BTăila,Galaţi,ltugi,Foogani,Bărlai, li .VaBlutfToouoi,'-

'--:Bat.5 3ar.d.

■-^v.SIVoltltc

^eful Seoţţf>'~'~™- *'

Armata a 4-a aduce la cunoştinţa Inspectoratului de Poliţie din Iaşi ordinul generalului Ion Antonescu „să fie executaţi pe loc" toţi cei care acţionează împotriva Armatei şi a intereselor ţării. „Populaţia evreiască este părtaşe la această acţiune"

Nr. 33223 AL/J..
din 20 August 19421/ ,
CBRCOL DE RECRUTARE IAŞI //
Biroul 5' //■•
către
COMANDAMENTUL IV TERITORIAL .
Biroul 9

14 o rd. Dvs. N r ■ 228 20/19 42. '
Aa onoare -STAporta următoarele :

În tabelele provizorii, în care s'au extras pe contingente evreii însoriţi în registrele nateicâle-a? acestui cerc, însumează un efectiv de* 21. 179 – (contingentele 19$3 – 1948).-

'jAcest efectiv'avea desigur mutaţiile la curent, până în" anul 1939, când evreii au fost excluşi dela Serviciul Militar, dată de când nu s'ajmai putut ţine Ia curent. '

Cu ocazia recensământului efectuat de'comunitate în .Municipiul şl Judeţul Iaşi, pe baza D.L.Nr.319 /1942 s'a găsit un număr de 7611 evrei, între 18-50 ani.

Diferenţa de 13868 între registrele matricole şi rezultatul recensământului, nu ¿cate fi Justificată cu acte de Comunitatea Evreilor,pentru că : –

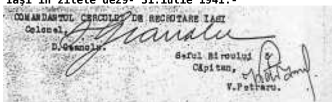
- Comunitatea nu cunoaşte cine sunt acel 21 479: evrei, din con tro al el e Cercului.

-Pentru acei cca.7000 evrei câţi au dispărut în vara anului 1941, nu există acte de deces,deoarece autorităţile în drept, (Oficiul Stărei. Civile, s'au Tribunalul) nu eliberează extracte de moarte, din complectă llpsă.de dovezi.

Cei găsiţi la recensăraSnt şi înscrişi în registrele provizorii ale Cercului, sunt Identificaţi şl cunoscuţi de Cerc, afară de mici excepţii, pentru acei ce se mută dela o zi la alta.

Pentru diferenţa de evrei,între registrele matricole şi cei identificaţi cu ocazia recensământului; urmează ca, cu timpul, să se facă comunicări la celela# . Ite Cercuri de Recrutare, pentru a se constata, cari din aceştia tu sunt stabiliţi pe raza altor cercuri,şi f opriţi de a se întoarce la Iaşi.-

Cu această ocazie mai raportăm că, situaţia în *care* se găseşte Cercul de Recrutare Iaşi, din acest punct de. vedere, este unică şl nu sufere comparaţie cu nici un alt cerc,deoarece nlcăeri n'au fost evenlmen ite';' ca'.cele<.ce'au avut loc la Iaşi în zilele de29- 31.iulie 1941.- '

Raport al Cercului de recrutare din Iaşi, 20 august 1942, către Comandamentul 4 Teritorial privind dispariţia a 13.868 de bărbaţi şi tineri evrei înscrişi în registrele matricole şi neidentificaţi în recensământul eveilor din 1942

Ui

'XiN’a/in,'»' “.t, '¿k. Ccu^/xAvvca. ^v-Z/Wri i//

icnui', </t /VMt/ t v< " •' i {.;..'

0^J>jTî i.3f **o/iu i'.X e.U** */'JY'-f cuct/U'kdtî'«j ! ti ■ii. UAMJU ¡uA^'Jfi-ozti.~£t. CcbJ-'e^Koif C-Cvi^ix ti0-iJi.M! 3tY3 ..duu 'ti &dZ> duM-Mli CLclaJaJ^' /nuuJV* **¿¿HXxiZz.**

£/î- ./Ax4-6 ;ie^w4 – 4Î ¿j/Ji'MiZ' d-t
— ftuuuX-^f-^^ i;JU H.J. it(c.y:/)] aUL^vjlt'

Subsemnatul Marcoliu [illegible], domiciliat în Bu[illegible] str. [illegible] No 8, deţinut preventiv în închisoarea [illegible] str. Uranus, pus la dispoziţia Curţii Militare de Casaţie şi Justiţie pentru declinarea competenţei de către Tribunalul [illegible], [illegible] ^U.sJ«ţi Z.

¿«tui */oM.Vu !

Respectuos vă rog să binevoiţi a dispune punerea mea în libertate, aceasta pentru următoarele motive: JJ&

Care puneţi în libertate.

1) Faptele pentru care am fost arestat şi pentru care sunt deţinut în această închisoare de un an şi patru luni, fără nici o formă legală (nu mi s-a comunicat nici un fel de mandat de arestare), nu au nici un fel de legătură cu dezordinele ce au avut loc la Iaşi în ziua de 29 Iunie 1941 şi nici un contact, în timp, cu aceste date;

[illegible] cari azi sunt din nou urmărit împotriva unor dispoziţiuni precise ale [illegible] de autoritatea lucrului [illegible] aceste fapte au fost judecate şi achitat cu Sentinţa No 52 [illegible] rămasă definitivă — situaţiune care rezultă din dosar.

Totuşi, pot depune acum o copie legalizată după Sentinţa No 52/1941 şi stau la dispoziţia Domniei Voastre.

3) Cu ocazia judecării mele de către Curtea Marţială a C.4.A. s-a stabilit în mod neîndoielnic că eu am ţinut altceva decât [illegible] ca orice ostaş român, în locul meu, să facă. Iar pentru felul în care mi-am îndeplinit datoria de ostaş [illegible] înalta apreciere, M. S. Regele Mihai I [illegible] cea mai înaltă distincţie

Domniei Sale [illegible]

¿nu-UMÎcu ^ca^t <U <W7'X’6'Ăx« »4 ^•,WAk _

Mircea Manoliu, care a ucis 8 evrei cu două zile înainte de pogrom, cere în august 1945 procurorului general să-l elibereze din arest. „Pentru felul în care mi-am îndeplinit datoria de ostaş, prin înalta sa apreciere, M.S. Regele Mihai I mi-a conferit cea mai mare distincţie, «Virtutea Militară»”

c/lu^ AutCt ¡(tV/

CENTRUL INFORMATIV IAŞI

23 Iulie 1943

Nr. 1503

G.Pol. 26.7.943

RAPORT

sinagogile,că numărul acestor morţi a fost de 13266 dintre cari 40 de femei şi 180 de copii.

Cu ocazia acestor parastase,nu a avut loc nici un incident.-

REZIDENŢII CENTRULUI INFORMATIV IAŞI
G. Cristescu şi I. Liveanu

G. Cristescu I. Liveanu

Aven/onoare a.vă aduce la cunoştinţă, spre ştiinţă,'Că înczileie. de 7-6 şl -,9' I^îie -a.ctînpli- ■ nindu-s.e;. dupii-calendarul evreeoc,doi•'.'ani dela decor- ■ *dinele . din. zilele, »de* ■ 29 şi. 50 .iunie. 1941,- din: locali- ţaţe.,familiile eyreelti ieşene,cari au avut norţi cu [1] ocazia.acestor. ■desdrdinl,?,u .fiicuţ-.pa.rabţaee în toate / sinagogile- locale.,-pentru-diomenirea.. acestor mor ţi ,.cu . care - Ocazie c '-a ¡constatat după-ţabl-om’i-le dela toate

Raportul a doi agenţi ai Serviciului Special de Informaţii din Iaşi, din 23 iunie 1943, privind numărul morţilor în timpul pogromului, după cum reiese din tabelele nominale
ale victimelor afişate în sinagogi. Consiliul Securităţii Statului, Fond Documentar, Dosar 3041, p. 3£7 (USHMM, microfilm 115)

Abschrift

OKW
[illegible] Att.Abt. Ia
Nr. [illegible] geh.

Berlin, den 25.9.41.

Mil.Att.Bukarest meldet am 25.9. mit Nr. T 68/41 geh.:
Aus Besprechungen deutschen Gesandtschaftsrates mit stellv. Ministerpräsidenten Mihai Antonescu werden folgende Mitteilungen Mihai Antonescus gemeldet:
1) Antonescu bezeichnete USA-Gesandtschaft Budapest als Nachrichten-Propaganda- und Secret Service Zentrale der USA und gleichzeitig Englands in Südosteuropa, die in Budapest mit viel weitgehenderer Duldung als in Bukarest arbeitet.
2) Betreffend kommunistischer Bewegung in Rumänien sagte Antonescu, dass die in Jassy und Petroseni aufgetretenen Erscheinungen sofort durch Erschiessen der Beteiligten beseitigt wurden.
3) Betreffend Kampf um Odessa äusserte Antonescu, dass der Marschall den Kampf nicht mehr forciere infolge grosser technischer Überlegenheit der Sowjets und der starken dauernden Unterstützung von See her. Ein deutsches Pi-Rgt. habe innerhalb einer Stunde 20 Offiziere verloren und dann den Angriff aufgegeben. Auf der Höhe 57 westlich Odessa stünden 60 MG 10 motorisierte Minenwerfer, 500 automatische Gewehre und Flammenwerfer. Auch der grosse Mun.Mangel der rumänischen Armee spiele eine Rolle (vergl. Telegramm Mil.Att.Nr.T 55/41 geh vom 19.9.)
4) Betreffend deutsche Wochenschau-Filme, die dem Marschall vorgeführt werden, erwähnte Mihai Antonescu, dass nach Meinung Marschalls die ungar. Truppen in letzter Zeit wesentlich mehr herausgestrichen werden, als die rumänischen, obwohl doch Rumänen weit grössere Opfer tragen.
5) Rumänischer Gesandter Sofia meldete, dass in Varna vor 5 Tagen eine deutsche Militärpatrouille von Kommunisten angegriffen und ausserdem der Polizeipräfekt von Burgas von Kommunisten ermordet wurde.
6) Nach einer bei Mihai Antonescu vorliegenden Information hat ungar. Ministerpräsident Bardossy seine Zufriedenheit geäussert, weil der Führer keine weiteren Opfer mehr von ungar. Armee

- 2 -

im Kriege gegen Russland verlange. Dadurch würde die ungar. Armee erhalten bleiben. Vorstehendes nur zur dortigen Orientierung. Auswärtiges Amt ist darüber von Gesandtschaft unterrichtet.

Attachéabteilung
I.A.
gez. Frhr.v. Hodenberg.

Amt Ausland/Abwehr
Abt. Ausland Nr. 5047/41 geh. I g

Berlin, den 26.9.41

Abschriftlich

[illegible]
Abt. [illegible]
Amt [illegible]

[illegible]

mit der Bitte um Kenntnisnahme.

Nota ataşatului militar von Hondenberg despre o convorbire avută cu Mihai Antonescu, Berlin, 15 septembrie 1941. încercările de revoltă de la Petroşani şi Iaşi au fost imediat înăbuşite prin executarea participanţilor. Documente din Arhiva Ministerului german de Externe, nr. 790200-790201

Surse şi bibliografie

Surse arhivistice

US Holocaust Memorial Museum Archives (USHMM)
(Arhiva Muzeului Holocaustului din Washington)

Microfilm Collections relating to the Holocaust in Romania
RG-25004M. Selected Records from the Romanian Information Service[MCDLXV], including :

Police reports on the pogrom, 1941
Original police reports, 1941
Documents from the 1941 investigation on the pogrom of Iaşi.
Court investigations (1945-1948)
Excerpts from meetings of the Presidency of Council of Ministers, 1941
Testimonies of victims, 1947
Testimonies of deportees from the death trains, 1945
Declarations of the accused and of witnesses in the Iaşi pogrom trial, 1950
Court decision and declaration of witnesses, 1947
List of the accused and witnesses, 1947
Court investigation and correspondence, 1944
Securitate reports, 1949
Prosecutor's statements, 1948
Original documents of 6th Regiment Vânători involved in Sculeni killing, 1941
Trial of Stânca Roznovanu massacre (1941), 1946
Interrogations of Eugen Cristescu, Constantin Vasiliu, Ion Antonescu, Mihai Antonescu & Constantin Pantazi, 1946
Prison records, 1951
Trial of Ion Antonescu *et al.,* 1946
Prison records and reports on Radu Lecca, 1953
Radu Lecca prison memoirs, 1963

Arhiva Securităţii

Ministerul Afacerilor Interne, Direcţiunea Generală a Securităţii Statului, Fond Documentar, Dosar nr. 2934

MCDLXV See United States Holocaust Memorial Museum Archives, Finding Aid, February 23, 1999.

SURSE ŞI
BIBLIOGRAFIE

Arhiva Yad Vashem, Ierusalim

A. Arhiva Dr. Fildeman, P-6
B. Colecţie de documente despre Holocaustul evreilor din România, 0-11
C. Mărturii Yad Vashem, 0-3
D. Colecţii de mărturii, amintiri şi jurnale, 0-33

Colecţii de documente şi surse

Ancei, Jean (ed.), *Documents Concerning the Fate of Romanian Jewry during the Holocaust,* 12 vols., Beate Klarsfeld Foundation, Jerusalem, 1996

Benjamin, L. (ed.), Federaţia Comunităţilor Evreieşti din România, Centrul pentru Studiul Istoriei Evreilor din România, *Evreii din România între anii 1940-1944,* II: *Problema evreiască în stenogramele Consiliului de Miniştri,* Bucureşti, 1996

Drăgan, I.C. (ed.), *Antonescu, Mareşalul României şi răsboaiele de reîntregire,* vol. III, Nagard Canneregio, Venezia, 1989

Studii şi cărţi

Actul de acuzare, rechizitoriile şi replica acuzării în procesul primului lot de criminali de război, Editura Apărării Patriotice, Bucureşti, 1945

Ancel, J., *History ofthe Holocaust : Romania,* Jerusalim, 2002

Ancel, J., *Contribuţii la Istoria României, Problema evreiască 1933-1944,* Editura Hasefer, Bucureşti, 2001, 2003

Antonescu, M., *Pentru Basarabia şi Bucovina, îndrumări date administraţiei desrobitoare,* Bucureşti, 1941

Alecsandri, V., *Proză: Amintiri, Poveşti romantice,* Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1930

Alecsandri, V, *Discurs ţinut în şedinţa Senatului de la 10 Octomb. 1879, cu ocasiunea revisuirei art. 7al Constituţiunei* [Bucureşti], 1879

Ardeleanu, I., Arimia, V. şiMuşat, M. (coord.), *23 august 1944 : Documente,* vol. 1,*1939-1943,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1984

Axworthy M., Scafeş C. şi Crăciunoiu, C., *Third Axis Fourth Ally : Romanian Armed Forces in the European War, 1941-1945,* Arms and Armour, London, 1996

Carp, M., *Cartea Neagră, Suferinţele evreilor din România în timpul dictaturii fasciste, 1940-1944,* voi. II-A, *Pogromul de la Iaşi,* Societatea Naţională de Editură şi Arte Grafice „Dacia Traiană", Bucureşti, 1948

Ceauşescu, N., *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate,* vol. II, Editura Politică, Bucureşti, 1975

Centrala Evreilor din România, *Breviarul Statistic al populaţiei evreeşti din România* [Bucureşti], 1943

Cristian, S.C., *Patru ani de urgie, notele unui evreu din România,* Timpul, Bucureşti [1945]

Giurescu, C.C., *Târguri sau oraşe şi cetăţi moldovene din secolul al X-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea,* Editura Albatros, Bucureşti, 1977

Goebbels, J., *Tagebiicher, 4:1940-1942,* München – Zürich, 1992 lorga, N., *Istoria evreilor în ţerile noastre,* Bucureşti, 1913

Kara, I., *Contribuţii la istoria obştii evreilor din Iaşi,* Editura Hasefer, Bucureşti, 1997
Kareţki, A. şi Covaci, M., *Zile însângerate la Iaşi (28-30 iunie 1941),* Editura Politică, Bucureşti, 1978
Krausnick, H. şi Wilhelm, H.H., *Die Truppe des Weltanschaungskrieges. Die Einsatzgruppen der Siechercheitspolizei und des* SD, *1938-1942,* I-II, Deutsche Verlags Anstalt, Stuttgart, 1981
Lecca, R., *Eu i-am salvat pe evreii din România,* Editura Roza Vânturilor, Bucureşti, 1994
Ludo, L, *Din ordinul cui ? ,* Bucureşti, 1947
Mircu, M., *Pogromul de la Iaşi (29 iunie 1941),* Editura Glob, Bucureşti, 1945
Procesul Marei Trădări Naţionale, Bucureşti, 1946
Rubin, I., *Aşa a fost masacrul de la Iaşi,* Tel Aviv, 1965
Situation des Juifs en Roumanie (1940-1944), Bucarest, 1946 (stencil)
Troncotă, C., *Eugen Cristescu, asul serviciilor secrete româneşti, Memorii 1916-1944,* Editura Roza Vânturilor, Bucureşti, 1997

Articole

Ancei, J., „The Jassy Syndrome”, *Romanian Jewish Studies 1,* 1 (Jerusalem, Spring 1987), pp. 35-51; I, 2 (Winter 1987), pp. 35-53
Ancei, J., „Antonescu and the Jews”, *Yad Vashem Studies* 23 (1993), pp. 213-280
Hahamu, A., „Deshumarea şi profanarea cimitirului de la Iaşi”, *Haţionut,* Buletinul askanimilor din România şi Yad Zikaron Leiahdut România, Tel Aviv, nr. 7, martie-aprilie 1988
Halevy, M.A. „Comunităţile evreeşti din Iaşi şi Bucureşti până la zaveră (1821)”, *Sinai* III, Bucureşti, 1931
Kara, I. şi Cheptea, S. (ed.), „Inscripţii ebraice”, în *Inscripţii medievale şi din epoca modernă a României. Oraşul Iaşi,* vol. I, Centrul de Istorie şi Civilizaţie Europeană, Iaşi, 1994
Spina, G., „Portretul unui huligan (Const. Ifrim)”, *'Viaţa Evreească* II, Bucureşti, 08.06.1946

Ziare româneşti (1941)

Curentul
Gazeta Ţării
Porunca Vremii
Timpul
Unirea
Universul

www.polirom.ro

Redactor: Cezar Petrilă
Coperta: Manuela Oboroceanu
Tehnoredactor: Lucian Pavel

Bun de tipar: mai 2005. Apărut: 2005
Editura Polirom, B-dul Caroi I nr. 4 • P.O. Box 266
700506, Iaşi, Tel. & Fax: (0232) 21.41.00; (0232) 21.41.11;
(0232)21.74.40 (difuzare); E-mail: office@polirom.ro
Bucureşti, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33,
O.P. 37 • P.O. Box l-728, 030174
Tel.: (021) 313.89.78 ; E-mail: polirom@dnt.ro

Tiparul executat la S.C. LUMINA TIPO s.r.l.
str. Luigi Galvani nr. 20 bis, sect. 2, Bucureşti
Tel./Fax: 211.32.60, 212.29.27, E-mail: office@luminatipo.com

3. V. Alecsandri, *Proză : Amintiri. Povestiri romantice,* ediţie comentată de Alexandru Marcu, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1930, p. 104. în octombrie 1879, Alecsandri a ţinut un discurs în Senat împotriva acordării de drepturi cetăţeneşti evreilor – Poporul român este „un popor blând, generos,

ospitalier, inteligent, iubitor de progres" ; un popor care a învins pe toţi cotropitorii, dezastrele, persecuţiile. De data aceasta el se află în faţa unei noi invazii, a evreilor, care vin din Nord, jinduiesc după frumoasa ţară a românilor, vor să o transforme într-o „proprietate judaică". Mozes-cel-nou, care duce poporul lui Israel spre Palestina nouă, este „Alianţa israelită", în fruntea căreia se află evrei care au bani şi legături, „colosală asociaţie", în stare să mişte sute de mii de evrei cu

un singur cuvânt, şi ea a mobilizat opinia publică din Occident împotriva românilor pentru a-i prezenta drept barbari (V. Alecsandri, *Discurs ţinut în şedinţa Senatului de la 10 Octomb. 1879, cu ocasiunea revisuirei art. 7 al Constituţiunei* [Bucureşti], 1879, pp. 4-7).

„Rezumatul masacrului” (vezi *supra,* p. 47, nota 2), Arhiva Ministerului de Interne, Dosar 108233, voi. 41 (USHMM, microfilm 47).